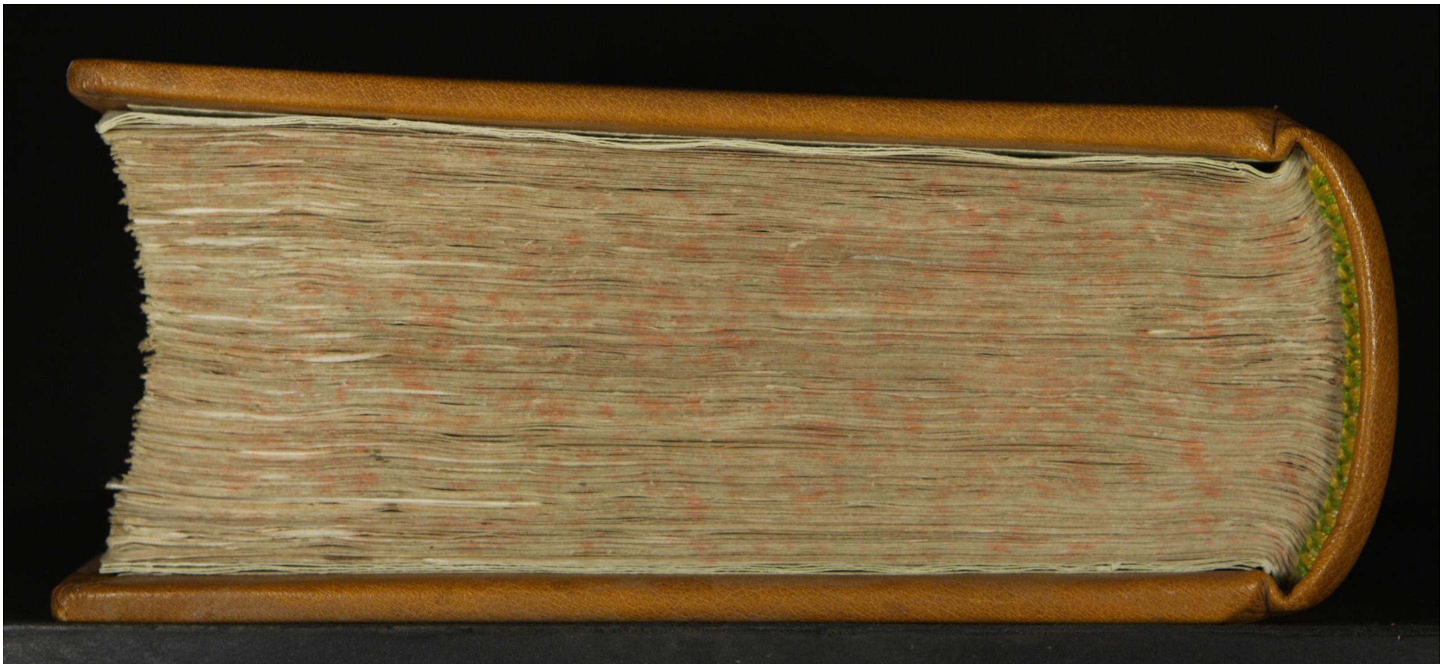
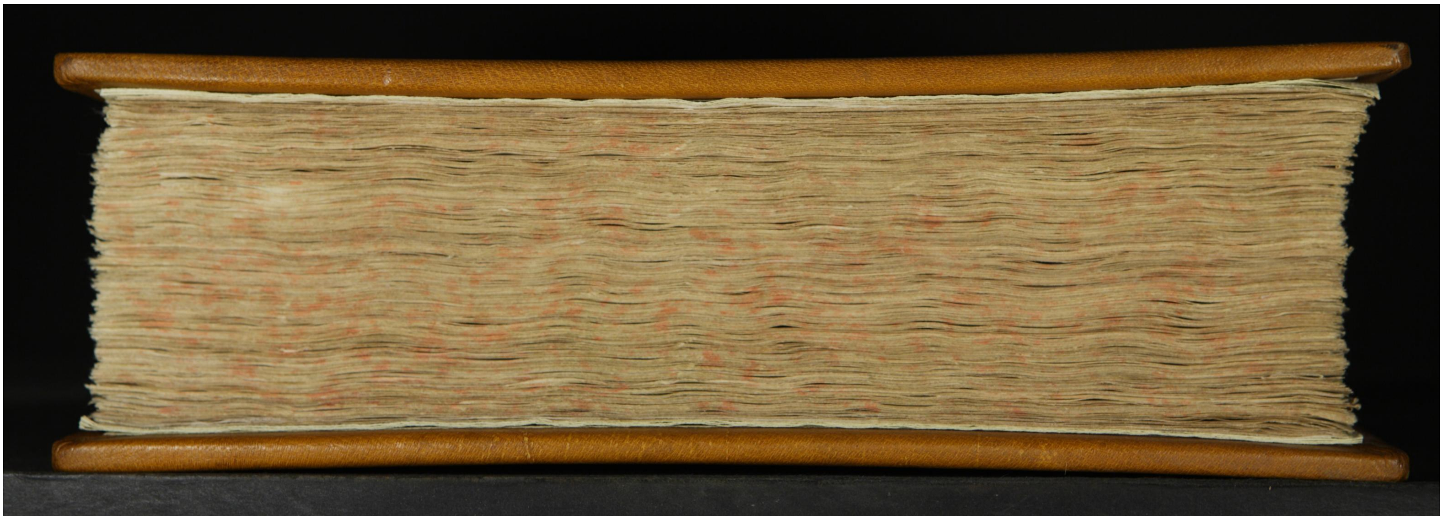

2
3
32

JOANNIS LABARDÆI

MATROLARUM AD SEQUANAM MARCHIONIS, REGIS AD HELVETIOS ET RHÆTOS EXTRA ORDINEM LEGATI,

DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM LIBRI DECEM,

AB ANNO 1643. AD ANNUM 1652.

PARISIIS,
Apud DIONYSIUM THIERRY, viâ Jacobæâ, ſub ſigno Urbis Lutetiæ.

M. DC. LXXI.
CUM PRIVILEGIO REGIS.

SACRÆ,

ATQUE AUGUSTISSIMÆ MAJESTATI

LUDOVICI XIV.

GALLIARUM

ET NAVARRÆ

REGIS CHRISTIANISSIMI.

DEUM immortalem (Rex Ludovice) sicutì Maximum, ita & Optimum esse scimus: documentô mortalibus, qui cæteris majores sint, eos & meliores esse debere. Id adeò ad Reges pertinet, qui omnes alios homines dignitate longè antecellunt. Quin & hos Deum sui simillimos esse vo-

luisse vel ex eo existimandi copia est, quòd & Regis nomen sibi uni proprium, & potentiæ suæ in nos, atque Imperii partem cum ipsis communicavit.

At non eâ modò causâ Reges Deo similes esse censebimus: sed & si prætereà bonitatis ejus æquè, ac potentiæ participes sint: ita ut ad illius normam, quam divinis legibus suis nobis tradidit, horum mores, atque omnis vitæ ratio componantur: hæc enim illa est sui similitudo, atque imago, ad quam hominem sese formaturum edixit, & quæ ubi primo omnium scelere fœdata, atque labefactata est, ibi ille ab potestate, & Imperio, quod huic Deus super omnibus ab se creatis tradiderat, statim excidit. Quod cùm ita sit, quantùm Reges ab omni pravitate alienos esse deceat, clarissimum est: neque verè sensisse eos, qui jus ipsum violare regnandi causâ licere sunt arbitrati. Ita enim regnum sceleris præmium esset, quod cùm iis artibus, quibus initiò partum

est, retineri soleat, necesse esset, uti perpetuis sceleribus retineretur. Sed hæc perpetrando in miserrimam incidimus servitutem, quâ nihil magis regno contrarium est. Id vel ipsi qui Christianæ veritatis expertes fuère, haud ignoraverunt, ubi solos bonos liberos esse dixère. Sed horum unus Imperium semper ad optimum quemque, ab minùs bono transferri rectissimè dixisse videtur, atque adeò sensisse nullam magis virtutem Regibus convenire quàm Bonitatem: quæ nimirum cæteras omnes complectitur, atque homines tam similes Deo reddit, ut hâc fretos in regni æterni societatem cum ipso venire certò credamus.

Hanc virtutem in te Rex omnes agnoscunt, & quia ea est, quæ in tanto Principe debet esse, magnopere admirantur, non segnem videlicet, non desidem, non humilem, qualis in ignavis quandoque Principibus, atque adeò haud vera solet esse, sed sicuti divinam, quâ omnis hic mundus

perpetuò gubernatur, ac regitur, agentem, ac molientem. Tu enim quæ pace, ac bello Reipublicæ procedant, providere, atque agere non desinis; quæ ad cives per mercaturam, per varia textilium genera, per longinquas navigationes conlocupletandos; quæ ad jus ex breviori formulâ, ac minore litigantium sumptu dicundum; quæ ad copias in omni militari ratione, ac bellicâ disciplinâ exercendas, confirmandasque pertinent. Tu denique summam ærarii inopiam præteritorum temporum iniquitate contractam, quæ grandi ære alieno conflato, & oppigneratis vectigalibus, tributis, ac cæteris regiis fructibus, per multos annos duratura videbatur, brevì præter omnium spem sustulisti, & pro hâc copiam propè incredibilem habes: postremò de republicâ cogitandi, consulendi, agendi nullum tempus intermittis, nec te quod ad hanc augendam, ornandamque pertineat, quidquam fugit.

Sed prætereà tu rebus cujuſque privatis conſulere poſthàc velle viſus es, ubi ſingulorum civium poſtulata ſcripto ad te ipſum, vel ab infimis perferri juſſiſti, ut & ſi quid coràm dicendum habeant, id liberè facere poſſint, quod certè in tanto Principe, ac tot, tantiſque negotiis circumvallato, perrarum bonitatis exemplum eſt. Ex eo te non magis illis Regem, quàm Patrem eſſe velle ſentiunt, quod & nomen adversùm ſe homines uſurpare Deus ipſe mirificè delectatur. Certè ſi hos filiorum loco habueris, fortunis eorum conſulendo, hos te viciſſim Patris, ac Dei loco, cujus apud nos vicem geris, habere æquum eſt: quâ re ad fidei erga te firmitatem nihil validius eſſe poteſt. Non exercitus, neque theſauri præſidia regni ſunt, verùm amici, quos maximè bonitate paraveris. Omnium fermè rerum Regibus copia eſt, amicorum neque his, neque aliis nimium uſquam fuit.

Sed quæ uſquè geſſiſti, geſturuſque es

digna laude, ac memoriâ sempiternâ, ea qui posteritati tradant, non defuturos credo: id verò te meminisse velim, quantavis fuerint, tamen apud posteros tanta habitum iri, quantùm hæc orationis dignitate exæquare potuerint præclara ingenia, atque his scribendis magis idoneos futuros qui in republicâ versati fuerint.

Ego intereà quæ de Principatûs tui initiis scripsi, ea tibi Rex dicare, atque consecrare me debere sentio, cui me ipsum jamdiù continuò data tibi opera dicavit. Horum varietas, pericula, casus, adversa, prospera, Annæ Augustæ optimæ matris tuæ memoriam illustrabunt: neque enim hæc varietas prohibuit, quo minùs per pueritiam tuam cùm in Procuratione Regni esset, ita rempublicam gesserit, ut id multo quàm acceperat amplius tibi tradiderit.

Quæ autem posteà gessisti, ea suprà quàm dici possit magnifica, atque excelsa

sunt

ſunt: nam cum tibi ætas vixdum militiæ patiens eſſet, hujus tyrocinium in victoriis, & triumphis poſuiſti, & ni regiæ Virginis formâ, atque omni virtutum quibus ornata eſt, genere fretus Amor, arma victrici dexteræ tuæ detraxiſſet, vix quidquam reliqui victis futurum fuiſſe videtur. Sed idem hæc ipſe tibi reddidit, uti quam duxiſti tum uxorem, eam in bonorum ſuorum ſicuti neceſſe fuit, poſſeſſionem mitteres. Id certè ita facere cœpiſti, uti quæ ſingulis per prius bellum æſtivis fieri ſolebant, longè ſuperaveris. Tunc enim unum, aut alterum oppidum capere operæpretium fuit, tu plures Belgii opulentiſſimas Vrbes, cum ampliſſimâ circum regione in ditionem tuam, poteſtatemque redegiſti. Sed qui finis æſtivis, non is tibi moliundi, atque agendi fuit: neque hyems, quam anni tempeſtatem natura otio, ac quieti dicavit, eam attulit virtuti tuæ, quæ certè ſuprà ipſam naturam eſt. Igitur paulùm requietos milites ex hy-

bernis in expeditionem evocasti, Sequanorum fines ingressus es, pleraque oppida naturâ, alia opere munita statim deditionem fecère, Dolla ipsa caput gentis, diu antehàc sed frustrà ingenti belli mole oppugnata, ubi quantâ virtute, quantisque animis idem abs te gereretur, per biduum modò sensit, excidio suo deditione præververtendum rectè est arbitrata. Ita confectâ diebus omninò decem quàm tibi proposueras provinciâ, victor ad nos reversus es, atque adeò tibi triumphanti urbem inire licuit. Sed hæc Imperatoribus Romanis perdomitâ hujuscemodi provinciâ ampla merces visa; tibi verò ne Orbis quidem terrarum provincia nimis ampla, neque merces ulla satis digna pro virtute esse potest, quam si eadem porrò fortuna, atque celeritas comitabitur, illum quantuscumque est, maturè subegeris: neque enim tibi quisquam modum facere posse videtur, præter Vnum Te, ubi videlicet Te ipsum aliorum victorem vincere vo-

lueris : quæ profectò victoria cæteris omnibus præclarior est. Nam qui cæteros multi, qui se ipsos vicerint, pauci fuère. Sed nunc de tuis rebus amplius dicere non est consilium, quamobrem finem faciam, uti quæ de Principatûs tui primordiis scripsi, ea legendi, qui voluerint, initium facere possint. Vale.

Lutetiâ Parisiorum Calend. April. CIↃ. IↃC. LXVIII.

SVMMA PRIVILEGII REGIS *Christianißimi.*

LUDOVICUS XIV. Dei gratiâ Galliarum & Navarræ Rex Christianissimus, singulari Privilegio sanxit, ne quis per universos Regnorum suorum fines, intra decem annos à die perfectæ primæ editionis computandos imprimat, distribuat, aut alibi excusum venalem habeat Librum, etiam gallicè versum, qui inscribitur JOANNIS LABARDÆI *Matrolarum ad Sequanam Marchionis de Rebus Gallicis historiarum libri decem ab anno* 1643. *ad annum* 1652. præter DIONYSIUM THIERRY, & CLAVDIUM BARBIN, Bibliopolas Parisienses, in quorum gratiam dictus D. LABARDÆUS cessit jure suo. Qui secus fecerit librorum confiscatione, & pœnis statutis in Diplomate Regio, mulctabitur. Datum Parisiis, die decima Martii 1669. Signatum, LE GROS. De mandato Regis.

In publicas Bibliopolarum, ac Typographorum Parisiensium Societatis tabulas relatum, mense Aprili 1670. *Signatum,* ANDRÆAS SOVBRON, *Syndicus.*

Hæc prima editio absoluta fuit die ultima Octobris 1670.

JOANNIS

JOAN. LABARDÆI MATROLARUM AD SEQUANAM MARCHIONIS DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM

LIBER PRIMUS.

EPITOME.

QVid Ludovicus XIII. de Richelii morte senserit. Julius Mazarinus tunc primùm in Consilium de Republica ab Ludovico adhibitus. De Chavignio, Nucerio, Buthillerio, Seguiero Cancellario. Angiani, & Mazarini uter alterum præiret controversia. Gastonis in Aulam reditus. Ebersteini Monachi ad Aulam adventus, missi ab Trautmanstorfio explorandis Aulæ post Richelii obitum consiliis. Montacuti Angli item adventus, hic fautor Mazarino apud Reginam. Vitrius, Bassomperæus, Carmainus custodiâ emissi. Fontenaii Marchionis apud Pontificem Regis Legati ab Roma secessio. Hyberna expeditio in Catalonia. Inter Vrbanum Pontificem, atque Odoardum Farnesium Parmæ Ducem de Castro oppido bellum. Hispani Dertonam in Italia, Thomas Princeps Astæ villam novam recipiunt. Longavilla, & Avauxius de Pace Legati in Germaniam destinantur: de Chavignio qui & eo legaretur facta mentio. Nucerius Aulâ pulsus. Tellierius huic suffectus in Quatuorviratu. Hospitalio Campania, Lenuncurio Lotaringia decernuntur, Angiano Belgium cum exercitu. Morbus Ludovici Regis. Edicto Regni Procurationem Reginæ uxori tribuit per filii pueritiam. Ludovicus moritur. Bellovacensis Episcopus, & Belfortius apud Reginam gratiâ valent. Ludovicus XIV. cum Anna Regina matre in Senatum venit. Quid eo decretum. Mazarinus apud Reginam omnibus gratiâ potior denique fuit. Abrogata Buthillerio summa Quæstura. Rupes regia ab Hispanis oppugnatur. De his Angiani victoria. Margaritæ Lotaringæ Gastonis uxoris ad Aulam ab Bruxellis adventus, atque eorum celebratæ denuò nuptiæ. Almericus Contratabularius creatus. Bailleulio, & Avauxio summa Quæstura mandata. Quatuorviratum Chavignius abdicat, quem Regina Lomenio Briennæ mandat. Reditus Mariæ

1643.

1643.

Rohanæ Mombasonæ Caprosi uxoris ad Aulam. Castronovanus Montem rubeum suum altero ab urbe lapide advenit. Rohana Mombasona ut hic ad Reginam adire possit frustra operam dat, contra nitente Mazarino. Cogneuxii Præsidis ad urbem, atque in Senatum reditus. Diplomata ab Imperatore missa, quò Regis Legati tutò Monasterium Vestphalorum ire possent. Angianus Theodonisvillam oppugnat. Ellebovius capitis antehac ab Divionensi Curia damnatus, Senatûs decreto absolvitur, atque huic Picardia Provincia redditur. Quid in Italia gestum. Navalis Brezæi cum Hispanis pugna. Philippi Hispaniæ Regis ad Cæsaraugustam adventus. Flixium frustra Hispani tentant. Monsonem oppugnant, ac redigunt ad deditionem. Guebrianus in Germania Rotveilam oppugnat, atque ad deditionem redigit, dein ex vulnere moritur. Stativa Gallorum apud Dutlingam oppugnata, captique propè omnes cum Ramsavio. Turenæ Germania Provincia cum exercitu decreta. Gassio Equitum Tribunus creatus. Belfortius in custodiam apud Vincennas conjectus. Bellovacensis Aulâ pulsus. Servianus Legatus cum Longavilla, & Avauxio in Germaniam de pace destinatus. Bellum Suecos inter, & Danos. Suecorum cum Racocio Transsilvaniæ Regulo fœdus, cui Regem adscribunt. Valencæus Gallus, Lugo Hispanus Cardinales Romæ creati.

POSTQUAM ab negotiis, in quibus per adolescentiam versatus sum, fortuna me Principatûs hujus initio ad otium traduxit, hoc ita utendum decrevi, uti quemadmodum opera nostra nonnihil reipublicæ usque processit, ita & illud huic haud inutile videatur. Quamobrem statui quæ posthac memoriâ digna evenient, ea posteritati tradere, si modo nobis hujuscemodi scribendi genus erit, quo ab oblivione vindicari possint: non enim hominibus mediocre ad res præclarè gerendas incitamentum est, si speraverint earum memoriam fore sempiternam.

a Armand Jean du Plessis de Richelieu.

UBI *a* Armandus Joannes Plessius Richelius Cardinalis diem suum obierat, vir tantæ virtutis, ac famæ, quantam post hominum memoriam meritò consecutus est nemo: primùm sicuti par erat, Ludovicus XIII. Rex talis hujus viri desiderium iniquo, at constanti animo ferre: primores, plebesque mœstitiam Regis ex ingenio suo imitari. Post ubi corpus elatum, atque communis hominum fati misericordia mentibus decesserat, ibi verò mortuo tanto acriùs maledicere, quantò magis vivum metuerant. Id eò fiebat, quòd magnas cum Principibus viris pro Republica inimicitias susceperat, nec ea strenuè, ac fortiter geri domi, forisque potuerat, quin plebes vectigalibus premeretur: sed hæc, atque illi æquè Richelio infensi dum viveret, odium suppresserant, quòd post ejus mortem denique erupit, cùm neque huic, neque ipsis quidquam nocere posset. Haud ingratum fuit Regi, quidquid utrique antehac sibi malè factum fuisse credebant, id eos Richelio tribuere, quò faciliùs adductus est, ut hunc è vivis subla-

1643.

tum ægrè ferre desineret: nam carmina adversùm hunc in vulgus edita cantitavit, sicuti dempto severioris disciplinæ magistro gaudium, atque lætitiam agitaret. Et quod dicendum hîc sit, post sumptum de Henrico *a* Rusæo Quinquemartio, & de Francisco Augusto *b* Thuano supplicium, Richelius cum Ludovico acerbiùs quàm decebat cum Rege, egerat: quibus ob virtutem, & audaciam fidebat maximè, eos abigi importunè flagitando, ut ne horum opera si quid fortè ex Regum ingenio de se graviùs consuleret, ad id patrandum uti posset. Fuêre enim qui ita existimarent, Ludovicum de Richelii cæde ubi ad Narbonem anno proximo decreta profectio fuerat, Quinquemartio auscultasse: dein ubi patranda fuerat, religione impeditum animum, quoniam ille Sacerdos, Episcopus, & Cardinalis erat, ab tanto facinore abhorruisse.

a Ruzé de Cinq-Mars
b De Thou.

Omnia tamen quæ Richelius moriens constituerat, de Provinciis, Oppidis, Arcibus, Præfecturis, Sacerdotiis, quæ ipse obtinebat, Ludovico rata, atque firma fuêre: seu id tantæ hominis virtuti, magnisque in se, atque in rem publicam meritis tribuebat; seu satis magnum se in ejus sola morte lucrum fecisse arbitrabatur. *c* Carolo Portæo Melleraio Britannia, *d* Armando Maillæo Brezæo Rei Navalis Præfectura, præterea *e* Broagium, Rupellæ cum vicino agro, Rea, atque Olerona insulæ quibus Præfectus esset, datæ: Armando *f* Vignerotio Poncurlaio navium longarum Præfectura, Portus Gratiæ Arx, atque oppidum ad Sequanæ ostia, & Oceanum posita: Sacerdotia hujus fratri minori data.

c Le Mareschal de la Melleraye.
d Le Marquis de Brezé Maillé.
e Brouage, la Rochelle.
f Vignerot Marquis de Pont de Courlay.

Richelius duos Testamento scripsit hæredes, Armandum Vignerotium qui Franciscæ sororis nepos, atque Armandum Maillæum Brezæum qui Nicolaæ filius erat. Illi *g* Richelianum prædium, huic *h* Fronsacum cum aliis utrique bonis attribuit, quæ posteà utriusque filiis natu majoribus, dein eadem serie nepotibus obvenirent: si altera gens deficeret, Richeliana quæ possedisset bona ad alteram transirent, atque cæteris in majore natu conjungerentur, is Richelianum nomen, atque insignia perpetuò gereret. *i* Mariæ Vignerotiæ Aquiloniæ quæ ipsi sororis filia, Vignerotio amita erat, Lucemburgenses suas Ædes in D. Germani Suburbio, Ruellium altero ab Urbe lapide Rus nobile, atque amœnum, atque alia item legavit: hæc Richelio erat carissima, atque hujus honoris causa maximè Vignerotium delegerat, in quem omnem quam Richeliorum nomini addiderat gloriam transfunderet. Regi denique legavit suas apud urbem ædes, cum pleraque quæ in illis erat supellectili, magnam argenti cælati vim, præterea gemmam insignem.

g Le Duché de Richelieu.
h Le Duché de Fronsac.
i La Duchesse d'Aiguillon.

Armando Brezæo Clara Clementia soror erat, *k* Ludovico Borbonio Angiano nupta, cui ab Richelio Avunculo per nuptiarum pacta dos satis ampla dicta, cautumque fuerat, ut ea dote contenta nullam præterea in avunculi bonis haberet partem. Ludovico tamen, atque *l* Henrico Borbonio Condæo patri nonnulla spes fuerat, Richelium haud permansurum in hac sententia, cui longè gloriosissimum videri debere

k Le Duc d'Anguien.
l Le Prince de Condé.

1643. arbitrabantur, ſororis filiam per has nuptias in Borboniorum regiam familiam tranſiiſſe; ſed homini virtute, & rerum geſtarum gloriâ, gratiâ, atque potentiâ pollenti, præterea ab ipſo Rege (ſi fas eſt dicere) nedum ab Principibus viris coli, atque obſervari ſueto, hæ nuptiæ, atque ea affinitas haud tanti quàm par erat viſa, vel ex eo maximè, quòd eas Condæus cupidiùs expetiverat, gratiæ plus æquo ſerviens. Itaque Richelius nihil Brezææ doti Teſtamento addidit: id autore Aquilonia factum Condæus ſuſpicatus, graves cum ea poſthac inimicitias exercuit, neque maledictis in mulierem temperavit.

Cæterùm mortuo Richelio, cui Ludovicus omnem propè rem publicam permiſerat, hanc ſibi nunc omninò ſuſcipiendam, capeſſendamque eſſe conſtituit. Eò frequentiùs habita Conſilia, quibus tunc primùm Julius *a* Mazarinus Cardinalis adhibitus eſt. Hic homo Romanus ob ingenii multa bona, magnaque in Galliam merita, civitate ante triennium ab Ludovico donatus fuerat, præterea hujus commendatione Cardinalis Romæ creatus. Jamdiu Reges noſtri Cardinalibus in adminiſtranda Republica multùm fidei habuêre, nam hanc propinquis permittere fortaſſe religio fuit, ut ne gratia, atque potentia generi conjuncta tranſverſos ageret. Cardinales is gradus viris etiam è regia gente Principibus exæquat, quò fit ut in his ad ſumma quæque gerenda ſatis dignitatis ſit, genus verò quod tametſi quandoque ſummum, haud unquam ferme regium eſt, præterea ordo Eccleſiaſticus regnandi ſpem ſi qua in pravo ſuapte naturâ ingenio naſceretur, prorſus adimat. Ex hac Regum, ac Ludovici maximè diſciplina Mazarinus in Richelii locum ſuffectus videbatur: quia tamen Rex quid de Richelio ſentiret palam fecerat, naviter Mazarinus operam dedit, ut ne Ludovico ſuſpicio incideret, ſeſe eamdem gratiæ, atque potentiæ famam expetere.

a Le Cardinal Mazarin.

Leoni Buthillerio *b* Chavignio, & Franciſco *c* Subleto Nucerio magna apud Ludovicum fides erat, quorum ille negotia Regni quæ foris agenda, hic bellica procurabat, ambo maximarum rerum quæ pridem geſtæ fuerant, Richelio adjutores, atque adeò qui in iiſdem negotiis porrò verſarentur, ab Ludovico digni habiti. Sed diverſiſſima inter eos omnia fuêre, quæ ex utriuſque in Richelium cultu, atque obſervantiâ æſtimare facile eſt. Nucerius corpore puſillus parva item, levia, & tenuia agitare, quin & quandoque ſervilibus officiis intentus multa haud ſatis ſeſe digna, modò ut ad Richelium attinerent, curare, aut facere; huic cuncta obſequi, quæ diceret, faceretve, ea omnia juxta admirari. Interea quæ vulgi oculis objiceret ædificationes regias, auri argentique fabricam novam, Typographiam item regiam inſtituere, quò frequentior apud plebem ſui mentio foret, quibus rebus magis, quàm ingenii viribus famam quærebat. Complures reipublicæ ſpecie dimittebat in provincias ſua diſciplina imbutos adoleſcentes, qui nomen Patroni, gratiam potentiamque prædicarent, ipſis provinciarum Præſidibus, atque aliis graves, quibus illos minùs coluiſſe apud Nucerium ſæpiùs fraudi fuit. At Chavignio cuncta excelſa, mens, animus, mores,

b Bouthillier Comte de Chavigny.
c Sublet de Noyers.

1643.

tota denique vitæ consuetudo, magnarum rerum peritia, dicendi, scribendique genus eximium, integra cum amicis juxtà, & inimicis fides, ad hoc præclara facies, vis, & magnitudo corporis, præterea divitiæ, atque alia optanda bonis superabant. Quibus rebus tam carus, acceptusque Richelio fuit, uti sibi assiduitate apud eum minùs opus esse censeret: huic nusquam nisi in republica dabat operam, liberè in omnibus quæ sentiret dictitans, nec falsam gratiam inire studens. Cupidus erat voluptatum, quibus honestis inter negotia spatium erat: nam in Regis Consilio, aut apud Richelium de omni republica sententiam dicendi, & cum Legatis agendi partes sibi sumpserat, quæ scribenda erant in iis aliena opera utebatur.

Sed inter Chavignium, & Nucerium per Richelii tempora fuêre simultates, annitente Nucerio per suos in Aula, atque in Urbe, præterea in provinciis clientes, uti primas apud Richelium partes habere videretur: per easdem sibi Cardinalatum destinari spargebat in vulgus, tametsi hunc Rex primùm *a* Josepho Clerico Tremblaio Capucino ab Pontifice petiverat, qui postea est in Mazarinum collatus. Sed vivente Josepho, cui vitæ finem adesse senectus satis indicabat, Nucerius dabat operam, uti Richelio veniret in mentem hunc Cardinalem facere, rationemque inibat, quò id ipse nusquam affectasse videretur, atque Richelius eò se sua sponte adduci crederet: quod quidem fieri posse arbitrabatur, si ad hunc permanaret fama, ipsum ab omnibus idoneum, atque dignum haberi, qui Cardinalis crearetur: nam tametsi non erat ex Ordine Ecclesiastico, tamen cælibem vitam, pietatémque colebat impensiùs. Sed hæc de Cardinalatu ab Nucerio excogitata vivente Richelio frustra fuerant; eo verò mortuo idem porrò molitus est: neque jam Chavignium, quem gratia atque potentia anteiret, sed ipsum respiciebat Mazarinum. Hunc advenam, ac nuper civitate donatum, & Cardinalem creatum si eumdem honorem assequeretur, facilè ab se superari posse. Erat Regi Confessarius Jacobus *b* Sirmundus Jesuita, vir pietatis eximiæ, atque doctrinæ, cujus operâ Nucerius ad Cardinalatum pervenire constituit. Igitur hujus consilii, ac spei plenus vitæ sanctitatem arctiùs colere, Regi in precum libris instituendis, cui rei tum studebat, multus adesse, Consilio de republica habito solus ex Administris cum eo manere, atque unà recitare cum Ecclesiasticis preces, quibus rebus efficere se posse sperabat, uti denique ab eo de Cardinalatu impetraret.

a Le Pere Ioseph.

b Le Pere Sirmond.

Hæc atque alia hujuscemodi Mazarinum impulêre, uti de abigendo Nucerio consilium caperet: quin & idem de Chavignio decrevisse plerique existimavêre; nam quamdiù ambo in Aula forent longo rerum usu cogniti Ludouico, probatique, vix se primum apud hunc gratiæ, atque fidei locum habere posse credebat. Nucerium quoquo modo pellere nihil pensi habebat. Chavignium verò, cujus maxima erant in se merita, non ejiciendum quidem, sed tantisper honorificentissimæ Legationis specie procul habendum esse constituit: quæ uti pararet,

1643. atque perficeret, aliquanto tempore, magnisque opportunitatibus opus habebat.

a Bouthillier Sur-Intendant des Finances.

b Claude Bullion.

Chavignio pater erat Claudius *a* Buthillerius regni Quæstor summus, postquam Quatuorviratum quem Leo filius gereret, dudùm abdicaverat, atque in hoc Magistratu Regi, atque Reipublicæ egregiam navaverat operam: summam deinde Quæsturam cum Claudio *b* Bullione, validi ac propè ferocis ingenii viro per decennium gesserat, ita ut cuncta ex hujus voluntate faciunda essent: postea ipse unus per triennium hunc Magistratum gessit, magna cum probitatis atque integritatis fama, quam ipsi denique fraudi fuisse plerique existimavêre: nam id obstabat, quominus alii per rei publicæ damna familiari augendæ, ut fere fit, operam darent; quamobrem huic summam Quæsturam abrogatam volebant.

Igitur hàc hominem pellere aggressi sunt, atque id filii voluntate fieri posse videbatur. Ipsi adeò atque uxori persuadere nitebantur, horum maximà interesse, uti Buthillerius summam Quæsturam abdicaret: *Hunc neque sibi, aut suis, neque aliis consulere satis scire, longè præstare alium ex amicis, & clientibus Chavignii hunc gerere Magistratum ex voluntate Patroni.* Præterea dictitabant *in novo Principatu, quem infirma Regis valetudo portendebat, difficiliora omnia fore: nam per Regis filii pueritiam Principes viros omnem sibi regiam pecuniam expetituros, quæ si non dabitur, vectigalia, portoria, tributa in provinciis quas obtinent, interversuros, ut ægrè denique Regis, & rei publicæ sumptibus suppeditari posse videatur, nisi si corrogandæ pecuniæ pleraque fiant insolita, quæ vix Buthillerius incipere ausit, aut velit.* His atque aliis hujuscemodi sermonibus permotus Chavignius patri suadere conabatur, uti summam Quæsturam abdicaret, neque id pro amicitia celabat Mazarinum: Buthillerius verò qui nihil videret, quamobrem quisquam rectiùs etiam difficillimis quæ impendere videbantur temporibus, summam gerere Quæsturam posset, nusquam adducebatur, ut in hac abdicanda filio morem gerere vellet. Cæterùm ea est summa Regni Quæstura, quam vix quisquam lubens deponat. Apud Chavignium ea tempestate multus erat, frequensque *c* Renatus Longolius Maisonius, in Senatu Præses, illi dudùm amicus ac familiaris, cui summam Quæsturam mandari voluisset, quæ Chavignii sententia Jacobo *d* Thubovio maximè probabatur. Is unus è minoribus *e* Quæstoribus est, cujus opera primùm *f* Antonius Ruzæus Effiatus, dein Bullio, atque unà Buthillerius, ac postremò hic solus in summa Quæstura gerenda usi sunt, qui item apud Chavignium frequens erat.

c Le President de Maisons René Longueil.

d Thubeuf.

e Intendant des Finances.

f Le Marquis d'Effiat.

g Pierre Seguier.

h Secretaires d'Estat.

Buthillerius cum Mazarino, & *g* Petro Seguiero regni Cancellario, ab Rege in consilium de republica adhibebatur; atque hi tres Regi consulenti assidebant: *h* Quatuorviri de more stantes aderant, inter quos Chavignius, atque Nucerius. Petrus Seguierus ab Senatu in quo Præses erat, in Aulam ab Rege, Richelio autore, ante decennium vocatus fuerat. Is judiciariarum, atque earum quæ ad Ærarium pertinent rerum peritissimus, has in regio, cui per Regis absentiam præesse solet Consilio ita trac-

1643.

tabat, ut id nemo usque rectiùs omnium judicio fecerit. Cæterùm huic ea dicendi facultas & gravitas, quæ primum regni Magistratum deceat, præterea in immensa negotiorum mole summa animi tranquillitas, quin & sæpius otium est, mira ingenii ad omnia plusquam sufficientis facilitate quæsitum. His Administris Ludovicus rempublicam gerebat, quibus propè par apud hunc gratia, atque fides, quod Mazarino molestum, nam qui cæteros dignitate antecelleret, ita & fide, atque autoritate præstare æquum censebat.

Sed huic intercedebat magna cum Ludovico Borbonio Angiano controversia, nuper Narbone cœpta; dum eò Richelius morbo teneretur. Nam Angianus more majorum Cardinales, atque adeò Mazarinum anteire decreverat, atque id ab Henrico patre in Richelio interruptum in usum, & pristinam consuetudinem revocare. Igitur primùm id apud Lugdunum in *a* Alfonso Cardinale Richelii fratre, Lugdunensi Archiepiscopo, dein apud Narbonem in ipso Mazarino tentaverat; quod Richelius tam violenter tulerat, uti continuò Regis Rescriptum fieri curaret, quo cavebatur Cardinales in Gallia omnibus viris, tametsi è regia gente Principibus præituros, filiis modò, atque fratribus Regum exceptis; cui Rescripto, vivente Richelio, Angianus parere coactus est. Sed eo mortuo Mazarinum anteire planè constituit, quo fiebat, ut hic cùm uterque in veteri Regia apud *b* Germanifanum agitaret, cubiculo egredi non auderet, ut ne in Angianum incideret, ferocem sicuti genus, & ætas ferebant adolescentem. Huic dirimendæ controversiæ suam Chavignius impendit operam, ambosque eò adduxit, ut aliud Regis Rescriptum fieri utrique placeret in hanc sententiam, scilicet ut in Templo, ac cæteris quæ ad sacra pertinerent, Cardinales viris è regia gente Principibus præirent; at quocumque aliò his primas concederent. Haud ingratum Chavignio fuit, eo pacto sentire Mazarinum, quid inter se atque Richelium interesset: nam illi cautio erat, ut ne Mazarinus eosdem sibi spiritus sumeret, seque ab cæteris Administris perinde ac Richelium coli, atque observari vellet. Eò impensiùs Chavignius operam dabat, uti cum eo nihil de solita familiaritate, jocis, cæteraque libera sicuti inter æquales agendi ratione remitteret. Id verò quantò graviùs advertebat Mazarinus, tantò accuratiùs dissimulabat.

Ludovico Regi frater unicus erat *c* Gasto Aurelius Dux, bonus, atque amicitia facilis, qui anno proximo Quinquemartii impulsu, suadentis uti Richelium ab re publica, quam Ludovicus huic omnem permittebat, amotum vellet, ea gratia cum Hispanis hostibus fecerat fœdus. Quod ubi cognitum Ludovico, jure in hunc jusserat agi, uti res omnis in aperto esset, ac de his qui ipsi conscii fuerant, supplicium more majorum sicuti factum est, sumeretur; illi autem delicti gratiam fecerat. Sed cùm hunc postilla puderet fratri venire in conspectum, sponte *d* Blesiam ad Ligerim amnem prædium suum concesserat. Tunc verò mortuo Richelio, cui Rex haud diu superstes fore videbatur, Chavignio venit in mentem cum eo Gastonem in gratiam reducere,

a Le Cardinal de Lyon.

b S. Germain en Laye.

c Gaston Duc d'Orleans.

d Blois.

1643.

atque adeò operam dare, ut in Aulam rediret, quod quidem ita faciundum existimavit, ut ex eo sibi maximam Gasto debere gratiam crederet, atque hanc ubi opus esset, referret. Id rectè consultum cum Mazarino cui conjunctissimus erat, communicavit, atque ambo decrevêre Ludovicum Barberium *a* Rivieram Abbatem, cujus Gasto tum erat in potestate, ad Urbem accersendum, cum quo ea de re agerent. Gastonis Cancellarius dudum Chavignius erat, qui tametsi Richelio ex publicis, privatisque negotiis fuisset obnoxius, Gastonis tamen, & commodis, & famæ sæpius servierat, quò sese hujus benevolentiam promeruisse jure arbitrabatur. Sed ubi Rivieram de Gastonis rebus ut ad Urbem venire vellet rogavêre, ille verò se id facturum negavit, nisi si ab *b* Bethunii Comitis, atque *c* Burdelii Monthesaurii injuriis se tutum præstarent, nam uterque illi crudeliter minabatur, hic ex gratia Gastonis nuper ab Riviera sibi erepta, alter ab eo proditionis insimulatus, sicuti fœdus inter hunc, & Hispanos factum Richelio patefecisset, quod falsissimum fuit. Mazarinus, & Chavignius uti Rivieræ de Bethunio metum abstergerent, hujus per *d* Rogerium Plessium Liencurium postulavêre fidem, qui cùm ut hanc daret adduci nequiret, postremò Regis litteris ea de re acceptis coactus est iræ atque vindictæ temperare: de Monthesaurio qui tum longè aberat, haud ita laborabatur. Ita Riviera venit ad Urbem denique, cum quo de Gastonis in Aulam reditu transactum. Sed tum incidit suspicio Chavignio consilium esse, uti Ludovicus Gastoni fratri, æquè ac Annæ uxori Procurationem Regni mandaret, ubi ipse è vivis discessisset, quâ suspicione Nucerium Reginæ animum implevisse ferunt, unde hujus in Chavignium odium cœperit.

a Louïs Barbier, dit Abbé de la Riviere.

b Le Comte de Bethune.

c De Bourdeilles Comte de Monsresor.

d Le Duc de Liencour Roger du Plessis.

Sed Gasto, factâ ab Rege potestate, in Aulam redit, ab hoc benignè, sicuti fratrem æquum erat, acceptus: Ubi primùm ad Regem adiit, hujus genua advolvi conatus, ab ipso manibus sublevante prohibitus est. Oratio illius, sicuti res monebat, submissa, & quantùm præteritorum pœniteret significavit. Id Aula coram, atque de industria magis quàm ex animo, atque uti fert natura factum, omnibus in vultum utriusque intentis: mox ubi sub noctem Ludovicus corpus curabat, discussisque diurnis curis liberiùs agendi facultas fuit, ibi verò rursum Gasto de facto suo tanta cum doloris significatione locutus est Regi, ut hunc miseratio simul cum fraterno amore caperet. Ita se omnium quæ Gasto secus fecerat, oblivisci declarat, bono animo esse, atque ab se quæ ab fratre, aut patre æquum sit sperare jubet, quo demum pacto gratia inter fratres seriò conciliata.

Richelio persuasum fuisse ferunt Regem, quâ erat infirma valetudine haud diu victurum; seque huic superstitem fore, atque adeò rationem inire voluisse, quemadmodum Procurationem Regni obtineret, interea dum Ludovici, atque Annæ Reginæ filius adolesceret. Hæc per hujus pueritiam ubi pater è vivis abiisset, in Annam matrem, aut in Gastonem patruum more majorum recidebat. Ita necesse erat Richelio

dare

1643.

dare operam, uti neuter ad hanc Regni Procurationem idoneus haberetur. Anna Philippi IV. Hispaniæ Regis soror est, adversùm quem dudum Ludovicus gerebat bellum, neque eò minùs Annam ad eum clàm Rege litteras dedisse constabat, quin & Richelius quibusdam hujuscemodi litteris interceptis hanc quod in eo peccasset, id fateri scripto coëgerat, scilicet longè ante providens ea quæ sibi usui posteà forent. Namque hæc fuit homini disciplina, ut ubi quis ex amicis, aut clientibus graviusculam commeruisset culpam, hanc ei primùm condonare, eâ lege, uti se admisisse scripto fateretur. Ita hos sibi magis, magisque obnoxios habere studebat. Prætereà insertum in quodam Edicto fuerat quidpiam, quo in dubium vocabatur rectène, atque ordine Regni Procuratio fœminis permitteretur. Ad hoc Richelius nuper cùm ipse apud Narbonem implicitus morbo, Rex in castris circùm *a* Perpinianum esset, Annam ab Rege accersi curaverat, uti per illius absentiam filii duo qui apud Germanifanum erant, *b* Ambosiam, aut *c* Vincennas deducerentur, essentque in sua potestate, quæ res uti Regni Procurationem obtineret, si quid humani accideret Ludovico, magnum habebat momentum. De Gastone haud difficile videbatur huic illam adimere, nam quæ sæpiùs deliquerat, ea in aperto erant. Itaque Richelius palàm hunc impugnaverat, quod æque rei publicæ illum, ac suâ causâ fecisse existimo, nam quod ea de re perscriptum Edictum fuerat, id illius voluntate postridie quàm obierat mortem, in Senatu promulgatum est: nisi si cui credere lubet, tantùm humanæ prudentiæ in ipso vitæ fine reliquum homini fuisse, uti quod ambitioni suæ serviendo designasset, id vno rei publicæ studio factum videri voluerit. Quoquo modo se res habeat, hæc Gastonis famæ labes inhærebat, quæ posteà Regis benignitate, aque temporum, rerumque commutatione item Edicto regio sublata est.

a Perpignan.

b Amboise.
c Château de Vincennes.

Eâ tempestate Germanifanum advênit quidam *d* Ebersteinus Monachus ex Dominicanorum Ordine cum litteris quas *e* Maximilianus Trautmanstorfius ad Richelium dederat: hæ Mazarino redditæ, quibus Trautmanstorfius significabat Ferdinandum III. Imperatorem Pacem cum Rege factam velle, de quâ re Ebersteino fidem habere posset. Sed is quæ in mandatis haberet scripto edere jussus, nihil admodùm his quæ in litteris perscripta erant, addidit, nihil de Suecis, atque aliis, quos Ludovicus in belli societatem adsciverat, ut & cum his pax unà sanciretur, nihil de Pacificatoribus, quorum operâ controversiæ minuerentur, nihil denique de die ad quam omnium Legati, & de loco quo convenire deberent, rem tantam incœpturi: prorsus uti fides fieret Ebersteinum ab Trautmanstorfio missum, uti quid nobis animi, aut consilii post mortem Richelii esset, exploraret, tametsi ad eum se scribere finxerat. Ebersteino sic est scripto responsum, haud minus Regi, quam Ferdinando placere pacem, sed hanc sicuti convenerit cum cunctis unà faciundam, qui Pacificatores esse debeant, eorum operâ in eo negotio utendum videri, neque usquam discedendum ab iis, quæ apud Ham-

d Le Pere d'Eberstein.
e Le Comte de Trautmanstorf.

1643. burgum ab omnium Legatis sancita fuerant. Cum hoc responso dimissus est, quod omne negotium statim cum Suecis est communicatum, ut ne quid Regem cum Ferdinando seorsìm agere suspicarentur.

Cæterùm Trautmanstorfius Ferdinando carus, acceptusque est, ac negotiorum Curator fidus, cui omnem, quantùm Imperium ejus in Germaniâ patet, rempublicam credidit, more, institutoque aliorum Principum, qui hâc tempestate regnant, scilicet, quibus dulce visum labori parcere, atque alienâ operâ pro suâ uti, tametsi ea res multos ob naturam mortalium Imperii avidam recipiat casûs, quos effugere, quàm subire satius est.

a Montaigu.

Post paulò *a* Montacutus Anglus ab Henricâ Ludovici sorore Britanniæ Reginâ missus ad Regem venit, hunc Henricæ verbis de Richelii morte consolaturus: sed neque Rex consolatione magnoperè egebat, neque Henricæ Richelium obiisse ægrè erat, cui scilicet ejus omnis ratio postquàm Carolo Britanniæ Regi nupserat, minùs probabatur, atque adeò huic iniquior fuerat. Henrica enim Gallici moris nimiùm retinens, cum Britannis concordare nusquàm poterat, sed quosdam modò sicuti hunc Montacutum, paucosque alios acceptos habuit, quò factum est, ut ipsa, atque illi popularibus invisi essent, neque ea res leve adversis viri rebus momentum denique attulit. Hæc tum Hagæ Comitis apud Batavos exulabat, opperiens si fortè quid sibi, ac Carolo Regi in Henrico Nassauvio *b* Arausiorum Principe præsidii foret, nam illorum filia Guillelmo Henrici filio nupserat.

b Prince d'Aurange.

Sed Montacutus apud Germanifanum morabatur, & apud Annam Reginam multus erat, frequensque. Hic in Henricæ Aulâ adoleverat, aptus se mulierum negotiis admiscere, quarum operâ pleraque in republicâ fiunt. Ita se res habebant in Galliâ, ob infirmiorem in dies Regis valetudinem, ut ab eo Henrica nullam haberet auxilii spem: restabat igitur nihil, nisi in futurum prospicere, Reginam ambiendo, quæ Procurationem Regni brevì habitura videbatur. Id faciebat Montacutus sedulò, dudùm Reginæ cognitus, atque omnis Aulæ nostræ prudens, in quâ sæpius versatus fuerat: præterea multarum rerum Reginæ conscius, quæ ipsi cum *c* Mariâ Rohana Mombasona Caprosi uxore intercesserant: hæc mulier Reginæ carissima erat, atque ejus causâ varios subierat in Gallia, Hispania, atque Britannia casus. Montacutus in multis haud dissimilis erat Mazarino, quibus amicitia pridem inter eos facilè conflata. Fuêre qui ita existimarent Mazarinum hujus operâ vsum, uti sibi Reginæ gratiam conciliaret, atque id Montacutum & sibi, & Henricæ vsui futurum credidisse.

c La Duchesse de Chevreuse.

Id Chavignio clam fiebat, tametsi Montacutus huic amicus esse videbatur: sed amicior erat Mazarino, ad quem cùm sæpiùs ab Reginâ commearet, quandoque accidit, uti Chavignius ab Mazarino exiens in illum incideret, in proximo Conclavi expectantem, vsque dùm Mazarinus ab cæteris negotiis vacuus foret: continuò Chavignius officii plenus regrediebatur ad Mazarinum, monebatque illic adesse Monta-

cutum, ibi verò ille ſicuti ſibi moleſtum eſſet, ægrè introduci hominem jubebat: ita Mazarinus clàm quod in tali negotio maximè neceſſe eſt, ſibi viam ad hanc quam jam obtinet gratiam, potentiamque ſternebat. Huic præterea fautorem apud Reginam, atque adjutorem fuiſſe aiunt Henricum *a* Beringanum, inviſum antehàc Richelio, atque eâ causâ exulare juſſum, cujuſmodi omnes tum erant Reginæ cariſſimi: præterquàm quòd huic per Richelii tempora multorum quæ adversùm eum movebantur, conſcius, ac particeps fuerat. Reginam aiunt in his quæ ad rempublicam domi pertinerent, ſe *b* Auguſtini Potieri Bellovacenſis Epiſcopi conſilio, judicioque uſuram credidiſſe, in his verò quæ foris agenda eſſent, Mazarinum ſibi utilem Adminiſtrum fore, ſicuti Ludovico poſt Richelii obitum erat: neminem omnium cuncta negotia quæ Regi cum omnibus foris Principibus intercedant, magis callere, quod planè neceſſe ſit, uti rectè gerantur: ſed id huic maximè apud Reginam profuiſſe putavêre, quòd ejus magis, quàm Galli hominis operâ pacem ſe cum Philippo fratre facturam crediderit, Gallis ab naturâ inſitum in Hiſpanos odium eſſe, quod Mazarino nullum ſit, diù multumque in Hiſpania verſato, præterea Cardinali Italico, cujuſmodi homines ſibi Hiſpanos aduerſos eſſe nolint. Hæc ab hujus fautoribus opportunè Reginæ ſubjecta illi magno uſui fuêre, ita ut poſthàc hunc omnibus Gallis in omni republicâ gerendâ prætulerit. Cæterùm Reginæ ſtudium pacis inter Ludovicum filium, & Philippum fratrem conciliandæ fuiſſe nemini mirum fuerit, atque divinitùs accidiſſe videtur, ut in hanc eâ causâ ſumma rerum reciderit: nam id Galliæ non modò, atque Hiſpaniæ utile futurum erat, ſed & ad univerſam rempublicam pertinebat: neque majus quidquam, aut rectiùs facere potuit, quò ſuam in Regni per filii pueritiam Procuratione prudentiam apud poſteros commendaret. Certè ipſi Richelio ubi primùm inter ambos Reges bellum cœperat, tantum ejuſdem pacis ſtudium fuit, uti poſt primam Gallos inter, & Hiſpanos pugnam, in qua noſtri victores fuerant, de illâ faciundâ cogitaverit, atque eodem Mazarino interprete uſus fuerit, ut hanc ſuam ſententiam Hiſpani reſciſcerent: ſed hi haud ſibi committendum exiſtimaverant, ut uno modò, neque eo gravi accepto incommodo animum deſpondiſſe viderentur.

1643.

a Beringhen.

b Auguſtin Potier.

Chavignius intereà haud ſatis ſibi conſulebat apud Reginam, neque proſpiciebat quantùm ſibi periculi impenderet. Facile dudùm huic fuerat per Buthillerium patrem magnam apud Reginam gratiam inire, ſcilicet hujus ſumptibus ſuppeditando è pecunia regia, cujus omnis impenſa ferme ſummi Quæſtoris quem Magiſtratum Buthillerius gerebat, arbitrio fieri ſolet: ſed neuter ad id, aut ad aliud quidpiam quò Reginæ gratiam promererentur, animum adjecerat.

Poſtquam Gaſto cum Rege redierat in gratiam, *c* Franciſcus Baſſomperæus, Nicolaus Hoſpitalius Vitrius, ambo Tribuni Equitum, & Adrianus Monlucius Carmainus Comes cuſtodiâ emiſſi ſunt, atque rus procul ab Aulâ abire juſſi: Baſſomperæus, & Carmainus per Richelii

c Le Maréchal de Baſſompierre. Le Maréchal de Vitry. Le Comte de Carmain.

1643.

tempora quædam adversùm hunc temerè dixerant, fecerantque, quod eâ tempestate graviùs crimine Majestatis erat. Vitrius cum Henrico *a* Escoblello Surdio Burdigalensi Archiepiscopo asperiùs egerat, quàm cum tali dignitate viro æquum esset, scipione quem præ manibus habebat hominem pulsando, hic tum in Provincia erat (quam Vitrius obtinebat) uti Classi Gallicæ præesset, quam illi Rex autore Richelio Rei Navalis in Gallia Præfecto permiserat.

a Escoubleau de Sourdis.

Exeunte anno proximo Franciscus Duvallius *b* Fontenaius Marchio Ludovici apud Urbanum VIII. Pontificem Legatus Regis injussu Româ discesserat, ad hunc pertinere arbitratus, quòd Pontifex *c* Michaelem Mazarinum Julii Cardinalis fratrem ex Ordine Dominicanorum cujus Ordinis Generalatum nuper sibi mandatum gerere vetuerat, deinde vocari in jus, ac postremò detrectantem rapi jusserat, tametsi Fontenaius Pontificem impensiùs orasset Regis verbis, ut hujus honoris causâ id omittere vellet: negabat enim Pontifex id ad Regem quidquam attinere, sed aliter sentiebat Fontenaius Mazarino gratificari studens: itaque sicuti Pontifex grave quidpiam in Regem admisisset, Urbe decessit. Erat tum apud Fontenaium *d* Hugo Lionnus vivente Richelio in Italiam missus Mazarini operâ, ad quem se nuper applicaverat, quia hic *e* Abeli Serviano antehac Quatuorviro Lionni Avunculo amicissimus fuerat. Is ex voluntate Patroni mandata ab Rege ad omnes Italiæ Principes habebat, quod facilè Mazarinus & ab Richelio, & ab Chavignio impetraverat: magnificum enim tunc erat Mazarino suam apud Regem, & Richelium gratiam Italicis Principibus ostentare, sibique ab iis magnam super Italiæ rebus haberi fidem, quas & sibi, & clienti suo permitterent. Hoc autore magis, quam suâ sponte, judicioque Fontenaium Româ discessisse ferunt: nam Lionno ad famam Patroni pertinere visum, Pontificem sentire, quam violenter Rex laturus esset Mazarini fratrem ab illo tàm malè habitum.

b Le Marquis de Fontenay Mareüil.

c Le Pere Michel Mazarin.

d Hugue de Lionne.

e Le Comte de Servien.

Posteà verò Fontenaio eam rem in otio cum animo reputanti haud tanta est visa, uti propotereà discedendi consilium capere debuisset. Igitur non eâ modò causâ se, sed & quòd Pontifex de pace cum Odoardo Farnesio Parmæ Duce sanciunda, de admittendo Joannis Lusitaniæ Regis Legato, postremò de omni alia re ferme Ludovico negaret, abiisse vulgavit. Cæterùm inter hæc mortuo Richelio quod Fontenaius fecerat, id Mazarino, & Chavignio annitentibus Ludovico facilè probatum. Ipsi tamen edictum, uti qui tum Venetorum res Romæ procurabat, ejus operâ salvâ suâ, Regisque dignitate Romam redire niteretur. Sed ubi rescivit Pontifex Mazarinum eum gratiæ locum apud Regem tenere, uti deinceps huic de omni re publica, ac maximè quæ ad Italiam attineret, magna fides haberetur, Michaëli quidem fratri Generalatum Ordinis Dominicanorum abrogavit, cæterùm sacri Palatii Magistrum creavit, qui honos in doctissimos hujus Ordinis viros usque collatus fuerat: de Lusitaniæ autem Regis Legato admittendo, & de pace cum Odoardo Farnesio sanciunda, cæterisque negotiis Pontifex, atque Bar-

1643.

berini benignè in speciem Fontenaio polliciti sunt, neque tamen promissa apparuêre, nam postquam Mazarino de fratre fecerant satis, nihil prætereà opus esse probè scibant.

Principio hujus anni Februario mense *a* Inojosa Marchio Hispanus tribus peditum millibus, & quingentis equitibus fretus in Ampustæ regionem, quæ vltra Iberum amnem in Hispaniâ sita est, hybernandi causâ venit. Eò præter *b* Flixium, quod est oppidum ad Iberum amnem, & *c* Miravezem, cætera omnia loca ad propugnandum infirma sunt, si igitur duobus illis oppidis potiretur, nihil fore negotii credidit, quin cæteram omnem regionem in ditionem Hispaniæ Regis brevì redigeret. Primùm igitur ad Flixium movit, quò ubi posuit castra, subitò Iberi aquæ immensùm crevêre, ita ut Hispani castra properè movere cogerentur. Post paulò Inojosa pedites mille, atque equites centum Miravezem versùs misit, qui oppidum oppugnarent: hi ubi collocatis opportunè tormentis id facere sunt aggressi, subitò *d* Mottæus hac de re factus certior Iberum traduxit copias: Equitum Alæ fuêre tres, atque Sclopetarii octingenti, qui cum omni equitatu Moram inter, & Miravezem consedêre, dein Sclopetarios octingentos ipse dimisit in oppidum: hi postridiè eruptionem fecêre, dum Mottæus cum equitibus hostes diversâ parte adoritur, qui post acre prælium fusi denique, fugatique sunt, cessante Inojosa, qui haud procul cum reliquis Hispanorum copiis apud Gandesam erat, confisus nondum omni dilapsâ aquarum in Ibero vi Gallos hunc haud superaturos. Cæsi ex hostibus complures, capti quadringenti, qui Barcinonem deducti sunt, cujus triumphi tametsi exigui speciem Mottæus & plebis, & amicæ mulieris oculis objicere studuit. Sed isthuc hujus haud sanè magnum operæpretium Nucerius inflatiùs multò, quàm res erat, Regi narravit, quò tandem hunc adduceret, uti *e* Cardonam prædium in Cataloniâ nobile, atque opimum cum Ducatûs titulo Mottæo dono dare vellet. Id quoniam hujus Dominus Philippi Hispaniæ Regis partes sequebatur, tum vacuum fuit, atque adeo Ludovico copia erat, aut id retinere sibi, aut alteri cui videretur, dono dare. Illud suadebat prædii amplitudo, quæ non exiguam Cataloniæ partem complectitur, & cujus uberrimi fructus sunt, haud leve sumptibus in hac provinciâ sustinendo bello faciundis adiumentum. Postremò tamen Rex eâdem de re sæpiùs ab Nucerio fatigatus, ægrè adductus est, uti Cardonam Mottæo dono daret, cujus hunc rei brevi pœnituit.

Intereà Mazarinus in Italiâ per Lionnum clientem multa, magnaque movebat. Bellum erat inter Urbanum Pontificem, & Odoardum Farnesium Parmæ Ducem, cujus opimum, atque nobile prędium *f* Castrum Urbanus publicaverat. Id prædium in agro Pontificio est, Pontificibus aut vectigale, aut obnoxium. Ingens Parmensi æs alienum Romę fuit, cujus sorti, atque usuris solvendis prædium pignori oppositum erat. Cessabat jamdiu Parmensis, neque de annuis usuris creditoribus faciebat satis, eò Pontifex Castrum sicuti dudum exoptabat, sibi vendicare constituit, id Camerę sicuti appellant, Apostolicę attribuendo, atque

a Marquis d'Inojosa.

b Flix.

c Miravez.

d Le Marêchal de la Motte.

e Le Duché de Cardone.

f Le Duché de Castro.

1643. æs Parmensis alienum dissolvendo, aut cavendo creditoribus. Id ex sententiâ facilè factum, quoniam Castrum haud procul Româ positum est, neque Parmensi qui longiùs agitabat, Castri defendendi copia fuerat. Sed is tùm recipiundo Prędio adversùm Pontificem sumpserat bellum, quod uti conditionibus componeretur, Mazarinus Parmensi cum Pontifice pacem suadebat, aut inducias, Pontifici autem uti Castrum tantisper alicui permitteret, intereà dùm de omni quam habebat cum Parmensi controversiâ disceptaretur, ac demùm conveniret. Hanc ipsum nuper Odoardo tulerat conditionem Spada Cardinalis Pontificis Legatus, ut hujus fines cum exercitu ingressum moraretur, dein ex Italicorum hominum ingenio ludificaretur. Rursum Parmensi Mazarinus suadere conabatur, ut omisâ totius hujus negotii in pręsens curâ copias cum Ludovico Rege pellendis Italiâ Hispanis conjungeret. *Hujus rei amplam ipsi fore mercedem, cuncta quæ huic finitima Hispani possideant. Intereà Pontificem senio gravem occasurum, aliam fore novo Pontifici de Castro sententiam, cui Pontificatûs initio pacem bello potiorem futuram, Ludovico maximè annitente, uti Castrum Parmensi restituatur: posse intereà cum Vrbano fieri Inducias, satius id illi esse, quàm solo* a *Francisco Atestino Mutinæ Duce adjutore adversùm Pontificem bellum frustra continuare, cui propulsando longè par sit. In eo rem, atque operam Parmensem planè perdere, ni Venetos in societatem belli adducat. Sed eos ab hac sententiâ alienos esse, isthuc ab eorum Legato rescitum, quò magis Inducias cum Pontifice fieri, atque aliò transferri bellum in rem Parmensis esse videatur. Quin & eo pacto Venetos uti bellum adversùm Hispanos sumant, adduci posse: nam antehàc quominùs id facerent sese prohiberi dixisse Pontificis copiis, quæ haud procul finibus suis sint : sibi curæ esse quorsùm ejus consilia evaderent: sed ubi hæ per Induciarum conditiones dimissæ fuerint, nullam amplius Venetis de iis fore sollicitudinem.* Lionno tamen præceptum fuerat, ut hæc Regi placere diceret, modò ut & Parmensi placerent, sin aliter ejus sententia esset, huic omninò morem gereret, atque omnia ex ejus voluntate faceret. At Parmensis talia consilia aspernatus, incerta pro certis captare nequaquàm decrevit, atque ex Lionni oratione incidit suspicio, Mazarinum Urbano, atque Barberinis quàm sibi æquiorem esse; scilicet hęc eò pertinere, uti Castri oppidi per Inducias possessio ipsis pro jure denique quodammodò foret, atque ipse id prędium possidere dedisceret. Igitur bello jus suum porrò persequi decrevit, atque interim suo isthîc Procuratori ut ne posthàc de rebus suis cum Mazarino agere velit, interdicit: quod quidem hunc haud satis rectè fecisse censeo. Nam qui gratiâ, & potentiâ valet, eum non suo sæpiùs, sed tuo damno læseris. Postremò Parmensis nihil sibi ab Galliâ pręter mera apud Pontificem pro se verba sperandum esse probè judicans, Venetos, atque Ferdinandum Etrurię Ducem ad belli societatem impellit. Parmensi cum iis fœdus intercedebat, tuendis Parmensis, atque Placentini agrorum finibus, quò faciliùs convênit, ut & sibi recipiundo Castro, atque Pontificis, Barberinorumque consiliis disturbandis adjutores esse vellent: nam rem communem agi, neque committendum uti Pontifices pro suâ, aut

a François d'Este, Duc de Modene.

suorum lubidine hos, vel illos Italiæ Principes spoliare, & possessionibus suis ejicere sinant.

1643.

Jam tùm Mazarinus Francisci Atestini Mutinæ Ducis animum per Lionnum tentabat, ut hunc ab Philippi Hispaniæ Regis clientelâ ad Ludovici partes adduceret. Ab Hispaniâ redierat nuper ingentibus promissis oneratus: sed hæc Hispani nusquam repræsentabant, tædebatque Principem virum sese ab his ludibrio haberi, atque adeò haud difficulter huic persuasum, ut eorum partes ubi primùm opportunum foret, desereret. Porrò eâ tempestate & Fontenaïo Romæ, & Lionno qui tùm apud Venetias erat, nuntiatum est *a* Medinam Torresium Neapoli Proregem res novas moliri, atque ab Philippo Hispaniæ Rege postulare, ut hanc sibi provinciam prorogaret: quod si negaretur, nusquam tamen hanc depositurum, si de Ludovici auxilio certus foret: hæc quidam missus ab Medinâ dicebat, affirmabatque, cæterùm nihil ab ipso Medinâ quo fidem faceret, attulerat. Messanæ in Siciliâ quidam de illâ Ludovico tradendâ consilia inierant, quóque pacto id fieret, constitutum fuerat. Ex composito naves Gallicæ duæ propiùs urbem advenêre, signa de quibus convenerat, utrimque edita, cæterùm naves re infectâ discessêre. Nam magnum, & memorabile facinus animo agitare cuivis etiam ignavo, fortissimis modò perficere copia est.

a Medina de las Torres.

Anno proximo *b* Dertonam in Italiâ quæ procul in hostico posita est, Padum inter, & Ligurum fines *c* Henricus Aurelius Longavilla in deditionem redegerat, quam Hispani maturè oppugnare hoc anno decrevêre, priusquam ab Galliâ copiis nostris quæ in Italiâ hyemaverant, supplementum, aut aliæ copiæ venire, atque cætera tuendo oppido, atque arci satis provideri, atque administrari possent. Id oppidum *d* Thomæ Sabaudico viro Principi Ludovicus dono dederat, neque eo minùs præsidium alebat, atque huic curabat stipendium. Sed Thomæ qui trans Alpes incolit, facilius erat, quàm ipsi Regi quæ ad defendendum oppidum essent necessaria, ea ex propinquo providere, atque mittere. Postulaverat dudùm, ut in Italiam Rex peditum tria millia, atque equites mille duci juberet, quod quidem propter alia quæ per gravem Regis valetudinem domi urgebant negotia fieri non potuerat. Sed Mazarino venit in mentem per Lionnum Parmensis animum tentare, utrum Dertonam sibi ab Rege donatam vellet, quia illi tum copiarum ad hanc defensandam satis esse videbatur; hic autem præterquàm quòd satis intelligebat sibi tùm oppidum obtrudi, cùm neque ab Rege, neque ab Thomâ defendi posset, suspicio ex eo haud mediocriter crevit suam cum Hispanis pacem hoc pacto Mazarinum porrò imminuere velle, atque se ab Pontificio ad Hispanicum bellum traducere: quamobrem haud sibi quidquam in Dertonæ negotio faciundum decrevit.

b Tortone.
c Henry d'Orleans Duc de Longueville.
d Le Prince Thomas.

Intereà Hispani cùm omnia circum oppidum loca in suâ potestate essent, hæc præsidiis solito amplioribus firmavêre, ne quà ad Dertonam

1643. nostris aditus foret, pistrina duo quæ extra mœnia erant, disjecêre, ac denique circùm posuêre, ac munivêre castra. In oppido pauci qui id defensarent fuêre, atque adeò desertâ hujus parte maximâ arcem modò, atque editiorem in quo Dominicanorum Monasterium positum est, locum tuenda sibi sumpsêre, eò munitiones exstruxêre, & quæ ad propugnandum necessaria fuêre, ea ex cæteris oppidi regionibus convexêre. Thomas ut hostium consiliis, atque conatibus occurreret, quantas potuit copias ex præsidiis coëgit: sed hæ paucæ fuêre, quas *a* Sessitem, ac Tanarum amnes traducere consilium fuit, uti terrore hostibus objecto ne quid aliò ipsis inferret damni, incœptum omittere vellent: sed ubique populares armaverant, ac centuriaverant, qui ad fluminum vada, ac saltuum angustias, quà Thomæ ultra tendenti transitus erat, custodias agitabant, atque his præerant nobiles, sicuti quisque prædia his locis vicina habebat: præterea equitatum quoquo versùm dimittebant, qui & ipse fluminum transitu Thomam arceret.

a La Sessa, le Taner.

Id factum semel, atque iterum, ubi Padum copias traducere conatus est, prohibente cum firmo equitatu ex alterâ ripâ Vincentio Gonzagâ: sæpiùs & Caracena Marchio, & ipse *b* Sirüela Comes Joannes Velascus qui Mediolanensem obtinebat agrum, cum equitatu Padum versus, atque aliò iêre prohibendis transitu nostris. Sed Thomas denique ad Astam duxit: hoc Sabaudicæ ditionis oppidum est quod ab Hispanis captum antehàc fuerat, ubi Thomas horum partes sequebatur, fratris filio Carolo Emanueli Sabaudiæ Duci, atque hujus matri Christinæ Ludovici Regis sorori infensus, ac tum hostis, quibus quæ antehàc damna intulerat, ea nunc sarcire studebat. Igitur Astam recipere decrevit, postquam Tanarum amnem ad Bartholomæi-fanum transierat, haud procul Annone: postridiè Munitionem quæ Tanarum inter, & Astæ arcem positá erat, improvisò expugnat, quæ Munitio si penes hostes mansisset, magna his auxilia illàc in oppidum introducendi fuisset copia, nam haud procul in Tanaro vadum erat, quà hostibus transire occupatâ ab nostris Munitione difficilius fuit. Dein adversùm mœnia quatuor sunt locata, directaque tormenta, & quoniam res in celeritate posita videbatur, non his, neque militum qui eò excubabant stationi obducta munitio ulla, aut quidquam fuit præter arbores, quo protegerentur.

b Le Comte de Sirüela Iean de Velasque.

Ubi Astam ab Thomâ oppugnari Sirüelæ nuntiatum, subitò cum magnâ copiarum parte ad Tanarum versùs contendit, cui ubi appropinquavit, mille sclopetarios dextrâ, lævâque ad ripam disponit, qui crebrâ glandium missione equitatum flumen transeuntem protegerent: hic ubi ad alteram evasit ripam, ibi equites nostri unà cum Tribuno qui hos ductabat *c* Montio procurrêre, quorum impetu Hispani perterriti capessunt fugam; rursumque Tanarum prætergressi ad Annonem iter intendêre. Intereà ab oppido hostes eruptione factâ ad stationem quæ ad tormenta collocata fuerat, veniebant, sed fugâ suorum cognitâ, præterea tympanorum, tubarumque strepitu qui Thomæ, ac *d* Pralinoplessii jussu tum

c Le Colonel Monti.

d Le Comte du Plessis Praslin.

tum major quàm pro numero equitum, peditumque qui eò restiterant editus est, perterrefacti retrocessêre. Ita omni auxilii spe damnatâ primùm oppidum, dein post acrem oppugnationem Castellum, ac denique Arx ipsa dedita sunt.

1643.

Apud Dertonam nostri rem majori animo, atque constantiâ sustentabant, ac jam suprà quàm existimari ab hostibus, aut ab Thomâ, ipso & Pralinoplessio poterat, prolataverant, omnium prope quâ laborabant rerum inopiam patienter tolerantes, ut illis ad ferendas suppetias spatium esset. Jam ab Galliâ supplementa, atque aliæ advenerant copiæ, quibus auctus exercitus ad quodvis incœptum haud impar videbatur. Igitur Thomas cum Pralinoplessio constitutis apud Astam, ut oppidum in tuto esset, rebus, Tanarum traducit exercitum, atque ad Annonem, ad a Niciam ac denique Alexandriam versus ducit, quo Sirvela Comes tùm commorabatur. Is habito cum ducibus consilio omnes copias quas circumquaquè dimiserat, ad Castra circum Dertonam properare jubet, quò & ipse profectus est. In castris sexdecim armatorum millia fuêre: b Caracena verò ad Scriviam amnem magnum habebat equitatum, uti nostros transitu prohiberet: sed flumen paulò suprà ad colles versùs vado transierat noster equitatus, dein omnis exercitus, cujus antecursores ad hostium munitiones propiùs accesserant. At tùm imber frequens metum Thomæ fecit, ut ne Scrivia crescente commeatus advehi ad sua possent castra, quò adductus est, uti citra amnem rediret: dein dilapsâ aquarum vi rursùm ultra amnem haud longiùs quàm tormentum adigi posset, ab hostium castris consedit, loco paulò quam cætera editiori: pars militum virgultorum fasces, alii aggerem qui super injiceretur ad fossam castrorum complendam portare iussi: sed priusquam ad hanc pervenire possent, haud satis certos an quod animis agitabant, planè faciendum esset, nox oppressit. Postridie Thomas, ac Pralinoplessius circumspectâ suorum paucitate, præ hostium multitudine, quæ stabat ex adverso, vallo, fossâque probè tectâ, ac munitâ vix conandum, an omittendum incæptum esset, satis expediebant: relicto tamen in castris quæ loco editiori posita fuisse diximus, aliquo peditum, atque equitum numero, qui speciem justi exercitûs hostibus facerent, atque suspicionem injicerent, quos ad munitiones emiserant antesignanos modò esse, ad castrorum oppugnationem parati videbantur. Intereà equitum nostrorum alæ quædam ad c Farfanum, & Malepastum munita loca quæ Serra Marchio, ac Riviera Comes defensabant, accessêre, queis intervênit Hispanorum equitatus, ab quo nostri malè habiti, eò maximè quòd ab Farfano, & Malepasto tormentis emissæ pilæ eorum ordines nonnullâ factâ strage perturbaverant. Ibi verò Thomas habito cum ducibus omnibus consilio castra inde movere decrevit, cùm neque Castello ferre suppetias, neque diutiùs ob inopiam commeatûs eò commorari copia esset. Ita Dertona Hispanis denique dedita est, & qui hanc defensaverant, cum tormentis quatuor deducti ab Hispanorum præsidio sunt, usque ad Thomæ castra, qui haud ita procul moverat, dein utrimque sicuti excomposito cessatum.

a Nice de la Paille.

b Le Marquis de Caracene.

c Farfano Malpasciuto.

1643.

Sed eâ tempestate Ferdinandus quem nondum Imperatorem appellabamus, & Philippus Hispaniæ Rex sicut apud Hamburgum convenerat, de pace Legatos Monasterium Vestfalorum mittere sese velle seriò significavêre, modò ut idem Ludovico facere placeret. Delecti igitur qui eò legarentur, *a* Henricus Aurelius Longavilla, & Claudius *b* Memmius Avauxius, ille qui Legationis princeps esset, hic longo Germanicarum rerum usu maximè idoneus ei Legationi habebatur, atque in hujus virtute, & industriâ magnam de pace conficiundâ spem positam omnes habebant. His duobus tertius quispiam adhibendus, cujus opera tantæ rei profutura videretur: is fuit ex Mazarini sententia Chavignius: neque hic abnuebat Provinciam, quæ ipsi Mazarino priusquàm Cardinalis esset, decreta fuerat. Ita enim Chavignio æquè, ac sibi antehac consulere videbatur, nisi quòd Mazarinus Legationis princeps futurus fuerat, qui honos postea Longavillæ habitus: secundum sibi locum deberi non dubitabat Chavignius, ex Quatuorviratu, cujus magna in Aula dignitas est. Sed Avauxius ætate major, & in Regis Consilium multò antè Chavignium lectus, ægrè ut huic concederet adducebatur. Cæterùm Chavignius sibi magnificum existimabat, suadente Mazarino Pacem inter tot, tantosque Principes conciliare, neque id sibi pacis artibus dedito minùs gloriosum fore, quàm Imperatori bellum gerenti ex profligato hoste victoria, atque triumphus. Qui Nucerii cum Chavignio simultates noverant, illum totius hujus rei artificem fuisse sunt arbitrati, ut æmulus procul ab Aulâ esset: alii veriùs id ipsum studuisse Mazarinum, cùm quod suæ gratiæ, atque potentiæ modum impositum Chavignius vellet, tùm quòd per ejus absentiam majorem sibi de omni republica ab Rege fidem habitum iri satis intelligeret: nam sicuti antehàc memoravimus, hanc maximam Rex Chavignio, & Nucerio habebat, per Richelii tempora longo usu sibi cognitis, probatisque, atque adeò ineunda Mazarino ratio fuit, quò salvâ quæ ipsi cum Chavignio intercedebat amicitiâ, hunc tantisper ab Aulâ procul haberet, intereà dum sua apud Ludovicum gratia, & fides adolesceret. De Nucerio haud ita solicitus erat, quia neque obligatus ipsi quidquàm erat, satisque scibat quæ ejus consilia de se essent, atque adeò nihil prohibebat quominùs hunc ubi opportunum foret, Aulâ pelleret, quod post paulò factum ex sententia est.

a Le Duc de Longuevile.
b De Mesme Comte d'Avaux.

Certùm est Regem qui sibi vitæ finem adesse sentiret, eâ tempestate pacis cupidissimum fuisse, & cum Chavignii ingenio, solertiæ, ac fidei multùm crederet, hunc peridoneum judicasse, qui rem tantam brevì conficeret, eò hominem sicuti prensasse, & ambiisse, ut hanc accipere honoris sui causâ provinciam vellet, quod quidem illi est lubentissimè obsecutus, nihil de Mazarino suspicatus id hunc fuisse machinatum, neque enim sibi amiciorem esse neminem tùm arbitrabatur.

Magnam quidem Nucerio fidem usque Rex habuerat, sed quòd nuper de Cardonæ Ducatu Mottæo donando illi dixerat, atque importuniùs inculcaverat, Regis ergà illum benevolentiam omninò extinxe-

rat, nihil enim homini intolerabilius est, quàm alio videri infirmiorem, quod quidem accidit ei, qui victus alterius oratione quidpiam invitus facit, atque id quotiès huic redit in mentem, totiès hunc malè odit, ab quo sibi vim factam fuisse sentit. Isthuc in Rege, ac Nucerio experti sumus, nam postquàm de Cardonæ Ducatu huic fuerat obsecutus, incredibile memoratu est, quantum illum hujus odium ceperit. Tunc enim rediit Regi ad memoriam Nucerium Richelio planè deditum fuisse, cujus non modò vivi mandata, atque imperia nullâ propè sui habitâ ratione executus fuisset, sed & pleraque adhuc faceret, sicuti etiam tum Richelio fretus esset. *Sese quidem huic plurimum merito ejus tribuisse, quem videlicet unum in totâ Gallia dignum fuisse crediderit, ut eum autorem in omni republicâ gerendâ haberet; sed errare Nucerium ubi se alterum Richelium fingat esse, nam hujus neminem unum, Nucerij verò munere complures fungi posse, eò multa se ab Richelio molesta rei publicæ causâ dissimulando pertulisse, quæ alios adversùm se audere posthac nusquam passurus sit.* Intereà cùm æstivorum tempus appeteret, Rex sibi Commentarium in quo perscriptæ erant equitum, peditumque copiæ, quibus singuli hoc anno exercitus constare deberent, adferri jussit: quem ubi Nucerius recitat, ille complures Prætorianorum Centurias iis exercitibus attribui, atque adeò paucas circum se quæ custodias de more agitarent, mansuras animadvertit. Ibi verò solito commotior Nucerium graviùs increpat, qui sese expurgare conatus alterius denique operam Regi acceptiorem quidem, non autem fideliorem fore ait: ille verò ita respondit, uti quod Nucerius de discessu suo postulare videbatur, id factum, an infectum vellet in incerto esset: quamobrem Chavignius qui fortè aderat, Nucerio ut ne quid ampliùs diceret, animumque Regis exacerbaret, innuit, seducitque hominem, atque hortatur, uti quod ab Rege sibi dictum fuerat, atque ipse vicissim responderat, ejus ne meminisset, ac porrò pergeret negotiis operam dare, nihil enim Regem obstiturum videri. At Nucerius seu abire certus, seu si abeundi consilium ostentaret, Regem sibi uti manere vellet supplicaturum credebat, (tantùm de se homines plerumque sentiunt) post paulò Chavignium adit, ac postulat, uti sibi ab Rege discedendi facultatem impetret: ille iterùm hominem ab hoc consilio deterrere, dein ubi pergit obsecrare, atque obtestari, ut isthanc sibi operam dare ne gravaretur, neque se ab suâ deduci sententia sinit, tùm Chavignius id liquidò se negare facturum, aut commissurum, uti de hujus secessione quidquam ab se profectum fama ferat. Nucerius quod ab Chavignio negatum fuerat, id ab Mazarino flagitatum iit: qui oblatam occasionem tàm optatam, haudquaquàm sibi dimittendam censuit: ut ne tamen lubens id facere videretur, impensiùs simulare haud sibi probari Nucerii de secessione consilium, multaque dicere, sed ea levia, sicuti ab hoc hominem deducere vellet: ille tantò magis instare, orare, ac vix tandem exorare visus, uti sibi morem gereret. Itaque Mazarinus de omni aliâ re cum Ludovico agens, nam cum eo quàm cum Nucerio simulatione magis egebat, de hoc mentionem injicere, Regis ut sit animus

1643.

1643. erga hominem explorare, dein ubi lenem, atque clementem esse sentit, tantò magis hunc instare ait, uti sibi potestas abscedendi fiat. Rex Mazarinum ad Nucerium adire jubet, si manere velit, hunc ad se protinùs adduceret, sin abire pertendat, suis verbis potestatem faceret. Ita hominis quem Mazarinus Aulâ pulsum volebat, huic ipsi sors permissa. Ille Dangusium suum rus nobile quod non ita pridem comparaverat, postridiè secessit. Cùm huic Mazarinus Regis verbis discedendi potestatem fecisset, quia fortè præter spem evenerat, *Quid* inquit *amici mei facient?* Ignarus quàm pauci sint, qui res alienas suo periculo curare velint, & quos ubi his secundæ res erant, coluere, eos ubi in adversa mutavêre, observare pergant.

Ubi Nucerius ab Aula discesserat, eò Melleraius advenit, qui primùm cum Mazarino de amico Aula pulso graviter conquestus est, atque expurganti se, dicentique se omnia sedulò fecisse, ut hominem ab discedendi consilio dimoveret, Melleraius respondit sese Italicas artes haud satis callere, sed more Gallico sicuti natura ferret, agere: cùm autem Mazarinus nihil his verbis commotus placidè colloqui perrexisset, Melleraius sibi temperavit, & cum bonâ vtrimque gratiâ discessum est. Hic verò ad *a* Esiæ pontem Nucerium visens iit, undè ubi Germanifanum redierat, ad Regem adiit, qui hunc de Nucerio dicere incipientem obturbavit, ac nihil pluribus opus esse ait, neque enim quæ ad hujuscemodi homines pertinerent, de iis sibi haud magnoperè laborandum videri: hæc Regis oratio Melleraium obstupefecit, quam nihil ad se attinere velle visus est, quò factum est, uti suæ de Nucerio finem faceret.

a Pontoise.

Nucerius unus ex Quatuorviris ab Epistolis, & Negotiis erat, sicuti suprà diximus, atque ea quæ ad bellum, & exercitus pertinebant, procurabat, quorum tanta erat eâ tempestate moles, ut in ejus locum alium quempiam properè suffici necesse esset. Duo erant qui hunc Magistratum petebant, Avauxius de quo suprà memoravimus, vir clarissimus, atque in magnis negotiis foris versari solitus, quæ cum laude maximâ in Italiâ, Germaniâ, Sueciâ, Poloniâque sæpiùs in eas regiones extra ordinem Legatus gesserat, ubique summam solertiæ, atque probitatis famam simul adeptus: alter erat *b* Michaël Particellus Almericus unus è minoribus Quæstoribus, qui pridem Quæstor missus in Italiam ad exercitum, Pacis quæ eò confecta cùm Hispanis fuerat, negotio unà cum *c* Thoirasio, & Serviano operam contulerat, dein Legatus apud Sabaudiæ Ducem factus: sed neuter Quatuorvir est creatus, nam Mazarino callido, atque prudenti in primis viro eâ tempestate cautio fuit, ut ne quis ingenio validus, & qui omni reipublicæ gerendæ par haberetur, Reginæ satis notesceret, eò Avauxium de Pace Monasterium Vestfalorum, sicut & Chavignium legari placuerat, neque Quatuorviratum Almerico mandari consilium fuit, qui administrandis Ærarii rebus magis idoneus erat. Igitur venit in mentem Magistratum hunc cuipiam mandandi, qui quantò longiùs tùm esset ab ea spe, tantò majorem sibi ex eo adepto

b Particelli Aimery.

c Le Maréchal de Thoiras.

gratiam deberet. Is fuit *a* Michaël Tellierus, qui pridem in Italia *b* Quæstor apud Regis exercitum erat: eò & antè triennium Mazarinus extra ordinem fuerat Legatus, quem Tellierus diligenter coluerat, atque observaverat, neque id ingratum Mazarino, vix enim cuiquam Quæstoris amicitia damno fuit. Hunc quippè ferunt unà cum Christina Regis sorore Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis matre rationem iniisse, quò hæc ipsi Legatio non oneri sicuti fermè accidit, ob ingentes qui ab Legatis fieri solent sumptus, sed & lucro esset. Igitur Mazarinus Regem nactus multorum sibi Quatuorviratum habere volentium petitione fatigatum, negantemque se ullius eorum operâ in hoc gerendo Magistratu usurum, opportunè quod ad rem maximè conferre visum, Tellieri mentionem injecit, hominis ingenium, industriam, fidem collaudans. Ibi Rex magis uti molestiâ quæ sibi ab petentibus continuò adferebatur, animum levaret, quàm aut Mazarini autoritate; aut his quæ de Telliero verè dixerat, adductus, hunc absentem, atque nihil hujuscemodi cogitantem, nedùm de Quatuorviratu fatigantem delegit, qui hujus munia obiret, atque hunc Magistratum ubi Nucerii abdicatione, aut alio pacto vacuus foret, planè haberet. Certè id omnibus probatum est, nam quos magistratus Tellierus alium post alium usque gesserat, in iis eo modo agitaverat, ut ampliore dignus haberetur. Sed nemo omnium in Aulâ fuit, quin crederet Mazarinum cum Chavignio consultaturum, quem in Nucerii locum sufficiendum censeret, tantæ inter ambos necessitudinis causæ esse videbantur, quod non est tamen ab illo factum, neque eò minùs Avauxius, & Almericus Chavignio ex repulsâ perindè offensi fuêre; ac si ambobus obstitisset, quod falsò ab iis creditum.

1643.
a Le Tellier.
b Intendant de Justice & Finances.

Interea Campania *c* Ludovici Borbonii Suessionis morte dudum vacua *d* Francisco Hospitalio Haliero Equitum Tribuno, *e* Lotaringia Lenuncurio Provinciæ decretę: hic Claromontio finitimo utrique Provinciæ Oppido, atque Arci Præfectus erat, pręterea multa benè, fortiterque gesserat in acie, & pręliis queis & sine imperio, & cum imperio sicuti Castrorum Pręfectus interfuerat: Halierus unius Custodum regii Corporis turmæ Dux, Castrorum Prefectus, dein Equitum Tribunus creatus, sæpiùs exercitûs etiam ante Tribunatum Equitum quod rarò fit, ductaverat, ipse Lotaringiam obtinebat, quam tunc deposuit, uti Campaniam haberet.

c Le Comte de Soissons.
d Le Maréchal de l'Hôpital.
e Le Marquis de Lenuncour.

Sed eâ tempestate tametsi Regis valetudo infirmior in dies fieret, nullam tamen de republica curam omittebat, supra corporis vires ingenio validus. Duo ipsi ex Anna uxore filii erant, quorum alter natu major cum quinquennis modò esset, cui intereà dum adolesceret, rempublicam permitteret, anxius erat. Veniebat in mentem illorum temporum, quibus hæc penes Mariam matrem fuerat, atque hanc ex unius hominis maximè consilio, atque judicio qui peregrinus erat, omnem gessisse rempublicam: hanc primò factionum, dein belli civilis causam fuisse. *Ita ab natura comparatum, uti mulieres ad parendum, non ad imperandum natæ sint. Id paucissimas rectè fecisse; ab cæteris multa mala in rempublicam orta, quam*

1643. *plerumquè pessùm dedissent. Annam uxorem bonam hanc quidem, sed amicitiâ facilem ab malis viris, atquè mulieribus usque circumventam, factionibus, & partibus studuisse: quæ quanquàm in Richelium factæ videbantur, tamen quia huic fidem habebat maximam, haud æquum fuerat uxorem aliter sentire.* Cæterùm Anna diù multumque fuerat in potestate Mariæ Rohanæ Mombasonæ, quæ primùm *a* Carolo Alberto Luinæo, dein post hujus mortem *b* Claudio Guisio Caproso nupserat: huic fœminæ audacia virilis, cætera præterea quæ supra mulierem sunt, cordi fuêre, animus inquies, factionum avidus, quas alias ex aliis serere studebat. Gastonem fratrem Ludovicus pernoverat, haud secùs quàm Annam iis quorum esset in potestate obnoxium, atque ex eorum lubidine rempublicam si ipsi permitteretur, planè gesturum.

a Le Duc de Luine.
b Le Duc de Chevreuse.

Sed intereà æstivorum tempus appropinquabat, monebatque de provinciis quò bellum porrò gerendum erat, uti maturè decerneret, quibus has dari placeret. *c* Ludovico Condæo Angiano Belgium decretum cum exercitu, atque huic Legatus fuit *d* Hospitalius Halierus, de quo supra memoravimus, vir maturâ ætate, & scientissimus belli, qui adolescentem consilio, atque operâ juvaret. At in eo compertum est quorumdam animis sicuti audaciam, ita & prudentiam ab naturâ inesse, uti nati Imperatores potiùs quàm facti videantur, neque iis necesse esse, ut ad id locorum per omnes militiæ gradus adscendant, sicut ex iis quæ posteà commemorabimus palàm erit. Is igitur ab Urbe paludatus in Provinciam profectus est, magnâ omnium spe, quam de hujus virtute animis præceperant. Priusquam ab Aulâ discederet, *e* Rupifocaldum Marsillacum Reginæ clientem cum *f* Colinio Andeloto item Angiani cliente egisse ferunt, ut inter ambos conveniret, scilicet Angianum Reginæ commodis, ac rationibus fideliter serviturum, Reginam vero hunc quantùm citrà Gastonis offensionem posset, ornaturam, atque aucturam.

c Le Duc d'Anguien.
d Le Maréchal de l'Hopit l.
e Le Prince de Marsillac, la Rochefoucauld.
f Coligny d'Andelot.

Cùm Rex in dies magis, magisque hæsitaret, cuinam Procurationem Regni per filii pueritiam permitteret, nemo ex Administris fermè audebat, quid huic consilii esset explorare, ut ne suprà quàm ipse vellet, expiscari viderentur: prætereà hominem quotidianis de republicâ curis, & morbo qui suâ diuturnitate magis, quàm vi corpus sensim, atque animum conficiebat, fatigatum, ad hoc suspicacem eâ de re uti decerneret vrgere religio erat. Cùm tamen certiores facti essent ab Medicis XV. Calend. Maias morbum adeò ingravescere, uti tempus adesset providendi, si quid reipublicæ Rex in futurum consultum vellet, Condæus, atque Mazarinus haud ampliùs tergiversandum censuêre, sed ex omnium Administrorum sententiâ ad Regem adiêre. *De hujus valetudine Medicos spem nondùm abjecisse dixêre, cæterùm hanc sicuti cuncta mortalium incertam esse: quod reliquum vitæ sit, id reipublicæ in futurum constituendæ si dederit, magnam ex eo rebus antehàc præclarè ab ipso gestis gloriam, famamque accessuram.* Ubi Rex id sibi satis placere ostendit, Condæus Reginæ prudentiam, virtutem, bonitatem collaudat: de Gastone verò ita locutus est, uti specie expurgantis quæ antehàc deliquerat, ea Regi

1643.

ad memoriam redigeret, ſicuti magis adversùm Richelium, quàm adversùm Regem ipſum, ac rempublicam facta fuiſſent: quod quidem ut ne Gaſto ab republicâ gerendâ per fratris filii pueritiam amoverêtur, valere poterat, non autem ut omiſsâ Reginâ huic permitteretur, quod Condæo graviſſimum accidiſſet. Sed cùm etiamtùm Rex neutri ſe ſatis rectè rempublicam permittere poſſe crederet, ibi verò Adminiſtri rationem inière quò id præclare fieri poſſe ſentiret, ſi videlicet Reginæ Procurationem Regni tradendo, huic Conſilium inſtitueret, ita ut neceſſe haberet ex plurium qui huic adeſſent ſententiâ de omni republicâ decernere, quod quidem Regi omnino probatum eſt, atque eâ de re Edictum perſcribi juſſit. Id in hanc ſententiam factum, uti penes Reginam Procuratio Regni foret, Gaſto Regi puero cujus vices obitura Regina erat, in omnibus Provinciis Legatus eſſet, item regii Conſilii princeps, ac per hujus abſentiam Condæus, & utroque abſente Mazarinus: huic Conſilio præter hos tres, ac Petrum Seguierum Regni Cancellarium, Claudius Buthillerius Summus Regni Quæſtor, ac Leo Buthillerius Chavignius filius Quatuorvir adeſſent, quæ ad rempublicam pertinerent, ea ex horum ſententiâ Regina decerneret, Poteſtates, Imperia, ac majores Magiſtratus mandaret, ac ſingillatìm Primarii in Senatu Præſidis, Cognitoriſque regii, majora verò ſacerdotia ex Mazarini ſingillatìm ſententiâ: ſi quid humani Reginæ impenderet, priuſquam Rex filius adoleſceret, ex ejuſdem Conſilii ſententiâ, de Procuratione Regni hæc ipſa quid optimum factu videretur conſtitueret, ediceretque. Reginam diximus antehac in poteſtate Mariæ Rohanæ Mombaſonæ fuiſſe, quæ cum *a* Carolo Albaſpinæo Caſtronovano congruebat. Is per Richelii tempora Procancellarius hujus operâ creatus nihilò minùs hominem fuerat inſectatus, unâ cum Rohanâ Mombaſonâ, atque ipsâ Reginâ: quamobrem ille Inculiſmam deductus, atque eò in arcem conjectus fuerat, Rohana vero Mombaſona finibus Regni diſcedere coacta: qui ſi redirent in Aulam, facile Reginâ ex voluntate uſuri videbantur, atque rempublicam invaſuri. Eò cavere viſum, ut his ſancitâ demum Gallos inter, & Hiſpanos pace in Aulam redire liceret, ſi ita Reginæ tunc ex Conſilii ſententiâ videretur. Adminiſtri Reginæ, Gaſtoni, atque Condæo, ac denique ſibi præclare conſuluiſſe videbantur: Mazarinus Gaſtoni, atque Condæo propè æquando ſe, ac præterea cavendo, ut ex ſententiâ ſuâ ſacerdotia ab Reginâ darentur: Seguierus Caſtronovanum ab Aulà arcendo: Buthilleri haud ferme diſparem ab cæteris in republicâ gerendâ potentiam adipiſcendo. Edictum id Chavignius ad Reginam tulit, cui quamvis ſuprà quàm dici poſſit, ægre eſſet rempublicam ita gerere, uti cuncta haud fermè magis ab ſe penderent, quàm ab cæteris, qui Conſilio adfuturi eſſent, tamen ſatis tùm habuit, ſibi Regni Procurationem tradi, cui ubi vir è vivis abiiſſet, omnia prona fore viderentur.

a Charle de l'Aubepine, Marquis de Châteauneuf.

Intimus tùm hujus conſiliis erat *b* Auguſtinus Potierus Bellovacenſis Epiſcopus, ſacris apud eam Præfectus: qui quò magis hanc in Admi-

b Auguſtin Potier Evêque de Beauvais.

1643. niſtros accenderet, eò quos vellet pellendi majorem poſthàc ſibi copiam fore arbitratus, haud ceſſabat hos apud Reginam criminari, accuſare graviùs, dictitare. *Regi autores fuiſſe, uti ſibi æquè, ac ipſi Reginæ Procurationem Regni traderet. In illius reliquâ paucorum dierum potentiâ magis, quàm in Reginæ fide, & gratiâ ſuæ dignitati præſidium quæſiiſſe: quod quàm infirmum ſit, maximâ Reginæ intereſſe, uti reipsâ ſentiant: diſſimulandam tamen in præſens injuriam, ut ne Regem mutatâ ſententiâ ad Regni Procurationem Gaſtoni tradendam impellant.* De Gaſtone magnoperè metuebat Condæus, ut id honoris, atque potentiæ aſſequeretur: cum enim nihil inter hunc, atque Gaſtonem medium ſit, eò ſe huic quodammodò parem arbitrabatur: at ſi Regni Procurationem adipiſceretur, huic parendum fore, atque eâ causâ longè ſuperiorem futurum: nam unicuique ægrè eſt, quempiam ejuſdem ordinis ſupra ſe extolli, eò Condæus Adminiſtros prenſare, colere, collaudare Edictum, quo ſibi egregiè caviſſent, id ut inviolatum foret, ſeſe daturum operam, poſtremò fautorem ipſis futurum, quorum ubi Ludovicus obierat mortem, nihil planè præſtitit.

Sed Ludovici in dies morbus ingraveſcebat, quò factum eſt ut Edicto recitando diem diceret. Id factum xii. Calend. Maias Reginâ, & duobus filiis coràm, Gaſtone, Condæo, Mazarino, Seguiero, & Buthilleriis: adfuêre præterea Duces, & Pares Franciæ, Equitum Tribuni, atque omnis Aula: dein Rex Annam Reginam, & Gaſtonem Edicto nomina ſua adſcribere juſſit, & uti de eo ſervando jusjurandum pollicerentur, utrumque rogavit, quod factum ex ſententiâ eſt: poſtremò in Regis Conclave vocati ſunt Primarius Senatûs Præſes *a* Matthæus Molæus, alii Præſides, atque duo ex unâ quâque Claſſe Conſiliarii, præterea Cognitor, atque Actores regii: hos Rex edocet, quo pacto reipublicæ poſtquàm è vivis abiiſſet, gerendæ proſpexiſſet, orat, atque obteſtatur, uti ſi hanc ſalvam velint, dent operam ut Edictum firmum, ratumque ſit, neque quidquam ſecùs fieri patiantur: Gaſtoni, atque Condæo, præthereà Seguiero Cancellario negotium dat, uti poſtridiè in Senatum eant, quâ die Edictum promulgari, & in acta Senatûs referri jubet. Id poſtridiè ſicuti Rex præceperat factum, magno omnium qui aderant conſenſu. Ipſe Actor regius *b* Audomarus Talonus pro Cognitore regio ut in tali re ſolet, verba faciens Ludovici prudentiam ad cælum tollere, nihil parcere laudibus, poſtremò ea dicere, quibus ſignificaret Edicto optimè reipublicæ conſultum videri: poſteà verò quàm quædam in Edicto haud ſatis Reginæ placêre ſuboluit, ibi verò dici cœptum id Adminiſtris fraudi fore.

Intereà pro more Chriſtianorum Rex Delfino filio Prænomen dari juſſit: id factum in Templo abſque ſolito apparatu, quoniam Regis morbus ingraveſcens luctum magis ſuadebat. Pro Delfino fidejuſsêre Julius Mazarinus, & *c* Carola Margarita Mommorantia Condæi uxor, quæ Ludovici prænomen Delfino dandum indicavit. Id Principi fœminæ Mazarinus honoris habuit, ut ipſe ab indicando prænomine abſtineret, eaſque

a Matthieu Molé.

b Omer Talon.

c Charlotte Marguerite de Mommorancy Princeſſe de Condé.

1643.

que huic deferret partes. Regis modò Prænomen Edictis, Mandatis, Diplomatibus, Epistolis inscribitur, neque alio nomine dum regnat, aut postquam regnare desiit, apud posteros appellatur, addito si plures ejus nominis regnaverint, quotus sit, de quo fiat mentio, atque adeò Prænomen dari Delfino quam primùm necesse fuerat. Cæterùm magnificum fuit Mazarino pro Delfino fidejubere, nam ea fidejussoris cum eo pro quo fidejubet necessitudo inter Christianos haud levis ducitur, cui propè patris loco est. Ab his sacris Delfinus ad patrem deducitur, cui de Prænomine percunctanti respondisse ferunt sese Ludovicum appellatum, sed nondum XIV. esse, pater XIII. hujus nominis erat.

At Rex mensis Aprilis reliquos dies, & Maii primos prout morbus augescebat, remittebatve, variè exegit. Eâ tempestate Cæsar *a* Vindocinus Henrici IV. Regis ex concubinâ filius è Britanniâ Insulâ rediit, quò per Richelii tempora profugerat, suspectus in caput hominis sicarios subornasse. Hunc Rex benignè excepit, neque enim id incœpisset, necne, satis compertum fuerat, nam purgandi sui causâ cùm in Aulam venire se simulasset, aliò converterat iter, atque exulare, quàm Richelio sese permittere maluerat. Rediit & ab Florentiâ Tuscorum *b* Catharina Henrica Jousia amisso illic viro Henrico *c* Guisio, & Juinvillâ filio, qui magna virtutis documenta in Italiâ prima stipendia faciens dederat, hæc & ab Rege benignè excepta est.

a Le Duc de Vandosme.

b La Duchesse de Guise Doüairiere.

c Le Duc de Guise, & le Prince de Joinville.

Ubi ad VII. Id. Maias ventum, ibi verò de Regis salute conclamatum videri. Gasto, & Condæus qui Germanisano interdiu commorabantur, Urbem sub noctem repetentes eò pernoctabant: at constituêre postridie apud Germanisanum pernoctare: ortum id ab Condæo, qui eò se suos adducturum ait. Ex eâ oratione incidit suspicio, hunc si quid facto opus esset, validiorem in Aula esse velle, adeoque postridie Gasto item suos monuit, uti Germanisano haud procul parati, intentique essent, si quid eorum operâ egeret, ipse paulùm ampliori quàm solebat comitatu Germanisanum advenit: propterea visum apud Delfinum custodias agi, & ad veteris Regiæ portam collocare stationem, fores clausæ fuêre, ostiolum modò patuit. In hac vetere Regiâ Delfinus, Rex in novâ agitabat. At Gasto ubi videt Condæum suam modò penes se habere familiam, misit ad suos, præcepitque ut ad Urbem redirent.

Pridie Id. quæ dies Ludovico postrema fuit, Bellovacensis Episcopus de quo supra memoravimus, toto matutino tempore ab novâ, ad veterem Regiam sicuti gratiâ, atque potentiâ jam adeptâ commeare, mittere, monere, præcipere quid facto usus esset, *d* Renatum Potierum Tresmæum propinquum, qui unius Custodum regii Corporis turmæ dux est, Delfino cum aliquot ex his Custodibus adesse jubet, eodem Regina Cæsarem Vindocinum, & *e* Belfortium filium mittit. Sed tum primùm existimandi copia fuit, cum quibus ingeniis mox Administris conflictandum foret: Vindocinus homo callidus, inquieto animo, Richelio dùm viveret, quoniam apud Regem gratiâ valebat, infensissimus, Belfortius filius ingenti vir animo, at non perinde consilio, Bellovacensis Episcopus

d René Potier Comte de Tresme.

e Le Duc de Beaufort.

1643. vultu, atque ingenio ſeveriore, quàm ut cum cæteris concordare facilè poſſe videretur. Horâ denique poſt meridiem ſecundâ Ludovicus mortem obiit. Animæ ſaluti priùs conſuluerat, per diuturnum morbum in ſupplicando frequens, cæterâ vitâ piè, ſanctéque exactâ. Res publica ex Adminiſtrorum, quos nactus erat, ingenio variè geſta, ſed hanc ubi Richelio permiſerat, incredibile memoratu eſt quàm præclarè floruerit: domi rebellium Sectariorum, foris Hiſpanorum opes contuſæ: in Italiâ, Belgio, Hiſpaniâ ipsâ, in Germaniâ Auſtriaci malè habiti, eò arces, oppida capta, provinciæ occupatæ, terrâ marique victi hoſtes. Sed in eo Principe nullam magis virtutem, quam celeritatem laudaverim, quâ ſæpiùs occupata civium rebellantium, aut hoſtium conſilia, illi inter nefarios, ac periculoſiſſimos conatus oppreſſi: ſed eadem illa celeritas ubi res moræ indiguit, quandoque Ludovico fraudi fuit: nam eâ re infectâ diſcedere impatiens animus properabat, ni Richelii autoritas attinuiſſet. Cæterùm illi ingenium mediocre, ſui diffidens, ſuſpicioſum, ad ſeveritatem, quàm ad clementiam proclivius, quo factum eſt uti quoties in matrem, fratremve quidpiam gravius rei publicæ causâ Richelius ſuaderet, nihil pietas, caritaſve obſtaret, quominùs id factum vellet.

Mortuo Ludovico Anna ab novâ in veterem Regiam in quâ Rex filius agitabat, ſtatim rediit, accerſitoque puero Condæum Palatio Præfectum huic jusjurandum dicere juſſit. Magnus erat in Reginæ Conclavi hominum concurſus, jamque ad Urbem profectura cum Rege filio videbatur: ſed uti diei tempus erat, in craſtinum dilata eſt profectio. Appetente nocte Regina proximorum dierum labore, & vigiliis circum Regem virum actis feſſa paulùm requieſcere velle viſa, adeoque Belfortium ad Condæum mittit, rogans, ut omnes qui aderant abigere vellet, hic Reginam ait ſi quid ſe vellet, id poſſe per Ducem Cuſtodum corporis ſignificare, cujus hoc munus, non Belfortii eſſe videatur, quæ res ferocem Juvenem, atque tunc cum maximè Reginæ gratiâ præclarum impulit, uti Condæo reſponderet, ſeſe ab nemine prohiberi poſſe, quæ Regina juberet, ea ut ne exequeretur: ſed hæc turba ſtatim ſedata, cujus tamen memoria in utriuſque animis reſtitit. Alii dixêre Belfortium qui aderant in Reginæ Conclavi eos faceſſere juſſiſſe, quod cùm hunc Juvenem ſibi quidpiam novæ potentiæ ſumere oſtentaret, id Condæo haud ſatis placuiſſe, atque adeò monuiſſe graviter, has non alterius quàm Ducis cuſtodum Reginæ corporis partes eſſe.

Cùm Regina profectionem ad Urbem in craſtinum conſtituiſſet, eâ de re Senatum, *a* Herculem Rohanum Mombaſonum Ducem Præfectum Urbi, atque urbanos Magiſtratus certiores facere viſum, uti Regi, atque Reginæ matri ubi adveniſſent præſtò forent, qui & paternum filio obtigiſſe Principatum gratularentur, jusjurandum de more pollicerentur, & quid Regina fieri vellet, juberetque reſciſcerent; Senatum ad Regem in veſte purpureâ venire debere Adminiſtri cenſebant, qui huic jusjurandum polliceretur, negabant verò Patres ſe novum Re-

a Hercule de Rohan Duc de Mombaſon.

1643.

gi regnare incipienti jusjurandum polliceri, aut ad hunc eâ causâ universum Ordinem venire ſolere: misêre modò qui de Principatûs initio gratularentur, & Senatûs obſequia deferrent, ſimul Regem, atque Reginam matrem docerent, *Nihil priùs uſque novis Regibus, atque antiquiùs fuiſſe, quam venire in Curiam, atque eò primùm frequenti Senatu capeſſendi Regni initium facere, quod Regem ipsâ autore Reginâ matre facturum ſperarent.* Hæc nonnihil hærebat, quid ſibi faciundum eſſet dubia, atque incerta: huic certè parùm placebat ſibi propè æquatos Gaſtonem, atque Condæum in Regni Procuratione, quin & omnes qui Conſilio adeſſe deberent Adminiſtros, cùm ex plurium ſententiâ ſibi res omnis publica gerenda eſſet, rem uſque inauditam, atque ab Regibus, aut qui horum vices geſſerint, alienam, poſtremò regiæ quæ penes ſe tantiſper eſſe debeat, potentiæ planè contrariam. Sed quamvis Adminiſtri Edictum de Regni Procuratione fabricaſſent, ubi tamen perſpexerant quantùm iſthuc Reginæ grave eſſet, ad hanc ſubitò poſt Regis viri obitum adierant, profeſſique fuerant, *Seſe nihil obligatam Reginam velle, aut cenſere, ex hoc Edicto, non modò ut ex plurium qui Conſilio adfuturi eſſent, ſententiâ rem publicam gereret, ſed ne uti quidem eorum conſilio, judicio, aut operâ in hac gerendâ uteretur, quod omnino ex hujus voluntate pendere debeat: ab ipſis Ludovico in eâ re morem geſtum oportuiſſe, quò lubentiùs ad id quod æquum erat de Regni Procuratione Reginæ tradendâ adduceretur, ſeſe id & ſcripto ſi ſatis huic placeret, profiteri paratos.*

Mirum eſt graves, ac ſapientes viros exiſtimaſſe Regis mortui Edicto, tametſi & Reginæ, & Gaſtonis nominum adſcriptione, prætereà jurejurando firmato, ſibi ſatis cautum fore, ut utrique in republicâ gerendâ prope ſocii forent, in quo certè quod ab his peccatum fuerat, quantocyùs correctum oportuit. Gratum id quidem, acceptumque Reginæ fuit, atque adeò minùs hanc, atque Regem filium ire in Curiam neceſſe videbatur: nam promulgato, atque in acta Senatûs relato Ludouici Regis de Regni Procuratione Reginæ uxori traditâ Edicto, nihil opus eſſe viri Principes, atque Adminiſtri cenſebant, uti porrò eâ de re in Senatu ageretur: prætereà cùm in Mariâ Ludovici XIII. matre totum de Regni Procuratione huic tradendâ negotium Senatus ſibi ſumere voluiſſe videretur, cavendum arbitrabantur, ut ne id porro ſui juris eſſe crederet: ſed qui Adminiſtris haud ſatis æqui tùm fuêre, ac Bellovacenſis Epiſcopus maximè qui fratrem in ſenatu Andream Potierum *a* Novionem habebat Præſidem, atque alios propinquos, ii Reginæ perſuaſêre, *Ipſi ſatiùs eſſe quod de Adminiſtris Edicto Regis viri cautum fuiſſet, id ab Rege filio in ſenatu ſedente pro Tribunali infirmari, quam ſicut illorum habere meritum, ac beneficium: quod fecerint id haud ſatis ſolemne, aut validum eſſe adverſus Regis Edictum promulgatum in Senatu: hunc Ordinem ſicut humanæ ſe res habent, poſſe ab ipsâ poſthac diſſentire, apud quem ſi Adminiſtri ſeſe coactos ab jure ſuo diſceſſiſſe mox expoſtulent, ſcilicet ut ex plurium ſententiâ ſicut Edicto Regis de Regni Procuratione cautum ſit, Regina rempublicam adminiſtret, Senatui poteſtatem fore, ut id nihilomi-*

a Potier de Novion.

1643. *nus fiat, decernere: sin autem ad hunc Ordinem ultrò Regina rem deferat, hunc haud dubiè secundùm ipsam decreturum, atque huic eò impensiùs quæ voluerit omnia deinceps obsecuturum.*

Inter hæc Gasto qui missi ad Reginam ab Senatu fuerant, eos edocuerat, *Sibi perinde grave, atque illi fuisse, utrique æquatos Edicto Regis omnes Administros, atque necessitudinem Reginæ impositam, ut horum consilio, judicio, atque operâ in re publicâ administrandâ utatur, quod novum, atque insolitum in Regno sit: Reginæ enim quæ Regis filii vices gestura sit, æque liberum esse debere, ac ipsis Regibus quos velit in Consilium de re publicâ adhibere: idem sentire Condæum, atque se confidere Senatum ut id corrigatur secum operam daturum.* Condæus Gastonis orationem paucis confirmavit. Ambo ea de re cum Regina congruebant, cùm suâ sponte, tùm quia utrumque in suam sententiam duarum pactione provinciarum adduxerat, quarum altera Gastoni, altera Condæo, aut Angiano filio destinata.

Postridiè Rex cum Anna matre venit in Curiam, ac pro Tribunali sedens paucis Senatum est allocutus, neque pluribus puer poterat. Regina hujus excepit orationem, dixitque *Se dolore ex viri morte impeditam nihil usque publicæ rei gerere potuisse, cum autem pridiè missi ab Senatu hujus verbis Regi salutem dixerint, fidemque hujus Ordinis adversùm hunc perpetuam fore atque huic supplicaverint, ut in Curiam venire vellet, atque eò in majorum sedere Tribunali, ac regnandi feliciter initium facere: id se verò fieri æquum censuisse, & unà cum Rege filio in Senatum venisse, uti quæ sua in hunc Ordinem benevolentia sit, coràm significaret, quam re ipsâ lubentiùs quoties copia erit comprobatura sit: confidere se Regi filio, sibique Senatum quæ hoc Ordine digna sint consilia, atque operam daturum, uti res publica bene, feliciterque geri possit.* Dein Gasto, atque Condæus eadem ferme quæ pridiè in Regia missis ab Senatu dixerant, repetiêre, & quod ad ambos in Regis Edicto quo Regni Procuratio Reginæ tradebatur pertineret, id se planè huic permittere professi sunt, neque alias in republica quam quas ipsa vellet, partes sibi expetere, aut tributas hoc Edicto velle. Secundum hæc Seguierus Cancellarius de Regis Ludovici morte luculentam juxta, ac gravem habuit orationem, hujus virtutes collaudans, & quantùm in tanto Principe res publica damni fecisset commemoravit: Regis pueri egregiam indolem ostendit, quæ Reginæ matris curâ, atque præceptis adjuta reipublicæ saluti, ornamento, atque gloriæ futura sit. *Sed hanc interea Reginæ ipsius virtute, atque prudentiâ fultam benè, feliciterque gestum iri neminem omnium dubitare posse, prætereà nihil hujus pietati Deum Opt. Max. denegaturum videri. Certè his fretos Gastonem, ac Condæum rectè existimasse, illi rem publicam planè permitti æquum esse, ita ut in hac gerenda quorum consilio, judicio, atque operâ utatur ipsi integrum, ac liberum sit, magis id convenire potentiæ regiæ quæ huic per filii pueritiam credita fuerit, nam quantò major sit in bono Principe, tantò rei publicæ utiliorem evadere.*

Conversus dein Seguierus ad Cognitorem, atque Actores regios, uti quod dicendum haberent id expromere vellent, innuit. Ibi Audomarus Talonus Actor regius postquam Regi, atque Reginæ multa quæ ad

1643.

rem publicam rectè administrandam pertinebant, prolocutus fuerat, atque hortatus ut ab legum æquitate quæ Regibus perinde regnandi, ac populis parendi vera norma sit, nusquam discedere vellent, censuit denique ac Regis nomine pro Cognitore regio postulavit, *Ut ex voluntate Ludovici Regis nuper demortui Anna Regina Ludovici Regis filii pueritiæ curam gereret, atque in Regni Procuratione esset, Gasto Patruus huic in omnibus provinciis Legatus, ac prætereà regii Consilii princeps, quod & per hujus absentiam ad Henricum Condæum pertineret: Reginæ integrum esset quorum vellet in gerenda re publica consilio, judicio, atque operâ uti, nihil obligatam in Consiliis quæ de hac haberentur, plurium sententiæ stare, sed quod è republica, & fide sua esse judicaret, id statuere, ac facere.* Posteà Cancellarius ab his qui aderant, sententias rogavit, ac postremò ab Rege quid vellet, juberetque, dein de more hunc pro Tribunali in Senatu sedentem ait decernere, Reginam matrem ex Ludovici patris voluntate suæ ipsius pueritiæ curam gesturam, & cætera consimilia his quæ Talonus pro Cognitore regio dixerat, atque postulaverat.

Priusquam Rex, atque Regina in Curiam venissent, Patres inter se collocuti fuerant, de abigendis qui pristinæ Tyrannidi (ita Richelii in republicâ gerendâ rationem quidam appellabant) servierant Administris, supplicandumque Reginæ censuerant, ut aliorum quorum probitas nota esset, operâ uti vellet: sed id ab omnibus omissum ubi sententiam rogati sunt, unus modò *a* Joannes Jacobus Barillonus in unâ ex Inquisitionum Classibus Præses rei hujus mentionem sed hanc lenem, atque clementem injecit, quo faciliùs in Bellovacensis sententiam ab cæteris discessum, qui tantam rem, tamque vtilem rei publicæ ab Reginæ prudentia, & æquitate expectandam esse censuit, in quo ipse sibi fraudi fuit, nequedum enim quid Reginæ de Mazarino sententiæ esset, noverat. Cæterùm quoniam in Senatûs Decreto nulla hujus mentio facta fuerat, eò hunc sicuti Buthillerium, & Chavignium filium Reginæ invisum plerique omnes arbitrabantur; neque cui Ludovici viri ratio nusquam antehac probabatur, in eo quod uni modò Richelio omnem credidisset rempublicam, id eam in Mazarino Richelii cliente facturam quisquam omnium existimabat: si tamen placeret exemplum, hoc magis ad Bellovacensem Episcopum spectaturum, quàm ad Mazarinum: nam ille in hujus familiâ principem locum pridem obtinebat, cum magnâ pietatis, atque doctrinæ opinione: sed quid in re publica valeret, neque ipsa, neque quisquam omnium satis scibat, scilicet cujus nullam usque partem attigerat: nihilominùs Regina hunc cum cæteris Administris in Consilium de omni re publicâ adhibuit, prætereà ab Rege filio litteras ad Pontificem dari jussit, quibus illi Cardinalatum peteret, ubi primùm creandis Cardinalibus Pontifex operam daret. Hæc imago nascentis gratiæ magnam salutantium multitudinem in Bellovacensis ædes accivit: apud cæteros Administros haud quaquam par frequentia fuit, quo factum est uti Bellovacensis sibi facile esse confideret, quos ex his vellet, eos loco pellere, atque ipsum maximè Mazarinum: mo-

a Barillon.

1643. nitus tamen ab Regina est, ut ipsi de petitione Cardinalatûs gratias ageret, quam eo autore instituerat, quod quidem satis superque fuisse videtur, uti quid Regina de Mazarino sentiret, Bellovacensis probè intelligeret: neque tamen animum inducere quivit, huic cum illâ convenire, in quo mirum videtur hominem qui in Reginæ Aula inveteraverat, hanc nondum satis cognovisse, nihilosecius enim sicut hujus ingenium quo vellet flectere posset, ita omnia dicebat, faciebatque.

Igitur Bellovacensis Richelio quondam sicuti diximus infensus, omnia ejus consulta, factaque rescindere, quos amicos habuerat, iis inimicus esse, contra qui hunc odissent, iis impensiùs favêre sibi ingens operæpretium esse ducebat. Ita Vindocino cui Britannia provincia Richelii operâ abrogata fuerat, hanc reddere, præterea Rei navalis Præfecturam dare properabat, ipsius Richelii, aut ejus propinquorum spolia: nam Britanniam Carolus Portæus Melleraius, Navalis rei Præfecturam Brezæus sicut antehàc memoravimus, obtinebant: quin & de Sedano *a* Friderico Mauricio Turrio Buillonio restituendo agitasse ferunt, postremò multarum rerum viris Principibus ab eo spem factam, quæ sine rei publicæ detrimento præstari nequirent. Cuncta hæc Mazarinus vir callidus hominem moliri sinebat, uti Regina re ipsâ potiùs, quàm monitu suo Bellovacensem rei publicæ gerendæ haud satis idoneum esse cognosceret, neque in se ulla invidiæ adversùm hunc suspicio caderet.

a De la Tour, Duc de Boüillon.

Inter hæc Chavignius cùm & ipse Bellovacensem apud Reginam gratiâ pollere crederet, rationem inire constituit, quâ inter hunc, atque Mazarinum amicitiam, atque gratiam conciliaret: nam ab vetere amico discedere, ut ad novum accederet, id verò sibi neutiquam faciundum existimabat. Itaque per hominem fidum Bellovacensis animum tentat, conaturque primùm efficere, uti sibi æquus esset: feruntur utrimque conditiones, postremò res eò deducitur, uti Bellovacensis Buthilleriis, ac maximè Chavignio placatus videretur. Litteræ regiæ de Cardinalatu ad Pontificem, & Barberinos, præterea ad Fontenaium Romæ Legatum quam amicissimè ea res fieri poterat, ab Chavignio Quatuorviro perscriptæ fuerant: præterea uti sororis filius *b* Nicolaus Choartius Buzanvallus ad Helvetios legaretur, Chavignius sese daturum operam pollicitus fuerat, quibus rebus Bellovacensis animum sibi conciliaverat. Sed ubi de amicitia, atque gratia Mazarinum inter, & Bellovacensem componenda agere visum, Chavignius primam hujus rei mentionem Mazarino fieri voluit, ab eo quo interprete apud Bellovacensem usus fuerat, cui ille respondit, quæ Chavignius cum Bellovacensi designasset, ea se æqui, bonique consulere, cæterùm alienæ opis nusquam indigere, qui mole suâ staret, nam his postremis verbis latinè usus est: quæ verba plena fiduciæ rem ejus in tuto apud Reginam esse indicio erant: sed id Chavignio occultum habebat, dictitabatque, *Se eâ modò causâ in Gallia restitisse, ut huic pro maximis in se meritis qualem posset hisce difficillimis temporibus gratiam referret: nam absque eo esset sibi satius in Italiam re-*

b Choart de Buzanval.

dire, ubi tuta tranquillaque omnia forent. Chavignius gratias agere, conferre cum eo de more consilia, quid speraret, metueretve sicuti fratri patefacere, nam usque ab Chavignio fratris loco haberi voluerat, patri hujus, matrique dictitans hos non unicum sicuti rebantur, sed duos habere filios, neque enim se ipsi Chavignio concedere, uti majorem adversùm hos pietatem haberet. De suo in Italiam discessu palàm locutus fuerat, ubi Regina Ludovici viri Edicto de Regni Procuratione modum fieri ab Rege filio ex Senatûsconsulto voluerat, quæ de Administris pater edixerat infirmando, ne ipso quidem excepto Mazarino. Sed Regina post paulò quàm ab Senatu in Regiam redierat, Condæum ad Mazarinum adire jusserat, ac dicere homini, sese hunc Administrum Regis filii Rescripto, prætereà Consilii regii Principem per Gastonis, & ipsius Condæi absentiam creare velle, quam conditionem ægrè accipere visus, seu id ex composito inter hunc, atque Reginam fiebat. Seguierum qui Regni Cancellarius esset, omnibus quæ de re publicâ haberentur Consiliis adesse necesse erat ex Magistratu, atque adeo ex Administrorum quos Ludovicus Edicto instituerat, numero reliqui erant Buthillerii, qui ab illis exclusi viderentur.

1643.

Sed alterum modò abigere tum consilium fuit: nam post paulò Regina Bellovacensem Episcopum ad eos jussit ire, qui utrumque edoceret Reginæ placere, Buthillerium patrem summam abdicare Quæsturam, atque ab Aulâ, & Urbe discedere. Id verò utrique qui sibi nullius rei perperàm gestæ conscii, & quorum multa, magnaque in rempublicam, ac nonnulla in Reginam merita essent, gravius visum. Quamobrem Bellovacensi respondêre, *Si Buthillerii opera in summâ Quæsturâ Reginæ minùs placeret, hanc continuò sicuti jubeat, abdicaturum: at quæ hujus benignitas, & clementia sit, non existimare se, id ita hanc factum velle, uti quidquam Buthillerii famæ noceat: postridiè igitur hunc si Reginæ videbitur, ei supplicaturum uti sibi summam Quæsturam abdicare liceat, ac continuò factâ potestate abdicaturum: quâ re ex Reginæ sententia confectâ triduum ut in Consilium sicut Administrum venire copia sit, postulare, dein rus abiturum.* Cuncta hæc Bellovacensis sese Reginæ renuntiaturum amicissimè recepit, uti planè ab eo id omne nusquam ortum esse crederes. Sed Mazarinus probè sciebat Chavignio dudum consilium fuisse, uti pater summam Quæsturam abdicaret, de quâ ubi quid Bellovacensi respondissent, resciverat, continuò ad eos venit, quàm sibi ægrè esset significans Reginam de Buthillerio id consilii cepisse, sed ibi Chavignius hunc summo oravit opere, atque obtestatus est, uti dare vellet operam, quò Regina quæ ab hac per Bellovacensem postulaverant, ea facta vellet. Cæterùm, *Quoniam pater in abdicando Magistratu antehac tergiversatus graviter offenderit, non esse sibi consilium in eamdem fraudem incidere, sed maturè Quatuorviratum abdicare, pecuniâ in æstimationem acceptâ. Nihil pacati videre se in Reginæ vultu, quæ nihilo magis filio quàm patri æqua futura videatur, cui rei prævertendum existimet: obsecrare Mazarinum pro amicitia, ut in eo sibi adjutor sit, quo cæteras fortunas suas in tuto collocatum iri credat: nam abdicato Quatuorviratu nihil præ-*

1643. *tereà penes se fore, quo invidiam, & cupidinem cuiquam moveat. Quamdiu Mazarinus intactus foret, hunc sibi præsidio esse posse, sin verò uti sibi consulat, quoad utrumque inimici petant, expectet, alterum alteri nulli usui futurum. Non eamdem sibi, ac Mazarino periculum effugiendi facultatem, cui ubi velit in Italiam discedere liceat, intereà adversùm omnes inimicorum injurias purpurâ suâ munitum: sibi quæcumque fortuna sit, manendum in patria, uxori, atque liberis prospiciendum.* Ad hæc Mazarinus Chavignii, atque patris casum misereri, *Reginam amaram, atque atrocem dicere, neque se tamen existimare hanc quod uterque de abdicanda ab patre sponte Quæstura, & secessione post paulò faciunda postulaverit, abnuituram: de Quatuorviratu quod Chavignius tantoperè festinet nihil esse: brevi aut pessum ituras res suas, aut gratiâ apud Reginam omnibus fore potiorem: si id opperiri velit, suo quidem judicio rectè facturum: sin id satis certum, atque tutum esse diffidat, uti luberet facere posse: nam si ipse posthac gratiâ valebit, Quatuorviratum Chavignio, atque alia majora ultrò adventura: intereà daturum operam, ut ipsi quam maxima fieri poterit pecunia in æstimationem Quatuorviratûs curetur, prætereà ut in Administrorum numero porrò sit, atque in Consilium de omni republica ab Regina de more adhibeatur.* Buthillerio, atque Victori fratri Turonum Archiepiscopo qui aderat, parum placebat, Chavignium ultrò abdicare Quatuorviratum, sed res quorsum evaderent, opperiundum cum Mazarino censebant. Ita tamen tum discessit ab iis, ut cui Chavignius in sententiâ permansurus videretur, & Quatuorviratum abdicaturus, si paulùm modò Regina hominem perterrefaceret. Cæterùm de Buthillerio patre sicut ipse, atque filius postulaverant, ita factum est, nam postulanti, uti summam Quæsturam abdicare, dein post paulò secedere liceret, facta potestas est. Sed priusquàm filio quid acciderit expedio, mihi de re omnium quæ eâ tempestate evenêre maximâ dicendum puto.

Richelio mortuo, dein Ludovico Rege gravi morbo laborante ita ut huic vitæ finem adesse fama ferret, magnam rerum in Gallia perturbationem fore Hispani sperabant, infirmam mulieris, atque pueri dominationem, virorum Principum, atque Administrorum factiones, discordem Aulam, atque alia omnia, quæ per paucos pueritiæ qui reliqui Ludovico XIII. fuerant annos, ubi regnare cæperat, olim acciderant, tum eventura sibi fingebant: postremò neque Regem per diuturnum morbum, neque Administros tali suo, atque rei publicæ tempore, cuncta quæ in bello vario, & multarum rerum egenti usui esse solent, satis providere potuisse. Ipsi per hybernorum tempus paraverant omnia sedulò, neque labori, aut sumptui pepercerant, uti maturè æstiva inciperent, priusque Urbem aliquam oppugnaturi obsiderent, quàm ex hybernis copiæ nostræ discessissent. Neque fefellerat Ludovicum id eos consilii capere, quò magis uti frustra essent, operam dederat: nam & Imperatorem, & copias numero, atque virtute propulsandis hostibus idoneas delegerat.

Belgium quod Philippi Hispaniæ Regis est, eâ tempestate obtinebat Franciscus Mello vir pacis, quàm belli artibus clarior, atque adeo quæ consilio

consilio provideri debuerant, ea feliciùs, quàm ubi facto opus fuit, processêre. Is maturè copias ex hybernis eduxerat, atque his in unum conductis acriter Galliæ fines ingressus est, rem Hispanis usque insolitam. Sed Angianus ubi primùm hostes ad fines venire nuntiatum, diem, locumque quò omnes copiæ nostræ convenirent edixerat: missi ad Franciscum Potierum *a* Gesvræum Marchionem qui apud Rhemos, & ad *b* Espenanum qui ad Picardiæ & Campaniæ fines certis copiis præerant, qui Angiani verbis juberent paratos, intentosque esse, ut ne in mora forent, ubi accerserentur: Espenano negotium dat, uti Guisium oppidum neque loco, neque opere satis firmum amplius præsidium mitteret, nam quò tenderent hostium consilia adhuc in incerto erat. Idem apud Capellam factum.

a Marquis de Gévre.
b Espenan.

Postremò Angianus Isemburgum Comitem ab Mello præmissum esse rescivit ad *c* Rupem regiam, qui circum oppidum stationes collocaret: ipse magnis itineribus subsequebatur. Ibi verò Angianus Gassioni qui præerat equitatui levis armaturæ, præcepit utì cum quingentis equitibus eò progrederetur, atque eniteretur Rupem regiam quantum fieri posset militum introducere. Gassio properè Angiani mandata exequitur, nam & appropinquavit circum Rupem regiam hostium castris, & pulsis quæ longiùs collocatæ fuerant, stationibus, usque ad ipsa principia pervadit. Eò dùm pugnatur acriter, atque ex omnibus concurritur castris, ad id modò intentis omnibus, Sclopetarii equites centum ad oppidum contendêre, receptique intra mœnia magno posthàc usui fuêre: nam instructi grandioribus Sclopetis quibus ad venationem uti solemus, ad mœnia defendenda maximè idonei erant, pedites juxta, atque in equis præliari soliti. Ubi primùm oppidum ingressi factâ cum cæteris militibus, atque aliquo oppidanorum numero eruptione, munitionem extra oppidum pro Mauberti Porta, quâ potiti hostes fuerant, pugnando recepêre, alteram quæ pro altera oppidi Porta erat haud tentare *d* Jofrevillæ visum. Is oppido Præfectus erat qui primùm defensorum paucitate adductus quæ extra oppidum erant munitiones, eas modò tormentis, atque aliis missilibus ex oppidi muro protegendas esse constituerat: nam in iis pugnare manu periculosum ducebat, ut ne cæsis iis quos in his munitionibus collocaret, brevì deessent qui mœnia ipsa defensarent. In eo tamen plus æquo prudentem fuisse compertum est, nam per dies septem, quibus hostes oppidum oppugnavêre, ita suorum operæ, vitæque pepercerat, uti non ampliùs quatuor, atque fœmina una desiderati fuerint, ex hostibus cæsi modò septingenti. Rupes regia in tumulo posita est, qui ex mediâ exurgit planitie: hanc haud ita magnam circumquaque Carbonaria claudit Silva: quinque ex aggere *e* propugnacula, prætereà aliæ munitiones *f* Semilunas appellant, oppidum cingunt: Cùm tot igitur apud Rupem regiam munitiones essent, pauci autem defensores, maturare Angiano visum, quoniam jam hostis in oppidi fossa esse nuntiabatur, quo Jofrevillam brevì ad deditionem redigi necesse erat. Itaque Gesvræo, Espenano, & Gassione accersitis, atque omnibus in unum conductis copiis,

c Rocroy.
d Iofreville.
e Bastions.
f Demy-Lunes.

1643. decem ab Rupe regia passuum millibus castra ponit: dein vocato in Consilium Hospitalio Haliero, cæterisque quibus id honoris haberi solet, de Consilii sententiâ suppetias oppido ferendas esse decrevit, atque ut in crastinum milites itineri, simul & prælio parati essent, edixit.

Interea compertò per exploratores duo omninò itinera, eaque perangusta esse, quibus per medium saltum ad eam planitiem quæ ad oppidum pertinet, perveniretur, eorum altero quinquaginta Illyricos equites, Croatas appellant, ultrà saltum pergere jubet: hi saltu digredientes hostium stationes ex adverso conspicantur, quâ re Angiano nuntiatâ, is Gassionem cum regia equitum ala, sua Sclopetariorum equitum turma, quam custodiæ causâ habebat, Illyricis equitibus omnibus, atque aliis eòdem pergere, & quidquid obvium foret, pellere quàm longiùs posset imperat, uti sibi in planitiem advenienti aciem instruere vacuum esset. Id ab Gassione factum ex sententia, præterea haud procul ab hostium castris locum paulò quàm cætera editiorem occupat. Ex eo hostes castris egredientes, instruentesque animadvertit, subitoque Angianum ea de re facit certiorem. Is saltum prætergressus cum Hospitalio Haliero, *a* Fertæo Sannectario, & Espenano, quæ secum erant copiæ, eas instructas adversùm hostem constituit, dein velitationibus perpetuis distinet, donec reliquæ copiæ in planitiem deductæ, uti quæque advenerant instructæ, & suis locis dispositæ essent: quædam nondum saltum erant egressæ, jamque locus iis in planitie collocandis deerat, atque adeò visum hostes summovere vicino loco paulùm edito, quo dextrum cornu produxerant. Tum diei vesper erat, consultabatque cum Ducibus Angianus, vtrùm prælio decertandum jamjam, aut postridiè censerent, aut nocte proximâ introducendum militem in oppidum, ut aucto deffensorum numero Jofrevilla diutiùs propugnare posset. Haud satis diei reliquum esse visum ad incipiundam, conficiundamque pugnam, in ea non gloriam modò, & famam Galliæ, sed & rem, & salutem agi, quæ clarissimâ luce, uti satis prospicias, provideasque, indigeant: nullam itaque prælii partem tenebris permittendam, in quibus omnia incerta, & casu magis, quàm consultò fiant: neque satis placuit militem in oppidum noctu introducere, quoniam & res difficilis erat, & exercitus eò minuebatur, quem ad crastinam pugnam fortissimum, atque firmissimum esse opus erat, nam hanc ex Consilii sententiâ postridiè faciundam ubi primùm lucesceret, decrevêre. Idem hostibus consilium fuit, sicuti ab Gallo equite perfugâ nuntiatum: is de tertia vigilia, relictis quibus meruerat hostibus, ad stationes nostras accesserat, & ad Angianum deduci postulaverat, hunc quid hostes pararent edocet, præterea *b* Beccum cum equitibus mille, & peditum millibus tribus iis adventare subsidio, atque horâ diei septimâ adfuturum. Tantò magis in suâ sententiâ confirmatus Angianus antequam lucesceret, quid facto opus esset, sedulò præcipit. Gassionem in dextro, Fertæum Sannectarium in sinistro cornu, præterea cum majore imperio Hospitalium Halierum, Espenanum in mediâ acie, ubi robur peditum erat, curare jubet,

a Le Marquis de la Ferté-Senneterre.

b Bec.

1643.

[a] Sirotum Baronem in ſubſidiis eſſe, neque quidquam niſi maximè opus foret, movere. Ipſe inſigni equo, atque armis decoribus egregius ſingulas turmas, atque manipulos circuiens monet, *Uſque adhuc hoſtes mœnibus oppidorum tectos Gallorum virtutem fruſtratos eſſe, magiſque operibus faciundis, foſſis, vineiſque ducendis, mœnibus valliſque ſubruendis, quàm prælio cujus vix uſquam poteſtatem fecerint, devictos, eam nunc æquis locis fieri. Non propugnacula ſuperanda, non inter mœnium ruinas evadendum, uti prælium manu faciatis: quæ quanquam difficilia, atque aſpera, tamen virtuti veſtræ prona fuêre. Quo major me ſpes victoriæ tenet, cum quâ parte belli omnibus gentibus potiores eſtis, ei rem publicam hoſtes permisêre. Gratulor igitur mihi, vobiſque milites, quod ubi primùm me Imperatorem habuiſtis, prælium manibus faciundi lubido hoſtes inceſſit: quo pacto qualis mea ſimul, atque omnium veſtrûm poſthàc fortuna futura ſit, periculum facere, quàm ſicuti antehac oppidorum oppugnationibus ſatius eſſe duco. Hoc diuturnum, laborioſum, oppugnantibus, quàm propugnantibus longè periculoſius. In pugnâ æquatus utriſque labos periculumque, virtute modò victoria paratur, & quodcumque futurum eſt, una dies conſtituet. Quare agite, & benè juvante Deo me ducem ad victoriam, & gloriam ſequimini, ex qua & ampla vobis præda erit. Hæc matura, & in promptu ſunt, ſi ego, voſque, quod unum ab vobis poſtulo, nos in pugnâ juxta geſſerimus.*

[a] Le Baron de Sirot.

Hæc prolocutus pugnæ ſignum dedit, neque ad hanc hoſtes ſegniores fuêre. Peditibus [b] Iſemburgus Comes, equitibus [c] Albuquercus Dux præerat, ſumma Imperii penes [d] Mellum fuit, huic [e] Fontanus Comes erat Legatus. Pro cornibus equites, pedites in media acie collocati, ampliùs viginti quinque millia armatorum fuêre, noſtrorum quinque millibus minor numerus. In dextro noſtrorum cornu locum ſibi Angianus delegit, quo primùm procurri cæptum, idem continuò ab ſiniſtro, mediâque acie factum. Inter ſaltum ab dextrâ, & ſiniſtram paludem primùm res gerebatur, loco paulùm anguſto: mox ubi hoſtium anteſignani pulſi, patentiore campo, minus ab Rupe regia mille paſſibus pugnatum. Quòcumque Angianus impetum facit, eò pedites, equiteſque hoſtium juxta pelli, occidi, capi: primùm ſclopetarii mille paulò humiliori loco ſecundùm ſaltum poſiti, in quibus præſidium ſibi fore equites ſperaverant, ab noſtris equorum pulſu afflicti, protriti, profligati: dein eâ parte hoſtes cedere, Angianus inſequi, ſuâ opinione jam victor, ſcilicet ignarus ſuorum in ſiniſtro cornu diverſam eſſe fortunam. In eo Fertæus Sannectarius, & qui unà cum ipſo pugnabant, neque animo, neque virtute defecerant: ſed ille breviorum ſclopetorum glandibus ſemel, atque iterum, dein ter gladiis vulneratus, poſtremò equo ſuffoſſo, ab hoſtibus captus fuerat, & mox ab noſtris receptus, qui denique perturbatis ordinibus pedem referre coacti ſunt, ad eum uſque locum, quo tormenta locata fuerant, his hoſtes aliquandiu potiti, cæſo qui iis præerat [f] Labarreo. Iamque his adversùm nos converſis in perniciem noſtram uti properabant, cùm Hoſpitalius Halierus qui ſeſe recipiebant, iis exceptis, reſtitutiſque ordinibus redintegrat pugnam, hoſtes omittere tormenta, atque loco aliquantum cedere cogit, plus facere prohibuit

[b] Le Comte d'Iſembourg.
[c] Le Duc d'Albuquerk
[d] Mello.
[e] Le Comte de Fontaine.
[f] De la Barre.

1643. vulnus ex glande inflictum brachio, atque rursùm eâ parte inclinata res erat, nî properè subvenisset Sirotus Baro, quem in subsidiis ad incerta pugnæ collocatum supra memoravimus. Is tùm cum copiis quibus præerat, magno usui fuit, scilicet qui hostium impetum usque sustentavit, donec equites qui in dextro fuerant cornu, profligatis iis quos adversùm ierant, reliquos hostes ab tergo invasêre. Italici, Germani, Belgæ equites, peditesque primùm fusi, in Hispanis equitibus aliquid moræ fuit: at pedites incredibile memoratu est, quantâ firmitudine animi, atque virtute adversùm omnem victorem exercitum aliquandiu steterint: postremò accersitis omnibus, ac maximè qui in Cornu dextro fuerant, peditibus, præthereà victore cui Gassio præerat equitatu, tum denique Hispani ab universo exercitu circumventi, cæsi in medio, ab Helvetiis maximè, qui pugnæ initio ab hostibus malè habiti de commilitonum nece pœnas atroces ab miseris Hispanis repetebant. Sed Gassionis virtus in hoc prælio maximè enituit, qui ubique præsto fuit Angiano, quæ imperavit impigrè, nonnulla sponte suâ, judicioque quæ ad victoriam conferre visa, patravit, eò deinceps carus, acceptusque in primis Angiano: qui postquàm satis superque hostes erat insecutus, eò demum quò pugnatum fuerat rediit. Ibi verò spectaculum visu horrendum, & miserabile, Civium, atque hostium, virorum, equorumque promiscua strages. Quâcumque prospectus erat, humus constrata cadaveribus, atque infecta sanguine, arma, tela, galeæ, loricæ, vexilla lacera, cruentata, atque alia cladis Hispanorum, & Angiani victoriæ documenta. Sed inter hæc ipse memor humanarum rerum, gnarusque quàm opportunè hæc victoria Galliæ accidisset, quàm anceps fuisset pugna, atque adeò fortuna Regni, Deo immortali extemplo grates agendas decrevit. Id factum ab exercitu victore, inter hostilia cadavera, spoliaque, eò majori studio, quòd subjecta oculis hostium clades, quàm dispar tùm utriusque partis fortuna esset, intentiùs monebat.

Octo millia hostium in pugna fugaque cæsa, nam agrestes genus ferum, atque atrox omnes quà hosti receptus erat, vias obsederant, & quotquot in manus incidêre immisericorditer trucidarunt: duo millia ampliùs nostrorum desiderata, tanti hæc victoria constitit, signa militaria ducenta, viginti tormenta, neque plura hostes habuêre, cum omni tormentario instrumento, atque impedimentis in potestatem victorum venêre, præda militibus ingens, captivorum millia sex, inter quos ducenti nobilitate insignes, ipse Franciscus Mello primùm captus, post ubi hostis acriùs urgebat, omissus: postremò ubi suorum cædem, fugamque, & res suas perditas videt, Mariæburgum profugit: eòdem plerique ex fugâ contendêre, quibus recensitis, cùm tanti exercitûs reliquiæ vix hominum duo millia explerent, longiùs abscedere visum, ad Philippivillam, quò demum omnes è fugâ constitêre. Fontanus Comes cujus clara in Belgio virtus, famaque, in eo prælio cæsus est, huic in sellâ adfuit, senio gravis, atque infirmâ valetudine: fuêre qui id jurisjurandi religione factum dicerent, quòd antehàc pollicitus fuerat, cum

apud ſocias Belgarum Civitates captivus eſſet, ſe nuſquam adversùm has, & earum ſocios, aut pedibus, aut in equo militaturum. Iſemburgi Comes ex vulnere quod in prælio acceperat, poſtpaulò interiit. At Beccus cum quinque armatorum millibus ſubſidio hoſtibus veniens tumultum, & clamorem pugnantium duobus ab Hiſpanorum caſtris paſſuum millibus accepit, dein fuſos eſſe nuntiatum, atque adeò aliò iter convertit, in rem Philippi eſſe ratus has ei copias incolumes ad fines tutandos ſupereſſe, cum quibus Lucemburgenſem Agrum obtinebat. E noſtris præter duo millia cæſa, ſaucii complures erant, ipſe Angianus femur leviter afflictus glande, loricâ duas alias exceperat, equus duabus aliis vulneratus, ita Imperator æquato cum cæteris omnibus periculo pugnaverat, ubique intecto capite, uti ſuis exemplo, hoſtibus terrori eſſet.

Ex eâ tempeſtate nihil Angiani virtute clarius, nihil Galliæ utilius, atque glorioſius fuit, nam tot tantaque geſſit, ut his pro dignitate narrandis imparem me, neque cujuſquam dicta hujus factis æquari poſſe ſentiam. Sed ubi devictos hoſtes, tantamque ipſis cladem ab Angiano illatam Reginæ nuntiatum eſt, ac mox ſigna militaria iis adempta fuêre in conſpectu, incredibile memoratu eſt quanta omnium animis lætitia inceſſit, quos ex recenti Ludovici Regis morte luctus tunc cùm maximè occupabat, præterea metus ne quid adverſi rei publicæ portenderet, pro quo victoria, atque trophæa obverſabantur oculis. Igitur ob rem publicam ab Angiano benè, feliciterque geſtam decreta ſupplicatio eſt, cui adfuit frequens Senatus, præterea aliæ Curiæ, Urbanique Magiſtratus, ſigna militaria Templo appenſa, Rex, atque Regina ob recentem Ludovici mortem ab eâ ſe ſacrorum celebritate abſtinuêre.

Intereà ab Bruſſellis *a* Margarita Lotharinga in Aulam advenit, quam Gaſto dudum Regis fratris injuſſu, quod quidem facere Principibus viris in Galliâ jus, faſque eſſe negant, uxorem duxerat: hæc *b* Caroli Lotharingiæ antehac Ducis ſoror eſt, qui ob eas nuptias invito, ac prohibente Ludovico confectas pulſus Lotharingiâ, atque eâ dudum ſpoliatus ſeſe Hiſpanis conjunxit, neque ſpernendas popularium copias habet. Margarita apud Nancium Gaſtoni nupſerat, qui ſubitò Bruſſellas cum uxore abierat, ut ne Ludovicus frater cum exercitu Nancium oppugnatum veniret, ſui cum uxore comprehendendi causâ: at poſteà compoſitis cum Gaſtone rebus, huic in Galliam redeundi poteſtas ſine uxore facta fuerat, cujus infirmas eſſe nuptias Senatus decreverat. Tunc verò mortuo Ludovico, atque Richelio, qui maximè his nuptiis adverſatus fuerat, Regina Gaſtoni ut uxorem accerſeret, poteſtatem fecerat: ſed ut ne poſthac viri Principes Gaſtonis exemplo ſibi licere crederent, quas vellent Regum injuſſu uxores ducere, Ludovici XIV. voluntate Gaſto Margaritam duxit iterum, nuptiarumque ſolemnia in Templo celebrata ſunt, & ſi quid infirmitatis primùm habuiſſent, eo pacto ſarcitum.

a Marguerite de Lorraine.

b Le Duc Charle de Lorraine.

Quatuor fuêre minores Quæſtores, quorum facilè princeps erat Almericus, de quo ſupra memoravimus; hi ſinguli per vices quæ ad Æra-

1643. rii dispensationem pertinent, eorum Commentarium conficiebant, quod *a* Contratabulas appellavêre: quæ scilicet contra *b* Præfecti Ærario, atque aliorum qui rem regiam tractare solent, tabulas institutæ sunt: continent enim quidquid ex regiis prædiis, vectigalibus, tributis, Portoriis, aliisque fructibus accipiendum ab his, aut acceptum, expendendum, aut expensum sit, uti cognoscatur utrùm id omne, & an rectè acceperint, aut expenderint, atque in tabulas bonâ fide retulerint. Has Contratabulas unus modò antehàc conficiebat Magistratus, cui *c* Contratabulario nomen ex re inditum, atque hæc tanta visa, uti secundùm summum Quæstorem maxima inter Magistratus qui rem regiam administrant, contratabularii dignitas esset. Eò nuper cupido incesserat Almericum hujus habendi Magistratûs, cujus gratiâ Quæsturam quam gerebat abdicaturus fuerat, quod quidem tum frustra fuit: dein cùm Quatuorviratûs petitio nihilò magis huic processisset, rursùm ad illum alium Magistratum, cui certè magis idoneus fuit, animum adjecit: is ipsi ab Reginâ mandatus est, atque id hanc eò lubentius fecisse aiunt, *d* Carronio qui res suas forenses sedulò usque gesserat, benè faciundi studio, cui Quæsturam ab Almerico abdicatam mandavit. Cæterùm delecti queis summa Quæstura Buthillerii abdicatione vacua mandaretur *e* Bailleulius, & Avauxius: sed hi parum gnari fuêre earum rerum quæ ad Ærarium pertinent, nam aliis ab hac nequitiæ plenissimâ disciplinâ diversissimis negotiis inveteraverant, Bailleulius in forensibus, quia in Senatu Præses est, Avauxius in Legationibus obeundis, qui & propediem Monasterium Vestfalorum de Pace Legatus iturus erat, eò ad Almericum cùm ex Magistratu, tùm quòd rei Quæstoriæ dudum scientissimus erat, omnis hujus cura reditura Mazarini voluntate videbatur.

a Contrôlle.
b Tresorier de l'Espargne.
c Contrôlleur general des Finances.
d Charron.
e Le President Bailleul, Claude de Mesme, Comte d'Avaux.

Sicuti Buthillerius summam abdicaverat Quæsturam, ita & Leonem Buthillerium Chavignium filium Quatuorviratum abdicare velle suprà diximus, qui sibi Reginam iniquam esse crederet, atque adeò Mazarinum erat obtestatus, ut in eâ re sibi adjutor esset. *f* Henricus Augustus Lomenius Brienna patre Quatuorviro natus similem antehàc gesserat Magistratum, quem magnâ ab *g* Guenegaldo acceptâ pecuniâ nuper abdicaverat atque huic tradiderat. Sed *h* Ludovica Beona Dumacæa uxor per Richelii tempora qui haud ita æquus Reginæ fuerat, hanc coluerat, atque observaverat diligentissimè, quæ hujus rei nunc secundis in rebus suis memor illi benè, atque ex animo factum volebat. Viro sicuti uxori singularis in Deum pietas, summa bonitas, & beneficentia, prætereà Briennæ rerum in Galliâ gestarum magna scientia, quarum multos conscriptos habet Commentarios: eò Regina hujus sibi operam in re publicâ per Regis filii pueritiam gerendâ haud inutilem sibi futuram credidit. Cùm autem Briennæ, atque uxori nihil esset optatius, quàm iterùm Quatuorviratum adipisci, satis placebat Reginæ hunc Chavignium abdicare velle, quem Briennæ mandaret. At si Chavignius de summâ patris Quæsturâ antehàc, ac tùm de Quatuorviratu suo quid sentiret, aut metueret, nulli patefecisset, & quid sibi Principatûs commutatio portende-

f Henry Auguste de Lomenie, Comte de Brienne.
g Guenegaud.
h de Beon du Macé, Comtesse de Brienne.

1643.

ret patienter expectasset, hunc intactum futurum fuisse censeo, aut certè Reginam his summam modò Quæsturam ademptaram fuisse, qui Magistratus haud diù ferme penes quemquam fuit. Certè si Buthillerio-rum nomini infensa fuisset, utrumque simul Magistratûs abdicare jussisset, atque id per Bellovacensem significasset, qui cùm de summâ Quæsturâ modò locutus fuerit, haud dubium est Reginam de Chavignii Quatuorviratu nihildum consilii habuisse, de quo abdicando ipse inconsulto metu mentionem Mazarino injiciundo huic improvisam ejus rei patrandæ spem objecisse. Fuere eâ tempestate qui ita existimarent, Mazarinum Reginæ adversùm suos studio adductum, quos statim ornatos volebat, Carronium videlicet, Bailleulium Cancellarium suum, & Briennam, quò id fieri posset, rationem iniisse, quæ nulli damno foret: de Carronio enim & cum Almerici lucro factum: ornandis verò Bailleulio, & Briennæ opportunè accidisse, uti Chavignius summam Quæsturam ab patre abdicatam voluisset, atque ipse tum Quatuorviratum abdicare vellet: volenti enim nullam fieri injuriam: quin & Chavignium ut id sibi facere liceret, Mazarinum fatigasse, qui cum amico consuluerit, sicut hic ipse sibi consultum voluerit, officio planè functus sit. Cæterùm uti Brienna iterùm Quatuorvir esset, è Quatuorvirorum Collegio aliquem amotum oportebat, quòd quidem in Tellierum casurum videbatur, qui hujus Magistratûs munia Nucerii vice obiret magis, quàm verè Quatuorvir esset: sed si id fieret, nihil huic dignitatis reliquum futurum erat, multóque honestius fuisset in eodem quò antehàc statu permansisse, quàm eò evectum esse, unde tam subitò præceps daretur, quam in fraudem Mazarino durum visum suâ operâ Tellierum incidere, quam ut ornatior, & auctior esset impensam voluerat. *In Chavignio disparem esse rationem, qui & vellet Quatuorviratum abdicare, & penes quem Administri Regni dignitas mansura esset: postremò novum, & insolitum esse Quatuorvirum Regi in Consilio assidere, dum Collegæ stantes adsunt, quò vel maximè hunc Magistratum rectè ab Chavignio abdicari.* Sed nemo profectò est, quin se Quatuorvirum adesse stantem Regis Consilio, quàm sedentem Administrum malit, si nulla huic aliunde gratia, atque potentia sit, tanta Quatuorvirorum dignitas, atque autoritas est. Sed statim atque Regina Chavignium Quatuorviratum abdicare velle certò resciverat, continuò hunc Briennæ se mandaturam pollicita fuerat: cui quidem rei Chavignii propinqui vehementer obstabant, suadebantque ut ne scripto abdicaret Magistratum, quæ sola legitima abdicatio est. Ipse verò in suâ sententiâ se permanere ait, si tamen ab Reginâ de retinendo impetrare possent, in eorum potestate futurum. Intereà Briennæ uxor *a* Vincentium, & Amelotum viros Ecclesiasticos missitabat ad Chavignium, qui se suâ sponte venire simulabant: atque Reginam ipsi infensissimam dicebant, abdicandumque Quatuorviratum videri, si reliquum dignitatis statum cum cæteris fortunis obtinere vellet. Amelotus singillatim uti vitam posthàc ab omni republicâ procul ageret autor erat, quo liberiùs animum divinis adjiceret, atque hoc pietatis velum proditioni pessimæ obtendebat. Vincentium Re-

a Le Pere Vincent, le Pere Amelote.

1643. gina quia sanctitatis nomine Monialibus probabatur, quibus illa tribuebat plurimùm, in Consilium cum aliis Ecclesiasticâ dignitate præstantibus viris, atque cum Mazarino ipso de rebus Ecclesiasticis adhibebat: mirùm certè est ambos qui sanctitatem vitæ profiterentur, Briennæ uxoris Chavignio damnum molientis artibus servire nihil pensi habuisse: sed adversùm id genus hominum munifica semper, ac liberalis fuit, quo factum est, ut ipsi gratiam occasione datâ referre æquum censerent, quod de alieno quivis lubentius, quàm de suo facit. Postremò Chavignius cùm puderet ab eo discedere, quod se facturum dixerat, neque propinqui ab Reginâ per amicos impetraverant, ut illi mutare sententiam cum bonâ hujus gratiâ liceret, Quatuorviratum denique scripto abdicavit, pecuniâ cùm ab Briennâ, tùm ab Rege ipso, sed eâ haud multâ in æstimationem acceptâ. Ibi verò documento fuit non hominum virtutem, sed fortunam modò ab plerisque omnibus coli: nam ubi hanc unà cum Magistratu abdicare visus est, tum solitudo in ædibus, pauci primùm venire salutatum, dein vix unus, aut alter ex amicis, quorum dum res secundæ erant, magnus numerus fuerat: hos fermè omnes ex media Aula levissimum genus hominum habuerat, qui cum fortuna simul dilapsi sunt.

Magnæ Mazarino necessitudinis cum Chavignio causæ intercedebant, quas commemorare longum esset, breviter dicam nihil illi esse dignitatis, aut potentiæ, quò non Chavignii operâ pervenerit, quam & diuturnam, & solertissimam dederat, uti Richelius Cardinalatum quem Pontifex hominibus Gallis, Regis commendatione dare solet, Mazarino hospiti, atque advenæ datum vellet. Scio equidem Chavignium eâ re sibi in posterum consultum voluisse, ac sperasse Mazarini amicitiam, atque potentiam sibi ad omnes casus præsidio, aut si minùs eo egeret, ornamento fore, in eo certè offendit, quòd sibi haud perinde colendum hunc cui videlicet ornando, augendoque tantopere laboraverat, ac Richelium, ab quo ornatus ipse auctusque fuerat existimavit: utrùm id Chavignio apud Mazarinum fraudi fuerit, haud satis scio, cæterùm huic facile erat meo quidem judicio, opperiri, quoad ejusdem adversùm se, ac priùs adversùm Richelium adhibendę reverentiæ ab cæteris exemplum caperet, invalescente in dies suâ apud Reginam fide, atque gratiâ, quam Chavignium ante Quatuorviratum ademptum maximam esse voluisse certum est, neque huic venisse in mentem Magistratum abdicandi, nisi quia hanc, aut nullam esse crederet, aut tam infirmam, uti sibi præsidio esse non posset. Sed quis Mazarinum culpa liberaverit, qui Chavignium tantùm de se meritum quæ sua fides, quæ gratia apud Reginam esset, celatum voluerit, atque hujus rei ignoratione perditum, aut certè summoperè labefactatum?

Sed postquàm Quatuorviratum abdicaverat, atque hæc filii clades ad paternam accesserat, mirum non fuit Mazarinum de hujus ab Aulâ procul habendi consilio non destitisse, atque id quidem Chavignio ut ipsi tempus erat, opportunissimum fuisset. Nihil enim cuiquam gravius est, quàm quò floruerit, eò cum minori gratiâ, atque potentiâ esse. Primùm igitur

igitur id est Mazarino obsecutus uti cum Longavilla, & Avauxio Monasterium Vestfalorum de pace legari vellet. Sed & in ea re continuò sensit, quantam dignitatis jacturam fecerat: nam ubi primùm de hac Legatione cum Mazarino convenerat, misit ad Avauxium, qui suis verbis nuntiaret in ea se huic tanto, & tàm amico viro Collegam factum, & magnificum videri, & jucundum esse: præterea hunc opportunè summum Quæstorem creatum, quò sublata de medio sit ea controversia, quæ antehàc sibi cum eò intercessisset, sicuti hujus semper virtuti, ita & dignitati se tunc lubentissimum concedere. Hæc erat humanitatis plenissima oratio, ad quam Avauxius ex præsenti utriusque fortuna respondit, rectè, atque ordine Chavignium facere, sibique gratum esse, quòd tandem æqua nosceret. Id eò gravius Chavignio fuit, quòd in Quatuorviratu Avauxius hunc diligentissimè coluerat, atque observaverat, præterea intercesserat amicitia, quam in utraque fortuna eamdem esse decet.

1643.

Avauxius Equestris sancti Spiritûs regiæ Militiæ Scriba, Chavignius ejusdem Militiæ Quæstor erat: Illi venit in mentem, uti Legationem quam obire debebat, magis, magisque cohonestaret, postulare ut hujus Militiæ torquem aureum sibi gestare ab Rege potestas fieret: id ad eos modò qui in hujus Militiæ societatem ab Rege lecti sunt, attinet: nam ubi solemnibus intersunt sacris, hunc torquem super Paludamento, quandoque super Pallio gestare solent, cujus rei facta Avauxio potestas est. Id fuit hujusmodi, uti neque Chavignio magnoperè exoptandum, neque spernendum esset: sed ad famam pro Collegio pertinere visum, ut ne quid minùs suâ, quàm Avauxii causâ factum videretur. Quamobrem eumdem expetivit, atque impetravit honorem, cautumque est, ne quid præter morem omninò fieri videretur, ut ambo ubi Rex creandis hujus Militiæ Equitibus operam daret, in eorum societatem, aut Collegium Avauxium, & Chavignium legeret, quod quidem magnificum ambobus visum, tametsi infectum fuerit, utroque ante ullam Equitum ab Rege factam creationem mortuo. In eo negotio Chavignio ægrè fuit, quòd id totum clam se Avauxius molitus fuerat, quòd & contra veteris amicitiæ, & novæ in Legatione societatis jus factum videbatur.

Ubi Regina non Regis modò Edicto, sed & Senatûs Decreto Regni Procurationem adepta erat, ibi verò nihil se illo Edicto, neque Jurisjurandi quod invita pollicita fuerat, religione teneri est arbitrata, neque obstare quidquam quominùs Rohanam Mombasonam quæ Brussellis agitabat, in Aulam revocaret, quâ de re & illa sæpiùs ad Reginam scripserat, & qui Mazarino infensi fuêre, hanc ut id faceret magnoperè hortabantur, spem nacti ubi Rohana Mombasona advenisset, ipsam ab Reginâ uti Castronovanum accerseret impetraturam, nam id operæpretium pellendo Mazarino videbatur, si alterum reipublicæ gerendæ æquè idoneum Reginæ objicerent.

Sed ille tametsi de Reginæ erga se benevolentia certus erat, tamen ut ferè sunt omnia in Aula incerta, ac tunc cùm maximè ingenia, atque negotia varia fuêre, quàm plurimos sibi amicos adjungere studebat. Henri-

1643.

cus Condæus ipſi magis æquus, quàm iniquus erat: Mommorantia uxor favebat, infenſa Belfortio ob *a* Condæam filiam Longavillæ uxorem, cui cum illo lites intercedebant: Gaſtonem Riviera cujus erat in poteſtate Mazarinum inter, & Vindocinum incertum animi, dubiumque fecerat, dum Vindocini promiſſa opperitur, ſpem facientis homini hunc ſe ab omni injuria quam ab Betunio, & Montheſaurio metuebat, tutum præſtaturum, quâ in re Belfortium patri adjutorem eſſe volebat, atque ab eo accipere fidem: quæ ſi data foret, ipſe Gaſtonem ſe adversùm Mazarinum impulſurum pollicebatur: quæ res omnis tergiverſante Belfortio, uti Betunio, atque Montheſaurio morem gereret, fruſtra fuit, atque adeò Riviera ſibi apud ipſum conſuluit Mazarinum, qui illius operâ Gaſtonis amicitiam eſt adeptus, huic contra adverſæ factionis conſilia, atque conatus utiliſſimam.

a La Ducheſſe de Longueville.

Vindocinus, Belfortius filius, *b* Vernolius Henrico IV. item ut Vindocinus natus ex alterâ Concubinâ, *c* Spernonius, Fieſcus Comes, Caſtræus Tribunus Helvetiorum mercede Regi militantium, Betunius, Montheſaurius atque alii Mazarino, ac Seguiero infenſi erant, huic magis ut in ejus locum Caſtronovanum ſufficerent, quàm propter damnatum ſicuti aiebant, judicio capitis Thuanum, cujus operâ adversùm Richelium Cardinalem nuper uſi fuerant. Mazarinum verò conſimilem Richelio potentiam affectantem, ac propè habentem oderant, & utrumque accerſito in Aulam Caſtronovano pellere ſtudebant. Hujus factionis princeps erat Vindocinus, cujus tamen ſpes, opeſque in Belfortii filii virtute maximè ſitæ erant. Sed cùm in dies Mazarini apud Reginam gratia, atque fides creſceret, ſeſeque fruſtra contra hunc niti animadverterent, vel ſeriò, vel per ſimulationem cum eo concordare velle viſi.

b Le Duc de Verneuïl.
c Le Duc d'Eſpernon, le Comte de Fieſque, le Comte de Nancé la Chaſtre, Colonel General des Suiſſes, le Comte de Betune.

At Mazarinus ſeu Reginæ monitu, ſeu huic morem gerere ſponte ſuâ voluerat, Rupifocaldi Marſillaci amicitiam, quem ſibi fidum ipſa rebatur, expetiverat, quàm honeſtiſſimâ oratione, fidem dans homini, ſeſe procul ab omni rei, aut dignitatis augendæ, ac magis ab omni cuiquam bono, atque honeſto nocendi lubidine abeſſe. Marſillacus qui ex Vindocini, atque aliorum grege erat, Mazarino ita reſpondit, ut illi Reginâ conſultâ opus eſſe ſatis intelligeret, quæ illum magnoperè hortata eſt, uti Mazarino amicus eſſe vellet, nihil quod ſibi ſit optatius, facere poſſe ſignificans, uti facilè crederes apud ipſam eâ tempeſtate majorem gratiam, atque fidem eſſe nemini: dein Marſillacus omni re cum amicis communicatâ apud Mazarinum viſens iit, ab quo humaniſſimè, ac perliberaliter acceptus, habituſque eſt. Cum Regina Vernolio eadem quæ Rupifocaldo atque ampliora dixiſſet, orans uti quàm plurimos poſſet Mazarino amicos adjungeret, habitum denique ab Vindocino omnium gregalium conſilium eſt, qui uno ore cum illo redeundum in gratiam cenſuêre. Datum Fieſco negotium, ut ad eum adiret, diceretque *Buthilleriis patre, & filio labefactatis nihil propè obſtare, quominùs huic Vindocini, atque alii amici ſint: ante Quatuorviratum Chavignio abrogatum nullam ipſi conditionem ferendam exiſtimaſſe, unam modò ferre tunc, quam*

1643.

ipsi haud gravem futuram putent, quoniam nulla ipsi cum Seguiero necessitudo sit, quem Aulâ pelli cupiant, huic ob damnatum capitis Thuanum, & pessimam ejus in Spernonii negotio rationem jure infensi. Mazarinus *gratissimam sibi Fiesci orationem esse* respondit, negavitque *se ullam antehac adversùm Chavignium conditionem accepturum fuisse, qui sponte suâ Quatuorviratum abdicaverit: Seguieri verò tuendi privatim nullam sibi causam esse, sed hunc pellendo locum Castronovano vacuum relinqui, quem socium in republica gerenda habere nolit.*

Ita se habebant hujus rei principia, multaque verba ultro, citroque commutata, quæ tandem eò rediêre, uti Vindocinus, atque alii sese ullam Mazarino conditionem latam velle negarent, quæ ipsi damno foret, atque adeò satis habere, sicubi ipsi cum Castronovano conveniret, tum Seguierum honoris eorum causâ pellere vellet: sed ne hanc conditionem quidem sibi primùm accipiendam putavit: dein comperto nihil eâ se nisi ubi luberet, teneri, postremò hanc haud sibi abnuendam esse decrevit: per sex dies ea res acta, quibus Mazarinus dubius, atque animo varius visus, cùm se quandoque hujus percupidum, quandoque nihil, aut parum studiosum ostenderet.

Intereà Belfortius ad Rohanam Mombasonam quæ jam Galliæ fines ingressa erat, miserat *a* Campionem patris clientem, ac negotiorum Curatorem fidum, ut huius sententiam exquireret: nam ipsi, patrique, atque Spernonio cum ea magna familiaritas, atque conjunctio inerat. Sed hæc ab Reginâ acceperat litteras, quibus significabat sibi pergratum fore, si ipsi cum Mazarino conveniret, atque adeò Rohana Belfortio, cæterisque per Campionem autor erat, ut & ipsi in ea re Reginæ morem gererent, quod est ab ipsis continuò factum, atque omnes ad Mazarinum adiêre, ab quo perbenignè accepti sunt.

a Champion.

Post paulò Rohana Mombasona ad Urbem advênit, ac pristinâ Reginæ gratiâ freta ad Regiam rectà tendit. Eò post prima benevolentiæ, atque humanitatis verba, adventûsque gratulationem, Regina ad rempublicam pertinere ait, ut illa tantisper Rus secedat, ne fortè Socii, ac Fœderati ex ejus ad Aulam mansione, quid ab hostibus apud quos diu agitaverat, hujus operâ nobiscum agi de pace clam sanciundâ suspicentur. Rohana Mombasona tametsi id præter spem eveniebat, tamen ut in subitis, plerumque mulieribus, quàm viris præsentior animus est, nihil eâ oratione Reginæ turbata hanc pro amicitiâ monet, uti videat ne ea res sibi ipsi fraudi sit. *Neminem ignorare quæ passa sit, ea sibi ob constantem in eam fidem evenisse, cui talem referri gratiam ut ne quis credat, ad Reginæ famam magnoperè pertinere, cui tamen si aliter videatur, nihil sibi antiquius fore, quàm ut huic statim obtemperet.* Aderat haud procul Mazarinus, quem Rohana ab Reginâ consuli super ea re postulat: is illam rectè sentire ait, neque porrò de Rohanæ discessu mentio facta: cæterùm non eamdem sibi quam antehàc gratiam, atque fidem apud Reginam esse sensit, quod quidem sedulò omnibus occultum habuit.

Postridiè Mazarinus venit ad eam, causatusque ex Ærario præsentem pecuniam vix auferri posse, quinquaginta millia nummûm huic se

1643. numeratum ait, præterea si quid se vellet, quò suum erga hanc studium palam probaret, id se quod posset, effectum redditurum. Placuit hujus rei periculum facere, postulando uti Vindocino Britannia provincia ab Regina decerneretur, Spernonio Aquitania, atque Gallorum militum Tribunatus redderetur. Isthuc quidem factum continuò est, ac pro abrogatâ Harcurio Aquitania data Regni Hipparchia est, pro Britannia quam sibi ipsi Regina destinaverat provincia, rei navalis Præfecturam Vindocino dare constituit, atque eâ causâ ad Brezæum mittit Briennam Quatuorvirum, qui suis verbis hortaretur, ut hanc abdicare vellet, & quæ explere animum adolescenti possent, ea in æstimationem polliceretur. Postpaulò Rohana Mombasona ab Mazarino postulavit, uti Marsillacum *a* Gratiæ portui Præfectum esse vellet, quod oppidum, atque Arcem penes Richelium Cardinalem fuisse, dein Richelio Vignerotio sororis nepoti ab Ludovico XIII. permissum memoravimus: eò Mazarinus negare primùm id se satis piè facere posse, in quem tanta Richelii Cardinalis merita essent, quod est tamen denique Rohanæ obsecutus: sed & ea res, & quod antehàc de rei navalis Præfectura Vindocino tradenda diximus, frustra fuêre, abnuentibus Brezæo, & Richelio & hanc, & Gratiæ portum deponere. Postremò Rohana cùm sibi Mazarinus de ullâ re negaret, hujus animum de reducendo in Aulam Castronovano pertentavit, in quo graviter offendit, quæ scilicet sua, atque factionis consilia hoc postulato nudaverit, quo se Mazarinus peti sentiens Rohanæ Mombasonæ colendæ, ambiendæque, ac promerendæ hujus amicitiæ finem fecit.

a Havre de Grace.

Ubi Rohana Mombasona Brussellis quò exulaverat profecta ad Urbem properabat, *b* Castronovanus item ab Inculisma quò conjectus pridem fuerat in carcerem, dein Reginæ jussu emissus, eodem iter intenderat: sed apud *c* Monterubeum suum altero ab Urbe lapide restiterat, quod quidem huic fraudi fuisse plerique existimavêre: nam si quemadmodùm Rohana Mombasona de improviso Reginæ intervenisset, omnia hujus de se consilia facilè disturbaturum fuisse, virum animo forti, summâque rerum peritiâ, prorsus omni gerendæ reipublicæ parem. Sed sibi tametsi absenti Rohana Mombasona apud Reginam freto in promptu fore omnia speraverat, ac maximè se Mazarinum Aulâ pulsurum, dein illam ex pristina cum Regina familiaritate operam daturam, ut huic nihil domi quod animum explere posset, deesset, æquas fore omnes quæ cum ea erant mulieres, sese intereà pro sua prudentia, atque rerum usu omnem rem publicam placidè tractaturum. Jam *se verè Cancellarium, Seguierum haud rectè, atque ordine creatum prædicabat: nam quo Diplomate Procancellarius creatus esset, eodem si quid Haligrio tum Cancellario humani eveniret, se Cancellarium factum: neutiquam homini vivo hunc abrogari Magistratum, atque adeò se vivo hunc Seguiero perperam mandatum.* Huic orationi quædam veri species inerat, cæterùm ubi abrogatus est Procancellario Magistratus, nihil posthàc ad Cancellariatum juris habet.

b Chasteauneuf.

c Mont-Rouge.

Nihilo seciùs Castronovanus sese pro Cancellario gerere, hujus insi-

1643.

gnia Magiſtratûs circum ſe habere: cum intereà accepit ab Reginâ litteras, quæ hunc ad Urbem venire prohiberent, quia videlicet Mazarino ſpatium ſibi apud illam conſulendi dederat: id homini ſuprà quàm dici poteſt grave, ac præter ſpem accidit. Placuit tamen eâ quam de Cancellariatu habebat ſpe in ſpeciem abjectâ, experiri utrum ſibi ad Urbem venire liceret. Itaque reſcribit, *Nihil ſibi prius, aut antiquius eſſe, quàm Reginæ coràm agere gratias, quod ſe duriſſimo emiſſum carcere voluiſſet: hanc ſibi antehàc ſummam domûs, ac negotiorum ſuorum Præfecturam dediſſe, cui operam impendere glorioſiſſimum exiſtimet: quamobrem huic ſupplicare, ut eâ causâ ſe ad eam accedere velit.* Sed ne id quidem ex Caſtronovani ſententiâ ceſſit, tametſi pro eo Rohana Mombaſona, & quidquid in Reginæ Gynæceo clientelæ huic erat, atque alii amici omni ope niterentur.

Obſtabant Condæus, atque Carola Margarita Mommorantia uxor, ob hujus fratrem *a* Mommorantium capitis antehàc damnatum ab Caſtronovano huic infenſi, tum etiam Belfortio, omnique ejus factioni, quibus diximus de cauſis. Obſtabat prætereà magno conatu Seguierus Cancellarius, qui *b* Joannæ ſororis Monialis, atque Montacuti operâ apud Reginam tenendæ porrò dignitati conſuluerat. Nam huic de quo ſuprà memoravimus Montacuto cum ea Moniali amicitia intercedebat, apud Eſiæ-pontem, quò hujus Monaſterium eſt, agitare ſolito: ſcilicet qui corruptis Henricæ Britanniæ Reginæ rebus, in cujus dudùm erat clientelâ, ſicuti plerique tali ſuo tempore, pietatem in Deum impenſiùs colere velle videbatur, cujus ſpecie bona, malaque multa in Aula juxta fiunt. Joanna verò ob vitæ ſanctitatem Reginæ cara, acceptaque erat, atque adeò illius commendatio apud hanc magnum pondus habebat, ac maximè pro fratre, eo quem gerebat Magiſtratu longè digniſſimo, & qui adeò ſingulari ſuâ virtute adversùm inimicorum injurias, haud minùs quam alienâ ope ſeſe tutabatur: poſtremò in hoc pellendo Mazarini res agebatur, qui & ipſe id ut ne fieret diligenter operam dabat: nemo enim Seguiero commodior uſquam fuit his, qui gratiâ valuêre, ſcilicet non ipſis obniti ſicuti Caſtronovanus, ſed ſalvâ republicâ, ac dignitate ſuâ omnia obſequi ſolitus, quæ certè ſumma prudentia eſt.

a Le Duc de Montmorancy.

b La Mere Ieanne.

Non his omnibus tamen Caſtronovanus eſt ab incœpto planè deterritus. Namque ambitio ſibi cuncta facilia factu putat: atque intereà dum fortunam opperitur, famæ, atque vulgi de futurâ potentiâ opinioni ſerviundum exiſtimavit. Pergit igitur in Monterubeo ſuo commorari, Urbi tam propinquo, uti nemini veniret in mentem, id hunc injuſſu Reginæ facere. Nam ubi ante decennium Procancellarius erat, eódem ſæpius agitabat, atque negotiis haud ſecùs quam in Urbe dabat operam: quo factum eſt, uti cuncti è Conſilio regio, prætereà alii ſalutatum, atque adventum gratulatum frequentes venirent. Idem ædium ornatus, eadem Magiſtratus inſignia, idem homini habitus, cultuſque, prorſus Cancellarium quem ſe videri volebat, eſſe diceres, tam ſcitè hanc adornarat fabulam: neque quiſquam omnium fuit, quin propediem huic allatum iri regium Signum arbitraretur, donec Regina per eum-

1643. dem Montacutum antehàc & Rohanæ Mombasonæ, & Castronovano, dum Favonius flabat, nunc verò eâdem de causâ Mazarino amicum, illum longiùs ab Aulâ, atque ab Urbe abscedere jussit.

a Le Coigneux.

Post paulò Jacobus *a* Cogneuxius in Senatu Præses, atque antehàc Gastonis Cancellarius ab exilio redit, in Senatu posthâc, quàm priùs in Aulâ clarior: nam in eo homine multæ, bonæque artes animi sunt, quas dùm in Aulâ versabatur, ambitio corrumpebat. Sed huic per difficilia Gastonis tempora, sicuti secedendi, atque in Belgium profugiendi ipsi fuisset autor, abrogatus Magistratus fuerat, publicata bona, ipse Divionensis Curiæ judicio damnatus: sed cuncta hæc Senatus neque rectè, neque ordine facta fuisse decrevit, atque adeò Cogneuxium in integrum restituit. De Magistratu magna intercessit difficultas, quoniam primùm Christiano *b* Lamognono Senatori, dein hoc mortuo Francisco Theodoro *c* Nesmondo hujus genero mandatus fuerat, quem Senatu pellere cùm suâ virtute, tùm Condæi gratiâ nixum neque facilè, nequè satis æquum videbatur. Claudius Bullio cùm summam Regni Quæsturam gereret, Præsidum in Senatu numerum, atque item Consiliariorum augendum esse censuerat, idque Ludovico XIII. Regi autor fuerat, quod Senatui grave, tum eo gravius, quòd ipse sibi novum Præsidis Magistratum, dein si quid sibi humani eveniret, filio sumpserat. Is mortuo tùm patre in Senatu erat Consiliarius, legitimam ad ingrediendum Præsidis Magistratum ætatem opperiens. Patris ubi summam Quæsturam gerebat acerbitas, ingentes divitiæ, auctus in Senatu Præsidum, atque Consiliariorum numerus, atque omnis hujus hominis ferocitatis plena ratio facilè tùm redibat in memoriam, atque invidiam filio faciebat. Quo factum est, uti veniret in mentem Reginæ, atque Administris huic abrogare paternum Præsidis Magistratum, quod in eo, quàm in Nesmondo tolerabilius videbatur, quoniam hic jamdiù Præses erat ille nondum Magistratum erat ingressus.

b La Moignon.
c De Nesmond.

Sed ut id hujus voluntate fieret, rem quæ juvenis oculos percelleret, objecêre, scilicet uti sancti Spiritûs Militiæ Scriba fieret. Id muneris penes Avauxium esse suprà diximus, quod ipse datâ in æstimationem pecuniâ lubens abdicavit, ita Bullio abdicato & ipse Magistratu ad quem gerendum ætas modò legitima deerat, in Avauxii locum suffectus est, ornatusque hujus Militiæ insigni, quâ re maximè adductus fuerat, uti spontè Præsidis Magistratum abdicaret: nam id insigne & Equitibus, & Administris hujus Militiæ cum Rege commune est, aurea crux fasciâ cæruleâ collo pendula, quam porrò gestare tametsi abdicato Magistratu Avauxio facta copia est. Id sæpius in viris tali loco, atque virtute fieri solet, prætereà hic, atque Chavignius designati Equites fuerant. Ad hoc Bullioni quo luberet magis Reginæ morem gerere, concessum uti deposito Consiliarii quem gerebat Magistratu, atque hoc de more divendito, maneret tamen in Senatu, honorarius sicut aiunt Consiliarius: ita Nesmondus in Magistratu, atque adeò in Senatu mansit, Cogneuxius verò quo spoliatus fuerat, eo rursum ornatus est.

1643.

Sub id tempus Ferdinandus III. Ferdinandi II. Imperatoris filius quem patre vivo Romanorum Regem perperam creatum, dein mortuo Imperatorem appellatum Gallia censuerat, atque adeò Pannoniæ Regem usque appellaveramus, ad Reginam cujus sororem Mariam uxorem duxerat, litteras dedit: simul aderant Mariæ uxoris litteræ, his uterque illam de viri Regis morte consolabantur, ipsi,atque Ludovico filio omnia secunda exoptabant: prætereà cum his litteris Diplomata missa, quibus per Ferdinandum tutò licebat Monasterium Vestfalorum petere iis qui ab Rege eò de pace legarentur. Tum primùm Ferdinandus isthîc Imperator est appellari cæptus, atque id pacis studio factum, quod litteris suis ostendere visus est. Regina Mariæ sorori rescripsit, Ferdinando non item, quia ad illam scribens titulum Majestatis omiserat, quem sibi uni deberi Imperator haud rectè existimabat. Nam quibus appellari solet Imperatoris, aut Regis Romanorum nominibus, ea planè aliena, ac fictitia sunt, cum verè Germanorum, aut Germaniæ non Romanorum Rex, aut Imperator fit: Ita enim Caroli magni nepotes ubi Germaniam seorsim ab Galliâ possedêre, sunt appellati. Scio hunc quidem Romanorum Imperatorem fuisse, cui videlicet Leo III. Pontifex, præterea Senatus, populusque Romanus jus summum, judiciumque Romæ detulerint. Sed quam tùm adeptus est potentiam, ea paulatim exolevit, aliis post alios Pontificibus hanc sibi sumentibus, nihil aut parum ea de re sollicitis Imperatoribus, qui procul ab Urbe Româ, in Gallia, aut in Germania agitavêre, variis impliciti bellis, ac negotiis, ita ut quibus Romæ imperitare, & quæ ad ipsum Pontificatum, Episcopatus, resque alias Ecclesiasticas pertinerent,multa facere jus erat, ii denique illis omnibus exuti,unum modò Regis Romanorum, aut Imperatoris Titulum retinuerint, cujus unius causâ quàm rectè sibi solis Majestatem convenire contendant, existimare facile est. Cæterùm Galliarum Regnum omnium antiquissimum esse,ac nobilissimum nemo negare potest, & qui id possidet, ei majores quàm ulli omnium qui hac tempestate regnant, opes esse, neque ullum usquam dignitatis discrimen inter Galliarum, & Germaniæ Reges, aut Imperatores factum. Cæterùm milites Romani Ducibus suis ubi quid operæpretii facere cæperant, nomen Imperatoris tribuêre, quod postea C. Cæsari ubi rempublicam invaserat, ac cæteris qui hanc posteà tenuêre, perpetuum fuit, quibus videlicet sese Reges dicere religio erat, nam id summi Imperii nomen ne oppressâ quidem, ac profligatâ libertate Romani usquam tolerare potuêre, tantum hos ab primis Regibus exactis hujus nominis odium ceperat. His certè clarum est eamdem potentiam, eamdem dignitatem, eamdem denique Majestatem Galliarum Regi, ac Germanorum Imperatori esse, & si quid in alterutro nomine fraudis sit, hanc magis in Imperatoris, quàm in Regis nomen cadere. Sed Austriacos tum demùm animum ad pacem adjecisse ferunt; seu mortuo Richelio, dein Ludovico nihil in Galliâ remissum, nihil quod mutationem ullam portenderet,animadvertebant; seu Reginam sibi tunc æquio-

1643. rem fore, quàm antehàc Ludovicum Richelio fretum ſperaverint.

Intereà Angianus re apud Rupem regiam benè, feliciterque geſtâ, per Galliæ fines ad Sabim amnem versùs duxit: Barlemontium, & Almericum Caſtella ad illius ripam poſita deditionem facere coëgit: dein Malbodium progreſſus Binchium petit, oppidum longiùs in hoſtico ſitum. Eò ex agris tria hominum millia, prætereà ex fugâ poſt malam pugnam complures, quia ſatis firmum videbatur, ſeſe receperant: poſtridiè tamen, quàm mœnia tribus tormentis verberari cæpta, deditionem fecêre: novem illic dies Angianus ſtativa habuit, item hoſtes haud procul, ponè Montes Oppidum, atque amnem, utroque muniti ſtativa habuêre, circumſpectantes quid Angiano poſt victoriam conſilii foret: noſtri circumquaque ingentes ex vicis, villis, Caſtelliſque prædas egêre, nullo prohibente, quoniam armis ampliùs valuerant. Marimontio rure regio, atque aliis regiis prædiis Angiani juſſu abſtinuêre: Id Hiſpaniæ Regi ab Regiæ Gentis adoleſcente honoris habitum: Gaſſio Bruſſellas versùs mille ducentorum equitum agmen ductans, præ ſe cùm Nobilium, tùm agreſtium fugientium magnam agebat multitudinem, longè, latéque ſparſo terrore. Aſt ubi Bruſſellæ fuêre in conſpectu, tùm ad caſtra redire converſo gradu cæpit, neque euntem, aut redeuntem quiſquam omnium moratus eſt. Dein Angianus Binchio movit, quinque tormenta eò inventa ſecum advehens: Sed progreſſus aliquantùm ſiſtit agmen, ab hoſtium caſtris paſſibus mille, aciem inſtruit, atque pugnandi poteſtatem facit: hoſtes ſeſe munitionibus continuêre, neque mox abeuntem qui proſequeretur, aut quid ipſi conſilii eſſet, exploraret, aut ab effusâ prædâ prohiberet, misêre neminem. Priuſquàm Angianus longiùs abſcederet, viſum ab Malbodio, Almerico, ac Barlemontio deducere præſidia, quod mœnibus horum locorum ſubverſis factum.

Poſt cæſas apud Rupem regiam copias, Franciſcus Mello impenſiùs Belgio metuens, Beccum qui ſuas integras cum his quæ ex malâ pugnâ ſuperaverant, mox conjunxerat, ab Theodonis-villâ mille quingentos prætereà pedites accerſere juſſerat: reliqui fuêre in eo præſidio omnino quingenti, qui numerus ſatis tùm eſſe viſus, quoniam Theodonis-villa in Lucemburgenſi agro quem Beccus obtinet, procul ab Belgio ad Moſellam amnem poſita eſt, quæ res eum falſum habuit. Nam Mazarinus de imminuto Theodonis-villæ præſidio certior factus, hanc Reginæ oppugnandam eſſe perſuaſit, neque tantæ patrandæ rei opportunitatem omittendam. *Quod eſſet apud Rupem regiam præclarè geſtum, id jure Ludovico viro tribui, qui Angiano Belgium Provinciam, exercitumque decreviſſet, atque omnia huic gerendæ rei neceſſaria ſedulò præcepiſſet, ac paraviſſet. At Theodonis-villæ oppugnandæ conſilium ipſi Reginæ tributum iri, quod ſi feliciter eveniat, vel ex eo quæ futura ſit novi Principatùs fortuna, hoſtes, atque ſocios juxtà æſtimaturos: hos in fide, ac fœdere, illos in metu quem uſque de Gallorum virtute habuerint, permanſuros.* His impulſa Regina mittit ad Angianum, ſcribitque, uti Geſvræum ad Theodonis-villam properare jubeat, qui ſta-

tionibus

tionibus circumquaque positis, ut ne quid auxilii eò introducatur prohibeat, ipse Angianus subsequatur, ac denique cum graviori agmine Sirotus Baro, uti castris circum Urbem positis hanc Angianus oppugnet, & ad victoriam tam grandem quam suâ maximè virtute fretus reportaverit, Theodonis-villæ expugnatæ decus, & gloriam adjungat, cujus rei sicuti speret patratæ fore uti Rex filius, atque ipsa maximam huic gratiam debeat, ac referre studeat. Igitur Angianus præmisso cum levi, atque expedito agmine Gesvræo, ipse ad Mosam properat, traductisque hunc amnem apud Mezieram, quò pontis copia est, copiis, per Lucemburgensem agrum & ipse expedito agmine pergit iter facere, cùm intereà Sirotus Baro per Campaniæ fines cum tormentis, & impedimentis, cæteroque graviori agmine eódem iter intendit.

1643.

Sed Angianus *a* Montem-medium prætergressus Viretonem ex itinere capit. Eâ die deprehensus nuntius est, quem ad Montis-medii Præfectum Beccus miserat cum litteris, quibus præcipiebat, uti continuò quantùm posset militum Theodonis-villam mitteret, quæ res Angianum jam bonæ spei plenum ad patrandum incæptum magnoperè confirmavit: nam paucos apud Theodonis-villam esse, qui mœnia defenderent, hæ litteræ satis significabant: postremò XIV. Calend. Quint. ad Theodonis-villam castra ponit, quò biduo modò ante Gesvræus Castrorum Præfectus advenerat præmissus ab Angiano.

a Mommedy.

Franciscus Mello ubi omisso Belgio Angianum ad Mosam contendere nuntiatum est, Beccum Namurcum ire, atque eò Mosam transire, & si quâ fieri posset per Lucemburgensem agrum hostes antevenire jubet: sed id tardiùs consultum Angiani celeritate frustra fuit. Igitur Beccus comperto circùm oppidum hostes castra posuisse, ipse apud Lucemburgum oppidum restitit, deditque operam, ut auxilii quidpiam Theodonis-villam introduceretur. Id factum haud difficulter, quoniam munitiones castrorum circùm oppidum nondum erant perfectæ, seriusque ab nostris fuerat animadversum hostes per media præsidia ad oppidum properare: centum tamen ex postremis partim cæsi, alii fugientes amnem ingressi nihilosecius periêre, quadringenti equites, peditesque ad oppidum incolumes evasêre, hi singuli cum singulis equitibus eodem equo vehebantur itineris properandi causâ.

Theodonis-villa secundo Mosellæ amni ab sinistra est, semicirculi instar, cui amnis rectâ fluens finem facit: sex propugnacula suis ad mœnia intervallis exstructa, præterea inter propugnacula semilunæ oppidum muniunt: quæ pars ad flumen est, tametsi per sese munita, ea tamen operibus firmior facta, aquæ fluminis omnem oppidi fossam complent. In externo fossæ latere via tecta est, dein glaciarium, atque palorum ordo. Primùm omnium cautum ab Angiano in quâ quisque castrorum parte curaret, vallum, turres, atque Castella perfici jubet adversùm exteriorem hostem, dein ratibus junctis suprà, atque infrà oppidum pervium amnem facit, ut ab castris quæ cis, transque erant commeari posset: secundùm flumen fossâ ductâ, ut ne hostes si clam munitiones

1643. castrorum transcenderent, ad flumen facilè accedere, atque ratibus ad oppidum evadere possent. Hæc castra *a* Jacobo Russello Comiti Gransæo attributa, alteris castris Angianus ipse, Gesvræus, *b* Almontius, & Gassio suæ quisque parti præfuêre, summa rei penes Imperatorem Angianum erat. Sirotus Baro mox cum cæteris copiis, atque impedimentis tormentisque advenit. Sed intereà alia Divioduro Mediomatricum secundo Mosellâ advecta fuerant, quò pluribus machinis oppidi mœnia quaterentur. Hostes primùm nequaquam quieti fuêre, sed eruptionibus crebris nostrorum stationes, atque custodias perturbare, plusque virtutis, quàm pro numero ostentare. Eò missi fuerant Illyrici Equites, Croatas appellant, genus hominum durum, at campestribus expeditionibus, quàm statariæ pugnæ aptius: sed quoniam incredibili celeritate opus fuerat, uti quid præsidii in Oppidum priusquam nostri adventarent, aut aditus clausissent, introduceretur, hos equites Beccus delegerat, solitos diu, noctuque ubi opus est iter facere, equis perinde ad laborem, & longiora itinera assuefactis, maximè prædandi causâ: hi primùm erumpentes oppido nostris ex improviso, ac sæpiùs intervenire, si fortè cederent, acriter persequi; si resisterent, alius aliò quàm maximè diversi recedebant, atque ita nostrorum virtutem frustrabantur: hæc illis disciplina, atque pugnandi ratio est: sed horum eruptiones inhibere visum, quatuor exstructis ex aggere turribus, atque tormentis duobus in singulas collocatis. Id munitionis genus quadratum est, *c* receptacula vocant, quoniam eò milites si quid graviùs urgeat, recipiunt se, ac propugnant. Antequam turres essent exstructæ, frequentes Croatæ eruperant, quorum impetum sustinuêre Gassionis equitum ala, cui haud dissimilis & prædandi, & pugnandi ratio fuit, præterea Condæi Catafractorum turma duce *d* Salxio Tavanio Comite: is dum impigrè rem gerit, glandis ictu brachium sauciatur, dein interveniente cum majori equitum numero Gassione hostes ad stationes usque suas quæ pro oppido erant, compulsi sunt, eò sclopetarii erant, cum levi munimento, quoniam hos propinquitas oppidi protegebat.

a Iacque de Roussel, Comte de Gransey.
b d'Aumont-Villequier.
c Redoutes.
d De Saux, Comte de Tavane.

Nonis Quintilibus magna vi equites, peditesque oppido erupêre, at è turribus nostris petiti tormentis, & ab equitibus qui in statione erant, primùm substitêre, dein compluribus undequaque subsidio advenientibus recipere sese coacti sunt, ac ni pedes equiti in tempore adfuisset, magna huic impendebat clades: nam ubi prælium, clamor, & tumultus per omnia castra significaverat, eò concurrere plerique, inter quos è primâ nobilitate adolescentes fuere *e* Cocceius Brissacus, Jarseus Marchio & Colinius Andelotus: hi dum inter hostium ordines præclari, ferocesque dimicant, Andelotus longiùs progressus propè ab hostibus est oppressus, cui ubi opitulatur Jarsæus, glande vulneratur graviter, sicut & ipse Andelotus brevioris sclopeti glande.

e Cossé de Brissac, le Marquis de Jarzé, Coligny Dandelot.

Postridiè duabus partibus fossæ ad oppidi propugnacula duo, atque ad semilunam mediam duci cœptæ: quæ ubi propiùs perductæ sunt, primæ hostium munitiones passibus modò triginta aberant, quas perrum-

pere, atque in has impetum facere quantocyùs visum. Tormenta inter utramque fossam variis locis posita fuerant, ac prætereà alia duabus oppidi turribus, è quibus in fossas nostras despectus erat, diruendis idoneè collocata. Prima hostium munitio *a* ordo palorum fuit, ab terra in majorem humanâ altitudinem prominentium; dein ab his leniter acclive ad oppidi fossam versùs spatium, id quoniam ad glaciei speciem politum est, Glaciarium appellant: post Glaciarium est via tecta, ac denique oppidi fossa.

1643.

a Palissade.

Nostri igitur primùm palorum ordinem perfregêre, locumque in Glaciario occupavêre, atque munivêre, ut ab glandibus, tormentisque hostium tecti essent. Eâ parte curabat Angianus ipse, cui cæterisque visum, uti postridiè de secundâ, aut tertiâ vigiliâ nostri cùm eâ parte, tum quâ curabat Gesvræus, in hostes impetum facerent, quò ad viam tectam, & fossæ latus pervaderent. Id utrimque factum ex sententiâ, tametsi hostes egregiè propugnaverant: sed hi abscedentes denique cuniculo quem sub Glaciario instituerant, ignem admovêre, qui supernè humum cum ingenti fragore disjecit, at nostri id futurum suspicati tantum periculum effugêre: cæterùm hostes eâ parte pulsi Gesvræo qui aliâ parte idem moliebatur, intervenêre, quo atrocius illic prælium fuit, duplicato hostium numero: postremò tamen & inde pulsi sunt, & utrimque locus est ab nostris in Glaciario, & viâ tectâ occupatus, munitusque, ita omni Glaciario, atque viâ tectâ, quantùm inter utrumque locum ab Angiano, & ab Gesvræo munitum patebant, nostri potiti: dein ab altero ad alterum perpetua instituta munitio, atque eò admota tormenta, quibus propiùs utriusque propugnaculi, atque semilunæ quæ in medio erat, latera quaterentur, ac maximè ut earum omnium munitionum summa disjicerentur, & ne cui in his consistere copia esset: præstereà uti quæ in his erant tormenta, ea pilis tormentorum nostrorum corrumperentur: ad hoc Sclopetarii per vices in eo omni occupato spatio glandes ubicumque hostes in utroque propugnaculo, semilunâ, & mœnibus conspici poterant, emittebant.

Posteà loci utrobique, & quâ Angianus, & quâ Gesvræus curabant, acto sub viâ tectâ cuniculo perfractum utrobique fossæ oppidi latus est, atque patuit in eam descensus. Tunc Nancio in castra venit Lenuncurius, qui vicinam sicuti suprà diximus, obtinebat Lotharingiam: is dum propiùs quò tormenta ultimùm locata fuerant, per id spatium quâ intermisso vallo tormenti unius os prominebat, oppidi situm eâ parte contemplatur, glande ictus occubuit, vir sicuti genus, atque virtus ferebat, excelso animo, bellicâ laude clarus, qui eò rei modò quæ gerebatur visundæ studio venerat: Lotharingia hujus morte vacua Fertæo Sannectario de quo suprà memoravimus, data provincia est.

Inter hæc hostes propugnandi quâ parte nostri instabant, omni fermè ademptâ copiâ, eruptionem aliâ parte quâ proximum fuit, fecêre: tres equitum turmæ de improviso intervenêre nostris nihil tale suspicantibus, ducenti pedites in subsidiis erant: equites primùm nostros ab his quæ

1643. ad fossæ latus erant munitionibus pepulêre, ac tormenta duo corrupêre: ast ubi Melleraii equitum ala quæ in propinquo præsidium agitabat, eò advenit, hostes in oppidum compulsi, æquo propè utrimque damno. Eâ quæ subsecuta est nocte, Espenanus Castrorum Præfectus, qui ad fossas, munitionesque nostras cum Picardiæ, Maritimâque Legionibus excubabat, semilunam, sicuti Angiamus decreverat, oppugnare aggreditur. Legionem voco pedites aliquanto numero, qui sub uno merent Tribuno, ac suis Centurionibus, quæ legio alicujus provinciæ nomine appellatur, sicuti Pedemontana, Navarrica, Picardica, Normannica, quæ autem Tribuni modò nomen gerunt, quia pauciores habent Centurias, iis cohortium nomen dare visum. Pontes duos quibus milites in semilunam traducerentur, Espenanus ex virgultorum fasciculus inter se colligatis instituit, ac jam semilunæ latera tormentorum nostrorum pilis disjecta, atque diruta fuerant, quò faciliùs in hanc nostri traducti, neque tamen sine magno, atque acri certamine, hostibus egregiè propugnantibus. Sed abeuntes eò cuniculum pulvere tormentario oppletum reliquerant, qui post paulò concepit ignem, verùm id frustra fuit, nostris seu fortè, seu consilio nondum superstantibus, ita neque virtute, neque dolis quidquam hostibus procedebat. Espenanus continuò semilunam, quà ad oppidi mœnia patebat, vallo muniri jubet, uti miles tectus eâ parte, quæ opus esset gerere, atque administrare tutò posset. Postridie ab fossæ latere, ad semilunam pons firmiori opere est institutus, traductaque in eam tormenta, quò propiùs & mœnia oppidi, & propugnaculorum latera quæ utrimque in conspectu erant, præthereà humeri labefactarentur, atque ut in summo quo propugnandi causâ miles esse solet, nemo tutò consistere posset. Eâ gratiâ & sclopetarii per vices perpetuam glandium grandinem emittebant in hanc summam, & mœnium, & propugnaculorum partem, sicubi qui ex hostibus in conspectum veniebant: dein injectus fossæ agger, quà brevior ab semilunâ, ad utrumque propugnaculorum latus via visa, uti supra aquam extaret: eà cunicularii utrimque traducti sese noctu propugnaculorum lateribus applicuêre, atque illîc infima muri saxa vectibus convellere cæpêre, dein ubi ad aggerem deventum, hunc egessêre, & cuniculos instituêre, quibus triduo confectis Calend. Sext. est admotus ignis. In altero propugnaculo ingens edita ruina, quâ viginti quinque milites rectâ fronte ad id latus adscendere possent. In altero propugnaculo fortè extincto igne nihil effectum, at sequenti nocte & in eo ingens est edita ruina; super utraque ruina nostri locum occupavêre, atque munivêre. Tunc placuit nuntiari oppidi Præfecto eò rem rediisse, ut ipsi denique necesse esset, sibi, suisque consulere: si conditionibus deditionem facere vellet, has honestissimas laturum Angianum. Sed negavit Præfectus eodùm se redactum, uti conditiones accipere, atque oppidum dedere cogeretut. Igitur Angianus alios porrò cuniculos in propugnacula duo agi jussit, queis omnis agger subverteretur: id hostes prohibêre sedulò, glandes, saxa, ferreos, atque æneos globos pulvere tormentario oppletos (malogranata ob similitudinem appellant) atque alia hu-

1634.

jus generis ardentia mittere, prorſus nihil omnium omittere, quò noſtros arcerent: poſtremò duobus ulteriùs actis in utroque propugnaculo cuniculis, disjectoque aggere, noſtri impetu facto ad ſumma alterius propugnaculi evasêre: ſed eò conſiſtere nuſquam copia fuit, tantam glandium, ſaxorum, atque malogranatorum vim hoſtes ingeſſêre. Illîc Gaſſio caput graviter afflictus caſtris uti vulnus curaret, abſcedere coactus eſt. In altero propugnaculo duo acti cuniculi ſunt, prior unus ignem concepit, ruinamque edidit, alter ampliùs opinione morabatur, atque Geſvræus qui eâ parte curabat, militum impetum inhibere conabatur, cùm & hic cuniculus concepit ignem denique, quo disjectus magno impetu lapis hominem attigit, necavitque. Hic Juvenis multa rei militaris facinora fecerat, in ſecundis, atque dubiis rebus quod difficillimum in primis eſt, juxta egregius, firmuſque: paternum huic genus ab Potieris clarum, maternum ab Lucemburgi Principibus fuit, virtus, & gloria quæ utrique genti ornamento futura ſit: Caſtrorum Præfectus, & regiæ Corporis Cuſtodum turmæ dux, atque in exercitu Angiano Legatus fuit: Tribunatum Equitum habiturus erat ſi diutiùs vixiſſet, ſed hunc omnium judicio promeruiſſe Geſvræo æquè glorioſum eſt.

Geſvræo cæſo, & Gaſſione vulnerato, quorum alter hinc, alter illinc propugnaculorum oppugnationi præfuerat, nonnihil moræ rebus noſtris uterque caſus attulit: cùm tamen ingentes utrimque ruinæ eſſent editæ, neque ſatis præſidii eſſe hoſtibus viſum in iis quas opere tumultuario objecerant munitionibus, novis denuò ſubter actis cuniculis poſtremò deditionem fecêre. Hujus leges ab Angiano dictæ quam honeſtiſſimæ, hoſtes IV. Id. Sext. oppido diſceſsêre. Ita Angiani operâ Ludovicus XIV. Rex Theodonis-villâ potitus, oppido ad Moſellam munitiſſimo, quo Hiſpani freti quidquid inter Rhenum, & Moſam, Gallos, atque Helvetios regionum eſt, in ſuâ fide, aut clientelâ eſſe cogebant.

Intereà Lutetiæ Pariſiorum *a* Carolus Lotharingus Ellebovius antè decennium Curiæ Divionenſis in Æduis judicio capitis abſens damnatus, frequenti Senatu præſens abſolvitur, decretumque eſt quod ab Curiâ Divionenſi in eâ causâ factum ſit, neque rectè, neque ordine factum videri, cui de Parium Regni cauſis, in quibus capitis agatur, cognoſcere jus non ſit. Ellebovius antè judicium capitis adversùm hunc latum ab Divionenſi Curiâ Picardiam obtinebat Provinciam, quæ per ejus abſentiam, ac prætereà capitis damnationem vacua *b* Honorato Alberto Chalnio Duci permiſſa fuerat. Sed ubi ille ad Urbem redierat, atque Senatûs decreto abſolutus fuerat, huic eſt reddita provincia, quam deinceps ſicuti priùs obtineret.

a Charles de Lorraine Duc d'Elbeuf.

b Honoré d'Albert Duc de Chaune.

Bernardus *c* Nogaretus Dux Valetta ſimiliter abſens capitis damnatus fuerat ab ipſo Ludovico XIII. Rege, ex Conſilii bellici ſententiâ, nam cujus criminis reus agebatur id in caſtris apud *d* Aragifontem in Hiſpaniâ admiſſum dicebant, ſcilicet ubi in hujus oppidi muro edita ruina fuerat, aliquantùm militum in eam evaſiſſe, qui ſubſequi debuerant cæteri, eos ab Valettâ qui eâ parte curabat dolo malo prohibitos. Vocati in

c De Nogaret Duc de la Valette.

d Fontarabie.

1643. id Consilium Senatûs Præsides fuerant, ut ne hujus Judicii omninò Senatus expers esset, qui tamen hoc anno Valettam videri extrà noxam esse decrevit: nam illud judicium non ab Ludovico, sed ab Richelio profectum censebat, jucundumque erat ostentare cæterorum potentiam brevem, hujus verò Ordinis perpetuam esse. Prætereà quæ in *a* Belforierum Soyecurium, is in Picardiâ Ellebovio Legatus fuerat, atque in *b* Dubecum Vardium ob deditas ante septennium hostibus Corbiam, & Capellam citiùs sicuti tùm aiebant, quàm belli ratio postularet, capitis lata judicia in absentes fuerant, ea ab Senatu antiquata sunt, decretumque videri ambos extrà noxam esse.

a Belforiere de Soyecourt.
b Le Marquis du Bec.

Post captam ab Hispanis in Italiâ Dertonam, & ab nobis Astam, utrimque cessatum fuisse supra diximus, sed hæc quies haud diuturna fuit. Penes Thomam Imperii summam in regio exercitu esse memoravimus, ac de Pralinoplessio Legato mentionem fecimus: Thomæ prætereà Legatus fuit *c* Henricus Turrius Turena Vicecomes, *d* Guido Villa Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis copias regiis conjunctas ductabat. Is præmissus ad Astæ villam-novam, quod oppidum Sabaudicæ ditionis hostes occupaverant, id obsidione cinxit, oppugnavitque, quod ab Augustino Molinari Præfecto deditum est denique.

c Henry de la Tour, Vicomte de Turenne.
d Le Marquis-Ville.

Intereà Thomas Princeps cum Turenâ, & Pralinoplessio sese Alexandriam ad Tanarum amnem oppugnare velle simulavit, dein ad Pomarum habuit castra, quod oppidum ad Padum est. Eò hostes credidêre nostros transituros amnem, quò factum est uti Laumellio agro metuentes, qui fertilissimus Sessitem inter, *e* Ticinum, Padumque amnes jacet, complures qui huic præsidio forent copias Padum traducerent: sed nostri subitò ad Casalium iter flexêre atque eò transmisso Pado Trinum contendêre. Mille modò pedites in oppido, trecenti equites fuêre, abductis in alia præsidia qui suprà hunc numerum fuerant militibus: prætereà ab hostibus missi sclopetarii equites centum, & sexaginta per stationum nostrarum intervalla oppidum introiêre: nam omnia circùm aut saltuosa, aut paludosa sunt. Trinum in eâ Montisferrati agri parte positum est, quæ Victori Amedæo Sabaudiæ Duci ante annos duodecim Cherascensi fœdere est attributa, nuper ab Hispanis dum Thomas eorum partes sequebatur, haud difficulter captum: nam ab Thomâ qui Carolo Emanueli Victoris filio Sabaudiæ Duci patruus est, haud alieni erant omnes Subalpini, qui Trino, & aliis Sabaudicæ ditionis oppidis Præfecti erant. Cæterùm eâ tempestate Thomas cum Carolo Emanuele fratris filio, cum Christinâ hujus matre, quæ propter ætatem filii in procuratione Principatûs erat, & cum Ludovico Rege Christinæ fratre redierat in gratiam, atque adeò posthabitis Hispanis rursùm Gallorum partes sequebatur: is igitur quæ damna Carolo Emanueli atque Christinæ matri intulerat, eà tum sarcire properabat.

e Le Thesin.

Primùm circum oppidum castra posita, munitaque, pontes frequentibus lacunis, fossisque uti cuncta in castris loca inter se pervia essent, impositi: dein duobus locis fossæ, altera ad oppidum, altera ad arcem du-

ci cœptæ : ubi est appropinquatum, tormentis, atque cuniculis quæ extrà oppidum, atque arcem erant munitiones, eæ disjectæ sunt. *a* Battevilla Præfectus oppido fuit, qui nihil omnium omittebat, quo opera nostra tardaret, sæpiùs eruptionibus, prætereà alia ipse, dein alia objiciens opera, prorsus ut in externis munitionibus capiundis multum laboris, periculique fuerit : postremò musculus in ipsâ arcis fossâ factus, quo Cunicularii ad propugnaculi latus traducti, atque appliciti sunt: dein tormentorum operâ disrupto, disjectoque ab hostibus musculo, contrà tormentis nostris hostium tormenta perfractis rotis, axibus, trabibus ita corrupta fuêre, ut ne his ampliùs uti possent: itaque refecto musculo cuniculi in arcis propugnaculum, atque aliò longiùs acti, ac pulvere tormentario oppleti ruinas edidêre, in quibus acriter utrimque pugnatum, ac tandem Battevilla sibi, suisque deditione consulere coactus est: hujus leges ab Thomâ quàm honestissimæ dictæ, pro Præfecti, atque militum virtute, dein Hispani oppido, atque arce discessére. Turonensis Legio eò cum aliis præsidii causâ relicta, Ambosius oppido Præfectus fuit. Id Pado haud procul sex suprà Casalium passuum millibus, mille suprà Sturæ-pontem positum est, muro, turribusque lateritiis, profundâ, atque paludosâ fossâ, propugnaculis novem, atque aliis operibus munitum, cum arce firmissimâ. Caminum Castellum intereà dum Trinum oppugnabatur *b* Covongius Casalio Præfectus pugnando ceperat, ac post paulò Pralinoplessius *c* Sturæ-pontem recepit, ut ne quis ad Padum locus Trinum inter, & Casalium in hostium potestate esset. In oppugnando Sturæ-ponte haud minor propè labos, quàm apud Trinum fuit, nisi quòd castra vallo munire opus non fuit, equitatus omnis quà adventus hostium erat, præsidium agitabat, nam apud Valentium cum copiis erat *d* Velada Marchio, qui nuper Insubres Provinciam, seu Mediolanensem agrum obtinebat, si fortè quid auxilii ad Sturæ-pontem mittere ex propinquo copia foret: nihil tamen est tentare ausus, atque adeò oppidum ab eo qui Præfectus erat postremò deditum est.

Uti res Philippi in Italia prosperè cedant, necesse est in primis, ut eò ab Hispaniâ commodè navigetur, subvehendis militibus, atque pecuniâ ad usum belli: hæc numeratur Genuensibus Publicanis, dein ab his ubicumque in Italiâ, Germaniâ, Belgio, atque aliò opus est Hispanis, nonnullâ acceptâ mercede perscribitur. Hæc ut iis conturbetur ratio, Massiliæ, atque in aliis Provinciæ nostræ, quæ inter Hispaniam, & Italiam media est, portubus navium copiam habere nostri student: quæ ubi tempore anni mare classibus patefactum est, Hispanos quo minùs ab alterâ, in alteram commeent, prohibeant. Eâ gratiâ *e* Armandus Maillæus Brezæus rei navali in Galliâ Præfectus classem in mari Gallico instruxerat, navium actuariarum novem, viginti grandiorum quæ velis modò aguntur, duarum ejusdem generis minorum, Incendiariarum duodecim. Hoc navium numero fretus ad mare Belearicum cursum intendit. Tarraconem, & Rhodam Hispani ad Cataloniæ oram tenebant, cætera cum omni propè provincia penes Gallos fuêre, quam

1642.

a Batteville.

b Couvonge.

c Pont de Scure.

d Le Marquis de Velade, Antoine Sanche d'Avila.

e Le Duc de Brezé.

1643. obtinebat Mottæus Hodencurius Equitum Tribunus. Cum eo collocutus apud Barcinonem Brezæus hostibus metum fecit, ut ipse mari, Mottæus terrâ Tarraconem oppugnare vellent, cui tuendo *a* Toraltus oppidum cum copiis est ingressus.

a Toralte.

Metuebant & Rhodæ Hispani, ob rei frumentariæ inopiam, cui sublevandæ sex navibus eò commeatus supportabatur: hæ majore Baleari solverant, cùm è Barcinonis speculâ, quæ ad Jovis montem est, datur signum, dein nostri naves hostium ab suis ipsi speculis, quæ in summis malis sunt, animadvertêre. Adversùm illas totidem è suâ classe naves Brezæus emisit, nequedum comperto hostiles esse, nam longiùs aberant, quàm ut dignosci possent, has ad Prætoriam de more adduci jubet, simul actuarias novem grandioribus si quid duriùs accideret, subsidio esse, paratus ipse, intentusque cum reliquâ classe, si usus veniret, subsequi. Ventus erat nostris rectà tendentibus iniquior, adeóque visum paulùm flectere cursum, & naves grandiores à totidem actuariis remulco trahi, usque dum aliquantùm progressæ vento secundo ad procurrendum in hostiles naves uti possent. Harum una erat Hispanica ad Belgicarum normam fabricata, tormentis viginti octo instructa, alia Indica ad Cantabricarum normam duodeviginti tormentis, tertia oneraria longior (fistulam appellant) pane nautico, & vino onusta, quarta Polonica genus in his maribus vectorii navigii, cui nomen id inditum est, vino item, & farinâ onusta, quinta Dunkercica, leve navigium excurrendis maribus idoneum (fregatam appellant) sexta vectoria major erat. Ubi eò ventum est, undè tormentum adigi posset, utrimque eminùs pugnari cœptum, dein nostri propiores facti Polonicam, & vectoriam majorem ad deditionem redegêre, reliquæ aliquandiù propugnavêre, donec labefactatæ omnes & ipsæ deditionem fecêre. Postridiè captivæ naves quinque sub Prætoriæ vexillum adductæ, nam vectoria postpaulò deditionem vulneratâ tormentorum pilis carinâ, atque per ejus vitia majori aquæ vi quàm quæ exhauriri posset, subeunte, depressa fuerat, ita hostes & sex navium, & omnis qui Rhodam supportabatur commeatûs jacturam fecêre.

Sed id nondum Brezæo operæpretium videbatur, Hispanicam omnem classem sibi dari in conspectum, atque hanc oppugnare gestiebat: quæ quoniam nondùm adventabat, huic ad fretum Herculeum, quin & ad *a* Sacrum (si usus foret) Promontorium obviam conari decrevit. Eo consilio XIV. Calend. Sept. Barcinone solvit, relictis eò navibus actuariis, prætervectusque Tarraconem ad Sucronensem sinum, Valentiam versùs, naves quatuor præmisit: hæ in Britannicam navim incidêre, quæ Hispanos milites ducentos Tarraconem vehebat. Eâ captâ, ab vectoribus de Hispanicâ classe percunctando cognitum est, hanc viginti quinque navium grandiorum esse, atque ad *c* Calpem stare, quod continuò Brezæo nuntiatum spe, & cupidine gloriæ egregium adolescentem implevit. Igitur superatis *d* Ferrariæ, & *e* Scombrariæ promontoriis, cùm in *f* Carthaginis novæ conspectum sub vesperam venisset, in eo portu bellicas naves quatuor, actuarias sex, cum aliquot onerariis esse compertum

b Cap Saint Vincent.

c Gibraltar.

d CapMartin.
e Cap de Palos.
f Carthagene.

1643.

tum eſt, quas oppugnare, aut incendere Brezæus conſtituit. Id uti poſtridiè faceret, ad fauces portûs jactis anchoris eam noctem agitavit: dein ubi illuxit, tota Claſſis in cornua, & mediam aciem diſtributa impetum in portum factura videbatur, cùm repentè ſævior ab terra ventus coortus hoſtibus præſidio fuit, Brezæumque altum petere coëgit. Is tamen quò intenderat curſum tenens ad *a* Charidemum promontorium navigavit, quò claſſem venti adverſi biduum tenuêre. Eò ab nave Batavâ ad Prætoriam de more adductâ fit certior, claſſem Hiſpanicam etiamtùm ad Calpem eſſe: ſed tertiâ denique die ſub veſperam ab ſummis malis conſpecta eſt, & qui eò in ſpeculis erant, viginti quinque naves quæ grandiores videbantur, numeravêre: quod diei reliquum fuit, id apparandis ad craſtinam pugnam navibus conſumptum eſt. In vtraque Prætoriâ, noſtrâ, atque hoſtili, de more ignis ab puppi noctu conſpicuus quàm longè inter ſe eſſent, indicio erat: præatereà miſſæ ab Brezæo per omnes noctis vigilias ſcaphæ quid apud hoſtes fieret, exploravêre, neque hi noſtræ claſſis erant ignari, nam fortè navis vectoria biduò antè in Sucronenſi ſinu ab noſtris capta eâ nocte deerraverat, ignem Hiſpanicæ Prætoriæ pro noſtro ſecuta, atque adeò in poteſtatem hoſtium venerat.

a Cap de Gate.

Poſtridiè cùm luceſceret, Gallica claſſis gubernatorum arte eo loco eſt conſtituta, unde in Hiſpanicam quæ quatuor millia paſſuum aberat, ſecundo vento ageretur. Prætoria Hiſpanorum ingentis magnitudinis fuit, Viceprætoria paulò minor, Neapolitana Prætoria tertiâ parte minor Hiſpanicâ Prætoriâ, duæ aliæ mediâ parte minores; ejuſdem magnitudinis Belgicæ ſex, & Dunkercicæ quatuordecim, ſingulæ triginta, quadraginta, quinquaginta tormentis erant inſtructæ: quidquid firmum & egregium, cùm navium, tùm nautarum, & militum Gadibus, aut Dunkercæ, quò celeberrima Philippi Regis in Hiſpaniâ, & Belgio navalia fuêre, in hac claſſe erant. Igitur III. Non. Sept. horâ diei ſeptimâ Brezæus tormento ab Prætoria dat pugnæ ſignum, atque omnibus velis ad hoſtes contendit: reliquæ prout quæque velis apta celeritate præſtabat, ſequebantur. Hoſtibus ea maximè cura, ut ne qua navis ab claſſe disjungeretur, atque adeò ſingulæ ad Prætoriæ exemplum velis moderabantur: una fortè venientibus noſtris ab cætera claſſe procul fuit, hæc Viceprætoriæ Hiſpanicæ ſubſidiaria erat, ſed hujus præſidio tunc indigebat, quæ huic præſto cum unâ Dunkercicâ fuit: Prætoria his tribus navigiis metuens vela ſua curſui tardando miſcet, idem cæteræ faciunt, vſque dùm tria illa navigia advenirent, quod eſt ex ſententiâ factum, atque adeò præmiſſæ adversùm hæc quatuor ab Brezæo naves cum incendiariis duabus fruſtrà fuêre. Intereà hujus Prætoria ad hoſtium Prætoriam rectà properabat, comitabantur ſubſidiariæ quatuor, queis præerant *b* Montadius, Baiardus, Marſacus, Rupealardus, & *c* Lalandius, jamque eò progreſſæ erant, undè tormentis agi poſſet, cùm hoſtes crebras in noſtros tormentis pilas mittere, qui contrà neque pilas remittere, neque aliud quidquam facere, quàm tenere curſum, atque ad

b Montade, Baiard, Marſac, Rochealard.
c Lalande.

1643. hostes contendere: princeps in eos incidit Prætoria Brezæi, neque procul ab Hispanica Prætoria aberat, cùm una ex hujus subsidiariis Dunkercica Prætoriæ nostræ occurrit, objectoque de more latere, hanc omnibus suis, quæ in eâ parte erant, tormentis petitura erat: at Prætoria prior ex omnibus, quæ multa, atque ingentia latus suum muniebant tormentis, maximam pilarum vim emisit: hæ usque ad interiora Dunkercicæ penetravêre, atque pulveris tormentarii locum fortè nactæ totam navim momento incendêre, cum horribili fragore, atque strage: in hac viginti quinque tormenta, trecenti milites fuêre, quæ omnia cum ipsâ navi aut incendio, aut naufragio periêre. Montadius dùm hæc ab Prætoriâ geruntur, paulùm erat progressus, atque inter hostium Prætoriam, & Dunkercicas, quæ huic subsidiariæ erant, naves versabatur, tormentis, atque sclopetis quaquà versùm petens, petitusque: postpaulò cæteræ quæ Prætoriæ nostræ subsidiariæ erant naves, eódem progressæ sunt. Vicepraetoriam hostium, & quæ huic subsidiaria erat navim *a* Leschasserius, & Luceraius cum duabus navibus nostris impigrè sequebantur: sed quia celeriùs hæ duæ, & aliæ hostium naves fugam capessebant, quàm ut eas assequi possent, Luceraius ad Prætoriam nostram rediit, Leschasserius Neapolitanam Prætoriam quæ ab ceterâ Hispanicâ classe recedebat conspicatus hanc insequitur, oppugnat, jamque in eam parabat transcendere, cùm incendiaria quam ipse adduxerat Neapolitanæ applicita eam incendit: tormentis æneis quinquaginta, quingentis militibus instructa erat. Vicepraetoriam Hispanicam quam Luceraius, atque Leschasserius omiserant, tres aliæ naves nostræ posteà erant secutæ: sed hæc velis egregia postquam uti subsidiariæ suæ præsidio esset, tantisper restiterat, ac nostras instare videt, postremò hanc deserit, quam nostri expugnavêre, hæc quadraginta sex tormentis, trecentis, & quinquaginta militibus instructa fuit. His navibus fugatis, captis, incensis, tum demùm Prætoria Hispanica cum subsidiariis cæteris omnia ad fugam vela intendit, tantusque incessit omnibus pavor, uti funes quibus scaphæ ad majora navigia religatæ erant, ne quid indè moræ esset, præciderent, atque has desererent. Tunc nostris, atque in primis Prætoriâ Brezæi haud segniùs quàm hostes fugiebant, insequentibus, alia navis ex Hispanicâ classe, quæ cæteris tardior fuerat, capta, tormenta triginta, trecentos habebat milites, sed inclinatâ ad noctem die, simul corruptis navium nostrarum propè omnibus armamentis, ut hæc sarcire copia esset, Brezæus restitit. Id & facturos hostes rebatur, eumdemque ipsis fugiendi, quàm sibi insequendi finem fore: sed hi minùs incerta noctis, quàm nostros veriti nihil intermisêre cursum, atque omni velorum vi Carthaginem novam contendêre.

Postridiè ubi lucescere cœpit, Brezæus hostes persequi gestiebat, at vento remittente impetus adolescentis tardatus est, dein postpaulò exortus ab mari classem nostram ad Carthaginis novæ portûs fauces impulit: eò venêre nostris obviam actuariæ naves quindecim, quibus *b* Ferrandinus Dux præerat: harum præsidio tuta hostium classis intimum portum

a Leschasserie, Luceray.

b Le Duc de Ferrandine.

1643.

tenuit: sed eò naves Hispanorum octo alveos vulneratæ aquâ subeunte depressæ sunt, ac recensitis militibus, nautisque tria millia desiderati. Brezæus portum sicuti constituerat ingredi ab actuariis navibus prohibitus, & ipse vicissim has egredi prohibebat: sed eò morari diutiùs periculosum videbatur, quia ventus plerumque in eâ regione sævior est, quo post paulùm increbrescente primùm altum petere, dein ad *a* Ebusum, & *b* Ophiusam tendere coactus est: eò refectæ naves, & captivi amplius mille per has omnes æqualiter distributi custodiæ causâ, inter quos centum & viginti insignes fuêre. Saucii, atque ægri è classe Gallica cum duabus navibus bellicis, quæ in pugnâ labefactatæ fuerant, & fistulis duabus *c* Tauroëntum dimissi. Brezæus per hæc maria porrò navigare, atque hostium naves si portubus egredi auderent, quærere instituit: sed nihil posthàc tametsi aliæ naves ipsi ab Oceano venerant, operæpretii fecit, hostibus abnuentibus pugnam, ac furtim, cautè, & exploratò, nec nisi procùl ab classe nostrâ navigantibus.

a Yvique.
b Fourmentiere.
c Toulon.

Sed quoniam in Hispaniæ maria nos Gallica classis adduxit, quid in Cataloniæ finibus Philippus per hæc æstiva aut gesserit, aut moverit, commemorare haud abs re fuerit. Is mense Sextili ubi copiæ nostræ æstatem in his præfervidam regionibus sub tectis agerent, Cæsaraugustam venit, quæ ad Iberum flumen in Hispaniâ Tarraconnensi posita tunc Aragoniæ Regni caput est. Eò cives res simul diversissimas, Regem habent, & libertatem, hujus studiosiores: si cui cum Rege controversia intercedit, is apud summum Magistratum (Justitiam vocant) æquo cum illo jure agit, eumdem Magistratum si quid his ab Rege graviùs accidit, appellant. Philippo advenienti Cæsaraugustani sicuti Regi decebat, obviam prodiêre. Sed si is cum militibus quos secum custodiæ causâ habere solet, urbem ingrederetur, eò libertatem suam minui rati, hos subsistere jubent, atque ipsi sese Regi custodes adhibent. Inter vulgi acclamationes exaudita sunt in Gasparem *d* Gusmanum Olivarem maledicta, qui nuper apud Philippum gratiâ pollebat, ab Aulâ paulò antehac secedere jussus. Id Philippus afflictis in rebus magis ut uxori quæ Olivari infensa, & plebi, quæ huic iniqua erat, morem gereret, quàm judicio suo, atque voluntate fecerat, atque etiam tùm Olivarem de omni republica ab eo per litteras consuli fama erat, quod utrùm verè, an falsò creditum, subsecutâ brevi Olivaris morte parùm compertum est. Cæterùm huic & animi magnitudo, & rerum peritia inerat: sed omnia benè consulta omni prudentiâ potior fortuna subvertebat, quod eò maximè evenisse reor, quòd ex pessimâ quorumdam disciplinâ quod utile, id & rectum esse sentiret: quò factum est, uti potiundi per injuriam in Italiâ Casalii Philippo antehac autor esset, unde bellum in ipsa Italia exortum, dein totâ Europâ gestum, quò Philippi, atque Ferdinandi II. Imperatoris qui huic adjutor in illa injuria fuerat, opes contusæ. Documentò mortalibus esse humana Deo curæ, atque hæc non ex Principum potentiâ, atque opibus, sed ex ejus modò voluntate prosperè, aut secùs cedere.

d De Gusman Comte, Duc d'Olivares.

1643. Antequam Philippus *a* Mantuâ Carpetanorum (hæc Regni caput est) discederet, Ludovico sicuti Regi, & sororio decebat, justa magnificè fecerat, nihil prohibente quod inter ambos intercedebat bello: nam neque id inter affines, & Christianos Reges internecinum, neque publicis de causis privatum odium erat. Porrò Philippus peditum millia septem, equites mille quingentos ab Lusitaniæ finibus evocaverat, quibus præerat *b* Joannes Garaius, quatuor millia ab Valentiæ veniebant Regno, omnibus copiis præesse debebat accersitus ab Italiâ Picolominius, at peregrini hominis imperium Hispani abnuêre. Igitur his Philippus Torrecusam, & Philippum Sylvam præfecit, queis legavit Garaium: Singillatim equitatui præfecit Mortaram: qui ex Equitum diversis in Hispania Collegiis in eo exercitu fuêre, eis Alvarus Quignones præfuit. Hæ omnes copiæ apud Balbastrum quo Varus amnis Cingam subit, recensitæ sunt. Peditum millia quatuordecim, equitum quatuor millia, prætereà quingenti fuêre. Recensito, lustratoque exercitu Philippus quid fieri placeret edicit: *c* Ilerdam ad Sicorim, aut Flixium ad Iberum amnes hostes ituri videbantur: quò factum est, uti Mottæus rursùm coacto exercitu Flixium *d* Rossilonii, & *e* Rupelauri, suam verò, atque Angiani Cohortes Ilerdam properè mitteret, ipse loco idoneo ut utrique subsidio esset, consedit. Flixium hostes pars terrâ, alii secundo Cingâ, deindè Ibero navigantes petiêre: nec eò tamen omnis ierat exercitus, nam pars maxima Ilerdam versùs tendebat, quò Mottæum ab Flixio averteret, sed hic fraudem sentiens Flixium movit. Eò cùm hostes navibus advenissent atque exscendissent, haud procul oppido post vicinos colles taciti consedêre, donec Garaius cum reliquis copiis adveniret. Tùm Rossilonii & Rupelauri Cohortes, simul Ludovicus Ricardelus, & Jacobus *f* Erillus Catalani cum suâ quisque Cohorte hostes adorti quadringentos cecidêre: quod ubi Garaio nuntiatum, atque Mottæum haud procul abesse, incœptum omisit, & qui navibus venerant, eos ad se iis incensis properare jubet, quibus id quod jussi erant molientibus intervenêre ab oppido nostri, & quod reliquum erat illîc hostium fudêre, pars cæsi, alios fugiendo amnem ingressos gurgites hausêre, pauci hujus cladis nuntii ad Garaium evasêre.

a Madrit.

b Iean de Garaï.

c Lerida.

d Roussillon.

e Roquelaure.

f Erillo.

Mox Balaguieram, & Ilerdam versùs hostes movent, utrobique spem proditionis nacti: postremò cùm horum consiliis omnibus maturè Mottæus occurreret, eò denique res rediit, uti Monsonem, qui procul in hostico erat, oppugnare aggrederentur: sed tantus fuit ab Mottæo metus, uti duplici vallo, duplici fossâ castra munirent: eò strenuè ab *g* Salicæo propugnatum, qui omni auxilii spe damnatâ, rem tamen in hyemem extraxit. Cùm tanta esset Hispanis castrorum firmitudo, uti munitiones perrumpere nulla copia esse videretur, Mottæus hanc eis conditionem tulit, scilicet sese his Monsonem protinùs dediturum, si de pugna item protinùs faciunda fidem dare vellent, sed hanc Hispani conditionem abnuêre. Id eò factum ab Mottæo, quòd & ipsi eâ se modò gratiâ Monsonem oppugnare aggressos dixerant, uti Mottæum ad prælium faciun-

g Du Saussai.

dum adigerent: itaquè ad gloriam, & famam pertinere est arbitratus, omnibus palàm facere, id Hispanos contra quàm sentirent, & auderent, per vaniloquentiam prædicasse.

1643.

In Germania Rex per Joannem *a* Budam Hirellum Guebrianum Comitem, Equitum Tribunum bellum adversùm Ferdinandum III. gerebat, atque id ex Suecorum sententiâ administrari volebat: nam cum his nobis & fœdus, & belli societas dudùm intercedit: ita bellum adversùm Hispanos Gallis, adversùm Ferdinandum Suecis proprium est, atque ab nobis potissimùm geritur, ut horum commodis serviamus, quæ & profecto nostra sunt: nam Ferdinandus bello impeditus Hispanis opitulari nequit.

a Bude du Hirel Comte de Guebrian, Mareschal de France.

Ferdinando in eo bello Socius est Maximilianus Baioariæ Dux, atque Imperii Septemvir, scilicet qui Ferdinandi sororem habet uxorem. Is & milite, & pecuniâ validus maximam hujus belli sustinet partem, quem adeò labefactare Gallis, & Suecis visum. Sed hujus omnis ager opimus is quidem, & fertilissimâ soli regione ultra Danubium latissimum, atque rapidissimum flumen jacet, cui appropinquare Guebriano consilium fuit, atque in Suevia Danubium proximâ locum hybernis deligere, nam id sub finem æstivorum moliebatur. Haud facile erat in Suevia hybernare, nam Mercius cum exercitu cui præerat Baioarico, item Lotharingicis quas Carolus quondam Lotharingiæ Dux miserat copiis, quid Guebrianus moliretur sedulò explorabat, quò id omni conatu prohiberet.

Postquàm Angianus de quo supra memoravimus, insigni partâ victoriâ, dein Theodonis-villâ ad Mosellam amnem, acpostremò Circo oppido paulò infrà captis in Aulam redierat gloriæ, & famæ plenus, tanta huic apud milites & fides, & gratia fuit, uti quocumque ducere vellet, eò secuturi Imperatorem lubentissimi viderentur: necesse autem erat exercitum cui Guebrianus præerat, augere, quò satis validus ad hyberna Danubium versùs capiunda foret, sine autem æstivorum eò copias ægrè ituras constabat. Igitur optimum factu visum, Angianum Rhenum versùs mittere cum exercitu victore, sicuti huic Germania decreta in annum proximum provincia esset. Eâ spe freti milites alacres ad Rhenum contendêre, dein traditâ Guebriano copiarum parte Angianus in Aulam rediit: huic sese haud satis dignum visum fuisse aiunt, ducendis modò Germaniam versùs copiis iterùm ab urbe, & Aula paludatum proficisci, atque ut id faceret vix adductum, quod est tamen denique Reginæ obsecutus.

At Guebrianus traducto Rhenum exercitu, diversis itineribus ut hostem falleret, copias Friburgum versùs, & Rotveillam ducit. Baioari qui in Badensi agro stativa habebant, nondum satis compertò quid Guebriano consilii esset, in iis morabantur, satisque habebant Franconiensem, atque Vitembergensem agros tegere. Intereà Guebrianus multùm itineris ad Rotveillam anteceperat, ac tandem circùm oppidum posuerat castra. Ad Nicrum haud procul hujus amnis fonte positum est, edito, atque prærupto loco, profunda fossa mœnia circumdat, cujus latus

1643. ad hostes versùm muro suffultum est, suburbium eodem munitum erat modo. Primùm id oppugnari cæptum, acto in fossæ latus cuniculo: quod ubi disjectum hostes videre, in oppidum discesère. Dein Guebrianus eâdem ratione in oppidi fossæ latus cuniculum agi jubet, atque admoveri tormenta, quibus mœnia, & turres quateret: sed ad hæc dùm attentior est, pilâ ab oppidi tormento emissâ brachium graviter vulneratur, neque tamen discessit ab opere, quin quæ porrò faciunda essent, ea præcepisset. At cùm sub vesperam hæc animis ex vulnere Imperatoris anxiis segniùs administrari nuntiatum est, Legatos, atque Tribunos advocat, atque eos per amicitiam, perque rempublicam obsecrat, & pro imperio jubet, uti si se salvum, & honestum velint, quæ imperaverit, ea maturè fieri curent, *Alterum quidem ex periculo vulneris in dubio, alterum in eorum manu positum esse: si hanc postremam Imperatori navent operam, ut oppidum victor ingrediatur, id saucio, & post paulò si fors ferat interituro satius esse, quàm incolumem re infectâ discedere. Postremò gloriæ, quàm vitæ suæ magis studeant, huic certos fines, illi nullos esse constitutos.* Hujuscemodi oratione paulùm arrectis Legatorum, atque Tribunorum animis, quæ jusserat Imperator, ea naviter faciunt. In muro denique ruina editur, quæ ad impetum in oppidum faciundum satis idonea visa, quo is ordine, & ab quibus fieri debeat, qui ad succedendum principes, qui subsidio forent, qui malogranata, qui materiam portarent, quis cuique rei præesset, postremò totius rei gerendæ seriem ipse Guebrianus è lectulo constituerat. At hostes ubi nostros ad impetum faciundum paratos, intentosque vidêre, tùm demùm acceptis quæ ferebantur conditionibus, oppidum dedidêre, & sicuti per conditiones potestas facta fuerat, abscesère. Postridiè Guebrianus victor oppidum introiit, atque huic Vitembergum Principem virum cum idoneo Gallorum, Germanorumque præsidio præfecit, sed is VIII. denique Calend. Decemb. ex vulnere, nam disruptum brachium fuerat, interiit. Huic clarum in Britannia nostra genus, animus ingens, res familiaris (scilicet cui frater natu major fuerat) haud satis ampla, adjuvit *a* Renata Dubeca Vardia uxor, cui item genus clarum, divitiæ honestæ sunt: his fretus, sed maximè uxoris virtute, atque solertiâ, perpetuisque dùm ipse ab Aulâ procul esset, officiis, quæ se digna essent, assecutus est. In Prætorianorum Legione Centurio primùm fuit, dein Castrorum Præfectus, postremò Equitum Tribunus, Franciæ Marescallos vocant: hujus virtuti, ac rebus gestis tributum ut in majori Urbis Templo pro concione laudaretur, corpusque humi mandaretur.

a Renée du Bec de Varde.

Guebriano mortuo ad *b* Ramsavium Legatum summa imperii redibat, qui posthàc pro Prætore in eo exercitu fuit. Huic clarum in Holsatia genus, & rei militaris scientia, tamen quia plerisque ducibus junior erat, pigebat eos huic parere, *c* Tubatelem videlicet, Rosam, Keimbecum qui Germanicis bellis inveteraverant, quæ res magnæ post paulò caussa cladis fuit. Rotveillâ captâ ad Danubium ire visum: apud Dutlingam Ramsavius cum peditibus, tormentisque habuit castra, omnibus circum

b Ransau.

c Tubatel, Rose, Keinbec.

locis equites quibus hi veterani Duces præerant, diversi agitavêre: per hæc loca hostibus Dutlingam venientibus iter erat futurum, atque adeò ex improviso adventuros haud erat vero simile. Sed hos quid inter nostros esset simultatis, non fugiebat, quarè omnia negligentiùs agi haud falsò arbitrati, simul Maximiliani Baioariæ Ducis terris impensiùs tùm metuentes, sibi aliquid conandum esse statuêre.

1643.

Igitur tacito agmine profecti, interminatique ut nequis ab ordinibus discederet, aut uspiam vagaretur, inter media equitum nostrorum præsidia transeunt, neque quisquam omnium tantum hostium numerum aut oculis, aut auribus (nam sine strepitu, atque tumultu tanta multitudo incedere nequibat) animadvertit, ita ad Dutlingam Ramsavio omnia magis quàm hostes expectanti intervenêre, cui simul & hos adesse, & oppido potiri nuntiatum est; ipse & qui cum eo erant Tribuni, atque Duces signa, tormenta, impedimenta, omnia denique capta, plerique milites dùm ad prædam hostes attentiores sunt, ad viciniora equitum præsidia diffugêre. Tubatel, Rosa, aliique sibi iniquum cum Baioaris eo successu præclaris certamen forè sentientes, quantum fieri posset, itineris antecapere, dum ad Dutlingam morantur, ipsi constituunt, atque continuò alius ab alio diversi abscedunt, pedites equitum sequi vestigia, atque adproperare jussi. Ita Baioari re apud Dutlingam confectâ incerti quà potissimùm hostem insequerentur, ad Rotveillam movêre, si fortè Vitembergus suorum clade perculsus ad deditionem impelli posset, quam mox postquàm egregiè propugnaverat, III. Non. Decemb. ob annonæ, & pulveris tormentarii inopiam facere coactus est. Equites nostri peditesque ad Rhenum contenderant, quo transmisso, in Alsatia, Suntgovia, vicinisque locis hyemandi causâ distributi sunt. Ita quod ab Guebriano benè, feliciterque cœptum fuerat, ejus morte, Tribunorum simultatibus, præthereà eorumdem, & Ramsavii ipsius negligentiâ corruptum est, nostri hyemare cis Rhenum coacti, Maximilianus metu liberatus, nam eò nostris in Germaniâ hyemare consilium fuerat, ut huic terrore oblato ad pacem denique animum adjiceret, atque idem Ferdinandum facere cogeret.

Eâ tempestate Carolus antehàc Lotharingiæ Dux rursùm se velle cum Rege redire in gratiam simulavit, quâ de re missus ad eum clam fuerat *a* Albericus Maurerius, cum quo ex ingenio suo egerat, pessimo scilicet, & infidelissimo: at postpaulò *b* Malgironum Dutlingæ cum cæteris captum, atque Vormatiam abductum, quò Carolus hyemabat, ipse datâ ab eo de reditu fide in Galliam dimisit, atque abeunti quas Reginæ ferret conditiones tradidit. Eæ haud iniquæ visæ, quamobrem paucis modò immutatis per eumdem Malgironum ad Carolum remissæ sunt, cui est adhibitus *c* Plessius Besansonus, nam per hominem capite minutum rem tantam agere, aut transigere minus ex Regis dignitate videbatur. Sed quoties de pace cum Carolo actum, toties frustrà fuit, quam planè confectam, & jurejurando firmatam antehàc infringere, atque violare nihil pensi habuerat, tanta homini levitas, atque ingenii mobilitas est.

a Aubery du Maurier.
b Maugiron.
c Plessis Besançon.

1643. Accepto per Legatorum, Tribunorumque simultates in Germaniâ incommodo, res monebat uti tali dignitate, atque virtute quempiam eò Regina mitteret, cui facilè omnes & concederent, & parerent. Nuper ob multa egregiè, atque fideliter acta, summamque rei militaris scientiam multis, magnisque in rebus spectatam, Henricus Turrius Turenæ Vicecomes Equitum Tribunus, seu Franciæ Marescallus creatus fuerat, hunc in Germaniam mittere placuit, uti rem corruptam restitueret, quò sub finem anni profectus est.

Eâdem tempestate & Equitum Tribunus creatus fuerat Gassio, homo militaris, Castrorum quàm Aulæ magis gnarus. Is ubi apud Rupem-regiam benè pugnatum, litteras ad Reginam dederat, quibus de se ita magnificè prædicabat, uti victorem omnem exercitum paratum esse diceret Reginæ genua advolvi, atque huic supplicare, uti sibi Tribunatum Equitum daret: sed Imperatoris commendatio hâc hominis de seipso magniloquentiâ potior fuit, nam Angianus sibi ipsi præclarum arbitratus, quam Gassio in hac pugnâ impenderat operam, si ex eâ maximum fructum caperet, ipsi Tribunatum Equitum ab Reginâ petiverat, atque impetraverat. Cæterùm vix cuiquam usquè adhùc hæc mandata Potestas fuerat, nisi cujus auspiciis reportata victoria, aut urbs insignis capta fuerat, Gassio longè aliâ belli parte solertissimus erat, scilicet equitatum longiùs ducere, ex improviso intervenire hostibus, procul ab agmine, aut castris agentes intercipere, cædere, prorsùs apud eos nihil tutum, aut quietum pati, quam belli gerendi rationem in Germaniâ prima sub Gustavo Adolfo Sueciæ Rege stipendia faciens didicerat: prætereà huic militia sicuti in Germania solet, quæstui fuit, collationum quæ aut captis, aut malè pacatis, aut finitimis imperantur peritissimo.

Bellovacensis Episcopi gratiam apud Reginam debilitatam suprà diximus, simul Belfortius qui ex ejusdem benevolentia ingentia præceperat animo, id se denique frustrà sperasse animadvertit. Nam ubi Mazarinus apud Reginam frequens esse, atque hunc ipsa satis nosse cœperat, incredibile memoratu est, quanta hujus apud illam gratia, quanta autoritas fuerit, prorsùs uti cæteri planè negligerentur. Quod ubi intelligit Belfortius, suasque spes corruptas videt, ibi verò Juvenis ferox indignari miserè, & quam sibi ab Mazarino fieri rebatur injuriam, eam tolerare violentiùs, postremò in hunc manu vindicandam constituisse ferunt. At eâ de re non ita secretò inita consilia sunt, ut ne quâ ad Mazarinum manarint. Is proximè Regiam in *a* Clivianis Ædibus habitabat, quò pòst meridiem nuntiatum parari insidias, aut eunti sicuti sub vesperam solebat in Regiam, aut sub noctem redeunti: has ut effugeret continuò Regiam properè petit, quâ horâ neque solebat, neque tùm uti peteret quidquam causæ esse poterat, nam aberat Regina, nequedùm uti diei tempus erat, domum reditura videbatur; moniti intereà, atque accersiti amici, qui præsidio essent, frequentes in Regiam circùm Mazarinum convenêre. Eò fortè, seu consultò venit & Belfortius, qui solito majore

a L'Hostel de Cleves.

1643.

majore per Reginæ abſentiam frequentiâ animadversâ patefacta conſilia ſenſit : nihilo tamen ſeciùs quod ſibi faciundum eſſe decreverat, id patrare certus, per homines fidos itinera, egreſſuſque Mazarini, poſtremò loca, atque tempora cuncta explorat, dein compertò Longolii Maiſonii rus nobile profecturum, eò ſibi conficiundæ rei caſum dari arbitratus in paternis quibus & ipſe habitabat ædibus, & quâ Mazarino iter erat, inſidias tendit: nihil magis ex ſententiâ, nihil opportunius fore videbatur, ſed rhedam conſcendere paranti Mazarino intervenerat Gaſto, qui hunc in ſuam conſcendere juſſerat, atque unâ rus pergebant: ubi ad Vindocini ædes perventum, Gaſtonis verecundia ut ne quid Belfortius adversùm Mazarinum inciperet, prohibuit : reſtabat uti redeunti hanc machinaretur perniciem, atque is ab Gaſtone diverſus in rheda ſua ad Urbem redire decreverat, qui rursùm hunc propè invitum unà ſecum redire juſſit: ita bis eâ die ignarus quid ſibi mali pararetur, id Gaſtonis operâ effugit. Sed hæc Reginæ ſeu vera, ſeu falſa eſſent, nuntiata hanc impulêre denique, uti Belfortium in Vincennarum arcem altero ab Urbe lapide deduci, atque aſſervari juberet.

Cæſar Vindocinus pater eâ tempeſtate Aneto ſuo bidui ab Urbe itinere commorabatur, ſeu ut ne talium filio conſiliorum conſcius eſſe videretur, ſeu nihil horum ſcibat. Eo tamen in cuſtodiam conjecto ſicuti de filio æquum erat, rem eam ægerrimè tulit. Qui tantum facinus perpetrare unà cum Belfortio voluiſſe crediti, ii ad patrem confugerant, quò ſe fore in tuto ſunt arbitrati : ſed ea fuit rerum capitalium in Inſulâ Franciæ Præfecti ars, atque induſtria, uti clàm Anetum profectus hos compoſito dolo Vindocini Caſtello excitos comprehenderit, abduxeritque : adversùm *a* Belputeum quem maximè comprehenſum Mazarinus voluiſſet, parum proceſsêre Præfecti doli : is poſtpaulò in Italiam profûgit, nuſquam iis penes quos gratia, & potentia fuit, æquus, priùs Richelio, dein Mazarino infenſus. Eò potiſſimùm metuendus videbatur, quòd regiorum levis armaturæ equitum turmæ vexillarius erat, atque ei circùm Regem domo egredientem armato eſſe jus erat, quibus equitibus fretus peſſimum quid pro lubidine patrare poterat. At Vindocinus eo ſe moneri ratus, uti longiùs abſcederet, Genevam primùm, dein Florentiam Etruſcorum abiit, fato quodam & ipſe iis qui gratiâ, & potentiâ pollerent adverſus, & ab his malè habitus.

a Beaupuy.

Belfortio in carcerem conjecto, atque Vindocino patre pulſo haud difficile fuit Mazarino, & Bellovacenſem pellere. Primùm quas Rex de Bellovacenſi Cardinale creando ad Pontificem dederat litteras, ut ne iis ampliùs haberet fidem, cautio fuit: pòſtremò III. Id. Septem. in ſuam Bellovacenſem Diœceſim ſecedere juſſus eſt : huic regendæ erat aptiſſimus, quæ res ei laudi eſſe debet: bonâ, fidelique ejus operâ Regina difficillimis ſuis temporibus uſa erat, quò minùs dignus omnibus viſus, qui poſtquàm ſecunda fuêre, ex alienâ lubidine pelleretur, atque de Cardinalatu huic petendo ſententia mutaretur, quem perpetuâ erga Reginam fide ſatis promeruerat: cæterùm ab omni republicâ facilè prohiberi

1643. poterat, si in hac administranda ejus opera Reginæ parùm placebat. In Mazarino, sicut humanæ se res habent, nemo reprehendere jure possit, quod Bellovacensem Aulâ pulsum voluerit, qui idem adversùm se fuerat molitus: sed in Reginâ non item, cui nulla hujus pellendi causa fuit. Sed Mazarinus profectò fortunatissimus est, cui inimici, atque æmuli abigendi sui, aut labefactandi tam brevì, ac propè vltrò copiam fecêre.

Eâ tempestate Avauxius, & Chavignius Monasterium Vestfalorum propediem ituri profectionem adornabant, nequedùm tamen hic satis certus erat, utrùm in rem suam magis foret, domi, an foris esse. Illud suadebat consueta vivendi ratio, præthereà tædebat alienâ magis, quàm suâ voluntate discedere. Multa in Aulâ quæ non expectes evenire, ab qua si procul fueris, nullam absentis rationem haberi, præsentibus omnia potiora. Id ubi sensit Mazarinus, seu quidquid hujus fecisset, Chavignii causâ fecisse videri vellet, seu sese tùm ita Reginæ probasset, uti nullius virtutem ampliùs, aut dolum domi metueret, hunc in Aulâ manere æquo animo ferre visus est. Fuêre qui ita existimarent Mazarinum de Chavignio Monasterium Vestfalorum legando tunc mutasse sententiam, veritum scilicet ut ne illîc rempublicam satis ex suâ voluntate gereret, eò spem huic opportunè obtulisse Quatuorviratûs recuperandi, quâ tùm, atque posthàc sæpiùs hominis hujus rei cupidissimi animum lactasse ferunt, ut ne sibi planè adversaretur.

Sed necesse erat Mazarino uti placidè rempublicam tractaret, Gastonem qui Regis patruus est, æquum habere: huic Cancellarius erat Chavignius, sed in potestate Rivieræ tùm esse videbatur, quem Mazarinus sicuti suprà diximus tergiversante Belfortio ad suas partes adduxerat. Riviera primùm Ludimagister ad Urbem fuerat, stipem ab adolescentulis quos artem Grammaticam docebat, colligens, quò vitam toleraret, dein ad Petrum *a* Habertum Mommortium Cadurcensem Episcopum qui sacris apud Gastonem præerat, applicaverat sese, cujus studiis serviret, quod munus altero haud fermè dissimile, neque adeò nobilius fuit. Is dum Patronum ad Gastonem sacrorum causâ sæpiùs euntem comitatur, brevì huic notus, & ut erat solerti, audaci, vario, ac multiplici ingenio, quale aptissimum est iis, qui ab tenui fortunâ ad summam nituntur, nec quæ Principis tum adolescentis ætas ferebat, ab iis usquam alienus, ipsi etiam carus, acceptusque fuit, primùm levium, dein graviorum negotiorum quandoque conscius, ac particeps. Ex Ordine Ecclesiastico est, atque opima habet sacerdotia, at majora, ipsumque exoptabat Cardinalatum, ad quem capiundum tametsi omnia huic deesse videbantur, tamen una modò, quæ profectò in omni re dominatur fortuna defuit. Hunc hominem Mazarinus sibi opportunum ratus, uti Gastone ex voluntate uteretur, magis, ac magis sibi adjunctum voluit, atque uti sibi tantò majori usui foret, hujus gratiam, & fidem apud Gastonem auxit. Id ipsi pronum, atque facile fuit, cuncta quæ aut grata, aut utilia essent, per Rivieram Gastoni significando, aut quæ per illum ab se peteret, ea protinùs effecta reddendo, quibus rebus brevì perfecit, uti

a Habert de Montmor.

Gaſto in dies magis in Rivieræ, atque adeò in ſuâ poteſtate eſſet, illi omnia conſilia crederet, & cuncta ſua ſicuti antehàc aliis, permitteret. 1643.

Sed Rivieræ importunum erat, neque fortaſsè minùs Mazarino, Chavignium ſibi offenſum Gaſtonis diutiùs Cancellarium, aut Procancellarium eſſe, ex quo illi nonnulla apud hunc autoritas, præterea ex virtute, atque priſtinâ dignitate porrò futura videbatur: ad hoc pudebat Rivieram, qui dicto audiens eſſe, & cuncta fermè Chavignio antehàc obſequi conſueverat, ſeſe huic tali viro deinceps anteferre, atque ſicuti futurum fuiſſet, ſæpiùs obniti, aut clàm hunc facere apud Gaſtonem omnia. Igitur dolum probus talium artifex componit, quo Chavignius ad abdicandum Procancellariatum adduceretur, quem poſt amotum Cogneuxium Gaſtonis Cancellarium de quo ſupra memoravimus, uſque geſſerat. Eo Riviera Cogneuxium impellit, ut ab Gaſtone ſibi Cancellariatûs munia ſicut antehàc obeundi copiam fieri poſtularet, quem videlicet nuſquam abdicaſſet: ſperabat enim hujus rei metu Chavignium facilè adductum iri uti Procancellariatum acceptâ in æſtimationem pecuniâ abdicaret; nam ſi Cogneuxius Cancellariatum gereret, nullæ Procancellarii partes erant futuræ: Rivieræ tamen non fuit conſilium, ut iterum apud Gaſtonem Cancellariatum Cogneuxius gereret, ſed ut & ipſe aliquantâ acceptâ pecuniâ hunc pariter deponeret. Intereà Riviera Joannem Choiſium è Conſilio regio hominem locupletem, atque amicum paraverat, qui Cogneuxio, ſimul & Chavignio pecuniam in Cancellariatûs, & Procancellariatûs æſtimationem numeraret, quâ acceptâ lubentiſſimi ſuum quiſque Munus abdicavêre. Sed hoc Procancellariatu Chavignius ſicuti antehàc Quatuorviratu ſpoliatus nihil præter virtutem quo dignitatem ſuſtentaret, reliquum habuit, quæ certè, ac cætera corporis, atque animi bona ſi nihil præterea fuerit, quo benè, aut malè hominibus facere poſſis, parùm æſtimantur. Quo magis adducor ut credam Chavignio ſatius fuiſſe obtruſam antehàc ab Mazarino de pace Legationem obire, quod unum ipſe primùm cupiebat, ut illum aliquandiù ab Aulâ procul haberet, quàm in eâ manendo hujus technis, atque inſidiis opportunum eſſe: nam & iſthuc de Procancellariatu Riviera Mazarini voluntate machinatus fuerat.

Sed in illâ Legatione Chavignio ſuffectus eſt Abel Servianus, qui antehàc in Gratianopolitanâ Curiâ Cognitor regius, dein Magiſter Libellorum, ac poſtremò Quatuorvir fuerat. Is per Richelii tempora ab Aulâ ſecedere juſſus procul ab negotiis tantiſper agitaverat, cui neſcio quo fato frequentes cum collegis lites fuêre, primùm cum Thoiraſio Equitum Tribuno, ubi in Italiâ Legati ambo paci inter Ludovicum XIII. & Philippum Hiſpaniæ Regem operam dabant, dein ubi ab Italiâ redierat, & Quatuorviratum gerere cœperat, conſimiles huic cum Chavignio lites interceſsêre, quin & cum ipſo Quæſtore ſummo Bullione, quibus apud Richelium annitentibus Aulâ pulſus fuerat. Sed ubi cum Thoiraſio unà in Italiâ Legatus agitabat, eòdem fortè Mazarinus Pacificatoris Gallos inter, Hiſpanoſque partes pro Pontifice ſuſtine-

1643. bat, atque ex eo orta inter hunc, & Servianum amicitia, cujus Mazarinus in suis secundis memor hominem ab otio ad negotia revocavit. Primùm uti Servianus Romam ab Rege legaretur censuerat, dein Chavignio Legationem apud Monasterium Vestfalorum abnuenti sufficiundum. Is igitur cum Avauxio mense Octobri profectus, secundo Mosâ ad Batavorum Insulam navigavit, subitóque inter ambos exortæ simultates mox in graves contentiones erupêre.

Ubi apud Hamburgum Ludovici XIII. Galliarum Regis, Ferdinandi Imperatoris, ac Sueciæ Reginæ Legati quando, quove in loco de pace ageretur, & quorum Principum operâ in re tantâ uti vellent, convenerant, Sueci uti Christianus Daniæ Rex è Pacificatorum numero esset, singillatim postulaverant, quia Luteranorum sectam sicut illi profitetur: sed posteà sententiam mutavêre, nam hunc adversùm se facere sedulò quæ clàm posset omnia sibi persuasêre; ubi Ferdinando militum inopia esset, dimittere consultò, atque exautorare equites, peditesque, qui huic militarent; cum Moscovitis, atque Polonis agere de fœdere; dictitare sibi in manu esse Suevici maris aditum, quo prohibere quosvis posset; portoria contrà quàm fœdere cautum esset, ab Suecicis navibus Danicum transgredientibus fretum exigere, aut harum tardare cursum, donec moram pretio redimerent; inter sanciundam pacem prædicare se pro virili daturum operam, ut ne quid soli in Germaniâ Sueci retinerent, sed his partim præsenti, cæterùm certis pensionibus curandâ pecuniâ fieret satis. Hæc maximè Axelium Oxenstiernam Regni Sueciæ Cancellarium impulêre, uti bellum adversùm Christianum Daniæ Regem gerendum esse Christinæ Reginæ persuaderet. *Id facilè fieri posse, si Tortensonus ab Germania Holsatiam, Gustavus Hornius ab Sueciâ Scaniam cum singulis exercitibus invaderent: id hyeme incipiundum, quo anni tempore congelato mari, fluminibusque, Dania fretis concisa ubicumque pervia sit, proximâ hyeme debellari posse.*

Hujus consilii pleni Sueci si fortè diutiùs opinione bellum adversùm Danos duraret, ut ne intereà Ferdinandus Imperator in Germaniâ quæ illi occupaverant, recipere posset, decrevêre cum Racocio Transsylvaniæ Regulo fœdus, ac belli utrimque gerendi societatem sancire, ab Racocio videlicet in Pannoniâ finitimâ. Id ab Tortensono factum ex sententiâ: sed quoniam Racocius quæ Regis potentia, atque opes sunt, satis noverat, ut hic in illius fœderis societate cum Suecis esset, ab his postulavit, quod adeò suo, Regisque ipsius nomine pepigêre. Isthuc vero Regi, ac Reginæ matri scilicet injussu suo, neque satis ex suâ dignitate factum nequaquam placuit, nec tamen quid eâ de re sentirent, Suecis significandum existimavêre, sed quod offensum ab his fuerat, id misso ad Racocium qui cum eo de fœdere ex tanti Regis majestate ageret, mox correxêre. Postremò Tortensonus Holsatiam opimam, atque omni rerum copiâ refertam provinciam est ingressus, in quâ quid molitus fuerit, haud satis ad nos attinet, ut id singillatim persequi debeamus, neque quid Racocius & ipse

per hyemem Hungariæ fines armatâ manu ingressus eò gesserit.

1643.

Tum Nucerium quem Ludovicus XIII. nuper ab Aulâ secedere jusserat, aut volenti ut id faceret lubens concesserat, ruris, & otii satias cepit. Fortè accidit uti Regina Esiæpontem Joannam Monialem de quâ suprà memoravimus, visura peteret. In eodem quo Joanna Monasterio Nucerii filia virgo & ipsa Monialis agitabat: eò Joannæ prætereà pietatis, & pristinæ dignitatis famâ notissimus ad eam miserat litteras, quas Reginæ redderet. Id ab ea factum ex sententia, quæ prætereà haud vulgarem litteris addidit commendationem. Earum litterarum sententia hæc erat. *Sese ab viris qui pietate, & doctrinâ præditi sint, monitum sedulò, ut ne diutiùs in otio ætatem ageret. Cùm ipse sibi conscius esset quàm pulchrè sua antehàc opera reipublicæ processisset, peccaturum graviter, si non hanc Reginæ exhiberet, quod uti faceret eò se modò, non ullâ ambitione adductum, quam procùl ab se esse anteacta vita satis ostendat.* Mirum omnibus fuit, novam hanc religionem hominem qui sapientem, ac sanctum audiret, incessisse: cæterum nihil omnium posthàc omisit, quo rursùm aliquam reipublicæ partem attingere copia esset, eâ gratiâ frequens apud Mazarinum esse, opperiri in porticu, omnem ejus adeundi, atque conveniundi indignitatem, atque molestiam perferre, servilibus in ejus ornandis ædibus, aut re quâpiam faciundâ, aut reficiundâ officiis ex ingenio suo operam dare, quibus rebus quantum sibi esset otii tædium, quanta rerum gerendarum lubido, frustrà ostendit. Eò certè quorumdam opinionem confirmavit, qui hunc ab Aula tantisper modò, non in perpetuum secedere voluisse aiebant, ubi ab Rege Ludovico XIII. ut id sibi liceret, Mazarini operâ postulaverat, scilicet metuentem ut ne cum cæteris Administris in proximâ mutatione Principatûs offenderet, sed huic consilium fuisse mox integrâ suâ apud Reginam gratiâ quam promereri maturè studuerat, in Aulam redire, ubi Regni Procurationem esset adepta, in qua gerenda suâ operâ opus habituram credebat. Id eò sibi persuadebat faciliùs, quòd non abdicaverat Quatuorviratum, ignarus quàm subitò absentium memoria ex Principum animis effluat, in tantâ hominum qui horum oculis obversantur copia.

Exeunte anno creati ab Pontifice Cardinales duo Achilles *a* Valancæus Stampæus Gallus, & Joannes Lugo Hispanus è Jesuitarum Societate; ille genere, & bellicâ laude, hic pietate, & doctrinâ clarissimus, utriusque opera Ecclesiæ, aut Pontifici bona, utilisque fuerat, hanc enim Valancæus fortem nuper adversùm Venetos, Etruriæ, Parmæ, & Mutinæ Duces Pontifici navaverat, cui bellum intulerant, Lugo nonnulla Ecclesiæ profutura scripserat.

a Valencay d'Estampes.

Mortem hoc anno obiit Massiliæ Joannes Baptista *b* Gualtius, vir magnâ sanctitatis famâ, qui primùm ex Oratorianorum Collegio, dein hujus urbis, atque Diœcesis Episcopus fuit. Prætereà Joannes *c* Vergerius Hauranius Sanciranus Abbas, pietate, & doctrinâ clarissimus, Episcoporum potentiæ defensor acerrimus, de quâ librum insignem sub Petri Aurelii nomine edidit, conscripsit prætereà Epistolas, atque alia tanto homine dignissima.

b Gault.

c Du Verger de Hauranne Abbé de S. Cyran.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER SECUNDUS.

EPITOME.

1644.

DE Antonio Arnaldo, & Barcoſio juſſis ire Romam ad cauſam dicendam. Rohanæ Mombaſonæ, atque Avaucuriæ cum Margaritâ Mommorantiâ, & Annâ Condæâ lites. Inter Guiſium, & Colinium certamen. Avaucuria Rupefortium viri rus, Rohana Mombaſona Cæſarodunum abire juſſæ. Avauxius, & Servianus Hagam Comitis adveniunt. Quæ cum fœderatis Ordinibus egêre. Almerici conatus ut ab locupletioribus in Urbe pecuniam cogeret. Gaſtoni Septimania, Angiano Campania Provinciæ decretæ. Gaſtoni cum exercitu Belgium, Angiano in finibus Campaniæ decretus exercitus. Philippus per Sylvam Ilerdam oppugnat, atque ad deditionem redigit. Gaſto in Belgio Gravelingam item ad deditionem redigit. Angianus in Germaniam ducit, huic Turena conjungitur. Baioarorum caſtra loco edito ſita oppugnat, hos abſcedere cogit, proſequitur, atque oppugnat iterum. Philippiburgum oppugnat, atque ad deditionem redigit. Moguntia, ac Vormatia ad Rhenum huic deditæ. Thomas in Italiâ Aronam ad Verbanum lacum fruſtrà tentat, Iacobiſanum oppugnat. Fruſtrà Finalem tentat, cum Brezæus nondùm cum claſſe adveniſſet. Mottæus Tarraconem oppugnat fruſtrà. In Galliam redire juſſus. Elizabetha Hiſpaniæ Regina moritur. Henrica Britanniæ Regina in Galliam profugit. Mazarini apud Fontembellaqueum quò Aula agitabat morbus. Bicchii Cardinalis operâ pax inter Urbanum Pontificem, & Odoardum Parmæ Ducem conciliata. Mors Pontificis. In hujus locum ſuffectus Innocentius X. Pamphilius antehàc appellatus. Buillonius Regis injuſſu abiit in Italiam. Compreſſa plebeculæ ad Vrbem ſedi-

tio. Fine æstivorum Ellebovius cum Gassione unà exercitui in Picardiæ finibus præfuit. Inter ambos ortæ simultates. Thuillerius ab Rege extrà ordinem ad Christianum Daniæ Regem, & Christinam Sueciæ Reginam legatus, paci inter ambos conciliandæ. Roncallus ab Vladislao Poloniæ Rege ad Ludovicum missus de pace inter hunc atque Imperatorem. Vicissim missus ab Rege ad Vladislaum Bregius.

1644.

NIHIL magis ad rempublicam pertinet quàm Sacra, atque Divina, neque hanc præclariorem, atque fortunatiorem ulli habuêre populi, quàm qui hæc diligentiùs coluêre. Nam religione plenas mentes facilè recti studium tenet, quod Deo cordi esse sciunt, atque eo beatam immortalitatem parari. Quamobrem Principibus Sacra magnoperè curæ esse decet, scilicet uti rectè fiant, ac ne quis de his secùs sentiat, loquatur, aut scribat. Nulla autem divinæ Majestatis verior, atque dignior apud nos imago est, quàm ipsa Principis Majestas: neque quisquam omnium est, qui non hanc ab illâ profectam, ac derivatam sentiat, atque id nos credere & nobis, & ipsi Principi utile est. Hâc igitur permota de Sacris curâ Regina principio hujus anni de ablegandis Romam Antonio [a] Arnaldo & [b] Barcosio consilium cepit. Arnaldo singillatim crimini dabatur, quod homines ab Eucharistiæ Sacramento arcere velle videretur, multa quæ difficilia factu sunt, proponendo, ut ad id Sacramentum accedamus: utrique verò fraudi erat, quod cum Joanne Vergerio Hauranio cui Barcosius sororis filius erat, de Gratiâ Christi sentirent, seque id Augustino autore facere prædicarent. Ambo denique Romam abire jussi, quæ res utrique, ac plerisque aliis gravis visa. Nam præter morem, ac Regni leges est, homines Gallos ad causam dicendam Romam dimitti, quò eâ gratiâ ablegabantur: sed in rebus sacris sicubi de his causæ cognitio ad Pontificem attinet, Recuperatores Gallos in ipsâ Galliâ dare debet, apud quos nostrates aut agant, aut vocentur in jus, quod quidem Reginam edocere, ac monere Senatui visum, cujus haud dubiè partes sunt, ut ne quid contra leges Regni fiat providere. Postremò seu valuit apud Reginam Senatûs autoritas, seu ubi locorum Arnaldus, & Barcosius laterent, rescíscere difficile fuit, ea de re agi desitum.

[a] Arnaud Docteur de Sorbonne.
[b] Barcos Abbé de S. Cyran.

Mariam Rohanam Mombasonam Reginæ carissimam antehàc fuisse diximus, atque illam Castronovano amicissimam esse. Utrique ægrè erat Reginam in Mazarini potestate, neque sibi apud eam gratiæ, ac potentiæ aut locum, aut omninò spem ullam reliquam esse. Id ipsis, ac maximè Rohanæ Mombasonæ eò iniquius videbatur, quòd per difficilia Reginæ tempora hanc diligentissimè coluerat, atque observaverat, atque eâ causâ & Ludovico XIII. & Richelio invisa, Aulâ pulsa, in custodiam conjecta, postremò fugâ sibi consulere, atque in Hispania, & Belgio exulare coacta fuerat, pro quibus meritis æquum censebat Reginam in suis secundis sibi gratiam referre, neque unum modò respicere Mazarinum, cujus arbitratu, judicioque diceret, faceretque omnia, cæteros omnes negligeret, atque nihili penderet. Quæ cum frustrà sentire se probè intelli-

1644. geret, Aulam omnem conturbare constituit, si fortè quas excitaret turbas in eis quid proficere, aut pro se, aut pro amicis posset. Eadem sæpiùs moliri per Richelii tempora tentaverat, formâ tùm elegantissimâ, & quæ multorum animos pelliceret, quibus ex voluntate utebatur. Sed nunc florentem ætatem prætervecta, tamen ad solitas artes revoluta est: quæ quoniam parùm validæ in ipsa erant, alienâ operâ indigebat. Huic erat Noverca Maria *a* Avaucuria, quam Hercules Rohanus Mombasonus pater dudùm uxorem duxerat, eximiâ per adolescentiam pulchritudine, tantaque vis boni in ipsa erat forma, ut ne hanc quidem ætas extingueret: quò fiebat, uti multi domum ejus frequentarent, mulieris amore capti, atque inter hos Henricus *b* Guisius vir è Lotharingica gente Princeps. Prius Henricus Aurelius Longavilla apud hanc multus fuerat, frequensque: Sed is nuper *c* Annam Borboniam Condæam Henrici Borbonii Condæi filiam, atque Angiani sororem uxorem duxerat: hæc autem ætate florentissima erat, quod quidem ad pulchritudinem addebat plurimùm: rem Avaucuriæ molestam, pro more mulierum, inter quas perpetua formæ certamina sunt, eò huic gravius fuit Condæam nupsisse Longavillæ. Prætereà hæc, atque Rohana Mombasona iniquo ferebant animo Carolam Margaritam Mommorantiam Condæi uxorem, & Condæam filiam unas ab Regina magnifieri, ac benignissimè haberi: quamobrem utrique ac maximè Condææ insigne aliquid facere decrevêre. Affingunt mulieri adolescenti amatorem, atque ut id verosimilius videretur Mauricium *c* Colinium esse aiunt, qui ob affinitatem frequens apud Condæum, Mommorantiam uxorem, Angianum filium, atque adeò Condæam jamdiù erat: datas prætereà ab illo ad Condæam litteras confingunt, sparguntque in Aulâ, atque hanc fabulam scitè adornant. Continuò Mommorantia de illata filiæ ab Avaucuria tam insigni injuriâ, apud Reginam graviter queri, atque postulare, ut ne id illi impunè sit. Ea res ad Henricum Patrem, ad Ludovicum fratrem, atque ad ipsum Longavillam virum magnoperè pertinebat: sed hic nihili se isthuc pendere ostentavit, sicuti mulierum rixam haud satis dignam deputaret, cui admisceretur. Sed Mommorantia haud quietura erat, donec ulta esset injuriam, qua de causa omnis Aula in partes discessura videbatur. Propter Mariam Rohanam Mombasonam quæ Guisii Caprosi uxor erat, omnis Guisiorum gens Avaucuriæ favebat, ac maximè Henricus Guisius hujus amore captus: hi omnes negabant sese quidquam adversùm hanc fieri, quod eâ indignum esset, passuros. Contra Condæi è regia gente haud cessaturi videbantur, ni quod Avaucuria contumeliosè in Condæam fecerat, id pro rei gravitate corrigeret, sarciretve. Ita Borbonios inter, & Guisios ut ne simultates, & odia sicut olim fuerant, iterum forent, metuendum fuit: quò si res rediret, haud fermè dubium erat, quin Gasto Guisiis qui è Lotharingicâ gente sunt, fautor futurus esset, propter uxorem Margaritam, quæ ex eâdem gente est. Certè eâ tempestate Gastonem, & Condæum neque magnoperè concordes, neque magnoperè discordes esse usui erat: quorum alterum ad Reginam, & Mazarinum, & alterum ad

a d'Avaugour, Duchesse de Montbason.

b Le Duc de Guise.

c Mademoiselle de Bourbon.

d Coligny Chastillon.

1644.

ad rempublicam pertinebat: nam ſi inter ſe congruerent, his rerum ſummam ad ſe trahere haud difficile; ſi magna diſcordia intercederet, ex hac bellum civile futurum videbatur: Sed tùm alterum cum altero planè congruere vix ſuſpicêre, prohibente utriuſque ut ne alter plus æquo creſceret, ſtudio: magnæ diſcordiæ cauſas procul habere viſum. Eò Regina pervicit, uti Mommorantia quam Condææ filiæ ab Avaucuria illatam fuiſſe rebatur injuriam, de ea ſibi ſatisfieri ab ipſa Avaucuria vellet, ſicut illa ipſa ex amicorum ſententia æquum cenſeret. Id ubi eſt ab Mommorantia impetratum, convenit ut apud Reginam Avaucuria Mommorantiæ diceret, *Quod eſſet adversùm Condæam dictum, factumve, id nuſquam ab ſe ortum, neque dictum, factumve uſquam voluiſſe, quod ſi dixiſſet, feciſſetve, ſe quavis pœnâ dignam deputaturam fuiſſe, & quam Regina decreviſſet, eam ſe lubentem fuiſſe ſubituram, ac maximè ut hujus culpæ veniam ab ipsâ peteret Mommorantia, cæterùm huic ſupplicare uti crederet nunquam ſe commiſſuram, ut ab ea quam habere debeat de Condææ virtute opinione diſcedat.* Iſthuc factum ab Avaucuriâ ex ſententiâ, reſponditque Mommorantia: *Quæ illa diceret, iis ſe lubentiſſimè fidem adhibere, atque adeò quod in ea re fieri Regina voluiſſet, id huic ſe planè obſequi, ut ne illius rei poſthàc meminerit.* Aula ubi hæc utrimque ex ſcripto ab utrâque recitata ſunt, frequens fuit: dein Avaucuria paucis cum Mommorantia commutatis quæ ad humanitatem pertinerent, verbis, ita diſceſſit, uti gratiam inter ambas haud conciliatam facilè diceres: nam hæc fuerat in eo negotio omnis Avaucuriæ ratio, uti ſe magis Reginæ morem gerere voluiſſe oſtentaret, quàm Mommorantiæ de illata filiæ injuria ſatisfacere: eò Mommorantia ſibi dandam operam eſſe conſtituit, ut ne in Avaucuriam incideret, aut ullo in loco cum illa eſſet. Poſtpaulò Rohana Mombaſona Reginam in ſuburbanas Renardi ædes ad merendam invitaverat, quò & Avaucuria fuit: eò Reginam comitata eſt Mommorantia, quæ ubi Avaucuriam adeſſe reſcivit, abeundi ſubitò conſilium cepit, ni Regina attinuiſſet, atque hanc adduxiſſet unà ſecum in hortum propinquum ædibus, intereà dùm Avaucuriam ſuis verbis rogari jubet, ut honoris ſui causâ aliò tantiſper divertere vellet: quæ ubi id ægrè facere viſa denique eſt, Regina & ipſa inde ſtatim abiit, indignata tantam mulieri impudentiam fuiſſe, uti quod ipſa vellet, ac magis rogaret, quàm juberet, id facere propè recuſaſſet. Igitur per Guenegualdum Quatuorvirum hanc Urbe faceſſere, atque Rupifortium rus viri nobile ſecedere jubet: ſed hæc id ultrò, ac ſponte ſuâ jam fecerat: quò factum eſt, uti quod reliquum erat, hanc eò manere Regina præciperet, ita finem Condææ negotio impoſuiſſe videbatur. Sed Colinius quem Avaucuria huic affinxerat amatorem, ea de re Guiſium ex mulieris quam deperibat lubidine locutum ſæpiùs fuiſſe reſcivit, quò ſibi cum eo ferro decertandum exiſtimavit, uti fæminæ Principis cui propinquus erat, injuriam ulciſceretur. Eſtrada vir fortis, ac ſtrenuus miſſus ab Colinio Guiſium adit, & quid illi conſilii eſſet, aperit, ſimul poſtulat ut utroque decertante ſibi cum quo Guiſio videbitur idem facere de more liceat. Guiſius latam ab

1644. Estrada conditionem accipit lubens, & qui cum eo depugnaret, Brideum delegit, haud secus strenuum, fortemque. In Regia Platea districtis gladiis res utrimque primò acriter geritur, sed vulneratus graviter est ab Guisio Colinius, atque adeò victus. Hic animo, quàm corpore validior fuit, nam id ob valetudinem infirmum erat, quâ integrâ certè is opus habet, cui depugnare consilium est. Estrada, atque Brideus qui unà cum his alter alteri socius decertabant, ambo vulnerati graviter, eorum qui his intervenêre, operâ quominùs alter alterum necaret, prohibiti sunt. Guisium summa laus ex hoc certamine secuta est, cujus virtutem, comitatemque omnis nobilitas celebravit, qui tametsi vir princeps esset cum illius Ordinis viro non abnuisset decertare. Sed Regina ut ne quid ampliùs Rohana Mombasona turbarum in Aulâ moveret, hanc *a* Cæsarodunum abire jussit.

a Tours.

Antehàc quotannis cum sociis Belgarum Civitatibus Rex Ludovicus XIII. agebat, quid utrimque per æstiva proxima gerendum videretur, quid copiarum ipse, atque sociæ Civitates, quid hæ navium in ora maritimâ habituræ essent, nam hæc pars belli ad eas maximè pertinebat, utri oppidum quoddam hostium oppugnarent, ad Oceanum, an ad Mosam? qui oppidum esset oppugnaturus, is tardiùs moveret ex hybernis, intereà dùm alter adversùm se propè omnes hostium copias avertisset: postremò ut ne isthæc quidquam fœderibus antehàc sancitis obstarent cavebatur, ac ne ab his usquàm discederetur. Sed hæc inter Ludovicum XIII. & socias Civitates fuerant instituta, cujus adeò morte desiisse videbantur, quæ res sollicitum habuerat Mazarinum, jure dubitantem utrùm hæc sociæ Civitates sibi cum Ludovico XIV. filio etiamtùm intercedere sentirent, cujus ætas haud eamdem in re publica gerenda virtutem, quàm quæ in patre fuerat, ostentabat, sed omnia contra per hujus pueritiam infirma, atque incerta. Cùm tamen summâ vi bellum ab nobis anno proximo geri vidissent, ac Principem modò mutatum, fortunam verò eamdem esse, de fœderibus sicuti cum Ludovico XIII. unà interiissent, nihil dixerant, quò quidem Mazarino nonnulla spes fuit, ab his socias Civitates nequaquam discessuras. Sed isthîc animadvertendum videtur, eò nos in his fœderibus sanciundis offendisse, quòd cautum non fuerat hæc & inter Regis posteros, ac socias Civitates valitura, quod quidem in omnibus consimilibus fœderibus nusquàm omitti velim. Cæterùm quid iniquius excogitari potest, quàm si sociæ Civitates in medio belli cursu, quod unà cum Ludovico XIII. adversùm Hispaniæ Regem ex fœdere gerebant, illo mortuo Ludovicum XIV. filium deseruissent, atque hoc posthabito pacem cum Hispanis hostibus fecissent, causantes fœdus Ludovici XIII. morte desiisse? Id tamen sibi jus esse contendebant, quod certè summum, atque adeò summa injuria fuisset, quam denique Ludovico XIV. facere ipsis religio fuit.

Quæ fœdera inter Ludovicum XIII. & socias Civitates antehàc icta fuerant, iis cavebatur, uti bellum utrimque adversùm Hispaniæ Regem gereretur, usque dùm hic pelleretur omni Belgio: si tamen ut sunt huma-

na, rectiùs intereà videretur pacem fieri, de hac ab utrisque unà, atque conjunctim ageretur, neque alteri alteris in hoc negotio properantiùs quidquam facerent. Sed hæc ubi Avauxius, & Servianus Sociarum Civitatum Senatui, qui apud Hagam Comitis haberi, atque agitare solet (Fœderatos Ordines appellant) unà cum Gaspare Cogneto Thuilerio, qui apud hos Regis Legatus erat, redegêre ad memoriam, ut & ipsi Monasterium Vestfalorum quospiam de pace legarent, & quid eò utrimque ex fœdere faciundum esset, quove modo Regis, ac Sociarum Civitatum Legati sese alteri adversùm alteros gererent, convenire vellent: ibi verò quid Fœderatis Ordinibus sententiæ de fœderibus esset, palam fuit, hæc videlicet Ludovici morte soluta esse, neque se horum legibus porrò teneri. Delecti ab Fœderatis Ordinibus sunt, qui cum Legatis Gallicis agerent: hi aut fœdera nusquam renovanda censebant, aut si renovarentur, id in suas leges sese facturos arbitrabantur, ac multum de pristinis detracturos: Regi enim suam in bello porrò gerendo, aut in pace faciundâ operam tantoperè necessariam esse sibi persuadebant, ut hunc ad quasvis conditiones adigere se posse confiderent, ut ne illâ careret. Quod uti corrigerent Legati, atque Delectos ab hac sententiâ dimoverent, his seriò edixêre, Regi perindè esse fœderibus Sociæ Civitates stare vellent, necne, id modò postulare, uti quid sibi sententiæ esset, expromere vellent, quo ex illâ sibi consilium caperet. Isthæc homines obstupefecêre, neque quidquam satis certi primùm respondebant, ac denique sibi fœdera porrò placere dixêre.

Hæc igitur Legatis renovari visum, quâ in re haud levis intercessit difficultas: nam Regi pacem cum Hispanis facere placebat, Fœderati verò Ordines Inducias modò pacisci voluissent: seu dubitabant Hispanos adduci posse, uti secum pacem facere vellent, seu ad rem suam publicam pertinere credebant, bellum modò interrumpi, quo hanc usque tam præclarè auxissent. Si pax utrimque cum Hispanis fieret, certa, & expedita erant omnia, quæ ab Rege, & ab Sociis Civitatibus faciunda forent, sicubi hanc Hispani violarent: sed si pax Regi, Induciæ autem Sociis Civitatibus essent, has quidem hunc iis præstare debere dubium non erat, ac denuò bellum sumere sicubi has item violarent, sed ubi dies earum exisset, Fœderati Ordines ibi Regem operam dare æquum censebant, uti prorogarentur, atque item adversùm Hispanos bellum sumere denuò, si id se facturos negarent. Legati hujusmodi quidquam fœderum legibus cautum negabant, sed eò rem redire aiebant, uti Rex Socias Civitates integrâ suâ quam cum Hispanis sanxisset pace, quantâ posset ope sustinendo adversùm hos bello juvaret, sicut ante fœdus, ac belli societatem cum Sociis Civitatibus initam Ludovicus XIII. pater, atque Henricus IV. avus liberalissimè, atque munificentissimè fecissent.

Sed cùm istuc Fœderatis Ordinibus haud satis placeret, visum denique renovare fœdus, sicuti utrisque pax, aut utrisque Induciæ futuræ essent, ita tamen ut si has modò cum Sociis Civitatibus pacisci Hispa-

1644. ni vellent, Regi nihilo seciùs cum his pacem sancire copia esset, quod si fieret, quæ sibi Regem Fœderati Ordines gratificari cuperent, de iis commentarium Legatis nostris tradidêre, quem ad hunc, & Reginam matrem mitterent, ab quibus intereà dum responsum veniret, postulavêre, utne in pacis negotio quidquam Legati apud Monasterium Vestfalorum se facturos reciperent.

Ita igitur tum renovatum fœdus est, uti quædam huic addere, aut detrahere secundùm Fœderatorum Ordinum commentarium copia esset, neque tamen irritum, sed contrà ratum, ac firmum foret, tametsi nihil in eo mutari Regi, ac Reginæ matri placeret. Præter hanc quam diximus de pace ab alteris sanciunda, ab alteris vero Induciis paciscendis, controversiam nihil fermè in Fœderatorum Ordinum commentario satis dignum erat, quo in fœdere renovato quidquam mutaretur. Sed horum omnis ratio Legatos nostros edocuit, quid ab illis Regi sperandum porrò foret, aut in bello gerendo, aut in pace faciundâ, aut post hanc confectam, quidquid videlicet ipsis usui esset, facturos, nullâ planè fœderis habitâ ratione. Induciis favebat Henricus Nassauvius Arausius, cui satis placuisset omne pacis negotium disturbari, quod nostrâ cum Sociis Civitatibus si nos pacem, ipsæ Inducias modò vellent, controversiâ fieri posse arbitrabatur: postremò bellum quo usquè claruerat, potestatem, atque Imperium tenuerat, paci anteferebat. Fœderati Ordines multam impenderant operam, uti Legatis persuaderent, æquè Inducias Regi, ac sibi processuras, qui intereà adolesceret, & ad ætatem imperio maturam perveniret: neque id displicebat Mazarino, quo faciliùs adducti sunt Legati, ut ne Fœderatorum Ordinum commentarium respuerent: sed ad famam pertinebat omnibus pacis avidis ostentare hanc Regi, atque Reginæ matri cordi esse.

Præter fœdus renovatum ab Legatis, de proximis æstivis ab iis cum Fœderatis Ordinibus, sicuti quotannis fieri solebat, actum est. Sed Cognetus Thuillerius singillatim Regis, ac Reginæ Matris verbis cum Henrico Nassauvio de Dunkercâ ab ipso oppugnandâ egit, cui ex propinquis Galliæ finibus commeatûs copia foret, ac prætereà huic quatuor peditum millia conjungerent: sin id ipsi haud satis placeret, eâdem conditione scilicet si Arausius quatuor peditum millia mittere ad Regem vellet, hunc Dunkercam oppugnaturum: sed neutrum se facere posse Arausius docuit, alterum quia si terrâ ad Dunkercam duceret, acie sibi cum hostibus decertandum foret, cujus rei necessitatem effugere sapientis sit, mari verò longiùs esse Dunkercam positam, quàm ut eò navibus devehi omnis Sociarum Civitatum exercitus posset, citrà pericula maris, ac varios, incertosque casus, postremò ubi longiùs abesset ab Sociarum Civitatum finibus, hos fortasse invadendi studium Germa-

nis fore, rem ipsis ubi nullæ copiæ prohibere possent, factu facilem: si verò quatuor millia peditum ab exercitu suo sejungeret, hunc tùm infirmiorem fore, quàm ut quidpiam quod rei publicæ prodesset, incipere posset. Cæterùm Cognetus quid de Gravelinga ab Rege oppugnanda sentiret, ab eo quæsivit, quod quidem ipsi maximè probatum est, ac se intereà quidpiam operæpretii facturum recepit, seu ad Oceanum versùs, seu ad Mosam annem, quò Cognetus maluisset hunc ducere, diversissimâ scilicet ab Gravelingâ parte, quo longiùs hostem distineret: sed illius consilia ad Oceanum tendebant, quò factum est, ut & contra ipse diversissimâ parte hostem ab Rege distineri vellet, & Cogneto persuadere niteretur, nihil illum quod ad rempublicam magis pertineret, incipere posse, quàm Namurci, quod oppidum ad Mosam amnem positum est, oppugnationem, hoc enim si potiretur, Germanos Mosæ transitu prohiberi, quâ maximè Hispanis opitulatum in Belgium venire possint: sed Cognetus Carolimontem priùs ab Rege capiundum docuit, qui propiùs Galliæ fines sit, Hispanis opportunum, commeatibus prohibendis, qui ab Galliâ ad Gallorum Namurcum longiùs in hostico oppugnantium castra veherentur: Ita Gravelingæ incæptum cæteris omnibus antepositum.

1644.

Sed Avauxio unà cum Serviano, atque Cogneto de cæteris negotiis agenti, & cum Fœderatis Ordinibus colloquenti venit in mentem isthuc adjungere, scilicet uti quæ in Catholicos usque decrevissent, ea clementiùs, ac molliùs posthàc facta vellent, quæ oratio omnium animos ita offendit, uti qui Senatum habebat, is continuò Fœderatos Ordines id facturos Avauxio in os negaret, præterea id ab Catholicis ortum arbitrati hos solito asperiùs tantisper habuêre.

Fuêre qui ita existimarent Avauxium magis pietatis ostentandæ, quàm rei impetrandæ aut studio, aut spe isthuc designasse: nam Cardinalatum dudùm affectabat, vir ingens animi, ac se dignum deputans, cui res omnis publica sicuti antehàc Richelio, ac tùm Mazarino quandoque permitteretur, neque ipsi fermè deerat quidquam præter hunc dignitatis gradum, quem ad id eâ tempestate necessarium homines arbitrabantur. Cæterùm Servianus seu injussu suo de Catholicis Avauxius Fœderatis Ordinibus locutus fuerat, seu ut apud hos, atque apud Regem, Reginam Matrem, & Mazarinum hujus rei offensionem ab se amotam vellet, illam omnem quia secùs cesserat, illi uni attribuit, atque ex eo inter utrumque auctæ simultates, dein lites, atque turbæ, quæ ambos in magnâ, diuturnaque contentione habuêre.

Intereà quos in bellum sumptus usque dùm pax sanciretur, facere necesse erat, eos suppeditare difficile videbatur: prædia regia, atque possessiones omnes dudùm divenditæ, eâ tamen lege sicuti moris est, uti restituto emptoribus pretio domino redderentur. Quæ Tributa à populo annua pendi solent, sectiones appellant, ea in annos aliquot Publicanis permissa: restabat modò pars aliquanta eorum Portoriorum, quæ subsidiaria vocant, intacta, atque integra: hæc ex divendendis in Urbe,

1644. atque in aliis oppidis cùm mercibus quibusvis, tùm rusticorum prædiorum quibusdam fructibus, exigi solent, & Publicanis locari annuis pensionibus. Sed majores erant in rempublicam sumptus faciundi, quàm ut his sustinendis hujuscemodi pensiones, cæterique annui fructus Regni sufficerent. Visum igitur Administris, qui locupletiores in Urbe essent, ab iis grandem pecuniam fænore sumere, quod ex his pensionibus annuatim penderetur. Utrùm autem hanc sponte credituri essent, meritò dubitabatur, nam Rege, aut ærario fœnus hujuscemodi ægrè exolvere solito, sed uti crederent, Reipublicæ cujus salus suprema lex sit, causâ, cogi posse censebant. Id fortè aliâ tempestate ab Regis Consilio nihil consulto Senatu factum fuisset, tunc verò Rege ob pueritiam per Matrem imperitante, Senatum consuli placuit, ut ne hoc inconsulto frustrà foret. Vocatur eâ gratiâ in Regiam Senatus, quò primarius Præses Molæus, aliique Præsides, atque delecti ex Classibus iêre: his Regina quid sibi consilii esset, per Cancellarium aperit: Molæus quidquid in rempublicam esset, id studiosè Senatum facturum respondet.

At quibus Ærarii rerum cura, quorum potissimus erat Almericus, nam Bailleulius Quæstor summus vir placidi ingenii de his haud magnoperè laborabat, iis consilium erat, ut ne Publicani quorum operâ ad Rempublicam sustentandam quotidiè utebantur, ad pecuniam Regi fœnore sicuti diximus dandam cogerentur: contrà Senatus hos modò cogi æquum censebat, quos difficillimis temporibus adjuvare Rempublicam deceret, ab qua tantæ divitiæ dum faciliora essent, ad eos pervenerant. Almericus uti quosdam Regina ex Patribus deligeret, qui ea de re cognoscerent, decernerentque, contendebat: Senatui ut ab sese deligerentur placebat. Itaque in majus conclave frequens convenit, aderant Gasto, & Condæus, Andreas Potierus Novio per Molæi absentiam Senatum habebat: ubi Cognitor regius per Actorem regium quid ageretur Senatum edocuerat, rogabanturque Patres quos deligi placeret, si fortè quos ex Aulæ sententiâ minus idoneos nominarent, ibi verò Condæus obturbare, interloqui, monere, prorsùs conturbare rem, neque per otium sententias dici sinere. Tum Senatum habere se, atque huic moderari Novio dixit graviter, nulli nisi sibi qui roget, aut huic qui sententiam dicat, loqui fas esse: Condæo verò sciscitanti nùm se è regiâ gente Principem virum esse ignoraret, quo nemo Regi propinquior esset, hujus fratre, & Gastone patruo exceptis? ita respondit uti pigeret hominem isthuc ab illo quæsivisse, ac magis tacito sibi opus fuisse sentiret. Bellovacensis Episcopi de quo suprà memoravimus Novio frater erat, cui tùm fratre Aulâ pulso haud magnum Reginæ morem gerendi studium fuit. Cæterùm ubi Senatum probiores viros deligere est animadversum, quàm qui ex Almerici lubidine, fœnoris de quo diximus speçie, ab quibusvis ingentem pecuniam extorqueri sinerent, alia denique hujus rei conficiundæ inita ratio est.

Eâ tempestate viri Principes, quæ opimiores erant in Galliâ Provinciæ, eas obtinere studebant: quod per Regis pueritiam, quàm ubi hanc

1644.

egressus foret, facilius erat: nam his explere animum, ut ne initio Principatûs res novas molirentur, Regina necesse habebat: Regibus verò ubi per ætatem licet, cautio est, ut ne viri Principes aut in Aulâ, aut in Provinciis plus æquo potentes sint. Jam anno proximo Vindocinus de obtinenda Britannia consilium ceperat, sicuti suprà memoravimus, quod quidem ob ea quæ in Aulâ tùm accidêre, huic frustrà fuit. At Henricus Condæus pridem Septimaniam magnam, atque opimam Provinciam sibi expetebat: hæc Henrici Mommorantii fuerat, cujus sororem Carolam Margaritam Condæus uxorem habebat: Ubi de illo supplicium sumptum, atque hujus publicata fuerant bona, hæc fermè omnia Rex Condæo dono dederat, inter quæ *a* Piscena oppidum in Septimaniâ fuit, cum amœnis ædibus, agrisque compluribus. Quæ Mommorantii fuerant in Provinciâ avitæ, atque paternæ clientelæ, eæ ad Condæum transituræ videbantur: nam jam diù Septimania penes Mommorantios fuerat. Sed hanc tùm obtinebat Carolus *b* Schombergius Equitum Tribunus, cujus Patri Henrico ab Ludovico XIII. Rege data fuerat, opimum Mommorantii quem devicerat, ceperatque spolium. His proximis annis Condæus in Septimaniâ exercitum ductaverat, bellum Ludovici XIII. jussû adversùm finitimos Hispanos gerens: quo exercitu fretus Schombergium satis illiberaliter habuerat, ægrè quantùm posset faciens homini, ut hunc sibi Provinciâ cedere, pecuniâ in æstimationem acceptâ cogeret: sed is nihil istis rebus permotus Provinciam per Richelii tempora porrò tenuit: nam neque hac Condæum, neque Mommorantii qui sibi inimicus fuerat, clientelis augeri Richelius volebat, coërcendæ virorum Principum ambitioni natus: sed in novo Principatu Condæus rem se ex sententiâ confecturum sperabat. Britanniam Richelii morte, dein Melleraii abdicatione vacuam Gasto sibi dari æquum censebat. Regina Septimaniam dare maluit: Campania, atque Bria Angiano Condæi filio datæ, ut ne de Septimaniâ patri ægrè esset: qui has priùs obtinebant Provincias, Schombergius videlicet, atque Halierus Hospitalius, sicuti suprà memoravimus, ii in his Legati Gastoni, atque Angiano posthàc fuêre: prætereà Montipessulo oppido, atque Arci, & Brescovio in Septimaniâ Gastonem, Satenaio item oppido, atque Arci in Campaniæ finibus Angianum Regina præfecit. Id maximum viris Principibus studium est, ut oppida, atque Arces in iis quas obtinent Provinciis habeant, quò Regibus, ac popularibus formidolosiores sint, atque adeò pro lubidine agitent, & ab utrisque quod sibi bonum sit, atque commodum, id extorqueant: pro Montepessulo, cui Schombergius præfectus fuerat, dati huic Mediomatrices, cum Divioduro oppido, atque Arce, *c* Lamberto qui huic præerat, pecuniâ in æstimationem curatâ: *d* Theobaldus qui Satenaio Præfectus fuerat. Quintinifano in Veromanduis præesse jussus: cæterùm Campania Angiano opportunissima Provincia erat, scilicet quæ Æduis, quos pridem Henricus pater obtinet, finitima est. De Britannia nihil tùm Regina decrevit, quam sibi mox sumere consilium erat, ut ne tunc de Septimaniâ, atque Cam-

a Pezenas.

b De Schomberg.

c De Lambert.

d De Thibaud.

1644. paniâ adversùm Gastonem, Condæum, & Angianum ingratum esset, sicuti & habendæ ipsa Provinciæ exemplum quæsiisse videretur, eò res in posterum dilata.

Principiò hujus anni gravis in Urbe annona fuit, cùm proximi anni infœcunditate, tùm crebrâ ex Provinciis quæ in Regni finibus sunt, frumenti avectione: hanc ab Batavis factam aiebant, dùm vile hujus pretium esset, quo mox ob inopiam aucto, id omne, aut majorem partem revexêre: prætereà Regina Batavo cuidam Publicano negotium dedit, ut ab usque Gedano, quod ad Venedicum sinum, & Vistulæ ostia est, frumentum isthùc comportari curaret, quod plebi levi pretio venum datum est, atque hoc pacto sublevata præsens inopia.

Quanquam Regina ad Pacem animum adjecerat, atque eâ gratiâ Avauxium, & Servianum Monasterium Vestfalorum legaverat, nihilo segniùs per hyemem cuncta quæ ad bellum pertinerent, summâ curâ, atque diligentiâ apparabat. Quæ anno proximo gesta ea Ludovico XIII. magis, quàm Ludovico filio, aut Annæ Matri videbantur tribuenda, quoniam illius operâ tametsi per gravissimam valetudinem, quam mors erat consecuta, omnia quibus freti duces exercituum undequâque rem publicam benè, feliciterque gesserant, provisa fuerant: at in novo principatu quid nobis animi, aut consilii esset, hostes ex proximis æstivis existimaturos: quæ pro ut nobis secunda, aut adversa forent, ita hos ad pacem, aut ad bellum pronos fore: Igitur nihil omissum quo rempublicam perinde atque antehàc administrari sentirent. Gastoni in Belgio, Angiano ad Mosam decreti exercitus, Thomas ut in Italia, Turena in Germaniâ, Mottæus in Hispania iisdem quibus antehàc copiis bellum administrarent visum: Gastoni Carolus Portæus Melleraius, & Gassio Equitum Tribuni; Angiano *a* Gramontius, & ipse Equitum Tribunus; Thomæ Pralinoplessius Legati fuêre: veteribus exercitibus supplementum, complures copiæ in Santonas missæ, uti per Petrocorios, Ruthenosque haud satis pacatos ab nupero tumultu populos iter haberent, metumque facerent belli, prædarum, atque cædis, si iterùm rebellarent: has ducere jussus est *b* Villaregius Neovilla, quæ per Foxensem agrum, & Pirenæos saltus Cataloniam ingrederentur, nam ipse ab Regni finibus in Aulam rediturus erat.

a Le Maréchal de Grammont.

b Le Marquis de Villeroy.

In Hispaniâ Philippus Rex apud Cæsaraugustam erat, atque eò complures coëgerat copias, nuper Monsonem receperat, atque in Cataloniam venienti Ilerda, & Balaguiera utrumque ad Sicorim oppidum obvia quæ in Gallorum essent potestate, loca erant: horum igitur alterum oppugnare velle videbatur: sed huic consilium fuit, totam si quà fieri posset, recipere Cataloniam, eò præteritorum gratiam Catalanis ostentabat, prætereà fidem dabat, si in viam redire vellent, Civitatem sicuti antehàc immunem justo, atque clementi imperio habitum iri, neque tamen id ad Josephum Margaritum, Fontanellam, atque alios tres pertinere significabat, qui Catalanis defectionis autores fuerant. Sed hi postquàm Ludovico XIII. dediderant sese, semper boni, fidelesque mansêre.

1644.

mansêre. At ubi Philippus ſeſe eo pacto parùm proficere ſentit, neque
flectuntur Catalanorum animi, vim ſicuti conſtituerat, adhibendam
cenſuit. Exercitum habebat & numero hominum, & virtute egregium:
huic Philippus Sylva Luſitanus præerat, cui Mortara Legatus fuit, ca-
ſtrorum Magiſtrum generalem appellabant, Joannes Viverus equita-
tui, Franciſcus Totavilla rei tormentariæ præfecti fuêre. Nonis Maiis,
atque VIII. Id. Nogueram amnem traductæ copiæ ſunt, quæ res indi-
cabat omiſsâ Ilerdâ Balaguieram peti, quo factum eſt, ut octingentos
milites eò Mottæus mitteret: tres in oppido Cohortes fuêre, quibus hic
numerus militum additus, ad propugnandum ſatis eſſe viſus. At po-
ſtridiè hoſtes converſo itinere, ac traductis rursùm Nogueram copiis,
ad Ilerdam ex improviſo acceſsêre, junctoque ratibus Sicori amne, op-
pidum circumvenire undique, caſtra vallo, foſsâ, turribus, caſtelliſque,
quò adversùm exteriorem hoſtem tuti eſſent, munire properabant.
Haud ſatis firmum in oppido præſidium, atque id augere ad ſuſtinen-
dam hoſtiūm vim neceſſe fuit. Itaque priuſquàm munitiones caſtrorum
perfeciſſent, Mottæus eò ſibi milites introducendos eſſe conſtituit. Igi-
tur ad hoſtes propiùs accedere, & fortunam quâ ſæpè proſperè uſus
fuerat, tentare decrevit. Per ſpeculatores erat cognitum Sicorim im-
mensùm creviſſe, atque hoſtium interruptum fuiſſe pontem, quo ſibi
maturandum ratus quingentos equites præmittit, qui tumulum ho-
ſtium caſtris proximum occuparent: nam qui cis amnem erant, eos ab
cætero exercitu interrupto ponte ſecluſos deprehendere ſe poſſe, atque
adeò faciliùs militem in oppidum introducere confidebat. Sed ubi ipſe
cum reliquis copiis advenit, & vis aquarum dilapſa, & pons hoſtium
refectus erat: nam quibus tempeſtatibus Sicoris creſcere ſolet, eæ haud
diuturnæ plerúmque ſunt, prout proximis in montibus exortæ mo-
mento temporis ſæviunt, deſæviuntque. Diei tunc medium erat, ne-
que multò antè Philippus ab caſtris Fragam receperat ſe. Mottæus ni-
hil territus hoſtium multitudine, quâ parte auxilium Ilerdam introdu-
cere decreverat, eò directis opportunè tormentis magnam ſtragem ede-
re, atque illâc quos paraverat, eos ad oppidum pervadere jubet, inte-
reà pluribus ſimul partibus hoſtem aggreditur, ac diſtinet. Magna in
congreſſu facta cædes, commeatus, ac milites in oppidum introducti,
ex quo noſtri eodem tempore eruptionem fecêre. Primùm ancipiti malo
perculſi hoſtes noſtris utrimque inſtantibus, neque animo, neque con-
ſilio ſatis competere: mox & numero freti, & paucitatis noſtrorum me-
mores conglobati inter ſe, atque adhortati ultrò procurrêre: pedites
noſtri tametſi multis partibus pauciores, tamen cum pluribus egregiè
pugnare: Mottæus qui in ſiniſtro cornu cum Boiſſaco, & Baltaſare erat,
in dextrum hoſtium cornu impetum facit, atque id propellit, ita ut
effuſo curſu equitatus fugiens peditum qui ſubſequebantur ordines per-
turbaret, atque hi abjectis armis ſeſe victos faterentur, noſtri pro victo-
ribus agerent, cùm his ſiniſtrum hoſtium cornu profligato noſtro dex-
tero nec opinantibus intervenit: protinùs in fugam conjiciunt ſe, ne-

1644. quicquàm uti resisterent, ac propugnarent hortante Mottæo, qui cum paucis equitibus ægrè ad pedites recepit se. Hi etiamtùm strenuè rem gerebant, sed ab equitatu destituti, neque tanto hostium numero usquàm pares partim per medios hostes Ilerdam petunt, alii quà copia fuit dilapsi: ita multò plures quàm Mottæus decreverat, oppidum introiêre, is verò Cerveram contendit. Eò pudebat hominem vinci insolitum, ignaviâ equitum qui in dextro cornu fuissent, rem nostram usque florentem, tam fœdè labefactatam fuisse, atque ægrè sibi temperabat, quin tantam ignominiam eorum qui in noxâ essent, supplicio expiaret: sed exercitûs sui reliquias circumspiciens, has nequaquàm sibi minuendas esse constituit. Igitur graviter increpitis iis quorum vano terrore res ab se tam benè cæpta postremò corrupta fuerat, tantus his incessit pudor, uti de sarciundo incommodo ubi primùm Imperator pugnandi potestatem faceret, fidem darent, atque is tùm demùm ipsis se delicti gratiam facturum pronuntiavit. Quâ parte equites prælium abnuerant, eâ curabat Terralius, qui cùm hos in hostem procurrere jussisset, unicus filius ejus adolescentulus patri dicto audiens fuit, atque in hostes impetum fecit, quindecim omnino equitibus simul procurrentibus, neque plures adolescentis exemplum movit, uti decertare vellent: sed is multitudine hostium oppressus egregiè dimicans occidit: Patre, majoribusque quorum nomen per Petri *a* Terralii Baiardi bellicam virtutem celebre est, soboles dignissima. Duobus muralibus, octo campestribus tormentis hostes potiti sunt, ampliùs duo millia peditum nostrorum aut cæsa, aut capta, quingenti sparsi fugâ per agros ad Mottæum mox rediêre, quod reliquum fuit Ilerdam sese receperat: nec ea victoria hostibus parvò constitit, compluribus item ex eorum numero cæsis, captisque. Postridiè recensitis apud Ilerdam ducibus, militibusque, centum & quinquaginta fuêre Tribuni, Centuriones, Procenturiones, Vexillarii, tria militum millia quingenti septuaginta quinque, præter oppidanos, & agrestium qui eò ex agris confugerant duo millia, qui & ipsi bonam, fidelemque in propugnando navabant operam.

a Baiard du Terrail.

Ubi rescitum est in Aulâ, quantùm apud Ilerdam offensum esset, ibi verò Administri Mottæum accusare, quod ab hybernis seriùs movisset, nam huic consilium fuerat maturè Tarraconem oppugnatum ire, atque eâ causâ Classem eò mitti postulaverat, quæ jam in Balearico mari navigabat, intereadùm is apud Barcinonem morabatur: nam si ad Tarraconem movisset, Hispanorum planè de Ilerdâ, atque Balaguierâ consilia disturbasset, aut si nihilominùs alteram oppugnassent, hujus jacturam, ac damnum Tarracone captâ Mottæus compensasset: sed hoc incæpto posthabito ad Sicorim moverat, prohibendis ab Ilerda, aut Balaguiera hostibus, quod ipsi de Ilerdâ postremò secus cessit.

Intereà copiæ quas Uillaregius ad Regni fines duxerat, in Cataloniam pergebant iter facere, quibus Mottæum fretum Rhodâ, aut Tarracone haud difficulter potiturum Rex, & Regina crediderant, atque ad eum scripserant id sibi magis probari, quam Ilerdæ, aut Balaguieræ

1644.

ferri ſuppetias, his quas diximus de cauſis. Sed Mottæum ſimul cum Nucerio Patrono fortuna deſeruerat, nam ſicuti hominis ad Ilerdam venientis mora pontis interrupti qui hoſtium exercitum ſeparaverat, opportunitatem corruperat, quâ ſi uſus fuiſſet, quæ pars citrà Sicorim erat, eam facilè fudiſſet, ac profligaſſet, ita ubi oppidum obſidebant, prohibendis commeatibus, aut quærendæ caſtrorum oppugnandorum opportunitati tempus fruſtrà conſumpſit, neque priùs ad Tarraconem animum adjecit, quàm hoſtibus Ilerda dedita eſt, qui ab hoc negotio vacui ut ne illud Mottæo ex ſententiâ procederet, operam dedêre.

Igitur poſtquàm apud Ilerdam noſtri quoties hoſtes appropinquaverant mœnibus, toties egregiè propugnaverant, crebras eruptiones fecerant, multa loca procul ab mœnibus tenuerant, poſtremò tamen rerum omnium inopiâ compulſi Sextili demùm menſe fecêre deditionem. Philippus cui ea res præter ſolitum proſperè evenerat, tantò magis lætari, in oppido recepto complures dies morari, feſtos dies, ludoſque agitare, quàm diverſa ſibi aliò fortuna eſſet, nuſquam ſentire.

Ad Regni fines Belgium versùs Portæus Melleraius, & Gaſſio primùm, dein Gaſto menſe Maio profecti ſunt: apud Ambianos Melleraius, apud Peronam Gaſſio habuêre caſtra, eò Gaſto advenit, uti quod oppugnare decreverat oppidum, ab eo quàm maximè diverſus conſilium ſuum hoſtibus occultum haberet: Ramſavius cum cæteris copiis ad Abbatiſ-villam ſtativa habuit. Præmittere placuit Almontium Villequierum, is Bolonienſi Civitati præerat, qui cùm pleraque hujus Civitatis nobilitate ad bellum exercitatiſſima, atque alio equitatu Gravelingam ad Aæ amnis oſtia properaret. Haud inſolitum erat Villequiero, atque huic nobilitati excurrere in hoſtium fines, prædas agere, loca vaſtare, atque alia hoſtilia facere: datum Villequiero negotium uti quibus locis opportunum judicaret, ſtationes, atque cuſtodias collocaret, ut ne quid aut commeatûs, aut militum Gravelingam introduceretur, intereà dum Melleraius, dein cum Gaſſione ipſe Gaſto oppidum oppugnaturus adveniret. Is per Atrebates eò maximis itineribus contendebat, atque inter Audomarifanum, quod oppidum eſt in hoſtium ditione, & Arderam Gallicæ ditionis habebat caſtra, cùm ei redditæ ab Melleraio litteræ ſunt, quibus ſignificabat, pontem ſuper Aâ amne faciundum, quo traduceretur exercitus, Baietam prætereà Caſtellum ab hoſtibus communitum capiundum, ut ne ab Audomarifano ad Gravelingam commeare poſſent, ad id ſibi peditum millia quatuor, equites mille opus eſſe, quos ſi videretur, ad ſe mitteret, hi poſtridiè miſſi Gaſſione duce. Gaſto caſtris apud Marcam haud procul *a* Icio portu poſitis illîc ipſe pernoctavit. Eò nuntiatum eſt & pontem perfectum, & Caſtellum captum eſſe, prætereà alia duo Caſtella ad Aam amnem: dein noſtri caſtra circumquâque Gravelingam poſuêre, atque munivêre. Priuſquàm id omninò factum eſſet, Gaſtonem venire in caſtra tali loco virum haud ſatis dignum, aut tutum videbatur: ſed is omnis moræ impatiens non modò advênit, ſed ab finibus noſtris diverſiſſimâ parte

a Calais.

1644. Dunkercam versùs, quà hostium, si quid conari consilium foret, adventus erat, Prætorium tendi jussit. Triginta majores naves ex fœdere ab sociis Belgarum Civitatibus eò missæ in hac omni ora Belgica, ac tùm maximè ante Gravelingæ portum stationes habebant, atque omnibus navigiis quibus è Galliæ portubus commeatus, & alia quæ usui essent in castra supportabantur, præsidio erant. Batavis navibus præerat Martinus Herpers Tromp, vir magnâ rei navalis scientiâ, atque famâ multis hostium classibus fusis clarus. Præsidium in oppido haud satis amplum erat, quod hostes quadringentis militibus eò missis auxêre, qui navibus in oppidum introducti sunt: neque id ubi ventus ab Oceano secundus est, facilè prohiberi potest: nam ab oppido ad mare fossâ pertinet, in eam altitudinem depressa, quâ & majora navigia ad oppidum decurrere possint: secundùm hanc paribus intervallis turres, atque æquo inter oppidum, & mare spatio Castellum probè munitum erat: hæ protegendæ fossæ munitiones extructæ, ut ne ab mari, & navigatione oppidum secluderetur. Castellum Gastoni oppugnare visum, quod Philippicum appellabant, atque intereà Melleraius ex his turribus, quæ ab Castello ad oppidum pertinebant, quinque deditionem facere coëgerat: quæ res metum fecit iis qui Castellum defensabant, ut ne omninò ab oppido interclusis ubi res moneret eò recipere sese copia esset. Itaque sibi maturè consulere decreverunt, nactique obscuram noctem quarto postquàm oppugnari cæperant die dilapsi sunt: miles unus in Castello restitit, qui ubi nostros ingressos videt, cuniculo ad id præparato ignem admovet, quo disjecta supernè humus, saxaque paucos qui propiùs erant, læsit, unus modò Primipilaris necatus est. In Castello tormenta septem, omnia præter unum corrupta, commeatus, atque armorum aliquantùm reperta: Gasto in eo Castello donec Gravelinga dedita est agitavit, reliquæ turres, quæ ab Castello ad mare pertinebant, & ipsæ deditæ sunt, ubi nostrorum vim, & Batavarum navium quæ tormentis instructissimæ fuêre fulmina sese diutiùs sustinere posse defensores diffidunt. Nocte unâ Tribunus, atque Centuriones aliquot, quos ab proxima Dunkerca hostes Gravelingam parvo navigio miserant, & Batavorum custodias in transgressu fefellerant, ab Oceano fossam ingressi secundo vento, atque æstu ad oppidum ferebantur, ni deprehensi ab nostris forent. Ibi verò Tribunus sese dejecit in fossam, atque nando ad turrim propinquam appulit, captusque est, captum item cum Centurionibus, vectoribusque omnibus navigium, in quo quinque nummûm millia reperta, captaque.

Trina circùm Urbem castra fuêre, una Gastonis ad Aam amnem, Galliam versùs, quod denique magis tutum, magisque ex hominis dignitate, quàm quà hostes advenirent, visum: nam Imperatoris partes non sunt, uti princeps prælium manu faciat, verùm uti quæ aguntur iis circumspectis, atque cognitis, quod optimum factu sit, id imperet, & summæ rerum per otium, quantum belli tumultus fert, ipse consulat. In his castris Ramsavius Vicelegatus (id ipsi novum Imperii nomen, quoniam

Equitum Tribuni Gastoni Legati erant, datum fuerat) *a* Potus Fargius, Magalottus vir Italicus, & *b* Foliadæus castrorum Præfecti curabant. Altera castra Melleraii fuêre Dunkercam versùs, & mare, in quibus ipse, prætereà *c* Jacobus Stampæus Fertimbaltius, Lambertus, Russellus Gransæus, Hoquincurius castrorum Præfecti. Tertia demùm Gassionis Burburgum versùs, in quibus *d* Manicampus, Brichantæus Nangius, & ipsi castrorum Præfecti curabant.

1644.

a Pot du Fargis.
b La Feuillade.
c D'Estampe, Ferté-Imbaut, Lambert, de Roussel-Gransay, Hocquincourt.
d Manicamp, Nangis, Brichanteau.

Junio mense in ea regione scilicet quæ ad Oceanum est, fœdæ coortæ sunt tempestates, quæ hanc humilem, atque depressam aquis complevêre. Omnibus campis profundæ interjacent fossæ, aquarum receptacula: hæ ubi per vices Oceanus æstu crescit, & ipsæ crescunt, tunc & pluviis auctæ erant plurimùm, eò pontes passim totis castris struere, uti pervia essent, necesse fuit: prætereà perpetuis imbribus sublutus munitionum queis castra cingebantur agger pluribus locis erat dilapsus, cui reficiundo data est opera: dein duæ ad oppidi totidem propugnacula fossæ duci cæptæ, cujus rei cura penes Melleraium, & Gassionem fuit. Quâ parte hic, & quâ alter curabat, Præfecti castrorum cum singulis Cohortibus per vices ad opus excubabant, hoc illi promovêre, ac maturare, qui in opere essent milites, eos tutari, si hostes prohibituri accederent, propulsare, prorsùs omni rei suâ quisque die præesse, atque hanc sedulò administrare. Eadem apud Gravelingam munitionum ratio, atque series erat, quàm aliò diximus, præterquàm quòd circùm mœnia fossa duplex est, quam & Aæ fluminis aquæ, & Oceani æstus subeunt: quæ extrà mœnia munitiones erant, eas Italici, Oppidum Belgæ, Arcem Hispani milites defensabant, cuncti numero duo millia quingenti, prætereà oppidani, & qui ex agris eò confugerant, ex quibus nonnulli ad propugnandum satis idonei fuêre, Oppido Ferdinandus Solis Hispanus Præfectus fuit.

Ubi aliquantùm fossæ ad oppidum versùs promotæ, inter utramque ducta alia fossa est, prætereà vallum ponè quem viginti tormenta locata, queis hostium munitiones inter duo propugnacula disjicerentur. Apud Dunkercam, Burburgum, & Bergam Fani-Vinoci quæ Gravelingam propiora hostium oppida sunt, Picolominius copias distribuerat, si quâ parte ad hanc terrâ, aut mari pervadere copia esset, quin & castra nostra tentaturum fama erat: quò fiebat uti Gasto qui hanc sibi potissimùm sumpserat provinciam, uti castra ab omni externâ vi tuta præstaret, ad vallum, & munitiones frequens, multusque adesset, quâ parte hostes venturos sæpiùs nuntiabatur, cum equitatu obviam aut ipse procederet, aut alios mitteret: neque tamen omittebat quid ad oppidum versùs operis promoveretur, ipse coràm cognoscere, ut id maturarent milites hortari, atque his eâ gratiâ de suo largiri, postremò quasi nullo imposito omnia providere. Quâ tantâ Imperatoris sedulitate effectum, uti nostri brevì ad primam oppidi fossam opera promoverent. Eò hostibus frustrà prohibere conantibus captus, munitusque locus, & stationes locatæ, quà Melleraius, & quà Gassio cu-

1644. rabant. Sed hanc primam oppidi fossam pertransire operæpretium erat: nam ex adverso hostes munitionibus, atque vineis tecti propugnabant, pontesque fieri prohibebant: tres tamen ex utraque parte confecti ex virgultis, & cratibus inter se colligatis, atque ex alia levi materiâ, quæ ne igni corrumperetur, bubulis coriis recèns detractis integebatur: hostium vineæ, cæteræque in adversâ ripâ munitiones tormentis nostris diruebantur, neque cessabat intereà miles ex his locis quos captos, munitosque suprà diximus, sclopetis qui se in adversis munitionibus ostenderent, vel qui iis disjectis, aut labefactatis ad ictus paterent, eos infestare, quæ res & damno hostibus, & nostris qui pontes perficiebant, præsidio erat: ubi primùm unus confectus fuit, ita ut satis tutò superstare miles, atque ad hostem pergere posset, qui id primi tentavêre, eorum pars malè mulctati sunt: nam dùm cæteri cupidiùs subsequuntur, majori quàm ferre posset onere pons depressus, dein interruptus est, quo casu qui superstiterant in fossam præcipitavêre, ac miserè periêre: pauci ad hostem transgressi, quorum audaciâ qui declive defensabant inter utramque fossam spatium, perterriti id deserere velle videbantur, cùm casu pontis, & paucitate nostrorum animadversâ restitêre: at brevì refecto ponte, nostri ultrà primam fossam locum cepêre, atque munivêre, neque indè maximâ hostium vi depelli posthàc quivêre.

Inter hæc cognitum ex perfugis, de primâ vigiliâ milites trecentos ex oppido conscensis scaphis secundo amne profectos, atque ad dextram fluminis exscensione factâ, eò quàm occultissimè stationem humi jacentes habere, id jam triduum fieri, eà venturos subsidio hostes, quò hos exciperent, & ad oppidum iisdem scaphis perducerent: continuò Gasto mittit ad Ramsavium, qui hunc de hostium adventu moneret, nam quà venturi dicebantur, in eâ Castrorum parte curabat. Ramsavius quadringentos è Pedemontanâ Legione pedites, equites ducentos è Magaloti alâ statim ducit, quò hostes ab oppido egressi stationem habebant, quos non modò, sed & eos qui subsidio ab Picolominio missi veniebant, reperit. Multorum stipendiorum viri erant, Centuriones, aut qui ordines duxerant trecenti sexaginta, cujusmodi hominum operâ Hispani si quid operæpretii faciundum sit, sæpiùs utuntur: hi aut dilapsis, aut dimissis quos ductare solebant, militibus, sub diversa signa distributi, aut sub eodem unà vexillo militum vicem fungi haud abnuunt, cæterùm idem qui priùs militiæ honos, eadem aut paulò minora stipendia sunt. Igitur ubi in nostros incidêre strenuè capessunt pugnam, neque his virtute cessêre, sed numero victi, atque undique circumventi postremò dedidêre sese, quadraginta modò in congressu cæsi. Eodem tempore quidam ex oppido egressi uti suis laborantibus auxilio essent, crebrâ glandium ab nostris emissione regredi coacti sunt. Porrò hostes furtim modò, & clàm auxilia ad oppidum mittere, neque omnibus copiis castra nostra oppugnare velle, Gasto, cæterique satis intellexêre: prætereà Picolominius sicuti jam de Gravelingâ conclamatum esset, ab Mardico, ad Bergam Fani-Vinoci fossam, vallumque du-

cebat, & per intervalla turres, atque caſtella ſtruebat, noſtros ſi Gravelingâ captâ Dunkercam peterent his munitionibus objectis facilè prohibiturus: neque tamen eò ſegniùs qui in oppido erant, propugnabant, opera quæ ab noſtris fiebant igne, ſed maximè aquâ corrumpendo, nam maris æſtum bis in die foſſam ſubeuntem apertis omnibus cataractis excipiebant, dein iiſdem clauſis quominùs recederet, impediebant: eò fiebat, uti pontes, locaque ab noſtris inter utramque oppidi foſſam munita magnoperè labefactarentur, dein noſtris inter hæc mala verſantibus armati, infeſtique interveniebant, quæ omnia Imperatoris, Legatorum, atque militum virtute ſuperata, nam nullæ uſpiam tantæ aſperitates, tantaque pericula fuêre.

1644.

Ubi ad ſecundam foſſam ægrè perventum, alia tùm laboris facies obverſabatur oculis, atque tùm primùm oppugnatio incipere viſa, nam cætera oppida unâ modo foſsâ munita ſunt, at iſthîc duplici foſsâ conduplicatus labos, inter propugnacula duo, ad quorum latera noſtri omne opus ex diſciplina intenderant, ſemiluna erat ex aggere, cæſpite veſtita, prominente circùm ſumma palorum ordine; eâ potiri primùm erat neceſſe, ut ad propugnaculorum latera, & ad murum quem tegebat, aditus eſſet. Pons adeò factus ſuprà foſſam eſt, applicitoque ad ſemilunam cuniculario brevi disjectus eſt effoſſo, atque accenſo cuniculo agger, occupatuſque, & munitus ab noſtris in ſemiluna locus, poſtquàm ſemel ab hoſtibus pulſi, acriores, atque infeſtiores redierant; huic rei præfuit *a* Geſvræus frater hujus quem apud Theodoniſ-villam interemptum memoravimus, ille glande inter dimicandum leviter brachium ictus eſt: ei ſucceſſit qui operi ſtationibuſque die ſuâ præeſſet Potus Fargius cum Ramburica Cohorte, quæ occupata loca muniit accuratiùs, factoque altero cuniculo amplior eſt disjectus agger, & aliquantùm perrupta interior hoſtium in ſemiluna munitio, ad ejuſdem ſemilunæ formam. In hanc interiorem munitionem impetum facere viſum, quâ in re Guiſius, fratreſque ejus duo, & ex eâdem gente Harcurius adoleſcens Ellebovii filius, præterea è primâ nobilitate plerique principes eſſe geſtiebant, ni prohibuiſſet Gaſto virorum principum ſaluti conſulens. Qui juſſi fuerant milites, ii impetum in munitionis ruinam fecêre, jamque in eam propè evaſerant, cùm ſummâ vi ſubeuntes hoſtis dejecit, atque adeò in imâ modò ruinâ locum tenuêre, atque munivêre. Illic Gaſſio dùm hortando, pugnandoque, ſtrenuè rem gerit, ſaxo brachium afflictus eſt. Quincæus caſtrorum Præfectus eâ quæ ſubſecuta eſt nocte cum Pedemontanâ Legione quæ in ſemiluna excubaret in Fargii locum ſucceſſit. Tribunus Legioni erat Vaſſæus, qui unà cum Quincæo, & Gaſſione munitionem hoſtium expugnavit; hos cùm Gaſſio haud diù reſtituros intelligeret, mittit ad proximam foſſæ munitionem, quò tormenta aliquot noſtra locata erant, qui ſuis verbis juberet, hæc in pontem quò hoſtibus ab ſemiluna in murum oppidi receptus erat, dirigi, quibus brevì pons perfractus, atque interruptus eſt. Eò Præfectus oppido ſcapham ab muro demitti juſſit, quò ſuos reciperet,

a François Potier, Marquis de Gévres.

1644. hæc nimio ſimul, & incerto onere depreſſa eſt, quo caſu plerique eorum qui conſcenderant interiêre: tanta autem horum in abeundo properantia fuit, uti cuniculum in ſemiluna inſtitutum, atque in noſtrorum perniciem paratum incendere nequiverint.

Poſtquàm ſemilunâ noſtri potiti, eò tormenta advexêre quatiundis ex propinquo propugnaculorum lateribus, atque humeris, ac maxime corrumpendis quæ in humeris erant tormentis, ut ne pontes quos ab ſemilunâ ad propugnaculorum latera ducere neceſſe erat, perfringerent: hi pontes facti properè, atque appliciti hinc, & illinc ad propugnaculorum latera, & ad murum qui medius eſt cunicularii ſunt, qui dum ſaxis, atque aggeri ſubducendis operam dant, intereà loci Fertimbaltius quà Melleraius, & Foliadæus quà Gaſſio curabant, utriuſque juſſu hoſtes ab ſtationibus, quas propiùs noſtros habebant, in eo quod inter utramque oppidi foſſam eſt ſpatio, pellere aggreſſi ſunt, quæ res tametſi egregiè propugnarent, tranſverſis quas objecerant munitionibus tecti, tamen ex ſententiâ confecta eſt.

Ad unum ex Pontibus quos ſuprà ad propugnaculorum latera, murumque medium inſtitutos eſſe demonſtravimus, quò Gaſſio curabat, Brichantæus Nangius caſtrorum & ipſe Præfectus excubabat, atque operi ſuâ die adminiſtrando, ſtationibuſque præerat, qui dùm fidelem Regis, atque reipublicæ navat operam, glande ictus occubuit, Juvenis egregius, neque ſuâ minùs, quam majorum virtute clarus.

Ubi cunicularii & ad propugnaculorum latera, & ad murum appliciti cuniculos illîc egêre, atque quantùm loci neceſſe erat, pulvere tormentario complevêre, ibi verò certa hoſtibus pernicies, noſtris oppidi capiundi ſpes aderat: nam tùm cuniculis eſt admotus ignis, atque utrimque ruinâ editâ, noſtri impetum faciunt: ſed ab hoſtibus prohibiti in ſumma ruina locum capere, in ima poſtremò pulſi reſtitêre, locumque munivêre, dein ulteriùs acti cuniculi ſunt, neque dùm tamen oppido Præfectus adduci potuit, uti deditionem faceret. Igitur his eſt admotus ignis, tantaque edita ruina, uti noſtri ad utriuſque propugnaculi ſumma evaſerint: hoſtes inter ruinas egregiè propugnavêre, poſtremò tamen pulſi ſunt ab noſtris, qui in utroque propugnaculo locum ampliſſimum tenuêre, atque munivêre. Tùm demùm Ferdinandus Solis Gravelingæ Præfectus ad deditionem animum adjecit, miſitque poteſtate factâ ad Gaſtonem, qui eâ de re cum eo ageret. Gaſto huic quàm honeſtiſſimas deditionis conditiones tulit, quibus acceptis Ferdinandus VI. Calend. Sextiles deceſſit oppido. Ita Ludovicus XIV. Gravelingâ munitiſſimo oppido, atque Arce, prætereà commodiſſimo, atque tutiſſimo ad Oceanum portu Gaſtonis patrui operâ potitus eſt. Nullamdùm maritimam Urbem per hæc bella oppugnaveramus, cùm hujus rei difficultate, quoniam mari, quàm terrâ præſidia, & commeatus introducere facilius eſt, tùm vicinorum Britannorum qui tenui modò freto dirempti ſunt, æmulatione deterriti, quos id iniquo animo laturos fuiſſe pro comperto habebatur: ſed his tùm domeſtico bello implicitis, quid foris ageretur, nulla cura fuit.

Non

1644.

Non isthîc omittendum arbitror, quanta, quàmque exitialis multis, ac tandem propè omni exercitui Melleraii, & Gassionis æmulatio in hac urbis oppugnatione fuerit: nam dùm hic eâ parte belli sese Collegæ æquiparare studet, cuncta quà curabat, plus æquo adproperare, quæ spatio ut ex disciplina fierent, indigebant, ea maturiùs, vel cum multorum capitum pernicie conficere, postremò nihil pensi habere, modò ut collegam anteveniret, atque maturato opere hostes ad deditionem redigeret: ita Melleraium tot per Ludovici XIII. tempora captis urbibus clarum, & cum omnibus quos prior, aut nostra ætas tulit, Imperatoribus in urbium expugnationibus comparandum, in suâ ipsius arte adæquare, quin & superare gestiebat. Sed hic tantùm arrogare sibi novum hominem tolerare violenter, atque invitus item suâ ex parte festinare, neque hanc contumeliam pati posse, ut ab Gassione potiundi oppidi initium fieret: quò factum est, ut inter hanc Ducum properantiam multi temerè in hostem missi alienæ ambitionis pœnas darent. Deditione denique ab hostibus factâ Melleraius Prætorianos, atque Helvetios è Legione quæ ad Regiæ custodiam centuriatim adesse, sicut & Prætoria Gallorum solet, ducebat ad expugnata Propugnacula, Portamque vicinam, cùm in Navarricam Legionem, & in Gesvræi Cohortem incidit, quas Gassio ad expugnatum ab se propugnaculum præmiserat, ignarus in urbe captâ, aut deditâ Prætorianos, atque è Regia custodiâ Helvetios præsidium agitare solere, donec huic quispiam Præfectus sit, atque certum ab Rege decretum præsidium. Eò Melleraius Legionem Navarricam restare, neque ultrà progredi jubet: qui hanc ductabat, is enimverò se quod ab Gassione jussus fuerat, facturum respondet: Melleraius vi hominem uti parêret, cogere parabat, cùm Gassio qui haud procul aberat, districto gladio cum amicis, & clientibus advolat: Melleraius & ipse cum suis item districto gladio fiebat huic obviam, & uterque integras Cohortes appellabat, quæ sibi auxilio forent, cùm intervenit Lambertus Castrorum Præfectus, cui maxima ex virtute, ac multis stipendiis apud milites fides, & gratia est: is eos est hortatus, uti magis cessare, quàm ex utriusvis Tribunorum Equitum lubidine agere vellent, quando id sine gravi rei publicæ damno fieri nequiret, expectandum videri Gastonis, qui ea de re cognosceret, judicium: is verò ab Lamberto certior de hac Tribunorum Equitum contentione factus, hos ad se venire jussit, atque in gratiam statim redegit, monito benignè Gassione quod Melleraius fecisset, id rectè, atque ordine fecisse, neque ab se disturbatum oportuisse.

Ubi Nucerius res in Aulâ quæ ad bellum pertinebant, procurabat, Gassioni fautor fuerat, hunc omnibus modis ornare, augere, celebrare, atque ab eo vicissim coli, atque observari suetus, quem adeò Aulâ pulsum ægrè ferebat Gassio, paratus omni ope, ut in pristinæ dignitatis, & potentiæ locum restitueretur, hominem juvare. Itaque cùm ipsi ubi Gravelinga oppugnabatur, magna cum Gastone colloquendi copia esset, statuit ejus animum tentare, si fortè Nucerio favere vel-

1644. let. Igitur de eo crebram apud Gastonem facere mentionem, uti se in rebus bellicis procurandis antehàc gereret, quanta hominis sedulitas esset, demonstrare, virtutem, pietatem, atque alia bona commemorare: quod ubi sensit Riviera, in cujus potestate Gastonem esse suprà diximus, ipse uti Mazarino gratificaretur, Gassioni adversari sedulò, neque Gastonem huic sese admiscere rei sinere, cæterùm utrùm id suâ sponte, ac Nucerii injussu Gassio fecerit, parùm compertum habeo. Gravelingæ deditæ ad Aulam nuntio perlato ob eam rem ab Gastone benè, feliciterque gestam, decreta supplicatio est, atque in majori Urbis templo Deo immortali Rege, & Regina Matre coram, Senatu, atque aliis Curiis, Urbanisque Magistratibus honos habitus.

Angiano ad Mosam exercitum decretum fuisse suprà memoravimus, quem ut in Germaniam duceret, consilium erat. Jam eò ipse fine anni proximi ad Rhenum usque copias duxtaverat, atque Guebriano Equitum Tribuno qui hanc provinciam obtinebat, tradiderat, quo mortuo ea Turenæ cum exercitu permissa fuerat. At tùm majori conatu bellum in Germania gerere Regina decreverat, atque adeò Angianum cum majori copiarum numero eò mittere, qui imperii summam haberet. Quæ copiæ in Campaniâ Sequanam inter, & Mosam hyemaverant, eæ Angiano datæ circùm Virodunum convenerant, quò profectus ipse post paulò cum octo peditum, tribus equitum millibus Mesieram versùs descendit:

Id fiebat duabus de causis, primùm uti Gastoni tunc cùm maximè Gravelingam oppugnanti usui esset, aliquas in Lucemburgensi agro in cujus finibus erat, hostium copias attinendo: præthereà novæ apud Eburones copiæ quæ Ludovico mercede militarent, conscriptæ ab Marsino fuerant, quas sub Trajecti ad Mosam mœnibus in stativis habebat, pedites octingenti, equites mille ducenti fuêre: hos sæpiùs in proximos hostium fines miserat, qui plures captivos, magnamque interdum prædam in castra redeuntes adduxerant. Angianus has copias suis adjungere decreverat, quæ res haud facilis, atque expedita videbatur: nam ab Mosæ Trajecto, ad Galliæ fines multùm hostilis agri interest, saltuosi, & continentibus sylvis impeditissimi, tramites angusti, nec agmini satis pervii, loca omnia, atque itinera ab hostibus obsidebantur. Eò Angianus Mesieram usque processerat, quò propior Marsinum exciperet: sed ubi ne id quidem satis esse intelligit, omnes copias apud Mesieram Mosam amnem traducit. In propinquo est Lucemburgensis ager, cui Beccus cum exercitu præsidebat: hujus fines ingressus Angianus, quâ parte Beccum habere castra nuntiatum, eò ducere properat, sicuti prælio decertaturus, ratus scilicet quod res monebat, Beccum præsidia quæ habebat in sylvis deducturum, quò validior capesseret pugnam, aut si hanc abnueret, iis opus habiturum, quæ in oppida distribueret, atque adeò Marsino iter expeditum in Galliam fore, quæ res ex sententiâ cessit: nam Beccus deductis ab saltu præsidiis, pedites omnes in Montem-Medium, Arlonem, & Lucemburgum oppida distri-

buit, post hæc oppida equitatum agitare jubet, ut ne Angiano opportunus foret: quo factum est, uti Marsinus quietum ab hostibus iter haberet, quem Espenanus castrorum Præfectus cum copiis obviam missus excepit, atque unà Mesieram petiêre. Arlonem versùs moverat Angianus, atque haud procul oppido stativa habuit: eò cùm pergeret, castella duo Villamontem, & Mariæfanum ex itinere ceperat: mox ubi Marsinum advenisse nuntiatum, Mesieram reversus *a* Turnonum Comitem Præfectum castrorum cum copiis aliquot capiundis, diruendisque Mortavio, & Lavalle Castellis dimisit, quæ Castella in finibus Lucemburgensis agri posita hostibus qui in Galliæ fines prædatum ventitabant, receptaculo erant, quibus dirutis minor ipsis posthàc prædandi copia fuit.

1644.

a Le Comte de Tournon.

Eâ tempestate Friburgum in Brisgavia ab Baioaris hostibus acriter oppugnari Angiano nuntiatum: quò maturiùs in Germaniam jam omnibus quæ huic decretæ fuerant, copiis in unum collectis movit. Mense Januario Baioari Uberlingam ad Acronium Lacum, quâ nostri nuper potiti, obsidere cæperant, præsidiis circumquáque dispositis, ac mox oppidum arctiùs habuêre, atque oppugnavêre. At *b* Corvallius Vicecomes oppido Præfectus egregiè propugnare, hostium stationes perturbare, pellere, mox ubi propiùs accesserant, eò frequentiùs erumpere, quæ incipiebant opera prohibere, destruere, ubi cuniculos in murum, atque aggerem moliebantur, eos adversis cuniculis excipere, atque irritos reddere, denique magnâ muri, atque aggeris parte collapsâ, impetum hostium inter ruinas, ac rudera sustinere, ac populsare: prorsùs ab eo propugnatum suprà quàm dici potest egregiè, resque ad VI. Id. Maias producta, quâ die denique subveniente nullo deditionem facere coactus est. Ex hostibus complures eò cùm hyemis, tùm nostrorum sæpiùs erumpentium sævitiâ periêre. Uberlingâ receptâ Baioari frustrà Hoentuielem in Vitembergensi Agro tentavêre. Castellum est in prærupti montis vertice, cui Præfectus erat *c* Viderholtius, homo callidus, magnâque rei militaris scientiâ: hostes castella quatuor circùm exstruxerant, prohibendo commeatui, nam locum oppugnare difficile videbatur. Quod cùm Baioari satis intelligerent, varias Præfecto tulêre conditiones, uti Vitembergo Duci arcem permitteret, nam ante hæc bella Vitembergi Ducis fuerat, qui mox Austriacorum armis oppressus Fœderatorum Germaniæ Principum partes deserere coactus fuerat, atque tunc in Austriacorum erat potestate: at Viderholtius nihilo seciùs easdem partes sequi, quibus Ludovicus favebat, cujus opibus adjutus arcem porrò tenere, & si vis adesset, defensare decreverat.

b Le Vicomte de Courval.

c Viderholt.

Sed ubi primùm Baioari Castella circùm Hoentuielem muniverant, procul erant Ludovici copiæ, & auxiliorum spes longinqua videbatur: quò factum est, ut hostem arte tractare Viderholtius in rem suam esse duceret. Eò deditionem suadenti auscultare, quæ ferebantur conditiones, eas neque omninò probare, neque planè abnuere, induciæ

1644. eâ gratiâ uti fierent postulare, atque intereà tempus procedere. Post ubi aderant æstiva, atque Turenam cum copiis appropinquare, Angianum in Germaniam venire accepit, simul induciarum tempus exibat, tùm nihil simulationis indigens, si Imperator Vitembergum Ducem in integrum restituere, & in eodem quo ante bellum statu esse velit, sese ab Ludovico impetraturum confidere, uti per eum liceat qui Hoentuielem teneant, eos neutri parti studere, aut adversari, sin aliter Imperatoris sententia sit, sese Arcem adversùm quorumvis conatus defensurum declarat: dein tormentis castella hostium incessere, eruptionibus pugnare, excurrere longiùs, donec ii ubi vident frustrà inceptum, postremò abscesŝere.

Sed neque Uberlingæ, neque Hoentuieli subsidio Turena venit, primùm quoniam anni tempestas prohibebat, dein copiis multò quàm quas Baioari habebant, paucioribus rem in discrimen adducere periculosum esse intelligebat. Nec tamen intereà quietus fuerat, nam per hybernorum tempus Balmium, Vesulium, atque alia oppida; castellaque Luxeulium, & Falconoium in Sequanis ceperat. At ubi hostes Friburgum contendere nuntiatum, IV. Non. Jun. ex hybernis profectus quatuor equitum, totidem peditum millia, eòdem properè ducit, Rhenum apud Brisiacum copias traducit, & celeriùs hostium spe Friburgum advênit. Haud procul duobus in vicis erant duæ Baioarorum equitum alæ, alteri Gazelquius, alteri Volfius præerant: has uti Rosa improvisò aggrederetur Turena jubet, qui cum duobus equitum millibus, & peditibus sclopetariis trecentis eò profectus hostem consilii sui gnarum, atque acie instructâ opperientem invênit. Tres gravioris armaturæ equitum alæ erant, duæ Illyricorum equitum, seu Croatarum, atque Draconum una: in has tametsi numerus spe amplior erat *a* Betsium Tribunum cum quatuor equitum alis impetum facere Rosa jubet: nec mora Gazelquii equites pellunt, quos ubi insequuntur, in Draconum alam incidêre, ab qua vicissim pulsi, suis Rosa Margravii equitum alam subsidio mittit, quæ rata omnem hostium equitatum ad seversùm tendere, nihil conata retrocessit, frustrà uti resisteret nitente Rosâ, qui ipse tunc pugnam excipere coactus duas equitum alas hostibus objecit, aliis duabus prælio abstinere jussis, quas ad incerta pugnæ integras, atque paratas esse ex disciplina erat: sed his opus non fuit, hostibus in fugam conjectis, quos nostri tria passuum millia subsecuti, postremò Friburgum redière: ducenti ex hostibus cæsi, quingenti capti, ipse Gazelquius Tribunus, duo Draconum duces, turmarum duces duo, Vicarii, vexillarii, atque alii, impedimenta omnia, vexilla septem, præterea octuaginta Galli milites, qui anno proximo apud Dutlingam capti fuerant, tùm forte recepti sunt. Captivi equites facilè in Germanorum qui Ludovico merebant, turmas sese adscribi sivêre, nam ubi Germani militiam ingressi, id modò iis curæ est, ut in eo vitæ genenere ætatem agant, cui militent modò stipendium detur, parum solliciti.

a Betz.

1644.

Ab hâc expeditione Turena postquàm hostes stativa habere cognovit, nequedùm in eo esse, uti Friburgum oppugnare aggrederentur, cis Rhenum reducit copias, interim dùm iis ab Gallia supplementum, & novas prætereà copias expectat. Hæ ubi advenêre rursùm Baioaros Friburgum versùs tendere nuntiatum est, de quibus uti certiùs cognosceret, Rosam præmittit, ipse cum omnibus copiis subsequitur. Septem equitum, quatuor peditum millia sub signis habebat, prætereà pedites mille è finitimorum oppidorum præsidiis deductos, cum quibus copiis ultrà Rhenum castra ponit. At hostes circùm Friburgum positis, munitisque probè castris, oppidum oppugnabant: nostri quod unum restabat, commeatus, & pabulationes prohibere sunt aggressi, atque eâ gratiâ Turena equites quoquò versùm dimittebat, itinera succisis, atque ex transverso positis arboribus impediebat: dein cùm haud procul ab hoste haberet castra, hujus quæ extrà vallum erant stationes invadere visum: qui illîc fuêre, ii subitò pulsi in castra profugiunt, ea tumultu, & terrore complent, ad vallum concurritur, omnis equitatus protinùs in unum conductus erumpit. Iam nostri cujus rei gratiâ venerant, eâ confectâ recipiebant sese, *a* Almontius qui agmen cogeret, atque hostium impetum si usus foret, sustentaret, lentiùs abscedebat: is omnem hostium equitatum ducentis modò equitibus fretus eatenùs est moratus, uti cæteris in castra sese recipientibus tutum, & quietum iter præstaret: triginta è nostris equites in eâ expeditione cæsi, at ex hostibus multò plures. Dies viginti quatuor Turena haud longiùs ab hostibus stativa habuit, quàm tormentum adigi posset: dein pabuli inopiâ, & quia oppidi obsidione eximendi nulla spes erat, ad Gotsingam retrocessit: postremò *b* Canofschius qui Frigurgo Præfectus erat, ubi duobus locis mœnia diruta, atque ingentem ruinam editam videt, neque sibi militum satis esse, ut impetum hostium sustineret, V. Calend. Sext. deditionem facit: hujus conditiones ab Mercio qui Baioaris Imperator erat, latæ quàm honestissimæ, octingenti pedites, equites centum saucii, aut morbo impliciti, ducenti cum armis, impedimentis, & tormentis tribus Friburgo egressi Brisiacum petiêre.

a Le Marquis, cy-devant Chevalier d'Aumont.

b Canofski.

Sed hujus rei nondùm gnarus Angianus ad Rhenum intereà loci properabat, quò ubi advenit de Friburgi deditione certior factus, tamen traducere amnem copias, & ad hostem versùm ducere constituit, si fortè pugnandi copiam faceret, & quæ facta erat Friburgi jactura, eam insigni aliquâ victoriâ sarcire ipse posset, hâc aditum in Germaniam intimam, & ultrà Rhenum hyemandi, quod operæpretium videbatur, facultatem fore: si hostes prælium abnuant, oppugnanda castra esse, neque committendum uti frustrà eò se venisse fama ferat: ingens animi adolescens, neque dùm adversi quidquam expertus omnia virtuti suæ prona esse arbitrabatur. Sed priusquàm Rhenum traduceret copias, hostis quid capto Friburgo, aut quò agitaret, æquis, an editioribus locis haberet castra, ea uti munita essent, sibi cognoscendum esse decrevit. Eâ gratiâ Legatos, & castrorum Præfectos unà secum venire jubet,

1644. Brisiacum pergit, quò ipsi è castris Turena obviam profectus, hunc quæ ad hostes attinebant, omnia edocet. Tunc ab Angiano cum omnibus Ducibus quid optimum factu esset consultatum, de quâ re & Erlacum Brisiaco Præfectum in consilium adhibere placuit. Hic locorum sciens, atque omnis bellicæ Germanorum rationis prudentissimus, autor erat, ut ne veteranum horum exercitum, cui præessent duces præclarissimi, edito loco positum, fossâ, valloque munitum Angianus oppugnare tentaret, quod periculosissimum videbatur, sed S. Petri vallem occupandam censebat, intercipiundis qui eâ maximè ad Baioarorum castra vehebantur, commeatibus, quibus prohibiti brevì aut deditionem facere, aut æquis sese locis permittere, atque pugnare cogerentur. Hæc sententia Gramontio probabatur Equitum Tribuno: sed Turena contra suadebat, castra hostium oppugnanda, neque id tam difficile esse, quàm Erlaco videretur: satis scire se aliquâ parte haud ita munita esse, ut ne fossa, ac vallum transcendi possent, si aliis partibus distineretur hostis. Id consultò hominem suasisse Angiano ferunt, feroci, atque præclaro adolescenti, quò per hujus virtutem, atque copias Baioarorum rebus sub æstivorum finem labefactatis, sibi proximorum initio per Angiani absentiam, omnia adversùm hos expeditiora forent, postquàm intereà hyberna in ipsâ quemadmodum sperabat, Germaniâ exegisset, quod & ad rem publicam ex sententiâ gerendam magni momenti futurum erat. Sed id subtiliùs, quàm veriùs de Turenâ excogitatum, atque indè ortum, existimo, quod nescio quo fato accidit, uti qui cum hoc unà, atque pari Imperio rem publicam gessêre, ab iis sæpiùs sit offensum, salvis, atque integris quibus ipse præerat, copiis, quod hominis prudentiæ, quàm calliditati tribuere malim.

Postridiè Angianus ad Turenæ castra venit, atque ambo quò hostes stativa habebant progressi, quamproximè fieri potuit accessêre: sed eo loco posita erant, uti vix quidquàm quod usui esset, animadvertere possent: nam montes duos propinquos inter se occupaverant, ex quorum altero in alterum erat despectus: ille verò propior Angianum, & Turenam erat, atque his adimebat prospectum: præruptus erat ad priorem hunc montem adscensus, prætereà arbores, vineæ, atque arbusta iter impediebant, utrumque montem munitionibus hostes complexi erant, turres, castellaque construxerant, vias arboribus cæsis præcluserant, atque ea materia pluribus locis, pro vallo objecta, pali quà necesse fuerat, affixi, nihil omnium quò sese munirent omissum, atque adeò castrorum oppugnationem tentare res ardua, atque aspera videbatur: qui hæc defensabant ii continentibus per Germaniam bellis inveteraverant, pedites, equitesque juxtà militiæ scientissimi, neque fermè usquàm victi, sæpiùs victores fuerant. Cum hujuscemodi hostibus res Angiano futura erat, qui nihil his difficultatibus ab incæpto deterritus, ubi in Turenæ castra rediit, hostium stativa postridiè oppugnatum iri pronuntiavit, neque aliud quidquam militum auribus jucundius accidere posse visum. Omnes Angiani copiæ ab Marsino quem in suis cis Rhenum castris pro

1644.

Prætore abiens reliquerat, amnem traductæ apud Brisiacum fuerant, atque in una castra cum Turenæ copiis collocatæ.

Hæ igitur III. Non. Sext. bipartitò ad hostium stativa ductæ, quorum quæ pars erat propior, eam sibi Angianus oppugnandam delegit, partem adversam Turena oppugnatum iit : de hac magis exploratum erat, quàm munita, quibus copiis deffenderetur, quoniam is haud ita excelsus mons, atque adeò facilior visu speculantibus fuerat. Quâ parte Angianus curabat, Persana, & Angiana Cohortes ab dextrâ Espenano : Contia, atque Mazarina ab sinistrâ Turnonio castrorum Præfectis attributæ : *a* Palüavius & ipse castrorum Præfectus cum Angiani equitum alâ in subsidiis locatus : gravioris armaturæ equites arctissimæ vallis fauces ut ne hostes ab latere nostris aperto intervenirent, obsidebant : cum Angiano Gramontius Equitum Tribunus, Marsinus castrorum Præfectus, *b* Scalæus, & Mauvillius aciem instruere sueti, prætereà pleraque nobilitas, & Sclopetariorum equitum turma quam custodiæ causâ habere solebat, ipsi aderant. Quas suprà diximus Cohortes quatuor, eæ ad hostium castra versùm alacres iêre, perruptisque qui objecti fuerant palis, propiùs vallum, turres, castellaque pervenêre : eò glandibus eminùs pugnatum est tantisper, ac tùm Angiano nuntiatum, quâ parte Contia, & Mazarina Cohortes impetum facere jussæ, eâ perrumpi posse munitiones. Ibi verò audaciæ, atque fiduciæ plenus adolescens omisso equo, districtoque gladio, cum omni quæ comitabatur nobilitate, ante duas has Cohortes constitit. Duæ positæ erant ex adverso turres, quæ à singulis Cohortibus oppugnari cœptæ : cùmque nostri in conspectu Imperatoris magnâ vi agerent, postremò expugnatæ sunt. Qui has defensaverant, ii in proximum castellum compulsi, quò hostes tormenta locaverant : sed obscurior solito nox ad quam turrium oppugnatio duraverat, simul imber effusus, continuusque hujus diei labos quominùs tùm castellum tentarent, prohibuêre, atque adeò in crastinum res dilata.

a Palüau de Clerambaut.

b L'Echelle. Mauvilly.

Ab aliâ parte Turena ex Montalseria, Meloduna, Mazarina altera, Turenia, Nettancuria, Albaterrea, & Chombecia Cohortibus Centurias aliquot, quæ ad hostes contenderent, delegerat, sclopetarios qui pugnæ initium facerent Rupe-Serverio duce præmiserat, Nettancurius cum Centuriis delectis est subsecutus. Quà iêre primùm saltus, dein sylva fuit, ex quâ evadere ad proximam planitiem consilium fuit : sed objectæ erant opportunis locis in sylvâ hostium stationes, multusque peditatus erat in planitie, ex quâ progressi complures arbores cædere, viamque occludere parabant, cùm in eo conatu oppressi sunt : egregiè tamen in sylvâ, atque in planitie propugnavêre : sed hanc ubi nostri ingressi, subitò substitêre, ut ne æquo loco hostium equitatui opportuni forent. Inter hos, atque hostes exigua modò sæpes erat, neque præter duas cum Rosâ turmas quidquam equitum aderat, qui multò majori hostium equitatui opponerentur : octo ampliùs horas utrobique pugnatum, usquedùm prælium nox diremit. At hostes tantâ Angiani Impe-

1644. ratoris, Legatorum, militumque virtute, atque audaciâ territi silentio noctis castris egrediuntur, atque editum haud procul montem occupant.

Hostes totâ eâ die, & quæ subsecuta est nocte arbores cædere, eâ sese materiâ munire, turres ex aggere fabricare, nihil satis firmum contra Angiani virtutem, atque fortunam arbitrari. Mons in quo consederant, haud procul Friburgo est, intercedit planities, in quâ equitatum prælio instruxêre, huic oppositus Angiani equitatus est, præterea Germanorum equitum alæ quatuor, atque eò Gramontius curabat. Angianus verò, Turena, Espenanus, atque Turnonius aliquantùm processêre, uti de hostibus propiùs cognoscerent, decretumque uti pedites ab tribus partibus eorum castris succederent: sed Espenanus properantiùs quàm constitutum fuerat, Turrim quæ sub radicibus montis erat, oppugnare est aggressus, atque hâc nostri potiti. Tunc hostes ab superiore quem obtinebant loco, tantam glandium vim, tanto sclopetorum strepitu emisêre, uti qui ab dextra, lævâque collocati fuerant, eo strepitu excitati, ut ferè fit, atque commoti vix sibi temperarent, nequedùm satis quæ opus erant, iis constitutis, apud signa tumultuarentur, pars temerè progrederentur, alii subsisterent, quid sibi faciundum esset, atque pugnandi nec ne tempus adesset, incerti.

Intereà dùm ab his cessatur, eò acriùs qui prælium incæperant ab hostibus premebantur, quos uti sublevaret Scalæus, mille sclopetarios qui subsidio essent, adducit ex Albaterrea, & Totiâ Cohortibus, postremò eò strepitus Angianum, Turenam, & Turnonium accivit: ille perturbatos nostrorum ordines conspicatus, Turenam cum Flekensteini equitum alâ sustentare rem, atque copias alias accersere optimum factu judicavit. Intereà Turnonium Albaterreæ Cohortis partem adversùm hostes immittere jubet, ipse cum Rupeserverii Cohorte subsequitur, nam quæ accersitæ fuerant copiæ, eæ nondùm advenerant. Intereà Gramontius ubi videt hostium equitatum quietum esse, neque quidquam moturum, ibi verò sibi vacuum esse credidit ad Angianum properare, atque operam dare ut ne nimiâ adolescentis audaciâ quidpiam quod minimè opus esset eveniret: curriculo igitur ad hunc percurrit, neque procul ab eo erat, cum ipsi confossus equus est, cæterùm cùm Gramontius advênit, Angianus duobus sibi item confossis equis tantisper cessaverat, causatusque Espenani properantiâ rem labefactatam, addidit hunc sibi compertum esse dicere, aliâ parte iri ad hostes faciliùs, atque horum munitiones perrumpi posse. Gramontius Espenani consilium respuere, cujus temeritate & pridiè, & tunc graviter esset offensum, suadere uti receptui caneret, & quid porrò facto opus esset, consultaretur. In hoc temporis vestigio nuntiatum hostium equitatum sese ad pugnam accingere videri, quò Gramontius ad planitiem redire, ubi noster equitatus erat, coactus est. Intereà Angianus oppugnationem redintegrat, quâ nihil præter vulnera, ac cædes quæsitum est, hostibus è loco superiore, atque arboribus cæsis probè munito, egregiè

egregiè propugnantibus, donec Gramontius iterùm, præter opinionem, cessante etiamtùm hostium equitatu, venit ad Angianum, qui denique adduci se sivit, uti receptui caneret. Id sibi primùm difficile, atque damnosum fore crediderat, metuens ut hostes castris erumperent, aut equitatus in suos sese recipientes impetum faceret, atque hos perturbaret, quod quidem haud facturos Gramontius probè judicavit, nam qui in castris propugnaverant, eos haud minùs hujus diei perpetuo labore fatigatos, quàm nostros esse, equitatum verò, cui noster erat oppositus, porrò quieturum, atque id juxtà ac ratus erat evênit. Mauvillius aciem ex præcepto Imperatoris instruere solitus egregiè dimicans, atque alii ad quingentos usque, qui ordines ducerent, pridiè, atque eâ die cæsi, ac propè militum sex millia, Scalæus Mauvillii Collega, permultique alii vulnerati, atque hostibus par clades illata: Haslangius, ac Mirsia Tribuni, Gaspar Mercius Mercii qui Baioaris Imperator erat frater, atque complures alii Tribuni, Centuriones, quique ordines duxerant, cæsi, vulnerati, capti.

1644.

Postremò Angiano tantâ militum jacturâ edocto Erlaci consilium rectius, ac tutius fuisse visum, quàm quod adolescentia suaserat. Itaque placuit hostes commeatibus prohibere, atque eâ gratiâ ad S. Petri movere vallem: sed triduum manere in stativis necesse fuit, ut intereà qui saucios Brisiacum, atque alia ab castris devexerant carri, quique ad commeatus petendos, atque alia necessaria advehenda eòdem ierant, reverterentur. Tùm iter ad S. Petri vallem institutum est, quod ubi hostes sensêre, vasis militari more collectis & ipsi movêre castra, ut Angiani consiliis præverterent. Priùs ad Petrifanum advenêre quàm nostri, quibus aliquanto circuitu, ac per saltus, & montes asperos itinere facto opus fuerat, ita ut tertiâ demùm vigiliâ postremum agmen ad Angiani castra adveniret. Turena ad hostes versùm quid agerent, aut molirentur miserat exploratum, quos primâ luce ad profectionem accingere se nuntiatum est.

Vix satis ab nocturni itineris labore milites refecti erant, cùm datum profectionis signum est. Mercius qui prælium effugere celeritate studebat, tormentis in altissimas convalles ut ne his nostri potirentur, dejectis, duo modò, atque ea levia, ac mortaria totidem cum cæteris impedimentis, carrisque, ac rhedis vehebat, hæc omnia deserere certus, si nostri priúsquam Filingam adveniret, hunc assequi posse viderentur. Rosa primum nostrorum ductabat agmen, quem ad hostes properare Angianus jussit: hi verò paucitate nostrorum animadversâ Rosam, & quos ductabat equites, eos malè habuêre: dein advenientes nostros conspicati, tormenta, carros, rhedas, ac cætera quæ diximus, impedimenta deseruêre, & dùm nostri aciem instruunt, multùm itineris ad Filingam antecepêre, quò factum est, ut Angianus hos sequendi, quando assequi non poterat, finem faceret. Fame, ac labore confecti milites erant, nam triduum jam pane caruerant: visum igitur quò hostes carros, & impedimenta reliquerant, eò castra ponere, uti commeatu qui multus

1644. in carris fuit, reficerentur, dein direptis omnibus quæ facilè asportari poterant, quod reliquum fuit, igne corruptum est.

Quanquàm Angianus in his audaciæ magis, ac gloriæ, quàm Reipublicæ commodis serviisse videretur, ac propè par nostrorum, ac hostium clades in binâ castrorum oppugnatione fuisset, quia tamen detrectantes pugnam longiùs abscesserant, omnium opinione victor videbatur, neque in Aulâ diversa ab exercitu sententia fuit, atque adeò sicuti re benè gestâ decreta supplicatio est, atque pro more in majore urbis Templo gratiæ Deo immortali solemnes actæ. Sed quoniam Gravelingæ ab Gastone captæ, quàm rerum ab Angiano gestarum major in vulgus fama erat, fuêre eâ tempestate qui crederent, datum precibus Henrici Condæi, uti pro Angiani filii rebus supplicatio decerneretur, cæterùm sicuti Gasto ad Oceanum, ita & mox Angianus ad Rhenum munitissimo, atque validissimo oppido potitus est.

Friburgum erat in propinquo nuper ab Baioaris receptum, at id oppidum haud satis dignum Angiano visum, quod pulsis hostibus oppugnaret. Sed Philippiburgum ad Rhenum est, longè infrà Brisiacum, Udenheimum antehac appellavêre. Id oppidum & ab natura, & ab operibus munitum est: nam præter quàm quod palude undequaque cingitur, Philippus Soheternus Archiepiscopus Treverensis, atque Spirensis Episcopus antiquis mœnibus vallum obduxerat, cum propugnaculis septem, omne id opus factum ex aggere, ac cespite vestitum, cui propè in summo additus est palorum procumbentium, atque extrà vallum magnâ sui parte prominentium ordo, quò adscensus hosti prohibeatur: moles ab oppido ad Rhenum pertinet, atque in eâ extremâ Munitio est quadrata, cum quatuor propugnaculis. Bambergum Philippus Soheternus oppido præfecerat: sed hic ubi se antehàc Ludovico XIII. dederat in clientelam, & fidem, Bambergus ab eo defecerat neque eò minùs oppidum eodem præsidio tenuerat, Ferdinandi II. Imperatoris, dein Ferdinandi III. partes secutus, quibus Sacramento dicere milites coëgerat. Id oppidum Angianus oppugnare constituit.

Sed priusquàm longiùs ab Friburgo discederet, Erlaco qui Brisiaco haud procul sito Præfectus erat, negotium dat, uti Baioaris qui Friburgum tenebant, quantùm posset incommodi, atque detrimenti adferret, commeatus prohiberet, prædas circùm ageret, insidias egredientibus tenderet, atque alia hostilia faceret. Ipse copias quò faciliùs agerent, simul uti formido latiùs cresceret, Tubaltio, Rosæ, Almontio, Paluavio, qui diversi eas ducerent, attribuit, quarum partem & ipse duxit. Almontius traductis Rhenum peditibus mille, cum equitibus quingentis, & tormentis tribus, Germersenem nullo negotio cepit, Castellum oppugnavit quatriduùm, dein ab Centurione qui præerat, deditum est: ipse Centurio, Procenturiones duo, totidem vexillarii, atque alii, qui præsidio erant è Caroli Lotharingiæ quondam Ducis copiis, vitam modò pacti sese Almontio permisêre, qui hos captivorum loco habuit.

1644.

Tubaltius cum Germanorum equitum parte, & mille sclopetariis equitibus, qui & pedibus pugnare solent, Ettingam, Bretsingam, Rosa Badenam, Cupenem, atque alia in Badensi agro oppida duo deditionem facere coëgit, Lictenavium ab Paluavio triduò expugnatum, eò Renatus Josephus *a* Berardus Cruceus Paluavio castrorum adjutor egregiè dimicans est interfectus, postremò IX. Calend. Sept. cum omnibus quæ ultrà Rhenum erant, copiis, ad Philippiburgum Angianus accessit.

a Berard de la Croix.

Bambergus qui scilicet nihil hujusmodi suspicatus fuerat, nostris procul cum Baioaris bellum gerentibus, haud satis firmum in oppido habebat præsidium: quò factum est, ut hujus paucitati diffisus molem, atque munitionem quæ ad Rhenum pertinet, omitteret, atque omni præsidio nudatam permitteret nostris. Angianus quatriduò fossâ, vallo, turribus, castellis circumquâque oppidum castra munit, ratibus jungit amnem, Spiram in propinquo per Almontium ad deditionem redigit, & V. Calend. Sept. fossas ad oppidum ducere cæpit. Propugnacula omninò duo, cum eo quod intercedit vallo, hostibus tuenda erant, nam cætera ab palude invia sunt, quò minori militum numero Bambergus propugnare poterat: sed eâ virtute ab nostris actum, eâ diligentiâ opera sunt confecta, uti VII. Id. Sept. disjectis qui pro oppidi fossâ positi erant, palis, hujusque perfosso latere, multo in fossam aggere conjecto, molem ad tertiam usque fossæ partem perduxerint: quâ celeritate permotus Bambergus, suorum paucitatem circumspiciens, qui continuò stationum, excubiarum, & vigiliarum labore fatigati, atque confecti erant, ad deditionem adjecit animum, cujus conditiones postulanti latæ ab Angiano quàm honestissimæ sunt, qui mox oppidum victor ingressus eò septuaginta tormenta ænea reperit, neque quidquam & ad speciem, & ad firmitudinem melius visum, quàm quæ circùm sunt, ex aggere modò, & cæspite munitiones. Id oppidum tam firmum, atque munitum, & ad Rhenum positum penes Ludovicum esse permagno usui est ad rempublicam in Germaniâ gerendam, scilicet quòd sicuti Brisiacum ad Rhenum positum est, ut amicis illîc præsidio, hostibus terrori sit. Vormatia, atque Moguntia infrà Philippiburgum ad Rhenum positæ, appropinquante cum copiis Turenâ Angiano dedidêre sese, ac præsidia, Præfectosque sibi dari postulavêre. Moguntiam Mercius qui Baioaris Imperator erat, Volfium miserat, qui urbi, cum quadringentis equitibus, & sclopetariis equitibus sexcentis præsidio esset: sed Archiepiscopus Moguntinus Imperii septemvir ubi Philippiburgum Angiano deditum resciverat, maturè diffugerat, ut ne tali dignitate vir Moguntiam, ac se ipsum victori dedere cogeretur: cæterùm Capitulum Moguntinum penes quod per Archiepiscopi absentiam res publica in urbe fuit, atque unà oppidani Volfium haud recipiendum mœnibus decrevêre, sed magis dedendam urbem Angiano, ab quo ipso conditiones accipere voluêre, quæ honestissimæ fuêre.

Cùm Turena Vormatiam peteret, per exploratores cognoscit, Beccum equites sexcentos, Frankendalium versùs misisse, queis Fle-

1644. kensteinum insidias tendere jussit: hi in eas imprudentes præcipitavêre, trecenti cæsi, quinquaginta cum equis quadringentis capti. Oppenheimum, Landavium, Binga, Baccara minoris ad rempublicam momenti sunt, quàm sicuti quæque in potestatem nostrorum venerint, fusiùs commemorem. Postremò tot tantisque rebus in Germaniâ gestis Angianus in Aulam rediit, quæ tùm demùm, magnificæ, atque amplissimæ visæ. Ubi Philippiburgum oppugnabatur, ictus glande Turnonius castrorum Præfectus occubuit, & genere, & bellicâ laude clarus adolescens, Turnoniæ gentis in Galliâ Narbonensi nobilissimæ postremus, gentilitium prædium opimum, atque nobilissimum ad dextram Rhodani ripam infrà Lugdunum positum est, is Vivariensem agrum obtinebat, atque in Allobrogibus Legatus erat: Idem ad Landavium Almontio fatum fuit, Equitem antehàc appellaverant, quoniam è Melitensi Militiâ fuerat: Id oppidum duplici fossâ munitum oppugnabat, Legati titulo nuper in exercitu Turenæ ornatus ab Rege, propter virtutem, quâ certè majoribus par, nondùm propter ætatem dignitate fuit.

Angiani discessu summa imperii in his regionibus ad Turenam rediit, cujus una tùm cura fuit, ut oppidis cis amnem captis præsidio esset: nam haud satis firma esse cognoverat, nuntiabaturque Beccum in finitimo Lucemburgensi agro, Carolum Lotharingiæ quondam Ducem, & Gleenem, qui in Vestfalia quibusdam Ferdinandi copiis præerat, varia moliri, prætereà Frankendalium munitissimum in agro Palatino oppidum Hispani firmissimo præsidio tenebant, Ferdinandi rebus favere soliti, atque suo ipsi nomine Galliæ hostes infensissimi.

At Baioari ubi cis Rhenum Turenam esse cognovêre, Manheimum vastum, disjectum, ac fugâ incolarum propè vacuum, pluribusque locis nudatum mœnibus oppidum occupavêre: eò leve præsidium ab nostris relictum fuerat, faciliùs agitandi magis, quàm oppidi tuendi causâ: id ad Rhenum quò hunc Nicer influit, positum est in agro Palatino. Sed eo oppido hostes freti Spiram uti dolo reciperent, cum quibusdam oppidanis consilium inierant, atque adverso Rheno navigantes oppidum petebant, ni Turena dispositis in amnis ripâ sclopetariis prohibuisset, navesque secundo flumini permittere coëgisset: dein omisso Manheimo, apud Ladenburgum ad Nicrum Baioari habuêre castra, atque ad Mænum contendêre, & eò Hocstâ quam Hasso-Cassellani præsidio tenebant captâ, ad Nicrum redière. At Gleen de quo suprà memoravimus, copias quibus præerat in Vestfalia Rhenum traducere jussus, atque has Caroli Lotharingiæ quondam Ducis copiis conjungere, ex itinere per Schnetterum Tribunum Baccaram oppidum ab nostris desertum nullo negotio cepit: dein Schnetterus ubi arcem oppugnat, quò nostri ab oppido discesserant, glande ictus occubuit, milites duce amisso oppugnationem omisêre. Reliquum annì Turena parte copiarum Rhenum denuò traductâ Baioaros attinuit, quominùs Ferdinando Imperatori adversùm Suecos socios nostros auxilium laturi proficiscerentur: dein cis Rhenum reductis copiis cum Carolo Gleenem equitatûs nostri hybernis immi-

nentem ad Mosellæ, & Rheni Confluentem sese recipere coëgit: postremò copiæ utrimque in hyberna deductæ, quæ Baioari in Vitembergensi agro, nostri de more cis Rhenum habuêre. 1644.

Principiò hujus anni Thomas vir è Sabaudicâ gente Princeps de quo sæpiùs memoravimus, in Aulam venerat: huic primùm in Regia veteri, Luparam appellant, datus, ornatusque locus, decretus sumptus, delecti, è familiâ regiâ qui viro Principi ministrarent: dein ut apud socrum divertere, atque agitare liceret postulavit: hæc fuit Anna Montafiera mulier pridem vidua, quæ Caroli Borbonii Suessionis uxor fuerat. Postquàm cum Regina, atque Administris de bello Italico uti gerendum videretur, consultaverat, in Italiam rediit. Eò Hispani Sandovalium Castellum munitissimum, quod in finibus suis exstruxerant, dùm Vercellensis ager in ditione Sabaudiæ Ducum erat, prætereà Arassipetram, & Annonem Castellum subvertêre, quò præsidiis inde abductis exercitum augerent; ad hoc Vercellis, & Jacobisano metuentes, eò pedites mille, atque equites centum, Vercellas pedites quingentos, equites quadringentos, quò præsidium amplius esset, misêre. Sed Thomas conductis in unum Gallicis, Sabaudicisque copiis, Ponsonem in Montis-Ferrati agro per Nestierum, & Passagium castrorum Præfectos ad deditionem redegit, post oppugnationem dierum decem, actumque sub muro cuniculum: dein Bremam oppugnare se velle simulavit, intereà dùm apud Aronam de hac Regi dedendâ consilia cum quibusdam inita maturescerent. Id oppidum Boromæorum est, in ipsis Verbani Laci faucibus, quà ab ipso Ticinus ámnis effluit, haud procul Mediolano positum. Sed ubi eò Thomas Bremâ omissâ movit, sese denique delusum sensit, atque Hispanos de re omni certiores factos: fossas tamen ad oppidum duxit, tormenta idoneis locis collocavit, in mœnia missæ pilæ, ac ruina edita: Sed Hispani pro libito defensores in oppidum mittebant, nam lacum habebant in potestate, in quo naves arcendis auxiliis, & commeatibus sese habiturum Thomas speraverat, quæ ubi advênit, nullæ fuêre. Ubi igitur videt haud magis apertâ vi, quam priùs dolo rem procedere, aliò animum adjecit, atque Covongium Casalio Præfectum ad Jacobisanum properare jussit, ac circùm stationes, & custodias collocare, ut ne quid auxilii, aut commeatûs eò introduci posset, intereà dùm ipse cum omni exercitu eòdem adveniret, universâ belli mole oppidum oppugnaturus. Id in campo situm opere magis, quàm loco munitum est, nullius idoneæ rei ad propugnandum egens, propugnacula novem, semilunæ sex, fossa lata, atque altissima oppidum cingunt, circumquâque planities ad propugnantium glandes, tormentorumque pilas, aut farragines patens, atque obnoxia: nihilo seciùs Thomas XIV. Calend. Sept. fossas ad oppidum ducere cæpit, quæ posteà continenti labore promotæ, tormenta idoneis locis posita, cætera quæ ad oppugnationem pertinebant, sedulò, atque maturè administrata. Neque intereà hostes quieti erant, sed crebris eruptionibus peditum, equitumque nostros in opere adoriri, qui in statione erant,

1644. eos perturbare, prorsùs eminùs, & cominùs magnâ vi agere, & propugnare: nostros tamen oppido potituros denique Hispani judicavêre, quo factum est, uti cùm sese huic subsidio esse posse diffiderent, aliò animum adjicerent, atque damnum hoc sarcire studerent. Apud Astam quod est oppidum Sabaudicæ ditionis, Præfectus piscandi causâ aquam Arcis fossâ subduci jusserat, & qui præsidio erant, magnam piscium vim nacti, de apparando modò, celebrandoque convivio cogitabant, nihil de Hispanis solliciti, quorum omnes curas, cogitationesque ad auxilium Jacobisano ferendum conversas esse existimabant, cùm hi ad fossam clàm accedunt, quàm facilè aquâ vacuam transiêre, in munitiones, atque propugnacula evasêre, & eo pacto arce potiti sunt.

Id ubi rescivit Thomas, ab castris Astam advolat, quo tùm Hispanorum omnes copiæ properabant, nam paucis ad arcem capiundam opus fuerat, urbem præsidiis firmat, & adversùm Arcem communit, Santandream Mombrunum castrorum Præfectum oppido præficit, atque adeò re in tutum collocatâ in castra redit. Per ejus absentiam Pralinoplessius Legatus his præfuerat, neque omiserat opus maturare: postremò ubi arctiùs haberi cœpti hostes, neque ulla Auxilii spes erat, V. Id. Sept. deditionem fecêre, post paulò & arx apud Astam ab Thomâ recepta est. Ubi Jacobisanum oppugnabatur, Choiseulius Comes Pralinoplessii frater Protribunus omnium levis Armaturæ equitum dùm egregiam Regi ac reipublicæ operam dat, saxo ab vicinâ hostium munitione misso necatus est.

Posteà loci Thomas Finalem versùs duxit, Oppidum Philippi Hispaniæ Regis in Ligurum Genuensium finibus ad mare. Eò Hispanis in Italiam navigantibus prima statio est, quæ antehàc ad Monæci portum fuit: Sed hujus oppidi Regulus Honoratus Grimaldus ante triennium ab Philippi Hispaniæ Regis partibus sese in Ludovici XIII. Galliarum Regis clientelam, & fidem contulerat, pulsoque Hispanorum quod in oppido erat, præsidio Gallicum acceperat: Gallicæ autem ditionis portus attingere prohibet bellum, quod Hispanis nobiscum intercedit, quamobrem continenti navigatione ab Hispaniæ orâ, ad Finalem, aut Genuensium Ligurum portus contendere necesse habent: nam his perindè ac suis utuntur, quoniam Genuenses ex publicis, privatisque negotiis Hispanis obnoxii sunt, atque adeò integras eorum classes portubus suis præterquàm Genuensi accipiunt, copias per fines suos iter facere sinunt in Mediolanensem Agrum, quæ inde sicubi opus est, per Rhœtos in Germaniam, atque in Belgium pergunt ire. Sed hanc Hispanis in Italiam, Germaniam, ac Belgium commeandi facultatem aut adimere, aut imminuere nostris consilium fuit: nam si Finali oppido potirentur, neque eò exscensuros Hispanos, neque ipsis hujus rei copiam tàm facilè posthàc facturos in suis portubus Genuenses, ob vicinitatem Gallorum, qui id correcturi forent.

Igitur Thomas ad Finalem accedere properavit, sed quoniam eò tendenti itinera equitatui importuna erant, Villam Marchionem cum par-

te equitum Sabaudicorum ad Bistanium reliquit, cæteros ad Carcheram Castellum, quæ duo loca ab his dirui jussit, Gallicum equitatum cui Santandreas Mombrunus præerat, ad Calizzanum misit, qui id occuparet, ac postremò Sabaudicam Alam ad Altare. Ita omnes ab terra ad Finalem aditus Hispanis clausi fuêre, cæterùm Thomas, ac Pralinoplessius cum omnibus peditum copiis Finalem propiores facti, quæ opportuniora ad oppugnandum loca circùm oppidum fuêre, ea continuò occupavêre: neque dubitavit quisquam, quin propediem Regi dederetur, cùm pauci defensores neque satis commeatûs in oppido esset. Sed Thomæ celeritas sua fraudi fuit, nondùm enim Brezæus cum classe advenerat, quâ ab mari auxilia, & commeatus prohiberentur: quò factum est uti Velada Marchio qui Mediolanensem obtinebat agrum, mille quadringentos pedites, atque commeatum in oppidum navibus introduceret: has in proximis Genuensium portubus conscenderant, summâ eorum voluntate, qui sibi vicinos Hispanos, quàm Gallos malebant: Ita horum spe de habendo Finale postremò corruptâ, Thomas vasis militari more collectis movit castra, ac vix discesserat, cùm classis advenit, quæ ob tempestates paulò tardiùs quàm convenerat, cursum fecerat, præterea pleræque naves quas ad Tarraconem versùs miserat, seriùs redierant. Hæ Mottæo urbem oppugnanti magno usui fuerant, quæ res tamen huic haud ex sententiâ cessit, nam alieno tempore isthuc incœperat, & contrà quàm ab Rege præceptum fuerat: visum enim ad Tarraconem Mottæum ducere, atque oppidum oppugnare, intereà dùm Hispani Ilerdam propè otiosi obsidebant, opperientes usque dùm qui hanc defensabant, ii fame coacti deditionem facerent denique, quo spatio atque etiam breviori Tarraco expugnari, aut ad deditionem redigi posse videbatur, atque adeò Ilerdæ jactura compensari: Sed isthuc contra Mottæus sibi priùs tentandum esse decrevit, quò factum est, ut utrumque huic fœdè, atque asperè eveniret. Ubi igitur Ilerdâ deditâ hostes diuturnâ hujus obsidione fatigati variis circùm locis reficiunt se, Mottæus ad Tarraconem versùs movit. Terralius Castrorum Præfectus ad radices montis mare propiùs cum parte copiarum consedit, Ferraciera alter Castrorum Præfectus in ipso monte, ac denique Mottæus cum reliquis copiis advenit, atque cognitâ loci naturâ, quibus partibus ad oppidi mœnia fossas ducere, atque opera moliri oporteret, subitò decrevit. Postridiè tormenta ab Barcinone sunt advecta, ac Mottæo consilium fuit, mole primùm quæ Tarraconis portui objecta est, potiri, quo pacto auxilia ab mari prohiberet, quod & classis haud procul ab ipso portu jactis anchoris factura erat, atque omnem aliam operam huic incæpto necessariam datura. Non longè ab S. Antonii Portâ Munitio erat valida, cum idoneo præsidio, quam pedites quingenti ab Terralio missi acriter oppugnavêre, reliquæ quibus præerat Cohortes in subsidiis fuêre, quæ primis ubi opus foret subvenirent: utrimque acriter gesta res est, neque qui propugnabant hostes, ii virtute nostrorum, sed numero superati Munitione decesſêre, quâ nostri poti-

1644. ti aquæ ductum ad oppidum interrupêre. Intereà tormentis in Molem frequentes pilæ mittebantur, quibus magna strages edita, Franciscus Torraltus oppido Præfectus erat, qui suos erumpere, atque ad nostrorum opera properare jussit, frequens tùm imber cœlo decidebat, quo fermè tempore homines segniores, socordioresque sunt, quod quidem nostri de hostibus juxtà, ac de se falsò judicaverant: nam illi hastis modò, atque gladiis instructi nec opinantibus intervenêre, ac cæsis plerisque, cæteris pulsis tormenta corrupêre, quin & duo ad oppidum advehere conabantur, ni molientibus obstitisset Schombergii Equitum Tribuni turma, atque Campanica Legio, ab quibus hostes intrà munitiones suas compulsi denique sunt.

Nihilo seciùs Mottæus cuniculos duos ad Molis propugnaculum duci jussit, ac Campanicam Legionem ad dextram, Nerestanam Cohortem ab sinistrâ paratas, intentasque esse, ubi ignis cuniculo admotus ruinam in propugnaculo edidisset, eâ impetum facere, & in propugnaculum evadere, atque ultrà si copia foret pergere. Classis ab mari quæ Actuariarum navium quatuordecim quibus Balmius, majorum navium quæ velis modò agebantur viginti quinque quibus Garnerius præerat numero constabat, haud desinebat tormentis munitiones hostium in mole magnâ pilarum vi quatere, verberare, ab quâ & pedites exscendêre, ut & operam suam in oppugnando impenderent: omnes copiæ quæ in Mottæi exercitu fuêre, stabant in acie, Campanicæ Legionis, & Nerestanæ Cohortis impetum adjuturæ ac secuturæ. Igitur ubi ruina in propugnaculo edita, quà patuit iter nostri irrumpere, hostes aggredi, vallum, fossas, munitiones, quæ multiplices fuerant, transcendere, postremò omni Mole pulsis hostibus potiri: sed hi, ac maximè Jacobus Aquilera egregiè propugnaverant, neque incruenta nostris hujus diei victoria fuerat.

Posteà loci Mottæus Terralium, ac Ferracieram Præfectos Castrorum duabus partibus opera ad oppidum versùs incipere, ac promovere jubet, quæ Torraltus eruptionibus maximè nocturnis corrumpere, diruere, atque adeo tardare conabatur. Mottæus castra munire nihil opus esse crediderat, quæ undequâque aperta fuêre, satisque fore, si cum equitatu Boissacum in Urgellarum planitie relinqueret: sed & hunc denique accersiverat, quò pluribus copiis res publica ad Tarraconem gereretur.

Intereà Philippo curæ erat, ut ne quod apud Ilerdam præclarè gesserat, id Tarraconis jacturâ fœdaretur. Philippus Sylva post Ilerdam captam ex tantâ re invidiam Optimatum ut fere fit, in se concitaverat, qui ex ingenio gentis superbissimæ atque alienæ virtuti iniquissimæ, conditiones Ilerdensibus ab eo latas haud satis graves fuisse dictitabant: eâ causâ Sylva qui Lusitanus erat Hispanorum invidiæ cedendum, atque potestatem, & imperium sibi dimittenda esse censuit, atque vitam in otio agendam, quod ipsi perhonorificum foret, post tantum operæ pretium, quo satis ostentaverat nondùm Hispanos vincere dedidicisse.

Primùm

1644.

Primùm Philippus Rex ægrè adduci videbatur, ut hunc discedere sineret, postremò victus illius precibus, hunc Burgos abire jussit, atque eò mandata sua opperiri. Cæterùm Andreæ Cantelmo viro strenuo, sed austero, severoque exercitum permisit, quem Tarraconem versùs duceret, atque indè Gallos pelleret. Res ardua, atque aspera Cantelmo videbatur, quia paucæ Hispanorum copiæ erant, neque satis ex diuturnæ obsidionis apud Ilerdam labore refectæ, nulla, aut pauca, quæ Tormenta, atque impedimenta veherent jumenta, plerisque equitibus deerant equi, ac postremò cunctis magis necessaria quies, quàm itineris ac militiæ labos videbatur: ea tamen Philippo Regi cura, diligentia, atque reipublicæ studium fuit, uti brevì quæ deerant, ea exercitui suppeterent, carri, jumenta, equi, atque viginti dierum commeatus, quibus fretus Cantelmus Sicorim traducere copias decrevit, id factum apud Ilerdam: sed haud procul ab oppido Sicoris immensùm auctus altero præter solitum alveo decurrebat, quem ubi tormenta vado transvehuntur leviora quædam vi fluminis abrepta sunt, atque ægrè vadis quibus longiùs hæserant extracta.

Sed in castra Mottæi perlatâ de Hispanorum exercitu Sicorim traducto famâ illum impulit, uti statim abductis tormentis conclamatisque vasis Tarraconis incœptum omitteret, & ad hostes versùm duceret: hi verò ubi vident Tarraconis solutam obsidionem, nihil opus esse sunt arbitrati, uti cum hoste confligerent, sed Ilerdam, atque ultrà Sicorim recepêre sese, sicut & Mottæus ad Cerveram, quò stativa habuit, explorans quid hostibus consilii esset. Hi ad Balaguieram versùs movêre, quæ non pro numero defensorum, atque oppidanorum hostes attinuit, sed opinione celeriùs dedita est, sicut & Agramons: apud Agêrem oppidani ad ultimum propugnavêre, loco edito, atque ad omnes Machinationes importuno: nihilò plùs Mottæus Balaguieræ, Agramonti, atque Agêri ad hostium castra accedendo profecit, quàm apud Ilerdam profecerat: dein alia in proximis montibus loca Hispanis dedita, quò factum est, ut in Cataloniâ posthàc hyemare possent, quod anteà in Aragoniæ, atque Valentiæ finitimis Regnis fecerant, magno Incolarum incommodo.

At Mottæus rerum adversarum insolens, quæ prosperè usque in Catalonia evenissent, ea sibi uni arrogabat: quæ secùs cecidissent ea Administris tribuebat, ac singillatim Mazarino, qui se Nucerii amicum, & affinem porrò egregium, atque florentem esse nollet eadem de causâ sibi invidere, Tellierum, qui Nucerio in Quatuorviratu subrogatus fuisset: ambos parcè omnia quæ ad tuendam Cataloniam essent necessaria consultò præbuisse, neque his curæ fuisse eâ parte sicut aliò augere, ac ne sustentare quidem rem publicam: ne ipsi quidem Annæ Reginæ matri parcebat, quam Philippo fratri Cataloniæ recipiendæ copiam facere voluisse dictitabat, id ultimum affirmare non ausim, sed magis ab hujus obtrectatoribus inventum, ac fictum fuisse arbitrari lubet.

1644. Erat apud Barcinonem Petrus Marca vir & fide, & doctrinâ clarus, Visitatorem generalem appellabant, cujus munus erat explorare quæ fierent ab aliis omnia, atque operam dare, uti rectè, atque ordine fierent: Is ab Hispanis institutus fuerat in Catalonia Magistratus, cujus munia & nostris haud inutilia visa. Hic suâ sponte, judicioque maledictis Mottæi utne rei publicæ nocerent, pro virili fidem adimebat: sed præterea Mazarino ad hunc scribere visum, ac mittere Commentarium copiarum omnium, quæ proximo biennio in Cataloniam dimissæ fuerant, ac præterea pecuniæ in belli sumptus, simul quibus temporibus hæc eò advenerant, ut omnibus palàm esset, nihil accuratiùs fieri potuisse, neque Regi, Reginæ matri, atque Administris defuisse providentiam, sed Mottæo aut prudentiam, aut fortunam.

Duæ erant apud Barcinonem factiones, una quæ Mottæo Proregi favebat, altera quæ huic contraria erat, multa fuêre Mottæi in Cataloniam merita, cujus antehàc virtute Hispanorum adversùm hanc conatus contusi fuerant: sed hæc plurimùm adjuta ab Nucerio affine fuerat, qui nihil huic deesse patiebatur ad rempublicam gerendam, quin & ad familiarem superesse quidpiam voluisse fama vulgaverat: sed hoc Aulâ pulso nuper, Mottæus nihil posteà operæpretii fecit, seu hoc pacto factam sicuti rebatur homini affini injuriam sese in Mazarinum ulcisci arbitrabatur, seu fortuna sicuti Nucerium, ita & Mottæum simul deseruerat. Quomodocumque se res habeat, factio apud Barcinonem Mottæo adversa in urbis Consilio pervicit, uti mitterentur ad Regem, ac Reginam matrem, qui Barcinonenses illi autores fuisse negarent Tarraconis incœpti, sicuti prædicabat, omittendi, cæterùm docerent res Cataloniæ afflictissimas esse, quibus restituendis haud mediocri virtute opus esset, atque maximis adjumentis: hæc sperare se ab Regis, ac Reginæ matris benignitate, ac maximè si his placeret Principem è regiâ gente virum Cataloniam obtinere: planè certum esse non alio majorem Hispanis inferri perniciem posse, cujus metu aut ad pacem brevì animum adjecturi sint, aut omnem Hispaniam in Regis ditionem venturam, quò nihil ad Belgicarum urbium normam munitum, omnia propè nisi quà fluminibus, aut montibus clauduntur, aperta sint. Isthæc Legati Regi, atque Reginæ dixêre graviter, de Mottæo verò breviter, ac modicè locuti sunt. Regina his pro innatâ benignitate respondit, atque his item dari jussit Commentarium copiarum proximo biennio in Cataloniam missarum, ac præterea pecuniæ, ut apud Barcinonem omnibus palàm esset, nihil quod ad Catalanorum præsidium pertineret, isthic omissum, quin & ad labefactandos hostes plus satis præbitum Mottæo fuisse.

Postremò Condæus non quidem Principem è regiâ gente virum in Cataloniam mittendum, sed Harcurium è Lotharingicâ gente censuit summâ virtute virum, ac summâ gloriâ ex rebus præclarè gestis partâ: atque id ex Condæi sententiâ Rex, atque Regina mater decrevêre: cæterum *a* Barrium Santaunesium Equitatui in hac Provincia præfecêre,

a De Barri de S. Aunez.

hominem egregium, sed inquieto animo, ac partium nimiùm studioso, cui adeò Leucata oppidum in Septimaniâ ad mare haud procul Cataloniæ finibus nuper ademptum fuerat, ac tùm demùm Condæi operâ redditum, uti Regi posthàc bonam fidelemque navaret operam: Mottæum Rex atque Regina mater jussêre quamprimùm in Galliam redire, qui discedens Terralio Legato exercitum permisit.

1644.

At Philippus Ilerdâ deditâ, ac Tarraconis obsidione solutâ postpaulò Mantuam Carpetanorum rediit, ob Elizabethæ uxoris morbum festinans, ac suprà modum de hujus salute sollicitus: sed hæc priusquàm vir adveniret, obierat diem suum, quò factum est uti Rure regio (Pardum appellant) tantisper commoraretur, Aulæ frequentiam fugiens, ac dolori indulgens, qui sicuti res monebat, ingens fuit. Elisabetha Regis Ludovici amita fuerat, atque adeò mors ejus, & ad eum, & ad Annam matrem ipsius Philippi sororem attinebat. Igitur tametsi bellum Regi, cum Philippo intercederet, tamen in majore urbis Templo Elisabethæ manibus parentatum, ipsa laudata publicè est. Rex, atque Anna mater veste lugubri induta publici luctus dedêre signa, neque enim bella quæ plerumque pro gloriâ fiunt, propinquitatem, aut si qua alia necessitudo est, apud Principes extingunt. Cæterùm Elisabetha Henrico magno Patre, Ludovico XIII. fratre dignissima fuit, omnibus quæ fœminam principem, atque Reginam decerent virtutibus ornata: per Olivaris tempora nihil reipublicæ ab viro cum hac communicatum, posteà verò quàm eo Aulâ pulso omnis illius cura in Philippum reciderat, incredibile memoratu est, quam bonâ, atque utili uxoris operâ in illâ administrandâ usus fuerit: prorsùs ut ad bellum Catalonicum proficiscens hanc ipsi omnem per absentiam suam rectè permitti existimaverit, quæ res illi maximo usui fuit, nam Elisabethæ tanta apud omnes Hispanos virtutis fama erat, atque ex hac tanta collecta gratia, uti quidquid ab his in belli sumptus postularet, id facilè impetraret, neque ei de ullâ re, aut ab Proceribus, aut ab plebe negaretur.

In Britannia Henrica Regina Elisabethæ soror longè diversis plebis animis utebatur, quæ ipsi, & viro Carolo Regi infesta, hunc armis, illam maledictis persequebatur: multi præterea proceres cum plebe sentiebant, pauci queis aliqua sanctitas regii nominis reliqua erat, Caroli partes sequebantur. Huic ubi omnia secus procedere cæperant, primùm uxorem in Batavos, sicuti suprà memoravimus, dimiserat, dein eâ in Britanniam regressâ, postquàm res suas nihilo secundiores esse videt, rursùm hanc plebis malevolentiæ, simul & belli periculis subducere visum. Hujus anni principio Anna Regina per Henricum Harcurium Comitem quem extra ordinem in Britanniam legaverat, inter Carolum Regem, & Regni Consilium, Parlamentum appellant, pacem conciliare tentaverat: nec Consilium sibi id ingratum esse simulabat, ut ne Galliarum Regem tantâ necessitudine cum Carolo conjunctum sibi infensum redderet: nam tametsi multiplici bello esset implicitus, postremò tamen ut ne pace cum omnibus factâ, de quâ apud Monasterium Vestfalorum pro-

1644. pediem actum iri fama erat, omnibus opibus bellum in Britanniam transferret, metuendum videbatur. Eò Harcurium arte tractare, pacem neque abnuere, neque polliceri, quod huic faciundæ Galliarum Rex, atque Regina mater operam darent, gratias agere, neque intereà quidquam omittere quod ad bellum pertineret, donec Harcurius omni pacis sanciundæ spe damnata in Galliam rediit.

Postpaulò ex fœdere inter Anglos, Scotosque nuper sancito, hi ab illis accersiti in Angliam venêre, quò factum est uti Carolus Rex rebus suis impensiùs diffidens, iterùm uxorem dimittendam censeret. Hæc igitur tametsi ab partu recens, ab Excetere quò agitabat, Falmutium ad Oceanum petit, quò Batavam navim firmissimam, & tormentis egregiè instructam conscendit: comitabantur minores Britannicæ duæ, ad pugnandum idoneæ, cæteræ erant onerariæ, queis jumenta, atque impedimenta vehebantur: hæ ubi cum regiâ naui altum tenuêre, in quatuor majores Consilii, aut Parlamenti Britannicas incidêre, quæ nihil sociarum Belgii Civitatum in Batava insigne, neque Reginam in eâ navigantem reveritæ, quoniam ejus cursum scilicet velocissimæ adæquare nequibant, hanc tormentis vulnerare, atque deprimere conabantur: sed ea nihilo seciùs cursum tenuit, cæteræ perterritæ quò solverant, eò properè rediêre. At Regina postridiè sub vesperam Mellonem Britanniæ nostræ portum tenuit, quò ubi hanc advenisse vulgatum est, omnis quæ in eâ regione agitat nobilitas, eò confluxit, subitóque Brestum in propinquo oppidum deducta ab Propræfecto, atque ab oppidanis lætissimis animis excepta est, reliquæ naves dilapsis quæ hostilia fecerant Britannicis, idoneam tempestatem nactæ, iterum Falmutio solvêre, atque post quatriduum Brestum appulêre. Cæterùm tali loco fœminæ fortunam eò rediisse mirari lubet, uti virum, gnatos, Regnum deserere coacta, mari profuga ab his qui ipsi parêre debebant, oppugnata, propè in eorum potestatem venerit, qui patrum nostrorum memoriâ Mariam Scotiæ Reginam supplicio affecêre. Documento Principibus ne suam quidem dignitatem ab humanis casibus immunem, neque tantùm in hac sibi quantùm in virtute, & æquitate præsidii esse.

Vergente in Autumnum æstate Rex, atque Regina mater Fontembellaqueum iêre. Rus regium est, unius diei itinere ab Urbe: eò ædes luculentæ, atque amœnissimæ, circumquâque Sylvæ, & saltus ferarum receptacula. His ædibus Nucerius, simul & regiis Ædificationibus Præfectus erat, quam utramque Præfecturam ad id quod agitabat animo, sibi maximo usui fore dudùm erat arbitratus. Pecuniæ in ædificiorum regiorum reficiundorum, aut ornandorum sumptum ipsi copia erat, quam in exornandâ apud Fontembellaqueum eâ ædium parte in quâ Regina agitare solebat, pleramque insumpserat: picta, atque inaurata laquearia, Galliæ conjuncta atque Hispaniæ insignia ubique sculpta, ipsa Reginæ effigies, prætereà compluribus locis regii nominis permixtæ litteræ, prorsus excogitata ab Nucerio, atque efficta, quæ Reginæ grata essent omnia, quò & ipse gratus, acceptusque foret, neque du-

1644.

bitabat quamdiù eò Aula commoraretur, quin ſibi cum Reginâ ſæpiùs colloquendi copia futura eſſet, multaque fortè eventura, quæ ad priſtinum dignitatis, & gratiæ ſtatum recuperandum conferrent, quod tamen fruſtrà fuit. Ædes ſunt regiis conjunctæ, ſeu potiùs regiarum pars, harum Præfecto dudùm attributa, in quâ tamen quoniam multa conclavia ſunt, locus quandóque datur, aut Principibus qui foris in Aulam adveniunt, aut Cardinalibus. Ipſe Richelius in his pridem ædibus agitaverat, quod & Mazarinus cùm hujus exemplo, tùm uti Nucerium abigeret, facere decrevit. Ita Cardinalibus, aut Principibus locus dabatur in his ædibus, uti reliqua quædam eſſent pro ædium regiarum Præfecto conclavia, quod etiamtùm futurum rebatur Nucerius. At ubi conclavia omnia Mazarino deſtinari ab eo qui eâ gratiâ præmiſſus fuerat, animadvertit, id non de induſtriâ, ſed per inſcitiam factum eſſe aut credidit, aut ſe credere ſimulavit, deditque operam uti quid fieri antehàc conſueviſſet, Mazarinus edoceretur. Sed huic neque hominem inviſum ſimul, & offenſum in eâdem ſecùm domo verſari, neque exploratorem in ſinu habere viſum. Quamobrem quòd Nucerius eò loci moraretur diutiùs, nihil eſſe, atque huic abire per Reginam licere reſpondit, quibus verbis perculſus Nucerius tùm demùm ecquid porrò de recuperandâ dignitate ſpei eſſet, planè intelligere cœpit, atque Danguſium ſuum rediit. Neque tamen etiamtùm adductus eſt, uti Quatuorviratum abdicaret, tametſi pecuniam ſatis grandem in æſtimationem ſibi curatum iri minimè dubitaret, nam in eo homine plus gloriæ cupido, quàm avaritia valebat.

Apud Fontembellaqueum Regina cum Rege, & Andium Duce filiis, Gaſtone, atque omni Aulâ quæ frequens fuit, tantiſper commorata eſt. Mimi, Comœdi, fidicines eo fuêre, Regis pueri oblectandi causâ, neque ea res prætereà cæteris diſplicebat. Poſt meridiem petebant ſylvas, quò priùs apri in locum perpetuis circùm telis ſeptum compulſi fuerant: ubi Rex, atque Regina mater eò advenerant, ſeptum ingrediebantur adoleſcentes nobiles in equis, qui feras gladiis confoderent, quod & ipſe Mazarinus factitabat, nihil ſe indignum ratus, quod Regi, atque Reginæ matri placeret.

Ubi ſe hoc venationis genere die quâdam oblectaſſent, atque adveſperaſceret, Rex, atque Regina domum rediêre. At Gaſto Mazarinum invitat, ut in denſiores abeant ſylvas, viſuri Cervarum quæ eâ tempeſtate amori deditæ ſunt greges. Unicuique gregi grandior adeſt cervus, cujus juniores metuentes vim procul plerumque adſtant: ſi quis alter grandior cervus intervenerit, de gregis Principatu cum altero ſæpiùs decertat, cui prælio ubi cummaximè uterque intentus eſt, intereà loci cervi juniores ſeſe in deſertum immittunt gregem, furtimque lubidinem explent: id pleriſque viſu haud injucundum eſt. Mazarinus uti diei tempus erat, eò cum Gaſtone citato vadit equo, quò excitatus ſudor id cujus gratiâ venerant, per otium, & quietem adſpectanti poſteà refrixit, dein domum ſeriùs rediens primæ noctis frigus perpeſſus, iis de cau-

1644. sis in febrim incidit. Fuêre eâ tempestate qui dicerent, ubi Gasto, & Mazarinus ad cervas properarent, illum uti singuli modò ex suis subsequerentur jussisse, ne feræ hominum multitudine perterritæ diffugerent, qui Gastonem comitabantur huic paruisse, at qui comitari Mazarinum solebant, porrò subsecutos: eò ab Gastone ubi feris appropinquaret, graviùs objurgatos tùm demùm restitisse, atque ibi Mazarinum desertum ab suis metum cepisse insidiarum, ex quo in febrim inciderit: sed hanc ex Aulæ ingenio fabulam ortam existimo, cui omnia quæ fortè accidêre, de industriâ facta fuisse sibi fingere mos est, cuique dudùm est persuasum nulli Italico homini animum ab suspicione, aut metu vacuum esse.

Mazarini febris satis diuturna fuit, per cujus tempus Regina de hominis salute cui rempublicam permiserat, sicuti par erat sollicita ad eum ventitabat, & mittebat crebrò: sed intereà si quid huic humani eveniret, Chavignium solito benigniùs, atque familiariùs habebat, ipsi verò ne id sibi apud Mazarinum fraudi esset, cautio erat, atque adeò nihil, aut parùm rei publicæ attingebat, apud Mazarinum quàm apud Reginam tùm frequentior, quo pacto rursùm metuebat, ne se hic morbi sui gravitatem explorare suspicaretur: tam difficilis in Aulâ unicuique, ut nihil offendat, agendi ratio est.

Inter Urbanum VIII. Pontificem, & Odoardum Farnesium Parmæ Ducem bellum esse suprà demonstravimus, ob publicatum ab illo Castrum prædium in agro Romano positum, Venetos præthereà, Etruriæ, & Mutinæ Duces in hujus belli societatem cum Odoardo venisse, quæ res Barberinos sollicitos habebat, quos videlicet Urbani patrui ætas monebat, ut id bellum aut hoc vivente conficerent, aut conditionibus quod breviùs fore videbatur desinere vellent. Igitur summâ eorum voluntate Rex, atque Regina mater Bicchio Cardinali negotium dedêre, uti paci inter Urbanum, & Odoardum Parmæ Ducem, atque unà Venetos, Ferdinandum Etruriæ, Franciscum Atestinum Mutinæ Duces conciliandæ suo nomine operam daret. Id ab homine solertissimo factum denique ex sententia est. Odoardo Castrum, atque Monsaltus ab Urbano reddita sunt, cujus rei causâ bellum motum fuerat: præthereà quæ loca Venetorum, Etruriæ, ac Mutinæ Ducum ab Pontificiis capta, atque occupata fuerant, ea his ab Pontifice restituta, dirutis primùm quæ in his exstructæ per id bellum fuerant munitionibus, atque adeò pax inter eos firma sancita est.

Id certè peropportunè accidit, nam postpaulò Urbanus mortem obiit, quem ubi in morbum incidisse, atque huic vitæ finem adesse rescitum, Cardinales omnes de more, ac singillatim Alphonsus Plessius Richelius Cardinalis Lugdunensis Archiepiscopus Romam ad Comitia Pontifici creando properavêre. Sed hæc ubi haberi cœpta. Franciscus atque Antonius Barberini id maximè studebant, uti quos Urbanus Patruus Cardinales creaverat, ex eorum numero quispiam huic subrogaretur: Sachetum maximè cupiebant, hominem antiquâ virtute, ac fide, quem

adeò omnes dignum deputabant, qui Pontifex fieret. Duæ in Cardinalium Collegio factiones fuêre, una Galliæ, altera Hispaniæ: sed illa Antonii Barberini Cardinalis gratiâ nitebatur, quem Romæ Comprotectorem Regni Rex Ludovicus XIII. creaverat, quia tùm Mauricius Cardinalis Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis filius Protector erat, qui cùm plerumque ab Urbe abesset, visum Antonium scilicet qui eò agitaret deligere, qui quotidiana Regni negotia suâ apud Patruum gratiâ, atque fide sustentaret: sed privatim id fiebat, prohibente Francisco fratre, ut ne quid publicè hujus muneris, usurparet, causatus haud decere qui Pontifici fratris filius esset, eum partium studium præ se ferre: sed ille ipse Hispaniæ partes sequebatur, ac Lusitaniæ Protector fuerat, quod munus uti fratri exemplo esset abdicaverat, at id non est secutus Antonius, Munus sibi ab Rege mandatum retinens, quin & Protector posteà creatus est in Mauricii Principis locum, qui id Muneris unà cum Cardinalatu abdicaverat, ut uxorem duceret. Igitur Antonius nulla Galliæ Protectoris munia obiit, quamdiù Urbanus Patruus fuit in Pontificatu, at ubi id per hujus mortem ipsi facere licuit, ibi verò graviter offendit, sicuti posteà dicemus.

1644

Franciscus Barberinus primùm unum, aut alterum ex Cardinalium numero quos Urbanus Patruus creaverat, proposuit huic subrogandum, uti quid spei ab clientibus, atque amicis, quid metûs ab Adversariis habendum esset, periculum faceret: dein ubi id satis sibi compertum esse credidit, de Sacheto mentionem facere cœpit. Huic adversabatur altera factio, Hispaniæ videlicet, cujus Medicæus Cardinalis princeps erat Ferdinandi Etruriæ Ducis Patruus: nam privatæ Ferdinando cum Sacheto simultates erant, mirumque visum in tanto negotio Philippum Hispaniæ Regem alienæ lubidini serviisse, ac tam idoneum Pontificatui gerendo hominem respuisse. Ubi igitur Cardinales in suffragium de Sacheto iêre, ne ipsi quidem Barberinorum clientes, atque amici omnes Sacheto sunt suffragati, ita ut multa uti Pontifex crearetur suffragia deessent: rem tamen eamdem Franciscus sæpiùs tentavit, quæ toties secùs cessit. Igitur ad alium Francisco discedendum necesse fuit, qui esset hujusmodi, uti de hoc Pontifice creando adversa factio cum eo concordare posset. Is fuit Joannes Baptista Pamphilius, qui ni Pontifex crearetur, alium ex clientibus Francisci Barberini creari posse spes nulla reliqua erat. Sed illi privatæ cum Antonio simultates fuêre, qui adeò vix adduci posse videbatur, ut hunc Pontificem creari vellet. Gualtierus quidam Pamphilio propinquus in Antonii Barberini familiâ fuit, sicuti Romæ nobiles sese ad Cardinales, ac maximè qui gratiâ, & potentiâ valent, plerúmque applicant. Is ab Antonio malè habitus fuerat, neque tamen sine causâ, ac postremò facessere jussus, quæ res & ad Mazarinum pertinuerat, Antonio tunc cùm maximè familiarem: dein Gualtierum in Germaniam militatum abiisse aiebant, atque eò ita cæsum, uti non nihil suspicionis esset, isthuc haud ab hostibus factum fuisse. Eò Pamphilius Antonio, & Mazarino infensus videbatur, quam-

1644. obrem neuter hunc Pontificem creari volebat, atque hic dederat operam, uti Rex si eò res evasura videretur, huic intercedere Legatum suum juberet: sæpiùs Antonius palàm edicere voluerat, per Galliarum Regem Pamphilium Pontificem creari haud licere, qui ipsi suspectus esset: Franciscus tamen gratiâ, atque autoritate pervicerat, ut ne id facere vellet.

Postremò ubi Franciscus eo loco rem esse sensit, uti si Pamphilium creatum nollet, Pontificatus ad Cardinalem alienum, ex numero videlicet eorum qui ab Paulo V. creati fuissent, transiret, seriò Antonium fratrem docere cœpit utriusque fortunas, ac fortasse vitam ipsam in dubio futuram, si Pontificem ex sententiâ creare nequirent, tanta in utrumque, atque in omnem Barberinorum gentem omnium Ordinum Romæ invidia, ac malevolentia erat. *Sibi ipsis igitur cavendum videri, quòd aliter facere nequeant, quàm si Pamphilium Pontificem creari curent: nam hunc unum esse ex omnibus quibus Cardinalatus ab Urbano Patruo mandatus fuerit, cui Cardinales suffragari velint: obstare modò Galliam Antonii, ac Mazarini causâ, quoniam uterque Pamphilium sibi infensum putet: sed iniri rationem posse, quâ utrique, atque ipsi Galliæ caveatur. Certè si Pamphilius senserit utrumque nihil sibi mox obstare velle, quominùs Pontifex creetur, haud dubiè hunc tanti meriti gratiam utrique relaturum, nedùm in odio quod pertimescant permansurum, quâ de re fidem ejus accipiundam, ac præterea de omnibus quæ ad eam rem pertineant. Cæterùm dandam ab se, ab Antonio, atque Thadæo Legato Gallico fidem, sese omnes palàm Galliæ partes secuturos, cujus rei indicio hujus insignia ædium vestibulis appensuros: ab Pontifice de Britanniâ, de Provinciâ, atque Metensi, Tullensi, ac Virodunensi Diæcesibus impetraturos, uti Regi in his majora Sacerdotia perindè ac in cæteris Regni Provinciis posthàc cui videbitur donare copia sit, postremò uti Michaëlem Mazarinum Julii Cardinalis fratrem, ac Mancinum affinem Cardinales Pamphilius creet.* Melchior *a* Mites Sanchamondus Marchio Regis Romæ Legatus erat, vir genere, ac dignitate clarus, qui per Ludovici XIII. tempora tantisper Administer Regni fuerat, dein foris Legationis in Germaniam specie dimissus: hæ ipsi conditiones latæ, ac præstereà demonstratum, *Si Pontifex ab Barberinis alienus crearetur, eorum gratiam, atque potentiam infringi, ac fortassè omnem familiam perditum iri, quæ adeò Galliæ nulli usui futura esset: præstare igitur Pamphilium habere Pontificem qui his Pontificatûs gratiam debeat, quam his perditis quemvis alium. Thadæo fratri, atque Pamphiliis liberos esse, quorum connubiis affinitas contrahi inter utramque familiam possit, quarum altera alteri mutuam operam traditura sit.* Sed Sanchamondus ægrè adducebatur, uti quæ sibi ab Rege mandata de Pamphilio fuerant, ab iis discederet, atque adeò huic explendus animus fuit, quod ab Sanuito Marchione Theodoli Cardinalis fratre factum denique est: hic Regis partes sequebatur, cæterùm Pamphilio amicus erat, quîcum & vetus amicitia Sanchamondo fuit, cæpta in Galliâ, quò Franciscum Barberinum Urbani Legatum Pamphilius comitatus fuerat, ita ut Sanchamondo haud ingratum esset, eò rem rediisse, uti Pamphilio favere sibi necesse esset: quin & hic in re tantâ haud sibi defuit,

a Mite Marquis de Saint Chamond.

deſuit, promiſſis hominem per Sanuitum onerando. Convenit igitur inter utrumque, uti Sanchamondus ad Regem, Reginam matrem, atque ad Mazarinum ſcriberet, atque hos doceret, *Fruſtrà ſe Pamphilio obſtare, quem nihilominùs Cardinales Pontificem creaturi ſint, quamobrem præſtare ut id Regis voluntate fieri videatur: ſeſe intereà de Provincia, de Britannia, & de tribus Diœceſibus, uti Regi ab Pontifice mos gereretur cum Pamphilii Interprete egiſſe, cujus rei ſpes ſibi facta ſit, ac prætereà Cardinalatûs pro Michaële Mazarino, atque Mancino, ac denique tres Barberinos fratres ſeſe Regi daturos in clientèlam, & fidem, atque Galliæ inſignia ædium ſuarum veſtibulis appenſuros.* Intereà Cardinales quos omnes in unis ædibus concluſos eſſe moris eſt, uſquedùm Pontificem creaverint, tædebat tamdiù eodem in loco ſicuti in carcere commorari, jamque morbi inter hos graſſari cæperant, ab quibus Bentivolius interierat nobilitate juxtà, ac virtute, dicendi, ſcribendique peritiâ inſignis, neque adeò ſpatium erat opperiundi, quid ab Galliâ Sanchamondo reſcriberetur: cùm jam de Pamphilii creandi conditionibus Sanuito Marchioni auſcultaſſet, de his modò, non de Pamphilii perſonâ agi viſum, quæ ſi Regi tàm inviſa eſſet, hujus Legatum nullas ferri ſibi paſſurum fuiſſe: poſtremò Franciſcus Barberinus uti Mazarino autore Rex de Pamphilio ſententiam mutare nollet metuere, quod ubi nuntiatum eſſet, hujus injuſſu Pamphilium Pontificem creare ſibi non fore integrum, quamobrem properandum exiſtimavit, atque Hiſpanicæ factioni quid ſibi eâ de re conſilii eſſet ſignificandum. Continuò plerique ad Pamphilii cubiculum advolant, Pontificatum in craſtinum, nam diei veſper erat, gratulantur, hujus rei fama primùm per Cardinalium cubicula, dein ad Urbem manat, res magna in expectatione eſt. Sed de hac Bicchius Cardinalis factus certior ad Antonium properat, orat, obſecrat, obteſtatur ut ne id factum velit, quod ipſo maximè autore, cæterùm aliis graviſſimis de cauſis Rex vetuerit. Antonius dictitare id primùm ſententiæ Regi fuiſſe, cæterùm hunc ab eâ denique diſceſſiſſe ſibi compertum eſſe: Bicchius poſtulare, uti ſe docere velit, quo pacto id reſciverit: quod cùm facere Antonius nequiret, continuò per omnia Cardinalium cubicula Bicchius volitare, clamitare, *Rem fieri inſolitam, Pamphilio Pontificatum invito, ac reclamante Rege mandari, ex quo in Republicâ Chriſtianâ, atque in Eccleſiâ lites, ac turbæ exoriri poſſint: non deeſſe alios qui Urbano ſubrogentur.* Sed hæc tardiùs dicebantur, quibus Antonius demebat fidem, prædicando iſthæc Bicchium dictitare prioribus Regis mandatis fretum, ab quibus poſteriora ad ſe miſſa diverſa eſſent, prætereà Sanchamondus Legatus ceſſabat, quo factum eſt, uti poſtridiè Pamphilius Pontifex omnium propè ſuffragiis crearetur. Certè nemini dubium eſſe poteſt, Pamphilium Barberinorum fratrum operâ ad Pontificatum perveniſſe, qui & ab Urbano horum patruo Cardinalis creatus fuerat. Sed hic nihilo minùs hos perdere funditùs omni ope conatus eſt, ſicuti poſteà videbimus.

1644.

In Aulâ ubi quid Antonius Romæ deſignaverat nuntiatum, immane quot, quantaque in eum maledicta congeſta, quantus in Sanchamon-

1644. dum furor, ad quem subitò Rex scripsit, ut ab Antonio Rescriptum repeteret, quo Galliæ Protector creatus fuerat, juberetque Regis insignia quæ ad ædium ejus limen appensa erant, detrahere, quod & idem Cardinali Theodolo, ac Sanuito Marchioni fratri est ab Dunoseto imperatum. Sanchamondus triduò post acceptas ab Rege litteras Româ proficisci jussus, in Galliam redire, atque rure agitare. Sed hæc properantiùs decreta, ac facta fuisse quæ posteà dicemus, ea satis ostendent.

At Pamphilius assumpto sicuti Pontificibus moris est, novo nomine, Innocentius est vocari cœptus, perbellè simulans se Barberinis æquissimum fore. Primùm huic consilium fuit, omnes Italicos Principes quos Urbanus abalienaverat, secum in gratiam reducere, quod & cum Barberinis se factum velle simulabat: nam magno conatu de his cum Ferdinando Etruriæ Duce agere visus, quibus denique posthabitis, cum eo transegit, atque magna inter ambos amicitia conflata: subitò enim Carolum Ferdinandum hujus fratrem Cardinalem creavit, in quo hunc perinde, ac Camillum Phamphilium fratris filium habuit, quem & unà creavit Cardinalem. Cum cæteris Italicis Principibus haud secùs egit, transegitque, nullâ planè Barberinorum habitâ ratione. Urbanus Titulum Venetis gloriosissimum in Aulâ Vaticani regiâ parieti affixum detrahi jusserat, quia & hi adversùm se, ac fratris filios bellum sumpserant, quem statim Innocentius reponi jussit, rem suprà modum Venetis gratam, quorum animos ita sibi conciliavit, ut ultrò omnem Pamphiliorum gentem in Venetorum Nobilium Collegium cooptarent, qui honos hunc modò petentibus, atque optimè de Re eorum publicâ meritis haberi solet. Ubi primùm Pamphilius Pontifex renuntiatus fuerat, subitò ad Regem, Reginam matrem, ac Mazarinum scripserat, summam erga hos benevolentiam, ac benefaciundi studium ostentans, cui & ipsi perbenignè rescripsêre: id quidem ex Michaëlis Mazarini sententiâ factum, Cardinalatum ligurientis, atque haud satis gnari plura metu fieri, quàm gratiâ: nam hic tùm Innocentio ingens erat, uti sua creatio Regi minimè probaretur, atque ex eo lites, turbæ, ac partes in Ecclesiâ forent, quibus uti præverteret, nihil quod Regi animum explere posse videretur, infectum voluisset.

Tadæus Barberinus Urbi Præfectus erat, cujus Magistratûs potestas cùm maxima per veterum Imperatorum tempora fuisset, Urbanus quæ ad hunc pertinerent Jura, atque ornamenta ea sedulò ab vetustis, atque obsoletis rerum Romanarum monumentis repetierat, uti fratris filium antiquis Præfectis Urbis probè similem redderet, ac prætereà decreverat, ut in Solio (locus est in quo Pontifex sacra faciens esse solet) ipsos Regum Legatos anteiret, qui eò honoris causâ Pontifici adesse solent, hi propterea jamdiù isthuc intermiserant: sed Urbano mortuo sibi ad Solium redeundum constituêre, quò locum pristinum Innocentii voluntate recepêre, rem Barberinis suprà quàm dici potest molestam, ac gravem, sed alia posthàc his multò graviora, atque acerbiora fuêre.

Plerique tùm in Aulâ quoniam respublica in fœminæ peregrinæ, at-

1644.

que unà in hominis hospitis, & advenæ manu erat, si qua ratio rei familiaris per turbas, & bella civilia augendæ foret, circumspectabant, pigebatque quietos esse: sed præcisâ haud ita pridem omnium quæ antehàc in Galliâ fuerant, hujuscemodi malorum radice, ubi Sectarios Ludovicus XIII. perdomuerat, jam vix quidquam satis firmi videbatur, quò novarum rerum studiosi his moliendis niti possent. Ex horum numero Fridericus Mauricius Turrius Buillonius fuit, ob Sedanum sibi nuper ademptum, cujus recuperandi spem fovebat animo, usque modò quieturus dùm hæc elucesceret. Intereà rectè se abfuturum ratus in Italiam cum conjuge, ac liberis profectus est, nihil de habendis quæ ab Rege danda erant in Sedani æstimationem sicuti convenerat prædiis sollicitus: nam quamdiù hæc non accepisset, tamdiù sibi oppidi recuperandi jus fore credebat, eò isthûc rediturus ubi res moneret. Sed hic abiens ad Regem Reginamque Matrem scripsit, quæ profectionem horum injussu institutam excusarent, & quæ sibi discedendi ratio fuisset, scripto in vulgus edidit. Rex atque Regina Mater litteras hujus respuêre, atque edixêre qui Sedanum, atque omnem circùm regionem incolunt, quibus finibus hanc Buillonius tenuerat, ii ut ne hunc posthàc pro Principe habere vellent, sed Regi jusjurandum polliceri, quod ab omnibus lubentissimè factum est.

In Urbe sub anni finem quidpiam turbarum fuit: nam quæ in suburbiis ædes ab anno CIↃ. IↃ. LV. constructæ fuerant, ab earum dominis pro soli quod occuparent amplitudine, quidpiam pendi Rex edixerat: quò factum est ut omnes in suburbiis operæ ab ædificando cessarent, atque ad Almerici ædes aliquanto numero infestæ properarent: sed Prætorianorum huic imperitæ multitudini objecta manus hujus impetum inhibuit, ac denique compressit: dein quæsitum in noxios, uti pœnarum metu plebes ab hujuscemodi turbis, ac seditionibus deterreretur, quæ si neglectui Principibus, aut Magistratibus sint, rei publicæ quandoque grave damnum adferunt.

Post captam in Belgio Gravelingam Gasto, atque Melleraius ad Urbem redierant: Gassio qui nihil Urbem, aut Aulam curaret, is verò manserat ad exercitum, quò summa imperii ad hunc redibat. Sed Ellebovius qui Belgio finitimam obtinebat Picardiam, postulavit ut & suâ unà operâ in eo exercitu per reliquum æstivorum Rex uti vellet, quæ viro Principi data venia est. At hi parùm concordes (ut ferè fit) in imperio fuêre: cæterùm castella modò aliqua ad Aam flumen aut pugnando cepêre, aut redegêre ad deditionem: præcipuum fuit Vatta, Cœnobium celebre, atque munitum, quo posthàc ut plurimum stativa habita, loco videlicet ad incursiones in hosticum faciendas peridoneo, dein copiæ in hyberna dimissæ. Sed ubi bellum cum hostibus tempore anni desiit, id verò inter duces ex nuperâ simultate ortum est, utrique animus, atque virtus inerat, cæterum Ellebovio Principi viro æquum videbatur, Gassionem tametsi æquato secum imperio, sibi tamen obsequi multa, sese colere, atque observare, cujus rei insolens vir militaris

1644. cum eo more suo superbiùs quàm par erat, atque ferociùs egerat: quâ re offensus Ellebovius talem sui contemptum in Gassionem manu vindicandum esse constituit, sibique eâ causâ cum eo decertandum. Igitur ad eum *a* Montejocum mittit Tribunum militum, & Spiritûsfano (Rutam aliter appellant) Præfectum, fortem virum, atque strenuum, qui suis verbis hominem ad certamen provocavit. Id quidem Gassio nusquàm abnuit: sed enim se negat pedibus, sicuti plerumque fieri solet, atque Ellebovio placebat, decertaturum, quoniam vulneribus pridem acceptis impediretur, verùm in equo brevioribus sclopetis instructum, sicuti equitibus moris est, de quâ re ubi agebatur inter eos qui utrique aderant, atque inter se decertaturi erant, intervenêre his ab vicinâ Ambianorum urbe plerique nobiles, qui ambos ad urbem diversos reduxêre, dein Regis, ac Reginæ jussu Lutetiam Parisiorum iére, quò Gastonis operâ in gratiam reducti sunt, Ellebovio Regis verbis Gassionem amare, Gassione Ellobovium colere, atque observare jusso.

a Montdejeu, Jean de Schulemberg.

Anno proximo Leonardum Tortensonum qui Suecis in Germaniâ Imperator erat, cum exercitu cui præerat in Holsatiam transgressum memoravimus, uti Daniæ Regi Christiano in cujus ditione pars hujus Provinciæ est, bellum inferret, his quibus diximus de causis. At intereà ex composito Racocius Transsylvaniæ Regulus Pannoniæ, seu Hungariæ fines cum copiis erat ingressus, ut ne Ferdinandus Imperator ubi ab Suecis otium habebat, oppida quæ in Germaniâ præsidiis tenebant, reciperet. Eâ gratiâ cum Racocio ictum fœdus ab Tortensono diximus, non modò Christinæ Sueciæ Reginæ nomine, cujus rei huic ab illâ potestatem factam credere possumus, sed & Ludovici Galliarum Regis, planè hujus injussu. Neque tamen isthuc Racocio Rex significatum voluit, aut planè fœdus abnuere: sed ad hunc mox Antonium *b* Fouquetum Croissium in Senatu Parisiensi Consiliarium ab Avauxio, & Serviano mitti jussit Monasterio Vestfalorum, uti quod Tortensonus & Regis injussu, & minùs ex hujus dignitate in eâ re fecerat, id ille corrigeret, ac præterea Catholicis in Pannoniâ, aut Hungariâ caveret, ac denique Regem omnia sedulò pro Racocio facturum reciperet, quæ citra Religionis Catholicæ damnum fieri possent, quod ipsi Racocio probatum, Catholicis verò in Pannonia probatissimum, atque acceptissimum, atque ita fœdus utrimque ratum, gratumque fuit.

b De Croissy Fouquet.

Sed ab Tortensono novum adversùm Daniæ Regem sumptum bellum Suecos ab Germanico de quo Ludovico Regi cum Sueciæ Reginâ fœdus, ac societas intercedebat, planè avertebat: quæ res utrisque fraudi futura videbatur, de Pace cum Ferdinando, atque hujus sociis agere apud Monasterium Vestfalorum, & Osnabrugam aggredientibus: nam Austriacis ab magnâ belli parte vacuis haud magnum pacis studium fore, ac præterea spem magnam sibi Christiani Daniæ Regis adjungendi, quo freti bellum majore quàm anteà conatu non sustinere modò, sed & inferre, Suecis possent: postremò haud æquum esse quos sumptus ex annuâ pecuniâ Gallicâ in bellum Germanicum usque fecissent, eos in

1644.

Daniam transferri, adversùm Principem qui nusquàm Galliæ hostis es-
set. Hæc Regem, ac Reginam Matrem impulêre, uti quempiam in Sue-
ciam, & Daniam legare vellent, qui inter utrumque Regnum, Regem-
que pacem conciliaret, atque hanc Gasparo Cogneto Thuillerio qui apud
socias Belgarum Civitates Legatus erat, provinciam dedêre.

Hic postquàm Avauxius, & Servianus apud Monasterium Vestfalo-
rum Regis Legati, Joannis Oxenstiernæ, atque Adleri Salvii Sueciæ
Legatorum, atque item qui Daniæ Regis apud Osnabrugam negotia
procurabat, ejus sententiam satis exploraverant, Hagâ Comitis profe-
ctus est, atque Osnabrugam venit, ut ab visendis Sueciæ Legatis suam
de pace Legationem ordiretur, quia priùs Daniæ Regem, quàm Sueciæ
Reginam Christinam adire decreverat: ille enim haud æquè procul, ac
Regina aberat, atque adeò Thuillerium Copenhagâ, quo Christianus
agitabat, iter habere necesse erat, ut ad Stocolmiam Christinæ Regiam
proficisceretur: ità quod locorum situs facere prohibebat, Reginæ vi-
delicet quîcum Regi fœdus, ac societas belli intercedebat, primas defer-
re, id cum hujus Legatis primùm agendo fieri visum: dein ad Torten-
sonum properavit, quem item ex itinere adire necesse erat, ac denique Co-
penhagam ad Christianum.

Hic per juventutem gloriæ avidus, eadem quæ posteà Gustavus Adol-
phus Sueciæ Rex in Germania egregiè gessit, haud pari fortunâ tenta-
verat. Ingens illi animus, virtusque, sed sicuti hæc nihil senectus, ita nec
fortunam mutaverat, quæ ipsi semper adversa fuit: contra hanc tamen in-
victum animum gerebat, neque primùm quid sibi sententiæ esset, expro-
mere Thuillerio volebat, nisi priùs id Sueci facerent, dein omnes pacis
conditiones abnuebat, nisi item priùs omnes ab finibus suis copias abduce-
rent: ab quibus denique consiliis hunc est Thuillerius dehortatus, dein
Stocolmiam ad Christinam Sueciæ Reginam excurrit, perfecitque, ut ad
Sueciæ fines mittere vellet, qui de pace cum Danis agerent, quod & Chri-
stiano Daniæ Regi postremò satis placuit.

Intereà terrâ, marique bellum acriter gerebatur, quod Christiano
plerúmque secùs cedebat: nam cùm in Regia navi, adversùm Suecicam
Classem, præclarus, ac ferox capesseret pugnam, graviter vulneratus est,
neque eò minùs reliquo prælio adfuit, atque operam dedit, ita ut penes
quos victoria esset, in incerto fuerit. At Tortensonus in Holsatia, ac Ju-
tiâ prædas ingentes egit, oppida occupavit, ac præsidiis tenuit, atque adeò
potior visus. Iterùm mari pugnatum est, perindè incerto, ac priùs even-
tu: sed qui Suecicæ Classi præerat, is necatus est: aderat ipse Christia-
nus, qui ubicúmque per id bellum fuit, eò rem egregiè sustentavit, quæ
hujus unius virtute stare visa.

Sed hic ad Ferdinandum Imperatorem miserat, qui ab eo auxilium
peteret, neque eò magis fœdus ullum, aut belli adversùm Suecos socie-
tatem sibi cum illo sanciundam decrevit, quod tamen Ferdinandus fu-
turum denique arbitratus est. Igitur Galassum copias cogere, atque in
Holsatiam ducere jubet, ac denique eâ arte tractare rem, uti Christia-

1644. num ad fœdus, & belli ſocietatem adversùm Suecos adduceret. Haud ità properè Galaſſus movit, pecuniæ ad belli hujus ſumptus inopiâ, quæ tandem ab Hiſpanis curata eſt. Ita tum demùm Galaſſus in Holſatiam duxit, atque ubi eſt Tortenſono appropinquatum, ut ne prælium manu faceret planè cavit, ac eò redegit hominem, ut huic commeatûs inopia eſſet, neque cum Galaſſo pugnam facere auderet, editis, aut munitis ab naturâ locis caſtra habente, ita ut Tortenſonum undequâque clauſum putaret, neque elabi poſſe, abſque inſigni aliquâ clade, quæ inclinatam Ferdinandi rem reſtitueret.

Intereà Tortenſonus prædam, atque impedimenta pleraque aut vendi, aut igne corrumpi juſſit, ac virgultorum, & hujuſcemodi materiæ magnam vim cædi, atque in faſciculos colligi, quibus in paludem haud ità profundam conjectis, per hanc iter munire aggreditur, quo ſe ab Galaſſi cuſtodiis, ac præſidiis circumquâque, præterquàm ad paludem, quâ ſatis ille clauſus videbatur, poſitis expediret. Ita delusâ hominis vigilantiâ ab Holſatiâ in Germaniam intactus regreditur, ac ſolito gravius in ea redintregrat bellum, quod Racocius intereà in Hungariâ nuſquàm intermiſerat.

Tunc Chriſtianus exoneratus alterâ belli parte in Scaniam pleraſque traduxit copias, quas plures habuit, quàm Guſtavus Hornius, qui eâ parte Suecicis præerat: ſed Sueci claſſe potiores fuêre, cùm pleraſque naves ab Batavis conduxiſſent, quibus aucti tertiò cum Danicis conflixêre atque expugnatâ, captâque Regiâ, in qua Chriſtianum eſſe exiſtimaverant, nave, & qui huic toti Claſſi præerat cæſo, pleriſque navibus incenſis, aut captis, inſignem de hoſtibus Danis victoriam reportavêre: neque tamen Chriſtianus deſpondit animum, ſed ampliùs muniendis inſulis, quibus tota propè Dania conſtat, omnem impendit operam.

Præter Thuillerium, Fœderatorum Ordinum Legati conciliandæ inter Suecos, ac Danos paci, & ipſi operam daturi venerant, non tàm rei publicæ causâ, quàm ut inter agendum rationem aliquam inirent, quò portoria ab navibus ſuis Danicum tranſgredientibus fretum pendi ſolita Chriſtianus imminuta vellet: nam hæc Gens omnia ad quæſtûs ſui normam dirigere ſolet: cæterùm Legati ut id ab Chriſtiano anguſtis in rebus ſuis extorquerent magis, quàm impetrarent cum gratiâ, quinquaginta naves ſecum adduxerant inſtructiſſimas, quas tamen brevi dimiſêre: ſeu puduit cui pacem ab Suecis datam vellent, ei bellum oſtentare: ſeu Chriſtiano ea muniendi Danici freti cura fuerat, uti vix hujus injuſſu in Suevicum mare pervadere ulla navis poſſet: cæterùm lubens eorum operâ in pace cum Suecis ſanciundâ uſus eſt.

Chriſtanus non modò ad Ferdinandum Imperatorem miſerat qui ab hoc auxilium afflictis in rebus ſuis peteret, ſed & ad Uladiſlaum Poloniæ Regem, qui ſe & Sueciæ Regem appellat, quam Sigiſmondo uni ex majoribus ſuis Poloniæ Regi ab Carolo Patruo ereptam ait: hanc uti ſeſe adjutore recipere vellet, Chriſtianus hortabatur: præthereà fama erat, hunc ad Moſcovitorum Principem item miſiſſe, qui de fœde-

re ſecum unà, ac Poloniæ Rege ſanciundo adversùm Suecos ageret, quibuſcum illi haud leves controverſiæ intercedebant. 1644.

Eâ tempeſtate in Aulâ erat Roncallus quidam, ab Uladiſlao Poloniæ Rege miſſus, Oſolinſco Poloniæ Cancellario autore, qui ſicuti priùs, Richelius, ac tùm Mazarinus in Gallia, rem omnem publicam tractabat, ita & ipſe hanc omnem gerere in Polonia debere ſe arbitrabatur: neque id Uladiſlaus planè prohibebat, quia Oſolinſco in Polonia multæ, magnæque clientelæ ſunt, quas ab ſe Uladiſlaus alienas nolebat eſſe. Is Roncallus igitur ab Oſolinſco idoneus habitus eſt, qui cum Mazarino ageret. Uladiſlaum magna cupido ceperat, pacis inter Regem, & Imperatorem conciliandæ, quod eò maximè fieri poſſe credebat, ſi Suecos ab Rege, Hiſpanos ab Imperatore ſejungere poſſet. Præterea Uladiſlao nuper uxor mortua erat: hæc Imperatoris ſoror fuerat, cujus affinitatis causâ Auſtriacis faverat impenſiùs. Sed ab his haud pro ſuis in eos meritis habitus, novas amicitias, atque affinitates meditabatur, quin & Roncallus fœdus inter Ludovicum, & Uladiſlaum fieri poſſe aiebat, libertatis in Germania conſtituendæ, & pacis conficiundæ, ac conſtabiliundæ gratiâ. Sed cùm id neque cum Pacificatione, quam Uladiſlaus inter Regem, & Imperatorem ſuſcipere vellet, neque cum fœdere, quod Ludovico cum Suecis intercedit, ſatis congruere reſponſum eſſet, ob controverſias quæ Uladiſlao cum Chriſtinâ Sueciæ Reginâ de ipſo Sueciæ Regno ſunt, Roncallus has facilè deſituras dixit, ſi Regi, ac Reginæ Matri placeret operam dare, uti Chriſtina Sueciæ Regina Uladiſlao nuberet. Iſthæc ſeriâ conſultatione digna res viſa, quâ habitâ Roncallo denique reſponſum. *Gratiſſimam eſſe Regi, atque Reginæ Matri Uladiſlai de pace inter hos, & Imperatorem conciliandâ voluntatem, cæterùm Gallos ab Suecis ſejungi non poſſe: obſtare enim fœderis religionem, quâ integrâ nihil eſſe quod non Rex atque Regina Mater Uladiſlai causâ facturi ſint. Jam uti Pacificatoris cum Pontifice, atque Venetis partes ſuſtineat, illis optatiſſimum eſſe, atque id ad pacem conficiundam magis profuturum exiſtimare, atque ad libertatem in Germaniâ conſtituendam, ac conſtabiliundam, quàm fœdus inter ambos Reges, quod Suecis nunc ſuſpectum foret: poſſe tamen id poſthàc fieri, ſi nuptiæ inter Chriſtinam Sueciæ Reginam, & Uladiſlaum procederent, quibus Rex, atque Regina operam ſeriò dare vellent; hæc eadem qui Uladiſlao nuntiaret quempiam brevì ad hunc miſſuros.*

Is fuit Nicolaus Flecellus Bregius, nam Rex, atque Regina metuebant, ut ne cum Ferdinando Imperatore, cum Chriſtiano Daniæ Rege, & cum Moſcovitis fœdus, ac belli ſocietatem adversùm Suecos Uladiſlaus faceret, ab cujus fœderis conſilio hunc deterrere magnoperè ad rempublicam pertinebat. Igitur Bregius Monaſterium Veſtfalorum properare juſſus, quò ab Avauxio, & Serviano eò de Pace Legatis quid cum Uladiſlao his potiſſimum agendum videretur, reſciſceret. Avauxius ſingillatim Polonicarum, ac Suecicarum rerum prudentiſſimus erat, diu multumque in Polonica, ac Suecica Aulis verſatus. Cæterùm Bregio uti de Reginæ Poloniæ obitu, Regis ac Reginæ Matris verbis Uladiſ-

1644. laum conſolaretur mandatum, dein uti ſummam utriuſque in hunc ſignificaret benevolentiam, ſtudiumque. *His ſupra quàm dici poſſit jucundum eſſe quòd eadem de republicâ ſentiat, de Pace videlicet ſanciundâ, ac de Germaniæ libertate conſtituendâ & conſtabiliundâ. Ad hæc Imperatorem adigi non poſſe niſi ſummâ vi quæ ab Rege, ab Suecis, & ab Racocio adhibeatur, & quàm nuſquàm interpellari rei publicæ maximâ interſit. Eò Regem, atque Reginam in gratiâ habituros, ut ne quid Uladiſlaus deſignare velit, quod aut Suecorum, aut Racocii incœpta in Germania, Auſtria, Pannonia diſturbare poſſit. Regem verò, atque Reginam operam daturos ſedulò, ut nequid hæc Uladiſlao vel minimùm nocere, aut fraudi eſſe poſſint. Eò miſſuros ad Racocium, qui hominem in officio erga Uladiſlaum contineat: nihil enim his eſſe, aut fore poſthàc antiquius, quàm illius, ſicuti ſuis ipſorum ſervire commodis. Id omni ope facturos in Chriſtinæ nuptiarum negotio, quando ipſi cordi ſint, quod hujus conſilium jam Suecis cognitum ſit: & quamvis ipſis haud ita probari videatur, non tamen id adeò reſpuiſſe, ubi de hoc ab noſtris primùm mentio facta ſit, ut ne ſibi copiam eſſe credant, iterum eâ de re cum his agendi. Optatiſſimum quidem eſſe Regi, ac Reginæ Matri his nuptiis perpetuam inter Suecos, Polonoſque pacem conciliari, quos ambos amicos habeat. At ſi Suecicæ nuptiæ haud ſatis ex ſententiâ procedent, nihil Regi, atque Reginæ Matri jucundius futurum, quàm ſi Uladiſlaus ad aliquam in Gallia virginem animum adjiciat. Eſſe Gaſtoni Annam Ludovicam filiam unicam, quam illi nubere Rex, atque Regina Mater ſummoperè cuperent: ſed præter quamquòd adoleſcentior ſit, quàm Uladiſlai ætati conveniat, hanc patri longè cariorem eſſe quàm ut hanc procul ab ſe nubere patiatur: ſecundùm hanc principes virgines in Aula eſſe, Longavillam, Mariam Genzagam, ac Mariam Lotharingam Guiſiam maturâ ad tales nuptias ætate, quarum una ſi Uadiſlao nubet, eam Regi ac Reginæ Matri haud ſecùs quàm ipſa Anna Ludovica cariſſimam fore, atque hujus dotem uti regiis nuptiis tanto dignior ſit, aucturos.*

Iſthæc quidem in Aula rectè conſulta ac Bregio mandata fuêre. Ab Avauxio autem, & Serviano illi ſingillatim mandatum, ut Uladiſlaum in ſua, de pace inter Regem, atque Imperatorem conciliandâ, ſententiâ confirmaret, ita ut antiqua Principibus, ac populis Germaniæ libertas & redderetur, & conſervaretur. *Eò nihil magis neceſſarium videri, quàm poſthàc nullum Imperatori vivo deſtinari ſucceſſorem, atque adeò Regis Romanorum nomen de medio tolli, cujus qui poſthàc mentionem faceret, ſanciundum eum contra rempublicam feciſſe viſum iri; Septemvirorum numerum augendum, ita ut poſthàc Novemviri ſint, qui Imperatorem creent: unum ex his Carolum Palatinum, alterum Salisburgenſem Archiepiſcopum creandos, ita & Bavariæ Duci quò Imperii Elector porrò ſit cautum, atque uno Catholicos, ſicuti Proteſtantes auctum iri; ac denique imparem ſicuti neceſſe videatur, Electorum numerum porrò fore, ut ne ex ſuffragiorum pari numero quandoque Imperatoris creatio incerta ſit. Iſthæc ut ita ab Imperii Ordinibus in Monaſterienſibus, atque Oſnabrugenſibus Comitiis, atque alia omnia quæ in rem publicam erunt ſanciantur, Regi, atque Reginæ curæ futurum: cæterùm his gratiſſimum ac jucundiſſimum fore, Vladiſlaum tot, tantiſque virtutibus regiis ornatum Pacificatoris cum Pontifice, atque Venetis partes ſuſtinere apud Monaſterium Veſtfalorum, atque ut id Sociis, atque*

amicis

amicis placeat, Regem atque Reginam omnem daturos operam.

1644.

Mihi quidem videtur Avauxium, & Servianum de Romanorum Regis creandi abrogandâ consuetudine, Regis consilium properantiùs Poloniæ Regi patefecisse, priúsquam hunc è Pacificatorum numero futurum satis scirent. Nam Imperator, neque Hispani usquàm adduci potuêre, ut illius operâ in pacis negotio utendum censerent. Cæterùm posthàc Gallici apud Monasterium Legati hanc de Romanorum Rege creando consuetudinem abolendam censuêre, quantùm ad Imperatoris modò filios, ac propinquos: quod quidem haud satis æquum videtur: nam hi quandóque cæteris digniores erunt, qui Reges Romanorum creentur, quos adeò durum esset virtutis suæ præmio privari, atque his fraudi esse suam cum Imperatore propinquitatem: Sed posteà videbimus quid eâ de re magis Imperii Ordinibus placuerit.

Hoc anno fœmina Princeps Anna Montafiera mortem obiit. Huic ex primâ Nobilitate genus, nuptiæ supra genus fuerant: nam Carolum Borbonium Suessionem è regiâ gente virum habuerat, filiumque ex eo Ludovicum, ac filias duas: Altera Henrico Aurelio Longavillæ, altera Thomæ Principi è Sabaudicâ gente viro nupserat: Ludovicus priusquàm uxorem duceret mortem obiit. Anna antiquis moribus fœmina castitate, atque pietate insignis, cæterùm tanta huic gravitas, severitasque fuit, ut hanc superbam plerique esse dicerent, vitio humani ingenii virtutem alienam vix æquo animo ferentis.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER TERTIUS.
EPITOME.

1645.

MOTTÆUS ab Cataloniâ rediens Lugduni in custodiam conjicitur. Bretellus Gremonvilla Romam proficiscitur, qui Venetias deindè peteret eò Legatus ab Rege. Innocentius Pontifex Galliæ iniquus Barberinos fratres insectatur. Hi se Regi dant in clientelam & fidem. Fiunt isthîc turbæ in Senatu. Jubentur quidam ex hoc Ordine ab Urbe secedere. Barillonus Præses Pinarolum deducitur. Estrada Hagam Comitis de proximis æstivis mittitur, ac prætereà disturbando quod Sueci moliebantur cum Sociis Civitatibus adversùm Danos fœderi. Harcurius Cataloniam Mottæi loco obtinet provinciam. Hippolitæ Aragonæ cum Aquille, atque aliis de pellendis Barcinone Gallis conjuratio. Pralinoplessius Rhodam oppugnat. Intereà Harcurius ad Sicorim stativa habet. Rhodâ deditâ Harcurius Hispanorum exercitum Balaguieram compulit, fame urget, atque ad deditionem cogit. Magalottus Mottam oppugnat, quæ hoc mortuo Villaregio deditur. Mardicum Gastoni deditum. Ramsavius Tribunus Equitum ab Rege creatus. Tortensonus in Boiohemum movet. Racocius pacem cum Ferdinando sancit. Hic Leopoldum Austrium cum exercitu in Boiohemum mittit, cui Hasfeldium legat. Tortensoni, ac Suecorum cum Hasfeldio, Austriacis, Baioaris, & Saxonibus pugna, & victoria. Mercii, ac Baioarorum cum Turenâ, Gallis, Germanisque pugna. Pulsi nostri in Hassiam concessêre. Angianus in Germaniam Spirâ haud procùl traducit exercitum. Conismarcus cum Suecicis, Geisius cum Hassorum copiis huic conjunguntur. Angiani cum Austriacis, & Baioaris haud procùl Norlingâ pugna, ac victoria. Norlinga huic dedita. Tortensonus cum Suecis in Viadanæ conspectu habet castra, intercedente Danubio, ac prohibente expugnatio-

nem Urbis : cui rei confisus Ferdinandus Leopoldum, ac Galassum cum parte copiarum mittit ad Maximilianum Baioariæ Ducem, cujus res in angusto tum fuêre. Angiano morbo laborante ad Gramontium, & Turenam summa Imperii rediit, qui Leopoldo ac Galaßo appropinquantibus haud quaquam pares Nicrum, dein Rhenum copias traduxêre. Turena Augustam Treverorum recipit, ac Philippo Soëterno Archiepiscopo, atque Imperii Septemviro reddit. In Italia Velada Marchio, qui Mediolanensem obtinebat Agrum, redeunti ab Vigevano Thomæ Principi cum exercitu occurrit ad Moram amnem : eò pugnatur acriter, Hispani dilabuntur. Thomas pergit iter facere in Subalpinos. De pace apud Monasterium Vestfalorum agitur. Tancredi fabula ab Margaritâ Bethuniâ sicut hunc ab Rohano viro filium habuisset scitè conficta. Hersenius quâ de causâ in carcerem conjectus. Rex cum Regina Matre promulgandis Edictis in Senatum venit. Pax inter Christinam Seciæ Reginam, & Christianum Daniæ Regem Thuillerii Regis Legati operâ conciliata. Fœdus ab eodem Regem inter, & Christianum sancitum. Maria Gonzaga Uladislao Poloniæ Regi nupta ad virum deducitur.

1645.

ANNO proximo Mottæum Hodencurium qui Cataloniam obtinebat, in Galliam redire jussum memoravimus : plenus erat fiduciæ, nec quidquam hujus quod ipsi accidit, suspicabatur, homo imperio in provincia, quam jamdiù rexerat assuetus, nec sibi tùm Nucerii gratiam deesse memor. Invidiam augebat redeuntis cultus propè regius, sejuges rhedæ complures, carrorum quibus impedimenta vehebantur, magnus numerus, equi ad belli usum egregii plus centum, qui loris nullo sessore trahebantur. Qui inimici erant, Sociorum, qui amici, hostium spolia esse veriùs dicebant : præterea familia ingens, prorsùs iter triumpho simile videbatur, neque indigna tanto honore in provincia gesserat. Sed ubi Lugdunum advenit, ibi verò non modò se in ordinem coactum, sed ne liberum quidem, quo nihil in vita durius, atque asperius, sensit esse : nam subitò in carcerem, cui Petræ Incisæ nomen, conjectus est : prætereà quorum indicio quæ deliquisse aiebant, palàm essent, ii & in vincula conjecti Lutetiæ Parisiorum fuêre : res enim in invidia erat apud eos, qui tùm gratiâ valebant. Hunc ad fratrem Rhedonensem Episcopum Principatûs hujus initio scripsisse aiebant, uti se certiorem faceret, si qui res novas moliri vellent, quibus se lubens adjungeret : prætereà negotiorum Curatori quem habebat in Aula, misisse folia ab scripturâ vacua, cum nomine suo, ac signo appositis, in quibus foliis quid videretur perscriberet, atque sic fidem suam obstringeret his, quibus belli civilis studium esset. Posteâ de his, atque aliis hujuscemodi quæstio est in hunc exercita acriter, ex lubidine eorum quos Mottæus offenderat : cæterùm nulla quæ contra rempublicam essent, admisisse videtur : quæ verò de re familiari auctâ objectabantur, ea adversùm hunc tali loco, tali virtute virum, tantis rebus gestis, levia, atque jejuna videbantur : sed quid Mottæo factum sit, posteà memorabimus.

Intereà Mazarinus cùm se invito Pamphilius Pontifex esset creatus, nihil sibi reliquum esse constituit, quàm ut hunc beneficiis vincere ag-

1645. grederetur, uti non modò quam molitus erat adversùs hunc repulsam, ejus dolorem leniret, sed & ab eo Cardinalatum Michaeli fratri impetraret: nam quæ hominis eâ tempestate gratia, atque potentia erat, eam reputanti Pontifici in mentem nusquàm venire posse arbitrabatur, ut odium suum, quàm amicitiam mallet. Eâ gratiâ principio hujus anni Nicolaum *a* Bretellum Gremonvillam ad Venetos ab Rege legatum voluit, qui priùs Romam, quàm Venetias proficisceretur. Is quid facto opus esset apud Pontificem ab Mazarino probè edoctus, nihil tamen nisi ex voluntate Michaelis fratris qui Romæ erat, facere jussus est. Ubi Romam advênit, Innocentio Pontificatum Ludovici, & Annæ Matris verbis gratulari, ab his perscriptas eâ de re litteras reddere, Olympiam atque hujus filium Camillum nuper Cardinalem factum colere, postremò nihil omnium omittere, quò Pontificatum Pamphilio mandatum Regi, Reginæ Matri, atque Mazarino tùm jucundum esse significaretur. Eò Innocentius, & Olympia suprà quàm dici potest lætari, neque eò minùs utrique Mazarinum ludificari consilium fuit, atque homini gratiam aliquam pro his quæ erga eos commeruerat, referre decrevêre. Opimum Sacerdotium consultò Mazarinus abdicaverat, uti Rex id Camillo Cardinali, qui & Olympiæ filius, & Pontifici fratris filius erat, dono daret, atque eâ mercede utrumque ad Cardinalatum Michaeli fratri dandum impelleret. Sed nescio quo pacto accidit, uti priusquàm eâ de re facta satis, aut firmata ab Pontifice, aut Olympiâ fides esset, Gremonvilla Rescriptum quo Ludovicus Sacerdotium (Corbiæ Abbatia erat) Pamphilio dono dabat, Innocentio traderet, quò factum est ut ingratiis datum esset, Camillus Sacerdotio potiretur, Michaël Cardinalatum non haberet. Sunt qui Gremonvillam si quid in eâ re offenderit, eo purgatum velint, quod Rescriptum ex Michaëlis modò sententiâ tradiderit, neque enim mihi fit verisimile, hominem haud imperitum id temerè fecisse, sed magis Michaëlis autoritate adductum, & coactum, ut ne si secùs faceret, rem suâ culpâ corruptam ille diceret.

a De Bretel de Gremonville.

Innocentius Barberinos fratres non modò cum Italicis Principibus reducere in gratiam velle videbatur, sicuti suprà memoravimus, sed & cum ipso Galliarum Rege, atque adeò cum Mazarino, quibus si id satis placeret, eò se faciliùs adductum iri significaverat, uti Michaëlem Mazarinum Cardinalem crearet: præterea Nicolai Bagnii sui apud Ludovicum Nuntii operâ usus fuerat, quò Regi, Reginæ Matri, atque Mazarino persuaderet, ut Antonio Galliæ Patrocinium seu Protectionem redderent: sed id per simulationem faciebat, & causas quærebat, quamobrem & Michaëli Cardinalatum negaret, & Regi nihil benignè faceret: nam Regem, aut Mazarinum nunquam Antonio placatum iri arbitrabatur. Intereà Hispanis obsequebatur omnia; primùm enim Joannem Carolum Ferdinandi Etruriæ Ducis fratrem non modò hujus honoris causâ, sed & ut Hispanis rem gratam faceret, Cardinalem creaverat, probè sciens eò Romæ horum augeri Sectam, quam & pluribus statim posteà clientelis reddidit auctiorem, octo Cardinales qui ipsis amici usque fuerant,

præterea creando: quæ res denique Regem impulit, uti Gremonvillam abire Româ, atque Venetias proficisci juberet, ac Pontifici priùs significare, se posthàc nihil ipsi gratiæ debere velle; si quæ justa, atque æqua essent negaret, ibi verò se quid sibi facto opus esset, uti statum dignitatis tueretur, visurum, ac decreturum.

1645.

Cùm Veneti, atque Ferdinandus Etruriæ Dux Barberinos malè odissent, indignè videlicet ab Urbano, atque ab his habiti, nihil prius tùm habuêre, quam ut id in eos ulciscerentur, cujus rei spem sibi ereptum iri providebant, si Regem inter, & Innocentium simultates intercederent: nam apud illum certum Barberinis perfugium, neque adeò sibi vindictæ in hos locum, aut copiam fore. Eò Pontifici suadebant, uti Mazarino de Michaëlis fratris Cardinalatu animum expleret, quod si faceret certam inter Pontificem, ac Regem gratiam fore, neque Mazarinum facilè cum Barberinis concordaturum. Sed Innocentius nusquàm adduci potuit, ut id faceret, fretus recenti in Antonium Regis irâ, majorem hanc arbitratus, quàm ut tàm citò sedari posset, simul Regi, atque Mazarino ob repulsam quam sibi frustrà moliti fuerant ægrè facere jucundum erat.

Præter Cardinalatum quem Mazarinus fratri petebat, Belputeum de quo suprà memoravimus Regi tradi postulabat, in quem lege ageretur: nam cædis in Mazarinum paratæ Belfortio conscius fuisse dicebatur, quâ de causâ ab Galliâ profugus dùm Romæ agitaret, in Molem Adriani Innocentii jussu conjectus antehàc fuerat, nam tùm incertus quid Regi, aut potiùs Mazarino consilii foret super Pontificatu sibi mandato, huic gratificari studebat: dein ubi ab hoc, atque ab Rege ipso, ac Reginâ Matre gratulationes adfuerant, omni metu denique solutus Belputeum emiserat custodiâ: nam Vindocinus quem ejusdem paratæ cædis Belfortio filio conscium fuisse aiebant, apud Florentiam Etruscorum erat, qui per Ferdinandum Etruriæ Ducem, ut ne quid Belputeo mali, damnive Romæ eveniret, sedulò caverat.

Sed Barberini ex injuriâ, quam Thadæo fratri factam arbitrabantur, ubi Legatis pristinus in Pontificis solio restitutus fuerat locus, quem illi huic ex Urbis Prefecturâ debitum aiebant, præterea ex Cardinalatu Camillo Pamphilio mandato, quò spes nuptiarum Lucretiæ Thadæi filiæ cum illo interciderat, ac denique ex multis aliis quæ ab Pontifice quotidiè fiebant, aut dicebantur, se non pro merito in hunc suo haberi sentiebant: metuendumque videbatur, ut ne pro beneficio maleficium denique redderet, more hominum qui plerumque quibus plus debent, quàm præstare possint, eos perditos quàm salvos, & honestos malunt. Sed in Barberinis perdundis haud exigua merces futura erat: nam per diuturnum Patrui Pontificatum egregiè conlocupletati fuerant, atque adeò horum spolia amplissima fore videbantur. Postremò seu odio, seu avaritiâ, seu utroque impulsus Pontifex, ac præterea quotidianis plebis Romanæ in Barberinos maledictis, atque omnium Italicorum Principum odio permotus, seu quæ suâ sponte judicioque in Barberinos facturus fuisset, ea summâ omnium voluntate se facturum tùm sentiebat, illos labefactare, ac pessumdare denique decrevit.

1645. Haud deerant quorum accuſari poſſent multa, bellum adversùs Odoardum Farneſium Parmæ Ducem perperàm ſuſceptum, pecunia ingens è ſanctiore Sixti Pontificis ærario eâ gratiâ extracta, atque alia in tres fratres compluria: præthereà in Antonium ſingillatim nonnulla, quæ per adoleſcentiam deſignaſſe ferebatur. Nam penes quos aliquandiù reſpublica fuerit, vix in eos fruſtrà Quæſtionem inſtitueris. Quæ ubi Barberini adversùm ſe parari intellexêre, primùm Philippi Hiſpaniæ Regis animum tentavêre, ſi ſe in clientelam, & fidem accipere vellet: ſed hic Italicorum Principum, ac maximè Ferdinandi Etruriæ Ducis lubidini in Barberinos, quàm horum commodis ſervire malujt, tametſi multa, magnaque illorum in hunc merita eſſent; ſed Hiſpanis animum explere difficile eſt. Igitur ad Ludovicum Galliarum Regem neceſſariò confugiendum fuit, qui tametſi Barberinis jure iratus, atque adeò infenſus erat, tamen eò placari poſſe videbatur, quòd quæ Hiſpanis ægrè ſunt, ad ea ſuſcipienda Galli facilè impelluntur: prætereà Mazarini naturam, atque rationem omnem pernoverant.

Pigebat quidem eò ſibi rem rediiſſe, quò alienæ opis egerent, ac maximè hominis, qui hos diù multùmque ſed fruſtrà coluerat, atque obſervaverat, nihil ab his, ſed ab Galliâ modò ornatus, auctuſque. Igitur Valancæum Cardinalem obſecrant, atque obteſtantur pro amicitiâ, atque grato in Patruum de Cardinalatu animo, ut in Galliam proficiſci, cauſamque ſuam apud Regem, Reginam Matrem, ac Mazarinum ſingillatim agere vellet, doceretque. *Nihil ab Franciſco, nihil ab Antonio in Pontificatûs negotio dolo malo factum, ſed Galliæ, atque Mazarino, juxtà ac ſibi conſultum voluiſſe, quibus ſuâ de Pontificatu, atque clientium ſuffragatione Innocentii gratiam quæſitam oportuerit: rem hujus perfidiâ, non culpâ ſuâ aliter cecidiſſe, qui ſibi, atque aliis abundè cautum ſint arbitrati.* Valancæus denique de hoc omni negotio probè ab Barberinis edoctus Româ clam egreditur, dein Pontificem de ſuâ in Galliam profectione per litteras edocet, quæ res huic moleſta, quia præter morem, nec ſatis ex Pontificis, ac ne Valancæi quidem qui Cardinalis eſſet, dignitate fiebat: cæterùm quandò quò ipſi iniquus eſſet, aliud nihil erat, ità nec in eum quidquam graviùs conſuluit.

Sed Valancæus linguâ procaci, valido ingenio, jocis, atque facetiis ſeria miſcere ſolitus, prorsùm Aulæ quæ tunc cummaximè fœminis conſtabat, idoneus erat: huic vetus neceſſitudo, atque familiaritas intercedebat cum Caſtronovano, qui fœminarum operâ multa movere ſolitus fuerat, ſicuti nuper uti ſibi in Aulam redire liceret, per Rohanam Mombaſonam tentaverat, atque ambo vix quieturi videbantur, quin turbas in Aulâ excitarent, quod quidem Valancæum Mazarino æmulum opponendo ſcitè fieri poterat, ille enim genere, virtute, ac rebus geſtis clarus erat. Sed Mazarinus ab Bicchio Cardinale de Valancæi in Galliam profectione factus certior, huic obviam mitti ab Rege, atque Reginâ Matre curavit, qui hominem juberet Romam ſtatim, regredi, ac ſi quid dicendum haberet, quod his ſcito opus eſſet, id aut

scriberet, aut mitteret ad eos hominem fidum, qui hoc officio vice suâ fungeretur. At ille suspicatus id futurum, hujusmodi occursum vitatúque iter fecerat, ac secundo Ligeri ab Roanâ ad Briaram diù, noctúque navigans devectus, ad Urbem denique improvisò advênit. Continuò ad hunc missus ab Rege, ac Reginâ matre est Carolus Crequius nobilium Regis Cubiculariorum Princeps, cujusmodi quatuor huic annuam per vices navant operam. Is hominem eâ ipsâ die Urbe facessere, ante viginti dies Regni finibus egredi jubet.

1645.

Sed Valancæus moram deprecatus haud abiturus videbatur: quamobrem Rex, atque Regina Bagnium Pontificis Nuntium accersunt, ac monent, *Sibi consilium esse Valancæi audaciam coërcere, hunc in custodiam si manere pergat ad Urbem, conjiciendo, quod sibi apud Pontificem fraudi esse nolint, neque apud Cardinalium Collegium, quos etiam in Galliâ sibi ab naturâ subjectos salvâ Majestate regiâ, atque republicâ, quàm honorificentissimè haberi velint, cæterùm sibi vtraque hæc curæ esse, ut ne quid detrimenti capiant.* Bagnius ad Valancæum adit, & quæ sibi Rex, atque Regina dixerint, hominem edocet, qui denique paucorum dierum moram Bagnii operâ ab Rege impetrat, rei familiaris constituendæ specie, cæterùm quæ ipsi de republicâ dicenda haberet, ea cui Regi videretur, homini fido dicturum. Missus est eâ gratiâ ad Valancæum Brienna Comes Quatuorvir, cum quo vix quidquam quod satis ad rempublicam pertineret, disseruit, seu spatium quærebat Aulam qualis tunc esset omnem pernoscendi, seu cum Mazarini cliente aliquo, quàm cum Regis Administro, cujusmodi Brienna est, agere malebat: nam ad eum mox Lionnus missus est, cui denique Barberinorum consilia patefecit, qui Regis patrocinium adversùm Pontificis injurias expeterent, & quò suum in Galliam studium certius foret, prædia in Regni finibus commercari, unum ex Thadæi filiis eódem posthàc agitare vellent, ac denique sese totos Regi dedere, quin & per connubia inter fratrum, ac sororum filios, filiasque sese cum Mazarino conjungere: dein quanto usui Barberini in Aulâ Romanâ, ac maximè in Pontificalibus Comitiis futuri essent, demonstravit: sed novissimorum memoria recens erat, nequedùm satis ira in Antonium deferbuerat: quò factum est uti Lionnus negaret Regem adduci posse, uti Barberinos in gratiam tùm reciperet, neque enim Mazarino spes adempta erat, omnem Pontifici ex repulsâ quam huic molitus fuerat dolorem abstergere, atque hujus benevolentiam promereri, malebatque sicuti cæperat hunc beneficiis vincere, ut ne quod in Camillum contulerat, id frustrà esset, quàm metu territare.

Sed ubi mox Innocentium verba dare Regi, sibique, Hispanis verò non modò in rebus suis, sed & in alienis planè obsequi Mazarinus animadvertit, postremò sententiam mutavit, ac Pontificem metu, ut æqua nosceret, adigendum denique constituit. Nam Innocentius gratiæ sibi apponi volebat ab Rege, quod Buillonio Duci Celsitudinis Titulum negasset; jure id quidem, quandò & injuriâ hunc eumdem Urbanus Carolo Borbonio Suessioni Principi è regiâ gente viro negavisset: prætereà

1645. quòd Vindocinum Ducem ab Galliâ profugum Agrum Romanum ingredi vetuiſſet; quod certè Pontificem facere decebat, adversùm hominem cædis in Cardinalem paratæ ſuſpectum: quòd Legatos adeſſe ſibi in ſolio poſthabito Thadæo Urbis Præfecto porrò voluiſſet; quòd per Galliæ Legati abſentiam fecerat, ut aliis Legatis gratificaretur: quòd Camillum fratris filium Cardinalem creaverat, uti ſpes Thadæi Barberini filiæ nuptiarum cum illo intercideret; ab quibus videlicet ipſe Pontifex abhorrebat, neque in eo Regem, aut Galliam reſpexerat: quòd Avenionis Cavarum Legationem Antonio abrogaverat; uti videlicet hanc propinquo traderet.

Pontificem igitur ſic Regem ludificari intolerandum viſum: quamobrem cum Valancæo qui Caroli Neovillæ Rus nobile, (Villaregium appellant) haud procul ab Urbe conceſſerat, de Barberinis in fidem Regis, & clientelam recipiundis ſeriò agere viſum, quod factum denique ſic ab Lionno eſt. *Primùm omnium quòd de Galliæ Patrocinio ſeu Protectione ut hæc Romæ Antonio redderetur, nihil eſſe quod porrò poſtularet, quia cùm huic abrogata fuerit eam continuò Rex Odoardi Farneſii Parmæ Ducis fratri, ubi Cardinalis foret, habendam promiſerit. Ab Antonio quò ſuum in Galliam ſtudium clarius ſit, quidpiam innato ſplendore dignum faciundum videri: de conſcribendis ſumptu ſuo copiis actum antehàc, quod jam fieri magnâ cum hujus gloriâ poſſit. Hujus in Aulam profectionem Regi, & gratam, & jucundam fore, ex quâ major, atque illuſtrior de reconciliatâ ſecum gratiâ fama futura ſit. Ubi de Pace inter Galliarum, & Hiſpaniæ Reges agetur, quæ Sacerdotia, bonave Barberini in hujus finibus habeant, iis atque horum fructibus uti poſthàc fruantur, ac de præteritis ſi qui intercepti fuerint, ipſis ſatisfiat, cautum iri. Regem Pontifici per litteras ſignificaturum Barberinos in ſua fide, atque clientelâ eſſe, quos in gratiam Pontificis hortatu receperit. Quas propoſuerat Valancæus conditiones, ad eas ſi hæ adderentur Barberinorum negotium facilè confici poſſe, quamobrem Valancæum ſubitò Romam redire neceſſe videri, uti Barberinorum ſententiam exquirat.* Poſtremò Mazarinus ipſe Villaregium ad Valancæum iit, uti cum eo de hac omni re colloqueretur.

Sed intereà Barberini, ac maximè Franciſcus dubius, atque adhuc incertus hærebat, uti facilè crederes hunc nunquàm niſi omni ſpe ſalutis Romæ damnatâ Galliæ partes ſecuturum, ad quas invitiſſimus acceſſurus eſſet: eò primùm Antonio fratri, qui his jam antehàc addictus fuerat, uti Rex quod in Pontificalibus Comitiis offenderat, id condonare vellet, poſtulabat, atque ut huic Galliæ Patrocinium, ſeu Protectio redderetur, quod quidem Rex denique haud abnuit, per menſes modò tres, quibus elapſis hanc abdicaret, quam Odoardi Parmæ Ducis fratri promiſſam tradere poſſet. Sed id Franciſco, ac ne Antonio quidem haud ſatis placebat: præthereà ſibi perſuadebant Thadæo fratri qui Præfectus Urbi eſſet, præcipui honoris quidpiam in Galliâ deberi: poſtremò de affinitate cum Mazarino jungendâ tergiverſabantur, ætatem in fratrum, ſororumve liberis opperiundam dictitantes, quæ matrimonio idonea eſſet. Ita nihildùm ſatis certi firmive in Barberinorum

negotio

negotio erat: neque id Mazarino ingratum, nam & ipse haud satis expediebat, utrùm satiùs esset Pontificem, atque Pamphiliam Domum colere, an Barberinos tueri: illud æquius esse, si satis Innocentius intelligere vellet, quanto id sibi usui futurum esset, atque adeò sese regiâ benevolentiâ dignum ostendere. Intereà qui Barberinos oderant, atque perditos volebant, ii satis intelligebant Mazarino explendum de fratris Cardinalatu animum, ut ne hos regiâ potentiâ tegeret, ac tueretur, quod si fieret, omnis in eos ultionis spes intercidebat. Sed Innocentius tàm alienus ab Mazarino erat, ac tàm persuasus ab Sforzâ Cardinali neque Regem, neque Reginam Matrem, neque Mazarinum cujus consilio, judicioque cuncta in Galliâ fiebant, Antonio placari posse, uti Barberinos sese impunè pessumdaturum arbitraretur. 1645.

Igitur adversùm Antonium jure agere parat, & qui ex hujus familiâ erant duos in vincula conjici jubet: qui ad hujus ædes commeabant, eos Ludovisii, atque Camilli Pamphilii operâ circùm dispositi lictores quid adferrent, auferrentve illiberaliter investigabant: postremò edictum ab Pontifice est, uti pecuniæ in Parmense bellum impensæ ante aliquot dies rationem Barberini redderent, qui ubi exissent, in singulos quibus posteà in morâ forent, satis gravis mulcta dicta.

Cuncta hæc Antonium coëgêre denique uti de suâ salute seriò cogitaret, de quâ re apud Grimaldum Cardinalem, Franciscum fratrem, Valancæum qui ab Galliâ redierat, ac Tiquetum in consilium adhibuit. Grimaldo singillatim Mazarinus suam de Barberinis sententiam crediderat, & quibus conditionibus denique agi, ac transigi cum his æquum censeret, atque hujus rei conficiundæ dederat facultatem. Inter has conditiones isthæc præcipua fuit, uti videlicet Barberina Domus omnis in Regis clientelam, & fidem conferret se palàm, ac publicè, quò cavillandi posthàc Francisco locus nullus esset. Grimaldus isthuc omne clàm omnes atque adeò Hispanos agere jussus erat, atque simulare rem Barberinorum Regi haud magnoperè curæ esse, ut ne Hispani hujus consiliis præverterent. Ubi Antonius qui consilio aderant, eos docuit, quantum sibi ab Pontifice periculum impenderet, quod unâ fugâ, atque eâ maturatâ posset evitare, Grimaldus illius fortunam misereri, qui apud Regem sibi haud satis placatum præsidium quærere cogeretur: cæterùm quid Regi, Reginæ Matri, atque Mazarino de Barberinis consilii esset, hos tùm celatos voluit, quia Franciscus usque intactus ab Pontifice, nondùm adduci posse videbatur, uti conditiones quas suprà diximus acciperet.

Intereà Antonius ab Urbe profectus haud procul conscendit navim, atque ad Ligurum oram cursum tenuit, quò ubi appulit, tantisper in villâ littori propinquâ restitit: eò litteras ab Francisco fratre accepit, timoris plenas, quem de Pontificis odio, atque irâ denique ceperat, ubi cum eo de Antonii fugâ fuerat collocutus, cujus autorem Franciscum fuisse haud dubitabat, ex hac perindè huic, quàm illi infensus: simul Franciscus scripserat ad Aulam litteras, quibus maturato opus esse, si

1645. se, ac fratres Rex in clientelam, & fidem recipere vellet, significabat. His permotus Mazarinus ad Grimaldum scribit, uti nihil cunctaretur cum Francisco negotium conficere, modò ut Barberini palàm, & publicè sese Regis partes sequi demonstrarent, appensis Galliæ ad ædium suarum limina Insignibus, simul Pontifici litteras Regis redderet, quibus certior fieret, hunc omnem Barberinorum Domum tueri decrevisse, quam Pontifici cùm ex Cardinalatu sibi mandato, tùm ex Pontificatu hujus operâ adepto, carissimam esse non dubitet, atque hanc non modò salvam, & honestam, sed & florentem velle, quod quidem satis intellexerit frequentibus per Bagnium Pontificis hortationibus, ac precibus ut Antonium in gratiam recipere, & huic Galliæ Patrocinium, aut Protectionem Romæ reddere honoris sui causâ animum induceret.

Sed priusquàm hæ Regis litteræ Romam perlatæ fuissent, tantus de Pontificis odio metus Franciscum incesserat, ut haud satis æqui in Galliam usque animi, neque multùm in Mazarinum propensi planè immemor, quas Grimaldus ferebat conditiones, eas cupidissimè acceperit, ac de prædiis ab Thadæo in Galliâ coëmendis, atque eódem mittendo hujus filio fidem scriptò dederit: dein palàm ac publicè Insignia Galliæ liminibus Barberinorum ædium appensa sunt. Id quàm ægrè Pontifex tulerit, vel ex eo existimare facile est, quòd ubi Gueffierus cum eo de hac re collocutus est, hic Galliæ negotia Romæ tùm procurabat, negavit se credere id omne ab Rege profectum, sed ab Grimaldo, ac cæteris Barberinorum in Urbe amicis: sese hos sicuti par esset diligere, atque confidere sibi obedientes fore, quemadmodùm jus, & æquum postulet, adversùm quod Regem hos tueri velle nequaquàm existimet.

Barberinus & ipse Pontificem adiit, ac docuit, *Datam ab se in proximis Comitiis Sanchamondo fidem, fore ut ipse, fratresque Galliarum Regis Sectam posthàc sequerentur, quò hujus voluntate, atque Galliæ Clientium suffragationes, aut certè nihil his obstantibus, Innocentius Pontifex crearetur, atque adeò hanc solvendam fuisse, appensis ad ædium suarum, ac fratrum limina Galliæ Insignibus, quod huic probari non dubitet, cum ex eâ re tantum fructum ceperit, ipsum videlicet Pontificatum.* Innocentius quod Barberini sibi bonum, atque commodum esse duxerint, id æqui se, bonique consulere respondit, quibus ex animo factum vellet, atque idem Grimaldo de eâdem re colloquenti dixit, ac multa de suâ in Regem benevolentiâ addidit, nihilominùs Barberinos persequi, ac pessumdare certus. Nam ubi Franciscus Antonium Urbani Bullâ fretum, sibi Magistratum (Camerlingi sanctæ Ecclesiæ Munus est) permisisse ait, quem per absentiam suam gereret: Ibi verò Innocentius ut ne id Franciscus facere vellet edixit, ac Procamerlingum Sforzam Cardinalem Barberinis inimicissimum creavit, fructusque omnes Camerlingatûs huic attribuit. Sed nihil Romæ Galli quod sibi illîc utilius foret, unquàm fecêre, quàm ubi Barberinos tueri adversùm Pontificis injurias decrevêre: nam his multæ clientelæ sunt, quibus Rex fretus, saltem qui sibi suspectus erit, eum Pontificatu prohibere poterit, atque alia intereà in Urbe moliri, quibus Pontificis in se malevolentiam infringat, aut coerceat.

1645.

Qui res novas in Aulâ, atque in Urbe cupiebant, earum semina jacere hoc anno cæpêre. Antehac per Ludovici XIII. Regis pueritiam, hujuscemodi homines operam dederant, uti Senatus ab Aulâ rei publicæ specie dissentiret, quam ex omnium sententiâ gerere difficile est. In Senatu plerique adolescentes fuêre, bono, egregio, sed acriori, quàm par erat, sicuti ea fert ætas, ingenio : hi rerum humanarum nondùm satis gnari, dùm eas fortè ex Philosophorum præceptis administrari æquum censent, in fraudem incidêre, eorum dolis opportuni, quibus rempublicam perturbare consilium fuit : sed his majores natu pauci in Senatu conscii, atque fautores fuêre. Id primùm illis conandum fuit, ut ne Senatus in Matthæi Molæi Primarii Præsidis, atque aliorum Præsidum, prætereà majoris Classis, quæ Seniorum est, potestate esset, ex quorum sententiâ, judicioque frequens ubi opus erat in *a* majus Conclave & vocari, & haberi consueverat : Id & sui judicii cæteræ Classes quas Inquisitionum appellant, esse contendebant, pernegante cum Præsidibus majore Classe : postremò eò res rediit, uti cæteræ Classes ab Primario, dein ab uno quoque ex Præsidibus, prout quisque prior esset, uti Senatum frequentem convocaret, atque haberet ex formulâ postulandum esse constituerent, qui si abnuerent, omnes Classes in majorem ultrò conventuras, & si Præsides etiamtùm Senatum habere detrectarent, hunc Gaianum antiquiorem Inquisitionum Præsidem habiturum.

a La grande Chambre.

Igitur Inquisitionum Classes in majus Conclave, aut majorem Classem ex composito conveniunt, tametsi vocatæ non fuerant, atque illic agi cæptum, quo pacto Senatus rectè, atque ordine eò posthàc vocaretur, atque frequens haberetur, uti more majorum, sicuti Juniores aiebant, de republicâ consultaret, prætereà quis abnuentibus Primario, ac cæteris Præsidibus, item rectè, atque ordine Senatui præesse posset ? Sed Primarius Præses, atque alii cum Inquisitionum Præsidibus, atque Senatoribus litigare, conturbare rem, & altercationibus tempus trahere, donec postremò hora quâ excedere Curiâ moris est, adesset, atque tùm re infectâ discessum. Continuò Reginæ nuntiatum est, quid in Senatu ageretur : *Coercendam juniorum licentiam, nec hanc ipsis impunè esse debere, acerrimos in eâ fuisse* b *Petrum Gaianum, & Ioannem Iacobum Barillonum Inquisitionum Præsides, prætereà Nicolaum Quelainum, & Carolum Comitem Montoglanum homines maturâ ætate, qui Juniorum facilitate abutantur : Senatum uti civibus jus dicat, institutum : omnis rei publicæ curam penes Regem modò esse, cujus ullam partem attingere Senatui nisi ab Rege consulatur fas non sit.* Digna res visa de quâ in Regis Consilio referretur : adfuêre de more Gasto, Condæus, Mazarinus, Seguierus Cancellarius, atque alii, ex quorum sententiâ Gaianum, Quelainum, & Montoglanum Regina secedere, Barillonum Pinarolum concedere jubet : in hunc quoniam Belfortii consiliorum particeps habebatur, graviùs consultum, missi satellites qui eum Pinarolum abducerent, uxori uti virum comitaretur postulanti negatum, cæteri uti cuique rus Urbi proximum fuit, eò abiêre.

b Gaiàn, Barillon, Quelain, le Comte de Montauglan.

1645. Ubi hæc Patres accepêre, tùm de Collegarum diſceſſu ſolliciti in majus Conclave univerſi conveniunt, & quid facto opus ſit, inter ſe conſultant: dicuntur ſententiæ graves, multi ab omnibus judiciis, atque negotiis abſtinendum cenſent, uſque dùm Collegis in Urbem, atque in Senatum redeundi poteſtas fiat: hæc fuit Petri Bruſſelli ſententia, in quam Juniores frequentes iêre: majoribus natu aliter viſum, Reginam modò adeundam, atque uti Collegas redire juberet, commonefaciundam: qui ubi ſententiam ſuam valere ſtudent, plureſque in eam diſceſſiſſe contendunt, negantibus Junioribus, rursùs omnes ordine ſententiam rogari placuit: ſed ubi ad Bruſſellum ventum, quam priùs dixerat, eam mutavit, ſeu permotus eorum oratione, qui contra ſenſerant, ſeu veritus ne quid ab Aulâ ſibi graviùs accideret, nec poſt hunc quiſquam omnium ejus ab qua ipſe diſceſſerat ſententiæ prærogativam affectavit. Ibi verò ſe Juniores deſertos clamitare. *Qui in Aula gratiâ polleant, iis proditam ab Præſidibus, & Senioribus Senatûs autoritatem, quâ per eorum ſocordiam, aut avaritiam imminutâ hos ipſos ludibrio habitum iri, atque Juniorum fidem nequicquàm imploraturos. Senatus conſenſu nihil Aulæ terribilius eſſe, in cujus corruptelâ, avaritiâ, aut prædandi lubidine id modò reliquum bonis perfugium, atque præſidium ſit: eò qui hujus Ordinis dignitatem, atque potentiam minuant graviùs peccare.* Nihilo ſeciùs Senatûs decretum fit ſicuti Præſides, ac majores natu cenſuerant: dein Patres Reginam de Collegarum in Urbem, atque in Senatum reditu adeunt: de Senatu negatum, de Urbe Gaiano, Quelaino, ac Montoglano poteſtas facta: Barilloni cauſam ab aliis diverſam eſſe reſponſum, neque quod de eo ex Conſilii ſententiâ decretum ſit, id tunc minui poſſe.

Ubi hæc Senatui nuntiata, Juniores dictitare, *Hanc eſſe Seniorum ignaviæ, atque obſequelæ mercedem: Senatûs autoritatem in Aula nihili pendi, quoniam aliùs alio, nec omnes ad id quod ex uſu ſit, uno animo tendant. Antiquam experiri libertatem ſi cui bono lubeat, ipſi fraudi eſſe. Adeſſe exilium, carcerem, vincula ſi quid de republica more majorum referri velis: aut ſicubi ab Rege Senatus conſulatur, quod nunquàm niſi de Edictis ad corrogandam pecuniam fiat, rectè cenſueris. Regem inter, & Populum medium uſque Senatum fuiſſe. Si ille imperium per lubidinem, hîc libertatem per licentiam exerceret, adfuiſſe qui prohiberet Senatum, apud Regem monendo, precandoque, queis precibus ſua tamen vis, atque autoritas ineſſet, apud populum decernendo, coercendoque. Hæc tunc imminuta, corruptaque, dùm Præſides ſi diis placet, & Seniores Aulæ, & rei familiari ſerviunt. Imperium adeò in lubidinem, libertatem in licentiam verti: quæ uti ſuâ ignaviâ contracta poſteritas credat, nuſquàm commiſſuros. Igitur tametſi judiciis pro more operam dari Senioribus placeat, nequid de ſolito decedat quæſtu, aut quid adversùm Aulam offendant, nihil ſe tamen rerum facturos, donec Collegis omnibus in Senatum redire copia ſit.*

Contrà Seniores. *Neque Regem, neque Senatum* aiebant *quidquid poſſit, experiri ex uſu eſſe. Hoc tamen inter utriuſque potentiam intereſſe, quod hanc Rex ſuo, Senatus alieno, atque ab Rege conceſſo jure teneat. Præclara igitur eſſe Juniorum de Senatûs potentia, atque autoritate verba, quæ dùm magnificè jactant,*

1645.

haud satis meminisse hanc se ab Rege non depositam, sed permissam habere. Ubi Senatui Reges morem gesserint, id suâ voluntate, & quia recta essent, quæ Senatus monebat, fecisse: ab invitis autem exsculptum quidpiam, perindè Senatu, ac Regibus indignum fuisse: Cæterùm in Regno unum Regem imperare, parere verò cæteros omnes, nihil medium videri. Ipsum Romæ Senatum, Consilium Orbis terrarum, ipsos Consules plebi Romanæ paruisse. Quod Senatui juris sit in cæteros cives, non tàm suum, quàm Regis esse, cujus in ea re ipsiùs voluntate vices agat. Senatum si cum Rege sentiat validum, si dissentiat, infirmum fore. At enim avaritiæ, atque ambitioni eorum qui apud Regem gratiâ valebunt, serviundum erit? Minime. Sed si quid ex eorum lubidine Rex edicat, jubeatque in acta Senatûs referri, aut si quid ea res more majorum ad amplissimum Ordinem pertineat; standum iis quæ ipsi majores nostri sapienter, & moderatè fecêre: scilicet commonefaciundum Regem, & quæ æqua sint, edocendum, cæterùm ampliùs quidquam facere fas non esse. Quæ Senatus ab Rege, aut Reginâ Matre de Collegis postulaverit, eorum partem maximam impetrasse, scilicet ut ad Urbem redeant, quod difficilius erat: eò magnam spem esse, ut & brevì in Senatum veniant (quod quidem facilius videtur) impetraturos. At de Barillono negatum? quem scilicet gravibus de causis amandatum, & in custodiam conjectum aiunt: hujus tamen rei curam Seniores neutiquam omittendam censere, sed ita suscipiundam, ut ne sibi Senatus subitò obtemperari velit, qui mos jubentis magis, quam supplicantis sit. Patres mox posse rursùm de Barillono Reginam adire: Intereà si ab judiciis se abstineant, nihil illi profuturos, & populo, sibique damno fore. Nihilo seciùs Inquisitionum Classes judiciis abstinuêre. Post paulò Patres rursùm Reginam de Barillono, ut & hunc ad Urbem, & in Senatum redire vellet, adiêre: quod ubi acriùs urgeri sensit, priùs edocta quid respondendum esset, Barillonum ait ex Gastonis, Condæi, totiusque Consilii regii sententiâ in custodiam conjectum, & quoties ex Senatu quis peccaverit, in eum ex delicti gravitate pariter animadversuram. Sed nec ea oratio Juniorum fregit, aux flexit animos, uti luberet magis judiciis operam dare, donec moræ, atque otii tædio, cùm nihil suâ pertinaciâ proficerent, ad consueta munia redière.

Per id tempus in Urbe hujusmodi incidit res, cujus gratiâ propè ad seditionem ventum. Templum B. Eustachii celebre est, cui plebis multitudo ingens, quæ in eo sacris operam det, dudùm est attributa: hujus Antistes erat Tonnelierus, Curionem appellant, aut Pastorem, ab curâ Gregis quem verbo Dei pascere debet, is in gravem incidit morbum, ex quo cùm se refici posse diffideret, complures è grege suo, scilicet ex eâ multitudine, quæ sibi sacrorum causâ attributa erat, quos non modò in his, sed & in angustis rebus suis & consilio, & re juverat, ad se vocari jubet: dein singulos appellando, percunctatur quam pecuniam his mutuò dedisset, num eam absque rei familiaris gravi incommodo reddere possent? qui bonâ fide se negarunt posse, eorum chirographa conscîdit, cæterorum servavit: cujus rei fama ubi ad omnem pervasit multitudinem, incredibile memoratu est, quantam gratiam addiderit homini. Sororis filium habebat in eodem Templo sacris operantem, quem ubi ipse deces-

1645. ſiſtet, in locum ſuum Curionem fieri percupiebat: ſed priùs diem ſuum obiit, quam cuncta ad eam rem neceſſaria ab Româ venirent: quamobrem alius Curio eſt creatus. At ea quam ſuprà memoravimus multitudo attributa Templo negavit ſe quemquam in eo ſacris præeſſe paſſuram, præter Tonnelieri ſororis filium, quod quanquàm minùs æquum eſſet, neque dandum plebi exemplum erat, ſibi Templorum Antiſtites deligendi, mos tamen huic gerendus fuit, cùm certum eſſet non aliter quieturam.

Intereà quæ ad bellum proximis æſtivis porrò gerendum pertinebant ſummo ſtudio, atque diligentiâ parabantur; quod idem ut ab Sociis Belgarum Civitatibus fieret Regina Eſtradam Hagam Comitis miſit, ſimul uti quid hoc anno utrimque conandum eſſet potiſſimùm, cum his & cum Arauſio conſultaret, quantis copiis, quanto navium numero res communis gereretur: nam his Civitatibus ſcilicet ad Oceanum, atque Inſulas, quò Vahalis mare compluribus oſtiis ſubit, poſitis, major quàm cæteris omnibus gentibus navium copia eſt: hæ nobis in Belgii ora quidpiam molientibus magno uſui futuræ erant, atque adeò ut ne aliò abducerentur, cavendum fuit. Bellum nuper ab Chriſtina Sueciæ Regina adversùm Chriſtianum Daniæ Regem ſumptum fuerat, ſicuti ſuprà memoravimus, quod non modò terrâ, ſed & mari gerebatur: eò apparatæ utrimque claſſes, atque eâ parte belli Sueci fœderatos Belgii Ordines in ſocietatem vocabant. Sueci, atque Dani mare Suevicum accolunt; quo Batavi ac cæteri Sociarum Civitatum Populi navigare plurimùm, atque in hujus portubus commercari ſolent. Sed id ingredi niſi per ſubjectum Arci Danicę fretum nequeunt, quâ de causâ DanięRex maxima ab his exigit portoria, quæ uti planè tolleret, aut imminuere cogeretur, proni ad fœdus, & ſocietatem cum Suecis faciundam omnium animi videbantur, quod ſi fieret neceſſe erat bellum ab Sociis Civitatibus in Belgio adversùm Hiſpanos ſegniùs geri, ac pleraſque naves in mare Suevicum duci. Præterea Suecis ad bellum Danicum intentis neceſſe item erat, hos Germanicum ſegniùs gerere, atque ita novum illud adversùm Danos bellum utrobique nobis fraudi futurum erat, quibus cum Suecis, & Sociis Civitatibus belli adversùm Auſtriacos, & Hiſpanos ſocietas intercedit. Eâ causâ Eſtrada juſſus erat Socias Civitates ab Danico bello avertere, uti Belgico quantam ex fœdere debebant, nobiſcum operam darent, ac maximè ut eorum naves nobis ad mare quidpiam molientibus uſui forent. Impetratum denique ab Sociis Civitatibus eſt, ut ne ſe Danico implicarent bello, ſed magis paci inter Suecos, Danoſque conciliandæ ſtuderent, quod denique naviter fecêre.

Sed ut æſtivorum tempus in Hiſpania maturum eſt, eò de more priuſquàm aliò bellum cœpit. Decreta hæc fuerat provincia Henrico Lotharingo Harcurio, qui hanc Prorex cum exercitu obtineret: nam ad rem adverſa Mottæi fortunâ corruptam in Catalonia reſtituendam magis idoneus erat nemo, cujus rei patrandæ incredibili ſtudio flagrabat, non modo rei publicæ causâ, ſed & odio in Mottæum, qui cum Harcu-

rii inimicis, ac ſingillatim cum Longavillâ congruebat. Mottæo Margaritus cum omni factione ſuâ amicus fuerat, nam duæ apud Barcinonem ſunt, hæc una, altera Joſephi Dardennæ, quam adeò Harcurius prætulit, ſibique adjunxit. Margaritus per Proregis abſentiam apud Barcinonem, atque in omni Cataloniâ pro Prætore eſt (Gubernatorem appellant) cujus Magiſtratûs etiam Prorege provinciam obtinente, atque præſente quædam munia ſunt. Priuſquàm Harcurius adveniret, ex adversâ apud Ilerdam Mottæi pugnâ, atque irrito apud Tarraconem incæpto Hiſpani ſpem nacti Barcinonis, atque omnis Cataloniæ recipiundæ, non tàm apertâ vi, quod plerúmque feliciùs Gallis cedebat, quàm arte, atque fraude quibus maximè valent, ſibi agendum decrevêre. Erat apud Barcinonem mulier primaria formâ luculentâ, atque ingenio valido, quorum alterum ad pelliciundos animos, alterum ad ingentia quæque patranda uſui fore videbatur. Hæc ex Aragonia claris majoribus orta, viro item in Catalonia clariſſimo nupſerat, Hippolitam Aragonam, virum Albi Baronem appellavêre. Sed his nihil ſimile præter genus, alia omnia diſſimilia, atque contraria fuêre. Vir Gallis, uxor Hiſpanis ſtudebat, quò facilè Toralto qui in propinquo Tarraconi Præfectus erat, venit in mentem, Hippolitæ operâ uti, ut apud Barcinonem grande quidpiam atque Hiſpaniæ Regi utiliſſimum moveret, neque ad id patrandum mulier quidquam abnuitura erat. Hanc Onufrius quidam Aquilles dives, ac nobilis in urbe amabat dudùm, nequedùm huic illa copiam ſui fecerat, non quòd pudicitia obſtaret, nam huic alia omnia cariora fuêre, ſed quòd juvabat nobilitare ſcelus, ita ut non ad ambos modò, ſed & ad rem ipſam publicam prodendam pertineret. Igitur ex Toralti ſententia qui Aquillis amorem noverat, hunc Hippolita edocet, quid facto opus ſit, ſi potiri velit: ſcilicet deſertis, ac proditis Gallis ad Hiſpaniæ Regis partes tranſeundum, atque operam dandam, uti Barcino, atque omnis Catalonia in hujus ditionem, ac poteſtatem redeat.

Hic primùm averſatus, deprecatuſque facinus, quod utrique ac fortaſsè Civitati omni perniciem allaturum videbatur, poſtremò ubi mulieris animum nec rationibus, nec precibus, obſecrationibuſque flectere poteſt, hujus amore, atque blanditiis victus, non priùs tamen ex voluntate reſpondit, quàm illa rem nefariam grati Aquillis in Philippum Hiſpaniæ Regem animi ſpecie cohoneſtavit, dictitando hujus beneficio, ita enim ſe res habebat, Aquillem nobilem antehàc factum, fortunamque ejus viris genere in provincia clariſſimis æquatam, pro quo gratiam Philippo referendam, quem Principem ab natura ſortitus eſſet: ita tùm demùm Aquilles in Hippolitæ, hæc autem in illius poteſtate fuit. Aquilli Toraltus ſatis grandem pecuniam curavit, quam ex Hippolitæ ſententia largiretur iis, qui alicui ad rem quam moliebantur, uſui eſſe poſſent. Ambo ſibi Gallicanſium Abbatem totius Cleri Catalanici facilè principem haud difficulter adjungunt, nunquàm ab Philippo, Hiſpaniſque abalienatum, ſed tempori ſicuti complures ex ordine Eccleſiaſtico ſervientem: dein pleroſque alios ad Philippi partes adducunt. At poſt-

1645.

1645. quàm Harcurius Barcinonem advenerat, tanti fama viri, copiæ, atque alia instaurando bello idonea maximam Catalanis de libertate porrò conservandâ spem fecêre, quam Harcurius his quæ posthàc dicturi sumus præclarè gestis confirmavit. Is profectionem ad exercitum adornabat, cum in rem suam conjuratis esse visum, Hippolitam inter & Chabotum amorem conciliari, ut illius operâ quid Harcurius per proxima æstiva moliretur, ac faceret, rescifcere possent. Hippolita haud difficulter Juvenis animum ad sui amorem pellicit, ita ut planè in hujus esset potestate: dein Aquilles qui Chaboto familiaris erat, atque homini plus nobilitatis, quàm pecuniæ esse satis scibat, sese huic mutuam si ita videretur daturum inter colloquendum dixit, quod quidem gratum acceptumque Chaboto fuit. Sed ut hunc sibi magis, magisque adjungerent, simul ut hujus, atque Harcurii cui affinis est, operâ Josephum Margaritum ampliùs labefactarent, Chaboto persuadent ut huic Magistratum abrogatum, ac sibi ipsi mandatum velit: id illi & Harcurii Proregis affinitate, & suâ virtute freto haud difficile futurum, sese intereà apud populares operam daturos, uti Civitate donetur, quandò hic magistratus nulli nisi qui civis sit, mandari possit: ita bonæ spei plenum, atque Hippolitæ blanditiis, & consuetudine devinctum dimittunt, qui cum Harcurio proficisceretur.

Is jussus erat ad Sicorim habere castra, ut Hispaniæ Regem quem apud Cæsaraugustam venturum ferebant, aut qui copias ejus ductaret, eum fluminis transitu prohiberet, intereà dùm Pralinoplessius cum altero exercitu Rhodam oppugnaret. Oppidum est ad mare opportuno loco situm, muro firmissimo, & quinque propugnaculis munitissimum: mare fossam subit, atque adeò cujusvis auxilii eâ parte copia est. Id modò oppidum, & Tarraco ab Iberi ostiis ad mare Gallicum adhùc in Philippi erant ditione, cætera Ludovicus tenebat. Tarraco sæpiùs frustrà tentata, Rhodæ quia propior Galliam est, facilior oppugnatio visa, majorque ex hac oppugnatâ fructus.

Igitur Pralinoplessius IV. Non. Apriles circumquàque oppidum castra ponit, munitque. Eò ab Barcinone, quæ Proregum sedes est, Harcurius venit, & quò quæque Cohors, aut equitum Ala tenderet, agitaretve, & quâ quisque Castrorum Præfectus curaret, ipse pro Imperio constituit: dein eâ nocte quæ profectionem ejus antecessit, fossæ ad oppidum duci cæptæ. Peditum millia novem, equites mille in castris erant: ante portum naves bellicæ majores quindecim, incendiariæ sex, actuariæ decem, aliæ prætereà eò venire jussæ nondùm aderant. Reliquum Aprilis ducendis ad oppidum fossis, turribus ædificandis, collocandis tormentis consumptum; nec intereà nostris quies ab hostibus fuit. Oppido Præfectus erat Jacobus Cavalierus propugnandi inter Hispanos peritissimus: is quotidie equites, peditesque qui nostros operibus intentos perturbarent, emittebat. Sed hos qui ad hujuscemodi impetus sustinendos in stationibus fuêre, tuebantur, atque hostes propulsati, quoties eruptionibus pugnavêre: nullum tamen intermittebant diem, quin semel, atque

que iterùm quid pugnando prodesse possent, periculum facerent.

1645.

Nihilo seciùs opera nostri promovêre, in quibus occupatissimi erant,
cùm tempestas coorta, quæ usquè fecerant cuncta corrupit: nam ab im-
bre flumina quæ ab proximis Pirenæi jugis defluunt, atque Oceanus ab
fluminibus immensùm auctus omnia repente castra necopinatò comple-
vit: prætereà vento militum tuguria, atque tabernacula prostrata, homi-
nes unà, jumentáque his involuta fœdiorem quàm pro periculo speciem
hostibus è summo muro spectantibus præbuêre, omnes propè copiæ sta-
tiones, atque castra ipsa deserere coactæ in proximos vicos dilapsæ sunt,
cùm vim tempestatis, atque frigoris nisi sub tectis perferre nequirent.

Helvetii tamen ad omnem duritiem assueta gens nusquàm se loco mo-
vêre editiore fortè constituti. Item Pralinoplessius quas circùm Præto-
rium habebat copias, eas haud dilabi passus est: hostes intereà omni cir-
cùm oppidum regione aquis completâ incertis sese vadis committere non
ausi, nihil priùs quàm paulùm dilapsæ fuissent tentavêre. Tùm verò erup-
tione factâ ab ipso Pralinoplessio de more in oppidum compulsi sunt: dein
copiæ in castra rediêre, atque opera refici cæpta. Triduùm ea tempestas
sæviit, in mari, quàm in terrâ multò ampliùs: hâc duæ ex classe nostra
naves actuariæ periêre, altera vadis impacta, altera fluctuum vi disrupta,
qui huic præerat, is innixus tabulæ ad proximum littus ejectus est, pau-
cis aliis eadem fortuna fuit, cæteros milites, remigesque mare hausit: re-
liquæ naves diù multúmque cum fluctibus conflictatæ, postremò tamen
incolumes permansêre.

Sedatâ denique tempestate nostri maturare, hostes tardare opera, cre-
brò erumpere, atque ipsi longiusculè ab oppidi fossâ contra munire, nul-
la uspiàm oppugnando, aut propugnando majora virtutis exempla edita:
nihil soli ab nostris quàm quò hostis cominùs pugnando pulsus esset,
occupatum, atque id ni properè muniretur hostis quandoque, & pu-
gnando recipiebat, ac sic duplicabatur in abigendo rursùm labos, pericu-
lumque: quin & quædam jam munita loca ab hoste recepta sunt, fossæ
completæ, turres excisæ, omnia opera corrupta, quæ refici magno mi-
litum labore necesse fuit: postremò tamen ad fossam oppidi perventum,
cujus latere perfosso in hanc descensus patuit: sed eò aqua septem alta
pedes erat, quam adeò Cavalierus haud ita facilè transiri posse credi-
dit, seque aliquandiù prohibiturum, donec aut terrâ, aut mari quid au-
xilii adveniret, cujus ipse Philippus sæpiùs per litteras spem fecerat.
Sed hæc Præfectum frustrata est, Harcurius enim cum exercitu ad
Sicorim, classis nostra ab mari prohibebat, neque id ab Hispanis us-
quàm tentatum. Intereà nostri maturare rem, cunicularios ad propugna-
culorum latera duo applicare, horum alter pellitur, alter opus incipit, ac
promovet, pontes in fossâ instituuntur, quos incendiariis navigiis hostes
corrumpere tentant, sed hæc accedere prohibita longiùs quàm ut nocere
possent, arsêre: rursùm quò pulsus erat alter cunicularius, eò mittitur: at ea
saxorum queis murus constabat durities, atque hujusmodi colligatio fuit,
uti perpetua rupes esse videretur, quod quidem ut ne perfringerentur,

1645. aut avellerentur magnoperè obſtabat : ſummo tamen cunicularioruṁ labore eſt effectum, uti VI. Calend. Junias ad Sangeorgiani propugnaculi latus cuniculus pulvere tormentario compleretur, atque igne admoto ingentem ruinam ederet : continuò noſtri irrumpunt, locumque occupant, ac jam munire ſicut erat imperatum incipiebant, cùm pleraque nobilitas laudis avida prætergreditur, atque ad propugnaculi ſumma contendit. Ibi vero hoſtes haud quaquàm ſui diſſimiles, prætereà neceſſitate compulſi, quæ & fortiſſimis virtutem addit, poſtremò loco freti noſtros inter muri rudera per acclive ſubeuntes excipiunt : prælium fit quàm pro numero hominum acrius : noſtros ſi paulùm anniterentur oppidi expugnandi ſpes, atque gloria, hoſtes & fortunarum, & ſalutis cura quæ in eo temporis veſtigio agebatur, ſtimulabat : primo tamen congreſſu pulſi aliquantùm, dein juſſu Præfecti extrema metuentis eò omne præſidium oppidi accurrit, miſſiles ignes, malogranata, atque id genus alia quæ ab editiori loco magno uſui ſunt, affatim ingerunt, quibus atque alio omni telorum genere petiti noſtri, prætereà cùm hoſtes per declive procurrentes eos inter muri ruinas acriùs urgerent, loco ceſsêre, pedemque pugnantes retulêre : ſed hos cupidiùs hoſtes inſecuti numero ſexdecim cæſi ſunt, cæteri regredi properantiùs quàm venerant coacti. In eo certamine Sampaulus Tribunus militum qui uni præerat Cohorti viginti vulneribus adverſo corpore acceptis, altero modò genu ſubnixus, gladio uſquè rem ſtrenuè geſſit, donec ab hoſtibus oppreſſus eſt, cui dùm ſpolia detrahere conantur, quidam è noſtris ſubſidio venêre, atque hunc ab eorum manibus eripuêre : nihilo ſeciùs noſtri locum priùs in propugnaculi ruina occupatum tenuêre, atque munivêre : dein eâ quæ ſubſecuta eſt nocte cùm dextrâ, lævâque ampliùs loci occupaſſent, Cavalierus deditionem fecit, & poſt quatriduum cum omni præſidio oppido diſceſſit, navibus in ulteriorem Hiſpaniam devectus. Tanta res ab Pralinopleſſio ſumma cum laude, & bellicæ virtutis famâ ab ineunte Aprili ad exitum Maii confecta eſt. In eo negotio *a* Auſſonvilla Valbecurius, Uxellus, Sammegrinus, & Hardius Truſſæus caſtrorum Præfecti egregiam Regi operam navavêre, multaque per oppugnationis tempus militaria facinora edidêre. Ubi hæc Reginæ nuntiata, continuò decreta ſupplicatio, atque Deo immortali in majore Urbis Templo honos habitus eſt. Trinitatis Arx altero ab Rhodâ lapide, & ipſa tormentis petita brevì in deditionem venit.

a Vaubecour-Auſſonville, le Marquis d'Vxelles, le Marquis de Saint Mégrin, Hardy de 'la Trouſſe.

Dùm hæc apud Rhodam geruntur, Harcurius ad Belpuchium ſtativa habebat, id modò ſollicitus, ut ne ab Philippo copiæ Sicorim traducerentur, quæ Rhodæ auxilio forent, ſed eâ deditâ ſibi & quidpiam conandum eſſe conſtituit. Ilerda, atque Balaguiera oppida duo ab Hiſpanis anno proximo recepta in adverſâ Sicoris ripâ poſita ſunt, quorum altero ſi potiri poſſet, id magni ad rempublicam momenti fore intelligebat. Primùm igitur ut ne quid cis flumen in ditione Philippi eſſet, Agramontem Caſtellum in Urgellarum planitie poſitum per Chabotum caſtrorum Præfectum ad deditionem redigit, dein locum traducendis

1645.

Sicorim copiis circumspicit. Hostes ab Camaris, quod oppidum paulùm supra Balaguieram ad Sicorim est, ad Iberum usque cuncta ad amnem oppida, vicos, atque vada præsidiis tenebant, supra Camaras nulla ad Sicorim habebant præsidia. Igitur illâc copias equitum, peditumque, quot satis visum est, ab Barrio Santaunesio, & Plessio Besansono amnem traduci jubet, quod nullo negotio factum: superandus erat prætereà Noguera amnis, qui propiùs Camaras Sicorim subit, sed & hujus vada omnia pontesque hostes tenebant, præterquàm Trempam versùs, quò per montes propè invios eundum erat, eò hostes nihil de nostrorum in hanc regionem profectione suspicati sunt: prætereà Harcurius quò magis falleret, cum majori copiarum parte, quæ speciem universi exercitus præbebat, infrà Camaras locum quò transiret amnem, quærere videbatur. Ubi Santaunesius, & Plessius Besansonus eò pervenêre, quò Nogueram pedites traducere constituerant, ab Trempâ lintrem omninò unam habuêre, quâ freti funes quatuor validos ab alterâ ad alteram amnis ripam extendi jussêre, quibus vice pontis plerique, cæteri lintre sæpiùs commeante traducti sunt, ac subitò editiora ultrà flumen loca occupavêre. Postquàm Plessius Besansonus unâ cum peditibus Nogueram transierat, Santaunesius ad equites rediit. Vadum erat paulò infra eum locum quò pedites traducti fuerant custoditum ab hostibus, quos pellere, ut illâc & equites amnem transirent, necesse fuit. Eâ gratiâ convenerat inter Santaunesium, & Plessium Besansonum, ut hic cum peditibus ultrà flumen adoriretur hostem, intereà dùm ille cum equitibus vadum transiret, quod cùm utrimque fieret, hostes dilapsi, nostri superato ab equitibus vado jam uno agmine ad Camaras contendêre. Eò pons ad Sicorim est, quem ut hostes tenerent huic, atque oppido satis firmas munitiones addiderant, nam rati penes quem pons esset, ei magnam ad alia patranda facultatem fore, sibi quidem ad Cataloniam omnem recipiundam, nobis verò ad Ilerdam, aut Balaguieram potiundam.

Intereà Harcurius sese Sicorim Balaguieram versùs transire velle porrò simulabat, quò factum est, ut eò hostes adessent, atque adeò apud Camaras pauciores fuêre, cùm Santaunesius, & Plessius Besansonus advenêre. Pugnatur utrimque acriter, nostri strenuè rem gerunt, neque segniùs hostes propugnant, postremò castello uno capto, cæteræ munitiones deduntur. In hac pugnâ centum & quadraginta ex hostibus centuriones, procenturiones, vexillarii, prætereà nongenti ampliùs milites cæsi, captive, quadringenti è nostris cæsi, aut vulnerati sunt.

Pons eò ab hostibus antehàc interruptus fuerat, quem brevì reficere quia difficile videbatur, Harcurius amnem ratibus jungere maluit, quà traductæ quæ cis Sicorim erant, copiæ sunt. Postridiè relicto apud Camaras idoneo præsidio, atque omnibus impedimentis, tormentis, carrisque, Baltasarem cum equitibus quibus præerat, præmittit ad montes, dein pedites subsequi jubet, postremò ipse cum reliquo equitatu movet. Iter erat difficile, asperum, ac maximè equitibus, qui sæpiùs equis exscendere, atque hos loris trahere cogebantur. Postquàm in unum con-

S ij

1645. venit omnis exercitus, Harcurius bipartitò ad hostem ducit: ab dextrâ Merinvilla, ab sinistrâ Chabotus suum quisque præibat agmen: Santaunesio ut equitum, Sammegrino uti peditum curam singillatim haberent, præceptum: Plessius Besansonus Harcurium comitabatur, qui inter hæc agmina duo cum equitibus sclopetariis quos custodiæ causâ habebat, item suâ gravioris armaturæ equitum turmâ medius incedebat: agmen claudebant turmæ queis Alesius Baro præerat, atque Helvetiorum Cohors, cui Tribunus erat Rhonn, sed hi quiescere ubi prælium fieret, jussi, ad quos si quid durius accideret, cæteris receptus esset. Inter montes quà nostris descensus erat, & Balaguieram planities intercedebat, in quâ hostes instruxerant aciem, nostros itinere fessos, atque incompositos sicuti existimabant, aggressuri. Sed ea monte descendentium incitatio fuit, ut ne primum quidem eorum impetum hostes sustinuerint: primo congressu Harcurius cum equitibus cornu illorum dextrum fudit, fugavitque, cujus strage perterrita media acies, nostrosque ab montibus procurrentes conspicata fugam capessit, hæc ad notum Sicoris vadum ferebat, sed Harcurius id fore suspicatus eò præsidium collocaverat, quo fuga inhibita, hostes reliquam spem in virtute posuêre, atque adeò propugnavêre acriter: sed ab Harcurio cum equitibus, ab Catalanorum equitatu, ab Santaunesio cum Campanica Legione simul oppugnati, postremò cæsi omnes, captive. Sinistrum cornu, & quod reliquum hosti copiarum fuit, ad Balaguieram recepit se, atque pro mœnibus consedêre, ut ab tormentis oppidi protegerentur. Parvo ea victoria constitit, nam pauci duces, equites, peditesve trecenti omnino desiderati, *a* Charnius Comes qui Harcurii, Castelardus qui Armaniaci hujus filii turmis præfuerant, inter cæsos insigniores fuêre. Andreas Cantelmus qui Hispanis Imperator erat, ad Balaguieram retrocesserat, Mortara Legatus fusis quæ circùm se fuerant copiis, cum equitibus triginta secundùm amnem profugit, & mox ab sclopetariis Harcurii equitibus oppressus, captusque est. Trecenti cùm Legati, ac Tribuni, tùm Centuriones, procenturiones, turmarum duces, ac vexillarii, prætereà duo peditum, equitumque millia capta, mille sexcenti cæsi, aut in amnem compulsi periêre.

a Le Comte de Charni, Chastelard.

His ex sententia gestis Harcurius Hardium Trussæum castrorum Præfectum cum parte copiarum quæ ad Rhodam fuerant, ad se venire, & apud Termas, qui locus ad Sicorim est, stativa habere jubet, ipse Menargas in adversâ occupat ripâ, atque eò amnem ratibus jungit, uterque locus infrà Balaguieram positus est: Camaras jam suprà firmissimo præsidio tenebat, atque item eò Sicorim ratibus junxerat: Ita hostibus qui apud Balaguieram erant, clausum flumen suprà, atque infrà erat. Prætereà circùm oppidum cuncta loca peditum, equitumque præsidiis complet, ut hostem commeatu, atque pabulatione prohiberet: nam id oppugnare difficile videbatur, quoniam Cantelmus ad prælium quidem iterùm faciundum minùs quàm par erat copiarum, ad oppidum verò defendendum plus satis habebat. Loci natura Harcurii incœptum plurimum adjuvabat, nam ab Camaris ad Menargas Sicoris, suprà Camaras Noguie-

ra in hujus erat potestate: ab Noguierâ ex adverso Sicoris montes sunt, ab quibus amnis infrà, & propiùs Menargas Sicorim subit, ita tribus ex partibus flumina, cæterà montes parvam hanc in quâ Balaguiera posita est, regionem claudebant, atque adeò neque fossis, neque munitionibus, uti quaquà versùm venientem subsidio hostem arcerent, nostri opus habuêre. 1645.

Ubi primùm Philippo nuntiatum est, profligatos suos ab Harcurio fuisse, atque in angustum copias Cantelmi apud Balaguieram coactas, per omnem Hispaniam delectum haberi jubet. Intereà Philippum Sylvam ab Tarracone cum tribus peditum millibus evocat, quos antehàc navibus ad Rhodam dùm ab nostris oppugnabatur, auxilio mittere consilium fuerat: his adjuncti mille quadringenti qui Rhodâ per deditionis conditiones exierant, atque Tarraconem advecti fuerant, prætereà Valentiani mille: cum his copiis intereà dùm aliæ ex novis delectibus advenirent, justumque exercitum efficerent, Sylva ad Ilerdam statiua habuit: huic Legatus fuit Toraltus, Totavilla rei tormentariæ præfuit. Hi nihil omnium omittere jussi, quo ad Balaguieram commeatus duci possent, intereà dùm plures coguntur copiæ, quibus & pellatur hostis, & in Cataloniâ quidpiam operæpretii fiat: nam & in adversis præclara, atque magnifica loqui Hispanis moris est: sed omnes quos eò misêre commeatus, ii nostrorum, aut virtute, aut insidiis interiêre, & quæ adversùm præsidia nostra Cantelmus ab Balaguiera, Sylva ab Ilerdâ tentavêre, ea ipsis aspera, fœdaque evenêre.

Eò factum est, uti Sylva quidpiam diversissimâ sibi ab Balaguiera parte conandum esse arbitraretur. Sæpiùs jam Hispani Flixium ultrà Iberum amnem frustrà tentaverant: sed hujus expugnandi sibi magnam opportunitatem dari credidêre, intereà dum nostri ad Balaguieram planè intenti essent. Res erat in celeritate posita, si antequàm nostri sentirent, Hispani proficiscerentur, & Flixium advenirent: missi pedites, equitesque ad hanc expeditionem quot satis visum, tardiúsque id per exploratores Harcurius cognovit. Brevius iter erat Hispanis ab Ilerdâ, quàm nostris qui circùm Balaguieram erant Flixium tendentibus: quo factum est, ut illi oppidum priùs expugnaverint, quàm nostri appropinquarent: namque hos idoneo numero Harcurius Chaboto duce eò miserat, ipse aliquantùm ab stativis Iberum versùs processerat cum equitatu, si fortè quid ab Chaboto esset offensum, Plessio Besansono in stativis pro Prætore relicto. Apud Flixium trecenti è præsidio ab hostibus oppidum expugnantibus cæsi, cæteri in Arcem egregiè propugnantes receperant se, atque in eo erant hostes, instituto in murum cuniculo, ut hunc brevì disjicerent, cùm nuntiatum est Chabotum adesse. Tùm mutata utriusque partis fortuna est, & qui Flixium oppidum tenebant hostes, arcis omissâ oppugnatione, quo pacto ipsi suæ saluti consulerent, magnoperè laborabant: postremò eò res rediit, uti vitam modò pacti Chaboto dederent sese, qui omnes numero mille captivos abduxit.

Postquàm nihil ex sententiâ satis Hispanis procedebat, neque Har-

1645. curius de solitâ præsidiorum custodiâ remittebat quidquam, eò rerum omnium inopia apud Balaguieram crescere, graves in vulgus militum morbi grassari, ipse Cantelmus animo, & corpore juxtà æger oppido discessit, seu uti valetudini daret operam, seu Philippus ob rem corruptam infensus hominem objurgandi causâ accersiverat, qui ubi Balbastrum advênit, morbo suprà modum ingravescente mortem obiit. In oppido ad Simonem Mascarenam rei tormentariæ Præfectum summa imperii per Cantelmi absentiam redierat: is pro opibus sustentare rem, scrutari abdita, si quid fortè frumenti oppidani occultaverant, repertum est aliquantum, quo militi paucis diebus subveniretur: quæ in oppido erant copiæ, eæ veteranorum fuêre, quò magis eorum saluti Philippus sibi consulendum esse intelligebat: eò Philippum Sylvam perpetuis litteris urgebat, uti si quo modo fieri posset, commeatus ad Balaguieram mitteret: sed cùm id semel, atque iterùm Toraltus, & Totavilla frustrà tentassent, Mascarena sibi denique deditionem faciundam esse constituit. Hujus conditiones quantùm præsens rerum status monebat, æquissimæ ab Harcurio latæ: id modò durum, quòd hostium copiæ inediâ propè confectæ, & ad quietem magis, quam ad itineris laborem idoneæ longissimo circuitu per Cataloniam, Russinonensem agrum, Septimaniam, & Aquitaniam, alteram Hispaniæ ad Oceanum Cantabricum partem petere jubebantur, cùm ad suos redire per Aragoniam proximum esset. Sed Harcurius omnem partæ nuper victoriæ, atque diuturnæ obsidionis fructum in eo positum intelligebat, ut hæ veteranæ copiæ, sicuti post tanti itineris laborem futurum videbatur, Philippo quàm minimo posthàc, aut nulli usui essent. Ita Balaguiera quartum jam mensem ab Harcurio obsessa huic ab Mascarenâ X. Calend. Novemb. dedita est: nongenti Tribuni, Centuriones, Procenturiones, Vexillarii, prætereà equitum, peditumque quatuor millia, exiguæ Hispanici exercitus reliquiæ Balaguierâ discessêre, quod ampliùs fuerat ad millia sexdecim, id inediâ, morbique consumpserant, aut apud nostros captivi fuêre. Per Cataloniam ibat languidum, & miserabile agmen, equi, virique macie confecti, ac tametsi lentissimè procederet, tamen itineris tædio, atque labore plerique fatiscentes interiêre, ipse Mascarena Martorelli mortem obiit. Harcurius his in Cataloniâ præclarè gestis Barcinonem caput gentis victor, atque triumphanti similis rediit.

Sed hinc ubi primùm æstivorum causâ abierat, conjurati de quibus anteà memoravimus, multà moverant, plerosque largitione, alios religione, sicuti grande ab Philippo deficiundo facinus admisissent, atque id ipsis non modò impunè, sed & si in viam redirent, quæstui futurum fidem dando, atque firmando, sibi adjunxerant: postremò cæteros promissis onerando, factionis opes haud mediocriter auxerant.

Sed ubi hostes ab Harcurio profligatos acceperant, ibi verò ingens illos ceperat metus, ut ne frustrà essent, atque sua patefierent consilia: Hispanis vix quidquam ex tanto incæpto spei reliquum erat, tamen ab mari classem ostentare Toraltus decrevit, tametsi nihil ab terrâ copia-

1645.

rum ſicuti convenerat, Urbi admovere poſſet : nam ubi eâ parte Barcinonenſes diſtinerentur, tùm navalia invadere conſilium fuerat, quò multi Hiſpani milites bello capti cuſtodiebantur, qui ſi liberarentur magno uſui fore videbantur, ſed nihil ad conſpectum claſſis conjurati movere ſunt auſi. Apud Barcinonem tùm erat Pleſſius Beſanſonus miſſus ab Harcurio, qui de conjuratione, ſi quà fieri poſſet, incertis rumoribus vulgatâ certiùs cognoſceret : ſed cùm is quærendo, atque inveſtigando nihil ediſceret, poſtquàm Hiſpanica Claſſis infectâ re abierat, & ipſe ad Harcurium rediit. Iterum Claſſis ante Barcinonem viſa, nihilo plus profecit.

Sed conjuratis in dies augebatur metus, ut ne redeunte Harcurio quæ primùm inceſſerat, dein Hiſpanicæ Claſſis adventu ſemel, atque iterùm confirmata fuerat de conjuratione ſuſpicio, ea diligentiùs quæreretur, ac tandem fieret palàm : quò ſibi omnium conjuratorum conſilium habendum cenſuere. In eo Aquilles vir clementis, ac placidi ingenii poſtquàm nihil in Hiſpanis eâ tempeſtate auxilii, aut ſpei eſſe oſtendit, quorum res afflictæ, ac propè perditæ videbantur, tempori ſerviundum eſſe ait, atque ab incæpto planè diſcedendum. *Id quæ conjuratorum omnium fides, atque conſtantia ſit, fortaſſe Gallos clam futurum : ſin patefiat, quando ſe reſipuiſſe reſciverint, veniæ, atque gratiæ locum fore, neque commiſſuros uti tot viros qui cæteros omnes Barcinonenſes propinquitate, affinitate, aut aliâ neceſſitudine contingant, in ſui modò invidiam, odiumque perditum eant, cùm ab reſipiſcentibus nihil tùm ipſis, aut huic quam conſtituêre reipublicæ periculi ſit.* Contra Gallicanſius Abbas, *Aut patrandum incæptum aut omnibus fœdè pereundum dixit. In hujuſcemodi negotiis conſultare perinde capitale eſſe, atque exequi, reſipiſcentiam ſibi nequaquàm ſaluti fore, quam Galli coactam, neque aliundè quàm ab florentibus ſuis, Hiſpanorum autem perditis rebus ortam rectè exiſtimaturi ſint. Nullam igitur delicti gratiam ab his ſperandam, ſed crudeliſſima omnibus ſupplicia, quibus cæteros poſthàc ab ſimilibus conſiliis deterreant. Quamobrem ſibi certam peſtem adeſſe ſi palàm conjuratio fiat, cuncti ſciant, neque effugere hanc niſi audendo, atque incæpta patrando copiam eſſe.* Hæc vicit ſententia, accerſitaque tertiò Hiſpanica claſſis eſt : ſed huic defuêre commeatus, quibus petendis cùm naves plures in vicinos portus dimiſſæ eſſent, ad eam quæ dicta fuerat diem non adfuit. Ibi verò ſpes omnis ab conjuratis abjecta, atque eò res rediit, uti fidem ſibi darent invicem, acciperentque nihil ſe de conjuratione indicaturos, quod de more ubi tormenta adfuêre, fruſtrà fuit : de Aquille more majorum ſupplicium ſumptum, Gallicanſius Abbas, atque alii Eccleſiaſtici Rhodam, ac Salſas abducti. Hippolitæ forma, genus, cum Joſepho Dardennâ affinitas, cum Chaboto conſuetudo ad ſalutem profuêre. Hæc ſe Aragonenſem dictitabat eſſe, nihil ſe eo jurejurando quod Ludovico Catalani polliciti fuerant, teneri, atque adeò ſeſe quidem ut hoſtem, ſed non ſicuti civem quæ rebellaverit, ream habendam. Harcurius hanc Tarraconem abſcedere juſſit, proſecutuſque eſt abeuntem Chabotus, ut ne quid temporis utrique dùm copia eſſet, ab ſcelere vacuum foret : ita mulieri peſ-

1645. ſimæ, quod incæptaverat facinus impune fuit. Sed quæ dudùm Cæſar Choiſeulius Pralinopleſſius præclarè in Italiâ, Cataloniâ, atque aliò geſſerat, iis Rex, atque Regina mater honorificentiſſimam mercedem poſuêre, hunc Tribunum Equitum creando, Mareſcallos Franciæ vulgò appellant, qui & Rege coram, & per hujus abſentiam exercitus ductare ſolent, neque majus, aut dignius imperii nomen eſt, poſtquàm per Richelii tempora ut ne quis deinceps Magiſter equitum crearetur, Edicto cautum fuit, is unus modò erat, Tribuni Equitum, aut Mareſcalli Franciæ plures ſunt.

Nunquam aliàs ab noſtris tot tantaque uno anno incæpta, atque patrata: exeunte anno proximo Magalottus caſtrorum Præfectus vicinis Mottæ locis in Lotharingia cum aliquot equitum, peditumque copiis hyemabat. Motta haud procul Moſæ amnis fontibus oppidum erat in tumulo poſitum, naturâ, atque opere munitiſſimum, unus ad oppidum aditus difficilis, atque aſper, una porta quæ commeatibus pervia eſſet, altera diverſâ parte ad eruptiones ſicubi opus foret idonea, aut ad explorandum quid hoſtis in tumulo moliretur. Mottam Ludovicus XIII. jam antehàc bello ab ſe captam, ſicuti alia cum omni regione oppida, Carolo Lotharingiæ Duci per conditiones pacis reddiderat: ſed is ingenio mobili, atque infido rursùs bellum ſumpſerat adversùs Ludovicum, quod latrocinio magis ſimile, quoniam ad juſtum bellum opes deerant: oppido namque præerat Clicotus quidam, is in finitimis Æduis, atque Campanis itinera obſidere, qui commeabant, eos ex inſidiis aggredi, ſpoliare, capere, quandoque cædere, ex proximis collationes exigere, ex longiùs agitantibus agere prædas, prorsùs omnibus procul, juxtàque ſitis gravis, atque terribilis eſſe. Sed incredibile memoratu eſt, quantus ex hujuſcemodi latrociniis Carolo quæſtus acceſſerit: is tantus fuit, ut ne in ſecundis quidem, & florentiſſimis rebus uſquàm tantum auri, atque argenti habuerit. Quæ omnia rapto ex Galliâ quæſita fuiſſe Regi, atque Annæ Matri ægrè erat: eò ad Mottam versùs miſſus fuerat Magalottus, qui Clicoti, atque eorum qui in præſidio erant, excurſiones, & populationes cohiberet, eoſdem pabulationibus, atque commeatibus quoad fieri poſſet, prohiberet, intereà dum ad oppidi obſidionem plures copiæ, atque alia primo vere mitterentur. At quoniam haud fermè minor in oppido, quàm foris equitum, peditumque numerus erat, Magalottus hyberna munire aggreſſus eſt. Tres erant vici haud longiùs ab Mottâ quàm quò tormentum adigi poſſet poſiti: in his pedites, equites paulò longiùs collocati, dein una cura fuit, ut horum præſidiorum metu hoſtes oppido ne egrederentur, quod ſi facerent, continuò noſtri hos aut egredientes, aut regredientes perſequebantur, prætereà ut ne commeatus ad oppidum ſupportarentur, quantùm poterant, prohibebant.

Inter hæc hyeme exactâ, cùm æſtivorum tempus appeteret, tùm verò eam rem agi ſeriò Clicotus ſenſit: nam eò miſſæ copiæ complures, atque ex agris vicinis multi qui in operibus faciundis adjutores eſſent.

Caſtra

1645.

Castra properè magna ex parte munita, cætera rivus claudebat: dein fossæ ad oppidum duci cœptæ, atque alia quæ ad urbium oppugnationes fieri solent, magno studio administrata, nusquàm aliò tantus labos, periculumque oppugnantibus fuit. Nam ab oppido despectus erat in castra, nec quidquam moveri in occulto poterat, quò facilius hostibus erat, omnibus locis occurrere, quò nostri tenderent, eò munire, & quæ idonea erant ad propugnandum maturè parare: dein ubi erumperent, quod fiebat quotidiè, majori incitatione, atque impetu per declive decurrebant, quàm ut eodem sustineri, aut propelli ab nostris per acclive nitentibus possent: prætereà omnis generis tela ab loco superiore emissa nostris eò graviùs accidebant, ac maximè saxa ingenti cum hominum, tabernaculorum, casarum, atque ipsorum operum strage per præceps devolvebantur: sed has omnes asperitates, & Imperatoris, & militum virtus superavit. Ad fossæ latus perventum est denique, quo perfosso cuniculi in propugnaculo, & mœnibus proximis instituti, postremò hostes postquàm egregiè propugnaverant deditionem fecêre. Hujus leges ab Neovillâ Villaregio latæ hostibus sunt, nam Magalottus editâ in propugnaculo, ac mœnibus ruinâ, dùm hanc propiùs inspicit, glande ictus occubuerat. Vir erat Italicus, claris majoribus, nec eâ fortunâ ad quam hunc Mazarinus destinabat indignus, nam inerat virtus, atque peritia rei militaris: ubi mortem obierat subitò missus ab Aulâ Villaregius, qui rem conficeret. Clicotus cum copiis quæ oppidum defensaverant, Nonis Iuliis abscessit, altero postquam oppugnari cœperat mense. Magnam per finitimas civitates de Mottâ captâ lætitiam agitavêre, quibus vicinitas hostium gravissima fuerat.

Anno proximo Gravelingam ad Oceanum positam ab Gastone captam in Belgiò memoravimus. Haud procul & ad Oceanum posita est Dunkerca, portu, & civium multitudine celebre oppidum: his magna navigandi peritia, quâ freti damna Gallicis, Batavisque navibus ingentia attulerant. Gravelingam inter, & Dunkercam castellum est Mardicum, quod Albertus, & Elisabetha uxor condidêre, nam navibus ab Hispaniâ, atque Galliâ venientibus ad meridiem littus legendum est, quoniam eò mare altius quàm ad septemtrionem, quò multa vada cæca, atque ubi æstus decedit periculosa sunt: ut id littus esset in potestate, eò Mardicum Castellum conditum ex aggere, nec plura quàm quatuor habet propugnacula: in ipso mari Munitio alia est ex materiâ paulùm ab aquâ extans, arcendis hostium navibus. Castellum id expugnare Gastoni consilium fuit, uti sibi ad Dunkercam iter patefaceret: sed ea res aspera videbatur, quoniam Colmiam amnem traducendæ erant copiæ, cujus vada hostes partim corruperant, alia custodiis tenebant. Ultrà amnem omnis erat humilis, atque depressa ad Oceanum usque regio, atque adeò paludosa, aut crebris ad exhauriendas aquas fossis interrupta: Picolominius ad Bergam Fani-Vinoci, quod est oppidum ad Colmiam, Lamboïus ad Casseli-Montem æquo Colmiam inter, & Legiam spatio, uterque cum idoneo copiarum numero stativa habebat.

1645. Apud Dunkercam, Burburgum, & Mardicum, hæc ad lævam oppida ſunt, & apud Audomarifanum quod ad dextram eſt, valida præſidia fuêre: ita quoquò ſe verteret Gaſto, eò hoſtes aderant. Primùm ad Vattam duxit, ſicuti aut ad Legiam amnem, aut ad Audomarifanum versùs iter intenderet, dein flexit ad lævam, atque ad Lobregam venit, is ad Colmiam locus eſt, hoſtes in adversâ ripâ vallo muniti, ac tormentis inſtructi, noſtri ſe item in ſuâ ripâ munivêre, advectiſque tormentis utrimque emiſſæ pilæ nihil, aut parum profecêre. Gaſto eò ſe veniſſe præ ſe ferebat, ut hoſtes ſtativis eliceret, atque prælio ſi poteſtatem facerent decertaret: ſed hi propugnare ſatis habebant, neque his rem in diſcrimen adducere conſilium fuit.

Gaſto ubi nihil ſatis ex ſententiâ procedit, neque ſe Colmiam apertâ vi ſuperare poſſe ſatis intelligit, iter ad Legiam ſibi ſimulandum eſſe conſtituit. Tres apud Vattam Cohortes reliquerat, Villequierum Almontium quid ſibi conſilii ſit, certiorem facit, is Bolonienſi Urbi atque agro præeſt, qui & Caſtrorum Præfectus, & unius turmæ Cuſtodum Regii Corporis Dux eſt. Hunc ex Bolonienſi agro quàm plurimos poterit pedites cogere jubet, hos ad Vattam adducat, & quas Cohortes eò Gaſto reliquerat, agmini ſuo conjungat, cum his omnibus, quo huic edixit loco, Colmiam tranſire conetur: ubi id factum fuerit ſignificationem igne faciat, quâ conſpectâ idem in editâ apud Vattam turri fiat, prætereà tribus tormentis ſonitus edatur: ipſe ut hoſtes ab Colmiâ averteret, & in cuſtodiendo negligentiores faceret, multa palàm imperat, quibus univerſus exercitus hunc conſilium mutaſſe animum induceret, dein ad Peênem movit. Ubi noſtri ab Lobregâ digreſſi, Fuenſaldanius, ac Cimaius mouêre, ut ex noſtris noviſſimos carperent. Claudebat agmen Gaſſio, qui converſo gradu hoſtes Lobregam uſque repulit: hi dùm in Templo quodam propugnant, noſtroſque attinent, Fuenſaldanius, & Cimaius in tutum recepêre ſeſe: trecenti ex hoſtibus cæſi, ducenti qui, in Templo erant, diffiſi loco deditionem fecêre, captivique abducti ſunt.

Intereà Gaſto progreſſus in planitiem, quæ haud procul Peêne eſt, inſtructâ acie ſtetit, ſi fortè hoſti pugnandi conſilium foret: quo ceſſante pergit ad Peênem, atque eò caſtra habuit. Poſtridiè copias in aciem educit, nam hoſtes apud Caſſeli-Montem erant, tribus ab Peêne paſſuum millibus. Sed ubi hos ſuis ſe caſtris continere videt, cum duobus Sclopetariorum millibus, & equitibus mille, ad Foſſam-Novam contendit, eò Munitionem quam hoſtes Rubeam appellant, oppugnaturus, ſed qui præſidio erant, ii loco diffiſi maturè abſceſſerant. Ad hanc foſſam Fertimbaltius Stampæus ab Arderâ copias, quæ eò relictæ ab Gaſtone fuerant, adduxit: quæ res fidem majorem hoſtibus fecit, Gaſtonem ad Legiam versùs ducere. In his rebus magnâ parte diei conſumptâ, ad *a* Stapelem modò, qui haud procul aberat, progreſſus eſt: poſtridiè eòdem eſt commoratus, ſed ſub veſperam Ramſavium ad Haerbrucam, cum ſclopetariis mille, & totidem equitibus ire jubet, ſicuti omni exer-

a Eſtaple.

citui locum castris delecturus, atque succensis passim ignibus, & majori per milites, calonesque, quàm pro numero strepitu edito, totius exercitus ad Legiam properantis speciem præbere. 1645.

Inter hæc ab Villequiero significatio quam Gasto jusserat, facta, ignis suprà turrim apud Vattam visus, atque exauditus triplex tormentorum strepitus: nam vado Colmiam, prætereà passuum millia sex, quæ hostes perruptis undequâque molibus, aquis compleverant, copias traduxerat, prorsùs uti miles capite, aut pectore modò ab aquis extaret, atque ægrè ad siccum perveniret. Continuò Gasto Manicampum ad Colmiam præmittit, ut Abbatissæpontem refici properè curaret: subsequitur Fertimbaltius primum agmen ductans, dein ipse in secundo agmine Gasto, quem Gassio comitabatur: hunc ex itinere ad Abbatissæpontem properare jubet, uti Villequiero, quem ab hostibus premi non dubitabat, subsidio foret, quod ex sententiâ cessit: nam Gassio refecto ab Manicampo Abbatissæponte, eò traduxit quod ducebat agmen, atque Villequiero ægrè jam adversùm hostes numero potiores sustentanti rem in tempore adfuit. Intereà Gasto quantùm per locorum, quà iter habebat, iniquitatem licebat, ad Colmiam properabat, atque aliquo intervallo Ramsavius, quem longiùs ad Legiam versùs progressum memoravimus sequebatur. Gassio atque unà Villequierus hostes coëgerant ultrâ amnem, qui ad Burburgum pertinet, recipere se, quò sese obducto vallo ac fossâ munivêre, atque tormenta Burburgo advexêre. Tres erant Cohortes, atque equites quingenti: sed ubi nihil sibi ab Picolominio auxilii veniebat, abductis noctu tormentis Burburgum abscessêre tanto cum silentio, uti nihil nostri nisi adventante luce senserint. Intereà Gasto plures ad Gassionem copias miserat, quibus fretus ad Lobregam quò Picolominius moverat, contendit, nam eò Ramsavius cum vltimo agmine, tormentis, atque impedimentis Colmiam transire constituerat, qui cùm ab unâ parte, ab alterâ Gassio, prætereà Gasto instarent, optimum factu Picolominio visum, ad stativa sua apud Bergam Fani-Vinoci regredi, neque tanto cum periculo suo Ramsavium transitu fluminis arcêre conari: nullo igitur prohibente Ramsavius super Colmiâ pontem instituit, quo traducta tormenta, impedimenta, atque cæteræ copiæ sunt, atque adeò ad Mardicum via patuit.

Eò properè duxit Gasto, ac circùm Castellum ita castra posita sunt. Ipse Gravelingam, Gassio Dunkercam versùs, Ramsavius in medio tendit: hæc vallo, fossâque, turribus, atque castellis munita, mare clausit Batava classis, quæ haud procul portu in statione fuit, his rebus conficiundis dies decem consumpti. IV. Non. Quintiles fossas ad Castellum ducere nostri aggressi. Quà Gassio, atque Ramsavius curabant, brevì ad opera quæ hostes pro Castello objecerant, perventum: in hæc ubi nostri impetum facturi videbantur, hostes propugnare posse diffisi, & ea, & ligneam quæ in mari erat Munitionem, unà deseruêre, atque hanc incendêre. Sed ubi Castello est appropinquatum, primùm ordo palorum objectus aditum prohibebat, dein Glaciarium, & via tecta, præ-

1645.

tereà loca munita cum firmiſſimis ſtationibus, atque in his locis tormenta duo collocata, queis in ſubeuntes noſtros farraginem, aut glandium, aut ferramentorum propugnantes emitterent: ita foſſæ latus probè munitum erat, quod uti magnâ vi oppugnaretur, Gaſto juſſit. Cum hujus Cohorte *a* Vetipontius eâ die, atque eâ parte ſtationem habebat, Foliadæus Aubuſſonus item ex ejus clientibus caſtrorum Præfectus ſtationi præerat, ſumma rei gerendæ penes Ramſavium fuit. Tres Centuriones cum ſuâ quiſque centuriâ præire juſſi, reliqua Cohors in ſubſidiis fuit. Ubi primùm procurrere cœpêre, hoſtes eminùs telis, atque tormentis egregiè propugnavêre: noſtros objecta ad Glaciarii radices palorum ſeries morabatur, quod ubi Foliadæus, & Vetipontius animadvertêre, diſtrictis gladiis cum aliquot ſclopetariis eò advolant, atque detractis palis ad foſſæ latus ſuperato Glaciario evasêre: eódem Ramſavius cum Cohortis anteſignanis advênit, atque muniri locum juſſit, tormenta duo quæ eò advexerant hoſtes in poteſtate noſtrorum fuêre.

a Vieuxpont.

Quà Gaſſio curabat, item occupatus, munituſque locus in foſſæ latere, quò quia hoſtes haud æquè, atque aliâ parte propugnaverant, id minore negotio factum: utrobique noſtri tormenta advexêre, quibus vallum humilius, quod ad altioris valli radices erat, disjicerent. Id munitionis genus ſeu ex aggere cæſpite veſtito, ſeu ex ſaxo factum paulùm ab foſſæ ſolo extat, huic maximè defenſandæ: inter hunc humiliorem murum, & murum altiorem aliquid loci eſt, quo miles tectus commeare, & propugnare poſſit. Ubi hanc humiliorem munitionem hoſtes tormentis corrumpi vident, metuſque deditionem ſuadebat, hanc denique fecêre VI. Id. Quint. ſeptingenti atque triginta milites Caſtello diſceſsêre, tormenta in eo viginti quatuor, & quòd his tormentariæ rei ad plures annos ſatis eſſet, repertum: hoſtes dùm Mardicum oppugnaretur, parvâ manu ſemel, atque iterùm ad munitiones caſtrorum acceſſerant, toties ab equitibus, qui pro vallo in ſtationibus fuêre, pulſi. Ad amnem qui ab Bergâ Fani-Vinoci ad Dunkercam pertinet, ſtativa habebant, totumque muniverant amnem, id modò ſolliciti, ut ne hoc ſuperato noſtri Dunkercam oppugnarent. Ob hæc ab Gaſtone præclarè geſta, decreta ſupplicatio eſt, atque in majori Urbis Templo Deo immortali honos habitus.

Bonâ, fidelique operâ Joſiæ Ramſavii Legati apud Mardicum, atque anno proximo apud Gravelingam Gaſto uſus fuerat: quo factum eſt, ut ab Rege huic Tribunatum equitum peteret: datum id & commendationi Gaſtonis, & virtuti, rebuſque geſtis hominis, qui jamdiu Ludovico XIII. Regi, & tùm Ludovico XIV. filio merebat, poſtquàm Guſtavo Adolfo Sueciæ Regi militaverat, apud ambos Reges, atque adeò omnes magnâ bellicæ laudis famâ, niſi quòd largiùs vino, de more eorum qui ſeptentrionibus ſubjacent, uſus magnas ſæpiùs opportunitates rei benè gerendæ prætermiſit, patriâ Danus, domi nobilis, ſtrenuus magis, quàm fælix: huic Scipionem Tribunatûs inſigne Gaſto vice Regis ſolemniter dedit. Lincum deinde Caſtellum per Gaſſionem ad

deditionem redegit: unus ad id aditus erat, per molem in media palude positam, quam pluribus locis interruperant hostes: sed eâ refectâ nostri ad usque fossam Castelli post crebra in mole edita certamina pervenêre, applicitisque ad mœnia cunicularìis, hostes dedidêre sese, neque quidquam pacti Gastoni permisêre, qui omnes captivos Gravelingam abduci jussit: nam postulantibus uti cum armis, & rebus suis, instructis militariter abire liceret, nihil ex sententiâ responderat. Eadem fortuna Burburgo fuit, quadringenti apud Lincum milites, duo millia apud Burburgum fuêre, præterea oppidani qui centuriati essent quingenti, neque Hispani uti Linco, aut Burburgo subsidio essent quidquam movêre, tametsi nostri nusquàm muniverant castra: sed Gasto stativa adversùm hostes haud procul Burburgo habuit, intereà dum Legati cum parte aliquâ copiarum oppidum oppugnavêre.

1645.

His ad Oceanum gestis Gasto flexit ad Legiam, captoque ex itinere Casseli-Monte ad amnem pervenit: qui accolunt, ii nostros transitu arcere conati, fusi fugatique sunt: Eyterra, & Mervilla in deditionem acceptæ, atque eò traducto Legiam exercitu Bethuniam itum. Id parvum in Atrebatibus oppidum est, cæterùm omni operum genere, prætereà majorem partem palude munitum, quo laboris minus in defensando, atque minore præsidio opus est. Sed quoniam nostri improvisò accesserant, tantaque belli moles tàm exiguo loco imminebat, triduò ad deditionem qui defensabant hostes, coacti sunt: acriter in suburbio propugnavêre, dein compulsi in oppidum, id Gastoni dedidêre, qui eâ re confectâ in Aulam rediit.

Posteà loci Gassio, atque Ramsavius diversi Ilersium, & Venantii-fanum cepêre, dein rursùm conjuncti Armentariam ad Legiam venêre. Hanc sex hominum millia incolunt lanificio dediti, quingenti milites præsidio erant, Legia oppidum interfluit, atque ab alterâ parte subit fossam, altera palude munita est. Postquàm castra circùm oppidum posita, atque locata tormenta sunt, nam anteà deditionem se facturos negaverant, diem unum inducias postulavêre, intrà quem si nihil auxilii ab Picolominio veniret, dederent se, atque armati agmine cum carris, atque impedimentis abirent, quod cessante Picolominio factum. Is post Gastonis ab Oceano discessum, in iisdem inter Bergam Fani-Vinoci, & Dunkercam stativis agitaverat, Lamboïum modò Bethuniam versùs ubi ab Gastone oppugnabatur, cum aliquibus copiis dimiserat, si fortè subsidio esse posset, dein paulò ante Armentariæ deditionem stativis relictis ad Ypras moverat, quò deducti sunt ii, qui Armentariæ præsidio fuerant.

Armentariâ deditâ Gassio, atque Ramsavius ad Insulam versùs Urbem movêre, certiores facti complures hostium copias in suburbiis esse, quibus per oppidanos oppidum ingredi non licebat: eò spem nacti si parùm concordantibus intervenirent, rei benè gerendæ, appropinquant Urbi: sed Insulani ubi ab hoste incessit metus, militem qui Urbem defensaret, mœnibus recepêre. Itum deinde ad Menenem infirmum, at opportunò loco positum ad Legiam oppidum: id facilè captum, atque

1645. impedimenta, & quod gravius erat, eò cum idoneo præsidio relictum, agmen ficuti necesse erat per media hostium præsidia expeditum Gandavum versùs processit. Inter Gandavum, & Oceanum Henricus Nassauvius Arausiorum Princeps cum Sociarum Civitatum cui præest exercitu magnam æstivorum partem triverat: seu regio fossis, atque æstuariis concisa, prætereà Beccus, atque Carolus quondam Lotharingiæ Dux quo minùs quidquam operæpretii faceret, impediverant: seu sicuti usque ab principio initæ ab Ludovico XIII. cum Sociis Civitatibus de bello adversùm Philippum gerendo societatis plerumque fecerat, nihil movere voluerat, contentus ducto in eam regionem exercitu aliquam hostium distinere manum, ut ne Gastoni magna Dunkercam versùs sicuti memoravimus molienti cuncti intervenirent, prætereà navibus Batavis quæ in hac orâ fuêre, ejus conatus adjuvare, quod certè haud exiguum fuerat. Sed re ab Gastone, dein ab ambobus post ejus discessum equitum Tribunis benè, feliciterque gestâ, hi mutuam Henrico, sicuti cum eo convenerat, operam dare jussi ad eum expediti properavêre. Nuntiatum fuerat Carolum Lotharingiæ quondam Ducem haud procul Gandavo habere castra, cui nostri de improviso intervenire conati frustrà fuêre, nam itineris duces ab viâ quæ eò ducebat aberravêre: quo factum est, ut ille de nostrorum adventu certior factus Brugas abscederet, impedimenta Gandavum quò brevius iter erat, raptim adveherentur, ex iis tamen quidpiam nostri carpsêre, ducentique in via morati milites capti.

Gassio, atque Ramsavius ubi ad fossam quæ ab Gandavo ad Brugas pertinet perventum, eò stativa habuêre, atque misêre ad Henricum, qui certiorem faceret eos adesse cum omni exercitu regio, ut hujus commodis servirent. Ad Ostekelôom tùm habebat castra, nostri intereà ad fossam quædam castella cepêre: dein ubi propiùs Henricus accesserat, Gassio, atque Ramsavius hominem tot rebus gestis clarum, atque veterem Imperatorem adiêre, concilioque habito decretum, ut Henricus fossam, dein Legiam, & utrumque Scaldim exercitum traduceret, atque in eo huic Gassio, atque Ramsavius cum exercitu regio adjutores essent. Ubi Henricus ad fossam venit, ibi exercitus cùm regius, tùm Sociarum Civitatum conjuncti iêre, Legiam primùm, dein minorem Scaldim, haud procul Gavêre vico, Gandavum inter, & Aldenardam, postremò majorem Scaldim ad Vettêrem, & propinqua loca transiêre. Hîc major fuit labos, periculumque, nam hostes duce Becco aderant ex adverso, atque acriter pugnabant: sed vulnerato Becco, atque abscedere coacto cæteri pulsi, aut dilapsi: ubi Henricus ad Vaësem agrum quò intenderat, pervenit, ac nihil tùm nostrorum operâ egebat, hi ad Menenem rediêre. Henricus Hulstam oppidum oppugnare est aggressus, id & validum, & magnæ Henrico opportunitatis futurum erat, sicubi vicinas Antuerpas, Urbem totius Belgii longè celeberrimam, atque opulentissimam, & venientibus ab Oceano navibus aditu facilem oppugnare consilium foret. Ibi verò Hispani sensêre, quàm pulchrè Gallia, atque

Sociæ Civitates toto hoc bello processerant, quibus tùm id seorsim, aut conjunctim porrò gerere copia foret, nihil deinceps prohibente hostili qui inter utrósque jacebat agro.

1645.

Postquàm copiæ ad Menenem redierant, Gassio id oppidum, Comenam, & Armentariam munire instituit, ut hîc Legiæ amnis tractus esset in potestate, atque nostris porrò Sociarum Civitatum copiis conjungi copia esset, quod utrisque maximo usui futurum erat. Intereà Ramsavius tametsi æstivorum tempus exierat, Lensium, Sclusiam, atque Arleuxium duxit, quæ loca huic haud difficulter dedita sunt: dein nihil deinceps moturos hostes, neque quidquam ut anni tempus erat sibi movendum ratus Regis voluntate ad Urbem rediit: Rex & Gassionem jusserat eódem venire, uti de hybernis cum eo consultaret, quove pacto per eorum tempus copias aleret, quàm minimó suo, ac si fieri posset majore hostium sumptu.

Jam ab stativis quæ apud Varnetonem habebat, Gassio profectus Boloniam advenerat, cùm & ab Aulâ, & ab stativis nuntiatum est, hostes quidpiam moliri per ejus absentiam: hic ad stativa maturat redire, quò ubi advênit, hostes ad Curtracum copias omnes in unum conducturos per exploratores cognovit, ut indè quæ nostri ad Legiam amnem occupaverant oppida, ea tentarent, ac maximè Menenem. Carolus Lotharingiæ quondam Dux, atque Picolominius cum octo armatorum millibus ab unâ, Fuensaldanius cum decem millibus ab aliâ parte eò properabant accedere, uti nostros necopinantes in stativis opprimerent. De mediâ nocte Gassio Varnetone mouet, cum septem armatorum millibus, atque ad planitiem quæ inter Ypras, & Curtracum posita est, contendit, quà Fuensaldanio transitus erat: eódem & properavit Quincæus maturè ab Gassione venire jussus, is castrorum Præfectus Ramsavii copiis per ejus absentiam præerat, & apud Marvillam atque Eyteram stativa habebat. Qui ubi post paulò Gassionem ad planitiem venit, ac speciem ingentis exercitus, neque certè exiguus fuit, Fuensaldanio præbuit: ibi verò hic qui ab Ypris aliquantùm processerat, subitò eòdem versùs convertit iter, ac sub ipsis Urbis mœnibus instruit aciem, ut ab ipsius tormentis tota protegeretur, suprà proximum collem Cohortes quinque, tormenta septem collocat: quod ubi cognitum Gassioni, non fuit consilium adversùm hostem iniquo loco prælium facere, atque adeò in stativa ad Legiam rediit.

Pigebat Gassionem nullam fermè ob rem ad exercitum rediisse videri, nam hostes ab incæpto quod ad Legiam moliebantur, prohibuisse pro nihilo habebat. Itaque Bergeræum fratrem unius equitum Alæ Tribunum, & qui omni equitatui in eo exercitu præerat, Ypras versùs ire jubet cum equitibus quinquaginta, & Sclopetariis item equitibus quadraginta, is stationes equitum qui haud procul oppido fuêre propellit, dein ultrà pergit, atque in alios hostium equites incidit: hi in insidiis collocati fuerant, atque uti res occultior esset, equos dimiserant, sed hi nihilo seciùs ab Bergeræo cæsi, capti, aut fugati. Jussus erat captivos

1645. adducere, uti Gaſſio de hoſtibus certiora percunctando cognoſceret: quos ubi variis locis diverſos agitare accepit, nihil admodùm quid ipſe moliretur ſollicitos, eò ſibi rei benè gerendæ occaſionem dari eſt arbitratus. Primùm non iis quibus apud Varnetonem præerat, copiis ſibi initium rei faciundum eſſe conſtituit: nam ſi quid in ſuis caſtris moveri hoſtes ſentirent, continuò ſibi conſilium capturos. Igitur quas copias Ramſavius ductare conſueverat, eas Villequierum Almontium ad hoſtes verſùm ducere jubet, huic viarum gnaros adhibet, ipſe cum Bergeræo fratre, atque omni equitatu ſubſequitur: ſeriùs Potierus Geſvræus Varnetone cum cæteris copiis movit, conſiſtere ante Ypras ubi eò advenisſet, juſſus, ſi quid indè ſubſidii hoſtibus ſubmitteretur, prohibiturus, aut ſi quid noſtris durius præter ſpem accideret, iis præſtò adfuturus. Apud Alveringam, & alia circùm loca hoſtes agitabant, quibus quoniam noſtri ex improviſo intervenerant, magnum terrorem injecêre: ſex Cohortes erant, quinque equitum alæ, atque aliæ Lamboii copiæ, quibus Terlonus Marchio, & Ramſavius Tribunus præerant: pedites propè omnes cæſi, pauci in ſylvas, aut Ypras diffugêre, equites plerique ad Neoportum, & Hunſcotam intendêre fugam, Terlonus ad Caſſeli-Montem receptum nuper ab hoſtibus profûgit, milites quingenti, equi mille ducenti, novemdecim peditum, octo equitum vexilla, atque omnia impedimenta capta: quæ quoniam advehere importunum erat, atque difficile, pleraque cum ipſis carris igne abſumpta, cætera militibus prædæ fuêre, quâ bene multâ aucti ad reliqua militiæ munia alacriores fuêre. Qui è noſtris ad Caſſeli-Montem capti nuper ab hoſtibus fuerant, ii dum cuncti ad pugnam intenti eſſent, maturè dilapſi, unus modo Præfectus *a* Arquiemus Comes diligentiùs aſſervatus haud eâdem fortunâ uſus eſt. Ubi Menene ab noſtris capta fuerat, continuò Gaſſio apprimè gnarus earum rerum, quæ homini militari quæſtui eſſe ſolent, hanc permunire aggreſſus erat, quò factum eſt, uti brevì validiſſimum eſſet oppidum, quo fretus omnia circùm loca redimendis populationibus Curtracum, Brugas, Gandavum, Tornacum uſquè ſibi ſtipendiaria fecit.

a Le Comte d'Arquiem.

Sed hæc præclarè in Belgio geſta; gregarii unius militis proditione corrupta ſunt: is erat in præſidio apud Mardicum, cui fortè cum haſtato ejuſdem centuriæ jurgium fuerat, in quo indignè habitus ab eo, id factum tàm violenter tulit, uti privatam injuriam vel cum rei publicæ damno ſibi vindicandam decreverit. Nuper abierat per cauſam valetudinis *b* Clanlevius Mardico Præfectus, quò cuncta eo ſocordiùs agebantur: exiguum Caſtello præſidium, dilabentibus in dies ob ſtipendii inopiam, Præfectique abſentiam militibus: quò fiebat ut interdiù raræ ſtationes eſſent in his quæ foris erant munitionibus, noctu vix in Caſtello ad excubiarum vices milites ſufficerent: eò vigiliæ laxiùs, longiúſque inter ſe poſitæ locum dolo faciebant. Intereà gregarius quem diximus miles ad hoſtes Dunkercam transfugit, Præfectum quo loco apud Mardicum res eſſet, ordine edocet, nihil facilius eſſe, quàm Caſtello potiri. Hic primò rem incredibilem ratus, parvi pendere quæ ab perfugâ di-

b Le Marquis de Clanleu.

cebantur,

cebantur, dein ubi percunctando haud levem, & vanam esse videt, proximâ nocte rem aggreditur, atque ex sententiâ conficit: tantisper ab his, qui Castellum defensabant, est propugnatum, mox per ea spatia quæ vacua defensoribus erant subeunte hoste, cæsi, captive omnes, qui quadringenti omninò fuêre. Ex Hispanis viginti modò milites desiderati: ita quod fuerat magno sumptu, ac labore per hæc æstiva Castellum captum ab Gastone, id ab Philippo facilè unius nebulonis proditione receptum est. 1645.

Dum hæc in Belgio quod propiùs fines nostros est, geruntur, Arausius quà ad Batavos pertinet, Hulstam de quâ suprà memoravimus, ad deditionem redegit. Hujus quas tulit conditiones acerbiores visæ, quàm ut Ludovico, atque Annæ matri probarentur: nam Sacra posthàc in oppido publicè Catholico-Romano ritu fieri vetuit, quò adhuc facta fuerant. Id igitur apud Arausium, & Socias Civitates expostulavêre graviter, atque docuêre id contra fœdus esse, quo cavebatur nihil in Belgio quod ad Sacra attineret, mutatum iri: præstereà id Sociis Civitatibus fraudi futurum, nam omnes Catholicos pertinaciùs posthàc propugnaturos, ubi se non minùs pro aris, quàm pro focis bellum adversùm eas sibi defendendum esse intelligerent. Sed neque fœderis religione, neque tanti Regis autoritate aut Arausius, aut Sociæ Civitates ab sententiâ deduci quivêre, raró enim aut hæ, aut Sueci quæ ad Sacra pertinent, in iis fidem nobis præstitêre, aut quod fœderibus cautum erat, eò stetêre.

In Germania initio hujus anni Turena varia sese moliri simulans, Baioaros adducit, item Carolum Lotharingum, ac Gleenem, qui in Vestfaliâ quibusdam, sicut antehàc diximus Imperatoris copiis præerat, ut ad Rhenum, & Mosellam propiùs accederent: hi duo qui cis Rhenum tùm fuêre, Baccaram in Agro Palatino oppugnare sunt aggressi, sed appropinquante Turenâ incœptum omisêre. Turena verò Creutsnacum oppugnavit, arcem scilicet, nam oppidum haud satis firmum qui foris plus potest, facilè occupat: arx edito loco sita, cui oppugnandæ decem dies consumpti, importuno ad Tormenta, cæterasque Machinationes moliendas loco; postremò cuniculo subtùs murum acto, qui in præsidio erant, deditionem fecêre: dein Arx & oppidum Philippo Ludovico Palatino Lautereno cujus dudùm fuerant, ab Rege reddita sunt.

Anno proximo exeunte Leonardus Tortensonus qui Suecis in Germania bellum gerentibus Imperator erat, Austriacorum copias quibus Ekenfordius præerat, ipso Duce, atque aliis compluribus captis, cæsis ve fuderat: dein ipsum cum universo Imperatoris exercitu Galassum aggressus, atque acriter persecutus, hunc Magdeburgum ad Albim compulerat, uti castra sub ipsis mœnibus ponere cogeretur: nam qui oppido præerat, id ingredi prohibebat, neque commeatu juvabat, metuens videlicet utne sibi ipsi in Urbe deficeret. Tortensonus omnia circùm occupaverat loca, atque hostem omnium rerum inopiâ ad deditionem redigere parabat.

1645. Galassius sub Magdeburgi mœnibus communiverat castra, tempus trahere certus, quod intereà terere Tortensonus in segni obsidione cogebatur: sed huic persequendæ Conismarcum cum idoneo Suecorum numero, & Geisium cum Hassis auxiliaribus reliquit: ipse majora agitans animo in Boiohemum duxit, captisque per Legatos quos præmiserat cum expeditioribus copiis Præstnitzio, & Creusenheimo, omni Boiohemi Regno imminere videbatur. Quod ubi Ferdinandus videt, sibique in suo bellum defendendum, quod usquè in alieno gestum fuerat; ibi verò sibi maturè consulendum esse constituit. Eâ causâ ad Maximilianum Baioariæ Ducem mittit, qui auxilium peteret: datum est Joanne Vertio duce, qui cum tribus equitum millibus, paucioribus verò peditibus ad Ferdinandum contendit. Item ab Uladislao Poloniæ Rege uti sibi necessario maximè tempore subveniret, enixè postulaverat, ex nuperæ affinitatis memoriâ: sed ille ad secundas cum Gallicâ virgine primaria nuptias animum adjecerat, neque adeò consilium erat, adversùm nos, aut Suecos bellum sumere.

Racocium Transsylvaniæ Principem antehàc memoravimus adversùm Ferdinandum Imperatorem in Pannonia, seu Hungariâ bellum sumpsisse, seu prædandi, seu quidpiam in hac regione adipiscendi studio, quam multis, sed nusquàm satis instructis copiis fretus longè, latéque populabatur. Ei rei idoneus erat Racocii miles, nam plerique equites erant, leviter armati, pedites inermes, neque ulli ad Urbium oppugnationes usui: eò sibi arma his peditibus, quin & equitibus danda, atque his veteranos aliquot adhibendos, ac propterea propiùs Racocium accedendum esse Tortensonus constituerat, ut hominem in sententia confirmaret, atque beneficentiâ ad gerendum porrò bellum accenderet. Sed huic tardiùs isthuc in mentem venit: nam barbarus ingenio mobili, atque infido, de pace apud Ternavium in Pannonia regia cum Ferdinandi Legatis agebat, quâ denique sancitâ Ferdinandus ab eâ parte belli vacuus, eò attentiùs id in Boiohemo deffendere aggressus est. Igitur *a* Goeutsium ab Pannoniâ cum aliquanto copiarum numero accersit, ipse Pragam petit, Leopoldum omni exercitui præficit, huic *b* Hasfeldium legat Galassi loco, strenui magis, quàm felicis. Hunc ex adversarum rerum tædio, atque dolore apud Magdeburgum detinebat morbus, in stativis miles partim absumptus inediâ, alii dilapsi quà hostium custodias fallere copia fuit. Postremò ubi Albis per hyemem glaciem multam rapido impetu volvere cœperat, atque earum vi corruptis suprà, atque infrà Magdeburgum pontibus, Suecis amnem transire copia non erat, Galassius quod reliquum sibi copiarum fuit, Albim traduci jubet, iis qui apud Urbem sunt, pontibus. Trans Albim pauciores erant hostes, neque eà transituros Austriacos suspicabantur, atque adeò custodias agebant negligentiùs: præterea primâ nocte Austriaci profecti erant, quo tempore blandiùs obrepit oculis somnus, aut si qui fortè vigilarent, eorum obstrepebat auribus flumen, quò factum est, uti nihil de hostium profectione, aut Sueci, aut Hassi sentirent, usque

a Goeuts.

b Hasfeld.

dùm lux nudata defenſoribus caſtra patefecit. Continuò abeuntes ſunt proſecuti, qui cùm multum itineris antecepiſſent, incolumes Vitembergam primùm, mox in Boiohemum pervenêre. *a* Hoenſteinus ductabat agmen, ſimul duodecim Tormenta advehebantur, Galaſſius Magdeburgi cum ſauciis, ægriſque, ipſe corpore, atque animo æger reſtitit, major tamen Auſtriacis eâ caſtrorum obſidione, quàm prælio quantovis clades illata. 1645. *a* Hoenſtein.

His eo modo dilapſis, ad alia quæ uſui forent, Coniſmarcus atque *b* Geiſius qui Suecis, & Haſſis ſicuti ſuprà diximus duces erant, animum adjecêre, atque alius aliò movêre. At Tortenſonus in Boiohemo ad Moldam amnem magnis itineribus properabat, viginti hominum millia, majorem partem equites, Tormenta octoginta, commeatum affatim, jumentorum, atque carrorum ingentem numerum ductabat, atque id per hyemem fiebat, rem majoribus noſtris inſolitam, ſed hâc tempeſtate ab Suecis factitatam, queis ad Septentriones agitantibus remiſſiora in Germania frigora videntur. Is apud Orlicum copias Moldam traducit, atque in Moraviam ducere velle viſus eſt, cùm ut Olmutſii obſidionem ſolveret, tùm uti propior Racocium fieret, atque hunc poſthabitâ pace ad bellum denuò adversùs Ferdinandum gerendum impelleret, doceretque facilè futurum Viadanâ ipsâ validiſſimâ atque munitiſſimâ, & ipſius Ferdinandi ſede potiri, ſi ambo congruerent inter ſe, atque alter cis Danubium, alter trans flumen poneret caſtra, atque urbem ferro, ac fame urgerent. *b* Geis.

His uti præverterent Auſtriaci, ad Taborem oppidum caſtra habuêre, dein præmiſſo cum trecentis equitibus Sporkio, qui de hoſtibus cognoſceret, ad Miltzinium vicum, dein Janoviſium movêre. Eò Sporkius ab equitibus Suecis trecentis malè habitus rediit, atque hi viciſſim cùm in omnem hoſtium equitatum incidiſſent, malè habiti, pulſique. Ad tumultum, & clamorem ſuorum Tortenſonus cum omni exercitu accurrit, cumque eódem adveniſſet omnis Auſtriacorum exercitus, utrique inſtruxêre aciem, atque intenti ſignum expectabant pugnæ, quæ tamen in craſtinum dilata eſt, nox curandis corporibus, atque quieti data.

Poſtridiè ubi illuxerat, Tortenſonus collem qui utrique exercitui ab latere erat, occupare conſtituit, idem Goeutzio in mentem venerat, atque equites qui in cornu dextro hoſtium erant, eò ducebat: ſed collem priùs occupavêre Sueci, diſpoſitiſque in eo Tormentis, tantam in advenientes Goeutzii equites edidere ſtragem, ut ipſe maturiùs quàm decreverat, pugnæ initium facere cogeretur, ut ne ſui inulti, ac nullo operæpretio facto fœdè perirent. Igitur ſigno dato procurſum utrímque ab equitibus eſt, ita ut Auſtriaci magis impetum Suecorum ſuſtinerent, quàm ipſi facerent: conturbati tamen ſunt Suecorum ordines, & ſi inſtitiſſet hoſtis, vix reſtitui potuiſſent: verùm eo ceſſante, quoniam quod in animo habuerat, Suecos videlicet ſuſtinere, id egregiè perfecerat, ſpatium his ſeſe colligendi dedit. Hi tùm ferociores quàm an-

1645. tehàc, multo majore impetu in Auſtriacos decurrêre, qui tùm iis impares cæſi, fuſi, fugatique ſunt, ipſe Goeutzius Tormento ictus interiit, cujus corpore, ſpoliiſque Sueci potiti, præthereà Tormentis novem, carriſque compluribus. Dein ſiniſtrum hoſtium cornu procurrit, Baioari, Saxoneſque auxiliares fuêre, illis *a* Mercius, *b* Vertiuſque præerant, atque in hoc cornu Hasfeldius erat, penes quem ſumma imperii in eo exercitu fuit. Ab dextro Suecorum cornu contrà procurſum, ſed quo in loco congreſſæ acies, is adeò fuit anguſtus, ut Auſtriacis pedites ſui nulli uſui eſſent, implente omne ſpatium equite, quos ſi in aciem educere copia fuiſſet, haud dubium eſt, quin dextrum Suecorum cornu eamdem, quam dextrum Auſtriacorum, fortunam fuiſſet habiturum, ac par utrimque clades extitiſſet: nam Vertii, atque Caſelſi alæ in duas Suecorum Cohortes invectæ, Tribunum unum, atque Centuriones aliquot ceciderant, & vexilla novem ceperant, Saxones item undecim, ſclopetarii equites Baioari duo Suecorum equitum vexilla, neque aliâ re Auſtriaci quàm crebris Tormentorum ictibus tùm peſſimè habiti magis, quàm victi receſsêre. Medium diei erat, cùm utraque acies velut ex compoſito quievit: dein Hasfeldius ordines reſtituit, cornu quod reliquum erat ſiniſtrum, in duas dividit partes, atque ex uno duo cornua facta: Sueci rursùm ab ſylvâ quæ ipſis pro munimento, atque caſtrorum loco erat, rursùm hoſtibus imminent: primùm animo pari, atque æquis viribus res geritur, dein plerique Suecorum cæſi, Tormenta omnia, atque impedimenta capta, reliqui Sueci retrò concedebant, cùm Hasfeldius ſuos ab prædâ continuit, utne ſolutis ordinibus ſeſe opportunos præberent hoſti, ac propè partam victoriam corrumperent.

a Mercy.
b Iean de Vert.

At qui in ſiniſtro Suecorum cornu pugnaverant, ubi aliquamdiù dextros hoſtes fuerant inſecuti, neque aſſequendi ulla ſpes erat, ad prælii locum redière, quod ubi ſuis adverſum vident, continuò ipſi pugnam excipiunt, datoque illis aciem reſtituendi ſpatio, poſtremò unà omnes tantâ vi in hoſtes illati, ut hos in fugam conjicerent, quæ in proxima oppida fuit. Præter Goeutzium in eo prælio *c* Broaius Comes, aliique cecidêre. Captivi inſignes fuêre Hasfeldius ipſe, *d* Valdecus Comes, Mercius, *e* Saradeſquius, *f* Conigſecus Comes, Trautniſius, Meuter, equitum, atque gregariorum militum numerus ingens, Tormenta omnia, impedimenta, & commeatus capta, multa cæſorum ſpolia, multa militaris præda: nec parvo ea victoria Suecis conſtitit, *g* Mortanius, Vitembergus, *h* Golſteinus, *i* Duglaſius, multi prætereà milites in re tam variâ atque aſperâ deſiderati: neque enim uſquàm tam anceps fortuna, aut quam in partem inclinaret, tamdiù incertu fuit.

c Le Comte de Broüay.
d Le Comte de Valdec.
e Saradeſqui.
f Le Comte de Conicſec.
g Mortagne.
h Golſtein.
i Duglas.

Ab hac pugnâ victor Tortenſonus Danubium versùs ac denique Viadanam duxit, quò ab Pragâ Ferdinandus maturè redierat: haud procul mœnibus Sueci ſtativa habuêre, intercedebat Danubius nivibus, atque hyemalibus aquis præter ſolitam altitudinem immensùm auctus, quem adeò ſuperare Tortenſono nulla facultas erat, quæ res modò poſt tantam cladem Ferdinando ſaluti fuit. Sed quæ hoc anno Sueci in Ger-

manià præclarè gessêre ea longiùs commemorare non est consilium, id modò in tantâ copiâ visum dignissimum, quod scriberem, neque ab rebus nostris alienum, quibus videlicet belli societas, fœdusque cum illis dudùm intercedit. 1645.

Ubi Austriaci fusi, fugatique apud Janovisium sunt, auxiliares Baioari duce Vertio in hyberna rediére: hæc in Vitembergensi agro per vicos, & oppida habuêre, quibus hæc cura singularis fuit, ut ne Galli, & qui his conjuncti fuêre Germani quidquam ultrà Rhenum operæpretii facerent, aut quid sibi agri, solive caperent, quò deinceps hybernare possent. Ita Baioari nequaquàm Austriacis in Boiohemum subsidio venissent, nisi Turenam nihil per hyemem moturum, neque Rhenum copias traducturum satis scivissent: nam cis Rhenum hybernabat, neque nostri ad hybernas expeditiones prompti, aut idonei sunt. Sed exeunte Martio Turena Rhenum ratibus junctis Spirâ haud procul exercitum traduxit, dein per Badensem in Vitembergensem contendit agrum, uti Nicro amne superato in Sueviam, & Franconiam veniret, quò Germanis auxiliaribus copias idoneo hominum, equorumque numero explere facultas esset. Intereà Mercius quem ab Suecis in nupero prælio captum diximus, pretio ab his dimissus ad Baioaros redierat. Qui ubi Turena Rhenum transierat, omnibus copiis in unum coactis itinera quà nostris transitus erat, obsidere, dein metu deserere, atque in montes abscedere, postremò Nicri transitu prohibere conari: hunc ad Canstatium Turena tentaverat, stabat ex adverso Mercius acie instructâ, quâ re animadversâ Turena haud satis tutum ratus in conspectu hostis transire amnem, id paulò inferiùs apud Morbacum fecit, prohibente nullo, seu fefellerat hostem eà transituros nostros, seu haud ita facilè fuit apud Morbacum, ac apud Canstatium arcere nostros amnis transitu: dein Turena Halam contendit, oppidum sibi, atque hosti juxtà opportunum: sed eò Turena prior advenerat, quò factum est, uti primum hostium agmen, cùm jam oppidum in conspectu esset, retrò iter flectere cogeretur.

Halâ prohibitus hostis ad Elvangam properat, quò & Turena Rosam Tribunum cum equitibus contendere jubet, si fortè antevertere posset. Sed hostis priùs advenerat, atque occupatâ Elvangâ communiebat castra, quæ res indicio erat, eò stativa habiturum, neque huic consilium esse prælii fortunam tentare. Turena tamen relictis Halæ Tormentis, gravioribusque impedimentis, levi, atque expedito agmine Rosam quem ad Elvangam versùs præmiserat, est subsecutus, ut hosti pugnandi potestatem faceret, aut abnuentis exploraret si quo modo castra oppugnare posset. Sed ea res visa difficilior quàm ut hanc aggrederetur, itaque aliò movit, quò & fessis itineris labore copiis quies, & equis quæ circùm Elvangam deerat, pabuli copia foret: cùm haud procul hoste iter fieret, equites multa, & levia prælia inter se fecêre, capti utrinque aliqui: post ubi Turena in Franconiam diverterat, atque alter ab altero exercitus longiùs ab fuit, per exploratores, atque captivos

1645. Turena rescivit, Mercium reficiundo militi copias alias aliò dimisisse, atque tunc cùm maximè hostes sub tectis quietos agitare. Jam pridem auxiliares Germani ut idem sibi facere, atque explendis copiis operam dare liceret, Turenam fatigabant, qui denique iis quoniam tùm opportunum videbatur, morem gessit. Vnicuique igitur equitum alæ loca idonea, atque commoda decrevit, haud longè inter se dissita, uti si opus foret, properè conjungi possent: ipse cum peditibus, Tormentis, atque impedimentis, paucisque equitibus apud Mariendalium oppidum inter ea loca medium castra habuit, uti quoquò versùm adveniret hostis, æquè obvios haberet equites, ab quibus significatione factâ eò ab omnibus aliis locis concurreretur: sed ea probè consulta, atque constituta properantiùs quàm Turena ratus erat, adveniens hostis conturbavit. Is inter equitum præsidia nihil his sentientibus ad Mariendalium accedebat, cùm Rosa fortè quid ageretur edoctus, suam, atque Vitgeinstini equitum alam, simul & peditum manum Rotemburgo educit, Turenam quò hostis tendere videretur, certiorem facit, ad majorem equitum stationem adversùm hostes collocatam intereà procedit, illos paratos atque intentos esse, atque partem eorum se subsequi jubet: dein Creislheimum versùs progressus in colle quodam leniter in planitiem proximam declivi substitit: eò cunctos hinc inde adventantes ad hostis famam excipit, instruitque, donec Turena cum equitibus pedite subsequi jusso eódem advenit. Is ubi hostium cursores planitiem ingredi videt, optimum factu ratus sylvam quæ ab dextrâ erat, occupare, eò peditatum omnem collocat, cum tribus equitum alis, id cornu dextrum fuit, unam modò peditum manum sibi retinet cum cætero equitatu, quod cornu sinistrum fuit, & quoniam locus haud iniquus videbatur, nequedùm omnes copiæ convenerant, eò opperiri hostem, atque rem sustentare decrevit.

At Mercius ubi quos diversos sub tectis sese facilè oppressurum crediderat, eos convenisse, atque in acie stare instructos videt, paulisper substitit, atque aciem instruit: dein dato utrimque pugnæ signo Tormentis nostros colle pellere tentat: quod ubi parùm procedit, sensimque Turenæ copias aliis aliò ex præsidiis quò fuerant dimissæ advenientibus crescere animadvertit, veritus ut ne quo valebat majori numero, is denique æquaretur, adversùs collem aciem erigit: pedites, & quod firmissimum inter equites erat, in cornu sinistro uti nostros saltu dejicerent, collocat, cæteros equites in dextro, quod ubi propiùs nostros accessit, Rosa cum suis è superiori loco procurrens torrentis modo in eos præcipitavit, qui conturbatis ordinibus loco cessêre, & in eo congressu vexilla sexdecim amisêre, ex quibus duodecim posteà recepêre: nam in saltu longè diversa nostris fortuna fuit. Principio pedites rem egregiè gesserant, neque priùs sclopetis miserant glandes, quàm ex iis jam propinquo hosti certam perniciem adesse intelligerent: sed primis eâ peste absumptis, cæteri per eorum corpora vadere, acriter oppugnare saltum, atque vi tantâ agere, uti nostri loco cederent; qui in subsidiis erant

equites, ii saltum ut impetum hostium inhiberent ingressi, primùm eos arcere, atque pellere, rati intereà pedites ab omni aliâ curâ vacuos ordines restituturos, sibique vicissim fore subsidio: dein ubi in his nihil erat præsidii, pluresque numero hostes acriùs instant, ipsi perindè, atque pedites abscessêre. Præter cornua duo, quibus plerumque apud Germanos acies constat, tertiam aciem Mercius instituerat, ad quam his qui in cornibus erant, si fortè quid durius accideret, receptus foret: id iis qui in dextro fuerant locati, planè accidit, qui ubi ad tertiam aciem confugêre, nihilo segniùs Rosa & eos qui fugerant, & qui ab se integri etiam tùm erant, acriùs urgere, ac penè victos dare, cùm hostes qui nostros saltu dejecerant, atque fugaverant, ab latere, & ab tergo ipsi, atque his qui unà Mercium, & Baioaros eâ parte pessimè habebant, intervenêre. Ibi vero mutata rei facies est, ac nostri vicissim malè habiti: ipse Rosa dùm sustentare suos, & propè jam adeptam victoriam retinere cupit, circumventus ab hostibus capitur, item Schmitbergus castrorum Præfectus, Lametus, atque Passagius, alii prætereà capti, cæsique.

Inter hæc Turena more, institutoque suo strenui militis, & boni imperatoris officia simul exequebatur, quæ ubi frustrà esse, res afflictas, seque cum paucis relictum videt, memor eorum qui tardiùs stativis egressi non adfuerant pugnæ, horum simul, & suæ saluti consulere optimum factu est arbitratus. Itaque per eum qui intercedebat saltum, ad Mariendalium contendit. At hostium equites id facturum suspicati iter insederant, quos per Mepasium, qui Oisonvillæ equitum alæ præerat, abigit: is cum centum modò equitibus hostes numero plures adortus, ad eum usque collem, in quo malè ab nostris pugnatum fuerat, pepulit, dein Turenæ aliquandiù ab hostibus quies fuit. Ubi Mariendalium advênit, omnibus copiis in unum conductis impedimenta præire, dein agmen subsequi jubet: tùm omnis hostium exercitus in proximis montibus visus, unde sibi periculum adesse ni provideret, probè sciens, qui pugnæ non adfuerant, atque adeò integri, neque labore fessi erant, eos in postremo agmine collocat, uti vim hostium sustentarent: id maximè necesse erat, propter viarum angustias, quas dùm primi evadunt, postremi instructi, paratique stetêre in acie, atque hostem subeuntem tantâ vi arcuêre, uti segniùs posthàc consequeretur: Turena eâ parte curabat, sibi res asperiores sumere solitus. In hoc postremo agmine Guidonis *a* Arbalesti Meloduni Vicecomitis cohors fuit, qui dùm crebrò ad hostes se suosque convertit, atque egregiè propugnat, ab illis cæsus occubuit. Tres horas Joannes Vertius haud cessâvit carpere agmen, dein ubi magnâ vi nostri resistunt, finem denique sequendi fecit: quo factum est, uti nostri per otium Mænum amnem posteà transirent, atque in Hassiam pacatam Sociorum regionem pervenirent, nam eò usque in hostico iter fecerant. Cum Turena equitum duo millia fuerunt, pedites aliquot, cum magnâ impedimentorum parte, namque aliâ parte, ac sex Tormentis minoribus hostes potiti fuerant. Equites mille ducenti, &

a Arbaleste, Vicomte de Melun.

1645. quadringenti equites sclopetarii qui pugnæ non adfuerant, sese Turenæ conjunxêre, ac denique pedites complures qui fortè longiùs aberant ab eo quo pugnatum fuerat loco, ubi rem nostris secùs cessisse nuntiatum, Philippiburgum versùs iêre, dein ad Turenam reversi sunt.

At Baioari hoc operæpretio facto tantisper quieverunt, dein Geinsheimum ignobile oppidum ad deditionem redegêre, præsidio quod in eo erat Oppenheimum dimisso. Posteà loci Hoxtam ad Mænum amnem movêre, id Moguntinæ ditionis oppidum est, positum infrà Francofurtum, atque eò traductis Mænum copiis, cum Archiepiscopo Moguntino Imperii Septemviro Mercius, atque alii duces de belli porrò gerendi summâ consilium habuêre: decretum ut Hassos qui circùm Ameneburgum habebant castra, atque oppidum commeatu prohibebant, quam primùm inde pellerent.

Amelia Elizabetha Hassiæ Langravia quæ per filii pueritiam in Principatûs procuratione erat, ubi Turenæ, atque Gallorum cladem acceperat, neque in eorum reliquis, quæ apud se erant, copiis satis sibi præsidii esse videt, adversùm Mercium, & victores Baioaros, Coniscmarcum cum eo quem seorsim ab Tortensono Suecorum ductabat exercitu, maturè accersiverat. Hæc mulier ex Hannauvii Comitum gente est, omnibus quæ Principem fœminam deceant, virtutibus ornata, quæ sola ex multis Germaniæ Principibus in fœdere, & belli societate cum Gallis, Suecisque permansit, quam cæteri metu, aut fluxâ fide usi deseruêre.

Baioari primùm Turenæ equites qui turmatim in locis Hassiæ apertis alii aliò agitabant, improvisò adoriri tentavêre. Sed hi maturè Cassellem, & Zigenhaimum sese receperant, dein pulsis qui circùm Ameneburgum erant Hassis Kirchaimum vetustis modò mœnibus, neque ex hodiernâ disciplinâ munitum oppidum triduùm oppugnavêre: mox veriti ut ne Galli, Sueci, atque Hassi subsidio venirent, incæpto destitêre, & ad Asciburgum movêre: hic locus ad Mænum amnem est, quò stativa habuêre, pons flumini impositus traducendi copias, si hostis adveniret, facultatem dabat: dein hoc si opus foret interrupto flumen pro munimento habituri erant. Intereà quæ ab Magdeburgo elapsæ sicuti suprà diximus Austriacorum erant copiæ, eas cum Sparro qui his præerat, prætereà alias aliò ex Franconiâ, Vitembergensi agro, Vestfaliâ, atque ex omnibus quæ haud procul aberant præsidiis, accersere visum: nam Angianum ab Galliâ cum novis copiis adventare fama erat, quo Imperatore nullus Germanis, atque Hispanis terribilior usquàm fuit. Is coactis haud longè ab Viroduno copiis, iisque centuriatim, atque turmatim recensitis, queis numerus peditum, aut equitum defuit, eas cæteris supplemento esse jussit, duces, & centuriones illarum exautorati, dein evocatos Nancio, atque aliis in Alsatia locis qui sine rei publicæ damno, aut periculo præsidiis abesse possent, dùm exercitus in propinquo foret, ad Rhenum versùs ducit: quo haud procul Spirâ ratibus junctis transmisso, circa Lademburgum ad Nicrum amnem habuit castra.

1645.

castra. Eò omnes copiæ Turenæ, Conismarci, & Geisii convenêre, atque Angiano conjunctæ sunt. Huic Hailbronâ ad Nicrum potiri consilium fuit, oppido satis firmo, ut aliqua nostris Rhenum inter, & Danubium tutò consistendi copia esset, neque cis Rhenum hybernare sicuti consueverant, porrò cogerentur. Id ex copiâ rerum eventurum arbitrabatur, uti si hostes Hailbronæ auxilio venirent, pugnandi copia foret; si cessarent, Hailbronâ sese potiturum. Igitur eò properè ducit, & jam advenerat equitatus, quærebatque in Nicro vadum, cùm ex adverso hostium equitatus transitum prohibiturus adfuit. Postridiè pedites utrimque advenêre, atque altera alteri acies fuit in conspectu: intercedebat Nicer amnis, quem qui transire tentaret, is iniquo se loco commissurus videbatur.

Duos haud procul amne propinquos inter se colles, totumque quod ex his ad ripam amnis pertinebat spatium hostes occupaverant: duobus in utroque colle, duobus item in ripâ locis disposuerant Tormenta, postremò nihil quò nostros transitu fluminis arcerent, omiserant: quo factum est, ut ne hunc sibi quidem tentandum Angianus probè intelligeret: sed adhibitis in consilium Ducibus, eos docuit id suprà Hailbronam clam hostes fieri posse, neque si fortè sentiant, perindè, atque in eo quo sint loco, prohibendi potestatem fore: prætereà ab Vitembergensi agro commeatus, atque alia sibi opportuniora futura: super eâ re Conismarcus sententiam rogatus negavit sibi ab Bremensi, atque Brunzuicensi agris, quò sibi res publica gerenda sit, longiùs abire copiam esse, *Eò se ut Hassiam cui hostes imminebant tutaretur, ab Ameliâ Elizabethâ accersitum: id ampliùs fecisse, quòd ut Turena Angiano conjungeret copias, operam dederit, ita hanc alienis rebus pollicitus, ut ne suis deesset*, postulavitque ab Angiano, ut hujus voluntate sibi discedere liceret: ægrè denique impetratum ab eo, ut octiduum maneret, intereà Angianus se in Franconiam ducturum dixit, undè Conismarco in Bremensem agrum iter brevius foret: dein Geisius & ipse ut ne ab Hassiâ abiret longiùs, postulavit: sed Angianus de hujus mansione miserat, scripseratque ad Ameliam, pollicitusque erat, ubi ipsa vellet, hunc se cum præsidio si opus foret dimissurum, quæ ex ingenio suo comi, atque liberali, id est Angiano obsecuta. Sed hæc tùm Angiano conturbavêre rationes omnes, documentò Principibus nihil magnoperè sociorum opibus credendum, queis sæpiùs diversa ab nostris consilia, atque studia sunt. Prorsùs uti cui res sua omnis in manu sit, tametsi primùm viribus adversùm complures, qui ex fœdere, & societate contrà se bellum gerant, impar sit, si tamen invidiæ inter hos, atque discordiæ cunctando spatium dederit, is postremò potior evadat.

Igitur in Franconiam iter pronuntiatum, ut ad Danubium Angianus iter intendere videretur, atque hostes ab Hailbronâ quàm maximè averteret, eò ubi longiùs abessent, resque alias hunc agere arbitrarentur, necopinatò rediturus. Itaque ad Vinsem movit, quod oppidum ad Nicrum hostes exiguo præsidio tenebant: id Gramontius Equitum

1645. Tribunus ad deditionem redegit, quò pedites ponte traducti, equites, Tormenta, atque impedimenta duobus haud procul vadis transiêre: dein quartis castris Rotemburgum est perventum.

Ex itinere Conismarcus discessit, abduxitque Suecorum quibus præerat copias, frustrà nitente Angiano, uti quid sibi Tortensonus rescriberet, opperiretur, nam hunc per litteras rogaverat, uti Conismarcum aliquandiù secum porrò manere vellet. Rotemburgum modico præsidio tenebant hostes, qui quoniam antequàm murus Tormentis feriri cœpisset, deditionem non fecerant, iis denique dedentibus se hæc lata conditio est, uti captivi omnes essent, oppidanis sua omnia relicta, frumentum modò, vinumque exercitui imperatum, & quoniam eò aër salubris, & amœna circùm loca sunt, reficiundis ex longo, difficilique itinere militibus stativa habita. Dein Dunkespielem versùs ad Vernitzem amnem Angianus movit, ab quo unius modò horæ itinere cùm abesset, centum qui de hostibus cognoscerent equites præmisit: hi ex ejus alâ fuêre, queis *a* Turrium præfecit: is haud multùm processerat, cùm pabulatores hostium in conspectum venêre, quæ res indicabat hos haud procul abesse: cúmque id opus scito esse judicaret Angiano, mittit qui hunc properè faceret ea de re certiorem: ipse subitò aliquot alas equitum eódem ducit, jubetque equitum quos cum Turrio præmiserat, partem propiùs hostem accedere, uti quò eorum prima statio, quantaque, quæ loci natura, aditu facilis, an contrà esset, si qui in insidiis longiùs, aut propiùs locati, postremò quidquid de hostibus citrà certamen possent, sedulò cognoscerent, referrentque: hi juxtà saltum hostium equites, scilicet qui adventum nostrorum sensissent, instructos in planitie esse nuntiavêre. Tum Angianus Turrium cum suis equitibus præire agmen, aliquot equitum alas subsequi jubet: sed mox ab Turrio tanta vi in hostes procursum, ut hos ad saltum usque pepulerit, eò ducenti qui iter angustum obsederant equites paulisper fugâ suorum territi perturbantur, dein restitutis ordinibus acriter resistunt. *b* Granvalius qui Turrium erat subsecutus cum turmâ suâ, prætereà cum nobilium manu quæ more suo gloriæ militaris avida eò processerat, unà cum Turrio impetum in hostes facit, cui impares retrò cessêre: nostri ulteriùs progressi hostium castra conspicantur, quæ ultrà saltum edito loco posita erant. Intercedebat planities limosa paludis in morem, quæ castra vallo tuta ampliùs muniebat, quò ab his oppugnandis deterritus Angianus receptui cani jussit.

a La Tour.

b Granval.

Postridiè Gramontius, qui primum nostrorum agmen ductabat, hostes altero ab Dunkespiele lapide munientes vidit: castra inter stagna duo, atque amnem posita haud secùs quàm pridiè tuta videbantur, tamen ad famam pertinere Angianus est arbitratus, iis pugnandi facere potestatem, quò si Mercius prælium abnueret, eò militibus ejus cresceret metus, nostris animus amplior esset. Itaque sub hostium castris aciem instruit: sed hi sese suis munitionibus continuêre, pilas modò Tormentis in nostros mittendo, atque omnem in morâ ponentes spem, quâ nostro-

rum animos infringere, atque virtutem frustrari consilium fuit. Angianus eò positis castris pernoctavit, & ubi primùm illuxit vasis militari more collectis Norlingam versùs movit, ut hostibus suæ ad Danubium profectionis opinionem confirmaret. Id ubi est ipsis per exploratores cognitum, Donaverdam contendunt, jamque longiùs eos processisse fama erat, & Angianus rem evenisse ex sententiâ, sibique Hailbronam versùs redire necopinantibus hostibus copiam esse lætabatur, cùm derepentè speculatores citi adveniunt, nuntiantes sex modò millia passuum hostes abesse, non pugnam abnuentium habitu, sed composito, atque instructo agmine: his copiam fuisse ultrà amnem iter facere, atque eò pro munimento uti, cum verò cis flumen sint, indicium esse eos pugnam magis poscere, quam effugere. Ibi verò Angianus rei benè gerendæ sibi occasionem dari arbitratus, suprà modum lætari, properare agmen, & milites addere gradum jubet. Jamque hostes erant in conspectu, cùm subitò aciem instruit.

1645.

Hi ubi nostros adventare senserant, idoneo loco posuerant castra, collis declivis erat, ab quo procurrere in hostem facile, & majore quàm in planitie impetu eques posset, quem adeò in eo colle locavêre: ab lævâ Castellum, ab dextrâ mons haud ita facilis adscensu, atque in valle vicus erat. In Castello, monte, atque vico pedites fuêre, atque inter hæc, quò opus erat, in conspectu nostrorum munire tunc cùm maximè properabant: prorsùs loci facies propugnantibus tutissima, subeuntibus iniquissima fore videbatur. Obviam nostris processerat equitum ala, quæ appropinquantes attineret: adversùm hanc *a* Castelusius qui primos nostrorum ductabat prælium incipit, atque egregiè dimicans Tormenti pilâ quæ jam terram contigerat oppressus est: hujus in eo exercitu munus erat aciem instruere ex Imperatoris præcepto, qui primus ad Imperia gradus est. Hoc modò acies nostra instructa fuerat, in dextro cornu Gramontius Equitum Tribunus curabat, secunda cura *b* Arnaldo Corbevillæ sclopetariorum Regis equitum Tribuno, castrorumque Præfecto attributa: in ea parte Gallorum equitatus, regiique sclopetarii equites erant. In sinistro cornu Turena curabat, in quo Germanorum equitatus: aciem mediam pedites obtinebant, queis *c* Belnavius, atque Marsinus Castrorum Præfecti præesse jussi, hic ex Eburonibus erat vir fortis aque egregius, *d* Castelnavius Malviciera item aciei instructor & in eâ parte fuit. In secundâ acie *e* Geisius cum equitibus Hassis auxiliaribus, prætereà Ohemus cum equitibus Germanis: in subsidiis Chabotus castrorum Præfectus cum reliquis copiis: *f* Goïonum Mussaium & ipsum castrorum Præfectum circùm se Angianus esse, cùm præsidio sibi, tùm uti si quis fortè deficeret ad manum foret, quem continuò sufficeret, ipse nullo imposito omnia providere constituit.

a Chastelus.

b Arnaud de Corbeville.

c Le Marquis de Belnave.

d Le Marquis de Castelnau-Mauvissiere.

e Le General Geis.

f Goïon, Marquis de la Moussaye.

Ad hostem subire per collem acclivem tametsi difficile videbatur, suorum tamen virtuti tantùm Angianus confidebat, uti majorem hostium ex edito decurrentium numerum non magnoperè pertimesceret:

1645. at qui in monte, Castello, vicoque erant hostes, ii ab latere subeuntibus nostris aperto incurrere poterant, aut glandibus eminùs adferre perniciem, atque adeò qui propiùs nostros erat vicus, eum primùm omnium oppugnare visum. Sed priusquàm id aggrederetur Angianus Deum immortalem cum omni exercitu precatus, ut ea res Regi, Galliæque feliciter eveniret, hoc fermè modo milites allocutus fertur.

Sat adhuc virtuti vestræ hostis illusit, cui quoniam sese imparem sensit, tantum itineris ab Mæno ad Danubium emensus, non castra, ne dùm aciem æquo uspiàm loco commisit. Non vallum ipsi, neque fossa satis firma munimenta visa, nam hæc, fortibus viris moram haud allatura suspicatus, amnes atque paludes objecit, montes propè invios insedit. Sed nihil tàm arduum, quò non virtus eniti possit. Tunc primùm pugnandi spem nacti sumus, neque tamen hæc ultrò ab hoste facta, quem prælium etiamtùm abnuere documentò sunt acies in edito constituta, mons adscensu difficilis, Castellum, vicus, quem occupant, atque his adjectæ munitiones, quas asperitates quis mediusfidius præter vos milites me duce vincere aggrediatur? Aliis ut ne Sol, aut ventus pugnantibus sit adversus cautio est, & si liceat mihi eadem sit. Nam ubi res publica agitur nihil nimiùm provideas. At nobis aut fœdè cessandum, aut ingloriè æstas exigenda, aut hæc, atque alia multò periculosiora posthabenda sunt. Itaque non vos ad facilem victoriam voco, sed eò ubi quantò majora virtutis exempla edere necesse erit, tantò major victores gloria sequatur. Hic primùm vicus vobis oppugnandus est, quem si expugnaveritis, cætera ad victoriam facilia fore videntur. Ite igitur atque hostes hinc benè juvante Deo pellite: simul pugnæ signum dedit, adactisque in vicum tormentis milites procurrunt. Inclinabat ad vesperam dies, cùm pugnari cœptum: ubi pedites ad vicum accessêre, simul dextrâ, lævâque equites processêre, præstò futuri si hostes ex colle, atque monte subsidio suis venirent: nostri in vicum evadunt, atque hostes propulsant: duæ modò cohortes altera in Templo, altera in ædibus satis firmis restitêre: in eo primo congressu Marsinus quem in mediâ acie curare diximus, item Belnavius vulnerati, atque abscedere coacti, his suffectus continuò est ab Angiano Mussaius, ille ipse ab dextra, Turena ab sinistrâ, ambo cum equitibus ut ne partum in vico ab nostris decus, locusque eriperentur, operam dabant.

Intereà hostes ab dextrâ equites, peditesque decurrêre, quorum impetum cum armaturæ gravioris ac cæteris equitibus excipit Angianus, qui dùm impigrè capessit pugnam, neque suæ magis, quàm aliorum vitæ parcit, glande femur afflictus, ac prætereà suffossus ipsi equus est: hostium tamen impetus contusus, atque ipsi propulsati. Gramontius ab dextro in quo curabat cornu, dùm eâ parte ab hostibus cessatur, ad Angianum quò acriùs pugnabatur venit, Imperatoris vicem sollicitus, atque inter dimicandum glandis ictum galeâ excepit. Tùm quies ab hoste tantisper fuit, decretumque ab Angiano, ut ab dextro, atque sinistro cornu, prætereà ab mediâ acie in hostem unà iretur: sed id utrùm ab dextrâ fieri posset, ambigebatur, nondùm comperto si quid in medio prohiberet: eò missi qui locum explorarent, intercedere fossam renuntiavêre,

1645.

quam ſuperare difficile eſſet. Itaque Gramontio, atque Arnaldo eò ſtare juſſis, Angianus ad lævum cornu tendit, quò dùm ire pergit, alter cui inſidebat, priore ſicuti ſuprà diximus ſuffoſſo, equus glande vulneratus eſt. Turena vicum inter, & montem equitatum in hoſtem ducebat, nam pedites partim in vico, alios ad munitionem quæ haud procul erat, etiamtùm hoſtes attinebant, Templo, atque iis quas ſuprà diximus ædibus nondùm expugnatis. Ubi propior hoſtes fuit, ibi Tormentis non ſingulas de more pilas, ſed glandium, & ferramentorum farraginem in noſtros emisêre: quibus leviter ictus Turena nihiloſegniùs ad hoſtem properat, cum ſuâ, Flekenſteini, atque Tracii equitum alis: in ſubſidiis Angianus cum ſuis adeſt, atque id neceſſe fuit, quia Turena profligatis iis quos adversùm ierat, in recentes qui ſubſidio venerant, incidit, atque eò res rediit, ut ipſe viciſſim ſubſidio egeret: ſed id properè tulit cum ſuâ manu Angianus, neque etiamtùm nova defuêre hoſtibus ſubſidia: quo factum eſt, ut Angianus primò Geiſium, atque Haſſos, poſtremò Ohemum, atque Germanos equites quos utroſque in ſecunda acie eſſe diximus, accerſeret. Ubi omnes utrimque copiæ congreſſæ, atque omnis ſpes in virtute poſita erat: ibi verò quanta vi, quantiſque animis alteri in alterorum perniciem ierint, incredibile memoratu eſt: prorsùs facies totius negotii varia, alius aliò inſtare, aliò cedere, neutrum omnes hinc, aut inde facere: quinquies ubi paulùm pugna remiſerat, reſtituti utrimque ut in tanta rerum perturbatione ordines, ac redintegratum prælium, nuſquàm alias tamdiù quam in partem victoria inclinaret, in incerto fuit: poſtremò tamen hoſtes cæſi, alii capti, qui reliqui fuêre, quánam effugere copia eſſet, circumſpiciebant.

Intereà Cornu eorùm ſiniſtrum quod uſque ceſſaverat, quoniam idem ab noſtrorum dextro fiebat, ubi ſuorum cladem, atque proximam fugam animadvertêre, veriti ut hinc ab Angiano mox victore, atque hujus ſiniſtro Cornu, indè ab noſtro dextero quod nondùm pugnaverat, circumcluderentur, adversùm hoc unum decertare ſibi facilius fore ſunt arbitrati, cùm ſui nondùm planè fuſi eſſent, atque Angianum attinerent. Quamobrem in id Cornu acriter procurrunt: noſtri tametſi iſthuc nuſquam futurum rati fuerant, propter foſſam quàm intercedere falsò nuntiatum fuerat, tamen ut erant inſtructi, paratique, obviam hoſti procedunt, atque impigrè pugnam capeſſunt. Sed hoſtes loco declivi freti, qui principes in hoc cornu fuerant, eos perturbavêre, atque rupêre. Tùm adeſt cum his qui in ſubſidiis locati fuerant, Gramontius, hoſtemque primo ſucceſſu ferocem attinere conatur, intereà dùm qui primi dimicaverant, ii ex diſciplinâ ordines reſtituere, ac denuò pugnare poſſent. Sed hoſtibus acriùs urgentibus, neque primi ordines reſtituere, neque ipſa ſubſidia reſiſtere quivêre. Itaque cæſis qui circùm ſe fuerant Gramontius, *a* Caſtræus Nancæus, paucique alii ab omni hoſtium equitatu oppreſſi, captique ſunt. *b* Livrius Angianæ Cohortis Tribunus, Eglinius Melianus, Languetotus, Rambolietus Angennas Piſanius Marchio, prætereà alii cæſi. Ubi eâ parte Chabotus quem ultimo ſubſidio ab Angia-

a Le Comte de Nancé la Chaſtre.
b De Livry, Melian d'Egligny, Languetot de

1645.

Bretel. D'Angennes de Ramboüillet Marquis de Pisani.

no præfectum fuisse suprà memoravimus, res afflictas videt, atque adeò earum summam ad se rediisse, haud ampliùs cunctandum ratus quin hostem attingeret, & rem prolapsam restituere conaretur, in hunc magno impetu invehitur: sed eâdem quâ cæteri fortunâ usus funditur denique, & hostes longiùs procedunt, atque ad impedimenta perveniunt: his præsidio fuit cum Alâ suâ Margravius, sed nihil objectâ prædâ permoti pergunt quò intenderant ire: neque enim aut victoriæ, aut prædæ spes hos impulerat, uti tanta in cornu nostrorum dexterum patrarent, sed uti modò rebus suorum cæterà corruptis saluti suæ consulerent.

Angianus intereà fugientes hostes prosequebatur: sed id longiùs facere eò prohibitus est, quòd ut ne lævum hostium cornu, fuso nostro dextero, integrum ad pugnam rediret, metuendum videbatur: dein quòd in vico qui primùm restiterant hostes, ii indè pelli nequiverant, atque eò cæteri pedites queis haud perindè, ac equitibus expedita fuga erat, confugiebant, quò magis ut ne eódem lævum hostium cornu rediret, cautio erat. Sed integri juxta, atque victi de reliquâ modò fugâ solliciti fuêre: qui pedites in vico restiterant, simul qui eò equitatu fugiente receperant se, ii se Angiano dedidêre. Qui denique omnibus circùm exploratis, compertoque nihil amplius hostium esse, præter fugientes, & captivos, jam se haud dubiè victorem cognovit. Tormentis hostium quindecim, totidem signis militaribus, re omni tormentariâ, carrisque quibus vehebatur, potitus est. Gleen qui ab Mercio accersitus huic ab Vestfalia cum Ferdinandi quibus præerat copiis auxilio venerat, ex Holsteini Ducum gente quidam, Royerus, Colbus, Hiller equitum Tribuni inter captivorum duo millia insignes fuêre, Mercius penes quem summa Imperii in hostium exercitu fuerat, Peucer Tribunus equitum, atque alii turmarum Duces, Tribuni Cohortium, Centuriones, equites, peditesque ad tria millia cæsi: è nostris mille quingenti inter quos *a* Viggensteinus Comes, Burrius Marchio, atque alii præter eos quos suprà memoravimus captivi è nostris insignes fuêre. Gramontius, atque Castræus Nancæus; ille apud Monâcum ab Maximiliano Baioariæ Duce liberaliter habitus pro Gleene, hic cujus genus, atque dignitas ignota hostibus fuit, pro Centurione quodam postpaulò permutati, atque eodem pacto cæteri captivi, alius pro ejusdem Ordinis alio: qui superfuêre ex hostibus plures, ii pretio redempti. Ubi hæc in Aula nuntiata sunt, ingens subit animos lætitia, atque Deo Immortali pro republicâ tam benè, atque egregiè ab Angiano gestâ in majori Urbis Templo honos habitus.

a Le Comte de Viggenstein. Le Marquis de Bourry.

Ab eâ pugnâ Angianus Norlingam ad deditionem redegit, quo saucios, cæterosque tanto prælii labore fatigatos milites paulùm reficit, dein Dunkespielem ducit, quod & oppidum postquàm admota sunt Tormenta, deditum est: mox ad Hailbronam cui potiundæ tantùm laboris, periculique susceperat, iter convertit. Id oppidum ad Nicrum hostes probè muniverant: præsidio erant pedites octingenti, equites sclopetarii quadringenti, præter oppidanos, & agrestium qui eò confuge-

rant multitudinem. Ubi primùm circùm oppidum castra posita, Angia-
nus in gravem incidit morbum, cui curando Philippiburgum abire coac-
tus est. Intereà per Legatos Gramontium, & Turenam Equitum Tri-
bunos res omnis ad Hailbronam administratur: qui ubi aliquandiù op-
pidum oppugnavêre, de hostium adventu facti certiores incœptum omi-
sêre, cùm quia parùm procedebat, tùm quoniam in eo deprehendi ab
hostibus periculosum videbatur. Igitur Baioaris eunt obviàm, qui nupe-
ræ cladis memoriam abolere dùm Angianus morbo detinebatur, sese
velle prædicabant, tamen ubi nostros appropinquare nuntiatum est,
Hailbronæ oppugnationem inhibuisse contenti pro more pugnam ef-
fugêre.

1645.

At Gramontius, & Turena Hallam ad Coquenem amnem proces-
sêre, si eò fortè per hostem hybernandi copia foret, cujus rei metu per-
culsus Maximilianus Baioariæ Dux, nam Halla haud procul Danubio,
& Baioariæ finibus est, ad Ferdinandum Imperatorem properè mittit,
qui doceret; *Eò res suas rediisse, ut ni maturè subveniat, sibi ab hoste condi-
tio sit accipiunda: hanc sibi quidem haud iniquam ferri, uti videlicet neutri par-
ti studeat, seque omninò ab bello abstineat, quod si Ferdinando satis placeat, rem
esse facilem, & expeditam: sin id ab republicâ alienum judicet, malitque Gallos
abigi, atque pelli Germaniæ finibus, mittenda properè auxilia.* Ferdinandus ta-
metsi Tortensonus cum Suecorum exercitu in conspectu Viadanæ es-
set, tamen quia Danubius intercedebat, neque is facilè transiri poterat,
minoribus copiis ut eâ parte bellum deffenderet sese egere probè in-
tellexit, quibus retentis majorem partem cum Leopoldo fratre, & Ga-
lasso qui huic Legatus esset, ad Maximilianum dimittit: nam satis sci-
bat quanto hic sibi usui porrò foret ad sustinendum contra Gallos, at-
que Suecos bellum, quamobrem ut ne ab armis discederet, cautio erat.
Igitur Leopoldus, atque Galassus magnis itineribus ad Nicrum con-
tendêre: passuum modò viginti millium spatio aberant, cùm id explo-
ratores Gramontio, & Turenæ nuntiavêre, qui subitò præmissis Tormen-
tis, atque impedimentis movêre castra, nam tantæ hostium multitudi-
ni longè impares erant, quoniam & Ferdinandi, & Maximiliani copiæ
unà veniebant. Nostri duos amnes quâ ipsis ad Nicrum recedentibus
transitus erat, facilè superavêre: tertius erat Nicer ipse, qui per eos dies
imbrium vi immensùm auctus vado transiri nequibat. Itaque sex om-
ninò scaphis Gramontii pedites repetitis subvectionibus traducti, Ture-
na cum suis cis amnem erat, cum omnibus carris, impedimentis, Tor-
mentisque, neque hostis procul aberat nostrorum insistens vestigiis, pror-
sùs ut ea pars agminis deprehensa, atque hosti opportuna videretur, ni
fortè dilapsis per noctem aquis, postridiè vado transire copia fuisset, quæ
res miraculo habita: nostri cùm nihil ampliùs moram faceret, Philip-
piburgum contendêre, quousquè hostis subsequi perseveravit, ita ta-
men ut nihil damni neque inferre, neque accipere velle videretur. Ubi
ad conspectum Philippiburgi, quò nostri restiterant perventum, ins-
truxêre aciem hostes, quæ millibus equitum tredecim, octo peditum

1645. millibus constabat, cui numero nostri longè impares sese munitionibus continuêre.

At Leopoldus, Galassiusque postquàm id cujus gratiâ venerant confectum erat ex sententiâ, Gallosque hybernis in Germania prohibuerant, quò res Ferdinandi monebat, eò properè rediêre. Quæ nostri ultrà Rhenum loca occupaverant, ea facilè ab hostibus recepta, illi cis Rhenum stativa habuêre, in quibus per octiduum refectis militibus Turena otii impatiens, & quid ex copiâ rerum optimum factu sit semper animo agitans, præter nostrorum juxtà, & hostium expectationem Augustam Treverorum ducit. Id oppidum ad Mosellam amnem Hispani ante hæc bella præsidio tenuêre, opportunum traducendiis copiis, quas ex Hispaniâ in Italiam, indè per Rhætos in Germaniam, ac postremò in Belgium Philippus Hispaniæ Rex sæpiùs mittit, nam apud oppidum pontis copia est. Sed ubi Gustavus Suecorum Rex peragratâ cum exercitu omni ab Codano sinu ad Rhenum usquè Germaniâ Trevirensis Archiepiscopi terris imminebat, is se Ludovico XIII. Regi dederat in clientelam, & fidem, cujus opibus, nam in Ferdinando II. Imperatore, aut in cæteris Germaniæ Principibus nihil tùm præsidii erat, adversùm Gustavi arma tutus esset. Ea gratiâ factum Ludovicum inter & Archiepiscopum, is fuit Philippus Soëternus, fœdus est, quo cavebatur uti Rex Augustâ Treverorum, quæ est Archiepiscopi sedes, Hispanos pelleret, atque ipse Præfectum, & præsidium imponeret Urbi: quod ubi factum est Hispani post biennium Urbem dolo recepêre, quam Turena hoc anno oppugnare aggressus est. Eâ gratiâ monito qui in Angiani exercitu pro Prætore erat Arnaldo Corbevillâ, ut ab Mediomatricibus, quò & ipse stativa reficiundis militibus habebat, secundo Mosellâ ad Augustam Treverorum accederet, ambo eò ex improviso ac diversi advenêre. Positis circùm oppidum castris, atque ad oppugnationem paratis omnibus, qui Præfectus Urbi fuit, is diffisus oppidanis, pro ædibus publicis in quibus arma erant stationem militum solitò firmiorem collocat: sed oppidanis curæ fuit, ut hâc statione pulsâ sibi res sua in manu esset: Præfecto tamen potestatem fecêre, ut Urbem si posset adversùm Gallos defenderet: sin deditionem facere mallet, operâ ad id suâ uteretur: biduum ad deliberandum Præfecto datum, cui denique postulanti dictæ deditionis leges sunt. Receptâ Urbe nihil prius, aut antiquius habuit Turena, quàm ut Philippum Soëternum Archiepiscopum eâ de re faceret certiorem, moneretque uti quàm primùm veniret, atque Urbe sibi per injuriam ab Hispanis ereptâ rursùm potiretur.

Sed hunc Philippum Soëternum postquàm Hispani apud Augustam Treverorum unà cum Urbe ceperant, atque in Belgium abduxerant, Ludovicus XIII. ægrè ferens amicum Principem, qui se in fidem suam contulerat, ab illis hostiliter habitum, atque asservari captivum, hunc dimitti continuò postulaverat, & abnuentibus Hispanis bellum denunciaverat, quod fieri cæptum antè decennium etiamtùm geritur. At

Hispani

1645.

Hispani Philippum Soëternum ad Ferdinandum II. Imperatorem miserant, qui nihil neque ætatem, neque dignitatem, neque Pontificatum quem gerebat reveritus, hunc in custodiam conjecerat, vitio vertens quòd non se perditum honoris illius causâ, quàm Ludovici operâ, cum non aliter posset, salvum maluisset. At ubi Ferdinandus III. Ludovicum XIII. fecerat certiorem sibi consilium esse de Pace agere, id se Ludovicus facturum negavit, nisi priùs Philippum Soëternum custodiâ emitteret. Igitur hunc primùm Pontificis Nuntio qui apud Viadanam erat tradidit, apud quem tantisper agitaret, sicuti Pontificis jussu adhuc in custodiâ esset, dein dimissus, ad Confluentem oppidum quò Mosella Rhenum subit, profectus fuerat, unde Augustâ Treverorum receptâ eò ab Turena accersitus post decennium rediit; huic Turena Urbem tradidit, dein copias in hyberna dimisit, quæ cis Rhenum de more habuêre.

Nihil memorabile hoc anno in Italia gestum, nam Pralinoplessius cùm nondùm æstivorum tempus advenisset, partem copiarum, quæ eò hybernaverant, oppugnandæ de quâ suprà memoravimus Rhodæ in Cataloniam abduxerat, quâ in deditionem acceptâ ad Urbem divertit, remissis in Italiam quas inde abduxerat copiis. Dein ipse Equitum Tribunus virtutis ergò ab Rege creatus eódem & ipse rediit, cùm jam æstivorum tempus multùm processisset. Sub ejus adventum Thomas vir Princeps, de quo sæpiùs memoravimus, alteram copiarum partem, quæ in Italia hyemaverat, atque Sabaudicas copias ad Sessitem amnem duxit, quo superato pergit ad Ticinum iter facere: Vigevanum oppidum haud procul amne positum, postquàm Hispani semel eruperant, nullo negotio capit, arcem oppugnat, quæ & ipsa mox ab Hispanis dedita est, huic atque oppido *a* Nestierum virum fortem ac strenuum præfecit.

a De Nestiez.

Intereà Velada Marchio qui Mediolanensem cum exercitu obtinebat agrum apud Mortaram stativa habebat, neque moverat quidquam, sed interdùm modò nostris aut pabulantibus, aut commeatus subvehentibus molestus fuerat. Ubi verò Vigevanum Thomæ deditum est, atque hujus copias oppidi, atque arcis oppugnatione satis diuturnâ, prætereà eò relicto præsidio, imminutas intelligit, ab Mortarâ movet denique, uti redeunti, quò opportunum foret, occurreret. Huic superandus erat Sessites amnis, quo ex copiâ rerum Veladam sibi interventurum judicabat: nam in transitu fluminum magnæ clades sæpiùs acceptæ vel ab maximis Imperatoribus sunt. Cui rei Thomas uti præverteret, Pralinoplessium cum his quæ ab Cataloniâ redierant copiis, accersit, quibus ab suo in Italiam reditu quies in pristinis hybernis reficiundo militi data fuerat.

Igitur Pralinoplessius ad Sessitem movet, sed id Valada suspicatus, non ad Sessitem, sed ad Moram amnem, qui propior Thomam erat, huic occurrit. Pugnatur utrimque acriter, dein neutrò inclinatâ re discessum, eò tamen nostri potiores visi, quod Hispanorum discessu patuit iis ad Sessitem, quò intenderant, iter, atque eo nihil hoste prohibente superato, sese Pralinoplessio conjunxêre. Prælium ab secundâ post meridiem

1645. horâ, ad mediam propè noctem, non unâ ſerie, ſed diverſis hoſtium procurſationibus duraverat: his Thomas dimidiâ copiarum parte inferior, virtute modò, ac rei militaris ſcientiâ, atque peritiâ locorum, ſuperior fuit: quâ fretus antequàm ad amnis vadum perveniſſet, quò ſingulæ alæ, cohorteſque quas præmiſerat collocandæ eſſent, ſedulò præceperat: dein ubi adfuit, quò opus eſſet ſubſidia mittendo, rem uſquè ſuſtentavit, donec incolumi exercitu, atque omnibus Tormentis, impedimentiſque, non ante movit, quàm hoſtes abire nuntiatum eſt. Cæterùm tametſi ſignis collatis non eſt pugnatum, neque concurſum omnibus copiis, tamen nuſquàm alias acriùs eſt decertatum. *a* Bruvillierus Gobellinus Arvernæ Cohortis Tribunus in acie cecidit: Aquabonus adoleſcens, atque Meſpiuſius item Tribuni, Blancavilla qui alæ Sabaudicæ præerat, graviter vulnerati poſt paulò ab vulneribus interiêre. *b* Mauricius Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis ex concubinâ filius, vir fortis, eâ die tanta virtutis exempla edidit, ut huic rei benè geſtæ gloria ſecundùm Thomam jure tributa ſit. Villa Marchio, Caſtillonus Subalpini ambo, Navaillius Tribunus Gallus item vulnerati, Thomas ipſe glande ictus loricam eſt. Cùm in exitu annus eſſet nihil ampliùs in Italia factum, ſed poſtquàm noſtri ultrà Seſſitem fuêre, atque eò habuêre ſtativa, Velada Vigevanum oppidum haud difficulter recepit, concedente in arcem omni Gallorum præſidio, dein copiæ in hyberna dimiſſæ.

a Gobelin de Bruvilliers. Le Marquis d'Aiguebonne. De Meſpieu. De Blancheville.
b Dom Maurice.

Hæc quæ ad bellum pertinerent geſta ſunt hoc anno: neque intereà omiſſum quidquam, quò ad Pacem denique perveniri poſſet. Eâ gratiâ Avauxium, & Servianum Monaſterium Veſtfalorum miſſos ſuprà memoravimus, qui parùm concordes dùm ſimultates exercent, atque ſcriptis quandóque inter ſe decertant, minùs idonei habiti, qui pacem quam alter cum altero habere nequibat, inter alios conciliarent. Eò properantiùs Henricus Aurelius Longavilla Monaſterium proficiſci juſſus, cui ubi propior eſt factus, diverſi proceſsêre obviam Avauxius, & Servianus: nam hunc, ut unà irent, neque collega, neque Ludovicus Contarinus Venetorum apud Monaſterium Legatus orans ut hanc ſibi veniam daret, nec ſuam cum Avauxio diſcordiam eo pacto omnibus patefaceret, exorare uſquàm potuêre. Itaque Longavillæ prior occurrit Servianus, in rem ſuam eſſe ratus, ſi viri Principis gratiam antecaperet, atque hunc quo loco res eſſent edoceret: at is huic quàm illi haud æquior (ſeu ſuâ ſponte, ſeu quia ita præceptum fuerat) id modò curare, ut ne privata amborum odia rei publicæ obſtarent, quod facilè talis hujus viri verecundiâ factum, quâ uterque permotus, ubi in commune conſultabatur, ab altercationibus temperabat, quæ perpetuæ priùs inter eos fuerant, ita ut alteri quod alter ſentiret, id nuſquàm ſatis rectum videretur.

Poſtquàm Longavilla Monaſterium Veſtfalorum advenerat, tùm verò fides facta omnibus Gallos Paci faciundæ ſtudere, cùm id antehàc vix cuiquam credibile videretur, quibus videlicet res per bellum propè ſuprà votum fluere viderentur. Miſſus eódem eſt ab Ferdinando Imperatore Maximilianus Trautmanſtorfius, vir ſummâ apud eum gratiâ, nec minore pe-

ritiâ rerum, quas & per Ferdinandi II. patris tempora geſſerat. Is ubi primùm Monaſterium Veſtfalorum advênit, Legatis Gallicis hanc tulit conditionem, uti Diviodurum Mediomatricum, Virodunum, atque Tullum cum omnicircùm regione, atque uniuſcujúſque Urbis Diœceſi, quibus finibus hæc jam indè ab Henrico II. Galliæ Reges poſſederant, porrò poſſiderent, ac præterea Mediovicum nihil Imperio Germanico obnoxia, ſed planè Galliæ Regno conjuncta. Ita ſuo jure Imperator, atque Imperii Ordines, quod majorum ſuper his Urbibus, atque Diœceſibus fuerat, decedebant. Sed id propè nullum Gallis videbatur, jam diù cuncta hæc poſſidentibus, neque ſecùs quàm reliquam Galliam habentibus, atque adeò poſtulavêre, uti quæ armis cis, tranſque Rhenum occupaverant, ea Ferdinandi, atque Imperii Ordinum voluntate ſibi retinere liceret. *Nullam in his Imperium Germanicum jacturam facturum, cui obnoxia porrò Rex eſſe velit: perinde eſſe Imperatori, atque Imperii Ordinibus, utrum Rex, an alius hæc poſſideat, modò ut eamdem quam cæteri Germaniæ Principes fidem utrique præſtet, neque fortaſſè ex tanti Regis opibus parùm præſidii Imperio acceſſurum.* At Trautmanſtorfio longè alia mens erat, ſcilicet metuenti, ut ne ea res Ferdinando, atque aliis Auſtriacis Principibus fraudi eſſet. *Hos in Germaniâ principatum jam diù obtinêre, neque alios dudùm Imperatores creatos: ſi quam Galliarum Reges poſthàc Germaniæ partem poſſideant, atque in Principum Germanorum numero, atque Ordine ſint, ipſis jus, atque facultatem fore adeſſe Imperii Conventibus, aut Comitiis, atque in his de omni re publicâ conſultare, atque ſententiam dicere, quorum autoritate cæteros permotos multa quæ Auſtriacis minùs placeant, deſignaturos.* Eo ſi quid Regi in Germaniâ permittendum foret, id ab Imperio planè ſejunctum, atque Galliæ conjunctum volebat.

Sed ubi Gallici Legati quam de Divioduro Mediomatricum, Tullo, ac Viroduno cum Diœceſibus Trautmanſtorfius tulerat conditionem, eam abnuerant, hic ab Monaſterio Veſtfalorum Oſnabrugam ire decrevit, uti cum Legatis Suecicis colloqueretur, & cum his de pace ageret. Huic conſilium erat Imperii Ordines, qui Proteſtantium Sectam ſequuntur, ab Suecis ſi quà fieri poſſet, ſejungere, ubi ſatis perſpicerent hos nimia in belli quod Germanorum ipſorum ſumptibus geſſiſſent, mercedem poſtulare: ſin id minùs procederet, Suecos ab Gallis ſeſe haud difficulter ſejuncturum ſperabat. Sed priuſquàm Monaſterio Veſtfalorum Oſnabrugam proficiſceretur, Gallici Legati poſtremò huic ſignificavêre, Regem ſibi Alſatiam, atque Suntgoviam, cum Briſiaco oppido, atque aliquantùm circùm agri petere, præterea quatuor ad Rhenum ſuprà Baſileam oppida, quæ ſylveſtria vulgò appellant, cum vicino item agro, ac poſtremò Philippiburgum, quæ omnia præſidiis tenebat, cætera verò per id bellum in Germaniâ capta Regem redditurum aiebant, modò ut aliquanta ſibi pecunia curaretur in copiarum ſaltem extranearum, quæ ſibi meruiſſent, ſtipendium, ac mercedem. Sed hæc ingentia, immoderata, nimis alta eſſe Trautmanſtorfius dictitabat, cùm uti ſimilia poſtulare Suecis pudor eſſet, tùm ut apud Imperii Ordines invidiam Gallis conflaret, ac ſimul oſtenderet, ſi iſthæc his, atque alia majora Suecis obſequi ne-

1645. cesse foret, magnum ex eo ad Imperium damnum perventurum.

Sed ubi Osnabrugam advênit, hæc fuit prima hujus ad Suecicos Legatos oratio. *Venisse Suecos in Germaniam, uti rem publicam in pristinum statum restituerent: ita Gustavum Regem, ita qui eo mortuo bellum porrò gesserint, prædicasse. Quod cùm ita sit, nihil cum his, nisi quod ad hanc pertineat agendum videri, quâ de causâ eò missus ab Imperatore sit. Suecos Germaniæ sumptibus aluisse in eâ bellum, quòd præterea his maximo quæstui fuerit: si tamen ad hunc adjici quidpiam placeat, uti bellum facere desinant, id Imperatorem, atque Imperii Ordines, quantum per præsentem inopiam licebit, curaturos. De Pomeraniâ, quam jam indè ab belli principio ipsis Bogislaus permiserit, haud æquum videri hanc ab ipsis retineri, scilicet quæ per hujus mortem Septemviro Brandeburgico obvenerit, qui bellum adversùm Suecos nec gesserit, nec gestum usquàm voluerit, atque adeò ne ipsi quidem hunc eâ provinciâ mulctatum velint, qui nihil adversùm hos commeruerit.*

Ad hæc Sueci respondêre: *Quoniam in Germaniam rei publicæ causâ venerint, ab ea conditiones pacis ordiundas: dein amicorum, ac Sociorum Principum, atque Ordinum qui bellum unà gesserint, sibi rationem habendam, quorum rem, atque fortunas in tuto collocare debeant: cùm hæc facta fuerint, quod ad se attineat, id denique, ac tamen satis maturè acturos.* Sensit Trautmanstorfius quæ dixerat, ea ab Suecorum sententiâ longè aliena esse: multa tamen inter illum, atque hos commutata verba sunt, magno utrimque quid alteri consilii esset, cognoscendi studio. Hæc exitu anni fiebant, quem priusquàm finiamus pauca quæ in Aulâ nostrâ accidêre, memorare lubet.

a Mademoiselle de Rohan.

Isthîc erat virgo *a* Margarita Rohana, cujus nomen generis claritudinem satis indicat: forma, atque divitiæ consimiles generi fuêre, mores qui benè, atque liberaliter eductam decerent: quo fiebat, ut in Aulâ nemo quantîvis pretii esset, quin huic illa nubere posset. Jam paterna potiebatur bona, nam Henricus Rohanus pater pridem obierat mortem: Margarita Bethunia mater quo filia excelsiùs nuptum collocaretur, huic omnia bona sua etiamtùm vivens dono dederat. At illa non alieno, sed suo arbitrio virum delegit, atque matre propinquisque præter morem inconsultis Henrico Chaboto nupsit, qui quanquam è primâ Regni nobilitate sit, huic tamen dispar ab Rohanâ genus est, quæ videlicet ab Navarræ Regibus originem ducit. Igitur hæ nuptiæ propinquis, ac maximè Bethuniæ matri ægrè fuêre, de quibus immane quantùm filiæ succensuerit, cui non modò bona quæ dono dederat, sed & paterna adimere conata est. Eâ gratiâ ante annos sexdecim sibi natum filium dixit; sese enim gravidam Venetiis quò ipsa, atque vir tùm agitabant, profectam ad Urbem venisse, uti partûs sui pauci, sed certi testes adessent: nam si peperisset filiam, id se, atque virum omnes celatos voluisse, ut ne Margaritæ filiæ nuptiis obstaret: sin verò filium, id & clam omnes esse Rohanum studuisse, ut ne sibi apud Ludovicum XIII. Regem, ac magis apud Richelium fraudi esset, cui ægrè futurum arbitrabatur, si ipsi qui Sectariis sæpiùs Imperator fuisset, filius foret, qui in ejusdem Imperii spem educeretur: cæterùm Rohano non fuisse consilium de filio, ut hunc desereret filiæ causâ, sed illi procul ab Galliâ quæsitas opes,

imò & Regnum voluisse, Cyprum Insulam scilicet, quàm ab Turcorum Imperatore commercaretur. Rohani mortem cuncta hæc intervertisse, atque intereà latuisse filium, cui dùm pater nimium facere studet, eum absque ullis bonis, virtutis modò, atque indolis Principe viro dignæ hæredem reliquisse: simul filium ostentabat, cui Tancredi celebre vatum Italicorum carminibus dederat nomen, quod & fabulæ ornamento fuit, fabulam hanc appello quantùm ad Rohanum, ad quem hæc omnis res nullo modò pertinuit: dein Bethunia litem de paternis bonis filiæ movet. Fuêre in Aulâ, atque in Urbe multi, quibus sicuti fermè omnia nova, Bethuniæ commentum satis placeret: sed ubi sibi in hac causâ homines probos, atque peritos rerum Advocatos esse voluit, ibi verò turpe incæptum omnibus visum, atque uno ore autores fuêre ut id planè omitteret: quò factum est, ut ipsâ cessante Tancredus Rohani filius esse desierit.

Eâ tempestate ab Româ rediit ad Urbem *a* Carolus Hersentius quidam sacerdos, cui neque ingenium, neque doctrina, neque eloquentia defuêre: sed quæ hæc moderaretur prudentia, ea verò aut exigua, aut nulla fuit. Is quoniam quædam in Concionibus sacris temerè dixerat, his ab Joanne Paulo Francisco Gondio Archiepiscopi Parisiensis patrui gerente vices interdictus fuerat, quam rem ita tulerat violenter, ut obniti, & contrà scribere auderet, dein ubi resipuit, Gondius huic concionandi porrò potestatem fecit: priùs tamen Romam tantisper secedere Hersentius decrevit, nam pudebat tam citò post reprehensionem prodire in publicum, atque omnibus in conspectum venire. Ita Romam profectus, ut erat prompto, atque audaci ingenio, ubi primùm ad Pontificem adiit, plura quàm rogabatur, & quàm deceret dicendo cuivis se rei temerè incipiundæ idoneum satis ostendit. Eò ab Pontifice benignè, atque liberaliter habitus, postremò ut in Galliam continuò rediret persuasus est, quò hujus operâ ad rempublicam uti vellet: *Sibi dudùm curæ esse, ut inter Galliarum, atque Hispaniæ Reges pax sanciatur: cui rei obstare privatas cujusdam in Galliâ rationes, quibus alias opponere sibi consilium sit. Nam hanc insitam mortalium animis ab naturâ pravitatem, uti nihil rei publicæ, cuncta privatæ causâ faciant. Igitur Lutetiam Parisiorum properè redeat, suisque verbis Rivieræ Cardinalatûs spem certam faciat, si per Gastonem qui in ejus potestate sit, Regem, atque Reginam matrem ad pacem cum Hispaniæ Rege Philippo faciundam impellat: prætereà Rivieræ dicat Annæ Mariæ Ludovicæ Gastonis ex priori uxore filiæ nuptias cum Philippo Hispaniæ Rege factum iri, si pacter uti pax inter ambos Reges sanciatur, effecerit: postremò ipsi Hersentio haud defuturam navatæ in tanto negotio operæ mercedem.*

a Charles Hersent, Predicateur.

His homo vanus lætari, atque gloriari quòd se Pontifex dignum deputavisset, quo interprete in re tantâ uteretur. Româ subitò profectus nihil moratur in itinere, atque ubi ad Urbem venit, Pontificis mandata Rivieræ exponit. Hunc certè Cardinalatûs ingens cupido exagitabat, cujus adipiscendi spem omnem in Gastonis gratiâ positam habebat, non adversùm Mazarinum tendendo, sicuti Pontifex suadebat, sed contrà

1645. Gaſtonem Mazarino æquum præſtando. Nam in Gaſtone non ea vis ingenii, atque animi erat, neque ea in re publicâ potentia, uti quidquam invito Mazarino incipere vellet, tanta huic apud Reginam gratia, atque fides eſt, quâ fretus facilè omnia Gaſtonis conſilia diſturbaſſet. Igitur quod ab Pontifice ſibi per Herſentium ſubjectum fuerat, id ſibi modò uſui futurum eſt arbitratus, uti ſuam Mazarino fidem oſtentaret: huic omnem rem enarrat ordine, docetque omnia ſe hujus amicitiæ poſthabere, neque aliundè dignitatem, atque fortunas quærere, quò haud minorem fidei ſuæ, quàm quæ perfidiæ proponatur, poſthàc mercedem futuram ſperet. Mazarinus collaudato viro, atque omnia ab ſe quæ utroque digna eſſent, ſperare juſſo, quæ de Herſentio acceperat, ea Reginam edocet, cujus juſſu hic in carcerem conjectus aliquandiù vanitatis, atque imprudentiæ pœnas dedit.

Menſe Septembri Rex atque Regina mater magno virorum Principum, atque Nobilium comitatu in Senatum venére, promulgandis undè pecunia corrogaretur, Edictis, rem ipſi Ludovico patri dùm viveret tanto Regi ſemper victori formidoloſam, nam Patribus ubi de tributis, vectigalibus novis, atque hujuſcemodi aliis cogendæ ab civibus pecuniæ agatur, liberiora quàm quæ Reges libenter audiant, dicere ſolitis: quò magis mirum viſum, qui rem publicam adminiſtrabant, eos Reginæ autores fuiſſe, uti Rex puer in Senatum eâ gratiâ veniret: at cum primoribus Patrum anteà collocuti, quæ eorum ſententia futura eſſet, periculum fecerant, qui ex voluntate Regis lecta, promulgata, atque in acta Senatus relata, Edictis adſcribendum cenſuêre.

Olim Reges ubi præſentis pecuniæ eguêre, primùm quod in promptu erat, regia prædia urbana, ruſticaque venum dedêre, eâ duntaxat lege, uti reſtituto emptoribus pretio, hæc ſibi redderentur: dein fœnore ab privatis pecuniam ſumpsêre, quod ex certorum vectigalium, tributorum, aut portoriorum fructibus, ab his qui illa conduxerant, annuatim penderetur: ſed vix homines adducebantur, uti grandem pecuniam hujuſcemodi fœnore, niſi ingens eſſet, occuparent, uti videlicet primorum annorum uſuræ ſortem quam credidiſſent, ſubitò æquarent, neque adeò de hac in dubium venirent, nam primis annis pecuniæ creditæ verſuram non ſolvere religio eſt, quæ poſteà exoleſcit. Eò viſum Regibus aliam corrogandæ ab privatis pecuniæ rationem inire, novos Magiſtratus ſubindè creando, quibus ex eorumdem vectigalium, Tributorum, ac Portoriorum fructibus annua ſtipendia attribuerentur, cum aliquâ unicuique vel leviſſimâ rei publicæ curâ, aut in Curiâ, aut in foro, aut in Ærarii rebus, quæ longè, latéque patent, præterea ſuæ operæ ſeu mercedem, ſeu honorarium ut acciperent, permiſſum: quibus rebus cùm & quæſtus, & dignitas accederet iis, qui Magiſtratus gererent, hos magno pretio tametſi exigua ſtipendia eſſent, commercabantur, qui videlicet eò apud populares clariores fierent, atque his benè, aut malè facere ex Magiſtratu aliqua facultas foret. Hujus compendii causâ Reges, aut quibus rem publicam permiſêre, tantum

Magiſtratuum numerum creandum cenſuêre, quantum nec ipſamet res publica, nec privata civium diutiùs ſuſtinere poſſe videatur.

1645.

Sub id tempus pax inter Chriſtinam Virginem Sueciæ Reginam, & Chriſtianum IV. Daniæ Regem ab Ludovico per Gaſparem Cognetum Tuillerium ad ambos extrà ordinem Legatum conciliata eſt, rem factu difficilem, quia Sueci plus bello valuerant, ac multa oppida ceperant, eò pacem in leges ſuas factam volebant. Cum his Sociæ Civitates congruebant, ac maximè Batavi Daniæ Regi infenſi, quod Suevicum ingredientibus mare ingens portorium in freto Danicæ Arci ſubjecto perſolvendum erat: dein ab Tuillerio edocti ſi Dania penes Suecos foret, tot victoriis in Germaniâ, Daniâque præclaros, ac feroces, magis ab his portoria hujuſcemodi auctum, quàm imminutum iri, atque iſthuc potiùs ab Daniæ Rege eâ tempeſtate, quâ res hujus afflictæ eſſent, quàm ab Suecis ſi Daniâ potirentur impetrari poſſe, poſtremò in poteſtate Tuillerii fuêre, cujus operâ portoria in Danico freto Sociarum Civitatum navibus imminuta, quæ res harum Legatos Chriſtiano Daniæ Regi reddidit æquiores, atque adeò horum, ſed maximè Tuillerii operâ pax denique inter ambos Reges convênit, cujus conditionibus Scania quam Sueci occupaverant, iis eſt attributa: cæterùm Regis maximâ intererat, hanc pacem fieri, ut ne porrò Sueci ab Germanico bello, Sociæ Civitates poſthàc ab Belgico ad Danicum averterentur, quò utroſque privatæ ſuæ rationes ferebant, quæ publicis plerumque potiores ſunt.

Tuillerius præter hanc pacem, fœdus & ipſe Ludovicum inter, & Chriſtianum Daniæ Regem fecit, quo navigantibus ultrò, citróque ut id liberè, & ſine gravibus portoriis facere liceat, abundè cautum, ac maximè Gallicis navibus Danico freto Suevicum ingredientibus mare: præterea Regi curæ fore de Bremenſi Archiepiſcopatu, quem Sueci Daniæ Regis filio ademerant, ut is ſi quâ fieri apud Monaſterium Veſtfalorum poſſit, huic reddatur: poſtremò ut ne alter alterius hoſtibus fautor ſit. Neque tamen de eo Archiepiſcopatu, ubi Sueci ut hunc ſibi per Pacis Germanicæ leges retinere liceret, poſtulavêre, vehementer ab Gallis reclamatum, aut data opera eſt, ut hæc ipſi, aut filio jactura ſarciretur: nam Sueci nobis bello Germanico maximo uſui fuerant, Dani neque bello, neque pace utiles: principio enim Daniæ Rex voluntate Suecorum Pacificatoris inter Imperatorem, atque eos partes ſibi ſumpſerat, dein ubi bellum inter hunc, atque Suecos ortum fuerat, hanc planè dimiſerat provinciam, neque pace inter ambos conciliatâ reſumpſerat.

Anno proximo Bregium ad Uladiſlaum Poloniæ Regem ab Ludovico Rege, atque Annâ matre miſſum diximus: hic haud diù Varſoviæ commoratus eſt, ſed in Galliam Uladiſlai voluntate rediit, qui primùm pertentatum ab Rege voluit, utrùm Chriſtinam Virginem Sueciæ Reginam uxorem ducere poſſet, quod cum (ſicuti futurum videbatur) fieri non poſſe pernovit, ad Ludovicam Mariam Gonzagam Caroli

1645. Mantuæ Ducis filiam postremò animum adjecit, quæ sub hujus anni finem in Poloniam deducta est. Nuptiæ priùs Lutetiæ Parisiorum regio planè apparatu celebratæ sunt, Sponsam in Poloniam euntem comitati sunt Poloniæ Regis Legati, qui isthîc nuptiis adfuerant: Rex autem, atque Regina mater *a* Renatam Dubecam Vardiam mulierem viduam, genere, atque probitate insignem, unà cum Sponsâ in Poloniam ire jussêre, quæ hanc vice suâ Uladislao Regi traderet, Dubecam eâ causâ novo ut opinor exemplo, atque apud omnes gentes inaudito Legati, seu si fas est dicere Legatæ Titulo ornavêre: hæc Joannem Budam Guebrianum Equitum Tribunum virum habuerat. Sed his nuptiis amicitia Uladislai Galliæ conciliata, cæterùm fœdus, ac belli societatem quam recipiundæ Silesiæ adversùm Imperatorem expetebat, Mazarino haud facere visum, ut ne hæc suspecta Suecis foret: eò Bregio datum negotium, ut Uladislaum doceret, nihil magis eo fœdere, ac belli societate contrarium esse paci, de quâ apud Monasterium Vestfalorum jam agebatur, cujus se cupidissimum ostenderet, dein cavendum videri ut ne dùm inter Principes Christianos bellum recrudesceret, atque id ipse adversùm Imperatorem gereret, Turci, atque Tartari suos ipsius fines invaderent: bellum sumi facilè, at non hujus qui id sumat arbitrio plerúmque desinere. Bregius ipse cum Ludovicâ Mariâ Gonzagâ in Poloniam rediit, ac Legati titulo ab Rege atque Reginâ matre tùm ornatus est.

a La Mareschale de Guebrian.

Initio hujus anni Pontificem difficulter adduci posse memoravimus ut Michaëlem Mazarinum Julii Cardinalis fratrem item & Cardinalem crearet, Julii magis odio, quàm quòd vix fratres duo Cardinales creantur, neque id ferè fit nisi in fratribus qui Pontifici fratris, aut sororis filii sint: sed hujus rei exemplum in Alphonso Richelio Armandi Joannis fratre recens erat, quò magis Mazarinus id ab Innocentio exsculpere nitebatur, uti nihilo Richelio Cardinale inferior videretur. Innocentius haud respuebat Michaëlem pro Galliâ creare Cardinalem, si id Rex postularet ex formulâ, sicuti Ludovicus pater pro Alphonso postulaverat: at Julius non sicuti Gallum, sed sicuti Italicum Regis, ac Reginæ matris qui hunc per litteras Pontifici commendaverant honoris causâ creari volebat, neque id iniquum erat, cùm octo Cardinales Italicos eò solùm quod Hispaniæ studerent, nuper creasset. Sed ut ne quid præter morem Pontifex faceret, postremò per Bregium ab Rege Poloniæ Mazarinus impetravit, ut ab Innocentio ex formulâ postularet Michaëlem Mazarinum pro Poloniâ Cardinalem creari: nam jamdiù nemo Polonus Cardinalis fieri studet, quamobrem Italicis hominibus Poloniæ Rex Cardinalatum petit, quod & ab cæteris Regibus fieri Pontifici summoperè placeret. Ita Mazarinus in Ludovicæ Mariæ cum Uladislao nuptiis rei publicæ serviundo, fratris sui dignitati magnoperè studuit, quod huic laudi ducendum censeo.

Hujus anni principio Joannem Jacobum Barillonum Inquisitionum in Curia Parisiensi Præsidem Pinarolum deductum, atque eò in custodiam

diam conjectum memoravimus. Is hoc eodem anno obiit mortem, quem veneno sublatum quidam credidêre, quod quidem mihi non fit verisimile, nam id ab Mazarini naturâ longè alienum est. Porrò Barillono ingenium, eloquentia, atque omnis judiciariæ rei peritia fuit, cæterùm & publicæ attingendæ studium huic sicuti plerisque eâ tempestate aliis ex Senatu fraudi fuit.

1645.

Obiit & hoc anno Franciscus Subletus Nucerius de quo sæpiùs memoravimus: hunc nimio Aulæ desiderio peremptum aiebant. Lupara Regia hujus operâ edificiis aucta, ædes ad Fontembellaqueum regium rus refectæ, atque ornatæ, Templum eleganti opere extra D. Germani portam exædificatum, quo adolescentes Jesuitarum Societati initiantur, cæterùm nihil quod ad ingenium attineat, in hoc homine laudaveris.

Eodem hoc anno Franciscus *a* Rupifocaldus Cardinalis natu grandior naturæ concessit: is diù sacris apud Regem Ludovicum XIII. præfuerat, vir sanctus, sed his quæ sanctitatis speciem haberent decipi facilis, dùm cæteros ex suo ingenio judicat, ignarus per ambitionem multos vitæ sanctitatem simulare: hunc Ludovicus Consilii regii principem priusquàm Richelium satis novisset, fecerat, atque id hominis generi, virtutibus, præterea vitæ sanctitati tribuerat, sed divina magis, quàm humana callere visus & id muneris, & sacrorum apud Regem Præfecturam simul abdicavit, atque reliquum ætatis Deo exegit.

a Le Cardinal de la Rochefoucault.

Mortuus item est *b* Henricus Escoblellus Surdius, Burdigalensis Archiepiscopus, qui quoniam multa ab Ecclesiasticorum Ordine aliena factitabat, interdùm offenderat, cæterùm huic ingenium, & quæ ad animum pertinerent alia tali genere, atque fortunâ haud indigna fuêre: cum Harcurio tantâ virtute viro in gloriæ societatem venit, ob receptas quæ Massiliæ objacent, insulas, præterea cum Carolo Schombergio, ob devictos in suis circùm Locatam quam oppugnabant, castris Hispanos, nam utrique datus ab Richelio adjutor fuerat, præfectusque classibus, quæ ad utramque gerendam rem adfuêre.

b Henry d'Escoubleau, de Sourdis.

Obiêre & Timoleon *c* Spinaius Sanlucius, & Joannes Galardus Bernearnius Brassacus Comes: ille Equitum Tribunus, qui per adolescentiam nonnulla fortiter, ac præclarè terrâ, marique gesserat, cæterâ ætate per voluptatem, & socordiam exactâ: hic Romæ Legatus Ludovico XIII. Regi Administer, Nancio atque omni Lotharingiæ Præfectus, atque è regiâ sancti Spiritus militiâ fuit, vir antiquâ virtute, ac fide.

c D'Espinay de Saint Luc. Galard Bearn, Comte de Brassac.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER QUARTUS.

EPITOME.

1646.

MAXIMILIANUS Baioariæ Dux per Bagnium Pontificis Nuntium de Pace Germanicâ cum Rege agit. Saavedra Hiſpanicus Legatus cum Roſenhamo Suecico Reſidente colloquitur apud Monaſterium Veſtfalorum. Belletia Sabaudico Legato datus adjutor, Galliæ adverſus. De utrâque eâ re Mazarini ſolicitudo. Hiſpani dolo malo conditiones pacis Reginæ permittunt, ac de Mariæ Thereſiæ nuptiis cum Rege mentionem faciunt. Eſtrada eâ causâ Hagam Comitis ad Arauſium miſſus. Ingentes turbæ eâ de re apud Socias Civitates. Quæ Pacis conditiones Gallis, ac Suecis ab Auſtriacis ferebantur. Labardæus Regis ad Helvetios Legatus Oſnabrugam miſſus ab Rege. Bagnius Pontificis Nuntius Reginam ab tuendis Barberinis fratribus deterrere fruſtra conatur. Hi in Galliam veniunt. Henricus Arnaldus Abbas Romam mittitur. Reginaldus Ateſtinus Cardinalis Galliæ Romæ Protector ab Rege creatus. Cabreræ Philippi Legati cum Ateſtino Cardinale controverſia. Turcorum adverſus Venetos bellum. Canæa in Creta ſeu Candia Inſula ab Turcis capta. Miſſus ab Rege ad Ibraïmum Turcorum Regem de pace inter hunc & Venetos concilianda Varenna. Villaregius Neovilla ab Regina delectus qui Regis filii pueritiam regeret. Claſſis Gallica ad Herculis Promontorium contendit. Thomas Princeps Orbitellum oppugnat. Gaſto in Flandriam ducit. Angianus in Campaniæ finibus cum exercitu. Aula ad Ambianos proficiſcitur. Brezæus Claſſi Gallicæ Prætor adversùm Hiſpanicam pugnat, atque hanc perſequens tormenti pila ictus occubuit. Daugnionus Comes Brezæo Legatus Claſſem in Provinciam reducit, dein Broagium ad Oceanum properat. Gaſto cum exercitu in Belgio Curtracum

oppugnat. Angianus huic adjutor est. Oppidum Gastoni deditur. Arausius Antuerpas oppugnare velle visus. Gramontius Equitum Tribunus eâ gratiâ cum equitibus, peditibusque ad hunc missus. Thomas ad Orbitellum incæptum omittit, atque in Subalpinos redit. Henricus Condæus ab Aula secedit, dein brevi redit in Aulam. Summa Imperii ad Angianum redit. Hic Dunkercam oppugnat. Berga Fani-Vinoci Gastoni dedita, dein Mardicum item deditum. Gasto remelleraius, & Pralinoplessius, Equitum Tribuni conscensâ classe ad Ilvam Insulam contendunt. Plumbinum ab Insula exiguo diremptum freto ad deditionem redigunt, dein Longonis portum in ipsa insula. Dunkerca Angiano deditur. In Catalonia Harcurius Ilerdam obsidet. Leganes cum Hispanico exercitu Harcurii Castra ad Villanovetam oppugnat. Intereà Hispani diversissima parte commeatum ac milites Ilerdam introducunt. Harcurius incæptum omittit. Turena cum Gallico exercitu, Vrangelius cum Suecico, ille apud Laugingam, hic apud Donaverdam Danubium transeunt. Augustæ Vindelicorum appropinquant, cui Austriaci, ac Baioari auxilio advenêre.

1646.

FINE anni proximi Trautmanstorfium Ferdinandi Imperatoris Legatum ab Monasterio Osnabrugam profectum diximus, uti cum Suecicis Legatis atque Imperii Ordinibus qui eò convenerant de Pace ageret, omissis sicuti videbatur, planè Gallis, nam diù multúmque apud Osnabrugam agitavit. Sed intereà Maximilianus Baioariæ Dux Imperii Septemvir pridem ab Ferdinando II. Imperatore creatus, aut Friderico Palatino cui Septemviratum abrogaverat, subrogatus, vir exactâ ætate, ac parvis liberis, jure metuebat, uti si infectâ pace diem suum obiret, Suecorum, atque Protestantium Principum, atque Ordinum operâ Septemviratus Carolo Friderici filio redderetur: neque enim in Ferdinando III. Imperatore, neque in Philippo Hispaniæ Rege, qui sibi usque amici, ac fautores fuerant, & quorum Sectam secutus fuerat, satis sibi præsidii esse, aut liberis futurum intelligebat, uti statum dignitatis obtinerent: nam utrique res in angusto erant, ob Gallorum, Suecorum, atque Civitatum in Belgio Sociarum res præclarè per id bellum usque gestas, qui multa oppida, ac regiones in Germaniâ, Italiâ, Hispaniâ, ac Belgio armis ceperant, ita ut si hi bellum facere pergerent, id nusquàm nisi rebus Imperatoris, atque Hispaniæ Regis planè perditis desiturum videretur: quamobrem omnem sibi dandam operam ducebat, uti potiùs conditionibus quibusvis desineret.

Priusquàm bellum in Germaniâ ab Suecis gereretur, Maximiliano fœdus erat cum Ludovico XIII. Rege, quo hic adductus, ubi posteà cum Gustavo Suecorum Rege fœdus fecerat, de gerendo in Germaniâ adversùm Ferdinandum II. bello, Maximiliano ita cautum voluerat, ut hic planè, atque alii Catholici Principes, Ordinesque intacti forent, si ab hoc bello sese abstinere vellent: nam id neque his, neque Catholicæ quam profitebantur religioni fraudi, aut damno esse volebat. Sed Ferdinandi in se merita majora esse Maximilianus censuerat, quàm ut eo defendente gravissimum quod ipsi inferebatur bellum, ipse satis piè,

1646. atque honeſtè ceſſare poſſet : quò factum eſt, ut in idem ambo diſcrimen inciderent, quod in dies augebatur, neque enim poſt Ferdinandi II. obitum æquior Ferdinando III. filio fortuna fuit, ita ut pace quantocyùs factâ huic magnoperè opus eſſe videretur. Sed cùm in eo negotio nihil ſatis ex Maximiliani ſententiâ feſtinaretur, ad Nicolaum Bagnium Pontificis Nuntium apud Ludovicum Galliarum Regem ſcripſit, quo hunc ad pacem quàm æquiſſimis conditionibus maturè faciundam magis, ac magis accenderet, ſimul paternum cum ipſo Maximiliano fœdus ad memoriam revocaret, doceretque. *Illi ſe perdito nihil opus eſſe, cùm unà Catholicam religionem in Germaniâ interire propè neceſſe eſſet, quam contrà integram, & florentem Regem velle non dubitaret : ſibi igitur conſilium eſſe conficiundæ in Germaniâ paci dare operam, quibus Rex vellet conditionibus : confidere tamen has quantùm fieri poterit æquiſſimas laturum Regem, ut accipi ab Imperatore, atque ab Imperii Ordinibus poſſint : poſtulare viciſſim, uti Rex ſibi de Septemviratu, atque aliis rationibus ſuis cautum per hujus pacis conditiones velit.* Iſthæc Regi atque Reginæ matri magnoperè placuêre, qui Maximilianum bono animo eſſe juſsêre, atque ab ſe omnia quæ ad ſuam ſalutem, dignitatemque pertinerent, certò ſperare.

Hic vehementer poſtulabat, ut intereà dùm ad pacem perveniri poſſet, induciæ in Germaniâ fierent, quod quidem Rex obſtare paci brevì conficiundæ arbitrabatur, ad quam Imperatorem adigi poſſe uno excidii ſui metu ſatis ſcibat, qui per inducias adimebatur : eò de his Maximiliano morem haud gerendum intelligebat, qui & ipſe eodem metu ad pacem denique apud Ferdinandum urgendam impellebatur.

Sed is ægrè adduci poterat, ut Alſatiam, atque alia quæ ſuprà memoravimus, Ludovico relinqui, ac permitti æquum cenſeret : præterquàm quod pleraque hæc omnia ſua non eſſent, qui Regi quando huic viſum fuiſſet adversùm ſe bellum ſumere, juſtus hoſtis fuerit, ſed Principum Oenipontanorum, qui nondum ætatem quæ militiæ patiens eſſet, attigiſſent, atque adeò nihil adversùm Galliarum Regem commeruiſſent, quo hos bonis ſuis ſpoliatos vellet. Iſthæc eadem & prædicaverat apud Monaſterium Trautmanſtorfius, & tunc cum maximè apud Oſnabrugam Suecicis Legatis, atque Proteſtantibus Imperii Ordinibus narrabat, neque ægrè ab his audiebantur. More hominum, qui quò minus aliis fiat, eò rem ſuam fore ſperant auctiorem. Jam apud Monaſterium Catholici nihil mercedis Galliarum Regi deberi pro navatâ Rei publicæ atque Germanicæ libertati recuperandæ operâ cenſebant, neque alia primùm apud Oſnabrugam Proteſtantium ſententia erat, ac ne ipſi quidem Suecici Legati ab his magnoperè diſſentiebant, inſitâ ab naturâ hominibus invidiâ, quæ illos uſque obcæcabat, uti non animadverterent, quod in nos ſentirent, id ſibi planè fraudi eſſe, qui tametſi Proteſtantium ſtudiis freti eſſent, tamen hos vix adduci poſſe veriſimile erat, uti longè diſſimiliter Suecos ab Gallis haberi vellent.

Inter hæc unus ex Hiſpaniæ Legatis qui apud Monaſterium Veſtfalorum erant, huic Didaco Saavedræ nomen fuit, ad Roſenhamum qui

eò res Suecorum procurabat, ſibi aditum patefacere aggreditur : eâ gratiâ Lucanicorum, atque aliarum hujuſcemodi rerum munuſcula hujus Uxori miſſitare, dein ipſe ad mulierem viſens ire, ut occaſionem cum viro colloquendi captaret. Ubi ingenium hominis ſatis novit, atque cum filiis ſuis opportunum eſt arbitratus, *Commune Hiſpanorum atque Suecorum ab Gothis genus eſſe* dixit, *neque quidquam inter utramque gentem controverſiæ, quominùs altera alteri uſui ſit, tradantque operas mutuas. Gallorum potentiam Sociis propè æquè, ac hoſtibus formidoloſam videri, qui ubi per Suecorum fœdus, atque virtutem eò magnitudinis evaſerint, undè pelli nequeant, tùm & Sociis graves, atque intolerabiles futuri ſint. Huic malo non manu, neque vi, quoniam fœdus prohibeat, ſed arte atque conſiliis ab Suecis prævertendum. Id factu facile, ſi unà cum Hiſpanis eniti velint, uti per Pacis conditiones, quæ Galli in Germania, & Belgio, bello, atque armis occupavêre, ea aut cuncta, aut magnam partem dominis reſtituere cogantur, quo pacto eorum opes minui, neque poſthàc tantam nocendi cui voluerint, poteſtatem fore. Id ſi Philippo Sueci gratificari velint, certam ipſis hujus officii mercedem poſitam. In poteſtate Philippi Ferdinandum Imperatorem eſſe: ab hoc quæ voluerint omnia, ea facilè impetraturum, uti belli præmia penes hos opimiora ſint, ita ſuæ, ac rei publicæ juxtà conſulturos.*

1646.

Hæc haud inhoneſta oratio Roſenhamo viſa, quoniam quæ Saavedra ſuadebat, ea citrà fœderis quod Suecis cum Gallis intercedit, religionem fieri poſſe videbantur. Nam homini quæ in rem ſuam ſunt, ea facilè recta eſſe probaveris. Fortè accidit uti poſtpaulò Joannes Adler Salvius alter è Suecorum Legatis Oſnabrugâ Monaſterium veniret, quem Hiſpanici Legati (rem factam ab his antehàc nuſquàm) inviſêre, neque eidem adverſùm hos ipſe officio defuit. Id verò Gallicis Legatis haud ſatis placebat : quia tamen de amicis ſecùs ſentire quidquam nefas eſſe ducebant, ne ſuàm quidem ſuſpicionem ab iis quæſivêre. Sed mox venit ab Mazarino nuntius, qui Legatos de collatis Suecos inter, & Hiſpanos conſiliis certiores fecit. *Id ut ne Galliæ fraudi ſit maturè providendum, rem totam uti geſta ſit, ab Suecicis Legatis exquirendam : qui ſi etiamtùm amici erunt, hanc facturos palàm : ſin reticeant, parùm iis poſthàc fidei habendum. Quæ priùs ipſis dicta ſint, ea ad memoriam redigenda : omnes hoſtium curas, cogitationeſque eò tendere, ut invidiam, aut æmulationem inter utroſque ſerant, & quos bello nequivêre, eos de pace agendo ſejungant, atque ex Sociis, & amicis, inimicos ſi quà fieri poſſit, reddant, quò faciliùs alteros inſtaurato ubi bonum ipſis, atque commodum erit bello devincant. Si Sueci nihil his moveantur, neque Hiſpanis derogent fidem, non eſſe tamen de re publicâ deſperandum. Nuper cum Daniæ Rege renovatum ab Ludovico fœdus, cui ſuadere facilè ſit, uti bellum adverſùm Suecos ſumat denuò : præterea ſibi cum Maximiliano Baioariæ Duce conſulta quædam eſſe, queis hunc ad Galliæ partes adduci poſſe confidat : poſtremò Socias Civitates, & Brandeburgicum Septemvirum Suecorum opes iniquo animo ferre.*

Addebat alia Mazarinus tàm varia, atque diverſa, ut hunc conſilii incertum eſſe facilè cognoſceres. Nihil tamen in eo negotio erat, quod tantoperè laboraret : neque enim incerta pro certis captare Suecis conſilium

1646. fuit, aut pro Gallis, Hispanos sibi adjungere: ita ubi ab his quæsita res est, ex pristinâ amicitiâ, atque fide respondêre; *Nihil dolo malo ab Salvio factum, sed uti quid Austriacis de Suecorum rebus sententiæ esset, per Hispanos expiscaretur.* Cæterùm Joannes Oxenstierna seorsim ab Salvio, hunc omnibus novis delectari suprà modum ait, neque facilè sibi temperare, ubi quid hujuscemodi occurrat animo: verùm se daturum operam, uti sibi, atque huic Regina Sueciæ vel minimam suspicionem fidei labefactatæ Gallis dare prohibeat, atque porrò intelligat, in utriusque Gentis conjunctione reipublicæ salutem esse positam. Oxenstiernæ cum Salvio haud fermè leviores intercedebant simultates, quàm quæ Avauxium inter, & Servianum fuêre: hic cum Oxenstiernâ, ille cum Salvio congruebat.

Mazarinum alia res haud minùs anxium, atque sollicitum habuit. Cum Sanmauricio Comite Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis Legato quidam erat apud Monasterium Vestfalorum Taurinensis Senator Joannes Franciscus Belletia, huic ab Piannezzâ Marchione adhibitus, qui si opus esset agere quidpiam, quod ab Galliæ rationibus alienum esset, id ipse faceret clàm Legato: nam hic homo erat antiquâ virtute, ac fide, qui diù multumque in Aula nostra versatus fuerat, item Caroli Emanuelis Legatus, & qui probè sciret hujus maximâ interesse, uti cum Ludovico congrueret, neque ab eò quidquam diversus ageret. Sed aliter Piannezzæ quandóque videbatur homini Italico, cui generi sæpiùs quæ dolo, quàm quæ rectè, atque ordine fiunt, magis placent. Ex hujus igitur hominis lubidine Belletia cum Ferdinandi Imperatoris, & Philippi Legatis quædam ab fœdere quod Carolo Emanueli cum Ludovico intercedit, aliena agitabat: neque hæc latuêre Mazarinum, qui Hispanorum, & qui cum his agebant consulta propè omnia noverat. Continuò Rex apud Christinam amitam Caroli Emanuelis matrem isthuc per Legatum qui Augustæ Taurinorum erat, graviter expostulat, flagitatque uti Belletia ab Monasterio Vestfalorum amoveatur. Sed hæc primùm muliebriter ex Piannezzæ sententiâ dictitare, in eo filii jus summum violari, cui necessitudo imponatur, non ex suâ, sed ex alienâ voluntate deligere, quorum operâ in rebus suis agendis utatur: quod certè futile fuit, nam Rex haud jubebat Carolum Emanuëlem, aut Christinam matrem alicujus quem ipse indicaret apud Monasterium Vestfalorum operâ uti, sed postulabat ut qui adversùm se, suasque rationes faceret, & cum hostibus suis congrueret, eum amovere pro fœdere, Christina vellet, quod postremò Regi est obsecuta, ac Belletiam in Poloniam aliarum rerum agendarum specie misit.

Non inter Gallos modò, Suecos, atque Germanos de pace agebatur, sed & inter Gallos, Hispanosque, qui quoniam ab ipsâ naturâ alteri alteris invisi sunt, auxeratque diuturnum inter ambos bellum odia, nusquàm colloquebantur. Iis interpretes fuêre Fabius Chigius Innocentii X. Pontificis Nuntius, & Ludovicus Contarinus Venetorum Legatus, ille perindè ingenio, rerum peritiâ, ac sanctitate vitæ clarus, Contarinus alias aliò obierat Legationes, in quibus summam prudentiæ, atque solertiæ

famam adeptus fuerat. Pontifex, atque Veneti inter Gallos, Hispanosque Pacificatorum sustinebant partes, quorum ille Galliæ adversus erat, cùm quòd hâc invitâ Pontifex creatus fuerat, tùm quia Barberini quibus erat infensissimus, sese Ludovico Regi dederant in clientelam & fidem. Ab Chigio igitur, & Contarino cum Gallicis, atque Hispanicis Legatis multùm, ac frequenter de conciliandâ Regem inter, & Philippum Hispaniæ Regem pace agebatur. Sed huic, atque adeò hujus apud Monasterium Legatis consilium fuit, Socias Belgii Civitates ab Gallis sejungere, uti cum illis aut Inducias, aut pacem seorsim sancirent, quoniam ut idem cum Gallis facerent antehàc frustrà tentaverant: nam Hispani ubi ab bello vacui cum Gallis essent, id faciliùs, ac magis ex sententiâ adversùm Socias Civitates porrò gesturi videbantur.

1646.

Sed Gallis major fuerat fœderis cum Civitatibus icti religio, quàm ut adduci potuerint, ut ab hac vel minimùm discederent. Gallici Legati hanc Hispanicis Pacificatorum operâ ferebant conditionem: cùm videlicet Hispaniæ Reges quæ bellis adversùm Galliarum Reges gestis paravissent, ea sibi retinuissent, Flandriam, Artesiam seu Atrebates, Regnum Neapolitanum, Mediolanensem Ducatum, Siciliam, atque alia, ac singillatim propè omne Navarræ Regnum, aut huic isthæc omnia redderent, aut quæ Rex hoc novissimo bello occupasset, ea penes hunc manere vellent, atque eâ conditione pacem conficere. Quæ conditio tametsi æquissima esset, tamen Hispanos pudebat, eò sibi rem rediisse, uti tantâ jacturâ pacem redimere cogerentur. Neque fermè minùs displicebat Pacificatoribus, Gallos tot, tantaque postulare, quibus modum lubentissimè fecissent.

Sed Gallici Legati in suâ perstabant sententiâ, neque ab hac se usquàm discessuros ostentabant. At nihil omisère Hispani, quò hos in fraudem deducerent denique. Primùm enim Contarinus alias res agere se simulans, de nuptiis regiæ virginis Hispanicæ cum Rege mentionem injecit, cui Belgium omne doti diceretur. Dein Saavedra cum Avauxio colloquendo ait: *Quas conditiones Galli ferrent, eas ne profligatum quidem hostem, nedùm Philippum qui ab hoc infortunio longè absit, accipere posse: sed aliam rationem ineundam, atque hujusmodi amicitiæ vincula connectenda, quæ posthàc dissolvi nequeant.* Isthuc cum priori Contarini oratione collatum Gallos in hanc adduxit opinionem, Hispanis videlicet nihil quò rem suam prolapsam restituant honestius in mentem venisse, quàm quod Contarinus dixerat: nihil tamen Avauxius Saavedræ isthuc obscurè confirmanti respondera, quò sibi probari, aut contrà videretur.

Jamdiù Mazarinus magno conatu regiis apud Monasterium Vestfalorum Legatis persuadere nitebatur, *Maximo usui Regi fore, si omnem belli adversùm Philippum tam egregiè gesti mercedem haberet in Belgio, quâ fines nostri producendi viderentur, uti longiùs ab Lutetia Parisiorum quæ caput Regni est, abessent, simul Hispanis ex propinquo sicuti Belgium sit, nobis malè faciundi facultatem ereptum iri. Id fieri posse si redditis, ac restitutis omnibus quæ Rex in finibus Hispaniæ præsidiis teneat, in eorum æstimationem quod reliquum Hispanis*

1646. *in Belgio sit, id nobis traditum velint, eò simulandum Cataloniam, & Russinonensem Agrum Regem retinere vehementer velle, ac prætereà Tarraconem, Dertosam, atque Ilerdam habere, tanti pretii oppida Philippo in Belgio reddendo.*

At his nihil opus erat, uti Legati Belgium quibus id finibus Philippus possidet, Cataloniæ etiam cum Russinonensi Agro anteponerent, atque adeò illud quàm hæc penes Regem esse mallent, neque aliud quidquam necesse videbatur, ut eò Hispanos deducerent, quàm uti porrò his ostentarent, nihil Regem ex omnibus quæ armis ceperat redditurum: nam eò modò permoti de regiæ Virginis Hispanicæ cum Rege nuptiis mentionem per Contarinum injecerant, cui Belgium doti dicerent, uti videlicet cætera ad Hispaniæ fines Ludovicus Philippo redderet. Harum igitur nuptiarum spe Legati Gallici gaudere, atque hanc Regi, & Reginæ Matri, ac singillatim Mazarino properè nuntiare: qui & ipse lætus quò animi lubido ferebat, eò pacis cum Hispanis negotium suâ sponte deduci: anxius tamen erat, atque solicitus, quæ de nuptiis, simul ac dote Sociarum Civitatum sententia foret, cum ex eâ re alia in his regionibus rei publicæ facies futura videretur.

Cæterùm his optatior nostra, quàm Hispanorum vicinitas esse debebat: nam illâ freti perpetuo otio frui, ac quæstui cujus ipsis summum studium est, indulgere poterant. Prætereà Mazarinus satis scibat Arausium magnoperè cupere, ut Antuerpæ cum Agro vicino in potestate Sociarum Civitatum essent, quam quidem urbem, agrumque ubi hæc Rex cum cætero Belgio dotalia haberet, Sociis Civitatibus pro amicitiâ hunc tradere æquum censebat, si Trajectum ad Mosam ipsi in æstimationem dare vellent. Postremò Estradam Hagam Comitis mittere decrevit, qui pro more cum Arausio ageret de proximis æstivis, & quid utrimque optimum factu judicaret periclitaretur: simul hominem doceret. *Pacificatores quandoque cum Legatis Gallicis apud Monasterium Vestfalorum de oppidis quæ Rex in Hispaniæ finibus præsidiis teneat, atque Agris vicinis Philippo permittendis, modò ut illi tanta in Belgio permitteret, collocutos. Quandoque item de Regiæ virginis Hispanicæ cum Ludovico nuptiis, cui Belgium omne cum Lucemburgensi Agro, & Sequanis doti diceretur: quæ certè nuptiæ ad cohonestandas pacis conditiones pertineant, ut ne victis ab victore latæ videantur. Cæterùm si id fiat Hispanos nihil Regi daturos, nam quæ bello ceperit, ea jam hujus esse: quæ verò illis reliqua sint in Belgio, Lucemburgensi Agro, & Sequanis haud fermè pluris æstimanda esse, quàm quæ Rex in Hispaniæ finibus obtineat, ita nihilo his nuptiis Regem nisi uxore auctum iri, cui adeò si quid humani nullis editis liberis accideret, dos penes hunc manere debeat. Per fœdus ac belli societatem id maximè ab Sociis Civitatibus quæsitum videri, uti pro Hispanis perpetuis hostibus, Gallos perpetuos amicos sibi finitimos habeant, quod his nuptiis planè agatur, atque ipsis pax firma, ac perpetua constabiliatur. Nam Hispaniæ Regem quod jus in Socias Civitates se habere credat, ab eo aut in harum gratiam discessurum, aut in Ludovicum translaturum, qui isthuc idem in eas statim sit translaturus, ac denique fœdus æternum tuendis utriusque finibus cum his facturus. Hoc Mazarinum cum Arausio pro mutuâ inter ambos amicitiâ per Estradam communicata voluisse, ut hujus sententiam*

pernoscat

pernoſcat: quæ ſi huic ſatis placeant, ea ipſi planè permittere, de quibus ipſe cum Caſtelloroderico Marchione per fidum Interpretem agat. Sin hæc ab ipſo Mazarino apud Urbem, ſeu ab Legatis Gallicis apud Monaſterium Veſtfalorum rectiùs actum iri exiſtimet, nihil in his Regem factum velle, niſi conſciis utrobique Sociarum Civitatum Legatis ſicuti fœdere caveatur.

1646.

Ubi hæc dicta ab Eſtradâ Arauſio ſunt, hic verò de Antuerpis ait vix Socias Civitates adduci poſſe, ut hujus Urbis ac portûs opportunitate quemquàm præter ſe uti velint, quo ſuas opes minui arbitrarentur. Ibi Eſtrada Mazarinum ait hujus honoris causâ ſedulò facturum omnia, atque operam daturum ut in eo Rex, atque Regina mater Sociis Civitatibus morem gerant, modò ut Regi quidpiam in Antuerparum æſtimationem detur: dein Arauſio Trajectum ad Moſam obtrudenti haud ſatis dignum eſſe reſpondit, quod Antuerpis contra comparetur, neque tamen ſpem ademit aut hoc, aut alio pacto rem confici poſſe.

Ita de Regiæ virginis Hiſpanicæ cum Rege nuptiis Contarinus primùm, dein Saavedra locuti fuerant, ut id non ex communi Legatorum Hiſpanicorum, ſed privato utriuſque conſilio factum videretur. At poſt paulò Gallicis Legatis Hiſpanicorum verbis ab Pacificatoribus eſt nuntiatum, *Philippum Hiſpaniæ Regem Pacis conditiones Annæ Reginæ ſorori ſuæ permittere velle, quas ipſa ferret ſicuti Arbitra inter Reges filium, fratremque, atque has Hiſpanicos Legatos ſeſe accepturos polliceri: Philippum enim minimè dubitare quin Regina has ita latura ſit, uti regiæ ex quâ orta ſit Genti conveniant.* Ubi iſthuc Pacificatores Gallicis Legatis dixerant, hi ſubitò ad Sociarum Civitatum Legatos adiêre, ut ex fœdere, ac pro fide ſociali quid de Pace ſibi Pacificatores Hiſpanicorum Legatorum verbis nuntiaſſent, de eo certiores illos facerent. Sed tantæ rei novitas hominum animos ita perculit, ut vix ſatis expedirent quid ſibi ad hæc reſpondēdum eſſet. Nam Pacem Gallos inter, & Hiſpanos confectam credidêre, & quòd illi ad ſe veniſſent id per fidei ſimulationem factum. Ibi ab Gallicis Legatis poſtulavêre uti ſibi in proximum Conclave tantiſper ſecedere per eos liceret, conſultaturis nimirùm quid ipſis reſpondendum cenſerent. Quod ubi factum eſt, atque ipſi redière, Gallicis Legatis egêre gratias, quod inter hos & Hiſpanos quid actum eſſet, id ſe ſubitò ſcire voluiſſent: orare ut ne ſuum de Pace negotium ad exitum perducerent, niſi ſecum unà, alteris videlicet alteros expectantibus, atque invicem ſuſtinentibus ſe, quemadmodùm fœdere caveatur: Hiſpanos perindè nunc cum Gallis agere, ac cum Sociis Civitatibus antehàc egerint, Pacis negotium Lutetiam Pariſiorum ad Reginam avertendo, quemadmodùm Hagam Comitis ad Fœderatos Ordines avertere voluerint. Ad hæc Legati Gallici ſeſe Hiſpanicis ſignificaſſe dixêre nihil ab ſe, aut ab Reginâ ipsâ de Pace actum iri, niſi apud Monaſterium Veſtfalorum, atque unà cum Sociis Civitatibus, aut cum harum Legatis, quod & idem ipſis denuò confirment.

Hanc omnem rem ab Mazazino ortam plerique omnes credidêre, quam ſimul & regiæ Virginis Hiſpanicæ cum Rege nuptias, cui omne Belgium doti diceretur, ab Bagnio Pontificis apud Regem Nuntio ejuſdem

1646. Pontificis apud Philippum Nuntio ſubjectas voluerit, ut Hiſpani ad utramque rem ſi videretur, animum adjicerent. Sed his quæ ab nimiâ hominis ſolertiâ profecta eſſent in fraudem Mazarinus incidit denique, quam Arauſius ſibi apud Socias Civitates effugiendam ſapienter eſt arbitratus. Is igitur qui harum, ac ſingillatim Batavorum ingenia pernoſceret, & quid de nuptiis, ac de dotali omni Belgio animi ipſis futurum eſſet, ſatis provideret, nihil ſe huic admiſcere negotio voluit, quin & ægerrimè tulit, Eſtradam ad Longavillam ſcripſiſſe de eo ſe cum illo collocutum. Cæterùm Eſtradæ reſpondit; *Quòd id ſecum Mazarinus communicatum voluiſſet ſibi gratiſſimum eſſe, ac ſi in eo ſua opera ipſi proceſſura videretur, hanc lubentiſſimum adhibiturum, quo huic ex ſententiâ eveniret: nihil enim in hoc negotio eſſe, quod non Sociis Civitatibus probari debeat, ſi id rectè perpenderent. Sed aliam Principibus, aliam Populis mentem eſſe, quibus ubi quid novi objicias, continuò incidit ſuſpicio id ſibi fraudi futurum.*

Secundùm hanc Arauſii ſententiam Pavius, atque Knutius Sociarum Civitatum Legati tùm ab Monaſterio advenêre, qui Fœderatos Ordines docerent Gallicos Legatos ad ſe, atque ad Collegas veniſſe nuntiatum ea quæ diximus de Pacis Gallicæ conditionibus ab Philippo Annæ ſorori permittendis, quod quidem magnam in omnium animis excitavit tempeſtatem. Nam Arauſius ſe de hac re cùm ab Eſtradâ, tùm ab Braſſeto qui Regis negotia Hagæ Comitis procurabat, conſultò celatum credidit: Fœderati autem Ordines ſe item de nuptiis celatos querebantur, atque adeò deſertos, ac propè proditos arbitrabantur. Sed Plebes, & qui ex primoribus Arauſio invidebant, hunc Gallis de nuptiis, & confectâ cum Hiſpanis pace conſcium eſſe dictitabant, de quâ re periculum facere decrevêre, atque eâ gratiâ ſententiam ejus de virginis Hiſpanicæ nuptiis exquirere, & quæ pars Belgii fœdere inter Regem, & Socias Civitates icto his tribuebatur, eam utrùm hanc dotis quæ ſponſæ diceretur nomine rectè Regem accipere, ac ſibi retinere poſſe cenſeret. Sed Arauſius ab amicis admonitus quid illis conſilii eſſet, ubi de nuptiis rogatus ſententiam eſt, has haud ita Sociis Civitatibus iniquas fore ſibi videri dixit, ſi eadem ipſis belli egregiè geſti præmia forent, quæ icto cum Rege fœdere cavebantur. Sed ubi ad Braſſetum eâ de re aditum eſt, ſi Hiſpani omni Belgio ab Rege, & ab Sociis Civitatibus unà pellerentur, ibi verò æquum fore dixit his ſuum quod fœdere cautum ſit, præmium eſſe: at quod Regi unà cum Hiſpanicâ virgine dotis nomine dabitur, id verò, aut hujus partem aliquam Sociis Civitatibus dari planè præter fœdus, atque jus & æquum eſſe.

Sed Legati Gallici ubi ſibi conditionem ab Hiſpanicis latam de Pacis legibus ab Philippo Annæ ſorori permittendis accuratiùs perpendêre, magnificum id quidem in ſpeciem, cæterùm vanum, ac futile eſſe cognovêre: neque enim eò minùs de his apud Monaſterium porrò agendum videbatur, cùm non alias Regina quàm quas in mandatis haberent, latura eſſet: ſin Hiſpaniæ Regi placeret filiam Ludovico nubere, atque illi Belgium doti dicere, rem expeditam fore, ac maximè ſi abſque liberis

hac obeunte mortem penes Ludovicum dos mansura esset: postremò mittendum ad Regem, atque ad Reginam Matrem decrevêre qui de eâ omni re facerent certiores, atque adeò nihil admodùm usque dùm rediret, egêre.

1646.

Intereà Arausius Hispanorum fraudem pernovit, qui de nuptiis, atque de permittendis Reginæ conditionibus pacis mentionem fecerant, uti tantò majus hujus seorsim ab Gallis sanciundæ studium apud Socias Civitates accenderent: neque id difficile erat, quibus videlicet ac maximè Batavis ingens ab initio hujus rei lubido fuit. Arausius pacem Hispanis pernecessariam esse aiebat, adversùm quos si his æstivis eâdem vi quâ prioribus ageretur, planè perditi forent: sin Sociæ Civitates quemadmodum plerisque videretur segniùs gererent bellum, his magnam Hispanos gratiam debituros, quibus cùm adimere facilè possint omnia quæ ipsis in Belgio reliqua sint, id tamen facere negligerent. Antuerpas maximè oppugnaturus hoc anno videbatur, quarum habendarum huic ingens studium erat. Igitur Estradam de futuris æstivis bonæ spei plenum dimittit, & quæ per hæc gerenda viderentur, de iis Sociarum Civitatum Legatum in Aula acturum edixit.

Fœdere Ludovicum XIII. Regem inter, & Socias Civitates icto de pace cautum fuerat, ut ab neutris cum Hispanis nisi unà, ac simul fieret: nihil autem si Hispani inducias modò cum Sociis Civitatibus haberre vellent, uti Rex omissâ Pace Inducias modò & ipse sancire cogeretur. Ex fœdere igitur Sociis Civitatibus jus erat ab Rege ut ne Pacem cum Hispanis nisi secum unà faceret, postulare, non autem si Induciis contenti essent, ut has modò sanciret. Ita Rex sese Pacem Sociis Civitatibus præstiturum aiebat ex fœdere, sin verò Inducias mallent, sese bellum si has Hispani violarent, unà cum Sociis Civitatibus denuò adversùm hos sumpturum ex fœdere: posteà verò quàm Induciarum tempus exisset, nihil se uti bellum continuaret, fœderis legibus teneri: sese tamen Socias Civitates omni ope sicut ante fœdus ictum Rex pater liberalissimè, atque munificentissimè fecisset, adjuturum. Cæterùm huic haud damnosum futurum fuisset, sicut antehàc diximus, si & ipse Inducias cum Hispanis ad exemplum Sociarum Civitatum fecisset: nam interea dum agitarentur, ad ætatem reipublicæ gerendæ maturam pervenisset, atque id non modò ipsis, sed & Lusitanis, & Catalanis gratissimum accidisset, quibus Pax ab Hispanis impetrari non poterat: postremò faciliùs fuisset per Induciarum, quàm per Pacis conditiones omnia quæ Rex bello ceperat, retinere, ac spes perpetuæ cum Rege Societatis in bello adversùm Hispanos gerendo Socias Civitates in fœderis religione, atque fide tenuisset. Sed habendæ Paci nullum magis idoneum tempus Regi, ac Reginæ matri visum, quia propè perditis Philippi rebus huic uti reliquas fortunas suas in tutum collocaret, necesse videbatur, quæ Rex bello ceperat, ea huic planè permittere, quod non per Inducias factum fuisset, quibus elapsis bellum denuò sumere recipiundis quæ priori bello ille perdidisset, copia fuisset.

1646. Intereà in Aula Mazarinus vanam Philippi in Reginam ſororem de Pacis conditionibus obſequelam eſſe ſentiens, Reginæ autor fuit, ut huic hoc modò reſponderet; *Quòd ſibi Philippus frater Pacis conditiones permittere voluerit, honorificum videri, atque ad hujus erga ſe amicitiam pertinere, quæ eadem ſibi adversùm hunc perpetuò futura ſit. Hujus rei argumentum illuſtrius dare ſe nequire, quàm ſi qui ſibi habitus ſit ab fratre honos, eum viciſſim ipſi deferat, uti videlicet ipſe leges Pacis dicere velit, quas æquiſſimas fore confidat, ſi quo loco Regis filii res, & ſuæ ſint, ac denique quò brevi futuræ videantur, Philippus ſatis reſpexerit. Si ad hanc normam Pacis leges dixerit, ſeſe Legatis poteſtatem facere in has continuò Pacem ſanciundi, quæ ſibi ac Regi filio rata futura ſit.* Id Reſponſum Regina ad Regis filii apud Monaſterium Veſtfalorum Legatos mitti juſſit, quod Pacificatoribus, & Sociarum Civitatum Legatis ſignificarent, atque hos facerent certiores, nihil in Pacis negotio Gallos facturos, niſi ex fœderis normâ, atque ex Sociorum ſententiâ: cæterùm Mazarinus in ſuâ de reliquo Belgio vice Cataloniæ, ac Ruſſinonenſis Agri habendo ſententiâ perſtabat, haud ſatis perſpiciens vicinitatem noſtram Sociis Civitatibus formidoloſam eſſe.

Trautmanſtorfium Oſnabrugam profectum antehàc memoravimus, qui ita eò ſe geſſit, ut qui Suecis denique, atque Imperii Ordinibus bene ab Imperatore factum velle videretur, quò utroſque ad pacem ſeorſim ab Gallis faciundam impelleret, aut ſi & cum his hanc facere neceſſe eſſet, nihil aut quàm minimum Gallis in Germaniâ relinqui æquum cenſerent. Hæc belli præmia Sueci petivêre, omnem Pomeraniam cum Rugiâ Inſula, Viſmariam oppidum portumque, cum Valfiſco Caſtello, atque Præfecturis aliquot, Bremenſem, Verdenſem, Mindenſem, Oſnabrugenſem, Alberſtadienſem, Magdeburgenſem, Caminenſem, Severinenſem, & Ratzemburgenſem Diœceſes, partim quæ ſibi, alias quæ Friderico Guillelmo Septemviro Brandeburgico cujus Pomerania erat, & Severino Adolpho Friderico Magalopoleos Duci cujus erat Viſmaria, in æſtimationem darentur, nam rati Ferdinandum bona Eccleſiaſtica faciliùs, quàm ſua dimiſſurum: neque huic aut Trautmanſtorfio magna religio fuit denique tot opima, atque inſignia Sacerdotia, aut Eccleſiæ prædia ab ſacro in profanum ſtatum transferre, quæ tametſi pleraque omnia jam tùm penes Proteſtantes erant, tamen antiquum ſtatum obtinebant, atque Eccleſiaſtica cenſebantur, neque hæreditariò cuiquam, ſed quorum jus erat ſuffragiis obveniebant, prorsùs ut hæc ad Catholicos quandoque reditura nonnulla ſpes eſſet, quàm ipſis adimere Ferdinandus nihil penſi habuit, uti bonis ſuis parceret. Niſi fortè hæc ſi tùm Suecis traderet, ab eorum manibus poſthàc eripere perdifficile fore eſt arbitratus, Eccleſiaſtica verò faciliùs futurum, neque enim defutura ubi vellet Pontificum decreta, quibus dari Suecis neutiquàm potuiſſe edicturi eſſent.

Eâ tempeſtate Rex atque Regina Mater Joannem *a* Labardæum delegêre quem ad Helvetios Legatum mitterent. Sed cùm nihil quod ad rempublicam magis pertineret, tùm in Europâ ageretur, quàm pax

a De la Barde Marquis de Maiolles.

inter maximos Europæ Principes concilianda, illius opera in hoc negotio nonnihil profutura visa: eò intereà dùm ad Helvetios ire pergeret, tantisper Osnabrugæ commorari jussus est, nam paucorum porrò mensium ea res futura videbatur. Is apud Monasterium Vestfalorum quà huic iter habere necesse erat, ab Longavillâ Gallicæ Legationis Principe perhumaniter hospitio acceptus est, atque eodem honore, ac cultu quo cæteri Legati habitus, eadem in ædium quâ agitavit parte regii Legati insignia, eadem in sacris quibus unà cum Longavillâ aderat, eadem in hospitali mensâ fuêre. Avauxius verò, ac Servianus hunc haud secùs ac seipsos invicem habuêre, neque aliter poterant, cùm regio Diplomate, atque omnibus Regis, atque Mazarini ad se, atque ad alios litteris Legatus esset appellatus. Id eò accuratiùs mihi dicendum fuit, quòd homo quidam Italicus eâ de re secùs scripsit ex alienâ lubidine, atque invidiâ in Labardæum: nam id illi ipsi tribuere nolim, qui in hujuscemodi rebus etiam suprà verum aliis favit, hos cùm Residentes, aut ad minores Principes absque ullo Titulo missi essent, Legatos nihilo seciùs appellando.

1646.

Sed Gallici apud Monasterium Legati Labardæum Suecicis adesse apud Osnabrugam æquum censebant, ubi de Pacis suæ negotio cum Trautmanstorfio, atque aliis Ferdinandi Legatis agerent, sicuti Rosenhamus qui Sueciæ negotia apud Monasterium Vestfalorum curabat, adesse debebat Gallicis Legatis, ubi de Pacis suæ conditionibus cum Imperatoris Legatis, aut cum Pacificatoribus apud Monasterium agebant. Sed cùm sæpiùs cum his, quàm cum illis agerent, & Chigius alter ex Pacificatoribus hæretici hominis qualis Rosenhamus erat, conspectum, nedùm aditum, ac sermonem ex Romanorum disciplinâ defugeret, eò res redibat, uti Rosenhamus Legatis Gallicis adesset, ubi cum Contarino modò Venetorum Legato agebant, quod certè Suecicis nusquàm probabatur, atque adeò huic edixêre ut ne posthàc hujuscemodi colloquiis adesse vellet, quo fiebat ut item suis Labardæum non adesse æquum censerent, sed utrosque fide sociorum fretos nihil hos contra fœdus moliri credere. Id certè haud ab ratione alienum erat, ac prætereà si quid Sueci clàm Gallos facere voluissent, id illis facile fuisset, aut per Interpretes, aut singuli cum singulis Imperatoris Legatis in alienis ædibus colloquendo, postremò utrisque incommodum fuisset latinâ, aut aliâ quam Labardæus calleret linguâ loqui, uti quid inter hos ageretur intelligere posset, cùm usitatior his esset Germanica, ad quam denique si quid hunc celatum voluissent, sicuti naturâ duce dilabi facilè potuissent. Ea res tamen satis digna Legatis Gallicis apud Monasterium visa, cujus causâ ad Sueciæ Reginam mitterent Sanromanum, qui cum Chanuto Reginam doceret id contra fœdus esse, quod non ità pridem apud Hamburgum ictum fuerat, cujus fœderis legibus quid ab utrisque in negotio Pacis ubi de hâc ageretur, faciundum foret, cautum fuerat.

Prætereà ab Reginâ postulaturi erant, ut ne posthàc Rosenhamus, ac Salvius suspiciones de se cum Hispanis familiariter agendo Gallis movere vellent. *Nam tametsi Hispani Suecis justi hostes non sint, tamen Imperato-*

1646. *ris adversùm quem bellum gerant, propinquos, ſocios, & amicos eſſe, quem & re, & conſilio, juverint, cæterùm Galliarum Regis juſtos hoſtes, qui cum Suecis amicus, & Socius ſit, iniquum foret hos Hiſpanis uſquàm favere, aut iis quidquam obſequi, quod in Gallorum damnum verteret. Auſtriacos in Hiſpania, atque in Germania eoſdem eſſe. Illos dudùm his ſubſidio futuros fuiſſe, ni Gallorum armis in Belgio, in Italia, atque in Hiſpania diſtinerentur: reliquum eſſe, uti quod bello facere nequeant, id de Pace agendo conficiant, ſimultates, ac diſcordiam inter Gallos, Suecoſque ſerendo, ac dictitando alteris alteros nimia, atque immoderata poſtulare, quod Hiſpanos Suecis perſuadere voluiſſe Gallis renuntiatum ſit, ſed nuſquàm ab his creditum: providendum tamen videri, ut ne poſthàc verè renuntiari poſſit: nam uno animo pace, belloque tendentibus omnia prona fore, ſin verò alius aliò rempublicam trahet, utroſque peſſùm ituros.* Sed ad Sueciæ Reginam nihil opus miſſo Sanromano fuerat, quæ fœdus, & amicitiam inter Regem, atque ſe ab utriuſque parentibus ortam ſummâ religione cultam vellet, quod & Regni Proceres ſentiebant, neque tamen adduci quivêre uti Labardæum Legatorum ſuorum de Pace colloquiis cum Imperatoris Legatis adeſſe æquum cenſerent, eâ quam ſupra diximus ratione freti.

Sed ubi Trautmanſtorfius Monaſterium Veſtfalorum redierat, Legatos Gallicos edocuit, quot, quantaſque Diœceſes Sueci in belli ab ſe geſti præmium ſibi expeterent, atque illos hortatus eſt, uti ſibi in eo negotio adjutores eſſe vellent, neque paterentur tot, támque opima Sacerdotia ad Hæreticos devenire: ni intercederent Ferdinandum neceſſitate adductum hæc illis tametſi invitiſſimum permiſſurum. Itaque Legati ubi ab Suecis de belli quæ peterent præmiis cum ipſis eſt communicatum, adverſari ſedulò, ac deterrere, quo minùs talia affectarent, atque ſe negare commiſſuros, uti voluntate Regis tot, ac tanta bona adempta Eccleſiæ eſſe poſteritas crederet. *Eſſe Ferdinando prædia Suecis, aut his quibus ſatisfieri velint, haud minùs commoda, atque opportuna, ea Suecos æquiùs petituros, quandò hic ipſis juſtus hoſtis fuerit, quæ ut his permittantur, ſe omni ope eniſuros, quod idem de bonis Eccleſiaſticis facere ſibi haud fas eſſe exiſtiment: poſtremò Regis Chriſtianiſſimi famæ conſultum velle, quæ apud Catholicos adverſa futura ſit, ſi ex eo bello quod & re, & conſilio, & armis juverit, atque unà cum Suecis geſſerit, tanta ad Eccleſiam damna pervenerint.*

His, atque aliis hujuſcemodi fatigatus Oxenſtierna alter ex Suecicis Legatis, qui Monaſterium Veſtfalorum venerat, ita tùm ab Gallicis diſceſſit, ut qui de his Diœceſibus non habendis acquieſcere viſus eſſet. Dein ab Legatis Imperatoris Sueci apud Oſnabrugam rogati quid ſibi vellent, ac peterent, illas denuò, ac prætereà Monaſterienſis Diœceſis oppida duo Vectam ſcilicet, & Meppam ſibi dari poſtulavêre. Id ab Legatis Imperatoris Gallis eſt renuntiatum, quos per communia ſacra obſecravêre, ut ne Oſnabrugenſem, ac Mindenſem Diœceſes in quibus complures Catholici agitarent, atque duo Monaſterienſis oppida penes Suecos eſſe vellent: id enimverò Galli negare ſibi uſquàm placere, ſed magis uti Ferdinandus de ſuo Suecis faciat ſatis.

Cæterùm Labardæus cum Sueciæ Legatis graviter questus est, eos contra quàm cum Gallis apud Monasterium convenissent, bona Ecclesiastica sibi porrò petere : at hi negavêre sedulò id se convenisse, de quo ubi multa utrimque dicta fuissent, Oxenstiernam quidem ut ne tempus altercationibus consumeret, ad alia transisse, eò fortè quæ ab Gallis in contrarium allata essent, iis acquievisse visum, quod ipsi nusquam in mentem venerit. Hæc fuit Suecicis Legatis disciplina, ut alter modò Monasterium iret, & cum nostris eò colloqueretur, qui ubi Osnabrugam rediret, si quid ab eo secùs dictum alteri videretur, id mox negando, aut interpretando corrigebat. In his maximè quæ ad Religionem, aut Ecclesiam pertinuêre, nulla habenda fuit ipsis fides, nam nimiùm Sectæ suæ studiosis, cujus gratiâ quibus fœderis legibus Religionis, atque Ecclesiæ, & Ecclesiasticorum rebus cautum fuerat, iis sese teneri nusquàm credebant. Eò sæpiùs inter Gallos, Suecosque ortæ lites, dùm ab his pleraque contra fœdus in hujusmodi rebus facta illi graviter expostulant, hi verò sibi injuriam fieri, neque fœdus ab Gallis, quàm ab se sanctiùs coli dictitant, eadem ab his adversùm Protestantes in Alsatiâ facta comminiscuntur, atque ita rem arte tractando eò deducebant, ut altercandi tædio ab Gallis denique omitteretur. Quæ quanquàm erant molesta, tamen quia ad rerum summam præstitêre fidem, vix ullum fœdus, usquàm sanctiùs inter Reges servatum est. Documentò Principibus quæ bella suis opibus, ac copiis gerere nequeant, ea scilicet omittenda : sin alterius auxilii egeant, socios plerumque graves esse.

1646.

Ubi Trautmanstorfius apud Osnabrugam cum Suecis de Pace agebat, intereà loci Maximilianus Baioariæ Dux apud Imperatorem pervicerat, ut Alsatiam, ac Suntgoviam cum Brisiaco Oppido Galliarum Regi datam vellet denique, atque eò lubentiùs, quod hic in illorum æstimationem Oenipontanis Principibus pupillis, quorum hæc erant prædia, grandiusculam pecuniæ summam certis pensionibus curaturum se, ac prætereà sicubi adversùm Turcos Imperator auxilii egeret, id se aliquantum præbiturum recipiebat. Postremò Imperii Ordines Galliarum Regi pro navatâ rei publicæ in Germaniâ operâ, gratiam, ac mercedem deberi decreverant, ac maximè qui apud Osnabrugam fuêre, apud quos Jacobus Lampadius quidam Jurisconsultus, homo frugi, ac libertatis apprimè studiosus, hanc Germanos Gallis, ac Suecis fretos recuperasse frequenti Conventu prædicavit. *Utrorumque in se meritum ingens esse, quod tùm quæ gravia, atque acerba jam diù adversùm hos cæpta, atque admissa sint, ea proloqui, & uti corrigantur postulare possint : haud æquum esse in alterutros suâ libertate abuti, quam sibi ademptam horum egregiâ operâ receperint : bellum in Germaniâ ab Suecis quidem, & qui his Socii fuerint Germanis maximè gestum, cæterùm Gallorum armis, & opibus sustentatum, qui & in Belgio, & in Italiâ, & in Hispaniâ, simul & in Germaniâ ipsâ adversùm Austriacos summâ vi & ipsi bellum gesserint, quod æquè, atque etiam magis Germanis, ac ipsismet Gallis processerit.* Hic Lampadius ab duobus Bruns-

1646. vicis Luneburgensibus Ducibus ad Osnabrugensem Conventum missus fuerat.

Sed Trautmanstorfius Brisiacum nudatum, atque spoliatum agro vicino Gallis relinqui æquum censebat, quod quidem hi abnuêre, hujus agri, sicut & oppidi possessione freti, quæ se reddituros omninò negavere: quò factum est, ut isthæc his planè permittere necesse fuerit. Cæterùm Trautmanstorfio cautio fuit, ut ne Rex Alsatiam, atque alia in Germaniâ prædia sicuti Imperio Germanico obnoxia possideret, nam metuenti, ut his fretus Imperii Comitiis posthàc adesset, & sicuti cæteri in Germaniâ Principes huic de Republicâ sententiam dicere jus foret, ac prætereà ipse, aut hujus filii nepotesve faciliùs Imperatores creari possent, Austriacorum loco, ac denique uti Catholici qui unos Austriacos jam colant, ac metuant, & Galliarum Reges posthàc diligentiùs observarent, sicuti Germanos factos, ac sicubi quidpiam ab Austriacis sibi graviùs accidisse crederent, illorum fidem fortasse implorarent, quâ adversùm jus, & injurias omnes tuti forent: eò Alsatiam, atque cætera in Germaniâ prædia Regi ita permittenda censuit, ut hæc eodem regio jure possideret, ac ipsum Galliarum Regnum, cui planè conjuncta essent. Sed id Imperii Ordinibus haud satis placebat, neque ipsi Regi primùm, dein pensitatis utrimque rationibus, amplius, atque honorificentius visum Galliarum Regem porrò nulli nisi Deo ipsi Opt. maximo obnoxium esse, neque in potestate Imperatorum fore calumniari in eâ re, ac cavillari, prædia quæ Regi permittantur publicando, atque in alios transferendo, sicut in pristinis Saxoniæ Ducibus, ac Palatinis Comitibus antehàc fecerint.

Ab Galliæ, & Succiæ Legatis eo pacto cuncta fiebant, ut alteri alteris omnium rerum conscii essent: ubi igitur ab Labardæo cum his de Pacis quas Trautmanstorfius Gallis ferebat conditionibus est communicatum, dictumque hunc quæ Imperator Regi in Germaniâ relinqui, ac permitti æquum denique censeret, ea posthàc nihil Imperio Germanico obnoxia velle, sed ab Rege cum summo jure, judicioque possideri Galliarum Regno conjuncta, responderunt sese illa & obnoxia, & Imperio porrò conjuncta præoptasse, uti Gallis secum unà Imperii Comitiis adesse, atque in his cum cæteris Imperii Ordinibus de re publicâ consultare potestas foret, quod tamen Ludovicus in rem suam magis esse arbitraretur, id se æqui, bonique consulere. Haud displicebat Suecis Regem Germaniæ negotiis minùs admisceri, in quâ sibi tantò majorem apud Protestantes fidem, & gratiam fore sperabant: prætereà hunc Catholicis fautorem futurum fuisse non dubitabant, si propter Alsatiam Imperii Ordinum inter Principes formulæ adscriptus foret.

Sed sunt in Alsatiâ Oppida decem, quorum modò Præfecturam Oenipontani Principes unà cum hac Provinciâ antehàc habuêre, cæterà Imperio Germanico obnoxia sunt, atque eâdem quâ cætera pleraque in Germaniâ oppida libertate fruuntur: hæc sunt Hagenoa, Colmaria, Schlestadium,

1646.

Schlestadium, atque alia minora septem, quæ si in ditione Regis, sicuti reliqua Alsatia forent, id verò non modò amplum fore videbatur, sed & litium, ac discordiarum semina amotum iri, quas sæpiùs enasci necesse esset, si hæc oppida hinc Regi, qui his Præfectus foret, indè Imperatori parere deberent: eò Legatis Gallicis venit in mentem Imperii Ordinum pertentare animos, utrùm ad id adduci se finerent: prætereà metuebant, ut ne obstarent quo minùs Rex sibi Philippiburgum ad Rhenum retineret, aut in hac Arce Præfectum porrò, ac præsidium haberet, quod unum Rex postulabat, nam neque Arcem, aut oppidum, aut quidquam agri Spirensi Episcopo, cujus hæc propria sunt, ademptum volebat. Igitur de utrâque re Legati ad Labardæum scripsêre, uti quid esset sententiæ Imperii Ordinibus qui apud Osnabrugam erant, perspiceret: sed is de neutrâ sententiam Ordinum exquirendam censuit, nam alterum in Philippi Soëterni Spirensis Episcopi, qui & Treverensis Archiepiscopus, ac Imperii Septemvir est, alterum in decem Oppidorum, seu qui hæc incolunt Civium voluntate positum, qui si adduci possent, ut hæc in ditione Regis esse vellent, nihil Imperii Ordines, aut frustrà contradicturos; sin aliter illorum sententia esset, item id frustrà ab Imperii Ordinibus quæsitum iri. De decem oppidis Legati desiêre: de præsidio, atque Præfecto regio apud Philippiburgum habendo, ubi cum Soëterno convênit, nihil moræ in Imperii Ordinibus fuit, quin ut id ex voluntate Soëterni fieret, consentirent, satisque haberent Spirensibus Episcopis caveri, ut ne id ipsis fraudi foret, atque ut oppidum, cæteraque in eorum porrò ditione forent.

Labardæus priusquàm Osnabrugâ discederet, nam paucos modò menses eò restitit, Ordinibus Imperii redegit ad memoriam, *Caroli IV. Imperatoris Bullâ, quam Auream appellant, caveri Imperatore mortuo, quid alteri creando, aut subrogando ab Imperii Septemviris faciundum sit: vivo autem Imperatore de altero creando ne sub titulo quidem Romanorum Regis, quidquam dici, quamobrem id neutiquam fieri debere vel ex eo clarissimum sit. Cùm tamen invaluerit consuetudo, isthuc Imperatoribus de re publicâ benè meritis in filiorum gratiam obsequi, hanc si Ordinibus videatur, haud omninò abrogandam. Sed quod præter legem sit, id ex omnium ad quos ea res pertinet, sententiâ faciundum, cui ubi nemo obstet, ibi demùm rectè factum videatur. Jure quidem hanc aboleri consuetudinem posse, quæ Imperatorum ambitionem alat, ac studium Imperii in eâdem familia continuandi, & quod ex Septemvirorum ab omni metu, atque gratiâ, liberâ, ac vacuâ suffragatione pendere debeat, id utrique, aut alteri subjiciat. Hujusmodi tamen Reipublicæ tempora incidere posse, quibus hanc ad Interregnum redire periculosissimum foret, sicubi videlicet Barbari adessent in finibus, cui periculo uti præverteretur, necesse foret Imperatori aut seni, aut morbis confecto designare, aut creare Successorem, sed hujuscemodi necessitatis judicium ad omnes quorum interest, pertinere videri, ad Imperii videlicet Ordines in Comitiis suis, qui ubi id rempublicam postulare judicaverint, ibi verò Imperii Septemviros Imperatori vivo Successorem designaturos, seu Regem Romanorum rectè, atque ordine creaturos. Quòd id sui modò usque judicii fuisse di-*

1646. *cant, nihil esse: nam quod non jure factum sit, id nusquàm fieri debuisse. Ita non planè aboleri consuetudinem, sed ad justam, atque rei publicæ utilem normam reductum iri.* Isthuc Imperii Ordinibus tùm maximè probatum, cæterùm ut ne in Comitiis sanciretur Septemviri, atque Austriaci obstitêre.

Dùm hæc apud Monasterium Vestfalorum, atque Osnabrugam geruntur, uti pax inter tantos Principes concilietur, Romæ Innocentius Pontifex, atque Olympia adversùm Barberinos fratres tunc cùm maximè grassabantur, ac singillatim in Antonium Cardinalem, adversùm quem, atque hujus clientes famosissima Quæstio porrò acriter exercebatur, atque intereà Bagnius Pontificis apud Regem Nuntius hunc hortabatur, ut ne Barberinos adversùm Pontificem contrà hos jure agentem tueri vellet: *Quò magis homines fortunati, ac potentes sint, eò magis æqua noscere oportere. Id maximè decere Reges, qui ni sibi ipsi modum faciant, nullos alios facturos. At quid æquum sit, id facilè ab his dijudicari posse: scilicet ut ne quid in alium faxint, quod ab alio in se factum graviter ferant. Ni ea saltem lege se Reges teneri putent, malè cæteris hominibus consultum esse, quibus adversus illorum potentiam nihil satis tutum sit. Rex, atque Regina Mater secum ipsi reputent, quid sibi foret animi, si in se, aut in rem publicam quis in Galliâ peccasset, atque ut id ipsi impunè foret, hunc Pontifex tueretur. Sua cuique satis esse deberé; in his uti cuncta rectè, atque ordine fiant si curaveris, officio fueris functus: aliena alienis relinquenda, in quibus si quid secùs egerint, id nihil ad te attinet. Si Principes alter alterius rebus sese admisceant, nunquàm inter eos pacem fore. Ludovico ingentes opes, omnia secunda foris, domi obedientia esse, quò magis æquitate ut hæc perpetua sint annitendum. De Barberinis quid Ludovico, atque Reginæ Matri tantopere curæ sit, haud satis capere neminem: scilicet qui nuper ob rem in Pontificis creatione corruptam maledictis onerati sint, & malo quovis digni in Galliâ habiti: quod tàm brevi mutatum, tantumque odium subitò in misericordiam versum monstri propè simile esse. Ab Urbano Pontifice, atque Barberinis in Galliam sese legatum, qui adeò ut extra noxam sint, summoperè cupiat: sed adversùm quem jure agatur, huic haud injuriam fieri. Cæterùm ad Principes omnes pertinere, uti quibus Pontifices rem publicam permittant, ii in metu sint, nec quæ cùm gratiâ, & potentiâ valuêre, deliquerint, ea sibi impunè fore sperent: isthuc planè nunc agi, quod Gallia disturbare velit.* Hæc atque alia hujuscemodi Bagnius in Barberinos parcè, atque modicè, de negotio ampliùs disseruit, cui mox Seguierus Cancellarius Regis, & Reginæ matris jussu ita respondit.

Quo pacto quâve ratione Pamphilius Pontifex contra Regis voluntatem creatus sit, nemo omnium ignorat: cui rei si intercessisset, complures hunc fortè perperam creatum censuissent: maluit Rex quod factum erat comprobare, quàm dissentiendo, & contrà tendendo serere in Ecclesiâ lites. Quin & beneficiis Pontificem vincere aggressus est, ut huic fides fieret, sibi consilium esse hunc haud secùs, quàm qui antehàc Pontifices fuerunt, colere, atque observare. At pro his beneficiis maleficia ab Pontifice reddita, de omni re Ludovico negatum, de Cataloniæ quæ ad se, de Lusitaniæ, & Indiarum Sacerdotiis quæ ad Lusitaniæ Regem Socium, atque amicum pertinent, deque aliis omnibus: prorsùs uti Pontifici operæpretium esse

1646.

videatur, Hispanis non modò ipsis benè, sed & Gallis malefaciundo gratificari. Ubi Cardinales facti, quos Hispani jusserant, eos renuntiavit, quem Rex, ac Regina Mater commendaverant, is repulsam passus est. Sed quibus hunc ornent, atque augeant omnia Regi, atque Reginæ Matri abundè sunt, ni Mazarini modestia regiæ munificentiæ erga fratrem obstet, atque erga cæteros propinquos, qui Romæ in eâdem quâ antehàc fortunâ agitant: tantaque hominis æquitas est, uti fratrem pro Galliâ Cardinalem fieri vetet, ut ne cui id Gallo noceat. Quòd in ornando Mazarini fratre Pontifex Regi, atque Reginæ Matri morem gerere noluerit, id quidem grave utrique: at multò gravius, qui negatus huic fuerat Cardinalatus, eum alteri obtrusum ab Pontifice, ut in Galliâ discordias, turbasque excitaret. Pudet dicere rem sacram proditionis mercedem positam, atque eâ gratiâ Hersentium dignum talis hujus negotii administrum reditum in Galliam maturare jussum.

Postremò longè gravissimum Regi, atque Reginæ, hominem nequam, qui ipsius Mazarini vitæ sit insidiatus, Romæ versari in tuto, neque Regi flagitanti tradi civem, qui tanti criminis reus agatur. Quis credat Pontificem cui Cardinales fratrum, atque filiorum loco sunt, cuique adeò eorum injurias, atque pericula curæ esse decet, cædem in unum ex hoc Ordine paratam sicario impune esse velle? Quis item credat, hunc eumdem Pontificem sibi Antonium Cardinalem ab Rege tradi velle, in quem si diis placet jure agat, atque hanc ipsi pro Cardinalatu ab Urbano ejus Patruo, & pro Pontificatu ab ipso nuper accepto referat gratiam? Hæccine est illa æquitas, quam Principibus pro lege esse debere censet? At enim ea res nihil ad Regem attinet? imò verò maximè: nam præter quàm quòd hunc æquius est Pontifici de Cardinali, quàm Pontificem Regi de sicario quod postulat negare, ea Urbani in Galliam merita sunt, uti Rex, atque Regina neque rectè, neque satis piè quæ ad Antonii hujus fratris filii caput, famam, dignitatem, fortunasque attineant, ea neglectui habere possint. Jure quidem Antonio succensuêre, quòd de Pontificatu Pamphilio mandando utrique gratum fore temere dixerit, ac receperit, atque eo pacto Pontificem fecerit: sed hominem eâ causâ perditum velle, procul ab regia clementia, & ab Gallorum moribus est: at id velle Pontificem tanto Antonii affectum beneficio, quo ad majus prope mortali fastigium adscendit, cui in mentem venire potest? Id enimverò plane monstri simile est. Rex atque Regina Antonio facile placati sunt, ubi hunc Pamphilii fidem in ea re secutum esse rescivêre, quæ ut ne illi fraudi esset, in ejus manu positum fuit.

Cæterùm, quid novi fecit, aut commeruit Antonius, quamobrem Pamphilius ejus maximè opera Pontifex creatus, cum eo fidem rectè mutare potuerit? Vetusta, & obsoleta quæruntur, atque pristinæ fortunæ invidiâ Antonium urgere Pontifex decrevit. Næ quæ hominum in odiis exercendis cæcitas est, haud satis prospicit, se hanc in suos adornare scenam, in qua perinde mox habeantur, ac cæteros habuerint. Hoc metu perculsus Antonius Româ clàm discedit, Francisco Cardinali fratri negotium dat, uti Pontificem de suo discessu, atque instituta in Galliam profectione faciat certiorem: ubi primùm cœpit esse in tuto, idem ipse per litteras facit: docet sibi Rege, atque Regina conventis opus esse, uti quod in Pontificatûs negotio se offendisse credant, id coram expurget, postulat ut id sibi per Pontificem liceat. Is vero Antonii litteras rejicere, neque ullam accipere excusationem, jure

1646. *in eum agere parat, posthabita Leonis Bulla, qua Cardinalibus sicubi justo metu adducti Româ discesserint, cautum voluit: Magistratus quos Antonius Romæ habet ab aliis geri jubet, fructus eorum, aut stipendia sibi, aut aliis attribuit, tametsi id Urbani Bulla vetet, atque Antonio sicubi absit, per quos velit, Magistratus gerendi potestatem faciat. Hæc eò Regi, atque Reginæ acerbiora videntur, quòd nihil hujuscemodi in Valancæo Cardinale factum est, qui nuper & ipse clàm Roma profectus in Galliam Pontificis injussu venerit. Quæ cùm ita sint, Rex, atque Regina Mater Pontificem orant impensiùs, atque huic autores sunt, ut ne ea causa graviùs in Antonium, quàm antehàc in Valancæum consulat: illum cujus, atque Patrui tanta in se merita sunt, salvum, & honestum, innoxium, atque florentem porrò esse velit: neu committat uti quæ res privatis usque consiliis est acta, ea mox publico geratur: se, atque sanctam in qua est sedem, Regem, atque Galliam respiciat, satisque perspiciat, quid utriusque rationes, fama, fidesque postulent, quam ad ultimum Antonio præstare, atque hunc, rem, famam, dignitatem, fortunas omni ope tueri, Regi certum, decretum, atque constitutum est.*

Intereà nihilominùs Romæ Pontifex, & qui eo freti Barberinorum bonis inhiabant, hos insectabantur: nam avaritia pessimum Principum adversùm insontes uti sontes videantur, telum ad ultionem accesserat. Uti major ex Barberinorum bonis præda esset, interdictum publicè est, ut ne Magistratus, atque Sacerdotia sua abdicare vellent, neu alia bona venum, aut dono dare, prætereà ut ne Cardinalium quisquam sese in cujusvis Principis clientelam, & fidem conferret: quæ privilegia de Barberinis tulerat Urbanus, ea abrogata, uti facilè appareret, non Antonium modò, sed & omnes Barberinos in prædam peti. His, atque aliis hujuscemodi qui esset erga se Pontificis animus, edocti Franciscus, atque Thadæus clàm sicuti priùs Antonius Româ profecti sunt, atque ad mare properavêre. Eò navim exiguam Genuensem ad perferendam maris quæ tùm satis magna erat, tempestatem vix satis validam, conscendêre: cum Thadæo filia virgo, atque filii tres fuêre. Anna Colonna uxor Romæ restitit, quæ res eorum in Urbe, atque in Agro Romano quod posset, tutaretur, clarissima fœmina, cui præter superbiam Colonnorum insitam genti, ex secundis tamdiù Barberinorum rebus creverant animi, hæc tùm versari in solitudine, viro, atque liberis sicuti orbata agitare, omisso cultu, comitatu solito, atque deliciis jacere in luctu, intereà dùm vir, atque liberi per incerta maris profugi alienam opem quæsitum eunt, qui priùs hanc aliis ferre consueverant, quorumque gratiam ne ipsi quidem Reges aspernabantur. Documentô his quibus res secundæ sunt, ut æquitatem colant, quæ ipsis ubi in adversa mutaverint, præsidio sit. Barberini graviore incumbente vento, qui fortè quò intenderant ferebat, celeriùs opinione Cannas portum in Provinciâ tenuêre: dein Franciscus Cardinalis missis in Aulam, atque ab Aulâ remissis officii causâ nuntiis, eò profectus est, Thadæus cum Virgine filiâ, & filiis tardiùs eódem iter habuit.

Ubi Pontifex hos abiisse rescivit, continuò in eorum misit ædes, qui si fortè quis ex familiâ restitisset, eum comprehenderent, atque in vin-

cula conjicerent. Thadæi Scribæ maximè conquisiti qui in vicinas diffugerant ædes, ii comprehensi, & quidquid vestis, atque supellectilis in Thadæi ædibus obvium fuit conquirentibus, id raptum ab his, & asportatum. Apud Præneste Româ haud procul Thadæi oppidum, Arcemque idem factum: præterea quæ illic erant tormenta, ea ad urbem advecta, fructus cùm hujus prædii, tùm cæterorum, atque aliorumcumque bonorum Thadæi simul, & Uxoris, Francisci, atque Antonii in publicam custodiam dati, frustrà Annâ, Colonnisque propinquis reclamantibus dotis ejus causâ, jus, æquum, & misericordiam erga tali loco, atque genere fœminam vincente odio, atque avaritiâ. 1646.

Postpaulò Bacchanaliorum dies advenêre, inter quorum lusus, atque lasciviam Olympia dedit in Scenam virum terrâ, mari ubique offendentem, titubantem, & cadenti propiorem: hunc prosequebatur alter Italo-gallico habitu, cultuque, qui hominem quoties opus erat, erigere conaretur: quæ muliebris audacia compluribus qui spectabant Cardinalibus haud satis placuit. At Pontifex seria in Barberinos moliebatur, quæ Pontifices in Cardinales qui injussu suo Româ discederent clementiùs decreverant, ea antiquat, acerba, atque aspera in eos lege, aut Bullâ sancit, bona publicat, sacris interdicit, Cardinalatum abrogat, postremò nihil omnium omittit, quo si Barberini saltem ante annum non recedeant, & se mactandos huic præbeant, illorum bonis Olympiam, Sacerdotiis Pamphilium fratris filium conlocupletare possit: Cardinales se Româ discedere nolle aiebat, quòd ipsi secum unum idemque corpus efficiant, neque quidquam facere, aut decernere nisi ex eorum sententiâ velit: id præ se ferebat Bulla, quam tamen nihil consultis Cardinalibus promulgabat, quod mirum in re tantâ, quæ ad eos maximè attinebat. Sed ubi lubido dominatur, ibi animus cæcus, varius, incertus, atque sibi adversus est.

At Audomaro Talono Actori regio tùm venit in mentem postulare pro Cognitore Regio ab Senatu, uti Regi Decreto caveret, ne huic Pontificis Bulla, neque Ecclesiæ Gallicanæ, nec denique Cardinalibus fraudi foret: *Collegium Cardinalium ex omnium gentium, ac nationum egregiis viris conflatum esse, quorum nonnulli Regum suorum, aut qui Regum vices gerant, commendatione Cardinales facti sint: hos sicuti ab Pontificibus Cardinales creantur, ita & vicissim Pontifices creare solere, qui hoc pacto omnium gentium, nationumque suffragatione creari videantur, atque adeò quod ad Cardinalium Collegium pertinet, id ad omnes Reges, gentes, nationesque, quibus Respublica Christiana constat, item pertinere, quos curare deceat, ut ne quid his libertatis, ac dignitatis ab quoquam, ac ne ab ipsis quidem Pontificibus detrahatur. Certe id singillatim convenire Christianissimo Galliarum Regi, qui Ecclesiæ primogenitus habeatur, neque huic tolerandum esse quorum suffragiis Ecclesiæ caput eligatur, eos Pontificum si forte quem ira, aut alia studia, ut sunt humana, transversùm agant, injuriis opportunos esse, sed contrà tueri pro sua fide, atque eniti, ut inviolati sint. Innocentii Bullam hujusmodi esse, ut in hac Barberinorum pessum dandorum studium eluceat: hanc præter morem inconsultis Cardinalibus*

1646. *ab una Pontificis lubidine, atque acerbiſſimo juxtà, ac injuſtiſſimo in Barberinos odio profectam, Canonibus, & Conſtitutionibus Apoſtolicis, Conciliorumque Decretis contrariam, quæ adeò Eccleſiæ Gallicanæ perpetuo juri repugnet, nam id nihil aliud eſſe, quam his Canonibus, ac Conſtitutionibus Apoſtolicis, Conciliorumque tàm Generalium, quàm Provincialium Decretis ita ſtare, ut omnia nova nuſquàm admittat. Rejiciundam igitur Innocentii Bullam videri, cùm eâ causâ, tùm quod Cardinalium qui Regi, atque aliis Principibus ſubjecti ſint, libertati inſidietur, vetando ut ne Româ injuſſu ſuo egredi velint, quod quidem Regi, atque Cardinalibus Gallis, aliiſve exteris fraudi futurum ſit, ſi forte quis rei ſuæ familiaris, aut publicæ causâ in patriam redire velit, atque id Pontifex pro lubidine impediat.* Senatûs decretum fit denique, quo neminem in Gallia Innocentii Bullâ teneri cautum: neu quis hanc penes ſe habere, aut huic parere velit, ſed hujus exempla omnia ad Magiſtratus deferre. Præthereà Rex Barberinis Cardinalibus, atque Thadæo fratri interdixit, ut ne finibus Regni decederent, qui Provincias cum imperio obtinent, eos juſſit diligenter operam dare, ut ne illi digrederentur. Ita horum ſaluti Rex conſultum voluit, ut haberent quod Pontifici opponerent, ſi hos Bullæ non paruiſſe criminaretur, nam quibus ut id ne facerent vis eſſet oſtentata, atque adhibita.

Franciſcus Barberinus Cardinalis nummûm millia viginti quinque annuatim pauperibus Romæ largiri ſolebat, digniſſima viro Chriſtiano, & Eccleſiaſtico munificentia, quæ non niſi ab locupletiſſimo fieri poterat. Sed hæc ubi hujuſcemodi hominibus defuit, ibi verò clamitare publicè, qui ſibi benè faciebant, eos Româ per injuriam pulſos, qui horum bonis inhient, ſibi modò ſtudere, ac benè velle, inopiam, atque egeſtatem aliorum ſublevare nihil ipſis curæ eſſe: tantus denique miſeræ hujuſce plebis clamor exſtitit, uti Pontifex huic eamdem largiri ſummam coactus fuerit, non de ſuo, nam procul ab tantâ munificentiâ hominis animus aberat, ſed de iiſdem Franciſci bonis. Porrò tantum erat Pontifici Antonii inſectandi ſtudium, uti de hujus capite quæſtionem in domeſticos habuerit, atque hæc tàm acerbè, & crudeliter eſt exercita, ut unus ex his Bononiæ fortè ibi deprehenſus inter cruciatus, qui uti quidpiam de hero indicaret, fruſtrà intendebantur, expiraverit.

Inter hæc Pontificii cùm in Barberinos Regis clientes, tùm in Galliam odii ſigna, Legatum de more ad Innocentium mittere haud decere viſum: ſed placuit Henricum Arnaldum Abbatem Romam proficiſci, qui illum Barberinis placare conaretur, daretque operam, ut hos ſecum redire in gratiam vellet, ſin id minùs procederet, Pontificem porrò faceret certiorem, nunquàm Regem Barberinos deſerturum. Illius in hos odium fovebant Ferdinandus Etruriæ, atque Odoardus Farneſius Parmæ Duces, ſingillatim hic ex nupero ab Barberinis adversùm ſe geſto bello de quo nonnulla aliò diximus, ipſis infenſiſſimus: ad ambos Arnaldus mandata habuit, atque Regis, ac Reginæ matris litteras, quibus hos hortabantur, ut honoris ſui causâ Barberinis poſthàc æquiores eſſe vellent. Odoardo fœdus cum Rege intercedebat, ictum pridem cum Lu-

1646.

dovico patre, cæterùm cum Mazarino ſicut antehàc memoravimus, ſimultates erant, haud mediocriter auctæ, ex eo quòd hujus operâ Protectoris Galliæ rerum Romæ Munus Franciſco Mariæ Farneſio fratri, ubi Cardinalis foret deſtinatum, Reginaldo Ateſtino Cardinali Franciſci Ateſtini Mutinæ Ducis fratri ab Rege mox mandatum eſt: prætereà Odoardo ingenium quàm pro fortunâ, atque opibus ferocius fuit, qui videlicet ſibi omnia quæ huic in mentem venirent, ab Rege deberi crederet, ut ne ab ſuâ amicitiâ Sectâve diſcederet.

Lionnum antehàc diximus, cùm in Italia eſſet eò miſſus Mazarini operâ, cum Franciſco Ateſtino Mutinæ Duce diligenter egiſſe, ut ab Hiſpanorum partibus diſcedere, ac Regis Sectam ſequi vellet. Sed is non abſe ſtatim id faciundum exiſtimavit, verùm ab Reginaldo fratre, qui Cardinalis erat, ſicut ea res primùm ad hunc unum pertineret. Hiſpani nuper Romæ ubi Pontifici creando comitia habebantur, ſeſe Ateſtinos parvipendere oſtenderant, quod quidem ad Cardinalem maximè attinebat, quò æquiùs Franciſco fratri viſum ab illo hujus injuriæ ulciſcendæ initium fieri. Rex huic negotiorum Galliæ Protectoris Romæ Munus mandare volebat, neque ei rei quæ agebatur magis idoneum quidquam erat, uti quò Hiſpani Ateſtinos neglexerant, eódem Reginaldus ſe horum gratiam nihili pendere oſtentaret. Igitur Franciſci fratris voluntate Protectoris Munus accepit, ac ſubitò Galliæ Inſignia ad ædium ſuarum Romæ limen appendit, quæ res indicavit ædium Domini adverſùm Galliam ſtudium: cæterùm tali genere, tali dignitate virum cujus frater ſatis amplam in Agri Romani finibus obtinet regionem, ab Regis partibus eſſe Galliæ utile, atque præclarum erat, atque id Pontifici tantò gravius fuit, quantò ipſe nobis erat iniquior. Malè urebat hominem, quòd contuſis ubique Hiſpanorum opibus, ne tantillum famæ quidem quod ipſis Romæ reliquum erat, ipſe ſuſtentare poſſet, cùm Gallorum contrà pollens, potenſque Secta & rerum geſtarum gloriâ, & magnis Cardinalium clientelis poſthàc futura videretur, eò ſibi multa magis alieno, quàm ſuo arbitrio agenda fore providebat, quo nihil imperantibus gravius eſt: prætereà veniebat in mentem Pontifices Ferraram, & Comachium Ateſtinis ademiſſe, atque fortè Mutinæ Duci hæc Gallorum operâ recipere conſilium eſſe.

Romam poſtpaulò advenit Joannes Alfonſus Henricus Cabrera, Philippi Regis Hiſpaniæ Legatus, qui hujus verbis de more Chriſtianorum Regum novo Pontifici, atque Patri quale filii pietatem decet, obſequium deferret, quod maximè ad gratulationem de Pontificatu adepto pertinet, dein ad faciundam fidem ſeſe, & qui ſibi ſubjecti ſint Populi, eos in his quæ ad ſacra, & Religiones ſpectant, huic ſicut Eccleſiæ Capiti obſequi velle. Hujuſcemodi Legatos Romani curatiſſimè accipiunt, ac rhedas ſejuges quàm plurimas poſſunt, obviàm honoris causâ mittunt. Id fieri ſolet ab Cardinalibus omnibus, poſtquàm Legati verbis quiſpiam ex ejus comitatu, eorum unicuique ſalutem dixit. Erga omnes hoc erat officio functus Cabrera, præterquàm erga Ateſtinum Cardinalem, cui ægrè

1646. facere consilium fuit, propterea quòd Philippi deseruerat partes. Id ubi rescivêre Valancæus Gallus, atque Grimaldus Italicus Galliæ cliens ambo Cardinales, nullas sicuti nec Atestinus Legato misêre obviam rhedas, quod quidem tàm violenter tulit, uti palàm prædicaret se si per Urbem commeans in Atestinum, Valancæum, & Grimaldum fortè incideret, neque salutaturum eos, neque rhedam (qui honos Romæ Cardinalibus habetur) sistere jussurum, nedùm eos domi de more invisurum. Atestino magna erat sicuti virum Principem decet familia, magnusque per Urbem eunti comitatus, nam anteibant rhedam homines plus centum, quibus fretus Cabreram si fortè obviam sibi fieret, quod voluntate facere nollet, ad id vi cogere constituit, scilicet uti rhedam de more sisteret, ac se sicuti par erat salutaret, atque intereà Valancæus, & Grimaldus cum eo unà per Urbem irent. At Cabrera uti prohiberet injuriam, seu quam his Cardinalibus facere decreverat, eam tutiùs inferret, è vicinis Colonni prædiis, dein ex ipsa Neapoli exules, capite damnatos, cædibus, atque omnibus flagitiis assuetos, manuque promptos, prætereà multorum stipendiorum, & expertæ virtutis, atque audaciæ milites evocat: accersiti & ab Atestino milites sunt ab Mutinâ, vicinisque regionibus. Ita bellum mediâ Urbe parari, neque Pontifex satis ut id né fieret prohibere, dùm Hispanis favet impensiùs, Gallosque injuriæ obnoxios putat, rem paternâ curâ, atque æquâ adversùm omnes qualis Pontificem decet caritate planè indignam: præsidia tamen variis locis posita, atque stationes locatæ. Nonnulli huic minuendæ, componendæque controversiæ operam dedêre, sed ad æquas conditiones adduci Cabrera nusquàm potuit, qui se Neapolitanis auxiliis fretum in mediâ Urbe Atestinum ipsum comprehensurum, ac Neapolim deducturum jactabat.

Intereà Pontifex ut ne prælium in ipsâ Urbe Gallos inter, & Hispanos fieret, rem cujus causâ Cabrera Romam venerat, prolatabat, ita ut controversiæ quæ inter hunc, & Cardinales Atestinum, Grimaldum, & Valancæum intercederet, nuntius in Galliam pervenerit, quò haud mediocriter perturbatus Mazarini animus fuit: non enim existimabat Atestini Cardinalis, Grimaldi, atque Valancæi opes Hispanorum opibus propter Agri Neapolitani vicinitatem Romæ pares fore, ex quo his magnam armatorum multitudinem evocare copia esset: eò Atestinum quavis arte, atque solertiâ hanc effugisse controversiam maluisset: hæc enim quæ consilia de bello in Italia, aliter, quàm antehàc gerendo ceperat, perturbatura videbatur, qui videlicet id ab mediterraneis regionibus, ad maris oram transferre decreverat, haud longè ab Agro Romano, quem tamen attingi nolebat, tametsi vicinitatem nostram Pontifici formidolosam esse satis placeret, quò æquior Regi, atque ipsimet Mazarino posthàc foret. Grimaldus qui Mazarini consilia de bello Italico satis noverat, jam equitatum si quà fieri posset, ad *a* Voltumnæ fanum mitti postulabat, atque de hoc oppido in quo nullum præsidium erat, occupando cogitabat. Mazarinus verò augendas magis quò ituræ erant Regis copias, quàm minuendas esse censebat, autorque erat Grimaldo, uti quantùm posset

a Viterbo.

equitum,

equitum, peditumque Romæ ſcriberet, quem unum ex his turbis fructum Gallia capere poſſe videretur, cùm earum ſpecie milites cogere, atque in ipſa Urbe habere liceret.

1646.

Tandem Cabrera cujus rei gratiâ venerat, hanc patraturus equo vectus, ac magno, atque egregio equitum numero comitatus ad Pontificis venit ædes, atque in Conſiſtorio Chriſtianum de quo memoravimus obſequium Hiſpaniæ Regis verbis Pontifici detulit, dein ad convivium deductus eſt, ipſi Pontifici, atque Legato in eodem Conclavi, cæterùm in ſua cuique menſâ de more apparatum. Cùm intereà Cardinales apud Lantium, is Cardinalium Collegii Princeps fuit (Decanum appellant) conſilium habuêre, utrùm Cabreræ ſui viſendi poteſtatem facerent, metuentes videlicet ut ne id Ateſtino fraudi foret, quem ſe viſurum negaverat: prætereà cùm Cardinalium ædes variis Urbis regionibus poſitæ eſſent, vix ad eas adire poterat, quin in Ateſtinum, ac cæteros qui unà cum eo per Urbem ire tùm ſolebant, incideret, quod ſine pugnâ fieri minimè poterat: eò Cabreræ ſignificandum duxêre, nihil eſſe quod iſthuc incommodi capere vellet, cùm id abſque turbarum, ac tumultûs periculo fieri non poſſet. Apud Pontificem etiamtùm erat, cùm id eſt ipſi ab Cappone Cardinali cæterorum verbis nuntiatum, neque tamen ab Cardinalium viſendorum conſilio deduci potuit. Igitur poſtridiè ad Lantium Decanum viſens iit, ab cujus ædibus ubi egrediebatur, nuntiatum eſt Ateſtinum ire per Urbem, atque unà Valancæum, Grimaldum, ac Theodolum Cardinales, magnam comitari armatorum manum, ac brevì prælium futurum videri. Bipartitò qui cum Cabrera fuêre procedebant, armaque expediebant: noviſſimum agmen rheda Legati ornatiſſima ſubſequebatur, dein aliæ longo ordine plenæ Nobilitate Hiſpanicâ, atque Neapolitanâ cum armis. Ubi ad proximam devenêre plateam, plebes quæ ad hujus rei famam ſicuti ad ſpectaculum ex adverſo concurrebat, Cabreræ ſatellitibus hoſtilem metum fecit. In hanc nihil ſatis exploratâ re glandem ſclopeto emiſit è Cabreræ ſatellitio quidam, ab cæteris ſicuti ſigno dato idem factum tàm temerè, atque inconſultè, ut emiſſis glandibus ſuos ferirent, necarentque, quorum caſu cæteri ſicuti ab hoſtibus qui nulli aderant, patrata ea cædes eſſet, perterriti diffugêre, ipſe Legati rhedarius omiſſis habenis, equiſque dilapſus eſt. Cabrera in eo tumultu deſertus ab iis, quorum virtute ſeſe munitum confidebat, neque progredi, neque regredi poſſe, donec qui in proximâ rhedâ erant Hiſpani, atque Neapolitani nobiles exſcendêre, atque hominem diſtrictis gladiis circumſtetêre: quæ ſecutæ primùm fuerant rhedæ cæteræ, eæ inter tumultum quà copia fuerat, maturè diffugerant: ita Cabrera paucis comitantibus domum rediit, ac plebi ob inſolitam hanc diſtrictorum nequicquàm, ac micantium gladiorum faciem deridiculò fuit. Cùm ea res huic tàm fœdè eveniſſet, poſtremò fractus animo fuit in Pontificis poteſtate, qui hunc cum Ateſtino redegit in gratiam, eâ lege ut hunc, Valancæum, Theodolum, atque Grimaldum Cardinales inviſeret, & ubi in eos incideret, pro more ſiſteret rhedam, atque alia quæ ad humanitatem per-

1646. tinent, faceret. Ita ex eo negotio tantùm Gallis in Urbe accessit famæ, quantùm Hispanis decessit, qui Pontifice freti nobis Romæ ubique aliò victi injuriam se facere posse confidebant.

Ante biennium ab Bizantio navis ad Alexandriam tenebat cursum, quam una ex Ibraimi Turcorum Regis uxoribus, nam is plures habet, cum puero filio, cum Eunucho qui regio Gynecæo Præfectus fuerat, & cum aliis conscenderat: hæc in Melitensium Quinqueremes incidit, ab quibus est oppugnata, capta, atque Melitam abducta. Quod cum est Ibraimo nuntiatum, immane quantùm barbarus excanduit, Melitensibus crudeliter minitans, atque intereà Christianorum omnium qui in Imperii sui finibus agitarent, cædem meditabatur, dein omnium Principum Christianorum qui apud se essent, Legatos aut necare, aut in vincula conjicere decrevit, ni uxorem, filium, Eunuchum, ac cæteros captivos, prædamque ab Melitensibus factam sibi restuerent. At Purpurati, Bassas seu Vesires appellant, hominem docuêre isthæc planè fieri non posse: quamobrem eò res rediit, uti bellum adversùm Melitenses quantocyùs geri vellet, atque eâ gratiâ Classem adornari, copias scribi, atque alia necessaria fieri. Purpurati ubi Principis animum ad bellum tantoperè accensum vident, hunc ab illius gerendi consilio abducere se posse minimè sunt arbitrati.

Sed difficile videbatur Melitam urbem oppugnare, in sterili Insula, quò si exscensio fieret, nulla frumentandi copia, atque è longinquo navibus commeatus petendi, atque advehendi essent, cæterùm operibus, atque loci naturâ munitissimam, quam delecti ex omni Christianorum nobilitate viri fortissimi, atque strenuissimi defensuri essent. Id Ibraimum docere visum, atque Melitæ Insulæ loco Cretam hujus menti objicere, quam Veneti possiderent multô viciniorem Insulam, in Ægei maris faucibus positam. *Id causæ quamobrem adversùm hanc Insulam Ibraimus bellum gereret justissimum fore, quod Melitenses capta navi Turcicâ ad Cretam appulissent, atque eò prædam venum dedissent, quæ etiamtùm in Insula esset. Isthæc tamen omnia dissimulanda, atque apparandam Classem, & copias, sicuti Melitam oppugnare consilium esset, quò ab omni re imparatis Venetis Turci terribiliores Cretam advenirent.* Hi igitur festinare, parare, ac tandem ubi Classis adornata, atque copiæ paratæ erant, Ibraimus ab Venetis postulat, uti sibi Canæam oppidum, portumque apud Cretam tradant, quò Classis stationem habere possit. Ibi verò Veneti sensêre Regis barbari fraudem, qui tergiversantibus Canæam ipsi tradere, bellum cùm eâ causâ, tùm quod Melitensibus & portuum suorum copiam fecerant, & eorum prædam commercati fuerant statim intulit, & Canæam oppugnatum iit.

Sed Venetorum apud Bizantium Legatus, Bailum appellant, negabat sedulò si Cretæ littora Melitenses attigissent, id ipsis per Magistratus licuisse, aut hos id omninò scivisse, ac multò minùs quidquam prædæ ab Melitensibus in Insula divenditum fuisse, atque adeò nihil adversùm fœdus fecisse, cujus violati specie bellum adversùm Venetos jure Ibraimus

1646.

gereret: ſi qui privatim adversùm fœdus quidquam admiſerint, in eos pro rei gravitate animadverſuros. Bailo ſuffragabatur *a* Hayus Vanteletus Regis apud Bizantium Legatus, docebatque Turcos. *Eorum maximà intereſſe, uti quibus Principibus fœdus cum his intercederet, ii ab illorum armis intacti, inviolatique eſſent, ut ne fœdus ex lubidine, non ex fide colere viderentur, neque id ipſis ex commodo violare ullam religionem eſſe. Tantine Cretam Inſulam Ibraimo eſſe, ut hujus habendæ causâ fœderis cum Venetis violati famam nihili penderet? huic immenſum Imperium, quod integrâ cum amicis fide ſuſtentatum, quàm per ejus jacturam tantulâ Inſula auctum præſtaret. Quod Galliarum Regi cum Ibraimo intercedat fœdus, id eâdem fide, quam Venetis dederit, niti: quòd ſi eò ſolum, quòd illius fines ab Turcorum finibus longiùs abſint, inviolatum ſit, jam non hâc fide, ſed quod huic nocere difficile ſit, integrum eſſe. Nam quod Melitenſes portubus ſuis Venetos recepiſſe, illorum prædam emiſſe, atque adeò contra fœdus feciſſe Turci dictitent, cùm id ſi factum fuerit Veneti, publico conſilio, aut conſciis Magiſtratibus factum fuiſſe negent, nihil eſſe. Quod cum ita ſit in hoc omni negotio nihil ab Venetis diverſum Galliarum Regi eſſe, niſi quod Veneti Ibraimo viciniores, atque adeò hujus conſiliis opportuniores ſint. Eò Regem niti decere, quod Melitenſes adversùm Ibraimum hoſtiliter fecerint, id ut ne innoxiis Venetis obſit, atque Ibraimus quid æquum ſit dignoſcere, neque eâ causâ amicos labefactatos, aut his quidquam detractum velit.*

a La Haye Vantelet.

Sed hæc Hayus Vanteletus, aut alia hujuſcemodi barbaris fruſtrà narrabat: nihilo minùs enim anno proximo Canæam oppugnaverant, atque ad deditionem redegerant, & hoc anno Candiam caput Inſulæ terrâ, marique oppugnabant. Quamobrem Venetorum rogatu Reginæ viſum, Bizantium ad Ibraimum mittere, qui hortaretur uti bellum adversùm illos omittere vellet. Miſſus eſt eò Varenna ex Nobilium numero, quos in Regiâ Ordinarios appellant, quoniam adeſſe Regi ſolent, qui mandata domi, foriſque perferant. Huic ingenium ei quod dabatur negotio haud impar fuit, in quo tametſi Hayus Vanteletus Legatus ſedulò feciſſet pro Venetis omnia, tamen ſi ab homine eâ modò causâ miſſo de hoc ageretur denuò, eò barbarum id magis, ac magis Regi cordi eſſe exiſtimaturum, ac fortaſſe hujus honoris causâ facturum quidpiam, quod Venetis uſui foret:ptereà Ibraimum qui antehàc ſegnis videbatur, vix diù ad belli curas, atque ſolicitudinem adjecturum animum credibile erat, ſed magis ſi ab amico, & potentiſſimo Rege de hoc adversùm Venetos omittendo rogaretur, huic fortè morem geſturum.

At in Ibraimo omnia quæ in majoribus impotentiſſimi dominatûs vitia, nullæ quæ in quibuſdam fuêre virtutes, aut potiùs virtutum imitamenta erant: ſimul otii, atque belli cupidus hujus laborem, & pericula Ducibus relinquebat, illius ſibi ſumebat voluptatem: ſi quid ab Ducibus foret offenſum, his mortem minabatur, quibus adeò aut ab hoſtibus, aut ab Principe ni vincerent, certa peſtis aderat, quâ neceſſitudine nihil ad victoriam efficacius eſt. Igitur nihilò plus apud Ibraimum Varenna, quàm antehàc Hayus Vanteletus valuit, neque profuit quidquam aut amicitiam, aut fœderis quod ipſi cum Venetis intercedebat, religionem

1646. narrare homini, cui neque fides, neque jus, cuncta in voluptate, & lubidine posita erant. Postquàm id frustrà fuit, Rex Venetos & pecuniâ, tametsi ob continua bella nostra hujus penuria in ærario esset, benignè juvit, & ut milites, navesque in Galliâ conducerent, quanquàm nec solita nobis earum rerum esset copia, potestatem fecit, neque major aliorum quàm Gallorum numerus in eorum exercitibus fuit: hi sese objectare periculis, atque omnes fermè res asperas agere: duces habuére & genere, & virtute clarissimos: sed iis plerique Veneti rem nullam, aut tenuem domi esse credidére, quæ si aliquanta esset, animum inducere nequibant eos longinquam militiam exiguâ mercede secuturos, ignari nova, inusitata, ac difficilia placere Gallis, neque his stipendium, sed gloriam pro mercede esse.

Quidquid Galli cùm publico consilio, tùm privato pro Venetis facerent, fuére tamen qui dictitarent, nos tantam hanc tempestatem adversùm illos excitasse, ut hâc agitati sese Hispanis tuendæ Italiæ conjungere nequirent, in quâ bellum majori, quàm antehàc conatu gerere decrevissemus. Prætereà omnes Christianarum Gentium apud Bizantium Legati ab Gallis navim Turcicam captam vulgavére, seu invidiâ, ac malevolentiâ in nos, seu Ibraimi iracundiam ab Venetis eò avertere studuêre, quò vix nocitura videbatur, ab quâ sententiâ ne ipsum quidem Venetorum Legatum alienum fuisse aiebant. Hûc accedebat quòd Ibraimi uxor se cum filio in manibus Gallorum captivam esse scripserat. Neque primùm juvabat docere barbarum, *Melitensem Militiam ex omnium Christianarum Gentium viris nobilibus conflatam esse, qui ubi huic nomen dedêre, ibi verò hujus Militiæ Principi, Magnum Magistrum appellant, planè obnoxios esse: nihil igitur hanc omnem rem de navi Turcica capta ad Galliarum Regem attinere.* Postremò tamen vi veri victus in unos Melitenses omnem iram converterat, quæ denique Purpuratorum arte in Venetos derivata fuerat. Sed non è re natâ Turci Cretæ potiundæ consilium ceperant, nam ante septennium *a* Harlaius Cesius Comes Ludovici XIII. Regis apud Bizantium Legatus id eos etiamtùm moliri ad nos scripserat, cui rescriptum fuerat, uti Turcos ab hoc incæpto pro virili deterrere conaretur, quando his fœdus cum Venetis intercederet, sin illis tanta belli adversùm Christianos gerendi lubido esset, æquiùs id adversùm eos quibuscum nullum sibi fœdus esset, gesturos.

a De Harlay Comte de Cesy.

Eâ tempestate Ludovicus octavum ætatis annum ingressus, eâ corporis valetudine, atque ingenii indole esse visus, uti semotis mulieribus, quæ hujus pueritiæ curam usque habuerant, hanc porrò viris committendi tempus adesse Regina mater decerneret. Digna res visa Mazarino, cujus sibi deposceret principatum, cùm ad rem publicam videlicet pertinere videretur, ut ab ejus peritissimo ad hanc rectè gerendam institueretur: sed intereà dum hujus ediscendæ disciplinæ capax pueri ætas foret, huic regendæ Regina Carolum *b* Neovillam Villaregium delegit, quem Regis Gubernatorem de more appellavêre. Is genere clarus adolescentiam in militiâ, juventutem in Imperiis exegit,

b De Neuville, Marquis de Villeroy.

1646.

exercitus ductare, atque his etiam ante mandatum Tribunatum Equitum, quod uni modò, atque huic singulari virtuti tribuitur, præesse solitus. Qui litteras docere incipiebat, jam habebat Rex *a* Harduinum Perefixum Belmontium Abbatem, cui par generi virtus, doctrina verò suprà quàm erudiendo puero opus esset: sed in eligendo prospicitur in futurum, uti Rex major ætate quem de omni doctrinâ humanâ, divinâve consulat, sicuti plerúmque respublica monet, fidum, & scientem habeat. Chavignii uxori tunc cùm maximè Quatuorviratûs quem vir abdicaverat, recuperandi Mazarinus spem objecit, atque id eò faciebant, ut ne quod Villaregio destinaverat Munus, id Chavignius peteret, pudorque foret negare amico, omnibus ornamentis triennium jam, atque ampliùs spoliato.

a Hardoüin de Perefix, Abbé de Beaumont.

In Italiâ per hyemem Velada Marchio qui Mediolanensem Agrum obtinebat, Vigevani Arcem, nam antehàc oppidum receperat, uno suprà trigesimum postquàm oppugnare cæperat, die ad deditionem redegit. Id operæpretium antequàm Provinciâ alteri ab Philippo decretâ decederet, facere visum: magno enim nobis usui Vigevanum erat, quod longiùs in hostico situm magnam circumquâque regionem infestandi copiam præbebat. Veladæ successit Bernardinus Fernandus Velascus Castiliæ Contestabilis, qui ubi primùm Mediolanum advênit, in belli apparatus omnis incubuit. Idem ab nostris fiebat, veneratque intereà in Aulam Thomas Princeps, uti de rebus per proxima æstiva gerendis cum Mazarino ageret, sicuti suprà memoravimus. Sed his totam belli Italici rationem hoc anno commutare visum, quod usque adhuc in Subalpini, Montisferrati, & Mediolanensis agrorum finibus gestum fuerat, atque interdum in his vallibus, quæ ad mare Ligusticum vergunt, Linguas appellant, & ad Finalem Castellum Hispanorum maritimum. Sed tùm ad Hetrusci maris oram, quò Hispani & aliqua habent oppida, arcesque, maximam partem belli transferre placebat: prætereà Regis maximâ interesse videbatur, haud procul Româ ostentare bellum, & quópiam figere pedem, undè Romanis hinc Neapoli, atque Siciliâ, indè Mediolanensi agro circumseptis, Hispanis quorum hæ terræ sunt, morem in omnibus gerere, ac maximè in Pontificibus creandis necessitudo tolleretur. Jam Barberini magno affecti Regis beneficio erant, quibus Romæ multi clientes, alii prætereà Cardinales Italici Galliæ studebant, quæ si paulùm anniteretur, Romæ sicuti aliò hostium potentiam infringeret.

Isthæc Mazarino subjecisse Grimaldum Cardinalem aiebant hominem frugi, qui cum summâ probitate summum ingenium, summamque rerum humanarum peritiam, ac scientiam habet. Is tùm Romæ agitabat, apud Pontificem multus, frequensque, ut hujus quantùm posset consilia, sensusque pernosceret: quos ubi ab Galliâ planè alienos, atque Hispanis æquiores videt, postremò haud procul Româ Gallica arma ostentanda esse decreverat, ac sæpiùs ea de re scripserat ad Mazarinum. Sed hic tametsi idem suadebat lubido animi, qui videli-

1646. cet Cardinalis Italicus est, cujusmodi homines perpetua Pontificatûs cupido tenet, tamen dissimulabat sedulò, atque Grimaldi consilia sibi haud satis placere dictitabat: intereà tamen hujus litteras Reginæ, Gastoni, Condæo, atque aliis quos Regina de re publicâ in Consilium adhibebat, recitandas curabat, ut ipsis probarentur, quod ex hujus sententiâ evênit denique, ita ut unus modò Condæus ab ea dissentiret.

Quæ Grimaldus suaderet, ea & nova, & factu difficilia esse dicebat, *bellum usque benè, feliciterque gestum, quoniam ab Pedemontio, & Montisferrati agro pacata utraque, & fertilis soli regione nostri in agrum Mediolanensem facile transierint, neque his difficiles ex propinquo fuerint commeatus, atque auxilia omnis generis, quæ ubi defuerint, aut ubi gravior inciderit res, ab tergo oppida valida receptum præbuisse. At nunc famam Galliæ, atque fortunam, ac si diis placet omnem rem publicam maris casibus permitti: longinquum sumi bellum, in quo cuncta plane incerta sint, scilicet quæ ab re omnium incertissima pendeant, ab mari videlicet, ventisque, qui si in eundo, aut redeundo, aut subvehendis commeatibus adversi fuerint, maximum sit accipiendum incommodum, ac fortasse omninò pereundum. Ad hoc duplicari sumptum in id bellum, quod terra, marique gerere necesse sit.* Nihilo seciùs bellum sicuti Grimaldus suadebat, faciundum decernitur: Classis diligenter adornatur: ab Oceano Massiliam complures accersitæ naves: Quinqueremes instruuntur: Thomas Princeps uti cum omni exercitu naves conscendat parat se: Armandus Maillæus Brezæus rei navali Præfectus postpaulò in Provinciam advênit, qui Classem duceret, prorsùs omnia magno apparantur studio. Mazarinum ferunt tunc Neapolitanum Regnum Thomæ Principi ostentasse, quod huic Rex armis quæsitum vellet, si hujus operâ quæ ad Etruscum littus faciunda erant, ea prosperè evenirent, ac deindè Regnum illud invadere, atque eo potiri copia foret, quod quidem volentibus propè omnibus qui id incolunt, fieri posse videbatur, nam Hispanorum Imperii jamdiù pertæsis.

Non minore studio, atque diligentiâ quæ ad bellum Belgicum pertinebant, ea parabantur, neque id minori curæ Mazarino fuit: nam Galliam propiùs, ac propè in Urbis conspectu gerebatur. Gassio hybernis in Belgio præfuerat, quæ non de more aliorum in otio vir impiger exegerat, sed Meneni, atque Armentariæ utrique ad Legiam oppido muniendis, cæterùm ad hostium præsidia de improviso accedere solitus, qui obvii forent, partim cædere, alios fugare, prædas agere, implere omnia tumultu, atque terrore. Erant in propinquo ad Scaldim Caroli Lotharingiæ quondam Ducis copiæ, prætereà aliæ Brugas inter, & Dunkercam, quæ oppidis hostium maritimis præsidio essent: hæ utræque pessimè sæpiùs ab Gassione habitæ, neque profuit iis, quod Scaldis, aut alii hinc inde amnes, aut fossæ intercedebant, nam virtus omnia superabat. Is igitur quoniam de hoste plurimùm cognoverat, Liencurium unius diei itinere ab Urbe est accersitus, ut ne diù ab hybernis abesset: eódem Gasto, atque Mazarinus venêre, uti quid proximis æstivis optimum factu foret inter se consultarent. Ubi ad Urbem hi rediêre Flan-

1646.

dria Gastoni cum exercitu provincia hoc anno decreta, Angianus ad Campaniæ, & Picardiæ fines exercitum habere jussus, quò partem hostium ab Gastone ad se averteret, atque ubi res moneret, huic conjungeretur, ac sicuti Legatus foret: Rex, Regina mater, atque omnis Aula ad Ambianos usquè procederent, atque eò magnam partem æstivorum agitarent, uti Gastoni cuncta magis ex propinquo suppeditari possent, & si quid Rege, atque Reginâ matre consultis opus esset, id maturiùs fieret.

Ubi se omnis Aula ad profectionem accingebat, Chavignius qui se Mazarino invisum existimaret, rationem iniit, quò se ab Aulâ sine offensâ subduceret: hominem adit, postulat ut hujus voluntate sibi in Provinciam tantisper abire copia sit: eò sibi prædia esse, quæ nondum inspexerit, prætereà Antipolim, cui ab Rege Præfectus fuerit: si usui Mazarino in Aulâ se esse sentiret, mansurum, ejusque commodis magis, quàm suis serviturum. Mazarinus gratias agere, neque velle uti suâ causâ rei familiaris curam omittat: optare ut hæc profectio huic benè, atque faciliter eveniat: prætereà Michaëlem fratrem monuit, qui apud Aquas Sextias agitabat urbis, atque Diœcesis Archiepiscopus, uti Chavignio eò advenienti obviam honoris causâ procederet, exciperet hospitio, atque accuratè haberet. Id ab Archiepiscopo ex Mazarini sententiâ factum, Chavignio Aquas Sextias adventanti venit obviam: at venit & [a] Ludovicus Valesius Aletzius Comes vir Princeps, cui dudùm Provincia Chavignii operâ data fuerat: huic igitur vetus cum Valesio intercedebat necessitudo, & familiaritas, multis de causis, ac tanto maximè beneficio constituta. Id in speciem Chavignio causæ fuit, ut apud Valesium potiùs diverteret, cæterùm hominis Mazarino tàm propinqui, quem sibi inimicum esse credebat, hospitium est aversatus: prætereà id vitii Chavignio est, uti si quis ipsi minùs probatur, ejus neque gratiâ, neque potentiâ ut hunc colere, aut id certè simulare velit, adduci possit.

[a] Loüis de Valois, Comte d'Aletz.

Ubi Rex ad Ambianos profectionem adornabat, seque haud procul ab exercitu futurum resciverat, jam ornari militariter, & equo vehi gestiebat: primùm Compendium ad Esiam amnem, dein Ambianum venit. Neque hostes fallebat regionem Flandriæ maritimam peti: quamobrem fossam aliquo intervallo alteri fossæ præduxerant, quæ dudùm facta ab Dunkercâ ad Bergam Fani-Vinoci pertinet, multaque ad utramque fossam præsidia disposuerant, & cæteras copias Neoportum, & Brugas versùs collocaverant, quæ omnis regio ad mare posita propter humilitatem amnibus crebris, rivis, fossis interrupta difficiles ab omni parte aditus habet.

Sed in Belgio dùm bellum adhuc apparatur magis, quàm geritur, intereà loci Brezæus in Provinciæ portubus adornatâ classe, cum triginta quinque majoribus quæ velis modo agebantur navibus, minoribus quas Tartanas appellant, & vectoriis navigiis probè armatis, instructisque septuaginta, quinqueremibus decem, ad usque Vada in mare Ligus-

1646. ticum processit: quinqueremes reliquæ nondùm erant instructæ, nequedùm aliæ ab Oceano accersitæ naves advenerant. Ubi apud Vada classem adesse Thomæ Principi est nuntiatum, subitò copias quæ circùm Cebam oppidum stativa habuerant, eò properare jubet. Bipartitò iêre: haud procul Cengio, quod Castellum hostes tenebant, illis iter erat, quod infestum tormentis facere conati, nihil tamen cædis edidêre: primum agmen ad Vada nihil in itinere moratum pervenit, novissimum ad Altare restitit, ne quid hostes impedimenta, commeatum, atque alia quæ usui sunt navigantibus compluria in naves inferentibus nostris, atque eas conscendentibus tumultûs facerent: novissimum agmen sine sarcinis, atque expeditum id minùs metuebat. Ubi Thomas adventabat, Brezæus Vada appulsus hunc eò invisit, dein comportatis in naves omnibus, ambo Prætoriam conscendêre: deinde in conspectu Genuæ classem tantisper attinuit tranquillitas, quam tempestas consecuta quatriduum jactavit naves, quæ postremò Stephani, Salinarum, & Telamonis portus tenuêre, atque eò copiæ sunt expositæ.

Hæc ad Herculis Promontorium loca posita sunt, quà ad Occidentem vergit: ad Orientem Herculis portus est. Promontorium ipsum editum, quod Argentarium novo nomine appellant: in summo planities frequentesque rivi sunt. Id ab Oriente maris sinus suprà Herculis-portum, ab Occidente lacus supra Stephani-portum propè ab continenti disjungit, nam tenui modò isthmo lacum inter, & sinum aditur. In ipso lacu Orbitellum est oppidum, ad quod unicus ab terrâ est aditus, cæterà lacu cingitur, is minorum modò navigiorum patiens, majora humilitas aquæ ab mari intrare prohibet: hæc omnis regio ab Telamone ad Consam Hispanorum est, eò dudùm ab his occupata, uti firma ab Hispaniâ ad Neapolim, aut in Siciliam navigantibus statio sit, quam ipsis adimere Mazarinus studebat, cùm ut hæc nobis eadem statio esset, sicubi Neapoli, aut Siciliæ bellum inferre consilium foret, tùm ut acerbissimam Pontifici, ac finitimis aliis Principibus demeremus necessitudinem Hispanis quæcunque velint obsequendi, quod quidem horum vicinitate facere coguntur.

Herculis Promontorium haud procul ab ipsâ urbe Româ positum est, sed Ferdinandi Etruriæ Principis fines propiùs, qui cùm Senensem Agrum Hispaniæ Regi clientarem habeat, æquior Hispanis, quàm nobis futurus videbatur, eo visum est ad eum mittere, qui doceret huic ex bello quod Rex in propinquo gesturus esset, magnum fructum capiundi copiam esse. Is fuit Joannes Bentivolius Abbas, qui primùm Ferdinando suadere conatus est, ut in hujus belli societatem cum Rege venire vellet, magnam ex eâ re mercedē ostentans: cæterùm si id ipsi minùs placeret Hispanorum verecundiâ, satis habiturū Regem si per Etrusci agri fines copiis suis transeundi copiam Ferdinandus faceret, populares suos ad castra Gallorum commeatus supportare fineret, ac denique his commercandi in oppidis suis, agrisq; potestatem faceret. Præterea Bentivolius Ferdinandum Regis verbis hortatus est, ut honoris sui causâ Barberinos insectari Romæ desineret,

desineret, sed magis secum in gratiam reductos vellet, quod quidem huic atque Reginæ matri futurum esset gratissimum, ac fortè posthàc nonnulli usui ipsimet Ferdinando. Postremò Bentivolius graviter expostulare apud hunc jussus est, quòd nimis accuratè, ac liberaliter Vindocinum profugum, atque exulantem apud Florentiam Etruscorum habuisset, quem cædis in Mazarinum paratæ Belfortio filio conscium fuisse nemo propè dubitet,& quòd hujus rogatu, cùm ipse tùm Joannes Carolus Cardinalis frater apud Pontificem egerant, perfecerantque, uti Belputeus ejusdem cædis paratæ manifestus Romæ esset in tuto, nec Regi postulanti traderetur, in quem de tam atroci crimine jure agi posset. Isthæc si Ferdinandus, & Joannes Carolus Cardinalis frater corrigere, atque hoc pacto Regis benevolentiam promereri animum inducerent, id huic fore jucundissimum. Bentivolius saltem pervicit, ut amicè omnia Gallis circùm Orbitellum castra habentibus Ferdinandus præbita vellet, ac per fines suos Regis copias pedites, equitesve singulos pluresve commeare, & quæ ad cultum, victumque necessaria essent, commercari pateretur.

1646.

Ast ubi Romæ Gallos haud procul abesse nuntiatum, non minùs eâ re perculsus Pontificis animus est, quàm olim Romani, cùm his idem nuntius adferebatur. Pontifici tamen nonnihil spei fuisse aiunt in Principe Thomâ, qui nostris Imperator erat: seu hunc parùm felicem existimabat, seu Sanctæ Sedis, suique studiosum: seu denique hunc diversa ab Mazarino consilia habere posse judicaret. Cæterùm Pontifex festinare, parare, perindè agere denique, ac si res sua potissimùm in discrimen casura esset. Ubi primùm in Provinciâ Classem apparari rescierat, cum Ricardo Marchione Ferdinandi Etruriæ Ducis Legato perpetuò egerat, ut hic secum, & cum Venetis fœdus facere vellet, tuendis terrâ, marique adversùm Gallos Italiæ finibus: eòdem & tendebat Odoardus Parmæ Dux Mazarino, ac Barberinis infensissimus, tametsi Galliæ se amicissimum esse dictitaret. Sed Veneti bello Turcico implicati neque Gallis, neque Hispanis ægrè facere audebant, amborum, atque omnium Christianorum Principum auxiliis egentes. Solicitos tamen eos habebat Gallorum in Etrusco mari incæptum, nec ab fœdere si ab Turcis sibi otium esset, abhorrebant. Ferdinandus verò non se Gallorum armis peti satis intelligebat, & quamvis Senensis fœderis legibus Hispanos juvare teneretur tuendo Mediolanensi agro, ac fortè isthuc & ad Etrusci littoris oram pertinere vellent, cùm tamen hi cessarent, neque eò quidquam copiarum misissent, haud satis æquum ipsi videbatur, cujus in partem rei venire deberet, eam se unum suscipere adversùm tantas Regis opes, quibus longè impar futurus esset: eò facile ab Bentivolio adductus est, ut intactis finibus suis Regem quæ Hispanorum erant, ea oppugnare fineret, sicuti suprà diximus.

Sed ubi per Ricardum cum Pontifice Ferdinandus antehàc agebat, multò ante providens quid utrique ab Gallis periculi immineret, huic suadere conatus fuerat, uti cum Rege rediret in gratiam, ac Mazarino

1646. de Cardinalatu quem Michaëli fratri petebat, animum expleret: sed tanta Pontifici pertinacia fuit, ut ad hæc adduci nequiverit. Jam ante regiæ Classis adventum delectum in Urbe, atque in omni agro Pontificio habuerat: sed tùm quas coëgerat copias ad Voltumnæfanum convenire jubet, quibus Fridericum Sabellicum præficit. Apud Neapolim Prorex Rodericus Ponseleonus Arcosius Dux mari quinqueremes, terrâ copias parabat, quas partim in Insubres, seu Mediolanensem Agrum, alias ad Herculis portum adversùm Gallos mitteret. Sed Pontifex ob Gallorum vicinitatem dubius, atque anxius erat, quid Arcosio responderet, petenti ut ejus voluntate equitatum per Agrum Ecclesiasticum, in Mediolanensem mittere liceret, scilicet metuens ut ne id sibi apud Gallos tum vicinos fraudi foret. Itaque Arcosio neque concedere, neque negare audere, ac malle id sicuti se invito ab illo fieri.

Thomas exscensione sicuti diximus factâ, primùm ad Salinas Castellum positum, dein Telamonem, atque aliud ad Stephani portum Castellum ad deditionem redegit. In hoc plus negotii fuit, quoniam qui id defensabant, egregiè propugnavêre: neque priùs fecêre deditionem, quàm admotis grandioribus navibus, quas remulco ab actuariis trahi necesse fuit, harum tormenta tantam in Castello edidêre stragem, ut his quassatæ, ac disjectæ munitiones fuerint, labefactata, ac disrupta quæ in eo erant tormenta omnia, ac denique qui Castello Præfectus erat, is missâ ab illis pilâ ictus occubuerit.

Postquàm hæc loca in potestate nostrorum fuêre, tùm ad Orbitellum est itum. Sed Thomam hæsisse ferunt, utrum priùs Herculis portum oppugnaret, quò ab Neapoli Hispanorum auxilia advehi necesse erat: quæ si facultas ipsis adimeretur, ac prætereà Philippi Castellum ad Isthmum, quà Promontorium aditur, caperetur ab nostris, Orbitellum ex omni parte circumclusum, atque externis auxiliis prohibitum sponte suâ videbatur occasurum. Hujus consilii, ac spei plenus Thomas quod certè rectissimum erat, mittit ad Brezæum, qui rem cum eo communicaret, atque eò necesse esse diceret, naves haud procul Herculis portu in anchoris stare, quod utrùm fieri posset Brezæum periclitari posse: hic continuò cum navium ducibus, atque rei navalis peritis consilium habet, qui seu rei quæ quærebatur periculum fecerant, seu juvabat Thomæ consilia disturbare, naves propè Herculis portum stare in anchoris posse negavêre, cùm inopiâ aquæ, tùm quia ea illìc fundi natura esset, ut hoc anchoræ retineri non possent, quod tamen falsum fuisse mox Hispanicæ naves docuêre, quæ in hoc fundo milites Portum Herculis advehentes jactis anchoris præclarè stetêre. Daugnionum Comitem qui in Re navali Brezæo Legatus fuit, cuique hic fidebat maximè, incertum quam ob causam, Thomam hoc commento ab Portu Herculis oppugnando deterruisse ferunt: cæterùm illi vastus suprà fortunam animus, varius, inquies, suæ magis, quam rei publicæ studiosus.

Igitur Thomas ad Orbitellum denique oppugnandum adjecit ani-

1646.

mum, ipse ex unâ parte, aliâ Brezæus curabat: ad propugnacula continuò fossæ ductæ, turres exstructæ: quâ parte ab Herculis portu commeatus supportari, aut milites introduci poterant, eâ Castellum ædificatum, & sex tormenta locata. Erant in hoc exercitu Castrorum Præfecti, Barrius Santaunesius, Ludovicus *a* Dubledus Vxellus Marchio, ac *b* Refugius: aciei Instructores Navaillius, Tillius, & Siron: præterea Daugnionus cum aliquanto Classiariorum numero Orbitelli oppugnationi sicuti Castrorum Præfectus operam dedit. Sed Carolus *c* Gatta quem Arcosius ad Etrusci maris tuenda oppida miserat cum Legati titulo, vir magnâ rei militaris scientiâ, ac rerum gestarum famâ haud segniter propugnabat, crebris eruptionibus nostrorum opera morabatur, præterea & ipse fossas ad nostros versùm ducebat, sicut & hos ipse vicissim oppugnare vellet, neque quidquam omnium quod ad egregiam propugnationem pertineret, omittebat.

a Du Bled Marquis d'Vxelles.
b De Refuge.
Navaille.
Tilly.
c De la Gatte.

Inter hæc Arcosius Dux quinqueremes septemdecim armaverat, partim Neapolitanas, alias Siculas, quæ quadraginta lembis præsidio essent: hos primùm ad Centumcellas stationem habere, dein ubi opportunum esset, Portum Herculis qui haud procul abest, petere jusserat: sed illam ad Centumcellas stationem quinqueremes, atque aliæ naves Gallicæ grandiores anteceperant: quod ubi Hispanicis compertum est, Caietam è medio cursu rediêre. Rursùm quod palàm secùs cesserat, id clam, & noctu tentavêre: eâ gratiâ triginta quinque lembi cum myoparone uno altum tenuêre, ne in Gallicas inciderent naves. Sed hæ ab speculatoriis monitæ ad Centumcellas obviam iêre hostibus, quos apud Alsium sub Arcis quæ portum tuetur, mœnibus invenêre: hi ubi Gallicas quinqueremes conspexêre, omissis lembis & omni quem vehebant commeatu, atque stipendio, ad terram confugêre, lembi omnes cum myoparone, & quæ his vehebantur, ea prædæ nostris fuêre. Post paulò tamen quinqueremes Neapolitanæ, & Siculæ septem commeatum, atque milites sexcentos Portum Herculis advexêre, qui mox Orbitellum introducerentur. Tum quinqueremes Gallicæ Telamonem versùs fuêre, quæ Hispanicas redeuntes prosecutæ nullam earum assequi potuêre.

At Thomas, & Brezæus ad Orbitelli fossam opera promoverant, atque ut indè cunicularios ad murum traducerent rationem inibant: eò exstructus est musculus, quem hostes igne facilè corrupêre, quoniam ex levi materiâ erat: sed brevì ex firmiori materiâ refectus, atque longiùs productus est: quanto studio ea res ab nostris agebatur, tanto Hispani ut hæc illis frustrà esset, nitebantur. Intereà omnes undique naves Actuarias, atque alias omnis generis ex Italiâ, Hispaniâ, Siciliâ, Sardiniâ, in unum cogunt, quas ad Calarim fuisse per dimissas speculatorias postridiè nuntiatum est. Eò Brezæus ab castris discedere coactus est, cum omni qui cum eo erat classiariorum numero, rem haudquaquàm Orbitelli oppugnationi opportunam. Igitur ubi Thomæ vale dixit, conscensâ scaphâ ad Prætoriam contendit, quam ubi conscen-

1646. dit, summâ plurimorum hominum vi anchora quæ rupibus fortè inhæserat, indè extrahi nequivit, neque aliter moveri navis potuit, quàm præciso ad quem anchora religata erat fune, rem sicuti in Romanorum Signis, ubi ab terrâ quo fixa fuerant, refigi vix poterant, mali ominis visam: quò quidam adducti sunt, uti Brezæum ab prælio conserendo deterrere vellent, navium numero longè Hispanis inferiorem: sed mox advenit Montada, cum octo navibus: paulò ante quinqueremes duodecim ad cæteram classem accesserant quæ cum prioribus decem conjunctæ viginti duarum numerum efficiebant.

In Hispanica classe quinqueremes duodecim fuêre, queis Comes Linares præerat, naves grandiores viginti octo Hispanicæ, atque Dunkercicæ, omni Classi Prætor erat Dia Pimentellus: sed mox advenêre ab Neapoli quinqueremes octodecim, cum sexcentis militibus veteranis, ac Neapolitanis aliquot Nobilibus. Ab Sardiniâ ad Oglasam Insulam Classis Hispanica cursum fecerat, ac XVIII. Calend. Quintiles ad Telamonis oram propiùs terram visa est. Gallica ante Herculis stabat promontorium, quæ statim Brezæi jussu, atque exemplo sublatis anchoris longo ordine ab littore ad altum mare versùs explicata ad hostes ire properat: adjuvabat lenis ab terra ventus, qui subitò cecidit, magnaque incessit tranquillitas: at non eadem hostibus fuit, quibus ab Telamonis orâ, scilicet undequâque apertâ ventus, motusque decurrentium in mare fluminum usui fuit, ut ad nostros accederent. Brezæus ut ne deficiente vento cessare videretur, grandiores quæ velis modò aguntur, naves ab actuariis ad hostes versùm remulco trahi jubet, tanta pugnandi lubido erat. Ita grandioribus navibus singulæ quinqueremes, aut alia actuaria navigia præstò fuêre, præter lembos suos, scaphasque. Idem ab hostibus ordo servatus, sed quoniam plures habebant quinqueremes, quatuor Prætoriæ Navi aderant. Ab dextrâ Brezæi seu Prætoriæ Viceprætoria navis fuit, cui Daugnionus rei navalis Propræfectus præerat, ab sinistrâ Contraprætoria, cui præerat Montignius. Brezæus hostes cominùs pugnaturos existimabat, jusseratque ut ne tormentis nisi ex propinquo pilæ mitterentur. Sed ubi videt rem eminùs modò ab his geri, ipse summâ remorum vi properat ad eorum Prætoriam accedere, cúmque propiùs esset, huic latus præbet, ex quo emissæ subitò tormentis pilæ magnam apud hostes fecêre stragem: his ictus eorum Prætoriæ Malus major corruit, cum regio Hispaniæ quod in summo erat, insigni: simul armamenta quæ ad Malum pertinebant, corruêre, ita ut nihil posteà satis commodè administrari in hac navi posset, atque huic subvenire necesse esset, quod est ab quinqueremibus quæ huic aderant, factum, atque ab aliis proximis navibus.

In Prætoria vero nostra tormentum unum vi pulveris disruptum sub navis constrato hujus partem ita disiecit, uti Brezæus qui superstabat, vix consistere potuerit, quin præceps daretur in mare. Sed quantò propiùs periculum fuerat, tantò lætior fuit, nam defunctum se credens eò quòd anteà Chaldææ artis periti prædixerant, fore ut eâ die in magnum

vitæ discrimen veniret, quod denique advênit. Prætoria hostium ex Mali, atque Armamentorum casu ad pugnandum inhabilis, simul alia haud minùs labefactata, cæteraque horum Classis abscedebat, atque hanc Brezæus impigrè prosequebatur, cum ex hac emissa pila utrumque hujus femur ab cætero corpore divulsum miserè laceravit, ita egregius adolescens haud dubiè victor occubuit. Ibi verò Daugnionus, conscensâ Prætoriâ, hostium Classem porrò prosecutus est: sed ex Brezæi morte dolor, ab cujus benevolentiâ, liberalitate, ac munificentiâ multa consecutus erat ornamenta; præterea rei suæ post hunc casum constabiliendæ consilium, studiumque animum ad hanc ab re publicâ avertit. Cessantibus nostris hostes ponè Lilium Insulam tantisper reficiundis navibus operam dedêre: dein eumdem quem Gallica Classis tenuêre cursum, nullo operæpretio facto: postremò increbrescente vento tanta tempestas est orta, uti naves omnes dissipaverit. Intereà Gallica Classis in Provinciam rediit, cùm reficiundis navibus, tùm aquandi causâ, quod utrumque facere apud Liburnum facile fuisset. Sed Daugnioni consilia, studiaque hominem aliò vocabant, Broagium videlicet, Arcem ad Oceanum Aquitanicum validissimam, cui Brezæus Præfectus fuerat, ipse verò Propræfectus, quam Arcem sibi retinere Daugnionus vel ipso invito Rege cogitabat.

1646.

Cæterùm Armandus Maillæus Brezæus ingens animi, corpore pusillus, atque ad omnia præterquàm ad lacessendum hostem tardior fuit, quem scilicet ab anno CIↃ. IↃC. XLII. quò Prefecturam rei navalis gerere cœperat, princeps in Prætoria suâ perpetuò ubi primùm fuit in conspectu est adortus, Prætoriam hostilem petens, nihil solicitus utrùm numero, aut robore navium hostes præstarent: nam has eamdem quam Prætoria fortunam habituras confidebat, seu fugeret, seu expugnaretur. Ita quotannis aliquâ insigni victoriâ clarus fuit. Huic inerat munificentia suprà fortunam privatam, in domesticos, in amicos, in ipsam quæ Angiani uxor erat, sororem. Postremò is erat Brezæus, quem ad tantam fortunam nunquàm suopte ingenio perventurum fuisse diceres, at qui ab Richelio avunculo velut hæreditate relictam ita tueretur, ut & majore dignus videretur.

Primùm ad Chavignium qui Antipoli erat, de Brezæi cæde nuntius est allatus: de quò subitò Henricum Valesium Aletsium fecit per litteras certiorem: hæ ab Cursore perlatæ sunt celeriter, qui & de re eadem ad Michaëlem Mazarinum Chavignii litteras habebat: uterque apud Aquas Sextias commorabatur, hic Archiepiscopus, ille sicuti memoravimus qui Provinciam obtinebat. Aletsius quas Chavignius ad Archiepiscopum dederat litteras, eas ab Cursore sibi tradi jubet, scilicet ut ne illi redderentur, atque ipse ad Condæum alium Cursorem properè mittit, cum litteris, quæ Brezæi mortem nuntiabant. Aletsius Angiano Condæi filio consobrinus erat, cui adeò rei Navalis Præfecturam opimam & cum magno imperio mandari cupiebat. Hæc pridem Henrici Mommorantii avunculi fuerat, novissimè Brezæi qui Angiani uxoris frater erat,

1646. quæ utraque res viro Principi virtute, gratiâ, atque potentiâ, magnisque in rempublicam meritis valido quidpiam ad hunc sibi Magistratum, aut Imperium expetendum juris dabat. Chavignius qui se ab Mazarino labefactatum, aut certè desertum credebat, clàm Angiani, atque Condæi Patris fidem sequi cœperat, neutrum tamen de Brezæi morte per litteras monere est ausus, maluitque ad Altesium eâ de re scribere, atque unà ad Michaëlem Mazarinum, ut ne hanc alterum celasse voluisse videretur.

Sensit tamen Mazarinus fraudem, neque dubitavit Chavignii voluntate factum, ut ne suas de Brezæi morte litteras aut Cursor, aut Aletsius Michaëli fratri redderet. Eò inter Mazarinum, & Chavignium crevêre simultates, nam quamdiù in Provincia fuerat, nihil ad illum dederat litterarum, Aquas Sextias adveniens Michaëlis fratris hospitium erat aversatus, ac postremò cùm è Provincia discessurus esset, atque uti sibi vale diceret, Michaëlem navi ad se Antipolim properare sciret, priùs indè profectus fuerat, quàm alter adveniret. Chavignius negabat se in scribendo cessasse, verùm hoc officio erga Michaëlem quamdiù in Provincia fuerat functum, quod ampliùs atque acceptius Mazarino futurum credidisset: Michaëlis hospitio sese usurum fuisse, ni sibi cum Aletsio vetus consuetudo, & familiaritas, præterea in Urbe vicinitas intercessisset: postremò qui Provinciam obtineret, ei ab se Antipolis Præfecto morem gestum oportuisse: ad se denique discedentem Antipoli Michaëlem venire planè nescivisse: sed præter hæc, Daugnionum aiebant haud inconsulto Chavignio Broagium abiisse, ut id sibi retineret: quæ res cùm ad rempublicam pertineret, idonea Mazarino visa cujus specie Chavignium comprehensum, atque in custodiam conjectum vellet. Id huic magnoperè suadebant Henricus Sannectarius, atque Almericus, qui Chavignium secundis in rebus ejus diligentissimè coluerant, atque observaverant, eidem tunc quia adversæ erant, ex Aulæ ingenio iniquissimi. Obstitêre alii multi, atque Mazarinum ab hoc consilio deterruêre, *a* Claudius Auvrius Abbas singillatim, huic Cubiculi Magister, vir officii plenus in primis, qui patronum monuit plurima in eum Chavignii merita esse omnes arbitrari, quamobrem satius videri, si quam acceperat ab eo injuriam, ut eam dissimularet, quàm quid gravius in eum consulendo ingrati animi famam subiret, quæ homini rempublicam gerenti summoperè fugienda sit, huic Mazarinum auscultasse ferunt, atque tùm sibi temperasse.

a L'Abbé Auvry, depuis Evesque de Constance.

Mirum est quantùm in excitandis Sociis Civitatibus ad bellum hoc anno strenuè gerendum laboratum sit, tametsi Rex plus ipsis pecuniæ, quàm antehàc polliceretur. Missus eâ gratiâ ad Henricum Arausium Rohanetus est, qui cùm eò quid utrimque faciundum esset consultaret: sed in eo præter rerum usquè gestarum famam, vix reliquum quidquam fuit, corpus infirmum, neque mens sanior, quibus hominis ambitio ægrè sustentabatur. Rohanetus Regis verbis hortabatur, uti Gandavum oppugnare vellet, validum, atque opulentum ad Scaldim, Legiamque amnes oppidum, quòd quidem Henricus difficile esse aiebat, propter mœ-

nium amplitudinem, atque amnes, qui castra interfluituri essent, quò major copiarum numerus tanto, ac tam vasto incæpto necessarius foret. Rohanetus Gastonem cum regio exercitu, atque Angianum eò venturos dixit, atque his gratissimum fore Henrici virtutis spectatores, atque adjutores esse. Contrà hic Gandavi negotium unis Gallis utile futurum aiebat, sibi Civitatum Sociarum commodis serviundum, quæ magis suaderent Antuerpas, quàm Gandavum oppugnare. Ibi Rohanetus alteram rem alteri proficuam fore & utramque fieri posse respondit, neque Arausio defutura utrobique Gallorum auxilia: cæterùm neutrum horum factum est, Henrico in suâ sententiâ de oppugnandis posthabito Gandavo Antuerpis permanente, quod huic sicuti posteà videbimus frustrà fuit.

1646.

Sed apud nosmetipsos haud dissimilis de eo quod optimum æstivorum initio factu esset, controversia fuit, Gastone Cameracum Rivieræ impulsu oppugnare volente, aliis verò Duacum, Tornacum, Bassæam suadentibus, ac tandem autore Ramsavio ut ad Curtracum iretur decretum est. Rex ab Compendio ad Ambianos processerat, atque omnes copiæ circùm Atrebates convenerant, quo & Angianus exercitum cui Imperator erat, adduxerat: hic ubi cum Gastonis exercitu conjunctus est, numerum triginta trium millium peditum, equitumque confecit: nequedùm quibusdam Cohortibus advenerant supplementa: præterea frequens nobilitas Gastonem, & Angianum comitabatur, gloriæ ut ferè fit avida, ac tantorum virorum autoritatem famamque secuta, ad hoc apud Regem Reginamque matrem, tùm apud Mazarinum maximè cujus arbitratu cuncta fiebant, gratiam inire studens. Copiæ omnes V. Id. Junias ad Avendini pontem iêre, quò & hostes transmisso Scaldi contendere velle visi: nam in eo operæpretium erat, utri pontem antecaperent, quoniam hæc est loci natura uti si hunc hostes duûm millium præsidio tenuissent, nostros transitu facilè arcere potuissent. Sed hi ante illos venerant, neque Avendini pontem modò occupaverant, verùm & ad Spinoyum ultrà progressi omni studio deposcebant pugnam: quod ubi hostes sensêre, converso agmine subitò undè venerant rediêre, transmissoque iterum Scaldi, eò se amne adversùm nostrorum consilia munivêre.

Gasto ad Curtracum subitò flectit iter, & quartis castris cùm haud ita procul abesset oppido, equitatum præmittit, qui omnes insideret vias, ut ne quid auxilii, aut commeatûs introduceretur. Caracena apud Ypras, circúmque quinque millia peditum, equitum duo millia in stativis habebat. Is suspicatus Gastonem Curtracum oppugnare velle, tam opportunè Joannem Lipontium cum Cohorte unâ cui Tribunus ipse erat, & Germanos ducentos eò misit, uti simul hic oppidum ingrederetur, & equitatus ab Gastone præmissus circùm adventaret. Lipontio ab Caracenâ dati erant equites trecenti, uti peditibus quos ducebat tutius iter esset, sed illi cum peditibus in oppidum ab nostris compulsi sunt. At ea res Gastonem nihil ab incœpto deterruit, qui postridiè ante oppidum po-

1646. ſuit caſtra, atque noctu foſſam ad murum ducere aggreſſus eſt. Quâ nocte id fieri cœptum, ad opus excubabat Lermontius Caſtrorum Præfectus: ſed eò venêre Gaſſio, ac Ramſavius Equitum Tribuni, uti quà porrò foſſam duci oporteret perſpicerent: cum his unà fuit Lermontius, quos ubi hoſtes ſensêre venientes, crebras in eos misêre glandes, quarum unâ graviter ictus eſt Lermontius, magnâ virtute vir, & rei militaris ſcientiâ, Arderæ Præfectus eſt, atque item Meneni ad Legiam amnem. Una modò foſſa ad oppidum fuerat inſtituta, quæ ubi propiùs hujus foſſam foret, hanc in duas dividere conſilium fuit, quæ ad duas item ſemilunas ducerentur. At hoſtes ad portas oppidi priuſquàm luceſceret, atque in mœnibus ſtrepere, tumultuari, atque in noſtros operi intentos eruptionem parare videri, quæ primâ luce tentata ſecùs ceſſit: nam ab ſtatione quæ propiùs oppidum erat, frequentes emiſſæ ſclopetis glandes metum hoſtibus fecêre, & Gaſſio ſubitò, atque unà Terralius Caſtrorum Præfectus, aliique advolavêre, qui hoſtes intra mœnia compulêre.

Vix dùm receſſerant, cùm ab ruſtico monitus eſt Ramſavius, rursùm omnes hoſtium copias Scaldim tranſire, quæ Curtraco auxilio veniant: tùm Gaſto ad Angianum properè mittit, qui diceret optimum factu videri, ſi ad Bellegham caſtra poneret, is apud Turcaïmum ſex ab Curtraco paſſuum millibus ſtativa habebat: ſin id ſatis tutò ſe facere poſſe crederet, cum magnâ exercitûs parte ſeſe ad hunc iturum, qui ipſi præſidio ſit. Angianus nihil ſibi præſidio opus eſſe, & facturum quod imperaſſet, reſpondit. Continuò igitur movet caſtra, atque horâ poſt meridiem primâ ad Bellegham erat: eódem Gaſto venit, conſultatumque inter ambos, num obviam hoſtibus eumdum eſſet, necne. Omnis ea regio adeò impedita erat, ut agmine ire copiæ nequirent, nec quidquam operæpretii adversùm hoſtes fieri poterat, ni omiſſo oppido, cum omnibus copiis ad eos iretur, atque adeò quod hi unum cupiebant, obſidio ſolveretur, militemque, & commeatum introducendi Caracenæ poteſtas daretur. Igitur circùm oppidum manere viſum, atque omnes copias, alias aliis quàm proximas agitare: Gaſtonem ultrà Legiam Ypras, & Caracenam versùs; Angianum, Gaſſionem, & Ramſavium cis amnem, quà adventus hoſtium erat, caſtra habere: ut ab alteris, ad altera caſtra commeari copia eſſet, pontes ſuper Legiâ facti tres, idoneis locis. Caſtra tùm aperta erant, neque ſpatium muniendi fuerat, ſeu priùs ſe oppidum oppugnaturum Gaſto crediderat, quàm hoſtes adventarent, ſeu impeditis ſuâpte naturâ locis labori militum in muniendo parcere voluerat.

Hoſtes XVI. Calend. Quintiles vergente in noctem die in conſpectum venêre, quibus Carolus quondam Lotharingiæ Dux, Picolominius, Beccus, atque Lamboïus præerant, triginta quinque tormenta moliebantur, nihil impedimentorum in omni exercitu fuit, quò expeditiores ad omnia eſſent. Eâ parte quâ adventabant, Gaſſio curabat, quò ſubitò Gaſto advenit, juſſitque Ramſavium cum idoneo equitum numero, quoad tutum judicaret, quàm propiùs hoſtem ire, uti quid ipſi animi, aut conſilii eſſet, periclitaretur: ab caſtris ſuis quæ ultrà Legiam erant, Terralium

1646.

ralium Castrorum Præfectum, quatuor equitum alas, & Cohortes tres evocat, uti Gassio qui quâ parte agitabat, hosti opportunior erat, ad primum hujus impetum excipiendum firmior, atque validior esset, si quid uti diei tempus erat, aut ante, aut per noctem incipere auderet.

Intereà Angianus, atque unà Gramontius Equitum Tribunus Ramsavium quem Gasto uti de hostibus cognosceret præmiserat, subsecuti sunt. Sed omni explorata re, hanc tùm quietam fore Ramsavius nuntiavit: nam hostibus acie decertare consilium non esse, qui planitiem ab dextrâ deseruissent, ut ad sinistram loco naturâ munito sese tenerent, quare clàm acturos, & auxilia in oppidum introducere conaturos videri. Gasto tamen sicut acie postridiè dimicandum foret, cuncta maturè providet, tormenta advehi jubet, atque in Angiani castris eam noctem milites crastinæ spe pugnæ læti agitavêre: ut ne tamen ab oppugnatione nostri tantisper animum avertisse hostium adventu viderentur, totâ eâ nocte moliri, atque idoneis locis ante oppidum disponere tormenta, quæ primâ luce mœnia quatere cæpêre. Sed hostes quod nostros fecisse antehàc æquius erat, totâ nocte muniverant castra: quod ubi est animadversum, neque prælii, sed diuturnioris conatûs esse rem, continuò & nostri munire cæpêre. Castra hostium nostris propè collata erant, adeò ut non modò tormentis utrimque, sed & sclopetis agi posset, quod ab neutris est omissum, cominùs factum nihil est. Postridiè hostes Haërlebecam vicum ad Legiam infrà Curtracum occupavêre, atque munivére: reliquum mensis quà opportunum visum mutavêre castra, tormentis nostra infestavêre, horum oppugnationem quandóque tentavêre, discessum simulavêre, dein ex improviso redeuntes fossas castrorum aggere, atque virgultis implere conati sunt; postremò sibi, atque nostris magnam attulere molestiam, neque tamen operæpretii quidquam fecêre: nam nihil intermisso oppugnandi labore, atque operibus, tametsi Lipontius eruptionibus, atque omni alio pacto egregiè propugnaret, nihilo seciùs tamen ubi ad oppidi fossam perventum, atque Semilunâ quæ objecta erat captâ cunicularius ad murum oppidi est applicitus, ab Lipontio denique IV. Calend. Quintiles facta deditio est.

Curtracum oppidum erat civium multitudine magis, quàm operibus, & situ celebre: nam eò multi opifices lanificio dantes operam commorabantur: quòd ubi deditum Regi est, complures dilapsi solitudinem loco fecêre: cæterùm ubi Armentaria, & Menene ad Legiam amnem penes Regem fuêre, Hispani Curtraco metuentes id egregiè ab ultimis æstivis muniverant. In media Flandria positum est, Legia oppidum in duas dividit partes, Gandavum, Ypræ, & Brugæ nobilia oppida haud procul sunt, neque jam difficile videtur cum Sociarum Belgii Civitatum copiis nostras sicubi opus erit conjungere, atque alteros alteris auxilio esse. Hoc maximè consilio Rex Curtracum, atque alia duo ad Legiam oppida ceperat, ratus scilicet nihil ad suam, & ad Sociarum Civitatum rem magis pertinere, quàm uti sui utrique fines quàm propiores essent. Sed longè alia Sociis Civitatibus mens fuit, queis eò maximè potentia Gallorum

1646. ſuſpecta, vicinitas formidoloſa eſſe cœpit, & quos procul ſitos amicos habuerant, eos propiores factos penè hoſtium loco habere, Hiſpanos verò adversùm quos fœdus, & belli Societatem nobiſcum fecerant, quod eorum modò excidio deſinere debebat, ſibi quàm Ludovicum vicinos eſſe malle; poſtremò multa indicio eſſe, fœdus antehàc factum, atque nos Belgico bello implicitos voluiſſe, non uti devictis Hiſpanis (ſicuti convenerat) Belgium Rex, atque ipſæ ex fœdere poſſiderent, ſed uti noſtris viribus freti ad pacem ſecum ſanciundam (ſicuti ſupra diximus) Hiſpanos adigerent: quod certè per Regem licebat, modò ut idem nobiſcum fieret, neque aliter Sociæ Civitates cum Hiſpanis ſicuti fœdere cautum fuerat, pacem facerent.

Rohanetum antehàc ad Henricum Arauſium de Gandavo oppugnando miſſum diximus, qui hunc eò adducere nequiverat, ſed in ſuâ de oppugnandis Antuerpis ſententiâ permanſerat, ſi quid ipſi Rex auxilii præbere vellet. Sed eâdem de re ad hunc miſſus eſt Eſtrada, qui hominis ingenium jam diù noverat: cumque de Gandavo nihilo plus impetrare potuiſſet, poſtremò de Antuerpis huic Eſtrada morem geſſit, convenitque uti Rex tria equitum millia ad Brugarum foſſam mitteret, quò obviam miſſi ab Henrico equites noſtros acciperent, & ad hujus caſtra deducerent. Hic prætereà tria peditum millia poſtulabat, quorum ſpem quidem faciebat Eſtrada, ſed ſi fortè mitti non poſſent, nihilominùs Henricus ſe Antuerpas oppugnaturum recipiebat. Eſtrada eâ lege tria millia peditum pollicebatur, ſi apud Antuerpas Religionem Catholicam noſtram in eodem ſtatu quo tunc erat, permanere per Socias Civitates liceret, quod tametſi fœdere cautum antehàc fuerat ita futurum in omnibus locis quos ipſæ per id bellum occuparent in Belgio, tamen ab illis nuſquàm fuerat obſervatum, præ nimio Sectæ ſuæ ſtudio. Ita ſi Sociæ Civitates eâ de re fidem dare nollent, integrum Regi, aut Gaſtoni futurum erat, tria peditum millia ad Arauſium nuſquàm mittere, ſin de hac fidem darent, haud exiguam talis hujus auxilii mercedem, ac regiâ pietate digniſſimam Eſtrada pepigerat. Poſtremò ubi hæc Gaſtoni renuntiata, placuit morem Henrico gerere, atque huic equitum tria millia, ac totidem peditum duce Gramontio Equitum Tribuno tradere, quæ cum omni exercitu ipſe Gaſto deduxit ad Brugarum foſſam. Eò Guilelmus Henrici filius cum tribus equitum millibus venit, qui Gaſtoni patris verbis ſalutem dixit, gravem hominis & ætatem & valetudinem cauſatus, quæ hunc eódem venire prohibuiſſent. Guillelmum Gaſto cum Angiano, cæteriſque Ducibus de belli rebus in conſilium adhibuit, quod adoleſcenti perhonorificum fuit, dein unà cum Gramontio, & auxiliaribus Gallis ad patrem rediit. Nihildùm Henricus per hæc æſtiva inceperat, ſeu ſponte, propter ætatem, & valetudinem, ſeu Sociæ Civitates ad pacem, aut inducias plus æquo propenſæ quæ bello gerendo neceſſaria erant, eâ indiligentiùs huic ſuppeditabant. Certè Thuillerius Regis apud eas Legatus nihil in his auxilii futurum poſthàc continuò monebat, tantùm iis pacis, aut induciarum ſtudium erat. Id Æmilia

Solmia Henrici uxor magnoperè fovebat, seu ex ingenio mulierum viri consiliis adversa, seu muliebri indignatione, quòd hujus operâ Mazarinus apud virum huic quò vellet impellendo non uteretur, quem planè in suâ esse potestate credi volebat, atque ex eâ re sibi ingentem quæstum sperabat accessurum. 1646.

Sed eunti ad Brugarum fossam Gastoni hostes qui priores Legiam transierant, in Brugarum planitie obviam facti, sicuti acie decertare vellent: ast ubi nostri contra instruxêre, illi Brugas maturè recessêre, & sub ipsis mœnibus constitêre: dein Carolus Lotharingiæ antehàc Dux quà nostris reditus erat, ad Tieltem vicum posuit castra: sed ubi hos adventare nuntiatum rursùm Brugas abscessit, nihilò tùm ad pugnandum firmior, aut audacior. Gasto priusquàm Curtracum rediens adveniret, omnes copias uti stativa proximis ad Legiam locis haberent dimittit: nam & oppugnatione oppidi, & expeditione ob immodicos calores molestissimâ fatigatis quiete opus erat, quæ tamen haud diuturna fuit.

Dum hæc in Belgio geruntur, Thomas in Italia apud Orbitellum quæ ad oppugnationem oppidi pertinebant, ea faciebat sedulò, neque tamen eveniebant ex sententiâ: nam & Carolus Gatta, & qui in oppido unà erant, acriter eminùs, & cominùs eruptionibus propugnabant. Ad hoc post Classis nostræ discessum, hostes maris potiti clàm, & plerúmque noctu auxilia, & commeatum scaphis per lacum introducebant, nihil interdiù, atque palàm ausi, scilicet prohibentibus undequâque nostris, sed id parùm erat, neque eo pacto satis oppidum adjutabant. Itaque XIV. Calend. Quintiles viginti quinqueremes ab cæterâ Hispanicâ Classe dimissæ milites quingentos Portum Herculis advexêre, qui cum totidem Neapolitanis eódem antehàc advectis conjuncti quidpiam operæpretii facere decrevêre, quò suppetias oppido ita ferre possent, uti vix posthàc expugnari, aut ad deditionem redigi posset.

Paulùm suprà Herculis portum, ad Isthmum, quo ad Promontorium adiri memoravimus, Castellum Philippi de quo jam diximus positum est. Ex hoc Castello, atque ex Portu Herculis egressi hostes tripartitò ad proximos montes lacum versùs iêre: ædiculam quæ ad lacum posita erat occupare, & munire velle videbantur, ut indè scaphas, & lembos in lacum immitterent, atque deinceps ad oppidum commearent. Eâ parte Castellum ab nostris exstructum fuerat, atque opportunis circùm locis custodiæ habebantur: hæ ut ampliores atque firmiores essent, Navaillius eò cum ducentis militibus partim è suâ, aliis è quinqueremium Cohorte venire jussus fuerat: qui ubi hostes montibus digredientes, atque ad ædiculam descendentes conspicatur, centum & quinquaginta militibus omninò comitatus ipsis occurrit, quos haud procul ædiculâ adortus pedem referre cogit.

Biduò post animadversum hostes Philippi Castello egressos ad Isthmum iter intendere, qui mare inter, & lacum est, uti nostros ab ædiculâ secluderent, atque eâ gratiâ munire in proximo monte: tùm nostris montem alium ædiculæ propinquum occupare visum, in quo pernocta-

1646. vêre. Cohors una erat quinqueremium videlicet, prætereà qui biduum custodias agitaverant milites ducenti, eò manere ab Sirone qui his præerat jussi: eódem venit, mansitque Tillius, cum pari militum numero, qui in Sironis vicem succedere debebat. Primâ luce hostes tormenta ad eâ quæ tenebant, ac muniebant loca advexisse est animadversum: de quâ re continuò Thomam nostri fecêre certiorem, quoniam pluribus, quam quas habebant ad arcendum hostem, copiis indigebant. Thomas Barrium Santaunesium Castrorum Præfectum qui in eo exercitu equitatui præerat, eò properè mille pedites, & paucos equites ducere jubet: unà ire Crequius, *a* Buada Frontenacus Normannicæ Legionis Tribunus, atque Vicetribunus Franciscus *b* Berardus Baro Crucæus. Ubi Santaunesius advenit, hostes quadripartitò montem insedisse videt: in radicibus montis munire, in medio castellum exstruere cæperant, quod maris oram prospectabat, duo tormenta idoneis locis collocaverant, alterum quò maris oram nostris infestam facerent, ut ne hâc ad se venire possent, alterum ut ædiculam defenderent: in orâ maris sclopetarios quinquaginta inter saxa, rupesque qui viarum angusta adversùm advenientes nostros defenderent, disposuerant.

a De Buade Comte de Frontenac.
b De Berard Baron de la Croix de Bleré.

Ubi hæc satis explorata fuêre, bipartitò nostri ad hostes iêre: Frontenacus è Normannicâ cujus Tribunus erat, Legione sclopetarios decem deligit, qui duce hastato initium pugnandi faciant, his Procenturionem cum triginta militibus, rursùm iis Centurionem cum quinquaginta, dein equites quindecim, prætereà quod è Normannicâ Legione reliquum fuit, postremò Vxellanam Cohortem subsidio esse jubet: hi omnes adverso colle ad hostes evadere properant. Parte aliâ Santaunesius cum suâ, atque Vernateli Cohortibus, ac quindecim ex Crequii alâ equitibus, eodem ordine obliquo itinere subibat ad montem, sicuti prohibiturus hostium fugam: qui subitò ut ne Herculis, & Philippi Castellis intercluderentur omissis quas incœperant munitionibus, castelloque, tormentis, omnique ad muniendum quem advexerant apparatu, abscessêre: Siron, & Tillius qui cum militibus suis, atque aliis ex quinqueremium, Lugdunensi, & Provinciali Cohortibus, ad custodiam montis manserant, si quid fortè nostris durius accidisset, postquàm horum adventu perterritos hostes abscedere conspicantur, tùm denique per colles acriter hos persequi cæpêre: idem Crequius cum reliquâ alâ suâ facit: hostes conturbatis denique ordinibus capessunt fugam, pauci cæsi, trecenti, & quinquaginta capti. Dum hæc terrâ gerebantur, ab mari quinqueremes, atque aliæ hostium naves, quæ ex adverso Telamonis, & Stephani portuum stabant, haud cessavêre nostros tormentis territare, atque exscensionis metum facere, uti Thomæ consilia, viresque distraherent.

At huic ad oppugnationem oppidi nihil satis procedebat: musculum quem in fossâ ex firmiori materiâ refectum suprà diximus, ultrà promoveri hostes prohibebant ex transversâ quam in eadem fossâ exstruxerant munitione: ad hanc irrumpere ab musculo milites jussi primò aquam minùs quidem altam nacti limo tamen in fundo tenaci impediebantur,

1646.

dein ubi munitioni appropinquabant, altiorem aquam invenêre, quàm ut vado tranſiri poſſet, atque adeò cæſis, ac vulneratis aliquot ea res denique omiſſa.

Iterùm hoſtes majori quàm antehàc conatu, nam ad quatuor millia cùm ab navibus, tùm ab Herculis, & Philippi Caſtellis exierant, ad oppidum perrumpere tentavêre. Primùm majora ſexdecim quæ velis agebantur navigia Telamonis, & Stephani Caſtella, & quæ in utroque portu vectoriæ noſtrorum naves fuêre, eas tormentis infeſtavêre, queis aliæ depreſſæ, aliæ vulneratæ, dein noctu quadraginta omnino milites expoſuêre: hi in lacum vado progreſſi ſcaphis ab oppido miſſis excepti, atque adducti ſunt. Sed id exiguum erat auxilium, majora introducere conati hoſtes, ad quatuor millia montes ſicuti nuper haud procul lacu occupavêre, quibus perindè, atque antehàc ab noſtris pulſi ſunt: hi haud amplius mille fuêre, ſed Thomas ipſe, & cum eo Santaneſius, & Refugius Caſtrorum Præfecti, Frontenacus, Dubledus Vxellus, Crequius, atque alii Tribuni duceſque aderant, quorum exemplo, atque hortationibus milites permoti rem naviter geſsêre. Intereà Stephani Portum versùs Navaillius curabat, ut ne quid eà hoſtes in oppidum introducerent, ſicuti per lacum nuper fecerant: ex hoſtibus mille, pauci è noſtris cæſi, inter quos *a* Amedæus Caraïlus, & Valdiſera è Thomæ comitatu: nam quæ cum eo erat Sabaudica, & Subalpina Nobilitas, prætereà cuſtodes corporis fortem Regi, atque illi operam in eo omni negotio navavêre. Refugius faciem, Frontenacus brachium, Crequius femur glandibus vulnerati: huic prætereà duo quibus inſederat confoſſi equi: Centuriones, Procenturiones item vulnerati complures, nam hoſtes quos montes obſederant, iis non niſi maximâ vi depelli quivêre.

a Amedée Caraïle. Le Comte de Vald'Iſere.

Nihilò ſegniùs apud Orbitellum Carolus Gatta rem ſuſtentabat, iterùm igne muſculum corruperat, aggerem qui pro muro propugnaculi ab aquâ paulùm exſtabat aliquid aggeris ſuperaddendo pedibus aliquot extulerat, adeò ut pro juſta munitione ante propugnaculum eſſet, quâ milites tecti adversùm noſtros muſculum promoventes glandes emitterent, atque operi intentos perturbarent, quo fiebat, ut ab ſummo, & imo muri petiti vix conſiſtere, atque adminiſtrare quidquam poſſent. Sed majora ex anni tempeſtate damna ſensêre, nam ab Maio ad Julii finem, tantus inceſſit calor, ut adversùm hunc aut tabernaculis, aut tuguriis parùm protecti milites eſſent, is ab lacu, ab mari, & ab montibus, quò caſtra Thomas habebat, conduplicatus incredibile memoratu eſt, quàm graves noſtris morbos attulerit. Ita compluribus eâ peſte abſumptis, & qui ſupererant languore confectis, una modò in Claſſis reditu quæ ſupplementum advehebat, reliqua ſpes erat, atque hanc adventare fuerat nuntiatum.

Sed maturiùs copiæ ab Neapoli profectæ per Agrum Romanum iter habuerant: has octingentorum modò equitum, ac paucorum peditum fuiſſe ubi Neapoli profectæ fuerant, rumor conſtans erat: ſed ab Româ

1646. ad Herculis Promontorium bidui, aut paulò plus itinere ad equitum duo, sex autem peditum millia creverant, quia his Pontifex benedixerat : nam haud spernendas copias tùm ad Voltumnæ-fanum habebat. Itaque illas demùm haud procul Thomæ castris abesse per speculatores cognitum est. Is continuò peditum millia duo, trecentos equites ducit obviam, pedites trecenti qui operibus præsidio essent, in castris relicti : quod ubi est ab Carolo Gattâ animadversum, hos eruptione factâ facilè propellit, atque opera omnia igne corrumpit. Eâ de re Thomas factus certior cùm se in nullam ampliùs spem cum hoste decertaturum probè intelligeret multis partibus inferiorem, ad maris littus flexit iter, quò classis nostra appulerat, atque tria militum millia in terram exposuerat, opportunum si paulò ante advenisset auxilium, tantùm in bello temporum momenta valent. Pedites omnes navibus Thomas imponit, equites per Etruriam in Pedemontium dimittit, cujus rei ab Etruriæ Duce potestas facta, qui in eâ omni expeditione Gallis haud iniquus est visus.

In Aulâ ubi rem apud Orbitellum secùs cessisse nuntiatum, & vulgus, & qui Mazarino adversi erant, dictitare, *Nihil hanc ad Gallos attinuisse: ab Mazarino modò susceptam, uti Pontifici quem oderit terrori esset, atque ut hunc ad Michaëlem fratrem Cardinalem creandum adigeret : tot sumptibus in eam rem factis, tot hominum ferro, & cœli gravitate absumptorum, ac maximè Brezæi jacturâ nihil præter dedecus quæsitum.* Quin & Mazarino consilium fuisse aiebant, omnia ad Etruscum littus, & ad Ilvam Insulam Hispanorum oppida sibi habere, quæ videlicet huic Rex postquàm capta forent, dono daret, atque adeò haud procul Româ novum constitueret Principatum, quo fretus aut ipse Pontificatum adipisceretur, aut quem vellet, eum Pontificem creare Cardinales adigeret. Augebat invidiam in Mazarinum Condæus, prædicando se ab hoc incœpto dissensisse, atque eo graviùs illi obtrectabat, quod hujus operâ Rei navalis Præfecturam Brezæi morte vacuam Angiano filio ab Reginâ negatam credebat, quæ hanc sibi ipsi retinuerat, neque aliâ gratiâ Mazarinum id Reginæ autorem fuisse, quam ut ipse ejus vices in re navali administrandâ, atque in opimis maximè hujus fructibus percipiundis gereret. Igitur Condæus eâ causâ offensus Mazarino rus concessit, quod haud procul Fontebellaqueo habet, dein abscessit longiùs in Æduos, quam obtinebat Provinciam.

Sed hæc Condæi secessio solicitum habuit Mazarinum, non tàm illum, quàm Angianum filium metuentem. Is florenti ætate, ingens animi, ac rebus gestis ferox, atque præclarus magis inferre injuriam, quàm pati posse videbatur : ad hunc & miserat, & scripserat Condæus, adolescentis animum adversùm Mazarinum exasperans. *Hunc hospitem, atque advenam viris è regiâ gente Principibus illudere, rem publicam omnem invadere, & cum muliere alienigenâ regnare, ambos immemores quâ lege huic Procuratio Regni permissa sit, scilicet ut in re omni publicâ gerendâ Gastonis, atque Condæi ipsius consilio, judicioque uteretur, quo posthabito ipsa, ac Mazarinus*

rei navalis Præfecturam ſibi ſumpſerint, quæ dubio procul magis ad Angianum ſpectaret, cùm quia Brezæo qui hanc habuerit affinis eſſet, tùm quod hæc Mommorantii Avunculi fuerat. Poteſtates quidem, & Imperia haud hæreditaria eſſe, conſuetudinem tamen invaluiſſe, ut in viris Principibus quæ propinquorum fuêre, ea ipſis facilè tribuantur, quod in Angiano fieri eò magis debeat, quòd in ipſo præter genus regium, etiam quæ id deceat virtus, rerum geſtarum gloria, atque in Regem, in Reginam matrem, atque in rem publicam ſumma merita ſint. Hic tamen nihil ſibi eâ tempeſtate movendum exiſtimavit, ſed magis augenda ſua in Regem, Reginam matrem, ac rem publicam merita, quibus ad ſummum gloriæ culmen adſcenderet. 1646.

Ægrè tamen huic erat, tantùm adversùm ſe auſum Mazarinum, uti rem propè ſuam ipſi ablatam voluiſſet: eò quandóque maledicta in hominem jactabat, contemptûs magis, quàm odii plena. Intereà magnoperè ſtudebat, uti Gaſtoni carus eſſet, huic obſequendo omnia, atque hujus gloriæ, & famæ ſerviundo. Jamque erat inter eos amicitia, ut inter tantos viros magna conflata, neque huic Riviera obſtabat, quin & Angiani de repulsâ in Mazarinum odium fovebat, dictitans Reginam inconſulto Gaſtone haud ſibi rei navalis Præfecturam ſumere debuiſſe: prætereà Gaſtoni autor fuit, ut ad Reginam ſcriberet, ſicuti res adhuc integra eſſet, ut hanc in ſuum ad Urbem reditum differre vellet: ita Reginam ſentire æquum exiſtimabat, ſe haud ſatis rectè, atque ordine de re tantâ nihil exquiſitâ Gaſtonis ſententiâ pro lubidine decreviſſe. Nihilominùs ipſe Riviera ad Mazarinum ſcripſerat, collaudans omnem ejus in eo negotio adversùm Condæum rationem, atque illi perpetuam Gaſtonis amicitiam oſtentans: cæterùm quam inter hunc, atque Angianum conflatam amicitiam diximus, eam fovebat impenſiùs, atque de hac ſolicitum eſſe Mazarinum placebat, id enim ſibi magnoperè profuturum judicabat, ubi hanc Mazarinus diremptam vellet, nam id hujus modò operâ fieri poſſe videbatur, atque adeò hanc ſibi Mazarini gratiæ magis, ac magis promerendæ novam occaſionem fore, quâ ſi rectè uteretur, ad Cardinalatum ſe perventurum denique ſperabat.

Tametſi Mazarinus Rivieram ſibi apud Gaſtonem magno uſui porrò futurum credebat, tamen & per Margaritam hujus uxorem hunc ſibi magis, ſimul & totam Lotharingicam Domum adjungere conatus eſt. Illa Caroli quondam Lotharingiæ Ducis ſoror eſt, ſicuti ſuprà diximus, cui ſpem fecit pacem cum fratre conditionibus poſſe componi, de quibus agi cœptum. Prætereà per Franciſcum Annibalem Eſtræum Equitum Tribunum, cum Cæſare Vindocino qui ipſi ſororis filius eſt egit, ut in gratiam ſecum redire vellet. Sed hæc Condæi, & Angiani filii metu inſtituta poſtquàm is deſierat, ſicuti de conditionibus convenire difficile eſſet, Mazarinus omiſit.

Nam Condæum in Aulam revocare planè fuit neceſſe, quoniam Publicani ex hujus ſeceſſione partes, & turbas, ac poſtremò bellum civile metuentes ſeſe publici negotii quidquam facere poſſe negabant.

1646. Jamdiù horum opibus, atque fide respublica stat, seu ad quotidianos sumptus ærarium non sufficit, seu id Administris usui est, quæ fine anni, aut biennii è regiis fructibus percipienda sunt, ea anni principio quo lubet pretio locantibus, uti præsens, aut certè maturior adsit pecunia, prætereà cum Publicanis novas corradendæ pecuniæ rationes ineuntibus, in qua utraque re liber ipsis quæstui locus est. Condæus neque suâ causâ rem publicam labefactatam volebat, ac ne is quidem Publicanis iniquus erat, ex quibus si secedere perseveraret, nullus ipsi quæstus posthàc erat futurus. Igitur cùm & Condæi, & Mazarini rationes postularent, ut ille in Aulam rediret, postremò & litteris, & missitationibus adductus est, uti Fontembellaqueum quò tùm Rex agitabat, veniret. Hunc Mazarinus & curatissimè, & benignissime accepit, Regina non item, scilicet quæ hunc sentire vellet ægrè sibi fuisse, expetitam porrò ab illo, aut ab Angiano filio rei navalis Præfecturam, postquàm hanc ipsa sibi retinuerat. Id autore Mazarino ab Reginâ factum aiebant, quò Condæo, atque omnibus fides fieret, nihil rei navalis Præfecturam ad se, sed ad Reginam modò attinere: cæterùm hæc postridiè cum Condæo benigniùs egit, atque bono animo esse jussum, prætereà ingentibus pro se, atque Angiano filio promissis oneratum dimisit, nam absque comitatu solito, & familia venerat, festinans ex voluntate Reginæ, ut omnis partium, & belli civilis metus quantocyùs levaretur.

Gastonem supra diximus ad Legiam cum omnibus copiis rediisse, præter eas quas Gramontio Equitum Tribuno tradiderat Sociarum Civitatum exercitui conjungendas: hunc Arausius ad Scaldim ducebat, quò fiebat, ut Hispani omnibus ad hunc amnem locis metuerent impensiùs: Gallos Gramontio Duce Aldenardam, Arausium Dendermondam, utramque Gandavo haud procul oppugnaturos credebant, hæc Antuerpas propior est. Sed Antuerpæ magnum, atque valens oppidum armis, virisque opulentum, olim forum rerum venalium in omni hac regione maximè celebratum fuit, ubi incolere, & commercari consueverant omnium gentium multi mortales. At postquam Batavi, cæteræque Sociæ Civitates ab Hispanis defecerant, illis finitimum esse cœpit, atque adeò Arce, & præsidiis ab Hispanis egregiè munitum. Contrà Sociæ Civitates haud procul ad Scaldim Castella exstruxêre, ad pleraque hujus amnis ostia, quibus Oceanum subit, quò difficilior navibus aditus ad Antuerpas foret, eò mercatura paulatim minui: tanta nihilominus æstu secundo superandi pluribus locis amnis, & ad oppidum subeundi opportunitas navigantibus est, ut omninò prohiberi nequeat.

Magnam tamen partem mercatura ab Antuerpis Amsterodamum est translata, præcipuum Batavorum oppidum, quæ Civitas inter Socias longè potentissima, atque opulentissima est, atque adeò inter eas obtinet principatum. Huic haud temerè visum si Antuerpæ in Sociarum Civitatum venirent potestatem, eò ab Amsterodamo redituras cum mercaturâ

caturâ antiquas opes: quò factum est, uti sedulò quoties de his oppugnandis est consultatum, huic incæpto sit adversata. Præterea Batavorum Civitas quæstui maximè, atque navigationi dedita jamdiù pacis avida erat, atque in sententiam suam cæteras pertrahere nitebatur, nihil de fœdere quod Sociis Civitatibus cum Rege intercedit, sicuti plerúmque plebis inconsulta studia sunt, solicita, atque ut ex opulentiâ audacia crescit, sæpiùs Arausii consiliis, atque incæptis adversabatur, qui pridem ut huic ægrè faceret, ejusque potentiam minueret, Antuerpis potiri velle videbatur: quod certè ipsi gloriosum, & Civitatum Sociarum rei publicæ utile futurum erat, neque aliâ causâ anno proximo Hulstam oppugnasse, atque cepisse videbatur.

1646.

Sed tùm inter Arausium, & Batavos de oppugnandis Antuerpis conveniebat: seu id amplum, ac magnificum Sociis Civitatibus visum, seu in urbe si hac ipsæ potirentur, copiis quæ præsidio essent, plenâ, atque arci subjectâ haud ita commodè mercaturam exerceri posse, ut Amsterodamo damno esset, seu denique rem tantam si feliciter cederet, magnum ad cogendos uti pacem, aut inducias cum Sociis Civitatibus facerent, Hispanos momentum habituram sunt arbitrati. Igitur Arausius Bergâ ad Zoum quò tùm habebat castra, Antuerpas versùs movit, quibus metuens Picolominius eódem & ipse Hispanorum duxit exercitum, Carolus Lotharingus Gandavum inter, & Deinsem, Caracena ad Brugarum fossam stativa habuêre, quid Gastoni, atque Arausio consilii esset, magnoperè soliciti.

Quidquid Legiam inter, & Oceanum regionis est, id nostris patebat, nisi quia & amnibus, & rivis, & fossis frequentibus haud faciles aditus habet: sed hujuscemodi difficultates superare jam anteà satis nostri didicerant. Igitur Gasto, atque Angianus consilio habito, exquisitisque de eo quod optimum factu esset, omnium qui aderant sententiis, Oceanum versùs ducere decrevêre. Eò Gasto Gassionem cum equitibus ad Colmiam VIII. Calend. Sext. præmittit, difficile si sentirent, ac eò properarent hostes, transitu flumen. Sed Gassio incredibili celeritate adhibitâ, priùs ad Hundscotum traduxerat amnem, quàm id facturum Hispani satis intelligerent: dein Beentismullen Castellum inter Hundscotum, & Bergam Fani-Vinoci ad Colmiam item positum oppressis viginti qui præsidio erant, militibus cepit: postpaulo ad alteram amnis ripam Bugius cum centum modò militibus advenit, ducenti alii properantem sequi nequiverant cum trecentis profectum: eadem fermè cum Gassione ob similem properantiam equitum paucitas erat: quâ ab Bergæ Fani-Vinoci Præfecto animadversâ, ducentos ab oppido in Gassionem emittit, quo cum suis egregiè more suo propugnante, qui in adversa ripâ erant Bugiani milites, ii tantam glandium vim in hostes misêre, uti pedem referre, atque in oppidum redire cogerentur: Bugiani in citeriori Colmiæ ripâ muniverant se, in ulteriori Gassio Beentismullen Castellum obtinebat, & continuò equites, peditesque adventabant, tùm fieri pons cœptus, brevíque confectus est, & copiæ quantùm necesse fuit traductæ.

1646. Intereà dùm Gaſto, atque Angianus cum reliquis copiis advenirent, Gaſſio vir impiger aliquot caſtella cepit, ad utramque foſſam, quæ ab Colmiâ, ad Dunkercam pertinet: poſita Inſula in medio eſt, in quâ Berga Fani-Vinoci ad Colmiam, Dunkerca ad Oceanum ſita. Mox ubi Gaſto, atque Angianus cum omni exercitu advenêre, paratis ad Bergæ oppugnationem omnibus, ille cum Ramſavio Lincum, hic Hundſcotum versùs caſtra habuêre. Intereà Villequierus ſicuti juſſus fuerat, ex Icii portûs, Boloniæ, Gravelingæ, & Burburgi præſidiis copias accerſiverat, quas cum aliis apud Lincum Colmiam traduxit, atque ad foſſam quæ Galliam versùs ab Bergâ ad Dunkercam pertinet, caſtra ponit Bergam propiùs. Ubi oppido eſt appropinquatum, tantus ardor noſtrorum extitit, uti trajectâ propè nando foſsâ latiſſimâ, ſemilunam pro oppidi portâ pulſis hoſtibus qui propugnabant, primo impetu caperent, parúmque abfuit quin horum tergis inſiſtentes unà oppidum ingrederentur: quâ tantâ audaciâ perterriti qui mœnia defenſabant, ii poſtridiè deditionem fecêre: præſidium ſicuti convenerat Ypras deductum cum fide, dein triduum reficiundis oppidi munitionibus, perrumpendiſque molibus eſt abſumptum: his antehàc hoſtes qui apud Bergam, atque etiamtùm qui apud Dunkercam erant, prætereà Cataractarum idoneis locis poſitarum operâ Oceani per æſtum creſcentis, atque Colmiæ aquas coërcebant, uti reſtagnantes planitiem Bergam inter, & Dunkercam poſitam complerent, quò in eâ nullus noſtris conſiſtendi locus eſſet, ſed perruptis molibus dilapſæ ſunt: prætereà triduo aliquot eò Caſtella capta. In ſemilunæ quæ pro Bergæ portâ erat oppugnatione *a* Belinus Comes, Tonquedecus, Arſoïnus, atque alii cæſi, complures vulnerati ſunt.

a Le Comte de Belin. Le Comte de Tonquedec. Arſoin.

Poſtquàm ad Bergam cuncta retinendo, atque tuendo oppido ex ſententiâ confecta, Villequierus quos è finitimis præſidiis evocaverat, eos dimittit: dein ad Mardicum cum Gaſſione præmiſſus in hoſtium quindecim equitum alas incidit: hæ ab Dunkercâ ſecundùm maris littus venerant: ſed hoſtes acriter Gaſſio, atque unâ Villequierus agreſſi fugavêre. Gaſto, atque Angianus cum cætero exercitu Gaſſionem ſubſequebantur, qui omnes ad Mardicum trinis caſtris conſedêre. Gaſto Gravelingam, Gaſſio cum Ramſavio Dunkercam versùs, Angianus in medio. Biduo vallum quò biennio ante caſtra munita fuerant, refectum, dein VI. Id. Sext. foſſæ quà Gaſto, & quà Angianus curabant, ad Caſtellum duci cœptæ, tormenta idoneis locis collocata, mox de more munitionibus appropinquatum, quarum ſeries in omnibus fermè Hiſpanorum oppidis eadem eſt.

Nullædùm naves aut noſtræ, aut Sociarum ſicuti convenerat Civitatum ante Mardici portum advenerant, quæ commeatus atque auxilia ab vicinâ Dunkercâ Mardicum ſupportari prohiberent, quod ab hoſtibus factum quotidie eſt, atque ægri, ſauciique abducti. Igitur diù, noctúque hoſtes erumpere, corrumpere opera noſtra, conturbare omnia, ac propè Caſtelli potiundi ſpem eripere. Id minimè tùm oppug-

1646.

nandum Mazarinus censuerat, rem enim Gastone haud satis dignam esse, sed Dunkercam oppugnari malebat, de quâ posteà memorabimus. *Mardicum exiguum certè oppidum, cæterùm probè munitum, atque ad Oceanum positum esse, quò ab vicinâ Dunkercâ quidquid illîc copiarum sit, navibus traduci possit, neque id satis prohibituras aut nostras, aut Sociarum Civitatum cùm advenerint naves, ubi ventus hostilibus secundus erit. Igitur ad Mardici incæptum eâdem belli mole, ac ad Dunkercam ipsam oppugnandam opus esse, longè impari si illud expugnetur, aut dedatur, mercede. Quæ suprà Dunkercam ad mare, aut ab hoc haud procul loca posita sint, ea utiliùs oppugnari posse, Dixmudam, Furnas, Neoportum, si tùm ipsam Dunkercam oppugnare minùs placeat: nam ad hanc his captis oppidis commeatus supportare difficilius futurum: vix autem ullos Mardicum, atque adeò indè Dunkercam tùm subvectum iri, cùm omnis circùm regio in potestate nostrorum sit: Dunkercâ autem expugnatâ, aut deditâ necessario & Mardicum deditum iri.*

Sed Gastoni aliter visum, qui properantiùs quàm par erat, Mardicum oppugnare aggressus est, nondum ab navibus nostris, aut Batavis clauso mari: quò factum est, uti nullo in loco ab hujus belli principio hostes acriùs propugnaverint, quotidianis sicuti diximus aucti subsidiis. Eò *a* Rupiguidonus, ac Flexius Comites, eò Teminius, eò Nemorosius, & ipse Angianus graviter vulnerati, atque alii tam multi, ut horum numerum inire longum esset. Postremò ubi naves nostræ, ac Sociarum Civitatum advenerant, atque ab mari, sicuti ab terrâ res ab nostris strenuè gerebatur, sibi denique faciundam deditionem hostes sensêre, quâ de re Hispanos qui apud Dunkercam erant fecêre certiores. Ibi verò Caracena, atque Lamboïus cum tribus equitum millibus alter secundùm littus maris, alter paulò diversus ad castra ex improviso venêre, seu ab perfugis moniti magnam equitum partem abesse, scilicet qui pabulatum ierant, seu id fortè accidit. Continuò per exploratores cognitum hostes adesse, adversùm quos Gassio equites qui reliqui erant in castris raptim educit, pedites aliquot ex Prætorianis, atque ex Picardiæ Legione subsequi jubet, Villequierus huic adest socius, atque adjutor, qui ambo hostem propulêre. Is & mari periculum fecit, si quid auxilii Castellum introducere posset, atque eâ gratiâ navibus & milite, & commeatu completis nostras quæ Dunkercam inter, & Mardicum in statione erant, adortus quasdam ex suis amisit, quarum aliæ captæ, aliæ depressæ: minora utrimque navigia fuêre plano alveo, uti faciliùs ad Castellum inter vada pervenirent. Navibus nostris Præfectus erat Clanlevius, de quo suprà memoravimus, vir fortis, qui egregiam in eâ re navavit Regi operam: Civitatum Sociarum naves & ipsæ interfuêre prælio, & quasdam hostium naves cepêre.

Postremò qui Castellum defensabant omni terrâ, marique spe auxilii damnatâ, atque cuniculi metu qui subter vallum (is Castello pro muro erat) actus fuerat, misêre ad Gastonem qui deditionem pollicerentur, si hujus honestas conditiones dicere placeret: hi ad Angianum quoniam eâ parte quâ ipse curabat Mardico egressi erant, primùm deducti, cúm-

a Henry du Plessis, Comte de la Rocheguyon. Le Comte de Flex. Le Marquis de Temine. Le Duc de Nemours.

1646. que hos ad Gaſtonem duci juberet, ipſe Angiani tabernaculum rei quæ agebatur famâ excitus introiit: prætereà poſt acceptum ab Angiano vulnus ex quo decumbebat in lectulo, frequens apud eum fuerat. Igitur cum eo collocutus duriores conditiones hoſtibus tulit, ſe nihil ipſis præter vitam dare poſſe, cætera in poteſtate ſuâ futura, poſt tres horas ne vitam quidem daturum. Regreſſi in Caſtellum hæc ſuis renuntiant, qui continuò accipiunt conditiones, & VIII. Calend. Septemb. Ferdinandus Solis Mardico Præfectus cum omni præſidio Caſtello egreſſus eſt: cæteri traduntur in cuſtodiam, Præfecto, atque aliis quinque uti Dunkercam proficiſcerentur facta copia, uti de ſuâ, cæterorumque captivorum aut permutatione, aut redemptione cum ducibus ſuis agerent, ſinguli cum ſingulis ſui ordinis permutarentur, qui plures captivos haberet, ei in ſingula capita pro dignitate, atque ordine plus minúſve pretii daretur: tria millia captivorum Caſtello egreſſa penes noſtros fuêre, Hiſpani, Germani, Sequani, Belgæ præſidium numero, & virtute validum. Ita Mardicum ab Hiſpanis dolo receptum, ab noſtris iterùm vi, ac propè pugnando captum eſt: eò tormenta viginti quatuor, & quæ his uſui eſſent permulta ſicuti convenerat, ab hoſtibus relicta.

Poſtquàm id ab Gaſtone ex ſententiâ confectum eſt, atque ſatis ad rem, famamque his æſtivis geſtum videbatur, Regina hunc in Aulam redire, atque ab tantis laboribus requieſcere æquum cenſuit: eò dat ad hunc litteras grati ob rem publicam tam benè, feliciterque geſtam animi pleniſſimas, neque erat ingratum Gaſtoni quod ab Reginâ poſtulaturus erat, ejus ſibi ultrò poteſtatem factam. Prætereà Gaſtonem ab Angiano ſejungere Mazarino haud diſplicebat, ut amicitia inter hos ex ſocietate militiæ conflata deſinente conſuetudine ut ferè fit, diſſolveretur. Neque illa fermè inter hujuſcemodi homines, aut omninò in Aulâ firma eſſe ſolet, ſuis rebus alium aliò trahentibus.

Angiano ingentis ſuprà quàm cuiquam credibile eſt, animi adoleſcenti id erat ſolatio, quod Gaſtonis diſceſſu ad ſe ſumma Imperii in eo exercitu redibat. Jamque aliquid operæpretii quod ſuprà omnia in Belgio anteacta foret, moliebatur. In propinquo erat Dunkerca oppidum & rei navalis famâ, & oppidanorum virtute, munitionibuſque maximè celebre, atque in ea parte quâ ſitum eſt, totius arx Belgii: eò enim naves ab Hiſpaniâ venientes appellere, eò omnia quæ ab Hiſpaniâ tuendo Belgio neceſſaria ſunt, advehere, eò deniquè agitare: indè armatæ, atque inſtructæ Claſſes adverſùm hoſtes procedere: ipſi oppidani rei navalis ſcientiſſimi ſuis ſumptibus naves ædificare, atque adornare, & in Gallos, Batavoſque juſto bello magis, quàm prædonum more decertare, tantæ huic oppido opes erant, eò apud Philippum immunes, & levi imperio ſicuti fideliſſimi habebantur. Sed hic, & qui Belgium obtinebant, ne quid huic oppido ſecùs eveniret planè intenti poſt Gravelingæ, Mardici, & Bergæ Vinoci-fani caſum erant, atque adeò & oppidum in dies muniebant, & valido præſidio firmabant, quæ omnia tametſi vix tertia pars æſtivorum re-

liqua erat, haud quaquàm Angianum ab Dunkercâ oppugnandâ deterruêre. At priuſquàm rem tantam narrare incipio, pauca mihi dicenda ſunt, quæ ad famam Gallorum nuper in Italia labefactatam magnâ cum gloriâ reſtituendam ſpectant.

1646.

Nihil gravius uſquàm acciderat Mazarino, quàm rempublicam in Italia apud Orbitellum malè geſtam fuiſſe, eò vel maximè quod illîc belli gerendi ipſe potiſſimus Regi, ac Reginæ matri autor fuerat. Quamobrem optatiſſimum huic fuit, omnibus palàm facere, nihil in eo ſuâ, ſed alienâ modò aut culpâ, aut infelicitate offenſum, cæterùm rem benè conſultam, neque quidquam ab Aulâ, aut ab ſe defuiſſe, quò feliciter eveniret, nam & copiarum, & pecuniæ ad neceſſarios ſumptus affatim fuiſſe, fortunam neque ſe, neque quemquam omnium præſtare potuiſſe. Igitur priuſquàm hic elaberetur annus, quam famæ jacturam in Orbitelli incœpto feceramus, eam haud procul ab eo loco operæpretii quidpiam faciundo ſarcire decrevit. Fortè Melleraius de quò ſæpiùs memoravimus, tùm erat in Aula, quem Mazarinus ei quam moliebatur expeditioni idoneum ratus de hac cum eo colloquitur: hic verò lætus ſibi oſtentandæ porrò virtutis, atque Mazarini ipſius gloriæ, atque famæ ſerviundi locum dari, operam ſuam lubentiſſimus huic pollicetur. Mazarinus Melleraium ad Reginam deducit, hanc quid inter ambos convenerat edocet, atque id quidem Reginæ gratiſſimum fuit, & quod ſibi, Regique filio, ac rei publicæ feliciter eveniret, quamprimùm paratis ad eam expeditionem omnibus proficiſci jubet. Ubi Mazarinus unà cum Melleraio ab Reginâ domum redierat, hic de Re tormentariâ cui Præfectus erat mentionem injecit: honorificentiſſimum, atque fructuoſiſſimum juxtà Munus eſt, in quo filium adoleſcentem ſibi conſociari poſtulat, ut utriuſque poſthâc id Munus foret, neque alteriùs morte vacuum cenſeretur, de quâ re Diploma regium fieri, ſibique tradi æquum cenſebat.

Longinquam adeunti militiam, & pericula terrâ marique ſubituro id magno fore levamento, ſi ſibi eo pacto cautum ſit, ut ne vitam cum ornamentis ſimul amittat, ſed hæc filii futura certò ſciat. Ad hæc Mazarinus benignè, cæterùm non omninò ex Melleraii ſententiâ reſpondit. *Rectiùs id eum poſtquàm ab Italia victor redierit, poſtulaturum: nam tùm citrà cujuſvis invidiam, aut offenſionem factum iri, in præſentia non item, quoniam multi quorum merita in rem publicam haud talia ſint, neque futura videantur, idem tamen ejus exemplo pro filiis ſint poſtulaturi. Ne dubitaret iſthuc poſt reditum ſuum factum iri, de qua re fidem dare ſe, atque intereà ſi quid illi humani eveniat, fore uti quæcumque ab Regibus habeat ea haud ſecùs, ac ſi Diplomate regio cautum eſſet, in filium recidant.* Ita certæ ſpei plenum dimittit, quâ unâ adductum Melleraium ſuam in Italiam profectionem Mazarino obſecutum eſſe non dubito, atque illi nonnihil moleſtum fuiſſe, quod hanc rem in reditum ſuum dilatam voluerit. Secundùm hæc iterùm in Etruſci maris orâ bellum decernitur, daturque hæc Melleraio provincia: legionibus ſupplementum, aliæ præterea mittùntur in Provinciam copiæ: quinqueremes reficiuntur properè: ab Luſitaniâ ſex grandiores naves Tauroën-

1646. tum appulêre, una tormentis æneis septuaginta, cæteræ minore numerô, singulæ quadringentis militibus erant instructæ: id auxilii ab Joanne IV. socio, atque amico Lusitaniæ Rege Ludovico opportunè missum est.

Ubi apud Mardicum munitiones refectæ, & Castello iterum Clanlevius cum idoneo præsidio præfectus est, Angianus probè curatis, sanatisque vulneribus de oppugnandâ Dunkercâ seriò cogitavit. Post Bergam Vinocisani, & Mardicum capta opportunum videbatur & Furnas habere in potestate, namque is locus haud procul Neoportu, Ypris, Brugis, atque Dunkercâ positus est, quo ab his oppidis singuli amnes, aut fossæ pertinent: eò illic stativa hostibus opportuna fore videbantur, ab quibus & militem subsidio, & commeatus Dunkercam intromitterent, quam iis adimere facultatem Angianus optimum factu esse decrevit. Igitur ad Furnas movet, oppidanos ad deditionem pellicere conatur, quibus abnuentibus admota tormenta tantum terrorem strepitu, atque quassatione mœnium fecêre, ut ipsi, & qui præsidio erant milites deditionem fecerint: milites captivi fuêre, oppidanis sua reddita omnia, nec quidquam hostile factum in oppido, cui Bosquetus cum idoneo præsidio præfectus est.

Postquàm quæ circùm Dunkercam erant loca, ea omnia penes Angianum fuêre, neque in propinquo hostibus convenire, atque parare commeatus, & subsidia copia erat, neque advenientes fallere poterant, XIV. Calend. Octobres trinis Castris ante oppidum consedit. In unis Angianus ipse, atque una Gassio Furnas, & Neoportum versùs, in alteris Bergam Vinocisani versùs Ramsavius, in tertiis denique Mardicum versùs Villequierus curabant, hæc quinto die fossâ, vallo, turribus, castellisque planè munita: ante oppidi portum Civitatum Sociarum naves decem stationem habuêre, prætereà Gallicæ minores permultæ. His ita constitutis VII. Calend. Octobres fossæ duobus locis ad oppidum duci cæptæ.

Quæ, quantaque facinora nostri oppugnando, hostes propugnando fecerint, prorsùs incredibile memoratu est, postremò tamen deditionem fecêre, cujus leges Angianus hujuscemodi tulit. Uti Leidæ Marchio qui oppido Præfectus erat, Tribuni, Centuriones, atque milites armati, instructique cum omnibus impedimentis oppido discederent, atque Neoportum deducerentur, si ante V. Id. nostri ab Hispanis minimè ab castris pellerentur: præsidiarii intereà cessarent, pugnamque si hanc facere auderent hostes, otiosi spectarent. In hæc data fides, & accepta, cautumque obsidibus est, induciæ ad eam diem actæ, ac nihil operis utrimque factum: ut Hispani scirent quid rei ageretur, Leidæ Marchioni facta potestas est, uti Picolominium penes quem apud eos summa Imperii tùm erat, certiorem faceret: quo cessante deditum sicuti convenerat oppidum est, prætereà Leonis Castellum cum omni commeatu, tormentisque. In eo negotio Angianus Gassionis, atque Ramsavii, Stampii Fertimbaltii, atque Almontii Villequieri, qui ipsi Legati erant bonâ, fideliqueoperâ

usus est. Castrorum Præfecti fuêre Quincæus, Nigromonasterius, Rohanetus, Clanlevius, Palüavius, Colinius Castillonus, *a* Miossanus Pontius, Arnaldus, Marsinus, *b* Goïonus Mussaius, Chabotus, Castelnavius *c* Lavallius Sablæus, qui omnes noctem diemque unam per vices operibus, atque stationibus præfuêre, multaque facinora sæpiùs hostes aut erumpentes, aut munientes, aut extrà oppidum propugnantes pellendo, atque abigendo edidêre. Inter hæc Lavallius Sablæus, & Chabotus è Melitensi Militiâ vulnerati graviter postpaulò interiêre: præterea cæsi *d* Semurius, atque Vignaltius quorum aciem instruere munus fuit, item *e* Ricardus, atque Tempæus quorum munus fuit opera ad propugnationem necessaria instituere, ac ducere, Ingeniosos appellant.

1646.

a De Pons de Miossans.
b Le Marquis de la Mouſſaye. Goïon.
c Le Marquis de Sablé de Laval.
d De Semur, Du Vignaut, Mareſchaux de Bataille.
e Richard, Tempe, Ingenieurs.

Suprà diximus Gastonem post Curtracum captum tria equitum millia, ac tantumdem peditum ad Arausium misisse duce Gramontio Equitum Tribuno: qui ubi Arausii castris appropinquaverat, hic illi processit obviam, atque adventum est gratulatus, Regi, atque Gastoni gratias agens, quod tam egregias cum eo ad se misisset copias. Qui Arausium comitabatur equitatus, is ornatissimus fuit, cæterùm ubi nostri intravêre castra, horum seriem, atque ordinem, prætereà omnium rerum copiam sunt admirati. Tum omnis Hispanorum exercitus ad Brugas versùm ierat, solicitis suprà modum Ducibus, quid Gastoni, atque Angiano consilii esset, atque adeò Arausio haud difficile fuisset Dendermundam intèr, & Antuerpas Scaldim traducere copias, ut ultrà amnem Urbem obsideret, quod & apud Illo Castellum rei navali in Zelandia Præfectus infrà Antuerpas facere poterat, nemine utrimque prohibente, intereadùm cis amnem cum Guillelmo Gramontius, atque auxiliares Galli Urbi appropinquassent, ac sub mœnibus castra posuissent: ita Antuerpæ priùs circumvallatæ fuissent, quàm satis maturè ad rem disturbandam hostes advenire potuissent. Sed Arausius hujusmodi tùm morbo laborabat, qui mentem magis, quàm corpus afficeret: nam illum interdùm usque opprimebat, uti sui compos non esset: ubi morbus remittebat, equum conscendebat statim, & per castra vagabatur, obviis quibusque quidpiam dictitans, uti valetudinem simularet: neque quidquam hominem magis solicitum habebat, quàm ut ne Guillelmus filius vice suâ quidpiam in exercitu præciperet, aut faceret. Mirum certè, ac miserum homines ambitione occupatos naturam ipsam dediscere, quæ filios patribus sufficit.

Inter hæc Gramontius tantâ opportunitate corruptâ, quantam oppugnandarum Antuerparum fuisse diximus, id operam dabat, uti saltem Arausius varia simulando Hispanos ad se versùm retineret, atque intereà Gasto, & Angianus quidpiam operæpretii ad Oceanum facerent. Hispani ubi Arausium Antuerpis imminere nuntiatum fuerat, ab Brugis, ad Dendermundam redierant, relicto qui nostros subsequeretur, & observaret cum decem armatorum millibus Caracenâ. Sed Arausius omisso de Antuerpis oppugnandis consilio, ad Mosam duxit, sicuti Venloum tentare vellet: at immensùm autumnalibus aquis aucto amne castra movere, atque abscedere denique coactus est. Ita nullo operæpre-

1646. tio facto Gramontium per Eburones, & Ardüennam Sylvam cum Gallico equitatu, pedites navibus in Galliam dimisit, quod secundo Mosâ dein mari facile fuit. Hæc æstiva profectò documentô fuêre, nos solos absque Sociorum ope ingentia facere posse: nam primùm his cessantibus Curtracum ab Gastone ad deditionem redactum fuerat, hostibus nihil contrà incipere ausis, tametsi cum omnibus copiis suis adessent: dein ubi Arausius moverat, atque ad Antuerpas versùm duxerat, ita distractis hostium copiis Mardicum Gasto, Angianus Dunkercam ceperant, tribus millibus equitum, ac totidem peditibus quos Arausio Gasto tradiderat, imminuto exercitu. Dunkercæ Ramsavius Equitum Tribunus præesse jussus est, atque ex ea in deditionem Regis redactâ magna laus Angianum est secuta.

Postilla datum Gassioni negotium, uti Curtracum subvehi commeatus curaret: hi apud Armentariam quod oppidum sicuti Curtracum ad Legiam est, jamdiù congesti, paratique erant, qui eò secundo flumine vehi potuissent, ni Menenem quod intercedebat oppidum, dùm alia majora gerebamus, hostes recepissent: eò fiebat uti carris ad hos devehendos utendum esset, rem satis ubi hostes urgent, difficilem, qui nostris interventuri videbantur, impeditum (ut ferè fit) inter carros Gassionis agmen aut profligandi, aut certè labefactandi consilio. Quod ubi rescivit Angianus, neque huic incœpto Gassionem cum his quas habebat copiis parem esse, ipse cum equitatu *a* Viroviacum advênit: eò aductus secundo amne commeatus carris quantùm copia fuit est impositus, quod fuit reliquum singulis equitibus ponè se portandum est distributum, rem si pugnandum foret, haud satis commodam. Procedebat agmen Menenem inter, & Ypras, quò Carolus Lotharingus, & Picolominius in unum conduxerant copias: hi sub vesperam quatuor equitum alas, & sclopetariorum manipulos aliquot mittunt, qui novissimum nostrorum agmen adorti ab Fertimbaltio qui eâ parte curabat, pelluntur: cæsi aliquot, captique, neque agminis, aut carrorum procedentium ordo usquàm est perturbatus, reliquum itineris pacatum fuit, commeatusque omnis Curtracum est introductus.

a Verbich.

Eò Angianus trajecto Legiâ, diversâ parte amnis ad Viroviacum redit: primum agmen ductabat Villequierus, is per exploratores certior factus hostes apud Viroviacum pontem interrupisse, neque procul abesse, sicuti rei benè gerendæ in transitu amnis casum expectarent, properè mittit qui id Angiano nuntiaret: hic pontem subitò refici jubet, atque Villequierum primum agmen traducere, ipse properè subsecutus cum reliquo exercitu ultrà amnem pergit, ibique uti quæque copiæ traductæ pontem erant, eas instruit, donec omnes stetêre in acie: neque hostis contrà quàm credibile erat quidquam movit, cùm id nostro damno facere posse videretur, priusquàm omnis traductus esset exercitus. Ubi castra posita, stationesque equitum locatæ pro castris, tùm demùm hostes has pellere conati, ipsi ab nostris propulsi sunt. Sub noctem Angianus sese postridiè primâ luce ad hostes iturum pronuntiavit

nuntiavit, qui id fore suspicati de tertiâ vigiliâ silentio abscessêre: dein Angianus permisso Gassioni, atque Ramsavio Equitum Tribunis exercitu, qui hunc in hybernis collocarent, ipse in Aulam rediit, quò ex rerum gestarum gloriâ acceptus, celebratusque est. 1646.

Intereà Melleraius in Italiam properans conscensis ad Tauroëntum unà cum exercitu qui ipsi decretus fuerat, navibus, apud Oneliam Pralinoplessium cum cæteris quæ ab Pedemontio veniebant copiis, iisdem navibus quarum ad id numerus erat idoneus, excepit: partitoque cum Collega imperio, nam ambo Equitum Tribuni sunt, ad Planariam Insulam navigavêre, dein ad Ilvam. Haud procul Longonis oppido millia peditum duo, equites sexaginta in terram exposuêre, simul ipsi Equitum Tribuni, & qui Lusitanicis navibus Præfectus erat exscendunt: ab duabus partibus itum ad oppidum, pulsi qui in stationibius pro fossâ erant hostes, *a* Cursellus, atque Faber castrorum Præfecti circùm oppidum agitare jussi, cum his qui exscenderant peditibus, equitibusque, ut ne quid aut commeatûs, aut præsidii introduceretur: stabant ante portum naves, item ne quid mari subveheretur prohibituræ. Ex adverso positum est in continenti Plumbinum oppidum, ab quo Ilva Insula exiguo dirimitur freto, atque adeò ni Plumbino Hispani pellerentur, indè Longonis oppugnationem multum impedituri videbantur, facili ex propinquo in insulam commeatu: eò Plumbinum priusquàm Longonis oppidum oppugnare visum, ut ea facultas hostibus adimeretur.

a De Courcelles. De Faber.

Sed nondum advenerat Jacobus *b* Soveræus è Melitensi Militiâ cum quinqueremibus quindecim, & compluribus onerariis, quibus multa quæ ad oppugnationem usui erant vehebantur. Soveræus tametsi difficili ut anni tempus erat navigatione, magno tamen remigum conatu adversam tempestatem eluctatus ante Longonis portum ad cæteram denique se conjunxit Classem. Paulùm temporis ad quietem datum remigibus, nautisque, dein de tertiâ vigiliâ sublatis anchoris ad Plumbinum Classis cursum tenuit, actuariis navibus graviores remulco trahentibus, trajectòque quod interjacet freto III. Non. Octob. sub meridiem Plumbino haud procul nostri exscendêre, pulsisque centum, & quinquaginta equitibus Hispanis, qui longiùs ab oppido in statione fuêre, ambo Imperatores propiores facti, quâ parte oppidum oppugnare facilius esset, ipsimet exploravêre: dein proximâ nocte fossæ ad oppidi portam quæ ab mari diversa erat, duci cœptæ, & cunicularii ad murum applicititi. Sed his ab hoste cæsis admovere tormenta necesse fuit, quorum operâ cùm nihil hostibus in muro tutum esset, cunicularii nihil illis prohibentibus subtùs murum cuniculum fecêre, quibus rebus perterriti hostes oppidum se dedituros dixêre: abnuit Melleraius, ni unà Castellum, & Arcem dederent: negabat Præfectus id se facturum, donec Melleraii minis fœdissimum ni ex voluntate deditionem faceret, supplicium denuntiantis victa hominis pertinacia, pactusque postremò est sese arcem, Castellumque, atque munitionem quam *c* Rupellam appellant, dediturum, si per triduum Hispani cessarent, neque nos-

b Le Commandeur de Souvré.

c La Roquette.

1646. tros pellerent caſtris. Itaque exacto triduo ipſe cum præſidio armato, & inſtructo, item cum impedimentis abſceſſit, deductuſque Herculis portum eſt. Oppidanis cuncta ſalva, atque integra fuêre, poſtquàm Ludovico ſe fideles fore juraverant, cujus jurisjurandi eadem iis qui belli metu abierant, facta ubi rediiſſent poteſtas eſt.

Plumbino dedito Pralinopleſſius, & Soveræus cum quinqueremibus Longonis portum versùs iêre, dein hos Melleraius ipſe ſubſecutus oppidum oppugnare cæpit. Præter ſpem hoſtium maturatum eſt opus, foſſæ ductæ, advecta per aſpera, atque invia loca tormenta magis hominum, quam jumentorum operâ, cuniculo factus ad foſſam oppidi aditus, perrupto, dejectoque pulveris tormentarii vi hujus latere, atque cunicularii tum demùm ad propugnaculum appliciti vectibus dimovere ſaxa, humum egerere, & quæ opus erat cætera facere, dùm noſtri ſemilunam proximam oppugnabant, ab qua pernicies cuniculariis aderat, propugnaculi videlicet ultrà ſemilunam poſiti latus effodientibus, ſed hac brevì noſtri potiti. Intereà factus in propugnaculo cuniculus, atque impletus puluere tormentario fuerat, cui ubi admotus eſt ignis ingentem ruinam edidit: ſtabant noſtri parati, intentique, qui impetu ſicuti præceptum fuerat facto, per ruinas in propugnaculum evasêre, atque in medio adſcenſu locum occupavêre, ac munivêre, altiùs eniti prohibuit hoſtis, ſummâ vi eminùs ſclopetis, omnique miſſilium genere, cominùs haſtis brevibus, longiſque propugnando: dein quatriduum foſſis, atque muſculis ulteriùs in propugnaculo perducendis eſt conſumptum: quæ res ubi parùm procedebat, omnia opera corrumpente hoſte, viſum denique vi apertâ diſturbare defenſores: ad id delecti viginti ex ſingulis Cohortibus milites, atque his ductandis haſtati, Procenturiones, ac Centuriones quorùm erat Imperatoribus ſpectata virtus.

Hi ubi datum pugnæ ſignum, alacres ſubeunt, atque in ſummo nequicquam prohibente hoſte locum capiunt: ſed hunc munire perdifficile erat, collocatis ex adverſo tormentis ſeptem, quibus quidquid aggeris objiciebant noſtri, haud difficulter disjiciebatur: præthereà ſæpiùs erumpebant hoſtes, atque opus turbabant: nihilominùs tamen noſtrorum ſtudio, atque virtute victa hoſtium pertinacia eſt, ac illi denique locum munivêre, atque tenuêre. In eo negotio tam difficili, atque aſpero Centuriones quatuor, complures milites cæſi, præthereà *a* Pileus Balmius quinqueremi Præfectus, qui quoniam in mari nobis tranquilla res erat, Regi in expugnando oppido navabat operam. Ubi hoſtes eò noſtros progreſſos vidêre, neque quidquam ampliùs iis ad oppidum aditum tardabat, quàm recèns exſtructa, atque objecta munitio, IV. denique Calend. Novemb. vitam, res ſalvas, atque ut armatis, inſtructiſque cum tormentis duobus abſcedere liceret, pacti deditionem fecêre, navibuſque Herculis portum deducti ſunt.

a Pile de Baume.

Longonis oppidum propugnaculis quinque munitum eſt è quadrato ſaxo, ſicuti & qui intercedit murus: ſingulæ ex aggere ſemilunæ inter propugnacula murum protegunt: prorsùs firmiſſimus locus. Is

Plumbini Principum ſicut & omnis Ilva Inſula olim fuit, quam partim Etruriæ Duci, partim Hiſpanis permiſêre, huic adversùm Afrorum, atque Turcorum exſcenſiones, populationeſque tuendæ: cæterùm pleroſque omnes cùm Inſulæ, tùm Plumbiniani Agri fructus cum ſummo jure, judicioque in omnes qui utrobique incolunt retinuêre, quibus etiamtùm Nicolaus Ludoviſius Plumbini Princeps fruebatur. 1646.

Is Romæ agitabat, quò Pontificis fratris filiam cui Olympia de quâ ſuprà memoravimus, mater erat, uxorem duxerat: eò Plumbini negotium ad Pontificem magnoperè pertinebat, cui ægrè factum gaudebat Mazarinus ex Michaëlis fratris repulsâ infenſus. Hiſpanicæ naves Neapolim, aut Siciliam petentes eò quòd Plumbinum, & Longonem interjacet freto curſum antehàc tenebant, breviori, atque tutiori, quàm Planariam inter, & Corſicam viâ: præterea ſi quæ tempeſtas imminebat, aut ubi ſi commeatus, aut aqua deficiebant, Longonis Portum recipiebant ſeſe, commodam, firmamque ad omnia ſtationem, quæ ipſis facultas tunc adempta eſt, atque ita res apud Orbitellum labefactata, egregiâ Melleraii, atque Pralinopleſſii operâ apud eamdem Etruriæ oram reſtituta: ac poſtremò palàm fuit, haud temerè Mazarinum ut eâ parte bellum adversùm Hiſpanos gereretur, Reginæ autorem fuiſſe. Ob hanc denique rem benè, feliciterque geſtam, Rex, atque Regina mater, Senatus frequens, atque aliæ Curiæ, Urbanique Magiſtratus in maius Urbis Templum ſupplicatum iêre.

Ubi Pontifex Galliæ res ſecundas, & ſi quid offenſum ſit, id continuò corrigi videt, flexit denique animum ſuum, uti Ludovici rogatu Barberinos ſecùm reductos in gratiam vellet. Igitur poſtquàm diù, multúmque Regis, atque Reginæ matris verbis cum eo Romæ actum fuerat, poſtremò placuit, ut Avenionem Cavarum Pontificiæ ditionis Urbem Barberini peterent, atque eo pacto Pontifici ſeſe permittere viderentur. Cæterùm Avenio Urbs opulenta magis, ac magna, quàm adversùm Regis potentiam, atque opes ſatis firma, præterea inter medias Galliæ provincias poſita eſt. Eò cùm adventarent præter morem his honoris nihil habitum, nam id convenerat: dein ubi allatæ ab Pontifice litteræ, quibus hos receptos in gratiam ſignificabat, ibi verò facta omnia ſedulò, ac propè conduplicata, quæ conſultò omiſſa fuerant honoris indicia: quæ antehàc ablata fuerant prædia, Sacerdotia, annuæ penſiones, Magiſtratus, ea reddita, atque reſtituta, poſtremò quæ ab Urbano patruo per multos annos in hos congeſta fuerant, dein malevolorum invidiâ detracta, ea omnia, præterea patriam, atque penates per Regis clientelam recepêre.

Per hæc æſtiva nihil magnoperè in Inſubribus geſtum, quo bellum fieri quotannis conſueverat, nam hoc omni ad Etruriæ littora tranſlato: quæ res magis ad Arcoſium Ducem Neapoli Proregem pertinebat, quàm ad eum qui Mediolanum, atque Inſubres provinciam obtinebat. Is erat ſicuti diximus Bernardinus Fernandus Velaſcus Caſtiliæ Equitum Magiſter, Conteſtabilem appellant, qui ſeu parùm refectis

1646.

ex nuperâ Vigevani oppugnatione copiis, ſeu quia haud ſatis amplæ fuêre, nihil operæpretii fecit: Ponſonem modò ignobile Caſtellum in Montisferrati Agro per Serram Marchionem rei tormentariæ Præfectum ad deditionem redegit: ipſe intereà ad Aquas Statiellas ſtativa habebat, ut ne omnibus copiis rem tam exiguam incæpiſſe fama ferret. Caſtellum id ac præterea alia duo apud Aquas Statiellas, & Cencium diruere viſum, præterea apud Bremam Caſalio, atque Pado haud procul, Munitionem, penuriâ militum, qui præſidio forent, ſeu metu ut ne hæc noſtri reciperent, idem Vigevani Caſtello factum. Intereà dùm bellum ad' Etruriæ oram gerebatur, quæ reliquæ fuerant in Subalpinorum, & Inſubrium finibus regiæ, & Sabaudicæ copiæ, eæ Guidoni *a* Villæ per Pralinopleſſii abſentiam permiſſæ. Ille Italici generis homo, multorum ſtipendiorum, genere, atque virtute clarus rem publicam per hæc æſtiva quoniam ampliùs facere paucitas militum prohibebat egregiè ſuſtentavit.

a Le Marquis Ville.

At Pralinopleſſius re apud Longonem, & Plumbinum ex ſententiâ confectâ, cum pleriſque omnibus copiis, quæ eò egregiam Regi navaverant operam in Cataloniam navigavit, quam omnem penes Regem eſſe diximus, præter Dertoſam ad Iberum, Tarraconem ad Oceanum, ac Ilerdam ad Sicorim, quam Henricus Lotharingus qui hanc Prorex obtinebat provinciam, hujus anni principio oppugnare decrevit. Oppidum eſt per antiqua, & recentia bella celebratum, quod hoſtes ante biennium receperant, fruſtrà obnitente Mottæo, quò majus Harcurio hujus recuperandi ſtudium fuit. Eò atque omnibus circùm locis perpetua propè ſtativa habebant hoſtes, atque indè crebras in provinciam noſtram quæ cis amnem eſt faciebant excurſiones, ſcilicet quibus apud Ilerdam pontis copia erat. Paulò ſuprà ad Sicorim poſita eſt ſicut aliò diximus Balaguiera inter utrumque Nogueram amnes: quidquid inter hos jacet agri id noſtris qui apud Balaguieram erant, patebat, ultrà amnes excurrere copia non erat. Harcurius primùm Sicorim apud Balaguieram quò pontis item copia eſt, dein alterum Nogueram partem copiarum traduxit, ac circùm Ilerdam aliqua caſtella cepit, ut ne quid propiùs caſtra in hoſtium poteſtate eſſet, hæc cis, tranſque amnem poſita, munitaque ſunt: quâ amnis munitiones interfluebat, ratibus ſuprà, atque infrà oppidum junctus eſt.

Cis amnem Villanoveta vicus haud procul ab Ilerdæ ponte poſitus eſt, quò Chabotus Comes cum parte copiarum habuit caſtra: hoſtes ad caput pontis firmas munitiones objecerant, quas dùm Chabotus acriùs oppugnat glande ictus occubuit, vir genere, & virtute juxtà clarus, Præfectus Caſtrorum in hoc exercitu fuit: huic qui eâ parte curaret ſuffectus eſt Franciſcus Potierus Geſvræus & ipſe Caſtrorum Præfectus. Is poſt paulò pulsâ noſtrorum ſtatione hoſtium impetum objectâ Baltaſaris equitum alæ parte non ſuſtinuit modò, ſed & hos numero plures in munitiones ſuas compulit, quos dùm acriùs urget, eodem quo Chabotus cui ſucceſſerat fato abſumptus eſt: hæc alia ſuper

1646.

aliam clades Renatum Potierum Tresmæum patrem perculit, nam altero majore natu filio apud Theodonis-villam similiter orbatus fuerat, sicuti antehàc memoravimus. Fragam versùs, & Cingam amnem *a* Covongius Harcurio in eo exercitu Legatus curabat, cui *b* Sancolumbus, & Chavagnacus ambo aciei instruendæ Præfecti attributi, Harcurius haud procul Sicori quà super oppidum ratibus junctus erat habuit castra, cui Boissacus castrorum Præfectus, qui & equitatui præerat *c* Campobonus, & Malgironus è Melitensi Militiâ ambo aciei instruendæ Præfecti adfuêre. Post ubi animadversum Covongii castra longiusculè ab Harcurii castris abesse, quarta denique inter utraque instituta, queis Campobonus præesse jussus. In Gesvræi demortui locum apud Villanovetam *d* Franciscus Monstierus Merinvilla Comes castrorum Præfectus qui nuper advenerat, suffectus est.

a De Couvonge.
b De Sainte Columbe.
Chavagnac.
c De Chambon.
Le Chevalier de Maugiron.
d François de Monstiers, Comte de Merinville.

Oppido quinque cùm equitum, tùm peditum millia præsidio erant, cujus adcò cùm difficilis esset oppugnatio, restabat uti diuturnâ obsidione, atque inopiâ rerum necessariarum ad deditionem adducerentur: quæ res multos uti fermè cuncta quæ tempore ad conficiundum egent, recipiebat casus, sicuti tùm accidit: nam consumptis in hac obsidione omnibus æstivis, postremò hostes opportunitatem nacti commeatum in oppidum supportavêre, atque adeò nostri frustrà tamdiù eò commorati sunt. Intereà enim hostes satis certi quam ad diem in oppido commeatus suppeteret, otiosi copias circùm Fragam in unum conducere, frumentum, atque alia necessaria conferre, neque quidquam omnium tentare, quò nostros ab incæpto deterrerent, id frustrà denique ipsis, atque cæteris rebus suis saluti fore arbitrati. Gregorius *e* Britus oppido præerat, qui eruptione factâ funes quibus rates in Sicori junctæ erant, præcidere conatus est, quæ res ipsi secùs evenit, propulsis qui id erant aggressi militibus.

e Brito.

Ita ab Maio, ad Novembrem continuata obsidio, atque intereà nihil utrimque operæpretii factum, donec exeunte Septembri *f* Jacobus Philippus Gusmanus Leganes Marchio Hispanorum copiis ab Philippo Rege datus Imperator, has apud Fragam convenire omnes jubet: tria militum millia nuper Hispanica classis Tarraconem advexerat, qui Fragam advenêre, haud exiguum ad rem quæ instabat gerendam incrementum, ac tum demùm Leganes Ilerdam versùs ducere decrevit. Peditum millia duodecim, equitum quatuor millia, tormenta viginti in eo exercitu fuêre, simul dierum octo cocta cibaria vehebantur: Sebacus Baro Germanus Legani Legatus erat, Infantadæ Dux præerat equitatui. Igitur pridiè Calend. Octob. castra movêre, eaque haud procul Alcarras posita: secundis castris ad Sicorim pervenêre, quem è regione turris cui ab amne nomen inditum est, ratibus junctis omnes copias traduxêre: quæ res indicabat hostibus consilium esse nostra apud Villanovetam castra oppugnare, atque adeò Harcurius eò firmiores ex cæteris castris copias, ducesque evocat, Covongium ipsum Legatum, Præfectosque castrorum, atque tormenta omnia eódem advehi jubet:

f Jacque Philippe de Gusman, Marquis de Leganés.

1646. his castris præerat sicuti memoravimus Merinvilla, cujus operâ cuncta ad propugnandum probè instructa, atque comparata Harcurius invenit.

At Gregorius Britus Ilerdæ Præfectus tametsi initio commeatum in menses complures suppetere esset arbitratus, tamen eo per pauciores ut ferè sit consumpto, rem est orsus ab multis quidem in tali negotio usurpatam, cæterùm atrocem, atque crudelem : mille ducentos omnis generis, atque ætatis oppidanos abigit, qui ubi ad stationes nostras venêre, ad oppidum redire jussi sunt. Sed hos Britus arcere mœnibus, atque glandibus territare: ita triduum miseri inter oppidum, & castra herbas, atque radices mandendo vitam toleravêre. Intereà Harcurius per Tubicinem monere Præfectum, ut ne tam prava, nihilque profutura inciperet, nam quas deditionis conditiones tulerit, ut ubi ea fieret, viginti dierum commeatus oppido superesset, in eo se horum quos oppido ejecerit rationem habiturum, atque adeò seu hos porrò prohiberet, seu reciperet mœnibus, perindè ad deditionis conditiones futurum, cæterùm tot homines salvos velle æquius videri, quod ni faciat, nihil posthâc ab se in deditione nisi durum, atque acerbum expectet, cujus exemplum invito dederit. Ad hæc Britus quæ Harcurio tanto Principe, & quæ se ipso digna essent, ea se ab illo si res cogat, expectaturum respondit, cæterum ut ne opus sit operam daturum: quod sublevandæ inopiæ quosdam ejecerit oppido, id & more majorum, & rectè, atque ordine fecisse, neque aliter certo se scire Harcurio videri. Sed hic miseris Ilerdensibus priusquàm hos fames absumeret, abscedendi potestatem fecit, documentô omnibus Ludovicum Catalanos pro suis, Philippum pro alienis habuisse. Nam Arces, Castella, oppida munita non tam Principum gloriæ, atque magnitudini conservandæ, quam tuendis, ac defensandis civibus instituta fuisse videntur, nisi si in eo maximè illam positam existimaverint.

Sed ubi Leganes ad Albatarem castra moverat, quo ab Harcurii castris tormentum adigi poterat, simul Britus pro munitionibus pontis copias eductas oppido ocyùs instruit, haud cessaturus ubi Leganes quidpiam inciperet. Adversùm Britum Harcurius quod satis militum visum est, collocat, cæteros adversùm Leganem paratos, intentosque esse jubet. Nec mora hic cum Legatis, Tribunisque, & mille ducentis equitibus haud procul Villanovetæ castris positos colles occupat, atque indè centum, & viginti equites cum Sebaco Legato, & Infantadâ Duce equitum Præfecto, Carolo Padillâ Propræfecto, atque aliis propiùs munitiones nostras ecquid eas perrumpere spei esset, exploratum mittit : hi paucis præmissis properè sequuntur: qui præmissi fuerant ii in equitum nostrorum quæ pro castris erat, stationem incidêre, ab quibus pulsi, dein suorum subsidio freti invicem nostros propulêre: hos omnis statio, Baltasaris, atque Merinvillæ equites erant, excipit, & cum ne id quidem ad sustentandam hostium vim sufficeret, Harcurius eò turmam equitum quos custodiæ causâ habebat, ipse ducit, atque suo more

egregius in medios, & confertissimos hostes incurrit. Ibi verò tanti viri impetum haud sustinuêre, sed coacti referre pedem ad suos recepêre sese: triginta ex hostibus, quinque ex nostris omninò cæsi, capti hostes duodecim. Postridiè tormentis ab oppido, & utrisque castris certatum, dein post meridiem hostes ad munitiones propiùs accesêre, jamque ad teli jactum processerant, atque has oppugnaturi videbantur, cum seu res difficilis visa, seu id simulandi gratiâ fiebat, quò consilii sibi quid esset occultarent, continuò in castra rediére, quin & ipsa movêre decem ab oppido passuum millia, Borgem inter, & Junedam: Britus copias suas omni sicuti videbatur, auxilii spe damnatâ in oppidum reduxit. Legani una modò cura in speciem erat reliqua, uti nostros commeatu intercluderet: sed cis Sicorim omnia huic iniqua, Harcurius æquissimis Catalanis utebatur, Josephi maximè Margariti operâ, de quo sæpiùs memoravimus: hic apud populares gratiâ, atque potentiâ pollebat Hispanis infensissimus, quoties opus erat populares armare, commeatus supportare, oppidis, castellisque quibus hostes imminebant, præsidia mittere, aut ipse ductare, locorum scientissimus hostes fallere, prorsùs ad omnia intentus, Harcurio nostrisque magno usui esse, collectitio quem habebat militi, cæterùm bono fidelique, quædam è nostris copiæ ducesque periti adhibebantur, omnes huic parere jussi.

1646.

Ubi Leganes nihil operæpretii cis Sicorim se facere posse intelligit, nostris commeatum superesse, sibi popularium odio propè deesse, copias ultrà amnem reducere se velle simulat, neque ullam sibi obsidionis solvendæ spem reliquam esse ostentat. Igitur præsidio, ad Agramontem Castellum in Urgellarum planitie relicto, sicuti cis amnem Hispaniam versùm redire sibi opus foret, Pontem, id oppido nomen est quod ad Sicorim occupaverat, incendit, ad Sicoris turrim quò traduxerat copias, tormenta, impedimenta, & quidquid in agmine gravius fuit, præmittit, rates quibus jungatur amnis expediri jubet, subsequitur agmen, neque quisquam omnium fuit, quin hostes abire ultrà Sicorim, spemque de Ilerdâ omnem abjecisse crederet. Ita remissis qui in stationibus erant, atque omissâ per noctem quæ præter solitum instituta fuerat, per hostis propinquitatem equitum custodiâ, cuncta hostibus dolum instruentibus opportuna fuêre.

Miserat tamen Harcurius sub noctem qui de his cognoscerent *a* Aletsii, atque Baltasaris equites, ex quibus Henricus unius turmæ dux Merinvillam qui castris sicuti suprà memoravimus, apud Villanovetam cis Sicorim præerat, monet sclopetarios quingentos, equitum turmas octo ad *b* Rebæi Castellum contendere. Id ad Sicorim fuit, præsidio ratibus, quibus nostri suprà Ilerdam junxerant amnem, quo Rebæus Tribunus cum eâ cui præerat cohorte custodias agebat: vix hæc Henricus dixerat, simul hostes aderant. Harcurius trium tormentorum strepitu, hostem adesse omnibus castris significat. Merinvilla ad Rebæi Castellum ocyùs advolat, quò hostes vallum trangressi qui in Castello

a Le Baron d'Alets. Baltasar.

b Le Marquis de Rebé.

1646.

fuêre, eos ab tergo quà versùs castra apertum erat, invaserant, necaverantque, atque eâ parte collatis, congestisque omnibus quæ obvia fuêre, Castellum properè adversùm castra muniverant. Præter Merinvillam, Harcurius ipse, atque ab aliis castris Covongius evocatus cum multo equitatu, peditibusque hostem castris pellere magnâ vi conantur: hostes Castello freti haud minore vi resistunt: sed eo ab omnibus castris concurrebatur, quod nostris denique fraudi fuit. Nam *a* Hardius Trussæus ubi quà ultrà Sicorim curabat, nihil videt quò hostem eà quidquam tentaturum suspicio esset, relictâ illîc levi custodiâ, quò tumultus hostilis, & prælium erat, eò & ipse properat: sed postpaulò quàm discesserat, hostes hâc parte quod accidit id futurum suspicati, quoniam ab eâ in quâ res acriter gerebatur, diversissima erat, facilè ad oppidum perrumpunt: nam Britus ut auxilia, & commeatum exciperet, oppido instructus cum copiis eruperat: mille & quingenti pedites, octingenti equites oppidum introiêre, qui singuli aliquid farinæ ponè se equis vehebant.

a Le Hardy Marquis de la Trousse.

Harcurius intereà impigrè capescebat pugnam, cùm præsidium, & commeatum oppidum introiisse nuntiatum est. Ita res tanto tempore, atque labore cœpta momento temporis est corrupta. Ubi nihil spei superesse videt, id modò moratus, quod conducendis in unum copiis necesse fuit, omni commeatu, & parte impedimentorum igne corruptis, simul omissis præter unum tormentis, quoniam jumenta ad vehendum deerant, Balaguieram primùm, atque idoneo illîc præsidio relicto Cerveram ducit, hostes ut ne quid cis Sicorim molirentur prohibiturus: at hi tanto operæpretio facto quievêre. In eo prælio *b* Vaillacus Campanicæ Legionis, & Orignius unius Cohortis Tribuni occubuêre, prætereà Hyeronimus Tamaritus item Catalanicæ Cohortis Tribunus, turmarum duces aliquot, Centuriones, Procenturionesque, atque alii quingenti numero: plus hostium, & plerique insignes cæsi. Nihil omnium jucundius usquàm Legani accidit, quàm quod ab Ilerdâ Harcurium abegerat, tantum virum, ab quo pridem Casalio ipse, quod similiter obsidebat, pulsus fuerat, nisi quod nihil tùm clam, aut per tenebras Harcurius, sed palàm, & interdiù Leganis castra circùm Casalium posita, atque egregiè munita expugnaverat, & intrà vallum longè paucioribus copiis ingenti fretum exercitu fuderat, fugaveratque, pro quo aliquam gratiam homini fortissimo, & usque felicissimo retulisse Legani gloriosissimum fuit.

b Le Comte de Vaillac. D'Origny.

At Harcurius vinci insolitus more humani ingenii rem adversam detrectare, Trussæum accusare graviùs, quòd eam castrorum partem quam uti defenderet acceperat, injussu suo deseruisset, eà locum hostibus introëundi, sicuti ex composito dedisse, tametsi pauci essent, quos adeò propellere facilè fuerit, si ipse cum his quos frustrà ab suâ statione abduxerat, adfuisset. *Sese hujus operâ nihil eguisse, qui intereà adversùm universum hostium exercitum egregiè rem gereret. Id verò militiæ flagitium ingens esse, cùm in bello ne rectè quidem, nisi & ordine, & ex disciplinâ facere*

quidquam

1646.

*quidquam liceat. Quod ad se attinuerit, vicisse, nam quâ parte pugnaverit pul-
sos, atque oppido prohibitos hostes, idem & quâ parte Trussæus curare jussus fue-
rit, futurum fuisse, si is locum non deseruisset.* Contrà Trussæus multa quæ
factum haud satis expurgarent, cæterùm fidem, atque virtutem homi-
nis inviolatam ostenderent. Sed utrique tacito opus erat, nam discep-
tando nonnulla quæ in rem neutrius erant, dicta sunt. At res apud
Ilerdam ab Legane benè gesta Philippo dolorem quem ex filii morte
paulò ante ceperat, paulùm levavit: hunc unicum habebat, cui Balta-
sari nomen fuit: hoc anno & Maria Philippi soror Ferdinandi III. Im-
peratoris uxor mortem obiit.

In Germaniâ ab nostris nihil admodùm per hæc æstiva factum, ne-
que enim eâ parte bellum sibi, sed magis Suecis amicis, sociisque gere-
bant: hi ultrà Rhenum cuncta sibi obnoxia esse æquum censebant, usu
tamen edocti si nostri perpetuò cis amnem hybernarent, sibi in his pa-
rùm præsidii fore, ubi quid durius accideret, facilè adducti sunt, ut
hos in ulteriori Germaniâ locum hybernis capere vellent: sed horum
operâ tunc cùm maximè egebant, quoniam Baioari sese Austriacis con-
junxerant, qui antehàc diversi gesserant bellum, aut sustinuerant. Ma-
ximilianum Baioariæ Ducem suprà diximus pacem vehementer velle,
atque eâ causâ apud Imperatorem pervicisse, ut Alsatiam, cum Brisia-
co Regi permissam vellet denique. Sed cùm illum Sueci bello porrò
premerent acriter, hunc sibi & porrò tuendum Maximilianus duxit:
nam antehàc inducias in Germaniâ fieri frustrà postulaverat, quæ uti
de pace per otium ageretur, idoneæ videbantur. Is tamen sibi omnia
cum Gallis integra esse studebat, atque eò rem adducere, ut citrà Re-
gis offensionem sibi Austriacos armis adversùm Suecos juvare copia
esset. Sed his pro virili opitulari Ludovicus fœderis quod ipsi cum Chris-
tinâ Sueciæ Reginâ intercedit, legibus tenebatur, quo cùm caveretur
eosdem hostes Gallis, Suecisque in Germaniâ fore, Ludovico adver-
sùm Maximilianum bello abstinere fas non fuit. Cùm itaque id acriter
unà cum Austriacis contra Suecos gereret, atque hi ab Rege postula-
rent, uti copias suas quibus Turena cis Rhenum præerat, amnem tra-
duci, sibi conjungi, atque communi consilio, atque operâ rempubli-
cam geri vellet, id verò ipsis est obsecutus, eò Maximiliano tùm infen-
sior, quòd Austriacos æquissimas pacis conditiones quæ his apud Mo-
nasterium, & Osnabrugam ferebantur, abnuentes summâ ope juvaret,
qui magis cessando ad has accipiundas cogere deberet. Rex igitur Sue-
cos non ad defendendum modò bellum, sed & ad id Maximiliano in-
ferendum copiis suis adjutos voluit, castigando videlicet homini, uti
resipisceret, nam perditum Galli noluêre.

Apud Vesaliam quod oppidum Sociarum Civitatum est, Turena ra-
tibus junctis Rhenum traduxit copias, suprà ad Confluentes usque na-
vium copia non erat: si suprà Confluentes transiret, medius inter hunc,
& Suecos fuisset hostis, qui conjungi prohibuisset. Postquàm Galli, &
Sueci conjunxerant castra, ibi verò Austriaci, atque Baioari præter mo-

1646. rem castris vallum addere, speculari, explorare omnia, atque munito agmine sicubi moverent, incedere. Quia tamen amica circùm erant omnia, & æquis earum regionum Principibus, atque cultoribus utebantur, nihil properabant abscedere, ni Galli, atque Sueci ad Danubium versùs movissent. Apud hos summam imperii tùm obtinebat Helmus Vrangelius Legatus, per Leonardi Tortensoni absentiam, quem jam diù apud Lipsiam detinebat morbus. Conismarcus seorsim copiarum partem ductare solitus præmissus ad Danubium est, quæ res metum hostibus fecit, ut ne hoc flumine excluderentur, atque Baioaria quæ ultrà est, hostibus pateret. Turena ipse eódem properavit, Stinheimo, Selegenstadio, atque Asciburgo ad Mœnum ex itinere captis, quæ loca ab Baioaris brevì posteà recepta: dein Schnordorfium ad Remsium amnem in Vitembergensi agro cepit, tenuitque, undè Laugingam ad Danubium profectus est. Oppido decesserant hostes, pontemque abscedentes interruperant, quo refecto duo equitum millia amnem Turena traducit, qui Donaverdam infrà positam iêre, quò & Sueci Danubium transire decreverant. Sed nostri in præsidium quod hostes metu Donaverdâ deduxerant, fortè incidêre, quod quidem ad Rhainum Arcem, in propinquo recepit se, atque intereà Vrangelius, & Conismarcus apud Donaverdam traduxêre amnem copias.

Haud longè Augusta Vindelicorum ad Lincum flumen posita est, urbs & famâ vetustatis, & multitudine civium, & Imperii Comitiis, quæ eò sæpiùs habita sunt, maximè celebrata, quam multi ex Augustanâ Confessione (Luteranos appellant) pridem incolunt: hi antehàc Magistratus, atque honores obtinebant, dein ubi in Germaniâ Austriaci plus potuêre, finitimusque Augustæ Maximilianus Baioariæ Princeps Catholicis favebat, abrogati Luteranis Magistratus sunt, mandatique Catholicis, qui adeò tametsi pauciores, tamen Maximiliano freti cæteris imperitabant: his arma adempta, ut ne quid appropinquantibus Suecis moverent, præterea Catholici Baioarorum præsidium in urbe acceperant, quò factum est, uti Galli, atque Sueci hanc sibi oppugnandam esse censerent.

Intereà Austriaci, atque Baioari partim apud Ratisbonam, alii suprà, atque infrà oppidum ratibus Danubium transierant, magnisque ut in suâ regione ab Maximiliano copiis aucti ad Lincum accessêre, quæ res Augustæ saluti fuit, nam acriter ab Gallis, Suecisque oppugnata deditionem post triduum parabat. Id postquàm his frustrà fuit, magnis in Baioariâ, atque ulteriore Sueviâ factis prædis, captisque infirmioribus locis in citeriorem redière hyemandi causâ, ac Turena singillatim apud Laugingam hyberna egregiè muniit, ut eò pontis sicubi in Baioariam transeundi rursùm consilium foret, copiam haberet.

Hoc anno mortem obiit Adrianus Monlucius *a* Carmainus Comes, vir & genere, & virtute, & ingenio clarus, quod elegantissimum, atque omni urbanitate, & humanitate plenissimum habuit, Blasio qui Equitum Tribunus fuerat, nepos dignissimus. Obiit & *b* Carola Ursina

a Le Comte de Carmain, dit de Cramail.

b Charlotte des Ursins,

Ulciæ Vicecomitis uxor, quæ & latinè ſcibat, & noſtra linguâ compoſitè ſcribebat: præterea *a* Rogerius Sanlarius Dux Bellogardius octuagenario major: is elegantiam, & munditiem ad ultimum coluit, placido magis, quàm valido ingenio, primùm his qui gratiâ valebant obſequi, dein ſi id fruſtrà fecerat, adverſari ſolitus, quod in *b* Concino¡Ancrio pridem impunè factum, idem homini in Richelio fraudi fuit, cujus operâ omnibus exutus ornamentis, ne larem quidem, quò ſe receptaret habuit, coactus clientis ſui rure agitare: luculentas ædes Lutetiæ Pariſiorum exædificaverat, quæ æri alieno diſſolvendo divenditæ dudùm Petro Seguiero Cancellario fuerant: poſtremò Richelio mortuo in Aulam eſt revocatus, atque ab Annâ Reginâ tam liberaliter habitus, ut ejus beneficio huic abundè eſſet, quò reliquam vitam ex priſtinâ fortunâ exigeret. Henricus Condæus vir è regiâ gente Princeps fine anni mortuus eſt, pace quàm bello clarior, nam id quoties attigit, toties ſecùs ceſſit; non animi, aut virtutis, ſed fortunæ inopiâ: rei plus æquo, quàm tali loco virum deceat, ſtuduit, quæ huic ampla, ac propè regia fuit. Richelium demiſſiùs quàm par eſſe videretur coluerat, atque obſervaverat, quod multi hominis prudentiæ tribuêre, qui per hanc obſequelam rem, famam, dignitatem difficillimis temporibus tenuit, quæ Mariæ ipſius Ludovici XIII. Regis matri, atque Gaſtoni fratri qui Richelium perdere ſtuduerant, ſuprà quàm dici poteſt acerba, atque aſpera fuêre. Tunc Ludovicus filius Angianus eſt vocari deſitus, Condæumque poſthàc patris nomine appellavêre. Item hoc anno mortem obiit Gaſpar Colinius Caſtillonus Equitum Tribunus, magnâ rei militaris famâ. Is primùm Gallis auxiliaribus apud Socias Civitates præfuit, dein per noſtra adversùm Hiſpanos bella clarus horum oppida munitiſſima cepit, exercitus fudit, prorsùs majorum ſuorum ſimilis: fuêre qui properantiam in eo deſideraverint, tarditatem objectantes, cui adverſa quædam, ſecunda fortunæ tribuêre, ego virtuti malim.

1646.
Vicomteſſe d'Auchy.
a Roger de Saint Lari, Duc de Bellegarde.
b Concini, Marquis d'Ancre.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER QUINTUS.
EPITOME.

1647.

SOCIARUM Civitatum Legati de pacis suæ conditionibus cum Hispanicis clam Gallicos conveniunt. Servianus eâ de re Hagam Comitis proficiscitur. Quid illîc fecerit Avauxius. Osnabrugam proficiscitur, Paci inter Imperatorem, Suecos, atque Imperii Ordines conciliandæ. Apud Monasterium Vestfalorum Longavilla cum Hispanicis Legatis de pace porrò agit. Angianus mortuo Condæo patre Condæus appellatus. Præfectus Palatio creatus, patris demortui loco in Consilium de re omni publicâ unà cum Gastone adhibitus. Induciæ inter Gallos, Suecosque, ac Baioariæ Ducem. Brigantium necopinatò ab Vrangelio, Suecisque captum ad Acronium lacum. Lindavia in eo lacu frustrà oppugnata. Tubinga ad Nicrum amnem in Vitembergensi Agro ab Hocquincurio capta. Schombergius Tribunus Helvetiorum mercede conductorum creatus. Iuxium Castellum in Sequanis Neocastello finitimum Longavillæ datum. Cadomum in Normanniâ quam obtinet Provinciâ cui Præfectus esset permissum. Leopoldo ab Philippo Hispaniæ Rege Belgium data Provincia. Fontenaïus Marchio iterùm Romam extrà ordinem Legatus. Olympia Aldobrandina quæ priùs Marco Antonio Burghesio Sulmonis Principi nupserat, hoc haud ita pridem mortuo, Camillo Pamphilio Pontifici fratris filio nubit. Camillus eâ causa Cardinalatum abdicat. Condæo data Catalonia cum exercitu provincia. Frustrà Ilerdam oppugnat. Polus è Melitensi Militia sex navibus fretus Neapolim versùs navigat, atque Hispanos perterrefacit. Rex ad Ambianos proficiscitur. Inquisitionis Romanæ decretis Gallos nihil teneri Senatus decernit. Britanniam Regina sibi sumit quam

obtineat provinciam. Leopoldus in Belgio Armentariam ad deditionem redigit. Landrecium item ad deditionem redigit. Gaſſio Baſſæam, Ramſavius Dixmudam ſimiliter ad deditionem redigunt. Gaſſio Lentium oppugnat, quod deditum denique eſt. Ipſe ex vulnere quod eò acceperat interiit. Summa Quæſtura Bailleulio abrogata, atque Almerico mandata. Quid apud Neapolim geſtum. Eò Guiſii profectio. Franciſcus Ateſtinus Mutinæ Dux adversùm Hiſpanos bellum ſumit unà cum Rege, huic adeſt Eſtrada cum Gallicis copiis. Cremonam ducit. Fœdis tempeſtatibus regredi cogitur. Caſalium majus, & Rivarolam in Cremonenſi Agro cepit, quo Galli hybernavêre. Germani equites plerique ab exercitu Turenæ ſecedunt quia in Lucemburgenſem Agrum abducebantur. Fine anni in Germaniam redit. Joannes Philippus Schombornius Herbipoleos Epiſcopus Moguntini Capituli ſuffragiis Moguntinus Archiepiſcopus & Imperii Septemvir creatus ex voluntate Ludovici, qui Moguntiam præſidio tenebat. Garnerius Caſtellum ad Moguntiam, Bonicauſen Vormatiam fruſtrà tentat. Sueci rem ſtrenuè in Boïohemo gerunt adversùm Auſtriacos. Maximilianus Baioariæ Dux Joannem Vertium injuſſu ſuo ad Imperatorem cum equitibus profectum ſimulat. Ab induciis palàm denique diſcedit. Pace Philippum inter, & Socias Civitates conſtitutâ Trautmanſtorfius Monaſterio Veſtfalorum diſcedit Hiſpanorum hortatu. Turbarum in Urbe ſemina. Longavilla primùm, dein Avauxius Monaſterio Veſtfalorum Trautmanſtorfii exemplo diſcedunt.

1647.

TOT tantaque anno proximo ab noſtris præclarè geſta magnam quidem nomini Gallico gloriam, famamque addiderant, cæterùm quotidianis ſumptibus opes minuebantur, quò factum eſt, ut hoc anno non eadem quæ antehàc fortuna Regni futura videretur. Præterea ab Sociis Belgarum Civitatibus ceſſatum, cùm propter graviorem in dies Henrici Naſſauvii Arauſii valetudinem, tùm quia omnia quæ ad pacem inter has,& Philippum Hiſpaniæ Regem, faciundam erant neceſſaria, inter earum,& illius Legatos apud Monaſterium Veſtfalorum convenerant. Nam Pavium, atque Knutium quos Hagam Comitis veniſſe diximus, nuntiatum Philippum Hiſpaniæ Regem Pacis ſuæ cum Gallis conditiones Annæ ſorori Reginæ permiſiſſe, ſimul de regiæ virginis Hiſpanicæ cum Rege nuptiis agi, tantùm de utraque re metum ſicuti propè confecta eſſet, Sociis Civitatibus injecerant, ut huic quovis modo prævertendum cenſerent, nam rati quæ ad ſe attinerent, ea Gallis quibus Philippus animum expleret, nihil curæ fore: plerùmque enim homines de aliis, perindè ac de ſe judicant. Cæterùm Pavium, atque Knutium Sociarum Civitatum Legationis facilè principes ab Hiſpanis multo auro corruptos fuiſſe aiebant, quò ſuis commodis ſervirent. Sed nihil apud utrumque largitione opus fuiſſe credo, nam iidem ante decennium Sociarum Civitatum nomine fœdus cum Ludovico XIII. Rege ſanciverant, quò unà bellum adversùm Hiſpanos poſthàc gererent, cujus fœderis leges hujuſmodi fuêre, ut has propiùs intuenti haud difficile ſit animadvertere, Pavio, atque Knutio conſilium fuiſſe, uti poſtquàm Gallia Hiſpanico bello implicata foret

1647. Sociis Civitatibus ab hoc expedire ſe copia eſſet, cum Hiſpanis pacem faciundo, ad quam ut hi adigerentur, majore quàm Sociarum Civitatum opes ferrent, vi opus erat. Neque tùm fefellerat Richelium id Sociis Civitatibus conſilii eſſe, neque illi magnoperè probabatur nos id bellum ſumere, quod uti fieret, pervicerat Hercules Charnacæus Regis apud Socias Civitates Legatus, rei ſuæ ſtudens, quam ipſi amplam per id bellum fore Arauſius, atque hujus Uxor Æmilia Solmia receperant: adjuverat & Joſephus Clericus Tremblaius Capucinus, qui ſe negotiis quæ foris agebantur, apud Richelium immiſcuerat, & quò plus horum eſſet, eò ſuam huic operam magis neceſſariam fore arbitrabatur, quâ Cardinalatum promereri ſtudebat. Ita res publica ſicuti privata monet, ſæpiùs ab hominibus geritur.

Igitur ubi Pavius, atque Knutius Monaſterium redierant, eò pacis ſuæ cum Philippo negotium brevì deduxêre, uti propè confectum inſciis Gallis eſſet. Codicillis tamen qui de hujus conditionibus perſcripti fuerant, adſcribere nomina ipſis religio fuit, priuſquàm de re tantâ, & quæ tantoperè ad Regem pertinebat., cum hujus Legatis communicaſſent: ridiculum profectò fuit, hac communicatione videri voluiſſe fœderi ſatisfeciſſe, cùm id in ſtabiliundis pacis ſuæ conditionibus neglexiſſent: nam iſthuc fœderis legibus niſi nobiſcum unà, atque properantiùs facere vetabantur. Id verò Regis Legati expoſtulare graviter, & quæ Sociarum Civitatum Legati in eo negotio feciſſent, negare ſe adduci poſſe, ut ea crederent ex illarum voluntate facta: quamobrem ſpatium petere, ut harum eâ de re ſententiam exquirerent, quod uti facere poſſent, ægrè denique dies decem ab Sociarum Civitatum Legatis impetravêre, qui ubi exiſſent, illi ſeſe Codicillis nomina adſcripturos edixêre. Sed Gallicis Legatis ſubitò Hagam Comitis eâ de re Servianum mittere viſum, qui Sociarum Civitatum Conclium, Fœderatos Ordines appellant, de Legatorum ſuorum properantiâ doceret, atque operam daret, uti quæ uſquè fecerant, ea correcta, aut ſaltem tantummodò rata ſe habituros hoſtibus ſignificatum vellent, ubi & his cum Gallis de pace conveniret, intereà uſque Legatis ſuis præciperent, ut ne ſua Codicillis de pacis conditionibus nomina adſcriberent. Prætereà quando hi tantoperè ab fœderis legibus diſceſſiſſent, ipſe cum Fœderatis Ordinibus, quæ ſecundùm fœdus ad firmandam, ubi ſancita cum utriſque foret pacem, providenda ac faciunda eſſent, de iis ita ageret, tranſigeretque, ut ab his diſcedendi neutris poteſtas, aut ullus in eâ re poſthàc ſi quâ fieri poſſet, calumniandi locus foret. Iſthuc ultimum & Adminiſtris in Aula venerat in mentem, probatumque his quidquid de Serviani profectione ad Hagam Comitis ipſe cum Longavillâ Legationis principe, & Avauxio Collegâ decreverat, ac denique miſſæ ad eum Regis litteræ ſunt, quas Fœderatis Ordinibus redderet, & quibus ſignificabatur, hunc ad eos extrà ordinem legari, rogabatque Rex, uti de omni republicâ dicenti, agentique fidem habere vellent: præctereà huic miſſa ab Rege, atque Regina matre man-

data sunt, quibus de mutuâ inter Regem, ac Socias Civitates Cautione, quò utrisque conditiones futuræ pacis ab hoste servarentur, seriò agere jubebatur, ex suâ ipsius, Collegarumque sicuti diximus sententiâ: sed hæc Regis mandata longè ampliora fuere, quàm quæ ipsi apud Monasterium Vestfalorum unà decreverant.

1647.

Fabium Chigium Pontificis Nuntium, ac Ludovicum Contarinum Venetorum Legatum quos Pacificatorum partes apud Monasterium Vestfalorum sustinere diximus, haud satis nobis æquos esse Regis Legati suspicabantur, atque id experti fuerant, in quibusdam nostris cum Hispanis controversiis, quos simulaverant acriores in his fuisse, quàm reverà fuerant. Eò Legati Gallici omne pacis inter Ludovicum, & Philippum negotium Sociarum Civitatum Legatis rectiùs se permissuros existimaverant, quod nobis denique fraudi fuit. Nam Pavius, & Knutius eò ampliorem maturandæ pacis suæ copiam habuêre. Ille missus ab Batavorum Civitate hujus de pace studio naviter serviebat, namque hæc navigationi, & quæstui maximè dedita magis ad ea quibus singuli ditantur cives, quàm ad bellum, quo res Sociarum Civitatum publica usquè crevit, attendere solet: hic Zelandiæ publicè Legatus, privatim Arausii cliens erat, qui tum ob perditam valetudinem, sicuti fermè homines tali suo tempore, in uxoris Solmiæ fuit potestate: quæ quoniam ab Mazarino haud satis se cultam arbitrabatur, eò nobis infesta erat, atque omni ope nitebatur, uti pax Hispanos inter, & Socias Civitates posthabito fœdere nostro sanciretur, de quâ re Knutium continuò, sicuti & Batavorum Civitas Pavium, fatigabat. Sed hunc ipsum Civitatem suam in hac confirmasse sententiâ Legati nostri aiebant, & utrumque Hispanos docuisse, quid ipsis facto opus esse censerent, quid Legatorum Sociarum Civitatum, quid Gallicorum postulatis respondendum, ac denique si quos ex illis fœderis nostri religio teneret, eos metu territandos esse, ut Hispani posthabitis Sociis Civitatibus, cum Gallis pacem conficerent: facile certè fuit Sociarum Civitatum Legatis quam lubuit moram pacis nostræ, suæ autem negotio properantiam adferre, cùm Legati Gallici nihil nisi illorum operà cum Hispanicis agerent.

Fuère eâ tempestate qui ita existimarent, non tam eâ de causâ quam diximus, ab Fabio Chigio, & Ludovico Contarino res nostras ad Sociarum Civitatum Legatos transisse, quàm quòd illi cum Longavillâ colloquentes Celsitudinis titulo se abstinebant, nihil ampliùs huic tribuendum arbitrati, quàm cæteris Legatis, quibus Excellentiæ titulus proprius est. Longavilla verò alterum Principibus è regiâ Gente viris debitum sibi tribui æquum censebat, cujus majores jam indè ab Caroli VI. Regis temporibus tales habiti fuissent.

Sed ubi Servianus Hagam Comitis advenerat, datumque huic Sociarum Civitatum Concilium est, in hunc fermè modum disseruit. *Eò ad vos Amplissimi Ordines ab Rege legatus sum, uti vobis redigam ad memoriam, quàm pulchrè fœdus antehac ictum utrisque processerit: ita ut si bel-*

1647. *lum continuare placeat, huic victoriâ integrâ, ac pulsis omni Belgio Hispanis finem facere copia sit. Quod tametsi amplum, atque magnificum utrisque futurum fuisse Rex judicaverit, tamen me, atque Avauxium, dein Longavillam de Pace Legatos Monasterium misit, quod certissimum illius de hac faciundâ studii argumentum est. Cùm eódem Legati vestri nondum advenissent, Hispanici nusquàm desiêre nobis ferre conditiones, quas omnes constanter respuimus, atque his significavimus nullam Regi pacem nisi cum Sociis Civitatibus unà futuram.*

Ubi vero Legati vestri advenerant, his statim omne cum Hispanis pacis nostræ negotium permisimus, atque his interpretibus, & quasi arbitris usi sumus, quâ sociali fide nulla major usquàm fuit. At illi de pace nostrâ nihil soliciti in suâ tantùm adproperavêre, uti contra quàm fœdere cautum sit, de omnibus hujus conditionibus cum Hispanicis convenerint, & vix ab illis dierum decem mora sit impetrata, uti priusquàm Codicillis, qui de his conditionibus perscripti sunt, nomina sua adscriberent, quid de tantâ properantiâ sentiretis resciscere possemus, & quantùm hæc rei publicæ noceat vos edoceremus. Id verò facturus ad vos veni, simul ostensurus postquàm Legati vestri Monasterium Vestfalorum advenêre, nihil nos in pacis nostræ negotio tergiversatos; sed ipsos Hispanicos Legatos, qui ubi vestri de hujus conditionibus cum illis collocuti sunt, aut ubi scripta nostra illis tradidêre, omnia in his difficilia, nec satis æqua invenire se simulavêre, quæ autem ad vos pertinuêre, in iis se faciles de industriâ præbuêre, uti vobiscum pacem Gallicâ infectâ sancirent.

Tantùm autem hujus studium Legatos vestros tenuit, uti nihil nos expectantes, aut quemadmodum fœdere cavetur, sustinentes se pacis vestræ negotium eò deduxerint, uti nihil propè ad hanc constabiliundam reliquum sit, quàm uti conditiones de quibus cum Hispanis convenêre, in Tabulas referantur, neque abest suspicio, quin & his spem fecerint, id propediem factum iri, nisi quæ vobis æquæ conditiones videbuntur, eas Galli acceperint. Nos vero vestrâ Amplissimi Ordines fide freti negavimus id nos arbitrari ex vestrâ sententiâ factum. Nam haud verisimile nobis fuit, vos fœderis nostri oblitos esse, quo præter bello parta, hunc fructum ingentem cepistis, uti vobiscum pacem Hispani factam vehementer velint, qui antehàc ad inducias ægrè impelli potuêre; pacem videlicet per cujus conditiones Socias Civitates liberas, & sui ipsarum juris esse cognoscant.

Sed quemadmodum ubi induciarum quæ cum his sicuti cum liberis Civitatibus factæ fuerant, tempus exierat, rursùm has Hispaniæ Regi subjectas esse debere contenderunt, ita ubi illis bonum erit, atque commodum pacem quam nunc invitissimi faciunt, violare, nemini dubium est, quin iterùm illas liberas esse debere negent. Certè ut huic rei prævertatur, nihil utilius, ac magis necessarium Civitatibus est, quàm Regis Cautio, hunc videlicet quoties Hispanis isthuc facere consilium erit, toties adversùm hos arma unà cum Sociis Civitatibus denuò sumpturum, qui sic perpetuus vestræ libertatis vindex futurus est. Hæc certè Cautio fœdere nostro pridem sancita est, quo alteros quæ pace sancita forent, ea alteris præstituros convênit. Sed illâ confirmatâ, atque corroboratâ opus videtur, ut ne posthàc in ea re ullus calumniandi locus esse possit.

Scio enim nonnullos quibus haud magna fœderum religio eſt, hanc noſtri conditionem coarctatam velle, atque eâ gratiâ Juriſperitos conſuluiſſe, qui ſuo more pro eorum ab quibus conſulebantur lubidine reſpondêre, fœdus Civitatibus Sociis cum Rege æquum intercedere, quo illæ non plus Regi, quàm hic illis præſtare teneatur. Id quidem verum eſt, ſed non ſicuti Juriſperiti cenſent: hi enim fœderis æquitatem, atque adeò Cautionem mutuam quibuſdam terrarum terminis finiunt, quos nobis intra Pyrenæum, & Alpes conſtituêre; quidquid pacis noſtræ cum Hiſpaniæ Rege legibus cautum fuerit, id vos nobis intra hos fines modò præſtare debere cenſent. Sed fœderis inter Reges, Populoſve æquitatem, non ex regionum quas poſſident, magnitudine metiri mos eſt, ſed ex omnibus utrorumque rationibus, ubi has alteri ut alteris præſtent, illo fœdere cautum eſt.

Ex hac norma, quæ veriſſima, ac certiſſima eſt, ubicumque Hiſpaniæ Rex quam cum Rege ſanciverit pacem eam violaverit, hanc vos Ampliſſimi Ordines huic præſtare debebitis, non ultrà Pyrenæum, & Alpes bellum unà cum Rege adversùm Hiſpanos gerendo, ſed in Belgio modò id ſumendo denuò, ſicuti fœdere cautum eſt: quemadmodum ſi viciſſim Hiſpaniæ Rex pacem quam cum eo ſanciveritis violabit ubicumque terrarum, etiam in India, Rex item adversùm hunc non eò bellum gerere tenebitur, ſed hoc unà vobiſcum ſumere denuò in Belgio ex fœdere. Mirum profectò tantùm quibuſdam apud vos ineſſe pacis ſtudium, ut hanc vel poſthabito fœdere noſtro faciundam exiſtiment, homines præproperi, neque ſatis perſpicientes quantùm rei ſuæ publicæ interſit, pacem hoſtis, an amici, ac ſocii Regis fidei permittere, illius nullam, aut fluxam, hujus non modò uſque inviolatam eſſe, ſed & egregiâ liberalitate, ac perpetuâ erga Socias Civitates munificentiâ cumulatam: quæ ſi moram aliquam in pacis ſuæ negotio patientur hujus honoris causâ, officio modò fuerint functæ, nedum ullam tantorum Regis erga ſe meritorum partem aſſecutæ: nam illud fœdere cautum eſt, compluria autem Rex Ludovicus XIII. ac Ludovicus filius eaque ingentia ſupra quàm fœdere caveatur, Sociis Civitatibus utiliſſima perpetuò fecêre.

Atenim hunc in pacis negotio tergiverſari aiunt: ſed id Hiſpanicorum Legatorum fraude, ac nimiâ veſtrorum contra quàm fœdere cautum eſt, properantiâ factum ſuprà oſtendi. Profectò vix adducor, uti credam tantam ineſſe præterea quorumdam animis inſcitiam, aut pravitatem, uti pacem ſuam fore firmiorem exiſtiment, ſi porrò inter Galliarum, & Hiſpaniæ Reges bellum erit, quàm ſi pace cum utriſque factâ hanc Rex Sociis Civitatibus præſtare debeat ex fœdere, atque adeò ab hoc diſcedere nihil penſi habeant. Nam præterquàm quod ex alienis, ac maximè amicorum, & ſociorum incommodis ſua comparare commoda flagitioſiſſimum eſt, hoc certè pacto pax firma vobis foret, quamdiu bellum inter ambos Reges eſſet, quod alterius victoria denique eſſet deſiturum: Si Regis Ludovici victoriâ, omne Belgium quod tunc in Regis Hiſpaniæ ditione eſt, in illius ditionem tranſibit, quod certè vobis haud æquè cordi futurum puto, quàm ſi hujus partem quæ vobis fœdere noſtro deſtinata eſt, habueritis, cujus rei vobis tamdiù ſpes erit, quamdiù fœderi noſtro ſteteritis: ſin contrà Philippi Hiſpaniæ Regis victoriâ bellum deſinat, hanc certè Ludovico Regi noſtro feret conditionem, ut ne vos ulla re deinceps juvare velit, qui adeò Gallico au-

1647. *xilio destituti tantò infirmiores adversùm illum tàm insigni victoria præclarum eritis.*

Quamobrem longè præstat utrimque colere, atque servare fœdus, nam hoc pacto pacis violandæ ubi facta fuerit, idem metus injicietur hosti, quo nunc adductus hanc sibi necessariò faciundam sentit, scilicet ut ne adversùm Regem, & Socias Civitates denuò bellum defendendum habeat. Id mutua Cautione quæ fœdere sancita est, planè fiet, ac maximè si hanc confirmatam, atque corroboratam hostes intellexerint, cujus rei gratiâ isthùc veni simul vos Amplissimi Ordines quibus conditionibus Rex suam cum Hispanis pacem factam velit, edocturus, ut earum æquitatem pernoscatis, neque per hunc stare, quin ab utrisque unà fiat. Intereà necesse videtur, uti quod ab Legatis vestris properantiùs cum Hispanicis factum est, id nullam vim habiturum edicatis, usque dùm & cum Gallicis convenerint: dein ut id hostes sentiant, bellum summâ vi sicut antehàc factum fuit, ita & porrò geri velitis, quâ re nihil validius est, ad pacem utrimque æquis conditionibus habendam. Postremò hæc Regis erga vos benevolentia est, uti longè plura quàm fœdere tenetur, sicut usquè fecit, vestrâ causâ porrò facturus sit, neque quidquam ab se quod præsidio, aut ornamento Reipublicæ vestræ futurum sit, huic defieri passurus.

Priusquàm Serviano Sociarum Civitatum Concilium daretur, harum Legatos apud Monasterium Vestfalorum Codicillis de pacis suæ conditionibus nomina sua adscripsisse, atque signa apposuisse resciverat, ac vix exsculptum fuisse ab his, ut hanc conditionem Codicillis adscriptam vellent, fœdere videlicet inter Regem, & Socias Civitates confirmato anno CIↃ. IↃC. XLIV. cautum esse, ut ne hic, aut Sociæ Civitates pacem cum Philippo Hispaniæ Rege sancirent, nisi unà, atque ex communi sententiâ, neque adeò quæ cum Hispanicis Legatis convenissent, ea fœderis vim habitura, nisi ubi & cum Gallis de pacis conditionibus convenissent. Unus modo Niderhostus Trajectensis Civitatis Legatus negavit se ne cum hac quidem de Gallicâ pace clausulâ nomen suum Codicillis adscripturum, aut fidem Civitatis tantâ adversùm Regem potentissimum, amicum, sociumque injuriâ labefactaturum, dignus certè cujus fama vel ob tantam integritatem, fidemque, ad posteros perveniat. Sed isthæc Servianus ubi primùm apud Fœderatos Ordines de re publicâ disseruit, sibi dissimulanda est arbitratus, ut ne graviùs in Pavium, & Knutium sicuti res monebat, dicere cogeretur, quod tamen posteà fecit.

Delecti deindè ex Fœderatis Ordinibus quidam, cum quibus Servianus ageret: hic ipsis mutuæ de pace ab Hispanis servandâ utrisque ubi sancita foret Cautionis conditiones tulit. *Uti videlicet Hispani omni Belgio facesserent, atque omnes provincias, Urbes, oppida, atque Arces Philippus Hispaniæ Rex Belgis quibus videretur permitteret, ac Belgii quibus finibus id possidet Ordines pacem certam, ac firmam fore Gallis, ac Sociis Civitatibus caverent, ab qua tamen conditione Rex, si Sociis Civitatibus videretur, discedere non recusaret. Quæ Sociarum Civitatum Legati cum Hispanicis usquè egissent, transegissentve, ea ut ne illis rata essent, donec Hispani & cum Gallis de*

omnibus Pacis conditionibus convenissent, & sicuti fœdere cautum sit, nulla pax nisi quæ unà ab utrisque facta fuerit, esse censeatur. Legati Civitatum ut ne ultrà quidquam de pace cum Hispanicis faxint, & ab Gallicis admoniti uti cessent, id ipsis continuò obsequantur, quod & Gallici similiter admoniti facturi sint, sicuti fœdere caveatur. Intereà utrimque maximâ vi adversùm Hispanos bellum geratur, donec de pace convenerit, & utrisque ratam esse constet. Omnis spes Hispanis utrimque præcidatur, alteros seorsim ab alteris pacem facturos, atque id ipsis alteri quoties alteris visum fuerit, significent. Si post sancitam cum utrisque pacem, Imperator, Hispaniæ Rex, seu quis ex Austriaca Gente horum socius, clienſve, aut qui horum sequatur Sectam, provincias, oppida, arces, quas ubi pax fiet Rex, aut Sociæ Civitates obtinebunt, aut quæ per pacis conditiones penes alterutros manserint, aut his traditæ fuerint, oppugnabunt, ibi Rex, & Sociæ Civitates adversùm hos denuò bellum sumant, gerantque, neque pacem faciant, nisi ex præscripto legum V. IX. & X. *fœderis anno* CIƆ.IƆC. XXXV. *icti, id & Hispanis ubi pax fiet, significetur. Cùm Sociæ Civitates de induciis quas primùm habere decreverant sententiam mutaverint, ac pacem malint denique, ita & quas Regi ut harum commodis serviret inducias in Catalonia esse placuerat, earum vice uti pax in Catalonia sit, ipsæ per Legatos suos operam dent, ad quam si Hispani adduci non poterunt, triginta annorum illic induciæ sint, atque ubi harum tempus exierit, Sociæ Civitates unà cum Rege Hispanos armis adigant, ut has continuatas velint, & abnuentes bello persequantur, nullis conditionibus nisi quæ fœdere sancitæ sint, desituro. Hæc cæteris omnibus fœderum pristinorum conditionibus nihil obstent.*

1647.

Quamvis maturando pacis negotio ab Civitate suâ Pavius mandata habuisset, præceptumque huic fuisset, uti Codicillis de hujus conditionibus nomen suum adscriberet, quod & idem Solmia Knutio faciundum edixerat, ambo tamen ubi Servianus Fœderatos Ordines edocuret, quantùm in eâ re ab fœdere discessissent, metuebant ut id præproperè, neque ex sententiâ suâ factum fuisset, ac fortè quidpiam graviùs de se decernerent. Eò comparavêre inter se, uti Pavius Monasterii Vestfalorum maneret, qui Longavillam, & Avauxium Gallicos Legatos vanâ Gallicæ pacis spe deluderet, Knutius verò Hagam Comitis proficisceretur, cum tribus collegis, Pavii, ac cæterorum qui nomina Codicillis adscripserant, causam acturus adversùm Servianum, quem in hos graviùs dicturum, neque enim aliter poterat, non ambigebant.

Ex his tribus erat Niderhostus, qui se Codicillis nomen adscripturum negaverat: nam per ejus absentiam omnia sibi liberiora fore ad malefaciundum Pavius existimabat. Intereà hic atque unà Collegæ qui Monasterii Vestfalorum restitêre, ad Gallicos, & Hispanicos Legatos commeavêre, ut horum controversias minuere velle viderentur. De Longonis portu, atque Plumbino oppidis ad Etruscum mare positis tunc magna inter illos erat contentio: nam hæc Hispani ab Rege sibi reddi æquum censebant, eò freti, quòd convenerat ambos Reges quæ oppida in Italia præsidiis tenebant, ea dominis restituturos, Pinarolo,

1647. Caſalio, ac Moneco exceptis: contra Galli dicebant iſthuc de oppidis modò quæ ante hæc bella Italicorum Principum fuiſſent intelligi, at Longonis portum, ac Plumbinum Hiſpaniæ Regis fuiſſe, quæ Ludovicus bello ceperit, atque adeò cum cæteris eodem modo captis penes hunc manere debere.

Serviani ad Hagam Comitis profectio non Pavium modò, ac Knutium, ſed & Hiſpanicos Legatos magnoperè ſolicitos habuit: nam ſi amborum fides apud Socias Civitates, aut Fœderatos Ordines minueretur, jure metuebant, uti ſibi utriuſque opera poſthàc minùs procederet. Quamobrem Antonium Brunum eódem mittere decrevêre, his patrocinaturum, ac ſimul de republicâ quàm egregiè utrimque geſta eſſet, Fœderatos Ordines edocturum, ut ne ab his quæ apud Monaſterium Veſtfalorum conveniſſent, uſquàm recedere vellent. Hic fori rerum in quibus ætatem egit, prudens, neque aliarum ignarus eſt, cæterùm ingenio populari, aptiſſimoque fuco plebi faciundo. Eâ gratiâ libellos ſæpiùs apud Monaſterium Veſtfalorum edebat, haud illepidos hos quidem, ſed qui ſaperent Atellanum, & quibus plebeiâ planè laſciviâ ipſi ab naturâ inſitâ maledicta in Legatos, cæteroſque Gallos jaceret, omnemque eorum tàm in bello gerendo, quàm in pacis negotio rationem vituperaret. Gaſpar Bracamontius Comes Pegneranda Hiſpanicæ Legationis princeps hunc ſe mittere Bruſſellas fingebat ad Caſtellorodericum Marchionem, ut hujus de Longonis portu, & Plumbino ſententiam exquireret, quam ubi reſciſceret, ſpem faciebat Gallicis Legatis, nihil opus fortè futurum Philippi mandata eâ de re opperiri: cæterùm Brunum ubi ab Bruſſellis rediret, Hagâ Comitis iter habere juſſerat, atque eò obniti Serviano, & quidquid diceret, faceretve, quò fœderis noſtri religio Sociarum Civitatum mentibus porrò inhæreret, id aut confutaret, aut eluderet, ac denique ex ſententiâ Knutii quæ ad augendam hujus, atque Pavii fidem, & gratiam apud Socias Civitates pertinerent, ea ſedulò diceret, ac faceret.

Sed ubi Brunum Hagam Comitis venturum fama vulgaverat, ibi Servianus ſi id hoſti per Fœderatos Ordines liceret, continuò ſe abiturum edixit, de quâ re ubi Fœderati Ordines conſultavêre, Solmia Arauſii uxor pro Bruni adventu apud amicos egit, vir autem cujus ſententiam de re tam gravi Ordines exquirendam cenſuerant, Bruno veniundi poteſtatem faciundam eſſe negavit, qui ſicut ille cenſuerat, ita decrevêre. Id ubi Brunus reſcivit, porrò iter facere perrexit, neque Hagam Comitis venit: ſed Deventere ad Fœderatos Ordines litteras dedit, quarum hæc ſumma fuit.

Hiſpanis non eſſe conſilium Gallorum, atque Civitatum Sociarum dirimere fœdus, ſed ſicut hæ pacis æquas conditiones acceperint, ita illi conſimiles accipiant. Socias Civitates in eo negotio ſua, Gallos & aliena curare velle. Sed quæ utriſque communia ſint, de iis modò ſtatuendum videri: at hæc non ultrà Pyrenæum, & Alpes quærenda: quæ his finibus continentur, ea certè ad Gallos, & ad Socias Civitates pertinere cenſeantur. Sed quid his cum Principibus Italicis? cum

Caſalio? cum Rhætis commune eſſe? quorum controverſiæ, bellaque ante Gallorum cum Sociis Civitatibus fœdus cœpta, dein conditionibus compoſita ſint. Quid ad eos Joannis Bragantiæ Ducis ſeſe Luſitaniæ Regem ferentis, quid Eduardi fratris merito in vincula conjecti res? Quid Epiſcopi, & Capituli Leodienſis? queis oppida quædam reddi, ac reſtitui Galli poſtulent? Non pro victoribus modò, ſed & ſuprà victores agere, qui non ea ſolum quæ armis ceperint retinere, ſed & de alienis pro lubidine decernere æquum cenſeant. 1647.

Sociis Civitatibus cum Gallis æquo jure fœdus conſtitutum intercedere, quod hujuſcemodi non eſſet, ſi plura illæ his, quàm hi illis præſtare deberent. Prætereà tàm Sociis Civitatibus licere cum Hiſpanis clam Gallos, aut ſeorſim, quàm his cum Imperatore, Baioariæ Duce atque aliis clam Socias Civitates, aut ſeorſim de pace agere. Gallos ingentia, infinita, iniqua poſtulare, ut ne Sociis Civitatibus, aut ulli niſi ubi velint, atque ambitionem ſuam, ac dominandi lubidinem expleverint, pacem habere copia ſit: quibus ſi rem, & ſanguinem ſuum diutiùs gratificari Sociæ Civitates velint, inauſpicatò Philippi Legatos Monaſterium Veſtfalorum veniſſe, ac tantùm laborem ferendis, accipiundiſque conditionibus fruſtrà ſuſceptum.

Sed hæ quandò Hiſpanis, ac Sociis Civitatibus placuerint, neque Galli quæ his æquiſſimæ vel ipſo Sociarum Civitatum, aut Legatorum quos Monaſterii habeant judicio latæ ſint, eas accipere velint, poſthabitis iis pacem omninò inter Philippum, atque eas ſanciundam. Sin aliter Sociis Civitatibus videatur, id maturè, quàm ſeriùs ſignificare tolerabilius fore: nam rem tantam diutiùs incertam eſſe, nec earum fidem, neque Philippi dignitatem pati: eò ſe Hagâ Comitis ſi per eas licuiſſet iter habiturum fuiſſe, uti quid ipſis ſententiæ eſſet, bellum porrò an pacem mallent ab ipſiſmet coràm reſciſceret: non ambigere ſe quin pax magis placeat, quâ iis jus parare, aut bello partum Philippi ad quem ea res plane pertineat voluntate tenere, copia ſit, cujus rei occaſionem ſibi oſtentatam ſi amitterent, eamdem fortè, poſthàc fruſtrà expectaturos: nam quandò nulla cum Gallis pacis ſpes ſit, hos ſi opperiri velint, ſeſe cum cæteris Hiſpaniæ Legatis Monaſterio abiturum, uti Philippo majori quàm antehàc conatu adverſùm tantam hominum pertinaciam bellum apparanti adeſſe poſſint. Inter hæc non omiſerat Brunus commemorare quid fidei Hiſpani Sociarum Civitatum Legatis habuiſſent, quos ſuarum cum Gallis controverſiarum arbitros cepiſſent: *Idem ſe porrò, Collegaſque facere, aut ſi placeret Civitatibus ipſis ea de re cognoſcere, hanc ipſis plane permiſſuros.*

Amicitia, fœdus, belli Societas, quæ Sociis Civitatibus cum Rege intercedebat, Fœderatos Ordines monebat, impellebatque, uti Bruni litteras Serviano illius Legato haud occultas haberent, quibus ille ſedulò perlectis, cognitiſque omnibus quæ iis continebantur, ad hæc eo fermè modo reſpondit. *Quòd Bruni litteras Ampliſſimi Ordines mecum communicatas voluiſtis, id enimverò mihi indicio eſt, fœdus noſtrum vobis magis curæ eſſe, quàm veſtris apud Monaſterium Veſtfalorum Legatis fuit. Non omnes accuſo, ſed eos modò, quos cum Hiſpanicis Legatis congruere prope nemo neſcit. Eorum conſilio, judicioque Philippus quidam Rex iſthuc venit, miſſus ab Caſtelloroderico Marchione, uti quæ vos docenda haberem, iis præverteret, atque nos in pa-*

1647. cis negotio conſultò tergiverſari falsò demonſtraret : iiſdem autoribus Brunus Bruſſellas iit, Caſtelloroderici de Pacis conditionibus conſulendi ſpecie, reverà autem uti Monaſterium Veſtfalorum rediens iſthâc haberet iter, & quæ Pavio, atque Knutio viſa ſunt, ea vobis narraret, ac pacem poſthabito fœdere noſtro ſicut ab illis cœpta eſt, ita conficiundam eſſe perſuaderet.

Eâ de re habitâ ab Hiſpanicis Legatis cum utroque conſilia ſunt, atque illi primùm optimum factu cenſuerant, ut ambo Hagam Comitis proficiſcerentur: ſed tùm uterque Hiſpanos docuit, hâc amborum profectione palàm fore ea quæ occulta eſſe oporteret : eò rectius exiſtimare alterum modò iſthûc proficiſci, dein Brunum Bruſſellis redeuntem hâc iter habere, ut ex compoſito inter hunc, ac Knutium quæ facto opus eſſet apud vos fierent.

Rectè certè, atque ordine Bruno iſthûc veniundi poteſtatem facere noluiſtis, ſcilicet & Galliæ, & Sociarum Civitatum hoſti, qui fœdus inter utroſque pridem ſancitum non magis ex Hiſpanicorum Legatorum, quàm ex Pavii, & Knutii cum quibus planè congruit ſententiâ diſturbatum, ac profligatum veniebat. Falsò igitur hic litteris ſuis negat Hiſpanis id conſilii eſſe, qui jamdiù iſthuc in Gallia tentavêre, per Pontificis Nuntium, per Matthæum Marchionem, qui uti ſibi Lutetiam Pariſiorum venire liceret, ſæpiùs per litteras poſtulavit, pacis conditiones quàm æquiſſimas ſicut aiebat laturus : hic vero liquidò ſcripſit, fruſtrà Gallos hærere fœderi, quod ſibi cum Sociis Civitatibus intercederet, cùm his non eadem religio eſſet : id ſe nobis demonſtrare paratum Codicillis de conditionibus pacis Hiſpanos inter, & Socias Civitates ſanciundæ perſcriptis, quibus Knutius nomen adſcripſiſſet. Sed Matthæo non eſt facta Lutetiam Pariſiorum veniundi poteſtas, neque quidquam ſibi de pace cum hoſtibus agendum Rex uſquàm exiſtimavit, niſi unà cum Sociis Civitatibus, & quo convenit loco. Sed & ne illîc quidem Hiſpani deſiêre tentare nos, ſi quo pacto ad pacem ſeorſim faciundam adducere poſſent.

Certè ſi nobis pacatis uterentur, faciliùs ſibi porrò fore bellum adversùm Socias Civitates judicabant, quàm ſi pacatis Civitatibus, id adversùm nos porrò gererent. Sed cùm nobis domi, foriſque eamdem fœderis religionem, eamdem fidem eſſe ſensêre, poſtremò ad Socias Civitates ab nobis ſejungendas animum adjecêre, jam freti Knutii Codicillis, quos ubi de nobis ſpes erat, parvi penderant. Igitur hoc, atque Pavio ſibi magis ac magis conciliatis, amborum operâ ita uſi ſunt, uti plus Philippo Hiſpaniæ Regi, quàm Sociis Civitatibus proceſſerit, eóque negotium pacis deduxerint, uti jam pro confecto habeatur. Falſum igitur planè eſt, quod Brunus dicit ſe fœdus quod Sociis Civitatibus cum Rege intercedit, inviolatum velle : neque id ab eo exigere, aut expetere nobis in mentem venit, ſed ab Pavio, & Knutio jure expectavimus. Contrà verò cum Hiſpanicis Legatis uterque congruit, contulitque cum his conſilia, ut in eamdem de fœdere noſtro in pace faciundâ poſthabendo ſententiam vos Ampliſſimi Ordines adducerent, atque Collegas variis artibus ab hujus religione abducerent, quibus denique vix per hos licuit Codicillis de pacis conditionibus perſcriptis clauſulam quâ Galliæ utcumque cavetur, adſcribere.

Ipſius Pavii, atque Knutii operâ anno CIↃ. IↃC. XXXIV. & XXXV. fœdus Ludovicum XIII. Regem inter, & Socias Civitates ictum fuit : nihil illi cau-

ſæ tùm erat, quamobrem adversùm Hiſpanos ſuo nomine bellum ſumeret, quod tuendis modò amicis antehàc geſſerat. Id Sociis Civitatibus gratificatus eſt, quò validiores adversùm Philippum Hiſpaniæ Regem eſſent, libertati ſuæ, ac juri ab majoribus parto tuendis. Sed mirum fuit poſtquàm Rex bellum in Belgio ex fœdere magnâ vi cæperat, id contrà ab his ſegniùs geſtum, ac denique ubi tàm ſeriò, atque acriter in communes hoſtes egimus, uti ſi Sociæ Civitates pro virili anniti voluiſſent, omni Belgio brevì abigi poſſe viderentur, inventos eſſe Pavio, atque Knutio conſimiles, quos res proſperæ magis, quàm ſi adverſæ eſſent ſolicitos habuerint, & quod fœdere cautum fuerat, de abigendis omni Belgio Hiſpanis infectum vellent.

1647.

Id adeò palàm fuit, uti nullos propè, nedùm Gallos latuerit, quos cùm dominandi ſtudium ad id bellum non impulerit, eò facile ad pacem faciundam adducti ſunt. Sed hanc ſibi juxtà, atque Sociis æquam cupiunt, neque committent, ut ullo metu adducti hanc ſanxiſſe videantur. Hæ ſunt Regi opes, quibus fretus quod ſponte facere noluerit, id ab quoquam uti faciat cogi non poſſit. In Italiâ, in Hiſpaniâ, in Germania, in Sequanis, præterquàm in Belgio juſtos habuit, atque etiamtùm habet exercitus, quibus bellum adversùm quoſvis hoſtes gerere, nedùm defendere poteſt. Qui igitur ſi Sociæ Civitates pacem cum Hiſpanis fecerint, ad hanc & Regem adigi neceſſe eſſe credunt, ii vehementer errant. Sed ſicuti bellum adversùm Hiſpanos ultrò Ludovicus pater ſumpſit, uti Sociis Civitatibus gratificaretur, ita & Ludovicus filius id uti commodis earum ſerviat, lubentiſſime omittet, pacemque faciet, at æquis conditionibus, & quæ rebus ab patre, dein ab ſe præclare geſtis dignæ ſint, quarum copiâ, atque magnitudine pacem Sociis Civitatibus juxtà, ac ſibi peperiſſe magnificum exiſtimabit. Sed hunc ab eâ pace, quam ipſis ſuâ virtute, ſuis opibus, ſuâ Societate confecit, prohiberi, ſicuti Pavio, & Knutio videtur, ab æquitate procul abeſt.

Quæ de utroque suprà dicta ſunt, ea certè ægrè adductus ſum, ut dicerem, cùm ſatis ſciam id horum propinquis, affinibus, atque amicis moleſtum fore, magnamque adversùm me concitaturum eorum invidiam. Sed quæ ad rempublicam pertinent, ea vos Ampliſſimi Ordines celare propiùs crimen eſſet, nec id patitur fœdus, quod Regi vobiſcum intercedit. Piget me multa, infinita, quæ Pavii, atque Knutii prava conſilia certò demonſtrant, proloqui. Cùm nos de republicâ Legatos veſtros quandóque adiiſſemus, ac de controverſiis inter Gallos, & Hiſpanos colloqueremur, eò Pavius, ac Knutius evasêre, cauſam illorum agentes, uti Matheneſſa fœderis, & amicitiæ memor, graviter utrique edicendum exiſtimaverit, indignum videri tantâ contentione pro hoſtibus, adversùm Socios, ac Fœderatos agi.

Cùm quidpiam grande moliri Hiſpanos reſciviſſemus, quod & ad Socias Civitates pertineret, ac Legatos veſtros pro fide ſociali ea de re feciſſemus certiores, continuò unus ex his ad Hiſpanos ſcilicet properavit, hanc rem ad eos deferens, ac ſimul monens, quæ domi dicerent, molirentur, ac facerent, ea foras efferri ac nobis renunciari.

Hiſpani nobis plerúmque dixêre, ubi in conditionibus pacis quidpiam nobis concedere vellent, id ut ne facerent Legatos veſtros ſæpiùs obſtitiſſe, quod ſingillatim in Cataloniæ negotio clarum fuit, quò cum Hiſpanis ſatis placeret triginta an-

1647. norum inducias esse, Pavius ut ne plus viginti quinque annorum essent nobiscum contendit: in Casalii item negotio, cùm id ipsi permissum ab Hispanis fuisset, hujusmodi conditiones nobis tulit, quas accipere non possemus, scilicet quæ duriores essent, quàm quæ ab Hispanis ipsis priùs latæ fuissent, quin & his ipse quas sponte suâ, judicioque Gallis tulerat, eas Collegarum injussu perscriptas tradidit, uti penes communes hostes esset, quò nos arguere possent, ne Sociorum quidem nostrorum sententiæ in hoc negotio stare voluisse.

Quàm liberaliter, ac munificè Henricus IV. Ludovicus XIII. ac Ludovicus XIV. Reges Socias Civitates habuerint, omnibus notum est, neque his Regibus invidiam movisse quidquam, quod bello gesserint, sed eas semper florentes, atque auctas voluisse, atque id operam quantum ipsis copia fuit dedisse, uti verè dici possit rem harum publicam eorum quidem qui hanc gesserint virtute, cæterùm illorum Regum opibus crevisse. Cæterùm ubi Ludovicus XIII. bellum adversùm Hispanos sumpsit ex fœdere vobiscum icto, id hunc non suâ magis quàm vestrâ causâ fecisse argumento est, quòd Arausium Principem, ac vos ipsos perpetuò hortatus est, uti quæ vobis digna essent, ea incipere velletis. Si Dunkercam oppugnare placeret, haud procul ab finibus suis, auxilia Gallorum, atque alia huic incœpto idonea pollicitus est, urbem si expugnaretur penes vos fore, donec toto capto Belgio sicuti fœdere cautum esset, illud inter utrosque divideretur, ac Dunkerca Regi tùm demùm quibus tùm conveniret conditionibus redderetur.

Idem uti faceretis Rex filius vobis autor fuit, atque eadem est pollicitus: certè ambos in eâ re vestris commodis servire voluisse nemo negare potest, quibus utilissimum fuisset Dunkercam ad Oceanum habere, haud mediocre navali quam habetis potentiæ futurum incrementum: hanc urbem certè penes vos perpetuò mansuram fuisse clarum est, cùm jam Belgium quod Philippus obtinet, inter Regem, ac Socias Civitates ex fœdere dividi nequeat. Vicinitas vestra nobis tùm suspecta non fuit, sed magis exoptata, scilicet quam in propinquâ amicitiæ parte esse putavimus. Ita & vicinitatem suam vobis suspectam, aut formidolosam esse posse nusquàm Regi in mentem venit. Neque enim satis intelligi potest, cum quo fœdus fecistis, ut huic vicini essetis, ejus vicinitatem jam pertimescatis: certè nihil minus verisimile est, quam Ludovicum XIII. vos auctos voluisse mediâ parte Belgii, quod Philippus obtinet, ut non modò hâc, sed & ut cæteris quæ possidetis terris ipse vos posteà, aut hujus posteri spoliarent: nemo præter Pavium, & Knutium hujusmodi narrare potest fabulas, neque ambobus auscultare quisquam qui humani ingenii quidpiam habeat: potest modò imperita, ac omnis publicæ rei ignara multitudo, quæ pro lubidine eorum quorum est in potestate circumagitur. Inter Reges uter dignitate, gloriâ, magnitudine, famâ alterum antecellat plerúmque contentiones, ac bella sunt, inter Reges verò, & Populos non item: neque fermè illi horum damno crescere student.

Incredibile certè est Pavium, ac Knutium qui fœdus Sociarum Civitatum nomine cum Ludovico XIII. Rege pepigêre, spem Hispanis fecisse, ac magis spopondisse quæ ad Regem filium in Belgio, aut ad summum inter Pyrenæum & Alpes pertinerent, ea modò in pace Gallicâ Sociis Civitatibus curæ fore, in quibus si Gallis Hispani fecerint satis, cæterarum extra hos terminos rerum nullâ habitâ

1647.

habitâ ratione pacem suam cum Hispanis facturas. Ubi fides, ubi utriusque religio? qui tametsi sibi conscii sint pepigisse, fore ubi Sociæ Civitates de Rhætorum, de Sabaudiæ, atque Mantuæ Ducum rebus Galliæ caverent, his tamen posthabitis illas pacem facturas receperint. Quæ mens, quod consilium amborum fuit? ubi isthæc, ubi societatem belli, ubi Hispanorum expulsionem ab omni Belgio, ubi dividundas Gallos inter, & Socias Civitates illorum terras, urbes, atque oppida sancivêre? scilicet uti nihil horum fieret.

Id certè vulgi sermonibus nunc isthîc celebratur, quod plerúmque inconsultum omnia in pejorem accipit partem, & quod pravum est facilè credit, probatque: dictitant enim plerique, ubi fœdus ictum fuerit, Socias Civitates non arbitratas esse, tam facilè, ac promptum fore Hispanos pelli omni Belgio, ac Gallos sibi vicinos futuros. Præclaras has, atque ab fide sociali alienissimas opiniones comphurium animis Pavius, atque Knutius insinuavêre, quos adeò haud dubium est ita sensisse, ac voluisse, ubi fœdus, ac societatem belli nobiscum pepigêre, atque in bello gerendo, sicut & in pace faciundâ omnem operam dedisse, ut hæc ita evenirent. Sed quæ vulgò persuaserint, ea apud sapientissimum Sociarum Civitatum Senatum, vos videlicet Amplissimi Ordines, penes quos totius reipublicæ cura, atque administratio est, parùm valuisse Rex arbitratur, ac vobis fœderis nostri quantam deceat religionem esse, ac porrò futuram, nec vos ab fide publicâ vel minimùm discessum velle.. Eò magnoperè confidit quod contrà hanc factum ab Pavio, & Knutio apud Monasterium Vestfalorum est, id vos lubentissimè correcturos, atque in pace, belloque quorum Regi vobiscum Societas intercedit, ex fœdere rempublicam gesturos.

Haud inscitum Hispanis fuit, de nuptiis Ludovicum inter, & Hispanicam virginem regiam rumores jacere, cui Belgium omne doti diceretur: nam hæc violatæ fidei socialis merces ampla Ludovico Regi futura videbatur, neque fabula hæc multitudini modò, sed & sapientibus viris decipiundis idonea fuit. At nusquàm Regi, ac Reginæ matri venit in mentem isthuc sibi faciundum esse, quin Sociis Civitatibus ex harum ipsarum sententiâ caverent nihil ipsis fraudi futurum, verum eâ re magis jus ipsis ab majoribus quæsitum perpetuò confirmatum iri, atque omnes belli causas inter vos, ac Philippum Hispaniæ Regem sublatum iri. Sed jam hæc omnium animis excidit fabula, cùm ne ipsi quidem Hispani negent Hispanicam virginem Ferdinando Imperatori nupturam, Imperatoris verò sororem Philippo Hispaniæ Regi. Frustrà igitur hanc larvam Populorum vestrorum oculis quò hos perterrerent, atque ad pacem seorsìm faciundam impellerent Pavius, & Knutius objecêre. Sed vobis contrà seriò providendum est, quibus præsidiis adversùm Imperatorem totius Germaniæ opibus fretum, ac simul contrà Hispaniæ Regem muniti posthàc eritis, contrà quos unius Galliarum Regis opes satis validas esse per hæc bella usu, atque experimentis compertum est.

De Lotharingia modò, de Rhætis, de Casalio, de Sabaudiæ, & Mantuæ Ducibus mentio facta est in fœderum Tabulis, de quorum rationibus Regi cavere ubi pax fieret teneremini, quia nullæ tùm Gallis aliæ foris rationes fuêre. Posteà verò Catalani Ludovico XIII. dedidêre se, Lusitani cum eo fœdus fecêre, Moneci Princeps Monecum huic tradidit, quod præsidio teneret, Russinonensis

1647. *Ager in Galliæ, atque Hiſpaniæ finibus, alia aliò loca bello capta, atque occupata, de quibus omnibus vos Regi cavere haud minùs æquum eſt, ac de illis quæ ante fœdus ictum poſſidebat: nam illa ad fœdus, & belli ſocietatem Regem inter & Socias Civitates initam minùs pertinuêre, quàm quæ poſt fœdus, & belli ſocietatem factam armis parta ab Rege ſunt, ſcilicet quæ ad Civitatum propè æquè, ac ad Regis opes videntur acceſſiſſe. At Brunus ait Gallos non ſua modò, ſed & aliena curare, ſicuti tria oppida Leodienſi Epiſcopo, atque Capitulo, Bozzolo Principi Italico Sabionetam, Scipioni Ajacetto Hadriæ Duci avita in Regno Neapolitano bona reddi. Sed quæ ad rempublicam pertinent, ea nec ab Rege, nec ab Sociis Civitatibus aliena ſunt, qui illius maximè causâ, non autem uti ſuis modò commodis ſerviant, fœdus fecêre.*

Certè ad rempublicam magnopere pertinet, ut ne hoſtes Hiſpani ex alienis bonis creſcant, & quibus Regis, aut Civitatum amicos ſpoliaverint, ea uti Dominis reſtituant: finitimi, atque amici earum æquè, ac Regis Leodienſes ſunt, & utrorumque juxtà intereſt, ut oppida illorum tria ad Moſam amnem, ſeu haud procul poſita in Hiſpanorum manu diutiùs non ſint: poſtremò nihil quod non æquiſſimum ſit poſtulamus, nec quo Hiſpani ab pace faciundâ deterreri debeant. Sed has conditiones ſe negant accepturos? Imo & nullas alias quas Galli tulerint, accipient, freti videlicet Pavio, atque Knutio, qui his poſthabitis Socias Civitates pacem facturas recepêre, quam contrà ſi negaveritis vos niſi ex fœderis legibus facturos, hanc continuò in noſtras leges habebimus: haud enim dubium eſt, Hiſpanos metu adductos, quem de amborum armis cepêre, ad pacem adigi, ac ne vos quidem Ampliſſimi Ordines dubitatis, eò majorem hunc de Gallicis eſſe, quò Regi quàm vobis opes ſunt ingentiores, quæ non modò huic ad res gerendas ampliſſimas, cis tranſque Rhenum, Alpes, & Pyrenæum ſuffecêre, ſed & ad vos prætereà copiis ſuis adjuvandos, quod quidem nihil interruptâ belli ſuo more adverſùm communem hoſtem gerendi ſerie fecit. Iſthuc certè eò majus regiæ erga vos benevolentiæ argumentum eſt, quod ſuprà fœdus fuit. Sed & aliud non modò ſuprà, verùm & contrà quàm fœdere caveatur, Rex fecit, ubi per omne hujus belli tempus grandem vobis pecuniam quotannis in hujus ſumptus curavit: pro quibus ſuis ingentibus in vos meritis omninò non dubitat, quin ſaltem in pacis negotio officio veſtro ex fœdere ſatisfaciatis.

Quod Brunus litteris ſuis dixit, vobis æquè licere cum Hiſpanis ſeorſim de pace agere, atque tranſigere, ac Regi cum Imperatore, cum Baioariæ Duce, cum cæteris in Germania Principibus, atque Ordinibus ſeorſim ab Sociis Civitatibus, nihil magnopere reſponſione eget, cùm alterum fœdus vetet, alterum nuſquàm. Quod autem de Legatorum Hiſpanicorum ab Monaſterio Veſtfalorum diſceſſu addidit, atque adeò finem de pace agendi facturos minatur: id enimverò autoribus Pavio, atque Knutio fecit, quod & ſæpiùs antehàc iiſdem autoribus Hiſpani fecêre, uti Legatis veſtris perſuaderent ſeſe pacis negotium omiſſuros, ac deſerturos, quò ubi id in horum Civitatibus multitudo reſciſceret, eò ſtudioſiùs pacem vel poſthabito fœdere noſtro fieri vellet.

Si qua vos res adigeret in pacis negotio properare, Rex haud dubiè hujuſcemodi neceſſitatis excuſationem acciperet: ſed omnia vobis ſecunda ſunt, ac porrò futura videntur: quamobrem nihil eſt quod contrà fœdus, pluſquàm nos prope-

1647.

retis: quod si feceritis certissima vobis & in præsens, & in posterùm, juxtà ac nobis pax futura est, quam alteri alteris ex fœdere præstare debebimus: quod uti fiat utrimque accuratiùs de Cautione mutuâ vobiscum porrò acturus, atque ubi videbitur, transacturus sum.

Hæc atque alia hujuscemodi Servianus Fœderatis Ordinibus scripto tradidit, quæ Pavio, atque Knutio, simul & aliis qui cum his sentiebant, contra nitentibus parùm profuêre. De ambobus illis ita ad Mazarinum Servianus scripserat, ut qui censeret neutri quidquam quod ad Galliam pertineret, porrò permittendum, nedum his interpretibus in pacis negotio sicut usquè factum fuerat, utendum. Cæterùm quandoque dicendi studio cùm apud Fœderatos Ordines de republicâ dissereret, elatus eò evasit, ut ambos pudenda rei publicæ appellaret, quod est ab Bruno haud illepidè correctum, ubi Serviani Scripto postea respondit, eosdem rei Sociarum Civitatum publicæ virilia appellando, quæ Servianus excæcare vellet, ut huic minùs masculæ virtutis inesset, quò tutari se aut adversùm hostes possent, aut adversùm socios æquè propè damnosos, qui videlicet omnem societatis fructum sibi habere studerent, de sociorum commodis nihil soliciti. Servianum inter, & Brunum præter publica quæ inter hostes sunt odia, privatæ fuêre simultates, hunc illo spernente, quod in æquo Legationis jure cum Pignerandâ, sicut ipse cum Longavillâ non esset, atque id sæpiùs huic exprobraverat, haud satis animadvertens ubi se suprà Brunum tametsi jure extollit, huic secùm litigandi locum dare, quæ res maximè homines etiàm genere, atque fortunâ dissimiles, in omnium animis exæquat: ita ambos sicuti æmulos, atque adeò pares & Monasterii Vestfalorum, & Hagæ Comitis, & quocúmque aliò horum fama perlata fuerat, habuêre, rem Serviano suprà quàm dici potest molestam. Sed huic omnia nobilia, magnifica, excelsa fuêre, Bruno verò vulgaris ac popularis omnis ratio: eò factum uti quò similior his, cum quibus agebat, ita & apud ipsos validior fuerit: prætereà Servianus vero, ac ratione nitebatur, quâ nihil gravius hominibus est, ubi lubido contrà suadet, quæ Sociis Civitatibus de Pace cum Hispanis seorsim ab nobis faciundâ ingens fuit: postremò quod Serviani Scripto Brunus respondit, id leve, futile, tricis, ac calumniis plenum fuit, quibus homini Sociarum Civitatum de pace studio fretus plebeiâ planè oratione illudebat.

Post Serviani ab Monasterio Vestfalorum discessum nihil antiquius fuit Longavillæ, atque Avauxio, quàm omnia quæ ad pacem cum Hispanis, Germanisque sanciundam pertinerent, negotia maturare, ut hujus rei confectæ gloria, atque fama amborum maximè foret: quæ Serviano essent cum Avauxio simultates suprà diximus, cui Longavilla æquior quam Serviano erat. Ex composito igitur Avauxius Osnabrugam petit, uti Suecorum cum Brandeburgico Septemviro de Pomeraniâ controversias minueret, nam illi hanc omnem quam dudùm præsidiis tenebant, sibi retinere cupiebant, belli per tot annos pro Germanorum Principum, atque Ordinum sicut aiebant libertate gesti merce-

1647. dem. Obſtabat ſedulò Brandeburgicus Septemvir, cui hæc Provincia per Bogiſlai ultimi Principis mortem obtigerat: convenerat enim inter utriuſque majores, ut alteri alteris extinctâ alterutrâ gente ſuccederent, quamobrem Bogiſlao qui unus ex Pomeraniæ Principum gente reliquus erat, extincto, Brandeburgicus Septemvir ſuam jure Pomeraniam eſſe contendebat.

At Sueci contrà cùm hanc tenerent, nequedùm Brandeburgicus in hujus poſſeſſionem veniſſet, eò ſibi facilius eſſe credebant, Imperii Ordines, ipſumque Imperatorem Ferdinandum eò adducere, ut hanc penes ſe manere paterentur: poſtremò cùm Pomerania duplex ſit, citerior, atque ulterior, Avauxii operâ factum, ut alteram modò, cum quibuſdam extrà hanc oppidis, Sueci ſibi retinere vellent, alterâ Brandeburgico Septemviro relictâ: alia præterea Suecis in Germaniâ attributa, de quibus poſtquàm convenerant, rursùm tamen ipſam Pomeraniam integram poſtulavêre, atque alia perindè iniqua, pro ſociis, amiciſque, qui omnes aut Luterani, aut Calviniſtæ fuêre, illam enim Sectam ipſi profitentur. Iſthuc de Pomeraniâ integrâ rursùm poſtulandâ ab Axelio Oxenſtiernâ ortum aiebant, qui Legatis Suecicis tametſi alter ex his Joannes ejus filius erat, graviùs ſuccenſuit, quod de alterâ Pomeraniâ relinquendâ conveniſſent, coëgeratque Chriſtinam Sueciæ Reginam ad ambos ſcribere, ut id quovis modo corrigerent, ſignificarentque omnibus, de Pomeraniâ ſe hanc ſibi omnem, ſicuti tùm præſidiis tenebat, retenturam.

Pudebat certè Reginam, quod Legati ſui hujus antehàc mandatis freti receperant, ab eo diſcedere, ſed pervicerat Oxenſtierna, cujus ob ætatem, omnis rei publicæ peritiam, ac Cancellarii quem dudùm gerebat Magiſtratum, ſumma in Sueciæ Conſilio autoritas erat, ut non idem quam Reginam pudor cæteros teneret Senatores, qui Sueciæ Regno amplum, ac magnificum eſſe ſentiebant, omnem habere in Germaniâ Pomeraniam, quam cum reliquis, quæ ſibi eódem tribuebantur, novi Electoratûs titulo ornari cupiebant, uti ſibi poſthàc in creandis Imperatoribus ſuffragium eſſet, atque in eâ re tantâ Proteſtantes Catholicis propè pares forent: nam & Carolo Ludovico Palatino Friderici Septemviri filio inferiorem Palatinatum reddi, ac novum Electoratum qui paterni loco huic daretur, creari voluêre, in quo ab Gallicis Legatis haud mediocriter adjuti ſunt, res enim æqua erat. Sed hi maximè in Ameliæ Elizabethæ Hannauviæ negotio laboravêre, quæ in Procuratione Haſſiæ Caſſellanæ fuit, ut huic, filioque pro tantâ quam in hoc bello impenderant operâ, ſatis digna merces tribueretur.

Inter hæc ſumma Avauxio contentio fuit, cum Suecis, atque eorum, noſtriſque Sociis, de bonis Eccleſiaſticis, quæ aut ſibi, aut his quorum bona ſibi retinere conſilium erat, in horum æſtimationem dari, aut relinqui poſtulabant: negabat enim æquum eſſe Regem pati eo bello quod unà cum Suecis geſſiſſet, bona Eccleſiaſtica ad Proteſtantes tranſire, cùm fœderis legibus cautum fuiſſet, uti religio Catholica ubicum-

que Sueci bellum gererent, eodem quo antehàc fuisset loco maneret: hujus rei laborem, atque invidiam Trautmanstorfius Avauxium sustinere, & sinebat, & lætabatur, ex quâ simultates Gallos inter, & Suecos intercessuras sperabat, quæ tamen aut leves, aut nullæ fuêre, ac denique rerum summæ nihil obstitêre: postremò Gallorum in omnibus quæ ad suam cum Ferdinando, atque Imperii Ordinibus pacem pertinebant, æquitas, ac moderatio cæteris ut hanc imitarentur, hortamento fuit, ac prætereà ut ex illorum sententiâ propè res suas omnes componerent. In his certè tanta Avauxii peritia, virtus, atque industria fuit, ut omnium judicio summus pacis arbiter haberetur, & quod æquum censeret, ab eo nemo discedere vellet. Huic maximè curæ fuit, quod erat in Christina Succiæ Reginâ pacis studium, id per Chanutum alere, quò factum est uti majorem Salvio alteri ex Legatis Suecicis, qui paci ex animo studebat, quàm Oxenstiernæ qui adversabatur, fidem haberet. Salvius magnam pridem cum Avauxio amicitiam conflaverat, quâ hic fretus pleraque cum Suecis, atque Germanis ad pacem pertinentia faciliùs confecit. *a* Chanutus Regis negotia apud Christinam Stocolmæ procurabat, qui posteà Legati Titulo ab Rege ornatus est.

1647.

a Chanut, depuis Ambassadeur en Suede.

Sicuti Avauxius apud Osnabrugam, cum Ferdinandi Imperatoris Legatis, cum Suecicis, aliisque de pace in Germania constituendâ agebat, ita Longavilla apud Monasterium Vestfalorum pacis cum Hispanis negotium per Serviani absentiam maturare gestiebat, atque eâ gratiâ contrà hujus sententiam, quas de pace conditiones Rex Hispanis ferri æquum censebat, eas omnes Sociarum Civitatum Legatis scripto tradidit, de quibus cum Hispanicis agerent, neque quidquam pensi habuit in ea re Pavii operâ porrò uti, tametsi hunc ab omni quod ad Galliam attineret negotio amovendum Aula censeret: adversùm Longavillam eâ causâ Servianus ad Mazarinum scripsit, graviùs accusans hominem, quod hoc pacto omnes sibi rationes apud Hagam Comitis conturbasset, quò omnium quas Rex Hispanis latas vellet conditionum Commentarium Fœderatis Ordinibus daturus erat, ni hunc Longavilla Sociarum Civitatum Legatis dare properasset, atque sibi hujus rei gratiam præripuisset, quâ fretus de mutuâ Cautione ab his se faciliùs impetraturum confidebat.

Ludovicum Contarinum aiunt Venetorum Legatum cui nihil satis in pacis negotio festinabatur, propterea quod Venetis quietâ Christianâ omni Republicâ opus est, vti sibi adversùm Turcos Christiani Principes auxiliari possint, Longavillæ persuasisse, hujus maximâ interesse, qui Legationis Gallicæ princeps esset, uti suâ magis operâ pax inter Galliarum, & Hispaniæ Reges apud Monasterium Vestfalorum fieret, quàm Serviani apud Hagam Comitis, quò Brunum ubi Brussellis rediret, iturum fama tùm erat. Præterea quidpiam & Fabii Chigii Pontificis Nuntii, sicut & Contarini interesse videbatur, uti non aliò hæc pax sanciretur, quàm quò omnium Europæ Principum, aut qui pro Prin-

1647. cipibus ſunt, loco Conventus habebatur: nam tametſi Longavilla Sociarum Civitatum Legatis in eo negotio ſicuti interpretibus, aut ſequeſtris utebatur, tamen in tantâ rerum varietate, atque diverſitate ſententiarum, ac rationum, ſæpiùs accidebat, ut & illorum amborum, aut alteriùs opera utilis, aut neceſſaria videretur: quò fiebat uti Pacificatorum hoc pacto titulum ipſis perhonorificum tuerentur: eò Contarinus Longavillam impulerat, uti Gallicorum omnium poſtulatorum Commentarium Sociarum Civitatum Legatis traderet, qui Hiſpanicis ab his daretur: & quò Longavilla id faceret, lubentiùs, conditionum quæ hoc Commentario continebantur, æquitatem laudabat impenſiùs, & quid ex eo Hiſpani abnuere poſſent, ſe ſatis cognoſcere negabat.

Longum eſſet narrare cuncta, quæ in hoc negotio utrimque dicta, ſcriptaque ſunt, dicemus modò de Luſitaniæ Rege maximam interceſſiſſe controverſiam: nam huic Longavilla tantiſper inducias eſſe poſtulabat, quò pacatâ omni Chriſtianâ Republicâ utrique Regi, ſicut & cæteris Principibus, Populiſque Chriſtianis bellum adversùm Turcos omnium hoſtes gerere vacuum eſſet. Hiſpanici verò Legati negabant ſe ullam Luſitanorum, ac minùs horum Regis mentionem in Pacis legibus fieri paſſuros, qui ab Philippo Rege ſuo defeciſſent, atque adversùm hunc hoſtilia facerent: contrà Longavilla negabat Regem illos planè deſerturum. Ita ratio ineunda fuit, uti de Luſitaniæ Rege, ac Luſitanis tacendo, tamen Galliarum Regi his auxiliari liceret: eò cavendum videbatur utrique Regi integrâ inter ambos pace poteſtatem fore Sociis, aut amicis copias ſuppeditare, quibus ſe ſuaque tueri poſſent. Sed Hiſpanis cautio erat, ut ne auxiliares Galli Luſitaniæ finibus egrederentur, ac in ſuos tranſirent, hoc enim pacto tantum Gallorum immitti in Philippi fines poſſe, uti belli gerendi locus modò mutatus, non pax facta ipſi cum Ludovico eſſet. Sed cùm magnum æquoris ſpatium Galliæ, atque Luſitaniæ fines interjaceat, vix Regi copia eſt complures eò copias trajicere, quæ & finiri pacis legibus potuiſſent: cæterùm cùm auſpicio ductuque Luſitaniæ Regis militaturæ fuiſſent, quocúmque ipſe, aut hujus Legati moviſſent, eò rectè ituras haud dubium erat.

Viciſſim Ferdinandus Imperator ſibi integrum fore volebat, ſalvâ ſuâ cum Rege pace, Philippo Hiſpaniæ Regi adversùm ipſum Galliarum Regem opitulari, quod Legati Gallici negabant rectè huic licere poſſe: nihil enim hunc juvabat dicere, ſeſe id non ſicuti Imperatorem, ſed ſicuti Principem ex eâdem quâ Philippum Gente ortum pro conſanguineo Principe facturum, quem ſatis prè deſerere non poſſet, nam hoc, aut illud perindè futurum erat: ſed iſthuc firmius, ac validius fuit, nihil eſſe ampliùs, quò Regi copia eſſet Luſitaniæ Regem adversùm Philippum tueri, quàm ſibi Imperatori Philippum adversùm Ludovicum, atque adeò res eò redire videbatur, ut utrimque auxiliarium copiarum numerus finiretur, ac ſub ſignis Philippi, atque Joannis Luſitaniæ Regis in Hiſpaniam, ac Luſitaniam miſſæ mi-

litarent: ſed alia denique ratio inita eſt, quò Ferdinandus Hiſpaniæ Regi opitulari ſalvâ ſuâ cum Rege pace poſſet, ſicuti poſteà memorabimus.

1647.

Poſtulabant prætereà Philippus juxtà, ac Ferdinandus, uti Carolo antehàc Lotharingiæ Duci redderentur omnia, quæ Ludovicus XIII. adversùm hunc bellum gerens manu ceperat, Lotharingiam videlicet omnem, ac Baris Ducatum. Philippus amico Principi, quîcum ſibi fœdus intercederet, & qui ſecùm cauſam ſuam communicaſſet egregiis copiis fretus, quibus ſibi utiliſſimam operam dediſſet, ſeſe conſulere æquum cenſebat: Ferdinandus vetuſta Imperatorum cum Lotharingiæ Ducibus fœdera commemorabat, quorum legibus Carolum tueri omni ope teneretur. Sed eò negabant Legati Gallici *Carolo licuiſſe adversùm vicinum Galliarum Regem pluſquàm hoſtilia facere, fœdera violare, datam ſæpiùs fidem deſerere, etiam poſt huic redditam ultrò ab Ludovico XIII. omnem Lotharingiam, eâ lege, atque omine, uti ſi pro more ſuo ab conditionibus fœderis quò hæc illi reddebatur diſcederet, atque iterùm ab Rege armis reciperetur, nulla porrò ipſi hujus habendæ ſpes eſſet, quam conditionem Carolus cupidiſſimè acceperat, ac jurejurando ſibi gratam, ratamque eſſe firmaverat: quod cùm ingenii mobilitate violaverit, nihil eſſe huic loci relictum repetundæ ab Rege Lotharingiæ, quam hujus voluntate tam ſancto fœdere, ac jurejurando firmatâ poſſideat: adversùm quæ Carolo Imperatoris fidem ex vetuſtis fœderibus implorare fas non ſit. Nam fidem alienam implorare uti ſuam impunè deſerat nemini omnium licere: neque Imperatorem rectè, neque pro bono facturum, ſi hanc ſibi ſuſcipiundam cauſam exiſtimet: cæterùm neque huic, neque Philipppo Hiſpaniæ Regi licere recipiundæ Lotharingiæ Carolo opitulari, cùm hæc jam Regis tàm benè prædium ſit, quàm ipſa omnis Gallia. Poſtremò ubi Lotharingia Carolo primùm adempta, dein ob proditam ab eo fidem Ludovico XIII. ex fœdere ultimùm icto obtigerat, nullam illi cum Hiſpanis belli ſocietatem, nullum interceſſiſſe fœdus, quo jam operam dare teneantur, ut in integrum reſtituatur: quod ſi jure, ac merito ſpoliato poſteà polliciti ſint, id unum reſtare, quandò illud ipſi præſtare nequeant, uti de ſuo ſi ita videatur, ſatis faciant.* Gallici tamen Legati hanc denique de Carolo tulêre Hiſpanicis conditionem, ut huic Rex, atque Franciſco fratri aliquantùm pecuniæ annuatim curaret, modò ut ille in Italia, aut quo alio pacato, neque ſuſpecto loco agitare vellet. Intereà ſi diem ſuum obiret, cui ex Gente Lotharingicâ antiqua Lotharingia tùm hæreditate obvenire deberet, hanc ei Regem redditurum, dirutis arcibus, atque oppidorum munitionibus, ac manentibus penes hunc omnibus, quæ Galliæ, Metenſi, Tullenſi, ac Virodunenſi Diœceſibus obnoxia ſunt.

De Rhœtis, ac de Valle Tellinâ quæ his ſubjecta eſt, has primùm Legati Gallici tulêre Hiſpanicis conditiones. Uti quæ ad illos, atque ad hanc pertinerent, ea in eumdem quo ante bellum inter Galliarum, & Hiſpaniæ Reges cœptum erant ſtatum reſtituerentur, ſeu ad normam Muſonienſis fœderis, Ludovicum XIII. inter, & Philippum IV. ſanciti, anno CIↃ. IↃC. XXV. Quæ per nuperi belli tempora Hiſ-

1647. pani cum Rhætis pepigiſſent, ea abrogata, atque antiquata eſſent. Si quid durius in Muſonienſis fœderis legibus Rhætis videretur, id amborum Regum voluntate corrigeretur. Poſtremò tamen eò Legati Gallici deſcendêre, uti de priſtinis fœderibus ſententia Rhætorum exquireretur, quâ reſcitâ in alterutrius Regis Aulâ cum alterius Legato qui in hac agitaret, de utriuſque in Rhætorum, ac Vallis Tellinæ negotio rationibus ageretur, ac tranſigeretur intrà ſex ab Pace inter ambos Reges ſancitâ menſes.

Mirum eſt Gallicos Legatos tantos viros primis quæ tulerant conditionibus non ſtetiſſe, cùm æquiſſimæ eſſent, nixæ videlicet Muſonienſis fœderis legibus, ac jure communi, quo quidem qui bello potior eſt fretus ſaltem ab invalidiori petere poteſt, uti quæ per bellum innovavit, ea in integrum reſtituat. Id eò pertinebat uti fœdus ab Philippo IV. Hiſpaniæ Rege cum Rhætis ictum anno CIƆ. IƆC. XXXIX. antiquaretur, quo hos ab vetuſtiſſimo nobiſcum fœdere, quod perpetuum eſſe debuit, averterat, ac prætereà ab altero fœdere, quod ab ſingulis Regibus noſtris cum his unà, atque Helvetiis renovatum uſquè fuerat, cujus lege ſecundâ cautum, uti quidquid alterutri contrà id fœdus facerent, id irritum, infectum, ac nullum haberetur: quâ lege quod Rhæti cum Hiſpanis pepigerant, id certè irritum, ac nullum cenſeri debuit. Id autem fuit hujuſmodi, Philippo Hiſpaniæ Regi ac poſteris Regibus facultatem fore, copias apud Rhætos ſcribendi, ac ſuas per horum fines traducendi, non autem hujus hoſtibus: quæ eadem facultas cùm Regibus noſtris uſquè fuiſſet, atque horum hoſtibus item negata, neceſſe planè erat fœdus Rhætorum cum Hiſpaniæ Rege antiquari.

Fuit & alia de Carlomontio, Philippivillâ, ac Mariæ Burgo quæ Leodienſi Epiſcopo, ac Capitulo reddi Rex poſtulabat, gravis cum Hiſpanis controverſia, ſcilicet qui hanc rem nihil ad Regem attinere contendebant, cui Leodienſis Epiſcopus, aut Leodienſe Capitulum nullo fœdere conjuncti eſſent. Sed ad rem publicam pertinebat ſua cuique reddi, ac maximè hæc tria haud ita procul Galliæ finibus oppida.

Intereà Servianus de mutuâ Cautione cum Fœderatis Ordinibus, aut cum his qui delecti fuerant, agebat ſedulò: de quâ re variæ Civitatum ſententiæ fuêre. Trajectenſis, atque aliæ cum Serviano ita conveniundum cenſebant, uti Cautio mutua de omnibus eſſet, quæ ad Regem, & ad Socias Civitates in Pacis ſanciundæ legibus ubicùmque pertinerent, ita ut ſi Hiſpani ab his diſcederent, bellum adversùm hos utrimque denuò ſumeretur: Batavorum verò Civitas ſtandum fœderi quod annis CIƆ. IƆC. XXXIV. & XXXV. ictum fuerat, ac XLIV. confirmatum, neque quidquam ſuper eâ re ampliùs cum Serviano paciſcendum: Cautionem autem mutuam tùm ſancitam ad ea modò quæ Rex, atque Sociæ Civitates in Belgio, ac Germaniæ finibus, Rex verò ſingillatim in Gallia, in Belgio, in Sequanis poſſideret, atque ad Ruſſinonenſem

Russinonensem Agrum pertinere debere contendebant, sicuti Jurisperiti ab his consulti censuerant. 1647.

Postremò Servianus, atque Thuillerius cum Sociis Civitatibus de mutuâ Cautione fœdus renovavêre, quo cautum denique est: Uti pace ab Rege cum Hispanis sancitâ si ab hac discederent, ita ut hi, Imperator, aut quis ex Austriacis Principibus Galliarum Regni fines invaderet, ibi bellum adversùm Hispanos Sociæ Civitates unà cum Rege sumerent denuò, ac gererent ex pristino fœdere. Idem ab Rege fieret, sicubi Hispani, Imperator, aut quis ex Austriacis Principibus contra pacis leges item harum fines invaderet. In Galliarum Regni finibus Pinarolum, Russinonensis Ager, Alsacia, & quod in Lotharingia, & Belgio Rex possidet, aut ubi pax fiet possidebit, esse censerentur. Idem de Cataloniæ finibus quamdiù induciæ in hac perdurarent, cautum. Alteri Socios, aut amicos adversùm alteros ne juvarent. Quæ priùs icta fœdera essent, ea integra forent, nisi quid in hoc ultimo illis contrarium sancitum fuisset. Ubi pax inter Regem, & Philippum convenerit, ac sancita fuerit, ibi modò hoc ultimum incipiat fœdus, atque hujus legibus utrique teneantur.

In hoc ultimo fœdere ab prioribus anno CIↃ. IↃC. XXXIV. XXXV. & XLIV. ictis quidpiam Servianus, & Thuillerius discesserant, nam his quæ Pacis futuræ legibus sancirentur, ea omnia Sociæ Civitates Regi, sicuti vicissim hic illis præstare debebat, quod ex Sociarum Civitatum lubidine hoc ultimo fœdere imminutum est: dein de amicis, ac Sociis adversùm has haud juvandis nihil usquè cautum fuerat, ac denique disertis verbis cavendum videbatur, ut ne Sociæ Civitates Pacem cum Hispanis nisi cum Rege unà sancirent, quod quidem Servianus factum satis se credere simulavit eâ lege quâ cavebatur priora fœdera integra fore. Sed hæc Sociarum Civitatum Legatos nihil attinuisse scibat, quo minùs de Pacis conditionibus cum Hispanicis Legatis convenirent, atque his adscriberent nomina, signaque apponerent, neque has brevì in Tabulas relatum iri dubitabat: præstare tamen existimavit aliquâ ex parte Socias Civitates Regi adhærere, quàm in perpetuum alienatas videri, uti resipiscentiæ locus foret. Sed Suecis minimè probabatur sicubi bellum adversùm Socias Civitates (ut sunt humana) fortè gererent, Regem nihil illos adjuturum hoc ultimo fœdere promisisse. Cæterùm id de mutuâ Cautione fœdus Servianum quovis modo factum voluisse aiebant, ut ne cujus rei gratiâ Hagam Comitis ierat, eâ infectâ Monasterium Vestfalorum rediret.

Præfectus Palatio qui maximus in Gallia Magistratus est, Henricus Condæus fuerat, quem Magistratum hujus morte vacuum Rex Ludovico filio mandavit: prætereà quas obtinebat Henricus Provincias Bituriges, Æduos, Segusianos, eæ & ipsi filio datæ, Campania verò quam is usque obtinuerat, Armando Contio fratri attributa. Ludovicus Condæus sicuti antehàc Henricus pater ab Reginâ in Consilium de re publicâ deinceps cum Gastone est adhibitus, atque cæteris Regis Con-

1647. ſiliis ab quibus hunc abeſſe conſuetudine invaluit, uti per Gaſtonis abſentiam ipſe præeſſet, decretum.

Per hyemem ſaltationibus, & Comædiis Aula delectabatur, quæ Regi puero grata, neque aliis ingrata fuêre: aderant Comædorum ex Galliâ, atque ex Italiâ greges: ſed hi quoniam nova, & externa magis placent, potiores fuêre, atque eorum ſcena magis frequentabatur, aut ipſi fabulis in Regiam agendis accerſebantur, in jocis, atque facetiis de more gentis mirifici. Sed Mazarinus egregiam quandam, atque inſignem fabulam ſedulò apparabat, quæ more Italico cani, agi, ſaltari debebat. Quamobrem ab Italia qui muſicam apprimè callerent, eos accerſere, fabros machinamentis ad ſcenarum varietatem faciundis peritiſſimos, Pictores, Poëtas, prætereà qui ſaltare, & pſallere, & qui fidibus ſcirent: poſtremò cujuſcumque modi homines, mulierеſque, qui in eam rem uſui eſſent, planè ſumptui nihil parcere. Bacchanaliorum dies qui gaudium, atque lætitiam oſtentabant, huic agendæ fabulæ dicti fuerant, jamque hi advenerant, nequedùm ea apparata erat, ita ut in Quadrageſimam dilata res videretur. At hoc quoniam Pœnitentiæ in Eccleſiâ tempus eſt, id hujuſcemodi ludicris conſumere Annæ Reginæ religio fuit, quæ adeò Mazarino poſt Quadrageſimam agi poſſe fabulam dixit, cui ipſe & poſt annum æquè agi poſſe reſpondit: nam huic ægrè erat, rem quam dudùm tanto conatu, ſumptuque moliebatur, Reginæ, atque Regi filio oblectandis, ab illâ tàm parvi pendi, ut illi propè nullum hujus viſendæ ſtudium eſſet. Inde ſimultas orta inter eos, quæ quoniam utrique gravis erat, levi quorumdam operâ facilè deſiit. Dein acta per quadrageſimam fabula, quàm præſtantiſſimi ex omni Italiâ pſaltrii pſaltriæque, fidicines fidicinæque, ſaltatores ſaltatriceſque patrio more, atque linguâ cecinêre, atque ſaltavêre, varias Deorum, Dearumque, virorum, mulierumque perſonas ſuſtinentes. Inter hæc machinatione multiplici moveri cælum, ac nubes, Deos, Deaſque in terras dilabi, dein rapi rursùm, ipſum volare Cupidinem, aveſque complures, ſcenam in hortos, Sylvas, Templa, antra, maria, inferos, præter oculorum fidem mutari: poſtremò nihil quod & ad horum, & ad aurium voluptatem pertineret, deſideraveris: quod animum delectaret, planè nihil erat: fabula ter, quater, aut pluries tota inſtaurata, ac toties Regina ſpectavit, ſeu voluptati erat, ſeu quod in eo negotio ægrè Mazarino fecerat, id ſe hoc pacto corrigere eſt arbitrata.

In Germaniâ bellum hyeme, atque æſtate juxtà geritur, quem Sueci morem ſicuti antehàc diximus, introduxêre: cum his unà, atque Gallis adversùm Imperatorem, & Baioariæ Ducem plerique Germanorum jamdiù bellum ſumpsêre: nam ab Ferdinando II. Imperatore graviùs, ac regio more contra quàm in Germaniâ fas eſt, habiti Suecorum, dein Gallorum imploravêre fidem, uti ſibi auxilio eſſent, atque eâ gratiâ cum utriſque ſancivêre fœdus. Sed qui Principes inter eos fuêre, ii partim exortâ adversùm Suecos invidiâ ex alienis malis commoda ſua captantes, alii diuturni belli tædio, aut ab fœdere palàm diſceſſê-

re, aut malis fatigati detrectavêre porrò bellum. Una modò Amelia Elizabetha Hannauvia, quæ Guillelmi Hassiæ Cassellanæ Langravii uxor fuerat, mulier tùm vidua, & quæ per Guillelmi filii pueritiam in hæreditatis procuratione erat, ad ultimum permansit in fœdere, fœmina mulierum virtutes prætergressa, multisque viris firmior, atque constantior: cæteri Germani inter quos & quidam genere Principes, & permulti Nobiles fuêre, quibus plerisque res domi exigua, aut nulla erat, prætereà vulgus militum ad Gallos, & Suecos concesſêre mercede militaturi: sed major hujus belli sumptus in Gallos recidebat, quos quia fama erat divites esse, eò Germani majora ab his, quàm ab Suecis stipendia poscebant, nam cum Suecis rapto vivere assueverant, cum Gallis haud segniùs prædabantur, stipendium fermè lucro erat: prætereà Ludovicus quoniam Suecis, atque Ameliæ pecunia in belli sumptus minùs suppetebat, hanc ipsis annuam satis grandem ex fœdere curabat.

1647.

Anno proximo diximus Maximilianum Baioariæ Ducem, atque Imperii Septemvirum, per Bagnium Pontificis apud Regem Nuntium hujus implorasse fidem, ut ne se Catholicum Principem ab Suecis planè perditum vellet, cum summo Religionis Catholicæ in Germaniâ periculo, quamobrem aut pacem, aut inducias fieri postulabat. Sed ut ad æquas pacis conditiones Ferdinandus Imperator adduci posset, nondùm satis hujus attritæ opes erant: quamobrem Rex, ac Sueci bellum solito acrius adversùm hunc per proxima æstiva gesserant: quod cùm Maximilianus unà cum Ferdinando defenderet, haud leve damnum & ille acceperat, atque adeò id ut ne majus in dies foret jure metuebat, nam in finibus ejus res agebatur. Igitur ejusdem Bagnii operâ Regem obsecravit, atque obtestatus est per communia sacra, ut ne se diutiùs acerbissimis Religionis Catholicæ hostibus Suecis permitteret, qui hujus labefactandæ, ac si possent planè evertendæ causâ se profligatum cuperent, quod ut ne ex horum sententiâ fieret, de induciis quas ante annum postulaverat Rex agi vellet: se operam daturum, ut & ad has Ferdinandus Imperator adduci se sinat, quod idem Ludovicus adversùm Suecos facere possit. Rex eâ tempestate, atque Regina mater de Sociarum Civitatum cum Hispanis Pacificatione valdè soliciti erant, neque dubitabant has per futura æstiva cessaturas, atque adeò optimum factu videbatur, Turenam cum exercitu cui in Germania præerat, in Lucemburgensem Agrum venire, quò aliquantam Hispanorum manum sicut Henricus Arausius cum Sociarum Civitatum exercitu solebat, distineret, nullo id negotio factum iri si induciæ in Germania forent.

Igitur ad Legatos apud Monasterium Vestfalorum scribunt, uti cum Baioaricis quid facto opus esset consultarent, ut ad inducias pervenirentur, atque omnia ex eorum sententiâ sedulò agerent. Sed Suecis summa perdundi Maximiliani lubido erat, quem Ecclesiæ Catholicæ in Germania columen esse probè scibant: prætereà apud Stokolmiam Axelius Oxenstierna Regni Cancellarius cum omnibus amicis, & clienti-

1647. bus ab ſanciundâ pace abhorrebat, quam contrà plerique alii, atque omnes Ordines Regni & Chriſtina ipſa Regina quamprimùm factam volebant, ut aliquis denique finis tàm diuturnæ militiæ, quæ tot hominum millia exhauſerat, ac ſuppeditandi ſumptûs eſſet: poſtremò Vrangelius qui Suecis in Germaniâ Imperator erat, ab Pace, atque Induciis alienus erat, ſicuti fermè homines militares. At Suecici Legati apud Oſnabrugam longè diverſa ſuper induciis ſentiebant: nam alter Axelii Oxenſtiernæ filius Joannes paci, atque induciis adverſabatur, alter verò cum Reginâ ſentiebat, ſed omnem eam rem Vrangelio permisêre. Hic ſe planè negabat de induciis agere velle, quæ belli fortunam omnem Suecis uſquè proſperam, & ex quâ poſthàc majora ſperabat, corrumperent: inſtandum debilitatis hoſtibus, quos omni Baioariâ pellere, ac fortè Boïohœmi Regno haud difficile foret.

Tametſi iſthæc Vrangelius cum Oxenſtiernâ altero ex Suecicis Legatis ſentiret, Salvius tamen qui res noſtras magis noverat, Collegam edocuit, Regi ubi ab Sociis Civitatibus deſertus foret, quod propediem futurum videretur, omne bellum adversùm Hiſpanos fore ſuſtinendum, quod vix facere poſſet, niſi & exercitum quem in Germania haberet, aliò traduceret, quò ſibi ad id bellum uſui foret: eò Suecis defutura Gallica auxilia, quibus freti adversùm Imperatorem juxtà, & Maximilianum Baioariæ Ducem validi, ac præclari uſquè fuiſſent. Cùm autem ſibi opes eò minutum iri certum ſit, rectè profectò facturos, ſi & hoſtes ſibi minuerint inducias cum Baioaris faciundo. Quamobrem cum Legatis Gallicis convenêre, fore uti Vrangelius Ulmam mitteret, qui de his agerent. Eò misêre noſtri Alexandrum *a* Provillæum Tracium qui in exercitu noſtro Quæſtor erat Longavillæ clientem, & Antonium Fouquetum Croiſſium *b* in Senatu Conſiliarium, qui Avauxium Monaſterium Veſtfalorum venientem comitatus fuerat. Vrangelius verò Mortanium, ac Duglaſium Tribunos eódem miſit, qui denique ſicuti Galli inducias cum Maximiliano Baioariæ Duce pepigêre, non autem cum Ferdinando Imperatore, cui ſicuti nec Suecis ut inter ambos fierent, nuſquàm placebat.

a De Prouville de Tracy.
b De Croiſſy Fouquet.

Præter Sueciæ Reginam Chriſtinam, atque hujus, Regnique Sueciæ loca omnia in Germania occupata, exercitus, copiaſque, hæ induciæ ad Haſſiæ Caſſellanæ Langravium pupillum pertinebant, in cujus bonorum, ſeu paternæ hæreditatis Procuratione Amelia Elizabetha Hannauvia mater erat, & ad omnia loca quæ Guillelmus pater, aut poſt hujus obitum mater armis occupaverat, atque ad omnes hujus copias. Maximilianus verò pro ſe, pro fratre Colonienſi Archiepiſcopo Imperii Septemviro, ac totâ Baioaricâ Domo, pro Maximiliano Henrico qui electus Colonienſi Archiepiſcopo Adjutor, ac Succeſſor fuerat, atque pro horum omnium hæredibus, aut ſucceſſoribus has inducias pepigit. Sueci qui conſimiles antehâc cum Joanne Georgio Saxoniæ Duce item Imperii Septemviro, inducias fecerant, ut & illæ ad eum pertinerent caveri voluêre. Ita Saxoniæ, & Baioariæ Du-

ces in quos summa Imperatorum Austriacorum merita fuêre, nam uterque Septemviratum horum beneficio habuerat, sibi denique quiescendum existimavêre, & Hispanorum lubidini servientem Ferdinandum Imperatorem deserendum, uti sibi consulerent. Per induciarum conditiones Maximilianus Hailbronam Regi, Memingam in Sueviâ, & Uberlingam ad Acronium Lacum Suecis tradidit, cui vicissim hi Raïnum, ac Donaverdam ad Danubium reddidêre.

1647.

Dùm hæc apud Ulmam gerebantur, apud Acronium Lacum Brigantium ab Vrangelio qui Suecis Imperator erat, necopinato captum est: nam oppidum modò tentare, atque prædas agere consilium fuerat. Sed hæ oppido capto factæ sunt multò ampliores, quoniam undequâque qui accolebant, ii quod carissimum domi habuerant, eò sicuti in tutum contulerant: pauci rebus suis in naves properè congestis Lindaviam profugêre, cæteri in ipso fugæ consilio, atque conatu oppressi, cum ipsis navibus præda hostium fuêre. Dein his navibus Vrangelius fretus, atque aliis sedulò conquisitis, Lindaviam contendit: milites pars navibus impositi, alii pedibus Lacum circumducti. Lindavia in ipso Lacu posita est, atque ab continenti tenui aditur isthmo, novum adeò oppugnationis genus, resque navibus, non uti solet, terrestri machinatione gerenda erat: lacus ipse Austriacis opportunus introducendis in oppidum commeatibus, atque auxiliis: nam præter Brigantium ab Suecis captum, omnia ad Lacum Austriacorum loca fuêre: neque ea fuit Suecis navium copia, ut his omne oppidum cingerent, atque adeò per positas laxiùs custodias, ad id noctu evadere haud magni negotii erat. Eò factum, uti multis diebus in eo negotio frustrà consumptis, postremò Vrangelius omitteret incœptum. Intereà tamen Meinaviâ in eodem lacu Insulâ haud procul Constantiâ potitus est: nostri Tubingam oppidum, atque Arcem ad Nicrum amnem in Vitembergensi Agro deditionem facere coëgêre: ea res ab Carolo [a] Moncio Hoquincurio egregiè gesta, qui in exercitu Germanico Turenæ Legatus fuit.

[a] De Monchy, Marquis d'Hoquincour.

Sed id anni tempus insidiis instruendis, componendoque dolo, quàm bello gerendo aptius erat: ei rei Caracena in Belgio dabat operam, ut Armentariam ad Legiam amnem proximis æstivis Gallis deditam per oppidanorum proditionem reciperet: complures tamen boni, fidelesque mansêre, quosdam Caracenæ promissa, tædiumque novi dominatûs transversos egêre. Sed ea res levitate unius ex popularibus conjurationis, ut ferè fit, palàm facta, nam pro more gentis largiùs in cauponâ vino cum cæteris indulgens rem incautiùs aperuit: pauci jam hostes oppidum clàm introierant, latebantque in conjuratorum ædibus, de quibus omnibus more majorum supplicium sumptum: sed mox ea res apertâ vi sicuti posteà memorabimus, quàm tùm dolo meliùs gesta.

Anno proximo ab Christinâ Sueciæ Reginâ legatus in Galliam fuerat Magnus Lagardius, qui hujus verbis de pace inter hanc, & Christianum Daniæ Regem ab Ludovico, atque Annâ Matre conciliatâ gra-

1647. tias ageret, quæ eò ampliores fuêre, quòd per hujus pacis conditiones Dani provinciis duabus quæ suæ usquè fuerant, Suecis cesserant: hoc anno & ipse Christianus consimiles Ludovico, atque Annæ matri gratias egit per Corvitsium Alefeldium Legatum, qui hanc pacem tametsi cum eâ jacturâ Regi suo jucundissimam accidisse significavit.

Sub id tempus Carolus Schombergius Equitum Tribunus, Dux atque Franciæ Par, prætereà in Septimania quam Gasto provinciam obtinebat, ipsi Legatus id sponte Munus abdicavit, scilicet uti Reginæ, atque ipsi Gastoni morem gereret, cui & antehàc ipsâmet cesserat provinciâ, quam patris morte vacuam priùs obtinuerat, datam ab Ludovico XIII. Majores hujus ab Germaniâ in Galliam migraverant, quorum splendore, & virtute, sed maximè fidei famâ clarus haud minora suæ ipsius fidei, atque virtutis documenta dederat: huic Regina Tribunatum militum Helvetiorum, qui Regi mercede militant, dedit, quod Munus antehàc Francisci Bassomperæi nuper demortui fuerat. Id sibi expetebat Henricus Aurelius Longavilla, Neocastelli Princeps, quod oppidum cum satis amplâ, atque opimâ regione Helvetiis finitimum obtinet, apud quos tametsi & vicinitate, & genere, atque autoritate plurimùm valeat, tamen beneficiis, quorum ipsi maxima per id Munus apud eos copia fuisset, gratiam augere consilium erat. Nam homines ferè ex benè, aut malè faciundi copiâ æstimantur.

Fuêre qui ita existimarent, Mazarinum Longavillæ hujus Muneris spem fecisse, sed Rivieræ operâ Gastonem obstitisse, incertum Mazarini voluntate, necne. Cæterùm Gastoni ut ne Condæi potentia plus æquo cresceret cautio erat, cujus sororem Longavilla uxorem duxerat, atque adeò hunc Helvetiis mercede conductis, quorum haud exiguus in Gallia plerúmque numerus est, præfici haud in rem suam esse ducebat: neque fortè in rem publicam, aut regiam fuit, tam vicinum Helvetiis Principem hujus sibi conciliandæ Gentis tantam habere facultatem, atque hunc Tribunatum in ejus familiam ingredi: nam hic mos, hæc disciplina hujuscemodi viris Principibus est, ut ubi quid ipsis ab Regibus semel est datum, id familiæ suæ perpetuum esse debere contendant, sicuti prædia hæreditaria essent. Mazarinus ut ne hæc repulsa Longavillæ ægrè esset, Cadomum oppidum huic, atque Arcem curatâ in æstimationem Præfecto pecuniâ ab Rege permitti, prætereà Juxium Castellum firmissimum donari curat, quorum alterum in Normannia, quam Longavilla obtinet, provinciâ, alterum in Sequanorum, & Neocastelli Comitatûs finibus positum est. Hæc atque atque alia hujuscemodi vitio temporum factitata, queis per Regis pueritiam virorum Principum vis leniunda, atque injuriæ occurrendum fuit: cæterùm ea erant Longavillæ in rempublicam merita, uti navatæ cùm in bello gerendo operæ, tùm paci faciundæ, hæc merces jure tributa videretur.

Hispani pace cum Sociis Civitatibus clàm sancitâ satis certi has hoc anno quieturas, tùm denique tempus advenisse credebant, quò & rem suam prolapsam restituere, & nostram labefactare sibi maxima facultas foret. Eò Leopoldum Guillelmum virum ex Austriacâ Gente Principem ab Germaniâ accersunt, experti videlicet Belgas sibi amplum, atque magnificum ducere, si ab tali dignitate, tali genere viris regantur, atque ad omnia quæ imperentur obedientiores, ac promptiores esse. Is igitur ubi advenit primum copias omnes quas antehàc in finibus Gallorum, atque Sociarum Civitatum cogere mos fuerat, in unum modò, atque adversùm nos, quandò is modò restabat hostis, maturè conducit: hæ haud procul Rupe regiâ visæ ad Picardiæ, & Campaniæ fines Aulam etiamtùm ludicris intentam aliò animum adjicere coëgere. Qui oppidis finitimis præfecti erant, ii properè eò proficisci, Quincæus maximè, qui Casteleto, is locus propiùs Cameracum est, præerat, prætereà Præfectus Castrorum omni circùm regioni prospicere, hostium explorare consilia, conatibus quoad posset obviam ire, & quæ opus esse intelligeret, ea providere, atque facere jussus, copiæ eâ gratiâ eódem missæ, quibus præesset. Is homo per vaniloquentiam primùm, de se magnifica dictitando, prætereà ornatu militari sæpiùs inusitato, atque barbaro, & consimili cultu corporis effecerat, uti strenuus haberetur, dein ex eâ famâ ad hos ordines pervenerat, ubi quæ dixerat, ea facere necesse habuit, neque dictis facta fidem ademêre.

1647.

Inter hæc Duvallius Marchio Fontenaïus qui antehàc legatus Romam fuerat, sicuti suprà memoravimus, eódem extra ordinem legatus est iterùm. Hunc Michaël Mazarinus Julii Cardinalis frater idoneum ratus, qui sibi ab Pontifice Ludovici rogatu Cardinalatum impetraret, Romam mitti postulavit, neque magnoperè quidquam ei rei tùm obstare videbatur, nisi quod fratribus duobus is honos rarò conferri solet. Cæterùm Barberini cum Pontifice Ludovici, atque adeò Mazarini operâ redierant in gratiam, Gallorum arma Româ haud ita procul apud Plumbinum, & Longonis Portum erant, quæ res ad metum conferebat, quo magis quàm gratiâ plerique mortalium moventur. Ad hoc Romæ omnia eâ tempestate venalia, scilicet apud mulierem quæ per Pontificis affinitatem rerum omnium potens erat.

Eâ tempestate Odoardum Farnesium Parmæ Ducem cupido cepit Romanis sese rebus plusquàm opus esset, admiscendi: eò hunc operam dedisse ferunt sedulò, ut Olympia Aldobrandina Rossani in Neapolitano, Meldolæ in Romano Agro Princeps, mulier adolescens, ac formâ præstantissimâ quæ sibi propinqua erat, Camillo Pamphilio de quo suprà memoravimus nuberet: hic Pontificatûs hujus initio Cardinalis creatus fuerat, sed vitam cælibem abnuebat, cupiebatque uxorem ducere. Aldobrandina Marcum Antonium Burghesium Sulmonis Principem virum antehàc habuerat, qui haud ita pridem obierat mortem: his nuptiis Odoardus spem nactus erat sese fretum Innocentio ex volun-

1647. tate usurum, cui Camillus fratris filius est, & cùm usque adhuc ille fuisset in Olympiæ potestate, quæ Camilli mater est mulier longè florentem ætatem prætervecta, facilè futurum existimavit hanc ab adolescentiore Olympiâ superari, quæ omni arte muliebri Pontificis gratiam huic præriperet. Sed istuc ipsum metuens senior Olympia primùm omni ope enisa est has disturbare nuptias, quod & hujus impulsu Pontifex fecit: sed uterque frustrà fuit, nam Camillus Aldobrandinæ amore perditus, utrumque exoravit, ut hanc sibi uxorem ducere denique liceret. Rure factæ sunt nuptiæ, neque his adfuêre Pontifex, & Olympia, atque huic cautio fuit, ut ne posthàc Romam nurus veniret. Cæterùm inter mulieres tametsi longè absit culpa, tamen formæ, atque earum rerum, quibus se dignas deputant quæ amentur, fermè certamen est, neque ulla usquàm aliam sese formosiorem æquo animo conspexit. Igitur cum Olympiâ Fontenaïo magis, quàm cum Pontifice de omnibus agendum fuit, quæ res multo maximè indigna erat, fœminam rebus propè divinis præesse, atque ex ejus lubidine pendere omnia. Tamen nonnihil hoc erat, pretio quod cuperes efficere, nam Olympia tanquàm senis Pontificatus sibi brevior futurus esset, omnibus modis ditari properabat. Camillus ubi uxorem ducturus fuit Corbiæ Abbatiam quam Rex ab Mazarino abdicatam illi antehàc dederat, & ipse abdicavit, ac Regi reddidit.

Sub id tempus Condæus cui decreta provincia Catalonia fuerat, eò mutatis ad celeritatem equis citus abiit, quò factum est, ut ubi Barcinonem advênit, hunc pauci comitarentur: prætereà mediocriter vestitus veste lugubri, patris nuper demortui causâ, vix se Condæum esse fidem fecit. Documentô Principibus & per inania vulgo serviundum, quoniam id ad famam pertinet, quæ ad res gerendas plurimùm valet. Massiliam item tùm abiit Armandus Richelius, cui nondùm ætas militiæ patiens erat: neque Aquiloniæ Amitæ sub cujus erat tutelâ, hæc immatura profectio probabatur, seu id ipsa simulabat, uti sumptui parceret, qui magnus faciundus erat, pro dignitate, ac nomine adolescenti quæsito, si illius voluntate hæc instituta profectio crederetur. Navibus longis Præfectus erat, quas ipse ductare hoc anno decreverat, atque ex Consilii sententiâ, quoniam judicio suo per ætatem non poterat, cuncta facere. Postpaulò quàm Massiliam advenerat, adornatâ Classe Prætoriam conscendit, navesque longas cum grandioribus bellicis duodecim Tarraconem duxit, sicuti urbem hanc Condæus esset oppugnaturus: quod ubi hostibus satis persuasum, atque eò versùs duxerant copias, Classis in Provinciam rediit, Condæus verò ad Ilerdam contendit, quò primùm Juvenis usquè felicissimus offendit, sicuti posteà memorabimus.

Intereà quinque naves quæ in eo freto stationem habuerant, quod Ilvam Insulam ab continenti dirimit, Plumbinum inter, & Longonis portum, Neapolim cursum tenuêre: his præerat è Melitensi militiâ Polus,

Polus, cujus nomen virtus magis, quàm genus, aut majorum imagines nobilitavêre. Is rei navalis ſcientiſſimus improvisò adveniens naves aliquot ad ipſam Neapolitani portûs molem applicatas deprehendit, abduxitque, ac magnum Urbi terrorem injecit. Eò res primùm Proregi *a* Roderico Ponſeleoni Arcoſio Duci incredibilis viſa, donec ipſe ad portum venit, & Poli naves fuêre in conſpectu. Ibi verò feſtinare, parare, atque tantam audaciam Gallis haud impunè eſſe velle. Ex omni navium quæ in portu erant copiâ grandiores bellicas ſex, quinqueremes decem ornari, atque inſtrui jubet, cujus rei in Urbe armis, viriſque opulentâ, atque è regiis navalibus ſumma facultas fuit.

1647.

a Roderic Ponſe de Leon, Duc d'Arcos.

Id adeò eâ nocte confectum, atque poſtridiè cùm luceſceret, portu egrediebantur. Bellicas grandiores quæ velis modò aguntur remulco quinqueremes trahebant, neque tùm his, aut illis ulla venti copia, quod noſtris grave, hoſtibus contrà erat, quorum naves remis pars ſuis, aliæ alienis agebantur: has pleraque nobilitas, atque delecti è Juventute urbanâ conſcenderant, bonæ ſpei pleni, quoniam & numero, & genere navium præſtabant: prætereà animos faciebat omnis effuſa ad ſpectaculum multitudo, & ſuorum unicuique neceſſariorum conſpectus, ut in tantâ quæ aderat frequentiâ, nullum benè, aut turpiter factum latere poſſet. Gallicarum immenſa navium corpora quoniam venti inopia erat, immota manebant, neque duci, aut circumagi ſicuti res moneret, facilè poterant. Nam ea fermè navalis rei ubi pugna inſtat, peritia eſt, uti quâ parte ventus ingruit, in eam naves curſu obliquo ferantur, undè in hoſtem quàm maximâ vi venti ſicuti impetu facto præcipites ruant.

Hujus rei cùm hoſtium naves portu egrederentur, nulla noſtris ſpes erat, atque in tranquillo hoſtium actuariis æqua omnia fore videbantur. Iſciam Inſulam tunc cùm maximè ſuperare contendebant, cùm tenuis primùm ventus exortus momento temporis increbreſcere cœpit: huic Neapolitanæ naves obnitebantur fruſtrà, atque remigum operâ parùm proficiebant. Igitur noſtri tempeſtatem ex ſententiâ nacti incendiarias quas habebant duas præmittunt, quæ duabus Neapolitanis applicarent ſeſe, eaſque ac fortè plures incenderent, reliquæ ſubitò ſubſecutæ. Jam eò pervenerant, undè tormentum adigi poſſet, cùm hoſtes converſis navibus Neapolim versùs fugam intendêre: noſtri acriter perſequi, & cùm aſſequi nequirent velis, remiſque capeſſentes fugam, tormentis quod unum eminùs fieri poterat infeſtare, donec hoſtium conſpectum nox ademit. Iis Prorex cùm rem ſecùs cedere è portu animadvertiſſet, quò cum cæterâ multitudine ſteterat, quinqueremem ſubſidio miſit, & qui Claſſi præerat, ei ſuis verbis nunciari jubet, uti nuſquàm niſi victor rediret. Eo metu ad pudorem qui ex fugâ haud exiguus inceſſerat, addito, totam noctem apparandis ad craſtinam pugnam navibus agitavêre. Ubi verò illuxit, naves evexêre in altum, actuariis rursùm majora navigia remulco trahentibus, atque hæc ita conſtituêre, ut eorum latera noſtrarum lateribus adverſa,

1647. atque proxima essent, nihil in velis, armamentisque præsidii, quoniam nulla venti copia, omnis spes in virtute posita erat.

Tormentis igitur, atque sclopetis agere cœpêre: intereà quinqueremes Neapolitanæ circumagi, atque aliâ parte naves nostras tormentis oppugnare, nam hostibus expropinquo decertare, aut prælium manibus facere nusquàm in mentem venit. Dies quinque eo modo pugnatum, nisi ubi nox prohibebat: die sextâ navigia majora septem, atque quinqueremis una ab Prorege amplius subsidio Neapolitanæ Classi missa, quæ res denique Polum tanto navium numero imparem abscedere coëgit. Tredecim majora navigia, actuariæ duodecim hostium fuère, Polus sex omnino naves, atque incendiarias duas habebat, quas omnes incolumes reduxit in Provinciam, atque ad cæteram Richelii Classem adjunxit: hostium non pauci desiderati, complures vulnerati, item vulneratæ, atque pessimè habitæ aliquot eorum naves, postremò ex eâ expeditione Polum magna laus secuta est, quæ tamen sicuti pleraque alia quæ mari geruntur, nullius ad rempublicam momenti fuit.

Ineunte Maio Ludovicus Rex, atque Anna Regina mater, omnisque Aula profectionem ad Ambianos adornabat, ut eò in Regni finibus aliquandiù commorarentur: nam haud ita procul hostes multa moliri fama erat, ac de Armentariâ ad Legiam amnem quoniam dolus secùs cesserat, oppugnandâ cogitare. Igitur Matthæus Molæus primarius Senatus Præses cum aliis Præsidibus, atque Senatoribus uti sui Ordinis verbis vale dicerent Regi, atque Reginæ matri ad eos adiêre. Quod postquàm est factum Molæus hos edocendos existimavit, quantùm ad rem publicam pertineret Decretum quoddam Inquisitionis Romanæ, quod in vulgus Pontificis Nuntius nuper ediderat. Id in librum De autoritate Petri, & Pauli fuit: prætereà in librum alterum de Ecclesiæ magnitudine super Petri, et Pauli, autoritate fundata, quibus duobus libris hos æquales fuisse, in eadem Cathedrâ sedisse, Apostolorum, atque omnis Ecclesiæ principes fuisse ex Patrum, Pontificum ipsorum, atque Conciliorum sententiâ satis, superque probari plerisque videbatur, neque eò tamen duos in Ecclesia summos Pontifices post-hàc esse posse, sed amborum Apostolorum potentiam in unum Pontificem Romanum recidisse, ac porrò futuram. Romæ tamen visum ex eo posse quosdam adduci, uti crederent duos in Ecclesia Pontifices summos creari posse: quò factum est, ut his libris *si omnimoda inter Petrum, & Paulum æqualitas fuisse intelligeretur, sine subordinatione, & subjectione Pauli ad Petrum in potestate supremâ, & regimine universalis Ecclesiæ, id hæreticum esse* Inquisitionis Congregatio his omninò verbis decerneret, cæterùm hos libros ab Antonio Arnaldo de quo suprà memoravimus, scriptos, atque editos fuisse aiebant.

Super hoc Inquisitionis Romanæ decreto Talonus Actor regius Senatum edocuit. *Inquisitionis Consilium, seu Congregationem sese universalem prædicare, quod quidem jus quoddam, atque judicium huic esse ubicumque*

terrarum ostentaret, certè usquè adhuc ignotum in Gallia, nec de quo convenire usquàm possimus, multis gravibusque de causis, ac magnoperè ad rempublicam pertinentibus. Quæ ab ipso Pontifice de fide, ac fidei ipsius doctrinâ proficiscantur ex formulâ (Bullas appellant) ea nobis summo in honore, ac pro legibus esse, modò ut in Senatu recitata sint, atque in Acta hujus relata: sed hujusmodi Consiliorum, aut Congregationum Decreta non eódem modò haberi, quæ sicuti Doctorum Consulta modò esse videantur, quibus stare nequaquàm teneamur. Præterea quæ Nuntius huic Decreto adscripserit, sese videlicet Nuntium non modò apud Regem, sed & in universo Galliarum Regno esse, quem Pontifex jusserit Inquisitionis Decretum isthîc edere, atque ad Nuntiaturæ suæ Ordinarios hujus exempla mittere, sicut in Acta Nuntiaturæ suæ relatum sit, isthæc enimvero ad parandum sibi in Gallia jus, judiciumque, aut ut id jam antehàc paratum ostendat, pertinere, rem inauditam usquè, atque insolitam. Non alias isthîc Nuntii Pontificii, quàm aliorum Legatorum partes esse, scilicet uti quæ ab Principibus suis jussi sint, ea apud Regem agant: cum cæteris nedùm cum universo Galliarum Regno nihil ipsis esse negotii. Nulli civi quidquam publicæ rei cum Pontificis Nuntiis, sicuti nec cum aliis Legatis aut consultare, aut agere fas esse. Nuntiaturam Magistratum Pontificium in Gallia non esse, & qui hanc gerat, eum nec imperii quidquam, nec juris, aut judicii in quemquam habere. Quæ igitur Nuntius hujuscemodi Inquisitionis Decreto in vulgus edito adscripsisset, ea conficta esse, sicut & Nuntiaturæ suæ Acta Tabulis consignata, quibus tamen rebus Senatum obviam ire necesse videatur, ut ne ille isthæc omnia sibi quoniam de his taceretur, concessa putet. Romanos perindè ac majores suos potentiæ avidos, cujus in consimilibus animis tametsi in rebus dissimilibus eadem lubido sit. Postremò Senatûs Decretum fit, ut ne qui Archiepiscopi, Episcopive, aut alii in Gallia Inquisitionis, alteriusve Congregationis Romanæ Consulta, Acta, Decreta, ac ne Bullas quidem, aut alia ab Roma profecta accipere, edere, aut exequi velint, prætérquàm ex Regis Edicto in Senatu promulgato, intereà Decreti Inquisitionis exempla omnia conquirerentur, & ne cui hæc penes se habere liceret.

1647.

Hoc anno demum Anna Regina Britanniam provinciam sibi sumpsit, sicuti Britannorum precibus fatigata, quod eam rem sibi saluti, atque ornamento fore probè intelligerent. Fuêre qui Mazarinum eo pacto hanc obtinere voluisse provinciam dicerent, quam tamen Melleraius sicuti Reginæ Legatus porrò administravit, neque quid lucri Mazarino fuisset huic provinciæ absentem præesse haud satis capio, cui omnis respublica ab Reginâ permissa sit. Sed illa modò ex omnibus Regni provinciis neque vectigal Regi pendere, neque quod cæteris provinciis gravius est, aut Quæstoribus, aut Publicanis, aut huic omni hominum generi, quod malo publico alitur, prædæ esse: id adeò eorum gratiâ, & potentiâ qui hanc obtinuêre, factum esse Britanni satis sciebant, quò magis Britanniam Reginæ provinciam esse studebant. Si quid in rempublicam Rex ab hac conferri vult, id dono datur, atque accipitur, eò Concilium provinciæ habetur, Eccle-

1647. siastici, Nobiles, atque Plebeii conveniunt, quid Regi donandum, quoque pacto id efficiatur inter se consultant, cujus rei gratiâ quæ sibi ipsis imposuêre antehàc portoria, atque vectigalia, ea augent, super vino ut plurimùm, quo advectitio quoniam humus præterquàm apud Nannetes viti infœcunda est, utuntur.

Intereà Ludovicus, atque Anna mater Compendium ad Esiam amnem advenerant, quò nuntiatum est hostes Armentariam oppugnare: ea res Aulam ad Ambianos pergere coëgit. Jam anteà quoniam copiarum haud satis esse hoc anno videbatur, ut ex pristinâ gloria, atque famâ res publica gereretur, Gasto nullam sibi belli partem attingendam esse decreverat, atque adeò ad Gassionem, & Ramsavium Equitum Tribunos, qui ipsi antehàc Legati fuerant, summa imperii redibat. Sed inter hos jamdiù simultates, atque odia fuêre, quæ res multas opportunitates corrupit. Gassio apud Curtracum hyemaverat, quò arcem properabat ædificare, cùm hostes circùm Armentariam esse nuntiatum. Igitur relicto in hybernis Bergeræo fratre, qui opus maturaret, ipse cum centum & quinquaginta modò equitibus Bethuniam per media hostium præsidia contendit. Eò jam copiarum quidpiam advenerat, quas ad Mervillam duxit, quò stativa habuit, intereà dùm cæteræ omnes copiæ convenirent: hæ undequâque accersitæ properabant accedere, quia tamen paucæ erant, id magnoperè solicitum habebat Mazarinum, metuentem ut eâ parte hostium conatus sustineri possent.

Ad hoc pudebat quos ultrò lacessere solebamus, eos ad oppugnanda quæ tenebamus oppida satis valere, ac varii eâ de re vulgi sermones erant. *Exhaustum anno proximo Ærarium, bello quod in Italia terrâ, marique gestum sit, atque incæpto duplici, quorum alterum fœde, alterum feliciter evenerit, quò fama quidem rei primùm corruptæ recuperata, cæterùm conduplicatus instaurando exercitui, & Classi sumptus, qui jam ad Belgicum bellum fieri vix possit. Italicum procul ab Urbe, atque orbis terrarum prope diversissimâ parte gestum. Belgicum in ipso Urbis conspectu, aut certe viciniâ geri, quod adeò ad hanc magnopere pertineat.* His atque aliis hujuscemodi Mazarinus impulsus, tantò studiosiùs providere, atque facere omnia, festinare, parare, cunctos qui circùm Regem, & Reginam erant nobiles, hortari uti necessario maximè tempore reipublicæ subvenirent, ad castra ire ne gravarentur, fortem patriæ, atque Regi navarent operam, qui ad Regis custodiam equites adesse solent, eos propè omnes ad castra mittere, postremò nihil omnium quæ usui essent omittere.

Intereà dùm hostes Armentariam oppugnabant, Gassioni, & Ramsavio Equitum Tribunis aliquid conandum Mazarinus censebat, seu oppido ferrent suppetias, seu aliud in Regis Hispaniæ ditione oppidum tentarent, atque hoc quidem magis placebat, & ut Ypras oppugnarent, autor erat, magnam, sed haud satis firmam, ac munitam Urbem. *In eo maxime per id bellum Hispanos offendisse, quòd Gallicæ ditionis oppida non oppugnaverint, quoties sua Galli oppugnabant: nam hanc certam propè*

esse damni vitandi aut sarciundi rationem : vitandi si hostis inceptum suum omiserit, ut item tuum te omittere cogat : sarciundi si illo non omittente, ita tu nec tuum omiseris, quod aut confectum eodem spatio erit, aut tuis intereà probe munitis castris vix hostes hæc expugnare, atque oppido ab te oppugnato ferre suppetias poterunt.

1647.

Armentaria ad amnem Legiam utrimque posita est, ingentis vici magis, quàm urbis instar: hanc satis magna incolit multitudo, cui ex lanificio quæstus : perindè ac majora oppida immunis est, Dominum habebat Egmondanum, qui per hæc bella ad Ludovicum ab Philippo defecerat : oppidum cingit fossa, quam Legiæ aqua subit: hujus fossæ latus externum via tecta muniebat, quâ militi tutò commeare, & propugnare copia est, id modò firmi nostri habuêre, quod si hostis expugnaret, fossam transgredi, & vallum qui pro muro erat, transcendere ne Equiti quidem difficile videbatur, nam recens congestus agger haud satis coaluerat: quatuor erant præterea ex aggere semilunæ, prorsùs omnis spes in virtute militum, & Præfecti posita: is erat Jacobus *a* Rugæus Belieroplessius item Castrorum Præfectus. Oppidum nostri biennio ante fine æstivorum vix totum biduum oppugnatum ceperant, quod nunc duodeviginti hominum millia circumsidebant: his Picolominius, Lamboïus, Beccus *b* Bucoïus, atque Caracena Duces egregii, strenuique præerant: Stephanus Gamarra Hispanus rei tormentariæ in Belgio Præfectus, atque Lipontius Italicus VI. Id. Maias cum tribus hominum millibus, pars pedites, alii equites fuêre, ad oppidum qui rem aggrederentur præmissi fuerant.

a De Rougé, Marquis du Plessis Belliere.
b Le Comte de Bucquoy.

Sed equitatus Eterræ portam versùs propior factus nostros excivit oppido, pedites vimineis doliis terrâ oppletis tecti, vinearum genus esse videtur, longiùs substiterant: at utrosque Belieroplessius centum & quinquaginta omninò equitibus fretus propulsavit, & ab vineis longiùs abegit: dein inter macerias, quæ circùm oppidum sunt velitationibus biduum absumptum, donec eâ nocte quæ XVII. Calend. Iun. antecessit, fossæ ad oppidum duci cœptæ. Id quatuor ab partibus factum, locataque viginti duo tormenta, hostes objectis vineis opus maturare, nostri sicut hos & ipsi oppugnaturi essent, ad eos versùm fossas consimiles ducere, qui propugnandi modus egregius non nisi ab fortissimis viris, & præsidio valido, atque adeò usurpari raro solet: XV. Calend. Junias sclopetarii sexaginta, equites triginta amotis equis, sclopetis brevioribus de more instructi, prætereà falcibus inversis eruptionem fecêre: qui eâ parte in statione fuêre hostes, ii fusi, fugatique, capti Centuriones duo, quorum alter graviter vulneratus, vineæ disjectæ, fossæ, atque omne munitionum opus corruptum, cratium, viminum, virgultorum, atque hujuscemodi materiæ magna vis igne absumpta, ipsa tormenta in potestate nostrorum fuêre, at defuêre quæ hæc avehérent jumenta.

Triduò post quâ parte Helvetii qui Regi mercede militant, habebant stationem, facta iterum eruptio : octoginta fuêre Lensburgero

1647. Vexillario duce, fuêre & Galli ſexaginta duce Surino è Breziacâ Cohorte, qui in hac eruptione graviter femur glande vulneratus eſt: poſtquàm hi glandes ſclopetis miſerant, hoſtes eos pulſum iri facilè arbitrati acriter inſtare, noſtri primùm reſiſtere, ac ſuſtinere, dein hoſtem pellere: jamque omnis erat ea ſtatio ab his deſerta, noſtrique eo locata tormenta moliri, atque avehere nitebantur, ſed id fruſtrà tentatum, fatiscentibus qui rem ſuprà vires aggreſſi fuerant: ab externo intereà foſſæ latere, nam id modò noſtri in via tectâ locati fermè tutati ſunt, perpetuò glandes in hoſtium propiores ſtationes miſêre, in quibus nihil tutum eſſe patiebantur.

At Leopoldus cui Belgium provinciam ab Philippo datam eſſe ſuprà memoravimus, rem apud Armentariam ſeſe per Legatos confecturum confidebat, neque hanc ſatis dignam operâ ſuâ deputabat. Ubi tamen lentiùs procedere intelligit, huic maturandæ poſtremò X. Calend. Jun. in caſtra venit: noſtris ob ejus adventum ſtrepitu in hoſtium caſtris facto ſpes oblata auxilii eſt, nam & eódem tempore ab Gaſſionis, & Ramſavii caſtris, qui propiùs acceſſerant, tormenta exaudita hos haud procul abeſſe ſignificaverant: dein noctu ex utriſque caſtris aliquo intervallo collucebant ignes, uti diverſa caſtra haud longè inter ſe diſtantia ſatis dijudicarent. Admoniti tamen noſtri ab quatuor militibus Gallis, qui antehàc capti ab hoſte in oppidum profugerant, nihildùm ipſis auxilii ſperandum IX. Calend. tertiò erupêre. Quinquaginta Helvetii fuêre, quos haſtati duo, triginta è Navarricâ Legione pedites, quos item duo haſtati ductavêre, præterea equites triginta, qui pedibus ſicut antehàc falcibus inſtructi pugnavêre: ad hoc malogranatorum (miſſilis ignis genus eſt) jaculatores duodecim: poſtremò qui hoſtium opera diſjicerent triginta, idoneis ad eam rem inſtructi ferramentis: hæc eruptio perindè ceſſit, ac priores duæ: centum & quinquaginta hoſtes cæſi, opera eorum diſjecta eâ parte, ac ſolo æquata.

Nihilo tamen ſegniùs Leopoldus agere, quæ diſjecta, & corrupta fuerant, ea reſtituere, nihil noſtrorum impetu, atque virtute ab incœpto deterreri, quoniam omni ſpe auxilii ademptâ hos deditionem facere denique neceſſe erat: quod eò maturiùs factum iri intelligebat, quòd ab transfugâ certior factus fuerat, in oppido multa ad diuturniorem propugnationem deeſſe: hic pulveris tormentarii, cæterique ad rem tormentariam inſtrumenti inopiam eſſe indicaverat, pilas quæ tormentis mitterentur non ferreas de more, ſed lateritias eſſe, & plumbo oblitas, quo ſolita gravitas ineſſet. Igitur Leopoldus per Tubicinem de deditione Belieropleſſium compellavit, ſignificavitque hæc ſibi nota eſſe, ſed is nondùm ex ſententiâ reſpondit. Poſtridiè noſtri quartò erupêre, malogranatorum jaculatores quindecim fuêre, ſexaginta cum falcibus equites, è Prætorianis, Navarricâ Legione, & Breziacâ Cohorte ſclopetarii nonaginta, tantúmdem ex Prætorianis in ſubſidiis fuêre: hi omnes ſecundâ vigiliâ oppido egreſſi quàm proximè hoſtium

stationem tres horas delituêre: qui in subsidiis erant, paulò longiùs restitêre: dein signo tormenti strepitu ex oppido dato subitò consurgunt, neque segniùs hostes eódem tormenti, prætereà sclopetorum strepitu exciti extrà munitiones procedunt: nostri repetitâ multoties glandium ab sclopetis missione hostes abscedere cogunt, trecenti ex his desiderati, cæteri ad Munitionem in quâ tormenta locata erant, sese recepêre, quorum pilis subitò emissis impetum nostrorum inhibuêre: quindecim omninò ex his cæsi, quinque vulnerati, inter quos *a* Lagebastonus Brevillius Procenturio, qui primos ductaverat.

1647.

a Du Breuil Lagebaston.

Sed hæc gloriosa profectò, cæterùm ad prohibendam oppidi expugnationem haud satis valebant, cui deditione modò antevertere copia erat: quoniam verò in bello fortuna plurimùm potest, hanc Belieroplessius opperiri decreverat, si fortè in Gassione, atque Ramsavio quid auxilii foret: eò tempus ducere, atque prolatare deditionem: prætereà Regis opes hoc anno haud æquè ac proximis firmas, quamdiù apud Armentariam hostis attineretur, tamdiù id reipublicæ saluti fore probè intelligebat, eò tempus lucri faciundum, nam intereà & hostium copias minui, neque his per reliquum æstivorum aliud quidquam gerere copiam fore. Contrà Leopoldus maturare rem, pudore, atque irâ stimulari, quod ante oppidum unâ propè die antehàc ab nostris captum tamdiù cum tanto exercitu sederet, nequedùm fieret deditio.

Itaque de tertiâ vigilia ante diem VII. Calend. Jun. ad semilunas quatuor admovet copias, in queis quoniam neque palorum ordo, qui succedentes, neque cervi qui subeuntes arcerent, usquàm erant, nam cuncta hæc hostium tormenta disjecerant, in summum evadere facile fuit: sex modò in una quâque milites fuêre, ne omninò desertæ viderentur, cæterùm ubi hostis adventaret, ad oppidum sese recipere jussi. Igitur nullo negotio semilunas hostes ingressi sunt: at continuò ex oppido tanta vis glandium sclopetis in superstantes emissa, uti loco cedere, & semilunas vicissim deserere cogerentur, tantaque his ex glandibus pernicies extitit, ut avehendis qui eâ peste perierant, diem unum inducias hostes petierint. Sed id propugnandi genus tantam pulveris tormentarii vim absumpserat, uti quò porrò propugnantes uterentur, nihil propè reliqui esset, quâ necessitudine adductus Belieroplessius, atque opportunè ab Leopoldo de deditione compellatus ex sententiâ denique respondit, atque oppidum pridiè Calend. Jun. dedidit.

Præfecto, Propræfecto, Quæstori, atque Centurionibus abeundi cum omnibus rebus facta potestas est, arma adempta præter gladios, quibus de more succincti abirent, cæteri retenti: hostes contrà pactorum fidem captivorum res retinuêre, item Quæstorem, fratremque ejus, æris alieni specie, quod alendo præsidio in oppido conflaverant. Leopoldus sese captivos si Regi videretur, permutaturum edixit, mille, & septingenti fuêre. Cæterùm Belieroplessius eo damno accepto clarus factus, atque ab Reginâ collaudatus est, quod tam egregiè in

1647. loco infirmo propugnaſſet. Profectò haud aliàs cujuſquam virtutem ni res proſperè eveniſſet, laudari memini: ſed nobis res adverſæ magis, quàm ſecundæ æqua noſcere ſuadent, docentque virtutem ab fortunâ ſecernere. Trecenti in oppido, quatuor millia in hoſtium caſtris aut cæſi, aut ab vulneribus, morbiſve interiêre. Id modò hoſtibus, atque ipſi maximè Leopoldo glorioſum, quod ubi provinciam adminiſtrare cœperat, loca ab noſtris capta ſeſe recipere poſſe oſtendit, nam & Cominium Caſtellum ad Legiam, dein Lentſium ipſi ſicuti Armentaria dedita ſunt.

Intereà Condæus in Cataloniâ dùm ſeſe Tarraconem oppugnare velle ſimulat, atque eâ causâ naves apud Barcinonem morari jubet, commeatum, atque cætera quæ uſui forent Cerveram contulerat, quò edixerat uti copiæ convenirent. Cervera æquo ab Tarracone, atque ab Ilerdâ ſpatio poſita eſt, neque eò copiarum profectio quidquam hoſtes ab eâ quam de Tarracone ceperant opinione avertebat: eódem Condæus ipſe profectus eſt, poſtquàm ad Montisferrati-Fanum rei divinæ faciundæ diverterat, ut ne quid inauſpicatô inciperet. Fanum id totâ Hiſpaniâ celebre, quò confluere ſolent omnis generis multi mortales: B. Virgini Mariæ ſacrum eſt, ab quâ propè neminem fruſtrà auxilium petiiſſe, quin id ab Deo Opt. Max. impetraverit, vulgò creditur. Sed quò id ſæpiùs hoc in templo homines experti ſunt, eò plura appenſa illîc, aut in ſacrario repoſita ingentis pretii dona videas. Ubi primùm Condæus Cerveram advenit, Marſinum Legatum cum aliquot equitibus, peditibuſque ad Villanovetam præmittit, qui Sicorim iis ratibus quas ſecum plauſtris vehebat, paulò ſuprà Ilerdam jungeret.

Præmiſſus item eſt Colinius Caſtillonus, qui equitatui præerat, uti Sicori apud Balaguieram ponte traiecto, dein vadato Noguerâ, cum parte equitatûs ultrà Sicorim hoſtes Ilerdâ prohiberet, intereà dùm Condæus cum cætero equitatu, peditibuſque, & reliquo graviori agmine ſubſequeretur. Tùm coorta in vicinis montibus tempeſtas nives proluerat, queis auctus Noguera altior, atque citatior fluebat: quò factum eſt, uti qui primi amnem ingreſſi incerto vado, ii aquarum impetu, vorticibuſque abriperentur: dein objecti equites vi fluminis, carrique placidiorem infrà alveum fecerunt: ita traducto primo, ac ſecundo agmine binis eâ parte caſtris Condæus Ilerdam circumſedit, unis ipſe, alteris Gramontius Equitum Tribunus præfuit, hæc Fragam, illa Alguaïram versùs fuêre: dein quoniam longiuſculè inter ſe aberant, tertia minora inſtituta, quartis cis Sicorim Marſinus præfuit. Biduo caſtra munita, neque id Regi ſumptui fuit, milite operam in eo ſuam Imperatori gratificante, quod præter morem, atque diſciplinam fuit, neque operis quidquam miles niſi mercede facere anteà ſolebat, tamen per hæc bella uſu denique invaluit, uti caſtra ſine pretio munirent, quoniam id ad ſingulorum ſalutem pertinet.

Munitis caſtris maturè ad arcem oppidi foſſæ duci cœptæ: hæc eſt in edito ſita, aditu difficilis, quoniam ſubjecta hoſtium oculis, teliſque omnia

1647.

omnia circùm sunt, neque clàm moliri quidquam, aut facere quod in bello plurimùm valet, copia erat: hi intereà sæpiùs erumpere, nostros operi intentos perturbare, multa conari, nonnulla efficere: nec eò secius Arci est appropinquatum, applicitique ad Glaciarium cunicularii. Eò frequentius hostes sclopetis glandes mittere, queis caput ictus *a* Valliera è Melitensi militiâ Castrorum Præfectus occubuit. Is rei militaris atque muniendi apprimè gnarus, præterea vir fortis, atque impiger egregiam dudùm Regi navabat operam, quò majus in eo damnum factum.

a Le Chevalier de la Valiere.

In oppido tria peditum millia, atque ampliùs sexcenti equites fuêre, nisi quos ubi eruptionem fecêre nostri ceciderant: semel improvisò advenientes stationem nostrorum pepulerant, fossas, munitionesque transcenderant, atque loco potiebantur, ni Condæus properasset accedere, qui de more hostes fudit, fugavitque. Sed hi diutiùs quàm ratus erat propugnabant, nam plusquàm mensem unum circùm Ilerdam consederat, nequedùm aut deditionis, aut expugnationis spes ulla erat, cùm intereà milites in castris obsidionis tædium cepit, quos videlicet per æstatem in his regionibus præfervidam æstus immodicus consumebat. Itaque dilabi in dies eò faciliùs, quòd hostis per fines suos hujus rei potestatem faciebat.

Quod ubi animadvertit Condæus, neque se Hispanis si castra oppugnatum veniant, simul & oppidi præsidio si erumpat, longè parem fore, sibi abscedendum esse constituit, ægrè quidem, quippe vincere solitus, & fortunam incusans, quæ sibi tùm primùm defuisset: nam quæ Imperatorem decuerat, ea satis provisa, militum levitati, neque se, neque quemquam omnium mederi potuisse. Fuêre in castris qui sese perditos arbitrarentur, neque Condæum etiam si certa pestis adesset, usquàm commissurum, uti se metu cessisse fama ferret: neque certè metu, sed consilio discessit.

Nam qui exercitus ductant, eos non inani gloriæ servire, sed rei publicæ consulere decet, quam per vanam audaciam, æquè ac per metum labefactare flagitium est. Apud Fragam duodecim peditum, tria millia equitum fuêre, partim quos Philippus tuendis finibus scripserat, alios ab Lusitaniæ finitimis regionibus nuper evocatos, alios denique quos Joannes Austrius Classe Tarraconem advexerat: tanta res Hispanis visa Ilerdam retinere, nec injuriâ, nam eò stativa commoda, firmaque, atque ipsis super Sicori pontis copia est, quò in Cataloniam exercitus traducere huic recipiundæ possint. Cæterùm Condæus advectis tormentis, impedimentis, atque omni qui multus in castris erat commeatu, ultrà Sicorim haud longè ab Ilerdâ restitit, ut ne pugnæ conferendæ metu decessisse videretur, dein firmatis omnibus quæ ultrà Sicorim erant in potestate locis, amnem transit, atque ad Lesborges contendit: eò stativa habita, munitaque, in quibus pars copiarum præsidio adversùm hostes, qui apud Fragam erant, aliæ in Tarraconensibus campis præsidio adversùm Joannem Austrium, qui cum Classe apud Tarraconem erat, agitavêre.

1647. At in Aulâ, atque in Urbe incredibile memoratu est, quantum gaudium fuit Condæum offendisse. Nam plerique quam virtutem imitari nequeunt, ei miserè invident, ac multi sunt qui rem publicam corruptam malint, quàm ex hac benè gestâ alteri gloriam accedere. Itaque continuò super eâ re carmina haud infaceta fieri, atque cantitari, his urbs, atque Aula personare, nihil pudor, atque viri Principis verecundia, nihil ex republicâ labefactatâ dolor valere, plus Aulicæ, atque Urbanæ juventutis, & vulgi lascivia, ac petulantia posse, donec hanc Edicto coërcere consilium fuit. Obstitêre Condæi clientes in Urbe, ex hujus sententiâ, seseque ultrò ipse cantitabat, satis gnarus, ea ubi neglectui habeantur, citiùs desinere, ubi prohibeas cupidiùs fieri, eóque perdurare. Prorsùs id ætatis in eo & audacia, & consilium, atque alia Principe viro digna erant, nec usquè fortuna defuerat. Audaciæ multa, atque ingentia documenta dederat, tunc verò prudentiæ, cui audacia obstare videtur incredibile specimen edidit, uti consilio non impetu, aut casu, quæ antehàc gesserat facta nemo ampliùs dubitaverit. Sed vitio nostro evenit, uti virtutem hominum vix in adversis videamus, nam tùm obscura, in secundis illustris, & splendida est.

Intereà dùm Leopoldus apud Armentariam, circúmque ea loca stativa habuit, nostri apud Gorgum quod ad Legiam est, atque apud Bethuniam habuêre castra, parati, intentique si quò tenderet hostis, hunc antevenire, aut si minùs possent, eumdem subsequi, atque attinere, ut ne quid operæpretii faceret. At quoniam vix satis copiarum in Gassionis, & Ramsavii exercitu fuit, placuerat ex præsidiis eorum locorum, ab quibus longiùs abesse periculum videbatur, milites accersere, Helvetios quingentos ab Atrebatibus, Gallos sexcentos ab Landrecio, quos *a* Subletus Hudicurius oppido Præfectus invitus, nec nisi jussus iterùm dimisit, quæ res ei denique sicuti providerat, fraudi fuit: nam hostes facti certiores præsidium apud Landrecium imminutum, postquàm res alias agere se simulaverant, postremò eò contendêre.

a Sublet Marquis d'Heudicour.

Gassioni, atque Ramsavio satis placebat prælio decernere, atque ita Hispanorum consiliis occurrere: sed aliter Mazarino videbatur, qui nihil fortunæ permittendum rebatur, intereà dùm de pace agebatur, sed attinendos modò hostes, ut ne quid operæpretii facerent, hi V. Calend. Quintiles circùm Landrecium quinis castris consedêre. Id oppidum ad Sabim amnem est, naturâ loci, atque opere munitum: præ hujus amplitudine præsidium exiguum, quoniam pars militum abducta fuerat. Continuò castra probè ab hostibus munita, convectusque affatim commeatus. Nostri eódem post quatriduum profecti pulso apud Castillonem Becco Sabim transiêre, atque ad munitiones hostium accessêre. In eas, castraque viginti tormentis emissæ pilæ plus terroris, quàm periculi fecêre, cæterùm cum è duabus partibus nostri auxilia in oppidum introducere tentassent, frustrà fuêre: nam neque fallere neque munitiones perrumpere copia fuit.

Ibi Mazarinus factus certior ab *a* Monteclaro Durlani Præfecto

a Monteclair Gouverneur de Dourlans.

1647.

paucos defensores apud Bassæam, atque apud Dixmudam esse, habito cum viris Principibus, atque Equitum Tribunis, qui tùm ad Aulam erant, consilio, præter omnium qui aderant sententiam Reginæ persuadet, scribendum ad Gassionem,& Ramsavium, uti relicto in Regni finibus Henrico Fertæo Sannectario, cum duobus peditum millibus, atque equitibus mille ducentis, ipsi ad Bassæam, atque ad Dixmudam cum cæteris abeant copiis: Gassio Bassæam, Ramsavius Dixmudam oppugnet, quas deditum iri non dubitet, priusquàm hostes Landrecio potiantur. Isthuc utrique fieri non posse visum, nam qui conjuncti ad alterum incœptum vix pares essent, eos diversos rem utramque aggredi Regina jubebat, parendum tamen fuit. Igitur movent castra, absceduntque: hostes agmen extremum carpere, nostri haud timidi resistere, ac propulsare, quod quidem noctu fiebat. Ast ubi illuxit, Picolominius cum quatuor equitum millibus, & sclopetariis mille instare acriùs, atque tormento uno quod fortè luto inhæserat, fatiscentibus quæ vehebant in tenaci humo jumentis, potiri velle: obstitit Gassio, & cum eo unà Robertus Palatinus vir Princeps, Quincæus, atque alii: accurrit eòdem Ramsavius quò pugnatum acriter, & plerique hostium cæsi, cæteri pulsi. Dein Gassio, atque Ramsavius diversi abiêre, hic ad mare, ille ad Legiam versùs, quæ res hostes sollicitos habuit. Nam quid nostri molirentur incerti misêre qui subsequerentur, & observarent, & si quò oppugnandi causa diverterent, eos antevenirent, atque oppida defensuri ingrederentur. Ubi Gassio per Atrebatium fines ducit, neque procul Bassæâ erat, miles gregarius quidam Gallus nuper oppido egressus ad eum venit, fecitque certiorem centum modò, & sexaginta milites in præsidio esse, prætereà ex agris propinquis trecentos armis instructos, haud satis firmam ad propugnandum manum, quo denique pernovit Mazarinum haud temerè ad Bassææ incœptum animum adjecisse. Eò igitur properè ducit, & IV. Id. Quintiles circùm oppidum castra ponit, munitque, dein quæ oppugnantibus usui sunt fieri cœpta. At III. Id. hostes qui Gassionem erant subsecuti, ad vallum accessêre, quâ parte Stampæus Fertimbaltius in eo exercitu Legatus curabat: illi ubi castra munita, neque nostros animo omisso esse cognovêre, postquàm eminùs modò cum statione quæ pro castris fuit pugnaverant, abiêre denique.

Ramsavius intereà Clanlevium Castrorum Præfectum Dunkercam miserat, qui indè & tormenta, & commeatum, & materiam pontibus exstruendis Furnas, dein Dixmudam versùs adveheret. Ab Dunkercâ ad Furnas, atque ultrà navibus per fossas, atque amnes facilè cuncta subvehere copia est: adduxit & milites mille sexcentos, quibus fretus turrim apud Knocquiam cepit: tùm Ramsavius hunc properare Dixmudam versùs jubet, qui opportuna circùm oppidum loca prohibendis auxiliis antecaperet. Haud procul Neoportus est, quâ parte Bergeæus Gassionis frater ab Menene cum copiis quas ab hujus oppidi, atque Curtraci præsidiis eduxerat, agitare jussus, ne quid illàc

1647. subsidii Dixmudam intromitteretur, is equites octingentos, paulò minùs peditum habuit. V. Id. Quintiles Ramsavius circùm oppidum posuit castra, quæ quoniam sicuti res monebat in ea regione fossis ac rivis concisa plura fuêre: magis ut inter se pervia, quàm ut adversùm exteriorem hostem munita forent, est laboratum: nam rem ante confectam fore Ramsavius confidebat, quàm hostes idoneo ad subveniundum numero adventare possent.

Postridiè pernoscendis oppidi munitionibus Ramsavius, atque Clanlevius quàm proximè fossam iêre: hic regrediens glande leviter humerum ictus est: semiluna eâ parte triplex fuit ad quam ab urbis vallo pons pertinebat: dextrâ, lævâque semilunæ aliæ, quas omnes oppugnare nostri primâ nocte aggressi sunt. Igitur eò procedunt aggere ad complendas fossas, bipennibus ad perfringendam omnem ex materiâ munitionem, vimineisque ad muniendum ubi loco potiti essent doliis, cæterisque quæ usui erant, probè instructi. Itaque perruptis, excisisque omnibus quæ adscensum prohibebant, tametsi hostes glandibus, saxis, atque alio omni telorum genere propugnarent, in semilunas evasêre, ab quibus dùm hostes abscedunt, & properè per pontem recipiunt se, nostri cupidiùs insecuti, pluresque quàm pons & capere, & ferre posset superstantes, cum eo simul in fossam præcipitavêre.

Primi cum hostibus unà vallum erant ingressi, quæ res & præsidiariis, & oppidanis magno terrori fuit. Intereà in semilunâ locus ab nostris est munitus, atque comportatus quo fossa compleretur agger, quibus rebus hostes adducti deditionem fecêre. Quingenti milites erant, qui se, suaque Ramsavio permisêre: hi captivi facti, oppidani de more benignè habiti. Nigromonasterius, atque Clanlevius castrorum uterque Præfectus hic humerum, ille brachium vulneratus est, dum ambo complendæ inter semilunam, & vallum fossæ operam dant, opusque maturare jubent, item *a* Gravius, cujus aciem instruere munus fuit, *b* Lavallus verò Nigellæ Baro Marchionis filius unicus tormento ictus occubuit, ac denique *c* Labrossæus in Pedemontana Legione Centurio.

a De Grave.
b De Laval, Baron de Nesle.
c De la Brosse.
d Michel Sublet Marquis d'Heudicour.

Eâ re bene gestâ Ramsavius ad Gassionem properè cum copiis rediit. Intereà Landrecium ab *d* Subleto Hudicurio deditum Leopoldo fuerat, qui vacuus ab ea curâ de Bassæâ quemadmodum huic præsidio foret, anxius erat. Eò Picolominium cum copiis præmittit, atque intereà hostes quos ad Gassionis munitiones accessisse suprà memoravimus, id fecêre iterùm, atque has prætergressi quæ longiùs ab oppido primùm cœptæ, dein omissæ fuerant, jam sibi rem ex sententiâ cessisse confidebant, cùm propiores facti in stationes nostrorum incidêre, ab quibus pessimè habiti, atque glandium emissâ grandine cæsi, aut vulnerati abscessêre. Id noctu fiebat, neque tùm ex oppido cessatum, quò & ab hostibus facta significatio, & strepitus ipse sclopetorum, atque hominum cunctos excitaverat, qui per muros frequentes

1647.

& ipsi sclopetis eminùs agebant, non ausi noctu erumpere: tertiò hostes ad vallum venêre, ab quo repulsi Picolominium denique opperiri visi. Hunc appropinquare rumor constans erat, quò fiebat, uti nostri diù, noctúque parati, atque intenti essent: dein restitisse nuntiatum, postquàm Ramsavium Dixmudâ captâ cum copiis ad Gassionem rediisse acceperat.

Nihil exterioris hostis metu nostri ab promovendis ad oppidum operibus tardati fuerant: nam XIV. Calend. Sext. externo fossæ latere potiebantur, & ad proximum propugnaculum cunicularios admoverant, quâ tantâ eorum virtute, & properantiâ perculsi hostes eâ die deditionem fecêre, neque in conditionibus altercatum, latæ perhonorificæ sunt, quoniam ut ne Leopoldus adveniret, castraque oppugnaret, Gassio metuebat. Ita pro Landrecio, atque Armentariâ ab hoste receptis, Dixmuda, atque Bassæa in Regis potestatem venêre. Hanc jam satis munitam amplius munivêre posteà Præfecti, atque eò tam firmum, ac frequens peditum, equitumque habuêre præsidium, ut in hostico procul, juxtáque sitos ad collationes planè ingentes adegerint. Ob hæc oppida duo capta, tametsi duorum aliorum jactura facta fuerat, Deo Immortali honos est habitus, decretaque in majori Urbis Templo supplicatio, ut ne Plebes quidquam de felicitate solitâ mutatum sentiret.

At Leopoldus postquàm Landrecium venerat in potestatem, hoc successu præclarus eumdem se in Bassæa recipiundâ habiturum est arbitratus. Id eò sibi faciliùs persuasit, quòd hac Gassioni deditâ Ramsavius cum eo cui præerat exercitu abscesserat, nec cui præerat Gassio, is haud quaquàm par Leopoldi copiis futurus videbatur: ad hoc castra ab nostris circà oppidum munita sibi usui fore sperabat, nam disjiciundis munitionibus spatium non fuerat: postremò ubi de improviso Gassioni interventum foret, ipsum opprimi, atque oppidum recipi posse: huic quindecim modò dierum commeatum superesse certior factus fuerat, eò si Gassio sese oppidi mœnibus teneret, brevì ad inopiam redactum iri.

Igitur Leopoldus bonæ spei plenus ad Bassæam versùs ducit, tantamque itineri faciundo adhibuit celeritatem, uti priùs per exploratores advenire nuntiaretur, quàm Gassio ad propugnandum quidquam satis providere potuisset: sed queis ille castris ad oppugnandum usurum se confidebat, iis Gassio hunc prohibere constituit. Itaque præmissâ parte equitatûs, quem tùm forte cum cæteris copiis recensebat, ipse cum peditibus, & tormentis subsequitur, tàm opportunè, ut ni equites cujus rei gratiâ præmissi fuerant, attinuissent hostem, huic munitiones castrorum ingredi, atque his ex sententiâ potiri facile fuerit. Intereà advenit Gassio, peditesque in vallo undique constituti, atque dispositâ idoneis locis tormenta glandibus, pilisque magnum terrorem hostibus fecêre, qui priùs properè venientes tunc lentiùs iere: dein ubi cadere plerosque, alios sauciari, atque omnibus periculum adesse

1647. vident, in proximum vicum qui mille & quingentos aberat passus, recepêre sese, equites erant, quos nostri insecuti vico ipso expulêre, & ultrà fugientes persecuti nonnullos cecidêre, atque adeò ea res ab Leopoldo frustrà incœpta.

Is deindè Venantii-Fanum ducere velle visus, quo Gassio Villequierum qui sibi Legatus erat, properè misit. Is ut hostem anteveniret, equites raptim ducit, qui singulos pedites ponè se vehebant: his apud Venantii-Fanum relictis, atque unà Belieroplessio qui oppido præesset, ad castra cum equitibus rediit. Tria millia passuum ab Venantii-Fano tùm hostes aberant, quibus ubi est nuntiatum præsidium solito majus in oppido esse, ab incœpto destitêre.

Reliquum æstivorum varia prælia, sed ea levia, alia aliis locis ab Gassione, & Ramsavio facta, castella ignobilia capta, ac diruta, Lentsium ab Gassione frustrà tentatum, quoniam Leopoldus subsidio veniebat, dein Ypras oppugnare Gassio decreverat, sed defuêre commeatus, atque alia quæ usui forent, nam navibus advehebantur, quæ fossæ cujusdam vadis hæserant, atque intereà hostes validum Ypras præsidium introduxerant. Postremò iterùm Lentsium oppugnare Gassio est aggressus, præmisso qui loca prohibendis auxiliis opportuna occuparet Villequiero: Is *a* Lametium Castrorum Præfectum quà ab Duaco iter ad oppidum est stationem habere jubet, ipse ad Vendini pontem quà ab Insulâ Urbe Lentsium itur, consedit: postridiè reliquus cum Gassione exercitus, atque tormenta advenêre.

a De Lamet.

Sub vesperam hostes milites quingentos oppidum introducere conati sunt, cui rei lacus qui ad oppidum fermè pertinet, opportunus videbatur, hunc fluminis aquæ latiori alueo paulò infrà oppidum exceptæ satis amplum efficiunt, ubique fermè vadosum, quâ parte nostros fallere copia erat. Sed fortè in Gassionem ipsum hostes incidêre, qui pedites propè omnes fudit, fugavitque, præter centum & viginti, qui ægrè oppidum introiêre, dein equites qui peditibus præsidio venerant aggressus plerosque cepit, cæteri fugâ sibi consuluêre. Posteà fossæ ad oppidum duci cœptæ, quæ ad externum oppidi fossæ latus perductæ sunt, atque in eo nostri locum occupavêre, & munivêre.

At Leopoldus comperto per exploratores ad Vendini pontem stationem nostrorum haud satis firmam esse, & custodias agere negligentiùs, eò Picolominium cum tribus equitum, duobus peditum millibus properè mittit. Is viginti equites nostros qui paulò longiùs ab cæterâ statione fuerunt, pepulit, jamque hostium equites centum paulò infrà pontem notis vadis transibant amnem, primique ad ripam evaserant, cùm more, institutoque suo Villequierus stationes quâ parte curabat circuiens eò fortè advênit, atque hostes eódem quò venerant regredi coëgit: viginti modò cum eo erant nobiles, quos gloriæ cupido movet, uti suâ voluntate, sumptuque Regi plerúmque militent: hi cum quadraginta equitibus ex *b* Elmorubussii Alâ, qui in eâ statione fuêre, hunc primum hostium conatum retudêre: fuêre prætereà

b De Bussi Elmoru.

in eâ statione Britanni, Anglos appellant, centum, & quinquaginta, qui pontem obsidebant, ad quos ubi pedites hostium cum tormentis accessêre, ibi verò locum deseruêre, neque Villequieri hortationibus, precibus, imperiis, minis denique àdduci quivêre, ut eò resisterent, ac propugnarent.

1647.

Ipse intereà accersitis Regis, atque Annæ matris cataphractis, levisque armaturæ equitibus, item Gassionis, & Schombergii turmis sustentare rem, donec & accersiti pedites subsidio venirent. Hostes Vendini pontem Britannorum fugâ desertum occupaverant, atque eò frequentes adventabant: sed & pedites nostri advenêre cum tormentis duobus, qui ubi glandibus equites hostium progressos infestare cœpêre, hi ad pedites recipere sese, nostri insequi, & ponte ac munitionibus quas tumultuario opere eò struebant, hostes pellere. Picolominius haud procul aberat, quò denique omnes propè fugientes contendêre, atque is primâ vigiliâ cum omnibus quas habebat copiis, abscessit.

Eâ nocte Gassio dùm more suo ad opus excubat, unâ ex oppidi semilunis impetu ab nostris facto potitur, at postridiè hostes hanc eruptione factâ recepêre: sed Gassio accersitis recentibus, qui fessis succederent militibus eos arreptâ hastâ ab proximo hastato ipse ad semilunam ducit, qui Imperatoris tantâ virtute accensi hostes dejecêre, ac semilunâ iterùm potiti sunt. Post paulò homo impiger semilunam aliam alterâ ampliorem oppugnari jubet: palorum munitionem hostes objecerant, quam cùm disjicere quibusdam difficile videretur, ipse sicut in priori semilunâ præter Imperatoris morem, atque dignitatem eò properat, atque dùm palum molitur, glande caput ictus procubuit: eorum tamen qui comitabantur ope sublevatus in Prætorium relatus est, atque postridiè perductus Atrebates, quò vulnus commodiùs curaretur, ab quo post paulò interiit. Idem Foliadæo, & Roaneto castrorum Præfectis quorum ille apud Lentsium, hic apud Bassæam vulnerati fuerant, fatum fuit.

Postremò pridiè Calend. Octob. Lentsium deditum, pediti uti sine armis, equiti ut equo vectus abire liceret potestas facta. Sed Gassionis in Aulâ leve desiderium fuit, propter hominis ferociam, quæ plerisque viris militaribus pro virtute est. Cæterùm Gassio patre, atque avo in Benearnensi Curiâ Præsidibus natus bonam, fidelemque Ludovico XIII. atque Ludovico filio Regibus navavit operam, ac per omnes militiæ gradus ad Tribunatum Equitum magnis rebus gestis adscenderat. Ad hunc per hæc æstiva summa rei publicæ in Belgio redierat: nam tametsi Ramsavius æquato cum eo imperio hanc illîc unà gereret, tamen ad Gassionem qui antiquior erat in Equitum Tribunatu id maximè pertinebat. Ad ambos Rex, & Mazarinus quid agendum videretur scribebant. Sed Gassio Mazarini litteras plerúmque ludibrio habebat, quod singillatim fecerat, ubi Cameracum, vel Audomarisanum oppugnari jusserat. Id enimverò ridiculum esse Gassio dixerat, negaveratque tantulis quas habebat copiis fieri posse, cùm tàm

1647. munitis, ac validis oppidis oppugnandis neque Gaſto Regis patruus, neque Condæus propinquus omni Gallicarum virium mole antehàc freti, ac prætereà Sociarum Civitatum quæ nunc ceſſarent, operâ, quâ pleræque hoſtium copiæ ad harum fines diſtinebantur, animum adjeciſſent.

Quâ tempeſtate deditum Lentſium eſt, hoſtes tunc cùm maximè Dixmudam, uti reciperent, operam dabant. Huic Præfectus Clanlevius, Pedemontana Legio præſidio erat, quæ eruptione factâ & multos ex hoſtibus cecîdit, & tormenta duo corrupit: die tamen decimâ quintâ poſtquàm oppugnari cœpta, Clanlevius uti ſibi, militibuſque ſua omnia efferre, atque cum armis, tormentiſque duobus agmine abire liceret pactus IX. Calend. Novemb. oppido exceſſit. Ramſavius qui auxilio veniebat, haud procul tùm aberat, cæterùm tardiùs quàm par erat advênit: dein apud Lôom Cœnobium habuit ſtativa, donec Leopoldus Curtracum versùs movit, ſicuti oppidum oppugnare conſilium foret, cæterùm prædas modò egit, atque circùm omnia vaſtavit, ac denique copiæ in hyberna dimiſſæ.

Inter hæc belli negotia in Aula quæ apud Ambianos erat, ſumma Regni Quæſtura Bailleulio abrogata eſt, ac Michaëli Particello Almerico mandata, de quo ſuprà ſæpiùs memoravimus: hujus pleraque munia dudùm obibat, Bailleulio ſponte concedente ſeu hominis audaciæ, quæ ſua non eſſent, ea libenter uſurpantis, ſeu Mazarini voluntati, cui id ſatis placere noverat, ſeu denique famæ conſulebat, quam de ſe integram fore credebat, ſi earum rerum quas populo ægrè, atque violenter corradendæ pecuniæ facere neceſſe eſt, invidia in Almericum recideret, nam has ſummæ Quæſturæ partes maximè uſurpabat. In hac Avauxius Bailleulio Collega datus fuerat, per cujus abſentiam Almericus ſummam Quæſturam ſolus geſſit. Cæterùm hic quæſtoriis artibus imbutus, quibus inveteraverat, aſper in exigendo, parcus, ac malignus in omni ſumptu faciundo, decernendove, in his quæ ad ſummam Quæſturam, ut hæc tempora ferebant, gerendam pertinent, Avauxio cui Collega futurus erat potior videbatur, qui omnem propè vitam in Legationibus exegerat, inſolens malarum artium, quibus pecunia publicè quæritur, & impenditur.

Contrà Almericus omnis Publicanorum fraudis ſcientiſſimus erat, ſcilicet cum his à puero verſatus: hos tamen graviùs æquo habuit, quæ res indicio eſſe videtur, hunc minùs quàm fama erat, rei ſuæ ſtuduiſſe: nam qui id faciunt, iis diſciplina eſt, Publicanis æquiores eſſe, ut eorum operâ ditentur: qui jam grandem ſuper redemptionibus pecuniam dederant, eos majorem dare cogebat, nihil habitâ ratione dierum, quæ penſionibus ſolvendis dictæ fuerant, ſed omnia multò antecapere, alia, atque alia exigere, aut ubi ſi ceſſarent, eos ſe funditùs perditurum minabatur, quo pacto reſpublica aliquamdiù tolerata: nam hujus anni vectigalia, tributa, portoria, atque alia hujuſcemodi omnia dudùm permiſſa Publicanis fuerant. Sed Avauxio ſuprà quàm dici poteſt ægrè fuit,

fuit, sibi Collegam in summâ Quæsturâ datum Almericum, quem videlicet secùm antehàc de Pace Monasterium Vestfalorum legari æquum esse negaverat, perinde esse dictitans, ac si *a* Montoronem, is nobilis eâ tempestate Publicanus fuit, sibi consociarent.

1647.

a Montoron.

Ubi Bassæa capta fuerat, Rex, atque Regina mater ad Urbem per Normanniam itinere habito rediêre. Diepam paulùm commorati sunt, quò Claudius *b* Falco Rothomagensis Curiæ Præses primarius, septuagenario major, postquàm Regi, atque Reginæ salutem dixerat, atque adventum sui Ordinis verbis erat gratulatus, nondùm regias egressus ædes, repentino morbo correptus interiit, seu dicendi conatus reliquam in homine sene naturæ vim absumpserat, vir probitate, & justitiâ clarus, Claudius pater, atque Alexander Patruus eumdem gesserant Magistratum: dein Aula ad Urbem contendit, & mox Fontembellaqueum Rus regium petiit, quò reliquum æstivorum agitaret.

b Le Faucon.

Ab nostris in Italiâ nihil quod memoratu dignum sit, hoc anno gestum: ab Hispanis Nicia in Montisferrati Agro capta, satis amplum, at infirmum oppidum: summa rei publicæ quod ad Regem pertineret, in Italiâ penes Hieronymum Grimaldum Cardinalem fuit: Thomas Princeps Regis, ac Sabaudiæ Ducis copiis porrò Imperator erat, cui aderat de more Pralinoplessius Equitum Tribunus: Classi quæ in Provinciæ portubus, ac mari propinquo fuit, Richelius præerat, cui & aderat Henricus *c* Stampæus Valancæus vir belli quod mari geritur, scientissimus, qui videlicet in Melitensi Militiâ inveteraverat, ac Melitenses quinqueremes sæpiùs ductaverat.

c D'Estempe de Valencé, Commandeur de l'Ordre de Malte.

Mazarinus more suo quid potissimum in Italiâ incipiundum esset, incertus hærebat: nam Herculis portum, & Orbitellum præter Plumbinum, ac Longonis portum, quæ oppida ad Etruscum mare Rex præsidiis tenebat, in hujus esse potestate voluisset, ob Romæ vicinitatem, quò pleraque Cardinalium consilia spectant: prætereà hæc loca haud procul Neapoli sunt, quò tunc cùm maximè Plebes tumultuabatur Hispanorum imperii pertæsa: postremò Mazarino consilium fuisse anno proximo aiebant, sicuti suprà memoravimus, illa omnia ad Etruscum mare oppida sibi ipsi habere, quæ tamen Galliæ clientelaria essent. Sed Thomas Princeps & ipse rerum suarum satagebat, ac multa cum quibusdam è primariâ Neapolitanorum nobilitate moliebatur, quò horum operâ Neapolis Rex crearetur: at inter nobiles, ac plebeios ingentia odia fuêre, quæ uti perpetua essent, Hispanis cautio fuerat, eò plebem per agros, quin & in ipsâ Urbe malè habendam nobilitati permittebant, quò ipsis hæc æquior esset, neque cum plebe his pellendis usquàm congrueret.

Intereà illam vectigalibus, tributis, portoriis immensis onerabant, premebantque, ac novissimè super fructibus, quibus egena multitudo ubi tempore anni maturuerunt, in hac uberrimâ frugum, ac fructuum regione maximè vescitur, ita & quæ miserorum vitæ tolerandæ reliqua erant, iis se privare Hispanos velle dictitabant, sicut huic, quemad-

1647. modùm & fortunis insidiarentur. Tantâ horum avaritiâ permotus quidam Thomas Aniellus ex infimâ plebe piscator, tùm quia uxor malè habita ab Publicano fuerat, ob farinam clàm domi insoluto tributo asportatam, primùm quingentos è miserrimâ plebeculâ propiores adolescentiam pueros, dein cessantibus ob metum Hispanis, cæteram omnem multitudinem in Urde concivit, quæ arreptis armis, quà ad Arces tres, & ad Proregis ædes aditus est, eò vallum, fossasque objecit, tanto in Thomam Aniellum obsequio, uti quidquid juberet, id subitò factum redderet: publicani continuò pessimè habiti, ac nonnulli cæsi, ipse Prorex Arcosius temerè domo egressus, uti multitudinis molliret animos, pulsatus, ac violatus ægrè se Plebis iræ subduxit: postremò eò res deducta, uti Cardinalis Filomarini Archiepiscopi Neapolitani cui magna apud Populum fides erat, sicuti fermè horum qui sacris ac religionibus præsunt, operâ uti cogeretur, ut hunc in viam reduceret: quod denique factum est, his maximè conditionibus, uti quod ab Nonis Quintilibus Populus Neapolitanus designasset, id ne ipsi, aut quibusvis è suo ordine fraudi, ac noxæ foret, sed pro republicâ factum censeretur: vectigalia, portoria, tributa abolerentur, nisi quæ Caroli V. Imperatoris legibus sancita fuerint. In hæc data fides, atque accepta, ac jusjurandum utrimque in majore Urbis Templo, manibus ad Evangelia appositis, Archiepiscopo coram, ac frequenti Sacerdotum Collegio editum: sed hæc per satyram ab Arcosio facta, quem hujus jurisjurandi religio nihil tenuit, sicuti posteà videbimus.

Intereà tanta Aniello de hoc negotio sicuti rebatur, confecto, ac Populi Neapolitani re in tolerabilem statum operâ suâ restitutâ, lætitia incessit, ut ad insaniam evaserit, quam alii epoto ab tanti gaudii impotente largiùs vino tribuêre, ac prætereà huic admixto pessimâ Hispanorum fraude veneno: postremò Aniellus ob insaniam spretus ab ipsa quæ huic usquè obedientissima fuerat, multitudine, Arcosii voluntate trucidatus est, summo inconsultæ, atque ipso Aniello insanioris multitudinis gaudio, sicuti rebellionis ab se admissum crimen Anielli morte expiatum foret: neque eò seciùs quæ cum Arcosio Prorege de vectigalibus, tributis, ac portoriis convenerant, ea posthàc servanda forent. Sed hic pleraque fecit, quibus Plebes sese ludibrio haberi sensit, ac denuò arreptis armis de more tumultuata est. Franciscum Toraltum Massæ haud procul ab Urbe regulum sibi Ducem delegit, ac coëgit uxore in custodiam conjectâ, id imperii accipere, quod hunc non Arcosii injussu fecisse aiebant, sed cum eo clàm congruisse: namque Populi incæpta tardare, moram omnibus adferre rebus, postremò Hispanorum commodis omni ope servire, uti Plebes stationibus, excubiis, vigiliis, atque omni belli labore fatigata ad æquas pacis conditiones animum adjiceret, operam dare, quod denique factum iterùm, atque hæ in Tabulas relatæ, jusjurandum utrimque editum has inviolatas fore, ac postremò ab Hispanis sicuti priores ludibrio habitæ, Toraltus proditionis Populo suspectus capite pœnas pendit. Hujus morte summa re-

rum apud Neapolitanam Plebem ad Januarium Anesem rediit. Is armorum faber fuit, homo rudis, agrestis, truculentus, ad rem avidus, quam egregiè direptis multorum bonis auxit. 1647.

Magna Arcosio Proregi in adventu Hispanicæ Classis spes fuit, quâ Plebi commeatus ab mari prohibitum iri confidebat, atque intereà uti Nobilitas Neapolitana è colonis suis copias cogeret, atque in unum conduceret, pervicerat: hæ justi exercitûs numero apud Aversam habebant castra, queis Vincentius Totavilla præfuit, atque Plebem item ab terrâ commeatu prohibiturus erat. Joannes Austrius Philippo IV. Hispaniæ Regi natus ex concubinâ Hispanicæ Classi præerat, quæ Neapolim advenit denique: hic ex Arcosii Proregis sententiâ Plebem hortabatur, ut arma huic omnia traderet, seque Philippo Regi planè permitteret, in cujus benignitate, atque clementiâ omnem spem sed certissimam de salute suâ, atque incolumitate poneret. At hæc frustrà fuêre, cùm Arcosium sibi infensissimum, atque ultionis avidissimum esse Populus satis intelligeret, quod quidem brevî palàm fuit: nam & ab Arcibus, & ab Classe missæ tormentis pilæ in Urbem sunt, atque hujus regiones diversæ ab Hispanis acriter oppugnatæ, quæ res tamen denique ipsis haud magnoperè processit, sed magis commeatus terrâ, marique prohibendo profecêre, quo paulatim inopia crevit, ac Plebes intelligere cœpit se alienæ opis indigere.

Romæ fortè tùm erat Henricus Lotharingus Guisius, de quo antehàc memoravimus: hic primùm ex Ordine Ecclesiastico fuit, qui tametsi nondùm sacerdos esset, Rhemorum tamen Archiepiscopatum, atque alia opima Sacerdotia possidebat, neque adeò Catharinæ Henricæ Joüsiæ matri, atque propinquis consilium fuit, ut uxorem duceret: sed hic amori deditus ab naturâ, huic ita obsecutus est, uti nuptiarum sanctitatem ludibrio habuerit, scilicet qui his ad expugnandam modò mulierum quæ aliter copiam sui facere nollent, pudicitiam abuteretur, atque has posteà brevî desereret. Id non in Gallia modò, sed & in Belgio fecit in muliere viduâ, quæ Bossuti Comitem priùs virum habuerat, haud ita pridem demortuum: nam ubi satietatem amoris copia fecerat, hanc deseruit, atque in Galliam rediit. Sed eo denique si diis placet virginem nactus nobilitate, atque formâ præstantem, hanc amare occœpit, neque opus fuit uxorem ducere, metuebat enim illa, si nubere vellet, uti se continuò sicuti cæteras desereret. At illa prior vidua hominem in jus vocavit, ut hunc sibi virum esse Ecclesiasticorum ad quos hujus causæ cognitio pertinebat, judicio decerneretur, atque ad se redire posthabitâ quam ductabat virgine cogeretur: abnuebat verò ille, atque illius viduæ secum nuptias infirmas esse contendebat: & cùm judiciis super eâ re in Belgio latis acquiescere nollet, postremò ad Pontificem ipsum delata res est, apud quem uti causam diceret, Guisius Romam profectus fuerat.

Eò ubi advenit, claritudo viri, ingenium come, fama majorum, qui sacra in Galliâ difficillimis temporibus tutati essent, atque eâ tempesta-

1647. te Pontifices impensiùs coluerant, Innocentii benevolentiam brevî Guisio conciliavêre: ad hanc accessit familiaritas, ita ut sæpiùs cum eo colloqueretur. Magnæ Innocentio cum Mazarino simultates intercedebant, sicuti antehàc memoravimus, atque adeò multa utrimque dicebantur, ac fiebant auditu gravia, atque acerba, ubi alteri renuntiabantur. Grimaldus Cardinalis, Fontenaïus Marchio Legatus, Henricus Arnaldus Sannicolaus Abbas dura, atque aspera Pontifici dictitabant, neque inter hunc, ac Mazarinum lites desinere velle videbantur: quamobrem omnis eorum ratio Pontifici displicebat, ita ut de Galliæ rebus lubentiùs cum Guisio ageret, tametsi nihil harum attingere ab Rege, aut ab Reginâ matre jussus esset. Sed nemo unquàm injussu suo quidpiam sibi benefactum esse iniquo animo tulit. Itaque Guisius Innocentium multa de Mazarino, multa de Grimaldo, Fontenaïo, Sannicolao expostulantem docuit, nihil huic esse facilius quàm sese hac omni molestiâ liberare.

Mazarinum eum esse, qui sibi benè, quàm ulli malè factum malit, cui adeò si animum de fratris Cardinalatu explere Pontifici placeat, nihil dubii esse, quin quantumvis in hunc illius odium, in æquè grande studium, atque amicitiam continuò vertat, neque quidquam graviùs accidere posse his quorum operâ in Galliæ negotiis Romæ utatur, quàm ubi Mazarinum de perpetuo in hunc Pontificis odio faciunt litteris suis certiorem, ille ipse quàm falsò isthuc scribant, tàm claro, atque illustri testimonio demonstret, quo sibi Mazarinum, atque adeò Galliam planè devinciat. Intereà si videatur, sese ad Mazarinum litteras daturum, quibus huic significet Pontifici consilium esse Michaëlem Mazarinum illius honoris causâ Cardinalem creare, ac deinceps cum eo de omni republicâ quæ ad Galliam Romæ pertineat agere, de quâ huic uni fidem habere posthàc velit: nihilo seciùs tamen Pontifex cum Grimaldo, Fontenaïo, ac Sannicolao de more agat, neque ullam de creandis brevî Cardinalibus, nedum de Michaële Mazarino spem objiciat.

Factâ ab Pontifice potestate Guisius isthæc ad Mazarinum Cardinalem scribit, atque eadem ad Michaëlem fratrem, monetque hunc uti subitò Romam veniat. Mazarino haud quaquàm placebat Michaëlem fratrem Romam proficisci, incertum, ac dubium quid Pontifex facturus esset: sed ille more hominum, quæ vehementer volunt, ea sibi feliciùs, quàm cæteri existiment, eventura facilè credentium, ad Urbem properavit: huic processit obviam Guisius Innocentii jussu, uti quam dederat de Cardinalatu fidem, eam firmaret, atque adeò hominem suis verbis bono animo esse juberet, nec quidquam aliorum sermonibus moveri. Id denique post paulò factum est, ac Michaël unicâ Guisii operâ Cardinalis creatus, quod ille Mazarino fratri sicuti par erat, misso cum litteris qui properè tàm lætam rem nuntiaret significavit: sed huic majus ex eâ re gaudium fuit, quod hæc quantùm gratiæ suæ, atque potentiæ Pontifex tribueret, ostentabat, quàm ex fratre aucto, atque ornato: nam haud magni faciebat hominem, levi, ac tenui contrà quàm ipse sentiebat, ingenio, atque adeò sese omni publicæ rei admiscere gestientem, quam inscitiâ, atque imperitiâ suâ plerúmque corrumpe-

bat. Eâ causâ tamen reconciliata inter Regem, ac Pontificem gratia est, & cum eo deinceps clementiùs, atque benigniùs actum. Mazarinus ad Guisium scripsit sedulò, significavitque quantam huic ex fratris negotio tam feliciter confecto gratiam se debere sentiret, nequè se ullam hujus vicissim ornandi, augendique occasionem quantùm gratiâ apud Regem, ac Reginam matrem valeret, prætermissurum, quod posteà haud quaquàm ab eò sibi præstitum Guisius existimavit: neque id unum exemplum fuit, qui Mazarini commodis serviissent, eos ipsi graviores esse, quàm quibus ipse benefecisset.

1647.

Sed Guisio dùm Romæ agitabat, consilium fuit Neapolitanorum in propinquo sese rebus admiscere: quamobrem multa primùm quò de se benè sperare his in mentem veniret frustrà tentavit: nam quos Neapolim miserat, ii omnes deprehensi in itinere, in vincula conjecti, ac plerique fœdè periêre: postremò Italicorum duorum operâ usus, ad Cicium Arpaïam qui Populi Neopolitani Caput erat, Electum appellant, litteras misit, quæ ad hunc pervenêre denique. His Populo Neapolitano Gallica auxilia pollicebatur, ac *Se sicut obsidem apud eos, ac fidei regiæ certissimum pignus futurum: se eo genere, eâ dignitate esse, cui omnes facilè in Republicâ quam instituendam haberent, principem locum concederent, qualem apud Socias Belgarum Civitates Henricus Nassauvius Arausius obtineret.* Reipublicæ nomen quod summam libertatem ostentabat, Populo suprà modum placuit: neque id Ecclesiastico Ordini, neque Nobilitati displicere debebat, qui suas in hac Republicâ partes haud posteriores fore, contrà verò quales decebat sperare debebant.

Isthæc igitur Arpaïæ, atque aliis grata, atque accepta fuêre. Sed apud Neapolim quieta tùm, atque tranquilla res erat, nam quæ cum Arcosio Prorege convenerant, ea uti Philippus sibi rata, atque gratâ esse ediceret, ac sanciret, expectabant, ac propediem eâ de re Edictum adfore Hispani prædicabant. Sed qui superbiam Gentis, atque perfidiam noverant, ii præsidia sustinendo quod rursùm ab his gestum iri non dubitabant bello aut quærenda, aut ab Guisio ultrò oblata accipiunda censebant: quod est factum denique, atque huic responsum, ubi primùm Neapolitanis bellum adforet, ad hunc missum iri qui de omni hoc negotio cum eo agerent, ac transigerent.

Continuò Guisius Mazarinum de hac omni re certiorem fecit, quæ opus tanto incœpto essent, ea postulando, ac maximè pecuniam in sumptum, cùm cætera omnia sibi affatim esse Neapolitani prædicarent: eadem propè ad eum scripsêre Michaël frater qui Sancecilianus Cardinalis posteà est appellatus, Fontenaïus Legatus, atque Sannicolaus, quibus omnibus maximè probabatur Regem ex Neapolitanorum ab Hispanis defectione quàm maximum fructum capere, neque enim quidquam Galliæ utilius futurum, quàm tantas opes, quantæ ex uberrimâ Neapolitanâ regione Hispanis accedunt, ipsis adimere, quibus maximè Hispanica res usquè steterit. Mazarinus ad Guisium rescripsit liberalissimè, nihil huic ab Rege, neque ab se defuturum.

1647. Intereà cùm apud Neapolitanos multarum rerum inopia esse inciperet, qui videlicet & annonam, & pulverem tormentarium, atque alia muniendis Hispanorum Arcibus, atque oppidis avehi per induciarum tempus siverant, & Classis Hispanica ab mari, ab terrâ nobilium copiæ commeatus prohiberent, postremò sese alienæ opis indigere sensêre, atque adeò qui hanc postularent, ad Fontenaïum Legatum, & ad Guisium misêre, Regis fidem implorantes, ac flagitantes, uti pellendæ Hispanicæ Classi Gallicam Classem quantocyus Neapolim properare, atque rem suam publicam Guisium capessere vellet. Subitò Fontenaïus, ac Guisius Mazarinum docuêre, nihil satis festinari posse in Neapolitanorum negotio, Classem properè mittendam, cum copiis, quæ non modò Hispanicam pellere Neapolis viciniâ possent, sed & si opus foret, exscendere navibus, atque Urbi adversùm Hispanos præsidio esse, Tormenta, pulveris tormentarii, atque commeatûs quamplurimùm, ac maximè pecuniam in belli sumptum.

Sed quò plura in Italiâ agenda erant, & æquè reipublicæ processura videbantur, eò Mazarinus incertior erat quàm dudum, ad quid potissimùm animum adjiceret: nam de Herculis portu, atque Orbitello nondùm consilium abjecerat, his quas diximus de causis: eò ad Plumbinum copiæ in stativis fuêre, queis Estrada præerat. Prætereà in Urbe Mazarinus, dein Genuæ Grimaldus Cardinalis cum *a* Calcagnino ab Francisco Atestino Mutinæ Duce de fœdere, ac belli societate misso dudùm egerant, quod post multas hujus hæsitationes sancitum denique est, sub Semptembris finem, atque tùm stativis movêre copiæ, quas Gallica Classis ad Etruscum littus adducta ab Plumbino, ad Marcallæ amnis ostium devexit: eò exscendêre navibus, atque in Rhegiensem agrum iter fecêre. Isthuc Mazarino potiùs visum incæpto Neapolitano, quod ex plebis ferocissimæ, atque inconsultissimæ lubidine pendebat, quin & Herculis portûs, aut Orbitelli oppugnatione, quanquàm eò animus propter Romæ vicinitatem, atque sibi constituendi Principatûs, sicuti antehàc memoravimus, studium ferebat: mirifica enim hinc Thomas Princeps ab Montisferrati agro cum exercitu regio Mediolanensi Agro imminens, illînc Atestinus cum altero exercitu portendebant, neque Hispani tantæ moli belli pares fore videbantur.

a Le Marquis Calcagnini.

Intereà Neapolitani cum Fontenaïo Legato egêre, uti constituta apud hos Respublica in Regis fide, ac clientelâ esset, & eâ causâ quidpiam huic pecuniæ penderet annuatim. Fœdus inter Regem, & Neapolitanam Rempublicam esset, pellendis Regno Hispanis. Id clàm Guisio factum, qui posteà in eo offensum credidit, quod hæc nova Neapolitanorum clientela, atque tributum Pontifici haud quaquàm probari possent, cui Neapolitanum Regnum clientelare est. Sed apud Neapolim omnium rerum inopia ita crescebat in dies, uti sibi Guisium quantocyùs opus esse Populus censeret, atque hunc ut ad se veniret magnoperè urgeret: ita classis expectandæ spatium non erat, nam hæc

ab traductis ad Marcallæ ostium copiis, ad Provinciæ littora redierat, rursùm ad rem tantam instruenda.

1647.

Igitur Neapolitani qui ad Urbem fuêre, ac singillatim Nicolaus Maria Mannara Guisium, Fontenaïum Legatum, item & Cardinales Regis clientes, ac Sannicolaum Abbatem qui apud Fontenaïum convenerant docuit, *sibi scaphas esse tam leves, ut harum cursum nullæ actuariæ naves æquare possent: nullam ab tumultûs Neapolitani principio ab Hispanis hostibus captam, ac ne quidem post Hispanicæ Classis adventum, per quam mediam Guisius hujusmodi navigio vectus triduò Neapolim advenire possit: adfutura alia, quæ comitatum ejus, & impedimenta simul advehant.* Isthuc verò adeò periculosum omnibus visum, uti nemo id Guisio autor esse vellet: Fontenaius tamen cursum brevem esse, nautas peritissimos, navigia levissima, si temporis opportunitatem rectè captarent, rem feliciter evenire posse ait. Guisius verò nihil se magnitudine periculi ab profectione deterreri, si hanc Regi, ac rei publicæ utilem judicarent: dein ad Mannaram conversus hunc ad Neapolitanos scribere jubet, ut scaphas quantocyùs mitterent, sese brevì aut his adfuturum, aut in itinere periturum. Mannara tantam animi magnitudinem admiratus, hominis genua advolutus gratias agere Populi omnis Neapolitani verbis, ac singillatim Januarii Anesis, cui certissima cædes adesset, ni Guisii, aut Classis subitò adventu prohiberetur.

Cardinales autem, atque Fontenaïus Guisium laudibus in cœlum ferebant, nihil tam arduum ab ullis quorum terram calcarent Romanis factum usquàm, neque ab his quos fabulæ omnes celebrent heroïbus dictitantes: dein dimisso Mannarâ Guisius cum Cardinalibus, Fontenaïo, ac Sannicolao collocutus est, uti rescisceret quid Regi, ac Mazarino de Neapolitano Regno consilii esset: sed hi negavêre id Regem sibi, aut suorum cuiquam expetere, tantummodò ut Hispanis adimeretur, & quidquid eâ de re Nobilitas, ac Populus statuerent, id illi probatum iri, & quem Regem voluerint, ei Galliam planè & benevolam, & adjutricem fore. Falsum id tamen, neque Mazarino consilium fuit, uti Guisius Neapolitanum Regnum sibi sumeret, atque adeò hunc ab Cardinalibus, atque Fontenaïo Legato monitum voluit, ut ne quid suprà Henrici Nassauvii Arausii apud Socias Civitates potentiam ab Neapolitanis peteret, Condæum enim uti sibi Regem habere vellent, omnem operam Mazarinus daturus erat, non illius caritate ullâ, sed uti tantum virum cujus virtus, atque ambitio ipsi suspectissima erat, Regiæ dignitatis specie procul amandaret.

Eò ad Fontenaïum scripserat cum Nobilitate magis, quàm cum Plebe Neapolitanâ agendum videri, sicuti Thomas proximo anno fecerat: Rempublicam quàm constituere Plebes velit, ridiculam esse, neque constabiliri posse, nisi Nobilitas omnis de medio tollatur, sicuti ab Helvetiis factum sit, quod quidem nefas sit cogitare: dandam igitur omnem operam, ut inter Nobilitatem, ac Plebem gratia concilietur, pellendis Regno Hispanis, atque huic tradendo cuipiam, qui ipsis cor-

1647. di sit, cuique Galliam omnia huic conservando suppeditaturam judicent. Mannara singillatim pulveris tormentarii Populo inopiam esse dixit, atque hujus aliquantum maturè Neapolim mittendum. Guisius intereà Fontenaïum, ac Cardinales oravit impensiùs, ut ad Classem subitò mitterent, qui hujus ad Neapolim profectionem maturaret, ab quâ totius hujus negotii eventus penderet, fœdus Regi, atque Galliæ futurus, ac denique sibi exitiosus, si Classis moraretur, contrà autem felix, & secundus, si propediem adveniret.

Scribam deinde ad Regem, ac Mazarinum misit, qui certiores de profectione suâ faceret, ac prætereà qui auxilia postularet: hæc ab Mazarino publicè, atque ab Joüsiâ matre, cæterisque propinquis privatim promissa: neque quisquam omnium fuit, quin huic deesse quidquam tanta molienti, atque incipienti injustum, iniquum esse diceret, neque parcendum publicè, privatimque sumptui, quò feliciter evenirent. Sed quantùm res ab verbis, dicta ab factis plerúmque discrepent, Guisius plusquàm opus erat sensit: neque enim huic seu publicè, seu privatim curatum quidquam, præter duplicium nummorum Hispanicorum quatuor millia huic Fontenaii jussu, ac fide Romæ numerata, neque plus pecuniæ Regni Neapolitani candidato fuit.

Sed hic priusquàm proficisceretur, sibi Pontificem adeundum esse decrevit, uti quid de hoc tanto ab se suscepto negotio sentiret, resciscere posset: nam ad eum magnoperè pertinere videbatur, cui Neapolitanum Regnum clientelare, atque obnoxium est. Mirum est ea de re Pontificem ita locutum esse Guisio, ut qui hanc ipsi feliciter evenire cuperet, multa monens hominem, quæ faciunda, aut cavenda censeret, ac maximè ut ne fidem ullam haberet iis, qui Regis negotia Romæ procurabant, ac sibi ipsi consuleret, ab quo Equum vectigalem lubentiùs, quàm ab ullo alio accepturus esset: postremò haud secûs quàm pater filio, Guisio vale dixit, ac ne lachrymas quidem tenuit. Guisius tamen uti magis, ac magis sententiam hominis noscere posset, huic operam suam si Regnum sibi, aut suis habere vellet, exhibuit: sed ille nihil hujusmodi sibi in mentem venisse respondit, neque consilium esse his sese turbis immiscere, aut ea incipere, quibus conficiundis reliquum vitæ suæ tempus sufficere nequiret.

Intereà scaphæ ab Neapoli missæ advenerant, studiumque ingens Fontenaii Legati, ac Cardinalium Regis clientium erat, uti Guisius denique proficisceretur: quo horum studio ipse fretus, nonnihil dubitare simulavit, utrum se procelloso eâ tempestate plerúmque mari tam infirmis navigiis, tot hostium quæ undequâque speculabantur navibus, sese permittere denique deberet, ratus videlicet quò majus periculum esset, eò Cardinales, ac Legatum majorem sibi de maturis auxiliis fidem daturos, quod quidem fecère Theodolus, Ursinus, Michaël Mazarinus Cardinales, Fontenaïus Legatus, atque Sannicolaus Abbas, nam Grimaldus Cardinalis tùm aberat, Mutinam ad Franciscum Atestinum profectus. Guisio ut ab Urbe clàm proficisceretur auctores

1647.

tores erant, ipſe verò palàm id faciundum contendit, cùm Hiſpanos profectionem ſuam celare difficile eſſet, quam ſi palàm fieret, apertâ vi diſturbare non auderent, at verò ſi clandeſtina foret, id magis ſibi licere exiſtimaturi eſſent.

Itaque Idib. Novemb. cùm Guiſio nuntiatum eſſet ventum ſecundum eſſe, poſt meridiem unà cum Fontenaïo ad Pauli fanum rhedâ vectus profectus eſt, atque indè utrimque valedicto equum conſcendit, & omni Gallorum qui tùm Romæ erant multitudine comitatus ad mare pergit, ac multâ jam nocte ad littus advênit. Eò octo fuêre ſcaphæ, cum ſpeculatoriis navigiis tribus, viginti duo omninò qui his veherentur præter nautas fuêre, cum pulvere tormentario aliquanto, & eâ quam diximus pecuniâ, ſingulæ ſcaphæ vix trium vectorum capaces fuêre. Horâ poſt mediam noctem quartâ ſolvêre, atque vento ſecundo uſquè ad horam poſt meridiem quartam bellè navigavêre. Tum Guiſius quinqueremes Hiſpanicas duas ab Pontiâ Inſulâ venientes conſpicatus omnem ſuam claſſem ad ſe versùm venire jubet, atque hanc ſicut uſquè fuerat conjunctam curſum tenere, neque quidquam moveri, ubi ſcapham ſuam ab cæteris deerrantem viderent: rectè enim judicaverat Hiſpanicas naves majorem ſcapharum numerum ſecuturas. Quinqueremes duæ Hiſpanicæ ab prorâ fumum ediderant, quæ adventûs Guiſii aliis quæ ad Tarracinam, & ad Cajetam ſtabant ſignificatio fuit. Scapha igitur Guiſii ſola ſubducto quo uno utebatur velo, remis ad terram versùm contendit, ut hujus umbra quando dies inclinabat, obſcurata ab quinqueremibus difficiliùs cerneretur.

Ubi Cajetæ appropinquabat, nautæ alto mari ſeſe committere tutius exiſtimabant, at contrà Guiſius quampropiùs Cajetam curſum teneri juſſit, ratus ſcilicet hoſtes nihil ſolicitos fore, ubi ſcapham ad ſe venientem viderent: quæ ubi propior fuit, percunctanti ab Cajetâ vigili ecqui eſſent? reſponſum eſt, in ſcaphâ eſſe qui ab Ognato Comite ad Arcoſium Proregem miſſus Neapolim properaret. Sed cùm ſcapha Cajetæ portum non attingeret, atque pergeret curſum tenere, quinqueremes egredi portu properabant, at prohibuit ventus, qui tùm vehemens, atque adverſus flare cœpit, ita ut ubi velo uti Guiſii Navarcho viſum, quò ſcapha celeriùs curſum conficeret, hæc propiùs naufragium fuerit, maximâ vi venti diſrupto malo, ac duobus effractis gubernaculis, quorum loco remum in puppi poſuêre: poſtremò XVII. Cal. Decemb. ubi primùm luceſcebat propiùs Iſchiam Inſulam ſcapha fuit, quò nautæ cenſebant in aliquâ occulta ſtatione reliquum diem commorandum, uti de nocte Neapolim appellerent. Guiſius contrà hos hortari, ut ne ceſſarent remis contendere, atque maturè curſum conficerent: ſed his abnuentibus, ac vincente imperium metu, quem de Hiſpanorum Claſſe haud temerè ceperant, major ac vicinior intentandus terror fuit, quod factum ab Guiſio, diſtricto, ac micante ſuprà detrectantium capita gladio, quo denique coacti ad Neapolim properavêre.

1647. Ubi in conſpectu Claſſis Hiſpanica fuit, nautas ad Prætoriam Guiſius dirigere curſum jubet, quæ regio inſigni ad puppim erecto facilè dignoſcebatur, eò perſuaſum omnibus eſt, ſcapham ad hanc properare, quò negligentiùs eſt obſervata: ſed ubi eò devenerat quò tormentum adigi poſſet, non rectà quidem ad Urbem, ſed infrà hanc flexit, atque tùm adventûs ſui ſignificationem ab nautis magno clamore Guiſius fieri juſſit, ipſe ſtans in puppi ſeſe Neapolitanis oſtentavit, uti complures armati quò exſcenſurus videbatur, properarent. Hoc tanto clamore, atque Guiſii oſtentatione certiores facti hoſtes hunc adeſſe, continuò ab Arcibus, ab navibus, atque ab omni Claſſe pilas in ſcapham mittere, intereà dùm undiquè quæ remis agi poſſent omnia Hiſpanorum navigia ad illam properabant accedere. Sed Guiſius littus infrà Urbem legens, ſclopetariis qui ab Urbe eò venerant fretus, ubi opus erat in hoſtium lembos, ac ſcaphas quæ propiùs accedebant, frequentes emitti glandes jubebat, donec ad Lauretanum ſuburbium in plateâ quam Cabaleriſſam appellant, in terram exiliit, omni in occurſum effusâ Plebe, quæ arreptum hominem inſigni equo impoſuit, atque ad B. Virginis Templum quod penes Carmelitanos eſt, deduxit. Eò Virginis ſimulacrum magno in honore habetur, neque aliundè magis libertati ſuæ præſidium Plebes Neapolitana ſperabat, cujuſmodi vulgi religionibus ſervire pleriſque uſui fuit: neque tùm primùm ab Guiſiis pietatis fama regnandi ſtudio quæſita.

Templum propiùs Januarius Aneſes habitabat in Turri quam Carmelitanorum appellant, loco tutiſſimo, & adversùm plebeiam vim munitiſſimo. Haud procul Aneſis ferraria fabrica fuerat, ab quâ facilè ad proximam Turrim per Plebis tumultum migraverat, quâ fretus cædes complures, ac prædas fecerat, atque ſe egregiè conlocupletaverat. In Templo ſub ſacrorum finem ſororius Aneſis hujus verbis ſalutem Guiſio dixit, hominem metu impeditum dictitans quo minùs ille ipſe hoc officio fungeretur, qui haud ſatis ſe tutum ab inimicorum inſidiis ſi Turri egrederetur, exiſtimaret. Ab Templo Guiſius ad Turrim iit, cui Aneſes in limine fit obviam, adventum gratulatur, qui ſibi ipſi ſaluti, atque omni Populo futurus eſſet: metuebat enim impenſiùs, ut ne ſe Plebes Hiſpanis ſicuti noxæ dederet. Pigebat Guiſium ubi hunc planè nihili hominem intuebatur, huic Fontenaii Regis Legati litteras reddere, ſcilicet multò quàm par eſſet honorificentiores, atque item ad Rempublicam Neapolitanam, ac denique ad Joannem Ferrum Regis ad hanc ſi diis placet Legatum tali Republicâ digniſſimum: nam hic poſt paulò advênit, diſtrictam tenens dexterâ machæram loco faſcium, ſicuti Aneſi Neapolitano Dictatori lictor eſſet: hic abſque pallio, pileoque ad Guiſii pedes procumbens, ei ſubmiſſiſſimâ, & quæ hujuſcemodi Legatum deceret oratione ſalutem dixit. Stupebat Guiſius harum rerum miraculo, quæ cùm tàm tenues, humiles, ac ſordidæ eſſent, tanta tamen earum fama Romæ Fontenaii, atque ipſorum Cardinalium Galliæ clientium mentibus, ac ſibi ipſi obverſata eſſet, mag-

niloquentiâ Neapolitanorum, qui centum & septuaginta armatorum millia sibi esse jactaverant, neque quidquam fermè deesse, præter Imperatorem qui suorum virtuti peritiam militarem, atque disciplinam adderet.

1647.

Hac eâdem die Guisius ad se vocavit omnes, in quorum manu res Neapolitana fuit, seu quorum consilio Aneses in hac gerenda utebatur, uti quo loco esset accuratiùs cognosceret. Ibi verò vix duodecim dierum in Urbe annonam superesse rescivit, neque multò ampliùs quatuor millium armatorum esse centuriatorum, cæteram multitudinem militiam detrectare, ni stipendium adesset, stationes infrequentes, excubias, ac vigilias negligentiùs agi: qui his in diversis Urbis regionibus præessent, eos æquali imperio esse, ac nemini uni parere: ipsum Anesem qui Mercatûs regioni cum Palumbo qui Conciariæ alteri regioni præerat, graves inimicitias exercere, ita ut altera alteri regio infensa vallum, ac fossam invicem objicerent, quos Guisius redegit in gratiam: Anesem Lasaris fretum, id infimæ plebi sudibus lignorum fasciculos pice oblitos præferenti nomen indiderant, ædibus incendia, harum dominis cædem minitari, atque huic redimendæ pecuniam, atque alia corradere: vicissim alios Anesi ubi validiores essent, cædem minitari, prorsùs omnia perturbata furore, licentiâ, cædibus, rapinis, quæ omnia summâ cum prudentiâ Guisius quandóque benignitate, quandóque severitate opportunè usus brevi correxit.

Qui alicujus rei erant in Urbe, eorum benevolentiam facilè promeruit fortunis eorum ut ne quis posthàc insidiaretur prohibendo. Nobilium autem amicitiam sibi conciliavit omnem operam dans, ut qui in Urbe restiterant, eos ne Plebes exagitaret, sicut ante adventum suum fecerat huic Ordini infensissima, dein ubi foris res Neapolitana valida esse cœpit, Nobilium prædia ut ne militibus prædæ essent prohibendo: postremò ita se gessit uti plerique omnes hunc dignissimum judicarent qui Rex appellaretur, quod nomen sæpiùs Populi acclamationibus sibi datum respuit, seu nihildùm satis firmi in hoc omni Neapolitanorum negotio videret, quo tantam dignitatem sibi delatam tueri posset, seu ut ne contrà Galliam peccaret, ab quâ sibi præsidia missum iri sperabat. Sed Aneses vir agrestis, truculentus atque stolidæ superbiæ plenus non ante primas Guisio concessit, quàm huic ab Filomarino Cardinale Urbis Archiepiscopo post solemnia sacra Gladius sicuti Imperii tessera traditus est, quem Imperatori per Urbis vicos Aulæis pretiosissimis ornatos ad Carmelitanorum Turrim redeunti prætulêre, acclamante Guisio Plebe, mulieribus thura pro liminibus ædium accendentibus, flores, odores per fenestras jactantibus, qui cultus adversùm hunc quamdiù apud Neapolim commoratus est, perpetuus fuit.

Quæ apud Plumbinum erant copiæ, eas in Mutinensem, ac Rhegiensem Agrum deductas fuisse diximus: Padus hunc amnis ab Cremonensi dividit, qui in Hispaniæ Regis ditione est. Estrada qui Gal-

1647. licis copiis præerat apud Gualtierum, quò omnis belli apparatus ab Francisco Atestino Mutinæ Duce collatus fuerat, hunc tanto quod ipse animo volvebat incæpto nequaquàm parem invenit, vix enim ampliùs sex armatorum millibus hujus exercitus constabat: sed quos Atestinus Italicos milites conscripserat, ii ubi ad hostem iri rescitum, plerique dilapsi, Helvetii verò quos mercede conduxerat mille ægrè adducebantur, ut adversùm Hispanos in Mediolanensi, aut Cremonensi Agris bellum gererent.

Traductæ tamen Padum copiæ sunt, tametsi Serra Marchio in adversâ ripâ quò nostri exscendere vellent explorabat: sed mille sclopetarii navibus impositi primùm adverso flumine Brixellum petere visi cùm jam advesperasceret: dein ubi nox advênit, secundo amne delati haud procul Ollii amnis ostio navibus exscendêre, priusquàm hostium equitatus adesset, qui exaudito remorum sonitu senserant nostros secundo flumine eò properare, quò ad Cremonensis Agri ripam appellere se posse nullo prohibente sperarent, atque muniendi spatium habituros, quod quidem ex sententiâ factum, loco sepibus, ac virgultis impedito, atque equitatui hostium qui mox advênit, importuno. Præterquàm quod nostri munire castra cœperant, tormentis minoribus tribus freti his, ac prætereà crebrâ glandium è sclopetis missione hostem arcere cæpêre: intereà reliquæ copiæ, carri, impedimenta, tormenta leviora Padum traducta: quò factum est, ut hostes diffisi rebus suis, prout nostri progrederentur, ipsi Cremonam versùs retrocederent.

Sed eò mœnia pluribus locis collapsa erant, ad portas vetustate corruptæ fores, qui pensiles fuerant pontes, ii corruptis item quibus allevari solebant omnibus, jacebant immobiles, planè Urbs patebat hosti, qui foris validior esset: eò ingens in hac trepidatio, ac ne Serra quidem Marchio hanc defensari posse credebat: plerique Picoleonis Castrum muniendum, ultrà Aduam concedendum, atque hunc amnem objiciendum hosti censebant: quæ omnia Serra Castiliæ Contestabilem qui Mediolanensem obtinebat agrum, per litteras edocuit: hic verò sicuti fermè qui ab discrimine procul absunt, propugnandum apud Cremonam decrevit, neque id sicuti futurum videbatur, secùs cessit. Atestinus intereà cum exercitu ad Casalium majus processerat, quò ubi habebat castra, misit ad Thomam Principem, qui rogaret verbis suis, ut ad Cremonam maturè vellet accedere, quò Urbem omni belli mole oppugnare unà possent. Id se Thomas facturum amicissimè recepit, atque intereà Navaillium Comitem cum septingentis, ac quinquaginta equitibus, & Septimanicam Legionem cum Vallone ad Atestinum misit, qui si maturè ad Cremonam movisset, haud fermè dubium fuit, quin huic brevì dedita foret: in expectandis gravioribus tormentis, ac omni tormentariâ re mora facta tantam opportunitatem corrupit.

Nam intereà quò mœnia apud Cremonam collapsa erant, eò ob-

jectum ab Hiſpanis vallum eſt, ac ſuburbia in quibus noſtri ſub tectis agitare, ſi maturè adveniſſent, nullo negotio poterant, ab illis vallo, foſſâque munita ſunt. His ſuburbiis potiri operæpretium fuiſſet, nam eò ab imbribus, qui propè perpetui hac anni tempeſtate fuêre, tectus miles, faciliùs munia ſua oppugnandæ Urbi obiiſſet. Tormenta graviora cum cætero bellico inſtrumento adverſo Pado navibus vehebantur, quo & commeatus advehi debebat: ſed Padus ab imbribus immensùm auctus rapidiùs ſolito longè extrà alveum decurrebat, quò fiebat uti jumenta vix contra vim fluminis tendere, & naves trahere poſſent, ac denique lentiſſimè per incertas ripas, vadis plerumque interruptas procederent.

1647.

Nihilò magis expeditum iter agmen habuit, viis omnibus ab imbre fœdè corruptis, præter quàm quod Ateſtinus conſultò morabatur, ut ne abſque tormentis, & commeatu circùm Cremonam adveniret: ſed hunc ut anni tempus erat ab meſſe fermè recens, ex villis, vicíſque in hoſtico petere copia erat, quod quidem factum neceſſario eſt, ſed rapto, & ab militibus eâ causâ deſerentibus ſigna, atque fœda, & indigna adversùm agreſtes deſignantibus, quò vetus adversùm Gallos odium renovatum: certè ſi id rectè, atque ordine factum fuiſſet ab equitibus, peditibuſve eâ gratiâ miſſis, haud ingratum agreſtibus fuiſſet, atque annona exercitui ſuperaſſet. Ubi Ateſtinus Cremonæ ſuburbiis appropinquavit, Hiſpanos in his foſſâ, valloque munitos invenit. Ita tanta Cremonæ hoc anno capiundæ opportunitas Ateſtini primùm in fœdere cum Rege conficiundo tergiverſatione, dein ubi confectum eſt, nimiâ ad Urbem accedendi morâ corrupta eſt.

Poſtremò caſtra movere, & ad Caſalium majus regredi viſum, atque eò, & apud Rivarolum hyberna munire, atque annonam, ac pabulum congerere: ſed his per nimiam conquiſitorum negligentiam, incuriam, atque licentiam factis, quæ eadem in utendo, ac potiùs abutendo fuit, brevì omnia quæ congeſta fuerant conſumpta, atque inopia milites, quin & ipſos Duces inceſſit, cùm nihil pecuniæ ab Aulâ curaretur: cæterùm hi haud ſatis inter ſe concordes fuêre, Eſtrada videlicet, ac Navaillius, de quibus ſuprà memoravimus. Ubi hæc Mazarino nunciata, ibi Ducibus ambobus, quin & Grimaldo, Ateſtinoque maledicere, accuſare graviùs, quod non ad Cremonam properaſſent: ac nimiâ morâ rem publicam corrupiſſent: ſed qui procul abſunt, iis faciliora omnia videntur: quæ alii fecêre, ea otioſi reprehendunt: quæ autem ipſi peccavêre, ea ab omnibus tacita volunt, ac maximè ſi gratiâ, ac potentiâ valent. Certiſſimum enim eſt, non unum Ateſtinum in fœdere faciundo tergiverſatum, atque omnia quæ in Italiâ geri hoc anno proſperè potuêre, dubio, atque hæſitante quid potiſſimùm inciperet Mazarino, nec ſumptus neceſſarios ſuppeditante, aſpera fœdaque eveniſſe: quod huic tamen vitio non dederim, neque enim ſemper pecunia in promptu eſt, nec quid faciundum, aut omittendum ſit, ita facilè quandóque dijudicaveris, ut nihil offendas.

1647. Poſtquàm Guiſius apud Neapolim propè omnia in tolerabilem reſtituerat ſtatum, ſicuti ſuprà memoravimus, ibi verò foris ſibi dandam operam decrevit, uti commeatus deinceps ad Urbem tutò ſupportari poſſent. Id maximè prohibebat Nobilitas, quæ apud Averſam haud pròcul habebat caſtra : huic equitum copia, Guiſio multò plus peditum, quàm equitum fuit. Sed cùm circùm Urbem campi crebris interrupti foſſis, ſepibus, atque arbuſtis ſint, haud magnoperè equitatum hoſtium pertimeſcebat. Inter hunc, & Nobilitatem frequentes velitationes magis, ac ſubitaria prælia facta, quàm ſignis collatis eſt pugnatum, cæſi tamen complures, ac denique, placuit inducias per biduum eſſe, & ut intereà utrimque miſſi colloquerentur. Id eò fiebat, quod uſquè Nobiles, ac Populus non juſti more belli, ſed pluſquàm ferinâ rabie alteri in alteros ſævierant, quod quidem corrigendum Guiſius cenſebat.

Eò cum Andriæ Duce ex compoſito collocutus eſt, atque intereà dùm inter Nobiles, ac Populum conveniret, ſicuti denique neceſſe foret, docuit bellum non internecinum eſſe debere, ita ut qui in poteſtatem hoſtium venirent non excarnificarentur, ſicut uſquè factum fuerat, ſed pretio redimi, aut permutari cum ejuſdem ordinis captivis poſſent. *Utriſque prope eamdem ab Hiſpanis impoſitam ſervitutem, quam ab cervicibus ſuis depellere æque ſtudium eſſe debeat, neque eò tolerandam ab Nobilibus, quod contrà quàm Populus ſentiat, ſibi tendendum eſſe putet : hujus odio conciliandam magis eſſe inter utroſque gratiam, uti quæ partes Nobilitatis in Republicâ eſſe debeant, eæ ipſi tribuantur. Tali ſe genere ortum, uti ſe Nobilitati favere debere exiſtimet, atque apud Neapolitanos perviciſſe, ut id ipſis æquiſſimum videatur. Propediem adfuturam Gallicam Claſſem, quæ auxilia omnium libertati recuperandæ idonea advectura ſit. Regem nuſquàm ſibi Regnum Neapolitanum expetere, ſed uti modo Hiſpanis adimatur, atque ut illius Ordines quæ his rei publicæ gerendæ ratio magis placuerit, eam deligant, ſeu uni, ſeu pluribus hanc permittere velint. Eſſe Regi Patruum, eſſe fratrem, quorum alterum ſi ſibi Regem eſſe velint, id illi pergratum fore : cæterùm quidquid eâ in re ſibi utilius eſſe duxerint, id æqui, bonique conſulturum, ac lubentem operam daturum, ut ne res Neapolitana in Hiſpanorum manus recidat.*

Andriæ Dux ſibi, atque ſociis Regem ſuum ſatis placere, neque alio quæſito opus eſſe reſpondit, cæterùm vix quemquam qui Regem Chriſtianiſſimum tantâ propinquitate attingant, ſicuti frater, aut Patruus Nobilitati Neapolitanæ cordi futuros, præterquàm quod alter valetudine ob podagram impeditâ, alter adhuc puer ſit, ac ſi Rex alius habendus eſſet, non longiùs abituros, & cujus virtus ſibi perſpecta eſſet, huic potiùs Regnum tradituros. Hæc haud ægrè audiit Guiſius, tametſi ſe ab hujuſmodi conſilio alienum oſtenderet. Conſtitutâ denique de captivis aut redimendis, aut permutandis lege Guiſius Andriæ Ducem de ſuâ adversùm Nobilitatem Neapolitanam benevolentiâ certiſſimum dimiſit.

Ubi verò in caſtra ab ſuo cum Andriæ Duce colloquio rediit, Claſ-

sem Gallicam advenisse accepit, miratusque est Hispanicæ cladem si-
mul non esse nuntiatam: nam hæc in anchoris erat, defensoribus vacua,
armamentis nudata, omnibus propè malis procumbentibus, ita ut aut
incendi, aut capi ab nostris secundo vento advenientibus potuerit, quod
quamobrem factum non fuerit, vix quisquam satis intelligere queat.
Postridiè Basquius Abbas ab Classe ad Guisium venit, atque huic litte-
ras quas Fontenaïus ab Aulâ acceperat, reddidit: hæ quàm jucundus,
Regi, Reginæ matri, ac Mazarino Guisii ad Neapolim profectionis
nuntius advenisset, significabant: eódem Classem properare, quæ illi
opus essent omnia advehentem: dein ubi ab Basquio quantùm adferret
pecuniæ quæsivit, ea planè nulla fuit: nihil enim juvit dicere Classem
Genuæ Portum non attigisse, quò pecunia curari debebat, quingenta
librarum millia eò numeranda fuisse, quæ si quis Neapoli curare vellet,
statim apud Genuam repræsentanda fore: nam ridiculum erat isthuc
in Urbe numeratum iri credere, cui nullum cum aliis rerum venalium
commercium jamdiù erat.

1647.

Rogatus dein Basquius quid militum exscendere navibus posset, ne-
gavit ampliùs quam mille atque octingentos posse, cum duabus equi-
tum turmis: aliquem prætereà equitum numerum Guisius ad se mitti
postulaverat, cum ephippiis, brevioribus sclopetis, atque aliis, quibus
simul hos atque equos ornaret, quæ item nulla fuêre: sclopetorum de-
nique, atque prælongarum hastarum aliquantum, sed horum nihil in
navibus fuit. Tormenta decem Basquius promiserat, sed posteà causatus
pontones ad Posilippi littus appositos infirmiores esse, quàm ut his tra-
duci ad terram possent, hæc nequaquàm tradidit: pedites, atque equi-
tes quos Basquius exscensuros navibus dixerat, sine pecuniâ Guisius
sibi oneri magis, quàm usui fore judicavit: pulveris tormentarii millia
octoginta postulaverat, ex quibus sex doliola modò ipsi, triginta Anesi
ad defendendam Carmelitanorum Turrim tradita: cæterùm Basquius
sese cum eo agere jussum de re publicâ ait, penes quem hæc esset, atque
adeò cum Januario Anese: huic, atque Populo Neapolitano cujus ca-
put esset, missam Classem, neque alteri dicto audientem fore. Nihil
profuit Guisio Anesis humilitatem, imperitiam, fatuitatem narrare ho-
mini, qui adversùm hunc facturus omnia sedulò venisset, prætereà om-
nem sibi fidem de salute suâ Neapolitanos habere, imperium detulisse,
Caput rei suæ publicæ constituisse, nihil credere Anesi, qui & prodi-
tionis suspectus esset. Postremò Basquius *Ubi,* inquit, *cognovero te in Urbe
potiorem, neque hanc alteri obedientem esse, ibi verò tecum singillatim agam, in-
tereà usque quod jussus sum, id facere mihi certum est:* ab hac oratione Bas-
quius ad Classem, Guisius Neapolim rediit.

Basquius Anesem quid in mandatis haberet maturè monuerat, qui
per amicos populum in Guisium accendere cœperat, hunc Galliæ in-
visum prædicando, atque adeò impedimento futurum, quo minùs au-
xilia quæ in Classe adsint, ad Urbem advehantur: nam Galliam Neapo-
litanorum libertati, non Guisii ambitioni servire velle. Sed Guisius ea

1647. usquè fecerat in Urbe adversùm Hispanos, foris in præliis adversùs Nobilitatem, queis Populi gratiam sibi conciliaverat: quamobrem omnes eò adduxit, ut Anesi quidquid imperii reliquum erat, abrogatum vellet: quin & eò processit vulgi in Guisium studium, atque in Anesem odium, ut ab hujus cæde unâ illius hanc prohibentis verecundiâ temperaverint: satiùs tamen fuisset hunc furciferum plebis furori permittere, atque omnem hujus rem quæ ex civili prædâ ingens erat, publicare, quàm huic uti lubens imperium deponeret, centum, ac quinquaginta librarum millia annua promittere, ex fructibus nobilium prædiorum, quæ huic dono darentur, cum Principatûs, aut Ducatûs Titulo, ubi primùm pax sancita foret.

Inter Populi Guisio acclamantis voces exauditum sæpiùs Regis quod ipsi deferebant nomen, cúmque id constanter abnueret, huic denique Reipublicæ Ducis, ac Principis Titulus in quinquennium scripto tributus est, ex ipsius Anesis sententiâ. Certè Guisio ea dies fausta quidem, sed non sine molestiâ, ac labore fuit: sex enim hominum millia in foro armata stabant, qui homini hunc Gallum esse exprobravêre, atque pro Gallis uti Neapolitanum Regnum obtinerent enisurum, cujus rei periculum subire sibi consilium non esse clamitabant. Ipse fidem ab se Populo de hujus tuendâ libertate datam opponebat, quod quidem Regis Christianissimi voluntate fecisset, atque se ab hac discedere nequire: postremò uni dicenti patriam suam dediscere neminem posse, atque hunc in Galliâ natum, *Ego*, respondit, *in scaphâ natus sum, quæ me hûc advexit.* Id comiter, necopinatò dictum usque adeò placuit armatæ huic plebi, uti continuò neminem se alium usquàm qui sibi imperaret, toleraturam dictitaret.

Nihilò seciùs Basquius cum Anese agere, atque Guisio insidiari perrexit, primùm per Vincentium quemdam Andream hominem alicujus rei, sed pessimum, ac vaferrimum, dein per Tonnum Bassum, Saluatorem Gennarum, Petrum Damicum, atque alios: de tribus illis paratæ adversùm Guisium cædis convictis supplicium sumptum more majorum, cæteris Guisius delicti gratiam fecit. Basquium tanti hujus sceleris manifestum quoniam ab Rege, aut ab Mazarino, aut denique ab Fontenaïo Neapolim missus fuerat cum regiis mandatis, neque comprehendi, neque quidquam adversùm hunc fieri, aut moveri voluit. At Classis postquàm in otiosâ statione dies aliquot commorata esset, Castellum ad mare cursum tenuit, uti quinque naves Hispanicas incenderet, & hac saltem tantulâ re patratâ non frustrà venisse videretur: rediit denique in pristinam stationem, ac Basquius Guisio ut ad Classem veniret, persuadere nisus est, quod quidem hic dolo malo fieri suspicatus abnuit.

Hispani denique probè quantùm licuit instructâ suâ Classe cum Gallicâ pugnavêre, res acta tormentis est, quam neutris cominùs gerere visum: dein aquam sibi deesse causati qui Classi Gallicæ præerant Longonis portum redière. Ita hæc nulli usui Neapolitanis, neque Guisio fuit

fuit, præterquàm quòd aliquot nobiles qui ab Provincia ad hunc venire voluerant, advexerat: hanc Guisii pater diù obtinuerat, in qua & filio nobilia prædia sunt, atque adeò nonnulli amici, ac clientes, ex quorum numero quidam Classem conscenderant, qui Guisio in hoc Neapolitano bello egregiam operam navavêre. Sed nihil Guisio ab Classe graviùs accidit, quàm quod hæc fortè naves duas onustas frumento deprehenderat, neque has Neapolim commeatûs loco, quem sibi advehi Guisius postulaverat, mittere voluerat, quò Urbis inopiam sublevaret. His omnibus Guisius adductus Mazarinum, atque hujus voluntate Fontenaïum, ac denique omnes qui in Classe fuêre, sibi iniquos esse credidit: ita quidem Gallos, uti nihil sibi benè facere vellent, quando non licebat, Italicos verò, ne vitæ quidem suæ parcere voluisse.

1647.

Dum hæc apud Neapolim geruntur, intereà loci quæ apud Casalium majus, & Rivarolum in Cremonensi Agro & regiæ, & Francisci Atestini Mutinæ Ducis agitabant copiæ, eæ longè latéque populabantur, nisi quà prohibebant amnes, qui hac tempestate immensùm creverant. Sed hanc opportunitatem Atestinus haud omittendam est arbitratus, quò Sabionetam in propinquo commeatibus intercluderet: nam id oppidum tribus ab Pado passuum millibus Ollium amnem versùs positum est, in finibus Agri Mantuani, regione soli propter humilitatem paludosâ, atque aditu tùm difficiliori, quod restagnante ex propinquis fluminibus aquâ nulla in palude, aut præalta vada erant. Præter Casalium majus, & Rivarolum, Joannis in cruce-fanum, & Ponsonum Castellum quæ loca Atestinus in Cremonensi Agro præsidiis tenebat, Comesasium in Mantuano Agro vicum occupat, ut ne quà ad Sabionetam adire Hispanis copia foret, ita qui in oppido erant, ii commeatûs inopiâ ad deditionem adigi posse videbantur.

Mediolanum, atque Insubres Castiliæ Contestabilem obtinere diximus: sed hæc provincia Ludovico Benavidi Caracenæ Marchioni decreta fuerat, quæ intereà dùm ab Belgio adveniret, Jacobo Ferdinando Velasco Aro Comiti Contestabilis filio permissa est. Is Sabionetæ sicuti par erat ab Gallis, & Mutinensibus metuens eò copias duxit, ac primùm Joannis in cruce-fanum improvisò advênit, quod paucis defendentibus nullo negotio capit, atque eódem castra posuit, munivitque, ut ne quid ab Rivarolo quò validum Gallorum præsidium erat, in propinquo damni caperet. Eò Estrada ubi de hostium adventu percrebuerat fama, cum sclopetariis mille-ducentis, & sexcentis equitibus venerat. Navaillius Castrorum Præfectus præerat oppido, quò pars Gallorum hybernatura erat: postridiè Estrada, & Navaillius uti de hostibus cognoscerent, & quid ipsis esset consilii, atque animi propiùs explorarent, ad eorum iêre castra, cum duabus modò equitum turmis, stationem equitum quæ pro castris erat, propellunt, dein Rivarolum redière. Atestinus eódem cum reliquis copiis advênit, atque habito cum Præfectis castrorum, Tribunisque consilio in crastinum prælium

1647. facere constituit, si hostes egrederentur castris, & æquo loco pugnandi potestatem facerent, aut si se castris tenerent, vallum aggredi, & si quà fieri posset transcendere. At hostes relicto apud Joannis in crucefanum idoneo præsidio ponè vicum posuêre castra, loco & opere, & naturâ munito, ac postridiè Bozzolum movêre.

Id oppidum Camilli Gonzagæ est, quo freti Hispani rem ipsam quæ agebatur incœperant, nam is & Bozzolum quod est caput parvæ ad Ollium flumen regionis, & Martini-fanum propiùs flumen in Hispanorum potestate futura, seque eos commeatu juvaturum fidem dederat. Apud Bozzolum ab nostris pugnatum acriter, hostes sub mœnibus oppidi propugnavêre, vallum, fossamque objecerant, præterea illîc loca cava, maceriæ, sepes, atque alia propugnantibus æqua fuêre, equitatus modò pro castris impetum nostrorum ægrè sustentabat. Estrada, & Navaillius dextrâ, lævâque, in mediâ acie Atestinus curabat: pro cornibus naviter gesta res est, compulsique in munimenta sua hostes, magis in lævo nostrorum cornu, quò tamen propè graviter est offensum, nam longiùs ab mediâ acie progressi vacuum eò locum reliquerant, quem Atestinus ab Germanorum manu quæ in subsidiis fuerat, insedi subitò jubet. Tantus erat in oppugnando equitum, peditumque ardor, uti quæ obstabant omnia, ea se superare posse confiderent: sed aliter censuit Atestinus, tantamque suorum virtutem ipsis fraudi esse non est passus, atque adeò receptui canere jussit. Neque tùm ab hostibus cessatum, qui ubi nostros abire vident, munimentis egressi in lævum cornu impetum faciunt: hunc nostri scilicet numero impares, atque prioris pugnæ labore fessi ægrè sustentabant, ni properè Navaillius Cataphractorum Mazarini equitum turmam eò duxisset, cujus virtute hostium vis inhibita, atque repressa est.

Sed hæc gloriosa modò Atestino, Gallisque, Hispani usui paruêre: nam in eo omni negotio id ipsis curæ fuit, ut ne quid Sabionetam versùs euntes in itinere offenderent, in tuto castra ponere, de improviso movere, munito agmine incedere, non nisi exploratò progredi, postremò quod Atestinus, & Galli pugnandi potestatem facerent, abnuentes objurgarent, stationes pellerent, castra tentarent, parvi pendere, modò ut Sabionetæ subvenirent, nihil tamen aut damni factum, aut dedecoris admissum. Igitur Martini-fanum quò initio profecti intenderant, pervenêre, atque eò stativa habuêre: dein jam otiosi uti commeatus, & milites Sabionetam introducerentur, operam dedêre: nam hujus rei per Agrum Mantuanum secundo Ollio, dein per fossam quæ ab hoc amne ad Sabionetam pertinet, seu per paludem, quæ auctis suprà fossæ altitudinem aquis compleverat omnia, magna copia fuit. Intereà loci Thomas, & Pralinoplessius ut ab Atestino partem hostium averterent, Alexandriam ad Tanarum amnem oppugnare se velle simulavêre. Id semel, atque iterùm factum, dein ad forum Julii Valentinum movêre, Castellimontem per Santandream Castrorum Præfectum triduò cepêre, atque destruxêre, item Ponsonum Castellum: pos-

tremò Thomas apud Caſalium ſancti Evaſii Padum traduxit copias, atque ad Seſſitem movit, ſuperatoque amne Laumellinum, & Novarienſem Agros longè, latéque populatus eſt, Pralinopleſſius intereà morbo impeditus Aſtam conceſſerat, ac denique copiæ in hyberna deductæ.

1647.

In Germaniâ noſtri poſt deditam ſibi ab Maximiliano Baioariæ Duce per induciarum conditiones Hailbronam, nihil admodùm geſsêre: Aſciburgum ad Mænum, Steineimum, Hoſta, Germeſeim, atque alia loca haud difficulter capta, præter Hoſtam, cui potiundæ magna vis adhibita. Armſtadium ab quo alteri ex duabus Haſſiæ Langraviorum familiis cognomen eſt, propè improvisò occupatum: duæ equitum Alæ primùm oppidi portam ceperant, quo terrore impulſi oppidani hos ſtativis apud ſe recepêre, præterea promiſſæ in ſumptum collationes, quamdiù eò agitarent, altera modo Germanici exercitûs pars penes Turenam tunc erat, altera Hocquincurio Legato permiſſa unâ cum Suecis adversùm Ferdidandum Imperatorem bellum gerebat.

Sed & hæc poſt paulò ad Turenam rediit, relictis modò qui cum Suecis porrò militarent peditibus mille, & quingentis equitibus. Omnis ab Turenâ exercitus in unum eſt conductus, ut in Lucemburgenſem Agrum, Galliam, & Belgium versùs duceretur: nam per hæc æſtiva Sociis Civitatibus ceſſantibus, opus erat qui eâ parte Hiſpanis metum faceret, cogeretque ex omnibus copiis, quas adversùm nos ductaverant, aliquas ſubducere: id tùm facere Turena juſſus eſt, adversùm quem Hiſpani Beccum misêre cum copiis tuendo quem obtinebat Lucemburgenſi Agro.

Cæterùm ubi inter Germanos qui in exercitu Turenæ Regi merebant, fama vulgavit hos extrà patriam ductum iri, ibi verò voces ſe id paſſuros negantium audiri cœptæ, circuli equitum haberi, turmæ, atque alæ conſilia conferre, dein turbæ, ac poſtremò ſeceſſio, tamen pars major manſit in fide. Roſa Tribunus huic rei caput eſſe videbatur, quem Turena comprehendi, atque Philippiburgum abduci jubet. Atque intereà per Tribunos, Præfectos, ac duces, qui manſerant in fide hortatur eos qui ſeceſſerant, uti redirent in viam, neu ſacramenti religionem violarent: hos tot jam annos Regi meruiſſe, quorum mercedem ne deſererent, neu committerent, uti Germanorum gentem virtute, ac fide inter cæteras præſtantem, hanc prodidiſſe fama ferret. Quæ ubi apud obfirmatos in rebellione animos parùm proficiebant, poſtremò id ipſis impunè eſſe ne Germanis quidem cæteris probabatur. Itaque ex eorummet ſententiâ, primò moventes caſtra rebelles proſequi, dein ubi commodum fuit, oppugnare viſum. Id apud Conigshovem oppidum ad Tauberem amnem factum, trecenti ex rebellibus cæſi, cæteri fugâ ſibi conſuluêre, dein Hailbronam reditum, atque eò ſeptingenti è rebellium numero fugâ ſparſi, & quò ſeſe reciperent incerti ubi proximum erat in caſtra reverſi ſunt, neque tamen

1647. hæ copiæ quibus Turena Imperator erat, tribus peditum, duobus equitum millibus ampliores fuêre, at omnis veteranus miles, & per Germaniæ bella ad duritiem, atque omnes aſperitates, quæ haud exigua bellicæ virtutis pars eſt, aſſuetus.

Turena Rhenum, atque Moſellam traductis copiis, Lucemburgenſem agrum, quâ ſuprà memoravimus gratiâ ingreditur, præmiſſiſque Moſam versùs quà Belgium ab Lucemburgenſi agro dividit, qui de hoſtibus cognoſcerent, hos apud Givacum tranſmiſſos amnem Lucemburgum oppidum petere comperit: hos ut in viâ deprehenderet, loco idoneo collocat copias, & complures exploratum mittit, ab quibus certior factus hoſtes Lucemburgum ingreſſos, ad Montemmedium flectit iter, vicum qui haud procul oppido eſt, atque Turrim pugnando capit, ac tentato modò oppido aliquamdiù eò ſtativa habuit: nihil ipſi aliud conſilii fuit, quàm hoſtem attinere, ut ne rediret in Belgium, itaque fine æſtivorum in Germaniam ipſe rediit. Fuit ipſi præterea quidpiam cauſæ, quamobrem id faceret, nam Anſelmus Caſimirus Wamboltius Umbſlatius Archiepiſcopus Moguntinus, atque Imperii Septemvir obierat mortem, in cujus locum Joannem Philippum Schombornium Herbipoleos Epiſcopum ſuffici Rex volebat. Moguntiam Archiepiſcopatûs Metropolim Rex præſidio tenebat, quò magis hunc, atque unà Imperii Septemviratum homini amico mandari cupiebat, quod omnibus Moguntinæ Eccleſiæ Canonicorum ſuffragiis more majorum factum, creatuſque Archiepiſcopus, atque Imperii Septemvir Schombornius eſt. Id ut ne impediret hoſtis, circùm Moguntiam Turena cum copiis agitabat, quæ deindè in hyberna deductæ.

Poſtquàm Suecis ab Maximiliano Baioariæ Duce per inducias quies erat, ipſi in Boïohemo rem egregiè gerebant, Ferdinando etiam ſine Gallorum auxiliis pares. Qui ubi hos ſi diutiùs Maximilianus ceſſaret brevî potiores futuros probè intelligit, nihil omnium omiſit, quò pacem ejus cum Suecis minueret, ac poſtremò ab induciis diſcedere perſuaderet. Id clàm primò ab Maximiliano factum, Joanne Vertio qui huic merebat ad Ferdinandum cum ſatis magnâ equitum manu miſſo, ſicuti injuſſù ſuo ad illum tranſirent, quos omnes ac maximè Vertium improbos, atque inteſtabiles videri Edicto ſanxit, quandò ſacramenti quod ſibi dixerant fidem violaſſent, qui Vertium, aut cæteros qui unà diſceſſerant Tribunos, Præfectos, equiteſve interfeciſſent, iis impunitatem ejus rei, præterea mercedem haud exiguam pollicebatur, ſuique purgandi gratiâ ad Turenam, & Vrangelium qui Gallis, atque Suecis Imperatores erant, Cutnerum, atque ejus filium mittit, nec quidquam ſe ab induciarum legibus declinaturum ſanctè adjurat.

His cùm ab utroque Imperatore, tùm ab pleriſque omnibus ipſis qui Vertium ſecuti erant, fides habita, queis deterriti hunc ad Ferdinandum abſcedentem deſeruêre, ſeptem equitum alæ, tres peditum cohortes fuêre, cum Tribunis, Ducibus, & Centurionibus. Contra hæc Ferdinandus, *Maximilianum injuſſu ſuo cum Gallis, & Suecis inducias pe-*

1647.

pigisse ait, *quod ei fas non fuerit. Se Caput Imperii esse, cujus modò voluntate cum hostibus quidquam agere liceat. Quod sacramentum Maximiliano Tribuni, Duces, Centuriones, ac milites dixerint, id Imperio, atque patriæ tuendæ dixisse, quam ubi is deserat, ac cessando veluti prodat, jam nihil erga hunc, sed erga se qui hanc omni ope tueatur, hujus sacramenti religione teneri. Quæ ad patriam attineant, ea hos prima habere decere, neque privatis Maximiliani servire rationibus, aut commodis.* Quamobrem eos ad se & fidei specie & præmiorum spe, & pænarum metu quas graves minabatur, venire jubebat.

Intereà Maximilianus communire suos locos, arma, tela, tormenta, & quæ ad rem tormentariam attinerent, parare, festinare, in Aula Regis animum pertentare, si Suecos integrâ suâ cum Gallis pace lacessere posset: nam in utrosque peccare, & prodere fidem periculosius videbatur: postremò paratis omnibus quæ usui essent, ibi verò Ferdinando palàm auxilia mittere, Groënsfeldium Comitem videlicet cum aliquanto equitum, ac peditum numero, qui X. Calend. Novemb. copias quibus præerat, cum Ferdinandi copiis conjunxit. Multa Maximilianus scripto in vulgus edidit, quibus se jure adductum contendebat, ut ab induciis discederet.

Has se accelerandæ modò paci fecisse, ab quâ tamen Sueci sese magis, ac magis alienos in dies ostenderent, ingentia, immoderata postulando. Hos inducias singillatim cum Ferdinando pacisci voluisse, ut adversùm se omnem belli molem converterent. His ægrè esse quod in se Catholicæ Religioni in Germania potissimùm præsidium sit, quam perditam velint. Coloniensem Archiepiscopum Septemvirum fratrem suum ab his malè habitum, contrà induciarum fidem, quod ut ne & ad se denique perveniret, rectè metuisset. Dolo malo sibi Christinæ Sueciæ Reginæ Diploma quo inducias ratas habere se edixerit, seriùs ab his traditum, uti si intereà perdundi, aut labefactandi sui copia fuisset, hac uti potuissent. Addebat alia compluria hujuscemodi levia, futilia. Sed reverà ceperat hominem metus, uti Sueci Ferdinandum profligarent, quo successu elati quæ his pacis conditiones satis placuerant, eas posthàc aspernarentur, atque omni Germaniâ potiri vellent, aut certè in hac cuncta ab nutu suo pendére. Cæterùm Maximiliano non fuit consilium, ita Ferdinando copias suas permittere, ut his ex voluntate uteretur, quod quidem ex omni Groënsfeldii ratione palàm fuit: nam hic multas de industriâ opportunitates corrupit, omnem operam dando, ut ne Austriaci Suecis, aut hi illis potiores essent, atque adeò pacem abnuerent.

Ubi Maximilianus ab induciis discesserat, tametsi has cum Gallis inviolatas fore polliceretur, tamen his per fœdus pridem ictum cum Suecis haud licebat cessare, quandò & Ferdinandi, & Maximiliani copiis urgebantur, quibus ad Visurgim usquè amnem cedere coacti sunt. Ibi verò Mazarinum ab Germania Turenam evocasse pœnituit, quod quidem fœdè evenerat, cùm ob equitum Germanorum qui ab hujus exercitu discesserant defectionem, tùm ob labefactatos eâ causâ socios, & corruptam in Germaniâ rempublicam, quam uti restitueret

1647. hunc eò mittere denuò visum. Id vel adventûs hujus famâ eventurum Mazarinus sperabat, quamobrem hominem per litteras monuit, ut ne quid suprà vires incipere vellet, quæ Germanorum equitum discessu haud mediocriter imminutæ fuerant, cæterùm rem publicam modò in Germania sustentaret, neque Suecorum immensa animo agitantium ambitioni, ac lubidini sibi serviundum esse duceret, ac singillatim horum in Maximilianum odio, quem Rex in viam reductum quidem, sed nusquàm labefactatum, nedùm perditum vellet: hic intereà Memingam quam Suecis per induciarum conditiones tradiderat, oppugnavit, atque ad deditionem redegit.

Isthîc animadvertendum videtur, sicuti Maximiliano Baioariæ Duci ubi copias suas cum Ferdinandi Imperatoris exercitu conjunxerat, cautio fuit, ut ne his fretus Suecorum vires attereret, sed uti suas modò sustentare posset, ita & eamdem Regi seu Mazarino fuisse, ubi Turenam in Germaniam redire jusserat, ut ne videlicet Sueci Gallis iterum freti potentiores evaderent, ac Ferdinandi, Maximilianique profligandorum spe pacem quam in Germaniâ Rex factam volebat, detrectarent. Certè qui in belli societate sunt, eos uno animo, atque eòdem tendere vix diversa studia, ac diversæ in republicâ rationes sinunt, quam tum summâ arte, & quæ suprà socialem fidem quandóque esse videatur, tractare necesse est.

In citeriore Hispaniâ cum parte copiarum Condæus cis amnem Sicorim apud Lesborges, dein apud Verdûum, copiæ reliquæ in Tarraconensibus campis stativa habuêre: eò aliqui loci communiti, atque præsidiis firmati, dein ultrà Sicorim itum. Condæus apud Farfaniæ Castellum habuit castra, intereà dùm Arnaldus Corbevilla Castrorum Præfectus cum idoneo copiarum numero Agêrem oppidum, atque Castellum oppugnat. Id inter utrumque Nogueram, Aragoniam versùs fermè medium est, magis ingenio loci, quàm arte munitum. In eo negotio octiduum absumptum, locus pugnando captus, tametsi eò tormenta moliri perdifficile fuerat, non jumentorum, sed hominum operâ: qui præsidio erant hostes ex iis cæsi centum, trecenti capti. Eâ re ex sententiâ tàm brevî confectâ, nam eumdem locum antehàc ab nostris captum hostes vix post unum, atque vigesimum oppugnationis diem receperant, Condæus copias quas alias aliò prohibendis commeatibus, atque auxiliis dimiserat, ad stativa redire jubet, dein impedimenta, atque omnem propè familiam in Galliam quò mox & ipse iter habiturus erat præmittit.

Hujus discessûs spe fretus Aïetona Marchio qui Hispanicis omnibus copiis Imperator erat, Franciscum Tuttavillam cum quatuor cohortibus Hispanicis, Italicâ unâ, & quadringentis equitibus Constantinum oppugnatum misit. Id Tarracone haud procul oppidum est, quod Condæus muniri antehàc jusserat. Sed nequedum Constantinum, aut alia in Tarraconensibus campis loca permunita erant, in queis Condæus Ilerdam versùs proficiscens præsidia reliquerat, nequedum ipse ab Agêre

oppido longiùs discedere poterat, cujus mænibus, atque munitionibus reficiundis tantisper morabatur. Cùm igitur omnem exercitum eò ducere nequiret, Mottæi modò equitum alam, Helvetiorum centurias duas, & qui Mirapiceæ cohorti supplemento veniebant milites, eos Constantinum versùs ire jubet, præterea ipsam ab Flixio Mirapiceam cohortem, atque Marini equitum alam: ipse post paulò ut in Urgellarum planitiem descenderet movet castra, atque ubi Balaguieram advenit, hostes qui apud Fragam omnes coëgerant copias, Ilerdam contendere per speculatores cognoscit.

1647.

Hispani apud Ilerdam, Condæus apud Balaguieram, quoniam utrobique pontis copia est, Sicorim trajicere properabant: sed hic continuò sibi duo ex rerum copiâ faciundâ esse decrevit, scilicet suis apud Constantinum auxilio esse, atque hostes si amnem Sicorim transirent, aggredi, præliumque committere. Eo consilio apud Tarragam habuit castra, Gramontium Equitum Tribunum, atque Hardium Trussæum Castrorum Præfectum cum idoneo copiarum numero dimittit, qui unà cum Broglio, is apud Montem album haud procul Constantino copiis quæ eò præmissæ fuerant præerat, communicato consilio rem gererent, cui omni rei Gramontius sicuti par erat præesset. Sed is non auxilio modò esse nostris, verùm & hostes malè mulctare avidus, per avia, atque invia posthabito per montium fauces itinere, atque iis saltibus quos ab hoste insideri per speculatores cognoverat, ad Constantinum properat, sperans se hostes in ipso oppugnationis conatu nihil de se suspicantes oppressurum, sed nihil hos fefellit haud segniùs speculantes.

Qui ubi adventare Gramontium sensêre, subductis properè tormentis Tarraconem quæ urbs in propinquo est, abscesêre: agmen abeuntium equites nostri carpsêre, capti aliquot, centum ultrò ad Gramontium transiêre. Pulsis ab Constantino hostibus præsidium quàm antehàc ampliùs eò Gramontius relinquit, curatâque reficiundis, perficiundisque munitionibus pecuniâ ad Condæum properè redit: nam hostes Sicorim transituros, & ad eum venturos fama constans erat, qui si non cessassent, atque ubi Gramontius aberat, properassent ad Condæum accedere, hunc aut cum ingenti periculo pugnare, aut fugâ sibi consulere coëgissent: verùm hæc ejus fortuna fuit, aut industria, uti priùs Gramontius ad se redierit, quàm hunc omninò abiisse hostes sentirent: præterea Aïetonæ qui his præerat interdictum fuerat, ut ne cum Condæo prælium faceret, id modò satis haberet, tutari, atque sustentare rem: tanta de Condæo fama, atque virtutis opinio fuit, ut ne cum eo vel mediâ copiarum parte potiores Hispani manum conserere auderent.

Apud Tarragam Condæus stativa habebat, quò Gramontius ad eum redierat. Sed tùm puduit Aïetonam Constantinum frustra oppugnatum, visumque homini si denique Sicorim transiret, ac Tuttavilla rem iterum tentaret, hanc ei feliciùs cessuram. Igitur copias omnes traducit amnem, atque ad Lesborges habuit castra ab nostris nuper muni-

1647. ta. Condæus Belpuigam ab Tarragâ movet postridiè inter Ilerdam, atque hostes castra positurus, ut hos urbe, atque commeatu prohiberet. Advesperascente jam die parva equitum agmina alia aliò dimittit, uti quid hostibus consilii esset, explorarent, ac si quà fieri posset ex his aliquos comprehendere, atque adducere jubet: tres ad Imperatorem adducti indicant suos postridiè ubi lucesceret, futuros in acie, ac prælium commissuros. Continuò Condæus cum Gramontio, atque Marsino Legato, & cum duabus equitum alis Josephi Dardennæ Catalani, atque Baltasaris uti de hostibus ampliùs ipse cognosceret, ad eos versùm properat, nostros esse in acie proficiscens jubet, paratos, intentosque ubi eos accersat.

Haud longè processerat, cùm ab Arbecâ tormentorum strepitu significatio facta est hostes Ilerdam abscedere: subitò omnem accersit exercitum, ac pergit ire ad hostes: hi præmissis anteà impedimentis iter expediti faciebant, ut ad montem qui haud procul Ilerdâ est, pervenirent, eò castra habituri. Condæus ubi exercitus adfuit, maximam equitatûs partem eódem ducit, Gramontius cum reliquis copiis subsequitur. Sed cùm hostes expediti maturarent iter facere, Condæo castra ponere visum, atque intereà quid hostes agerent exploratum mittere, quos & castra posuisse compertum est. Sed de tertiâ vigiliâ movêre, quod & Condæus fecit, ab exploratoribus factus certior hostes ad Ilerdam properare. Circùm oppidum locus est, Hortam incolæ appellant, credo ab hortis qui ut ferè fit pro Ilerdæ mœnibus sunt, hunc sepes, atque fossâ aquâ oppleta satis muniunt, quò hostes sese in tutum recepêre, postquàm ab nostris ex ultimo illorum agmine cæsi, captive septingenti fuêre. Hæc certè Aïctonæ discessio huic probrosa fuisse videtur, postquàm Barcinonem usquè nostros sese abacturum prædicaverat, cùm vix diem unum in Urgellarum planitie agitare ausus fuerit.

Ubi hostes Ilerdam compulsi satis se victos fatebantur, Condæus Marsinum Legatum cum equitibus, peditibusque quot satis visum est, Constantinum properè mittit: nam Tuttavilla iterum oppidum magnâ vi oppugnabat Aïetonæ promissis fretus majoribus, quàm quæ præstare potuerat. Ille igitur seriùs de Marsini adventu certior factus Tarraconem properantiùs recepit se, quàm ut tormenta omnia secum advehere posset, ex quibus tria, atque alia quæ ad rem tormentariam pertinerent in castris relicta apud Constantinum posthàc nostris usui fuêre. Ita Cataloniæ rebus in tuto collocatis Condæus copias in hyberna dimisit, ipse in Galliam rediit.

Dum ubique eo quò suprà diximus pacto bellum gerebatur, intereà loci apud Monasterium Vestfalorum & Osnabrugam de pace inter Ludovicum, & Ferdinandum, ac Christinam Sueciæ Reginam, simul & Imperii Ordines qui horum partes sequebantur, porrò agebatur, ac prætereà Ludovicum ac Socias Civitates inter, & Philippum Hispaniæ Regem: sed id ab Philippi Legatis per simulationem fiebat, quæ

quæ & ad Sociarum Civitatum Legatos pertinuit. Nam hi de pace suâ cum Hispanis certissimi de nostrâ cum his agebant, uti modò sese omnem operam quò fieret dedisse ostenderent, ac per nos stetisse quò minùs sanciretur. Ita fœdere sese pacem sine Gallis nusquàm facturos fidem dedisse aiebant, uti si hanc æquis conditionibus respuerent, sibi ipsis consulere possent, quod tametsi totidem verbis cautum non fuerit, tamen æquitatem omnium quæ homines paciscantur normam esse debere, ab quâ si alter ex paciscentibus discedat, alter huic fidem servare nusquàm teneatur: ita se conditionum quibus Pax nostra cum Hispanis fieri deberet, judices constituebant.

1647.

De quibusdam jam convenerat, de quibus autem ambigebatur, eæ fuêre: scilicet quæ Urbes, quæve oppida bello capta Rex retineret, ea quibus finibus possideret: Rex uti quibus finibus hæc Philippus possederat, ea & ipse possideret, Philippus uti si quid agri, solive in cujusque urbis, aut oppidi re publicâ fuisset, id modò penes Regem foret, æquum censebat: ita non quod suum sicuti cujusque Urbis, aut Oppidi Domini, sed quod urbis cujusque, aut Oppidi rei publicæ fuisset, eo Ludovico cedebat: at sicuti Ludovicus singulis oppidanis sua bona, ita & cujusque urbis, aut Oppidi reipublicæ adempta nolebat, sed Philippo modò quæ sua fuissent, seu prædia, seu agros, qui ab singulis pendêrent urbibus, ac oppidis: huic controversiæ minuendæ Sociarum Civitatum Legati ut utrimque disceptatores constituerentur, autores erant, qui si hanc litem dirimere non possent, hæc Sociarum Civitatum arbitrio permitteretur. Sed iniquum planè fuit quod cum his Hispani convenerant de urbibus, oppidisve, quibus per conditiones pacis ipsis cedebant cum agris videlicet, prædiis, castellis, vicis, villis, atque aliis velut appendicibus, de eo cum Rege dissimiliter agere velle.

De Carolo Lotharingiæ quondam Duce Hispani contendebant huic opitulari æquè Philippo copiam esse debere, ac Ludovicus sibi fas esse vellet opitulari Lusitaniæ Regi: sed hujus finibus tuendis Ludovicus id sibi fas esse aiebat, atque id integrâ suâ cum Philippo pace fieri posse; Carolo verò Lotharingiæ quondam Duci nullos fines esse, quos Philippus tueretur, nam his planè spoliatus ad hujus partes accesserat. De Casalio in Montisferrati agro id Rex penes Carolum Mantuæ Ducem esse æquum quidem censebat, sed eò Helvetiorum militum præsidium introduci, qui Carolo sacramento dicerent, stipendium verò ab Rege acciperent per annos triginta, dein utriusque Regis voluntate Casalio discederent: id uti neuter Casalio potiretur necesse videbatur, quod quidem Philippo haud ita difficile foret, si eò Mantuæ Dux popularium modò præsidium haberet. De Eduardo Bragantio Lusitaniæ Regis fratre æquum esse hunc emitti custodiâ, fide datâ se nihil adversùm Philippum moliturum. Isthæc restabant de quibus Gallos inter, & Hispanos convenire ad pacem sanciundam necesse erat, quæ certè hujusmodi fuêre, uti Sociæ Civitates horum se iniquitate permotas posthabito fœdere nostro pacem seorsim ab nobis cum His-

1647. panis ſancire ſe poſſe jure dicere non potuerint. Sed apud Socias Civitates plerique omnes tantâ in nos invidiâ laborabant, uti qui perditos antehàc voluerant Hiſpanos, eos jam ſalvos, & honeſtos vellent, nos verò qui illas omni operâ auxeramus, labefactatos, ac imminutos. Vitio Populorum, qui ſibi jus, ac libertatem eſſe haud ſatis ſentiunt, niſi his vel in ipſos utriuſque autores, fautoreſve abutantur.

Sed ubi Hiſpani pacem ſibi cum Sociis Civitatibus fore Gallicâ infectâ non ampliùs dubitabant, ibi nec hanc Ludovicum inter, & Imperatorem fieri voluêre, neque item inter hunc, ac Suecos: namque hos Gallorum auxiliis deſtitutos, qui ſatis ſuperque negotii tuendis finibus ſuis habituri eſſent Imperatori, nos verò ab Fœderatis Ordinibus deſertos Hiſpaniæ Regi opportunos, & obnoxios fore ſperabant. Eò Trautmanſtorfium de quò antehàc memoravimus ſibi Monaſterio Veſtfalorum abigendum decrevêre, qui egregiam uſquè maturandæ Imperatorem inter, & Ludovicum, atque Sueciæ Reginam paci operam dederat. Trautmanſtorfius Ferdinando carus, acceptuſque erat, atque omnium domi conſiliorum particeps, quâ tantâ gratiâ plures qui abeſſent, quàm qui Principibus adeſſent excidêre. Hic igitur Monaſterio Veſtfalorum profectus eſt, atque ex itinere Joannem Georgium Saxoniæ Ducem, atque Imperii Septemvirum adiit, quem Maximiliani Baioariæ Ducis exemplo ad mutandam cum Suecis induciarum fidem hortaretur: ſed eam hic è Proteſtantium ſectâ Catholico Principe ſanctiùs coluit, ſervavitque: quo magis adducor ut credam Hiſpanos, & Ferdinandum Imperatorem tunc bellum, quàm pacem maluiſſe.

Sed cùm hæc hoſtium in bello continuando pertinacia pacis habendæ ſpem Regi, atque Reginæ matri tum adimeret, providendum neceſſariò fuit, ut ne his pecunia in illius ſuſtinendi ſumptum deeſſet, cui corrogandæ nova vectigalia, tributa, portoria inſtituenda, aut vetera augenda fuêre, quod populis ægrè futurum erat jamdiu ſub illorum onere fatiſcentibus. Sed hæc eſt Senatui inſita dudùm opinio uti ſublevandæ plebis partes ſuas eſſe in re publicâ deputet, atque adeò ubi Edicta de vectigalibus, tributis, portoriis aut novis inſtituendis, aut veteribus augendis promulgandi cauſâ ad hunc mittuntur, id ſæpiùs ſe haud ſatis rectè facere poſſe neget, aut his modum faciundum eſſe cenſeat. Hæc de ſublevando Populo cura magnam huic Ordini apud hunc gratiam conciliavit, quam omni ope ſibi tuendam arbitratur. Eò tùm decrevit uti quæ de vectigalibus, tributis, portoriis ſeu inſtituendis, ſeu augendis Rex ediceret, ea ut ne aliò quàm in Senatu promulgarentur more majorum: nam hæc & in aliis Curiis rectè, atque ordine promulgari poſſe Adminiſtri contendebant, quibus minùs firmitatis, quàm Senatui fore ſperabant ad hujuſcemodi promulgationes diſturbandas. Haud ita pridem quoddam Edictum in Vectigalium Curiâ promulgatum fuerat, quod ut ad Senatum adferretur Patres decrevêre, quâ de re certiores Rex, atque Regina mater facti Senatum quoſ-

piam è suo Ordine ad se mittere jussêre. Aderant Regi, atque Reginæ matri Gasto, Mazarinus, Seguierus Cancellarius, Almericus Quæstor summus, atque unus aut alter ex Quatuorviris. 1647.

Ibi Seguierum inter, & Molæum nobilis controversia fuit: hic enim *Edictum de Portoriis prope totum ad rem regiam quam domanium appellant, pertinere* ait, *de quâ uni Senatui cognoscere, atque jus dicere copia sit. Quod de vectigalibus, tributis, portoriis quibusvis, atque de omni aliâ re edicatur ab Rege, id omne in Senatu promulgari debere more majorum, neque aliter vim legis habere posse. Ubi Edicta ad Vectigalium Curiam mittantur, id quidem non promulgandi causâ, quod priùs in Senatu factum oportuerit, sed ut ex his Edictis in Senatu promulgatis jus sibi posthàc inter litigantes dicendum esse sciat. Haud æquum esse Vectigalium Curiam Senatui in Edictorum promulgatione æquatam videri, qui sicuti Romæ Senatus Consilium Orbis terrarum fuerit, ita & universæ Galliæ Consilium ab Regibus institutum esse videatur, cujus rei testimonium sit, atque esse debeat perpetua hæc Edictorum Regis quibus quidpiam sancit, atque constituit, quod vim legis habere velit, promulgandorum facultas, priusquàm ad alias seu in Urbe, seu in provinciis Curias mittantur, quæ profectò non ut autoritas Senatui, sed uti labos minueretur, institutæ sunt. In hoc Ordine Regis jus Populis dicentis, ubi id facere lubet, atque Franciæ Parium, ex quorum, atque aliorum Senatorum sententiâ id facere solet, sedem esse, illic omnis juris, & æqui fontem, ab quo cæteræ Curiæ sicuti rivi derivatæ sint. Si igitur antehàc Edicta Regis ad Vectigalium Curiam priusquàm in Senatu promulgata essent, missa fuerint, id & temporum vitio, & Administrorum fraude factum, cui Curiam Vectigalium minùs obstituram, quàm Senatum crediderint.*

Contra Seguierus Cancellarius: *Rectè, atque ordine Edictum regium de portoriis ad Vectigalium Curiam promulgandi causâ missum* respondit, *neque opus fuisse, ut ad Senatum priùs mitteretur. Id quidem factum antehàc ubi de vectigalibus, tributis, ac portoriis hic Ordo cognoscebat, sed Vectigalium Curiæ institutione desiisse. Regum Edicta leges esse, quæ ab his unis vim omnem suam habeant, neque ad hanc Latione ullâ ad Senatum, Populumve, nihil Rogatione, aut Promulgatione opus esse, quæ Promulgatio quandò hoc verbo uti lubet, nihil aliud sit, quàm Edicti recitatio, & in Acta Senatûs, aut alterius Curiæ relatio. Quandoque Senatum, aut alias Curias Edicta quædam haud promulganda sibi videri decrevisse, quod quidem Reges æqui bonique consuluerint: sed eò Senatum, aut alias Curias arbitrari fas non esse, Regis Edictis intercedere, nedùm hæc abrogare sibi licere: nam quidquid super his decernant, id quod ad hunc attinet, consilii modò vim habere, cui quantum lubet tribuit, neque necesse habet quidquam ex plurium in Senatu sententiâ decernere. Postremò rectè Molæum dixisse, Edicta ad Curiam Vectigalium mitti, ut in hujus Acta ubi Curiâ coràm recitata sint, referantur, atque ex his jus inter litigantes dicat, neque enim aliâ de causâ ad Senatum ipsum mitti, atque adeò nihil necesse esse uti Regis Edicta de his quorum causæ cognitio ad Curiam Vectigalium pertineat, ad Senatum priùs mittantur. Nam quod interesse Molæus velit inter Promulgationem Edictorum, & horum recitationem, atque in Acta*

1647. *alicujus Curiæ relationem, illam ad Senatum, hanc ad alias Curias pertinere, id planè fictitium esse: nam eamdem in cæteris Curiis quàm in Senatu de Edictorum Promulgatione decernendi formulam esse, scilicet his adscribendum recitata, atque in acta relata fuisse.*

Seguieri orationem excepit Mazarinus, dixitque, *Mirari se hærere Senatum hujuscemodi nugis, quo enim alio nomine præclaram hanc de promulgando in Senatu, aut in Vectigalium Curiâ Edicto controversiam appellet, se haud satis scire. Hanc certè leviorem esse, quàm ut eâ causâ res omnis publica in discrimen adducatur, quod evenire necesse sit, dùm disceptatur ea de re, neque Edicta Regis quibus pecunia in belli sumptus quæratur, intereà promulgantur: hanc enim in stipendium quod militibus detur defuturam: neque ullos gratis operam Regi, ac rei publicæ navaturos: hostes verò neglectâ de qua dudum agatur pace bellum majori quàm antehàc conatu gesturos. Quamobrem Regem, atque Reginam matrem vehementer velle, uti Senatus his desistat litibus, quibus omissis rei publicæ commodis servire velit. Nam hâc stante familiarem cujusque commodiorem in statum restitui posse, sin verò illa corruat, hanc simul interituram.*

Super nugarum verbo quo Mazarinus usus fuerat, Molæus hominem illiberaliùs habuit, quàm res monere videbatur, tametsi in eo nonnihil offenderat, nam Senatum nugas agere nemo ex hujus Ordinis dignitate dictum putet: cæterùm convênit Edicti Promulgationem ad Senatum pertinere, quia in eo de Regiâ re quam domanium appellant agebatur, ac prætereà uti de hoc negotio Molæus, atque alii ex Senatu cum Seguiero Cancellario, atque aliis ex Consilio regio colloquerentur. Sed cùm ex hoc colloquio nihil satis æqui ab hoc Ordine sibi sperandum esse Administri judicarent, futuro ejus Decreto prævertendum sunt arbitrati, Edictum abrogando, quod regio Diplomate ad Senatum misso factum.

Sed illius loco quinque alia Edicta ad hunc Ordinem promulgandi causâ missa, quorum uno Portitores novi complures creabantur, queis stipendium annuum super singulis mercibus quæ ad Urbem adveherentur, tantum tribuebatur, quantum super his Edicto quod abrogabatur exigi debebat. Eò factum est, uti Patres id Edictum haud abrogatum tùm maluerint, sed quæ ad victum pertinerent, nihil ex iis exactum iri decretum, ac cæteris modus impositus, eâ lege, ut hæc portoria per biennium modò si tamdiù bellum duraret penderentur. Decretum hoc Reginæ, atque Administris nequaquàm placuit, quod adeò Rex ex Consilii sententiâ antiquavit, neque eò seciùs ex hujus normâ porrò exigi portoria Patres iterùm decrevêre, non universi quidem, sed qui per solitos vacationum quotannis dies pauci cæteris cessantibus, atque in sua rura dilapsis jus dicere solent.

Hac Senatûs super Portoriorum Edicto constantiâ Administri permoti de hoc nullam posthàc fecêre mentionem, sed prioribus Edictis quæ antehàc in Senatu promulgata fuerant, standum dixêre, quò ex his Rex fructum aliquem sustinendis belli sumptibus caperet. In Urbe ædes permultæ Regi vectigales sunt, quarum videlicet in solo suo

1647.

ædificandarum ipſe, aut majores ejus oppidanis facultatem dedêre
eâ lege ut annuatim perexiguum quidpiam pecuniæ, cenſum ap-
pellant, huic penderent, ac prætereà uti quoties venum darentur pars
aliqua pretii item exigua Regi cederet. Illo cenſu, atque hac pretii
quæ pars ad Regem pertineret ſolutione ædes liberare conſilium fuit,
modò ut quanti in annum conductæ fuerant, tantum Regi pendere-
tur, pars media proximo, altera altero anno, de quâ re Edictum in
Senatu promulgatum antehàc fuerat: id quidem tolerabile uti rei pu-
blicæ tempus erat, Senatui viſum, & qui id rectè, atque ordine fie-
ri curarent, ex Senatu delecti ſunt.

Hi ut ædium domini quæ ad has, atque ad cenſum earum causâ
pendi ſolitum, ac denique ad harum locationem pertinebant, ea ut
ad ſe perferrent decrevêre, uti quid quiſque proximo biennio Regi
pendere deberet, edicerent. Sed iſthuc ædium domini nequaquàm ſibi
faciundum conſtituêre, quò Patres ut ne his locationis pretium con-
ductores perſolverent vetuêre. Id quidem ædium dominos movit,
ut in Curiam venirent frequentes, ac Patrum implorarent fidem, uti
ſibi locationis ædium pretium minui per biennium ne paterentur, qui-
bus videlicet iſthuc alendæ ſingulorum familiæ neceſſe eſſet. Fortè
accidit ut in Michaëlem Particellum Almerici filium Inquiſitionum
Præſidem inciderent, cum quo aſperiùs, quàm cum cæteris egêre, quia
pater omnium quæ in Populum emungendæ pecuniæ fiebant, Regi-
næ autor erat. Id factum maximè ab duobus, quos comprehenden-
dos Senatus decrevit, prohibuitque ut ne conventus, aut circulos ha-
bere Populus vellet, qui ſecùs feciſſent in eos animadverſum iri.

Regina uti quod Senatus de illis duobus comprehendendis decre-
verat, id vel invito Populo fieri poſſet, Prætorianos, atque Helvetios
mercede conductos è regiâ cuſtodiâ in Urbem accerſiverat. Hi ad
ſancti Dionyſii vicum ſtationem habuêre, oppidani fremere, Templo-
rum ſumma in hoc vico occupare, arma expedire, propulſandæ ſi qua
fieret injuriæ cuncta parare: poſtremò Mercatorum Præfectus ad Re-
ginam adire, docere quo in diſcrimine Urbs eſſe videatur. *Milites in
hanc eſſe præter morem introductos, atque in ſtationes diſtributos inconſulto ſe,
eò ignarum quid rei agatur Populum arma ſumere, ſibi, ac fortunis ſuis me-
tuentem: quid porrò moturus, aut facturus ſit in incerto eſſe. Quamobrem Re-
ginæ ſupplicare, uti milites omnes urbe faceſſere protinus jubeat, ſi hanc paca-
tam velit.* Regina *Haud exiſtimare ſe* reſpondit, *ſi quid Rex fieri vellet in
Urbe, id ex hujus ſententiâ factum oportere: cæterùm de nihilo Populum terri-
tari, milites enim in Urbe eſſe, uti Regi ad majus Templum eunti de more ad-
ſint, eò enim jamjam iturum Deo Immortali de recuperatâ valetudine gratias
acturum.* Quos comprehendere conſilium erat, ii maturè diffugerant,
quamobrem poſtquàm Rex ab Templo redierat, Prætoriani, atque
Helvetii ab Urbe dimiſſi, quin & hanc Regis ad Templum itionem
eò factam aiebant, quò Populus ob hanc modò milites in Urbem in-
troductos fuiſſe crederet.

1647. Post paulò quàm Trautmanstorfius Monasterio discesserat, Henricus Aurelius Longavilla omni de pace Hispanicâ spe damnatâ, ac propè de Germanicâ post illius viri profectionem, de reditu in Galliam & ipse cogitabat, ni Imperii Ordines summo orassent opere, ac denique exorassent uti maneret aliquamdiù, donec quid futurum esset ampliùs cognosceret. In Aula de Carolo Albaspinæo Castronovano Monasterium in Longavillæ locum legando tùm facta mentio est, qui quanquàm dispari dignitate tamen quia Procancellarius fuerat Regni idoneus habebatur, qui hujus Legationis princeps foret: huic cum Serviano qui erat in eâ Legatione magna intercedebat necessitudinis causa ex Quatuorviratu, quem Castronovani operâ antehàc adeptus fuerat, dein abdicare coactus: eò Servianus se Castronovani amicitiâ adversùm Avauxium Collegam cum quo simultates porrò exercebat, validiorem fore sperabat, sicubi Longavilla abscederet: cæterùm eò denique deducta res est, uti Longavilla primùm, dein Avauxius Monasterio Vestfalorum discesserint quò unus restitit Servianus. Id Mazarini voluntate factum vulgò existimavêre, ut amotis arbitris cuncta deinceps licentiùs, ac pro lubidine in negotio pacis per hominem fidum ageret: sed hæc ex invidia magis, quàm ex vero dictitata: nam pax cum Hispanis fieri nequiverat, tametsi Longavilla, atque Avauxius sedulò omnia fecissent, quò hæc sanciretur, Germanica verò postea unius Serviani operâ sancita est.

Per Autumnum Philippus Andium Dux Regis frater in gravem incidit morbum, ab quo ubi est recreatus Ludovicum ipsum ea lues quæ pueros solet, corripuit, periculosa illa quidem, & quæ Medicos sollicitos, atque anxios habuerit, tamen decimo octavo die meliusculè habere cæpit, dein planè convaluit. Ubi major vis erat morbi, qui Gastoni studebant, ii convivium celebravêre, multaque illìc dicta, factaque, sicuti Gasto de procuratione Regni si Ludovicus diem suum obiisset, atque de habendo in potestate Philippo fratre cogitaret: eò Schombergius apud Philippum qui tùm in D. Honorati Suburbio agitabat, custodias ponere jussus est, is regiæ levis armaturæ equitum turmæ Dux, atque Helvetiis mercede conductis Tribunus est Annæ fidus, atque amicus Mazarino: sed ubi remisit morbus, neque incipere quidquam illis, neque his cavere opus fuit.

Mottæum Hodencurium ab Cataloniâ quam obtinebat provinciâ redeuntem Lugduni in custodiam conjectum suprà memoravimus, undè hoc anno Gratianopolim est deductus, uti quorum reus agebatur, de iis Curia Gratianopolitana quæstionem haberet: at is se negare aliò quàm in Senatu capitis cujus arcessebatur causam dicturum, id tali dignitate viris ab Regibus tributum, nam Equitum Tribunus est, neque quidquam hominem movit quod si in hac sententiâ permaneret, de tacito, sicuti de confesso supplicium sumptum iri significabatur, præterea libello ab Senatu postulavit uti de suâ causâ more majorum cognosceret, quò factum est uti primùm ea res omissa, postremò ipsemet dimissus fuerit.

1647. Hoc anno Henricus Naſſauvius Arauſiorum in Gallia Princeps naturæ conceſſit. Naſſauviorum Gens in Germaniâ Comitum eſt, qui tertium dignitatis locum obtinent, nam primus Septemvirorum, ſecundus eſt virorum Principum: at virtute, atque rebus geſtis Henricus perfecerat, uti Principibus facilè par eſſe cenſeretur, præterquàm quod ex Arauſiorum Principatu in quo ſummum huic jus judiciumque erat, id dignitatis habebat, quæ poſtremò ab Adolpho Imperatore, huic Genti quodammodo in ipsâ Germaniâ quæſita videtur. Henrico regia ab Britannia nurus fuit: filia Brandeburgico Septemviro nupſerat, ipſe Sociarum Civitatum Imperator erat, Hiſpanos ſæpiùs acie vicerat, pleraſque horum in Belgio urbes pugnando, aut deditione ceperat: placidum huic ingenium, ſumma in animo, ſumma in corporis cultu æqualitas, prorsùs vir ingens fuit. Animadvertêre plerique hunc poſt fœdus Regem inter, & Socias Civitates ictum, initamque belli ſocietatem haud tanta geſſiſſe, quanta antehàc fecerat, ſeu ætas ad ſimilia incipiunda ſegniorem reddiderat, ſeu Sociæ Civitates uti nimiùm Gallorum potentia creſceret metuêre, atque eâ causâ ſibi temperandum eſſe duxêre, neque moliunda, faciundave quæ nobis pluſquàm ipſis proficerent.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER SEXTUS.
EPITOME.

1648.

DE Annuâ pecuniâ ab Magistratibus Regi pendi solita. Rex in Senatum venit cum Reginâ matre promulgandis Edictis. Horum uno numerus Magistrorum Libellorum augebatur. Dura de Edictis Taloni Actoris regii oratio. Edicta in Acta Senatus referuntur. Postridiè de Edictis uti referretur Senatus censuit. Senatus ea de re Decretum ab Rege antiquatum. Joannes Labardæus ad Helvetios proficiscitur. De pace apud Monasterium Vestfalorum, & Osnabrugam porro agitur. Januarius Anneses rem publicam apud Neapolim Hispanis prodit. His Neapolis traditur. Guisius aufugit, capitur, & Caietam deducitur. Thomas Neapolim versùs cum Classe navigat, Prochytam Insulam occupat. Salernum tentat frustrà. Franciscus Atestinus Mutinæ Dux Victoriam Parmæ Ducis amitam uxorem ducit. Caracena ab Belgio in Italiam proficiscitur, qui Mediolanensem obtineat Agrum. Regis copiæ queis Pralinoplessius Imperator erat, ab Tauroënto ad Ericis portum devehuntur, atque ad Mutinæ Ducis fines ducuntur. Joannes Paulus Balbus Genuensis de Genua Gallis tradenda cum Michaële Mazarino Cardinali agit. Franciscus Barberinus cum Thadæi fratris filiis Romam redit. Antonius frater in Montisferrati Agro restitit. Caracena propiùs Mutinæ Ducis fines copias ducit. Pelluntur Insula quam in ipso Pado occupaverant, dein ad Cremonam Caracena regreditur. Fossam ab Pado ad Ollium alterum amnem per medium Cremonensem Agrum ducit. Hanc transcendêre Galli. Hispani Cremonam, ac Piccoleonis Castrum confugiunt. Atestinus Mutinæ Dux Cremonam frustrà oppugnat. Guidonem Villam ab Subalpinis cessantibus ea parte Hispanis accersit cum Gallicis,

1648.

Gallicis, ac Sabaudicis quibus præerat copiis. Hic apud Cremonam tormenti pila necatur. Obsidio Cremonæ solvitur. Pralinoplessius in Montisferrati Agrum reducit copias. Michaël Mazarinus in Catalonia Prorex Provinciam Regis injussu deserit, ac Romam redit. Schombergius Dertosam ad Iberum oppugnat, ac pugnando capit. Gallorum Turena Duce, Suecorum Duce Vrangelio adversùm Austriacos, & Baioaros pugna haud procul Augusta Vindelicorum. Lamboii, & Austriacorum cum Hassis queis Geisius præerat, pugna apud Grevembroicum. Maximiliani Baioariæ Ducis ad Salisburgum fuga. Conismarcus altero Suecorum exercitu fretus Pragam novam improvisò capit, ac diripit. Omnes ad Urbem Curiæ Senatui conjunguntur. Delecti ex his in D. Ludovici Conclavi in commune consulunt. Eò cum Aula lites ac turbæ. His sedandis obtrusa Senatui Annuæ pecuniæ solvendæ, atque item aliis Curiis facultas. De non augendo Libellorum Magistrorum numero facta spes. Haud tamen Delecti ex Senatu, atque ex Curiis convenire desiêre. Summa Quæstura Almerico abrogata, ac Portæo Melleraio mandata. Quæ Delecti ex Senatu, ac cæteris Curiis in D. Ludovici Conclavi censuerant, ea Rex edixit, ut ne frustra antiquaret. Ypræ ab Condæo oppugnatæ, atque ad deditionem redactæ. Ostendæ incæptum Ramsavio fœdè evenit. Condæi de Hispanis victoria ad Lentsium oppidum. Brussellus, ac Blammenius ex Senatu comprehensi, atque abducti ab Urbe. Plebes arreptis armis tumultuatur. Postridiè Seguierus cùm iret in Senatum ab Plebe compulsus in Luinæi ædes vitæ discrimen adiit. Senatus in Regiam venit, quo loco res in Urbe esset Reginam edocet, postremò impetrat uti Brussellus, & Blammenius ad Urbem reducerentur, quorum reditu Urbi sua quies reddita. Postpaulò Rex cum omni Aula Ruellium rus altero ab Urbe lapide abiit. Chavignius apud Vincennas in custodiam conjicitur, ea de re in Senatu Violæ oratio. Renovatur Senatûs Decretum de arcendis ab omni re publica peregrinis, sed ab Rege antiquatur. Germanisanum Molæus, atque alii ab Senatu missi cum Gastone, Condæo, ac Longavilla colloquuntur, semel, atque iterum tum Cancellarius adfuit. Convênit uti quæ in D. Ludovici Conclavi Delecti ab Senatu, atque ab aliis Curiis censuissent, de iis Edictum ipsi Patres perscriberent, cui Rex subscripsit, atque huic regium signum appositum, promulgatumque est in Senatu. Pax Monasterii Vestfalorum Regem inter, & Ferdinandum Imperatorem sancita: utrimque adscripti Fœderati. Belfortius Arce Vincennarum elabitur.

REm nostram anno proximo foris labefactari cœptam vidimus. Jam domi lites, turbæ, atque res novæ. In ipsâ Urbe tumultuatum, concursum ad arma, Regia imminuta Majestas, plus Plebis lubido, quàm recta ratio, aut Principis imperium posse. Senatus primùm movere, atque miscere cuncta, dein viri Principes, utrique rei publicæ speçie, quam ab Administris corrumpi, atque ab Publicanis miserè diripi aiebant. Quod cum Plebes maximè sentiret, eò facilè uti cum Senatu consentiret, adducta est. Is profectò non suâ magis, quàm rei publicæ causâ sibi Administrorum consiliis, atque conatibus obsistendum est arbitratus, sicuti posteà videbimus. At viri Principes, & quæ hos sectabatur Nobilium turba, ea verò more suo commodis suis studebat: erant

1648. præstereà quos ſuæ virtuti, quam ſibi magnam eſſe quiſque facilè credit, negata præmia ſtimulabant.

Initio Reges, uti quiſque vir bonus, probuſque videbatur, atque divini, humanique juris ſciens, ei Magiſtratus mandabant, dein ærarii inopiâ adducti venum dedêre. Id ab majoribus cœptum Ludovicus XII. eò frequentiùs, atque in omnibus propè Magiſtratibus fecit, quòd ultrò homines Magiſtratus commercabantur, quo modo pecuniam in rei publicæ ſumptus, quàm per vectigalia, tributa, portoria nova conficere maluit, placidiſſimo ingenio Princeps, qui cùm multa, atque ingentia domi, foriſque patraverit, tamen civium fortunis ſedulò pepercit, neque has præterquàm quod priùs quotannis pendi ſolebat, uſquàm attigit: eò pater, ac delitiæ populi appellatus, quem Titulum omnibus victorum, triumphatorum, invictiſſimorum Titulis antepoſuerim. Qui huic ſucceſsêre Reges, ii in ſingulos Magiſtratus pretia ſatis exigua conſtituêre: & ſi quis Magiſtratu ſuo alteri cedere vellet, hujus rei ſi illius pretii quartam Regi perſolveret partem, ei copia fuit: at ubi Magiſtratus emptoris morte vacuus erat, is ad Regem redibat, ſcilicet quem rursùm venum daret: poſtremò & eſt inita ratio, quò Magiſtratus hæredibus ejus qui hunc gerebat, obveniret, quem aut eorum uni retinerent, aut alteri venum darent alieno.

Eâ gratiâ Reges Annuam ſibi pecuniam ab his qui Magiſtratum obtinebant, pendi voluêre, præstereà quoties hunc ipſi, aut eorum hæredes in alium transferrent, octavam pretii in ſingulos ſicuti diximus Magiſtratus conſtituti partem ſibi item ab novo emptore perſolvi: cæterùm nullus Magiſtratum ingreditur, quin ab Rege Diploma habeat. Sed hæc Annua pecunia in novennium modò conſtituta, quo elapſo Regi integrum foret, aut hanc denuò conſtituere, aut planè tollere. At tantus ex eâ re utrimque fructus fuit, uti ſemel conſtituta poſtremò deſinere nequiverit: nam & Regi magnus indè quæſtus annuatim venit, & qui Magiſtratus poſſedêre, hos ſicuti rem verè ſuam, ſuoque emptam ære aliis quæ item horum propria foret, quantùm lubuit venum dedêre. Primùm id bonis omnibus parùm probatum, quoniam Magiſtratus haud ſecùs, atque alia bona ex fructuum copiâ & æſtimatum, & venum iri certum erat, qui uti quàm maximi forent, daturos operam eos qui Magiſtratus gererent, atque adeò jus, remque omnem publicam quæ ad hos pertineret venalem futuram. At ubi primo, dein ſecundo novennio nihilo ſeciùs jus dici, remque publicam ab Magiſtratibus adminiſtrari compertum, poſtremò ea res uſu confirmata eſt.

Sed immane quantùm Magiſtratuum ubi hoc pacto hæreditarii facti, pretium creverit: nam ex venditorum, atque emptorum lubidine planè pendet, quæ illorum adipiſcendorum ingens apud nos eſt, illis enim fermè quis ab Plebe ſecernitur. Genus, virtuſque per ſe ipſa parùm æſtimantur, ni benè aut malè cæteris faciundi copiam habeas, quæ Magiſtratibus quibuſvis aliqua eſt. Iſthæc omnes qui Magiſtratus habuerunt cupidiſſimos fecêre, uti ſibi Annuæ pecuniæ eâ gratiâ Regi per-

solvendæ potestas porrò fieret: quod ubi semel, atque iterùm finito quo id ipsis facere licebat novennio est animadversum, spes oblata est iis qui rei regiæ præerant, hujus unius cujusque novennii fine haud mediocriter augendæ, si Regem Annuæ pecuniæ persolvendæ copiam Magistratibus haud ampliùs facturum simularent. Id in minoribus Magistratibus ex sententiâ cessit, qui ut hæc sibi copia per aliud novennium fieret, ejus initio satis grandem ærario pependêre summam, at in majoribus Magistratibus nihil usquè hujuscemodi tentatum.

1648.

Erat eâ tempestate Almericus sicuti suprà memoravimus summus Quæstor, cui hos majores Magistratus carpere consilium fuit, atque ab Rationum, ac Vectigalium Curiis, item ab Magno Consilio initium facere, ut ad Senatum gradum faceret: hunc primùm ejus rei expertem habere placebat, ut ne cum aliis ad propulsandam injuriam congrueret, ita enim quam Rex illis non dabat Annuæ pecuniæ porrò eâdem quàm antehàc conditione persolvendæ facultatem appellabant. Nam id fermè hominibus moris est, uti quod sibi semel indultum sit, id posteà sicuti debitum exigant. Neque Senatum fefellit alienam in præsentiâ injuriam suam posthàc fore, quo faciliùs adductus est, ut aliarum Curiarum causam secum communicatam vellet, sicuti posteà videbimus.

Sed Administri ad rem publicam pertinere arbitrati, ut ne Senatus Edicta Regis pro lubidine promulgare, aut respuere sibi jus esse crederet, aut quæ Edictis caverentur, iis modum prout luberet facere, Reginæ persuadent, uti cum Rege filio in Senatum ire vellet, spem nacti Rege, ac Reginâ Matre coràm Patres Edictorum promulgationem disturbare nequaquàm tentaturos, neque ubi promulgata forent, ea retractare ausuros. Copias in viciniora Urbi oppida distribuerant, ut ne quid Plebes moliri, aut Senatui obsequi vellet, si illa quiesceret, hunc ex voluntate Regis omnia facturum; cæterùm quod de ædium annuâ locatione Regi pendendâ Senatus decreverat, ex eo Populus huic Ordini minùs quàm antehàc æquus videbatur.

Igitur Rex, atque Regina mater XVIII. Calend. Februarias in Senatum venêre, sex ad ferentes Edicta, quæ priùs cum Cognitore, atque Actoribus regiis præter morem communicata non fuerant, nam id triduò antequàm in Senatu recitentur, fieri solet, ita ut quid his Rex ediceret, id modò cognoverint, ubi recitata sunt. Primo edicto complures Portitores in Urbe creabantur, quod mense Septembri prioris anni Senatus respuerat. Secundo libellorum Magistri duodecim ad priorem horum Magistratuum numerum adjiciebantur. Tertio qui ex Ecclesiastico, atque ex Plebeio Ordine nobilia rura possidebant, ii quidpiam Regi pendere jubebantur, Ecclesiastici damno Regi sarciundo, ex eo quod hujusmodi quæ possideant rura, hæc nunquàm aliis venum dare possint, nam id ubi ab aliis fit, quo pretio Rus nobile venum datur, ejus pars aliqua Regi cedit, Plebeii quia his rura hujusmodi nobilia possidere nisi ex Regis voluntate copia non est. Quarto quidam Magistratus in Consilio regio creabantur. Quinto iterùm Edictum ex quo

1648. medium annuæ ædium locationis pretium per biennium Regi pendi debebat, promulgari jubebatur. Sexto Edictum quo ab locupletibus in Urbe quidpiam in belli ſumptus Rex ſibi pendi antehàc præceperat, abrogabatur.

Super his Edictis Seguierus Cancellarius ait, *Neque Ludovici XIII. Regis, neque Ludovici XIV. filii victoriis quas egregiâ Reginæ matris in procuranda re publica operâ, atque Imperatorum virtute reportaverit, ita fractam hoſtium pertinaciam, ut ad pacem animum adjicere velint. Huic conficiundæ fruſtrà uſque miſſos Monaſterium Veſtfalorum Legatos, fruſtrà Reginam de æquiſſimis quas tulerat conditionibus remiſiſſe. Quamobrem ſi pacem velimus, bellum ſummâ vi porrò gerendum. Id verò ſine militibus fieri, milites abſque ſtipendio haberi, aut ali non poſſe, cui perſolvendo pecunia nulla in ærario ſit. Hanc igitur Edictis quæ ad Senatum adferantur, quæri Regi, atque Reginæ viſum, ex re videlicet civium familiari, quandò regia ad id minime ſufficiat. Belli incommoda æquè ad alios, atque ad Regem pertinere, quò lubentiùs ad id ita gerendum, uti brevî deſinat, omnes quidpiam conferre deceat. Republicâ ſalvâ quod ex fortunis civium huic tuendæ delibatum fuerit, ex eo haud exiguum fructum & ſingulos, & univerſos pacem videlicet capturos, quâ freti belli damna denique ſarcituros. Certè hæc hujuſmodi uſquè fuiſſe, ut ea cives præterquàm quod ad belli ſumptus pertinuerit, minime ſenſerint: nam id ut in hoſtico, non in finibus Regni gereretur Reginam providiſſe. Id porrò factum iri, ſi quem Rex fructum ex Edictis quæ allata ſunt ſperet, eum ceperit, cui rei operam Senatum daturum pro republicâ, ac pro fide ſuâ minimè dubitet, Edicta promulgando, atque in Acta ſua referendo, idque ſatius fore ducturum, quàm inopiâ ſtipendii dilabi milites, ac bellum quod uſquè geſtum in hoſtico ſit, in finibus noſtris defendi, atque adeò civium fortunas, ex quibus ut illud foris porrò geratur, quidpiam in rempublicam conferendum ſit, hoſtium fines noſtros invadentium ſævitiâ funditus perire.*

Molæus orſus ab Regis valetudine, hanc Reginæ matris curâ, atque ſolicitudine recuperatam ait, *Quem adeò rei publicæ incolumem poſt tàm gravem morbum repræſentando non minùs hujus mater iterùm eſſe videatur, quàm ubi hunc pariundo Galliæ dederit. Sed reipublicæ ſalutem Reginæ haud minùs curæ eſſe decere. Nam Reges huic natos, non hanc Regibus natam eſſe. Quemadmodùm igitur Regina rei publicæ Regem conſervaverit, ita & hanc ipſi incolumem, atque integram conſervare debere, quæ videlicet illi tantiſper eâ gratiâ per ejus pueritiam permiſſa ſit. Magnam profectò eſſe de Regis incolumitate, Senatûs, Populique lætitiam. Sed ſi de reipublicæ ſalute nulla ſimul cura erit, hanc certè quantamcúmque lætitiam in luctum acerbiſſimum, & quod magis metuendum ſit, in deſperationem denique verſuram, qua incitatus populus ad ea poſtremò deſcendat, quæ cogitare ut his prævertatur, quàm dicere ſatius ſit. Qui motus animorum ſint probè ſcire Senatum, Reginam verò latere, quam de his celatam Adminiſtri velint. Ærarii inopiam quæ tot Edictis obtentui ſit, nullam eſſe debere, ſed magis ingentem copiam ex tot vectigalibus, tributis, portoriis, quæ ſi Quæſtores integra fide, atque è republica adminiſtrarent, huic ſuſtinendæ, tuendæ, ac porrò foris ex ſententia gerendæ plus ſatis fo-*

1648.

rent, neque illis auctis, ac multiplicatis, aut novis pecuniæ ab Populo corradendæ technis opus esset, quæ conlocupletandis magis iis, qui harum artifices sint, quàm bello gerendo, aut militibus alendis consumatur. Sed pacem, & bellum omnibus Edictis præfari jamdiù morem esse, alterum quod hostes abnuant, alterum quod geri necesse sit, ut ad illam adigantur, neque id fieri sine pecunia posse. Sed contrà bellum ab nobis ali, pacem abnui verisimiliùs esse, ut ne causa prædandi, ac populum miseris fortunarum suarum reliquiis spoliandi usquàm desit. Hæc se pro eo quem gerit Magistratu, ac pro fide sua Reginam edocere debere, ac prætereà tantam imminere tempestatem, ut ni huic summa prudentia, atque lenitate occurrat, vix res publica naufragium effugere posse videatur.

Haud absimilia Audomarus Talonus Actor regius disseruit, nisi quòd miseræ plebis egestatem pluribus Reginam edocuit, dixitque *Galliæ Regum imperium non in servos, quorum corpora, atque fortunæ omnes dominorum sint, sed in liberos homines esse, nam quod ex rectæ rationis normâ, non pro lubidine exerceri debeat, quorum alteri parere veram libertatem, alteri veram esse servitutem. Cæterùm Senatum antehàc Regum Edicta perpendere consuesse, atque de his & consultasse, & sententiam liberè dixisse. Quamobrem illudi jam amplissimum Ordinem, ubi cogatur Regis Edicta nihil his perpensis, aut satis consultatâ re, ac vix rogatis paucorum sententiis qualescúmque fuerint, promulgare. Postremò qui antehàc eumdem quem ipse gerat, Magistratum gesserint, iis Regum Edicta ipsis coràm perpendere, atque his contradicere, nedùm Senatui fas fuisse.* Id tamen ipse non est facere ausus denique, sed ut hæc sicuti Rex jubebat, promulgarentur postulavit: neque Senatus quo minùs id fieret quidquam obstitit, seu Regis qui aderat, atque Reginæ matris verecundiâ, seu jam certus erat quid posteà facturus esset. Sed illud contradicendi Regi videlicet verbum plus offensionis habere visum, quàm ut ab Talono usurpari debuerit, nam ubi Patres sententiam de quopiam Regis Edicto rogantur, si id minimè promulgandum censeant, in eo certè hos Regi contradicere haud rectè dixerimus, quandò quod jus, & æquum est, id modò edictum, ac promulgatum vult.

At libellorum Magistri omnes eò quò jus dicere solent loco convenêre, atque Edicto quo duodecim alii creabantur, sibi intercedendum esse decrevêre: dein pacto, & fide sancivêre, uti si quis sui Ordinis eâ gratiâ abscedere cogeretur, ei in sumptum quatuor millia nummûm annua curarent: si Annuæ pecuniæ persolvendæ conservandorum hæredibus Magistratuum causâ sibi copia negaretur, viduæ, atque hæredibus eorum qui intereà mortem obirent, mille nummos quotannis penderent: qui vacuos eorum morte Magistratus ab Rege coëmerent, eos ne in Ordinem suum admitterent, nisi si priùs demortui uxori viduæ, aut hæredibus facerent satis. De his rebus ab Seguiero Cancellario Rege, ac Reginâ matre coràm graviter objurgati sunt, atque jussi fœdus inter hos sancitum ad Cancellarium adferre, quod quidem fecêre, cæterùm nihilo seciùs fide inter se datâ porrò illi stetêre, quo fac-

1648. tum est, ut iis & Consilio regio, & omni jure dicundo interdiceretur: prætereà quidam cæterorum omnium nomine Edicto ex formulâ frequenti Senatu convocatis videlicet cunctis Classibus intercesêre, hæ legendo cuipiam in hunc Ordinem fuerant convocatæ. Ibi verò Joannes Perrotus in Inquisitionum Classibus Præses antiquior uti postridiè frequens Senatus haberetur, postulavit, quò de Edictis nuper in hujus Ordinis acta relatis consultaretur, quandò id neque ex formulâ, neque more majorum, neque ex Senatûs sententiâ factum fuerat. Postridiè igitur Senatus frequens est habitus, & singula Edicta singulis Senatoribus tradita, uti de his ad Senatum referrent.

Id ubi Regina, atque Administri rescivêre, illa Senatum ad se quosdam è suo Ordine mittere jubet. Venêre Molæus, atque alii: atque hic Reginæ percunctanti quorsùm frequens Senatus haberetur? respondit, uti de Edictis cognosceretur more majorum, atque ex Senatûs disciplinâ, quandò Rege, & ipsâ coràm de his cognoscere, ac sententiam dicere Patribus spatium non fuerit. Regina se quæcúmque tandem esset hujus Ordinis disciplina, confidere ait, Senatum nihil quod Regis Majestati, atque potentiæ obstet, designaturum, ac præsentem ærarii inopiam quam sublevare necesse sit, consideraturum, neque quidquam decreturum denique quod Regem ad ea descendere cogat, quæ ab suâ adversùm Senatum optimâ voluntate aliena sint.

Hâc Reginæ oratione sicuti confirmata Senatûs de Edictis ex antiquâ disciplinâ promulgandis potestas esset, ita de his singulos quibus tradita essent Senatores referre jubet. Quod Edictum de Ecclesiasticis, & Plebeiis Rura nobilia possidentibus in Senatu Rege coràm recitatum fuerat, eò sanciebatur uti tantam pecuniæ summam huic penderent, quantam horum fructus per viginti quinque annos percipiundi conficere possent, de quo ubi est relatum in Senatu, hic illam summam ad octo modo annorum fructus redegit. Quod ubi Reginæ, atque Administris nuntiatum est, Senatum in promulgandis Edictis suo jure posthàc uti velle facilè cognovêre, seu id ab Regibus tributum fuerat, seu ab ipsâ rerum naturâ quæsitum, seu denique usu invaluerat. Ibi verò Cognitorem, atque Actores regios, simul & Senatûs Decreti exemplum ad se mitti Regina jussit, quò certiùs de hujus Ordinis sensu judicaret. Tum Præsides ut hujus Decreti lenirent asperitatem, autores Senatui fuêre, ut huic adscriptum vellet, quod hic Ordo decreverat, id non nisi Regis voluntate factum velle.

Sed isthuc cæteris haud satis placuit, dictitantibus haud decere amplissimum Ordinem ab jure suo, quod recuperatum velit, statim discedere, ac postremò visum, uti Cognitor, atque Actores regii Reginæ supplicarent, uti quod Senatus decreverat, id æqui, bonique consulere vellet. Frustrà dictitari hunc Ordinem regiæ potentiæ modum facere velle, cùm quæ de Edictis decernat, ea perindè ac ipsa Edicta ab eâdem potentiâ regiâ proficiscantur: si tamen Reginæ videatur æquiùs esse, atque ad regiam Majestatem, ac potentiam quidpiam at-

tinere, uti quod Senatus censuit, id potiùs Regis Edicto quàm hujus Ordinis Decreto ad Populum permânet, id quidem Senatui maximè probari, uti Populus uni Regi de imminutâ quam huic pendere Ecclesiastici, ac Plebeii debeant, pecuniâ ob nobilia quæ possideant rura, gratiam habeant. 1648.

Sed hæc ab Cognitore, atque Actoribus regiis Reginæ dicta nihil profuêre, quæ Patribus edici verbis suis jussit, ut ne quid de Regis filii Edictis ampliùs consultare vellent, nisi ubi se fecissent certiorem, utrùm regiæ potentiæ, ac voluntati quam in Senatu pro tribunali sedens palàm fecerit, modum facere sibi jus, fasque esse putent. Isthuc Senatui renuntiatum Patres obstupefecit, qui tametsi sibi jamdiù copiam fuisse satis scirent, de Edictis utrùm promulganda essent, necne, aut quid ex his servandum, aut omittendum esset decernere, tamen pigebat eò redactos esse, ut utrùm Regis potentiæ, ac voluntati ubi maximè hanc pro Tribunali sedens Senatui significasset, modum facere sibi jus, fasque esse crederet, necne, clarè dicere necesse esset. Id enimverò ipsis invidiosum, atque insidiosum videbatur, nam de Edictis etiam ubi Rex adest, Patrum sententias rogari solere, quod quidem clarissimè demonstret has ipsis liberè dicere jus, fasque esse, utrùm videlicet promulganda, necne, aut quibusnam conditionibus videantur, quod si fecerit Senatus, an regiæ potentiæ, ac voluntati modum facere velle dicendum, ac non potiùs hanc pro re publicâ, ac fide suâ interpretari? Atenim paucos modò qui propiùs Cancellarium sint, sententiam rogari, atque id in speciem fieri, & qualiscúmque fuerit, nihilo minùs Edicta promulgari? quò intentiùs Patres sese anniti debere contendebant, ut ne id ampliùs fieret, sed omnium sententiæ ex disciplinâ rogarentur.

Hæc atque alia hujuscemodi in Senatu dictitata, cæterùm variæ fuêre super eo negotio Patrum sententiæ, nonnulli uti posthabitâ hac Reginæ de jure Senatûs percunctatione Edicta porrò perpenderentur, ac de his referretur, decerneretur que censebant: alii qui Administros pecuniæ publicæ interversæ arcessere vellent, iis potestatem faciundam: quidam ad prima Regni Comitia hanc de jure Senatûs Quæstionem rejiciundam: plures Acta Senatûs evolvenda, uti quid antehàc factum fuisset, sciri posset, intereà perniciosissima hæc Edicta omissum iri. Cùm nihil Senatus de eo quod Regina quæsierat responderet, Cognitorem, atque Actores regios iterùm accersi jubet, quibus edicit se responsum Senatûs habere velle, quod si non dabitur, non defuturas sibi opes, quibus freta quod Rex filius, atque ipsa velit, id quosvis facere cogat.

Postremò Senatus nihil sibi ad Reginæ Quæstionem respondendum esse porrò est arbitratus, ut ne ex eâ re lites, atque turbæ orirentur, quæ autem de Edictis decernerentur, ea uti Regis voluntate servarentur, decretis ubi fierent adscribendum, quod denique de ruribus nobilibus quæ penes Ecclesiasticos, atque plebeios essent jam decreverat,

1648. id uti Rex edicere vellet, Reginæ ſupplicandum cenſuit. Iſthæc Cognitor, atque Actores regii quemadmodùm in Senatu acta fuerant Reginæ renuntiavêre: aderant Gaſto, ac viri Principes, atque alii quos in Conſilium de omni re publicâ adhibere ſolet. Illi Reginæ præterèa ſupplicavêre, uti Populi egeſtatis miſereretur, & quæ Senatus de Edictis cenſeret, ea uti comprobare vellet.

Reginâ habito ſeorſim Conſilio Cognitori, atque Actoribus regiis per Seguierum Cancellarium reſpondit: *Sibi Senatûs obſequelam cujus cæteris exemplum dudùm præbuerit gratam eſſe. Quod de Eccleſiaſticis, & plebeiis, qui nobilia rura poſſideant ab Rege edici poſtulent, id ſatis maturè factum iri, ubi cætera Edicta perpenderint, de quibus quid ſe edocere voluerint, lubentem auſcultaturam, & quid Populo benignè facere poterit, id quantùm res publica patietur facturam, ac maximè quod ad hunc Ordinem pertinebit, id ſibi curæ futurum. Maturarent igitur iſthæc conficere, ut quid ſibi Rex benè factum vellet, citiùs ſentirent.*

De Annuâ pecuniâ Adminiſtri Senatui ſpem ita objectam voluêre, quod quidem ſingillatim ad eos pertinebat, rati videlicet ubi animum ipſis expleviſſent, nihil aliena, aut negligentiùs habituros. Nihilò minùs tamen omnia Edicta poſtquàm de ſingulis relatum, ac ſeriò conſultatum fuerat, rejiciunda cenſuêre, præterquàm illud de Eccleſiaſticis, & Plebeiis rura nobilia poſſidentibus, de quo Regem edicere ſicuti cenſuerant, poſtulabant. Id factum ab Molæo primario Præſide, quem eâ gratiâ Senatus cum aliis è ſuo Ordine ad Regem miſit, ſimul ut hunc, atque Reginam matrem edocerent, quibus rationibus adducti cætera Edicta rejeciſſent, atque iis ſupplicarent, ut id æqui bonique conſulere vellent. Poſt paulò Regina delectos ex Senatu ad ſe venire juſſit, quibus ſeriò ſignificavit, Regem omnia planè Edicta ſervari, neque quidquam ex his detractum, aut immutatum velle.

Principio hujus anni Joannes Labardæus de quo ſuprà memoravimus, Solodorum Helvetiorum advênit, eò ab Rege legatus. Continuò Civitates omnes, Pagique eódem miſêre, qui adventum gratularentur, atque eâ causâ Concilium gentis Solodori habitum. Ibi ab cæteris graviter increpiti, atque objurgati Tigurini, quod Jacobo *a* Fabro San-Portio proximo Legato diſcedenti litteras ad Regem omnium nomine dederant, contrà quàm cæteri ſentirent, conſcriptas. In his maximè reprehendebant, quod ſicubi Rex hunc ad eos redire vellet, id ſibi gratiſſimum fore in litteris erat perſcriptum: quod quidem ſentire ſe, aut ſibi probari negavêre, decretumque, ut ne quid poſthàc hujuſmodi Tigurini incipere, aut facere vellent. Has ut haberet litteras San-Portius miſerat è ſuâ familiâ quempiam Tigurum, quæ ex ejus voluntate ab Scribâ amico perſcriptæ fuerant.

a Le Fevre de S. Port.

San-Portio fœderis inter Regem, & Helvetios renovandi lubido ingens erat, cujus rei gratiâ iterùm eò legari extrà ordinem cupiebat: cúmque ſatis ſciret Reginam, atque Adminiſtros nuſquàm id ſponte ſuâ facturos, eò litteras ab Tigurinis quæ ſuum ad Helvetios reditum,

1648.

tum his gratum forè significaret, postulaverat. Nondùm fœderis inter Henricum IV. Regem, & Helvetios sanciti, quod & ad Ludovicum XIII. filium, & ad Ludovicum XIV. nepotem usquè ad octo postquàm regnare cæpisset, annos pertinebat, tempus exierat; & jam San-Portius eorum animos pertentaverat, utrùm id antevenire vellent: quod tametsi præproperè fecisset, tamen haud reprehendendum videtur: sed quod ipse alieno tempore facere nequiverat, id ut suo alius faceret, huic ægrè esse non debuit. Cæterùm Helvetiorum in San-Portium seu jure, seu injuriâ conceptum odium Labardæo usui fuit, qui eo lætioribus animis acceptus est, atque his minùs grave fuit iis carere largitionibus, quæ ab omnibus advenientibus Legatis usquè factæ fuerant, in quas ob penuriam ærarii haud satis pecuniæ ab Administris curatum fuerat.

Ita exiguâ hac quæ unicuique Civitati, Pagove ex fœdere pendi solet, summâ annuâ contenti fuêre, ac vix posthàc dimidia pars illius pecuniæ, quæ annuatim prioribus Legatis curabatur, est in Helvetios missa, atque adeò consueta largitio quâ unâ apud hos cuncta conficiuntur, fieri non potuit, eò difficiliora Labardæo cuncta fuêre. Tres tamen sicuti jussus fuerat Centurias conscripsit, in quibus singulis ducenti milites esse solent: dein de supplemento quod hujus Gentis copiis, quæ Regi militabant necesse erat, ab omnibus Civitatibus, ac Pagis Friburgo excepto impetravit, delectus eo trium militum millium habitus, qui proximis æstivis Regi magno usui fuêre.

Per hyemem Monasterii Vestfalorum, & Osnabrugæ de pace cum his qui aderant, ab Austriacis porrò agebatur: quæ autem inter Hispanos, & Socias Civitates seorsim ab Rege contra fœdus cum his ab Ludovico patre, dein ab ipso filio ictum sancita fuerat, ea tùm demùm planè confecta, ac jurejurando confirmata est: sed non omnibus cordi fuisse vel ex eo existimari potest, quod apud Zelandiam plebes Joannem Knutium fortè obvium maledictis primùm incessere cæpit, dein probra in hunc, ac denique saxa ingerere perrexit. Is sicuti suprà memoravimus Zelandiæ Legatus apud Monasterium fuerat, & cum Hispanis unà cum Pavio Collegâ maximè de hac sanciundâ pace congruerat. In quâ cùm fœderis nostri fides violata ab Sociis Civitatibus fuisset, illam his haud feliciter cessuram Tuillerius Regis apud has Legatus graviter Fœderatis Ordinibus edixit. Certè Regibus quàm Populis quibus & Imperium est, fœdera sanctiora sunt. Nam quæ fides ab uno datur, ejus servandæ religio hunc magis afficit, quàm singulos ex multitudine, ad quos fidei publicæ vel nulla, vel perexigua pars pertinet, quò fit ut ab hac facilè discedant. Quamobrem Principibus curæ esse debet, uti quidpiam ab Populis jurejurando firmius exigant, quo sibi de fœdere servando caveatur.

Ab Monasterio Vestfalorum nuper Longavilla discesserat Legationis Gallicæ Princeps, cujus tanti hominis verecundiâ Avauxius, & Servianus contentionibus sese abstinuerant, sed hoc amoto obice rursùm

1648. erupêre. At Servianus cùm suâ, tùm Lionni sororis filii qui unicus Mazarino negotiorum quæ ad rem publicam pertinerent Curator erat, gratiâ potior videbatur: Avauxius probitate modò quæ per sese quandóque parùm tuta est, atque insigni virtute nitebatur. Itaque tempori cedendum ratus, neque post pacem Hispanos inter, & Socias Civitates sancitam quidquam ampliùs apud Monasterium, & Osnabrugam factum iri, postulat uti sibi Regis voluntate in Galliam redire liceat: primùm id Mazarino parùm placuit, seu ægrè erat tantum hominem pacis negotium deserere, seu ut ne se hunc ab eo amovisse famâ ferret, idque sibi apud bonos invidiæ, ac fraudi foret.

Intereà Servianum celebrare, ornare, augere, nam tum Regni Administer Rescripto Regis creatus est, huic uni de Pacis negotio apud Monasterium scribere, sicuti jam alterum quoniam abscedere se velle scripserat, abiisse crederet. Quâ re Servianus suprà modum lætus, quæ sibi uni perscriptæ fuerant ab Aulâ litteræ, eas ad Avauxium legendas mittit: sed is qui fortè nihil se obligatum Serviano vellet respondit, quæ se Rex, aut Administri celata voluissent, ea aliundè rescîscere haud æquum esse, ac litteras nusquàm inspectas ad Collegam per eumdem qui attulerat, remisit, dein post paulò Monasterio profectus in Galliam est.

Ubi Lutetiam Parisiorum advênit, huic neque Reginæ, neque Mazarini visendi copia fuit. Avauxium dixisse ferebant Mazarinum pacem abnuere, aut Pontificis Nuntio, Venetorumque Legato dicentibus hanc abnuere Galliam, respondisse rectiùs Italiam dixeritis, quoniam Mazarinus Italicus est. Sed is haud in rem suam fore arbitratus, si eâ tempestate quâ plerique in Senatu sibi iniqui essent, & cum Plebe congruerent, unà cum Avauxio fratrem ejus Henricum Memmium abalienaret, eò Avauxium secum redire in gratiam facilè passus est. Memmius in Senatu Parisiensi secundus est Præses, vir & singulari virtute, & suæ genti innatâ animi magnitudine, accesserant eæ artes, eaque studia quibus in togâ summa claritudo paratur: hunc, atque hujuscemodi alios sibi Mazarinus adjungere studebat, quorum operâ adversùm cæteros, ac maximè Juvenes, qui plerique in Senatu huic infensi fuêre, uteretur. Igitur postquàm Avauxius sese satis expurgare visus, nullo negotio in gratiam cum Mazarino rediit, atque adeò in Concilium de republicâ cum cæteris Administris vocatus, atque adhibitus est.

Haud satis placuerat Regi, Reginæ matri, ac Mazarino Longavillam, & Avauxium ab Monasterio pace infectâ discedere voluisse, quod quidem tantisper obstiterat, ut ne ille in Concilium de re publicâ cum Gastone, Condæo, & Mazarino vocaretur, quò & cæteri Administri adesse solent. Cùm tamen Ludovicus XIII. post Edictum de Regni Procuratione, atque de his quorum consilio, judicioque Reginam in re publicâ gerendâ uti placeret, perscriptum, signatumque singulari Diplomate Longavillam in eo Concilio sessurum edixisset, ubi Monasterio quò tùm legabatur rediisset, visum istuc Longavillæ denegari non

1648.

posse, cujus cætera domi, militiæque opera semper reipublicæ processisset. Is Hispanos pacem abnuisse prædicabat, neque per nos usquàm stetisse, quò minùs fieret, quod magis credere lubet, quàm Mazarinum sicuti vulgus ex invidiâ dictitabat, paci huic adversatum.

Sed Mazarino disciplina fuit, uti reipublicæ tempora varia tùm erant, atque incerta, cum hostibus, atque inimicis non tam acerbè exercere odia, ut ne reconciliandæ gratiæ locus esset, promptus ingenium ubicumque opus esset, flectere, quâ re haud scio an ulla in Aula parandæ gratiæ, atque potentiæ, aut ubi parta, retinendæ magis idonea sit. Eò fiebat uti qui de ejusmodi re quâpiam secum agere vellent, eos haud quaquam aspernaretur, sibi conditiones ferri, aut ipse ferre nequaquam molestum haberet, intereà tempus procedere, atque sicuti rationes suæ postularent, hæc seriò, aut negligentiùs agere, raró planè omittere: ita cunctos spe eorum quæ optarent, attinere. Igitur eâ tempestate virum quemdam religiosum è Minimorum Ordine Mazarinus lubens audiebat, qui cum eo de pace Regem inter, & Carolum Lotharingiæ quondam Ducem componendâ agebat. Huic egregius erat equitatus ex Lotharingica Nobilitate collectus, quo fretus Philippo Hispaniæ Regi militabat, spem nactus perditas res suas cum corruptis illius rebus miscendo utrasque fortè ut sunt humana, restitutum iri, potentissimo Regi multas reliquas opes, defuisse modò usque fortunam, quæ fluxa, ac mobilis perpetuò nec æqua, nec iniqua est.

Carolum atque omnem hujus equitatum ab Hispanorum partibus avertere ad bellum adversùm hos porrò gerendum haud levis momenti futurum fuisset: cæterùm Carolus eò ad Mazarinum confugiebat, quòd apud Monasterium Vestfalorum Gallici Legati negabant Ludovicum illi quidquam de ablatis antehàc bonis tùm redditurum, ac tandem post longas altercationes vix adducti fuerant, uti veterem Lotharingiam disjectis apud Nancium, & quocúmque aliò munitionibus huic post decennium reddi æquum censerent, cui intereà, atque Nicolaæ uxori, ac Francisco fratri aliquantam pecuniam in victum cultumque Rex annuatim curaret: si ante decennium Carolus diem suum obiret, qui huic hæres esse deberet, ei Rex veterem hanc Lotharingiam disjectis ubicúmque munitionibus item redderet: sed cùm ab his conditionibus Mazarinus nusquam discedere vellet, postremò vir religiosus re cujus gratiâ venerat infectâ ad Carolum rediit.

Anno proximo diximus Guisium ab stativis quæ in omnibus propè vicis circùm Aversam habebat, Neapolim venisse, cùm ut Anesem eò adduceret, uti quod huic erat imperii reliquum, id abdicaret, tùm uti quæ sibi advecta ab Classe Gallicâ rebatur auxilia, ea acciperet. Sed post Classis discessum ad stativa rediit, atque occupatis omnibus quâ ad Aversam aditus erat vicis difficillimè ad oppidum commeatus supportabantur. Quamobrem Nobilitas Regni quæ eò habebat castra, inde sibi abscedendum esse constituit, ita ut hujus profectio haud absimilis fugæ videretur: nam ubi Guisii copiæ resciverant hostes Aver-

1648. sâ discessuros, continuò stativis movêre, quò factum est, uti properantiùs Nobilitatis copiæ facesserent, relictis signis, ac vexillis viginti, quæ Guisius sibi haud ostentanda apud Neapolim esse duxit, ut ne Nobilitati quàm ad suas partes allicere studebat, ægrè faceret.

In omnibus Regni provinciis quidam Guisii, ac Populi partes sequebantur, quæ haud mediocriter auctæ sunt, ubi feliciter huic omnia cedere cæpêre, ita ut pleraque oppida, atque Castella in provinciis ad illas ultrò accederent. Sed ab Aversâ ac vicinis oppidis, vicisque magna frumenti copia Neapolim est advecta, quod populo suprà quàm dici potest gratissimum fuit, nam hujus inopia esse cœperat, quam Guisii operâ sublevatam gaudebant, atque hunc laudibus ad cœlum ferebant. Certè tanto Populi in se studio sæpiùs huic opus fuit, nam incredibile memoratu est quoties Januarius Aneses fretus sicuti simulabat Administrorum in Galliâ, atque Romæ gratiâ, huic insidias instruxit, ac simul Antonius Macella nuper Populi Electus creatus, atque Vincentius Andreas, de quo suprà memoravimus: incredibile item quoties Hispani honorificentissimas huic conditiones tulêre, per Filomarinum Cardinalem Neapolis Archiepiscopum, ac per alios, Longonis-Portum, Plumbinum, atque omnia quæ ad Etruscum mare Hispani tenebant, oppida, atque alia in Neapolitano Regno, Mutinæ, atque Rhegii Principatum, atque his adipiscendis exercitus queis præesset, ac postremò Sardiniæ Regnum ostentantes, quæ omnia quoniam Neapolitanum cordi sine dubio erat, perpetuò respuit.

Sperabat propediem Classem, atque eâ vectum Rogerium Guisium fratrem adventurum cum copiis, is è Melitensi Militia est, quem adeò Equitem appellant, præthereà Neapolitanam Nobilitatem quæ huic haud iniqua erat, usquè adeò æquam fore denique, uti sibi Regnum deferret. Sed metuebat ut ne satis tutæ stationis inopiâ quinqueremes Gallicæ cum cæteris navibus grandioribus Neapolim versùs venire vellent, atque in aperto mari sicuti cæteras in anchoris stare, quod his periculosissimum fuisset. Eò Nisitam Insulam propiùs continentem positam traducere copias, atque hac hostes pellere decrevit, nam illîc tuta statio quinqueremibus futura erat. Copiæ sunt ex sententiâ in insulam traductæ, pulsi qui exscensionem prohibebant hostes, acriter oppugnata turris, quod unum in Insula satis firmum propugnaculum hostes habuêre: hujus deditionem incrastinum polliciti fuerant, quam dùm Guisius opperitur, nuntiatum est Hispanos Neapoli Albæ portam sibi ab Landio Tribuno qui hanc defensare debuerat, traditam, dein cæteras Populi stationes fugâ defensorum subitò desertas occupasse, atque adeò Urbem totam in Hispaniæ Regis ditionem, ac potestatem rediisse.

Vix Hispanis unius diei annona in Arcibus apud Neapolim reliqua erat, atque has deserere decreverant, & ad Caïetam, Baias, Ischiam abscedere, ac commorari, donec ab Hispaniâ auxilia recuperando Regno, advenirent, cùm ipsis illud incæptum præter spem feliciter cessit. Subitò omissâ Nisitâ Neapolim Guisius advolat, omnes aditus explo-

rat, si quà Urbem ingredi copia esset: dein abjectâ omni hujus recipiundæ spe, ad Mariæ-fanum haud procul Capuâ positum iter intendit, quâ ad Regni fines deviis itineribus pervenire se posse sperabat. Sed receptæ ab Hispanis Neapolis, atque Guisii fugæ sparsâ undique famâ, Plebes armata omnia itinera obsederat, præterea multi ab Capuâ equites abeuntem sunt prosecuti. Hunc primùm satis multi comitabantur, sed dilapsis sensim omnibus Neapolitanis, uni Galli denique restitêre, & quocúmque consistendi copia fuit, in angustiis viarum hostes attinuêre: postremò equis, virisque fatiscentibus, ac plerisque vulneratis capti cum Guisio propè omnes, atque Capuam deducti, quò ipse honorificentissimè, cæteri benignè habiti sunt, quamdiù in manibus Nobilium Neapolitanorum, quibus Ludovicus Podericus præerat, fuêre.

1648.

Ubi verò Guisius Hispanis traditus, atque Caïetam deductus est, ibi duriùs cum eo agi cæptum, neque mortem effugisset, ni Roderici consilio usus simulasset se graviter Galliæ Administris offensum, quod eum apud Neapolim deseruissent, neque ullâ re juvissent, atque adeò Hispanis spem fecisset, sese horum commodis serviturum, ac lubentem adversùm Mutinæ Ducem bellum gesturum, atque alia his profutura in ipsa si opus foret Galliâ facturum. Hunc exitum Guisii consilia de adipiscendo Neapolitano Regno habuêre, quæ haud dubiè huic feliciter cessissent, si paulùm auxilii ab Galliâ habuisset.

Tametsi in Hispanorum potestatem Neapolis redierat, Plebes tamen haud quaquam libertatis oblita ab Austrio, & Ognato qui tùm Prorex Arcosii loco apud Neapolim erat, adduci nequibat, ut his arma, atque tormenta traderet, qui id uti suâ sponte faceret hortabantur. *Hæc turbarum atque seditionis incitamenta si dimitterent, ac se Philippo, atque hujus Administris placidè posthàc, atque benignè tractandos permitterent, fore ut omnium quæ usquè deliquerant, ipsis gratiam faceret.* Sed nondùm fractus erat Plebis animus, quæ Ognatum tormenta quædam Urbis abducere conantem prohibuit. Ita cuncta apud Neapolim dubia, atque incerta erant, foris ab his qui Guisii, & Populi partes secuti fuerant, nihil cessatum, Aquila oppidum captum, arx tunc cùm maximè oppugnabatur, capite tamen amoto reliquum corpus frustrà movebatur. Igitur ex eò tempore Populi opes contusæ, atque intermortua Hispanorum res reviviscere cæpit.

Quæ tamen reliquiæ belli civilis in Neapolitano Regno fuêre, ex iis si quem fructum Gallia capere posset, experiri visum, eò Populo uti porrò Hispanorum imperium, & aversari, & abnuere vellet, animos facere, audaciam, & vires addere, nihil omnium omittere denique, quò minùs eâ parte Hispanis quietæ, atque tranquillæ res essent. Præmissus eâ gratiâ Neapolim versùs est Richelius actuariis navibus Præfectus, novemdecim fuêre, cum paucis incendiariis. In navibus erant Plessius Besansonus castrorum Præfectus, atque alii ab quibus omnibus nihil est factum memorabile; captæ modo naves ali-

1648. quæ commeatum Neapolim advehentes, cujus inopia in Urbe magna fuit. Aderat in hac Classe Grimaldus Cardinalis, cujus consilio, judicioque res publica gereretur, Thomas cum reliquâ majorum navium Classe sequebatur, penes quem summa Imperii terrâ, marique fuit. Prochyta huic primùm Insula dedita, cui præsidium impositum, relictusque Præfectus *a* Valernaldus, deinde Salernum versùs Classis cursum tenuit. Haud procul oppido exscensionem facere consilium erat, sicuti Politus Pastena suaserat, fretus sui similibus exulibus, quos Banditos appellant, genus hominum est cædibus, ac rapinis victum quærere solitum, capitis damnati plerique, ac supplicii effugiendi causâ profugi: hi quingenti ubi Classis fuit in conspectu, visi ab proximis collibus in planitiem descendere, ad quos scaphâ vecti Quincæus, Lambertus, & Launaïus properavêre: illi ab littore significavêre se illîc adesse, ut his operam darent, qui adeò subitò exscendêre, uti cum exulibus colloquerentur.

Haud ita procul tùm visæ hostium turmæ duæ, quæ properabant ad maris littus: sed exules de quibus memoravimus nacti locum paulùm editum, atque ab naturâ munitum, inde glandes in advenientes hostes emisêre, qui & tormentis ab Classe nostrâ petiti Salernum retrocessêre. Ibi ab nostris est exscensio facta: Quincæus Castrorum Præfectus autor erat, ut omissâ Turri quæ Salernum euntibus erat in viâ posita, ad oppidum nostri accederent, quò mœnia infirma, neque ponè quidquam aggeris fuit, atque eò instituto properè cuniculo murus disjiceretur: nam ad oppugnationem ex disciplinâ faciundam neque spatium, neque satis copiarum nostris erat. Sed ad Turrim morati hanc tantam opportunitatem corrupêre: nam in oppido leve præsidium, oppidani Gallis æquissimi, quos in libertatem se vindicaturos sperarent. Vietri vicus ab nostris est expugnatus, quò *b* Lusseraïus, & *c* Brossæus qui duabus navibus præerant, atque his & terrâ operam Regi navaturi exscenderant, cæsi sunt: dein oppido est appropinquatum quò dùm *d* Montadius in Classe nostrâ Thomæ Principi Legatus, egregiam Regi, atque rei publicæ navat operam, vulnus accepit, ex quo mox interiit. Tria tormenta ab navibus quatiundis oppidi mænibus fuerant advecta, sed hæc omnia frustrà fuêre denique, nam Hispanos ad quatuor peditum milliâ, ac sexcentos equites adventare nuntiatum, quâ re perculsi nostri tam properè, ac tam trepidè in naves regressi sunt, ut ne sibi tormentorum trium in naves revehendorum spatium sumpserint, atque id eò turpiùs fuit, quòd quos adventare hostes crediderant, ii nulli fuêre, nam id vulgatum modò ab Salerni Præfecto his terriitandis, & abigendis. Hic ultimus nostrorum Neapolim versùs conatus fuit, quem ab Thomâ factum Mazarinum voluisse ferunt, ut homini animum expleret nondùm Neapolitani Regni spe dejectum, si fortè Populus Neapolitanus ubi Classis, & copiæ ab Rege adessent, iterùm ut arma caperet, ac jugum Hispanicæ tyrannidis excuteret impelli posset.

a De Valernaud.

b Lusseray.

c De la Brosse.

d De Montade.

Sed tantæ hujus rei opportunitas prætermissa fuerat, quia Mazarinus nusquàm adduci potuerat, ut hanc seriò susciperet; eò factum est, uti nihil quò feliciter evenire posset suppeditaverit, sed hunc omnem sicuti privato consilio uni Guisio ex Plebis Neapolitanæ lubidine gerendam reliquerit, ac denique hoc comprehenso, atque in carcerem conjecto ubi Plebes sine duce, sine opibus in pristinam reciderat servitutem, atque Hispanis dedere se, ac permittere coacta fuerat, ibi modò Mazarinus Thomam, atque Classem eò misit, cum exiguo commeatu, ac paucis copiis, non enim ampliùs duobus millibus quingentisque peditibus, ac septingentis equitibus fuêre. Qui omnem hominis rationem carpere consueverant, ii dictitabant hanc in illo negotio fraudis, ac nequitiæ plenissimam fuisse: qui videlicet Neapolitanum Regnum Hispanis ademptum noluerit, his palàm, ac publicè hostis, privatim ob varia quæ animo agitabat consilia, haud iniquus.

1648.

Sed incredibile memoratu est quot, quantaque exempla in Neapolitanos Hispani ediderint, tametsi his & rebellionis, & omnium quæ per id bellum patraverant, gratiam fecissent, fide datâ nihil eorum cuiquam fraudi fore: ampliùs viginti hominum millia per biennium trucidata, indemnati propè omnes, inter quos & Januarius Aneses fuit, quovis supplicio dignissimus furcifer, præterquàm quòd ex publicandis hujus bonis quæ per civile bellum rapto quæsierat, haud levis quæstus erat futurus: quin & pueros septuaginta quos fames nondùm satis pacatâ Urbe panem tumultuosiùs flagitare coëgerat, laqueo necare nihil pensi habuêre, quia libertatem simul inclamaverant. Tantùm Hispani severitati student, ut ne huic quidem ætati parcendum reipublicæ causâ censuerint. Sed in omnibus rebus fermè nimii homines sunt, quod tamen in ulciscendo, quàm in ignoscendo minùs offensionis habet, nam quos ultus fueris, ab iis nihil ampliùs mali metuas, quorum verò vitæ peperceris, iis tuæ insidiari copia est.

Per hyemem Atestinus ab omni belli curâ vacuus Parmam petiit, & eò Victoriam quæ Parmæ Duci amita erat, uxorem duxit: hæc affinitas nostris ipsiusque rebus peropportuna videbatur, uti sibi finitimum Principem adjungeret. Sed is dùm Atestino, Gallisque res secundæ fuêre, haud iniquus fuit, dein ubi minùs ex sententiâ procedebant, quò animi lubido suadebat, eò se convertit: postremò tamen ipsi in Hispanorum amicitiâ parùm præsidii fuit, scilicet quibus hanc non ex fide, sed ex usu colere disciplina est.

Inter hæc Ludovicus Benavides Caracena Marchio cui Mediolanum provincia ab Philippo decreta fuerat, ab Belgio per Æduos, Sequanos, atque Sedunos in Italiam iter faciens hos, atque alios qui Rhodanum ab ipsis fontibus ad Lacum Lemanum accolunt, si Regi suo amici essent, id ipsi usui fore probè intellexit. Eò ubi illàc transibat hospitem nactus ut in eâ regione magnis opibus, Stokalperum appellant, hunc est adortus, docuitque quo pacto Philippus cum iis fœdus lubens iniret, cujus si copiam facerent, magnam ab illo ipsis annua-

1648. tim mercedem fore. Helvetios Philippo nulli posthàc usui, atque adeò nec sumptui futuros, cujus partem jam ad Rhætos contulisset, alteram Sedunis Sociisque Populis cessuram. Hujus fœderis fructus Hispaniæ Regi haud exiguus fore videbatur, si quemadmodum ejus copiis ab Germaniâ in Italiam, aut ab Italiâ in Germaniam euntibus per Rhætorum fines iter habere copia est, ita & per Sedunorum, Sociorumque Populorum fines ab Sequanis in Italiam, aut ab Italia in Sequanos euntibus eadem copia fuisset. Sed hæc dicta privatim, nusquàm res acta publicè est. Cæterùm Sedunis, Sociisque Populis quos uno nomine nunc Valesanos appellamus, cum Galliâ vetustum fœdus intercedit, utrimque cultum cum fide, quod deserere mutuæ horum, & Gallorum rationes prohibent.

Mediolani Caracenæ adventus magnâ erat in expectatione, cùm ob summam virtutis opinionem, tùm quia tædio præsentium ut ferè fit, nova Mediolanenses optabant. Hæc prima advenienti cura fuit, quo pacto Atestinum, Gallosque provinciæ suæ finibus dejiceret, eò cuncta quæ usui erant parare, festinare, uti multa huic incœpto opportuna antecaperet, neque Atestino ab Galliâ quæ decreta auxilia fuerant, ea dùm advenerant. Sed hic intereà ne quid acciperet damni, atque ex copiâ rerum existimans hostes Rivarolum tentaturos, quoniam longiusculè in hostico situm erat, dirutis quæ per causam hybernorum factæ illìc fuerant munitionibus, tormenta, commeatum, atque præsidium indè abducit, quæ res Caracenæ majorem de abigendis omni Cremonensi agro Gallis spem fecit. Sub id tempus valida quæ Rex ad Atestinum mittebat auxilia adventare cœpêre, queis Pralinoplessius Imperator fuit: hæ copiæ ab Tauroënto ad Ericis portum navibus devectæ, factâ ab Genuensibus potestate, eò tùm exscenderant, dein quà proximum fuit, ad Atestini fines iter intendêre.

Sed eâ tempestate Genuenses tametsi Philippo Hispaniæ Regi plerique ex privatis negotiis obnoxii, prætereà publicè amici, tamen Gallis haud iniqui fuêre, scilicet qui portuum suorum copiam his faciebant. Adversùm hos tamen quidpiam cum Joanne Paulo Balbo consultatum est, non ab Mazarino quidem quod noverim, sed ab Michaële fratre. Certè Balbus ubi re omni palàm factâ Genuâ profugerat, remque cum fide narrabat cuipiam, de Michaële modò locutus est, qui avidus rerum gerendarum, id fortè injussu fratris incœperat. Cæterùm Balbus Genuâ ortus apud Mediolanum publicanus fuit, tenui levique ingenio, qui se tantâ re etiam temerè, atque frustrà motâ clarum arbitrabatur, magnificéque sicuti operæpretium fecisset efferebat. Portæ apud Genuam biduùm clausæ, conquisiti cum curâ qui Balbo conscii fuerant, atque in vincula conjecti.

Principio æstivorum Franciscus Barberinus Cardinalis cum Thadæi fratris qui in Gallia mortem obierat liberis Romam rediit; Antonius Cardinalis alter ex fratribus apud Casalium sancti Evasii in Montisferrati agro, atque in eâ omni regione, quæ ab Alpibus ad Insubres

1648.

Insubres pertinet, rempublicam curare ab Rege jussus. Guido Villa per Pralinoplessii absentiam copiis eâ parte præerat, *a* Santandreas, Sevignius, & Montius Castrorum Præfecti in eo exercitu fuêre: Antonio hæc data provincia, uti Româ aliquâ probabili de causâ abesset, quoniam ipsi, atque Francisco fratri tutiùs visum, si alter non esset in Pontificis potestate, donec ejus, atque Olympiæ animus ergà se ut esset, periculum fecissent.

a S. André. Sevigny. Monti.

Ad XIII. Calend. Jun. Caracena Cremonâ movit, millia peditum sex, equitum duo ductabat, tormenta decem, atque alia omnia quæ usui forent. Primùm ad Joannis in cruce-fanum iter intendit, quò hostem falleret, neque sibi consilii quidquam esse simularet, quàm uti commeatum Sabionetam introduceret: dein ad Ghisciolam flectit iter, qui locus ab Casalio majore duo millia modò passuum abest. Intereà Jacobus Quintana cum eâ cui præerat Cohorte, trecentis præterea Italicis secundo Pado devectus, insulam quæ est è regione Casalii paucis defendentibus occupat: at nostri majore quàm ubi pulsi fuerant numero eódem brevì redeunt, pugnatur utrimque acriter, major Hispanorum cædes fuit, sed insulam tenuêre nostris abire coactis. Apud Casalium Navaillius erat cum Gallicis copiis, quò propter commeatuum difficultatem Atestinus metuens ut ne frumenti inopiâ laborarent, omnibus circùm ab hoste terrâ, atque amne insessis, moliti quantùm satis visum introduxit, quam rem hostes prohibere conati frustrà fuêre: nam ab Casalio Navaillius uti commeatum exciperet egressus, Hispanos ab tergo, dùm nostri ab fronte urgent, est aggressus, qui ancipiti malo perculsi satis habuêre omni aliâ omissâ curâ saluti consulere.

Inter hæc Pralinoplessius, ac reliquæ omnes quæ ad Ericis portum exscenderant copiæ advenêre, quibus subitò visum quidpiam operæ pretii facere. Igitur adverso Pado nostri navigant, Rhegianum littus legentes, Mutinensis equitatus, paucique alii qui tardiùs venerant secundùm littus ipsum iêre, neque agmen antecedebat naves, pariter terrâ, atque amne procedebant. Ubi ventum ad Lenzam amnem, qui haud procul Brixello Padum subit, Rhegianumque ab Parmensi dividit agrum, ibi nostri insulam nacti propiùs Parmense littus, quæ tantùm in adversùm porrecta est flumen, ut ejus pars ultima ei insulæ quam hostes propiùs alterum littus occupaverant, adversa sit, eò exscendêre. In alterâ fluminis ripâ tùm adfuêre copiæ, quas ab Casalio Navaillius eò miserat, quò factum est, ut Hispani utrobique cernentes hostem imminentem sibi, ibi verò incerti quid potissimùm facerent, omitterentve fugæ denique consilium caperent, nihil fluminis latitudini, quæ satis magna inter utramque insulam est, nihil navium quas in statione probè instructas, armatasque habebant, nihil denique Castellis quæ construxerant duobus, aliisque munitionibus confisi, postremò nihil sibi spatii ad eas diruendas, & commeatus avehendos dedêre: tormenta modò duo ut ne his nostri potirentur, quod ingens militiæ dedecus est, in flumen dejecêre, tanta in fugâ capiundâ properantia fuit.

1648.

Poſt id locorum Caracena qui tàm ferox, atque præclarus venerat,
Gallos omni agro Cremonenſi pulſurus, haud ſuos ipſe locos tutari po-
tuit. Primùm tamen ut ne Sabionetæ potirentur, intereà dùm Cremo-
nam defenſurus abſcederet, illam majori præſidio, atque commeatu fir-
mat, nam & propiùs Ateſtini fines, & longiùs ab Cremonâ poſita eſt:
dein nihil adversùm hunc Gallis fretum ſatis firmum arbitratus, ubi
Cremonam advenerat, ab hac quæ ad Padum eſt, ad Ollium uſquè am-
nem foſſam duxit, quæ Cremonenſem dividebat agrum, hanc ſcilicet
agri partem unà cum Cremonâ defenſurus, quæ ab foſsâ ad Aduam
amnem pertinet, reliqua haud minori parte cedens hoſti. Hic in eâ meſ-
ſem fecit, quia matura tùm in agris erant frumenta: Ateſtinus enim,
& Pralinopleſſius paulùm morati dùm omnes copias in unum condu-
cunt, atque perſequendo hoſti omnia apparantur, poſtremò foſſam ver-
sùs movêre, & ad Carpanelam, & Doſenum habuêre caſtra: dein com-
perto per exploratores Ollium versùs faciliorem ad foſſam, & hoſtium
munitiones aditum, atque infrequentiores eſſe eâ parte cuſtodias, eò Boiſ-
ſacum Præfectum caſtrorum primùm mittunt, qui initium oppugnan-
di faceret: in medio Navaillius item caſtrorum Præfectus impetum fa-
cere juſſus, uterque Gallis præerat, poſtremò Guignardus Lalevius
& ipſe Gallus cum Mutinenſibus quibus præerat copiis Cremonam
propiùs.

a Le Marquis de Chemeraud.
b De Choiſeüil, Comte du Pleſſis-Praſlin.

Quâ parte Boiſſacus curabat *a* Chemeraldus Tribunus qui pedites
ducebat princeps foſſam tranſcendit, atque in munitionem evaſit, Cæ-
ſar *b* Choiſeulius Pralinopleſſii filius ubi cum Boiſſaco, ſimul, & equi-
tatu ſubſequitur, inter primores dimicans occumbit: eò Neapolitani
qui propugnabant octingenti queis Cinarga Tribunus erat, fuſi fugati-
que, præterea omnis propè Mediolanenſis equitatus: ſed ex illis com-
plures ſe in villam quæ ad ſiniſtram noſtris erat, ex fugâ recepêre:
hanc Jacobus Quintana Tribunus, atque nongenti Hiſpani defende-
bant, foſsâ, atque palorum ordine munitam. At Navaillius, & Lale-
vius quâ parte juſſi erant munitionem ingreſſi in tempore advenêre,
uti qui adversùm ſe propugnaverant, & qui ab Boiſſaco pellebantur,
eos unà colligentes ſeſe iterùm frangerent, qui ubi acriùs noſtri urge-
bant, neque conſiſtere uſpiam facultas dabatur, Cremonam denique
profugêre. Caracenam ferunt ubi contrà ac ratus erat rem perditam
vidit, caput objectaſſe periculis, ſicuti huic cladi ſuperſtitem eſſe pude-
ret, donec cum reliquo equitatu Stuzzius Germanus qui alæ popula-
rium Tribunus Philippo merebat, hunc è mediis hoſtibus ægrè retrac-
tum Cremonam abduxit. Is tamen ipſe Stuzzius mox unà cum Cinar-
gâ capitis ab Hiſpanis eſt arceſſitus, criminantibus utriuſque ignaviâ
rem corruptam, tametſi illius modò virtute inter cæterorum terrorem,
& fugam aliquamdiù ſuſtentata fuiſſet: ſed Hiſpani id more ſuo facere
viſi, queis aliena virtus ſimul uſui ſæpè, & odio fuit.

Cæterùm tormenta, commeatus, impedimenta, atque alia omnia
quæ hoſtium intrà munitiones fuerant, ab noſtris capta, cæſi complu-

res, tyro, & collectitius fermè miles, quem Caracena municipiis, vicisque imperaverat: captivorum aliquantum fuit, inter quos insignis *a* Galeassus Trottus Præfectus Equitum, præterea turmarum duces, & Centuriones: Serra Marchio in hostium exercitu Magister ut ipsi appellant, castrorum Generalis, atque alii graviter vulnerati: pauci è nostris desiderati, vulnerati permulti. Ubi id Atestino, & Pralinoplessio benè processerat, Cremonam hostem persequendo facti propiores sunt.

1648.

a Galeazzo Trotti.

Caracena quod res monebat Urbi metuens validum in eâ præsidium, & Vincentium Monsurim qui Præfectus esset relinquit, is Præfectus rei tormentariæ apud hostes erat. Ipse post paulò cum cæteris copiis ad Picoleonis Castrum abscedit, quò fugam ab nuperâ clade plerique intenderant: nam is locus probè munitus ad Aduam amnem est, qui ab Sorii amnis ostio ad Padum defluens Cremonensem ab Lodesano dividit Agrum. Ex adverso in altera amnis ripa est Ghierra vicus, quò Caracena traduxit copias, atque eò stativa habuit, utriusque ripæ fluminis potens, ut ab stativis ad Picoleonis Castrum facilè commearet, quò validum præsidium imposuerat, præterea frequentes in Lodesanâ ripâ custodias necubi hostis falleret. Primùm Atestinus, Gallique Cremonam oppugnare velle visi, qui si hac omissâ ad Picoleonis Castrum ab recenti victoriâ properassent, per absentiam Caracenæ dùm apud Cremonam cuncta ad propugnationem necessaria constituit, inter fugitivorum hostium metum, ac trepidationem quidpiam operæpretii facturi fuisse videbantur, quæ mora apud Cremonam facta, ea verò tantam opportunitatem corrupit: nam intereà Caracena quæ prohibendo nostrorum conatui necessaria fuerant sicuti diximus, anteceperat, ità ut mox quod optimum factu fuerat seriùs animadvertentes ad Aduam frustrà venerint.

Igitur ad Cremonam regredi visum, atque hujus oppugnationi dare operam: permulta fuêre, quamobrem id factu difficillimum videbatur, vastùs murorum ambitus, atque adeò castra circùm immensa futura erant, quorum stationibus, ac custodiis, simul ac oppugnandæ Urbi haud satis copiarum Atestino, nec Pralinoplessio fuit: præterea ab Urbe ad Padum instituendis munitionibus locus non erat, quò fiebat, uti porrigenda castra ultrà amnem essent, ut ne hac hostibus ad Urbem esset aditus: sed ultrà amnem Parmæ Ducis solum est, in quo per hunc nobis castra ponere non licebat, scilicet ut ne ex affine, atque amico planè adversus Atestino, ac nobis fieret. In Urbe militum, atque commeatûs affatim, mœnia refecta, pro mœnibus semilunæ, atque alia opera, quibus rebus fiebat, uti saltem diuturna oppugnatio futura videretur, cujusmodi incœpta multos recipiunt casus, atque haud fermè ex sententiâ eveniunt. Fuêre qui itâ existimarent Pralinoplessium iis difficultatibus adductum ab eo conatu Atestinum deterrere voluisse, atque illum, & alios plerosque ubi consilium de summâ belli haberetur frequentes iisse in alia omnia, unum modò Atestinum cui id bellum gerebatur, potiundæ Cremonæ studio pervicisse, ut hujus oppugnationem aggrederentur.

1648. Primùm circùm Urbem castra fossâ, valloque, præterea turribus, quas receptacula vocant, & castellis munita, unum quàm proximè amnem suprà Urbem exstructum, arcendo eâ parte si fortè navibus descenderet, hosti: in ipso flumine armatæ, tormentisque, ac defensoribus instructæ naves collocatæ, dein ad Urbis Arcem fossæ duci cœptæ, quâ si Atestinus potiretur, in Cremonensibus nihil moræ forè confidebat, quin se, suaque ipsi dederent, eò nihil his, atque Urbi noceri per oppugnationem studebat.

Sed eo pacto omnis belli Italici moles circùm Cremonam erat, quæ antehàc in Subalpinorum, Montisferrati, & Insubrium finibus fuerat. In ea regione Guido Villa Regis, atque Sabaudiæ Ducis copiis præerat, qui ubi hostes eâ parte cessabant, atque omnis horum cura in Cremonam versa erat, ipse & eódem rei publicæ usui esse decrevit. Igitur Santandream castrorum Præfectum ad Atestinum, & Pralinoplessium cum duabus equitum alis præmittendum est arbitratus, cui quoniam in hostico iter difficile, atque periculosum forè videbatur, huic ipse cum parte copiarum ad Placentinum usquè agrum præsidio esse constituit. Ex itinere Alexandriam tentare consilium fuerat, sed auctus crebris imbribus Bormia amnis transitum prohibuit: quamobrem Castellum novum ad Scriviam amnem pergit iter facere, quod huic Dertonâ haud procul habendum erat. Huic oppido Vincentius Gonzaga metuens Padum cum copiis trajicit, atque ad Salem habuit castra, undè Dertonam mittit qui præsidio essent: quâ re confectâ ultrà Padum regreditur, tametsi Gallos se transitu prohibiturum prædicaverat, delectus ab Caracenâ qui fines eâ parte tueretur.

a Villauri.

Jacobus Villaurius præsidium Dertonam ab Gonzagâ missus duxerat, qui ubi vicinæ regionis situm satis perspexerat, ibi verò ipse nostros transitu prohibere, aut quidpiam si ultrà pergerent his adferre damni decrevit. Eò in villâ quæ viæ imminebat, atque inter proximas vites pedites collocat, ipse æquiori loco cum equitibus in subsidiis fuit: qui Præfectus erat oppido, is pro mœnibus instruxit suos, si quid fortè duriùs accideret, rem sustentaturus, & receptui omnium consulturus. Ubi de hostibus Villa per exploratores cognovit, Montium qui cum equitibus in agmine princeps erat, hostes aggredi jubet: illi in Villaurii equites procurrêre, qui tametsi suo loco pugnarent, tamen primo impetu fusi, fugatique sunt. Ad Urbem ipse Guido Villa progressus erat: atque unà *a* Calusius Marchio, & pleraque Nobilitas, quæ Imperatorem comitabatur, præterea equitum turmæ aliquot: hi quidquid extrà mœnia fuit peditum, postquàm glandes sclopetis emiserant, propulêre, quos fugientes prosecuti ad portam substitêre, neque quidquam prohibuit ingredi, quàm quod nihil de occupandâ Dertonâ consilii habuerant, neque id jusserat Villa, qui tantæ rei casum datum iri nusquam speraverat: duo modò equites inconsultiùs oppidum ingressi ab multitudine facilè oppressi, captique sunt: quinquaginta ex hostibus cæsi, vulnerati complures, octuaginta capti:

b Le Marquis de Caluso.

è noſtris cæſi quindecim, inter quos *a* Aſcanius Maraſſanus, vulneratus Caluſius.

1648.
a Aſcanio Marazzano.

At ſclopetarii qui in villâ erant viginti, confiſi foſſæ, ac munitionibus, ubi deditionem facere ab Guidone Villâ juſſi ſunt, reſpondêre id ſe demùm facturos ubi tormenta in conſpectu forent: indignatus Guido ſclopetarios centum villam expugnare jubet, qui admoto ad portam igne, atque hac incensâ protinùs ingreſſi nihil hoſtibus pepercêre. Dein Guido Caſtellum novum ad Scriviam quò initio iter intenderat, petit, atque eò relictis peditibus, tormentis, & impedimentis poſtridiè cum equitatu Vogueram, ac ſecundis caſtris ad Placentini agri fines pervenit, indè Santandream cum duabus equitum alis, per pacata omnia ad Ateſtinum, & Pralinopleſſium dimittit, ipſe Caſtellum novum ad Scriviam redit. In propinquo ſclopetarii hoſtium equites apud Salem fuêre, qui locus haud procul Pado, quo hunc Scrivia influit, poſitus eſt: hos abſcedens Vincentius Gonzaga eò reliquerat, uti quid noſtri ubique agerent, explorarent. Sed locum Villa obſideri ab idoneo militum numero jubet, atque oppugnari, ſi deditionem facere hoſtes abnuant, quam ſubitò fecêre, dein apud Pioveram traductis Tanarum amnem copiis ad Baſſignaram Guido ſtativa habuit, interea dùm plures ab Galliâ copias opperitur.

At Santandreas cum mille fermè equitibus caſtra circùm Cremonam eſt ingreſſus, atque eódem mox Ludovicus Dubledus Uxellarum Marchio mille, & quingentos pedites duxit. Sed ne his quidem copiis auctus Ateſtinus Cremonæ expugnandæ par eſſe videbatur, cùm vaſtæ, atque disjectæ Urbi, tùm quod in flumine haud ſatis erat præſidii, quo hoſtis arceretur.

Quod ab Urbe ad flumen intercedebat ſoli id hoſtes operibus compleverant. In flumine ab ſuperiori, ad inferiorem caſtrorum munitionem naves omninò tres in ſtatione noſtri habebant, triremium in morem, defenſoribus, atque tormentis inſtructas, alia navigia ad Portum Vitreum ex adverſo Cremonæ ſtabant, vectoria pleraque, nec ad uſum belli admodum idonea. Id hoſtibus cognitum ſpem fecit, ſi plures armarent, pelli noſtras ab majori numero, aut capi poſſe. Eò Vincentius Monſuri naves decem noctu deducit, probè inſtruit, ac militibus complet, hæ remis incitatæ ab Cremonenſi ripâ in noſtras incidêre, quæ majus quàm pro numero edidêre certamen, poſtremò dilapſis in proximas ſcaphas, aut nando defenſoribus, captæ ab hoſtibus, atque abductæ, cum omnibus quæ ad Portum Vitreum ſtabant, Cremonam ſunt.

Ubi ad Urbem patuit ab flumine aditus, Caracena, atque alii Hiſpani Duces facilè ingredi, atque regredi, integros pro feſſis militibus, commeatum, atque alia quæ uſui eſſent introducere: quod ubi fit, ibi verò nihil eſt quod in oppugnatione, aut obſidione ſpei quidquam hoſtis habeat: eò mirum videtur, huic diutiùs Ateſtinum hæſiſſe, neque ab Pralinopleſſio quò minùs id faceret deterritum, viro rei militaris ſcientiſſimo, niſi ſi præceptum erat, omnia Ateſtino obſequi, atque ho-

1648. minis lubidini ſervire, ut ne fidem mutaret. Qui Cremonam defenſabant, jam non ſe mœnibus continere, ſed ultro erumpere, ac noſtros operi intentos aggredi, quibus ubi Lalevius Guignardus acriter reſtitit, pellitque ab munitionibus, egregiè dimicans occumbit: is caſtrorum Præfectus, atque Tribunus militum apud Mutinenſes erat.

Cùm oppugnatio parùm procederet, viſum Ateſtino, & Pralinopleſſio, Guidonem Villam accerſere, cum reliquis quas apud Baſſignaram tàm Gallorum, quàm Sabaudiæ Ducis habebat copiis. Is tranſmiſſo Tanaro per Placentinum, & Parmenſem agros, factâ ab Duce poteſtate, Brixellum, dein ad Ateſtini caſtra profectus, egregiam more ſuo huic bello navavit operam. Data huic provincia eſt, ut ad Picoleonis caſtrum versùs, & Aduam amnem, quod optimum factu exiſtimaret, id exequeretur, auxilia, atque commeatus ad Urbem eâ parte prohiberet, Aduam ipſum, ſi quâ fieri poſſet, traduceret copias, tutaque omnia extrà caſtra præſtaret. Sed nihil id prohibebat Hiſpanos per Parmenſem agrum, ac Padum traducere ad Urbem quæ vellent omnia, quò fiebat, ut eò commeatûs affatim, & militum ad propugnandum, quin & ad erumpendum eſſet, atque adeò incœptum Ateſtino fruſtrà futurum videbatur. In eo rerum ſtatu Guidonem Villam accerſere placuit, conſulique in medium, ecquid porrò ſpei de Cremonâ potiundâ eſſet. Cuniculum ad exteriorem, quæ pro Arce Cremonæ munitionem erat, noſtri duxerant, quem pulvere tormentario de more oppletum incendere cunicularius parabat, haud procul ſtabant Ateſtinus, Pralinopleſſius, & Villa, uti quid ruinæ cuniculus ederet, inſpicerent, cùm ecce ab Arce emiſſâ tormento pila Villam proſternit, necatque. Is fuit Ferrarienſis, genere, atque virtute juxtà clarus, qui Carolo Emanueli Sabaudiæ Duci, dein Victori Amedeo filio, ac demùm Carolo Emanueli nepoti merendo, omnia militiæ decora, atque imperia fuerat conſecutus, ipſi Ludovico XIII. Regi propter multa, magnaque facinora carus adeò, acceptuſque, ut hunc in ſancti Spiritûs regiam militiam, qui honos vix ulli extraneo, præterquàm Principibus habetur, cooptandum reſcripto deligeret, atque eâ gratiâ civitate donaret, poſtremò nobilibus, atque opimis in Galliâ prædiis donatus eſt, nam quoniam Victori Amedeo, & Carolo Emanueli filio, cum Ludovico XIII. & Ludovico filio belli ſocietas dudùm intercedebat, Villa æquè de his Regibus, ac de Sabaudiæ Ducibus benè meritus erat, & quandóque Gallicis ſimul, & Sabaudicis copiis præfuerat.

Menſe Octobri denique, Ateſtinus ſolutâ Cremonæ obſidione Caſalium majus rediit. Id oppidum in Cremonenſi Agro eſt, quò ſicuti anno proximo, præterea apud Pompaneſcum in finibus Agri Mantuani pars aliqua Gallicarum copiarum hyberna munivit. At Pralinopleſſius per Parmenſem Agrum eâ quâ Tarrus amnis alluit valle, & per Genuenſium fines exercitum in Montisferrati Agrum, Taurinos, & pacatas alias regiones in hyberna deduxit. Caracena ſi fortè quo itinere Guido Villa in Cremonenſem venerat Agrum, eódem Pralinopleſſius

agmen reduceret, equitatum, atque expeditos pedites ultrà Padum miserat. At Pralinoplessius quàm longissimè ab Pado ad mare inferum versùs iter intenderat, qui incolumi exercitu ab tàm longinquo bello redire satis habebat. Id adeò difficile per Italiam fore primùm existimaverat, uti de reditu in Galliam per Rhætos, atque Helvetios, pacatos, atque amicos populos agitaverit, atque eâ gratiâ Centurionem Helvetium ad Labardæum Ludovici in his regionibus Legatum properè miserit, cum litteris quibus rogabat ut id Helvetiorum, atque Rhætorum voluntate facere liceret: cæterùm utrùm id ipsi venerit in mentem, an uti falleret hostem simulaverit, parùm compertum habeo. Ita apud Cremonam, & Neapolim cuncta ab nostris benè cœpta malos eventus habuêre, & utrobique Hispani cunctando, remque modò sustentando propè lapsam restituêre. Sed hujuscemodi procul incæpta vix usquàm nobis prosperè evenêre, nam ubi quid eò novi, ac præter expectationem accidat, ibi omnia priùs aut labefactata, aut perdita sunt, quàm satis maturè occurreris: qui milites frequentes mittuntur, ii exiguo numero adveniunt, plerisque ex itinere dilabentibus, ac longinquam abnuentibus militiam: postremò qui longè ab oculis, ii & longè ab animo sunt, neque his pecunia in stipendium, atque alia ad belli usum necessaria perindè, ac vicinioribus curantur.

1648.

In Hispaniâ res publica ab nostris, quàm in Italiâ meliùs hoc anno gesta. Catalonia Michaëli Mazarino Cardinali nuper decreta fuerat: sed eò ab Româ profectus postquàm tantisper agitaverat, subitò ad Urbem rediit, seu hujus desiderio tenebatur, seu Provinciam in quâ bellum gerendum erat, alterius cujus id operâ fieret magis, quàm suam fore rectè arbitrabatur, nam homini Ecclesiastico, ac Monacho bellum attingere fas non fuit: cæterùm Mazarino fratri consilium fuisse aiebant, hominem eò mittere, quò plurimùm dignitatis, rei publicæ autem gerendæ aut nihil, aut minimùm haberet: neque illi satis placebat fratrem Romæ agitare, quò multa injussu suo movebat. Hæc igitur Provincia Michaëlis discessu vacua Carolo Schombergio Equitum Tribuno continuò decreta, qui ne ipse quidem lubens priùs in eam discessit, quàm data huic fides est semestrem modò futuram: nam tametsi virtus, & audacia homini, atque alia optanda bonis superabant, tamen erat otii cupido, atque Aulæ deditus animus.

Hic ubi Barcinonem Provinciæ caput advênit, neque Tarraconem ad mare, neque Ilerdam ad Sicorim sicuti antehàc cæteri sibi oppugnandam esse constituit, quod illis tentatum antehàc secùs cesserat, sed ad Dertosam animum adjecit. Id oppidum ad Iberum amnem est, haud procul ab mari, cuncta ultrà Iberum in Hispanorum potestate, atque ditione sunt, præter Ampustæ Castellaniam, ita appellant parvam quamdam regionem, quæ pars Cataloniæ est: eò Miraves oppidum haud procul Dertosâ, suprà hanc Flixium ad Iberum est. Ampustæ Castellania Valentianis finitima est, Tarraco cis Iberum ad mare sicut antehàc diximus in Hispanorum ditione est, haud procul Dertosâ, quò

1648. fiebat, uti nostros hanc oppugnaturos nusquàm suspicarentur, cæterà probè munitam, ad quam & ab mari adverso flumine haud difficilis navibus cursus, atque aditus est. Oppidum in citeriore est ripâ, ab quâ rates junctæ ad ulteriorem pertinebant, has protegebat munitio ex aggere facta, atque valido defensata præsidio, rupes aspera, atque invia ad mœnia circumquâque fermè pertinet, præterquàm ad flumen, nam eò æquioris loci quidpiam est, quem hostes probè muniverant.

Incæptum suum hosti occultare summa cura Schombergio fuit, ita sicuti antehàc alii Imperatores itinere quod ad Tarraconem, aut ad Ilerdam ferre videretur, ducit agmen : ast ubi eò ventum, quò ad alterutrum divertere necesse erat, si alterum oppugnare vellet, neutrò flexit iter, sed medio itinere præmisit equites, atque expeditos pedites, qui cis transque Iberum circùm Dertosam stationes haberent, ut ne quid commeatûs, aut præsidii ampliùs introduceretur, intereà dùm omnis exercitus adveniret. Qui ultrà Iberum adversùm munitionem quæ rates in flumine junctas tegebat, stationem habituri erant, ii è regione Flixii transiêre : qui autem cis Iberum mansuri, ii quod æquioris loci rupes inter, & amnem esse diximus occupavêre. Illic Franciscanorum Cœnobium est, quò pedites centum locati, idque futurum erat Schombergio oppidum oppugnanti Prætorium. Sed hostes facti in tantâ vicinitate certiores, custodias eò ab nostris negligentiùs agi, eruptionem ab oppido fecêre : primùm quadringenti, dein omnis in subsidiis equitatus, postremò oppidanorum magnus numerus, qui improvisò ad Franciscanorum ædes advenientes oppressêre nostros : nam hi inter tumultum, & trepidationem neque arma capere, neque providere, aut administrare quidquam potuêre : præterea deserti ab cæteris in quibus nihil auxilii fuit, deditionem fecêre, ac captivi omnes in oppidum abducti sunt.

Ita sese habebant principia, cum Schombergius, atque unà omnis exercitus advênit, quem hostes ex tantulâ re quoniam ex sententiâ evenerat, suprà modum feroces clamoribus quæ sui fiduciam, & nostri contemptum ostentarent, excepêre. Postpaulò cum Urbis situm contemplaturus propiùs mœnia Schombergius accessisset, pila tormento emissa *a* Boscum Roglium qui Imperatorem comitabatur, interemit, is vir fortis, multorumque stipendiorum fuit, cui ob rei militaris scientiam datum fuerat aciem instruendi munus. Primùm ultrà Iberum, quò propè omnia præter Flixium, & Miravesem sicuti suprà diximus, in hostium erant potestate, castra ab nostris properè munita, atque amnis ratibus aliquanto suprà oppidum intervallo junctus, ut hinc, indè pervia castra essent, Uldecona, atque Rosella quæ loca hostibus ultrà Iberum haud procul castris opportuna fore videbantur, capta, direpta, labefactata. Hispanis Franciscus Mello Imperator erat, is uti nostros averteret ab Dertosâ, Flixium tentavit, quò commeatus, atque alia ei rei quæ agebatur idonea congesserant : hæc advehere aut terrâ, aut secundo amne eò facilius erat, quod Flixium inter, & Dertosam medius est Miraves, opportuna

a Bosc de Rogle.

portuna hinc indè commeantibus statio, qui uterque locus, ut ne in potestatem hostium veniret, Schombergio cautio fuit.

1643.

Igitur Francisco Hannibale *a* Estræo Coveræo Marchione in castris pro Prætore relicto, ipse cum Marsino Legato, & Hardio Trussæo, duobus sclopetariorum millibus, & mille quingentis equitibus Flixium de secundâ vigiliâ contendit, atque ubi oppido appropinquabat, Marsinum cum Baltasaris equitibus præmittit, qui speciem omnis advenientis exercitûs Hispanis præberet: is stationes eorum pellit, ac ut ne quid ampliùs faceret, nocte prohibetur. Hispani vasis silentio collectis clàm abiêre, quod ubi dies aperuit, Schombergius introducto Flixium majore præsidio properè ad castra rediit. Triduum tormentis quassatæ munitiones Dertosæ sunt, ac nonnihil labefactatæ. Intereà Schombergius Hispanos ad Matthæi-Fanum diei unius itinere castra habere per exploratores cognovit, atque auctos aliquanto copiarum numero de castris quæ ultrà Iberum erant oppugnandis consilia inire, prætereà Classem ad Iberi ostia propediem venturam, quæ ad Dertosam accedere conaretur, ad hoc milites in terram cis Iberum exponeret, quâ parte neque vallum, neque fossa castra muniebant, ita undique cis, transque Iberum, terrâ, ac mari pericula instabant, ni maturè Schombergius hostium consiliis præverteret.

a D'Estrée, Marquis de Cœuvre.

Igitur IV. Id. Quintiles quæ dies Eulaliæ virgini sacra est, Divæ Barcinonensium tutelari, & quæ ab cæteris Catalanis piè, sanctéque celebratur, Schombergius per Tubicinem signum deditionis si hanc facere Dertosani æquis conditionibus velint, cani jubet, qui si cessarent, nullam hujusce rei posthàc copiam essent habituri, sed omnia quæ sors belli ferret passuri. Quod ubi sunt aspernati stolidè feroces homines, Marsinum Legatum robora virorum ex omni exercitu ad tria millia peditum deligere Schombergius imperat, atque in munitiones hostium impetum facere, cujus rei gerendæ seriem huic præscribit, nisi si quid aliud agentem, molientemque res moneat, ipsi castrorum Præfecti cum Legato unà adfuêre: ab hastato qui prælium inituri erant, ab singulis vexillariis prima subsidia, ab Procenturionibus secunda, ab Centurionibus postrema acies ducebatur, Tribuni cum reliquis cohortibus, Castrorum Præfectis Estræo, & *b* Lafario, atque ipso Marsino Legato sequebantur: primi per ruinas evadere, securibus palos, atque alia quæ objecta erant perfringere, malogranata, atque alios missiles ignes jaculari. Sed qui oppidum defensabant, ii haud timidi resistunt, continenti tormentorum, atque sclopetorum flammâ, ac strepitu munitiones collucent, ac personant, multi utrimque pilis, aut glandibus icti cadunt: qui è nostris in fossam descenderant cuniculo ab hostibus accenso labefactati tantisper sustinuêre impetum, dein dilapso periculo in semilunam quæ ultrà fossam erat transcendunt: sed in eam ab oppido tanta pilarum vis tormentis mittebatur, ut eò consistere nequirent, atque adeò retulêre pedem. Id ubi Marsinus est conspicatus, qui in subsidiis erant, eos evocari jubet: aderat Trussæus & ipse castrorum Præfectus,

b Le Marquis de la Farc.

1648. si cui usui Legato in re tantâ esse posset, ab quo uti sibi liceret quos evocabat adducere enixè postulat, atque factâ potestate dum quod imperatum erat facit sedulò, adproperatque, glande ictus occubuit, vir genere, atque virtute clarus, pater Præfectus Prætorio fuerat, cujus rerum capitalium in Aulâ, atque venalium cognitio, ac judicium est.

Sed nostri & qui evocati ab Marsino, & qui ab semilunâ pulsi fuerant, ubi & animam, & animum receperant, undique simul omnes in eam irrumpunt, pelluntque indè hostes, qui abeuntes cuniculo in semilunâ præparato admovent ignem: hac peste quidam fortè superstantes, aut vicini absumpti, at disjecta humus complevit fossam, facilioremque ad semilunam cæteris aditum præbuit: nostri perculsos, atque in propugnaculum fugientes hostes persecuti, sicuti continenti agmine unà cum his oppidum ingrediuntur, ita momento temporis urbs capitur. Hostes cum urbis Præfecto, is erat Jacobus Brisuëla Salcedus Hispanus, pars in arcem, alii in Templa confugiunt, Episcopus cum telo repertus capitur, abduciturque, discurritur ad prædam, pleraque avaritiæ, & lubidinis exempla eduntur, nam crudelitatem genti nostræ nemo verè objectaverit, ubi per duas horas direpta urbs, sedatusque tumultus fuerat, nostri ad arcem pergunt ire, quò Brisuëla cum aliquot militibus receperat sese.

Is ex ingenio gentis sibi, & profugo, & omnium rerum egenti conditiones sicuti aliquamdiù propugnare posset ferri æquum censebat: sed quas Schombergius voluit latæ, acceptæque: ut ipse, Centuriones, Procenturiones, Vexillarii succincti gladiis egrederentur arce, milites verò gregarii, captivi omnes in Galliam abducerentur: convênit præterea quod suâ sponte facturus erat Schombergius, ut Ecclesiasticis in oppido sua omnia relinquerentur, oppidanis ubi Ludovico jusjurandum essent polliciti, manendi in Urbe copia esset, atque aliò ne migrare cogerentur. Reliquum æstivorum refectæ Dertosæ munitiones, ac muri qui haud mediocriter inter oppugnandum tormentis labefactati fuerant, præterea prælia levia alia aliis locis facta. Tarracone haud procul, atque in eâ regione Salonem ad mare positum oppidum, quod Hispani classe venientes oppugnaturi videbantur, nostri tutati sunt: postremò missi qui ab Fragâ ad Ilerdam commeatus prohiberent, nonnullos intercepére, dein copiæ in hyberna deductæ, Schombergius sicut initio pepigerat, æstivis confectis in Aulam rediit.

Vulgatum eâ tempestate est Philippum domesticis simultatibus impeditum segniùs bellum hoc anno defendisse: nam optimates Hispaniæ Grandes appellant, Regi quò minùs hujus filia unica Maria Theresa regni hæres Ferdinando Imperatoris filio nuberet, obstare voluisse, rectiùs nupturam Joannis Lusitaniæ Regis filio dictitantes. Philippus Gentis suæ Austriacæ decus illis nuptiis auctum iri existimabat, si Germanorum, Hispanorumque Imperium in filiam, atque generum caderet: Grandes autem Hispaniæ paci consultum iri censebant, si Lusitaniæ Regnum per Philippi filiæ, cum Lusitaniæ Regis filio nuptias

deinde cæteris Hispaniæ Regnis conjungeretur, ac tota Hispania Hispanis, non Germanis Principibus parêret, quorum eos tædium jam indè ab Carolo V. cepit: satiùs esse pacem per has nuptias patriæ parare, quàm alteris civile bellum alere, quod perpetuum, aut diuturnum fore videatur. 1648.

In Germaniâ Maximilianus Baioariæ Dux pactarum cum Suecis induciarum fidem violaverat, sicuti suprà memoravimus. Sed & hæ unà cum Gallis pactæ fuerant, adversùm quos tamen Maximilianus remittebat bellum gerere, si fortè eo pacto Ludovicum pacatum habere posset: at hunc fœderis quod ipsi cum Suecis intercedebat religio cessare prohibebat, cùm ipsi bello lacesserentur. Igitur Turenam copias Rhenum traducere, & cum Suecis conjungere jubet, equitum tria millia & quingenti, ac totidem pedites fuêre, qui propè omnes Germanicis bellis inveteraverant Galli, Germanique. Vrangelius qui Suecis Imperator erat, apud Gaïlhausem, Conismarcus qui seorsim exercitum ducebat, in quo Hassorum auxilia fuêre, apud Salismonasterium habebant castra, quæ omnes Suecorum copiæ in unum conductæ sub armis, signisque sicuti ad pugnam instructæ Turenam accepêre, utrimque tormenta perstrepuêre, atque hæc exercituum inter se coëuntium consalutatio fuit, dein inter tubarum, ac tympanorum sonum epulæ per omnia castra, atque contubernia celebratæ.

Triginta quatuor cùm equitum, tùm peditum millia in his exercitibus fuêre, equorum, atque jumentorum centum amplius millia vehendis commeatibus, tormentis, impedimentis, quin & ipsis calonibus, lixis, pabulatoribus: nam quacúmque procedit agmen, Germani, Suecique omnia abducunt jumenta, atque his quamdiù idonea sunt utuntur, clauda, atque invalida passim relinquunt. Austriaci, atque Baioari viginti octo millia fuêre, par equitum, & peditum numerus: at illi quoniam per hyemem gesserant bellum, ipsis, atque equis eorum fatigatis aliquâ quiete opus erat. Præter has copias Maximilianus alias ad Danubium cogebat, quod idem Ferdinandus faciebat in Boïohemo, atque apud Viadanam ipsam per Bochaïmum, & Vertium. Ab Mæno ad Danubium plena militibus erant omnia, sed ut anni tempus erat, plerúmque in stativis agitabant, nihil properantes ob pabuli per agros inopiam æstivorum tempus antecapere. At hæc ubi incæpta, continuò nostri, atque Sueci Danubium versùs movêre, Castella aliquot, atque alia loca minùs firma ex itinere illi cepêre, Sueci verò Dunkespielem.

Nondum tamen visum Danubium trajicere, donec Conismarcus Ægram in Boïohemo commeatum introduxisset, quam Austriaci positis haud procul circumquâque præsidiis prohibere commeatu, & rerum necessariarum inopiâ ad deditionem cogere nitebantur. Conismarcus convecto Ægram frumento, atque aliis quibus egebat rebus, ad castra redit, frustrà tentatâ ex itinere Ambergâ, quæ in superiore Palatinatu posita est. Inter has moras hostes copias novis quos confecerant delectibus haud mediocriter auxerant, quæ res ipsis animos addi-

1648. dit, uti nostris ad Danubium moventibus, idem & ipsi facerent. Igitur ad Guntsburgum habuêre castra, quod oppidum ad Danubium est, æquo Ulmam inter, & Laugingam spatio, eódem est pontis copia. Galli, Suecique ad Langenavium, quod ab Guntsburgo horæ unius itinere abest, processerant, decreverantque apud Laugingam quæ jam annum Gallorum præsidio tenebatur, Danubium ponte cujus & eò copia est trajicere, castrisque Guntsburgum inter, & Augustam Vindelicorum positis hac Urbe hostes quibus tùm caput belli, & rerum erat, intercludere: quod ubi sensêre, Guntsburgo rescisso priùs ponte properè movent.

Turena, atque Vrangelius apud Laugingam habuêre castra, undè equitum alas decem præmittere visum, quæ hostem attinerent: hæ Danubium eò traducuntur, pars è Turenæ exercitu, quos ipse ducebat, alii Sueci duce Conismarco. Cornu sinistrum hostium, nam in cornua duo fermè Germani omnes dividunt copias, apud Zusmarhausen restiterat, pedites (duo propè millia fuére) in fronte locati, equitatus in subsidiis erat, præterea tormenta sex: natura loci receptui hostium idonea, passim saltus, atque paludes erant. Cornu hoc Gallis, Suecisque objectum erat, quò cæterorum hostium discessum pugnando tegeret. Turenam, & Conismarcum subsecutus erat Vrangelius, cum reliquis copiis. Turena cum equitibus suis primus ad hostes pervênit, trecentos emittit, qui initium pugnandi faciant: hi primò pulsi, donec omnis advênit equitatus. Ibi verò hostes retulêre pedem, & ad proximas contulêre se sylvas, in quibus freti loco suâpte naturâ impedito, semel, atque iterùm haud impigrè converso gradu propugnavêre, cæterùm turbatis ordinibus, ac compluribus cæsis postremò nihil satis in armis, atque virtute præsidii porrò esse sensêre, itaque receptui consuluêre.

Planities post saltum erat, in quâ quindecim Imperatoris equitum alæ stabant in acie, quarum intervallis recepti qui ab nostris pulsi fuerant, ipsi fessi integris illis delegavêre pugnam: sed hæc haud æqua nostris item fessis, & paucioribus adversùm plures, recentesque fuisset, ni Vrangelius cum Suecis in tempore advenisset. Ibi verò prælium atrocius quàm antea fuit, aderat ipse Milander, penes quem summa rerum in Austriacorum erat exercitu: sed nec Imperatoris, ac nonnullorum virtus, & exemplum prohibuêre, quin & hi referrent pedem, atque ad saltum alterum quò ferebat recipientium sese iter, citato gradu se conferrent. Eò octingenti fuêre pedites, cum tormentis aliquot, qui pilis, glandibusque nostros perterrefacere conati paulisper rem sustentavêre, atque ipsi equites instaurare prælium velle visi, diffidentes tamen rebus suis abscedere pergunt, spem nacti id se satis tutò facturos, intereà dùm pedites in saltu hostem morarentur.

At Galli, Suecique hi ab sinistrâ, illi ab dextrâ pedites aggressi facilè pellunt saltu, dein equites qui receperant sese properè assecuti cunctos nisi qui in propinquas diffugêre sylvas, cecidêre. Turena vexilla septem ubi primùm cum hostibus prælium incæperat, iis detraxerat,

1648.

ac tunc cum Vrangelio unà pugnans sex alia capit, ipse Milander, atque alii Austriacorum duces egregiè pugnantes occubuêre. Galli, Suecique porrò hostes persequuntur, atque in eos incidunt, qui impedimentis præsidio erant, quibus fusis, fugatisque eâ prædâ potiti sunt. Baioari omnes, atque Austriacorum pars magna Schmutserem amnem qui haud procul Augustâ est, trajecerant, quò nostri persequendi hostes finem fecêre: nam & resciderant pontem, & quam tenebant ripam, eam egregiè muniverant. Eò Baioari pedites præsidium agitabant, equitum alæ quinque in subsidiis locatæ, quibus Ulricus Vitembergus vir Princeps præerat, cæteri Austriaci, atque Baioari in propinquo monte munitissima habebant castra.

Turena, atque Vrangelius cum solo qui aderat equitatu, eóque haud mediocriter ab tantâ re usquè gestâ fatigato, nihil sibi ultrà conandum decrevêre, intereà dùm pedites, atque tormenta, quæ aliquo intervallo sequebantur, advenirent. Quæ ubi adfuêre subitò adversùm hostes locata magnam eorum edidêre stragem: postridiè nostri haud cessaturi erant, & quâ amnem trajicerent pervestigaturi, atque adeò proxima hostibus imminebat pugna, cujus metu silentio noctis vasis collectis Augustam versùs abscedunt, atque castra sub ipsis mænibus, tormentisque Urbis ponunt. Ita Austriaci, atque Baioari sese victos, aut certè maximè labefactatos esse demonstrabant: cæsi namque fuerant, captive ad quatuor millia, tormenta decem, impedimenta omnia adempta, ipse Milander qui illis præerat, cæsus. Is per hæc bella Guillelmo Hassiæ Langravio meruerat, ubi ipse aberat exercitum ductare solitus: qui postquàm obierat mortem remque filii Amelia Elizabetha Hannauvia mater per illius pueritiam procurabat, tùm belli gerendi summa ad Milandrum redierat, quod Guillelmus adversùm Austriacos Gallis, Suecisque socius usquè gesserat. Sed id conditionibus componere, ac neutri parti studere Milander Ameliæ autor fuerat, salubri in speciem mulieri viduæ consilio, cæterùm jam tùm Austriacis hostibus favebat, quibus posteà meruit, consilio, quàm manu melior habitus.

Sed intereà Amelia Elizabetha ex fœdere, & societate quæ ipsi cum Gallis, Suecisque intercedebat, pro parte suâ capessebat bellum, per Geisium hominem impigrum, quem filii copiis præfecerat. Is Lamboïum unum ex Austriacis ducibus, qui jamdiù Bredebendum Castellum oppugnabat, aggredi, atque indè pellere decrevit. Sed Lamboïus priusquàm Geisius adveniret, castello per deditionem potitus reficiundis ex oppugnationis labore militibus abscessit, quos fessos Geisio, atque Hassis recentibus, & integris objectare haud satis consultum existimabat, simul optimum factu visum copias augere, ut æquis, aut pluribus cum hoste decertaret. Igitur Antonacum versùs movit, nam id belli haud procul Coloniâ Agrippinâ gerebatur. Eò *a* Arckii, & Fustembergi Comitum copias conjunxit suis, dein pedites navibus impositos secundo Rheno *b* Alesum ire jubet, ipse cum equitatu eó-

a Les Comte d'Arck, & d Fustemberg
b Zons.

1648. dem contendit. Apud Grevembroïcum Hassi habebant stativa, quos de adventu suo quàm maximè celatos Lamboïus volebat, atque adeò suos sedulò continuerat castris, quos postridiè in aciem eduxit.

Nihil tamen Geisium fefellerat hostem esse in propinquo, seque, & milites ad crastinam apparaverat pugnam, nullaque adeò fuit mora, quin & ipse hos educeret castris, aciemque instrueret: utrimque primò pugnatum acriter, & quò rem fortuna inclinaret, aliquamdiù in incerto fuit. In cornu dextro Hassorum perturbati ordines, neque restituendi, aut consistendi spatium Austriaci dedêre, qui mox planè pulso eo cornu sicuti partâ victoriâ effusè prædari, nihil quid aliò gereretur soliciti. In eo primo conflictu Wied Comes Hassus, & ducenti alii capti, pauci cæsi, cæteri ad cornu sinistrum refugerant. Eâ parte Hassi rem egregiè gerebant, qui ubi cornu sui dextri reliquiis aucti sunt, ibi verò dextrum hostium cornu profligavêre, dein prædantibus qui in sinistro cornu sese planè victores arbitrabantur, intervenientes & hos facilè fudêre. Hassi ad quatuor millia pedites, ad duo millia equites, & præterea quingenti fuêre: Lamboïus octo millia peditum, equitumque sub signis habuit, ex eo numero cæsi millia duo, capti duo millia quadringenti, vexilla triginta, tormenta undecim, equi sexcenti, Lamboïus cum reliquiis profligati exercitûs, & Sparro Legato Coloniam profûgit.

Postquàm Turena, atque Vrangelius Austriacos cum Milandro ipso ceciderant, coëgerantque eorum reliquias cum Baioaris sub Augustæ mœnibus ponere castra, ipsi de traducendis Licum amnem qui Urbem præterfluit copiis consilium inière. Turena quò longius ab Augustâ discederet, eò pauciores, ac negligentiores hostium ad amnem custodias inventurum se ratus, ad Oberdorfium movit, Danubium versùs. Raïnum est ex adverso, munitissima Baioarorum arx, Licus amnis æquo inter utrumque locum spatio Danubium subire properans fluit, pons superstratus est, quem ab utraque parte Castella, præterea ab Raïno tormenta protegebant: eò & descenderant ab Augustâ hostes, quò nostros transitu fluminis arcerent. Sed hos Turena tormentis adeò territavit, ut & Castella, & pontem silentio noctis abscedentes desererent: ponti injecerant ignem, sed is subitò restinctus ab Turenâ, qui brevì copias eò traduxit, relictoque in Castellis quæ in utrâque ripâ ad pontem erant præsidio, ulteriùs pergit ire: idem Vrangelius facit, qui aliò Suecorum copias amnem traduxerat. Ambo igitur Baioariæ fines ingressi ad Isarem amnem alium contendunt, Fruxinum, Frisingam tùm appellant, atque Landshutum haud difficulter capiunt, Mosburgum quod interjacet ad Ambri amnis ostium ultrò hostes deseruêre, quò pecoris magna inventa copia nostris usui fuit, levavitque commeatûs inopiam, quæ in regione ab incolis vastatâ, ut ne quid hosti relinquerent, nonnulla erat. Hostes ponte interrupto qui ab Fruxino ad alteram pertinebat ripam, in hac constiterant, munitionibus quas exstruxerant defensuri se, ac nostros transitu prohibituri: postridiè tamen

ubi tormenta apparari, atque disponi adversùm se conspexêre, nequid ampliori morâ offenderent, maturè discessêre. Apud Fruxinum subitario opere constructis pontibus traductæ Isarem copiæ sunt, dein his destructis, apud Landshutum is quem hostes interruperant est refectus, relictumque eò præsidium.

1648.

Ad Oenum porrò amnem concedente hoste, eódem Turena, & Vrangelius properavêre: sed hic amnis cæteris altior, rapidiorque Austriacis, atque Baioaris, qui hunc maturè trajecerant, munimento, ac saluti fuit: neque enim aut vado, quod nullum erat, aut ponte quem consstruere natura fluminis, atque hostes ex adversâ ripâ prohibebant, transiri poterat. Ad Vasserburgum dies aliquot frustrà consumpti, id oppidum ad Oenum positum est, egregiè qui præsidio erant propugnantibus: Muldorfium ad eumdem inferius amnem captum, præsidiumque oppido impositum. Ita ab Lico ad Oenum omnis Baioaria Gallis, ac Suecis obnoxia fuit, Maximilianus Salisburgum profugus abiit, rem tanto, atque id ætatis Principe, nam septuagenario major erat, haud satis dignam: præterea ad hæc mala persese gravia morbus qui cumulum faceret, accessit.

Dùm hæc in Baioariâ geruntur, Conismarcus quem ab Vrangelio diversum sæpiùs exercitum ductare suprà memoravimus, ab Brixio quò impedimenta omnia locaverat, in Boïohemum citato agmine profectus est, nam pedites jumenta carris omnibus suis, & alienis detracta conscendere jusserat, tantaque celeritas maturando itineri est adhibita, uti priùs ad Pragæ portas adesset, quàm de eò hostes quidquam sensissent. Noctu de industriâ advenerat, & quàm propiùs copia fuerat, occultus constiterat, dein apertis ubi illuxerat portis intulit sese, ac cæsis custodibus, ad interiora pergit: quò visum, eò præsidia locata, ac maximè apud Regiam, in quâ omnis regia vestis, atque ornamenta regni fuêre, biduum direpta Urbs est, Haracus Cardinalis Pragæ Archiepiscopus, cæterique proceres capti, atque abducti, Coloredus inter tumultum, ac trepidationem omnium nando in veterem Pragam profugit, quam atque novam Pragam Molda amnis ab parvâ quam Conismarcus ceperat, dividit. Huic studium ingens erat omnis Pragæ cis, transque Moldam potiundæ, atque eâ gratiâ Vitembergum, qui & ipse Sueciæ Reginæ merebat, ab Marcomannis accersiverat, quò seorsim gerebat bellum.

Sed res major erat quàm ut ab utroque confici posset: nam Sueci campestri bello magis, quòd se ipsum fermè alit, quàm urbium oppugnationibus idonei sunt, quæ cum ingenti sumptu fiunt, itaque frusstrà Conismarcus tantàm rem aggressus erat. Id modò tantisper reipublicæ usui fuit, quod Ferdinandus Imperator primùm Pragæ veteri, atque novæ metuens, quas habebat in Boïohemo copias, eas aliò mittere non est ausus. Sed ubi ea formido dilapsa, ac validum veteri, atque novæ Pragæ ultrà Moldam impositum præsidium est, omni aliâ re posthabitâ omnes copias quæ in Boïohemo, atque in aliis Imperatoris

1648. terris fuêre, Boïodurum, Passavium nunc appellant, convenire jussit. Eò Austriaci, atque Baioari stativa habebant, quò ubi omnes Ferdinandi copiæ advenêre, iis Picolominium præficit, simul Maximilianus novis delectibus suas auxerat copias. Ubi utrique sese satis validos sensêre, secundùm ulteriorem Oeni ripam Scerdingam movêre: pons illic suprà amnem est, quò Picolominius traduxit exercitum, castraque sylvestri, ac paludoso habuit loco, prætereà vallum fossamque addidit, ut omnem pugnandi spem Gallis, Suecisque adimeret.

Hi & eò contendêre, biduumque castra castris collata habuêre: dein consumpto omni commeatu, pabuloque, ad Vilsium movêre amnem. Is valle amœnâ fluens, ad Vilshovenem Danubium subit. Octiduum in hac valle Galli, Suecique agitavêre, intereà dùm Austriaci, atque Baioari quàm longissimè ab his poterant Danubii legentes littus ad Vilshovenem iêre. Consumpto in Vilsii amnis valle omni pabulo, nostri ad Isarem habuêre castra, apud Dingelfingam, circúmque, quò pontes duos construxêre, uti cis, transque amnem pabulari copia esset, simul uti Landshuto quod præsidio tenebant, si res postularet, auxilio essent. Duvallius apud Lici pontem, atque Castella quibus Turenam potitum Oberdorfium inter, & Raïnum suprà memoravimus, aliquantum copiarum numerum habebat, quos Neoburgum ad Danubium ducere jussus est, relicto ad Lici pontem, Castellaque idoneo præsidio.

Id eò fiebat, ut apud Neoburgum Danubium trajicere Gallis, atque Suecis copia esset, si idem facere apud Ratisbonam, aut Ingolstadium Austriacis, atque Baioaris consilium foret: sed hi quoque ad Isarem movêre, refectoque quem nuper profugientes resciderant apud Landavium ponte, eò habuêre castra. Haud procul Succi Castellum sclopetariorum equitum præsidio tenebant, quos in tantâ vicinitate sedulò speculantes nihil in hostium castris fallebat. Illi conspicati equites cum Trucmullero, & Ulrico Vitembergo egredientes Vrangelium subitò faciunt eâ de re certiorem, equitum numerum, quóve tenderent, indicant. Gallos, Suecosve pabulatores excipere consilium erat, quos ex consuetudine, & licentiâ incautiores futuros suspicabantur. Vrangelius è Gallicis Suecicisque copiis duo millia equitum deligit, progressusque obviam hosti hunc primùm intercludit castris, dein prælium incipit. Id per horam planè atrox fuit, hostibus haud timidè resistentibus, postremò tamen Trucmullerus ubi complures è suis cæsos captosve, seque cum paucis relictum videt, Straubingam quæ in propinquo ad Danubium erat, profugit, Ulricus Vitembergus fugæ consilium aspernatus ad extremum sustentatâ re, inter primores dimicans capitur denique.

Hujus maximè virtuti, post malam apud Zusmarhausen pugnam, Ferdinandi, atque Maximiliani res steterat, neque posteà uspiàm per Baioariam abscedentem hostem nostri fuerant assecuti, quin eò Ulricus summâ vi horum impetum sustentaverit, intereà dùm sui in tuto

locarent

locarent munirentque castra, aut ab hoste victore longiùs abirent. Turena nihil apud hostes tutum, aut quietum patiebatur, quin per expeditas equitum turmas, alasque aut pabulantes, aut quid aliud agentes, conantesve interciperet: eo pacto capta jumentorum millia duo, capti & ampliùs sexcenti ex hostibus. Viginti tùm, & quatuor millia fuêre, equites plerique: par nostrorum propè numerus fuit. Reliquum æstivorum apud Isarem utrique stativa habuêre, dein ad Licum Galli, Suecique regressi: hi apud Donaverdam Danubium trajecêre, atque circùm Norimbergam agitavêre: illi idem apud Laugingam fecêre, atque eò sicuti & ad Lici pontem, castellaque validis relictis præsidiis in Vitembergensi agro commorati sunt, donec rebus omnibus apud Monasterium Vestfalorum compositis, pax denique sancita est.

1648.

Nihil certè opportunius accidere potuit, quàm ista pax in Germaniâ sancita, uti bello quod eò gerebatur Gallia levata, faciliùs posthàc civile quod imminebat toleraret. Id cùm brevî futurum Mazarinus satis provideret, atque adeò se Condæi virtute opus habiturum, quâ unâ sustentari posse res publica videbatur, partim sponte suâ, partim amicorum hortatu hunc sibi aliquâ singulari necessitudine adjungere constituit. Ludovico Valesio Aletzio Comiti virgo filia erat unica Francisca Maria, cujus avia Carolæ Margaritæ Mommorantiæ Condæi matris soror, atque adeò ipsi Condæo amita fuerat, quo propinquitas huic cum Valesiâ virgine magna intercedebat: ipsa virgo proavum Carolum IX. Regem habebat, cui scilicet avus Carolus Valesius Inculismus Dux ex concubinâ natus fuerat: hanc virginem uti Mancinus sororis filius duceret, Mazarinus cupiebat, spem nactus gratiâ, & potentiâ suâ quod in sororis filio virginis generi impar erat, id æquari posse. Sed Condæo isthuc haud satis placuit, tametsi Mazarinus omnia ex hujus voluntate sese deinceps facturum in re publica, atque in familiari demonstraret: aliter visum Longavillæ Condæi sororis viro, qui utrùm hæ nuptiæ satis dignæ Valesiâ virgine essent, parùm solicitus, earum spe Mazarinum adducere conatus est, uti sibi Gratiæportum, cui suprà Vignerotium Richelium Præfectum esse diximus, huic ablatum ab Rege, & sibi permissum vellet.

Sed ea res Mazarino iniqua planè visa, cùm quia vix quidquam alicui adimi solet, ut alteri tradatur, tùm quia Valesiæ virginis cum Mancino nuptiæ non ex Longavillæ, sed magis ex Condæi voluntate fieri poterant, quem Mazarinus sibi adjungere hac affinitate studebat. Quia tamen ex ingenio suo clementi, ac benigno dixerat, sese Longavillæ omnia ex animo factum velle, hic continuò etiam infectis Valesiæ cum Mancino nuptiis Portum Gratiæ promissum sibi ab Mazarino esse dictitavit, qui isthuc ipsi præstare teneretur: sed in eâdem sententiâ haud fuêre Gasto, atque Condæus, ubi his disceptatoribus Mazarinus, ac Longavilla usi sunt. Mirum fuit Mazarino venisse in mentem harum Valesiæ virginis cum Mancino nuptiarum, quibus hæc in ordinem viri redacta fuisset, atque dignitate quæ ipsi principis fœminæ ab na-

1648. talibus est, excidisset: præterea Ludovico Guisio Joüsio è Lotharingicâ gente principi adolescenti hanc nuptum dare parentibus consilium erat, sicuti suprà memoravimus.

Aulam inter, & Senatum quantæ de Edictis regiis lites essent suprà memoravimus, ac postremò Reginam hæc planè integra, atque observata velle Patribus edixisse. Nam hæc rectè, atque ordine in Senatu Rege coràm promulgata fuisse censebat, sed & firmiora futura, si & apud Rationum, & Vectigalium Curias promulgata forent. Eò missi ad illam Gasto, ad hanc autem Contius fuêre, uti tantis viris de Edictorum Promulgatione negare religio esset, cùm super eò negotio Regis Majestatem in hac utràque Curiâ repræsentaturi essent. Sed in his haud æquiora ab Primariis Præsidibus Nicolaïo, & Ameloto audiêre, quàm quæ Rex ipse, atque Regina mater in Senatu ab Molæo audierant: neque tamen eò minùs Edicta utrobique promulgata sunt, negante utroque Præside id ex sententiâ Curiarum fieri, nam idem quod Senatus fecerat, & ipsis facere consilium fuit, scilicet singula Edicta perpendere, ac de his liberè sententiam dicere.

Eò Rationum Curia in qua Magistratus semestrem rei publicæ per vices navant operam, altero quod vacabat Semestri accersito, de Edictis consultabat, quibusnam traderentur, uti de his quamprimùm referrent, cùm est nuntiatum adesse ex Vectigalium Curiâ, qui sibi adeundi, atque colloquendi copiam fieri postularent. Hi ubi assedêre, *Rempublicam jamdiù pessum ire* dixêre, *ac planè perditum iri, nisi quid auxilii in Curiis sit: non in singulis, quæ frustrà Administrorum lubidini usque obstiterint, sed universis quas adeò conjunctas oporteret. Id sentire Vectigalium Curiam, id Magnum Consilium, & si idem Rationum Curiæ videatur, harum trium Curiarum conjunctionem statim fieri posse.* Quod cùm satis Rationum Curiæ placuisset, facta Conjunctio est, neque obstitit quidquam pristina inter Rationum Curiam, & Magnum Consilium utriùs primæ partes esse deberent, controversia.

Convenêre igitur delecti ex tribus his Curiis, quibus visum aperire Senatui consilia sua, ut ipse huic Conjunctioni caput esse vellet. Eò ad hunc iêre, & quid rei ageretur Patres edocuêre. Id in majori Classe factum, quò aderant & qui ex eâ jus extrà ordinem in Edicti, & rerum capitalium Classibus dicere solent. Duo ex hac majori Classe mitti visum, qui cum delectis ex tribus Curiis in B. Ludovici Conclavi colloquerentur, & quæ harum consilia essent ampliùs cognoscerent. Quod ubi factum est, visum denique omnes Classes in Majorem quò frequens Senatus haberi solet, convocari, quò Senatu frequenti decretum est, hunc Ordinem sibi Magnum Consilium, Rationum, ac Vectigalium Curias conjunctas velle: eò duos ex singulis Classibus in B. Ludovici Conclave ituros, quò & hæ Curiæ delectos è suo quæque Ordine missuræ essent, uti quod in rempublicam esse videretur, id inter se consultarent: de re omni referretur ad Senatum, atque is quod optimum factu sentiret, id decerneret: intereà ex Senatûs Consulto an-

ni CIↃ. IↃC. XV. ſi quis ex Magiſtratibus mortem obiret, in ejus locum admitteretur nemo, niſi priùs illius uxori, atque hæredibus faceret ſatis. 1648.

Ibi verò Adminiſtri ſensêre quantùm offendiſſent, ubi Rationum, & Vectigalium Curiis, atque ipſi Magno Conſilio novam Annuæ pecuniæ ſolvendæ conditionem tulerant: nam ut his hujus rei facultas in proximum novennium foret, uniuscujuſque Magiſtratûs ſtipendia, aut partem horum Rex ſibi retinere decreverat, quâ re maximè exaſperati harum Curiarum animi quæ diximus, ea deſignaverant. Sed iſthuc corrigere viſum: quamobrem Rex edixit ſeſe nullam Curiam, nullum Magiſtratum coactum voluiſſe, ut Annuam Magiſtratuum hæredibus conſervandorum causâ pecuniam perſolveret, ſed eâ gratiâ haud quaquàm his grave futurum exiſtimaſſe, ſi ſibi ſtipendia minuerentur, atque horum partem ſuſtinendis belli ſumptibus retineret: quod quandò ipſis moleſtum eſſe ſentiat, ſeſe eas in eumdem quo erant ſtatum ante datam priori Edicto Annuæ pecuniæ perſolvendæ facultatem reſtituere. Ita redditis unicuique Curiæ ſtipendiis nihil ſatis cauſæ eſſe videbatur, quamobrem in ſuâ de Conjunctione ſententiâ permanerent, eò vel maximè quòd poſterius illud Edictum, ſpem injiciebat fore ut Annuæ pecuniæ perſolvendæ facultas his daretur denique, eâdem quàm antehàc conditione.

At hæ Curiæ non eâ ſe gratiâ, conjunctas prædicabant, ſed uti quàm fœdè, quàm impudenter pecunia publica intervertatur palàm ſit, neque tantâ opus eſſe ad rem publicam gerendam, quanta ab Populo peſſimis, ac perniciosiſſimis Edictis corradatur. Iſthæc Adminiſtros impulêre, ut è Magno Conſilio duos, ac poſt paulò ex vectigalium Curiâ alios comprehendi, procul ab Urbe abduci, ac velut exulare juberent. Sed hæc territandis cæteris facta, contrà horum magis, ac magis animos accendêre: nam qui nutabant, hærebantque utrùm Conjunctionis Decreto ſtandum eſſet, quandò Aula de ſtipendiis trium Curiarum auferendis ſententiam mutaſſet, ii non ampliùs tergiverſandum cenſuêre, ſed rei publicæ, & familiari, ac ſimul libertati cujuſque ut ne Adminiſtrorum lubidini, atque avaritiæ obnoxia eſſet, conſulendum. Molæus tamen priùſquam de re tantâ ſententias rogaret, perveſtigandum arbitrabatur in Senatûs Actis, utrùm hujuſmodi Curiarum Conjunctionis exempla extarent, quod quidem factum eſt diligenter ab Nicolao *a* Potiero Novione Præſide, ac Renato *b* Potiero Blammenio in unâ ex Inquiſitionum Claſſibus item Præſide, qui Curias quandòque in B. Ludovici Conclavi unâ de rebus diverſis conſultaſſe Senatum fecêre certiorem, cujus rei exempla in ipſis Actis oſtendêre.

a Potier Preſident de Novion.

b Potier Preſident de Blancmeſnil.

Igitur ſententiæ rogari cæptæ, quod non unâ die confectum eſt. Intereâ Decretum Senatûs de Conjunctione Curiarum Rex abrogavit, juſſitque Abrogationem hanc Senatûs Decreti loco in hujus Actis perſcribi: hanc autem attulit Guenegaldus Quatuorvir, atque Cogni-

1648. tori, Actoribusque regiis tradidit, qui & hanc ipsi ad Senatum attulêre: super eâ re Molæus quid dicendum haberent de more sciscitatus est, qui spatium ad rem tantam perpendendam petiêre, atque ad Reginam eundi, ut exempla Conjunctionis Curiarum in Senatûs Actis esse eam docerent. Ubi id factum ab se, Collegisque Talonus renuntiavit, ibi gravem ad hunc Ordinem habuit orationem. *Quæ Regis potentia esset, quæ Civium obedientia deberet esse, cujus exemplum cæteris præbere Senatum deceret: sese denique jussos edicere huic Ordini, postquàm Rex, atque Regina mater tertiò prohibuissent, ut ne Senatus frequens haberetur, & ne quid de Conjunctionis Decreto posthàc consultaret, quod videlicet ex Consilii sententiâ abrogassent, si pergerent contrà tendere, nihil omissuros, quò Regiam Majestatem, ac potentiam eam esse cuncti sentiant, cui obniti nemini impunè esse possit. Quamobrem de Conjunctione Curiarum nullam posthàc mentionem videri faciundam, sed apud Regem, atque Reginam expostulandum, quod de Annuâ pecuniâ Senatui concessissent, id post triduum antiquatum fuisse: cætera quandò tantoperè reipublicæ nocere, atque hostibus usui esse Regina dictitet, ita ut in his rei suæ prolapsæ brevî restituendæ spem omnem positam habeant, ea scilicet planè omittenda. Postremò Regi modò, atque Reginæ matri supplicandum videri, uti Senatui, ac cæteris Curiis Annuæ pecuniæ persolvendæ potestatem facere velint: huic Ordini quemadmodum antehàc edictum fuerit, cæteris verò Curiis integris quæ usquè habuêre stipendiis, neque ullâ ob id dandâ ab his pecuniâ.*

Hæc Taloni oratio mira pluribus visa, atque Aulæ servitium, quàm Senatûs libertatem, ac dignitatem propior: nam minas adferre huic Ordini vix quemquam sibi mandatum velle, quod ipse lubens suscepisse videatur. Sed Senatum nec sui de Conjunctione Decreti abrogatio, nec Taloni oratio ab incæpto deterruit. Contrà verò omnes ex Reginæ minis tanta indignatio cepit, uti subitò Senatus frequens decerneret, ut ex nupero Decreto suo III. Id. Maias dato tribus Curiis ab hujus Ordinis Scribâ nuntiaretur adfuturos postridiè in Conclavi B. Ludovici Delectos ex singulis Senatûs Classibus, quò & ipsæ suos missuras non dubitet, qui unà colloquantur, ac consultent, atque intereà Senatum continuò frequentem fore. Id ab Senatûs Scribâ subitò factum ex Senatûs Decreto est.

Continuò Rex scribit ad Senatum, hunc ad se venire postridiè frequentem, atque hesternum Decretum suum adferre jubet: quorum alterum facere visum, Decretum verò non modò nusquàm adferre, sed ut ex eo Delecti ex Senatu, & Curiis nihilò seciùs post meridiem in B. Ludovici Conclave convenirent. Patres igitur numero propè centum postridiè Palatio egressi multitudinem rei novitate excivêre, iis benedicentem, precantemque uti quod de republicâ restituendâ consilii cepissent, id Regi, ipsismet, Populoque feliciter eveniret. Ubi in Regiam advenêre, Tellierus Quatuorvir Molæum Reginæ verbis percunctatus est, num Decretum adferret? cui se illud non adferre liquidò respondit. Tellierus ad Reginam redit isthuc nuntiatum, dein ad

Molæum venit iterùm, ac ſecreto cum eo colloqui velle viſus. Ibi Molæus graviter hunc ita proloqui jubet, ut univerſus qui aderat Senatus exaudire, & quid rei ageretur ſcire poſſet. 1648.

Igitur ſe iterùm veniſſe juſſum ab Reginâ ait, uti ab primario Præſide Molæo reſciſceret, cur Decretum ad Regem non adferretur, quemadmodùm litteris ad Senatum ſcriptis juſſerat. Ibi Molæus, *Dic* inquit, *Reginæ, Senatui non ita viſum, cujus rei rationem huic ſi placeat, redditurus ſim.* His Reginæ ab Telliero renuntiatis, variæ in Regis Conſilio ſententiæ fuêre: alii Senatui Regis, ac Reginæ adeundorum poteſtatem faciundam negavêre, atque ſubitò dimittendum: alii retinendos in Regia Patres, atque inediâ cogendos, uti Decretum Regi traderent: alii qui pertinaciores eſſent eos comprehendendos cenſebant: poſtremò in conſpectum Regis uti venirent viſum, & ab Cancellario hujus verbis graviter objurgarentur. Ubi igitur adfuêre, Seguierus hos ingratos appellavit, qui ab Rege, atque Reginâ matre tàm liberaliter de Annuâ pecuniâ habiti huic tamen ægrè facere nihil penſi haberent.

Annuæ pecuniæ Magiſtratuum hæredibus conſervandorum causâ perſolvendæ facultatem nequaquàm ab Rege Senatui, aut cuiquam debitam eſſe, atque adeò ſi hanc dare nolit, neminem ſibi injuriam, aut damnum fieri dicere verè poſſe: ſi igitur hanc ſe daturum neget, niſi ſi qua pecunia ſibi in neceſſarios rei publicæ ſumptus pendatur, id iniquum Senatus cenſebit? & qui id ſentient, iis ſe fautorem eſſe æquum judicabit? Non ipſi ſatis erit ſeſe in eâ re liberaliter habitum, niſi & idem cæteris Curiis fiat? Certè ſocietatem, ac fœdus cum his Decreto feciſſe quàm grave ſit, ipſum æquè, ac ſe, probè ſcire Senatum. At contra Regis imperium iſthuc Decretum, atque adeò fœdus, ac ſocietatem antiquantis, abrogantiſque, tamen ut id ratum, firmumque eſſet, atque ex eo Delecti ex Senatu, & Curiis convenirent, Senatum decreviſſe, id enimverò intolerabile eſſe: quod ni corrigatur, atque ab hujuſmodi Majeſtatis contemptu Senatus diſcedat, & in viam redeat, multa ex eâ re mala his eventura, quorum pervicaciâ iſthæc incœpta ſint, in quos jure agere, & quidquid legum ſeveritas exigit, facere neceſſe ſit.

Poſtquàm Seguierus dicendi finem fecerat, Regis in Conſilio ſedentis Decretum alterum recitari juſſit, quod Senatûs Scribæ traditum qui id loco ultimi Senatûs Decreti in hujus Actis perſcribere juſſus eſt: hoc altero Regis in Conſilio ſedentis Decreto alterum item Senatûs Decretum antiquabatur, atque edicebatur uti ne frequens eſſe pergeret, ſi ſecùs feciſſet, pro rebelli habitum iri. Quod in eos factum iri Seguierus dixerat, quorum pervicaciâ Senatus adductus tàm inſolita incœperat, Molæum impulit, ut ſi quæ noxa admiſſa videretur, eam ad univerſùm Ordinem attinere diceret, atque adeò nihil eſſe, quod Seguierus in aliquos modò Regem animadverſurum minaretur, nam ubi Senatûs Decretum ſit, id ab omnibus factum cenſeri, ſed ultrà dicendi non eſt facta poteſtas, quamobrem Senatus ab Regiâ in Palatium rediit.

1648. Nihilo seciùs post meridiem delecti ex Senatu, & Curiis in B. Ludovici Conclave convenêre: sed nihil eâ die consultavêre, satis magnum operæpretium se fecisse fortassè arbitrati, quòd nihili Consilii Regii decreta pendissent, & contrà quàm vetuissent, eò omnes convenire, & conloqui cœpissent. In Senatu autem qui frequens erat, de Regis in Consilio Decreto altero actum est tantisper, sed quia Cognitor, atque Actores regii aberant, res in crastinum est dilata. Eâ die Talonus graviorem priori ad Senatum habuit orationem, quâ multorum animi usquè adeò accensi sunt, ut hominem obturbarent, atque & hic ipse indignatus sibi dicendi facultatem eripi, quid ipse ac Collegæ sentirent perscriptum Senatui dederit, id fuit ab eò quòd dixerat diversissimum. Nam Regi supplicandum censebat ut ne suis in Consilio Decretis Senatum teneri vellet, sed magis hunc suis stare, & ut ne Senatum quidquam quod Regiæ Majestati, atque potentiæ obstaret facturum, aut fieri ab aliis passurum crederet. Hæc Cognitoris regii, atque Collegarum sententia non eò Taloni orationem pertinuisse demonstravit, quò plerique putaverant, atque adeò haud obturbandum fuisse.

Posteà loci de Regis in Consilio Decreto quod Senatu coram in Regia recitatum fuerat, est seriò consultatum, ac dictæ sententiæ graves maximè ab Junioribus. Sed priusquàm Senatus eâ de re decerneret quidquam, visum Administris aliquam inire rationem, quò Aulæ ac Senatûs lites cum bonâ utrimque gratiâ componerentur. Eò apud Gastonem convenêre Mazarinus, Seguierus Cancellarius, atque è Senatu Præsides, & è Consiliariis qui antiquior erat, Decanum appellant. Illic Gasto de optimâ Regis, atque Reginæ matris suâque ergà Senatum voluntate paucis præfatus has huic Ordini conditiones tulit. Uti videlicet Senatui, ac cæteris Curiis Annuæ pecuniæ persolvendæ sicut antehàc potestatem Rex faceret. Uti Libellorum Magistri in Consilium regium restituerentur, ut autem horum numerus ne augeretur ab Reginæ benignitate expectandum. Qui è Magno Consilio, & Curiâ Vectigalium foris abducti essent, ii reducerentur. De Pace quidpiam additum, hanc quamprimùm conficiundam, atque plebem tùm sublevandam. Præsides gratias egêre Gastoni, quod operam his componendis rebus dare voluisset, cæterùm quas conditiones tulisset, de iis sibi ex disciplinâ ad Senatum referendum esse. Id ubi factum est uno ore censuêre omnes, agendas Gastoni gratias, quod Senatui, Curiisque satisfactum voluisset, cæterùm *Quæ ad se attineant, ea non æquè Senatui, ac rem publicam curæ esse, huic, plebique ob tributorum magnitudinem egentissimæ, atque miserrimæ subveniundum, atque adeò quod eâ gratiâ Senatus decreverit, uti Curiæ in B. Ludovici Conclave conveniant, id faciundum naviter.*

Fuêre prættereà qui ita censerent, Reginam edocendam pecuniam publicam fœdè diripi, ac dissipari, multam pecuniam contrà jus, fasque per Regii Consilii Decreta sine Principis Edictis quæ in Curiis

1648.

promulgari necesse sit, pro Publicanorum, aut Administrorum lubidine ab plebe cogi: postremò Senatûs decretum fit, uti Delecti ab hoc Ordine ad Reginam adeant, atque hanc edoceant, quod antehàc decreverint, id rectè atque ordine fecisse: ubi Delecti ex Curiis convenient, nihil planè ab his nisi quod in rem regiam, & publicam sit, consultum iri: Regi, ac Reginæ matri supplicarent, uti Consilii regii Decretum antiquatum vellent: præterea alii ex hoc Ordine ad Gastonem mitterentur, qui quam impenderat ad componendas res operam, de eâ huic gratias Senatûs verbis agerent, rogarentque uti sibi porrò ubi opus foret favere vellet: intereà Senatus continuò frequens haberetur, cæteræ Curiæ per Scribam de hoc Senatûs consulto fierent certiores. Hæc Patres ubi labare Aulâm ex iis quæ apud Gastonem dicta fuerant, senserunt, acriter decrevêre: quæ si triduum quò Senatus sibi Reginam adeundam statuerat, opperta esset, ratio omnis cum Senatu componendæ rei iniri poterat, cujus rei conficiundæ opportunitas obviam per Gastonem eundo, atque ultrò Senatui conditiones ferendo corrupta est. Postridiè Molæus primarius Præses, quinque alii Præsides, & triginta è Patribus ad Reginam iêre, cui Molæus hujuscemodi verba fecit.

Justitiâ, atque æquitate, Regina, nihil apud homines præstabilius est. Sed hæc eò magis Principes decet, quod per summam potentiam, summasque opes, majorem benè, aut malè faciundi copiam habent. Ab eâ virtute si quid alienum fecerint, edixerintve, Magistratuum partes sunt, ut id illos edoceant, caveantque ne ex eâ re populus quid mali, damnive capiat. Nam inter Principem, ac Populum medii Magistratus sunt. Inter illius potentiam, & hujus parendi necessitudinem hunc velut obicem Deus immortalis, & Principes ipsi posuêre, ne aut Princeps iniqua edicendo, aut populus æqua imperia detrectando rempublicam perditum eant, quæ scilicet imperandi, atque parendi æquitate planè stat. In utrovis offensum fuerit, aut nutat, aut collabitur, quem quidem casum quis unquàm propiùs fuisse neget Galliam quàm nunc est? Plebes omnibus fortunis publicanorum, & Quæstorum acerbitate spoliata: Magistratus sine stipendiis, & quod multo gravius est, sine decore, plerique munia sua exequi probibiti, quæ omnia Consilium Regium, aut ex eo in Provincias undequâque dimissi occupavêre: Senatus ipse nuper malè habitus, objurgatusque, acta ejus rescissa, decreta antiquata, atque eâ gratiâ ad Regem venire jussus, ut hæc ipsi contumelia coràm omni Aulâ fieret.

Quidquid hujus factum est id non abs te ortum satis scimus: tanta tibi prudentia, probitas, atque reipublicæ amor, præterea mens ab omni injuriâ, atque sævitiâ aliena. Sed quorsum factum sit, nemo omnium ignorat, scilicet uti Patribus deterritis, & pessum dato Senatu, quorum hæc consilio Regina gessisti, eorum lubido in omnium fortunas, & si obstiterint, in ipsa capita licentiùs grassetur, nihil in Senatu, atque Magistratibus auxilii sit, cuncta per summam Principis potentiam quâ ipsis porrò abuti consilium est planè fiant. Sed huic quandóque obstare Senatum haud flagitium esse, sicut illi volunt, res ipsa indicat. Nam primùm omnium quod obstare possit, ac debeat, id non ab se, sed ab Regibus ip-

1648. *sis habet, qui quæ edicunt, æqua an contra sint, Senatûs judicium esse voluere: prætereà in eo non modò potentiâ sibi traditâ quæ omnis in Gallia aut Regis, aut ab Rege est, sed & magis rectâ ratione Senatus nititur, ab qua si quis æquo animo se vinci minimè patiatur, eum ne hominem quidem, nedum Principem esse quisquam credat. Nam non quod lubet, sed quod rectum, atque æquum est edicere, & factum velle, id est Principem esse.*

Desinant igitur obstrepere auribus tuis, Regina, atque dictitare Senatum adversam Regi potentiam affectare, insolita, atque inaudita moliri, Curiarum Conjunctionem haud procul crimine Majestatis abesse, sicuti dissidium, & partes ostentet. Sciant idem nostra ante triginta annos, idem patrum nostrorum memoria factum, cujus rei Senatûs acta fidem faciunt. Quod cùm ita sit, te Regina oramus, atque obtestamur, uti quod in eo negotio Senatus decrevit, id æqui bonique consulas, atque adeò, in ejus actis tua voluntate permaneat: contrà verò quod Regium Consilium censuit, hujus ne ulla memoria, aut vestigium uspiàm extet. Cæterùm ubi Curiæ ex Senatûs autoritate convenient, ibi omnia sicuti res regia, atque publica, ac Regni quies postulabit, consultum iri certò credas, postremò clementi te, atque benigna, hic Ordo utatur, quod uti merito suo fiat, omni ope nitetur. Regina quid sibi visum fuerit, id postridiè facturam uti Senatus sciat, breviter respondit, dimissisque Patribus Consilium habet.

Omnes coercendam Senatûs audaciam dictitabant, sed quo pacto id fieret, parùm expediebant: nam eò res processerat, uti sine vi tantum sicut his videbatur malum sanari non posset. Plebes cum Senatu sentiebat, quidam è viris Principibus cum utrisque congruebant, neque aliter Senatum tanta movere ausum Regina satis scibat, ab finibus Regni accersere copias, quibus nudati hostibus paterent, periculosum erat: postremò eò res rediit, uti dandam modò operam censerent, quod prohiberi nequibat, id ut Regis jussu fieri videretur. Itaque postridiè per Cognitorem, atque Actores regios Senatui nuntiatum, Regem velle, atque jubere uti Delecti ex Senatu, atque ex aliis Curiis in B. Ludovici Conclavi diligenter, atque continuò conveniant, omnia negotia quod sibi, atque reipublicæ benè vertat, maturent, ac primùm omnium unde pecunia in belli sumptus haberi possit, seriò consultent. Ibi verò Senatus sicuti ab Administris sibi de omni republicâ concessum esset, ita planè se gessit: sed ita rei publicæ tempus esse aiebant, ut hæc aliter sanari nequiret, salutem autem ejus supremam legem semper habitam.

Jamdiù res publica privatâ pecuniâ sustentabatur, non tàm regiæ inopiâ, quàm hujus exigendæ morâ: seu id ad diem fieri non poterat, seu ad quos eâ res pertinebat, ii segnes, aut quæstûs causâ cessabant, seu denique id voluntate Administrorum fiebat, uti cùm præsens pecunia deesset, Publicanorum opera uterentur, acceptâ in rem publicam ab his pecuniâ, quam uti recuperarent iis aut portoria, aut vectigalia, aut tributa denique fruenda in quot annos lubebat, permittebant, ex quo utrisque quæstus ingens erat. Posteà loci ut ne bonos quidem, honest-

1648.

honestosque puderet hujuscemodi facere quæstum, huic Mutui nomen inditum est, sicuti pecuniam Regi mutuam commodarent, rem turpem eo nomine cohonestando, ita ut nonnulli ex ipso Senatu ab eo quæstu non alieni essent, nedùm alii cujuscúmque generis, atque ordinis, sed maximè qui vectigalium redemptoribus, aut tributorum, & portoriorum conductoribus amici erant, ii in fœnoris partem cum illis veniebant, qui adeò fautores ex Senatu, ex aliis Curiis, & cujuscúmque generis homines habebant.

Sed publicani qui omnes pecuniæ vias norunt, ut ad eam pervenirent, excogitabant multa. Singuli aut provinciam aliquam, aut certos Magistratus, aut Ordinem denique sibi deprædandos, despoliandosque sumpserant, neque his ab Administris de ullo negotio negabatur: quantulamcúmque pecuniam in ærarium conferrent, ea satis placebat, cujus recuperandæ cum usuris gratiâ nova in provinciis imponere tributa, novos creare magistratus, veterum intercipere stipendia, aut eorum partem aliquam copia fiebat. Quæstores è Consilio regio in provincias dimittebantur, qui & extrà ordinem jus dicerent, & his cogendis pecuniis darent operam, quas uti quisque acerbissimè imperabat, ita ab publicanis sicuti vir ingens celebrabatur, huic magna stipendia, honoraria, alimenta, nam id quò nomine appellem haud satis scio, præbebant, qui adeò ipsis obnoxius propè cuncta ex eorum lubidine decernebat: iis equites erant attributi, qui ab detrectantibus imperata per vim exigerent. Ita civibus asperius ab hujuscemodi hominibus bellum erat, quàm foret ab ipsis si adessent hostibus. Hanc igitur ab republicâ pestem Delecti ex Curiis qui in B. Ludovici Conclave Regis voluntate convenerant, amovendam censuêre, multaque alia ab his benè consulta sunt. De quibus ubi ad Senatum relatum est, is per quatriduum consultavit, perrogatisque eo spatio sententiis frequens decrevit, ut ne quis ex Regis Edicto, nisi priùs more majorum, & instituto Regum in Senatu promulgatum sit, aut jus in Provinciis dicere, aut quidquam publicæ rei attingere velit, qui secùs faxit id per vim, contra jus, fasque facturum videri: *a* Quæstores provinciales, atque ii quos *b* Electos vocant, de omni pecuniâ regiâ in provinciis cogendâ, more majorum decernant: Quod esset ab his peccatum qui in provincias è Consilio regio dimissi fuissent, de eo quæstio instituatur, Senatûs Decretum Cognitor regius per Municipia promulgandum curet.

a Les Tresoriers de France.
b Les Eleus.

Intereà Magistri libellorum Gastonis operâ in Regium Consilium sunt restituti, postquàm Seguierus Cancellarius iis per Fouquetum persuadere frustrà conatus fuerat, uti se deprecatore in ea re uterentur: sed hi se negaverant aliter restitui velle, quàm ex Senatûs auctoritate, cujus fidem imploraverant. Quidam tamen ex illorum numero Trimestris initio, quo quarta pars eorum per vices regio adesse Consilio solet, ad Gastonem Consilii principem sicuti salutatum de more iêre, injectâque sui restituendi mentione id facilè impetravêre, nam

1648. Administris operæpretium se facere arbitrantibus, si hos ab Senatu, ac cæteris Curiis sejungerent: mox & Edictum de aliis libellorum Magistris creandis est abrogatum.

Sed inter Administros, Senatumque propè certatum, percunctantibus illis, num quæ è re publicâ esse viderentur, ea Edictis Regis sanciri, an ab Senatu decerni debeant? Sed hic uti tempora rei publicæ erant, nihil attinere ratus ab quibus, modò ut rectè gereretur, omnia ex ejus commodo, & ex fide suâ decernebat, atque eò res rediit, uti Gasto in Senatu multus, frequensque esset, & Patrum sententiam de unaquâque re expiscaretur, uti quæ decreturi videbantur, iis Administri Edicto Regis præverterent. Fortè quandóque accidebat, uti Senatus maturiùs de re quâpiam decerneret, quod cùm Administri antiquare non auderent, isthuc idem Edicto Regis sanciebant, quod si tantisper ab Senatûs decreto discrepabat, continuò turbæ, atque lites fiebant, tanta erat animorum, atque rerum perturbatio.

Id factum est scilicet super decreto Senatûs, quo cavebatur ut ne qui è Consilio regio in provincias dimitterentur, juri extrà ordinem dicundo, aut rei regiæ administrandæ, & uti quæreretur in eos qui id secùs, aut avarè fecissent. Nam in Regis Edicto quo idem caveri debebat, Rex apud Lugdunum, Pictonas, & Picardiam è Consilio regio Quæstores porrò mittendos, cæterùm nihil de Quæstione ab Senatu sicuti diximus decretâ simul edicebat. Ubi Edictum ad Senatum est allatum, adfuit Gasto, qui si quid asperius Senatus decernere vellet, animos mitigaret, ac doceret quâ ratione adducta Regina Lugduni, apud Pictonas, & in Picardiâ qui è Consilio regio eò missi fuissent, illìc manere, atque eódem alios porrò mitti vellet, quia videlicet eò copiæ iter habere consuevissent, quibus opus esset sæpiùs aliqua suppeditare, quæ suprà Magistratuum provincialium potestatem essent, prætérquàm quòd providendum esset, ut ne milites popularibus, hi verò illis ut ferè fit acerbiores essent. Isthuc quidem Senatui denique probatum, sed de omissâ in Edicto Quæstione adversùm eos qui secùs rem regiam gessissent, Patres queri graviter, neque id neglecturos certum erat, tametsi Gasto eò fidem publicanorum quâ res publica tunc cùm maximè staret, interituram doceret, nam Quæstionem hanc in eos recidere denique debere.

Postremò cùm perrogatæ de hoc negotio Patrum sententiæ nondùm essent, Administri Regis Edictum ad Senatum misêre, quo separatim ab altero priore Edicto Quæstio instituebatur, non in Quæstores singillatim, ac nominatim qui è Consilio regio in provincias dimissi fuissent, sed in omnes qui rem regiam secùs administrassent. Eò negotium prolatabant, nam si in Quæstores ex Senatûs Decreto quæsitum oportuisset, id statim faciundum erat ab duobus Senatoribus quos in provincias eâ causâ ituros Senatus decreverat: sin autem ex Edicto, priùs de eo ad hunc Ordinem referendum erat, dein rogandæ sententiæ, postremò decernendum, ac denique non ab Senatu Quæsito-

res, ſed ab ipſo Rege deligendi, ac Diplomate inſtituendi, & nominandi erant, de hoc Diplomate referendum rursùs ad Senatum, rogandæ ſententiæ, ac denique decernendum, ita tempus lucri faciebant, quod plerúmque in hujuſcemodi negotiis uſui eſt. 1648.

Patres hanc Adminiſtrorum fraudem ſatis intelligebant, atque adeò Edictum rejiciundum, atque ex Senatûs Decreto agendum cenſebant: poſtremò tamen quam Adminiſtri quæſiverant moram, eam huic negotio haud magnoperè nocituram credidêre. Igitur Edictum promulgandum cenſuêre, ſed eâ lege uti quæ bona damnatorum publicarentur, ea Rex neque horum hæredibus, neque cuiquam omnium dono dare vellet, quidam addebant ac ne his vitam quidem condonare, quod nimium pluribus viſum, Senatum enim Adminiſtrorum, atque publicanorum licentiæ, atque acerbitati, non regiæ clementiæ modum impoſitum velle. Major de Quæſitoribus fuit controverſia, utrùm ab Rege, an ab Senatu deligendi forent: verebatur enim hic Ordo, ut ne Rex Aulæ planè obnoxios ex Adminiſtrorum lubidine, neque rei publicæ ſtudioſos deligeret, viſum tamen id ab Rege modò fieri poſſe, quoniam ex hujus Edicto deligendi Quæſitores erant, quam in ſententiam eò faciliùs plerique Patrum diſceſsêre, quòd Gaſto Reginam hos maximè Quæſitores, ac judices inſtituturam recepit, quos Senatus huic indicare vellet, ita nihil in Edicto mutandum Senatus cenſuit.

Poſtquàm id Adminiſtris ex ſententiâ evenerat, nam Quæſitores, aut judices ſeſe quos luberet delecturos non dubitabant, neque quod de his ab Senatu Reginæ indicandis Gaſto receperat, pendebant quidquam, aliud quidpiam ſibi incipiundum ſunt arbitrati, uti videlicet quod Senatus decreverat nihil ab civibus exigendum niſi ex Edictis regiis in Senatu promulgatis, id ut in futurum modò fieri debere intelligeretur, neque adeò quæ ſine Edictis exigi cæpiſſent, ad ea pertinere. De his, Edictum ad Senatum miſêre, quæ tamen Senatus id promulgando exigi vetuit, item & quæ ex Edictis in utrâque Rationum, & Vectigalium Curiâ promulgatis pendebantur, præterquàm hoc reliquo, ac proximo anno, ſi tandiù bellum duraret, quod & antehàc de portoriis decretum fuiſſe diximus.

Quod Senatus decreverat de Edictis omnibus in hoc Ordine promulgandis, id Adminiſtri Rationum, ac Vectigalum Curiis, atque Magno Conſilio fraudi eſſe dictitabant, atque ſi id fieret has Curias Senatu longè inferiores poſthàc futuras: prætereà in his quæ de re publica conſultabantur in B. Ludovici Conclavi Senatum tribus his Curiis longè potiorem eſſe, cùm de omnibus ad hunc Ordinem referatur, qui de his, ſicut ipſi videatur decernat: poſtremò nullos Quæſitores, aut judices è Magno Conſilio in inſtitutâ de re regiâ ſecùs adminiſtratâ Quæſtione futuros ex Senatûs, & utriuſque Rationum, & Vectigalium Curiæ ſententiâ, quæ omnia ad ſerendas Rationum, & Vectigalium Curias, ſimul & Magnum Conſilium inter, & Senatum diſcordias, atque lites pertinebant. Sed tanta in Adminiſ-

1648. tros horum omnium Ordinum invidia fuit, uti quæ controversiæ inter hos essent, eas facilè superaret, ita ut his neglectis ad illos modò pessum dandos omnia sua consilia, omnes conatus conferrent.

De creditâ ab multis Regi pecuniâ actum deindè est, quod si mutuô factum rei publicæ causâ, nihil profectò rectiùs fuisset. Mutuum enim humanæ societatis operæpretium est, neque quidquam sanctius, quàm rem nostram alteri commodare, uti suæ consulat. Sed quod ab plerisque rem suam Regi commodantibus fiebat longè alienum ab hujuscemodi sanctitate fuit, nam id illius magis augendæ quàm publicæ sustinendæ faciebant. Id igitur non Mutuum, sed ingens, atque intolerabile fœnus fuit. Quod cùm ad plerosque Administros, atque horum propinquos, necessariosque attineret, ea res summâ in invidiâ fuit. Quamobrem Senatus uti de hoc negotio referretur acriter decrevit: plerique è Senioribus ut ne quid per difficilia reipublicæ tempora, alii ut ne unquàm quidquam creditoribus solveretur censebant. Sed ubi Potierus Blammenius in unâ ex Inquisitionum Classibus Præses sententiam rogatus est, hanc se dicturum negavit, nisi si priùs ad quos ex hoc Ordine negotium de quo agebatur pertineret, ii de more facesserent. *Pudet dicere*, inquit, *publicanos, ac publicanorum filios, aut qui in publicanorum societatibus sint, sedere in Senatu, quos, & prætereà qui pecuniæ Regi creditæ negotio implicati sint, in eo judices esse leges vetent*: eò admoniti qui priùs sententiam dixerant, in hanc quod Blammenius autor erat, id se addere dixêre.

Hoc Blammenii veluti fulmine icti publicani, publicanorum filii, & qui in horum societatibus erant, ac denique pecuniæ Regi creditæ negotio implicati sensêre quàm inhonesta, quàm pudenda rei suæ augendæ ratio per publicæ damna esset. Neque tamen primùm desponděre animum, nam id seriùs admoneri dixêre, cùm de omnibus quæ consultatæ fuissent in B. Ludovici Conclavi rebus Senatus universus consuli cœpisset, quod porrò ex hujus disciplinâ fieri deberet, neque unius modò rei causâ quæ minima pars universarum esset, quemquam abesse æquum videri. Blammenius idem in re consimili factum olim post solutam Ambianorum urbis obsidionem ex Senatûs actis docuit: nam & tunc Henrico Regi mutuo, aut potiùs fœnore ab quibusdam pecuniam in rempublicam creditam, de cujus solutione sicuti tum differendâ ubi in Senatu agebatur, ibi qui huic negotio ex hoc Ordine implicati fuissent, eos secedere jussos.

Tùm Molæus primarius Præses, hortatus est eos ad quos Blammenii, atque aliorum consimilis sententia pertinebat, ut abesse vellent, quandiù eâ de re consultaretur. Postridiè ampliùs quadraginta absfuêre, ac Molæus sententias rogare perrexit: quidam sicuti suprà producendam creditæ Regi pecuniæ solutionem censebant, plures hoc ære alieno planè liberandam rem publicam, ac denique quærendum in eos qui id neque rectè, neque ordine credidissent, acta enim Senatûs docere isthuc fieri prohibitum, præterquàm ex Edictis in Senatu promulgatis, ac gravissimis de causis.

1648.

Ubi Administri quid plerique Patrum de creditæ Regi pecuniæ solutione sentirent, rescivêre, ibi metus hos incessit, ut ne sibi fides ad rempublicam porrò sustentandam, amicis res interiret. Qui ipsis infensi erant, hos quam Regis interverterant, sibique sumpserant pecuniam, eam rursùm huic quo fœnore libuisset, posteà credidisse aiebant, ac posteà in consimilis prædæ societatem propinquos, atque necessarios vocasse: quamobrem horum omnium maximâ interesse, Senatûs decreto de republicâ hujusmodi ære alieno liberandâ præverte-re. Eò his Edictum Regis fabricare visum, quo cuncta in Conclavi B. Ludovici consultata, atque ab Senatu decreta sancire videretur, ita tamen ut isthæc omnia ab Administrorum posteà penderent arbitrio, tanta erat in Edicto perscribendo ars adhibita. Id eò fiebat maximè, uti quæ Senatus duriùs decreverat, ea in hoc Ordine retractarentur, quod fieri necesse erat, ubi de Edicto referretur, ac tùm æquiora Patres decreturos Administri sperabant: his singillatim studium ingens erat, uti quæ portoria sine Edictis in Senatu promulgatis exigi cæpta erant, eâ porrò exigi sinerent, ac satis haberent ut ne alia nova sine Edictis exigerentur. Postremò in hoc ultimo Regis Edicto nihil doli ab Administris omissum aiebant, quem certè malum appellare religio est, cum his omnis opera perindè danda fuerit, ut aliquas ad pecuniam habendam vias sibi apertas conservarent, ac ab aliis impendebatur, ut omnes ipsis præcluderent: nam sine illâ res publica domi, bellique geri nequaquam poterat.

Quod Senatus incœperat, id profectò pace domi, forisque constitutâ rei publicæ pulchrè processisset, sed huic adversùm hostes validissimos bello multiplici, vario, ac multarum rerum egenti terrâ, marique implicatæ quorsùm eveniret, dubium, atque incertissimum videbatur. Edicto promulgando uti Rex in Senatum veniret, consilium fuit: intereà ad se quosdam ex hoc Ordine mitti jussit, uti quid hunc de quartâ Sectionum parte plebi minuendâ edocendum haberent, id expromerent. Eò Rex ad Senatum litteras scripserat, quæ postquàm in majori Classe recitatæ fuerant, ad Inquisitionum Classes missæ sunt, nequedùm enim Senatus frequens convenerat. Continuò hæ in majus Conclave venêre uti de litteris referretur, atque consultaretur: sed nulli Præsides reperti, primarius domum discesserat meditandæ quam ad Regem, ac Reginam matrem habiturus erat orationi, cæteri qui haud longè aberant, in majorem rediêre Classem, primarius autem ab Senatu vocatus & ipse rediit: eò quidpiam altercationis fuit, quod subitò sedatum est, frementibus plerisque de Administrorum in discordiis inter ipsos Patres serendis fraude, atque nequitiâ. Dein ubi de litteris regiis relatum, visum est denique ad Regem, atque Reginam matrem ire. Id ab Molæo, atque aliis ex Senatu factum, Regina ad Molæi orationem paucis respondit, Regem filium postridiè iturum in Senatum, atque eò quid vellet, juberetque edicturum.

Postridiè igitur Rex, atque Regina mater venêre in Senatum, reci-

1648. tatur edictum, ac de hoc Seguierus Cancellarius clementem, atque humanissimam habet orationem. *Quæ hic Ordo censuisset, ea Regem edicere voluisse, quia recta visa fuerint: cæterum in rem publicam magnopere esse, uti sancitis omnibus, quorum ex Delectorum ab Senatu, atque ab aliis Curiis sententia Senatus Regi autor fuisset, hic frequens haberi desineret, quando hostes in discordiarum, ac turbarum apud nos opinione restituendæ rei suæ labefactatæ spem omnem positam haberent.* Rex Edicto Senatui, ac Curiis, ut ne Delectos in Conclave B. Ludovici posthàc mittere, Senatui singillatim ut ne frequens convenire vellet, interdicebat, intereà se quamprimum de omni re publicâ Consilium habiturum aiebat, atque hanc ex virorum Principum, Franciæ Parium, atque aliorum tam ex Consilio regio, quàm ex Senatu, atque aliis in Urbe Curiis sententiâ ita constituturum, uti singuli suæ familiari simul consultum sentirent, nam re publicâ familiarem cujusque contineri.

Quæ subsecutæ sunt Molæi, atque Taloni orationes, eò pertinuêre, ut ostentarent Regi, quàm jucundum esset Senatui, quæ censuisset, eadem illum edicendo comprobasse: dein ubi sententiæ ab Cancellario rogatæ, Edictum ut in acta Senatûs referretur decretum est. Cancellarium ferunt ad Senatores ex Inquisitionum Classibus iisse horum sententiam rogantem, quod pridem omissum fuerat: sed eos isthuc aspernatos dictitasse postridiè se hanc per Regis absentiam liberè dicturos, nec dicto fides abfuit: nam postridiè in majorem Classem venêre, flagitantes uti de Edicto referretur, nihil enim esse quod pridiè Rege coràm in Acta Senatûs relatum esset, quando liberè unicuique sententiam dicere copia non fuisset. Ibi quidam negavêre Senatum ex pristino Decreto tum frequentem esse posse, atque adeò de integro Inquisitionum Classes postulare debere ex formulâ, uti jam frequens de Edicto haberetur, quod tamen quando pridiè promulgatum fuisset, utrùm retractari deberet, ambigi posse, eo enim pleraque in B. Ludovici Conclavi consulta edici, quamobrem quod Senatui, ac Curiis consilii fuisset, id confectum, atque hoc omni negotio defunctas præclarè Curias videri.

Hæc eorum erat sententia, qui haud semper æquam cum Principe Senatûs concertationem fore judicabant, faciundum denique turbarum finem, satisque fuisse terrorem Administris injecisse, quo posthàc moderatiores forent. Administri verò sibi pulchrè rem in Senatu processisse credebant, ubi Curiarum consultationibus, atque Senatûs decretis Edicto modum fecissent: id autem & in Rationum, ac Vectigalium Curiis promulgatum voluêre, quò adfuêre, in illâ videlicet Gasto, atque in alterâ Contius: utrique ab Nicolaïo, & Ameloto primariis Præsidibus orationes graves habitæ, quibus haud quaquam satis rei publicæ Edicto consultum sentire videbantur: si tamen eo starent Administri, ac sincerâ fide quæ hoc Edicto sanciebantur, ea exequerentur, Curias posthàc quieturas verisimile erat. Idem in multis ex Senatu animorum habitus erat, pergebantque dicere ex pristino Senatûs Decreto nec Delec-

tos ex Curiis in B. Ludovici Conclavi convenire, neque Senatum frequentem esse posse: plures verò posthabito Edicto quo id Rex vetuerat, & Delectos convenire, & Senatum ex illo decreto porrò frequentem esse debere contendebant.

1648.

Hâc inter Patres contentione Regina adducta Gastonis operam in Senatu Regi filio, atque rei publicæ utilem fore judicavit, quâ freti qui rectè sentiebant, ii cæteris potiores futuri videbantur. Gasto igitur venit in Senatum, dixitque magnoperè Patribus curæ esse debere, ut ne contra Regis voluntatem tendere, atque obfirmare animum velle viderentur, quod huic Ordini, aut certè his qui talia moverent, fraudi foret denique. Isthæc tamen, atque alia ab Gastone dicta nihil obstitêre, quominùs utrùm Delecti ex Curiis convenire, & Senatus frequens porrò esse deberet, consultaretur: de quibus rogatus sententiam Brussellus ut ab quatuor ex Senatu singula Edicti capita perpenderentur censuit, qui de his ad Senatum referrent, atque hic intereà frequens esset, & quæ in B. Ludovici Conclavi porrò Delecti consultarent, de iis & porrò decerneret, postremò ex Senatûs Decreto IV. Non. Sextiles quæreretur in eos, qui pecuniam publicam intervertissent, aut secùs habuissent, atque id negotii Cognitori regio daretur.

Id enimverò Gasto negare salvâ Majestate fieri posse, cùm Rex Delectos ex Curiis convenire, ac Senatum frequentem esse vetuisset: quod verò Brussellus in Quæstione de his qui pecuniam publicam secùs habuissent Senatum properare, ac Regem antevenire æquum censeat, id certè ab nimio regiæ potentiæ adversandi studio ortum videri, cùm in eo Regina sit, uti Quæsitorum, aut judicum nomina edat. Brussellus se nihil potentiæ regiæ adversatum usquàm respondit, sed hanc integram, ac vigentem voluisse, ita tamen ut ne hac nemo in perniciem rei aut publicæ, aut cujusquàm familiaris abutatur: si Quæstio in publicanos, atque in hos qui horum culpæ affines sint exerceri Regi seriò placeat, huic nihil nocituram Cognitoris regii, aut aliorum quibus id negotii ab Senatu mandetur operam, imò hanc utilissimam fore, ut ne fraude publicanorum multa intereant, quibus horum latrocinia notescere possint, si spatium isthæc avertendi detur: sin lentiùs in eo negotio ab Administris agetur, haud æquum esse quæ eâ de re Senatus decreverit, ea frustrà esse, cùm tantoperè ad rem publicam pertineat, qui hujus vires exhauserint, iis ut ne id impunè sit.

Pergit Molæus Patres ordine sententiam rogare, quorum plerique in hânc quam Brussellus dixerat, discedebant. Ad Inquisitionum Classes Molæus devenerat, cùm Senatus horâ quâ solet dimissus est, & cùm certum esset has haud ab Brusselli sententiâ dissensuras, Gasto sibi ad Senatum haud redeundum censebat, cùm id frustrà se facturum judicaret: tamen victus Reginæ precibus, postquàm multi Patrum quod diei reliquum fuerat, & in multam noctem ab Administrorum propinquis, necessariis, atque amicis, quin ab Reginæ ipsius clientibus prensati fuerant, postridiè adfuit. Priùs hunc cum Brussello collocutum fe-

1648. runt, atque promiſſis hominem oneraſſe. Ibi Molæus ſententias Patrum rogare perrexit, & ubi quis Senatum frequentem eſſe debere cenſebat, continuò obturbabat Gaſto, docebatque id rei publicæ perniciem allaturum.

Tumultuari paſſim plebem vectigalia, tributa, portoria pendere detrectantem, dùm ſibi Senatum fautorem eſſe putat: id majorum malorum initium eſſe, quàm ut his Senatus poſthac mederi poſſit: poſtremò placere Regi, atque Reginæ matri Senatum per Claſſes jus de more dicere, neque frequentem eſſe, ſicuti nuper edixerint. Id ſe renuntiare Senatui juſſum, prætereà Socios qui partem belli capeſſant, propè defectionem eſſe, quoniam quæ ipſis ex fœdere pecunia debeatur, ea ipſis curari nequeat: hoſtes ſpem belli civilis in Galliâ nactos ſua damna nihili pendere, quæ brevî non modò ſe ſarcituros, ſed eadem, atque majora nobis illaturos confidant. Hæc Senatui curæ eſſe debere: nihil eâ causâ conſulto, aut facto, quod quandóque difficile ſit, ſed magis ceſſato quo nihil facilius ſit, opus eſſe, orare, atque obteſtari, ut id Regi, atque Reginæ matri obſequantur, neu committant, uti quam ſalvam velint rem publicam, quamque ceſſando ſervare poſſint, eam obſtinatis animis conſulendo, atque contra quam tempus moneat, agendo perditum eant. Nihil Reginam obſtare quo minùs Edictum ab quibuſdam ex Senatu perpendatur, & ſi quæ ſint de quibus edocenda, admonendave videatur, id ſicut è republica, & fide ſua eſſe exiſtimaverint, ſedulò faciant, modò ut Senatus ante dies quindecim minime ab Claſſibus ſuis in majus Conclave conveniat, tantulam moram rei publicæ ſaluti fore.

Molæus perpetuam Gaſtonis de Regno, atque de republicâ, prætereà de honore Senatûs curam, atque ſolicitudinem huic Ordini magnificam, atque adeò pergratam eſſe reſpondit, neque dubitare ſe, quin ei quæ æqua ſint obſequendo lubens referat gratiam: dein ad Patres converſus, ipſis propè ſpondere poſſe ait, quæ Reginam ſuper Edicto edocuerint, admonuerintve, ea æqui bonique conſulturam: plura jam quàm Senatus ſperaverit, ipſi benignè tribuiſſe, quod & ſi hanc edocendi, atque admonendi inſiſtant viam, porrò factura ſit: poſtremò quæ Gaſto dixerit, ea hujuſcemodi eſſe, uti de iis Senatum conſuli è republicâ videatur. Succlamant Patres percenſendas, perlegendaſque heſternas ſententias, ab quibus ſi quis Gaſtonis oratione adductus decedere velit, id facere licere: nemo omnium deceſſit, neque ut aliter ſentirent, aut eâ oratione, aut hortationibus, aut crebra Gaſtonis compellatione qui ſententiam dixerant, aut qui poſteà dixêre, impelli potuère.

Ubi ad Gaſtonem deventum eſt. *Fruſtra ſe ſententiam dicturum ait, quando Senatus prope omnis contra quàm Regi, ac Reginæ placeat, pertinaciter cenſuerit: nihili pendere quod ipſe dixerit, periculum ingens imminere Regno, ex eo quod Senatus perpetuo frequens eſſe velit, neque ſibi tantulam quam poſtulaverit moram condonare voluiſſe. Qui moderatè cenſuerint, eorum Regem, atque Reginam meminiſſe decere, ſe ea dignitate, atque genere eſſe, uti regiam potentiam nuſquàm infractam velit, neque commiſſurum uti quæ adverſùm hanc plerique cenſuerint, ea præſentiâ ſua, nedùm ſententia comprobaſſe videatur.*

Simul

1648.

Simul consurgit abiturus, ni qui proximi erant attinuissent, orantes, atque obsecrantes uti sedere, atque sententiam dicere vellet, hanc majoris apud Patres, quàm speret autoritatis, ac ponderis fore. Postremò exoratus assedit, increpitâque totius propè Senatûs pertinaciâ, qui neque oratione suâ, neque quod erat æquius Majestatis verecundiâ, cùm sciat quid Rex, & Regina sentiant, neque rei publicæ imminentibus periculis adduci potuerit, uti flecteret animum suum, ac de suâ duritie aliquantum remitteret, eadem de singulis Edicti capitibus, Reginâque si quid contra quàm Senatus sentiat edictum sit, edocendâ, admonendâve censuit: cæterùm uti post quindecim modò dies Senatus conveniret, de hoc negotio, de suâ disciplinâ, ac de his quæ in Conclavi B. Ludovici agantur consulturus, intereà in suis quisque Classibus Patres jus de more dicere vellent. Molæus denique post brevem altercationem Edictum, & quæ in Conclavi B. Ludovici consultata essent, ea expendenda ab quatuor Senatoribus censuit, qui de his post XVIII. Calendas Septemb. ad Senatum frequentem referrent, atque is continuò super unâ quâque re quid Regina edocenda videretur decerneret: plerique omnes qui aut propè eadem, aut paulò diversa censuerant, in hanc unam coaluêre sententiam, Brussellus, paucique alii in suâ permansêre, neque eò minùs factum est in illam Senatûs decretum, additumque gratias Regi, atque Reginæ de pecuniæ Annuæ persolvendæ quam his dederant facultate agendas.

Quâ decretum fuerat die Senatus frequens haberi cœptus, & qui Edictum regium expenderant de eo retulêre. Super cæteris Capitibus nihil Senatus decrevit, quod Aulæ magnoperè ægrè esset: sed ubi eò deventum, quò vetabatur quidquam posthàc ab Populo exigi, præterquàm ex Edictis ritè promulgatis, ac tamen quæ sine Edictis exigi cœpissent, ea porro exigi Rex volebat, ibi Senatus quod antehàc eâ de re decreverat, id ratum, firmumque debere esse censuit: de portoriis, quanta, ac de quibus mercibus pendi deberent, Brussellus, ac Ferrandus Commentarium facere jussi, quem Administri ab se fieri æquum censebant: his sibi omnem sustinendorum qui ad bellum porrò gerendum necessarii essent, sumptuum facultatem adimi dictitabant, sed id ad eorum rem familiarem magis pertinere cæteri censebant, quam posthàc augere difficilius foret.

Inter hæc summa Quæstura Almerico abrogata, ipse Tanlaïum suum secedere jussus, quod quidam Italico more ab Mazarino factum aiebant, sicuti ab hoc uno homine Populus omnia mala in se orta censeret, atque hujus discessu desitura, quo magis Regi, atque Reginæ quæ in rem publicam essent necessaria, ea lubentiùs esset obsecuturus. Summa Quæstura Melleraïo Equitum Tribuno de quo sæpiùs memoravimus, ab Rege mandata est, cui dati adjutores Stephanus *a* Aligrius, & Antonius Barillonus Morangius, uterque è Consilio regio, homines frugi ambo, ac famâ integrâ. Omnis Reginæ spes quod ad Senatum pertinebat, in Gastone posita erat, cujus magnam apud hunc Ordinem gra-

a Aligre. Barillon de Morangis.

1648. tiam esse scibat: eò hunc obsecravit, ut adhuc in Senatum ire ne gravaretur, Regi filio, sibi, atque rei publicæ, more, institutoque suo opitulaturus. Id ipse lubens Reginæ est obsecutus, rogavitque Patres, uti postremo Decreto suo id modò adscriptum vellent, *Quod voluntate Regis fiat*: sed isthuc planè abnuêre: postulanti verò uti Commentarius portoriorum, ac mercium ex quibus hæc penderentur, in Consilio regio fieret, sicuti Rex edixerat, id modò sunt gratificati uti Brussellus, ac Ferrandus quibus Senatus id negotii dederat, huic apud Gastonem operam darent, neque tamen conficerent nisi priùs consulto Senatu quidquam.

Dum hæc, atque alia hujuscemodi inter Aulam, & Senatum disceptantur, atque domi res publica pessùm ibat, foris tamen incredibili eorum qui hanc gerebant virtute sustentabatur. In Hispaniâ quid præclarè gestum fuerit suprà diximus, sed procul id ab Aulæ, atque Urbis conspectu: Belgium est in propinquo, ubi quæ prospera, vel adversa forent, ea magis ad rem publicam pertinere videbantur. Hæc Condæo provincia erat in quam Carolus Portæus Melleraïus Equitum Tribunus ac rei tormentariæ Præfectus cum copiis præmissus Atrebates advênit, atque eò in gravem incidit morbum: Armandus Carolus filius adolescens cùm de salute Patris conclamatum videretur, ab Rege in rei tormentariæ Præfecturâ, cæterisque patris muneribus huic suffectus est, mansitque ad exercitum, operam Regi navaturus, pater tamen paulùm ab morbo recreatus domum saluti consulturus abiit. Brevî & ipse Condæus in Belgium est profectus: comitabatur Gramontius item Equitum Tribunus, qui huic magno usui fuit. Ypras oppugnare consilium Condæo erat, quod uti clàm hostes esset, primùm Atrebates usque processerat, dein subitò Peronam regressus in Veromanduis, atque aliis circùm regionibus copias collocat, quæ res magis Cameraco, quod in propinquo est, cæterisque ad superiorem Scaldim, aut in Hannoniâ locis, quàm his quæ ad Legiam amnem, aut Oceanum posita sunt, bellum ostentabat.

Intereà loci commeatus, atque alia quæ incœpto usui forent, Atrebates supportabantur: quæ ad Bassæam, Bethuniam, atque alia loca in hybernis, aut præsidiis fuerant copiæ, majori quàm ut ea defenderent numero, eódem convenire jussæ: Ramsavius E. T. qui Dunkercæ, *a* Palüavius Clerembaltius qui Curtraco Præfectus erat, ille quà Ypræ ad Oceanum, hic quà ad Legiam Urbs spectat, eam dictâ die circumsidere jussi, Ramsavius prætereà commeatum, tormenta, atque alia graviora ab Dunkercâ, Icio portu, atque aliis vicinis locis, quò convecta fuerant, per fossas quæ ab Oceano ad Ypras pertinent, navigiis advehere: dein ipse Condæus Ypras versùs per Atrebates contendit, & postquàm alias res agere se simulaverat ludificando hosti, postremò circùm urbem consedit.

a Le Marquis de Palüau de Clerembaut.

Quà ab Comene, & Menene ad Ypras iter est Condæus, quà ab Armentariâ, & Varnetone Gramontius, quà ab Audomari-fano, & Ariâ Ramsavius, quà ab Dixmudâ, & Brugis Palüavius habuêre caf-

tra, quæ subitò vallo, fossâque munita sunt. Condæus Galliæ fines prætergrediens eò *a* Valbecurium Nettancurium cum idoneo copiarum numero reliquerat, qui finitimis oppidis præsidio esset, prætereà apud Atrebates, Bethuniam, Bassæam, Venantii-fanum Cohortes quatuor, atque Helvetiorum Centurias tres collocaverat, quare omnia in tuto esse videbantur. Apud Curtracum modò quod propiùs castra erat, graviter est offensum, nam magna pars præsidii uti tanto Condæi exercitus auctior esset, oppido abducta fuerat.

1648.

a Nettancour Marquis de Vaubecour.

Id ubi Leopoldo compertum, primùm apud Comenem, & Viroviacum traducto Legiam exercitu ad Condæi castra propiùs accessit, sicuti ea tentare consilium esset: dein ad Curtracum flexit iter, oppidum nullo negotio expugnat, dein Castellum, atque Arx dedita, quâ in re plus mali, damnique, quàm in Ypris posteà captis boni nobis evênit: nam Curtracum procul in hostico ad Legiam est, castello, atque Arce quæ ab Gassione magnis sumptibus exædificata fuerat, firmissimum, quod adeò facilè erat defendere, si solitum eò fuisset præsidium, Ypræ verò vasta Urbs, atque disjecta, eóque magis obnoxia hosti. Hæc per sexdecim dies oppugnata, dein Condæo dedita: *b* Motterius qui Urbi Præfectus erat, cum trecentis, & quinquaginta equitibus, mille & ducentis peditibus abscessit: subsecutum est oppidanorum agmen ad sex armatorum millia, qui urbem haud impigrè defensaverant, quosque in hac tùm captâ porrò agitare pigebat, tædebatque. Inter oppugnandum *c* Fresnelius in Condæi Cohorte Centurio, Vetipontius, & Grisæus in Prætoriana Legione Procenturio, ac pauci alii interempti. Sed apud hostes plus ex recepto Curtraco lætitiæ, quàm ex perditis Ypris doloris inerat, quibus Palüavium Rex præfecit.

b Le Comte de la Motterie.

c De Fresnel, De Vieupont. De la Grise.

Leopoldus ubi Ypras deditas esse nuntiatum est, interim dùm Condæus mænibus, ac munitionibus reficiundis operam dat, vallumque, & castrorum fossas ut ne posthàc hostibus usui forent, demolitur, veritus uti mox quidpiam mare versùs inciperet, eò Sfondratum dimisit, ipse apud Varnetonem habuit castra. Non omninò fallebat hostem aliquid Condæum Oceanum versùs moliri: nam forte Ramsavius infirmum apud Ostendam quod oppidum ad Oceanum positum est, præsidium esse resciverat, quò adductus est, ut hoc potiri se posse speraret, si improvisus accederet. Id uti faceret Dunkercam ab exercitu redit, atque expedita navigia cum copiis subitò conscendit. Intereà Condæus Dixmudam versùs movit, sicuti tentaturus oppidum, reverà uti Sfondratum ab Ostendâ averteret, quod ex sententiâ factum.

At Ramsavius quoniam tardiùs solverat portu, expositis modò in terram quadringentis militibus, subitò recedente maris æstu, atque vento ab terrâ increbrescente, missoque imbre, his denique in littore fœdè desertis, cum omnibus navigiis retrocedere ad Dunkercam undè solverat, coactus est. Qui relicti in nudo littore fuerant, ii cùm ab Ostendæ præsidio, tùm ab equitibus, peditibusque quos Sfondratus

1648. hâc de re factus denique certior eò miserat, oppressi sunt. Fuêre qui ita existimarent, Ramsavium ex ingenio gentis, nam is Germanus est, plus satis vino deditum dùm poculis immoratur, hanc sicuti complures alias opportunitatem corrupisse, virum cæterà egregium, scientiâ, atque usu rei militaris clarissimum.

Hostes ubi Condæum captis Ypris Oceanum versùs, & Legiam diutiùs morari vident, nequedum æstivis facere finem, diversissimâ parte ad Scaldim, & Sabim amnes bellum transferre parant, uti Condæus ad *a* Phrudis fontes tuendis Galliæ finibus redire cogeretur. Eâ gratiâ *b* Bucoïus Comes, Cimaïus Princeps, & Garcia Comes Cameraco Præfectus duodecim armatorum millia cùm ex vicinis præsidiis, tùm ex iis copiis quibus Beccus Lucemburgensem obtinebat agrum, prætereâ ex Lotharingicis coëgere, quibus Casteletum, Quintini-fanum, Guisium, aut Rupem regiam oppugnaturi videbantur.

a La Somme.
b Le Comte de Bucoy. Le Prince de Cimay. Le Comte Garcia.

Horum consiliis ut occurreret Condæus, Legiam inter, & Oceanum quatuor equitum, peditumque millia Ramsavio, quibus hanc obtineret regionem, reliquit, jussitque Castellum apud Knocquiam, Furnas inter, Dixmudam, & Ypras cœptum, ad eam fossam, quà commeatus ab Furnis Ypras advehebantur, permunire: ipse ab Ypris Casteletum ad Scaldis fontem magnis itineribus per Atrebates contendit. Sed hunc Leopoldus breviori itinere antevenerat, properans uti quod Garciam incœpisse in finibus nostris arbitrabatur, id perficeret: verùm is progressus ad ea quæ suprà memoravimus oppida, nullum horum oppugnare ausus fuerat, atque adeò abscesserat Landrecium: quò factum est, uti Leopoldus apud Matrolas Cœnobium loco naturâ munito restiterit, atque stativa habuerit. Landrecium, atque Avennæ oppida hostium munitissima in propinquo sunt, prætereà hanc regionem interfluunt amnes ad commeatus subvehendos, atque ad loci munitionem opportuni: sed eò segnis Leopoldi mora fuit, prohibente Condæo ut ne quid operæpretii faceret. Igitur ad Legiam regressus est, atque ad Varnetonem stativa habuit, ac permunivit.

At Condæus ab Reginâ accersitus properè ad Urbem venit, dein ad Castra rediit, atque ipse ad Legiam sicuti Leopoldus movit. Cum Condæo in Aula consultatum aiebant, quo pacto insigne quidpiam adversùm hostes faceret, cujus rei famâ Senatus, Populusque in viam reduci possent, aut si opus ad id copiis foret, quæ in Belgio erant, eas concusis hostium opibus deducere sine rei publicæ damno ad Urbem copia foret. Condæus nihil magis quàm acie cum hoste decertare cupiebat juvenis gloriæ avidissimus, sed æstivorum perpetuo labore fessas copias Hispanis inter præsidia sua agitantibus, ex quibus exercitum augere ubi vellent, facilè poterant, objectare haud satis tutum existimabat, censebatque Erlacum Brisiaco Præfectum evocandum ab Alsatiâ cum Germanorum quibus præerat copiis, quæ ubi advenissent, ibi verò nihil in se moræ futurum, quin cum hoste collatis signis dimicaret, pugnamque ederet memorabilem. Secundùm hæc Erlacus properè

ad Condæum in Belgium venire cum omnibus quas habebat copiis jussus est.

Intereà Condæus ad Souchias Lentsio haud procul consederat, quò Bernontium Ariæ Præfectum coacto ex vicinis præsidiis idoneo militum numero Venantii-fanum obsidere nuntiatum est. Eò subitò Condæus movet, cujus advenientis famâ territus Bernontius ab incœpto destitit, seu id simulaverat, uti nostri ad se versùm venirent: nam intereà loci Sfondratus cui inter Legiam, & Oceanum datam ab Leopoldo provinciam suprà memoravimus, cum copiis quibus præerat, hæ quatuor millium armatorum fuêre, ac præterea tribus quos ad eum Leopoldus ab Varnetone miserat millibus ad Furnas accesserat, oppidum oppugnaturus, quod cessante Condæo, atque Ramsavio, postremò ab Præfecto *a* Bosqueto viro forti, postquàm egregiè pro naturâ loci propugnaverat, hosti deditum est. Condæus existimaverat Sfondratum non priùs opera admoturum oppido, quàm castra vallo, fossâque munisset, quod se facturum simulaverat, verùm ab opere castrorum brevi militem ad oppugnationem oppidi deduxerat, quò factum est uti subveniundi spatium Condæo non fuerit: Ramsavius permuniendo apud Knocquiam Castello intentus erat, neque satis militum ad hostem pellendum habebat.

a Du Bosquet.

Receptis Furnis Leopoldus stativis quæ apud Varnetonem ad Legiam habebat movit: cætera ad hunc amnem loca in ejus erant potestate, præter Eyterram, quam nostri præsidio tenebant, traducendo militi, atque commeatui ubi opus esset: hanc ipsis facultatem adimere Leopoldo consilium fuit, atque eâ gratiâ Eyterrâ potiri. Eò igitur duplici agmine contendit, alterum ipse, atque Beccus cis Legiam, alterum trans amnem ductavit Fuensaldanius, neque Condæo copia fuit subvenire oppido, tanta in eâ re celeritas est ab hostibus adhibita, quamobrem deditum iis est ab Præfecto præsidioque. Dein hostes cis Legiam progredi cæpêre: primùm agmen Bucoïus ductabat, qui ab Eyterrâ movens nostris ab Mervillâ quod item oppidum ad Legiam est trans amnem, atque ab aliis vicinis cis amnem locis Atrebates versùs moventibus ad sinistram fuit. Ad lacessendos hostes Condæus Colinium Castillionum cum parte primi agminis dimittit, ipse cum Gramontio subsequitur. Tanto impetu Colinius in hostes invectus est, ut qui ultimi essent, postquàm tantisper restiterant, perturbatis denique ordinibus abscederent, cæsi quidam, captique, vulnerati complures, inter quos *b* Belvisæus Tribunus: è nostris *c* Persanus glande brachium est ictus, præterea è Legione prætoriâ, atque è Corbevillii Arnaldi sclopetariorum equitum alâ quidam dùm egregiè rem gerunt.

b Le Colonel Beauvisé.
c Le Marquis de Persan.

Sed ea res facta ex sententiâ virtutem quidem nostrorum hostibus porrò ostentabat, cæterùm ad belli summam parùm conferebat: hostes validi, nam numero militum potiores, aut in fines nostros transire, aut retrò ad Oceanum versùs flectere iter poterant, neutrum propter pauciores copias satis prohibente Condæo. Is tamen apud Mervillam

1648. Villequierum cum idoneo copiarum numero ſubſiſtere juſſerat, ſi fortè Leopoldus itinere converſo Legiam exercitum traducere, atque ad Oceanum tendere vellet. Sed præcipua Condæo cura erat ſuſtentare rem, uſquè dùm Erlacus cum Germanorum copiis adveniſſet, nam tum non modo tantula quæ fecerat in Furnis, atque Eyterrâ ab hoſte receptis damna ſarcire, ſed & cum eo acie decertare copiam fore ſperabat. Jam Erlacus ad Atrebates proceſſerat, cui Condæus Valbecurium cum aliquanto militum numero obviam mittit, ad Souchias haud procul Lentſio, qui & dux itineris, & præſidio foret, ac denique Erlacus Bethuniam, quò Condæus caſtra habebat advenit. Ibi verò ipſe quid hoſtis conſilii cepiſſet anxius, cis, tranſque Legiam diligenter exploratum mittebat, uti quò flecteret iter, certior fieret, nam ſi ad Oceanum, aut in Galliæ fines tendere vellet in incerto erat. Intereà ad famam pertinere viſum Eyterram hoſtibus nuper deditam recipere, quod ab Villequiero qui apud Mervillam uſquè reſtiterat, factum eſt: capti in oppido Centuriones tres, milites ducenti: è noſtris *a* Guerchius eò cæſus, qui uti fermè adoleſcentes nobiles in Gallia voluntate, ſuiſque ſumptibus militabat, præterea Bar in prætoriâ Legione Centurio leviter eſt vulneratus.

a De Guerchy.

Intereà hoſtes aliquantùm itineris præceperant, & ad Vendini pontem Leopoldus traduxerat copias, ſicuti Belieropleſſius Baſſææ Præfectus, quæ in propinquo eſt, ad Condæum ſcribebat, viderique hoſti conſilium eſſe Lentſium oppugnare. Continuò Condæus Baſſæam contendit, Erlacum, atque Villequierum omiſſo Legiâ ſubſequi jubet, ac poſtridiè uti de hoſtibus cognoſceret anteiit agmen, paulúmque progreſſus unde in planitiem deſpectus erat, hoſtes magno numero ante Lentſium ſtare in acie conſpicatur, quorum vicinitate perterrefacti noſtri qui in oppido erant, neque ſuam, neque alienam virtutem experti, neque tormento ullo hinc, aut illinc adacto dedidêre ſeſe. Eò ſibi Condæus magis, ac magis properandum conſtituit, uti tantùm ab his militiæ dedecus admiſſum, atque incommodum rei publicæ illatum inſigni aliquâ hoſtium clade compenſaret, ſimul hos Galliam ſicuti conſtituiſſe videbantur, ingredi prohiberet.

Sub veſperam quo modo acies inſtrueretur inter duces conſultatum. In cornu dextro novem equitum alæ fuêre, quibus Beljocus præfuit, Condæus eò ipſe ſibi locum delegit: unà fuêre Villequierus Legatus, *b* Nigro-monaſterius, atque Goyonus Muſſaïus Caſtrorum Præfecti ambo, *c* Forſius Vigeanus aciei Inſtructor. In cornu ſiniſtro tantumdem equitum fuit, quibus *d* Iſſlabonus adoleſcens Ellebovii viri è Lotharingicâ Gente principis filius præfuit, eò curabat Gramontius E. T. atque unà erant Fertæus Sannectarius Legatus, Sammegrinus Caſtrorum Præfectus, Leinvilla acieii Inſtructor. In mediâ acie pedites, Prætorianorum manus duæ, Helvetiorum una, Scotorum una, Picardiæ Legio ac Gaſtonis Cohors propter militum paucitatem manum unam modò faciebant, Perſani, & Erlaci Cohortes, quarum hæc

b Loüis de la Tremoüille, Marquis de Noirmonſtier.
c Le Marquis de Fors du Vigean.
d Le Comte de l'Iſſlebonne.

erat Germanorum, locatæ eò fuêre. In fronte tormenta dispoſita, queis *a* Coſſæus Briſſacus præerat. In ſubſidiis erant gravioris armaturæ equitum alæ quinque, atque levioris armaturæ una. Peditibus qui in mediâ erant acie, atque his ſubſidiariis equitibus Colinius Caſtillionus præeſſe juſſus. Cornui dextro in ſubſidiis fuêre equitum alæ octo, atque eò curabat Arnaldus Corbevilla caſtrorum Præfectus, cornui verò ſiniſtro ſeptem, queis Belieroplessius præfuit. Inter hæc equitum ſubſidia peditum aliæ manus quinque permixtæ fuêre, atque ea ſecunda fuit acies: poſtremum ſi quid duriùs accidiſſet ſubſidium in tertiâ locatum eſt acie, Erlacus videlicet cum equitum alis quinque, monitus ab Condæo ut niſi magnoperè res moneret, in prælium ne deſcenderet, huic aderat *b* Raſillius Caſtrorum Præfectus. In eo poſtremò ſubſidio magnam fiduciam ſæpiùs Imperatores habuêre, ſeu ut in re perditâ ſuis eò perfugium eſſet, ſeu in dubiâ, atque aſperâ prælium reſtituerent, & victoriam reportarent.

1648.

a De Coſſé, de Briſſac.

b De Raſilly.

Ita inſtructus ex heſterni conſilii ſententiâ exercitus XIV. Calend. Sept. ubi primùm luceſcere cœpit, in eam quæ vicina erat Lentſio planitiem deſcendit. Tria præceperat Imperator, primùm uti ſeſe procedentes ſedulò intuerentur alii alios: irent æquâ fronte media acies cum cornibus, idem in ſubſidiis fieret, intervalla cùm inter principia, & ſubſidia, tùm inter ſe equitum alæ peditumque manus ſervarent: ſecundò ut ad pugnam irent lento gradu, virtute magis, quàm impetu rem benè geri: poſtremò priùs hoſtem quàm ſeſe glandes ſclopetis mittere ſinerent, neque id ipſi niſi ex propinquo facerent. Ubi eſt in planitiem deſcenſum, nulli eò viſi hoſtes, nam ad Lentſium paulò longiùs abſceſſerant, quò cùm Condæus proceſſiſſet, hos in acie oppidum propiùs conſpicatur: huic applicaverant cornu dextrum, in quo Hiſpani, ac Belgæ equites, ante eos voragines, ac viæ cavæ fuêre: media peditum acies loco ſaltuoſo, & naturâ munito: in edito ſiniſtrum cornu erat, ad quod calles anguſti, & ſingulorum modò hominum capaces ferebant.

Ubi hoſtes eo pacto pugnam detrectare Condæus videt, in propinquo ponit caſtra, editiori quàm cætera loco: ſed eò neque aquæ, neque pabuli copia erat, quò factum eſt, uti poſtridiè caſtra movere neceſſe fuerit. Intereà eminùs res geſta ſclopetis, tormentiſque, dein conclamatis vaſis multâ jam luce, ut ne quid ea profectio fugæ ſimile haberet, Condæus movit. Tunc qui cum Erlaco equites erant, ii in agmine principes facti, dein qui in ſubſidiis fuerant proceſsêre, poſtremò qui in primâ acie ſteterant clausêre agmen, uti ſi decertandum foret, converſo ad hoſtes gradu id eodem quo pridie decretum fuerat ordine fieret. At hoſtis noſtros abire conſpicatus, ſeu metu id facere crederet, ſeu ſpem nactus in abſcedentes, ut ferè fit, benè gerendæ rei, Lotharingicum equitatum, qui in ſiniſtro cornu erat, emittit, hi tanto impetu in dextrum noſtrorum cornu illati, uti cedere cogeretur loco: Caſtillionus qui erat in propinquo cum his equitibus quos ſubſidiarios mediæ aciei futuros fuiſſe diximus, tantam Lotharingicorum equitum vim

1648.

Villequiero, & Nigromonasterio adjuvantibus sustinere conatur: sed & quæ cum eo erat Gastonis equitum ala loco cessit, captusque est *a* Brancacius Villarsius Tribunus, dein gravioris armaturæ equites excipiunt pugnam: hi sustentavêre rem, impetumque hostium inhibuêre. Intereà Condæus qui in dextro cornu fuerant equites, locoque cesserant, eos in unum conductos ad pugnam reducit, qui ubi conferti redeunt, gravioris armaturæ equitum ordines perturbavêre, ipsique invicem conturbati sunt: quò factum est, uti Condæum ad hostes euntem pauci sequerentur, compluribus in secundam quæ in subsidiis erat aciem dilapsis. Qui in hac acie integri erant equites, eos in horum qui pulsi, aut perturbatis ordinibus abscesserant, locum Condæus subducit, atque redintegrat adversus Lotharingicos Equites pugnam, qui denique loco cessêre, & ad suos redière. Tum in dextro nostrorum cornu, atque in mediâ acie, & in utriusque subsidiis omnia in integrum restituta, spatiumque fuit Condæo, atque Gramontio, qui ab sinistro cornu ad eum accurrit, colloquendi, ac consultandi, ab quibus decretum denuò est rem universam prælii fortunæ committere.

a Braneas, Marquis de Villars.

Intereà hostes delibatâ, ac satis ex Lotharingicorum equitum successu exploratâ, sicuti rebantur, victoriâ præclari accesserant, & quem locum pridiè Condæus castris habuerat, paulùm quàm cætera sicuti memoravimus editiorem, eum acie instructâ tenuêre. In dextro cornu *b* Linæus, & Bucoïus: in sinistro Salmius, & Lignevilla: in mediâ acie Beccus curabant: in subsidiis erant Leopoldus, & Fuensaldanius. Octava ab mediâ nocte hora erat, cùm acies nostra ad hostem tametsi edito loco positum procedere cœpit. Sexaginta ab eo passus aberat, atque tormentis dudùm agebatur, cùm Condæo visum subsistere, atque aciem paulisper constituere, dein lento sicuti præceptum fuerat gradu ire perrexit. Paulò plus quàm quatuor passus inter utramque intercedebant aciem, cùm hostes sclopetis emisêre glandes, rati scilicet id sibi magno usui futurum si in nostros tam propinquos occuparent glandes mittere, quibus icti plerique caderent. Sed in prælio qui ultimus hosti perniciem adferre potest, is haud dubiè victor evadit. Igitur nostri ex præcepto Imperatoris ultimi sclopetis suis usi sunt, simul Condæus unà cum equitibus procurrit, atque hostes perturbatis ordinibus in secundam suorum aciem compellit, quos Villequierus, & Mussaïus cupidiùs insecuti ab his postquàm egregiè pugnaverant, capti sunt. Sed alii vicissim in dextro nostrorum cornu equites pulsi ab hostibus usquè ad subsidia fuêre, tam variâ fortunâ pugnabatur: eò utrimque ab ipsis subsidiis prælium exceptum est, diúque varium, incertum, atque anceps cùm in cornibus, tùm in ipsa mediâ acie fuit: donec tantam omnium rerum perturbationem conspicatus Erlacus, ibi verò cum postremò suo subsidio in aciem descendit, quo fretus maximè Condæus eâ parte hostes cædit, fugatque, & quatuor equitum alas qui persequantur dimittit, ipse ad id quod reliquum erat adjicit animum.

b Le Prince de Ligne. Le Comte de Bucoy. Le Comte de Salme. De Ligneville.

Gramontio in sinistro cornu postquàm primi in tumulum ab hosti-

bus

1648.

bus incessum evaserant, secutaque erant subsidia, eadem propè quæ Condæo fortuna fuit, aspera, dubia, incerta: aderant Sammegrinus, & Islabonus, prætereà Fertæus Sannectarius, ac postremò Belieroplessius cum subsidiis, quibus in eo cornu præesse jussus erat. Hujus adventu nostri qui multitudine hostium coacti tantisper loco cesserant confirmati postremò hostes fudêre, atque fugavêre. In mediâ acie Castillionus impigrè rem gerebat, Prætorianorum manus duæ unam Hispanicam, & Germanicas duas fregerant: Heluetii manus una, Picardiæ, & Gastonis Cohortes in unam coactæ manum, Scotica, Persana, & Erlacia quos adversùm ierant, eos profligaverant: sed qui in subsidiis erant hostium equites, peditibus nostris nequicquàm prælio uno perfunctis intervenêre, Prætorianosque, & Helvetios disjecerant, cùm Castillionus gravioris armaturæ equites in medios induxit hostes, quorum operâ ad restituendos Prætorianorum, atque Helvetiorum ordines spatium fuit, dein capessunt de integro pugnam, resque acriùs quàm anteà geritur.

Intereà alii hostium equites ad nostra peditum subsidia pervenerant, qui ab Condæi, & Contii Cohortibus excepti, sclopetis petiti, ac prælongis hastis disjecti sunt. Jam omnes pedites, equitesque alius aliò pugnabant, urgebantque hostem, nequedùm tamen fugiebat, tametsi eò inclinata res erat: cùm ab dextrâ Condæus, ab lævâ Gramontius profligatis hostium cornibus mediæ eorum aciei tunc cùm maximè nostris ab fronte urgentibus intentæ ab latere utrimque aperto, atque ab tergo intervenêre: ita miseri undequâque circumventi ad unum cæsi, captive. In propinquo Lentsium erat, quò plerosque fuga tulit: eódem Condæus cum omnibus copiis præeunte equitatu qui hostes prosequebatur contendit. Oppidum subitò deditum victori est Villequieri operâ, qui pugnæ initio captus, ac Lentsium abductus fuerat. Qui minùs fessi ex equitibus nostris visi, eos Condæus Duacum versùs hostem persequi jubet, nam eò ab Lentsio intenderat fugam.

Tormenta hostium triginta octo, commeatus omnis, rates quæ plaustris sternendo ubi opus foret ponti vehebantur, impedimenta propè omnia, vexilla peditum equitumque CXX. capta, ampliùs quingenti turmarum duces, Tribuni, Centuriones, Procenturiones, Vexillarii, quos inter insignes fuêre Beccus qui in mediâ hostium curaverat acie, Lucemburgensemque obtinebat Agrum, filius ejus *a* Belfortius Baro, Lineus vir Princeps, qui omni hostium equitatui, *b* Santamorius Comes qui rei tormentariæ præfuerat, *c* Crepacorius Baro Avennis Præfectus, atque alii complures, omninò captivorum numerus quinque millia, cæsorum tria millia fuêre. Nec incruenta nobis victoria fuit, *d* Sanvallius Porcheusius, & Matarellus, Denmarius, Noncurius, Hericurius, Cavoysius Centuriones, & Vicecenturiones è Prætorianis: ex Helvetiis *e* Hessius Glaronensis, Gebelius Solodorensis Centuriones, prætereà Surius Solodorensis Vicecenturio: *f* Loïgnius è Picardiæ Legione, è Gastonicâ Turrius, ex equitatu Beljocus Angianæ turmæ pro Angiano Condæi

a Le Baron de Beaufort.
b Le Comte de S. Amour.
c Le Baron de Crevecœur.
d Porcheux de S. Val. Matarel. Danemarie. Noncour. Hericour. Cavoys.
e Hessy. Guebeli. Sury.
f Loigny. de la Tour. D'Oisy. La Motte D'Escars. Fraiseliere. Roisy. Cambour, le Colonel Salbric. La Sale. Comblé.

1648. filio Dux, Oysius in Marsillaci Rupifocaldi Turmâ vicarius, è Gastonis alâ Mottæus Descarsius, è Chappæi alâ Fraisilierus, è Fertæi Sannectarii alâ Valbecurius, & Roisius, è Mazarini alâ Camburius Tribunus, è Salbrici alâ ipse Salbricus Tribunus, prætereà Lasalius, è Ravanelli alâ Joconius, è Nigriloci alâ Comblæus cecidêre: prætereà vulnerati complures quorum aliqui mox interiêre, *a* Bellebrunus inter Prætorianos Centurio, Nevillanus Niortio oppido apud Pictonas Præfectus in Melleraii equitum alâ turmæ unius dux, Normanvilla Marchio, Salinsius Fayus inter Prætorianos Vicecenturio.

a Bellebrune. Neuillan. Le Marquis de Normanville. Faye de Salins.

Ab hac victoriâ Condæus Furnas quas hostis nuper receperat, oppugnandas esse decrevit, quod negotium dat Ramsavio, qui proximam regionem ab Legiâ ad Oceanum, Galliæque fines sicuti suprà diximus obtinebat. Quæ regio autem ab Furnis ad Sociarum Civitatum fines in Hispanorum ditione est, eam obtinebat Sfondratus cum idoneo copiarum numero. Ramsavius & ipse copias habebat quibus provinciam tueretur, has Condæus auxit, mittendo ad eum Castrorum Præfectos duos Valbecurium, & Castelnavium Malvicieram cum quatuor armatorum millibus. His fretus Ramsavius Furnas versùm movet. Sfondratus haud procul oppido apud Stenkercam stativa muniverat, quæ partim amnis, cætera tegebant fossæ in hac humili regione aquis ex agris subducendis frequentes: hæc stativa magno militum labore, atque periculo expugnata, Poloni pedites nando amnem intereà dùm ratibus jungitur superavêre, atque alia militaria navi fecêre, Galli continuò subsecuti, atque hostes magnâ vi adorti postremò fugavêre: hi Dixmudam, & Neoportum abscessêre, dein Ramsavius circùm Furnas castra ponit. Sed Condæus ex copiâ rerum veritus ut ne hostium ab nuperâ clade reliquiæ omnes quæ haud exiguæ erant, Sfondrato conjungerentur, ac Ramsavium Furnarum obsidioni intentum, impeditumquè adorirentur, eò ipse cum Erlaci copiis properat. Ubi advenit avidus omnia visundi, faciundique, dùm opera conspicatur ad oppidi fossam instituta, glande femur ictus est: nihilo seciùs tamen perductis sicuti Condæus præceperat, ad propius fossæ latus operibus indè pulsi hostes sunt, munitusque nostrorum super fossâ stationi locus, quâ re illi perculsi deditionem fecêre: hujus hæc una conditio dicta ab Condæo est, uti videlicet in potestate Ramsavii essent, quò permutarentur cum iis qui in Ostendæ littore nuper expositi, relictique, capti ab hostibus fuerant: postpaulò copiæ in hyberna dimissæ.

In Urbe ubi de Condæi victoriâ nuntiatum est, continuò ab Rege decreta in majori Templo supplicatio, ob rem ab illo benè gestam. Rex ipse & Anna Regina mater cum Aulâ frequenti, prætereà Senatus, Rationum, & Vectigalium Curiæ, Urbanique Magistratus supplicatum iêre. Omnes Ordines Condæum in cœlum ferre, egregia ejus commemorare, urbium expugnationes, victorias, virtutem, & fortunam in eo æquabiles. Sed finis æstivorum prohibuerat, quominùs ex hac victoriâ tantum fructum res publica caperet, quantus initio fuisset;

ſatis tamen magnus Adminiſtris videbatur, qui hanc magis uti domi res publica comprehenſis quibuſdam ex Senatu quieta, quàm uti foris amplior eſſet, animis præceperant: neque aliâ gratiâ cum hoſte dimicandum, remque fortunæ permittendam cenſuerant: quo fiebat uti plerique dictitarent, hos ſuam hanc magis de Senatu, Populoque quàm Condæi de Hiſpanis hoſtibus victoriam arbitrari.

Aulam inter, & Senatum magnas eſſe lites ſuprà demonſtravimus, eo Hiſpani lætari, atque exiſtimare tempus adeſſe, quo rem ſuam propè lapſam reſtituerent: nam mirifica gentis hujus in adverſis conſtantia eſt, dùm fortunam opperitur. Id jam decimum tertium annum faciebat, nihil tot cladibus acceptis, provinciiſque, atque urbibus amiſſis mota, aut deterrita quin fortunæ viciſſitudinem patienter expectaret: præterea ubi virtute parùm procedit, more ſuo dolis, atque fallaciis contendit. Foris Socias Civitates ab fœdere noſtro averterat, tunc autem inter nos lites, atque turbas aut ſerebat, aut fovebat ſedulò, cui malo dùm obviam itur ab Aulâ, & qui ſeditionis duces fore videbantur, eos Adminiſtri conantur amovere, fœdè ab his offenſum eſt.

Ab Templo quò de Condæi victoriâ honos Deo immortali habitus fuerat, Ludovicus, atque Anna mater redibant in Regiam, Prætoriani de more, atque Helvetii per vicos quà Regi tranſitus erat, ſtabant in armis, cùm intereà Comingius Vicecenturio Cuſtodum Reginæ corporis cum decem ex hac Centuriâ militibus ad Bruſſelli Senatoris ædes properat, hunc ſtatim comprehendit, atque abducit. In viciniâ primò tumultuatum, clamitare omnes indigniſſimè factum, dein & abducto Potiero Blammenio crevit rumor, ſinguli pro ſe quiſque arma capere, per vicos, plateas, atque fora fremere. Prætoriani ſicuti juſſi erant, atque Helvetii pontes obſident, ut ne plebes quæ cis, tranſque Sequanam incolit, coïre vellet, dein multitudini impares circùm Regiam ſtetêre, ſi qua ab plebe ingrueret vis, eam prohibituri.

Joannes Paulus Franciſcus Gondius patruo Archiepiſcopo Pariſienſi datus Adjutor, Coadjutorem appellant, per Urbem pedibus iit ſacro ſicuti Supplicationi adfuerat habitu, quo plebi venerabilior eſſet, hanc obſecrans, ut ab armis diſcederet, atque in poteſtate Magiſtratuum eſſet: hæc enimverò ſe negare uſque ceſſaturam, donec Bruſſellus, atque Blammenius ad Urbem reducerentur. Id ſe Gondius ab Reginâ poſtulaturum recipit, atque eâ gratiâ ad Regiam pergit ire, plebem quâ tranſibat benignè appellando, ſicuti mollire animos, atque iram multitudinis ſedare vellet: cæterùm longè aliter ſentiebat, homo potentiæ avidus, cui adipiſcendæ perturbatam, quàm pacatam rem publicam malebat. Is nuper ab Reginâ Inſulam Franciæ ſibi dari provinciam flagitaverat, quam *a* Hercules Rohanus Mombaſonus ſimul & Præfecti Urbis Munus abdicare dato pretio, ut hæc Gondius obtineret, paratus erat. Sed homini ambitioſo qui rebus divinis in Urbe præfuturus eſſet, eam & ipſi regendam permittere haud ſatis tutum Reginæ viſum.

a Le Duc de Mombaſon.

1648. Lutetia Parisiorum Insulæ Franciæ caput est, quo nomine agrum appellant, qui ab Urbe circumquâque satis patet: sed Gondius & Pontificatu, & hac fretus provinciâ sperabat se Reginam adducturum, uti sibi mox ab Pontifice Cardinalatum impetraret, nam cujus in potestate divina, humanaque in Urbe forent, id ei hanc minimè negaturam: postremò ubi Cardinalatum esset adeptus, se parem fore Mazarino, atque de gratiâ, & potentiâ ex æquo cum eo certaturum. Hæc ampla, atque magnifica juventus prona ad ea quæ facilè sibi fingit credenda subjiciebat animo, cæterùm ipse suas spes nimiùm festinando corrupit. Sed & hæc per mediam Urbem inter armatos cives in sacro habitu, ac propè concionabundi in Regiam profectio eò pertinebat, uti Senatui, Populoque suum de Brusselli, & Blammenii reditu studium ostentaret, ac si fortè Regina ab se posset adduci, ut hos dimissos vellet, hujusce rei gratiam occuparet, atque adeò clarior, & utrisque carior evaderet. Ubi in Regiam advenit, quid in Urbe ageretur Reginam edocet, atque eò rem rediisse, ut ni plebes Brussellum, ac Blammenium reductos videat, maximo in periculo futura sit: talem Gondii orationem Regina est aspernata, scilicet quem satis sciret novis rebus studere, ac de his moliundis cum plerisque ex Senatu congruere.

Intereà increbrescebat rumor plebem ad Regiam venire armatam, atque infestam, cui Melleraius, & Hospitalius Equitum Tribuni cum plerâque Nobilitate occurrere, ac moram injicere jussi, blandè alloquendo, ac benignè pollicendo. In equis omnes Regiâ egressi ubi ad plebem devenêre, hæc enimverò nihil æqua, aut dicto audiens fuit: sed continuò ortus est ab multitudine clamor, ac subsecuta lapidum grando Melleraium, atque alios receptui consulere coëgit. Inter hæc fortè sclopeto breviori emissa glans quempiam ex plebe attigit, interemitque, quæ res multitudinem magis, magisque accendit. Catenæ ferreæ validæ quæ in finibus vicorum sunt, prohibendis ubi res monet, ut ne commeent equis, carrisque, & rhedis, statim prætenduntur: additæ prætereà ex omni materiâ quæ ad manum fuit, subitariæ munitiones, uti singulis modò pervii vici essent: per Urbem stationes quò Populo lubuit dispositæ, atque ita quod diei reliquum fuit, exactum. Quæ subsecuta est nox, ea quietem animis, perindè ac corporibus adferre visa, neque postridiè manè plebes movebat quidquam, uti crederes tumultuandi finem fecisse, cùm Seguierus Cancellarius objectus oculis hesternam excitavit iram.

Is per pontem novum rhedâ vectus ibat in Curiam, cumque ad diverticulum quo ab medio ponte ad eam itur, pervenisset, progredi ultrà coactus est, propter objectam eò loci pridiè ab oppidanis munitionem, quæ rhedæ transitum prohibebat. Igitur majori circuitu, per Augustinianorum vicum pergit ire, quo plebes grege facto primùm maledicta in hominem, dein saxa in rhedam ingerit. Illic Ludovici Caroli Alberti *a* Luinæi ædes sunt, qui Seguiero affinis est: has ingreditur, atque obseratis foribus plebem attinet, quas dùm molitur, nihil ip-

a Le Duc de Luyne.

1648.

ſe tanto quod imminebat periculo perturbatus, qui occultiſſimus, atque adeò tutiſſimus in ædibus locus viſus, eò recipit ſe, atque mortem ſi hæc obeunda reipublicæ causâ foret, conſtanter opperitur. Effractis denique foribus multitudo in ædes irrumpit, hominem primùm quæritat, dein objecta Luinæi veſtis, ac cætera ſupellex in medio poſita plebis animum ab eâ quam meditabatur cæde, ad prædam avertit, ſinguli ubi quod ſatis placebat id diripuerant, dilabebantur. Intereà quanto in periculo Seguierus eſſet, in Regiam eſt allatum: Melleraius ſtatim eò cum Prætorianorum manu, ac nobilibus aliquot venit, nihil heſterno periculo ſuo deterritus, quo minùs hanc Reginæ navaret operam: Seguierum ab Luinæi ædibus in Regiam reducit, neque plebes tùm quieta fuit, ſed Seguierum, & Melleraium ſecuta reſtitantem quemdam Picotum, ac multitudinem arcere conantem cecîdit: è Præfecti prætorio Centuriâ duos Cancellarius habet ſicuti viatores, ac cuſtodes corporis, queis tertius unus præeſt, is fuit Picotus ab multitudine cæſus.

Senatus tùm frequens habebatur, ac Patres tunc cùm maximè conſultabant, quid facto opus eſſet, uti Bruſſellum, & Blammenium in Urbem reductos Regina vellet, ac prætereà *a* Laiſnæo, & Antonio *b* Loiſelio quos abire juſſerat, ac denique Ludovico *c* Carretonio in altera Libellorum Claſſe Præſidi, qui diffugerat, eódem redeundi copia eſſet. Senatûs decretum fit, ut eâ gratiâ frequens ad Reginam eat, quem plebes faciat tumultum, eum ad impetranda quæ velint opportuniſſimum eſſe. Matthæus igitur Molæus primarius Præſes cum univerſo propè Senatu per media civium præſidia jubentium uti Patres bono, fortique animo eſſent, darentque operam uti Bruſſellus reduceretur, in Regiam iit, atque ab Reginâ Senatûs verbis poſtulavit, uti Bruſſellum, ac cæteros Urbi, atque Senatui reſtituere vellet: ſupplicanti ſimilis videbatur, quo tamen loco res in Urbe eſſent, commemorando quod Senatus flagitabat, id facere neceſſe omninò eſſe ſatis oſtentabat.

a Laiſné.
b Loiſel.
c Le Preſident Charreton.

At Regina ſe negavit quod rectè, atque ordine, & ex Conſilii ſententiâ fecerat, id uſquàm mutaturam. *Mariæ ſocrûs juſſu cùm in Regni procuratione quondam eſſet, Henricum Condæum in cuſtodiam conjectum, nihil obſtante, aut reclamante Senatu, Populoque: ſibi verò idem in uno, aut altero ex hoc Ordine minimè licere, quin plebes arma capiat, non autoribus quidem, ſed approbantibus Patribus, quandò nihil contra decreverint, id quidem facinus indignum eſſe, quod expiare tamen Senatus poſſit, plebem aut coërcendo, aut ſedando, ex cujus tumultu ſi quid detrimenti reſpublica ceperit, id omne in eos collatum iri, neque ipſis impune ubi Rex filius adoleverit futurum.* Molæus purgare Senatum, neque ſedandæ ſeditioni parem eſſe dicere, tametſi operam ſuam cum Regis potentiâ conjungat. *Non in hunc Ordinem hujus rei culpam cadere, ſed in eos qui id Reginæ autores fuerint, quo plebes commoveretur, nihil antè proviſò quo in officio contineretur. Hos eò rem deduxiſſe, uti ſi omnes omnia ſua conſilia conferant, huic malo nihil niſi in Bruſſelli, &*

1648. *Blammenii, ac cæterorum reditu remedii inveniant. Hos igitur Senatûs precibus, hos imminenti reipublicæ periculo, hos denique hominibus centum millibus, qui id poſtulent, atque ea cauſa in armis ſint, condonare velit.* Pernegavit Regina hujus ſe quidquam facturam, ac ſimul cum Rege filio conſurrexit, abiitque.

Ita Patres ſuâ de Bruſſello, & Blammenio ſpe dejecti abſcedebant, quid futurum denique eſſet, anxii: nam quem ipſi metum incuſſuri venerant, eum Anna tanta animi firmitudine in ipſoſmet verterat: ſed Molæus cum animo reputans Senatûs famam, atque ſalutem, ac fortaſſe rei omnis publicæ in eo veſtigio temporis agi, haud ita diſcedendum eſſe conſtituit, atque cum his qui proximi aderant collocutus in id ex quo abierant Conclave rediit, & quia Regina in interius aliud abſceſſerat, per interpretes agi cœptum, quibus ultrò, citróque commeantibus Regina denique Gaſtone, atque Mazarino autoribus flexit animum ſuum, uti Senatui ſi modò Claſſes convenire ad feſtum uſque B. Martini diem deſinerent, de Bruſſello, atque Blammenio, aliiſque in Urbem, & in Senatum reſtituendis gratificaretur. Hæc Patribus lata conditio Molæo ſatis placebat. Sed hanc priuſquàm acciperent, de eâ ad Senatum referendum, conſultandumque erat, atque adeò redeundum in Curiam. Mazarinus id in Regia fieri poſſe exiſtimabat, cùm Senatus eò propè omnis adeſſet, aſſentiebatur Memmius, atque alii qui proximi Molæum erant, nam uti rei publicæ tempus erat, paulo momento aut fore ſalvam, aut in magnum diſcrimen caſuram, quibus adductus Molæus jam in propinquum ibat Conclave, cùm ægrè ſequi cæteros animadvertit. Igitur ut ne offenderet, redeundum ait in Curiam, aliò conſultari minimè poſſe videri, Mazarinus uti luberet agerent inquit, atque ita diſceſſum eſt.

Haud ita multùm proceſſerant Patres, perveneranteque ad propiorem plebis ſtationem: ibi voces tumultuoſæ exortæ percunctantium ubi Bruſſellus eſſet? hanc tamen ſtationem, atque alteram præteriêre. Sed ubi ad tertiam perventum, eò arma Patribus intentantes occurrêre, quâ re perterriti Præſides quinque, ac viginti Conſiliarii inter tumultum dilapſi ſunt, plebis iram quæ magis exarſura videbatur, metuentes: reſedit tamen, juſſis in Regiam redire qui aderant Patribus, atque Bruſſellum, ac Blammenium reducere. Id ipſi obedienter fecêre, reverſique ſunt in Regiam, & quò primùm abnuerant, eò de conditionibus, quæ Senatui Regina tulerat, conſultavêre. Seguierus Cancellarius qui ubi in Curiam ire lubet, Senatui præeſſe ſolet, huic tùm præfuit, vir ſanè fortis, qui vix tanto quod jam jam diximus periculo ereptus diem reliquum egregiam Regi, ac rei publicæ nihilò ſegniùs operam navavit.

Primùm rogati ſententiam Patres, numnam eo loco deliberandum cenſerent? quinquaginta aliò quàm in Curia deliberandum negavêre, iidem de conditione ab Reginâ latâ ubi mox rogati ſententiam ſunt, ut ne Claſſes convenire deſinerent, cenſuêre, uti facilè cerneres, ibi

1648.

factionem esse, neque ut è republicâ videretur, sed ex lubidine sententias dicere, cæteri & in Regiâ deliberandum, & supersedendum ad festum usquè B. Martini diem de novi Edicti capitibus, deque consultis in B. Ludovici Conclavi ad Senatum referre, nullum tamen eâ de re Senatûs Decretum faciundum: de portoriis verò, atque usuris quæ in publicis Urbis Ædibus solvi solent, perpetuò consultandum. Unus ex Senatu cui nomen *a* Petro Martinello fuit, sententiam rogatus plebi quod flagitaret, id tribuendum videri dixit, quoniam tàm probè instructa peteret: Molæus hominem juvenem uti sibi ipse temperaret, admonuit, Seguierus Cancellarius id non opus dicto fuisse, Gasto idem paulò graviùs ait: at juvenis nihil ut in tali tempore territus, quo unicuique omnia impunè licebant, C. Cæsarem eo pacto Consulatum, & petiisse, & cepisse respondit.

a Martineau Conseiller aux Requestes.

Sed quæ consulta ab Senatu fuerant, ea Reginæ nuntiata hujuscemodi visa sunt, uti Patribus denique de Collegarum reditu morem gerere posset. Missi continuò qui Brussellum, & Blammenium ad Urbem reducerent, Laisnæo, Loiselio, & Carretonio in Senatum redeundi facta potestas est: sed postquàm Brussellus, & Blammenius advenêre tùm demùm plebes positis armis ad consueta munia rediit. Senatus non item, nam Brussellus ex recenti injuriâ Aulæ quàm antehàc infensior, atque omnis ejus factio quæ maximè Juniorum ex Inquisitionum Classibus fuit, operam dabat, ut ne sicuti quotannis solet, Senatus vacaret, cujus rei tempus appetebat. Eò in majus Conclave conferunt se, ac strepitu magis, confusisque vocibus, quàm ex formulâ postulant, uti referatur eâ de re. Molæus obstabat sedulò, donec perpulit, ac pervicit denique ut id fieret *b* Petrus Viola in unâ ex Inquisitionum Classibus Præses, juvenis acer, quem repulsæ dolor exagitabat: nam Bailleulius Cancellariatum Reginæ abdicare voluerat, quem datâ in æstimationem pecuniâ Viola sibi haberet, sed ea res utrique frustrà fuerat, quoniam Violam animo inquieto, & qui multa moveret, hunc apud Reginam habere Magistratum haud satis placebat Mazarino.

b Le President Viole.

Molæus igitur ubi videt Violæ resisti non posse, ad Crispinum sententiam rogans convertit se, hic uti Senatus de more vacaret censuit, obstrepentibus autem plerisque, ac dictitantibus quæ in Senatores facta nuper violenter sint, ea porrò pertimescenda esse, respondit de his si cui apud Senatum expostulandum videatur, id quidem facere licere: Brussellus ad quem ea res maximè pertinebat, sese verò ait privatas injurias reipublicæ condonare, sed neque his, neque aliis usquàm rebus deterritum iri, quo minùs suam Regi, atque amplissimo Ordini operam navet, ad cujus præsidium magnoperè pertineat, ut ne sicuti quotannis per certos dies vacare soleat, ita hoc anno vacet: dein tantisper inter hunc, & Molæum est altercatum, postremò rogatus an id inconsultâ Reginâ faciundum censeret, ægrè ab homine pervicaci exsculptum est, uti Reginæ supplicandum diceret, quo id ejus voluntate facere liceret. In hanc sententiam frequens Senatus discessit, addito de-

1648. quibus modò Regina nuper consensisset, Senatum consultaturum, nihil tamen hoc prolato in Regia opus esse. Datum ab Molæo Cognitori, atque Actoribus regiis negotium, uti Senatûs verbis ab Reginâ postularent Regium Diploma, quo Senatui per solitos vacationum dies convenire tamen liceret: perscriptum Diploma, factaque Senatui ad X. usque Calend. Octob. potestas est, quam si opus foret Rex prorogaret. Id Brussellus, atque hujus factio exoptaverant, ut Aulam perpetuò territarent, præterea metuentes ut ne plerisque dilapsis in rura quisque sua Senatoribus, parùm sibi præsidii in paucis iis esset, qui per vacationum dies in unam modo Classem convenire solent, & in aliis qui fortè ad Urbem manerent, si quid sibi mali ab Aulâ merito suo impenderet.

Postpaulò Ruellium rus nobile altero ab Urbe lapide Rex, atque Regina mater concessêre, summo manè profecti, nequedùm re divinâ de more factâ: pauci comitabantur, neque aderat equitum quos Rex custodiæ causâ habere solet numerus. Fuêre qui ita existimarent Regem abductum, ut ne diutiùs Senatui, Populoque in Urbe obnoxius esset, tametsi Regina simularet sese Regis saluti servire, quem rure quàm in Urbe ut anni tempus erat, agitare præstaret, idque Aulam jamdiù facere consuesse, nam mensis tum September agebatur.

At Regina ubi abscedebat Urbe, *a* Drueto in Prætorianorum Legione Centurioni imperaverat, uti cum idoneâ militum manu ad Vincennarum Arcem cui Chavignius Præfectus erat, se conferret, hominem comprehenderet, atque in Arcem interiorem conjiceret, quæ res facta ex sententiâ: præterea Castronovanus de quo sæpiùs memoravimus *b* Vetusvilla Marchio, atque Goulasius facessere ab Urbe jussi. Chavignium Mazarinus simul invisum, & offensum habere in custodiâ optimum factu existimaverat, ut ne homo ingenio, atque ætate validus, ad hoc magnis opibus, ac clientelis, qui ipsi in Aula, & Senatu inimici essent, eos foveret, atque consilio, & operâ juvaret. Castronovanum item, & Vetusvillam metuebat, quorum alter Procancellariatum, alter summam Quæsturam quos gesserant antehàc Magistratus jamdiù iterùm sibi expetebant, neque hos sese recuperaturos credebant, nisi quæ mutatio in Aula fieret: Goulasius autem in adversis Chavignio sicuti antehàc secundis in rebus amicus alienâ invidiâ conflagrabat, vir antiquâ virtute ac fide: præterea Riviera cujus in potestate Gastonem esse diximus, hominem ex Aulæ ingenio oderat, cujus scilicet operâ creverat, atque ad id ubi erat locorum pervenerat, quæ res eâ tempestate plerisque apud eos de quibus ita meriti erant, fraudi fuit, quamobrem Rivieram ab Mazarino haud difficulter impetrasse aiebant, uti Goulasium amandatum vellet: sed mirum, ac monstri simile visum, Gastonem de quo ita meritus erat Goulasius, ut illius causâ famæ, fortunarum, capitis periculum antehàc adisset, cum Rivieræ odio permisisse.

a De Droüet Capitaine aux Gardes.

b Le Marquis de la Vieuville. Goulas Secretaire des Commendemens de Monsieur le Duc d'Orleans.

Chavignium aiebant cùm suâ sponte, scilicet qui multas, magnasque

1648.

que inimicitiæ cum Mazarino exercendæ causas haberet, tùm ab Petro *a* Longolio Senatore adductum, sese cum eâ factione, quæ illi in Senatu adversa erat, conjunxisse, neque ipsum ab hac alienum fuisse Condæum: eò Chavignium Castilliono Colinio qui Condæo familiaris, gratus, acceptusque erat, veneratque tùm ad Urbem victoriæ quam ad Lentsium reportaverat nuntius, aperuisse consilia sua, atque suasisse uti Condæum magis, ac magis in suâ de oppugnando Mazarino sententiâ confirmaret: sed in eo offendisse Chavignium quod rem tantam item alteri Condæi clienti aperuerit: nam hunc veritum uti posthàc Patronus in unius Chavignii tanti viri potestate foret, Mazarinum certiorem fecisse, quid ille moliretur, atque eo Chavignium ab Mazarino in carcerem conjectum.

a De Longueil.

De Longolio Senatore fama erat hunc adversùm Mazarinum non modò Brussellum, sed & plerosque alios ex Senatu impulisse, neque id fuerat difficile, propter Curias omnes pessumdatas, plebemque malè habitam: præthereà cum Contio, Longavillâ, atque aliis, ac maximè cum Gondio consilia contulisse, seu privatim sibi quidpiam, seu *b* Longolio Maisonio fratri summam Quæsturam expetebat, nam hic jamdiù hunc exoptabat Magistratum, quem amandato Almerico nuper Melleraio potiùs, quàm sibi mandatum fortè graviùs æquo habuerat: Castillionus autem Mazarino infensus erat, ex eo quod Tribunatum Equitum ipsi jamdiù promissum nondùm dederat.

b De Longueil, President de Maisons.

At Senatui incredibile memoratu est, quàm Chavignio facta ab Mazarino injuria curæ fuerit: de re publicâ agebat tunc cùm maximè, & Molæus de Urbis portoriis utrùm Brussellus brevì ad Senatum relaturus esset, hunc rogabat, cum Viola *Longe* inquit *majora alia vobis consultanda sunt* P. C. *neque tunc id agitur qua vectigalium, tributorum, aut portoriorum parte plebes salva re publica sublevari possit, sed hanc an nobiscum unà, fortunas, dignitatem, vitam, atque libertatem adversùm Aulæ vim, atque ultionis lubidinem tueri possimus. Nam ut ne quid hujus ignoretis, quæ Senatus usque decrevit, ea non conservandæ (quod certè hujus Ordinis consilium fuit) sed perdundæ rei publicæ fuisse aiunt, armatam Regis injussu plebem, obsessam propè Regiam, imminutam Majestatem, ac propè violatam, ab his quos hæc prohibere magis decebat. Id manu vindicandum in vos, Populumque Aula non occultè fert.*

Eo Rex ab Urbe clàm deductus, paucis comitantibus contra decus regium, & contra majorum morem re divina infecta: eo accersitæ ab Regni finibus copiæ, uti dùm ab hostibus nuper devictis otium est, funestum adversùm cives geratur bellum. Cui in Aula hæc probari nequivêre, is nuper in carcerem conjectus est, pridem exutus gratia, dignitate, atque omnibus ornamentis, ut ne quid in tanto viro rei publicæ, quam fœde porrò diripere consilium est, præsidii sit, atque id contra fidem ab Regina datam nihil hujusmodi se quamdiù in Regni procuratione esset facturam. Quam quidem fidem quanti Administri faciant, ipse Chavignius in carcerem conjectus, Castronovanus, Vetusvilla, & Goulasius Urbe pulsi documentô sunt. An hanc in vobis sanctiorem fore arbitramini ubi

1648. *aderunt copiæ, atque hanc impunè violare licebit? quid vobis futurum creditis P. C? an vos veſtra Decreta ſatis tegent? Sed nihil vos pericula veſtra moveant, rem publicam peſſùm ire otioſi patiemini, qui hanc propè lapſam, at certe fœdiſſime labefactatam reſtituere etiam tùm magno conatu nitimini? Horum quis Reginæ autor ſit, neminem omnium latet: is peregrinus, atque advena, omnis moris noſtri ac legum ignarus, hùc, atque illùc pro lubidine circumfertur: ab qua neque patriæ quæ ipſi nulla eſt, caritas, nam ſuam ejuravit noſtra plane indignus, neque civium quos hoſtium loco habet amor animum retinet, quò minùs cuncta modò ut ipſe abunde pollens, potenſque ſit, perdita velit.*

Adversùs hunc hominem in legibus, atque in Senatûs Decretis vobis, atque rei publicæ præſidium eſt P. C. ſi quæ noſtra memoria, conſimilibus plane temporibus feciſtis, ea nunc eodem animo egeritis. Itaque ad Reginam mittendos de reducendo ad Urbem Rege aliquos ex Senatu cenſeo, qui prætereà doceant, ab illius clementia, atque fide alienum fuiſſe, Chavignium comprehendi, atque in carcerem conjici, quam ſi poſthàc haberi ſibi velit, hunc ſtatim dimittendum, atque cæteris cavendum eſſe: poſtremò viros Principes, ac Franciæ Pares, in Senatum vocandos, qui de re publica cum hoc ampliſſimo Ordine, ac potiſſimùm de renovando Senatus Decreto, quod anno CIↃ. IↃC. XVII. *factum accepimus, ſeriò conſultent, quo ut ne cui peregrino rem publicam in Gallia adminiſtrare copia ſit, cautum eſt.*

Hanc orationem excepêre Blammenius primùm, dein Novio, in Mazarinum graviùs invecti, cæteri in eorum ſententiam frequentes iêre, Senatûs Decretum fit, ſicuti Viola cenſuerat. Poſtridiè Molæus, atque alii ex Senatu Ruellium iêre, & quæ hic Ordo decreverat, ea Reginam edocuêre. At hæc mirari ſe dixit Senatûs de ſuâ, Regiſque filii profectione ſuſpicionem. *Vulgò ab Urbe ea anni tempeſtate diſcedi, atque id Aulam jamdiù facere conſueſſe, neque ſibi mutandum in eo quidquam fuiſſe, uti vanæ plebis formidini ſerviret: quæ iniquitate temporum contracta, atque facta ſint, eorum ſe nihil memorem eſſe, atque uti nulla uſquàm memoria extet, magnopere cupere.* Aderant Gaſto, Condæus, Contius, & Longavilla, qui anteà rogati ut in Senatum venirent de re publicâ conſultatum, ſe Reginâ coràm reſponſuros dixerant, atque tunc ſe in Senatum ituros negavêre: ſed Longavilla molliùs, atque remiſſiùs, ſcilicet qui jam indè ab harum turbarum initio cum Gondio quem Coadjutorem appellabant, & cum aliis qui in Senatu Aulæ infenſi erant, congruebat, diſſimulans tamen ſedulò ut Aulæ conſilia pernoſceret, ac ne alieno tempore ſua nudaret.

Gondium eâ tempeſtate ferunt, ex perturbatione rei publicæ quæ tum futura videbatur, ſua commoda captare decreviſſe, atque omni ope eniſum, ut ad Senatûs partes Condæum pertraheret, qui fretus hujus Ordinis autoritate per reliquos Regis pueritiæ annos, ac fortaſſe diutiùs rem omnem publicam ex voluntate tractaret, magnamque ſibi, ac quibus vellet benefaciundi (quod maxime regium eſt) copiam habiturus eſſet. Hæc ingentem animum non nihil movere videbantur, quem cum Bruſſello jam, ac Longolio Senatoribus collo-

cutum, atque ea dixisse aiebant, quibus fidem suam utrique de tuendo Senatu, atque de republica ex hujus Ordinis sententiâ gerendâ dedisse videretur: alii negavêre id ab Condæo factum, sed eâ modò causâ factiosis ex Senatu, atque Gondio auscultasse dicebant, ut ne sese omisso ad Gastonem confugerent, atque hic ex eo negotio id arte tractando, ac Reginæ, & Mazarino sui metum faciundo potentior in Aulâ evaderet, cæterùm nullam ipsis de re ullâ publicâ fidem dedisse. 1648.

Sed Regina ubi factiosos ambire Condæum rescivit, omnem dedit operam, ut hunc ipsa Regi filio, sibique adjungeret, neque eâ causâ precibus, aut lachrymis pepercit, hunc tertium sibi filium esse dictitans, in cujus virtute spes omnes sibi sitæ essent: ipse Rex puer matris, ac Mazarini monitu hominem amplecti, obsecrare, atque obtestari ut ne Majestatem sibi ab iisdem Regibus quibus ille ortus sit, traditam labefactari sineret, Mazarinus omnia se posthàc ex hujus voluntate facturum recipiebat. Sed Gramontius Equitum Tribunus, ac Tellierus Quatuorvir, multa alia singillatim Condæo dixêre, quibus hunc docebant de factiosorum in Senatu audaciâ, atque adversis regiæ potentiæ consiliis, contra quam Populum accenderent, propter tributa, vectigalia, atque alia, quæ Rex ab illo exigere solet, quô fiat ut non difficile sit Senatui populum concitare, atque hoc pacto sibi tantam potentiam sumere, ut hac impunè non in unum modò Administrum, sed & in quosvis alios pro lubidine abuti possit. *Jamdiù hunc Ordinem sibi tantùm arrogare, ut ipsis Regibus modum facere sibi jus, fasque esse credat: quod si verum esset, vix quidquam discriminis Senatorem inter, & Regem, nedum Principem è regia gente virum foret, quò ut ne res denique recidat, providendum videri.*

Hæc atque alia dicta Condæo hunc impulêre, uti Reginam, Regemque filium sibi tuendos esse censeret. Id certè rectum, & honestum erat, cæterùm haud minores quàm qui ab factiosis proponebantur fructus ostentabat: nam quo magis Condæi operæ Regina, atque Mazarinus indigebant, eò ille omnia ab his quæ ad rem suam, famam, & gloriam pertinerent, atque ad ornandos, augendosque quos vellet, impetraturus videbatur, atque eò denique potentiæ evasurus, unde vix pelli posset. Hæc hominum natura est, ut & qui nihil mali facere student, hujus tamen sibi copiam esse velint, nec absque eò sese liberos esse putent. At Gondius suâ spe de Condæo dejectus hanc omnem in Contio fratre posuerat, uti si majorem natu Aula, factio saltem minorem haberet: hic in Condææ sororis potestate fuit, quæ, simul & Gondius haud difficulter eum ad Senatûs partes adduxêre. Franciscus Rupifocaldus Marsillacus Condæam colebat, atque observabat, qui quoniam hujus Principatûs initio Reginæ commodis serviundo, simul hanc, ac Mazarinum ambiundo parùm profecerat, aliò animum sibi adjiciendum esse decreverat, atque adeò factioni studebat, inter cujus principes huic locum facilè dederimus, nam & ingenio, & industriâ valido.

1648. Postquàm Molæus, atque alii ex Senatu Ruellio, quò ierant Regem, atque Reginam matrem de Senatûs Decreto certiores facturi, rediêre, Molæus quid hæc sibi respondisset, Patres edocuit: sed ubi legationem renuntiabat, Cognitor, atque Actores regii, Regis ad se missum Edictum attulêre, quo Senatûs Decretum antiquabatur: super eo Patres uti scripto Rex de optimâ Senatûs voluntate certior fieret, censuêre, atque intereà de re publicâ, sicuti decretum fuerat, nihilo seciùs consultaretur: Urbani Magistratus providerent, ut ne commeatus in Urbe deficeret, prætereà darent operam, uti de more supportantibus nihil impedimento esset. Sed hæc decreta, atque consulta disturbavêre opportunè allatæ ab Gastone, & Condæo litteræ, quibus orabant Senatum, uti quosdam è suo Ordine Germanisanum quò Rex, & Regina mater ituri erant, mittere vellent, qui secum de his quæ agebantur consulerent, sperare se omnia, quod Regi, atque rei publicæ benè vertat, conventura.

Iam ab Aulâ bellum adversùm Urbem parari videbatur, & ut id defenderet, ipsa parabat se, pertinaciâ magis, quàm consilio, atque prudentiâ, scilicet ab omnibus rebus, quæ tanto sustinendo bello necessariæ erant, imparata: animos modò faciebat oppidanorum multitudo, quæ militiæ rudis ad hanc parvo usui, eadem ut omnis aleretur oneri futura erat. Quas ab finibus Rex accersiverat copias, eæ haud ita procul ab Urbe tùm fuêre, quod eò factum existimabant Patres, uti quod sponte nolebant, id metu denique facere cogerentur, atque de re publicâ consultare, & eâ gratiâ convenire desinerent, & in Classes quisque suas regressi jus civibus de more dicerent. Sed id ubi parùm procedebat, nequedùm Aulæ consilium erat, detrectantes vi adigere, si quo alio pacto adduci possent, ut in viam redirent, placuerat cum iis per Gastonem, atque alios viros principes agere, ac illos eâ gratiâ Germanisanum accersere, quod quidem æquius visum, quàm Gastonem, Condæum, aliosque Rege, atque Reginâ relictis, ad Urbem, atque in Senatum ire, de re publicâ, sicuti hæc ab Rege ad Senatum translata esset, consultatum.

Grata, atque accepta ut in tali tempore Patribus hæc conditio fuit, atque omnes uno ore censuêre, cum Principibus viris colloquendum, atque adeò quibus id mandaretur, eos esse deligendos: sed isthuc fieri in Urbe placebat, nec eò seciùs viros Principes, ac Franciæ Pares in Senatum vocandos: hæc erat sententia eorum scilicet, qui omnis rei publicæ gerendæ avidi, hanc ad se trahere studebant: vicit tamen illorum sententia, qui Germanisanum eundum, quò Rex, atque Regina mater agitabant, censuêre denique, atque rem sicuti in utriusque conspectu agendam.

Igitur postridiè Molæus cum Præsidibus, atque aliis ex Senatu Germanisanum profecti ad Regem primùm, & Reginam adiêre, cui Molæus ait ejus se voluntate accersitos venisse, cum Principibus viris collocutum: dein post breve Reginæ responsum dimissi ad Gastonem se contulêre. Eò Condæus, Contius, & Longavilla adfuêre, neque præ-

tereà aut ex Consilio regio, aut ex Aulâ quisquam: id postulaverant Patres, neque Regina, aut Administri obstiterant, præclarum rati qui viros Principes in Senatum vocaverant de re publicâ unà secum consulturos, eos ab ipsis modò Principibus accersitos ad hos longiusculè ab Urbe venisse.

1648.

Gasto primus, *Quid de re publicâ, & sublevandâ plebe sentiret, Senatum probè scire*, ait, *quid Regi, atque Reginæ autor fuerit, quæ ipsi se autore edixerint: sed eo loco rem publicam esse, ut huic consultum oporteat, si quid in eâ erit offensum, id omnibus perindè ac Regi fraudi, atque damno fore. Quod hæc foris usquè benè gesta sit, eo hostes ad pacem propè compulsos: si quid turbatum domi, aut ubi si cessatum adversùm illos fuerit, sententiam mutaturos, bellumque quod jam conditionibus finire haud difficile videatur, aut sempiternum, aut certè diuturnum fore, quâ re nihil minùs sublevandæ plebi, aut rei publicæ restituendæ idoneum sit: cum iis se colloqui voluisse, ut aliqua ratio ineatur denique, quò domi, bellique res publica benè geratur, donec perveniatur ad pacem: hâc sancitâ quæ temporum iniquitate labefactata sint, ea tùm nullo negotio restitutum iri.*

Gastonis orationem Molæus excepit. *Illius egregiam adversùm rem publicam voluntatem Senatui, atque adeò omnibus planè cognitam, cujus tot tantaque documenta extent, uti nemini dubium sit, ex hac quam postulaverit collocutione magnum Regi, Regnoque fructum eventurum. Cuncta in summo discrimine esse, si vera prædicent ii qui copias ab Regni finibus evocatas aiunt, quo suprà, infràque Urbem obsesso amne, atque omnibus circumquâque viis clausis, Senatus, Populusque aut fame miserrimâ omnium morte conficiatur, aut pro Aulæ lubidine quos jubeat eos ad vincula, aut ad exilium, aut ad supplicium denique dedat: eâ gratiâ, Regem abductum, atque Aulam Urbe decessisse. Quem ex omnibus tutum esse cùm Chavignio neque sua in rem publicam merita, neque Administri dignitas, neque alia multa præsidio fuerint? Si Regina Urbem pacatam velit, Senatum, Populumque metu liberandum, redeundum ad Urbem esse, Chavignium emittendum custodiâ, cavendum cæteris, ut ne indictâ causâ conjiciantur in vincula, plebi quartam tributorum quæ Sectiones appellent, partem remittendam, pendenda minoribus magistratibus stipendia, Annuæ sicuti Curiis pecuniæ solvendæ atque eadem conditione copiam faciundam, quæ ad Senatum attineant, de iis cognoscere ab Consilio regio desinendum, Usuras pecuniæ Regibus ab privatis publicâ Urbis fide creditæ persolvendas. De his omnibus Consilio habito Regem quod videbitur id edicere necesse esse, atque Edictum in acta Senatus si Patres censeant, more majorum referri, quæ cœpta sit collocutio, eam in Urbe continuari, Senatum per solitos Vacationum dies porrò tamen haberi.*

Ad hæc Gasto. *Vana esse*, respondit, *quæ de prohibendis ad Urbem commeatibus plebes sibi fingat, Regem ab Urbe eâ tempestate discedere solitum, atque rure agitare, nequedùm huic consilium esse redire ad Urbem, sibi, atque aliis viris Principibus ubi Rex sit, ibi manendum, operamque huic navandam. De Chavignio quod Senatus postulet, id mirum esse, qui non sit ex hoc Ordine, tantamque Patribus de uno Administro curam esse, cùm cæteris maledicant, qui si quid perperam fecerint, eos ab Rege certè coërcendos, cujus rei ratio iniri nulla possit lenior, quàm hæc in quam Chavignius missus sit custodia, quâ scilicet nihil præter ma-*

1648. *lefaciundi copiam eripiatur. Ubi Reges juris dicundi partes Senatui, atque aliis aliis Curiis delegaverint, iis ſeſe ſpoliatos noluiſſe, ſed id levandi ſibi laboris cauſâ feciſſe. Quid Rex plebi, Magiſtratibus, & creditoribus urbanis benignè, ac liberaliter facere poſſit, Senatui magnam exiſtimandi copiam fore ſi quid illi annui reditûs, quid ſumptûs faciundum ſit, intelliget, eâ gratiâ utriuſque rei commentarios Patribus exhiberi Reginam velle.* Addidit Condæus. *Maturanda hæc eſſe, nam intereà loci ſtipendium, atque frumentum exercitibus deeſſe, qui ſi dilabentur planè interituram rem publicam.*

Molæus contra. *Chavignium fuiſſe antehàc ex Senatu* dixit, *Patribus curæ eſſe, ut ne quid injuriæ cuiquam fiat: quo frequentiùs injurias ſuas rei publicæ ſpecie ulciſcantur ii qui gratiâ, & potentiâ valent, eo diligentiùs id ut ne poſthàc fiat, cavendum videri. Cæterum longum eſſe regii reditûs, atque ſumptûs rationes expendere: qui rem regiam procurent, eos qua tributorum parte Plebes ſublevari poſſit, ſatis ſcire.* His altercationibus dies abſumpta, Patres ad Urbem rediêre, ac poſtridiè adfuêre denuò. Magna tùm inter hos, & viros Principes contentio extitit de Chavignio dimittendo, & quo modo cæteris caveretur. Patribus placebat, ut id lege fieret: Viri Principes negabant Reginam quamdiù in Regni Procuratione foret, novam hanc legem laturam, neque id ipſi ſe autores futuros. Seguierus Cancellarius qui huic colloquio Patrum voluntate aderat, *Ea re minui Regis potentiam* ait, *neque Reginam commiſſuram, uti quam ab majoribus Ludovicus filius acceperit, eam ut ne poſteris Regibus tradat: Gaſtonem, atque Condæum Reginæ, ſuamque ipſos fidem obligaturos, ſi quos Regina in cuſtodiam mitti juſſerit, de eorum cauſa cognituros modò hos judices, ad quos ea res more, atque inſtituto majorum attineat, ita ſatis unicuique cautum fore.* Molæus de Chavignio, & lege porrò inſtare, donec Gaſto poſtremam ſe Reginæ ſententiam exquiſiturum reſpondit, quoniam de utrâque re tantoperè Senatus laboraret.

Poſt varia denique colloquia eò deventum, uti Rex quæ in B. Ludovici Conclavi conſulta, dein ab Senatu partim decreta fuerant, alia decernenda videbantur, ea Rex ediceret, neque Edictum modò ex Senatûs ſententiâ fieri placuit, ſed id ipſi ſuo modo perſcribendum permitti. Quod ubi mox ab Molæo Germaniſanum allatum eſt, multa ſuper quibuſdam Edicti capitibus huic cum Cancellario altercatio interceſſit: poſtridiè tamen nihil ex eo quod perſcriptum fuerat mutato, Edictum ab Rege ſubſcriptum, atque ab Cancellario ſignatum remittitur, & in Curiâ promulgatur. Multa in eo fuêre rei publicæ ſalutaria, tum id maximè, quod quæ publicani bona filiabus doti dixerint, aut filiis donaverint, ea nihilò ſeciùs aut Regi, aut eorum creditoribus hypotecæ, aut pignori oppoſita forent, neque eorum uxoribus ſeorsùm ab his poſſidere quidquam copia eſſet: hæc uti publicanorum dolis occurreretur, neceſſaria viſa, qui poſtquàm æs alienum ingens conflaverant, ſeſe ſolvendo non eſſe ſimulabant, cùm intereà uxores, filii, filiæque regio victu, cultuque ætatem agerent, ipſi ſuâ fraude tecti, quæ bona ſuorum fidei commiſiſſent, iis uterentur, fruerenturque, innoxii,

atque florentes, Regi, ac cæteris eorum creditoribus res, ac nomina perirent, ex quo magna cùm in rem publicam, tùm in rem multorum familiarem damna erant.

1648.

Præterea omnium securitati cautum Edicto, ita tamen ut ne quid novum sanciretur, sed quod lege comparatum erat, id planè servaretur. Chavignius dimissus ab Arce Portûs Gratiæ, quò ab Vincennis deductus fuerat, jussusque est Chavignium rus nobile Buthillerii patris apud Turonas secedere, quâ in re incredibile memoratu est, quantum Senatus studium fuerit, tantum herclè, uti propè Gastonis animum offenderit, qui Patribus dixerit, neque suas nuper, cùm Richelii operâ Galliâ pelleretur, neque pridem Henrici Condæi Ludovici qui aderat patris injurias, cum consimili Concinii operâ in carcerem conjectus fuisset, Senatui æquè fuisse curæ. Id profectò Chavignio amplum, atque magnificum est. Sed hæc de eo Senatûs solicitudo plerosque adduxit, uti crederent haud falsò Mazarinum suspicatum Chavignium de hoc abigendo cum quibusdam ex illo Ordine, prætereà cum Longavillâ, atque Gondio Coadjutore consilia contulisse, ut illi de summâ Quæsturâ Buthillerio patri, ac sibi Quatuorviratu abrogatis gratiam referret.

Edicto Regis quod ex sententiâ Senatûs perscriptum fuerat, concordia inter hunc Ordinem, & Aulam constabilita videbatur, cui rei summam haud dubiè Gasto dederat operam, nam jam indè ab harum turbarum principio quæ in Mazarinum singillatim exortæ fuerant, huic Gasto fautor fuerat, annitente Rivierâ, in cujus potestate hunc esse diximus. Eo Riviera se Cardinalatum cujus ipsi Mazarinus jamdiù spem fecerat, benè promeruisse credebat: sed hic ei rei moram adferre, ac tunc cùm maximè ut ne fieret fraudem adhibere videbatur. Contius Condæi frater ex Ordine Ecclesiastico erat, qui nihil de Cardinalatu, ut hunc Rex sibi ab Pontifice peteret, usque dixerat: sed eâ tempestate Condæus ab Rege postulavit, ut hac de re ad Pontificem scribere vellet, quod quidem tam opportunè ad disturbandam Rivieræ petitionem factum huic suspicionem movit, id ab Mazarino magis, quàm ab Condæo profectum: quamobrem Gastonis odium in illum usque accendit, uti vix hominis adspectum, nedùm colloquium ferre posset: ægrè prætereà Gasto veniebat in Regiam, neque adeò consilia de re publicâ habebantur, alia, dein alia causante Gastone, ut ne his habendis adesset.

Jam factiosi ex Aulâ, & Senatu illius domum frequentabant, atque in partes Aula discessura videbatur, ni Franciscus Hannibal [a] Estræus Equitum Tribunus, atque Henricus Sannectarius viri graves, & grandiores natu suâ autoritate Rivieram ab perturbandæ sui modò ornandi, atque augendi causâ rei publicæ consilio deterruissent, docentes hominem si in illo pertenderet, multas Gastoni confecturum solicitudines, atque adversùm se Condæi tanti viri odium concitaturum, ita ut publicè, privatimque graviter esset offensurus, atque tantum excitaturus incendium, ut unâ hujus ruinâ denique restingui posse videretur. His

[a] Le Mareschal d'Estrée.

1648.

permotus Riviera mitiùs poſthàc ſibi agendum eſſe decrevit, fidemque habendam Mazarino pollicenti unum ſe Contium illi antelaturum in Cardinalatu, qui ſi extrà ordinem Cardinalis creari poſſet, haud dubiè Rivieram Regis rogatu de more creatum iri. Sed huic tanta Cardinalatûs cupido fuit, uti cum Condæo per *a* Vinolium Hardierum egerit, atque omnem Gaſtonis operam pollicitus fuerit huic ornando, & quantùm fieri poſſet augendo, ſi Contium fratrem ab Cardinalatûs petendi conſilio dimovere vellet, quem præſtaret uxorem ducere, ac genus regium propagare: at Condæus ita Vinolio reſpondit, ut qui nequaquàm opes ſuas, ſed gloriam, atque famam rei publicæ benefaciundo perpetuò auctas vellet.

a Hardier de Vincuil.

Pridiè Calend. Novemb. Rex, atque Regina mater cum Aulâ omni ad Urbem redierant, rem ab Senatu, Populoque dudùm petitam: ſed Aula ſuâ ſponte appetente demùm hyeme in Urbem conceſſerat, ut ne de induſtriâ antehac diſceſſiſſe, ac tùm coacta rediiſſe videretur. Nihilò ſeciùs tamen ab Regni finibus accerſitæ copiæ haud ita procul ab Urbe erant, atque uti mos militibus, maximè ubi ſtipendium deeſt, circumquâque populabantur agros: prætereà quæ Rex nuper edixerat, ea haud ſatis obſervabantur, Adminiſtrorum fraude, ſicuti Senatui videbatur, queis videlicet tàm arcta rei publicæ adminiſtrandæ ratio parùm placeret. Horum animos offendit maximè, quod ubi Edictum in Curiâ vectigalium promulgatum fuerat, hæc ut ne Sectiones (tributi genus eſt) quis redimere, aut conducere vellet capite ſanciverat, quas Adminiſtris pro lubidine locare copiā priùs fuerat, ac fortè ex eo quæſtum facere, ſeu in conductorum ſocietate clàm eſſent, ſeu ab his honorarium acciperent. Quomodocúmque Sectiones locarentur, eò certè fiebat, ut ex his minorem Rex caperet fructum, prætereà in his ab plebe exigendis acerbiores erant publicani, quàm qui id facere ſolent Magiſtratus: nam illi nihil pauperibus parcebant, quo uberiorem facerent quæſtum, ad hoc nihil ſoliciti utrùm plebes in poſterùm ſolvendo foret, necne, cuncta in præſentiâ auferebant: poſtremò quæcúmque dici, aut fingi queunt fraudis, nequitiæ, atque avaritiæ probra, ea ab publicanis in miſeram plebem exercebantur, queis hanc ſublevare Vectigalium Curiæ conſilium fuit.

Sed hanc Regina accerſi juſſit, docuitque per Cancellarium, *Regem plebi quintam Sectionum partem remiſiſſe, atque credidiſſe Curias operam daturas, uti reliquæ quatuor eò faciliùs exigerentur: præſenti pecuniâ Regi opus eſſe, quam ut habeat, locatas Sectiones neceſſariò oportere iis qui præſenti pecunia conducant: nam novem modò poſtquàm imperatæ ſint menſes eas ad ærarium venire poſſe: illud ſi per Vectigalium Curiam non liceat, neque Regem exercitus alere, multo minùs quæ in Germania pace facta dimittentur copiæ, eas mercede conducere poſſe, quæ ad Hiſpanos tranſituræ, atque unà cum his Regni fines ingreſſuræ ſint. Ita quæ remedia rei publicæ malis Curiæ adhibere velint, ea in ejus perniciem verſura, cujus ſcilicet ſtatum haud ſatis noverint.* Hac Cancellarii oratione adducta Vectigalium Curia decrevit, qui intra ſex proximos menſes

1648.

menſes Sectionum tributa conducerent, aut ab quibus pecunia Regi ſuper his tributis reſcribenda crederetur, iis ut ne fraudi foret. Quod ubi Senatui nuntiatum, præterea ad Rationum Curiam miſſum promulgandi gratiâ Edictum, quo eadem ſuper aliis omnibus tributis, vectigalibus, portoriis copia fiebat, Patres Rationum Curiam rogavêre, ut ad ſe quempiam ex ſuo Ordine mittere vellet: miſſus eſt Robertus *a* Albericus Præſes, ab quo ubi quæſitum de Edicto, is ſe ſatis ſcire negavit, quid eo ſanciretur, de quo poſtridiè Senatum facturus eſſet certiorem. Sed inter ea Tubovius in eâdem Curiâ Præſes, idemque unus è minoribus Quæſtoribus, qui Regis Conſilio ubi de regiâ re habetur, adeſſe ſolent, Edictum quod ad Rationum Curiam ipſe attulerat, ad Conſilium retulit, veritum ut ne quid ampliùs ea res turbarum faceret.

a Le Préſident Aubry.

At in eo negotio Gondius Coadjutor de quo ſuprà memoravimus, quantùm Aulæ, ac Mazarino adverſus eſſet, ubi nihil opus erat, neque huic quidquam noceret, demonſtravit, *Rem quæ agebatur ad Eccleſiam pertinere* dictitans, *fœnus omne divinis legibus vetitum: humanis vero prædiorum venditionis quod per pignus, & hypotecam fiat ſpecie tolerari: at iſthîc purum putumque fœnus eſſe, ſcilicet in eâ pecuniâ quæ Regi Mutui ſpecie credatur, ac multo amplior ſuper vectigalibus, tributis, aut portoriis poſt certum tempus exolvenda reſcribatur. Eo ſe Theologos, & Curiones in conſilium eâ de re adhibiturum, atque hanc Eccleſiaſticâ Cenſura notaturum.* Ita ad perdundam rem publicam divina, atque humana miſcere nulla religio erat: nam omnes pecuniæ vias claudendo, quâ belli ſumptus tolerarentur, illam interire omninò neceſſe erat: neque tamen id aut Gondius, aut plerique alii rei publicæ perdundæ, aut Mazarini quod prætendebatur, ac cæterorum Adminiſtrorum odio faciebant, niſi ſi cui ſe ſuffectum vellent, ſed pro lubidine quiſque quò privatæ rationes impellebant, eò ferebatur, plerique uti malèfaciundo, ſibi ut ferè fit, benè facere Reginam cogerent.

Pridiè Id. Novemb. Senatus ſicuti per ſolitos dies vacaſſet, ita habitis de more ab Molæo primario Præſide, atque ab Talono Actore regio orationibus quaſi de integro haberi cœpit: dein poſt paulò Claſſes unà in majus Conclave, quod eâ tempeſtate turbarum initium erat, convenêre. Ea fuit ipſis conveniundi cauſa, quod & Edictum noviſſimum parùm obſervari aiebant, & copiæ minùs longè, quam Regina receperat, ab Urbe aberant. Continuò Gaſto, atque Condæus in Senatum venêre, quorum ille *Reginæ parùm probari* ait, *quod porrò Claſſes omnes convenirent. Si id Edicti cauſa fiat, nihil frequenti Senatu opus eſſe: deligant è ſuo Ordine qui Edicti capita percenſeant, & ſi in aliquo ſit offenſum, id Reginam edoceant, hanc daturam operam quod contra fuerit factum, id uti corrigatur, aut ut ne porrò fiat.* Hæc Gaſtonis verba Patrum murmur excepit, exauditæque voces rogantium, *Quid quinquageſies centenis nummûm millibus factum eſſet, quæ ab ea die qua Melleraius ſummam Quæſturam erat ingreſſus, coacta fuerant, cum neque militibus ſtipendium, neque item Magiſtratibus, neque uſuræ annuæ creditæ Regibus pecuniæ apud urbis Ædes ſolverentur? ap-*

1648. *propinquare Urbi copias, quaque ipsis transitus sit, pervastare omnia, & sicuti in hostico habere se.*

Inter hæc sententiæ rogari cœptæ, quæ ab plerisque acriter dictæ sunt, nam mala compluria quibus res publica laboraret, graviter enarrabant, quæ omnia ab uno profecta homine viderentur peregrino, atque hospite, neque hæc sanari posse nisi ipse procul haberetur. Sed Viola ab Gastonis, & Condæi prudentiâ idoneum, ac necessarium his malis remedium expectandum ait: cùm autem Violam Condæo amicum Aula sciret esse, huic venit in mentem sese eâ causâ Reginæ, ac Mazarino suspectum fore, sicuti Viola hæc suâ voluntate, atque ex composito dixisset: eo isthæc dicentem obturbat, neque Senatûs partes esse ait, de hujuscemodi rebus consultare. Ibi verò obstrepere Juniores, atque ægrè ferre amplissimo Ordini Condæum modum facere, ac sententiam dicentem obturbare voluisse, quod fieri nusquàm soleat: Condæus verò Juniorum in Senatu licentiæ insolens & voce, & gestu minanti similis ita omnium offendit animos, ut huic vix placati posthàc fuerint.

Sed eâ die haud perrogari sententiæ potuêre, quod factum postridiè est, decretumque uti delecti ex Senatu sicuti Reginæ placebat, apud Molæum convenirent, viderentque si quid contra aliqua Edicti capita factum esset, ac de eo ad Senatum referrent. Eâ ipsâ die Blasius *a* Melianus Cognitor regius apud Senatum questus est, *Qui copias ducent, item milites multis circum Urbem locis compluria in agrestes facere, bona eorum, fortunasque diripere, cùm stipendii inopia, quæ bonos etiam transversos agat, tùm malefaciundi consuetudine, uti periculum sit vicos, villasque ab incolis, agros ab cultoribus deseri, ni huic malo Senatus occurrat.* Eò Senatus cavit ut ne talia duces, militesve in agrestes facere vellent, in sua quisque præsidia discederent, neve ampliùs unâ nocte uspiàm eò redeuntes morarentur: Reginæ supplicandum, uti quibus ex locis commeatus ad Urbem supportentur, ea ne præsidiis teneantur. Hæc de militibus quò abire, & quò agitare deberent, parùm ad Senatum attinere visa: sed eâ tempestate omnia huic Ordini licebant, qui videlicet Administros haud satis rectè rem publicam gerere, atque adeò ut ne quid detrimenti per Regis pueritiam caperet, providere sibi jus, fasque esse crederet.

a Melian Procureur General.

Dum hæc apud nos geruntur, atque civile bellum videntur portendere, intereà loci Pax in Germaniâ Monasterii Vestfalorum, atque Osnabrugæ sancita est: Monasterii Ludovicum inter Galliamque, & Ferdinandum Imperatorem, ac Germaniam: Osnabrugæ verò Ferdinandum inter Germaniamque, & Christinam Reginam, ejusque Sueciæ Regnum. Ludovico, Ferdinando, atque Christinæ curæ fuit, uti qui ipsis Socii per hæc bella fuerant, iis ut id lucro, aut saltem ne fraudi, damnove esset.

Pacis legibus cautum, uti Brisiacum, & quod ad id oppidum ultrà Rhenum pertinet agri, quibus finibus Austriaci Principes possederant,

præterea Alsatia, Suntgovia, decem oppidorum Imperialium Præfectura cis Rhenum penes Regem, Galliamque in belli per tot annos gesti mercedem porrò essent, nam hæc Rex haud ita pridem per id bellum parta præsidiis tenebat. Prætereà convênit, uti Virodunensis, Tullensis, Metensisque Urbes, atque Diœceses, quæ ab usquè Henrici II. Regis temporibus penes Galliam sunt, ad hoc Mediovicum Castellum ab Ludovico XIII. Rege bello captum Regis filii, atque Galliæ porrò forent, neque quidquam cuncta hæc Imperatori, aut Imperio Germanico posthàc obnoxia essent, sed in his summum Ludovico jus, judiciumque esset, atque Galliarum Regno perpetuò conjuncta forent: apud Philippiburgum ultrà Rhenum Rex præsidium porrò haberet, neque tamen hujus id oppidum, ac regio vicina, sed Spirensis Episcopi sicut antehàc foret. 1648.

Quando pax cum Hispaniæ Rege perindè, ac cum Ferdinando Imperatore ab Ludovico non fiebat, illo de industriâ tergiversante, cavendum Regi fuit, ut ne Ferdinandus, aut ulli Imperii Ordines illi quamdiù bellum adversùm Gallos porrò gereret, opitulari vellent, ac ne horum quidem prædiorum specie, quæ in Sequanis, in Belgio, in Italia, aut ubicúmque aliò Imperio Germanico obnoxia possidet. Sed nihil eo necesse fuit lege cavere, Circulum Burgundicum Imperii Germanici partem futurum, ubi pax inter Galliarum, & Hispaniæ Reges facta foret: nam hoc pacto quidpiam de Belgio, Lucemburgensi Agro, & Sequanis, quas provincias hoc Circuli Burgundici nomine Austriaci complecti voluêre, de novo sancitum videtur: quod Regi oppida, atque vicinos agros in his regionibus possidenti fraudi esse nusquàm volumus, nec eo hæc Imperio Germanico subjecta, aut obnoxia esse. Prætereà hac lege, & iis quæ sequuntur verbis de aliis quæ extra Circulum si diis placet Burgundicum Philippus Hispaniæ Rex Imperio Germanico obnoxia, aut nusquàm obnoxia possidet, prædiis minimè cautum est, ut ne Hispanis in his opitulari Imperator, atque Imperii Ordines velint, quod certè fieri debuit.

Cæterùm lege de Circulo Burgundico ab Imperatore, atque Imperii Ordinibus in Pacis sancitæ Tabulis latâ nihilò plus Rex tenetur, quàm Ferdinando Imperatori Burgundiæ Ducatu cedere, quia se Burgundiæ Ducem in iisdem Tabulis appellavit: nam iis modò Rex tenetur, de quibus hunc, aut hujus Legatos convenisse in his Tabulis perscriptum est, quod de Circulo Burgundico, ac Ducis Burgundiæ usurpatâ ab Imperatore appellatione dici nequit, Burgundiæ enim Ducatum ad Imperium, aut ad Imperatorem quidquam attinere negamus, tametsi Burgundiæ Ducis nomen Monasteriensi fœdere Imperatori imponere hujus Legatis placuerit. Rectè quidem pacis Regem inter, & Imperatorem legibus cautum videtur, ut ne alteri alterius hostes juvare liceat: sed hi modò alterius hostes censendi sunt, qui hujus fines invadent, non qui suos adversùm hunc tuebuntur, cujus rei causâ si alter quempiam juverit, nihil ab Pacis legibus discesserit.

1648. Ita Imperatori licuisset, si fortè inter Galliarum, & Hispaniæ Reges post pacem inter ambos denique sanciundam bellum denuò oriretur, huic tuendis finibus suis adversùm illum opitulari, nihil violato Monasteriensi fœdere, cujus rei sibi copiam esse Imperator vehementer volebat. Sed aliam Legati Gallici super eâ re rationem iniêre, quæ mihi haud satis recta videtur: scilicet uti manente Regem inter, & Imperatorem, universumque Imperium de alterius hostibus ab altero non juvandis lege, singulis tamen Imperii Ordinibus fas foret, ubi post pacem inter Galliarum, & Hispaniæ Reges sancitam bellum denuò inter ambos nasceretur, huic aut illi Regno suppetias ferre. Repugnat enim, quod universis vetitum sit, id singulis licere, non uni modò Ordini, sed singulis omnibus Ordinibus. Prætereà quas suppetias alterutri Regno ferre his Ordinibus copia est, eæ non ad tuendos modò alterutrius Regni fines, sed & ad alia quævis agenda, moliendave videntur esse, cùm caveatur id modò extra Imperii limites factum iri: quod quidem argumento est has suppetias non in alterutrius modò Regni finibus, his tuendis videlicet, sed ubicúmque aliò ab Imperii Ordinibus quorum primus Ordo ipse Imperator est, ferri posse.

Postremò ubi hujuscemodi suppetias Imperator, aut alii Imperii Ordines Hispaniæ Regno seu potiùs Regi ferent, Galliarum Regis hostem juvabunt, atque adeò ab Pacis lege quæ isthuc vetat, planè discedent, non autem ubi Galliarum Regno, seu potius Regi, cùm hic Imperatoris hostis esse desierit. Ita lex de singulis Imperii Ordinibus quibus suppetias huic, aut illi Regno ferre licet, priori de hostibus alterius ab altero non juvandis planè contraria, neque in hac ulla Regem inter, & Imperatorem æquitas est: quis enim non videt Regi nusquàm licere Imperatoris hostem ullum juvare, licere autem Imperatori sicuti singulari Imperii Ordini Hispaniæ Regem ubi Regi hostis erit, omni ope juvare vel in ipsâ si diis placet Galliâ? quandò illi omnia licere videntur, modò ut extra Imperii limites fiant. Scio Gallicis Legatis visum æquè Regi opitulaturos quosdam Imperii Ordines, ac alios Hispaniæ Regi: sed simpliciter standum fuit ei legi quâ cavebatur, ut ne alter alterius hostes juvaret, hæc enim recta, & utrisque æqua erat, neque prohibebat Imperatorem Hispaniæ Regi tuendis finibus suis, sicuti nec Regem eâdem de causâ cuiquam opitulari: cavendum modò fuit, ut ne alter ab juvandi amici Principis, aut Populi finibus alterius copias avertendi specie hujus ipsius fines invadere sibi licere crederet, neque ampliùs quemquam adversùm alterum juvaret, quàm auxiliares ad illum copias mittendo, quarum etiam numerus Pacis legibus finiri potuit.

Fuêre præterea qui Carolo Emanueli Sabaudiæ Duci, atque Francisco Atestino item Mutinæ Duci haud satis Monasteriensi fœdere cautum existimaverint, quantùm ad Imperatorem, & Imperium, quibus obnoxia prædia possident: nam haud satis fuisse cavere quod bellum unà cum Galliarum Rege usquè gesserant, ac tùm gererent, id ipsis nus-

quàm fraudi fore, sed adscribendum fuisse, & quod porrò gesturi essent usquè ad pacem inter ambos Reges confectam. 1648.

Monasteriensis Pacis legibus de Carolo Ludovico Palatino, Regi, atque item Christinæ Sueciæ Reginæ curæ fuit, ut illi hæreditatis paternæ pars redderetur, instituereturque ejus gratiâ Octoviratus paterni Septemviratûs loco, qui jamdiù Maximiliano Baioariæ Duci ab Ferdinando II. Imperatore donatus penes hunc mansurus est cum Palatinatu Superiore, & Chamo Comitatu, eâ lege ut ubi si Maximiliani filii nepotesve deficient, hæc ad Carolum Ludovicum, aut hujus posteros cum Septemviratu redeant.

Monasteriensi fœderi intercessit Philippus Hispaniæ Rex, quod huic adscriptus non esset, sicuti æquum censebat, postquàm unà cum Ferdinando II. Imperatore adversùm Fridericum Palatinum bellum gesserat, & Ferdinandum III. milite, ac pecuniâ juverat: prætereà quod per pacis leges prædia, atque oppida ipsius Friderici bello capta Carolo Ludovico hujus filio restituere cogebatur, quod non idem in Maximiliano Baioariæ Duce factum esset. Intercessit & Innocentius X. Pontifex per Fabium Chigium Nuntium, ex eo quòd pleraque Ecclesiastica bona Protestantibus anno CIϽ.IϽC. XXIV. ablata, iis per pacis conditiones reddebantur: tùm quia Episcopatus aliquot quos Protestantes antehàc nihil mutatâ horum, aut habendorum, aut fruendorum ratione possederant, nunc Succis, atque aliis dabantur, quos sicuti alia bona profana possiderent: postremò quod Pacis legibus Protestantes sibi cautum voluerant, ut omnibus his bonis Ecclesiasticis sibi in perpetuum cederetur, neque Catholicis horum repetendorum aut vindicandorum, sacrorum specie, aut aliâ de causâ jus demùm foret, rem divino, humanoque juri usquè contrariam: sed vicissim cautum erat, ut ne Protestantes posthàc alia Ecclesiastica bona quocúmque modò habere, aut possidere vellent, cujus rei ipsis magna usquè lubido fuerat. Nihil in hac Pontificis intercessione visum, quod reprehenderetur, nisi si compositò inter hunc, Austriacos, atque alios Catholicos facta fuerat, quæsitusque titulus, quo ab Pace Monasteriensi ubi vellent, commodumque esset discederent.

Mazarinum antehàc ubi Henricus Condæus Ludovici pater ab Aulâ secesserat, Francisco Hannibali Estræo de Cæsaris Vindocini sororis filii in Aulam reditu agenti auscultasse suprà memoravimus. Is in Italiam abierat, ubi Belfortius filius missus in custodiam fuerat, veritus ut ne ea res ad se attineret. Mercurius filius alter natu major & ipse ab Aulâ haud tamen extrà Galliam abierat, nihil fraternæ culpæ affinis, aut particeps esse Mazarino, aut cuiquam omnium suspectus, sed parùm decere arbitratus absente patre, ac fratre in custodiam conjecto in Aulâ agitare. At mense Julio Belfortius è Vincennarum arce profugerat, rem sicuti aiebant Franciscæ Lotharingicæ Mercuriæ matri, atque ipsi item Mazarino, quin & Vindocino patri Venetiis quò tùm commorabatur ab artis Chaldæorum peritis prædictam. Certè

1648. ubi est Mazarino nuntiata, nihil sicuti ad rem novam territus, aut commotus esse visus, eò facta ex composito plerisque visa, præterea quod hanc & Mercurii fratris, & Vindocini patris reditus post paulò consecutus est.

Eâ tempestate Nobilitas quæ in Aula erat, aut Gastonem, aut Condæum sectabatur, quidam Regem, atque Reginam matrem sicuti par erat, præterea Mazarinum colebant, observabantque, in quem videlicet omnis rei publicæ incumbebat cura, ex quo illi gratia, atque potentia, adeóque magna quibus vellet benè faciundi copia erat, hi nihilo seciùs ad Gastonem, & Condæum ire salutatum, atque adversùm hos alia Aulæ officia fungi. Mazarinus per Rivieram cujus in potestate Gastonem esse diximus, hunc sibi æquum, ac propè fautorem habebat, Rivieram autem multa beneficia, ac maximè spes Cardinalatûs Mazarino devinxerant.

At Condæo animus suprà metum, virtus suprà beneficia erat, neque huic quidquam præter gloriam cordi esse videbatur, præterea nemini uni consilia sua credebat, cujus operâ huc, aut illuc flecti posset, multi clientes, ac familiares erant: modò ut iis, sibique ex animo Mazarinus faceret, haud pigebat hunc administrare rempublicam; at ubi si cessaret, continuò paratæ lites, excidebantque verba indicia iræ, ac ni Gastonem metueret, ut ne sibi omnimò Mazarinum, ac per hunc Reginam, Regemque ipsum cum omni propè Aulâ adjungeret, atque adeò longè potentior esset, vix satis Mazarino æquus fore videbatur, is metus in officio hominem retinebat. Condæus fratrem habebat Contium, & Longavillam sororis virum, multasque suas, atque eorum clientelas, Gasto solus erat, unâ Regis propinquitate clarus, pollensque. Alia igitur præterea munimenta Mazarinus egebat, qui adeò Vindocinum sibi parabat adjungere, hunc ex inimico, filiosque ejus amicos sibi faciundo, cujus rei copia erat, Victoriam Mancinam fororis filiam Belfortio cum dote summâ nuptum dando, quæ tamen Mercurio fratri data est denique.

Andium Duci Ludovici Regis fratri hoc anno prænomen Christianorum more datum est, Henrica Britanniæ Regina amita, patruusque Gasto pro eò fidejussêre, atque illa Philippi prænomen dedit. Mariam Gonzagam Caroli Nivernensis Mantuæ quondam Ducis filiam Uladislao I V. Poloniæ Regi ante biennium nupsisse suprà memoravimus: is hoc anno mortem obiit, ad hunc Ludovicus Arpajonus ab Ludovico Rege, & Annâ matre Legatus extrà ordinem fuerat, cujus, sed magis Mariæ operâ Casimirus Uladislai frater Poloniæ Rex creatus est. Carolus item frater natu minor sibi expetebat Regnum, & quò inclinatura res erat in incerto habebatur, donec naturam ducem secuti plerique omnes quæ Carolo Casimirum prætulerat, hunc Regem frequentibus Comitiis denique creavêre.

Obiit eodem hoc anno Michaël Mazarinus apud Aquas Sextias in Provinciâ Archiepiscopus, atque Romanæ Ecclesiæ Cardinalis, è Do-

minicanorum Ordine, de cujus ingenio suprà diximus. Petrum Seguinum Medicum nobilissimum senectus magis, quàm morbus absumpsit, quòd quidem ejus in hac arte peritiæ vel maximum fuit argumentum: accesserat vitæ sanctitas, atque erga Deum pietas singularis: hujus bona fideliqueopera Anna Regina diù, multumque usa erat, neque hæc usquàm pauperibus ab sancto viro negata, quin & hanc aliis ubi ab Reginâ stipendium fuit, gratificatus est, donec per summam senectutem captus oculis divinis modò studuit, atque in his vitam finiit vir doctrinâ, & pietate juxta inclytus.

1648.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
PARS ALTERA.

Ab Anno 1649. *ad Annum* 1652.

402

JOAN. LABARDÆI MATROLARUM AD SEQUANAM MARCHIONIS DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM

LIBER SEPTIMUS.

EPITOME.

1649.

REGIS, atque Aulæ ab Urbe clandestina profectio. Senatus Montargirium abire jussus. Bellum in Urbe apparatur. Contius, ac Longavilla ab Germani-fano ad Urbem redeunt. Ille ad Urbem Imperator factus: huic Legati Ellebovius, ac Mottæus. Longavilla in Normanniam proficiscitur. Gondius Coadjutor, ac Mottæus E.T. in Senatum leguntur. Bastilia oppugnatur, ac deditur. Corbolium ad Sequanam, Lagnium ad Matronam, Clodoaldi, ac Dionisii fana, Herimons ab regis præsidiis tenentur. Ab Factiosis Carentonium ad Matronam, ac Bria commeatuum causâ præsidiis tenentur. Belfortius ad Urbem venit. Buillonius item Senatûs, Populique partes sequitur. Medo Castellum altero ab Urbe lapide oppugnatur ab Regiis, ac Condæo deditur. Harcurius adversùs Longavillam in Normanniam mittitur. Mazarinus frustrà tentat cum Hispanis pacem facere. Regiorum, ac Factiosorum ad Vitrium prælium. Alterum ad Briam. Bria dedita regiis. Fecialis ab Rege ad Urbem missus haud recipitur mœnibus. Cognitor, atque Actores regii ad Regem missi, qui digniùs quàm ab Feciali mandata illius cognoscerent. Leopoldi Austrii Belgium obtinentis Legatus ad Senatum. Eâ de re missi ad Regem ab Senatu. De pace apud Ruellium rus agitur. Quillebovio, ac Pontellomario Harcurius in Normanniâ potitur. Longavilla Rotomagum compulsus. Ramsavius Dunkercæ Præfectus Germani-fanum adductus, atque eò in carcerem conjectus. Estrada Mazarini cliens huic suffectus. Pax domi apud Ruellium sancita. Carolus Britanniæ Rex securi percussus apud Londinum. Leopoldus composito cum Contio, ac cæteris Factiosis Regni fines ingreditur. Pralinoplessius ob

1649. *viam procedit cum exercitu. Turenæ in Germaniâ ad Buillonii fratris exemplum defectio, deseritur ab omnibus copiis, atque in Batavos concedit. Conditiones pacis domi sancitæ. Franciscus Atestinus Mutinæ Dux ad pacem cogitur ab Hispanis. Ypræ Hispanis deditæ. Mercurius Mancinam uxorem expetit. Rivieræ Rex ab Pontifice Cardinalatum petit. Contio Leodienses Canonici Episcopatum Leodiensem obtrudunt, quem Mazarinus ab eo accipiundum negat. Cameracum Harcurius obsidet, deìn omittit. Carolus Britanniæ Rex Caroli securi percussi filius in Galliam venit. De Frankendalio uti Carolo Palatino ab Hispanis restituatur, ratio initur. Quæ in Provinciâ ab Aletsio, atque ab Senatu apud Aquas Sextias gesta sint. Quid apud, circúmque Burdigalam ab Spernonio, & Burdigalensibus. Battevilla Burdigalam ab Philippo Hispaniæ Rege missus. Imperatoris filia per Italiam in Hispaniam ad Philippum virum ire pergit. Ferdinandus frater eòdem ire ab Hispanis prohibitus, is de Maria Theresa Philippi filia uxore ducenda cogitabat. Bellum inter Pontificem, & Ranucium Parmæ Ducem de Castro oppido in Agro Romano. Quid ab Marsino Proprætore, & Gallis in Catalonia, quid ab Garaïo, & Hispanis gestum. Chavignius Condæi operâ in Aulam redit. Almerico summa Quæstura redditur. De Syndicis Creditorum Urbis. Mazarinus cum Condæo redit in gratiam. Ex ea re Factiosi huic succensent, atque insidias parasse crediti. Quæstio eâ de re instituta in Senatu.*

MENSE Octobri anni proximi Edictum regium ab ipso Senatu perscriptum, ab Cancellario signatum, atque in hoc Ordine promulgatum fuisse diximus: quod cùm regiæ potentiæ magnoperè contrarium esse Administri censerent, atque temporum iniquitate expressum fuisset, nihil erat quod non movendum, conandumque existimarent, ut id vanum, atque irritum redderent. Eâ causâ Regina undequâque copias ad Urbem versùs evocaverat, quæ haud ita procùl omnia loca præsidiis tenerent: sed quo pacto in Senatum, & qui huic favebat Populum ageretur, uti tandem æqua noscerent, & in viam redirent, jure ambigebatur. Nam Urbem numero civium longè validissimam, atque opulentissimam bello premere, oppugnare, ac deniqueexpugnare, aut ad deditionem ita cogere, uti quas conditiones Rex ferret, ipsa acciperet, longum, laboriosum, ac periculosum futurum erat. Sed sicuti civium multitudo in Urbe Administros ab hac oppugnandâ deterrebat, ita hanc brevî deditum iri spem faciebat, si commeatus prohiberentur: id enim si fieret suprà, atque infrà clauso amne, ac cæteris viis obsessis, statim omnium rerum eò futuram inopiàm, quam tolerare Parisini diù nequirent.

Isthuc singillatim Michaël *a* Tellierus Quatuorvir sentiebat, cui citrà cujusquam damnum id fieri posse videbatur, cùm huic prævertere in Senatûs, Populique manu futurum esset: eo Regem educendum Urbe, atque Germani-fanum, aut aliò deducendum censebat. Isthuc & *b* Villaregio, atque aliis placebat, qui foris quàm domi, atque intrà Urbis mœnia bellum minus periculosum, atque incommodum fore judicabant: præter quàm quod ab hujus aleâ Regem, atque Reginam ma-

a Le Tellier, Secretaire d'Estat.

b Le Maréchal de Villeroy.

trem ſubducere magnoperè ad rem publicam pertinere arbitrabantur. Hanc eò deductam Mazarinus ſentiebat, quò permanere nequiret, cum Edicto de quo ſuprà memoravimus, omnis hujus rectè adminiſtrandæ ratio Regi, Reginæ matri, atque adeò ſibi conturbata eſſet, imminutis vectigalibus, atque ereptâ omni corrogandæ pecuniæ facultate. Sed huic malo quàm leviſſimum, ac breviſſimum remedium adhibere placebat, ita ut metu magis, quàm ullâ clade Senatus, Populuſque in viam redire cogerentur, quod cùm ſecundum Villaregii, & Tellieri ſententiam fieri poſſe videretur, in hanc lubens diſceſſit.

1649.

Contrà Condæus, ac *a* Melleraïus rem breviùs confectum iri cenſebant, ſi Rex, atque Regina in Armamentarium ab Regiâ migrarent: *Vicinam eſſe Baſtiliam arcem, cui ſubjecta ſint B. Antonii Porta, & vicina Propugnacula. Haud procul abeſſe Vincennas Arcem alteram: haud difficulter in hac omni Urbis, ac ſuburbiorum, vicorumque proximorum regione equites, peditesque, quos Rex cuſtodiæ causâ habere ſoleat, cogi poſſe, ac præterea alias quæ accerſitæ ſint copias. Hac virium oſtentatione Senatum, Populumque adduci poſſe, ut ab deficiundi conſiliis diſcedant, ac Regi obedientes ſint: quod ni fecerint, haud difficile fore vicinam Armamentario inſulam, ac deindè alteram in qua majus Templum, & Curia ſint, occupare, ac præſidiis tenere, ita ut altera pars Urbis, ab altera ſejuncta foret, nec Senatus, neque civium Conſilia haberi poſſent, futurum in poteſtate Sequanam, atque omnem ſuprà Urbem regionem.* Sed vix ſatis maturè quæ accerſitæ fuerant copiæ venturæ videbantur, neque res tantam patiebatur moram: quo factum eſt, ut in Villaregii, ac Tellieri ſententiâ manere neceſſe eſſet.

a Le Maréchal de la Milleraye.

At Mazarinus qui multò ante providerat Condæi ſe operâ, ac ſingulari virtute difficillimis quæ imminebant temporibus opus habiturum, ab Rege, atque ab Reginâ matre uti liberaliter haberêtur, effecerat: namque huic Claromontium, & Jamaſium dono dedêre. Duæ ſunt arces firmiſſimæ in Campaniæ finibus poſitæ, quæ Caroli Lotharingiæ Ducis antehàc fuêre, & quas Ludovico XIII. Regi ante annos tredecim tradiderat, uti bellum quod ab eo impendebat, redimeret: tradiderat ſimul & Satenaïum ad Moſam amnem, validum cum arce oppidum, quod & pridem penes Condæum eſt, ſcilicet huic permiſſum, cui Præfectus eſſet, ubi Campania provincia data fuerat, quam tametſi nuper in Contium fratrem Regis voluntate tranſtulerat, non minorem in hac tamen potentiam, atque autoritatem, quam priùs habet, quæ Jamaſii, & Claromontii acceſſione haud mediocriter crevit, nam utrumque huic non modò ut his ſicuti Satenaïo Præfectus eſſet, ſed planè cum vicinis agris dono data ſunt.

Multa alia quæ Condæus ingentia volvebat animo, hunc impulêre, uti Regis partes ſequeretur, aut potius his præeſſet. Sed Claromontium, ac Jamaſium ipſi Mazarini operâ ab Rege donata *b* Longavillæ ſpem fecêre, quidpiam ſimile ab Mazarino exprimendi, ſi metum huic injiceret Senatûs ſe, Populique partes ſecuturum. Id Condæa uxor pridem ſuaſerat, atque ipſe apud Noiſium, quò primùm factionis prin-

b Le Duc de Longueville.

1649. cipes convenerant, fidem dederat, si Aula adversùm Urbem gereret bellum, atque eâ causâ Senatus Mazarinum hostem judicaret, tùm fore, ut huic, atque Populo se bello gerendo conjungeret: hæc Longavillæ ad Senatûs, Populique partes accessio haud mediocris futura videbatur, qui videlicet Normanniam finitimam Parisiensi Agro provinciam obtinet, ac magnas habet in eâ clientelas. Sed nihil hunc fides apud Noisium data prohibebat, quò minùs cum Aulâ concordaturus esset, si Mazarinus homini animum explere vellet. Nam qui hanc dare contra jus, fasque nihil pensi habet, ei ab hac discedere multo minor religio est.

Longavilla in Normanniâ Gratiæ-portum porrò sibi expetebat, non Juxii Castelli in Sequanis dono, non Cadom Oppido, atque arce, quibus præfectus nuper fuerat contentus, quorum alterum in Neocastelli nobilissimi apud Helvetios quod habet Prædii finibus, alterum in Normanniâ quam obtinet provinciâ haud procul Oceano opportunè positum est, uterque munitissimus locus. Sed Gratiæ-portus ad ipsum Oceanum est, oppidum validissimum, cum arce longè munitissimâ, ita ut qui sit utrique Præfectus, is terrâ, marique pollens, potensque sit: hunc ni per Regis pueritiam extorqueret, omnem hujus habendi spem interituram, eo tantam opportunitatem haud quaquàm dimittendam. *Hac mercede sese fidum Mazarino, sin aliter hujus sententia sit, Senatui, Populoque fautorem futurum: parùm referre quîcum Regi, & rei publicæ det operam, cùm utrobique & prava, & recta quædam sint, eo privatis commodis aut hîc, aut illìc servire unicuique copiam esse.* Sed intereà dùm opperitur quid Mazarinus sibi benè factum velit, ab Aulæ partibus haud sibi discedendum decrevit. Is tùm in Campaniâ fuit, quo visum ierat filiam Monialem quam ex concubinâ pridem habuerat.

Constitutâ igitur Regis ab Urbe profectione, huic uti secretò fieret, dicta nox est, quæ festum in Ecclesia Regum diem antecedit: nam hujus principio per singulas familias apparatur convivium, in quo Regem convivæ sortiuntur, dein se cibo, vinoque læti invitant, quos huic uni rei intentos de Regis, atque Aulæ profectione cogitare, aut suspicari quidquam difficile erat. Gramontio Equitum Tribuno data provincia fuerat, uti Regem, ac Reginam matrem cum altero filio Andium Duce deduceret ad Conferentiæ Portam, quæ inter regios hortos, & flumen posita est, quod ex sententiâ factum, postquàm ædium postico clàm egressi fuerant, comitantibus Corporis Custodibus. Gasto, ac Mazarinus eódem paulò ante venerant, undè Germanifanum iter fecêre: cæteri, ex Aulâ dimissis hinc indè per Urbem qui de Regis profectione certiores facerent, subsequi jussi. Omnes propter hesternas epulas, epotumque largiùs vinum altus in Urbe habebat sopor, quo factum est uti multâ modò luce quid ageretur plebes nosceret: postremò Regem, atque Reginam matrem abiisse vulgatum, quique propiùs B. Honorati portam incolunt, quâ Germanifanum euntibus egressus erat, hanc obsedêre, & qui tardiùs profecti sunt, eos egredi prohibuêre. Convênit in Curiam Senatus, uti quid opus facto esset, consul-

1649.

taret. Ab Rege, Reginâ matre, & ab viris Principibus miſſas ad Urbem litteras eſt nuntiatum, has Urbani Magiſtratus ad Senatum adferre juſſi, quarum ſententia hæc erat.

Regem Urbe decedere coactum, ut ne pernicioſis quorumdam ex Senatu conſiliis opportunus foret, quæ cum hoſtibus conferant. Adversùm regiam potentiam multa molitos, abuſos clementiâ ſuâ, atque eò audaciæ proceſſiſſe, uti ſe in ſuâ ipſorum poteſtate eſſe vellent. Confidere Urbem, atque cives permanſuros in fide, operam daturos Urbanos Magiſtratus, ut ne quid turbarum, aut tumultûs fiat, ac tuta, tranquillaque ſint omnia. Ita quæ ab clementiſſimo, atque amantiſſimo Principe æquum ſit, ea ab ſe expectent: quid ſibi porrò conſilii ſit, propediem eos facturum certiores. Regina verò, atque viri Principes ſeſe Regi ut ab Urbe decederet, autores fuiſſe ſcribebant.

His litteris recitatis, Patres numero centum tametſi dies feſtus erat, quo neque haberi, neque decernere quidquam Senatus ſolet, tamen dandam operam ut Urbs ab inſidiis tuta eſſet, decrevêre, ſtationes ad portas diſponerentur, Urbani Magiſtratus commeatus tutò ſupportari curarent, quæ in vicis, aut oppidis copiæ ad ſexaginta circùm Urbem paſſuum millia eſſent, eas longiùs abſcedere juberent, de Regis, ac Reginæ, atque virorum Principum litteris uti poſtridiè referretur, ubi Senatus frequens foret. Gondium Coadjutorem Germaniſanum venire juſſum Urbe egredi tentaſſe ferunt, ſed ab portarum cuſtodibus prohibitum, quod hunc ſimulaſſe propiùs verum eſt, ſeu cum Contio redire conſilium fuit.

Hic Germaniſanum proficiſcente fratre Condæo, atque ipſâ Carolâ Margaritâ Mommorantiâ utriuſque matre, eódem ex Condææ ſororis ſententiâ ierat: ipſa autem quia prægnans erat, atque haud ita procul aberat partus, hanc juſtam ad Urbem manendi cauſam nacta eo reſtiterat, uti quæ apud Noiſium antehàc conſtituta fuerant, ea tùm fierent, ſicuti res monebat. Continuò mittit ad virum Longavillam, qui hunc ad Urbem accerſeret: ſed is memor ſe apud Noiſium fidem dediſſe, fore uti Senatui, Populoque conjungeret ſe, ubi hos Aula laceſſeret, nondùm adveniſſe tempus exiſtimabat, quo fidem exolvere deberet, atque ita & ipſe Germaniſanum iit. Prætereà priuſquàm ſeſe Mazarino adverſum oſtenderet, hunc hoſtem ab Senatu judicatum volebat, quod quidem Condæa uxor per *a* Rupifocaldum Marſillacum, atque hic poſteà Germaniſanum proficiſcens per Gourvillam clientem apud factioſos ex Senatu uti fieret, ſummo contendit opere: ſed nondùm matura res erat, nam ubi de hac in Senatu conſultatum, pauci modò in eam iêre ſententiam, cæteri autem frequentes in alia omnia.

a Le Prince de Marſillac, de la Rochefoucaud.

Intereà *b* Sordiera Vicecenturio Cuſtodum Regis Corporis hujus ad Cognitorem, atque Actores regios litteras attulit, ſimul & ad Molæum Primarium Senatûs Præſidem, atque ad ipſum Senatum, quas omnes Cognitori, atque Actoribus regiis pro more reddidit. Hi perlectis quæ ad ſe ſcribebantur, de iis Patres fecêre certiores, ſcilicet Regem velle, uti Montargirium bidui ab Urbe itinere diſcederent, ac Regis litteras

b De la Sourdiere.

1649.

eâ de re ad hunc Ordinem ſcriptas reddidêre. Sordiera uti ſibi Regis mandata Patribus exponere copia eſſet, poſtulaverat: ſed cum hæc de ſuo ab Urbe diſceſſu eſſe ſatis ſcirent, huic nuſquàm Senatum dare viſum, quin & Regis litteras ſicut has acceperant obſignatas huic reddendas curavêre, neque eò ſeciùs ad Urbem mansêre. Fuêre qui ita exiſtimarent, tolerabilius futurum fuiſſe, ſi Regis litteræ in Senatu recitatæ fuiſſent, atque is reſcripſiſſet quod Rex juberet, id hujuſmodi viſum, ut hoc ſibi convento opus eſſe Senatus judicaret, quo ipſum multa, eaque gravia ſuper re tantâ edoceret.

Profectò res ardua erat, non quoſdam ex Senatu, ſed univerſum Ordinem adigere velle, ut ab Urbe in quâ huic ſedes ab Regibus eſt inſtituta, aliò migraret, idque per Regis pueritiam incipere, quo tempore quid Senatus poſſit, vidimus in Procurationis Regni negotio. Nam quod de hac Ludovicus XIII. edixerat, in eo nihil niſi unius Senatûs autoritate mutari poſſe viſum fuerat, quâ Rex pupillus hujus filius fretus in Curiâ pro Tribunali ſedens Patris Edictum ex hujus Ordinis ſententiâ correxerat, qui videlicet in eo tanto negotio regiâ potentiâ aliis autoribus per ætatem uti nequiret. Jam verò hac Regem qui etiamtùm pupillus eſſet, adversùm univerſum Senatum quibuſvis autoribus uti non poſſe Patres cenſere ſe ad Urbem manendo ſatis oſtendebant. Poſteà loci quæ ab Rege, Reginâ matre, atque ab viris Principibus ad Urbanos Magiſtratus datæ litteræ fuerant, de iis ad Senatum referri placuit: hæ quoniam quoſdam ex hoc Ordine proditionis inſimulabant, ſicuti cum Hiſpanis hoſtibus conſilia conferrent, Senatus decrevit, uti Cognitor, atque Actores regii ad Regem, ac Reginam matrem adirent, rogarentque ut illorum ſimul, & eorum qui illos criminarentur nomina edere vellent, quò in utroſque lege ageretur in Senatu, ita ut ne alteris proditio, aut alteris falſa criminatio impunè eſſent.

Rationum, & Vectigalium Curiis haud ſecùs, ac Senatui præceptum fuerat ut ab Urbe diſcederent, atque item Magno Conſilio, cui iſthuc non ita novum viſum, nam ſæpiùs ubi Rex longiuſculè proficiſcitur, Aulam ſequi, & ab hac haud procul commorari ſolet: ſed his nuſquàm grave fuit, ab portarum Urbis cuſtodibus quò minùs abirent, prohiberi. Intereà Cognitor regius *a* Melianus, atque Actores regii Talonus & Bignonus Germaniſanum iêre, quò uti ſibi Cancellarii viſundi, atque de more hujus operâ ad Regem, atque Reginam matrem adeundi copia eſſet poſtulavêre: de quâ re ubi conſultatum eſt, haud ſatis ex Regis dignitate viſum, huic quemquam ex Senatu venire in conſpectum, niſi ſi hunc Ordinem Montargirium abiturum ſicuti juſſus erat, adferret. Cognitor verò, atque Actores regii nihil ſe eâ de re habere in mandatis dixêre, ſed eâ modò causâ ſe ad Regem, Reginamque matrem miſſos, quam ſuprà diximus: ita Cognitor, atque Actores regii dimiſſi, qui ubi hæc Patribus renuntiavêre, ibi verò cuncti excandeſcere, Mazarinum accuſare graviùs, nihil pendi Senatum, ne huic quidem

a Melian, Procureur General. Talon, Bignon, Advocats Generaux.

1649.

quidem cui maximè deceat, ad Regem, & ad Reginam aditum esse: quidquid mali in republicâ sit, id omne ab eo ortum dictitare, postremò tùm ab Senatu hostis judicatur, decretumque ut eâ ipsâ die Aulâ, ante octiduum Regni finibus decederet, abnuentem omnes sicuti hostem, ac perduellem persequantur, nemini omnium hunc, aut in tectum recipere, aut ullâ re juvare liceat. In Aulâ cuncti, ac nonnulli in Urbe id Senatûs Decretum præceps, neque ex hujus disciplinâ factum existimavêre, Mazarinum neque citatum, neque causâ cognitâ, neque institutâ de eo quæstione, ex rumoribus vulgi, atque famâ damnatum, postremò Senatum quam in Administris judiciorum fraudem reprehendat, in eamdem, quin & multò graviorem incidisse.

Fuêre qui ita existimarent, ab Administris offensum graviter, ubi Cognitorem, atque Actores regios Regi, atque Reginæ matri in conspectum venire noluerant, qui si clementiùs egissent, Senatum vix, ac ne vix quidem adduci potuisse, uti Mazarinum hostem judicaret: sed hujus clientes eum hac culpâ liberant, quam in Condæum rejiciunt, omnia dura, atque aspera hac tempestate sentientem, uti bellum quantocyùs adversùm Urbem gereretur, in quo operam suam planè necessariam fore intelligebat, quod verè, an falsò dixerint, haud satis compertum habeo: nam eadem de Chavignio antehàc dictitabant, hunc scilicet Brusselli, atque aliorum ex Senatu comprehendendorum Reginæ autorem fuisse ex duriori Richelii disciplinâ, quâ imbutus fuisset: sed hæc, atque alia hujusmodi quia secùs cesserant, aliis assignata ab Mazarini amicis facilè crediderim. Cæterùm fortiter consulta tùm recta sunt, ubi & fortiter geruntur, si paulùm hæseris plerúmque autori fraudi sunt, quod in Richelio, & Mazarino experti sumus, quorum diversa natura, diversus animus fuêre. Postremò qui ex Senatu factionis principes erant, si eos modò Rex, & Regina mater abire jussissent, omnibus virisimile fit, eâ causâ neque Senatum universum, neque Populum bellum usquàm adversùm Regem sumpturum fuisse: sed nullum ab Aulâ factum inter hos, aliósque discrimen cunctos denique transversos egit.

Ab Rationum, & Vectigalium Curiis, item ab Urbe missi quidam Germanifanum iêre, qui Reginam uti Regem filium ad Urbem reduceret hortati sunt: omnibus ita responsum, ubi Senatus quò jussus fuerit, eò migrarit, tùm Aulam ad Urbem redituram, cæterùm Senatum qui Regi dicto audiens esse nolit, rebellem esse: id Regina ipsa, id Cancellarius dixêre. Postridiè qui ex Urbanis Magistratibus Germanifano redierant, ii quid sibi ab Reginâ de Regis in Urbem reditu responsum esset, Patres edocuêre. Aderat Hercules Rohanus Mombasonus Urbi Præfectus, qui, atque unà iidem Magistratus Urbani sese Regi, & Senatui obedientes fore dixêre, neque alia quàm hujus Ordinis imperia executuros.

At ubi apud Germanifanum nuntiatum est, quid Senatus de Mazarino decrevisset, Consilio ab Reginâ advocato Mazarinus ipse de Se-

1649. natus Decreto retulit, nihil eâ de re ſicuti videbatur ſolicitus. *Patres ſummoperè cupere ait, ut ipſe abſcedat, verùm ſe aliter ſentire, qui nullius rei ſibi conſcius ſit, quamobrem iis morem gerere debeat: ſuam in republicâ operam Regi, Reginæ matri, Gaſtoni, Condæo, atque omnibus qui de re publicâ rectè ſentiant, probari, eo Patribus parùm placere, qui ſæpiùs aliter, quàm Aula ſentiant, regiæ potentiæ quâ Adminiſtros abuti dictitent adverſi: hanc æquo majorem eos prædicare, niſi ſi legibus quarum ſeſe interpretes ferunt, atque adeo decretis ſuis circumſcripta, aut potius ſubjecta ſit: quod ut ne eveniat, omnes qui Regi, ac reipublicæ ſtudeant, omni ope anniti decere, neque committere, uti per hujus pueritiam de regiâ Majeſtate, atque potentiâ detractum, aut debilitatum quidquam videatur.*

Quo Edicto Rex Senatum Montargirium migrare jubebat, eo quæ Patres contra majorum morem, contra jus, faſque incæpiſſe, ac feciſſe dicebantur commemorabat. *Injuſſu ſuo conveniſſe cunctos ex omnibus Claſſibus, unà cum cæteris ad Urbem Curiis conjuraſſe palàm, atque publicè. In Conclavi B. Ludovici ex omnibus Curiis commune veluti Concilium inſtituiſſe. In eo quæ collibuerit, de republicâ conſultaſſe, fruſtrà id ut ne fieret prohibente Rege: neque puduiſſe Patres eorum pertinaciâ victum quæ impedire ſine rei publicæ periculo nequibat, cogere ut ea voluntate ſuâ fieri ediceret: poſtremò ſicuti ipſi cenſuiſſent multa edixiſſe, poſtquàm fidem per Cognitorem, atque Actores regios dederant, ſeſe finem conveniundi facturos: nihilo ſeciùs tamen poſteà conveniſſe, ſeu dulce erat porrò de republicâ regio more conſultare, atque decernere, ſeu delicti conſcientiâ in eo præſidium putaverint, ſi perpetuò convenirent. Igitur ubi neque pudor, neque modeſtia faciebat modum: ubi in bonis videlicet paucioribus, ac majori pravorum numero, prætereà plebis metu prohibitis, ut ne quæ rectè ſentirent expromere auderent, nihil auxilii erat: ubi Plebes alienata cùm pœnæ ob noxam quam ſeditione contraxerat, metu, tùm ſpe injectâ fore uti Senatûs operâ vectigalibus, tributis, ac portoriis levaretur: ubi ad ſalutem publicam pertinere dictitant uti Rex in Senatûs, Populique poteſtate ſit: ubi omnis ſuſtentandæ reipublicæ facultas erepta prohibente Senatu, ut ne quis poſthàc Regi pecuniam ſuper Sectionibus, aut aliis vectigalibus reſcribendam fœnori daret: ubi hanc Senatûs rationem non modò perdundæ, ſed & hoſti, cum quo conſilia quidam ex hoc Ordine conferant, prodendæ reipublicæ Rex eſſe judicet, videatque quam Hiſpani antehàc pacem cupidiſſimè facturi erant, eam in præſentiâ detrectare. His omnibus adductum denique, ac maxime ut ne Senatui, Populoque diutiùs obnoxius foret, atque in eâ neceſſitudine Principi longè miſerrimâ conſtitutus, uti parere iis, quibus imperare debeat cogeretur, Urbe deceſſiſſe, nihil utriſque infenſum, ſi reſipiſcere velint, atque his contenti eſſe, quæ legibus comparata ſint. Populum factioſorum fraude non ſuâ ſponte lapſum ſatis ſcire, quò æquior ipſi ſit. De Senatu uti Montargirium ante dies quindecim migret, ante horas viginti quatuor urbe decedat ex Reginæ matris, Gaſtonis patrui, Condæi conſanguinei ſententiâ edicere: confidere Populum ubi ſui arbitrii fuerit, rectiùs ſibi conſulturum: ſi Senatus parere detrectet, hunc Majeſtatis, ac perduellionis reum fore, bona perduellium publicanda, de ipſis ſi comprehenſi fuerint ſupplicium more majorum ſumendum.*

Simul datæ ad Urbanos Magistratus, Populumque litteræ sunt, quibus Rex hortabatur, uti permanerent in fide, Senatum si opus foret abscedere cogerent, in eo salutem ipsorum positam, si causam suam cum hujus Ordinis factiosis minime communicent: qui ubi apud Montargirium fuerint, multitudinis concitandæ spe dejecti, prætereà bonorum exemplo adducti, tum demùm fore uti resipiscant, paxque Regno constet. Has litteras Urbani Magistratus ad Senatum attulêre, quæ ubi recitatæ sunt, continuò factiosi clamitare, *cuncta hæc ab Mazarino fieri, uti perculso, atque prostrato Senatu, quod unum miseris civibus adversùm Administrorum injurias perfugium, atque præsidium sit, in eorum fortunas licentiùs invadat.* Dein ubi eâ de re consultatum, Molæus primarius Præses dixisse fertur, rem permagnam videri, dignamque de quâ ut Urbani Magistratus seriò agerent, iis spatium daretur, gnarus scilicet qui prava incipiant, iis omnem moram gravem, recta tempore valêre. Ibi verò Cogneuxius Præses exclamat. *Tantam enimverò esse rem, ut hanc Urbani Magistratus ad Senatum ultrò detulerint, quæ videlicet ad hunc Ordinem maximè pertineat. Sed nihil jam consultò, at maturè facto opus esse. Infestas altero ab Urbe lapide circumquâque copias adesse, tantùm hanc non obsideri, nec oppugnari mœnia: quid esse reliquum, nisi uti Senatus, Populusque ad arma, quandò in his modò præsidium sit, confugiat?*

1649.

Hac oratione permoti Patres delectum habendum, rationemque ineundam decernunt, quî pecunia in belli imminentis sumptus corrogetur. Auctus nuper ab Rege Ludovico XIII. Patrum fuerat numerus: qui tùm hos magistratus coëmerant, ii invitis aliis in Senatum jussu Regis introducti fuerant, neque eadem obibant munia, neque eódem quo cæteri honore habebantur, sed propè contempti, neglectique agitabant, collegis graves, cum quibus uti posthâc æquo jure agerent, centum millia nummûm in rei publicæ sumptus sese collaturos recepêre, Senatus universus ducenta millia, præstereà quantum singuli anno CIↃ. IↃC. XXXVI. ubi hostis in finibus Regni apud Corbiam aderat, conscribendis ad bellum defendendum copiis dederant, eâ summâ duplo majorem dedêre.

Eâdem die in B. Ludovici Conclavi habitum commune Curiarum Consilium est. Aderant Mombasonus Præfectus Urbi, atque Urbani Magistratus, Præfectum mercatorum, atque Scabinos vocant, prætereà ex mercatorum sex Collegiis delecti, atque Urbis regionum Tribuni: hi inter se conjuravêre denuò, dataque conscribendo militi Diplomata sunt. Sed angebat factiosos ex Senatu quod nondùm ex Principibus viris quisquam ad suas partes accessêrat, quod magnoperè movendo, gerendoque civili bello necessarium erat: neque enim id fieri sine Imperatore, Legatis, Tribunis, cæterisque Administris poterat.

Sub finem anni proximi Gondius primò per Radesianum fratrem, dein ipse per sese cum Annâ Condæâ Longavillæ uxore, & cum Longavillâ ipso apud Noisium egerat, transegeratque, ut hic cum Contio adolescente, Condæi, atque Condææ fratre Senatui, Populoque fau-

1649. tores essent, si ab Aulâ malè haberentur, nequedùm tamen ambo Germanisano ad Urbem venerant, sed hos ipsa expectabat in Urbe, atque ut eorum adventum accelleraret Gourvillam de quo suprà memoravimus Germanisanum ire jubet, ac dicere Marsillaco patrono omninò opus esse, uti Contius, & Longavilla ad Urbem venirent, operam se dedisse uti nocte proximâ B. Honorati portæ claves essent in potestate, ut his ubi advenirent fores apertæ essent. Jam tùm *a* Uxellus Marchio cum copiis ab Æduis veniens Corbolium ex itinere ceperat, passuum millia XXII. ab Urbe positum ad Sequanam amnem, quo factum est, uti cessantibus Contio, & Longavillâ factiosi ex Senatu Carolum Lotharingum Ellebovium Ducem hortarentur, uti rempublicam unà cum Senatu, Populoque capessere vellet. Ea res maximè Condæam impulerat, uti fratrem, virumque ad Urbem subitò accerseret, ut ne Imperium Ellebovius, aut certè susceptæ reipublicæ famam antecaperet.

a Louïs du Bled Marquis d'Vxelles.

Is cùm neuter dùm advenisset, ad Urbanos Magistratus in Ædes publicas adiit, ut operam suam Urbi polliceretur, quod ut apud Senatum faceret, huic autores fuêre. Sed noctu Contius, Longavilla, *b* Nigromonasterius, atque Marsillacus Rupifocaldus Germanisano ad B. Honorati portam venêre, postulantes uti sibi Urbem ingredi liceret. Portæ claves ex composito apud Brussellum erant, dudùm viris Principibus futuræ defectionis conscium, sicuti & Gondius Coadjutor erat, qui eò rhedâ vectus hos ad Longavillæ ædes deduxit. Paulum tumultûs in Urbe is virorum Principum adventus tali horâ, ac tempore fecit, qui satis comperto, vulgatoque quidnam esset continuò sedatus est, magnaque incessit lætitia, ubi plebes postridiè tantis viris salutem suam curæ esse rescivit, ignara se ab optimatibus quò res eorum moneat impelli, & quocúmque fortuna inclinet prædæ esse.

b Louïs de la Trimouïlle Marquis de Noirmonstier.

Postridiè Ellebovius in Senatum venit, atque unà *c* Rieuxius filius, & Ludovicus Cossæus Brissacus. Ubi assedêre, Ellebovius operam suam Senatui liberalissimè pollicitus est adversùm eorum vim, qui Regi, atque Reginæ consulere simulantes rem publicam perditum eant. Ea res Patribus suprà quàm dici potest grata, acceptaque fuit: itaque omnium sententiis Ellebovius delectus est, qui Regis exercitibus præesset, & Senatûs imperia exequeretur, cui, atque Urbi, ac maximè in speciem Regi sacramento dixit.

c Le Comte de Rieux. De Cossé Duc de Brissac.

Mirum Aulæ visum, non puduisse Virum Principem, factiosis ex Senatu, atque Populo obedientem esse. Sed non tunc primùm Ellebovius alias, quàm Regias partes secutus est, cùm his qui gratiâ valebant servire pigeret ingratiis, aut quia sibi non omninò ex animo factum vellent. Nam hæc viris principibus, ac primoribus in Aula disciplina est, uti qui gratiâ pollent quamdiù eorum operâ conlocupletandi se aliqua spes est, tamdiù eos diligenter colere, atque observare; ubi hæc est adempta, continuò infensi, infestique sunt, quod in Richelio primùm, deinde in Mazarino ab Ellebovio factum, cæterùm huic

neque virtus principe viro digna, neque ingenium defuêre.

1649.

Post meridiem Contius in Curiam venit, fidemque fecit Patribus, neque se, neque Longavillam cuiquam autores, aut conscios fuisse, uti Rex abduceretur, aut in Urbem vis pararetur, pro cujus, atque Regni, ac maximè Senatûs salute neque operæ usquàm suæ, aut vitæ parcere consilium sit. Hujus orationem excepit Ellebovius, atque ità locutus est, ut qui sibi mandatum priùs imperium usquàm depositurum negaret, exortumque est assentientium inter Patres murmur; dein decretum uti quæ ex præsidiis accersitæ regiæ copiæ Urbi appropinquaverant, eæ properè ad sexaginta passuum millia recederent, detrectantes omnis armata multitudo ex oppidis, vicisque abire cogeret, quod idem fermè anteà Senatus decreverat.

Postridiè Longavilla cum Contio, Fridericus Mauricius *a* Turrius Buillonius, Mottæus Hodencurius, de quo suprà memoravimus, in Curiam venêre. Longavilla fermè eadem quæ pridiè Contius, Buillonius nihil se de recuperando Sedano consilii habere, Mottæus satis graves cum Mazarino inimicitiæ causas habere se dixit, quò facilè ipsi qui se perditum voluerit, atque pessimis hujus in Senatum consiliis, adversus habeatur. Longavilla uxorem, & filiam, Buillonius uxorem, & filios quatuor fidei causâ Senatui, atque Urbi se tradere dixêre, qui continuò utriusque jussu in Ædes Urbis publicas deducti sunt.

a De la Tour Duc de Bouillon. Le Marêchal de la Motte-Houdencour.

Inter hæc Ellebovius qui magnam in eo quod sibi biduò ante mandatum fuerat imperio rei benè gerendæ spem positam habebat, anxius trahere cum animo suo, quid se denique post Contii adventum futurum esset. Illum è regiâ Gente sibi anteferri neutiquam grave futurum, at id ut in speciem magis, quàm re ipsâ fieret cupiebat: cæterùm eum esse se, qui præterea concederet nemini. Sed quoniam tot, tantique viri operam suam Senatui fuerant polliciti, in rem esse visum, uti quæ cujusque sors foret, consultaretur. Molæus uti compararent inter se autor erat, metuens ut ne quid alterum alteri anteferendo Senatus offenderet. Memmius difficile esse aiebat, sed per amicos, atque interpretes id faciliùs fore. Ita diversi in varia cum quibusdam Patrum Conclavia abeunt, & eò res rediit denique, uti summa Imperii penes Contium foret, qui ab Urbe nusquàm discederet, Longavilla nullum certum Imperii nomen sibi petiit, sed Contium, & rempublicam sese consilio, & operâ adjuturum pollicitus est, controversias cum Ellebovio fugiens: Ellebovium, Buillonium, & Mottæum Contio Legatos esse placuit, quibus per vices suâ cuique die imperium foret, Ellebovii primæ partes essent. Ita Contius si diis placet factiosorum ad Urbem ex Condææ sororis voluntate Imperator factus, adolescens è regiâ gente, deditque fidem id se muneris ex Senatûs voluntate planè facturum.

Præter Senatum, Rationum, & Vectigalium Curiæ, Magnum Consilium, Quæstores, Medici, atque alia in Urbe Collegia ultrò pecuniam in belli sumptus contulêre: de oppidanis decretum, uti quidam

1649. è Patribus per Urbis regiones irent, Decuriones domos in suâ quisque Decuriâ adire juberent, & quid unumquemque conferre posse videretur, referrent: ita cuncti quandò præierat Senatus haud inviti partem oneris subière. Sed aliæ prætereà habendæ pecuniæ rationes initæ: nam qui rei quidpiam regiæ è vectigalibus, tributis, portoriisve administraverant in Urbe, aut in provinciis, & quidpiam ex eâ penes se haberent, id adferre jussi. Missi duo ex Senatu in trium publicanorum ædes, quorum operâ Mazarinus antehàc in re publicâ utebatur, quod & ad familiarem ejus attinere prona ad malè sentiundum, dicendumque Civitas dictitabat, qui pecunias, & rationes eorum conquirerent: sed cuncta hæc homines callidi maturè in tutùm collocaverant, ut ne sibi fraudi forent, quin & bona Mazarini Senatus publicanda censuit.

Intereà Aula haud satis commodè Germanifano commorabatur, nam tanta hujus in abscedendo properantia fuerat, ut ne Rex quidem, atque Regina mater, Andium Dux frater, Gasto, Margarita uxor, ac Anna Maria Ludovica filia, nedùm cæteri quæ ad usus quotidianos necessaria essent, ea haberent, impedimentis ubi oppidani ad portarum custodias dispositi fuerant, egredi Urbe prohibitis, cujus rei sextâ decimùm postquàm abierant die, facta potestas est, quæ mora longior, duriorque visa, quàm quâ in regiis personis uti satis æquum, honestumque fuisset.

Gondius Coadjutor sibi amplum, ac magnificum fore censebat, atque consiliis suis opportunissimum, si ipse non modò cum singulis Patribus agere, sed cum vniverso Senatu quæ sentiret, ea palàm, & publicè dicere, ac persuadere posset. *Magnam habere vim hominis eloquentis orationem, qui ubi quò inclinent animi, satis perspicit, aut eos magis si res postulet accendat, aut aliò apta ad tempus dicendo flectat.* Eò uti sibi in Senatum venire, atque sententiam dicere jus esset, magnoperè studebat. Id Parisiensibus Episcopis pridem tributum, atque adeò de Joanne Francisco Gondio patruo tùm Archiepiscopo nihil ambigebatur: de Coadjutore id perindè expeditum non erat, magisque videbatur opperiundum, usque dùm aut morte, aut voluntate patrui ipse verè Archiepiscopus Parisiensis foret. Ubi igitur eâ de re ad Senatum est relatum, Memmius Præses consulendum patruum censuit, quo factum est, ut eâ die nihil Senatus decerneret. Qui ex factiosorum grege in Senatu erant, ii summâ ope nitebantur, uti Gondium, in eôdem haberent Ordine, quo spes, opesque suas haud mediocriter auctum iri putabant: cæteri Juvenem acrem, ambitiosum, neque minora Mazarino agitantem animo in Senatum nusquàm admitti maluissent, cujus operâ, uti quem sibi æmulum proposuerat, eum loco pelleret, miscere omnia properabat.

Ubi Rex ab Urbe discesserat, Senatus sibi bellum adesse satis prospiciens, Armamentarium regium occupaverat: vicina est Bastilia, arx exigua illa quidem, sed mœnibus è saxo quadrato firmissima: Præfec-

1649.

tus huic erat Carolus *a* Clericus Tremblaïus cum præsidio quod ad custodiam eorum qui illîc in carcerem conjiciebantur, non autem ad propugnandum, si qua vis ab Urbe fieret, satis esset, atque adeò ubi admota tormenta, murusque quati cæptus, post triduum dedita est. Tum Contius autore Molæo primario Præside ut huic quempiam ex Senatu præficeret, Brussellum præfecit, qui quoniam ei rei parùm idoneus erat, vir militiæ rudis, *b* Lovieram filium sibi vicarium esse postulavit, quod est Contius homini factiosorum in Senatu facilè principi obsecutus.

a Le Clerc du Tremblay.

b Broussel de la Louviere.

Intereà loci ad Clodoaldi, & Dionysii fana, præstereà apud Herimontem, valida regiorum præsidia fuêre, ad hoc Carentonium occupaverant, quod posteà Condæo omittere visum, Lagnium prætereà ad Matronam, Corbolium ad Sequanam amnes, suprà Urbem tenuêre. Quod inter utrumque flumen regionis est eâ commeatus ad Urbem carris advehi haud difficile Urbanis Ducibus visum, si Carentonium esset in potestate: Eo vicum hunc ab Condæo omissum occupavêre. Bria oppidum infirmum duodecim ab Urbe passuum millibus, atque ampliùs in ea quam diximus inter Matronam, Sequanamque regione, æquo inter utrumque amnem spatio positum est, quod & oppidum Urbanis Ducibus habere in potestate visum, commeatuum causâ.

Franciscum *c* Belfortium Cæsaris Vindocini filium ab Arce Vincennarum, quò in carcerem conjectus fuerat, elapsum esse antehàc diximus: is intereà usquè ab Aulâ, atque Urbe procul agitaverat, nihil moliente, ut iterùm comprehenderetur Mazarino: quin & secum agi passus fuerat, uti Vindocinum patrem, qui in Italiam abierat, & Ludovicum *d* Mercurium filium natu majorem, atque ipsum Belfortium secum redire vellet in gratiam, atque ita totam hanc Domum adjungeret: quod quidem sibi præsidio futurum existimaverat adversùm Henricum Condæum, qui tùm ab Aulà Mazarino infensus secesserat, & adversùm Ludovicum filium: sed ea res reditu Henrici, atque aliis quæ tum acciderant, ut ferè fit in Aula, rebus interpellata. Postillà Mercurius pari cum fratre animi magnitudine, sed temperatissimis moribus perpetuò ab Mazarino per amicos flagitaverat, uti sibi hujus voluntate in Aulam redire, atque eò de more agitare liceret, quod se ita facturum recipiebat, ut omnis sua ratio Mazarino probaretur, cognosceretque se huic quàm maximo usui esse velle.

c Le Duc de Beaufort.

d Le Duc de Mercœur.

Id Mazarino quidem satis placebat, cui de Vindocinis adjungendis instituta pridem erant consilia: sed tantisper obstitit Ludovicus Condæus memor cum Henrico patre Belfortium nobilem Principatûs hujus initio controversiam habuisse, atque Mazarinum in hac domo adversùm illum, atque adversùm se præsidia quæsivisse: pervicit tamen *e* Vetusvilla Marchio, quo interprete Mercurius apud Condæum usus erat, ut obstare denique desineret. Ita ille in Aulam rediit, ac brevî convenit cum Mazarino, uti Victoriam Mancinam sororis filiam Belfortio nuptam vellet, ipse Mariam *f* Guisiam Henrici Lotharingi Gui-

e Le Marquis de la Vieuville.

f Mademoiselle de Guise. Le Duc de Guise.

1649. sii, & Ludovici Guisii *a* Joüsii sororem, hic verò Franciscam Mariam Valesiam Aletsii Comitis filiam de quâ suprà memoravimus, uxores ducerent: his se affinitatibus Mazarinus adversùm tot, ac tantas quæ sibi hospiti, atque advenæ imminebant tempestates aliquantùm fore munitum arbitrabatur.

a Le Duc de Joyeuse-Mademoiselle d'Angoulesme. Le Comte d'Alets.

Belfortio hæ nuptiæ primùm cordi fuêre, quibus se Mazarini gratiâ fretum præclarè fortunas suas aucturum, gloriam, atque famam adepturum sperabat. Sed ubi factiones adversùm hunc institutæ, ac bellum ab Senatu, Populoque parabatur, quò lubido animi ferebat, ad ultionem, quàm ad gratiam cum Mazarino conciliandam pronioris abstractus est. Lutetiam igitur Parisiorum venit, & priúsquam Senatui operam suam sicuti cæteri polliceretur, rogat uti de causâ suâ cognoscere velit, sese reum actum antehàc, sicuti Mazarini vitæ esset insidiatus, eâ de re Quæstionem non ab Patribus, uti factum oportuerit, sed ab quibus Mazarino visum judicibus habitam, de qua omni ut Patres cognoscere velint, postulare se, atque de hac judicium ferre: id facilè Belfortius impetravit, ac brevî omnium sententiis est absolutus. Adventus ejus magnâ Senatui, Populoque in expectatione fuerat, cùm ob viri dignitatem, ac virtutis opinionem, tùm quod magnam nobilium copiam secum adducturus ferebatur, quæ tamen nulla fuit. Una ipsi postillà cura, colere plebem infimam, si quæ militariter, ac præclarè fecerat, ea uti scriptis in vulgus editis, aut cantilenis quæ in foro, & plateis audiente plebe cani solent, celebrarentur, operam dabat: quò fiebat ut apud multitudinem ingens de eo fama esset, apud cæteros non item, quibus huic virtus vix suprà militem esse videbatur, cæterùm nihil Annæ Mariæ Avaucuriæ Mombasoni uxori quam amabat, occultum habuit, atque ita Aulæ pleraque factiosorum consilia cognita fuêre, quibus adeò faciliùs occurrit.

Postpaulò Ludovicus Carolus *b* Albertus Luinæus Caroli Luinæi cujus apud Regem Ludovicum XIII. magna fuerat gratia, filius, & Franciscus Maria Hospitalius Vitrius Nicolai Equitum dum viveret Tribuni filius ad Senatûs Populique partes accessêre, quod mirum de Luinæo visum, qui pietatem coleret, atque eâ causâ haud ita multus, frequensque in Aulâ fuisset. Buillonius de quo suprà memoravimus, sese pridem Condæo dederat in clientelam, quem scilicet præclarum, atque ferocem propediem res novas moliturum arbitrabatur: sed eo cessante seu vis boni, seu merces quàm suprà diximus accepta hominem in officio continebat, ad Senatûs, Populique partes applicaverat sese. Quæ cum adhuc incerta viderentur, Condæus ad Buillonium dederat litteras, quibus monebat; *Ut ne hunc Contii fratris, ac Longavillæ ab Germanisano discessus falleret, neu se cum his sentire crederet; ubi Rex, & Regina mater sint, eò sibi manendum, eò rem publicam, in Urbe factionem esse: hanc properè fugiat, atque ad se veniat, quod utriusque rationes postulent: id si fecerit, magno ipsi usui futurum, nam quæ ad hunc attineant, ea in quo maximè velit statu, apud Germanisanum esse.* Hæ Condæi litteræ ab Violâ in Se-

b D'Albert Duc de Luyne. De l'Hospital, Duc de Vitry.

1649.

in Senatu Buillonii voluntate recitatæ ſunt, quo fidem hujus ampliùs perſpectam haberent Patres.

Secundùm hæc miſſi ab Aquenſi Curiâ Conſiliarii Senatum ingreſſi miſerabiliter enarravêre caſum ſuum. *Primùm uti Libellorum Claſſem ipſis obtrudere Adminiſtri voluerint: dein uti quadraginta quinque Conſiliariis, qui Regem quanti ea res hujus Curiæ intereſſet edocendum cenſuerant, interdictum Curiâ eſſet: poſtremò uti propè duplicato Conſiliariorum, & Præſidum numero hos per vices ſemeſtrem operam Curiæ dare placuerat: cui rei iniquiſſimæ ubi plures interceſſiſſent, ſexdecim cum conjugibus, & liberis in exilium actos, jam decimum tertium annum domo abeſſe: ubi vident denique injuriam hanc pretio redimendam, trecenta nummûm millia ſeſe in ærarium laturos recepiſſe, quanti ea res publicanis permiſſa fuerat, quod quidem Adminiſtri ſibi gratum, acceptumque dixerint: ſed creſcente ex ſuâ facilitate avaritiâ, centum præterea nummûm millia poſtulaſſe, quæ cum ipſi quando aliter injuriam avertere nequibant, ſe daturos eſſent polliciti, iterum fruſtrà fuiſſe, proditamque ab Adminiſtris fidem, ſi qua in ipſis reliqua ſit. Poſtremò ſe reſciviſſe Senatûs operâ factum Edictum, atque promulgatum, quo caveatur uti qui Magiſtratus obire munia ſua prohibiti ſint, id ut iis nihil poſthàc obſtare queat. In eo ſibi præſidium eſſe arbitrari, & dudùm ſibi fuiſſe conſilium Patrum implorare fidem, ſed uſquè adhuc ceſſaſſe, ab quibuſdam deterritos, qui his religionem fore dixerint, quidquam de aliarum Curiarum rebus decernendi: ſed nihil eo Patres moveri debêre, cujus decretis Aquenſis Curia ſtare conſtituerit.* Molæus omnia quæ in Senatûs poteſtate eſſent benignè Aquenſibus pollicitus bonæ ſpei plenos dimiſit.

Erat in Urbe Claudius *a* Lotharingus Guiſius Caproſus Dux, atque Franciæ Par, ſurdus, atque jam ſenex, cui tametſi ab adoleſcentiâ vires procero in corpore, atque virtus, & animus eſſent, tamen otium, & voluptatem prima ſemper habuerat, neque poſt Ambianum ab Henrico IV. Rege receptum, quò huic præclaram navaverat operam, quidquam fermè attigerat belli: huic uxor eſt Maria Rohana Mombaſona, de cujus fœminæ ingenio ſuprà memoravimus. Sed is Caproſus ubi otio carendum videt, ſi Urbe decedat, pudetque Principem virum, Ducem, & Franciæ Parem, cui in Senatum venire, & ſententiam dicere jus ſit, eâ tempeſtate latêre, poſtremò in Senatum venit, atque huic Ordini, Populoque operam ſuam, aut certè ſtudium, ſicuti cæteri pollicitus eſt, cui Molæus gratias Senatûs verbis egit: nihilò ſeciùs tamen quod tantoperè amabat otium, id porrò more ſuo coluit. Ipſi erat negotiorum Curator quidam, *b* Launum appellabant, è numero Judicum qui Prætori Urbano aſſidere ſolent, Caſtelletti Conſiliarios vocant: is ſicuti fermè hi qui Aulæ expertes ſunt, eò noſci geſtiebat, cujus rei copiam habuit, quæ de Senatûs, atque Urbis rebus opus ſcito eſſe Mazarino exiſtimabat, de iis amicos ejus qui ad Urbem erant, certiores faciundo, ſicuti poſthàc memorabimus, neque id Caproſi injuſſu feciſſe fama fuit, qui neque Aulam, neque Senatum ſibi infenſos vellet.

a De Lorraine de Guiſe Duc de Chevreuſe.

b De Laune Conſeiller au Chaſtelet.

1649. Quanquam Patres Contio, atque aliis viris Principibus, præterea Populo freti, atque Urbe quæ Regni caput est, suas opes quàm maximas esse credebant, tamen optimum factu sunt arbitrati, cæteras sibi Curias, & Urbes in provinciis adjungere, atque eâ gratiâ ad has scribere. Factum id est acerbissimis in Mazarinum litteris, quibus in hunc omnia reipublicæ mala rejiciebant, atque hortabantur, ut hujus restituendæ curam secum suscipere vellent. *Si communi studio, atque conatu anniti vellent, brevî Mazarinum amandaturos, quam plurimas ad urbem mitterent copias, aut si minùs in præsentiâ commodum esset, commeatus quàm amplissimos subvehi curarent, sese daturos operam ut his qui adducerent quæstui forent.*

Hujuscemodi litteræ ad Curias, & Urbes primarias missæ, dein Belfortius sicuti Franciæ Par in Senatum ab Patribus est admissus, atque jusjurandum de more edidit: præterea Gondio Coadjutori patrui Archiepiscopi voluntate in Senatum veniundi, atque sententiam dicendi potestas facta: idem Mottæo Hodencurio honoris habitum, adscriptumque decreto est, ut intra sex menses ab Rege eâ de re Diploma impetraret, quod priùs facere debuerat, nam in Senatum venire, atque sententiam dicere nemini licet, præterquàm Principibus è regia Gente viris, aut quibus id ab Rege Diplomate tributum est, quo tamen nihil opus habet Parisiensis Episcopus, aut Archiepiscopus, nam ubi Pontificatum hunc est ingressus, pro Senatore, aut Consiliario in Curiâ Parisiensi habetur: sed de Gondio fratris filio, qui designatus modò Archiepiscopus, datusque patruo Adjutor erat, utrùm & id honoris in Senatu rectè, atque ordine tribueretur, meritò ambigebatur, nam si rectè, quid non factum antehàc? ut id magis temporum iniquitate, quàm satis jure factum videatur.

Erat in urbe Henrica Caroli Britanniæ Regis uxor, Ludovici amita, quæ Regno pulsa in Galliam profugerat, sicuti suprà memoravimus: hæc uti par erat, tam propinqua Regi mulier hujus sumptibus alebatur, omnibus viri, suisque ipsa fortunis spoliata: sed ob inopiam ærarii, rerumque perturbationem, nihil ipsi Aula curaverat, quæ ipsamet eâdem de causâ vix agitabat. Sed Henricæ per Regis absentiam Patres subvenêre, seu ex collatis sicuti suprà diximus ab omnibus Urbis Ordinibus in rem publicam pecuniis, seu ex regiis, quas ubi promptum fuerat coëgerant, cujus adversùm se beneficii Henrica Senatui per Cancellarium suum ad Molæum eâ causâ missum gratias egit. Sed ea res tametsi bona, atque honesta, tamen per ambitionem, ac regio more facta videbatur. De regiis pecuniis ubicumque copia esset cogendis autor fuit Senatui Brussellus, omnia acerba, atrocia sentire solitus, sicuti factionis principem decebat. Intereà decretæ in singulos qui non alicujus in Urbe collegii essent pecuniarum pro cujusque fortunis collationes fuêre, quæ si res ab Rege edicta fuisset, immane quantum turbarum, ac tumultus fecisset, eamdem ab Senatu decretam omnes patienter toleravêre.

1649.

Nihildùm aut ab Aula, aut ab Urbe hostiliter factum fuerat, quod quidem incæpêre Regii. Medonem Castellum quod Guisii est, Parisini tenebant modico militum, cæterà agrestium præsidio, qui eò cum omnibus fortunis confugerant. Haud procul est Clodoaldifanum, quò Regii stativa habuêre: inde Condæus quingentos milites eduxit, atque ad Medonem iit. Ubi Castello est appropinquatum, qui mœnia defensabant, ab iis frequentes emissæ sclopetis glandes, ab quarum unâ quispiam in Prætoriâ legione Centurio peremptus est: cecidêre item nonnulli alii, quod quidem adeò violenter tulit Condæus, uti Castellum pugnando capere instituerit, atque omnes qui in eo erant extra unum Præfectum cædi vellet. Sed hujus uxor Castello egressa advoluta Condæi genibus pervicit uti deditione factâ incolumes cuncti dimitterentur, præsidium regium Castello impositum.

Ea prima Patribus cura erat, ut ne annona in Urbe deesset, cujus caritate res quandóque propiùs tumultum fuit: nam satis intelligebant, plebem jejunam nusquàm pacatam, nedùm æquam fore. Eo Ellebovius, Belfortius, Mottæus, omnem dabant operam, uti commeatus ad Urbem tutò supportarentur. *a* Boulaïus Marchio in primis vir impiger longiùs quà commeatus adventabant, cum equitatu procedebat, ut iis esset præsidio, atque eâ causâ sæpiùs levia cum Regiis prælia alia aliis locis facta, minùs quidem secunda Parisinis, tametsi intereà dùm pugnabatur, plerúmque commeatus, saltem pro magna parte ad Urbem deducti, pauci planè interierint.

a Le Marquis de la Boulaye.

Decretum VI. Id. Jan. fuerat, quoniam Cognitori, atque Actoribus regiis Germanifanum ab Senatu missis Regem, atque Reginam adeundi non fuerat copia, uti quid de re publicâ hic Ordo sentiret, Scripto edocerentur, atque id ad eos mitteretur. Meliano Cognitori regio datum negotium, uti Scriptum id ad Regem, & Reginam perferret, cui uti sibi utriusque conveniundi, atque eâ causâ Germanifanum eundi potestas fieret postulanti responsum est, eo loco res esse, ut ab Senatu manente ad Urbem nihil sibi litterarum accipiundum, aut audiendum censerent.

Plenum erat Scriptum convitiorum, & contumeliarum in Mazarinum. *Penes hunc ad Richelii exemplum potentiam omnem regiam, ac rempublicam esse: hunc pacis, ac belli, fortunarum, vitæ, necisque civium arbitrum: quæ ad pacem cum Hispaniæ Rege attineant, ea tantâ arte tractare, ut infecta usque sit: bellum consulto prolatare, uti sumptuum ad exercitus alendos specie immensam porrò pecuniam cogat, ac diripiat. Proditam apud Landrecium, apud Curtracum rempublicam, deductis ab utroque oppido præsidiis, ut hosti obnoxia essent: proditam item apud Neapolim planissimè, quò desertus Guisius, Classis sine pecuniâ, sine commeatu, sine auxilio ullo missa. Quò rempublicam Mazarinus corurptam voluerit, eò infirmos exercitus, infrequentes copias habuisse, præbuisse exiguè, aut nullum sumptum, uti milites stipendii inopiâ dilaberentur, atque ita hostibus inservisse: prorsùs huic tantum dolum, tantam inesse nequitiam, ut ubi quid agat, aut ubi si cesset perniciosior sit, in incerto habeatur. Proscriptos ab eo*

1649. *Magistratus, in custodiam procul conjectos, nec ab unius morte abesse veneni suspicionem: Belfortium quia modò ab hoc sibi metueret, in carcerem conjecisse: Mottæum judiciis terruisse, ac penè oppressisse.* Multa alia sicuti perperam ab Mazarino facta congesta in hoc Scripto fuere, quo & mentio de Regni Procuratione sicuti hanc Senatus haud fermè minùs quàm Ludovicus XIII. Rex Reginæ tradidisset, fiebat: si quid denique de Regum successione contra leges, & morem majorum tentatum anteà sit, ei rei Senatum omni ope semper obstitisse. Ita Patres nihil tam altum, atque excelsum esse, de quo judicium quodammodò ferre sibi jus non sit, satis ostentasse visi: hoc Scripto denique Mazarinum quandò Senatûs Decreto non paruisset, sibi dedi postulabant, in quem exempla ederent, ut ne quis demùm Regum potentiâ abuti vellet. Id Scriptum ut ad Guenegaldum Quatuorvirum perferretur, Senatus operam dedit, quò Rex, atque Regina mater cum ipso Mazarino illud videre, ac legere possent.

Contra Rex quoniam Senatus non paruisset Edicto, quo Urbe decedere, & Montargirium migrare jubebatur, singulis ex Senatu Magistratum posteriori Edicto abrogavit, nisi si qui Germanifanum ad se venirent, neque eo bonorum publicatio, atque aliæ sicuti in reos Majestatis priori Edicto constitutæ pœnæ minuebantur: præterea quæ posteà in Urbe Senatus decreverat, ea antiquabantur, quoniam ab die prioris Edicti Patribus aut conveniundi, aut jus in Urbe dicundi nulla facultas fuerat. Posteriori hoc Edicto quædam de Mazarino magnifica, neque ampliora vero dicebantur. Illius consiliis, atque operâ factum, uti nullus ab hujus Principatûs initio elabatur annus, quin aliquo adversùm hostes operæpretio edito insignis esset. Tot victorias, urbium expugnationes, atque alia militaria Imperatorum certè, ac militum virtuti deberi, verum compluria esse, quibus & talia incipiantur, & ubi incæpta sint, prosperè eveniant, quæ omnia ab Mazarini industriâ, curâ, atque studio profecta sint, cætera propiùs adulationem fuêre: postremò quod ad id locorum talem virum, tamque de Rege, atque de omni republicâ meritum Senatus hostem judicasset, hunc graviùs Rex objurgabat, dein quod arma cepisset, delectum habuisset, vectigalia, tributa, portoria intervertisset, cuncta denique hostilia, atque regio more faceret. Majoribus suis perpetuò curæ fuisse, quoties Parisiensis Curia de republicâ consultare, aut omninò cognoscere ausa esset, toties eam coercere, neque eos fines egredi sinere, qui huic ab Regibus circumscripti sint, gnaris videlicet per ambitionem facilè insolescere animum humanum, quàmque periculosum foret, si quam huic Curiæ in omnium rem familiarem, vitamque ipsam, potentiam permisêre, eâ in rempublicam sicuti tunc faciat, abuteretur.

De Gastone, atque Condæo multa in Edicto præclara dicebantur, item de sacro, aut Ecclesiastico, atque Equestri Ordinibus, ut ne se ab Togatis anteiri sinerent, quorum audaciam eò evasisse, ut non se utrique huic Ordini modò, sed & Regibus ipsis anteferant, quos ex suâ

1649.

lubidine regnare, neque quidquam nisi suâ voluntate facere æquum censeant. Rex denique Parisiensi Populo benè, atque ex animo factum velle, seque ubi primùm Senatus abiisset, ad Urbem rediturum significabat, simul ante triduum licere Principibus viris, aliisque qui Senatûs, Populique partes sequerentur, sine fraude ab armis discedere, atque Germanifanum ad Regem venire: sin quod pravè incæperint, in eo pertendant, Majestatis reos esse, quos habeant Magistratus, potestates, atque imperia, ea his abrogari, bona publicari. Hæc in Contium, Longavillam, Ellebovium, ejusque filios, Belfortium, Buillonium, Brissacum, Mottæum, Marsillacum, Nigromonasterium, Vitrium, Boulaïum aliosque edicebantur. In utroque Edicto non est prætermissum civile quod moveatur bellum Paci cum Hispanis sanciundæ obstare, spem videlicet certissimam nactis, quæ cum tanto nostro labore, periculis, atque simptu sibi erepta fuerint, ea se facilè recepturos.

Inter hæc autores quidam Mazarino fuêre, uti Regni Comitia indicerentur, atque eâ de re datæ ab Rege litteræ sunt, in sacro, atque Equestri Ordinibus præsidium adversùs Togatos fore: dein subiit metus, uti si Ordines Regni unà forent, ut est nostra Gens novarum rerum cupidissima, plura, ac majora quàm hac tempestate Senatus movere aggrederentur: eò id consilium frustrà fuit. Ad hoc plebis onera propè intoberabilia erant, quæ res & ad sacrum, & ad Equestrem Ordines pertinebat, nam ob id necesse habebant plebi prædia sua viliùs, atque in incertum locare, quia Regi tributum pendere, quàm cuiquam debitum exoluere priùs est. Ita quo pluris cuique res sua, quàm publica est, eò ne illi magis, quàm huic Comitia studerent, atque ob tributorum gravitatem iniqua essent, jure metuebatur.

Ægrè erat Parisinis Corbolium ad Sequanam Regis præsidio teneri, quò commeatus secundo flumine ad Urbem advehi prohibebantur. Eò Belfortium, atque Mottæum cupido incessit tentare, utrùm id oppidum recipere copia foret. Equites igitur, peditesque è novis delectibus Urbe eduxêre, prætereà eos qui ex Parisinis venire secùm voluêre, quatuor propè millia armatorum fuêre, qui agmine Juvisium usquè progressi sunt, ac simul tormenta vehebantur. Sed Belfortius, atque Mottæus mutato de Corbolio oppugnando consilio Urbanos milites postridiè dimisêre, atque ad dextram cum copiis Lonjumellum versùs flexêre iter, ut eò advenienti commeatui præsidio essent.

Sed quæ conscriptæ fuerant in Urbe copiæ, eæ ut adversùm Regem defenderetur bellum, exiguæ erant, quo fiebat ut omnes circumquâque vicos Regii impunè diriperent. Id apud Reginæ-burgum, atque aliò factum trepidi in Urbem nuntii attulêre: tùm fortè Senatus habebatur, censebantque Patres educendum continuò equitatum, & qui talia auderent latrones insolentissimi, eos malè mulctandos: tàm propera decernentes inhibuêre qui aderant scientes belli, & Patres edocuêre, *Quos malè mulctari vellent, eos intereà dùm nuntii ad Urbem venerint, & ipsi consultent, certò dilapsos: qui copiarum numero præstent, eos foris po-*

1649. *tiores: nihil igitur esse, quod in præsentiâ hos latrones persequi maturent, quoniam id frustrà foret, sed magis dandam operam, uti pecunia conscribendo militi curetur, quod ut ad decem hominum millia fiat, centum millia nummûm opus esse.* Mottæus se satis scire ait, quò aliquanta summa inveniri queat, cæterùm sibi Regem octuaginta librarum millia debere, quæ exolvi è pecuniâ regiâ, quam indicaturus sit ab Senatu postulet. Id quidem facilè ab Senatu decretum ex Sententiâ, atque hujus indicio ducenta & septuaginta librarum millia apud salis vectigalium redemptores sub lignorum ingenti strue reperta sunt: eo id à me commemorandum putavi, uti demonstrarem, qui Senatus partes sequebantur, eos non minùs suæ quod in Mazarino criminabantur, quàm reipublicæ studuisse.

Ab eâ regione maximè quæ inter Sequanam, & Matronam posita est, commeatus ad Urbem supportabantur: eo ut hæc maneret in potestate, Parisinis cautio erat, atque ut ne Regii eâ parte excursiones facerent, ac prædas agerent: Ellebovius eâ gratiâ Urbe cum copiis egressus apud Gornaium, & Maurisanum pontes resciderat. Sed in eâ regione duodecim ab Urbe passuum millibus Grobosium est, Rus nobile Caroli *a* Valesii Inculismi, qui eò tùm agitabat turbarum, ac belli civilis expers, sicuti septuagenario majorem decebat: huic ingenium callidum, ac versipelle, cæterùm ubi ætas militiæ patiens, in ea clarus fuit: non erat huic consilium Senatûs partes sequi, sed offensionem apud eum effugere. Eo ad amicum quemdam ex Senatu, is Joannes Jacobus *b* Godardus fuit, qui & ipse nobile prædium Grobosio vicinum possidet, litteras dederat, quibus se Germanisanum iturum significabat, atque apud Reginam omnem operam daturum, uti cuncta cum bonâ utrimque gratiâ componerentur, quod quidem magnoperè Patres cupere non dubitaret, uti res publica salva foret: prætereà ostendere nitebatur quanto hæc in periculo futura esset, si bellum civile diutiùs obstinatis utrimque animis gereretur: hæ litteræ gratæ, acceptæque Senatui, ac prætereà Inculismo præsidio fuêre adversùm quempiam ex hoc Ordine, qui hunc vetasse aiebat, ut ad Urbem è viciniâ suâ commeatus supportarentur, neque id verisimile visum de homine, qui tàm æqua de republicâ sentiret, sicuti ex ejus litteris palàm erat.

a De Valois, Duc d'Angoulesme.

b Godard Conseiller au Parlemét.

Hæc regio Matronam inter, & Sequanam commeatibus ad urbem subvehendis tam opportuna videbatur, ut in Senatu referretur de præsidio quod apud Carentonium erat, longiùs in illam regionem deducendo, atque in hujus præsidii locum sufficiundis apud Carentonium Urbanis militibus: cùm is locus tàm propinquus esset urbi, posse his si quid graviùs impendeat, facilè subveniri. Continuò *c* Carretonius ducendos eò Urbanos milites, locumque tuendum sibi deposcit, non modò tùm apud Senatum, sed & eo dimisso apud Urbis publicas Ædes, uti perinde Populo, ac Senatui studium suum ostentaret, quo tamen neutri utendum censuêre, nam rati hujus operam domi, quàm militiæ magis reipublicæ processuram.

c Le President Charreton.

1649.

Poſt paulò Gaſto, atque Condæus ad Vincennarum Arcem regiarum copiarum partem duxêre, tria millia equitum fuêre, par numerus peditum, cum minoribus tormentis ſex: hos Carentonium oppugnatum ire fama in Urbe vulgaverat, neque fermè quidquam quod alteri inciperent, alteros fallebat, multis ut inter cives hinc indè commeantibus. Igitur milites Carentonium quod ſatis viſum, miſſi ab Urbe ſunt, mille primùm eo fuêre, duo millia prætereà miſſa, cui omni præſidio, atque vico Clanlevius præfuit. Secundo Matronâ navigantibus Carentonium ad dextram eſt, haud procul eo quo Sequanam influit loco; porrectus in longum ſecundum amnem eſt vicus ab flumine acclivis in latum, ſuperiora occupant horti cincti muris, qui vico pro mœnibus ſunt, pauca munimenta Clanlevius addiderat ex aggere, muroſque hortorum per intervalla perfoderat, inſerendis ad propugnandum ſclopetis: quibus viis ad vicum aditur, iis obduxerat clauſtra, ut hoſtem aliquandiù moraretur, confiſus ab Urbe quæ in propinquo eſt, adfutura in tempore ſubſidia: neque tùm ab Ellebovio, Belfortio, atque Mottæo ceſſatum: eduxêre enim ab Urbe copias è novis delectibus, prætereà Urbanorum militum quadraginta millia.

At Gaſto, & Condæus id quod futurum erat ſuſpicati, maturè totum hunc qui Fecampiæ valli imminet collem obſederant omnibus copiis, præter equitum peditumque millia duo, qui Carentonium oppugnatum iêre. Hi tripartitò vicum aggreſſi, primùm ab pilis quas hoſtes tormentis emiſerant infeſtati ſunt: aſt ubi contrà regia tormenta intonuêre, magna muri, atque militum in vico ſtrages edita eſt. Ita regii pars per ſtrata muri ruinis, alii aliò muros ipſos, dein munitiones in viis objectas tranſcendunt: acriter hinc indè pugnatur, vixque majore quàm ab milite aut tyrone, aut temerè collecto hoſtes reſiſtunt. Via una in vico primaria, eaque ab Pariſinâ portâ ad pontem qui huic ad dextram eſt, dein ad Sectariorum Templum fert, cæteræ anguſtæ, atque ab colle ad amnem declives ſunt. Ab omni parte hoſtes ad pontem compulſi jam pauci erant, compluribus cæſis, captis, fugatiſque eò Clanlevius cum octuaginta modò egregiè dimicans cæditur, oblatam ab *a* Valterneuſio Centurione de ſalute ſuâ ſi ſeſe dederet, fidem aſpernatus. *b* Clanlevius è Morinorum agro vir nobilis, antehàc Gaſtoni, atque Mariæ matri, ubi ab Rege Ludovico XIII. defecerant, aliquandiù meruerat, dein ipſi Regi, ac denique Regi filio Ludovico XIV. dignus ob virtutem habitus, qui Mardico, dein Dixmudæ, quæ loca hoſtium fuerant, alterum ad Oceanum Gravelingam inter, & Dunkercam, alterum haud procul, præficeretur, idem Caſtrorum Præfectus fuit, egregiamque operam Regi, atque reipublicæ dederat, ſed animus varius, inquies, in res novas præceps ad defectionem iterùm abſtraxerat.

a De Vanstourneux.
b Le Marquis de Clanleu.

Regiis Carentonium oppugnantibus præerat Ludovicus Gaſpar *c* Colinius Caſtillionus, qui ubi hoſtes in vico perſequitur, emiſſâ ab vicina domo glande ictus poſtridiè mortem obiit: homo erat adoleſ-

c Coligny Duc de Chaſtillon.

1649.

cens, qui nihil ab majorum virtute defecerat, ſectam modò, & rebellionem quibus clari facti averſatus: pater Equitum Tribunus fuerat, de quo antehàc memoravimus, Caſtillionus filius Condæo in omnibus præliis, urbium expugnationibus, ac in nuperâ denique apud Lentſium pugnâ, & victoriâ comes, atque adjutor fuerat, quo neſcio an ad laudem, & gloriam quidquam ampliùs dici poſſit. Ita Carentonium pugnando captum ab minori quàm qui propugnabat oppugnantium numero, in hoſtium conſpectu, qui tot, tantique ſicuti prælium facturi Urbe egreſſi erant: haud ita viſum Ducibus, conſilio apud Piquepucium vicum eâ de re habito, Gaſtonis ſcilicet, & Condæi, præterea regiorum militum qui veterani omnes erant, virtutem, tyrone, aut collectitio tametſi tantus numerus erat, milite laceſſere veritis. Præter Colinium Caſtillionum cæſi è regiis & *a* Colinius Salinius Comes ex eâdem gente, Centuriones ſex, & gregarii milites ſexaginta: hoſtium complures cecidêre, dein reſciſſo ſuper Matronam ponte Condæus Carentonio abiit, nullo eò relicto præſidio, ſeu locus parùm firmus videbatur, ſeu ſuprà obſeſſis ad Lagnium, & Corbolium amnibus, id parùm utile viſum, neque tam multæ erant copiæ, ut ubique præſidia imponi facilè poſſent.

a Coligny Comte de Saligny.

Hujus tumultûs initio quoniam Longavilla qui Normanniam pridem obtinebat provinciam, Senatûs, Populique Pariſienſis, partes ſicuti diximus, ſequebatur, eò mittere Regi, atque Reginæ viſum Henricum *b* Lotharingum Harcurium, de quo ſæpiùs memoravimus, qui regiis copiis fretus hanc Provinciam in officio, ac fide contineret. Is Rothomagum caput provinciæ petit, cúmque haud procul abeſſet, Regis litteras ad Rothomagenſem Curiam mittit, veritus ut ne mœnibus reciperetur. Rex Rothomagenſi Curiæ abrogatam Longavillæ, ac datam Harcurio provinciam ſignificabat: ſed Rothomagenſis Curia parùm æqua Aulæ, atque Adminiſtris erat, qui nuper Judicum in hac numerum propè conduplicaverant, ut alternis per menſes ſex jus dicerent, quod antehàc univerſi continuò dicere ſoliti erant. Eo regiis litteris ſecùs ab Curiâ reſponſum, neque Harcurio Urbem ingredi copia fuit. Quas Curia reſcripſit ad Regem litteras, eæ lenes, & ſicuti par erat ſummiſſæ fuêre, cæterùm quod de Harcurio juberet, huic ſe rei gravibus de cauſis eâ tempeſtate ſuperſedendum cenſuiſſe aiebat, rogabatque ut id æqui, bonique conſulere vellet.

b De Lorraine Comte d'Harcour.

Poſt paulò Longavilla cum *c* Beuvronio Rothomagum advênit, hos ſcaphis tranſvectos Sequanam amnem, è regione Palatii veteris, quod urbi inſtar eſt arcis, humilem eâ parte murum ſcalis tranſcendiſſe, atque improvisò *d* Egtoto Marchioni Beuvronii filio interveniſſe aiunt, quem tamen totius hujus rei ipſis conſcium fuiſſe probabilius eſt, ſed ex compoſito id ita fieri maluiſſe, qui videlicet *e* Sanlucio Marchioni avunculo quem Mazarinus ad eum antehàc miſerat, ſeſe Regi in arce tuendâ fidem ſervaturum receperat, quo hanc ſponte ab ſe deſertam, aut proditam hoſti jure dicere nemo poſſet. Ubi Palatium vetus in poteſtate

c Le Marquis de Beuvron.

d Le Marquis d'Egtot.

e Le Marquis de S. Luc.

1649.

testate Longavillæ fuit, ipſe, atque Beuvronius qui huic in Normanniâ legatus eſt, poſtridiè in Curiam venêre, in qua ille de republicâ dixit pluribus, dein Curiæ ſuam, atque amicorum operam antiquandis quæ huic damnoſa erant, Edictis pollicitus eſt. Id verò gratum, acceptumque Curiæ fuit, atque adeò extemplò decrevit, quæ de augendo Judicum in ea numero, ac per menſes ſex alternis jure dicundo in actis, aut monimentis ſuis perſcriptum anteà fuerat, id neque rectè, neque ordine factum videri, quoniam contra leges Regni edictum fuerit, atque eâ de re Regem edocendum: prætereà cautum, ut ne quis delectum habere, aut quidquam rei militaris in provinciâ, Longavillæ qui hanc jure obtineat injuſſu attingere velit: poſtremò ut ab omni Normanniâ pecunia regia Rothomagum, & Cadomum, quod & oppidum in Longavillæ poteſtate erat, adveheretur. Hujuſcemodi Rothomagenſis Curiæ decreta Lutetiam Pariſiorum ad Senatum cum illius litteris ab Mirone Conſiliario ſunt allata, poſtulatumque ab hoc Ordine uti Rothomagenſem Curiam ſibi conjunctam vellet.

Primarius Præſes in Rothomagenſi Curiâ eſt Joannes Ludovicus *a* Falco Riſius, homo Regi fidus, qui triduum modò poſt adventum Longavillæ apud Rothomagum moratus, ubi eò ſe nihil Regi, ac rei publicæ proficere poſſe ſentit, Germani-fanum venit: pauci alii Vernonem venêre, quò Rex Rothomagenſem Curiam Edicto tranſtulit. *b* Baremius Aquenſis Curiæ Conſiliarius de quo ſuprà memoravimus, poſtulavit & ipſe, ut inter hanc, & Senatum Pariſienſem conjunctio item, atque ſocietas eſſet. Mirone, atque Baremio Curiâ egreſſis, Senatus conſulitur. In utrâque Curiâ, Judices ſemeſtres neque rectè, neque ordine factos videri decretum, de eâ re Regem edocendum, ac denique cum utrâque conjunctionem, & ſocietatem eſſe placuit, quod quidem Adminiſtri Conjurationem eſſe dixêre.

a De Faulcon de Ris.

b Barême, Conſeiller au Parlement d'Aix,

Inter has turbas, ac belli civilis initia Mazarinus haud immemor Gaſparem Bracamontem Guſmanum Pennerandæ Comitem, qui tùm Bruſſellis commorabatur, ſibi tantum ſanciundæ Galliarum inter, & Hiſpaniæ Reges pacis ſtudium oſtentaſſe, ut eâ gratiâ ſe vel in Galliam ipſam, atque Aulam venturum dixiſſet, & cum eo ipſo collocuturum, quid ipſi tùm animi, aut conſilii eſſet periculum facere decrevit: nam eo factioſis ſe pacis externæ metum injecturum ſperabat, quâ ſancitâ facilè Regi foret omnibus Regni copiis eos coërcere. Igitur ad Pennerandam mittit, qui certiorem faceret, nullam in ſe moram eſſe, quin inter ambos de pace ageretur. Penneranda Friquetum quemdam remittit ad Mazarinum, ipſe contra Franciſcum *c* Caſettam Valtortium è Conſilio regio ſingulari virtute, ac prudentiâ virum, qui homini faciliùs quàm antehàc omnia conventura ſpem faceret, ut hunc in Galliam ad colloquium pertraheret. Sed Hiſpanis longè alia mens erat, nam quæ per bellum amiſerant, ea ſe facilè inter diſcordias noſtras, atque arma civilia recepturos, atque alia quibus ſua damna præclarè ſarcirent, capturos confidebant: quo factum eſt, uti Valtortius ab Pen-

c Caſette de Vautorte.

1649. nerandâ ita dimissus redierit, ut ne quid reliqui esset, quo Mazarinus se porrò de pace cum eo agere posse simularet.

Sed quæ pax foris fieri nequibat, ea uti domi sanciretur, volentibus omnibus bonis Cognitor, atque Actores regii operam sibi dandam existimavere, cujus rei in Senatu ultrò fecêre mentionem, de quâ ubi sententiæ rogari cœptæ, a Crispinus quosdam ab Senatu ad Reginam de pace mittendos esse censuit, *Qui si hanc impetrent, præclarum id Senatui, atque reipublicæ utile futurum: sin Aula pacem abnuat, æquiùs ab Senatu, Populoque bellum porrò aut defensum, aut factum iri.* Continuò obstrepere complures *compositò factum* dictitare, *ut eâ de re Senatus consuleretur, disturbandis omnium qui rectè de republicâ sentiant consiliis, ac debilitandis de bello acriter defendendo studiis: postremò rem tantam per virorum Principum absentiam agi haud æquum esse.* Vicit tùm hæc sententia, resque in aliud tempus dilata.

a Crespin.

Ubi nuper Patribus Magistratus Rex abrogaverat, simul edixerat, uti tantisper ab Curiis Præsidialibus ad Senatum, sicuti antehàc provocatio ne esset: item & Rothomagensis Curiæ Præsidibus, atque Consiliariis quod hæc cum Parisiensi fœdus fecisset, abrogati Magistratus sunt. Inter hæc Administris curæ erat belli civilis culpam in Curias conferre, plebemque ut ab his dissentiret, atque has in viam redire cogeret, hortari: id si faceret & omnium quæ usquè secùs fecisset impunitatem, & ampla alia polliceri: quæ omnia frustrà fuêre, quia plebi tumultus, & res novæ plerúmque cordi sunt, præterea tributorum onus tàm grave erat, ut ne civile quidem bellum sibi gravius fore arbitraretur.

Haud tantùm copiarum erat in Urbe, neque hæ tam firmæ videbantur, ut earum virtuti Duces summam rerum credere se posse existimarent: ita dolo magis, atque hostem fallendo rem gerebant, satisque habebant commeatibus, qui ad Urbem supportabantur, præsidio esse. Ab Carentonio nonnullos advenire nuntiatum est, quibus obviam Vitrius iit cum quingentis equitibus, qui in regiorum equitum Alam incidêre. Secuti Vitrium erant plerique nobiles adolescentes, gloriæ avidi, inter quos Tancredus de quo antehàc memoravimus: hic ubi inter primores dimicat, atque hostes urget acriùs, ab his cæsus occubuit, atque ita quæ lis hujus causâ Margaritæ Bethuniæ matri cum Margarita Rohanâ filiâ intercedebat planè desiit, & hunc Tancredo non ingloriosum tàm nobilis fabula exitum habuit.

Sed ab Stampis quod oppidum unius diei itinere ab Urbe abest, commeatus ad eam amplissimus, atque omnis generis rerum advehebatur, cui Belfortius maturè cum equitatu egressus obviam procul ierat. Per Reginæ-burgum, & Antonaci-pontem rectâ ab Stampis ad Urbem fert via: sed uti longiùs ab stativis regiorum commeatus deduceretur, ad dextram Belfortius rediens flexit iter, interrupto Antonaci ponte, uti si hostem fallere nequiret, saltem tantisper moraretur. At ea res Gramontio videlicet speculanti quid hostis ubique ageret, haud occulta

fuit: igitur cum equitibus mille trecentis, & aliquot Italicis, Polonisque peditibus ab stativis progressus apud Cachanum, quoniam apud Antonaci rescissum pontem copia non erat, superato Bievrâ amniculo in eâ quæ Juvisium inter, & Julitæ-villam est planitie suos instruit, pulsis per Palüavium Clerembaltium Legatum aliquot hostium equitibus, qui editiora loca insederant. Apud Julitæ-villam præsidium hostium fuit, ac propiùs vicum statio turmarum trium: totidem equitum turmas, ducentosque sclopetarios *a* Castelnavium Malvicieram eò Gramontius ducere jubet, & quid copiarum in vico esset, quantùm tutò fieri posset, cognoscere. Is Castrorum Præfectus erat, vir fortissimus, qui ubi vico est appropinquatum, hostes pro portâ objecisse claustra conspicatur, quæ oppugnare aggreditur, magis quid hosti animi, aut quid in vico præsidii esset, sicuti jussus erat, exploraturus, quàm paucitati suorum huic expugnando confisus. Sed id ubi satis cognoverat, ad Gramontium properè mittit, qui nuntiet hostes in vico aliquanto numero esse, si tamen hunc expugnatum velit, Polonos pedites properè ad se venire jubeat.

1649.

a Le Marquis de Castelnau-Mauviciere.

Intereà Gramontio nuntiatum pulveris vim magnam, procul conspici, dein hostium equitatum advenire: continuò Castelnavium omisso Julitæ vico ad se redire jubet, *b* Mommegium verò eâ parte cum peditibus, & equitibus aliquot præsidium agitare, ut ne quid ab tergo sibi indè periculi foret, prætereà progredi sensim, ubi sibi subsidio, si res moneret, esse posset, ipse quà hostes adventabant ire properat. Sed hi ubi primùm regii fuêre in conspectu, propiùs Sequanam inter vites, & declivia, ac propè præcipitia loca fugientibus similes divertêre. Gramontius ægrè ferens sibi hostium, aut celeritate in progrediendo, aut fugâ rei benè gerendæ occasionem eripi, aliquot equitum turmas effuso cursu ad illos attinendos ire jubet, intereà dùm ipse tantùm acceleraret iter, quantùm sine ordinum perturbatione fieri posset.

b Le Marquis de Mommege.

Hostes ubi admissis equis venientes regios vident, eo properantiùs fugere ad Vitrium, quò via ferebat vicum, atque eò statione suorum freti restitêre. Præter hanc quæ apud Vitrium erat hostium stationem, eò ab Urbe adveniebant continuò copiæ, magna pars urbanorum militum, qui incompositi ad viginti millia portis egressi omnem compleverant ad Vitrium usquè viam, nam Belfortium, & quæ cum eo erant copiæ, eas ab regiis urgeri fama ad Urbem tulerat, in quâ tanta Belfortii gratia apud multitudinem fuit, ut ni hunc in tuto esse rescitum post paulò foret, omnis ad subveniundum erupisset. Id ubi compertum Gramontio est, receptui canere jubet, ut ne sui cupidiùs hostem insequendo offenderent. Vitrio tamen pepulêre hostem, & pecoris quod deducebat parte potiti ad Gramontium rediêre, qui cum eâ prædâ, ac prætereà equis centum, & quinquaginta, atque aliis jumentis ad stativa reversus est. Apud Vitrium acriter pugnatum, ita ut Belfortius ipse manum cum *c* Nigroloco viro fortissimo conserere coactus fuerit: nam is ubi cum equitum alâ cui Tribunus erat hostes urget, Belfortius in-

c Noirlieu.

1649. gens animi in hunc procurrit, atque hominem fortunâ non minus quàm virtute fretus cecîdit: cæsus prætereà est è Regiis sclopetariorum Polonorum Vicetribunus: ex hostibus centum & viginti cæsi, capti quadraginta: quidam Nigrumlocum ab suis inconsultè, non ab Belfortio cæsum fuisse aiunt, sed hunc Regios acriter impugnasse, atque tunc magna virtutis exempla edidisse.

Haud dissimile prælium post paulò factum haud procul Briâ oppido est. Eò advenerat Nigromonasterius cum aliquanto commeatu, nam eâ modò causâ sæpiùs pugnatum est. Commeatui præsidio erant turmæ sex, quod ubi *a* Russello Grancæo Equitum Tribuno qui stativis regiis apud Lagnium præerat, nuntiatum est, continuò quatuor equitum alas, prætereà sclopetarios quadringentos, eódem ducit, & quà Nigromonasterio Carentonium petenti transitus erat, editiori loco consedit. Postridiè pariter cum ortu solis Nigromonasterius oppido excedit, pars equitum præmissa, carri cum reliquo agmine aliquo intervallo sequebantur: qui præcesserant, ii nihil suspicantes in Grancæum, & Regios incidunt, nam rati suos esse, qui ab Urbe obviam processissent, seque capi, ac malè haberi ab amicis querebantur, quos haud longè abesse certiores facti fuerant, ubi ab Briâ moverant: nec morati diù sunt, nam ubi illi pulsi, hi subitò fuêre in conspectu, undecim videlicet equitum turmæ quas Marsillacus Rupifocaldi filius, & *b* Mata ductabant.

a Le Mareschal de Grancey.

b Le Comte de Mata.

Grancæus subitò ab sinistrâ sclopetariorum partem loco edito manere jubet, & si qui ab Briâ veniant, eos attinere: ab dextrâ loco item idoneo cæteros collocat sclopetarios, qui sibi si res moneat subsidio sint: dein in Marsillacum, & Matam, atque in eorum procurrit agmen. Primo congressu ducenti hostium equites fusi, hæc una fuit ala, cæteræ quas Regii attigerant, malè habitæ: quæ autem ab equitatu regio intactæ, nam plures hostium, quàm Regiorum fuêre, eæ adversùm sclopetarios regios, qui Grancæo in subsidiis erant, iêre. Sed hi ubi hostes propiores facti, emissis glandibus duodecim ex his equites necavêre, quæ res adeò cæteros perculit, ut & eâ parte capesserent fugam: nam intereà equites regii reliquos hostes fuderant, fugaverantque. At hos Grancæus haud longiùs passuum duobus millibus sibi persequendos est arbitratus, ut ne dùm abesset, sclopetarios suos, qui in statione adversùs Briam oppidum erant, Nigromonasterius ab equitatu destitutos opprimeret.

Igitur ad eos regreditur, atque hostes instructos pro oppidi mœnibus conspicatur: cum equitibus erant pedites educti Briæ præsidio, hos omnes tegebant fossæ duæ, quos si adoriri Grancæus vellet, iniquo planè loco huic pugnandum erat. Jam intercipiundi commeatûs spes adempta erat, cum esset in tuto apud Briam, neque indè moturus erat Nigromonasterius, quamdiù Grancæus eò loci foret: nulla impedimenta, nihil instrumenti castrensis adduxerat, quo & castra eò habere, aut tendere posset: deerat quoque commeatus, atque alia omnia: prætereà moranti periculum erat, ut ne ab Urbe plures Nigromonaste-

rio obviam, & præsidio venirent, quamobrem ad stativa Lagnium rediit. Ex hostibus Marsillacus ipse qui ductabat agmen, prætereà *a* Dyrrachii Marchionis filius glandibus ab equitibus regiis vulnerati discessére. *b* Brulardus Marchio Sillerius captus ab Regiis, præterea ducenti equites, cæsi trecenti, equi quingenti capti, & aliquanta ex cæsorum spoliis præda facta. Posteà loci Grancæus Villamenonem, & Lezignium Castella duo in eâ regione, Briam ipsam oppidum, atque Arcem sibi ab *c* Burgundione Præfecto postquàm tantisper, & in oppido, & in ipsâ arce propugnaverat, dedita recepit: admota fuerant oppidi mœnibus tormenta, & cuniculi subtus acti, rem in oppidis firmissimis fieri solitam.

1649.

a Le Marquis de Duras.

b Brulard, Marquis de Sillery.

c Bourguignon.

Sed in dies ob hæc tametsi haud ingentia Regiorum facinora annona gravior in Urbe erat, ac propè tumultuabatur plebes, minasque in Mercatorum Præfectum jactabat. Adversùm has Ædiles duo, Scabinos vocant, Senatûs fidem III. Id. Feb. imploratum venêre, plebem indignari aiebant, ex eo quod nudiustertius Belfortius maturè militem urbanum ad se mitti postulasset, qui post meridiem modò fuisset missus, id dolo malo ab Mercatorum Præfecto factum, atque eodem pacto multas opportunitates corrumpi, quò fiat uti major annonæ difficultas sit: isthæc sibi fingere plebem, magis, ac magis tumultuaturam si annonæ crescat inopia, neque satis tutum quemquam ex Magistratibus urbanis fore.

Hæc, atque alia hujuscemodi multa Patribus molesta erant: quamobrem Petrus *d* Brilliacus Senator id opportunum tempus esse ratus, uti de pace mentionem injiceret, hanc factu facilem esse ait, si paulùm modò Patres anniterentur, atque hanc sicuti sese, & Rege dignum esset peterent: id se scire ab iis quibus haberi fides possit: continuò Carretonius hos edere Brilliacum jubet: hic enimverò se negare facturum, ni Senatui ubi de eâ re consultaverit videatur, cæterùm palàm esse pecuniæ inopiam, plebem collationum tædere, omnia in Senatum casura: non expectandum ubi res in extremo sitæ sint, dum honestè pacem facere copia sit, hanc detrectare haud æquum esse. *e* Carolus Sevinus cum Brilliaco se sentire dixit, quos ambos Carretonius graviùs objurgat, hanc pacis mentionem quotidie renovari, tametsi ab Senatu toties rejectam: ad hoc alia acerbiora cùm adderet, magna inter hunc, & Sevinum est orta contentio: sed hanc rem in crastinum Senatus distulit, de quâ Patres sententiam dicerent.

d De Brillac.

e Sevin.

Postridiè Senatui nuntiatum est, ad B. Honorati Portam adesse ab Rege Fecialem, comitari Tubicines duos, qui postquàm cecinerint more, institutoque suo colloquii signum, Fecialem postulasse uti sibi Urbem ingredi liceat, habere ad Contium, Senatum, & Mercatorum Præfectum ab Rege litteras, & mandata: continuò Cognitor, atque Actores regii accersiti, quos Molæus rogat numquid super eo negotio dicendum habeant. Blasius Melianus Cognitor regius rem magnam videri respondet, Fecialem cum regiis quæ præferat insignibus neque re-

1649.

cipi mœnibus, neque huic ſi poſtulet Senatum dari grave eſſe, cæterùm ne quid ex eâ re incommodi Senatui, Populoque eveniat Patribus quæ eorum prudentia ſit, providendum, dein templo exceſſit. Hæc verò tanta res viſa, uti de eâ per virorum principum abſentiam conſultare haud ſatis æquum Patres cenſerent, placuit igitur eos vocari: venêre Contius, atque Belfortius, dein Senatus conſuli cœptus. Qui primi ſententiam dixêre *a* Criſpinus, & Cavalierus, ii Feciali poteſtatem quam poſtulabat faciundam cenſuêre, eò Regem cogniturum Patres ſibi ſicuti par ſit obedientes eſſe. Contrà Bruſſellus more ſuo id planè faciundum negat: *Feciales ad Principes, atque alios qui hoſtes ſint, mitti ſolere, non ad cives qui nihil hoſtile faciant, aut factum velint. Hos arma quidem cepiſſe, non adversùm Regem, neque quò periculum aliis facerent, ſed ut ne fame miſerrimâ omnium morte conficerentur, adversùm eos ſcilicet, qui commeatus ad Urbem advehi prohibeant. Id Regem, Reginamque edocendos, atque ea cauſa Cognitorem, atque Actores regios Germaniſanum mittendos cenſere: præterea uti quid Senatum velint, id rectiùs, atque honeſtiùs ab ipſiſmet, quam ab Feciali Patres intelligant.*

a Creſpin. Chevalier.

Id ſatis ſcitè ab Bruſſello cogitatum, dictumque viſum. Nam Fecialibus diſciplina eſt dura, atque acerba de quibus fermè ad hoſtes mittuntur, illiberaliter dicere: quod auditu grave Patribus fuiſſet, eo cuncti in Bruſſelli ſententiam diſceſsêre: addiderunt modò quidam Regem, atque Reginam ſingillatim edocendos Majeſtatis verecundiâ non admiſſum Fecialem, ut ne Senatus ſicuti Principes, aut alii hoſtes ſolent, cum Rege æquo jure agere videatur. Secundùm hæc Cognitor, atque Actores regii ad profectionem accinguntur, ex quâ futuræ pacis omnes bonos ſpes tenuit. Neque hæc vana fuit, nam eâ gratiâ modò ad Urbem ire juſſus fuerat Fecialis, quia Regem ab his qui ipſi ſubjecti eſſent pacem poſtulare indignum hujus Majeſtate videbatur, atque adeò placuerat acerbæ qualis Fecialium eſſe ſolet orationis ſpecie, ea Senatui, atque Principibus viris, qui ad Urbem erant, inſinuare, quibus facilè ad pacem perveniri poſſe ſatis intelligerent. Sed Patres Cognitorem, atque Actores regios Germaniſanum mittendo eamdem Regi facultatem dedêre, imo & honeſtiorem hujus agendæ rei rationem, quàm quæ ab Adminiſtris excogitata fuerat.

Erat in Urbe *b* Nogaretus Valetta, qui quoniam è Melitenſi Militiâ antehac fuerat, eum Equitem Valettam appellabant, Joannis Ludovici Nogareti Spernonii ex concubinâ filius. Is Germaniſano rediens rem haud ſeſe ſatis dignam incæperat, noctu Scripta aliqua per vicos, & fora diſſeminando, quæ plebem edocebant quid ageretur, & *Quam pravè viri Principes, Senatuſque per illius incommoda, pericula, famem, & perniciem denique, ſi diutiùs id patiatur, ſpes, opeſque ſuas augere ſtudeant, nulla rei publicæ cura, cujus nomen factionibus, partibus, armis civilibus prætendatur: Patres affectare Principatum, & ſe ſuprà Reges eſſe velle.* Cum hujuſcemodi ſcriptis, quæ hinc indè ſpargebat, deprehenſus Valetta, comprehenſuſque eſt: de quâ re quæſtio ab Mercatorum Præfecto haberi

b Nogaret, Chevalier de la Valette.

cæpta ad Senatum defertur. Is Quæſitores duos è ſuo ordine inſtituit, qui ampliùs anquirant, videbanturque reo capitis judicaturi, ni Condæus ad Buillonium litteras dediſſet, quibus ſignificabat, *Vitio partium, bellique civilis eveniſſe, uti Valetta reus apud Senatum ageretur, qui ni eximatur noxæ, quam Regi operam navando contraxerit, aut ſecùs habeatur, quàm juſtus hoſtis haberi ſoleat, qui ex Urbe, atque ex hujus partibus in Regiorum manus incident, eos perinde ſe habiturum.* Eo Patribus viſum quæſtionem hanc in Valettam omittere, ut ne graviùs in ſuos, quàm in illum conſulerent: quidquid tamen in Valettæ ædibus argenti facti, ſignative repertum, id in belli ſumptus publicatum eſt.

1649.

Idem de argento facto, quod Mazarini erat, ac de omni ejus veſte, atque ſuppellectili, quæ ad Urbem fuit decretum. Sed is contra rem publicam feciſſe viſus ab Senatu hoſtis judicatus fuerat: aliorum verò ſicuti Almerici, qui harum partium expers ruri agitabat, argentum factum haud rectè publicatum plerique aiebant, præterea alia conquirendæ, ac corradendæ pecuniæ parùm ex Senatûs dignitate, atque gravitate facta: nam eâ causâ ſcrutari abdita, clauſa effringere, ſepulchrorum ſanctitatem violare nihil penſi habitum: niſi ſi hæc rei publicæ ſuſtentandæ gratiâ, atque alia graviora licent: metuebatur tamen uti collationum denique Populum tædium caperet, quo fiebat uti plerique ad pacem maturè faciundam inclinarent.

Ei rei operam daturus Carolus *a* Monchalius Tholoſatum Archiepiſcopus nuper Germani-fanum volentibus omnibus bonis ierat: de quâ ubi nuntii ultrò citróque commeant, Antimus Dionyſius *b* Cohon cuidam ex iis ad Mazarinum dat litteras, is *c* Diavlitarum in Britannia noſtra Epiſcopus erat, cujus ordinis permulti ad Urbem erant, impediti ne in Diœceſes ſuas abirent, quoniam Adminiſtris favêre videbantur, atque ut ne ad horum partes, Regis, aut reipublicæ ſpecie nobilitatem, in provinciis, plebemque perducerent, Senatus metuebat. Quas Cohon ad Mazarinum dederat litteras, iis hunc monebat, *Quæ pacis ab Rege leges dicerentur, eas Senatum cupidiſſimè accepturum, id ſe ab primoribus reſciviſſe, quod Mazarinum haud celatum velint. Se id quidem ſummo cum gaudio nuntiare, quod majus multo futurum ſit, ubi qui ipſi hoſtes ſint, eos ad hujus pedes ſupplices, clementiam, atque animi hujus magnitudinem expertos, & utramque prædicantes viderit: imponendum huic forenſi hominum generi modum, conſtituendoſque, quos non egredi fas ſit fines: eo pacem conficiundam, Regis, atque Annæ Reginæ matris hujus optimæ, ac ſupra omnes retro Reginas egregiæ potentiam in integrum reſtituendam, ex quo Mazarino gloria ingens, atque Regno ſua quies conſtet.* Hæ Cohonis litteræ fortè interceptæ, atque in Senatu recitatæ ſunt, in quibus alia de Caproſo, de Luinæo, prætereà de Ægidio *d* Butaltio Atturenſium Epiſcopo erant perſcripta, quem Cohon propediem Germani-fanum ad Mazarinum iturum aiebat.

a De Monchal.
b Cohon Eveſque de Dol.
c Dol.
d Boutaut Eveſque d'Aire.

His Cohonis litteris clarum erat, hunc, & Butaltium cum Aula congruere, & Mazarini commodis ſervire, quamobrem utrique cuſtodes

1649. adhibiti sunt, decretumque uti de illius litteris quæstio ab duobus ex Senatu haberetur: hi ad utrumque eâ gratiâ mox iêre. Cohon vir fortis negare liquidò, se usquàm his Quæsitoribus responsurum, aut hos pro Judicibus habiturum. Idem & primò dixit Butaltius, dein postquàm sibi, atque Episcoporum Ordini cautum velle ait, ut ne ea res ipsis fraudi esset, ab Quæsitoribus interrogatus de litteris, de futurâ suâ ad Germani-fanum profectione, quid facturus eò, dicturusve foret? ecquid cum Cohone, aut cum Mazarino consilii de republicâ haberet? negavit sibi quidquam quod ad hanc attineret negotii cum iis esse. Sed is Cohon nullâ aliâ re magis, quàm dicendi copiâ in sacris concionibus pollet, cujusmodi homines iis qui rem publicam tractant, magno usui sunt, eo primùm Richelio, dein tunc Mazarino carus: neque deerat ipse sibi, per obsequelam orationis assentando, atque blandiundo rem, & gratiam quærere, quod aut huic, aut cuiquam cur vitio vertam non video: nam benè cum potentibus esse, sine reipublicæ, aut cujusquam damno, ea verò summa prudentia est.

Intereà Melianus Cognitor regius, Talonus, atque Bignonus Actores regii Germani-fanum ierant, docuerantque Reginam per Talonum quâ de causâ Fecialem Urbem ingredi, Patres neque Regi, neque sibi convenire censuissent. *Ad Principes, aut qui pro Principibus, aut justi hostes sint, mitti solere Feciales, quorum neutrum Senatus se esse sentiat: sed neminem esse in hoc Ordine, qui non Regi obediens sit, aut esse velit, atque in eo cæteris civibus exemplo esse: cujus rei Patres se fidem facturos existimasse, si quæ se Rex, & Regina vellent, ea sibi eodem quo Principibus, justisque hostibus modo significanda minimè censerent, neque committere voluisse, uti se cum Rege æquo jure egisse fama ferret: postremò quidquid hujus factum sit, Patres Reginæ supplicare, ut id æqui bonique consulere, ac sibi vel ex eo quàm sancta regia Majestas sit, existimare velit. Eo se maximè ad Reginam venisse, ut huic Senatûs verbis perpetuam hujus Ordinis fidem, atque parendi studium confirment, quibus fretos Patres magnam tenere spem, fore uti Regina flecti, atque molliri sinat animum suum, & quid benignè, quàm quid acerbè porrò facere possit, periculum facere malit.*

Ad hæc Regina per Seguierum Cancellarium respondit, *Sibi grata esse quæ dicerent, sed gratiora fore ubi facta dictis consentirent, ac tùm demùm experturos quam habeant de benignitate suâ spem, eam haud vanam esse: neminem se unum non salvum, tutum, & honestum velle, modò ut salva & res publica, & regia Majestas sit. Quanquàm quæ Senatus decreverit ab eâ die quâ judicia exercere prohibitus sit, ea rectè, atque ordine decreta neget, atque in eo sit ab hoc Ordine graviter offensum, non minuturam tamen consilium suum, aut eò minùs si quod bonos par sit facere, id faxint, se facilem, benevolamque adversùm eos præbituram.*

Hæc ubi Cognitor, atque Actores regii Patribus nuntiaturi ad Urbem rediêre, Contius, Belfortius, Brissacus, Mottæus, & Gondius Coadjutor ex composito venêre in Senatum. Ibi Contius, *In Curiæ vestibulo adesse* ait, *qui Leopoldi Austrii litteras ad Senatum adferret, certioremque faceret*

1649.

faceret, ab eo pacem Mazarinum nuper petiisse, quæ bello parta sint, ea uti Philippo reddantur consensisse, uti Senatum bello persequi, & funditùs everte-re copia sit. Id verò Leopoldum se negasse facturum, neque firmam hanc pa-cem futuram arbitratum, cujus Mazarinus hostis ab Senatu judicatus condi-tiones aut ferret, aut acciperet. Sed cùm rem tantam maximè per Regis pueri-tiam fieri non posse, nisi ex Senatûs autoritate satis sciat, hanc ultrò ad eum deferre, atque hujus judicio permittere velle. Ubi Contius loqui desiit, Co-gnitor, atque Actores regii Curiam ingressi quæ apud Germanifanum gesserant, ea Patres edocuêre, quos Molæus collaudatos vicissim de Leopoldi Legato quid Contius dixerit edocet, de quâ re si quid di-cendum habeant, id maturent expromere. Hi Curiâ egressi tantisper inter se consultavêre, rursúmque ingressi Patribus redegêre ad memo-riam, *Quàm cupidè sese de Feciali purgatos apud Reginam voluerint, quod ex sententiâ factum sit, uti non modò se ipsis placatam, sed & benignam, bene-volamque ostenderit, quos omnes & salvos, & honestos esse velit. Si ad eam adeatur cuncta videri conventura, atque Urbi, & Senatui omnem rem in tran-quillo fore: quæ tanta, & tàm propinqua pacis spes ut ne corrumpatur si Se-natus operam dederit, optime sibi, & rei publicæ consuluisse videatur: eo Re-ginam de Legati adventu certiorem faciundam arbitrari, opperiundumque quid ipsa respondeat:* dein his Curiâ egressis rogantur sententiæ. Septuaginta duo sicuti Cognitor, atque Actores regii autores fuerant, censuêre, plu-res dandum Legato Senatum, atque ubi hujus mandata cognoverit, Regem, atque Reginam certiores faciundos: nihil in ea re Senatum offensurum, modò ut de Legati mandatis non consultet: mittendos Germanifanum, qui id Majestatis verecundiâ factum Reginæ osten-dant, simul ab eâ postulent, uti quæ copiæ circùm Urbem sint, eas ab-duci jubeat, ut ne quid commeatibus impedimento sit: hæc Longavil-læ, Rothomagensi, atque Aquensi Curiis per litteras significanda esse, sicuti earum cum Senatu inita societas postulet.

Secundùm hæc Legatus in Senatum est introductus, cui ab Leo-poldo litteras reddidit: his modò rogabat, ut huic Patres fidem habere vellent; dein eamdem fermè quam priùs Contius habuit orationem: addidit modò, *Leopoldum exercitum in finibus habere, cujus operâ Senatus uti possit: fidem dare se hunc nihil plus, minusve quàm Senatus jusserit, fac-turum, neque rei publicæ, aut cujusquam privatæ gravem, aut damnosum fore, nec denique quidquam adversùm Regis oppida, provinciasve facturum, aut moliturum, intereà dùm de pace agetur, sed in finibus si Senatui videbitur, stativa habiturum. Id maxime Senatum orare, uti satin hæc ipsi placeant, quàm pri-mùm dicere velit, ut ne quod Leopoldus hujus honoris causâ faciat, id sibi ipsi fraudi, aut damno sit, quod ab Patrum æquitate alienum foret.*

Rohana Mombasona Caprosi uxor de quâ sæpiùs memoravimus, Brussellis erat: ab hâc *a* Santibarius homo inquies, factiosus ad Lon-gavillam missus fuerat, qui huic, atque cæteræ perduellium factioni sicuti antehàc Ludovico Borbonio Suessioni ubi ab Rege Ludovico XIII. defecerat, operam navaret, pronus ad omnia quæ sine fraude,

a Saint Ibar.

1649.

& nequitiâ fieri nequeunt: viciſſim miſſi remiſſique Bruſſellas ab Factioſis alii, inter quos Salvetatus, qui in itinere ab regiis deprehenſus Germaniſanum abductus, atque in vincula conjectus eſt: poſtremò miſſus eſt *a* Leca, cui magna ingenii ſolertia eſt: hujus maximè operâ, atque induſtriâ hæc præclara Legatio adornata fuerat, quo factioſi Senatum ab conſiliis faciundæ cum Aulâ pacis averterent, ingentium auxiliorum ab Hiſpanis ſpe oblatâ, ſimul publicæ pacis ſanciundæ gloriâ, quæ omnia vana, ac conficta fuêre.

a Le Marquis de Legue.

Sed hic Legatus primùm Leopoldi verbis ab Contio poſtulaverat, ut huic munitum in finibus Regni oppidum permitteretur tantiſper fidei causâ nihil ipſi ſuum in Galliam cum copiis ingreſſum fraudi futurum, quod eſt mox omiſſum Leopoldi ipſius voluntate, cui ſatis ſuperque & utilitatis, & gloriæ futurum erat, Regni fines armato ingredi, & Senatûs, Populique partes fovendo bellum civile alere, quod nobis perniciem, Hiſpanis omnia bona portendebat.

Quæ Legatus Senatui Leopoldi, ac magis Factioſorum verbis dixerat, ea ſcripto dare juſſus eſt. Cum hoc Scripto Molæus, atque unà Memmius Præſes, & ex ſingulis claſſibus Conſiliarii duo ad Regem, & Reginam matrem poſt paulò Germaniſanum ituri erant. Qui Legato dandum Senatum negaverant, iidem autores erant, uti quod de eo in Senatûs actis perſcriptum fuerat, id ad Regem perferretur, ut ne hujus rei memoria, quantùm fieri poſſet, ulla extaret, nam haud ſatis digna perpetuâ hujus Ordinis in Reges fide ipſis videbatur: contradixêre alii, qui Adminiſtris ægrè facere ſtudebant, præterea qui amplum, atque magnificum Senatui rebantur, ad hunc ab Hiſpanis Legatum de pace miſſum, tametſi hominem nihili, præterea dolo malo, ac per nequitiam juxtà, ac ſatyram Legationem hanc inſtitutam probè intelligerent. Tantùm quæ Majeſtatis imaginem habent, ea hominum animis blandiuntur.

Intereà venêre ab Rege Diplomata, quibus poteſtatem faciebat iis quos delegerat Senatus, Germaniſanum veniundi: perſcripta quidem in Diplomate erant horum nomina, cæterùm neque Magiſtratuum quos gerebant, neque Senatûs mentio facta: tamen id ab Patribus pacis ſtudio diſſimulatum, autore Molæo, qui non nihil eſſe dixit, quod ſingulis Patrum nominibus, non erat adſcriptum antehac Præſidi, aut antehàc Conſiliario, ſed illam eſſe initam ab Aulâ rationem, uti dubium relinqueret, utrùm Senatum eſſe, aut non eſſe ſentiret. Hic certè vir magnus, atque eo quem gerit ſummo in Senatu Magiſtratu digniſſimus eſt, qui tantâ temperantiâ, atque ſolertiâ Aulam inter, & Senatum rei publicæ operam dedit, ut utrimque ipſi fides haberetur, quâ fretus Senatum cum Aulâ poſtremò in gratiam redegit, pacemque inter tàm diverſas hominum rationes, atque contraria ſtudia, omnium voluntate confecit: ita multis quæ ſibi minimè probabantur in Senatu, fruſtrà obſtandum non eſt arbitratus, ac quandóque acres dixit ſententias, ut ubi opus eſſet hunc Ordinem in manu haberet. Etiam-

tùm ubi de ſe, atque aliis Germaniſanum ad Regem, Reginamque matrem mittendis conſultabatur, ſi ſua, Collegarumque profectio nihil ad pacem proficeret, ab quibuſvis oblata auxilia haud recuſanda eſſe cenſuerat, ſcilicet ut ne pleriſque idem ſentientibus ipſe fruſtrà, ac cum famæ, fideique inani jacturâ diſſentiret. Quæ res bellorum civilium conditionem multò maximè miſerabilem eſſe ſatis, ſuperque oſtendit, quæ ne rectè quidem, quod bonum eſt probos, ſanctoſque viros dicere, nedùm agere plerumque ſinit.

1649.

Igitur Molæus, Memmius, atque alii ex Senatu Germaniſanum iêre, atque ibi Reginæ Molæus Senatus verbis dixit, *Peßimè Regno conſultum fuiſſe, ubi Rex clàm abductus ſit Urbe. Qui Regis amor in populum eſſe ſolet, eum immutatum, ac pro hoc odium, atque arma in Urbem parata, & continuò bellum illatum. Adversùm id quæ Senatus, Populuſque ſui modò tuendi causâ fecerint, ea quis ſecùs feciſſe jure dicat, quando ipſa neceſſitudine quæ ſuprà non modò leges, ſed & Reges ſit, excuſentur? Sed in eo tanto, tamque atroci negotio Patres nuſquàm Regiæ Majeſtatis oblitos accepiſſe quidem ab Leopoldo litteras, qui has attulerit, ei Senatum dediſſe, præterea quæ in mandatis habebat, ea & expromere, & perſcribere juſſiſſe: verùm nihil eâ de re conſultaſſe, quam integram ad Regem rejecerint, uti quid velit, jubeatque Senatum certiorem, ſi ita videatur, faciat. Cæterùm nuper Cognitorem, atque Actores regios optimam Senatûs voluntatem, atque parendi ſtudium Reginæ ſignificaſſe, quod ipſe Molæus, atque alii qui ex eo Ordine ad Regem, Reginamque venerint, bonâ fide confirment, magnamque Patres tenêre ſpem, quoniam omnium vitam, fortunas, dignitatem ſeſe velle in tuto eſſe Regina dixerit, fore uti quæ copiæ circùm Urbem ſint, eas amoveri jubeat: nam ſi id ipſi de cunctis conſilium ſit, fruſtrà has diutiùs circùm Urbem commorari, quas ſi Regina abductas velit, neque commeatus ad Urbem prohiberi, maximam omnium Ordinum erga ſe, Regemque filium fidem experturam, quam & is ipſe, & qui ſecum ex ſuo Ordine adſint, perpetuam fore polliceantur.*

Ad hæc Regina pro tempore, atque negotio ſatis benignè reſpondit. *Rectiùs Patres facturos fuiſſe, ſi qui ab Leopoldo miſſus fuerat, eum recipi mœnibus vetuiſſent, neque huic Senatum dediſſent, ſicuti quidam cenſuerant. Sed quoniam id mali, ſicuti pleraque alia temporum iniquitate contractum ſit, id ſe malle nocentium reſipiſcentiâ, atque ſuâ lenitate, quàm aut legum ſeveritate, aut armorum vi corrigi: ſatis ſuperque mali in re publicâ ab externo bello eſſe, quô & ſibi, & omnibus bonis ab civili abſtinendum eſſe perſuaſum ſit. Cancellarium qui Regis verbis reſpondere ſoleat, minùs bellè habere, atque adeò ſeſe ſcripto quid velit, jubeatque, eos facturam brevî certiores.*

Dein Molæus, & Memmius Gaſtonem, & Condæum convenêre, & cum utroque de Pacis conditionibus collocuti ſummo flagitaverunt opere, ut ne copiæ regiæ ad Urbem commeatus advehi prohiberent: Sed in eo poſitam eſſe rei publicæ ſalutem Gaſto, & Condæus cenſebant, neque ad pacem Senatum, Populumque adigi poſſe, quàm inediæ metu: quamobrem illud de commeatibus negabant neceſſe videri, quoniam in Urbe triginta dierum annonam eſſe ſatis ſe ſcire aie-

1649. bant, intereà pacem confici posse, neque æquum esse, uti Rex Urbi quidquam, quo ad pacem faciundam segnior esse possit, indulgeat. Postremò eatenus contendère Molæus, & Memmius, ut eorum oratione viri Principes fatigati de commeatibus terrâ, atque amne ad Urbem advehendis annuisse viderentur, ubi primùm Patres quò Regina juberet, eò quosdam è suo Ordine misissent, queis agendarum rerum, & belli quibus videretur conditionibus componendi licentiam permitterent.

Post paulò datum iis scripto Regis, ex Reginæ matris sententiâ responsum: id quædam acerba, dein alia quæ pacis spem ostentarent continebat. Primùm omnium grave fuit, quod Delectis, missisque non ab Senatu, sed ab eo Ordine qui se in Urbe pro Senatu gereret factum, datumque dicebatur, dein quæ cum hostibus ab hominibus pessimis consulta, atque agitata fuissent commemorabat, nihil tamen hunc Ordinem eâ de re accusando. *Iisdem apud Patres tantam fuisse fidem, ut illorum hortatu ad insolita pleraque, & inaudita post Regis ab Urbe discessum proruperint, incredibili bonorum dolore, atque adeò minùs mirum videri Patres iisdem autoribus postremùm id regio more fecisse, uti non modo ab externo Principe, sed & ab eodem hoste missum hominem & receperint mœnibus, & postulanti Senatum dederint, atque hostis mandata cupidissimè cognoverint: Vicecenturioni autem Custodum regii corporis, qui ad eos missus anteà fuerit, neque Senatum adeundi, neque huic Ordini Regis mandata expromendi factam copiam fuisse.*

Missum nuper ab Rege Fecialem etiam pejùs habitum, qui ne mœnibus quidem receptus sit. Monstri profectò simile esse, qui ab Rege venerint, eos tam illiberaliter, qui verò ab hoste egregius si diis placet Legatus, eum tam benignè, tam liberaliter habitum. Sed quas hic homo narravit Patribus fabulas? confictas scilicet ab factiosis in urbe: latas nimirum ab Aulâ Hispanis alias, quàm antehàc pacis conditiones, ut hac confectâ Senatûs, Populique Parisiensis opprimendi major Regi copia foret, has abnuisse Leopoldum, ac Pennerandam, qui satis sciant pacem quæ injussu Senatûs fieret, infirmam futuram, neque huic Ordini, atque Urbi tam male consultum voluisse, ut ex utriusque pernicie Hispani suum compararent commodum.

Hæc planè falsa esse, atque ridicula, nam venisse nuper Germanifanum Pennerandæ Scribam, speculatum haud dubiè quid Regi animi, aut consilii in rerum nostrarum perturbatione esset, & si de pristinis conditionibus remittere quidpiam Aula vellet: sed nihil hujusmodi Administris in mentem venisse, quo factum sit, uti Penneranda per litteras conquestus sit, remissum sibi Scribam absque ullo de Philippi Regis sui, ac de Caroli quondam Lotharingiæ Ducis rebus quod satis placeret, responso: postulare itaque, uti quemadmodum ipse prior misisset, qui Regis de pace sententiam exquireret, ad se vicissim quispiam mitteretur, ex quo id rescìscere posset. Ostensæ fidei causâ Molæo, atque Memmio ipsius Pennerandæ litteræ, quibus præthereà cognovêre hunc in Galliam profectionem adornasse, spem fortè nactum sibi ad pacem in leges suas conficiundam bellum civile opportunum fore, seu quid aliud consilii habuerit.

Certe profectionem impeditam factiosorum operâ, qui Leopoldo uti potius

ad Senatum mitteret, ſuaſêre. Sed cùm hic Ordo in eo negotio tantopere egreſſus officio ſit, item ob alia multa, qui ab eo miſſi ad Regem, & Reginam ſint, ii profectò haud ſatis digni videbantur, qui illis in conſpectum venirent, ni ſtudium rei publicæ omnia ſuperaſſet, præterea bonorum qui in Senatu ſint, miſericordia, quos tot, ac tantorum quæ illîc quotidie ſecùs fieri videant, pudeat, pigeatque: poſtremò igitur Regem, atque Reginam ſibi glorioſum ducere, ſi patrum in filios exemplo, ſuprà horum delicta clementiam ſuam eſſe oſtendant. At ſi id fruſtrà fecerint, neque eò magis is Ordo in viam redeat, parcatque & Urbem, & Regnum onerare miſeriis, quis non has ipſi acceptas referat, & quæ impendeant domi foriſque mala, eorum hunc cauſam eſſe neget? Porrò Reginæ curæ ſemper fuiſſe, atque etiamtùm eſſe pacem foris, ſicuti domi facere: hanc cum Ferdinando Imperatore nuper ſancitam, utilem quidem, & glorioſam: nam productos Regni fines, duo validiſſima ad Rhenum oppida, aliquantùm ultrà amnem agri, opimam cis amnem provinciam finibus adjectam, ope noſtrâ Socios conſimilia, aut majora conſecutos: præterea moderationis famam apud Germanos quæſitam pleraque alia loca armis occupata reſtituendo: cum Hiſpanis mox & futuram nobis pacem fuiſſe, ni domi factio, ac bellum civile prohibuiſſent. Nam quod pacem Hiſpani permittere Senatui ſe velle dictitent, quis non dolo malo factum videat? nempe uti Senatus regium id ſuprà cætera faciundo magis, ac magis offendat: ſin ſibi Patres Adminiſtris æquiores fore cenſent, magnam profecto huic Ordini injuriam facere. Itaque non illos pacem, ſed bellum nobis domi, foriſque eſſe tunc cum maximè ſtudere, quorum alterum ut ne fiat in manu noſtrâ ſit, alterum ſi concordes inter nos erimus, brevî deſiturum. 1649.

At ſi quos tanta belli civilis lubido tenet, uti neque patriæ caritas, neque Majeſtatis verecundia commoveat, neque commoneat ut ab armis diſcedant, pacem certe quæ domi negabitur, foris quærendam videri: neque tamen Reginæ conſilium eſſe, quæ tantis ſumptibus, tot civium ſanguine, Ludovici viri labore, atque Victoriis, dein poſt hujus obitum ipsâ procurante Regnum Ludovici filii auſpiciis, Gaſtonis, & Condæi virtute parta ſint, iis ſponte, atque ultrò hoſti Philippo, tametſi frater ſit, cedere: at quidquid hujus factura ſit, ex Comitiorum Regni ſententiâ facturam, quæ nuper indixerit, nam id legitimum Regi pupillo in tanto negotio, quod ad univerſam rem publicam pertineat, Concilium fore.

Cæterùm quod Senatum ab Urbe aliò migrare nuper juſſerit, nihil id cuiquam omnium fraudi futurum fuiſſe, at factioſorum infringere vim, convocationem Claſſium in Senatu malorum omnium fontem impedire, bonis libere ſententiam dicendi facultatem pravorum minis in Urbe ſciſſâ factionibus ereptam reddere voluiſſe. Dein miſſum ad Urbem Fecialem, qui fidem daret omnes ex eo Ordine qui ante dies ſex ad Regem accederent innoxios, ſalvos, atque honeſtos fore. Earidem tunc ipſis copiam Regem facere, eamdem fidem dare. De Leopoldi Legato rectiùs facturos fuiſſe, ſi in eorum ſententiam diſceſſiſſent, qui hunc ad Regem omninò rejiciundum cenſuêre: quod reliquum ſit, id corrigendum, neque huic quidquam ab Senatu reſpondendum, ut hoſtis intelligat, nihil ſibi in hoc Ordine ſpei, opiſque reliquum eſſe. Quod copias ab Urbe longiùs ab-

1649. *duci, commeatus liberos esse postulent, hujus rei ipsismet esse facultatem, si ad Regem quamprimùm venerint: ita pacem statim domi fore, quam si firmam esse hostis senserit, haud dubium videri, quin & ad hanc ipse sese adduci denique facile sinat.*

Ubi hæc ab Molæo Senatui renuntiata, recitatumque Regis responsum est, quibusdam injuriosum huic Ordini videbatur, scilicet qui pacem aversabantur, cùm ab viris Principibus impulsi, tùm suâ ipsi sponte ad belli consilia præcipites, prætereà læti & ab ipsis viris Principibus, & ab plebe coli, sicuti jus, atque Majestas quam nemo lubens dimisit, ad ipsos tantisper sicut in scena recidissent, postremò quos præmiorum quæ rebellioni suæ proposuerant spes eâ pace frustrabatur: iisdem Molæi, ac Memmii cum Gastone, & Condæo apud Germanifanum seorsùm ab Collegis collocutio minùs probabatur. Aderant in Senatu Contius, Ellebovius, Belfortius, Luinæus, Brissacus, Mottæus, & Gondius pacificationi huic, ni sedulò dissimularent, iniquissimi: sed quoniam multum temporis Legationis renuntiatio ab Molæo facta, & regii responsi recitatio consumpserat, de hoc negotio Senatus tùm consuli non potuit, atque adeò post meridiem est dilatum, neque etiamtùm consultus est, per absentiam Contii, qui uti procrastinaretur rogatum misit. Id eo factum plerique existimavêre, uti disturbandæ paci spatium quæreretur, eo reliquum diei prensatos multitudinum duces, qui postridiè in vestibulo Curiæ adfuêre.

At Patres per Urbem, ac potissimum circùm Curiam stationes habere cives armatos jusserant, uti bonis præsidio forent, neque metus rem impediret. Postridiè Molæus postquàm pro se, & Memmio breviter, de collocutione ab utroque cum Gastone, & Condæo habitâ dixerat, docueratque quanto usui futura esset, si quæ agitata inter illos fuissent, ea Patres æqui, bonique consulere vellent, & quàm pravè hæc ab nonnullis reprehenderentur, singulos denique sententiam rogat, si ad colloquium de Pace sicuti Regina jubeat eundum? si quibus placebit conditionibus pacem conficiundi potestas danda sit iis, qui eò mittentur, inconsulto postquàm profecti fuerint Senatu, an priùs de his consulendus videatur? Viri Principes, Ducesque iidem qui pridiè aderant, & Gondius verbo assensi, ut ad Colloquium ex Reginæ voluntate veniretur; Belfortius in sententiam addidit, si pax sanciri non posset, rectiùs quàm antehàc bellum gerendum, quæ res indicium fuit animi magis ad id, quàm ad pacem inclinantis: quidam dolo malo pacem ab regiis ostentari aiebant, scilicet qui satis scirent complures in eo esse, uti Senatûs sequerentur partes, qui hos ab eo consilio deterrerent, atque ardorem omnium, qui plurimùm in bello valet, infringerent: alii autores fuêre, uti qui mitterentur, ii hanc primùm omnium conditionem ferrent, ut ne Rex ab eo quod mense Octobri edixerat, Senatusque VIII. Id. Jan. decreverat, usquàm discedere vellet: nonnulli iis quibus conditionibus placeret belli componendi licentiam permittendam negabant, qui tametsi boni, fortesque futuri sint, tamen fa-

ciliùs ad ea quæ regii voluerint cogi, aut adduci posse singulos, quàm Senatum universum, quem in propinquo consulere magna copia futura sit. 1649.

Postremò Senatûs decretum fit, uti quo loco Rex, atque Regina mater jusserint, in colloquium de pace veniatur: qui eò mittentur ab Senatu, iis quibus conditionibus videbitur pacis faciundæ potestas sit: eâ de re faciundum certiorem Longavillam, præterea cæteras in Urbe Curias, & eos qui ab Rothomagensi, & Aquensi Curiis missi ad Senatum sint: quatuor qui de pace agant mittendos Præsides, è majori Classe Consiliarios duos, ex aliis Classibus singulos, ex duabus libellorum Classibus unum, duos ex singulis in Urbe Curiis, postremò Mercatorum Præfectum, aut alium ex Urbanis Magistratibus, ituros prætereà duos ex Ducibus, Cognitor, atque Actores regii ad Regem, & Reginam adirent, nuntiaturi quid Senatus decreverit, & quid velint, jubeantque rescituri, prætereà supplicaturi, ut intereà loci commeatibus ad Urbem, sicuti data fides fuerat, viæ paterent.

Dum hæc ab Patribus geruntur, multitudo in Vestibulo Curiæ strepere, dictitare se proditam, secreta colloquia Germanifano habita, queis ipsum adfuisse Mazarinum, contrà qui è Patribus plebi studeant, eos quorumdam fraude abfuisse, Pacem sese nolle, sed magis uti Germanifanum Regem ad Urbem reducturi ducantur, ad hoc quosdam ex Senatu onerare maledictis, ac iisdem crudeliter minari. Intereà quidam è Præsidibus seu uti multitudinem leniret, seu fortè Curiâ egressus, ubi hæc, atque alia hujusmodi audivit, vultusque indices animi sætis iram significabant, huic sese haud satis rectè permissurum ratus redit in Curiam, cumque hæc Patribus nuntiasset, ubi Senatum dimittere tempus erat, Belfortium, & Gondium eâ tempestate multitudini caros præmittunt, dein ipsi subsequuntur, nihil tum seu aliquâ morâ desævierat furor, seu quid facto opus esset haud satis convenerat, commotâ plebe.

Longavillam in Normanniam, quam obtinebat provinciam, profectum suprà memoravimus, ut illîc belli civilis capesseret partem. Is aliquas coëgerat copias, at non eo numero, quo Harcurii conatus, qui hujus tumultûs initio missus eò ab Reginâ fuerat, prohibere posset, nedùm uti Parisinis, sicuti spem fecerat, auxilio veniret. Nam Harcurius primùm Quillebovium cum equitatu solo, quoniam nullos adhuc habebat pedites, pugnando cepit. Oppidum id ab Oceano Rothomagum navigantibus ad dextram est, quò naves æstu delatæ anchoras jacere necesse habent, ita qui potitur oppido, ejus in potestate navigia, & quæ his vehuntur adverso Sequanâ merces sunt, quo fit uti Rothomagus Urbs magna, atque Lutetia Parisiorum caput Regni huic oppidulo quodammodo obnoxiæ sint: ea res impulit nonnullos qui gratiâ apud Reges valuêre, uti Quillebovio Præfecti esse cuperent: ab his munitiones interdum additæ mœnibus, dein dirutæ. At eas tunc cum maximè reficiebat Longavilla, Cohortemque unam, &

1649. equitum turmas duas eò conſcribebat: quæ res, ſimul uti Rothomagum Oceano intercluderet, Harcurio hortamento fuêre, ut oppidum conſiliis ſuis tam opportunum oppugnatum iret.

Nulla hujus rei apud hoſtes erat ſuſpicio, nam ſine peditibus quidpiam hujuſcemodi incœpturum non erat veriſimile, præterea longiuſculè ab Quillebovio aberat, & quo magis occultaret incœptum, ab Pontellomario altero oppido ad ſe mitti quoſdam ex Magiſtratibus juſſerat, qui fide publicâ venêre: hos ubi percunctatus eſt, num ſibi oppidum ingredi copia foret, ita tum reſpondêre, ut qui id ipſi licere quàm honeſtiſſimâ negarent oratione: dein his agmen ſequi juſſis, Pontellomarium versùs iter intendit diverſiſſimum ab Quillebovio, nam hoc ad dextram, illud ad ſiniſtram erat. Ubi tria modò paſſuum millia ab Pontellomario aberat, inopinatò flexit iter, & de tertiâ vigiliâ propiùs Quillebovium advênit. Eò pars equitum omiſſis equis munia peditum obiit, Harcurius oppidum tripartitò aggreditur, hoſtes haud timidi reſiſtunt, poſtremò tamen his pulſis noſtri munitiones tranſgreſſi oppido potiuntur: qui huic ab Longavillâ præfectus fuerat *a* Campignius, dum munitiones quæ extrà oppidum erant pertinaciùs defendit, eo interclusſus in Templum propinquum profugit, quò poſtquàm tantiſper propugnaverat, *b* Bugii Caſtrorum Præfecti qui oppugnabat fidem ſecutus huic denique ſeſe dedidit: dein præda omnis equitibus conceſſa, quam illuſtravêre hujus quæ ſcribebatur Cohortis vexilla tria, equi inſtrati, cum ſclopetis equeſtribus, quibus binis de more ſinguli inſtructi erant, quadraginta, oppidum, atque ædificia extra muros igni corrupta.

a De Champigny.

b Le Marquis de Bougy.

Tum demùm unus ex iis qui ab Pontellomario venerant, atque agmen ſequi juſſi fuerant, dimiſſus eſt hæc ſuis nuntiatum, quibus adducti continuò eumdem ad Harcurium remisêre, qui renuntiaret, *Seſe imperata facturos, quam ex morâ commeruerint culpam, eam deprecari, poſtulare uti præſidium, & Præfectum ſibi mittat, ac maxime ſi videatur* c *Folevillam, ubi velit patere oppidum, rogare uti ſibi placatus veniat.* Cuncta facilè impetrata, Harcurius oppidum ingreſſus ab civibus jusjurandum poſtulat ſe in fide manſuros, quod quidem alacres polliciti ſanctè præſtitêre, nam ab Longavillâ per *d* Chamboïum mox oppugnati haud ſegniùs quàm milites qui in præſidio erant mœnia defendêre, coactuſque re infectâ diſcedere Chamboïus eſt.

c De Folleville.

d De Chamboy.

Intereà pedites cum tormentis, & idoneo commeatu ad Harcurium miſſi, quibus fretus nihil ſibi cunctandum ſtatuit, atque compertò Longavillam Rothomago egreſſum munitis naturâ locis ſeſe, copiaſque tenere (tria peditum millia, octingentos equites habuit) ſtativis quæ apud Hagam habebat ſubitò movet, atque ad hoſtem ducit. Neoburgum in propinquo Caſtellum per Carolum *e* Martellum Claram Comitem Caſtrorum Præfectum capit, & ad Yvillam (infrà Rothomagum ad Sequanam locus eſt) caſtra ponit. Is opportunus erat prohibendo Longavillæ incœpto, cui Pontellomarium recipere conſilium erat,

e De Martel Comte de Claire.

1649.

erat, quoniam ea res per Chamboïum tentata secùs cesserat, præterea eódem ab superiori, & inferiori Normanniâ copias opperiri. Sed majus quidpiam Harcurius agitabat animo, neque loci quem Longavillæ copiæ tenebant iniquitas, aut adeundi difficultas hominem deterrebat, quo minùs has oppugnatum ire postridiè vellet.

At de tertiâ vigiliâ Longavilla id quod erat ex copiâ rerum suspicatus, cum equitibus Rotomagum redierat, pedites, atque tormenta quæ ad Bulliam stativa habebant, secundo æstu eódem advehi jusserat. Eò Harcurius *a* Bugium Castrorum Præfectum cum Bambaci equitum alâ properè mittit, si fortè quidam nondùm conscenderant naves; sexaginta deprehensi in littore, captique sunt. Id modò belli in Normanniâ gestum, & qui tanta Parisinis auxilia pollicitus fuerat Longavilla, is ægrè modò sese adversùs Harcurium tutatus est. Documentô populis sicubi ab Rege imprudentes deficiant, parùm sibi in hujusmodi viris Principibus præsidii esse, in plebe verò spes, opesque ipsis sitas, quæ quo magis insaniat, eo majorem hos ut illam deserant, sicuti vulgò faciunt, manere mercedem, cui soli, non plebis commodis serviunt; hæc autem quodcumque accidit & ludibrio, & prædæ est, uti satius sit per pacem vectigalium, ac tributorum gravitatem perferre, quàm per bellum civile Imperatorum, atque militum vim, & avaritiam tolerare.

a Le Marquis de Bougy.

Intereà Medulanum ad Sequanam, haud procul Germani-fano, tormenta àdvecta vulgatum est, ut Aulæ si qua vis ingrueret, ac singillatim Mazarino esset, quò se in tutum reciperet. Sed post paulò Rex ad *b* Ramsavium Equitum Tribunum litteras dedit, quibus jubebat hunc ad se venire quam primùm. Is Dunkercæ in Belgio Præfectus erat, vicinamque obtinebat regionem: qui Regem, Reginam matrem, ac Mazarinum operâ suâ, aut consilio egere ratus Germanifanum ocyùs venit, quò subitò in vincula conjectus est, sicuti de tradendâ Dunkercâ, Burburgo, ac Bergâ fani-Vinoci cum Hispanis egisset. Apud Dunkercam Helvetiorum mercede conductorum Legio una erat, cujus Tribunum qui tum fortè in Aulâ fuit, tametsi Regi, atque adeò sibi fidum Mazarinus existimabat, tamen promissis oneratum cum *c* Paluavio Clerembaltio cliente suo Dunkercam mittit, ut hic illius, ac cæterorum Helvetiorum qui eò præsidium agitabant, operâ urbem haberet in potestate, quod ex sententiâ factum: eódem missus deinde *d* Estrada cliens & ipse Mazarini, qui Dunkercæ Præfectus esset.

b Le Mareschal de Ramsau.

c De Clerembault Marquis de Paluau.

d Le Comte d'Estrade.

At ubi Ramsavius in vincula conjectus fuerat, hujus uxor singulari virtute matrona haud cessavit pro viro niti, uti cujus proditionis insimulabatur, ejus aut reus peracgeretur, aut hunc extra noxam esse Rex ediceret: alterum erat difficile, nam quo pacto ea res Regi, Reginæ matri, atque Mazarino cognita fuerat, Judicibus demonstrari non poterat, ut ne quâ talia resciscerent, vulgaretur, quod magnopere ad Rempublicam pertinere aiebant: alterum ubi Ramsavius in gravem morbum inciderat denique, ex quo huic vitæ finis adesse intelligebatur, factum ex sententiâ; cæterùm utrum per Ramsavii injuriam cui vir peregrinus, atque advena cive opportunior fuit, Mazarinus Dunkercam habere voluerit,

1649. quò se in tutum si usus veniret, recipere posset, nobis haud satis compertum est.

Per id tempus Abel Servianus Regem per litteras fecit certiorem, sicuti ab eo, ita & ab Ferdinando Imperatore pacem Monasterii Vestfalorum inter utrumque antehàc Legatorum operâ sancitam, ratam, firmamque haberi, atque eâ de re utriusque Diplomata hinc indè tradita, atque accepta. Eò supplicatio apud Germani-fanum decreta, adfuêre Rex, Regina mater, & qui in Aulâ erant Principum Legati, præter Pontificis Nuntium, cui hanc pacem parùm probari suprà memoravimus, propter aliqua in Germaniâ Ecclesiastica bona, quæ Protestantibus relicta fuerant. Cæterùm hæc pax in Aulâ magnoperè celebrabatur: sed in Urbe Mazarini obtrectatores haud ingens operæpretium esse aiebant, negabantque id eum sponte fecisse, sed coactum ab Suecis, qui fessi diuturno bello pacem facere voluissent, neque ausum esse Mazarinum qui pacem cum Hispaniæ Rege abnuisset, idem cum Imperatore facere, ut ne utrumque unà hostem haberemus, Suecorum simul, & Sociarum Civitatum auxilio destituti, sed satis superesse cum Hispanis belli, ut hujus specie rem publicam diriperet. Ita optimè consulta, factaque in pravum malevolorum invidiâ trahebantur. Fuêre alii, qui ita existimarent, si quâ ratione adduci Sueci potuissent, uti bellum continuarent, eam ineundam fuisse, atque id gratiâ, pretio, aut alio quovis pacto efficiundum: nam pacem nobis cum Imperatore frustrà futuram, manente cum Hispanis bello, quos omni ope adjuturus videretur, sed Suecis in eo negotio obsequi necesse fuit. Quo magis magisque durum videtur, eos in bello Socios habere, quorum arbitratu gerendum, aut desinendum fit.

Sed & domi pacem eâ tempestate facere Aulæ, atque Senatui æquè studium fuit. Eò apud Ruellium quò Regina jusserat, ut in colloquium de pace veniretur, Gasto, Condæus, Mazarinus, Seguierus Cancellarius, atque alii ab Aulâ: ab Senatu Molæus, Memmius, Nesmondus Præsides, atque alii; item alii ab Rationum, & Vectigalium Curiis, atque ab Urbe missi convenêre. Primùm omnium de Mazarino difficultas intercessit, abnuentibus Molæo, atque aliis, qui hostis ab Senatu judicatus esset, cum eo de re publicâ agere. Id Gastoni durum, atque iniquum visum, atque eò res redierat, ut hâc infectâ, ac ne incœptâ quidem utrimque discederetur, postremò tamen hæc inita ratio est, uti Gasto in uno conclavi cum iis quos Regina Ruellium miserat; qui ab Urbe venerant, ii in altero conclavi essent: utrimque duo in tertio conclavi convenirent, & colloquerentur, & quæ ultrò, citróque dicta forent, ea ad suos referrent: Seguierus Cancellarius, ac Tellierus ex Aulâ, Cogneuxius, & Viola ex Senatu in tertio conclavi collocuti sunt. Postquàm diù, multumque est altercatum, & quæ conditiones ab Gastone latæ sunt, eæ satis placuêre, in eas denique pax convênit, hæ hujusmodi fuêre.

Uti nihil demùm hostile utrimque fieret; amne, atque terrâ commeâtus in Urbem undique de more comportarentur; Senatus Germa-

nisanum veniret, atque eo haberetur promulgando hujus pacis Edicto, dein ad Urbem rediret. Quod anni reliquum esset, eò ne frequens Senatus convocatis Classibus haberetur, nisi admittendis in hunc Ordinem de more Consiliariis, aut Mercurialium causâ. Quæ Edicta sint Maio, Julio, atque Octobri mensibus, atque in Senatu promulgata, ea novissimo quod de pace fieret Edicto rata, firmaque esse velle Rex ediceret, præterquàm quod iis de Mutuo statutum sit. Quæ post VIII. Id. Jan. Senatus decrevisset, ea pro non decretis haberentur, nisi quæ cum Cognitore regio, aut de iis qui in Urbe tùm fuissent, bonisque eorum decreta facta essent, & de admissionibus Magistratuum. Ita antiquabatur de Mazarino hoste judicato, atque abigendo, ac prætereà de extraneis ab re omni publicâ amovendis Senatûs decretum. Idem de Edictis regiis, Consilii regii decretis, litteris ad Urbem, atque ad alios de hoc tumultu post eamdem diem datis censeretur. Quæ hujus tumultûs causâ Regis injussu scriptæ copiæ fuerant, eæ continuò dimitterentur. Rex suas ad Regni fines abduci juberet. Cives ab armis planè discederent, nec ea nisi ubi Rex juberet usquàm sumerent. Leopoldi Legatus qui etiamtùm morabatur ad Urbem, sine responso continuò dimitteretur. Quæ ex uniuscujusque rebus ablata essent, ea si extarent, dominis restituerentur. Bastilia, atque Armamentarium cum tormentis omnibus, atque omni tormentariâ re item Regi restituerentur. Nihil Senatus, atque aliæ Curiæ obstent, quò minùs Regi pecuniam in rei publicæ sumptus duodecimis in annum usuris capere copia sit. Viris Principibus, atque aliis, item Urbibus, oppidis, quæ per hunc tumultum arma cepissent, id ne iis fraudi, vel noxæ esset, modò ut Longavilla antè dies decem, cæteri ante quatriduum hac se Pace frui velle significarent, id ni facerent, neque Urbs, nec ex eâ quisquam ipsis aut consilii, aut auxilii quidquam daret. Rex ubi commodo suo, ac rei publicæ facere posset, ad Urbem rediret. De cognitione vectigalium, tributorum, ac portoriorum apud Santonas, Cuniacum, & Engeriaci-fanum nuper ademptâ Vectigalium ad Urbem Curiæ, item de Semestribus in Rothomagensi, & Aquensi Curiis nuper institutis, prætereà de libellorum novâ Classe in Aquensi Curiâ cautum uti cuncta hæc abrogarentur. Quid mali damnive ex copiarum circùm Urbem commoratione agrestibus evenerit, post earum exautorationem Regem jussurum uti quæratur, & quantâ par esse videbitur vectigalium parte plebem levaturum. Quo loco de pace cum Hispanis agetur, eo aliquem ex Senatu Regem lubentissimum cum cæteris legaturum. Utrimque captivi dimitterentur.

1649.

Hæc ubi convenêre, iterum in subscribendo de Mazarino difficultas intercessit, utrum cum Gastone, cæterisque ab Reginâ Ruellium missis nomen suum adscriberet: postremò tamen pervicit Gasto, ut obstare Molæus, atque alii ab Urbe missi desinerent. Inter alia Senatûs postulata id singulare fuerat, ut ne cujus peregrini sicuti Senatus anno CIↃ. IↃC. XVII. decreverat, atque Rex Ludovicus XIII. ante-

1649. hàc edixerat, consilio, aut operâ in re publicâ gerendâ Reges postillà uterentur, atque de eo rursùs Edictum fieret, & in Senatu promulgaretur, nisi si cujuspiam tanta virtus, tantaque in Reges, & in rem publicam merita forent, ut huic rectè permitti posset: quæ profectò ultima clausula Mazarino gloriosa meo quidem judicio fuit, cum in hujus abigendi consilio Molæus, atque alii non pertenderint.

Postulante inter cætera Gastone, uti quod Senatus de Leopoldi Legato decreverat, id antiquaretur, perscriptumque eâ de re Decretum ab hujus actis avelleretur, ut ne qua ejus rei extaret memoria; Molæus, atque alii contra postulavêre, uti Patribus liceret huic respondere Regem quempiam ex Senatu eò legaturum quò de pace inter se, atque Hispaniæ Regem ageretur, qui huic omni rei cum Legatis aliis interfuturus esset: nihil offendisse Patres, qui Leopoldi Legato modò audito rem ad Regem rejecerint: sed aliter senserant qui ex hoc Ordine Senatum huic Legato dandum negaverant, & postquàm datum fuerat, Senatûs de eâ re Decretum ad Regem ferendum censuerant, ut ne in Senatûs monimentis maneret, sicuti suprà memoravimus.

Cæterùm Gasto quod Gondius, atque Mottæus Equitum Tribunus in Senatum lecti absque regiis Diplomatibus fuissent, id corrigendum aiebat: at Molæus de Gondio more majorum ab Senatu factum respondit, qui id honoris Parisiensibus Episcopis habuissent, hunc patruo qui ex Episcopo factus sit primùm Archiepiscopus, Adjutorem datum ab Rege, cujus prærogativam secuti Patres, sibi hunc fas esse in Senatum admittere putaverint: de Mottæo decretum ut ab Rege ante diem Senatûs Decreto dictam Diploma impetraret, quod si Rex huic datum velit, omnem qui in eâ re scrupulus sit, sublatum iri: Gasto satiùs fortasse futurum ait, ut Equitum Tribuni omnes absque Diplomate in Senatum posthàc admittantur: abnuit Molæus, atque id fieri posse absque Diplomate regio negavit, de quo Senatus judicium ferret: sed hæc ultima verba ambitiosè dicta quibusdam visa, sicuti Senatui jus esset, Diplomata regia, aut Edicta abrogare, quod certè hunc Ordinem suprà ipsum Regem esse ostentaret: nam decernere uti quis ex regio Diplomate in Senatum admittatur, aut aliquâ justâ de causâ non admittatur, non est profectò de regio Diplomate judicium ferre, sed de eo qui Diploma impetravit, ac de quo privilegium Diplomate latum est.

Fuêre item alia, quæ ab Molæo dicta fortiter fuisse collegæ censuêre, atque ob ea collaudatus ab iis est, nempe ubi Gasto Patribus abrogatos ab Rege Magistratus fuisse dixerat, atque adeò necesse videri, ut ab ipso in integrum restituerentur; Molæus abrogationem hanc infirmam esse responderat, quæ non esset in Senatu promulgata, Regum potentiam Regni legibus circumscriptam, quæ hujusmodi quidpiam absque eâ promulgatione ratum esse vetent. Sed hanccine abrogationem Molæus in Senatu promulgandam ex plurium sententiâ sensit? quam cer-

tè nemo adversùm se dixisset, an verò satis futurum fuisse uti recitaretur in Senatu? Quæ autem Regni leges sunt, nisi quas ipsi Reges tulêre? ab quibus sicubi res publica postulat, discedere, atque has abrogare ipsis æquè jus est, præter hanc unam, quam ab majoribus de Regum successione accepimus. 1649.

Profectò magna semper Gallis regii nominis sanctitas fuit, ac porrò futura est: sed haud tantam usquàm Angli tametsi nobis vicini habuêre, qui brevi ab Galliâ dirempti freto tamen ab nobis summoperè moribus diversi sunt. Carolus illis Rex erat, vir placidi, ac clementis ingenii, quod ipsi apud populares fraudi fuit: nulla enim Majestatis verecundia prohibuit, quo minùs hunc summæ ut aiunt proditionis arcesserent, atque de eâ re contra jus, fasque constitutâ Quæstione reum agerent, peragerentque, capitis damnarent, ac securi percuterent: de cujus atrocitate sceleris quoniam dici, sicuti dignum est, non potest, prætereundum puto. Sed ea res multùm ad Ludovicum qui Henricæ Caroli uxoris fratris filius est, exemplum ad omnes Reges attinet, qui cùm adversùm multitudinem solâ Majestate tuti sint, hæc ubicúmque violetur, id eorum periculo fit.

In Urbe ubi de pace percrebuit rumor, nequedùm qui missi Ruellium fuerant, ii redierant, viri Principes, & qui eorum sequebantur sectam, eos pœnituit non & unâ Ruellium misisse, qui res suas procurassent. Id eâ gratiâ evenerat, quod neque pax ipsis erat cordi, neque tam subitò Aulam inter, & Senatum omnia conventura crediderant. Itaque è suo numero quempiam, sicuti res adhuc integra esset, sese Ruellium missuros dixêre, *Intereà considere qui eò ab Senatu ierant, iis omnium rationes curæ fore qui sese huic Ordini conjunxerint, ac pro re publicâ sumpserint bellum, postulare ab Patribus, ut ab Rege sibi Diploma impetrent, quo tutò quempiam Ruellium mittere sibi copia sit.* Hæc Contius, atque Ellebovius; addidit Mottæus, *Quod de pace in morâ fuerint, id eo evenisse, quod rem tantam ab se cum Longavilla priùs communicatam oportuerit, ab quo tum primum acceperint litteras, quibus postulet & ipse Diploma regium cuipiam mittendo, quo de pace agatur.*

Nihilo segniùs tamen viri Principes pacem disturbare conabantur, quod & obnixè faciebat Gondius, suæ inter has turbas de adipiscendo Cardinalatu, & de omni re publicâ si Mazarinus pelleretur, gerendâ spei serviens. Igitur per homines fidos exagitare plebem, suadere hanc proditam, *Mazarinum qui hostis ab Senatu judicatus sit, Aulâ, & Regno facessere jussus, non innoxium modò, atque florentem mansurum in illâ, sed & ipsum dixisse leges pacis, atque his unà cum Gastone, & Condæo subscripsisse: hujus arbitratu sicuti antehàc, ita porrò vivendum, agitandumque, qui plebem per publicanos fortunis omnibus spoliet, Principes viros, Patresque queis plebis injuriæ curæ sint, perdat funditùs, omnium bonis, dignitati, vitæ denique ipsi regia gratia, atque potentia fretus insidietur.* Eadem Patribus uti quemque consiliis suis opportunum, aut Mazarino infensum noverat, dictitabat: dein allegavêre quempiam multitudinis ducem, qui postridiè in vesti-

1649.

bulo Curiæ ſuccinctus gladio cum multitudine perinde armatâ tumultuaretur.

Igitur ubi Patres Curiam ingreſſi, Senatuſque frequens erat, Ellebovius qui eò cum Contio, Belfortio, Luinæo, Mottæo, & Gondio aderat, Molæum atque alios, qui Ruellio redierant percunctatus eſt, ecquid de virorum Principum rationibus egiſſent? Tum Molæus parare ſe,ut hunc, atque Senatum omnem, quid ab ſe, collegiſque Ruellii actum eſſet, edoceret, atque adeò jubere, ut id omne, ſicuti perſcriptum erat, recitaretur; cùm ingens Patrum murmur eſt exortum, negantium Pacem factam eſſe, neque de eâ re ad Senatum referendum, aut omninò recitandas Pacis, quæ nulla ſit, leges. *Aulam in eo quod convenerat, annonam ſcilicet ad Urbem advectum iri, non ſervaſſe fidem, quo Senatus cenſuerit Pacis negotio ſuperſedendum: eo videri neque Molæo, neque collegis hujus ſanciundæ facultatem fuiſſe: neque fas item fuiſſe huic ſubſcribere Mazarinum, qui ab Senatu hoſtis judicatus ſit: poſtremò quæ Pax injuſſu Principum virorum, Ducumque, qui ſe Senatui conjunxerint, ſancita ſit, eam planè nullam eſſe.* Molæus paulùm ſedato tumultu, *Non ex dignitate, aut diſciplina hujus Ordinis eſſe* ait, *quod nec viderit, nec audierit, id temerè, atque ex vulgi rumore damnare, aut ſibi quod Ruellii ex decreto Senatus eſſet actum, hujus recitandi facultatem eripere.* Iterùm obſtrepere Molæo Patres, dein Ellebovius ait *Seſe, atque cæteros Principes viros, Duceſque Senatui conjunxiſſe, uti res publica ſalva foret, cui ipſorum operam uſui fore Patres judicaverint, atque adeò ſe non dubitare, ampliſſimum Ordinem, quæ ejus prudentia, atque æquitas ſit, ipſis cautum, atque conſultum velle:* quibus paucis verbis eſt aſſenſus Contius, & quo utriuſque oratio magis honeſta videretur, *Nihil ſe privatim expetere, & quibus Senatus contentus eſſet, ſeſe item contentos fore ait.*

Ad hæc Molæus nihil aut Patrum ſtrepitu, aut virorum Principum expoſtulatione territus *Fruſtrà hos queri* reſpondit, *qui nullas ab Senatu ſejunctas rationes habere ſe dicant: huic adeò ſi per conditiones Pacis factum ſatis ſit, quid ipſis ultrà petendum? rogatos tamen ante ſuum, collegarumque diſceſſum, ſi quem Ruellium mittere vellent, ita reſpondiſſe, uti quibus id facere haud ſatis placeret, de his tamen, ac ſingillatim de Buillonio ſibi, collegiſque curæ fuiſſe.* At Buillonius continuò ſe de rebus ſuis quidquam niſi unà cum Principibus viris, ac Ducibus, qui ſe cum Senatu conjunxerint actum voluiſſe negavit: cæterùm ſi Mazarinus manſurus ſit in Aulà, nemini omnium aut tuto, aut honeſto eſſe licere, itaque rogare Patres uti ſibi, uxori, filiiſque Diploma ab Rege impetrent, quò aliò migrare ſine fraude copia ſit.

Memmius qui ſecundus Præſes erat, *Mirari ſe* dixit, *quæ eſſet iſta confuſio, atque perturbatio: quid Molæus dicere velit, id primùm audiendum videri, ſi quid Patres in eo reprehendendum cenſebunt, adeſſe omnes qui ex Senatu Ruellium ierint, futuroſque in Patrum poteſtate: ubi Pacis legibus ſubſcripſerint, id more majorum ex plurium ſententia feciſſe, hanc cujuſcúmque modi eſſe videatur, bello civili anteponere viſum, annonæ difficultatem, atque ex ea plebis in-*

1649.

commoda, pretereà quàm non ex animo belli ſumptus, qui majores in dies futuri ſint, quiſquam toleret, atque alia graviora ab ſe, collegiſque conſiderata. Obſtrepentibus porrò, atque objurgantibus viris Principibus, neque finem facientibus, poſtremò Molæus ſicuti tanto viro dignum erat reſpondit.

Intereà dum de Pace apud Ruellium agebatur, miſſos in Belgium qui Hiſpanos hoſtes accerſerent. Id ſibi collegiſque regios exprobraſſe, a *Bretinium è Contii familia nobilem deprehenſum in itinere, cum litteris, quibus Leopoldum, & Carolum Lotharingum hortabatur, uti properarent cum copiis accedere, iis Nigromonaſterium cum equitatu obviam, ſimul qui itineris dux eſſet, miſſum, quæ ab viris Principibus, aliiſque clàm Patres facta multò magis ſuæ quàm prædicent cum hoc Ordine conjunctioni obſtare, quàm quod Ruellii ab ſe, collegiſque factum ſit. Quatriduum Pacis legibus conſtitutum, quo ipſis Germaniſanum mittere copia ſit, qui de eorum rebus agant, intereà inducias eſſe: poſtremò compertum de Leopoldi Legato, hunc ab iiſdem ipſis allegatum, atque ubi opportunum fuerit poſt viginti, atque amplius qnàm venerat dies Senatui oſtentatum, cum his quæ pro lubidine fabricaverint mandatis.*

a De Bretigny.

Hæc ab tanto viro dicta graviter, viros Principes, Duceſque obſtupefecêre, ſcilicet eorum quæ dicebantur ſibi conſcios: Patres verò multùm de ſuâ adversùm pacem pertinaciâ remisêre. Mottæus tamen ubi de Pace ageretur, ſi fortè fruſtrà foret, ibi verò bellum acriùs poſthàc gerendum ſibi, atque cæteris Ducibus viſum ait, neque flagitium fuiſſe, quando ad id domi opes deeſſent, eas foris quæſiiſſe. Contra Belfortius, *Neque ſe Hiſpanos in Galliam venire voluiſſe, & qui id prohibeat, obviamque eà gratiâ armatus procedat, eum ſe eſſe profiteri, nihil ſe præter rem publicam ſalvam, ac quietam cupere, cæterùm ſi Mazarinus in Galliâ manebit, iſthînc faceſſere ſibi certum eſſe.* Molæus qui hominem eâ tempeſtate & multitudini, & pleriſque Patrum carum eſſe probè noſſet, nihil id opus eſſe ait, ſed magis operam dandam, uti tutò, & ſicuti ad id locorum tali viro dignum ſit, ipſe maneat.

Inter hæc *b* Cogneuxius Præſes acris, & præſentis animi vir ſententiam dixit, ut in tali tempore ſalutarem. *Nihil in virorum Principum negotio offenſum videri, quo tantæ turbæ fiant: quatriduum huic agendo quæſitum eſſe, poſſe ad Regem, Reginamque mitti ab Senatu, qui eos doceant ad rem publicam pertinere, uti pax cum omnibus firma, ac rata ſit: hos ea gratiâ viris Principibus, Ducibuſque patrocinaturos, ut ipſis ſicuti cæteris uno, atque eodem Edicto cautum, atque conſultum ſit.* Dein *c* Bellevræus & ipſe Præſes orſus eſt ſententiam dicere, collaudabatque Cogneuxium, cùm in veſtibulo Curiæ multitudinis clamor eſt auditus, flagitantis uti Belfortius veniret ad ſe. Is egreſſus hunc tantiſper quidem ſedavit tumultum, quo poſt paulò iterum exorto *d* Novio Præſes Curià egreditur, ab quo Rabula quidam præter morem ſuccinctus gladio, atque pugione, cùm ad eumdem morem armatâ multitudine Pacis leges ab Mazarino ſubſcriptas poſtulat uti ſibi traderentur, quo nomen ejus ab vindice rerum capitalium, quem adeſſe aiebat, concremaretur.

b Le Preſident le Cogneux.

c Le Preſident de Bellievre.

d Le Preſident de Novion.

Hàc Rabulæ oratione, præthereà multitudinis quæ aderat infeſto vul-

1649. tu, ac truculentis vocibus, nonnihil territus Novio, nec quid iis ex ſententiâ, ſicuti neceſſe videbatur, reſponderet, ſatis certus, poſtremò callidè, atque prudenter *Mazarini ſubſcriptionem haud cremari poſſe* docet, *quin & Gaſtonis, atque Condæi ſubſcriptiones unà crementur, quod certè flagitium ingens foret, neque id ipſis conſilium eſſe ſatis ſcire ſe, ſed è Patrum numero quoſdam Germaniſanum ituros, qui Mazarini ſubſcriptionem tollendam curent.* Ita multitudini tumultuanti per Novionis ſolertiam factum ſatis. Bellevræus poſt ſedatum hunc denuò tumultum in Cogneuxii ſententiam diſceſſit, quam & rogati quid ſentirent viri Principes approbavêre. Senatûs Decretum fit, uti qui Ruellium antehàc ierant, Germaniſanum proficiſcantur, de virorum Principum, aliorumque qui eaſdem ſecuti partes eſſent, rebus acturi, eò & viri Principes ſi videretur mitterent: additum maximè multitudinis quæ tumultuata erat gratiâ, eniſuros uti denuò Pacis leges perſcriberentur, neque his Mazarinus ſubſcriberet.

Nihilò minùs plebem ad fores Curiæ, & per vicos porrò tumultuari nuntiatum eſt, quo Patres inceſſit metus, uti Curiâ egredientibus quid injuriæ multitudo faceret, cui ſedandæ miſſi Belfortius, & Gondius ampliora vero renuntiavêre, ſcilicet qui Patres in metu eſſe, & pacem diſturbatam vellent, maximè Gondius quoniam hujus legibus non pellebatur Mazarinus, itaque ut ne ſolitâ portâ Patres Curiâ egrederentur magnoperè ſuadebat. Sed negavit Molæus *Se multitudinem uſquàm pertimeſcere, ubi ſe timeri ſentiat, atrocem, ſi contemnatur ignavam. Quæ ſi tantoperè commota ſit, neque in nobis animum qui fortes decet animadvertet, continuò aderit infeſta ædium noſtrarum foribus, quibus nequaquàm ſatis tecti, ac muniti erimus. Itaque & conſueta Senatus gravitas, & animi fortitudo pro muro ſint, via ſolita per multitudinem ire certum eſt, morique potiùs, quàm committere, uti noſtra formidine plebi creſcat audacia, atque eo periculum rei publicæ impendeat.* Simul Viatores præire, atque ſummovere de more turbam jubet, ipſe cum cæteris Præſidibus ſubſequitur. Profectò Regi ſua Majeſtas, & Magiſtratui dignitas ſua præſidio ſint oportet, quam virtute, & fortitudine tutari neceſſe eſt, nam plebes viribus, & multitudine plus poteſt. Sed hæc ab viris Principibus, Ducibuſque adversùm Molæum, quo perterrefacerent hominem, parata fuerant, qui tamen in Aulâ, in Senatu, apud Principes viros, apud plebem denique fortis ad ultimum fuit, neque ceſſavit uſquàm, donec pacem ab ſe, collegiſque fieri cœptam, ratam, firmamque efficeret.

Poſt paulò allatæ ſunt ab Rege ad Senatum litteræ, item ab Gaſtone, & Condæo, quibus ſignificabant, in pacis negotio non eo hærendum videri, quod nihil hujus legibus de Principum virorum rationibus cautum eſſet, de quibus mittere Germaniſanum poſſint, qui de his agant. Sed has Ellebovius Senatui permitti ait, quæ videlicet ab Senatûs, Populique rationibus nuſquàm diverſæ ſint, eo quidquid ampliſſimo Ordini videbitur, id ſe facturos. Collaudat hunc Molæus, agitque gratias Senatûs verbis, & quæ ad Principes viros, Duceſque attineant, ea huic Ordini curæ futura ſpondet. *Tædium collationum, & populum, & alios*

cepiſſe,

cepiſſe, commeatûs, & militum inopiam eſſe, pacis conditiones in cæteris Curiis recitatas ſatis omnibus placuiſſe, item Senatui ſi in eo recitentur placituras, neque ſe, atque collegas temerè ſicuti fiat, accuſatum iri, cum ſe contrà de hoc Ordine, atque de re publicâ optimè meritos in pacis negotio eſſe credant. At Carretonius de quo memoravimus antehàc, in alterâ libellorum Claſſe Præſes ab ſe perlectas pacis leges eſſe ait, *Eaſque Patribus, & rei publicæ iniquiſſimas videri: qui ſeſe Senatui conjunxerint, eorum poſthabitas rationes fuiſſe, quod contrà Senatûs ſententiam factum ſit, qui hanc conjunctionem utrimque ſtudiosè obſervatam voluerit: cæterùm pridiè decretum uti qui Ruellium ierant, ii Germaniſanum proficiſcerentur: nihil obſtare Regis, Gaſtonis, atque Condæi litteras, quo minùs id fiat.* Iſthæc nihil Molæum deterruêre quo minùs ſingulos ex Patribus ex diſciplina ſententiam rogaret, ac primùm Hieronymum Criſpinum, dein Nicolaum Cavalierum: hi cenſuêre recitandas in Senatu pacis leges, & quidquid Ruellii actum eſſet: Bruſſellus quæ pridiè per tumultum ab Patribus jactata fuerant, eadem in ſententiam dixit denuò, negavitque quod actum Ruellii eſſet, id cuiquam in cæteris Curiis placuiſſe, quin & documento fuiſſe nihil arbitratu ſuo qui eò miſſi fuerant feciſſe, ſed coactos, ſed invitos. Obturbat dicentem Molæus, pertenditque pacis conditiones uſquè adeò cæteris Curiis probatas, ut iis qui Ruellium ierant gratiæ eo nomine ab permultis domi actæ ſint: pernegat Bruſſellus, plures tamen in Criſpini, & Cavalieri ſententiam diſcedunt. Quæ pridiè in Curiæ veſtibulo aderat armata multitudo, ea & tùm adfuit, ſed clauſæ fores erant, ſtationeſque bonorum civium ad portas diſpoſitæ, quæ vim malorum arcerent.

1649.

Poſtridiè Molæus iis quæ Ruellii acta fuerant recitatis, Cavalierum per Criſpini abſentiam primum ſententiam rogat, qui Reginæ ſupplicandum cenſuit, uti de pace Edictum ad Senatum mitteret, de cujus ſingulis capitibus Patres conſultarent: Bruſſellus in heſternâ ſententiâ manere velle videbatur, poſtremò tamen ubi videt aliò inclinare omnium animos, ſaltem Reginæ ſupplicandum cenſuit, *Ut ne Senatum promulgando pacis Edicto Germaniſanum venire vellet: prætereà ut hujus cogendi ubi uſus eſſet porrò copia foret: de Mutuo nihil Rex ediceret, quoniam id honeſto ſub nomine fœdiſſimi fœnoris genus bonorum offendat animos: quæ ad Principes viros, Duceſque pertinerent, ea cum cæteris de quibus convenerit rebus uno, eodemque Edicto complecti vellet, liceretque omnibus qui ſe Senatui conjunxiſſent Germaniſanum mittere, qui de rebus ſuis agerent.* In hanc ſententiam Senatûs Decretum fit, atque continuò Molæus, & alii Germaniſanum iêre: fuêre qui ita exiſtimarent Bruſſellum de conſuetâ ſuâ duritie in ſententiâ dicendâ remiſiſſe, quod huic de habendâ porrò ab Lovierâ filio Baſtiliâ fides data Reginæ verbis fuerat.

Tametſi pax incertiſſima eſſet, commeatus tamen liberè ad Urbem Regis voluntate advehebantur, neque quiſquam publicè prohibebat: at privatim qui oppidis ad Sequanam, Matronamque Præfecti erant, ii compendii ſui causâ ab vectoribus exigebant pecunias, induciæ cum viris Principibus, Ducibuſque agitabantur. Sed ubi Populus ſeſe inopiâ

1649. levatum sensit, ibi verò minor pacis cupido, & quò animi ferebat lubido cum viris Principibus, Ducibusque qui hanc abnuebant, facilè congruit, atque ita regii nimiâ se facilitate lapsos sensêre. Ab Rege tamen ultrò prorogabantur induciæ, invito propè Contio, qui Leopoldum ab se accersitum propediem cum exercitu Regni fines ingressurum sperabat, neque tum sibi cessandum esse intelligebat.

Intereà Regii apud Germanifanum viris Principibus, Ducibusque qui ad Urbem erant, & cavere, & consulere haud recusabant, sed eâ lege uti quod in colloquio apud Ruellium convenerat, eo si stare ipsi nollent, hos Senatus desereret; quod quamvis haud iniquum videbatur, cò tamen planè adduci Senatus nequibat. Miles intereà stipendii inopiâ utrimque prædas agebat, & de regiis, suisque juxtà in Urbe permulti querebantur. Plebes tamen infima excitata scilicet ab iis, quos viri Principes mercede paraverant, bellum quàm pacem malebat, nihil jam de inopiâ, quæ anteà premebat, solicita, cæterùm bonos tædebat, pigebatque porrò servire plebi, quæ ubi Patrum jussu armata erat, iisdem inconsulta minabatur: nam ubi nuper ad Palatii portas stationes dispositæ, plebes sclopetos in quosdam Patrum, qui unà veniebant in Curiam, intentare, atque ferociter dicere, si quem ex iis Mazarino favere satis scirent, eum ab se continuò trucidandum: dein ubi Senatus egrediebatur, plerique ab multitudine pulsati, quin & ipsæ per vicos mulierculæ ubi in quemque inciderant, percunctabantur pacem, an bellum decrevissent? Inter hæc Particellus Almerici filius in unâ Inquisitionum Classe Præses ita affectæ multitudini factus obviam, paternæ invidiæ propè mercedem tulit, tractus ab plebeculâ ad amnem, & ægrè ab cliente qui fortè in tabernâ suâ aderat, quâ multitudini hominem deducenti iter fuit, periculo ereptus. Ita Patres ne minimùm quidem Principis Majestatem labefactari posse sentiebant, quin & id ad Magistratuum quos constituit autoritatem, ac dignitatem pertineat.

Per Molæi, atque aliorum Præsidum qui Germanifanum ierant absentiam Nicolaus Potierus Novio Senatum habebat, neque de aliis rebus fermè agebatur, quàm de pecuniarum in militum stipendium collationibus, quas plerique ex Senatu, atque ex cæteris Curiis ægrè, atque tardiùs faciebant: seu pacis spe, seu quod nemo lubens de suo in rem publicam sumptum facit. Per id tempus Carolus Lannoïus è regiâ sancti Spiritus militiâ Montrolio ad Oceanum Præfectus obierat mortem, cujus filiam unicam Carolus Lotharingus Harcurius Ellebovii Ducis filius uxorem duxerat, quo factum est, ut hunc & præsidiarii, & oppidani in oppidum facilè reciperent, qui huic sicuti socer antehàc Præfectus foret. Id Regis injussu, atque adeò neque rectè, neque ordine fiebat, nam Regis modò est oppidis Regni quos lubet præficere. Ellebovius quoniam filio ex sententiâ evenerat, ut in oppidum reciperetur, de eâ re Senatum per Islabonum minorem filium certiorem fecit, uti sicuti se, ac filios, ita & Montrolium Patres scirent in hujus Ordinis potestate esse: collaudatus Ellebovius est, atque huic gratiæ ab Senatu

1649.

actæ, vitio partium, quarum studio ingentia flagitia pro rectè factis laudantur: nam aliâ tempestate qui oppidum Regis injussu occupasset, in eum Senatus more majorum animadvertendum decrevisset.

Ubi Contio nuntiatum est Leopoldum cum exercitu in finibus Regni esse, ipse, & qui cum eo, & Gondio ex Senatu congruebant, magnam disturbandæ denique pacis spem cepêre: cujus rei gratiâ Germanifanum misere a Maurum Comitem Ludovicum Rupechoartium, qui postularet Mazarinum Aulâ, & Regno, quemadmodùm Senatus decrevisset, pelli, atque hanc unam, quæ sibi omnium aliarum loco sit, pacis conditionem ferret, tantum in eâ momentum ad rei publicæ salutem esse Contius, Gondius, ac cæteri se credere simulabant. Contius apud Senatum & hâc unâ conditione se contentum esse professus est, scriptumque eâ de re commentarium Senatûs actis ut inseri Patres vellent, rogavit, *Neque se, neque alios Duces aliâ causâ arma cepisse, ac se conjunxisse Senatui, ex quâ videlicet huic Ordini, atque Urbi pacem, plebi vectigalium levationem futuram certò sciant. Ubi viderint tantam in pacis negotio adhibitam ab iis qui Ruellium missi fuerant, properantiam, coactos se quidem postulare quædam, quibus sibi quodammodò cautum iri crediderint, sed & se, & omnes bonos frustrà sperare quemquam omnium satis tutum, aut honestum, aut rem publicam quietam fore, si penes Mazarinum porrò futura sit. Id tamen suum cæterorumque de Mazarino consilium, sicuti quæ ad se attineant omnia, ea Senatûs judicio, arbitrioque permittere.* Patribus hæc Contii oratio magnoperè probata, ac facilè impetratum, ut in acta Senatûs referretur: decretum præterea uti de hac qui ab Senatu missi Germanifanum fuerant, certiores fierent: addidit Potierus Blammenius eos commonefaciundos hanc eamdem esse Patrum, ac virorum Principum sententiam.

a Le Comte de Maure-Roche-choüart.

Ita hi nova postulando tempus producere, ut intereà loci Leopoldus Regni fines ingrederetur. Quorum consiliis uti Molæus anteverteret, certum est hunc antehàc cum collegis nonnihil in pacis negotio apud Ruellium properasse, scilicet execratum civium perfidiam, qui aut fortunarum augendarum, aut dignitatis, ac potentiæ amplificandæ lubidine rem publicam hosti nefariè prodebant. Puduit Contium ipsum Leopoldi adventum nuntiare Patribus, ac rei tam nefariæ invidiam coràm sustinere: sed simulans se valetudine impeditum tradidit hanc Gondio provinciam. Is ubi in Senatum venit, *Sibi ab Contio mandatum ait, uti Patres faceret certiores Leopoldum ingressum Regni fines, non bello gerendo, sed quærendæ paci, de quâ si Reginæ placeat ad eum mittere Legatos, inhibiturum iter, neque longiùs progressurum: hæc Leopoldum ad Contium scripsisse, qui tantam opportunitatem haud dimittendam ratus hæc eadem Reginæ nuntianda curaverit: rogare Patres uti quantùm ea res ad salutem publicam pertineat, perpendere velint, Molæoque, & collegis negotium dent, ut hæc ipsis curæ sit. At si facta Leopoldi cum dictis minimè consenserint, Contium Regi, atque rei publicæ qualem Principem è regiâ gente virum deceat, operam navaturum.*

Tanta res Senatui visa, uti Contio ipso consulto sibi opus esse crederet, qui valetudinem causatus etiam tùm non venit in Senatum: Pa-

1649. tres quod Gondius Contii verbis Senatui significaverat, id in hujus acta referendum censuêre, Molæumque, & collegas certiores faciundos, uti Regem, atque Reginam eâ de re monerent, de quâ sicuti in rem publicam videretur ipsa constitueret. Sed quis non judicet pacis cum Hispanis mentionem ostentui fuisse, quo Senatus, Populusque collata cum hoste ab viris Principibus consilia, non uti par erat execrarentur? Neque Regina tametsi hæc vana de pace, & ficta esse satis intelligebat, tamen rejiciunda existimavit: nam aut hostem uti de pace saltem per simulationem agat restiturum, quod in rem publicam foret, aut si progrederetur, palam facturum se non paci faciundæ, sed bello gerendo venisse, ac fortè Senatui, Populoque religionem fore, tam claram, atque apertam virorum Principum proditionem fovêre. Igitur, *pacis mentionem undecumque sibi fieret gratam accidere* respondit, *& quò convenerit, eò subitò missuram Legatos, intereà Pontificis Nuntium, ac Venetorum Legatum, qui Pacificatorum inter utrumque Regem dudùm partes sustineant, rogaturam, uti de loco, & tempore, quid Leopoldo sententiæ sit, exquirant.*

Nihilo seciùs tamen omnia quæ ad bellum defendendum necessaria erant parari, atque adeò præsidia quæ circùm Urbem erant deduci, omnesque copias ad hostem versùs duci Regina jubet: eo pacem cum Urbe apud Ruellium factam se credere simulabat, atque eâ gratiâ deducta præsidia, ac commeatuum ad Urbem advehendorum facultatem omnibus esse, omnium rerum copiâ delinitam plebem, hanc nuperæ inopiæ antelaturam, neque ex virorum Principum lubidine bellum de integro sumpturam: quod contrà erat, nam dempto inopiæ metu, rursùm belli cupida videbatur, in Mazarinum ab viris Principibus exagitata, qui hoc rem publicam gerente nullum vectigalibus modum usquàm fore dictitabant. Ita Regem, Reginam, atque Administros anceps malum, ab civibus, atque ab hostibus, cum quibus illi congruebant, & utrimque pericula juxtà urgebant. Sed adversùm hostes armis, adversùm cives æquitate sese tueri decrevêre, in eo negotio ab Molæo, & collegis, cæterisque qui in Senatu boni, fidelesque manserant, naviter adjuti, nam absque eo fuisset, res publica in summum discrimen adducta erat.

Iterùm Contius in Senatu quàm utile Regi, Galliæ, huic Ordini, atque omnibus bonis foret, si Mazarinus Aulâ, ac Regno pelleretur, ostendere conatus, atque adeò Patres hortatus est, uti sibi, cæterisque Ducibus, id ab Rege, atque ab Reginâ flagitantibus, sicuti sua cum Senatu conjunctio monebat, assentirentur, Molæumque, & collegas juberent, ut ne quas de pace conditiones acciperent, quin hæc de pellendo Mazarino prima omnium foret, idem Belfortius, & Ellebovius qui aderant ab Senatu postulavêre: dein rogati sententiam Patres, plerique ex Contii voluntate censuêre.

Contrà Sevinus *Constantia, atque gravitate Senatûs indignum videri* ait, *quæ decreta fuerint, ea ex aliorum lubidine mutare. Quæ pacis conditiones in Senatu recitatæ sint, in iis tria modò corrigenda Patres censuisse, nihil autem*

de Mazarino abigendo porrò postulandum decrevisse. Standum igitur iis quæ decreta fuerint videri, neque decere amplissimum Ordinem aut virorum Principum voluntate, aut allegatæ multitudinis metu circumagi, & quotidiè diversa sentire. Nihilò minùs decretum uti Molæus, atque Collegæ apud Germanifanum unà cum his qui virorum Principum res procurabant, de abigendo Mazarino Reginæ supplicarent, ferrentque hanc constanter pacis conditionem: sed ea constantiùs ab Gastone, Condæo, Seguiero, atque aliis Administris rejecta est, negantibus eas virorum Principum, aut Senatûs, aut cujusquam omnium partes esse, uti Regibus quorum consilio, judicio, operâ in re publicâ gerendâ utantur, præscribant, finiantve. 1649.

Buillonius de quo suprà memoravimus Mazarino infensissimus erat, quoniàm per Richelii tempora Majestatis postulatus tradito Regi Sedano capitis supplicium effugerat, suaseratque Mazarinus, ut id hoc pacto redimeret, quo se hujus hominis fraude circumventum prædicabat. Sed Buillonius suo magis metu, quàm Mazarini industriâ in hanc inciderat fraudem, si aut hæc fraus fuit, uti vitam conservaret Sedanum amittere, aut hæc industria suadere homini, uti se salvum quàm perditum mallet. At postquàm mortis, quæ tùm Buillonio in vincula conjecto certissima erat, formido decesserat, tum demùm pœnitebat Sedanum oppidum magnum, atque valens, cum agro vicino amissum, oderatque Mazarinum quo interprete Richelius ut id ipsi primùm, dein uxori persuaderet, usus fuerat; quæ cùm apud Sedanum esset, posthabito viri periculo id filiis retinere poterat, aut cunctando quid res, aut tempus novi adferrent opperiri. Quædam Buillonio in Sedani æstimationem promissa fuerant, sed aut ea tradere haud satis curæ Mazarino, aut Buillonio haud ita studium fuerat hæc accipere, sed magis Sedani recipiundi perpetuam fovere spem, quâ solâ adductus Senatûs, Populique partes sequebatur, bellumque diuturnum exoptabat, ut hujus damni sarciundi spatium, atque opportunitatem haberet: eo ubi in Senatu pacis mentio fiebat, de eâ re Molæum, aut alios dicentes obturbabat. Hujus frater Turena ab eo usquè dissenserat, Ludovico XIII. Regi primùm, dein Ludovico filio fidus, nec iniquus Mazarino: ast ubi recipiundo Sedano, familiæque in integrum restituendæ spes oblata, nutavit hominis fides, atque rei publicæ caritatem, ut ferè fit, privatæ studium vicit.

Is in Germaniâ Regis exercitui Imperator erat, pleræque in eo Germanorum copiæ, pauciores Galli fuêre: illos spe prædæ, hos prætereà novarum ad quas suâpte naturâ proni sunt, rerum studio ad Senatûs, Populique, quorum causam æquissimam esse suadebat, partes abducere conatur. Omnes trans Rhenum erant, qui ubi amnem transire cœpêre, Erlacus Brisiaco Præfectus Mazarini monitu misit ad eos, qui hortarentur uti memores sacramenti Imperatorem res novas molientem desererent, ad hæc, quod rei caput erat, addidit pecuniam in stipendium: tantaque vis recti, simul & pecuniæ apud eos fuit, ut om-

1649. nes relicto Turenâ ad Erlacum transirent, ille cum paucis equitibus in Civitates Socias Belgarum abscessit. Hagam Comitis venire copia non fuit, tametsi id enixè per Scribam eò missum ab Fœderatis Ordinibus petiisset, falsa dictitantem ea quæ de Turenâ fama vulgaverat, sed hunc dissimulantem coarguêre interceptæ litteræ, quæ ad eum scribebantur, & quibus fiebat certior de his quæ de se sicuti de fautore partium suarum Senatus decreverat. Itaque apud Amersfortium privato cultu, ac sicut in exilio commoratus est, donec pax ab Rege Senatui Populoque, ac Ducibus partium data.

In pacis legibus apud Ruellium sancitæ quædam mutanda, præterea viris Principibus cavendum, consulendumque Senatus censuerat, atque eâ causâ Molæus, & alii Germanifanum ierant, qui de utroque ab Reginâ impetravêre. Igitur Contio Campania provincia, quâ ipsi Condæus frater nuper cesserat, planè permissa, ut hanc ipse per sese administraret, quod usquè Condæus fecerat, præterea Damvillarium haud procul Campaniæ finibus in Lucemburgensi agro eidem permissum, qui huic oppido munitissimo Præfectus esset. Longavillæ Gratiæ-portum postulanti negatum id quidem, cæterùm filio post obitum patris Normannia provincia decreta, & ut iisdem oppidis in hac provincia Præfectus esset, atque etiamtùm unà cum patre hæc obtineret, addita præterea Pons-arcuus, & Pontellomarium in eadem provinciâ oppida opportunis locis posita, alterum ad Sequanam, æquo inter Lutetiam Parisiorum, & Rothomagum spatio, alterum Oceano haud procul. De Montrolio quod Carolus Ellebovii filius Harcurius occupaverat, sicuti suprà diximus, nihil mutatum, decretaque huic Picardia provincia, quam post mortem patris, atque intereà unà cum eo obtineret, cæteris Ducibus aut præsenti, aut paulò post curandâ pecuniâ factum satis. Buillonio quod cum eo in Sedani æstimationem convenerat, id factum iri cautum. Ita more hominum evênit, uti qui contrà rem publicam fecerant, iis præmium esset. Quamobrem quæ Ducibus partium Rex concesserat, ea pacis Edicto commemorari, aut omninò in Senatu recitari puduit ipsos viros Principes, ut ne eâ causâ sumpsisse bellum vulgus diceret, puduit & Regem quoniam ab invito, nec sine Majestatis jacturâ expressa fuerant: in acta tamen Senatûs secretò relata sunt fidei causâ: cæteræ conditiones pacis Edicto sancitæ, atque in Senatu recitatæ sunt, decretumque ut in acta referentur: hæc promulgatio more majorum celeberrima est.

Ita bellum civile desiit, quod summam rei publicæ portendebat perniciem: nam viri Principes, Ducesque partium Leopoldum sicuti suprà memoravimus cum Hispanorum, Belgarumque exercitu accersiverant, cui agendæ, ac maturandæ rei missus antehàc Leca Brussellas fuerat, & Nigromonasterius hostibus ierat obviam, qui dux itineris foret. Hi per Regni fines ad Axonam usquè pacati venerant, quod uti plebi, bonisque omnibus fucum facerent, inter viros Principes, hostesque convenerat. Sed tamen ea res maximè qui in Senatu boni, fi-

delesque manserant, eos permovit uti properarent pacem facere, perdoctos denique per fas, & nefas viros Principes res suas constabilire velle, neque quidquam iis modò ut id facerent, pensi, aut sancti esse. At hostibus postquàm è primo agmine quidam Axonam transierant amnem, intervenit Arnaldus Corbevilla Præfectus castrorum, unà cum iis qui præmissi fuerant equitibus: hi acriter hostes aggressi fugavêre, dein adveniente Pralinoplessio Equitum Tribuno qui regio omni exercitui Imperator erat, hostes planè inhibiti, & mox compertô pacem in Galliâ factam, ad Regni, dein ad suos ipsi fines regressi de Ypris recipiundis consilium cepêre. Intereà in Urbe gratiæ Deo sicuti par erat, dein Regi, atque Reginæ matri de pace ab omnibus Ordinibus actæ, magnaque incessit lætitia, ubi se quotidianis & sumptibus, & molestiis, & periculis levatos sensêre.

1649.

Pace domi factâ, sicut & in Germania confecta fuerat, ibi verò Mazarinus haud tantoperè de hac cum Hispanis sanciundâ solicitus videbatur: quas tamen conditiones his Gallici Legati apud Monasterium Vestfalorum tulerant, ab iis si satis illis placerent, haud erat discessurus: sed id fermè consilii utrisque fuit, ut ne alterutrum pacem abnuere fama ferret. Eo Philippus adhortantibus Pontificis Nuntio Tarsensi Episcopo, & Petro Basadonnâ Venetorum Legato uti de hâc porro agi vellet, nihil per se stare respondit, modò ut æquis conditionibus fieri posset. Sed ubi mox actum cum Pennerandâ est, qui cum liberis de eâ re mandatis etiamtùm apud Brussellas erat: is enimverò persuadere velle nobis, res in Galliâ non eo loco esse, quo ubi primùm de pace apud Monasterium Vestfalorum agebatur, atque adeò omnia de integro, & non eodem modo tractanda: spem tamen fecit se cum Mazarino, quemadmodum hic sese cupere significaverat, collocuturum in finibus regni: nam eò hunc pertrahere Penneranda operæpretium esse ducebat, uti si infectâ re discederet, in fraudem apud Senatum, Populumque haud satis ipsi placatos incideret: seu si secundùm pacis nuperæ conditiones, ei agendæ rei quidam ab Principibus viris, atque ab Senatu adessent, sibi hos haud iniquos fore sperabat, neque Mazarinum quæ ipsis placerent, ea abnuere ausurum.

Sed hic Pennerandæ consilii haud ignarus postulavit uti priùs homines fidos invicem mitterent, qui utrum pax brevî inter ambos confici posset, ex utriusque oratione pernoscerent: nam absque eo esset, neutri convenire, ut inter se colloquerentnr, ac rei inanis famâ hominum aures implerent. Penneranda tamen uti Mazarinum si quà fieri posset ad colloquium alliceret Cameracum venit, quo Lionnus Annæ Reginæ matris Scriba, cliens Mazarini ab eo missus est, qui periclitaretur, quid illi consilii, atque animi esset: sed nihil ab sententiâ discessit, cuncta videlicet de integro esse tractanda: quin & eò more gentis evasit, ut ni Ludovicus quæ ad Lusitanos, & Catalanos pertinerent, ab iis planè discederet, Carolo quondam Lotharingiæ Duci hanc redderet, atque Philippo cuncta per bellum occupata, nihil esse quod de pace tum ageretur.

1649. Lionnus dicere contrà : *Nihil Galliam de pristinâ potentiâ per bellum civile perdidisse, easdem huic opes, quàm antehàc esse, quibus bellum cum Philippo porrò gerere possit, neque nobis eamdem defore fortunam. Pacem tamen Ludovicum malle, si hæc satis Philippo placeat, iisdem quas apud Monasterium Vestfalorum Legati Gallici tulerint, conditionibus, de quibus sicuti primùm, ita etiamtùm agendum sit, ut ad utriusque sententiam quoad fieri poterit, accommodentur. Eò Fabium Chigium Pontificis Nuntium, & Ludovicum Contarinum Venetorum Legatum qui antehàc Pacificatorum partes egerint, porrò ei rei operam lubentes daturos.* Abnuit Penneranda, dixitque priùs opus esse, uti Regis sui sententiam exquireret. Ita Lionnus dimissus, ac Penneranda, ut omnem & nobis, & Pacificatoribus spem pacis præcideret, eos quid esset cum Lionno locutus certiores fecit, rogavitque, ut ab Ludovico Diploma impetrarent, quo sibi in Hispaniam redeunti per Galliarum fines transeundi copia fieret. Ita tùm de pace Ludovicum inter, & Philippum conclamatum est, Hispanis ob quidpiam in Italiâ prosperè hoc anno gestum cætera eo modo sibi porrò cessura falsò sperantibus.

Inter hæc Abel Servianus de quo sæpiùs memoravimus, Monasterio Vestfalorum rediit, incertum factâ cum Germanis pace Aulæ acceptior, an hâc cum Hispanis sicuti fama erat, detrectatâ odiosior plebi, quam diuturni cum finitimo hoste belli tametsi feliciter usque gesti magnoperè tædebat. Tum Melleraius summam Quæsturam Regni abdicavit, quam Serviano mandatum iri plerique sunt arbitrati, quoniam Mazarino fidus, recensque ejus in rem publicam meritum erat: sed hanc Particello Almerico reddere Mazarinus decreverat, quod tamen ob magnam in illum Senatûs, Populique invidiam tantisper dilatum, atque intereà in *a* Haligrium, & Barillonum Morangium, Tuboviumque regiæ rei cura recidit.

a Haligre, Barillon de Morangis. Thubeuf.

Anno superiore Franciscum Atestinum Mutinæ in Italia Ducem Cremonam Gallis fretum oppugnasse diximus, atque id ipsi secùs evenisse, non nostrorum, sed ipsiusmet culpâ, qui imparibus copiis tantam rem vanâ deditionis spe incœperat. Sed mense Februario hujus anni Caracena quem Mediolanensem Agrum obtinere diximus, ubi bellum civile in Galliâ esse resciverat, spem nactus pellendi denique hostis finibus, ac fortassè quid ampliùs operæpretii adversùm Atestinum faciundi, copias ex hybernis educit, ac per Serram Marchionem Castrorum Præfectum Generalem Casalium majus, Viadanam, atque alia in quibus Gallorum, & Mutinensium haud procul Pado in Cremonensi Agro præsidia fuere loca recipit, dein Pompanescum in finibus agri Mantuani, quem locum Galli quadringenti hybernis muniverant.

Intereà Atestinus Gualtierum ex adverso Pompanesci venerat, intercedebat Padus æquo propè ab utroque spatio, quatuor eò adduxerat peditum millia, cum paucis equitibus: sed hæ copiæ finibus modò præsidio fuêre, nam eò Rhegiensis ager qui Atestini est, ad Padum pertinet, qui Cremonensem, & Mantuanum ab eo dividit, Castellis

tellis præterea aliis ultrà Padum hostes potiti. At postquàm ipse advenerat Caracena, amnem hostes transiêre, Brixellum oppidum satis firmum tentavit modò, dein ad Gualtierum flexit iter, quod facilè occupavit. Patebat tum Rhegiensis ager hosti, quo faciliùs Atestinus adductus est, uti cum Hispanis pacem faceret: factum id Ranuccii Farnesii Parmæ, & Placentiæ Ducis qui ipsi affinis est operâ, & quas ipsi tulêre conditiones, eas lubens accepit, in angustis tum rebus suis, ac longinquâ ex Galliâ, ac propè nullâ ob civile bellum auxiliorum spe. Pacis legibus cautum erat, uti Reginaldus Atestinus Cardinalis Francisci frater, qui Galliæ negotiorum Romæ Patrocinium habebat, id deponeret, quod ipse omninò negavit se facturum, adversùs Hispanorum minas, precesque juxtà invictus animi. Sed hæc Atestini coacta certè defectio prima nobis civilis belli foris merces fuit, quam alia longè damnosiora sunt consecuta, nam quæ domi sancita pax fuerat, ea haud diù stetit.

1649.

Leopoldum suprà ab Axonâ amne ad Regni, dein ad Belgii fines deduximus, quò Ypras oppugnare denique decrevit, priùs quàm Gallorum animi ab partium studiis ad reipublicæ curam satis essent conversi, neque fefellit ad prohibendum incœptum nondùm satis concordiæ nobis, aut copiarum esse. Igitur suas finibus nostris egressas Ypras duci jubet: illis præerat Sfondratus, præmissi equites haud procul urbe stationes habuêre, dein hanc pedites quinis castris circumsedêre. Qui Urbi per Palüavii Præfecti absentiam Propræfectus erat, a Beljocus complures oppidanos sibi parùm fidos ratus statim dimittit. Dies undecim hostes seu muniundis castris operam dabant, seu segniùs primùm oppugnabant urbem, nihil ne adversùs eas quidem quæ foris erant munitiones operæpretii fecêre, IX. denique Calend. Maias fossas ad urbem versùs ducere cœpêre, neque intereà nostri cessavêre: nam eruptionibus crebris morari hostes, partim cædere, alios sauciare, nihil ipsis tutum, aut quietum pati, procul, juxtáque sitos manu, sclopetis, tormentis petere.

a Le Marquis de Beaujeu.

Neque id unum Leopoldus incœpit, sed & per Fuensaldanium Venantii-fanum ad Legiam amnem oppidulum, neque opere, neque præsidio satis firmum oppugnavit, quod quinto denique die ab Præfecto deditum est, dein Fuensaldanius ad castra circùm Ypras venit. Lamboïus intereà ad Mosam cum Germanorum copiis, Carolus Lotharingus Oceanum versùs, Leopoldus apud Comenam ad Legiam haud procul Ypris erant, intenti omnes, ut ne quà nostri in Belgium irrumperent. Apud Ypras hostes cuncta expugnandis quæ foris erant munitionibus parabant sedulò: contrà rei conturbandæ nostri ab Urbe pergebant crebrò erumpere, ultrò, citróque cædes, sed multò plures hostium fiebant: postremò Leopoldus ab Fuensaldanio certior factus eo loco rem esse, ut in munitiones quæ extrà mœnia erant, evadere copia esset, ipse in castra venit: IV. Non. Maias, dato tormenti strepitu signo hostes in eas munitiones evasêre, dein noctu exteriore fossæ la-

1649. bro potiti sunt, postridiè nostri id labrum recepêre, dein & eo, & omnibus extrà murum munitionibus, præterquàm ab semilunâ ante Busingenam portam, pulsi sunt.

Postremò Beljocus qui per Paliiavii Præfecti absentiam præerat urbi, vir fortis, qui multa, ac præclara propugnando facinora fecerat, sibi conscius satis, superque ad rem publicam, & ad gloriam, hostium vim sustinuisse, quæ ampliùs faceret, ea sibi modò, suisque perniciem allatura, ad deditionem adjecit animum. Hujus leges honorificæ ab Leopoldo dictæ, sicut & hominis, & præsidii virtute dignum erat. Mille sexcenti urbe egressi, ornati militariter, cum duobus tormentis, Furnas agmine iêre: datum de more ab Leopoldo præsidium, quod ab injuriâ discedentes prohiberet, præstereà jumenta, carrique vehendis tormentis, impedimentis, sauciis, ægrisque: nongenti è nostris, ex hostibus millia propè sex desiderati, neque tamen viginti sex ampliùs dies Yprarum oppugnatio duraverat, sed acriter utrimque gesta res: cæteræ Leopoldi copiæ reficiundi sui causâ, quoniam tot nostrorum eruptionibus pessimè habitæ ad reliqua belli per hæc æstiva parùm idoneæ videbantur, sub tectis per vicos Ypris vicinos agitavêre.

Rex, atque Regina mater dum Ypræ oppugnabantur, Compendium ad Esiam amnem processerant, cogebaturque apud Peronam exercitus, quod oppidum procul ab mari ad *a* Phrudim amnem est: alter & exercitus haud procul Dunkercâ cogebatur, qui huic oppido, atque aliis ad Oceanum per hæc bella ab Rege occupatis præsidio esset. Armamentario regio apud Urbem magna instrumenti bellici copia evehebatur, navigiis quæ ad portus Sequanæ stabant imponenda, ut ad exercitus deduceretur: ea res plebem nondum satis tranquillam commovit, ut hæc sicuti adversùm se parata avehi prohiberet: sed hanc decreto coërcuit Senatus, simul de famosis libellis, ut ne ab quoquam fierent, aut vulgarentur, severè cautum, nam in Urbe malefaciundi quodammodò, nondùm maledicendi finem fecerant.

a La Somme.

Itaque nihil in Aulâ tam arduum, quò non hujus rei licentia per bellum civile impunè cœpta adscenderet, quotidiè novi quidpiam hujuscemodi in vulgus edebatur, quæ res plebem mirificè delectabat, atque adeò qui talia per Urbem venalia circumferebant, ii ubi prehendi cœpti, duoque ad supplicium trahebantur, ibi multitudo cogi, fremere, indignari, postremò è lictorum manibus eripere noxios, neque quidquam pensi ampliùs, aut sancti habere, uti cunctis qui multitudinis implorarent fidem omnia impunè futura viderentur, donec novissimi tumultûs memoria mentibus paulatim decessit, ac tum demùm plebes in Magistratuum potestate fuit.

Exercitum cui Turena antehàc præerat ab Erlaco Brisiaci Præfecto retentum in fide suprà memoravimus, quem ipse in Galliam adducere jussus est. Germanis equitibus, peditibusque conflatus erat, qui ab finibus suis abduci se ægrè ferebant: eo primùm duæ equitum alæ secessêre, quæ Erlaci ipsius erant, per Alsatiam, & vicina loca copio-

1649.

sè, atque liberaliter haberi solitæ, quo asperiorem quæ futura videbatur, militiam abnuebant, stipendiumque procaciter flagitabant, quod fraudatum ab ducibus, aversasque domum per hyberna collationes querebantur: dein ubi pecunia in stipendium deerat, dilaceratis fœdè vexillis, in vicinos Helvetiorum fines dilapsi, nusquam uti redirent adduci quivêre; cæteri inopiâ stipendii quacúmque iter erat populari omnia, haud secùs ac si in hostico essent agere, nova, atque inaudita crudelitatis exempla edere, quarum rerum famâ Senatus permotus decrevit uti significatione per vicos Campanæ pulsu, ut in tumultu solet, factâ, cuncti Germanos sicuti latrones invaderent, cæderentque, quod rectè, atque ordine factum fuerit, necne, aliorum judicium esto.

Imminuto duarum alarum discessu, & fugâ aliorum equitum, pedítumque Germanico exercitu, placuit alias equitum copias conscribere, datum id Rosæ Tribuno negotium, qui Germanicis inveteraverat bellis. Is ubi aliquot scripserat in Alsatiâ equites, eos in vicinum Basileensis Episcopi agrum mittere constituit, præmisitque quatuor qui loca ei rei idonea deligerent, frumentum, cæterumque commeatum iis alendis imperarent. Erat tum fortè cum Basileensi Episcopo quidam è Senatu Solodorensi, cui Civitati, sicut & cæteris Civitatibus, pagisque Helvetiorum Catholicis cum Episcopo fœdus intercedit, & quotannis per vices quempiam ex Senatu quæque suo deligunt, qui hunc consilio, & operâ adjuvet, sicuti hoc anno Solodorenses fecerant. Hunc Episcopo autorem fuisse mihi fit verisimile, ut hos quatuor præmissos ab Rosâ equites finibus suis pelli ab plebe juberet, quæ grege facto restitantes, ac propugnantes necavit.

Continuò Senator Solodorensis ut id Episcopo impunè esset, Solodorenses per litteras monet, ut ad Labardæum Regis apud eos Legatum adeant, factum excusent. *Contrà pacem Monasterii Vestfalorum nuper sancitam venisse* dicant, *hos quatuor equites, eadem atque antehàc per bellum in Basileensis Episcopi terris usurpantes, quæ plebes in vicis suis tolerare nequiverit, tam diuturnis malis exasperata, quæ ne per pacem quidem desinant. Quod injuriam prohibuerit id suo jure fecisse: præterea Quæstorem quem Erlacus apud Delmontem* (id oppidum Basileensis Episcopi est) *dudum habeat exigendis collationibus, aut sponte revocandum ab Erlaco, aut eo cunctante abigendum videri, quando & hyberna, & collationes per pacem desierint.* Hæc Solodorenses Labardæo dixêre, atque addidêre. *Si quid ob equitum cædem adversùm Basileensem Episcopum illius ulciscendi causâ fiat, se amico, ac socio Principi non defuturos, & quo id fortiùs faciant, quas Rex è Civitate suâ mercede conduxerit Centurias, eas se accersituros, ut Episcopo præsidio sint.*

Labardæus hujus omnis rei quemadmodum gesta esset ignarus, tamen Solodorenses docet, *Nondum exisse diem, quâ & Gallis, & Germanis copia sit & imperare ubicúmque per bellum solebant, collationes, & militibus hyberna, aut stativa desigere, atque adeò neque rectè, neque ordine fecisse*

1649.

Basileensem Episcopum, aut quemquam omnium, qui isthæc aut prohibuerit, aut prohibere velit. Si eâ modò causâ cæsi fuerint equites, injuriâ cæsos fuisse, animadvertendumque in eos qui hanc patraverint cædem: quod si faciat Episcopus, nihil ipsi ab Rege, aut ab his qui Alsatiam vicinam obtineant, periculi esse. Quæstorem qui apud Delmontem agitet, si minùs acceptus Episcopo sit, posse ab Erlaco amoveri, in cujus locum alium sufficiat. Solodorenses neque alias Helvetiorum Civitates, Pagosve Catholicos, ullo fœdere illigatos Episcopo, quo Regem ab jure prohibere teneantur: cæterùm in eo negotio si quid ipsis gratificari possit, id lubentem facturum.

a Charlevois.

Solodorensibus ita dimissis Labardæus continuò ad *a* Carlevosium Brisiaco Propræfectum scribit, hortaturque hominem, uti quantocyùs Episcopi fines invadat, & ulciscatur injuriam, priusquàm Solodorenses, aliique Helvetii Catholici de tuendo Episcopo Concilium habeant, quod jam indictum sit: sin ad id conandum sese imparem sentiat, faciat hunc certiorem, ut Helvetiis persuadeat, illum eorum honoris causâ cessasse. Sed eâ hortatione Carlevosius nihil indigebat, homo militaris, neque injuriæ patiens, qui tamen plurimùm confirmatus, lætusque Labardæo probari consilium suum protinùs movet, atque ad Episcopi fines ducit. Is post equitum cædem Quæstorem abegerat, clàm accersitis Delmontem agrestibus, qui hunc ad cædem deposcerent, quem ipse periculo se velle eripere simulans autor fuit, uti per aversam ædium partem profugeret, quod certè compositô ab Episcopo, & ab Solodorensi Senatore factum nemo dubitare potest. Is prædia apud, circúmque Delmontem habebat, quorum fructus viliores, & collationes fieri per bellum solitæ, & hyberna reddebant, quo magis studebat his exonerare omnem hanc quæ in Episcopi ditione erat regionem.

Sed ubi Carlevosius cum sexcentis modò peditibus, & minùs centum equitibus Episcopi fines erat ingressus, tantus incolas qui armati editiora loca insederant, metus cepit, ut ne conspectum quidem nostrorum tulerint. Missi continuò obviam ab Episcopo qui imperata facturum dicerent, hyberna, collationes, cæteraque in promptu esse, agrestes qui equitum patravissent cædem profugisse, in eorum capita quæstionem habitum iri, bona publicanda, sicubi redeant sumendum de his supplicium, de quibus ubi Episcopus fidem dedit, tum ab ejus finibus abductæ copiæ sunt, satisque habuit Carlevosius hunc edocuisse, nihil ipsi adversùm Regis arma præsidii uspiam fore. De his Carlevosius subitò Labardæum fecit certiorem, atque hic Solodorenses quid actum esset edocuit, qui adeò frustrà cæteras Civitates Pagosve Catholicos ad consultandum de re confectâ accersiverant, simul monuit quod cum Rege haberent fœdus, id ut cæteris anteponendum esse apud se statuerent, scirentque ab tanto Principe nihil nisi grande sperandum, metuendumve.

Mercurium Cæsaris Vindocini filium suprà memoravimus, cum Mazarino sedulò egisse, uti pater, fraterque Belfortius cum ipso redirent

in gratiam, atque hic Mancinam, quæ Mazarini sororis filia est, uxorem duceret; id satis placuisse primùm Belfortio, victo tantâ viri gratiâ, atque potentiâ, ut injuriam sibi ab eo pridem illatam ulcisci se posse desperaret, dein mutasse sententiam, ubi hujus rei per Senatûs, Populique in Mazarinum odia facultatem sibi fore speraverat. Sed Vindocinus sibi usui fore credidit, si Mercurius ipse Mancinam duceret uxorem, neque enim Mazarinum de rei navalis Præfecturâ quam dudùm sibi mandari cupiebat, negaturum, atque alia ultrò sibi, atque filiis obventura. Mazarinus eo hanc affinitatem pluris æstimabat, quod præter Senatûs, Populique iniquam adversùm se voluntatem, Condæi animum varium, atque potentiæ avidum metuebat, cui augendæ nihil prætermissurus videbatur, quo magis eâ tempestate sibi comparanda subsidia satis intelligebat: neque desperabat ipsum Belfortium ad suas partes adducere, aut certè gratiam ejus, fidemque apud Senatum, Populumque minuere, ubi patrem, fratremque sibi devinctos viderent.

1649.

Mazarinus homo prudens sicuti priùs in Mercurii reditu, ita & in his cum eo Mancinæ nuptiis nihil nisi Condæi voluntate factum se velle simulabat: quâ illius obsequelâ permotus nihil his primùm obstitit, quin & has sibi probari ipsi Mercurio unà cum Gastone dixit, præcatus ut illi feliciter evenirent. Postremò Mazarinus Reginæ, Gastonis, atque Condæi voluntate de Mancinæ nuptiis per Rivieram cum Vindocinis patre, & filio ita egit, ut harum pacta apud Compendium, quò tum Aula agitabat, posteà perscripta sint.

Sed de his post paulò Condæus sententiam mutavit, persuasus ab Buillonio huic metuendum videri, uti Mazarinus per Vindocinorum affinitatem sibi factiosorum in Senatu, atque Populi studia conciliaret, cujus in se odium Condæus adversùm Urbem bellum nuper gerendo accenderat: idem *a* Peraltus sensit, ac denique *b* Chavignius, ubi in Aulam Condæi operâ redierat, sicuti posteà dicemus. Buillonius huic se pridem dederat in clientelam, & fidem, sicuti memoravimus antehàc, quæ necessitudo haud dirempta fuerat, tametsi tantisper Buillonius diversas ab Condæo partes erat secutus, nequedùm enim spem abjecerat recuperandi Sedani, cujus rei causâ perturbatam, quàm quietam rempublicam malebat, quod quidem Condæi operâ eventurum denique providebat.

a Perault, President des Comptes.
b Le Comte de Chavigny.

Sed cùm in dies incertior Condæi adversùm Mazarinum voluntas videretur, eo hic sibi majora quærenda præsidia sentiebat: nullum autem secundùm Reginæ gratiam, validius esse poterat, quam Gastonis benevolentia, atque adeò hanc sibi per Rivieram sedulò conservandam probè intelligebat, quo magis huic de Cardinalatu animum explere se velle simulavit, qua de re ad Pontificem Rex de more scripserat, neque tamen de Contio Mazarinus mutaverat quidquam, sed spem modo Rivieræ fecerat illum extra ordinem Cardinalem creatum iri. At Riviera haud satis confisus Mazarini fidei quod cùm Condæo

1649. agere cœperat, ſcilicet uti fratrem uxorem ducere propagandæ genti regiæ, quàm in Ordine Eccleſiaſtico manere mallet, id ſibi porrò faciundum decrevit.

Contius per civile bellum Pariſinis Imperator fuerat, atque aliqua belli munia obierat, quæ ut ipſi cordi porrò eſſent Riviera percupiebat: eo pacis conditionibus quam Rex Edicto Pariſinis dederat, per Gaſtonem perfecerat, uti Contio Campania provincia quam obtineret, atque Danvillarium validum in finitimo Lucemburgenſi Agro oppidum cui Præfectus eſſet, traderentur, quibus rebus effici poſſe ſperabat, uti quæ ad bellum pertinerent huic magis quàm Eccleſiaſtica placerent, quæ planè poſthaberet, ac denique deponeret. Condæo multa, ac varia tum agitanti haud minùs curæ, quàm Mazarino fuit Rivieram ſibi adjungere, cui adeò ſpem fecit Contii fratris ab Cardinalatûs petitione avertendi, ſi ille ſibi amicus eſſe vellet, hujus tamen habendi ſtudium porrò ſimulaturum, ut ne cui alii Mazarinus hunc petere auſit. Ita Riviera Condæo, atque Mazarino uti Cardinalatum haberet denique, obſequi cogebatur, quod inter utriuſque diverſiſſima ſtudia difficillimum, ac ipſi denique fraudi fuit. Poſtquàm Condæus Rivieram ſibi obnoxium habere eſt arbitratus, atque hujus operâ Gaſtonem æquum fore, Contium fratrem, atque Condæam ſororem ſibi quàm maximè conjunctos habere ſtuduit, quorum operâ factioſorum, ſeu Funditorum Sectam ad ſuas partes adducere, aut hujus opes minuere conſilium erat.

Fortè accidit eâ tempeſtate, uti Ferdinandus Archiepiſcopus Colonienſis, atque Epiſcopus Leodienſis, Imperii Septemvir Maximiliani Baioariæ Ducis frater Alberti alterius fratris filium Maximilianum Henricum Leodienſibus Canonicis obtruderet, quem huic adjutorem, ac futurum ſucceſſorem deligerent. Id quidem præter morem eſt, cæterùm virorum Principum honoris causâ quandoque fit. Pigebat tamen Leodienſes Canonicos ut id facerent propè cogi gratiâ, atque potentiâ Baioarorum Principum, quæ ſi Ferdinandus hac re infectâ diem ſuum obiret, haud tanta apud ſe futura eſſet, ut ex horum voluntate ſibi Epiſcopum deligerent. Sed Ferdinando vivo, atque Epiſcopatum obtinenti quod poſtulabat id denegare, atque horum Principum obſtare potentiæ difficile erat, niſi ſi huic aut æqualem, aut majorem opponerent. Eâ gratiâ cum Condæo agunt, ac ſe Contium delecturos pollicentur, qui ſibi Epiſcopus foret, ſi ſe ab Baioarorum Principum vi tutos Condæus præſtare vellet. Hic omnem eam rem ad Regem, atque ad Reginam matrem ſicuti par erat, defert, atque adeò ad Mazarinum, qui cuncta quidem ſibi ſedulò uti Condæo morem gereret faciunda ſentiebat, cujus tanta in rem publicam, atque in ſe recentiſſima merita eſſent. Sed *Quod Canonici Leodienſes offerebant Condæo, atque Contio, id in futurum eſſe, nam in eorum non eſſe poteſtate Contium Leodienſem Epiſcopum deligere vivente, atque invito Septemviro Epiſcopo: nihil igitur in eâ re Condæo, atque Contio præſentis utilitatis eſſe, ſed ſpem meram;*

multa intereà dum è vivis Septemvir decedat, intervenire posse, quæ hanc vanam, atque inanem reddant. Jamjam autem Baioaricam ex quâ Septemvir oriundus sit, lædi Domum, duos videlicet Imperii Septemviros Baioariæ Ducem, atque ipsum Coloniensem Archiepiscopum ab Galliâ prorsùm alienari, quibus potius Regem favere deceat, sicuti Ludovicus pater, & ipse filius usque fecerint. Ita se credere Condæum quæ ejus prudentia, atque in Regem, ac rem publicam studium sit, nusquam æquum existimaturum, ut hic pro re incertissimâ Septemviros duos quibus usque æquis usus sit, abalienatos velit. Hæc tametsi vera erant, tamen Condæo nusquam placuêre, ac propterea hunc ab Mazarini amicitiâ tum discedere cœpisse fama fuit.

1649.

Intereà Condæus Mancinæ cum Mercurio nuptiis magis adversari videbatur, de quibus contemptim sicuti longè imparibus loquebatur, ac de his cum Belfortio, & Nemorosio egerat, quo has disturbare vellent. At in Aula quid per reliquum æstivorum faciundum adversùm hostes in Belgio esset, consultatum est. Cameracum haud procul Peronâ positum est, oppidum magnum, atque valens, simul arx munitissima, atque diversissimâ parte Castellum, quorum oppugnationi cùm nos longè impares esse Hispani crederent, nequaquam rem tantam aggressuros suspicabantur, quo fiebat ut in hac leve præsidium haberent, ita ut si de improviso urbi appropinquaretur, & castra circùm ponerentur, brevi ad deditionem redigi posse videretur. Isthuc sicuti Condæi virtute dignissimum huic ostentare placuit, quo magis sibi Belgium cum exercitu provinciam decerni studeret. Sed id abnuit, rei difficultatem causatus, cui haud quaquàm pares tum Regis opes existimabat: cæterùm tædebat Mazarini servire consiliis, & hujus gloriæ, atque fortunæ operam suam, quam sibi uni præterquàm Regi, ac rei publicæ proficere æquum censebat, commodare. Detrectante igitur Condæo hæc data Harcurio Comiti de quo sæpiùs memoravimus, provincia est, viro principi rerum terrâ, marique gestarum famâ clarissimo.

Ibi verò Condæus sibi in Æduos discedendum esse constituit, ut ne si maneret ad Aulam, quæ feliciter Harcurio de Cameraco evenirent, ea iniquo, quæ verò secùs, ea æquo animo accipere videretur. Tum ad hunc venêre ex Senatu Præsides, atque Consiliarii officii, atque valedicendi causâ, quibus sese Mazarino offensum ostendisse fertur, atque dixisse. *Hunc omnem ad se trahere rem publicam, quam unum se gerere videri velit. Quæ feliciter eveniant, eorum gloriam in se transferre, tametsi alienâ longè validiori operâ rei publicæ quæsitam: hunc non modò alienæ virtutis fructus intercipere, sed & hanc quâ unâ salvus, atque honestus usque permanserit, Reginæ suspectam reddere: postquam populum fortunis spoliaverit, Senatûs autoritatem oppugnaverit, reliquum esse uti viros è regia gente Principes ea quam ex genere regio habeant gratia, atque potentia plane pellat, quo omnem, atque ipsam Majestatem per Regis pueritiam porrò usurpet. Certè peregrinum, atque advenam nihil isthìc nisi per civium damnum habere posse.*

Dein profectus in Æduos non magis foris, quàm ad Urbem ani-

1649. mum inducere quivit, uti rei Navalis Præfecturam si hanc Regina deponeret, alteri quàm sibi dari pateretur: eo Mazerolum ad Regem, ac Reginam matrem misit, qui illam denuò suis verbis peteret, neque enim æquum censebat, quæ avunculi Mommorantii, dein Brezæi cujus sororem uxorem duxerat, antehàc fuisset, eam Vindocino futuræ suæ cum Mazarino affinitatis mercedem dari: postremò ægrè erat ejus opes hac affinitate crescere, nam tametsi Mercurius nihil factione implicatus erat, quia tamen Belfortius frater princeps hujus habebatur, metuebat ùt hanc denique sibi Mazarinus adjungeret: eò vel maximè aut Mancinæ cum Mercurio nuptias sibi disturbandas esse, aut Belfortium ab fratre sejungendum, sibique cum omni factiosorum grege adjungendum, aut si id minùs procederet, serendas inter eos discordias, atque alios aliis opponendos esse decrevit.

Marsillacus cùm Contio, & cum Condæâ sorore congruebat, Gondius verò cum aliquandiù frustrà utriusque animos tentasset, neque perfecerat, ut in sua essent potestate, Belfortio conjunxerat se, quo videlicet ad suas artes haud ita perspicaci facilè ex voluntate utebatur, persuadebatque homini, ut ne cum Mazarino redire in gratiam, ac vulgi studia amittere vellet, in quo ipsi spes, opesque omnes sitæ essent, nihil patris, fratrisque exemplo moveretur, quorum aliæ, atque ab suis diversæ rationes essent.

Sed inter hæc Mazarinus tametsi in tam variis, ac dissimilibus hominum studiis, quæ in ejus modò perniciem congruebant, de rebus suis sicuti par erat solicitus esset, nihil tamen quod ad rem publicam pertineret omisit: nam post paulò quàm Ypræ receptæ ab hostibus fuerant, quæ diversim primùm coactæ fuerant copiæ, eæ in unum conductæ sunt, atque Harcurio traditæ, quo Imperatore rem publicam benè, feliciterque gestum iri in Belgio rectè Mazarinus judicaverat. Huic Legati fuêre Villequierus Almontius, Fertimbaltius, Grancæus: Castrorum Præfecti a Broglius, Quincæus, Roncerollus, & Beliero-Plessius. Germani qui cum Erlaco per Campaniæ fines ad Phrudim amnem venerant, cæteris copiis conjuncti sunt.

a Le Comte de Broglio.

Harcurius VIII. Calend. Sextiles ab Regni finibus primâ vigiliâ movit, & progressus aliquantùm equitum Germanorum millia duo, prætereà quingentos Scaldim amnem apud Vaucellas Cœnobium transire jubet, & ab eâ parte appropinquare Cameraco, atque eò ubi primùm lucesceret adesse: cis amnem quatuor Gallorum equitum millia, duo millia sclopetariorum, prætereà tormenta quatuor præmittit, ipse tripartitô agmine subsequitur cum reliquis peditibus, equitibus, ac tormentis. Inter equitum agmina duo medius procedebat, quorum alterum Villequierus, alterum Fertimbaltius ductabant, & simul cum ortu solis sicuti constitutum fuerat, ante urbem advenêre. Ultra amnem Germani nondùm aderant, hunc transire apud Vaucellas prohibiti ab agrestibus, qui eò custodias agitabant, atque aliò transire coacti, quæ res itineri haud mediocrem, at summæ rerum damnosissimam attulit

attulit moram. Nam intereà loci cohortes duæ, altera Belgarum, altera Hibernorum Urbem intravêre: has Buchaïno haud procul eſſe Villequierus per exploratores cognoverat, incertus eóne pergerent, quò magis Galli ituri videbantur, an Cameracum peterent. Villequierus quo de Buchaïno augeret ſuſpicionem, eò per ſimulationem proceſſerat, uſquedùm Germani ultrà amnem adforent.

1649.

Belgarum, atque Hibernorum cohortes & hæ ultrà amnem erant, cujus tranſeundi nulla Villequiero præterquàm apud Piſtrinum quoddam copia erat, tam probè ab hoſtibus munitum, ut huic expugnando tormenta opus eſſent: ſed hæc dùm advehuntur hoſtes facti certiores non Buchaïnum, at Cameracum ipſum ab noſtris peti, ipſi eò properavêre. Germani equites denique horâ poſt meridiem ſecundâ, qui luce primâ juſſi erant, advenêre: reliquum diei caſtra locata, & poſtridiè muniri cæpta. Hoſtes apud Duacum habebant caſtra, quos ampliora auxilia in Urbem introducere conaturos ſatis intelligebat Harcurius, priùs quàm munitiones noſtræ confectæ forent. Sed has facere properabat agreſtium quos ſecum adduxerat multitudo, prætereà peditum pars qui in eo exercitu viginti millia fuêre. Igitur Leopoldus maturandum ratus ab Duaco Buchaïnum movet, quod oppidum paſſuum millia duodecim infrà Cameracum ad Scaldim poſitum eſt, auxiliis eò mittendis opportunum. III. Non. Sext. Leopoldus cum equitatu, Carolus Lotharingus cum peditibus Buchaïno profecti primâ luce haud procùl Harcurii caſtris conſedêre. Indè dimiſſis qui pluribus locis in ea impetum ſimularent, quâ parte minùs tumultuatum fuerat, eâ duo millia peditum ad Urbem evasêre, quæ res continuò Harcurium incœptum omittere coëgit.

Cameraco Præfectus erat Garſia Comes, qui ubi noſtri eò advenêre, fortè aberat: ſed continuò ubi acceperat hoſtes adeſſe, rationem inierat, quâ per eorum præſidia incolumis ad Urbem venerat: dein ſcripſerat ad Fuenſaldanium Comitem maturè mittenda duo millia militum eſſe, qui per intervalla munitionum, quæ ab noſtris nondùm erant confectæ, tranſire facilè poſſe videbantur, & qua id fieri poſſe putaret, ipſe docebat. Sed interceptis Garſiæ litteris, quâ parte hoſtes ad urbem venturi eſſent, Harcurio notuit, nam plures uno exemplo Garſiam ad Fuenſaldanium ſcripſiſſe non dubitabat. Stationes igitur eâ parte quàm proximè inter ſe locatæ fuerant: ſed eâ die denſa nebula fuit, quæ conſpectum etiam in propinquo ademerat, quâ freti hoſtes nihil in itinere ad uſquè Urbis portas offendêre, ita ut quà tranſiſſent, ne ipſi quidem ſatis ſcirent. Inſimulati Germani ſunt negligentiùs egiſſe cuſtodias, ſeu quia verum fuit, ſeu hujus rei culpam Gallis in illos rejicere viſum, qui videlicet externi, dein quod in itinere morati fuerant, huic calumniæ opportuni videbantur.

Eâ tempeſtate Carolus Caroli Britanniæ Regis nuper ſecuri percuſſi filius in Galliam venit, ab Ludovico cui conſobrinus eſt, & ab Annâ matre perhumaniter acceptus, prætereà regio cultu habitus, ta-

1649. metsi ab popularibus paternam hæreditatem adire, & Regnum capessere prohiberetur. Compendio quò Regem, atque Reginam matrem viserat, Germanifanum quò Henrica mater commorabatur, profectus est.

At Harcurius omisso sicuti diximus Cameraco, apud Castellum in Cameracensi agro stativa habuit. Tria modò passuum millia hostes aberant, atque ea vicinitas spem proximam faciebat pugnæ: sed hæc vana fuit, nam Leopoldus post receptas æstivorum initio Ypras, nihil antiquius habuit, quàm uti prælio abstineret, provideretque ut ne hanc jacturam aliquo operæpretio Harcurius sarciret.

Pacis quam in Germania sancitam fuisse diximus, legibus cautum fuerat, uti quædam oppida, aut arces ab Ludovico, Ferdinando, & Christinâ Sueciæ Reginâ in alieno solo per bellum capta, aut occupata dominis restituerentur. Ferdinandus item ab Philippo Hispaniæ Rege Frankendalium Carolo Ludovico Palatino restitutum iri receperat, tametsi neutri id facere consilium esset, Philippo quia Hispanis disciplina est nihil eorum quæ vi, aut dolo occupaverint, usquàm reddere, Ferdinando quoniam nihil nisi ex Hispaniæ Regis voluntate facit. Sed Imperii Ordines ex composito cum Gallis rationem iniêre, quâ utrumque adducerent, uti cupidissimè Frankendalium redderent: postulant eâ gratiâ aut ut Erenbresteïni-Petra (arx est Trevirensis Septemviri ad Rhenum posita) Septemviro Moguntino ab Ferdinando permittatur, dies dicatur antequàm Hispani Frankendalio abscedant, quæ ubi exierit, si nondùm abscesserint, ibi Erenbresteïni-Petra Gallis tradatur, quam reddere Trevirensi Septemviro debeant, ubi Hispani Frankendalium Carolo Ludovico Palatino reddiderint: aut uti Belfelda statim Gallis permittatur, quam item Frankendalio ab Hispanis reddito & ipsi reddant.

Erenbresteïni-Petram præsidio Ferdinandus tenebat, ereptam Gallis, quibus hanc Trevirensis Septemvir antehàc permiserat, neque quidquam Ferdinando in manu erat magis idoneum, quò suam de Frankendalio exolvere velle fidem ostenderet, ac nihil sibi de hoc ab Philippo retinendo cum eo consilii esse. Sed cùm alter vix Erenbresteïni-Petram, dimittere vellet, alter Frankendalium reddere planè nollet, res omnes inter Gallos, Suecos, & Imperii Ordines miscere studuêrunt. Carolo Palatino qui Legatus ab Christinâ Sueciæ Reginâ Nurimbergam venerat, per homines fidos persuadent, quoniam Frankendalii negotium ad Carolum Ludovicum Palatinum ejus propinquum, quàm ad Gallos magis attineret, æquius esse pignore huic caveri, quàm Gallis, seu Erenbresteïni-Petrâ, seu Benfeldâ traditâ. Id oppidum Argentorato haud procul egregiè munitum per hæc bella in potestate Suecorum fuit, cujus munitiones uti destruerentur, pacis legibus cautum fuerat, annitentibus Gallis, quoniam ab finibus suis in Alsatiam euntibus illàc futurum iter erat, quod interrumpi ab his qui tam firmum oppidum possiderent, nolebant: neque item Argentoratensibus

placebat hujus oppidi munitiones ſtare, contrà fœderis Monaſterienſis leges, ab quibus nuſquàm diſcedendum cuncti cenſebant. 1649.

Sed Carolus Palatinus Legatus Suecicus nihil ſe Gallorum operâ egere credebat, ut id negotium conficeret: hujus tanta apud Chriſtinam Sueciæ Reginam gratia fuit, ut hanc ipſi brevî nupturam fama eſſet. Pace confectâ in Germaniam venerat, qui omnibus Suecorum copiis Imperator eſſet, quò adducti plerique ſunt, uti crederent hanc irritam fore: nemini enim fiebat veriſimile hunc Imperatorem eſſe voluiſſe, uti pacem agitaret, ſed potiùs uti ſe per ingentia belli facinora, victorias, ac triumphos dignum Guſtavo Rege invictiſſimo generum, & Chriſtinâ Reginâ virum oſtentaret. Sed omiſſo bello ad pacis negotia porrò animum adjecit, neque tamen in his quidquam operæpretii fecit, quàm uti quod de Erenbreſteïni-Petrâ, aut Benfeldâ inter Gallos, & Imperii Ordines convenerat, id diſturbaret.

Namque Auſtriacorum, atque Hiſpanorum fraudis parùm gnarus haud ſatis intelligebat Erenbreſteïni-Petrâ, aut Benfeldâ Carolo Ludovico Palatino pignori oppoſitâ, nihil de Frankendalio poſthàc mutaturos: nam illa Septemviri Trevirenſis eſt, per cujus damnum ſibi Frankendalium retinere nihil penſi habituri fuiſſent, de Benfeldâ multò minùs ſoliciti futuri, quia in hac nihil damni facturi erant, cujus munitiones ubi ab Suecis Epiſcopo Argentoratenſi Auſtriaco reſtituerentur, dirutum iri cautum fuerat: at maximâ Auſtriacorum intererat neutram penes Gallos eſſe, quorum potentiam in Germaniâ creſcere nolebant, atque adeò nemini dubium erat, quin hujus rei metu ad Frankendalium Carolo Ludovico Palatino reſtituendum adducerentur: ſed hæc fruſtrà & Galli, & Imperii Ordines Carolo Palatino Suecico Imperatori, atque Legato narravêre.

Creſcebat in dies ſuper eâ re inter hunc, & Galliæ Legatos contentio, quæ uti deſineret *a* Valtortius denique Legationis Gallicæ apud Nurimbergam facilè princeps Imperii Ordinibus edixit, Regem ab Erenbreſteini, aut Benfeldæ petitione diſcedere, & quod eâ de re cum iis convenerat, id ipſis concordiæ, & rei publicæ causâ remittere, tantummodò hortari, uti Pacis leges de diruendis Benfeldæ munitionibus haud irritas eſſe vellent, quod ad libertatem Ordinum pertinere cuncti judicaverint. Id Imperii Ordines haud in levi gratiâ habuêre, quo fides ipſis ampliùs facta, magis rei publicæ, quàm ſuâ cauſâ Regem in pacis negotio omnia facta velle.

a De Vautorte.

Sed ea vix ſatis ſancita erat, cùm jam hanc Ferdinandus Imperator ludibrio habebat; huic Ulricus Vitembergus vir in Germaniâ Princeps dudum merebat cum unâ equitum alâ, item alii Tribuni duo cum his quibus præerant equitibus, peditibuſque, quos in ſpeciem exautoratos, atque ab Ferdinando dimiſſos ſtatim Lumiares Philippi apud Viadanam Legatus mercede conduxit, qui militaturi adverſum nos in Belgio ſacramentum Philippo dixêre, neque in Germaniâ quiſquam in Belgium abeuntes attinuit, tametſi in eâ re pacem violari ſatis ſcirent, cujus le-

1649. gibus cautum fuerat, ut ne quibus copiis adversùm hujus pacis participes militatum euntibus transitus daretur, atque hæc ab Germanis referenda saltem Gallis gratia videbatur, quorum simul, & Suecorum operâ pacem cum pristinâ libertate adepti fuerant. Sed id more hominum evenit, qui ubi sibi benè est, aliena parùm curant, magisque memores injuriæ, quàm beneficii sunt.

Dum Harcurius apud Castellum in Cameracensi agro, Leopoldus haud procul stativa habebant, hic Sfondratum ad Legiam amnem, & Oceanum versùs dimisit, sicuti quidpiam operæpretii eò Hispani molirentur: commeatus omnibus qui in eâ regione sunt locis imperati, prætereà agrestium magnus ad opera faciunda numerus, apud Neoportum scaphæ complures conquisitæ. Sed illîc Palüavius Clerembaltius, cum equitibus mille ducentis, ac duobus peditum millibus apud Ouvinkercam stativa habebat, paratus, intentusque quocúmque hostes flecterent, eò præsidium validum introducere. Fuêre qui existimarent Sfondratum ab Leopoldo dimissum uti Sylva-Mottæum Castellum, quod nostri præsidio tenebant, reciperet: verùm ubi Harcurium castra moturum fama vulgavit, subitò Sfondratus est ab Leopoldo revocatus.

Mazarinus ægrè tulerat obsidionem apud Cameracum solutam fuisse, ac tametsi introducta auxilia fuissent, tamen Harcurium & numero, & virtute militum fretum oppugnare oppidum, ac denique expugnare potuisse credebat. Contrà factiosi ad Urbem lætari id ipsi secùs evenisse, nullâ rei publicæ curâ, quam per Mazarini damna perditam, aut saltem labefactatam velle nihil pensi habebant. Sed Belfortius, & Gondius singillatim, *Malè consultum Cameraci incæptum* dictitabant *dignum temerariis autoris consiliis exitum habuisse: neque id Mazarinum rei publicæ, sed suæ causâ designasse, qui ad exemplum Balagnii, sibi Cameracum ab Rege dono dari voluisset, cum agro vicino, quibus finibus Balagnius quondam obtinuisset possidendum: hæc hospitem, atque advenam moliri, quo munitus adversùm leges, has impunè violare, rem ipsam publicam, & privatas cujusvis invadendo possit. Ipsum eâ gratiâ Picardiam provinciam, Ambianum Urbem, atque Arcem, Peronam quæ sit in finibus agri Cameracensis affectare. Regem ut ne ad Urbem veniat prohibere, quoniam eò cuncta pro lubidine facere pudor sit Senatu coram, atque omnibus bonis.* Ea res plebis animos afficiebat maximè, cui ex Regis ad Urbem commoratione ingens compendium est, atque adeò facilè erat hujus odia in Mazarinum fovere, qui Regem foris attineret. Ipse tamen nihil his permotus de re publicâ benè, ac fortiter per reliquum æstivorum gerendâ cogitabat.

Hunc inimicos, æmulos, hostes de gratiâ reconciliandâ, aut de pace sanciundâ secum agere lubentem sinere diximus, uti pro temporum varietate isthæc aut porrò faceret, aut omitteret. Nicolaus Bagnius Pontificis Nuntius, atque Michaël Morosinus Venetorum apud Regem Legatus perpetuò cum eo de pace Ludovicum inter, & Philippum agebant, quibus hujus studium de more ostentabat. Penneranda tametsi

in Hispaniam se per Galliæ fines redire subitò velle simulaverat, cujus rei gratiâ ab Rege Diploma postulaverat, quo id tutò sibi facere liceret, restiterat tamen usque in Belgio, neque detrectabat cum Mazarino de pace colloqui: nam illi eadem quæ huic cautio erat, simulare videlicet Philippum nequaquàm pacem abnuere: prætereà rebus nostris haud sicut antehàc ex voto fluentibus æquiores se quàm apud Monasterium Vestfalorum pacis conditiones habiturum sperabat. 1649.

Igitur hujus colloquii specie Mazarinus in Agrum Cameracensem proficiscitur, qui non longè ab Valentianis abest, quò Penneranda venturus erat. Apud Castellum in hoc Agro Harcurius stativa habebat, quò consilium Mazarinus cum eo, Villaregio, ac Pralinoplessio Equitum Tribunis, (uterque cum Mazarino venerat,) atque cum cæteris Ducibus habuit. Nihil operæpretii per reliquum æstivorum fieri posse visum: sed una cura fuit sublevare finitimæ Picardiæ plebem, longiùs in hosticum progrediendo, uti Belgarum copiis exercitus aleretur. Igitur placuit Harcurium si quà fieri posset, Scaldim traducere copias, atque insulam ingredi, quæ ab Amandi-fano nomen habet, intactum usquè hostium agrum, opimumque. Mazarinus quamdiù in stativis fuit, cum omnibus, & cum Ducibus maximè colloqui familiariter, uniuscujusque patienter seu querelas, seu sententias audire, habere liberaliter, colere donis, ac munusculis, in convivium adhibere, prorsùs cuncta alia facere, queis & primorum, & vulgi gratia colligitur.

Germanos potissimum benignè Mazarinus appellavit, habuitque, & quia aut negligentiæ in custodiis, aut proditionis ubi auxilia ad Cameracum transierant, insimulati fuerant, eos hac culpâ liberavit: nam Regis litteras ad Oëmum Tribunum attulerat, quibus Rex Germanorum fidem, æquè ac virtutem collaudabat, ostendebatque procul ab his proditionis abesse suspicionem. Id ipsis necesse fuit, quos majores non ab omni culpâ modò, probrove, sed & ab ipsâ culpæ opinione vacuos esse voluêre: eo hunc ab quo in se vulgata sit in jus vocare tenentur, atque ita expurgare se, uti Judex hanc falsò vulgatam videri decernat, quod ni quis fecerit, aut ubi si cesset, improbus, intestabilisque habetur, huic decedunt omnes, aditum, sermonemque defugiunt, ut ne ipsi consimiles habeantur.

Dudùm Leopoldus ex copiâ rerum suspicabatur Harcurium Scaldim copias traducere tentaturum: quod uti prohiberet, per omnes ripas, ac vada valida disposuerat præsidia, atque munitiones ubi opus esse existimaverat maturè objecerat. Apud Neovillam tamen posse amnem trajici spem nactus Harcurius, eò cum sclopetariorum equitum suâ, atque Condæi alis, prætereà his quibus Arnaldus Corbevilla Tribunus est, properat, agmen gravioris armaturæ equites clausêre. Neovilla vicus est paulò infrà Buchaïnum ad Scaldim: ex adversò loca sunt paludosa castris habendis importuna, quò minùs Harcurium eò conaturum Leopoldus existimaverat trajicere amnem. Ipse apud Denaïnum Cœnobium paulò inferiùs ad eumdem Scaldim castra habebat, qui ubi nun-

1649. tiatum eſt ad Neovillam Gallos adventare, idoneum eò qui ripam adverſam defenſarent, militum numerum mittit: hi ſclopetis noſtros vicum ingredientes primùm infeſtavêre, qui viciſſim perforatis ædibus, quæ propiores amnem erant, & ipſi adversùm hoſtes crebras emisêre glandes: ſclopetarii equites ſicuti diximus fuêre, quibus diſciplina eſt equos ſicubi opus eſt omittere, & pedibus pugnare: gravioris armaturæ equites intereà inſtructi in ſubſidiis fuêre, opperientes peditum quæ ſubſequebantur copias, cum impedimentis, tormentiſque.

Harcurius vir impiger ſubitò Broglium, & Belieropleſſium cum idoneo quemque equitum numero dimittit, qui ſuprà, atque infrà Neovillam explorarent, ſi quà fluminis trajiciundi major aliò facultas foret: ipſe circonſpectans apud Neovillam omnia, dum obverſatur amnis ripæ, fortè glans ab hoſtibus qui ſtabant ex adverſo emiſſa hominem ita afflixit, uti quod non fecerat vulnus, prohibente bubalico tegumento, id ab medicis ſubitò fieri neceſſe fuerit, ex quo graviſſimo dolore affectus eſt: tamen equo ſe ſtatim imponi juſſit, factuſque obviam agmini peditum advenienti, hos ad amnem imperat deſcendere, pars ante ſe aggerem jacere, alii ſclopetis infeſtare hoſtem, donec levi perfectâ munitione omnes eminùs quantùm intercedente fluvio licebat, acriter rem geſſêre: ſimul nando Poloni, atque alii aliâ parte in adverſam evadunt ripam, funes queis ſcaphæ, atque alia navigia faciliùs traducerentur, dein pontem ex arundinibus confectum religant: plures ita tranſvecti amnem muniunt ſeſe, arcentque hoſtem, cæteri ſubſequuntur.

Leopoldus quem cum omni exercitu adventurum, pugnaturumque eâ die plerique arbitrabantur, & noſtris in fluminis tranſitu occupatis, atque ut ferè fit perturbatis interventurum, non ceſſavit modò, verùm etiam quæ habebat apud Denaïnum caſtra munitiſſima, iis continuò movit, Valentianaſque urbem in propinquo item ad Scaldim validiſſimam conceſſit. Perfecto intereà qui ab noſtris inſtitutus fuerat ſuper amnem ponte, omnia tormenta, atque impedimenta traducta, caſtraque Harcurius eadem apud Denaïnum, quæ anteà Leopoldus, habuit.

At is ſeu virtuti ſuorum diffidens, ſeu re apud Cameracum in tuto collocatâ ſatis habebat Harcurium prohibere, ut ne quid ſimile aliò tentaret, apud Valentianas Scaldim exercitum traduxit, ut amnis ſicut antehàc mutatâ modò ab utriſque ripâ intercederet: ſed nondùm omnes Leopoldus traduxerat copias, cùm equites Galli, Germanique ab Harcurio præmiſſi advenêre. Noviſſimum hoſtium agmen in Valentianarum ſuburbio reſtiterat, ſexcenti equites, mille ducenti pedites fuêre, Lotharingi veterani omnes: hos noſtri acriter adorti parùm initio profecêre, nam in viis cavis, inter hortos, ac macerias haud timidi reſiſtebant, ac tametſi equites pulſi, pedites tamen nihil territi glandibus propugnabant. Tormenta ab Urbe, atque ſclopetarii ab mœnibus haud quaquàm intereà ceſſabant, quod etſi Lotharingis addebat animos, tamen noſtris tanta virtus, atque audaciâ fuit, ut hoſtem propulerint: his Villequierus, & Belieropleſſius cum Harcurii ſclope-

1649.

tariis equitibus subsidio venerant, qui persequentes hostem in suburbium ipsum unà introiêre, compluresque inspectante qui intrà portas Valentianarum erat Leopoldo ab nostris cæsi, quanquàm deterrendis iis ab suburbii ingressu primæ hujus ædes incensæ fuerant.

[a] Steinvilla qui peditibus Lotharingicis præerat ab nostris captus, abductusque est, unus modò Helvetius Vicecenturio desideratus ex nostris, [b] Entraguæus dùm hostes propiùs urbem persequitur, ab his vicissim captus est, atque abductus: omninò & apud Neovillam, & apud suburbium ab Harcurio præclarè, ac more institutoque suo gesta res est. Sed hæc ad summam belli haud magnoperè pertinebat, nam oppidis in hostico potiri, is demùm belli fructus est, quem nostri quotannis ante civilem tumultum capiebant: contrà hostes hoc anno Ypras, prioribus æstivis Landrecium, atque Armentariam, & Curtracum receperant, ita primùm Sociarum Civitatum ubi ab fœdere discessêre, dein nostrâmet culpâ, & partium lubidine Galliæ fortuna mutata.

[a] Steinville.

[b] Entrague.

Sed Harcurius traductis Scaldim copiis opimo hostium agro potiebatur, qui sicuti insula Scaldi, Scarpâ, atque Sanceto amnibus continetur. Is frugum fertilissimus ex Amandi-fano sicuti diximus nomen habet, quod oppidum ad Scarpam, Condæum è regione ad Scaldim positum est, item Duacum ad Scarpam è Valentianarum regione. Apud Duacum validum Leopoldus equitum, peditumque collocaverat præsidium, urbi, simul & agro tuendis: haud procul ab urbe statio erat equitum, neque longè ab eo loco Harcurius posuerat castra, qui & ipse pro castris stationem equitum habebat: hæc vicinitas hortabatur, ut hostium custodiam pelli juberet, qui id ipsum sicuti res monebat, suspicati ab Duaco venêre subsidio suis.

Harcurius tunc cùm maximè quæ huic incœpto usui erant parabat, quatuorque equitum qui in statione erant turmis totidem turmas alias adjunxit, quas omnes ad hostem duxit. Comitati sunt Imperatorem Villequierus Legatus, Quincæus, & Roncerollus castrorum Præfecti, multi prætereà nobiles, adolescentesque primarii, qui virtutem, famamque Harcurii secuti voluntate, atque sumptibus suis in eo exercitu militabant. Inter hæc nuntiatum adventare hostes, qui tametsi majore quàm nostri numero erant, tamen ab Harcurio ultrà fossam quæ viæ militari ab latere fuit, pulsi sunt. Eò Croatarum equitum manus (septingenti fuêre) catervatim sicuti advenerant, redintegrant pugnam, quos Villequierus, Quincæus, & Roncerollus præclarâ Nobilitatis quæ voluntate militabat operâ usi fudêre, atque fugavêre: tantum hostis persequendi studium plerisque fuit, ut ad urbis portas modò cessarent, ægrè ab Præfectis, Tribunisque, atque ab ipso Imperatore denique retracti, tametsi ab mœnibus, turribusque sclopetis, ac tormentis peterentur.

Dum hæc foris geruntur, intereà domi plerique omnes Mazarino invidere miserè: sed huic singillatim Condæus ex negatâ rei navalis Præfecturâ, ac multis aliis de causis in dies infensior erat, neque huic ægrè fuerat Cameraci incæptum sicuti prædixerat, secùs cessisse. Hic

1649. tùm ad Aulam redierat, quæ dudùm apud Compendium morabatur: cumque Senatus, Populuſque Regem ad Urbem redire magnoperè cuperet, Condæus ut id fieret palàm, ac publicè autor erat, jubenti magis, quàm conſulenti ſimilis, atque Gaſtonem ut idem ſentiret, diceretque compulerat, nihil admodùm obſtante Rivierâ, quo magis operâ ſuâ Mazarinus apud Gaſtonem egeret, atque ita Cardinalatum adipiſceretur denique, ad quem habendum hujuſcemodi opportunitatibus, ac magis neceſſitatibus egere ſe ſatis intelligebat. Mazarinus tametſi veriſimile erat hunc daturum operam, ut Aula foris agitaret, uſquedùm omnem adversùm ſe Senatûs Populique invidiam tempore dilapſam judicaret, tamen cùm omnis ei rei interjecta mora augendæ magis, quàm minuendæ invidiæ eſſet, nihil obſtitit quò minùs fine æſtivorum Aula de more rediret ad Urbem, quæ res ab omnibus jamdiù exoptata cunctis in Urbe Ordinibus lætiſſima accidit. Regi igitur, atque Reginæ matri advenientibus Mombaſonus Præfectus Urbi, Mercatorum Præfectus *a* Feronius Præſes cum aliis Urbanis Magiſtratibus obviam proceſsêre, dein frequens effuſa portis multitudo feſtivis clamoribus hanc celebrantes diem, & feliciter Regi, atque Reginæ matri precantes, Mazarinus in rhedâ unà cum his erat, ſicut eos ipſe reduceret, nec tùm ob eam rem inviſus plebi.

a Le Preſident le Feron.

Intereà Harcurius ad Arleuxium habebat caſtra, quid faceret incertus, quando ab hoſte nulla fiebat pugnandi poteſtas, qui & ipſe apud Amandi-fanum ſtativa habebat, quod oppidum ad Scarpam poſitum eſſe diximus. Nam Leopoldo cautio erat, uti perpetuò caſtra ad amnem locaret, uti quâ parte amnis noſtri adventarent, eâ relictâ trans amnem eſſet in tuto. Valentianas, atque Duacum quæ oppida in eâ regione validiſſima ſunt, atque tùm præſidiis inſtructiſſima, oppugnare tam vicino hoſte temerarium videbatur, atque etiam Buchaïnum: reliquum erat, ut ad Condæum Harcurius adjiceret animum, haud ita firmum, magnumque, ſed in hoſticum procedere volenti opportunum: nam ubi Scaldim eò trajeceris, nulla Bruſſellas uſque flumina tranſitu difficilia intercedunt. Igitur Arleuxio movit, idem & Amandi-fano fecit Leopoldus, ut ne hoſti opportunus foret, atque ad Mortaïnum conceſſit, quò impedimenta præmiſerat, ut expedito agmine ab Amandi-fano, ſi eò duceret hoſtis, abſcedere copia eſſet. Harcurius Valentianas versùm iit, atque haud procul urbe poſuit caſtra, ſtatimque equites quingentos, & millia peditum duo Gallos, Germanoſque qui Condæum obſidere inciperent præmittit, ipſe de ſecundâ vigiliâ eòdem ducit, ſuburbium per Broglium caſtrorum Præfectum occupat, ac perforatis ædium muris oppidi foſſæ eſt appropinquatum, atque continuò admota tormenta.

Qui oppidum defenſabant, ii eminùs, & cominùs propugnabant acriter, tantâque agebant vi, ut Harcurio veniret in mentem hunc eſſe primum, eumdemque ultimum eorum conatum, atque egregiè tum ſuſtentatâ re deditionis conditiones ſi honeſtæ ferrentur, accepturos.

Sed

Sed hunc ea ſpes fruſtrata eſt, quamobrem acriùs ab noſtris geſta res eſt, tantumque tormentis labefactata ſunt circà oppidi portam omnia, ut ad hanc brevì aditum fore nemo dubitaret. Iterùm igitur mitti ad Præfectum placuit, qui atrocia minaretur, ni protinùs deditionem faceret. Sed ubi tergiverſatur, porrò tormentis mœnia quatiuntur, quo factum eſt, uti ſubitò obſides mitteret, ac ſibi viciſſim mitti poſtularet, & quas Harcurius ferebat conditiones, eas lubens acciperet. Secundùm has deditum Harcurio cum Arce oppidum eſt, quo Præfectus cum quingentis peditibus, & equitibus quinquaginta eſt egreſſus, atque hi omnes ſicuti convenerat, Valentianas cum idoneo præſidio deducti ſunt. Miſſi intereà fuerant ab Harcurio Grancæus Legatus, & [a] Igbius Anglus Caſtrorum Præfectus, cum equitibus mille ducentis Gallis, Germaniſque, qui vicos, & Caſtella ad Haïſnam amnem propinquum aut metu, aut vi redigerent in poteſtatem, ut ex his locis exercitui, Condæique præſidio frumenti, cæterique commeatûs copia eſſet, quod ab his factum eſt ſedulò, atque in caſtra prædâ onuſti cum aliquanto captivorum numero rediêre.

1649.

[a] D'Igby.

Finem æſtivorum hoſtes opperiebantur, quo Harcurium, atque omnem exercitum longiùs in hyberna intrà regni fines abire neceſſe erat, atque tum recipiundi Condæi copiam fore ſatis ſcibant, quod damni intereà uſque facerent, parùm ad ſummam rerum pertinere: Una igitur Leopoldo cura erat, necubi noſtris opportunus foret. Ita in aliquâ re occupatis haud procul aderat, ne latè vagarentur, ubi vacui erant, longiùs, neque tamen unius diei itinere abſcedebat. Igitur ubi Condæum captum videt, ab Mortanio quò acceſſerat, Tornacum Urbem magnam, atque opulentam diſceſſit. Difficiles noſtris tum erant commeatus, tametſi omnis ager obnoxius, atque omnia præter urbes loca in poteſtate eſſent: ſed in illas convecta fuerant pleraque omnia, quo fiebat, ut ex Galliâ frumentum advehere neceſſe eſſet. Apud Guiſium fuerant horrea inſtituta, quod ab Condæo bidui carros ducentibus itinere abeſt, intercedunt hoſtium oppida, atque in his valida erant equitum præſidia, quæ commeatus prohiberent, Landrecium, Cameracum, Queſnoïum, Valentianæ, prætereà viarum anguſtiæ, quæ paucos unà capiant, atque adeò inſidiis opportunæ: ut ab his tuti eſſent commeatus, magno equitum numero qui præſidio eſſent opus erat.

Conſumpto propè omni quem Grancæus, atque Igbius adduxerant commeatu, præterquàm quod ex eo in horrea apud Condæum collocatum fuerat, annonæ inopia in exercitu ſubitò futura videbatur: cui ut Harcurius præverteret, Villequierum Legatum cum tribus equitum millibus, ac trecentis ſclopetariis peditibus Guiſium dimittit, qui commeatus advehi juberet, atque his præſidio eſſet, dati qui adjutarent Quincæus, & Beliero-pleſſius Caſtrorum Præfecti. Hi Guiſio redeuntes apud Romirium cum carris quibus annona vehebatur pernoctavêre: Queſnoïum in propinquo eſt, quò hoſtes equitum duo millia, ſclopetarios pedites mille habuêre: hi noctu oppido egreſſi lo-

1649. cum insidiis opportunum insederant, apud rivum quemdam altero ab oppido lapide, Vilersio vico haud procul: eò nostris longiori, atque adeò tenui agmine transeundum erat, propter viarum angustias, neque primi ultimis, neque hi illis subsidio esse poterant.

Primum quod Quincæus ducebat agmen, id quidem rivum, atque angustias intactum ab hostibus superavit, commeatusque unà erat: sed ubi novissimum quod Beliero-plessius ducebat, angustias ingredi cœpit, ibi verò equites hostium mille, cum manipulis sclopetariorum è latebris consurgunt, prodeuntque, & nostros acriter aggressi magnoperè urgent. Beliero-Plessius nihil hostium impetu territus, hunc cum duabus modò turmis inhibet, intereà dum sex aliæ rivum, atque angustias & ipsæ superant, dein propulsis tantisper hostibus postremò ipse cum suis duabus turmis ultrà rivum, & angustias evasit. Sed & eò hostes ab viarum gnaris aliquo circuitu deducti brevî advenêre, quos numero trecentos Beliero-plessius cum aliis recentibus equitum duabus turmis excepit, propulsavitque. Ex hostibus cæsi ampliùs centum, atque aliquot vulnerati, captique, octo modò è nostris desiderati, turmæ unius dux *a* Sasseyus dum cupidiùs hostes persequitur, ipse ab his captus, abductusque est. Aderat Villequierus qui ab primo agmine ad novissimum ubi suos premi senserat subitò venerat, & cum eo Quincæus, atque alii, intervenit & pugnantibus Roncerollus ab Harcurio missus obviam Villequiero, ac commeatui, cum millibus equitum duobus & sclopetariis mille, quo faciliùs hostis pulsus ad Quesnoïum usque est, dein reliquum itineris nostri pacatum habuêre.

a De Sassey.

Cùm sub æstivorum finem difficiliores in dies commeatus essent, Harcurius ab Condæo Brussellas usque equites dimisit, qui vastarent agros, vicos, villas, castellaque expugnarent, atque inde frumenta avehérent: id & factum ad usque amnem Sabim, quò Grancæus Malbugium oppidum, Esderam Castellum, atque alia loca cepit, diripuitque: postremò vastatis circùm Condæum undequâque, aut direptis omnibus, ita ut cùm frumenti, tùm pabuli inopiâ eò agitare exercitus porrò nequiret, Harcurius oppido præsidium eduxit, videlicet haud satis firmo ad propugnandum, usquedùm ab finibus Regni succurretur, nam longiùs in hostico positum est. Dein exercitum quamdiù frumenti, atque pabuli copia fuit, in hostium agro circumduxit, alia aliò stativa habens, maximè Legiam versùs, quo Sfondratus quidpiam moliri videbatur. Sed is opportunitatem nactus cum Harcurius longiusculè abesset, Sylvamotæum Castellum quintâ die postquàm oppugnare cœperat, coëgit ad deditionem: post paulò Harcurius plerasque omnes copias in hyberna dimisit, ipse verò ad Aulam rediit. At Beliero-plessius cum aliquanto equitum numero post Harcurii discessum in hostium finibus porrò commorari jussus est, & quid reliqui ipsis consilii foret, explorare: nam tametsi annus in exitu erat mense Decembri, nondum tamen quiescebant, sed quidpiam Legiam versùs

moliri velle videbantur, aut si quò aliò spes rei benè gerendæ foret.

1649.

Eo Beliero-plessius equites Pernas ducit, quò stativa per octiduum habuit. Illînc discedere parabat, atque ad id copiæ instructæ erant, cùm per exploratores certior factus est, ad se hostes venire. Igitur quà adventabant educit agmen, struebatque ipsis insidias, cùm advenientium excitus strepitu cum paucis equitibus obviam procedit, atque prælium incipit: at qui in insidiis erant, ii vano metu adducti profugêre, ita ipse qui primùm relaturus pedem pugnaverat, ut hostem ad locum insidiarum pertraheret, tum resistere coactus est, ac statim misit, qui suos bono animo esse juberet, atque ordines restituere, dum ipse rem sustentat: tanta intereà ejus, atque horum qui unà erant virtus fuit, ut hostem propulsarent. Sed is paucitate nostrorum cognitâ procurrit iterùm, ac ni equitum turmæ duæ subsidio venissent, Beliero-plessius, cæterique summo in periculo versabantur: propulit tamen hostem denuò, dein agmine paulisper constituto iter ad Regni fines sicuti constituerat ingreditur: locum apud novissimos ipse deligit, ratus sicuti res monebat, hostes crebris præliis iter nostrorum morari conaturos: sed quoties id incœpêre, toties ab eo, atque ab aliis qui claudebant agmen, inhibiti, pulsique sunt, donec nostri incolumes Auxium Castellum ad Autiam amnem pervenêre.

In Italiâ, atque in Hispaniâ citeriori nihil admodum aut ab nostris, aut ab Hispanis est hoc anno gestum, tametsi his magna copia fuit: nam in Provinciâ Italiæ finitimâ, item in Aquitaniâ, quæ ad Pyrenæum pertinet, tumultuatum ab popularibus, atque adeò quæ in Italiam, & in Hispaniam decretæ fuerant copiæ, eæ pleræque in provinciâ utrâque manere jussæ sunt. Provinciam obtinebat Ludovicus Valesius Aletsius Comes, sicuti antehàc memoravimus, cui cum Aquensi Curiâ intercedebant simultates. Curiis juris dicundi, qui provincias obtinent, iis bellicæ rei cura est: his Nobilitas quæ arma tractare solet, illis plebes quæ se Curiarum judiciis adversùm Nobilitatis potentiam, atque injurias munitam vult, favere solet: cæterùm in instituendis Curiis, qui provincias cum Imperio obtinent, eorum moderandæ potentiæ Reges studuisse aiunt, huic alteram opponendo. Nam sicuti natura, ita & res publica contrariis sustentatur.

Vidimus suprà Baremium ex Aquensi Curiâ fidem Senatûs implorantem, atque postulantem, ut illi adjumento esset, quo regium Edictum de augendo in hac Curiâ Præsidum, & Consiliariorum numero, ut alteris modò per vices Jurisdictio semestris esset, dum alteri quiescerent, ac præterea de unâ Libellorum Classe instituendâ abrogaretur. Contrà tum Aletsius Comes summâ ope nitebatur, ut Aquensis Curia de jurisdictione semestri, ac de Libellorum Classe Regi morem gereret, quod nî sponte faceret, hanc vi adigere parabat, atque eâ causâ Richelium navibus longis Præfectum, ac multos nobiles, & milites secùm Aquas Sextias adduxerat: prætereà adduxerat quempiam, qui unum ex novis Consiliariorum in Aquensi Curiâ institutis Magistra-

1649. tibus ab publicanis coëmerat, operam daturus, ut in hanc Curiam admitteretur: hanc Aletſii haud gratuitam operam eſſe dictitabant, ſed venditatam publicanis, quibus horum Magiſtratuum venditio certâ pecuniâ in ærarium collatâ permiſſa fuerat: eo in Aletſium Curiæ Aquenſis invidia ingens, & in emptorem novi Magiſtratus tantum odium fuit, ut hunc inter Centuriones, Vicecenturiones, atque alia militiæ munia obire ſolitos complures ex Aletſii comitatu unà cibum capientem ſex homines perſonati, ut ne cognoſci poſſent, interfecerint. Aletſius hanc cædem vindicare in noxios parat, pergitque ſummâ ope niti, ut Edictum de Semeſtri Juriſdictione, & Libellorum Claſſe in Aquenſi Curiâ promulgetur. Aquenſes Præſidum, atque Conſiliariorum hortatu arma capiunt, *a* Carſius Comes Legatus in Provinciâ, & per Aletſii abſentiam pro Prætore eſſe ſolitus cum imperio, Curiæ, & Aquenſibus favebat, cui multitudine freto cùm Aletſius ſe imparem ſentiret, ei fidem dedit, ſeſe nihil prohibiturum quò minùs Aquenſis Curia poſt biduum ſicuti antehàc jus diceret, quod quidem facere prohibita fuerat, donec Edictum de quo memoravimus promulgaret.

a Le Comte de Carſe.

Intereà Aletſius clàm milites in urbem introducebat, quo factum eſt, uti plebes fraudem ſentiens arma caperet denuò, & Carſio, atque *b* Braſio Barone, aliiſque ex Curiâ ducibus in Aletſii milites qui ſe in Prædicatorum plateâ pro loco, & tempore muniverant, impetum facerent: cæſi pauci, arma cæteris adempta, atque urbe omnes emiſſi ſunt: Senatus verò contrà quàm Rex juſſerat, habitus, decretumque uti poſthabito de Juriſdictione Semeſtri, & Libellorum Claſſe Edicto porrò haberetur, Carſius in Provinciâ pro Prætore eſſet cum imperio (ita Aletſium in ordinem redigebant) qui tum apud Aquas ſextias Conſules erant, facti videlicet ex Regis, aut Aletſii voluntate, & qui negotia provinciæ procurabant, ii conjicerentur in carcerem, Braſius, atque Segueranus qui antehàc Conſules fuiſſent, in hoc etiamtùm Magiſtratu eſſent, uſque dùm alii ſubrogarentur.

b Le Baron de Bras.

Iterum hoc anno in Provinciâ motum quidpiam eſt: apud Dragnignanum oppidum Judex quidam necatus fuerat, de cujus cæde uti quæſtio haberetur, quoſdam è ſuo Ordine Aquenſis Curia eò miſerat, quos armati equites, pediteſque ſecuti fuerant præſidii causâ: poſt paulò Carſius trecentos equites, ſclopetarios ſexcentos eódem miſit, quod quidem ſibi injurioſum ratus Aletſius, neque injuſſu ſuo cuiquam in Provinciâ quam obtinebat, milites cogere licere, continuò cogit ipſe copias, nobiles ſibi fidos evocat, quibus Aquenſes occurrêre: ſed ab Santandreâ, Villafranco, Adretſio, Francamonte, Sanfronſio, atque aliis fuſi fugatique ſunt: dein eò miſſus ab Reginâ Joannes *c* Stampæus Valancæus è Conſilio regio pacem Aletſium inter, & Curiam Aquenſem, Carſiumque conciliavit, pacataque demum Provincia eſt.

c D'Eſtempe de Valençay, Conſeiller d'Eſtat.

In Aquitaniâ Curia, Populuſque Burdigalenſis adversùm Bernardum *d* Nogaretum Spernonium rem acriùs, atque pertinaciùs geſſêre. Is provinciam ſicuti Spernonius pater antehàc, tùm obtinebat, ab

d Le Duc d'Eſpernon de Nogaret.

quibus se dudùm graviùs habitos Burdigalenses querebantur. *Superba patris, filiique fuisse imperia, nepotem a Candalium adolescentem cui eadem provincia destinetur, probè similem avo, patrique esse, atque adeò nullum superbè in se imperitandi finem fore. Tubæ-Castellum quod Urbi instar arcis sit, Spernonio animos facere, uti quodcumque lubitum sit, id adversùm se incipiat audaciùs, quo sublato minorem homini malefaciundi facultatem fore.* Intereà misêre ad Regem, Reginamque matrem qui expostularent injurias, Spernonio provinciam adimi, atque alteri decerni flagitarent. Sed ea res Aulæ parùm probabatur, cùm quia præter morem erat, provinciam cuipiam datam adimere, pro lubidine plebis plerumque inconsultissimæ, tùm quòd Mazarinus sibi Spernonium adjunctum volebat, consiliumque erat homini uti *b* Martinossia sororis filia Candalio Spernonii filio nuberet.

1649.

a Le Duc de Candale.

b Martinossi.

Primùm Regina Burdigalam misit *c* Vayerum Argensonum virum gravem è Consilio regio, qui omni ope niteretur Burdigalensem Curiam, Populumque cum Spernonio reducere in gratiam: quæ res tam difficilis fuit, atque aspera, uti sæpiùs inter plebis tumultuantis turbas ipse, filiusque dum has sedare student, vitæ discrimen adierint. Sed qui Burdigalâ missi ad Aulam fuerant, ubi in Mazarino nihil auxilii esse vident, Condæum adière, quem ipsi iniquum esse scibant. Is nusquam hos sibi rejiciundos, sed magis accuratè, ac liberaliter habendos censuit, si forte posthàc sibi, (ut sunt humana) usui esse possent. In Aquitaniâ Burdigalenses domi, forisque bellum adversùm Spernonium sumpserant, quod variâ fortunâ gerebatur: nam extrà mœnia oppidani plerúmque minùs valebant, *d* Chambaretus è vicinâ Nobilitate his Dux erat, homo senex, neque satis belli sicut hodie geritur sciens.

c Le Vayer d'Argenson.

d De Chambaret.

Is Liburnum versùs eos duxerat, haud procul Urbe, quò Isla Duranium amnem influit, sex armatorum, ad septem millia fuêre, quibus ex improviso intervenêre *e* Marinus Comes, atque *f* Serra item Comes Castrorum Præfecti ambo, ille cum maritimâ, atque Aquitanicâ Legionibus, hic cum Crequii equitum alâ: ipse Spernonius aderat cum pleràque quam evocaverat nobilitate, & sclopetariis equitibus, quos custodiæ causâ habere solent ii, qui provincias obtinent, ac denique Candalii filii equitum levis amaturæ turmâ, veteranus omnis miles adversùm urbanum, tyronem, & collectitium, qui continuò diffûgit: Chambaretus modò cum paucis nobilibus generis, & pristinæ virtutis memor restitit, & gloriosam mortem fugæ consilio prætulit.

e Le Comte de Marin.
f Le Comte de la Serre.

Cùm id Burdigalensibus secùs cessisset, haud difficulter cum Spernonio in gratiam rediêre, quod idem tamen Senatus nihil Populi exemplo permotus abnuit. Sed Spernonius hujus Ordinis audaciæ ulciscendæ studio, ab Reginâ ut ab Jure de more dicundo interdiceretur postulavit, id decretum quidem in Consilio regio, atque huic rei per duos Consilii regii Apparitores conficiundæ Regina Gastonem Joannem Baptistam *g* Comingium Custodum corporis Ducem delegit: sed hæc tentata co-

g Le Comte de Cominge.

1649. ram ipſo apud Burdigalam Spernonio Populum ad priſtinam revocavit inſaniam, ita ut Spernonius, atque unà Comingius incœptum omittere, ac ſtatim abire coacti ſint. Comingius tamen haud deſpondit animum, atque Portas oppidum ad Garumnam venit, eò & ab Senatu Burdigalenſi venêre quidam, ſed nihilo magis tùm profecit, quàm antehàc profecerat Argenſonus.

At Chambareto mortuo Burdigalenſes *a* Salbovium Marchionem ſibi Ducem delegerant: hic apud Petrocorios clarus genere novis rebus, atque factionibus perpetuò ſtuduit, Gaſtonis Sectam ubi ab Rege Ludovico fratre deſciverat ſecutus, atque tùm ex veteri diſciplinâ adversùm Regem filium arma ſumere nihil penſi habuit: idem fecit mox *b* Luſignanus Marchio, ac poſtremò *c* Theobonus. Sed *d* Guionetum aiunt ſuadere Buillonio voluiſſe, uti Burdigalenſibus Imperator eſſet: ille ſpecie pacis ab his miſſus ad Aulam, contrà quæ ad bellum gerendum pertinebant, ea pro virili apud Urbem agebat, cum factioſis in Aulâ, & in Senatu conſilia conferens, ac maximè cum Belfortio, & Gondio.

a Le Marquis de Sauvebœuf.
b Le Marquis de Luſignan.
c De Theobon.
d Guionnet.

Poſtquàm neque Argenſonus primùm, neque poſteà Comingius quidquam de pace ab Burdigalenſibus impetrare potuerant, pertendebantque ipſi poſtulare, uti Spernonio adimeretur Aquitania, atque alteri traderetur, Mazarinus quid facto opus eſſet haud ſatis expediebat: nam ſi his morem gereret, metuebat uti Condæus hanc ſibi provinciam dari vellet, ex quo majus rei publicæ periculum fore arbitrabatur, quàm ex Burdigalenſium in Spernonium odio, belloque. Sed viſum ad eos virum & virtute, & dignitate conſpicuum mittere, ac præterea moderatiſſimo ingenio, atque adeò conciliandæ inter diſſidentes paci aptiſſimo. Is fuit Pralinopleſſius Equitum Tribunus, qui rectà Blaïam contendit: arx munitiſſima eſt ad Garumnam amnem, paulò infrà Burdegalam. Ubi eò advênit Burdigalenſes Tubæ-Caſtellum oppugnabant, ab quo incœpto nequicquàm eos deterrere conatus eſt: cùm verò Spernonius nihil eò auxilii potuiſſet introducere, poſtremò deditum eſt, ac ſubitò ab Burdigalenſibus dirutum, qui tanto operæpretio facto nullis conditionibus adduci ad pacem poterant, niſi ſi Reginæ placeret Spernonium amoveri.

Intereà *e* Daugnionus Comes cum Claſſe Garumnam erat ingreſſus, multaque in propinquo Burdigalenſibus inferebat damna, quibus denique permoti Pralinopleſſio auſcultare decrevêre. Is in has conditiones pacem dedit, Ut ne Tubæ-Caſtellum donec Rex legitimam ad imperandum ætatem attigiſſet, reficeretur: oppidani portorio quodam ſuper vino in urbe, qui accolunt aliquâ ſectionum parte levarentur: quæ dicta, factave per hunc tumultum eſſent, ea ne cui fraudi, vel noxæ forent. Sed qui ſibi maximè, non Senatui, Populoque Burdigalenſi bellum gerendum ſumpſerant Luſignanus, & Salbovius, & qui cum his congruebant alii nihilò ſeciùs in Hiſpaniam miſêre, qui pecuniam ad belli ſumptus peteret. Hic ad Aro Comitem cujus maximè

e Le Comte du Daugnion. Louis Foucaut.

operâ ad omnem rem publicam administrandam Philippus Rex utitur, deductus est, atque ab eo comiter, & liberaliter habitus: nihil tamen priùs in eo negotio sibi faciundum Aro est arbitratus, quàm satis sciret, quæ Factionis opes apud Burdigalam essent, & quem ex eâ fructum Philippus capere posset. 1649.

Eò *a* Battevillam qui finitimam Aquitaniæ Guipiscoam provinciam obtinet, hominem Sequanum Burdigalam ire jubet, qui ubi advênit cum multis ex Curiâ, & cum aliis sæpiùs consultavit palàm, ac publicè, sicuti Burdigalenses sui juris facti sibi amplum, atque magnificum esse ducerent, ab duobus potentissimis orbis terrarum Regibus coli, atque amborum habere Legatos, alterum in Urbe, alterum in propinquo, consultarentque utrius amicitiam mallent.

a Le Baron de Batevil-le.

In Italiâ postquàm Caracena Franciscum Atestinum Mutinæ Ducem ad pacis conditiones adegerat, nostrosque dedito Pompanesco, atque aliis hybernis Cremonensi omni agro abscedere coëgerat, omnem porrò belli gerendi cogitationem [illegible]isisse videbatur, totus in apparandis iis quæ advenienti ab Ger[illegible] [illegible]ariæ-Annæ Hispaniæ Reginæ accipiundæ perhonorifica visa. Hæc apud Tridentum cum Ferdinando fratre Pannoniæ, seu Ungariæ Rege erat, Ferdinandi III. Imperatoris liberi ambo, ac Philippo IV. Hispaniæ Regi sororis filii, cui absenti nuper apud Viadanam illa nupserat, datâ utrimque, atque acceptâ conjugali fide, quod Philippi nomine ab hujus qui aderat Legato factum. Tunc verò nova nupta ad virum deducebatur, quam Ferdinandus frater in Hispaniam usque prosequi decreverat, sed Hispanos nolle aiebant, uti Mediolanum prætergrederetur.

Hunc rumor erat Mariam Theresiam unicam Philippi filiam sibi uxorem expetere, atque unà Hispaniæ Regnum quod virgini dotale futurum est, ni Philippo patri filii ex hac secundâ uxore nascantur. Regina apud Mediolanum tantisper commorata Finalem petiit, eò navim conscensura. At intereà dùm adventaret, Pimientus qui Hispanicæ Classi Prætor erat, Reginamque in Ligustico mari opperiebatur, apud Oneliam Sabaudiæ Ducis oppidum, agrumque exscensionem fecerat, ac regionem hanc ad mare positam occupaverat, quæ posteà ab Sabaudiæ Duce haud difficulter recepta est. Reginam Finalem petentem Caracena comitabatur, qui tametsi ab Sabaudiæ Duce per Pontificis Nuntium Reginæ verbis postulaverat, ut huic tutò per vicina illius finibus, atque præsidiis loca iter habere liceret, idque facilè impetraverat, copias tamen iisdem admovit finibus, atque alias in eam quam Linguas appellant regionem secum duxit, quæ Reginæ præsidio forent: hæc regio ab Subalpinis, Montisferrati, & Mediolanensi Agris ad Ligures pertinet.

Ubi navim Regina conscendit, Caracena primùm Oneliam quantùm fieri posset muniri jussit, quam Finalis Præfecto attribuit, dein Cebam, atque Albam Pompeiam Sabaudiæ Ducis oppida tentavit, ab illâ quam magno apparatu oppugnare aggressus erat, infectâ re, nec

1649. ſine damno diſcedere coactus. Reliquum æſtivorum utrimque factæ prædæ, ac Mediolanenſium rogatu Caracena operam dedit, uti copiæ quàm diutiſſimè in hoſtico morarentur, quo breviora, atque adeò minus gravia popularibus hyberna forent. Eâ gratiâ in Biellenſem Sabaudiæ Ducis Agrum copias immiſit, Biellam ipſam occupavit, infirmum oppidum, atque eò quamdiù commeatûs, & pabuli copia fuit, commoratus eſt, dein disjectis oppidi munitionibus Novembri denique menſe abiit, exercitumque in hyberna dimiſit.

Gallicis in Italia copiis *a* Barius Santauneſius Marchio præerat, de quo ſæpiùs memoravimus, Villa Guidonis Villæ filius Subalpinis, & Sabaudicis, *b* Verrüæ Comes equitatui, qui omnes bonam rei publicæ operam hoc anno navavêre. Sed quia hanc Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis magis, quàm noſtris opibus in Italia ſuſtentatam oportebat, Rex principio anni huic Trinum, Suſam, Civaſium reddiderat, quæ Ludovicus pater, dein ipſe ſicuti fidei illius pignora præſidiis tenebat: ſed tempus monebat, ut alter alteri ſine pignore fidem haberet, quæ certè Sabaudiæ Duci ad ultimum integra fuit, atque ita ſe per hæc æſtiva geſſit, uti ſine ullo in Italia damno noſtro exacta ſint.

a De Barry Marquis de S. Aunés.
b Le Comte de Verrüe.

Sed in Italia pridem Sabaudiæ Duces qui cis, tranſque Alpes, atque in ipſis montibus regionem ſatis amplam obtinent, ſibi Reges noſtri adjunxêre, ita ut plerúmque fœdera, atque affinitates interceſſerint. Poſteà verò quam Ludovicus XIII. Rex Carolum Gonſagam *b* Novioduni ad Ligerim in Galliâ Ducem cui Mantuæ, atque Montisferrati Principatus hæreditate obvenerant ita tutatus fuerat adversùm Auſtriacorum, & Hiſpanorum arma, ut in utriuſque Principatûs poſſeſſione permanſerit, hunc primùm Ludovicus, dein hujus nepotem Carolum Mantuæ Ducem (nam filius ante patrem mortem obierat) benignè habere, fovere, rem eorum, atque dignitatem tueri. Hoc & Ludovicus XIV. atque Anna mater porrò faciebant, quin & Caſalium ad Padum totius Italiæ munitiſſimum oppidum, Arcemque Ludovico XIII. ab Carolo Noviodunenſi permiſſa Ludovicus filius etiàm tùm præſidio tenet, adversùm Philippi, atque Hiſpanorum vires, doloſque tuenda, quod antehàc ſæpiùs ingenti ſumptu, ac magnis exercitibus trans Alpes miſſis Ludovicus pater fecerat. Sed neſcio quo pacto accidit, uti Carolo nepoti maturâ ad uxorem ducendam ætate nemo cogitaverit gallicam dare, atque in eâ re Hiſpanos antevenire, qui Elizabetham Claram Eugeniam Auſtriacam Alberti Oenipontani Archiducis filiam dedêre: quo factum eſt, uti proximo anno Ferdinandus III. Imperator Eleonoram Caroli ſororem viciſſim uxorem duxerit, atque adeò hic totus Auſtriacus factus fuerit. Anna Maria Ludovica Aurelia Gaſtonis filia Ferdinandi Imperatoris conjugio ob genus regium, & ingentes divitias, prætereà ob alia quæ mulieres deceant ornamenta longè dignior erat, ſed ea res tentata ſeriùs eſt, atque ab Hiſpanis quorum in poteſtate Ferdinandus eſt, diſturbata.

c Le Duc de Nevers.

Præter Sabaudiæ, & Mantuæ Duces, Odoardus Farneſius Parmæ, & Pla-

& Placentiæ Dux ultrò ad Ludovici XIII. Regis partes pridem accesserat: de cujus hominis adversùm Mazarinum simultatibus, aut aperto potiùs odio diximus, quoniam se ab illo desertum, ac Barberinis quem spoliarent, permissum credebat. Suprà diximus hunc Olympiam Aldobrandinam Camillo Pamphilio Pontificis fratris filio nuptam voluisse, quod ex sententiâ factum fuerat. Sed quod Odoardus ex his speraverat nuptiis, Innocentium videlicet futurum in Aldobrandinæ mulieris adolescentis, ac pulchellulæ potestate, id verò prohibente ut ne illa in Pontificis conspectum aut omninò, aut rarò veniret Olympiâ socru secùs cessit: quin & hæc ultionis in Odoardum avida quoniam suam apud Pontificem gratiam ab nuru præreptam voluisset, quæ antehàc Urbanus in illum de Castro oppido, atque Ducatu designaverat, ea ut ab Innocentio instaurarentur, operam dedit. Sed quod Olympia adversùm Odoardum incæperat, id hoc intereà mortuo Ranucio qui ipsi successit filio fraudi fuit. Ranucius Ludovicum Regem demortui patris exemplo colebat, observabatque, qui tamen in Philippum, atque Hispanos propensior erat. Adversùm hunc igitur Innocentius Pontifex eadem quæ antehàc Urbanus in Odoardum patrem est aggressus, Castrum videlicet nobile, atque opimum prædium in Agro Romano Pontificibus obnoxium publicando, aut Cameræ (sicut aiunt) Apostolicæ addicendo. Id æris alieni specie faciebat, quod Ranucio Romæ ingens erat, conflatum ab majoribus, cui solvendo oppositum fuerat pignori prædium. Sed hic, quemadmodùm antehàc Odoardus pater, secum ab Pontifice sicuti cum privatis hominibus agi haud æquum censebat, neque tamen ullam æris alieni dissolvendi quæ honesta, & commoda esset, conditionem abnuebat: at nihilò seciùs Pontificii rem urgere, prædii fructus auferre velle, atque alia propè hostilia specie juris facere.

1649.

Inter hæc Castri Episcopo mortuo, huic alium Pontifex suffecerat, nihil consulto Ranucio præter majorum morem: nam tametsi Pontifices sibi jus esse credant, ubicúmque Episcopos creandi, ac maximè in Italiâ, id tamen vix facere solent in regionibus alieno imperio subjectis, inconsulto earum Principe, quò gravius Ranucio fuit, id in se Pontificem comitatis omisisse, atque eò res evasit denique, uti qui Episcopus Castri ab Pontifice creatus fuerat, is Castrum iter faciens necaretur. Cædes hæc atrox omnibus visa, quam Pontificii Ranucio tribuêre, neque indè id profectum facinus dubitabat quisquam, atque adeò Castrum tùm ex formulâ ab Pontifice publicatum, & Cameræ Apostolicæ addictum, conjunctumque. Sed oppidum Ranucius præsidio tenebat, quod Pontificii oppugnare sunt aggressi: ipse Gaufridum quemdam habebat Scribam Odoardo patri antehàc carum, acceptumque, & cujus consilio maximè, judicioque in omnibus quæ agenda, aut administranda erant, patris demortui exemplo utebatur. Hunc Ranucio autorem fuisse aiebant interficiundi ubi ad Castrum proficisceretur, Episcopi: præstereà ubi Pontificii oppidum oppugnabant, Gaufridus

1649. ducem se Ranucii quas auxilio mittebat copiis voluit esse, homo militiæ insolens, qui facilè ab Pontificiis fusus, fugatusque est, atque adeò hujus auxilii spe destitutus qui Castro Præfectus erat, hoc denique Pontificiis dedidit.

Cùm igitur Gaufridi de Castro consulta, factaque aspera omnia, fœdaque evenissent, horum culpam, atque invidiam si in hunc Ranucius rejiceret, hanc ab se quodammodò amoturum est arbitratus: quamobrem de illo more majorum supplicium sumpsit, sicut hic unus tanti facinoris, atque belli autor fuisset, ita miser, & temeritatis, & ambitionis capite pœnas pendit. Hic honesto in Provinciâ loco natus erat, primam carminibus condendis dederat operam, quæ Odoardo linguam nostram ediscere aggredienti haud inepta visa fuerant: cæterùm neque eâ re, neque aliâ ullâ clarus fuit. Sed omnibus Italiæ Principibus ægrè erat Pontificem ex alieno crescere, quod ne huic, aut cuiquam alteri in Italiâ eveniat summa unicuique illorum cautio est. Eo Philippus Hispaniæ Rex Italiæ Principum ipse facilè, ac longè princeps, & Ferdinandus Etruriæ Dux operam dedêre, uti pax inter Innocentium Pontificem, & Ranucium sanciretur, atque hujus legibus caveretur Castrum modò penes Pontificem fore, usquedùm ille æs alienum propter quod oppositum pignori fuerat, dissolveret. Id eo breviter commemorandum existimavi, ut ostenderem bellum civile nobis non domi modò, sed ubique fraudi fuisse: nam ubi Italiæ Principes nihil in nobis præsidii esse sensêre, ad Hispanos sese applicavêre, atque hos nobis omissis coluêre.

In Hispaniâ Barcinone, atque omni Cataloniâ nostros pellere Hispanis hoc anno maximè consilium fuit, atque eâ gratiâ copias ab Germaniâ accersiverant: prætereà Classem probè instruxerant, Reginæ suæ primùm ab Italiâ in Hispaniam advehendæ, dein quæ, ubi hæc advenisset, ante Barcinonis portum stationem haberet. Classi Pimientus sicuti suprà memoravimus, Prætor erat: quinqueremes viginti duas, bellicas grandes (Galiones appellant) habebat triginta, milites erant in navibus permulti, qui exscensionem facerent. Apud Ilerdam, circúmque ea loca Joannes Garayus peditum octo, equitum tribus millibus præerat, inter quos Galli antehàc ab Hispanis capti, contrà sacramenti religionem, & captivorum morem, militare coacti sunt. Garayo Imperatori Franciscus Tuttavilla Legatus, Albukercus equitatui Præfectus fuit, tormenta quindecim omnis generis in eo exercitu habuêre.

Maturè movere decreverant, sed moram attulit tardior Classis quæ Reginam vehebat adventus: neque priùs quàm sub Septembris finem Garayus ab Ilerdâ profectus est. Primis ad Junedam, secundis castris ad Spugam-calvam venit, biduumque viis muniendis moratus propiùs Montem-album habuit castra, oppidumque noctu oppugnare aggressus postridiè capit, simulque octoginta milites ex Fabregi Cohorte, cum uno qui his præerat Centurione. Marsinus in Catalonia nullo in Schombergii, qui provinciam obtineret, locum suffecto, pro Prætore

erat: qui tametsi hoste multis partibus inferior, tamen haud despondit animum, evocatisque mille quingentis ab Balaguierâ, Cerverâ, atque Arbecâ peditibus ad Sarcalem cum omni equitatu consedit: quingentos pedites Barcinonem miserat, qui navalibus præsidio essent, quâ parte Barcinonenses verebantur uti Pimientus cum Classe quidpiam adversùs urbem moliretur. Ubi Garayum apud Montem-album esse Marsinus factus per exploratores certior est, ipse ad Piram passibus ab hostibus vix mille quingentis est progressus, cum equitum alis quinque, & sclopetariis ducentis, ut hostem ab incœpto aut averteret, aut retineret. Garayus in Tarraconenses campos descendere constituerat, quod non est facere ausus, donec ab Tarracone duo millia peditum obviam missa, ac equites quingenti, cujus præsidii fiduciâ movit denique, & quò intenderat duxit. Hunc apud Montem-album quatriduum hærentem equites nostri, qui in stationibus custodiæ causâ erant, crebrò lacessivêre: sed ubi tantas hosti subsidio copias venisse Marsinus videt, Pirâ, dein Sarcale discessit, ut ne invitus pugnare cogeretur.

1649.

Hostes apud ea loca, nostri apud *a* Rupefortium in propinquo habuêre castra, dein Garayus Tarraconem contendit: eò quæ navibus advectæ fuerant copiæ Garayo conjunctæ sunt, qui continuò omnem exercitum ad Constantinum oppidum duxit. Id quatriduum ab quadraginta modò militibus quibus præerat Gasto Centurio è Vaillaci Cohorte defensum, postremò deditum est: Salo ad mare oppidulum item ab duobus Hispanorum millibus eò missis haud difficulter est expugnatum, Classis ab mari tormentis murum petebat, sexaginta qui propugnaverant, pars cæsi, alii capti cum ipso Præfecto Beniamino, sex acceptis strenuè rem gerendo vulneribus. Ita hostes Barcinoni appropinquabant, quò adeò Marsino visum Cohortes Gallicas quinque, cum Helvetiis mercede conductis, & octingentis equitibus mittere, his omnibus Nestierus Castrorum Præfectus præesse jussus. Intereà hostes Sitiem ad mare duodecim ab Urbe passuum millibus occupaverant, locum infirmum, & ab paucis popularibus, additis qui præessent Gallis tantisper defensum.

a Rocafort.

Eò Garayus rescivit Barcinonem copias Gallorum ingressas, quæ præsidio essent, quod quidem præter ejus spem evênit, qui Barcinonenses libertatis apprimè studiosos haud quaquàm commissuros existimaverat, ut hanc Gallorum fidei crederent, atque adeò sibi cum unis oppidanis rem fore, qui belli rudes haud satis ad propugnandum idonei videbantur. Paulò antè Petrus *b* Marca Coserantii Episcopus qui pleraque Regis negotia in Cataloniâ procurabat, Visitatorem appellabant, atque Josephus Margaritus Catalanus magnæ apud populares autoritatis, præthereà per Proregis absentiam pleraque facere, aut statuere solitus, complures proditionis suspectos expulerant Urbe, atque hanc *c* Jovisque Montem proximum, qui instar Arcis est, ampliùs muniverant, populares armaverant, atque in varia præsidia distribuerant.

b Marca Evêque de Conserans.

c Monjuic.

1649. Ibi verò Garayus animadvertit quæ animo agitaverat, ea difficilia, atque aspera si pertenderet, fore.

Marsinus verò uti quid hostis moveret, quantùm fieri posset, exploratum haberet, *a* Lasarium cum alis equitum quatuor apud Villafrancam Panadis stativa habere, atque hostem qui apud Sitiem erat, observare jubet, & si ad sese veniat, abscedere, quæ res facta ex sententiâ est. Nam cum omni equitatu Albukercus Villafrancam contendit, sequebatur agmen peditum, qui si opus foret subsidio essent. Lasarius de hostium adventu per speculatores certior factus, suos in equis armatos, instructosque oppido educit, atque Martorellum versùs iter instituit: hostes ut qui multò plures essent, acriter insequuntur, nostri haud timidi resistunt, remque primò sustentant, ac suæ virtuti confisi consistunt denique, dein pars procurrit in hostem, & gladiis rem cominùs gerit, restitantibus aliis, si quid duriùs accidat: id factum quinquies donec Martorellum nostri pervenêre: septem turmarum Duces ex hostibus cæsi, præhereà equites quadraginta, Albukerco equus confossus, Gaspar Cüeva frater ejus satis cum periculo vulneratus est: tres è nostris omninò desiderati, *b* Chaussius qui turmam Brisonis fratris Vicarius ductabat, Garanciera, & Roquefelus Vexillarii. Hæc nostrorum tametsi recedentium virtus Garayum edocuit, eos vix posse vinci: præhereà è suis castris complures diffugiebant militiæ pertæsi, quia nullum dabatur stipendium, hi Barcinonem veniebant, quò & viaticum, & per Galliæ fines transeundi copia dabatur, uti sese domum aut aliò reciperent: id ut ne & nostri facerent, Barcinonenses *c* Bezonsio Quæstori nostro mutuam pecuniam in militum stipendium dedêre, tantus erat in Hispanorum potestatem recidendi metus.

a Le Marquis de la Fare.

b De Chaussy. De Garanciere. De Roquesel.

c De Besons Intendant de l'Armée.

Posteà loci Marsinus ad Andreæ-fanum habuit castra, veritusque ut hostis diutiùs in Panadese agro moraretur, atque Barcinonensibus, cæterisque Catalanis diuturna militia ægrè esset, hostem sibi ad sua tutanda avertendum, revocandumque censuit, quoniam numero longè superiorem vi pellere nequibat. Itaque *d* Josephum Dardennam Illæ Comitem è Catalanâ nobilitate, qui in nostro exercitu Castrorum Præfectus erat, cum suâ equitum alâ ad Iberum amnem dimittit. Apud Dertosam, Flixium, aut circùm ea loca tres equitum alæ erant, quæ Dardennam sequi jussæ, præhereà Monpuillianus cum peditibus mille sexcentis. His fretus copiis ac duobus tormentis Dardenna Valentianum agrum ultrà Iberum ingressus est, vicos complures, atque oppida, Castellaque parùm firma multa cepit. Ea res Valentianos adeò perculit, uti Mantuam Carpetanorum ad Philippum Regem, atque in castra ad Garayum mitterent, qui utrumque docerent de fortunis suis. *Pecuniam ab se uti Dertosa, atque Barcino expugnarentur exactam, quorum neutrum factum, ac ne tentatum quidem sit, sed agros suos, atque vicos, oppida, atque castella vastata, hostem in patriæ sinu esse, qui ni properè arceatur, sibi consilium capturos.*

d Joseph Dardenne, Comte d'Ille.

Hæc Garayum impulêre, ut omisso planè incœpto militum tria

1649.

millia naves conſcendere juberet, qui Valentianis auxilio eſſent: ipſe ut expedito agmine faciliùs digrederetur, impedimenta omnia, atque tormenta apud Tarraconem reliquit, Monte-albo, atque aliis, præter quàm Sitie locis præſidia deduxit, atque Ilerdam undè primùm venerat contendit. Neque Marſinus omiſit hoſtium inſiſtere veſtigiis, donec Ilerdam ſeſe recepiſſent, quidpiam in itinere per equites factum, ſed nihil ad belli ſummam. Marſinus antequàm ab his diſcederet locis, Balaguieram, Arbecam, atque Cerveram idoneum copiarum numerum quæ præſidio eſſent, dimittit: nam hæc loca haud procul Ilerdâ poſita ſunt, ipſe cum Balthazaris equitum Alâ, equitibuſque aliis ad Iberum contendit, ut Illæ Comiti auxilio foret: nam præter tria militum millia navibus ab Tarracone ad Valentianos dimiſſa, Garayus Michenenſem versùs pedites mille, atque equites mille ducentos miſerat, qui noſtros in medio deprehenderent, ac cæderent.

Sed Illæ Comes maturè ſeſe Dertoſam receperat, cujus rei nuntio ad Marſinum allato hunc Flixium versùs ire, atque eò agitare jubet, qui omnem ultrà Iberum regionem tutaretur, item alios aliò, qui provinciam tegerent, dimittit: ſimul Neſtierum Sitiem versùs ire jubet cum duabus equitum alis, qui locum obſidere inciperet, ipſe ſubſequi certus, ut hoſtes inde pelleret, nam horum vicinitas Barcinonenſibus moleſta fore videbatur: at illi diffiſi ſeſe locum tenere poſſe ante Neſtieri adventum munitiones disjecêre, atque abſceſsêre: quo factum eſt, ut Hiſpanis tanti conatus, ſumptuſque potiundæ Cataloniæ hoc anno facti fruſtrà fuerint, magnaque è provinciâ conſervatâ laus Marſinum ſecuta ſit: ſed hujus partem maximam Barcinonenſes habuêre, qui nihil ſumptui, aut labori pepercerant. Igitur ubi Barcinonem rediit, lætiſſimis omnium animis accipitur, mutuæque gratulationes factæ, dein popularium copiæ ab Marſino dimiſſæ, gratiæque pro navatâ ſedulò, atque fideliter operâ actæ.

Poſtquàm Aula ad Urbem ſicuti antehàc memoravimus, redierat, qui Mazarinum oderant, ii Condæum ſatis jam ſuâ ſponte huic infenſum ampliùs ſtimulabant, uti cum eo palàm inimicitias exerceret. Complures Mazarino ex repulſis offenſi, alii qui ab eo ſe quidquam impetrare poſſe diffidebant, Condæum ſectari cæpêre, cæteri Gaſtonem, pauci Mazarino fideles mansêre. Qui in Aulâ ſunt, ii ſerere inter optimates odia, ex quibus partes enaſcantur, magnoperè ſtudent: nam tunc hi ſibi non bonos modò, atque eos qui alicujus rei ſint, ſed & cujuſcumque generis homines adjungere nituntur, iis favent, atque patrocinantur. At Mazarinus adversùs Condæum, atque aliorum invidiam munimenta quærere, Picardiam provinciam quæ haud procul ab Urbe eſt affectare, ſimul Ambianum oppidum magnum, atque Arcem, prætereà Peronam, utrumque in eâdem provinciâ, quibus uti Præfecti, atque omni provinciâ Ellebovius ipſe, qui hanc obtinebat, ſibi cederent, pretio efficere ſtudebat. Sed hi ſeu majus ab eo pretium ſperavêre, ſeu id huic obſequi parùm placebat, ſe negavêre provin-

1649. ciam, aut oppida ab Ludovico XIII. suæ fidei credita, dùm Ludovicus filius per ætatem alieni juris esset, deponere, ac id se satis piè, aut fideliter facere posse.

a Le Duc de Chaulne.

b Le Vidame d'Amiens.

Eâ tempestate Honoratus *a* Chalnius Dux mortem obiit, in Picardiâ Legatus Ellebovio, prætereà Ambiano oppido, atque Arci Præfectus: utrumque Munus Ludovicus XIII. Chalnii filio *b* Ambianorum Vicedomino quod post mortem patris gereret, pridem mandaverat. Igitur eo mortuo filius properè Ambianum petit, Arcemque ingreditur, ut hujus habendæ Mazarino spem adimeret, atque eò frumentum, & omnis generis commeatum convexit, prætereà ut adversùm hunc abundè munitus foret, sese Condæo dedit in clientelam, & fidem. Honoratus Chalnius præter Ambianum, atque in Picardiâ Legati Munus, Arvernos diversissimâ parte provinciam obtinebat, quam nulli ab Reginâ decerni curæ Mazarino fuit, non hujus habendæ consilio, sed ut cum Chalnii filio rationem iniret, quâ Ambianum sibi tradere animum induceret. At ferox juvenis sibi paternam provinciam eripi violentiùs ferens ad Mazarinum scripsit procaciùs, quàm par erat, nihil se amicitiæ ejus indigere, aut quidquam huic obsequi velle: cæterùm ubi quod velis invito alio facias, adversùm hunc maledictis quæ nihil juvant, parcere satiùs videtur.

c Le Duc de Nemours.

Sed jam omnes Condæi in Mazarinum odio freti licentiùs multa in eum dicebant, faciebantve, & quod lubebat ab eo postulabant audaciùs. Amedeo Sabaudico *c* Nemorosio Duci quæ provincia primùm vacua foret, ejus habendæ spes facta fuerat, eò Arvernos sibi tribui postulabat, neque ipsi magnoperè curæ erat, quid de his Mazarinus haberet consilii, cum se esse deputans, cui hanc ultrò tradere deberet provinciam, indignabaturque hunc in eo negotio tergiversari. Sed qui Mazarino tantoperè adversari cœperat Condæus, is huic in eâ re æquus fuit, quo factum est uti Nemorosius Arvernos petere desineret, quæ diù vacua provincia fuit, ex disciplinâ Mazarini, ut hujus habendæ spe nonnullos in officio contineret.

Chavignium antehàc emissum custodiâ, sed rure agitare jussum memoravimus. Is ubi Condæum Mazarino palàm infensum videt, illius præsidio sibi adversùm hunc utendum esse constituit: Condæi igitur fidem implorat, quo ad Urbem redire sibi copia esset: hic negotium suscipit lubens, cùm uti Mazarino ægrè faceret, tùm uti talem hunc virum sibi hoc beneficio magis, ac magis adjungeret. Igitur Condæus ab Reginâ impetrat, uti Rex ad Chavignium scriberet, significaretque licere per se, ut ad Urbem veniret: hunc iis litteris Administrum Regni sicuti dudùm erat, Rex appellavit, prætereà Mazarino curæ fuit, uti Rex id se ex ejus sententiâ fecisse per litteras diceret, neque tamen eâ causâ magis Chavignius ut eâ de re ad eum scriberet, aut posteà gratias ageret, adduci potuit, sed totam Condæo acceptam retulit.

d Le Marquis de Jarzé.

Eâ tempestate quidpiam de *d* Jarzæo Marchione Ixionis Fabulæ haud absimile narravêre, quod huic per Condæi clientelam impunè

1649.

fuit: ita hic qui alicujus rei essent, eorum suscepto patrocinio, opes suas augere studebat. Anxius intereà Mazarinus erat, quo pacto tantam hominis vim, atque audaciam leniret, aut ita deluderet, ut ne sibi damno foret: huic igitur multa quæ ingentia, atque hominis virtute digna viderentur, per interpretes proposuit rei navalis Præfecturæ loco, atque inter alia uti Sequanorum fines exercitu regio fretus ingredi, urbes oppugnare, capere, atque omnem provinciam subigere vellet, quam huic Rex traderet, præctereà *a* Montempelicardum oppidum Sequanis finitimum, cum vicino omni Agro, quem Rex eâ gratiâ commercaretur: eâ de re missus ad Montispelicardi Principem est *b* Eruardus, qui Condæum ipsemet monuit hanc rem per simulationem ab Mazarino agi. Sed huic curæ fuit, ut isthæc, atque ejusdem modi alia Condæo oblata vulgus sciret, atque crederet hunc ingentia, nimia, nimis alta postulare, quæ huic salvâ Regis Majestate, atque republicâ tribui nequirent. Isthuc eò similiùs vero videbatur, quod ea in Regem, ac rem publicam Condæi merita essent, ut his quantavis præmia vix satis digna esse viderentur: postremò cum eo continuò agere, huic animum explendi studium ingens simulare, atque ita tempus trahere visum, intereà dùm Rex adolesceret.

a Montbeliard.

b Eruard.

In Urbe quidpiam adhuc pravi, atque nuperi moris erat, conventus, atque circuli habebantur, libelli famosi vulgabantur, ubi potissimùm de Almerico auditum huic iterum summam Quæsturam mandatam: sed eam rem Condæi, non Mazarini voluntate factam plerique dixêre: nam illius gratiâ fretum Almericum Reginam, ac Mazarinum coëgisse, uti sibi summa Quæstura antehàc abrogata redderetur, cùm frustrà antehàc ut ne abrogaretur Gastonis fidem implorasset, cæterùm Condæus sibi usui futurum existimabat, si summum Quæstorem haberet in potestate. Seu igitur Condæi, seu Mazarini voluntate iterum Almerico mandata summa Quæstura est, Mazarinus ut hujus rei leniret invidiam, Avauxium qui pridem alter ex summis Quæstoribus creatus fuerat, neque hunc fermè gesserat Magistratum, ejus tunc obire munia, atque huic Almericum collegam esse optimum factu est arbitratus, nam famam Avauxii integram Almerici adversæ præsidio fore: neque tamen Avauxius multa summæ Quæsturæ munia gessit, Almerico omnia ad se trahente, quoniam huic & audacia, & rei Quæstoriæ magna peritia, & cum publicanis, ac cæteris qui hanc tractare solent, vetus consuetudo inerat: illi autem ad alia altiora, atque excellentiora idoneum ingenium est.

Sed ubi nihil ex summâ Quæsturâ iterum Almerico mandatâ turbarum, aut tumultûs in Urbe fuit, aliæ quæsitæ causæ ad discordiam sunt: tædebat enim factiosos, tamdiù rem publicam quietam esse, atque in rem suam esse ducebant, Mazarinum sentire, nondùm adversùm se Senatûs, Populique odia desiisse. Pigebat complures ex Senatu hunc jamdiù frequentem habitum non esse: eo quidpiam factiosi sibi moliendum decrevêre, quo Classibus convocatis opus esset, rati

1649. videlicet id ubi semel factum foret, alia ex aliis eventura, quibus porrò fieri necesse foret, inter Aulam, & Senatum futuras ex eo lites, atque alia consiliis suis opportuna.

Usuræ annuæ creditæ Regibus ab civibus pecuniæ Urbanorum Magistratuum, seu Urbis fide malignè solvebantur, partim eorum ad quos ea res pertinebat fraude, atque avaritiâ, partim quod pecunia ad id quanta opus erat deesset, tametsi harum usurarum jamdiù vix paulò plus quàm pars dimidia solveretur: isthuc sæpiùs creditores commovebat, uti frequentes ad Urbis ædes vaderent, clamitarent, minarentur seu Urbanis Magistratibus, seu his quorum munus erat isthæc solvere, dictitando utrosque aut indiligentiùs operam dare, ut ex provinciis destinata ei rei pecunia corrogaretur, aut hujus partem sibi ipsis per varias artes sumere. Eo primùm his movere lites in eâ Senatus Classe, quæ cæteris sub anni finem cessantibus juri dicundo tamen operam dat: hæc vetuerat ut ne earum usurarum creditores posthàc coïre vellent, turbarum initium metuens. Hi autem è suo numero quatuor deligunt, qui suo omnium nomine providerent, atque agerent quidquid ad usurarum solutionem suis quamque temporibus exigendam pertineret, Syndicos appellavêre, *a* Carretonium videlicet in alterâ libellorum Classe Præsidem, Jolium apud Prætoris Urbani Tribunal Consiliarium, Portalium Advocatum, & Costuram civem Parisiensem.

a Le President Charreton. Jolly, Conseiller au Chastelet. Portail. Des Coustures.

Sed hos Senatus, aut quæ pars hujus in majori Classe jus dicebat, perperàm delectos videri decrevit, vetuitque iterùm ut ne creditores aut ad urbis ædes, aut aliò coïre vellent. Syndici ad Inquisitionum confugiunt Classes, quæ sæpiùs majori Classi adversæ negavêre Syndicos tolli posse nisi ab universo Senatu, quem eâ causâ frequentem haberi necesse sit. Id primario Præsidi Molæo quidam dixêre, qui Mercatorum Præfectum, atque Urbanos alios Magistratus accersit, eò & venêre delecti ex Senatûs Classibus, ac frequentes usurarum creditores. Molæus eâ de re se in majori Classe mox acturum recipit, daturumque operam uti rectè, atque ordine fiat: clamant creditores sese in Urbis Ædibus frequentes conventuros, uti quid sit opus facto consultent, neque se ab jure, & æquo prohibitos censere. Cùm id turbas, atque seditionem portenderet, lictores jussi sunt autores turbarum comprehendere, ac maximè Costuram cæterorum facilè principem: hunc lictores conquirunt diligenter, nec multùm abfuit, quin ab his comprehenderetur.

Belfortius sicuti res sua ageretur, ita injuriam Costuræ paratam apud Gastonem graviter expostulavit: conveniunt in Urbis Ædibus posthabito Senatûs decreto Creditores, statuuntque sibi ab Senatu libello postulandum, uti quæreretur in eos qui Costuram comprehendere voluissent, atque hic intereà unà cum omnibus usurarum creditoribus in Senatûs fide, atque tutelâ foret: Senatus in majori Classe libellum cum Actore regio ex formulâ communicandum decernit, atque omnia

omnia mitigandis creditorum animis porrò facturus videbatur. Sed qui exacerbatos malebant, ii quam ad id aptam credidêre fabulam, eam, exorsi sunt. Jolius unus ex Syndicis ad Carretonium ibat, rhedâ per vicum in quo hic agitabat vectus, cùm quidam insidens equo propior rhedam factus sclopetum breviorem in ejus brachium dirigit, quo hunc leviter ictum dixêre, atque continuò profûgit eques.

1649.

In vico concurrunt ad sclopeti strepitum, & Jolii clamorem omnes, atque inter alios Carretonius, clamant indignissimè factum, Carretonius properat in Curiam, sese, non Jolium cædere equiti consilium fuisse ait, in majorem Classem cæteræ conveniunt, & tametsi illa primùm decreverat, ut in equitem ab rerum capitalium Judice quærere-tur, tamen frequens Senatus, ut id Cognitoris regii operâ fieret, ac prætereà Quæsitores duos ex Senatu Joannem *a* Camporotundum, & Joannem Doujatium decernit, Carretonius in Senatûs fide, tutelâque esset: addiderat in sententiam Brussellus uti stationes ad Urbis portas haberentur, armandæ plebi iterùm, cujus operâ factiosi pro lubidine uterentur. Ubi Senatus frequens eâ de re habebatur, Boulaïus, de quo antehàc memoravimus, in aulâ erat, quæ proxima majorem Classem est. Illîc prostant multa quæ ad quotidianum cultum idonea sunt, in frequentibus mercatorum tabernis, quas ipse claudendas subitò esse clamat. *Arripienda protinùs arma, quando in his modò præsidium sit: quæri ad vincula qui usuras ab Urbe annuas sibi persolvi postulent: quos elegerint Syndicos, iis paratam fuisse necem in mediâ Urbe: id Carretonium Præsidem, id Jolium tunc cùm maximè apud Senatum expostulare. Prætorianos armatos, instructosque ad Belfortii, atque eorum qui Senatui Populoque faveant cædem: Senatum fortem quidem, sed Populo armato opus esse, ut adversùm Aulæ armatæ lubidinem rem publicam, atque omnes bonos tueri queat:* eadem aliis Urbis frequentibus locis narravit: dein Gondium adiit, quem de omni eâ re faceret certiorem. Huic consilium fuisse aiunt prodire in publicum, atque multitudinem si Boulaii oratione permota fuisset, magis, ac magis accendere: sed hunc ubi nihil plebem Boulaii oratio moverat, sibi cessandum existimasse, atque hunc denique Jolii fabula exitum habuit.

a Champrond, & Doujat, Conseillers de la grand'Chambre.

Boulaïus *b* Buillonii Lamarki gener est, cujus majores Sedanum cum vicino agro possedêre, quod postremò obtigit horum filiæ unicæ quæ Henrico Turrio Turenæ Vicecomiti nupserat. Is adeò Buïllonii cognomen assumpsit, & dotale uxoris prædium, tametsi ex eâ nullos susceperat liberos, sibi per Henrici IV. Regis gratiam retinuit, Lamarkis id in se recidere debere contendentibus. Lamarkus Helvetiorum regiæ custodiæ Dux erat, quod Munus sibi ubi mortem obiret, Regis Rescripto destinari Boulaïus postulaverat, quod quia fuerat negatum, eò Mazarino, atque Aulæ infensus erat.

b De Boüillon, la Marke.

Huic tamen, ac prætereà *c* Nigromonasterio, Matignoni, Marsillaco, & Beuvronio data Regis fuerant Rescripta, quibus se hos ubi ætatem Imperio legitimam attigisset Duces, ac Pares Franciæ creaturum

c Noirmoustier. Matignon. Marsillac. Beuvron.

1649. recipiebat, atque intereà loci quæ ad tantam attinerent dignitatem ea omnia cùm his, tùm eorum uxoribus tribuebat, præterea uxori Cæsaris Phœbi *a* Albreti Ponsii Miossani, cujus majoribus aliqua cum regiâ gente affinitas intercessit. Sed pudebat cæteros in Aulâ qui illis genere pares essent, dignitate impares fore, ac maximè eorum uxores, cui generi summa vanitas, atque ambitio est: nam Principes fœminæ, Reginæ assident, quod & idem Ducum, & Parium Franciæ uxoribus indultum est, cæteris aut standum, aut humi lassis requiescendum, quod iis molestum, neque tantum inter se, atque alias discrimen æquo animo patiuntur. Igitur qui tùm in Aulâ nobiles erant, ii sæpiùs convenire, & conloqui, indignari sibi paucos anteferri, neque id horum generi, aut meritis in Regem, & rem publicam, sed magis malefactis sicuti mercedem tribui, postremò ab Reginâ flagitare, ut ne quid hujus facere vellet, quæ his ex sententiâ respondit, atque ipsi gratiæ ab omni eâ nobilitate ingentes actæ, cujus princeps fuit *b* Hospitalius Halierus Equitum Tribunus, de quo antehàc memoravimus. Hæc omnia Reginæ voluntate ab eo, & ab cæterâ nobilitate facta fuêre, ut ne quod temporum iniquitate coacta receperat, id præstare cogeretur.

a D'Albret de Pons Miossan.

b Du Hallier de l'Hôpital, Maréchal de France.

Sed crescebant in dies Condæi in Mazarinum simultates, quæ in apertum odium erupêre denique. Condæus post pacem domi factam, Condæam sororem, ac virum ejus Longavillam sibi conjunctiùs adstrinxerat, ut ne posthàc ab se dissentirent, sed per reliquos Regis pueritiæ annos tantas opes unà quærerent, ut ubi ad ætatem Imperio legitimam pervenisset, adversùm jus, & injurias omnes, quorum alterum sub alterius specie latere solet, æquè muniti forent. Eo Pontem Arcuum Longavillæ permitti cui Præfectus esset, Condæus volebat, idque ubi apud Ruellium de pace agebatur, Mazarinum sibi pollicitum fuisse, atque eâ de re Longavillæ se fidem dedisse aiebat: sed illud Mazarinus negabat sedulò, seu verè, seu talibus promissis quæ neque scripto, neque solemnibus, atque legitimis verbis facta fuerant, Regem, aut Reginam matrem, aut sese nusquàm teneri existimabat, cæterùm in pollicendo, quàm in præstando facilior. Sed Condæo vel minima data spes sicuti res tabulis consignata repræsentanda erat, cui videlicet ad cogendum vis, atque audacia fuit.

His igitur fretus succensere Mazarino, nihil parcere maledictis, atque conviciis, postremò negare se iturum in Consilium regium, quandiù ille in Aulâ, aut Regni finibus foret. Ubi palàm id, & publicè dictitaverat, plerique ad eum venêre, hujuscemodi consilium collaudantes, ac pollicentes operam, ut id ipsi, atque rei publicæ feliciter eveniret, qui hujus, atque omnium bonorum hostem, postremò pestem publicam averruncare, atque amandare vellet. Belfortius tamen, ac Gondius, & qui ex eorum grege fuêre factiosi, ii cessabant, neque veniebant ad Condæum, pridem huic infensi, quod hos per bellum civile acriter oppugnaverat: postremò tamen Condeæ sororis operâ huic placati, non modò visentes ad eum venêre, sed & pellendo Mazarino

omnem se unà cum ipso operam daturos item polliciti sunt. Ibi verò Gondius cum eo planè rediit in gratiam, certissimam spem nactus, si Condæus perstaret in sententiâ, fore uti Mazarinus Aulâ, atque Regni finibus facessere cogeretur, quo amoto rei publicæ curam in Castronovanum tantisper, qui senio gravis hanc diù gerere nequeat, ac in se denique casuram.

At Mazarinus homo callidus in primis, ubi quis ad se veniebat operam huic tuendo pollicens, *Gratum id quidem sibi hujus amicitiæ testimonium esse* dicebat, *cæterùm nihil se adversùm Condæum præsidii quærere, qui si se vellet amandatum, huic potiùs gesturum morem, quàm turbarum in Gallia causam fore, ac ne quidem si Regina jubeat, restiturum, cujus, atque rei publicæ commodis se magis serviturum abeundo, quàm restitando arbitretur. Intereà per homines fidos Condæo subjicit, uti factiosorum animos periclitetur, utrùm se huic ita velint adjungere, uti Mazarino pulso, aut in hunc ipsum Condæum, aut in quem ipse voluerit rei publicæ cura recidat, ibi verò cogniturum nihil illis consilii esse, quàm ut hanc pulso ipsius operâ Condæi Mazarino invadant suo arbitrio gerendam. Castronovanum, aut Gondium ad quos id muneris pertinere ex factiosorum sententia videatur, naturæ ferocioris esse, quàm ut facilè quæ Condæus voluerit, ea huic obsequantur, Belfortio, atque opibus factionis freti, Chavignium Reginam nusquam toleraturam: at Mazarinum jam Condæi potentiâ, atque audaciâ perterritum ex hujus voluntate omnia facturum, neque dubium esse quin uti Pons Arcuum Longavilllæ permittatur, adduci facilè queat.*

Gasto, atque Riviera Mazarinum Aulâ pulsum nolebant, nec amotum ab republicâ, aut in eâ Condæum fieri potentiorem: eo gratiam inter ambos reconciliare studebant, quod factum denique est iis conditionibus, de quibus posteà memorabimus, quas in tabulas relatas huic Mazarinum tradidisse fama fuit. In his octiduum consumptum, admirantibus cunctis tam brevì Condæi animum erga Mazarinum mutatum. Sed qui adversùm hunc illi operam fuerant polliciti, eos indignatio cepit, quod Condæus omnem eam rem nihil consultis ipsis egerat, transegeratque, quibus se satis facturum existimasset, dicendo ubi quid ipsis controversiæ cum Mazarino intercederet, vicissim his adjumento fore.

Sed factiosi ubi se ab Condæo delusos credidêre, ac spem exploratam pellendi Aulâ Mazarini hujus sicuti aiebant inconstantiâ interiisse, ibi verò hominem lacerare maledictis, Senatum, Populumque graviùs in eum accendere, qui rem publicam, amicos, ac se ipsum denique communi omnium ac sui ipsius hosti prodere nihil pensi haberet. Isthæc Belfortius, isthæc Gondius ubique prædicabant, magnamque Condæo conflabant apud omnes invidiam.

Fuêre qui ita existimarent, factiosorum in Condæum odium eò processisse, ut hunc de medio sublatum vellent, aut tantum homini metum injectum, ut ne posthàc sibi licere crederet hos fallere, aut impunè ab fide quam hunc sibi dedisse aiebant, discedere. In plateâ Urbis,

1649. (Delphinam appellant) quæ proxima Pontem novum ad Sequanam est, convenerant equites aliquo numero. Qui plateam accolunt cives, ii ecquid isthîc agerent? cum jam nox adesset, percunctati nihil responsi tulerunt, nisi id nihil ad eos attinere. Ubi diutiùs in eódem permanent loco, iterùm quæsitum ab iis quid agerent, quive essent? cúmque jactandis hinc indè sermonibus quidpiam graviùs ab equitibus dictum esset, sclopeto missa glans omnem excivit cum armis viciniam, quâ multitudine perterriti equites in pontem proximum decedunt, quò cives non sunt abeuntes prosecuti: cúmque nulla isthîc ædificia sint, nemo fuit, qui restitantes ulteriùs abire cogeret.

Sed eâ de re Servianus per codicillos Reginam, Mazarinum, atque Condæum ipsum facit certiores, & cùm Condæus in eo esset, ut ab Regiâ domum abiret, Regina, atque Mazarinus perbellè simulantes quàm sibi curæ hujus salus esset, ipsum attinuêre, sese enim suspicari aiebant, huic paratas insidias esse. Ipse primùm isthuc habere ludibrio, neque cuiquam tantam inesse audaciam arbitrari, qui hujuscemodi quidpiam adversùm se cogitare, nedùm incœptare vellet. Post paulò tamen ab familiaribus est admonitus, uti sibi caveret, eo visum periculum facere, utrùm hæc vera essent, nec ne: rhedam quæ in Regiâ erat vacuam cum pedisequis dimittit: præferebantur sicuti per noctem solet, funalia: ubi rheda in medium venit pontem, equites duo huic facti propiores speculari visi utrùm in eâ esset: dein rati esse in aliâ quæ sequebatur *a* Dirrachii Comitis rhedâ, sicuti quandoque consueverat, in hanc sclopetis emittunt glandes, quarum unâ ictus Comitis pedisequus qui in heri rhedâ fuit, post paulò ex vulnere interiit.

a Le Comte de Duraz.

Ubi hæc in Regiâ nuntiata, Condæus sibi oblatam occasionem existimavit profligandæ factionis, ut ne posthàc consiliis suis obstare, aut sola, aut cum Aulâ conjuncta posset: eo in hujus principes Belfortium, & Gondium, atque alios jure agendum, atque hos capitis arcessendos decrevit, sicuti cædis in se paratæ reos. Id Reginæ, ac Mazarino magnoperè placebat, quibus usui erat, ut inter factiosos, atque Condæum tantæ lites, ac tantum odium esset, ut ne congruere adversùm se usquàm possent. Ab Regiâ Condæus ad Gramontii Equitum Tribuni ædes cœnatum iit, quò Belfortius ad eum adiit, atque unà Boulaïus, speculaturi scilicet, quid de insidiis adversùm se in Ponte novo paratis sentiret. Sed hic sedulò dissimulans de his quos suspicari posset, planè nescire præ se tulit, cæterùm Boulaïum dixit qui populum adversùm Aulam concitare voluisset, atque adeò esset in noxâ, sese videre non posse. Belfortius spondere se ait, Boulaïum nihil adversùm Condæum aut cogitasse, aut designasse, qui si quid cogitasset, designassetve, cum se esse, qui id suâ ipsius manu vindicare vellet, cæterùm ab Gramontio invitatus ad cœnam, dimisso Boulaïo restitit.

Postridiè Gasto venit in Senatum, comitabantur Condæus, Vindocinus, Mercurius, Ellebovius, Buillonius, Sansimonus: ubi cuncti assedêre, redditæque Senatui Regis litteræ sunt de hesterno Jolii, & Bou-

laii negotio, paucis Gasto Senatum edocuit, quantum ad rem publicam pertineret, animadvertere in eos, qui ad hanc perturbandam cùm dolis niterentur, tum apertè Populum ad arma capiunda concitarent: dein ubi Senatus quæ visum est, in eos qui rei agebantur, decreverat, Condæus de insidiis, & cæde adversùm se paratâ questus est graviter, postulavitque uti quæreretur in noxios, atque ea res Senatui curæ esset. Intereà Regina Tribunos Urbanæ militiæ accersi jussit, quibus significavit, quàm gratus Regi filio, sibique esset Populi in utrumque animus, qui nihil commotus nuper factiosorum seditiosis vocibus mansisset in officio, & fide, cujus rei hunc quandoque, atque intereà se memorem fore. 1649.

Post octiduum, quod peragendæ Quæstioni consumptum est, frequens est Senatus habitus: adfuit Gasto, Condæus, & Contius, ac præterea Belfortius, Radesianus, Brissacus, Luinæus Duces, ac Franciæ Pares, postremò Gondius, atque alii honorarii Consiliarii. Ibi Belfortius, & Gondius sese resciviße dixêre, *Quibusdam Consilium esse, utrumque in suspicionem paratæ in Condæum cædis vocare, non quod id verum esse sentiant, sed ut hanc nomini suo labem inferant, & quâcumque de causâ id inceptum sit, ei serviant: sed ut omnibus existimandi copia sit, quàm falsò id in ambos jactetur, sese in Curiam venisse.* At factiosis consilium fuit Jolii causam, ab Boulaii, atque Condæi negotio sejungere, alteram ad illum modò, alteram ad rem publicam pertinere dictitantibus.

Id magnoperè contendebat Carretonius, sibi conscius plusquàm facto opus fuisset, fecisse, ubi se magis, quàm Jolium petitum in Senatu dixerat, ubi hic ab equite sicuti memoravimus leviter vulneratus fuerat, quo quidem unà cum Jolio in eadem causâ esse visus, tùm quod & ut in Senatûs tutelâ esset, postulaverat, aut Senatus ultrò decreverat. Id opportunum Molæo primario Præsidi visum, quo Carretonium, ei rei quæ agebatur haud satis commodum, ab hujus cognitione arceret, quod quidem ex sententiâ cessit, neque juvit Carretonium ab pristinâ de Jolii pro se ad necem petiti querimoniâ discedere. Post biduum ubi recitata sunt super utrâque re testimonia, ac de utrâque ad Senatum relatum est, dicendæque sententiæ fuêre, negavit Molæus Belfortium, Gondium, & Brussellum quos videlicet ea quæstio exagitabat, inter judices sedere debere, sed de more secedere.

Ibi Belfortius, & Gondius consurrexêre, jamque abibant, ni Joannes a[a] Colon ambos monuisset, nihil properato opus esse, atque ipsis opperiundum quid de se Senatus decerneret. Brussellus verò se nusquam discessurum ait, ni Molæus & ipse discederet, qui nuperos multitudinis concitatores hujus interficiundi consilium habuisse dixerit: sed non id questus erat apud Senatum, aut uti de eo quæreretur in noxios postulaverat: postremò Senatûs Decretum fit, uti Belfortius, Gondius, & Brussellus secederent: hic posteà vicissim Molæum è numero judicum unà cum filio, atque propinquis rejicere conatus est, quem sibi

[a] Coulon Conseiller.

1649. inimicum esse dictitabat, Condæumque in causâ suâ sedere velle judicem sese negavit credere, qui continuò discedere velle visus, ni ab Memmio fuisset admonitus, necesse esse ut id Brussellus ab Senatu libello postularet. Veniebant in Curiam unà cum Condæo, & Belfortio, Gondioque multi nobiles de more succincti gladiis, qui ne in mutuam perniciem ruerent, metuendum videbatur.

Sed Condæus nusquam ab ulciscendæ quam in se paratam aiebat cædis consilio discedebat, quo pacto Belfortium, Gondiumque factionis principes sese amandaturum sperabat, atque in eo huic Aula plane favere videbatur. At illi ubi se tantopere ab Condæo urgeri vident, haud ignari Condæi audaciæ tædere Mazarinum, Reginamque ipsam, cum illo redire in gratiam, ac vicissim unà Condæum insectari decrevêre. Cæterùm de omni insidiarum quas adversùm Condæum instructas aiebant, negotio vix quisquam recte judicare possit; nam harum indicium ab Serviano Mazarini cliente ortum diximus: testes in hoc, ac Jolii negotio fuêre homines nihili, speculari jussi quid ubique in Urbe diceretur, ac fieret, hanc miseram Aulæ venditantes operam, ex cujus voluntate testimoniis suis utrumque negotium miscuerant: sese in ædibus Urbis publicis quò creditores usurarum urbanarum convenerant, audisse Belfortium, & Gondium velle Condæum de medio tollere, sese apud Brussellum, dein apud Gondium Boulaium vidisse eâ die quâ plebem ad seditionem concitare voluerat, Jolium in Molæi ædibus dixisse cuipiam non ita secreto, ut ipse testis non audiverit, oportere Condæum, magnamque necare barbam, qualem habebat Molæus, Carretonium in viciniâ suâ plebem concitaturum, consiliumque fuisse Condæum, Seguierum Cancellarium, ac Molæum interficere, atque alium cujus nominis haud satis meminissent, Cogneuxium tamen fuisse existimare. Postremò quid Cognitor regius in eo negotio facere deberet, apud Cancellarium perscriptum fuisse aiebant, nihil consultis præter morem Actoribus regiis Talono, atque Bignono. Inter hæc abiit annus & qui secutus est is nihilo Galliæ felicior fuit.

a Le Marquis de S. Chamond. Le Duc de Chaulne. De Leon Brulard, Doyen du Conseil.

Hoc anno mortem obiêre Melchior Mites *a* Sanchamondus Marchio de quo passim memoravimus, item Honoratus Albertus Chalnius Dux, qui Arvernos provinciam, Ambianum urbem, atque Arcem in Picardiâ provinciâ obtinebat, ac postremò Carolus Brulardus Leonus Abbas, qui primum in regio Consilio locum obtinebat, in hoc dudùm, atque ante omnes alios lectus, Legatus ad Venetos, ad Helvetios extra ordinem, ac denique in Germaniam ad Imperii Comitia quæ apud Ratisbonam habebantur, missus fuerat.

JOAN. LABARDÆI MATROLARUM AD SEQUANAM MARCHIONIS DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM

LIBER OCTAVUS.

EPITOME.

1650.

CONDÆA Richelii cum Caprosâ Virgine nuptias disturbat, cum Vigeani filiâ conficit. Aquilonia Richelii amita, Rohana Mombasona Caprosæ mater hanc in Condæam, & Condæum injuriam ulcisci decrevêre. Mazarino suadent, uti Condæum in custodiam conjectum velit, item & Gastoni. Comprehenditur Condæus, Contius frater, & Longavilla Condææ vir. Mommorantia Condæi mater cum Brezæâ nuru, & Angiano nepote Cantilium rus secedit. Condæa in Normanniam viri provinciam abit, ac Diepam concedit. Harcurius Pontem Arcuum ad deditionem redigit. Rex cum Reginâ matre Rothomagum petit. Belieroplessium qui Diepæ Arcem oppugnet præmittit. Condæa aufugit. Regi Arx ab Montignio Præfecto deditur. Croisetta Cadomum item dedit, ac Richelius Gratiæ-portum. Danvillarium in Lucemburgensi Agro nuper Contio permissum item deditur, dein Claromontium. Turena apud Satenaïum ad Mosam copias cogit. Ædui abrogata Condæo provincia Vindocino datur. Huic Castellum apud Divionem deditur. Rex in Æduos proficiscitur. Huic Seura seu Bellogardia item deditur. Turris quæ apud Avaricum Biturigum instar Arcis erat, oppugnatur, ac Santaniano deditur. Bellevræi in Senatu Præsidis convivium apud Bernium, atque eò factiosorum consilium habitum. Regium signum Seguiero ablatum Castronovano traditur Mazarini voluntate. Erlacus Brisiaco ad Rhenum Præfectus moritur. Carlevosius Propræfectus ægrè adducitur, uti Tilladetum missum ab Rege Præfectum reciperet mœnibus. Helvetiorum Legati ad Regem ubi ad Urbem redierat. Dumontius item uti Salmuriæ Arcem dederet post Brezæi Præfecti mortem egrè adducitur.

1650. *Condæa ab Roterodamo quò profugerat, Satenaïum ad Mosam venit Hæc, atque Turena eò cum Hispanis fœdus faciunt. Condæi clientes ad Urbem de hoc custodiâ eximendo cum Gondio, cum Belfortio, cum Gastone fœdus faciunt. Brezæa cum Angiano filio Turenam Buillonii Arcem in Aquitaniâ positam venit. Venit eòdem ex vicinis Pictonibus Marsillacus. Buillonius virorum Principum causam cum Burdigalensibus rebellibus communicat. Burdigalam Brezæam cum Angiano filio Buillonius, & Rupifocaldus deducunt. Almericus summus Quæstor moritur. Longolius Maisonius Præses huic sufficitur. Avauxius cui Almericus collega in summâ Quæsturâ fuerat hanc abdicat, quæ adeò omnis ad Maisonium redit. Fuensaldanius Casteletum ad Scaldim amnem capit. Guisium ab Hispanis frustrà oppugnatum. De Principibus viris eximendis custodiâ, atque amovendo ab Aquitaniâ Spernonio fit ab Brezæâ, Buillonio, Rupifocaldo, & Burdigalensibus cum Hispanis fœdus. Rex in Aquitaniam proficiscitur, relicto ad Urbem cum Imperio Gastone. Rex per Melleraium Burdigalam oppugnat. Strenuè Buillonius, Rupifocaldus, ac Burdigalenses propugnant. Pax denique convenit. Brezæa Muronem cum Angiano filio concedit. Capella in Tieracensi Agro ab Hispanis capta. Viri Principes ab Vincennis ad Marcussium Castellum traducti. Rex, cum Reginâ matre, atque omni Aula Fontembellaqueum petit. Eò Gasto de viris Principibus Gratiæ-portum deducendis Reginæ morem gerit. Longonis-portus in Ilva Insula, ac Plumbinum in continenti proximo Hispanis deduntur. Mazarinus se negat uti Cardinalatum Gondio mandari patiatur, adduci posse. Hic Gastonem eò adducit, uti cum Senatu operam det eximendis custodia Condæo, Contio, ac Longavilla. Brezæa ab Senatu uti de viri causa cognoscat, Longavilla virgo idem de patris causa postulat, atque ut ad Urbem ea gratia adducantur. Rex ad Senatum scribit, atque ad se mitti ex hoc Ordine delectos jubet. Pralinoplessius Rhetelium oppugnat. Turenam cum Hispanis, ac rebellibus pellit finibus, insigni de his reportata victoria. Hac præclarus Mazarinus ex cujus sententia tantæ res gestæ fuerant, redit ad Urbem, atque Aulam. Nihilò segniùs Senatus de viris Principibus custodia eximendis, deque pessima Mazarini in re publica administranda ratione ad Regem mittendum decernit. Quid Innocentius Pontifex adversùm Valancæum Regis apud se Legatum designaverit.*

CONDÆUS Mazarini potentiæ porrò adversus hanc evertere omni ope properabat, & quandò metu adductus secum redierat in gratiam, eo nutare hominem, neque satis contrà se, ac consilia sua, conatusque firmum fore judicabat: cæterùm hujus artes, ac fraudem Italicam quibus modò valere videbatur, planè spernebat: Gastonem in suâ potestate credebat esse Rivieræ operâ, ex cujus voluntate omnia usque dixerat, feceratve: ipsam Reginam nihil plusquàm Mazarinum posse, cujus unius motu ageretur, eo sibi omnia licere: sed huic Belfortio, atque Gondio pessumdatis opus erat, cui rei omnem eâ tempestate dabat operam.

a La Duchesse d'Aiguillon. Marie de Vignerot.

Sed tum accidit uti Maria a Vignerotia Aquilonia fratris filio Armando Vignerotio Richelio uxorem dare vellet, Claudii Guisii Caprosi Ducis, ac Mariæ Rohanæ Mombasonæ de quâ sæpiùs memoravimus, filiam.

liam. Hæ nuptiæ patri, ac matri cordi fuêre: nam Richelio Richelii Cardinalis hæredi magnæ divitiæ ſunt, ad hoc fama, cognomenque Richelii avunculi adoleſcentem haud mediocriter illuſtrabant. Sed *a* Caproſa virgo haud facilè adducebatur, ut hunc ſibi virum vellet, neque quidquam cauſæ videbatur eſſe, quamobrem has faſtidiret nuptias, niſi ſi haberet animum aliò deditum: eo nectere moras, quæ adoleſcenti moleſtiſſimæ fuêre. Summa *b* Annæ Neoburgæ, Franciſci Puſſardi Vigeani Marchionis uxori cum Aquiloniâ familiaritas, atque conſuetudo intercedebat, neque alterâ alteri quidquam carius fuit. Illi filia erat Anna Puſſarda antehàc *c* Ponſii Mioſſani uxor, tùm vidua, quæ multa, frequenſque unà cum matre apud Aquiloniam fuit: cum hac Richelius colloquebatur ſæpiùs, querebaturque de Caproſæ virginis tergiverſatione, atque hujus rei tædium ingens oſtendebat.

1650.

a Mademoiſeille de Chevreuſe.

b La Marquiſe du Vigean.

c La Marquiſe de Mioſſan, de Pons.

Fortè accidit uti Puſſarda iſthuc Condææ quam ſæpiùs inviſebat, principem fœminam colere, atque obſervare ſolita, diceret: hæc verò cui illa cara erat, atque accepta, ut ſunt mulierum ingenia ad excogitanda quævis promptiſſima, ſubitò ait, eam rem hujuſcemodi videri, uti Puſſarda ſibi magis quam alteri Richelii nuptias expetere debeat: hortatur uti conciliando ſibi adoleſcentis amori det operam, cujus rei pro familiaritate, quæ huic cum illo jam intercedebat, magna copia eſſet. Illa verò nihil cunctandum rata continuò omnes artes adhibet, quibus facilè adoleſcentis animus caperetur. Sed hæ nuptiæ Aquiloniæ voluntate fieri non poterant, certumque erat, ubi ipſi noteſcerent, eniſuram ut infirmas eſſe Senatus decerneret.

Quamobrem & clàm hanc faciundæ, & quærenda præſidia erant, quibus ubi factæ eſſent, infirmari, ac diſſolvi non poſſent. Id ſe Condæa præſtituram recepit, fretam Condæi potentiâ, cujus voluntate tantam rem eſt aggreſſa, quâ videlicet ipſi Richelium cum Gratiæ-Portu oppido, atque arce validiſſimis adjungebat, ac nonnulla ſpes erat, aut pretio, aut alio pacto efficere, ut hæc in Condæum fratrem, aut in Longavillam virum reciderent, qui tantam uſquè ut id fieret operam dederat. Apud Triam Rus nobile Longavillæ, haud procul ab Urbe, Condæo, Contio, & Condæâ coram fiunt nuptiæ, nova nupta unà cum viro Portum-Gratiæ deducitur, *d* Santimaurus qui eò Propræfectus erat, utrumque recipit mœnibus, tametſi & Regi, & Aquiloniæ fidiſſimus eſſet.

d De Sainte-Maure.

Richelius ſeu milites qui in præſidio erant, ſeſe huic qui Præfectus erat, dicto audientes eſſe debere ſunt arbitrati, ſive hic pecuniâ ab Condæo præbitâ eorum animos ſibi devinxerat, his quàm æquiſſimis uſus eſt, ac *e* Barem qui Richelii avunculi cuſtodum corporis dux fuerat, ab Reginâ miſſum oppidum ingredi vetuit, metuens uti quid eò turbarum adverſùm ſe faceret. Condæo lites cum Aquiloniâ intercedebant de Armandi Maillæi Brezæi hæreditate, quam ille uxori Claræ Clementiæ Mailleæ Armandi Sorori, Aquilonia Richelio ipſi obveniſſe contendebat, quantùm ad bona, quæ Richelii Cardinalis fuerant: nam

e De Bar.

1650. hæc ex hujus testamento in Vignerotium Richelium sororis nepotem, si Brezæo filii deessent, recidere debebant: eo Condæus Aquiloniæ lubens in his nuptiis ægrè faciebat, præter ea quæ de Gratiæ-Portu habebat consilia.

Sed in eo negotio, sicut & in aliis Regina, atque Mazarinus præclarè intellexêre, quàm nihili se, atque Gastonem Condæus penderet: si isthuc, atque alia neglexerint, aut ubi si cessent, hunc per reliquos pueritiæ Regis annos regnaturum, neque facilè posthàc potentiam, cui assueverit dimissurum, sedulò tamen in præsentiâ dissimulandum decrevêre. Igitur ubi Condæa misit ad Mazarinum qui doceret quemadmodùm ea res acta esset, hanc tametsi maximè seria, atque ad rem publicam magnoperè pertinere videbatur, in jocularem vertit, nec sibi curæ esse ostendit, quod & Regina fecit.

Sed Aquilonia, & Rohana Mombasona quarum consilia de nuptiis Caprosæ virginis cum Richelio Condæus, atque Condæa soror disturbaverant, ad ulciscendam hanc injuriam animum adjecêre: illa Condæo eâ quam diximus de causâ, hæc unà cum Avaucuria sicuti memoravimus antehàc, Condææ, atque Mommorantiæ matri pridem infensæ. Erat Rohanæ summa cum Gondio amicitia, nam par ingenium nacti ambo miscendis in Aulâ rebus facilè congruebant: cumque ille tunc cum maximè ab Condæo paratæ in se cædis Quæstione exagitaretur, haud difficile fuit hominem adversùm Condæum impellere. Priùs tamen ipse, atque Belfortius Condæi animum pertentavêre, utrùm sibi placatus esse vellet, huic factionis suæ principatum deferentes, cui omnia obsequi vellent: nam tanti viri operâ haud difficile videbatur pessumdare Mazarinum, dein illum ipsum Condæum, cui mox Regina ex amoto Mazarino infensissima fore videbatur.

Sed Condæus, seu id ipsis consilii esse suspicabatur, seu Belfortii fidem, & gratiam apud plebem, atque virtutis opinionem tolerare diutiùs non posset, & utriusque cum omni eorum factione profligandi spem nactus erat, quos jam atrocissimi facinoris reos ageret, omnem cum iis reconciliandæ gratiæ conditionem abnuit. Ita nihil ambobus reliquum esse videbatur, quo salvi, honestique porrò forent, quàm uti Reginæ, ac Mazarino se adversùm Condæum conjungerent. Igitur Rohana Mombasona cum Mazarino agit, uti Gondium secum in gratiam reductum vellet, quò & Belfortium esset adducturus. Id Mazarino satis placuit, neque abnuit tali suo tempore Belfortius: cæterùm seu ingenii mobilitate, seu nimio gratiæ popularis studio uti cum illo omninò, aut diù congrueret, nunquàm animum inducere quivit.

Rohana Mombasona Mazarino uti Condæum in carcerem conjiceret, autor erat, quod quidem hic aiebat haud necesse videri, sed conjunctis factionis opibus cum Aulâ facilè fore homini modum facere, atque hunc cogere, uti quæ ferociùs adversùm rem publicam, atque adversùm Belfortium, & Gondium agat, ea sibi sentiat omittenda. Sed Gondio ad Mazarini artes perspicacissimo, qui inter Condæi, ac factio-

sorum diversa studia, ex animi lubidine gerere omnia vellet, haud ita visum, sed planè sibi, atque factioni adversùm Condæi potentiam, & audaciam caveri oportere, quod quidem aliter, quàm hoc in carcerem conjecto fieri posse negabat, sin aliter Mazarinus sentiret, se suosque sibi consilium capturos.

1650.

Sed adducendus erat Gasto in hanc de Condæo in carcerem conjiciundo sententiam: qui tametsi cum eo simultates exercebat, illi tamen in viro è regiâ gente Principe quo nullus sibi propinquior esset, id exemplum haud satis placiturum videbatur. Prætereà Mazarinus Rivieram Condæo obnoxium esse sciebat ex Cardinalatu, sicuti suprà demonstravimus, Gastonem autem rem tantam Rivieræ cujus in potestate usquè fuerat, haud occultam habiturum credebat, neque hunc Condæo, ex quo Mazarino pernicies, rei publicæ bellum adfore dubium non erat. At Rohana Mombasona satis sciebat Gastoni Condæi virtutem, & audaciam æquè molestam esse, cui videlicet metueret, ut ne plusquàm suæ ipsius dignitati, & cum Rege propinquitati homines tribuerent.

Hanc auxerat Condæus molestiam, ubi nuper apud Gastonem quædam fabula aut agebatur, aut saltabatur: nam qui ad fores aderat seu Vicecenturio, seu Vexillarius Custodum Corporis, is turbam abigendo quæ occasione advenientis Condæi freta simul ingredi nitebatur aulam in quâ fabula agi debebat, scipione quem de more imperii tesseram præ manibus habebat, Condæum imprudens attigerat, qui hunc subitò è Vicecenturionis manibus ereptum præ iracundiâ perfregerat, rem Gastoni graviusculam, quam tamen tùm dissimulaverat: sed oblatâ occasione huic ægrè aliquid fieri æquo animo passurus videbatur. Quantùm ad Rivieram hujus gratiam, & fidem apud Gastonem immutatam ex a Salgeonæ negotio Rohana satis sciebat.

a Mademoiselle de Saugeon.

Illa virgo nobilis in Margaritæ Lotharingæ Gastonis uxoris gynæceo erat, utrique æquè grata, acceptaque, quia virtus huic amborum benevolentiam conciliaverat. Id Rivieræ molestum, metuenti videlicet, ut ne in cujus alterius potestate Gastonis animus esset. Tanta pietas in Deum erat virgini, ut huic in mentem veniret, reliquam inter Sanctimoniales vitam agendi. Quâ re admodùm lætus Riviera Carolam Margaritam Mommorantiam Condæi matrem impulerat, uti Salgeonam in hac sententiâ confirmaret, ac ei operam ad rem conficiundam polliceretur: igitur ab Gastonis, & Margaritæ ædibus clàm egressam deducit ad Carmelitanas Virgines, quò aliquamdiu agitavit.

Intereà Gastonem, & Margaritam uxorem Salgeonæ desiderium tenebat, atque his ægrè erat huic se rei Mommorantiam admiscuisse. Dein Gasto percunctando, anquirendoque id ab Rivierâ ortum rescivit, quo incidit suspicio hunc cum Condæo plus æquo congruere, ac majorem in eo quàm in se ipso adipiscendi Cardinalatus spem posuisse. Sed uti Salgeonam Carmelitanæ Virgines dimitterent, Gasto operam dedit, quam Maria Ludovica Aurelia hujus ex priore uxore filia ad Margaritam novercam reduxit. His Rohana Mombasona freta Gastoni se persuasuram

1650. confidit, magnoperè ad hunc pertinere, uti Condæus comprehenderetur, & in custodiam mitteretur, atque id planè celandum esse Rivieram.

Quod postquàm est ab muliere solertissimâ factum, Mazarinus ipse de hoc omni negotio cum Gastone collocutus est, quod & Regina ipsa fecit. Ubi igitur ille in hujus sententiam discesserat, ibi ambo perbellè majorem cum Condæo amicitiam simulant, atque item Mazarinus, sed maximè sibi curæ esse, uti de paratâ in hunc cæde vindicetur in noxios: cùm intereà Gasto nectere in eâ re moras, aliis, atque aliis de causis non ire in Curiam, ut ne quid decerni posset. Gondius verò, ac Nigromonasterius jam inde ab hujus agendæ rei principio noctu ad Mazarinum ventitabant, & cum eo frequenter agebant. Gondius mutabat vestem, ac versicolore sagulo militariter ornatus erat, ut ne quis suas ad Mazarinum itiones posset advertere.

Contium cum Condæo comprehendere consilium erat, qui tametsi vix per sese quidquam movere, aut facere posset, tamen cum Condæâ sorore, & Longavillâ hunc valere quidpiam Aula nuper senserat: eo Principem è regiâ gente adolescentem subducere Condæi clientibus visum, si quid postquàm in custodiam conjectus foret, moliri vellent, atque idem de Longavillâ decretum, quamvis ab Condæo se, atque ab uxore Condæâ dissentire simularet, atque utrique ex Pussardæ cum Richelio nuptiis graviter offensum: sed al. a graviora fuêre, quamobrem ab uxore discordaret, atque adeò ab ipso Condæo, qui huic sicuti sorori decebat, fautor erat. Cum Reginâ itaque, & Mazarino redierat in gratiam, postquàm ambobus ut ne præteritorum meminissent demississimè, atque subjectissimè supplicaverat, fidemque dederat se in eorum potestate futurum. Vocatus tamen postridiè ab socru Carolâ Margaritâ Mommorantiâ reconciliandæ inter Condæum, & Contium filios, Condæam filiam, ac generum gratiæ, quæ posthàc firma foret, his eamdem quam pridiè Reginæ, ac Mazarino, fidem obligavit, incertam videlicet, neque diuturniorem futuram: prætereà Rivieræ animum implevit suspicione de Mazarini ergà hunc voluntate, quod ubi rescivit Mazarinus Longavillam item sicuti Condæum, & Contium in custodiam mittendum esse rectè censuit.

Regina, Gasto, & Mazarinus quo magis rei patrandæ tempus instabat, eo ad simulationem intentiores fuêre: de variis rebus Regina Condæi sententiam exquirebat, atque hujus sibi magnoperè probari consilia præ se ferebat: Gasto ubi in Senatum ibat, se vehementer cupere demonstrabat, uti qui cædis in Condæum patrandæ autores fuissent, sciretur denique, & in noxios jure ageretur: Mazarinus spem magnam ostentabat sese hujus maximè operâ salvum, & honestum porrò fore, sicuti per nuperum civile bellum fuisset. His, atque aliis hujuscemodi delusus Condæus, sed magis potentiæ suæ, atque virtutis opinione, quam tantam apud omnes esse rebatur, uti nemo adversùm se cogitare quidquam, nedùm facere auderet, rei quæ parabatur indicia multa contempsit.

1650.

Intereà componebatur ab Mazarino dolus, quo ipse caperetur, parúmque abfuit, quin hunc rescisceret; namque præeunti verba Commentarii quem eâ de re Lionnus perscribebat fortè intervênit, sed animus longè alia omnia cogitans ab omni suspicione procul aberat. Indè ad Reginam iit, Consilium post meridiem haberi debebat, vulgatumque fuerat in eo agendum de Costurâ, quem Syndicum fuisse diximus creditorum usurarum urbanarum: hunc seditiosissimum Regina, ac Mazarinus dicebant esse, *atque cædis in Condæum paratæ autoribus conscium, si comprehendatur, haud dubium videri, quin hujus indicio, & testimonio resciri possit, quidquid ad tantum facinus pertineat: hunc latere in ædibus Montis Martyrum portæ vicinis, dandam igitur operam, ut id quantocyùs fiat: obstare modò quod factiosi plebem commoturi videantur, ut hunc è lictorum manibus eripiat, quod uti prohiberi possit, cataphractorum Regis equitum turmam in stationibus quibus locis videbitur, disponendam.*

Condæus nihil suspicans quæ dicerentur, ac pararentur, ea ad se attinere, Carolum Schombergium Equitum Tribunum hujus turmæ ducem per Lionnum monet, ut hanc paratam, atque instructam quibus opus esse dixerit locis per stationes disponendam properè mittat: ita composito dolo digreditur, qui posteà in illum ipsum vertit. Mazarinus operam dederat, uti Longavilla sciret post meridiem de more Consilium habitum iri, in quo de pace cum Hispaniæ Rege faciundâ ageretur, ac præterea Egtotum Beuvronii filium jusjurandum Regi editurum ob Legati in Normanniâ Provinciâ, & Prefecti veteri Palatio apud Rothomagum Munera, quæ utraque res ad Longavillam singillatim pertinebat, scilicet qui de hac pace sicuti de Germanicâ Monasterium Vestfalorum antehàc Legatus fuerat, & qui Normanniam obtinebat provinciam, quo factum est ut huic Consilio adesse vehementer vellet.

Advesperascente die Condæus, dein Contius, ac denique Longavilla in Regiam veniunt: Regina minùs bellè habere se simulabat, cùm ut ne Consilio adesset, tùm ut aliqua causa esse videretur, quamobrem qui viros Principes comitabantur, eos corporis Custodes unà ingredi ne finerent proxima hujus Cubiculo conclavia, unde strepitus ad eam sic affectam permanaret. Ad hanc iêre primùm viri Principes, dein ad Porticum quo haberi Consilium solet. Aderant Mazarino, & Rivierâ exceptis Administri omnes, quorum ille alterum accersiverat, ut ne quid vir callidus, & omnis Aulicæ fraudis scientissimus persentisceret, remque disturbaret.

Tum *a* Guitaldus Reginæ Custodum Corporis Centurio, Comingius frater & ipse Centurio, atque Croisius vexillarius singuli singulos Condæum, Contium, & Longavillam comprehendunt, ac sibi deducendos esse aiunt, quò Regina jusserit. Condæus Cancellarium orat, uti sibi hanc alloqui liceat, qui continuò ad Reginam iit, sicuti Servianus item ab eo rogatus ad Mazarinum eâdem de causâ: sed id postulaverat frustrà, cum uterque ut id ne fieret consilio adesse noluisset.

a De Guitauld, Capitaine des Gardes du Corps de la Reyne. De Cominge, aussi Capitaine. De Croisy, Enseigne.

1650. Deducuntur per Regiæ posticum viri principes ad apparatam rhedam, dein eâ conscensâ ad Vincennarum arcem: eo circumeunda suburbia, & per vias cavas, transversas, luto impeditas iter habendum, quod eo tantisper, & quod in his rheda corruerat, tardatum est: postremo tamen ventum ad Vincennas est, quò in arcem interiorem viri Principes conjecti sunt.

a Le President Perrault.

Eódem & *a* Peraltus in Rationum Curiâ Præses qui negotia Condæi curabat, deductus post paulò est, conquisitaque in ejus domo scripta quæ ad Condæum pertinerent omnia. Primùm in Urbe vulgatum est Belfortium comprehensum: sed ubi hic per vicos, & plateas sese plebi ex ante composito ostentaverat, nihil est tumultuatum, sed propè omnes ex alienâ calamitate lætari, dictitare hâc esse Condæum dignissimum, ab quo per nuperum quod adversùm Urbem gesserit bellum, compluria orta sint mala, quin & eò multitudinis petulantia evasit, uti sicut in publico gaudio per compita & plateas frequentes ignes hujus indices accenderit.

b De Lomenie, Comte de Brienne. *c* La Princesse de Condé, Doüairiere. Philippeaux de la Vrilliere. La Duchesse de Longueville. *d* La Princesse Palatine. *e* La Princesse de Condé. Le Duc d'Anguien. Chantilly.

b Lomenius Brienna ad Carolam Margaritam *c* Mommorantiam Condæi matrem, Phelipæus Vriliera ad Annam Condæam sororem Longavillæ uxorem nuntiatum venêre Reginæ verbis, illi uti postridiè rus secederet, huic ut in Regiam veniret protinùs, quæ statim ab ædibus matris in quibus erat, unà cùm Annâ *d* Gonzagâ Palatini Principis uxore discessit, & in quibusdam hujus clientis ædibus abdidit se, atque proximâ nocte in Normanniam, quam vir obtinebat, sicuti sæpiùs diximus, provinciam abiit. Mommorantia cum *e* Maillæâ Brezeâ nuru, atque Angiano nepote Cantilium Rus haud procul Urbe secessit. Condæi amici, atque clientes alii aliò discessêre, Buillonius in Lemovices, quò firmissimam arcem, atque oppidum habet, Turenam appellant: Turena frater unà cum Goyone Mussaïo Satenaïum contendit, cui oppido, atque Arci ad Mosam in Campaniæ finibus Condæum Præfectum esse diximus antehàc. Eò copias subitò Turena conscripsit. Philippus Hispaniæ Rex in propinquo Lucemburgensem habet agrum, atque omnem Belgii usque ad Oceanum, ad Rhenum, atque ultrà regionem, unde & pecuniam in belli civilis sumptus, atque alia subsidia sese habiturum Turena confidebat: Marsillacus in Pictonas quam obtinet provinciam discessit.

Intereà Mazarinus ab omnibus collaudabatur, qui rem tantam sine tumultu confecisset, quo nomine apud hunc omnes ex Aulâ, atque ex Urbe, qui aliquo numero essent, homini gratulatum venêre. Sed visum de more ubi quid hujuscemodi quod ad rem publicam pertineat, Rex fieri jussit, de eo Senatum facere certiorem. Eo ad hunc Ordinem litteras dedit, significavitque omnia, quibus adductus Condæum, Contium, & Longavillam in custodiam conjectos voluerit. His litteris permulta in Condæum jactabantur, quæ fermè cuncta memoravimus suprà: sed in narrando tanta ars erat adhibita, ut ampliora vero, multóque graviora viderentur: cæterum factum nullum,

consilia modò, quæque virtuti suæ, & navatæ Regi, atque reipublicæ operæ ingentia præmia postulabat, ea crimini dabantur. Eodem exemplo datæ ad cæteras Curias, & ad eos qui provincias obtinebant litteræ: sed hæ primùm in Regiâ Rege, atque Reginâ matre coràm, accersitis ab Senatu quibusdam, ac frequenti Procerum cœtu recitatæ sunt, quod idem mox factum in Senatu: aderat Gasto qui plerisque Patrum fidem fecit, quæ recitata essent, ea vera, atque comperta esse, haud satis æquus Condæi virtuti, atque gloriæ, quam subduci hominum oculis haud ægrè ferebat, eâ re magis uti suâ voluntate comprehenderetur adductus, quàm quòd ab eo tùm quidquam publicè metuendum existimaret.

1650.

Rex suis ad Senatum litteris Patres hortabatur, uti nupera plebis ad seditionem vocatæ, & paratæ in Condæum cædis crimina impunita ne dimitterent, quem tametsi reipublicæ causâ in custodiam mitti jusserit, nihilò minùs quæ ad ejus salutem, & dignitatem attineant, ea sibi curæ esse, eadem Regina pridiè dixerat, ubi recitatæ in Regia litteræ fuerant. Sed hæc per simulationem dicta, scriptaque Senatus satis intelligebat, majoraque erant complurium ex hoc ordine in Belfortium, & Gondium studia, prætereà in Brussellum, quàm ut hos utriusvis criminis peragi reos vellent, quin potiùs exemptos noxæ, & ipsum de quo memoravimis Carretonium, nam ad hos omnes hanc quæstionem pertinere aiebant.

Igitur vbi de hoc negotio ad Senatum relatum est, nihil videri decrevit, quo hæc quæstio ad eos attineret, atque adeò in Senatum ubi vellent de more venire posse. Secundùm hæc Belfortius, & Gondius ad Reginam, postridiè ad Mazarinum adiêre, utrobique perbenignè, atque liberaliter habiti: neque dubium cuiquam fuit, quin ex Reginæ, & Mazarini voluntate Senatûs Decretum de iis factum fuerit: nam Mazarinus ambos ab Condæo alienissimos volebat, ac Belfortium maximè, cujus fratri Mercurio sororis filiam nuptum dare properabat, uti totam sibi fidam haberet domum. Vindocino patri Ædui data provincia est, Condæi spolium, Mercurio filio Catalonia, quam Prorex obtineret. Mazarinus qui maximè Belfortium sibi adjungere studebat, diligenter hunc in mediâ quò agitabat urbe invisit, cum maximo comitatu, uti plebes omnis cui sicuti diximus carissimus erat, sciret sibi cum eo convenire.

In Catalonia quibus finibus hanc Rex obtinet, pro Prætore erat Marsinus hospes, atque advena Leodiensis, qui dudùm Regi merebat, vir fortis, & qui per æstiva proxima rem illic publicam egregiè sustentaverat. Sed quia Condæo addictus erat, visum hominem tantisper habere in custodiâ, ut ne quid plus minusve quàm opus foret, faceret: eo Perpinianum deductus, & in Arcem conjectus est, ita Mazarino cuncta procedebant. At Gasto in Rohanæ Mombasonæ, ac magis Gondii potestate erat, nam hic Margaritâ Gastonis uxore, Annâ Mariâ Ludovicâ hujus ex priori uxore filiâ, sed Rohanâ singillatim, atque aliis,

1650. Rivieræ inimicis fretus hunc rus amandaverat, hominem novum, cui ſpes, opeſque omnes in ſe uno poſitæ erant: Gondio verò genus, virtus, propinqui, affines, amici, ac denique factio in Aulâ, in Senatu, atque in Urbe valida, quæ omnis Mazarino adverſa erat, animos faciebant.

Condæam diximus in Normanniam abſceſſiſſe, quæ primùm Rothomagum petiit: eò Beuvronius veteri Palatio quod eſt inſtar arcis, Præfectus eſt: ſed is Longavillâ in cuſtodiam conjecto nihil ſe poſſe movere ſcibat, quod alicujus ad virorum Principum liberationem momenti foret, neque Curiam, neque populum Rothomagenſem auſurum pro Longavillâ arma capere adversùm Regem, quem mox adfuturum providebant. Non ipſi, non Curiæ, non plebi ſtudium erga Longavillam, atque erga Condæam deerat, ſed quod his nulli uſui futurum facilè judicabant, ſibi autem ſi quid moverent, in certiſſimam verſurum perniciem. Pervicit tamen Beuvronius, uti Rothomagenſis Curia ad Regem ſcriberet, ſi ipſi videretur, nihil opus eſſe, ut in Normanniam veniret, quò omnia obedientia eſſent, ac porrò forent.

Dein ubi Condæa in Curiâ, populoque Rothomagenſi nihil auxilii eſſe videt, Richelium cujus tam egregias cum Puſſardâ Vigeanâ confecerat nuptias, tentat, utrum ſe ad Gratiæ-portum venire vellet: ſed occupaverat Mazarinus per *a* Ternæum navibus longis Propræfectum, cui Richelius Præfectus erat, monere adoleſcentem uti Gratiæ-portum ſibi uni habere vellet. *Si hunc obtinere Aquiloniam amitam ſub cujus videlicet tutela eſſet, ipſi grave fuerit, multò graviùs futurum, ſi penes Condæam ſit. Id planè hanc moliri, ſi recipiatur mœnibus: nihil enim ipſi fore antiquius, quàm uti Centuriones, ac milites qui in præſidio ſint, ſibi adjungat, muliebri arte, atque largitione. Longavillam virum ſibi Gratiæ-portum expetiſſe, neque omiſiſſe quidquam, atque omni ſtudio contendiſſe, ut id ſibi permitteretur. Condæam uxorem fortaſſè non alia causa Puſſardæ cum ipſo Richelio confeciſſe nuptias, quàm uti quæſita opportunitate, quod uſquè vir nequiverit, id ipſa efficiat. Si ſe huic, atque Condæo obligatum ſentiat, uberiorem utrique referre gratiam poſſe, ſi Gratiæ-portum porrò obtineat, quàm ſi hunc ſibi adimi ſinat: nam hoc pacto Gratiæ-portum, non autem ipſum Richelium Condæo, atque Condææ uſui futurum.*

a Le Marquis de Terne.

His, atque aliis hujuſcemodi Ternæus adoleſcenti perſuaſit, ut ne Condæam Gratiæ-portum venire ſineret, ſed quàm honeſtiſſimâ oratione ex eo nihil ipſi auxilii, ſibi periculum ingens adeſſe oſtenderet. Ternæus pridem Richelii Cardinalis cliens fuerat, quo major illi apud ſororis ejus nepotem fides fuit. Ita Condæam cùm ſua ſpes de Rothomago, & Portu-gratiæ fruſtrata eſſet, poſtremò Diepam confugit. Id oppidum ad Oceanum poſitum dudùm penes Longavillam eſt. Proprætectus *b* Montignius, ac præſidium magis in ejus, quàm in Regis fide fuêre, vitio noſtratium, qui ſe iis ab quibus aliqua augendæ rei ſpes eſt, facilè devovent, nullâ Regis, aut reipublicæ curâ: id ea Nobilitas maximè facere ſolet, cui exiguæ fortunæ ſunt, dein milites, Populum haud

b De Montigny.

haud facilè nisi reipublicæ specie commoveas. Hic adeò bonus fidelisque apud Diepam fuit, nihil aut precibus, aut minis Condææ ab officio deductus: præsidii tamen quod in arce erat metu dissimulare cogebatur, ut ne suum in Regem studium priusquàm subveniri posset, in perniciem verteret. 1650.

Arx erat munitissima, prætereà alia Munitio, quæ valido præsidio ab Condæâ tenebantur, rumorque incesserat accersi undequâque Longavillæ clientes, & copias, augendo præsidio, ut & oppidum esset in potestate, ac prætereà qui subest oppido portus. Is magnam Condææ dabat opportunitatem ad auxilia foris petenda, advehendaque, quorum ab Belgio propinquo copia erat, Hispanis qui id obtinent ad fovendas in Gallia turbas intentis: his ut ne Diepa ipsa ab Condæâ traderetur, quo viri, fratrumque causam susciperent, Regina metuebat. Jam Turenam apud Satenaïum, quò hunc abiisse diximus, copias coëgisse, & cum Hispanis consilia conferre fama erat: quibus rebus uti præverteret Regina profectionem in Normanniam adornat, atque eò præmittit Harcurium cum copiis.

In hac provinciâ Longavilla præter Diepam, cui jamdiù Præfectus fuerat, Cadomum, & Pontem-arcuum ab Rege nuper sibi permissa oppida habebat: huic oppido, atque arci Chamboïum præfecerat virum fortem, ac strenuum, atque eò validum præsidium esse aiebant, difficilemque arcis oppugnationem fore: sed in eâ pauci fuêre qui hanc defensarent, neque satis ad augendum præsidium spatii fuerat, tam maturè Rex post comprehensos Principes viros Urbe moverat. Chamboïus tamen, ut arx sibi relinqueretur postulabat, de quâ Regi conservandâ fidem daret: quod postquàm est negatum, atque Harcurius circùm oppidum posuerat castra, postremò vitam, & res salvas, prætereà alia sibi, militibusque honesta pactus arcem dedidit, sexaginta omninò fuêre, cæterùm multus commeatus, tormenta sex, sclopeti quadringenti. Fuêre qui ita existimarent deditioni maturandæ curatam Chamboïo pecuniam, quæ oppugnandarum arcium ratio vi, atque armis longè potior est. Sed ubi Rex Rothomagum advenit, suprà quàm dici potest lætissimis omnium animis accipitur, ex veteri Castello, aut Palatio pulsi qui in præsidio erant, in quorum locum suffecti ex regiæ custodiæ Legione octoginta Helvetii: Urbis portæ, atque aliæ munitiones Urbanis Magistratibus permissæ, unam ex portis cæteris firmiorem, atque novam ad Sequanæ pontem munitionem Longavilla clientibus suis attribuerat, quæ ipsis ademptæ sunt.

Inter hæc ab Diepâ missi advenêre, qui oppidanorum verbis postulavêre ab Rege quempiam militiæ peritum, cujus ductu non modò sese adversùm id quod in arce sit præsidium, oppidum deffensuros, sed & arcem ipsam oppugnaturos aiebant: nihil ad eam rem copiis opus esse, hanc oppidanorum fidem, atque virtutem, hunc ad omnia pericula reipublicæ causâ subeunda animum, uti si accedat ab Duce disciplina, atque militaris ratio, qui in arce sint, eos ad deditionem addu-

1650.

cere se posse confidant. Datus Beliero-plessius Castrorum Præfectus, qui continuò Diepam unà cum iis profectus est: comitabantur *a* Burnonvilla Marchio, Gandavus Vicecomes, Santanianus, & Quesnæus rei maritimæ peritus, præterea septem è Mazarini custodiâ sclopetarii equites.

a Le Marquis de Bournonville. Le Vicomte de Gand. Le Comte de S. Agnian. Du Quesne.

Ubi Beliero-plessius advenit, oppidanos quadringentos arcem inter, & oppidum collocat, atque eâ parte Burnonvillam, & Gandavum curare jubet, ac maturè vallum hosti objicere, è regione portûs trecentos item oppidanos ab Santaniano circumduci: trecenti præterea apud oppidi portas, plateasque dispositi sunt. Quod ubi sensêre qui in arce erant, incredibilis eos regii nominis terror invasit, ita ut supplicii metu plerique è muris præcipites sese darent, diffugerentque. Non tamen ita stationibus, ac vigiliis obsepta erant omnia, ut non aliqua fallendi copia esset: præmissis igitur qui iter explorarent, Condæa certior facta ad mare se posse tutò evadere, intempestâ nocte eò progreditur, scapham conscendit, & ad navim quæ haud ita procul ab littore in anchoris erat, jam anteà ad similem apparata casum, magnâ remorum vi contendit: sed adversi flabant venti, tantaque tempestas Oceano incesserat, ut hanc superare nautæ nequirent, quo factum est uti littus repetere cogeretur, neque multùm abesset ab naufragio: postremò equo imposita cum equitibus quinque capessit fugam, & cum lucesceret jam multùm itineris anteceperat: sed nemo fugientem sequebatur, nullâ Beliero-plessii præterquàm de potiundâ arce curâ.

Antequàm profugeret ad Reginam miserat, qui nihil ab se hostiliter factum diceret, *Diepam venisse uti sibi in arce tutò esse liceret, neque consilium fuisse quidquam adversùm Regem facere. Quando Reginæ ita placeat, sese Montignio mandasse, uti cui ipsa jubeat, arcem tradat, saluti quoniam aliter copia non sit, longiùs abscedendo consulturam.* Regina *Nihil Condææ aut arce, aut fuga ut in tuto foret, opus fuisse* respondit, *cui per se licuerit Rure aliquo suo agitare, dum vir in custodia esset: ea de re se per* b *Varennam huic dedisse fidem: quod arcem Regi dedi jusserit, in nulla gratia habere, quoniam hanc deffendere nequiverit.* Cæterùm continuò arx dedita, neque Montignio consilium, hanc adversùm Regis copias defensare, sed magis Condeæ autor fuerat, ut hanc subitò dederet, quod ipsâ invitâ faciundum foret denique: similiter *c* Croisetta Cadomum dedidit, nihil expectato quo oppugnaretur belli apparatu.

b De Varenne.

c La Croisette.

His ex sententiâ gestis visum ad Richelium mittere, qui Regis verbis juberet adolescentem Gratiæ-portum oppidum, atque arcem huic tradere: sed ille quid faceret incertus colloquium cum eo qui missus fuerat, effugit: dein datâ ab Mazarino fide Pussardam Richelii uxorem tutò Rothomagum venturam, atque ubi luberet ad virum redituram, hæc eò venit, atque impetrato uti nuptiæ suæ cum Richelio firmæ haberentur, & sicuti Ducum, ac Parium Franciæ uxoribus copia est, & ipsi Reginâ coràm sedere liceret, convênit uti Richelius Gratiæ-portu decederet, qui ab Rege, aut Reginâ matre sicut antehàc Aquiloniæ per-

missus est, atque hæc eò *a* Santimaurum qui sicut antehàc præesset, remisit. Ita omnis pacata Normannia est, quam Rex Harcurio tantùm de se, atque de re publicâ per bellum civile nuper, dudúmque per externa merito provinciam permisit.

1650.
a De Sainte Maure.

Danvillarium oppidum probè munitum in Lucemburgensi agro haud procul Campaniæ finibus Contio qui hanc obtinet provinciam, permissum nuper diximus: id anteà penes *b* Anevoxium fuerat, virum fortem, ac Regi fidum, cum Cohortis unius præsidio, cui Tribunus erat. *c* Becerellus eódem tùm Propræfectus fuit, atque hujus Cohortis non centuriones modò, sed & procenturiones, vexillarios, ac gregarios milites benignè, atque liberaliter habuerat, quæ res seu benè, seu malè facere consilium est, magno usui esse solet. Postquàm oppidum Contio traditum fuerat, huic Rupifocaldum Marsillacum præfecerat, cum eâdem Cohorte, mutatis modò centurionibus, paucisque aliis. Sed hanc memorem sacramenti, & suæ erga unum quemque benignitatis fore Becerellus existimavit, spemque nactus est, si cum militibus colloqui copia foret, hos in officio retinendi. Hæc Administris aperit, Danvillarium versùs mittitur, *d* Vandius, atque Fouquetus Abbas qui consilio juvent, huic adhibentur.

b Le Baron d'Annevoux.
c De la Becherelle.
d Le Marquis de Vandy. l'Abbé Fouquet.

Ubi propius Danvillarium ventum, accersit è præsidio quosdam, hos benignè appellat, & quid rei agatur edocet. *Adversùm Regem bellum ab Condæi, & Contii clientibus parari, Turenam esse in propinquo, qui cum Hispanis hostibus consilia conferat, contrà sacramenti religionem facturos, si diutiùs aut Contio, aut Marsillaco, aut qui eorum vices in oppido gerat dicto audientes sint:* præterea præmia militiæ pro cujusque captu, atque ordine ostentat, ita homini militari, atque iis antehàc quos alloquebatur propè contubernali fides apud eos fuit. Jam erumpebant indicia aspernantium, & Propræfecti (is *e* Rupifocaldus erat è Melitensi militiâ Marsillaci frater) & centurionum imperia, quibus Propræfectus sicuti par erat permotus, Turenam qui apud Satenaïum haud procul erat, accersit. Hic cum copiis eò contendit, quod ubi sensêre qui Becerello rei quæ parabatur, conscii erant, ii, atque omnis gregarius miles arreptis armis centuriones, atque alios qui Contii partes sequebantur, in vincula conjiciunt: adversùm Rupifocaldum Propræfectum nihil contrà militiæ decus admissum, sed hunc cum honore custodiunt, dein Turenæ appropinquanti emissæ tormentis pilæ oppidum in Regis potestate esse significavêre. Ita sine cæde, & sanguine Danvillarium validissimum oppidum unius Becerelli operâ Condæi clientibus ereptum est, quæ unicuique eâ gratiâ promiserat, cuncta cum fide præstita.

e Le Chevalier de la Rochefoucaud.

Haud dissimiliter *f* Fertæus Sannectarius qui Lotharingiam obtinet provinciam, Claromontium arcem in propinquo, nuper Condæo ab Rege dono datam, recepit, cui ipse Præfectus antehàc fuerat. *g* Dutotius castrorum Præfectus huic eâ de rè mandata Regis attulerat, qui jussus ab Fertæo pedites apud Barem cogere, & Claromontium versùs ducere, dum id exequitur, ille intereà loci cum suâ equitum

f De la Ferté Senneterre.
g Du Tot.

1650. alâ celeriùs eò advenit. Quò factus per exploratores certior Angiani levis armaturæ, & Contii cataphractorum, atque levis armaturæ turmas Claromontio discessisse eâ ipsâ die, ac Satenaïum petere, has persequi instituit: pernoctavêre in vico qui passibus modò millibus novem ab Satenaïo aberat, quem vicum propius postridiè primâ luce Fertæus advênit. Satenaii vicinitas, quò, circúmque oppidum Turena omnes habebat copias, præthereà nulla hostium qui propè essent fama *a* Beljocum qui has ductabat turmas, negligentem fecerat. Itaque sine excubiis, sine vigiliis exactâ nocte, nondùm satis experrecti equites erant, cùm hos ex improviso Fertæus adoritur: pauci grege facto regiorum impetum sustinêre conantur, intereà dùm cæteri equos conscendunt: sed illi fusi fugatique, cæteri propè omnes capti, inter quos ipse Beljocus: *b* Govilla cum octo equitibus in proximam agrestium munitionem, quales tuendis fortunis suis levi opere exstruere solent, confûgit.

a De Beaujeu.

b De Gouville.

Sed hanc omittere & Turenæ vicinitas, qui ab Satenaïo auxilio venire poterat, & Claromontii recipiundi consilium Fertæo suasit: quod quidem negotium Laplantæi cujusdam operâ ex sententiâ evenit. Hunc Fertæus pridem Claromontii portæ præfecerat, cujus beneficii, præterea fidei memorem haud difficulter ad hanc Regi, sibique præstandam impulit: is alios uti secum sentirent, & sacramenti religione, & præmiorum spe adduxit, quorum voluntate Fertæum introduxit in arcem, ad cujus conspectum clamore sublato benè Regi precati, cæteros qui Condæo favebant comprehendunt. Quâ re nuntiatâ Reginæ duplex præsidio stipendium curat, Laplantæo, atque aliis, prout quisque promeritus erat, præmia decernit, aut promissa exoluit.

Musonium haud procul Satenaïo est item ad Mosam amnem positum, quod adeò alicujus rei, atque usûs est, cæterà loco ad muniendum importunissimo: quo factum est, uti quoties oppugnatum sit, virtute magis hominum, quàm loci naturâ, aut operibus defensaretur, oppidani sicuti necesse est boni, strenuique sunt. Præfectus erat oppido Carolus Franciscus *c* Joüsius Magnipratæus, qui hujus nominis prædium opimum, ac nobilissimum habet in propinquo. Hic juvenis ingens animi, magis quo pacto audaciam ostentaret, quàm utri parti studeret consultabat: pro Condæo suasit hominis virtus, atque adversa fortuna, cujus miseratio facilè Joüsium cepit, eâdem propè ætate, haud dissimili animo, atque gloriæ pro fortunâ cupidine. Musonium oppidum ad easdem partes adducere conabatur, quo suum erga Condæum studium clarius esset, at oppidani ubi sensêre fraudem, maturè Præfecti imperium exuêre, sibique cepêre consilium, ut in Regis fide manerent, neque in oppidum redeundi Præfecto facultas esset.

c De Joyeuse, Comte de Grand-Pré.

Receptis eo quo diximus pacto Danvillario, ac Claromontio, Satenaïum adhuc in eâ regione penes Condæum erat: sed cùm eò Turena copias haberet aliquanto numero, res aspera videbatur id oppidum cum

arce munitissimâ eâ tempestate oppugnatum ire. At in Æduis adempta Condæo provinciâ, ac Vindocino nuper datâ, Divionis Castellum haud ita validum Condæi præsidio tenebatur, quod adeò ubi Vindocinus eò advenit, ipsi haud difficulter deditum est, curatâ Præfecto pro commeatu quem plurimum eò congesserat, pecuniâ. Præter Divionis Castellum, Condæus in Æduis Seuram oppidum præsidio tenebat ad Ararim amnem Sequanis finitimum, quod oppidum probè muniverat, nec eâ causâ sumptui pepercerat, quæ res indicabat eum magna, atque insolita moliri, neque enim quisquam est, qui suo sumptu Regis oppida muniri æquum censeat. *a* Sanmicaldus quidam vir fortis Seuræ Præfectus erat, prætereà *b* Salxius Comes Tavanius oppidum est ingressus, cum aliis nobilibus Condæi clientibus, atque amicis: ad hunc Turena scripsit, hominem confirmans, uti Seuram cum Sanmicaldo naviter defenderet. *Anni tempus oppugnantibus importunum, eo loco positum oppidum, ubi ab se auxilii copia sit, cui rei si usus veniat, non defuturum: si id fecerint, fore ut iis Condæus plurimùm debeat, nam & eorum, & sua, atque cæterorum Condæi clientium opera eò rem redituram denique, ut hunc custodia emitti necesse sit.* Simul ad Divionensem Curiam dederat litteras, uti convocatis Classibus de re publicâ consultare vellet, ac mittere ad Regem, qui docerent ad hanc maximè pertinere, ut ne diutiùs Condæus in custodiâ sit: eâ causâ civile bellum imminere Regno, quod quanto hujus periculo, atque damno geratur, palàm esse: parceret Æduos fidam gentem onerare miseriis, quæ ex Seuræ oppugnatione si hanc incipere velit, impendeant: sed hæc deprehenso nuntio, interceptisque litteris frustrà fuêre, solumque profecêre, uti Turenæ consilia magis in aperto essent.

a Saint Micau.
b De Saux Comte de Tavanc.

Præter Æduos Condæo altera Bituriges provincia erat, cujus caput Avaricum: eò Turris fuit amplissima, arcis instar, è quadrato saxo, cujus murus tam latus, uti tormentis impenetrabilis videretur. Provincia adempta Condæo *c* Santaniano uni è regiorum Cubiculariorum principibus permissa est. Is subitò Nobilitate vicinâ fretus, atque oppidanis Turrim oppugnat: sed qui defensabant in malâ causâ ut ferè fit, despondent animos, terrore regii nominis, ac supplicii metu objecto, quo factum est, uti Præfectus *d* Grassetus Turrim dederet. Ubi conjecti viri Principes in custodiam fuerant, ad hos miserat Regina Servianum, qui suis verbis postularet, uti scriberent ad clientes, quos oppidis, & arcibus sibi permissis præfecerant, significarentque velle sese eos Regi obedientes esse, & quæ imperaret, ea facere: Condæus id frustrà fore responderat, quoniam per vim expressum fuisse crediturì essent, cæterùm non commissuros, ut adversùm Regem quidquam facerent, nemo tamen eorum quæ oppida sibi Condæus permiserat, ab iis sponte discessit, sed his pellendis ubique vis fuit adhibendâ. Inter Condæi amicos, clientesque Buillonius, atque Turena fratres de quibus sæpiùs memoravimus, Rupifocaldus Marsillacus, & Urbanus *e* Maillæus Brezæus principes fuêre: hic Condæi socer est qui nihil

c Le Comte de S. Agnan.
d Grasset.
e De Maillé, Maréchal de Brezé.

1650.

1650. tamen usquè molitus fuerat, dudùm quieti, atque otio deditus, sicut aliò diximus. His est Edicto ab Rege dicta dies, ante quam in Aulam venire sine fraude liceret, qui ni paruissent rei Majestatis forent: promulgatum id in Senatu, neque eo magis venêre, aut pro Condæo præter Brezæum niti desiêre, Turena maximè, qui copias apud Satenaium cogebat.

Cùm hæc omnia civile bellum in Galliâ ostentarent, Hispani spem nacti sese quidpiam intereà operæpretii facturos, præterea certiores facti Helvetios qui Regi mercede militabant, munia militiæ apud Dunkercam inopiâ stipendii abnuere, hanc improvisò adoriri constituunt, eâ celeritate rem confici posse, uti subveniundi spatium futurum non sit, dum nostros discordiæ, atque turbæ distineant. *a* Fuensaldanius ab vicinis præsidiis hybernisque educit copias, ab Ostendâ instructa properè ad eam rem navigia accersit, terrâ, marique ad urbem properat. Sed qui Bergæ Fani-Vinoci Dunkercâ haud procul præerat, is arbitratus ad se hostes venire Cataractas quæ eo sunt omnes deprimi, atque adeò claudi jubet, quo factum est, uti Colmia amnis plurimùm cresceret, atque effusâ in omnem longè, latéque planitiem aquâ paludem efficeret, quæ res prohibuit *b* Lipontium quem Fuensaldanius ab Audomari-fano cum copiis præmiserat, Dunkercam pergere, atque adeò incæptum omittere coactus est. Hostes & Bassæam frustrà tentavêre, quorum tam varia consilia Reginam impulêre, uti *c* Villequierum in Atrebates mitteret, qui Hispanorum conatibus pro virtute, ac diligentiâ suâ occurreret.

a Le Comte de Fuensaldagne.

b Liponti.

c De Villequier.

Ita domi, forisque Mazarino cuncta procedebant: sed huic quæ Gastoni, & Condæo erat cura, atque solicitudo, ut ne alter plus altero gratiâ, & potentiâ in Aulâ valeret, ea saluti usquè fuerat, dum uterque Mazarinum sibi æquum habere studet, neque ambos quæ utriusque animum æmulatio incesserat, ea congruere sinebat in illius perniciem: nam ita ab naturâ sumus omnes, uti cuncta perdita, quàm æmulum auctum, aut ornatum malimus. At Condæo tunc amoto Gasto in Mazarinum faciliùs impelli posse videbatur: obstabat una res modò, quod Mazarinus ubi vellet, Condæum emittere posset custodiâ, cujus operâ adversùm Gastonis injurias munitus foret. Huic Rohana Mombasona, atque Gondius persuaserant, ad ipsum magnoperè pertinere, uti Condæus amoveretur Aulâ, atque hujus animum magnis de hominis consiliis, & audaciâ suspicionibus impleverant, quibus adductus Gasto lubentissimè consenserat, ut in custodiam conjiceretur, quo fiebat ut emitti sibi offensum, atque adeò ultionis avidum nollet, omniaque facturus ex Mazarini voluntate videretur, ut istuc prohiberet.

Contrà Gondius non Mazarino, sed sibi Gastonem obnoxium volebat, quem in illum ubi usus veniret, impelleret: nam sicuti Condæum amoverat per Gastonem, & Mazarinum, ita & hunc abigere per illum decreverat. Sed eâ causâ adimendus erat Gastoni metus, ut ne Condæus ab Mazarino custodiâ mitteretur, quod uti perficeret Gondius,

1650.

omnes ingenii sui nervos intendit. Habendus eâ gratiâ Condæus erat in potestate, sed id quo pacto fieret, haud satis expediebat. Apud Vincennarum arcem quod id speraret nihil erat, neque enim inde per multitudinis tumultum eripi poterat, cujus vis intrà mœnia est, altero ab Urbe lapide Vincennæ sunt: sed si in Bastiliam Urbis arcem adduceretur, tum denique in Gastonis, Senatûs, Populique, atque adeò in suâ quodammodò potestate futurum, qui plurimum apud eos autoritate polleat. Igitur per Regis, & Reginæ matris absentiam qui tum in Normanniâ erant, rumores jacere cœpit, longiusculè ab Urbe Condæum, Contium, & Longavillam haud satis tutò asservari: complures esse qui eos eripere custodiâ velint, qui si vi, aut dolo grassentur, difficiliùs apud Vincennas id caveri posse, quàm si in Urbe essent, eam rem ad Gastonem magnoperè pertinere, quamobrem hanc sibi curæ esse aiebat.

Eâ tempestate quidam è præsidio interioris Vincennarum Arcis hastati milites, qui perferre, & exequi Centurionum imperia, & cogere in suos ordines cæteros milites solent, triginta ex his sibi devinxerant, qui ad viros Principes custodiâ emittendos operam suam erant polliciti, dein omne propè præsidium consiliis suis opportunum habuêre. Primùm illi sponte suâ rem totam excogitaverant, quam ad Roquettum Abbatem Contii clientem detulêre, uti sibi præmium tanto facinore dignum constitueret, & quæ huic patrando opus essent, ea ab amicis, & clientibus Principum foris pararentur. Ille Gourvillæ de quò suprà memoravimus rem omnem aperit, quam eò denique adduxerat, uti parùm abfuerit, quin confecta foret: obstitit cujusdam ex conjuratis religio, qui codicillos hujus rei indices in majore Urbis Templo consultò reliquit: hi in manus cujusdam sacerdotis incidêre, ab quo perlati sunt ad Gondium, ab ipso vero ad Gastonem: cumque id tam opportunè accidisset, ut huic traducendorum ad Urbem virorum Principum necessitatem Gondius confirmaret, plerique hujus commentum fuisse sunt arbitrati: sed quidam è præsidio interioris Vincennarum Arcis comprehensi, & in vincula conjecti sunt, mutatumque præsidium est.

Multa simul Gondius eâ tempestate, atque Rohana Mombasona moliebant, ambo tamen cum Mazarino amicitiam simulabant, quo faciliùs hominem opprimerent: sed ipsi ad cavendum dolus, atque astutia superabant. Pomponius Belevræus in Senatu Præses apud Bernium Rus suum nobile, atque amœnum tum convivium instituit: hic Aulæ percupidus erat, fortè per avi memoriam qui Cancellarius fuerat, eumdem sibi Magistratum expetens. Extrà ordinem in Italiam Legatus fuerat adolescens, magis Legatione liberâ per Bullionis soceri summi tum Quæstoris gratiam, quàm quod quidquam magnoperè eò agendum haberet, dein legatus in Britanniam est, postremò iterùm eódem extrà ordinem, & nuper ad Socias Belgii Civitates, quibus in Legationibus nihil operæpretii usquàm fecit: seu alienis temporibus hæ suf-

1650. ceptæ fuêre, ſeu aliud alii natura iter oſtendit, ab quo ſi aberraveris, continuò offendas, ſed vitio humani ingenii evenit, uti nemini ſua ſatis placeant, aliena potiora videantur. Nam Belevræus in Senatu clarus, magnâ prudentiæ, peritiæ, atque probitatis famâ erat, qui dùm præſentium tædio nova exoptat, cum Rohanâ, Belfortio, Caſtronovano, atque Gondio amicitiam inſtituerat, ſpem nactus horum ſe operâ Cancellarium, aut Procancellarium denique futurum, nam hi Magiſtratus penes Caſtronovanum primùm futuri erant, dein penes Belevræum, ſeu illius morte vacui forent, ſeu hos habendo Cardinalatui abdicaturus eſſet, uti regii Conſilii Princeps fieret.

Hos omnes ad convivium Belevræus vocaverat, uti de rebus communibus conſultarent, nam præterea ſingulis conſilium ſuum in occulto fuit. De Caſtronovano quem antehàc tanto Aulæ deſiderio teneri diximus, placuit cunctis hunc iterum Procancellarium fieri, quo minui Mazarini gratiam, & potentiam poſſe arbitrabantur, quia ille jamdiù Reginæ, cognitus, & virtute probatus erat, quem majoribus Regni negotiis haud ſecùs parem ſatis ſciret: hac opinione diſtractum iri ejus animum, & abſtrahi denique ab Mazarino poſſe. Jamdiù *a* Rohana iſthuc moliebatur, neque ceſſaverat, poſtquàm Bruſſellis redeunti Reginam adire copia fuerat, pro Caſtronovano niti, ut ipſi cum priſtinâ dignitate in Aulam redire liceret, quóque id Mazarini voluntate fieret, inter hunc, & Caſtronovanum amicitiam conciliare ſtuduerat, quam & ipſa cum Mazarino inſtituerat, ab hac ubi res moneret diſceſſura. Nam in Aulâ vix ulla amicitia niſi ex commodo eſt.

a Madame de Chevreuſe.

Pacatis in Normanniâ rebus Rex, atque Regina mater ad Urbem redière. Plebes lætis clamoribus, dein omnes Ordines ſingillatim adventum, & quod iis omnia proſperè eveniſſent, ſunt gratulati, neque alias magis populus in Regis poteſtate fuit, ſcilicet qui omnia eventu potiùs, quàm officio metitur. At Mazarinus Rohanam, Belfortium, & Gondium ſibi magis, magiſque adjungere cupiens, iis ex ærario grandem pecuniam decernit, quam haud difficulter Rohana accepit, parùm ſolicita quid eâ de re Senatus, Populuſque ſentiret. Sed accidit fortè, uti qui ab Urbe annuos reditus, aut uſuras hujus fide pecuniæ Regibus creditæ accipere ſolent, eas ſicuti par erat, flagitarent. E regiâ pecuniâ urbanis Magiſtratibus traditâ penduntur, quæ cum ab Almerico ſummo Quæſtore curata non eſſet, ad eum frequentes adeunt, queruntur, clamitant, maledicunt homini, qui ſeu nihil aliud tùm occurrit, ſeu de induſtriâ Rohanæ, Belfortio, atque Gondio invidiam conflare voluit, quidquid præſentis pecuniæ in ærario eſſet, id iis decretum eſſe reſpondit, neque ſupereſſe quidquam. Quod ubi reſcivêre Belfortius, & Gondius, ingens eos adversùm Almericum indignatio cepit, tamen ut ne vulgi quibus maximè nitebantur, ſtudia amitterent, negavêre ſibi quidquam è regiâ pecuniâ decretum voluiſſe, ſed magis uti plebes immenſo vectigalium onere levaretur.

Nihilò minus tamen ex eorum voluntate Caſtronovanus eſt Procancellarius

cancellarius factus, missus enim est ad Cancellarium Seguierum Phelipæus Vrilliera unus ex Quatuorviris, qui regium reposceret signum, quod sibi traditum attulit Regi, dein accersitus est ex suburbano rure suo Castronovanus, cui idem ab Rege traditum signum est. Seguierus Rosnium Suillii generi Rus nobile secessit, de cujus hominis naturâ, & moribus antehàc diximus. Addendum modò videtur, quod in otio, sicut in negotio idem fuit, ingenio quod perrarum est in utrâque fortunâ æquabili. At de Castronovano mirum visum, hominem septuagenario majorem in Aulam redire voluisse, cùm plerúmque id ætatis homines ab negotiis ad otium sese conferant, contrà ab illo tantum uti redire liceret, studium adhibitum, uti per septennium ex quo Regina in procuratione regni sit, nusquàm cessaverit, usquè dùm quod animo agitaverat, id perficeret.

1650.

Isthuc primum factiosorum operæpretium fuit, post Condæum Aulâ pulsum, quod quidem Mazarino fraudi fuisse multi existimavêre, nam sublato Gastonis æmulo, hujus potentia crevit, atque adeò ex hujus sententiâ, aut quorum erat in potestate omnia posthàc faciunda fuêre, qui Mazarino tametsi cum eo amicitiam simulabant, erant infensissimi, uti satiùs fuerit omnes ab Condæo molestias, atque indignitates perferre, modò ut Gastonis sicut usquè fecerat, potentiæ adferret modum, non quo is suâ sponte Mazarino adversus esset, sed quod ab ejus inimicis quò vellent, impelleretur. At nondùm contra hunc palàm incipiebant quidquam, scilicet qui priùs res suas ejus voluntate, quin & per ejus gratiam constabilire vellent, nusquàm consilia sua nisi ubi res moneret, nudaturi.

Per id tempus mortem obiêre Urbanus Maillæus Brezæus, & Franciscus Rupifocaldus: hic Pictonas, ille Andes Provinciam obtinebat, uterque è regiâ sancti Spiritus Militiâ, Rupifocaldus Dux & par Franciæ, Brezæus primùm Custodibus regii Corporis Dux, dein Tribunus equitum creatus, Ludovici Condæi socer, genere, ac rebus gestis haud tantâ indignus affinitate: cæterùm Henricus Condæus hujus filiam Ludovico filio uxorem expetiverat, Richelii Cardinalis causâ, qui huic avunculus fuit, per cujus florentissima tempora Brezæus ab Aulâ discesserat, ruris, atque otii cupidus, ab quo postillà nusquàm avocari potuit. Sed quia Regina metuebat, ut ne quid generi causâ moveret, huic, sicut & Marsillaco diem dixerat, ante quam utrique in Aulam venire sine fraude potestas facta fuerat. Sed ille suâ, hic Rupifocaldi patris morte quo minùs Reginæ dicto audiens esset, prohibitus est, quæ Marsillaci excusatio sicuti tali tempore accepta, postquàm per litteras se in fide mansurum receperat.

Vindocinum in Æduos præmissum diximus, qui provinciam obtineret, atque huic deditum Castellum apud Divionem. Tavanius Comes qui apud Seuram erat, excursiones circumquâque fecerat, prædas egerat, villas incenderat, atque alia hostilia fecerat, neque hunc Tavanius Marchio in eâ Provinciâ Legatus satis coërcere potuerat, ino-

1650. piâ copiarum, quas paucas habebat, quo factum est, ut equites, pediteſque qui ab Rege defecerant, per Æduos Satenaïum ad Turenam propè intacti contenderent. At poſtquàm Vindocinus advenerat cum copiis pluribus, ibi verò Tavanius Comes finem populandi fecit. Fama erat Regem cum exercitu propediem venturum, cujus rei metu viſum periculum facere, utrùm Sanmicaldus quem Seuræ Præfectum eſſe diximus, animum ad deditionem adjicere vellet: miſſus eſt eâ gratiâ Tubicen, qui de hâc re virum more majorum compellaret: is oppidum ſeſe cuiquam niſi Condæo, qui id ſuæ fidei crediſſet, redditurum negavit, quod ubi in Aulâ reſcitum, continuò in Æduos eſt decreta profectio.

a Le General d'Erlac.

Eâ tempeſtate mortem obiit *a* Erlacus Briſiaco Præfectus, vir nobili apud Helvetios genere, cujuſmodi quatuor apud Bernenſes familiæ plebis voluntate conſervatæ ſunt, ubi apud Bernam parandi juris, & libertatis conſtituendæ gratiâ, nobilitatem omnem, aut cecidêre, aut abegêre. Erlaco res familiaris perexigua, aut nulla, uxori quæ ex eâdem familiâ erat, ut in ea regione, ſatis ampla fuit. Is ad Bernardum Saxonem Veimarienſem Principem in Germaniâ virum qui fortè in propinquo bellum gerebat, applicaverat ſeſe, ac Briſiacum oppugnanti ſuggeſſerat ſumptum, nihil in eâ re uxoris bonis, nihil ſuæ amicorumque fidei pepercerat, donec deditum Veimario oppidum eſt, quod poſt paulò moriens ipſe dedit operam uti penes ipſum Erlacum foret, quod certè eo pacto magis quàm Ludovici XIII. Regis judicio, aut ſponte factum eſt, qui quoniam aliter fieri nequibat, illum Diplomate regio Briſiaco Præfectum conſtituit, atque ab eo accepit jusjurandum.

Dein Erlacus & apud Briſiacum, & in Alſatiâ vicinâ, præterea in Galliâ, ac Belgio bonam fidelemque Ludovico, & Regi filio navavit operam: nam eò ſemel, atque iterum Germanorum copias juſti exercitûs inſtar adduxit. Condæum aiebant ex clientibus ſuis quempiam huic generum antehàc deſtinaſſe, nam tres modò habebat filias, quo per has nuptias hominem ſibi fidum Briſiacum introduceret, oppidumque validiſſimum haberet in poteſtate, quod & nuperis Regis litteris in Senatu recitatis Condæo objectabatur. Ubi Erlacus obierat mortem *b* Carlevoſius eâ de re & Regem, & Reginam matrem certiores fecit, ſibique ſicuti Propræfectum decebat curæ fore, ut ne quid illic contrà rem publicam accideret.

b De Charlevoy.

c De Tilladet.

Intereà qui eò Præfectus eſſet ab Rege *c* Tilladetus deligitur, primùm in Prætorianorum legione centurio, dein Caſtrorum Præfectus, atque item Bapalmæ in Belgio Præfectus. Quod ubi reſcivit Carlevoſius, cum Erlaco qui demortui Erlaci fratris filius erat, atque Germanorum Cohorti apud Briſiacum Tribunus, ac prætereà Caſtrorum Præfectus, fœdus iniit, quo cavebatur, ut ne quem Præfectum apud Briſiacum admitterent, ſed oppidum æquato imperio obtinerent: dein ambo mittunt ad Tellierum Quatuorvirum, qui hunc moneret, fruſ-

trà Brisiacum Tilladetum venturum, neque mœnibus receptum iri. Tellierus rem defert ad Mazarinum, atque hic statim ab Æduis quò tùm Aula erat, *a* Baussanum, Heruartum, ac Miletum ad Carlevosium, atque Erlacum mittit, qui ambos in viam reducerent. Erlacus haud difficulter cùm ab his, tùm ab Carlevosio persuasus acceptâ decem millium librarum summâ Brisiaco in patriam discedit.

1650.

a Baussan, Eruard, Milet.

Mazarinus præter hos tres quos diximus Renatæ *b* Dubecæ operâ apud Carlevosium usus est, quæ per litteras hominem hortata est, uti maneret in officio, neque incerta pro certis captaret: hanc diximus Joannis Budæ Guebriani Equitum Tribuni uxorem fuisse, per cujus clientelam Carlevosius multa militiæ decora, atque ornamenta consecutus fuerat, ac postremò Propræfectus Brisiaco creatus, quo Dubeca magnam apud eum autoritatem, fidemque habitura videbatur: sed hujus litteris, nihil plus est profectum, quàm Baussani, & collegarum oratione, neque his Carlevosius tùm adduci potuit, uti quemquam Brisiaco Præfectum esse pateretur.

b La Maréchale de Guebrian, Renée du Bec.

Baussanus, atque collegæ huic de Cohorte cui Tribunus erat apud Brisiacum, ac Propræfecti Munere nihil mutatum iri fidem dedêre, quæ posteà Regis ad eum litteris firmata est. Eo fiebat uti dubius, atque incertus hæreret, quid sibi faciundum esset denique, ac postremò Labardæum apud Helvetios Regis Legatum in propinquo adiit, quid de Mazarino sentiret curiosiùs rogans, utrùm hunc in Aulâ, aut omninò in Galliâ porrò agitare posse crederet, ex quo dicebat sibi consilium de admittendo Tilladeto esse capiundum: Labardæus verò qui neque Tilladetum, neque Carlevosium, neque ipsum respiciebat Mazarinum, sed rempublicam, sed fidem, sed officium, quibus cætera omnia posthabenda sunt, salubre homini de recipiundo apud Brisiacum Tilladeto, quem huic Rex Præfectum esse vellet, consilium dedit, cum præsertim ipsi de Cohorte cui Tribunus erat in oppido nihil mutatum iri cautum fuisset.

Sed Ludovicus Rex, atque Anna mater sicuti priùs Normanniam, ita tunc Æduos pacavêre: eo Divionem quæ caput provinciæ est venêre quò tametsi, atque in omni provinciâ Condæo plerique ex Ordine Ecclesiastico, ex Nobilitate, atque ex Senatu, Populoque studerent, tamen ingenitâ quâdam apud nos regii nominis sanctitate, cuncti Ludovico, atque Reginæ matri quæ voluêre omnia, ea facilè sunt obsecuti, Consilio eâ gratiâ provinciæ habito: quin & ipsi perduelles eâ sanctitate permoti postremò Seuram dedidêre. Priùs tamen cis, transque Ararim castra ponenda fuêre, circumvallandum oppidum prohibendis eruptionibus, nam quingenti in præsidio erant equites, tantúmdem & peditum fuit. Rex denique venit in castra, ad cujus conspectum perduelles flexêre animum suum, atque deditionem facere decrevêre. Qui oppido excesêre equites, peditesque datâ fide se adversùm Regem nusquàm militaturos exautorati sunt, quidam Regis voluntate in supplementum copiarum ejus nomina dedêre, veterani omnes, ac militiæ as-

1650. sueti, Tavanius, Passagius Castrorum Præfectus, qui & ipse apud Seuram erat, & Sanmicaldus ex deditionis legibus domos suas discessere, postquàm jusjurandum polliciti fuerant se in officio mansuros, Vindocinus qui exercitui regio Imperator erat, oppidum est ingressus, cui Rex Roncerollum Castrorum Præfectum præesse cum Villæ Marchionis Subalpini Cohorte jussit.

Apud Divionem quo Rex tùm commorabatur, venêre ab Sequanis, & Genevensibus Legati, utrique Galliæ eâ parte finitimi: hi liberi, illi propius libertatem sunt, nam tametsi in Philippi Hispaniæ Regis sint ditione, tamen quia longiùs ab cæteris hujus terris incolunt, eo apud hunc immunes, atque levi imperio habentur, prætereà his salvâ Regis Majestate sibi consulere plerúmque licet, quoniam ipsi procul sitos tueri quandóque difficile est. De Sequanis Philippo sicuti Caroli V. Imperatoris atque Sequanorum Principis (Comitem appellant) hæredi fœdus cum Helvetiis perpetuum est, inchoatum ab Maximiliano Caroli patruo Germanorum Imperatore, sub cujus hic tutelâ erat, quo fœdere cavetur curæ alteri futurum, ut ne alteri quidquam molestiæ contrà jus, fasque fiat. Eâ causâ sed magis vicinitatis, (namque Sequani sicuti Æduis, ita & Helvetiis finitimi sunt) hi ab Regibus nostris sæpiùs aliquot annorum inducias Sequanis impetravêre, uti tametsi Gallis cum Hispaniæ Rege, qui & Sequanorum Princeps est, intercederet bellum, pax tamen inter Sequanos, & finitimos Galliæ populos esset.

Consimiles inducias pro Sequanis per hæc bella Helvetii ab Rege sæpiùs postulaverant, sed huic rectiùs visum id Sequanis ipsis petentibus indulgere, ut ne hujus rei gratiam magis Helvetiis, quàm ipsi Regi se debere, atque illorum autoritate id ab nobis expressum crederent, neu adversùm nos posthàc apud Helvetios sibi præsidium quærerent, scirentque nullum nisi in Regis clementiâ, atque benignitate satis firmum esse. Datæ igitur in annum fuerant induciæ, spesque facta in singulos annos renovatum iri: ut id impetrarent, summam annuam centum milliûm librarum sese pensuros convenêre, haud ineptam rei firmandæ rationem, nam prætereà privatim quorum gratiâ opus habuêre, iis & nonnullam pecuniam curasse aiunt. Igitur Sequani cùm Regis beneficio pacem circumquâque omnibus bello ardentibus haberent, legavêre ad eum qui verbis suis salutem dicerent, & coram tanti Principis majestatem colerent, ac venerarentur.

Non nihil ægrè fuerat Helvetiis ubi postulassent Sequanis inducias, eas ab Rege negatas, dein postpaulò absque operâ suâ datas: sed fuêre alia longè graviora, quæ expostularent: nam ipsis neque creditarum Regibus nostris pecuniarum usuræ annuæ, neque publicè ex fœdere, neque privatim ex Regis consuetâ munificentiâ, neque popularibus qui Regi merebant quidquam, aut perexiguum curabatur, quo factum est, ut aliqui primùm quibus in præsidiis erant, eò arma deponerent, atque omnia militiæ munia abnuerent, dein Civitatum, Pago-

rumque quibus Helvetiorum Respublica constat, implorarent fidem. Sed hæc utrobique integra in Regem fuit, nam neque Tribuni, Centurionesque Helvetii ab eâ discessêre usquàm, tametsi ab Hispanis solicitati, & ingentibus promissis onerati, neque Civitates, Pagique quidquam nisi mittendos ad Regem Legatos decrevêre. Primò de reducendis suis qui Regi mercede militabant, mittendos censuerant: at mox ab Labardæo edocti id his per fœderis leges non licere, nisi ubi bellum ipsis in patriâ sit, sententiam mutavêre, atque hujus negotii quod Regis commodò fieret, conficiundi licentiam Legatis permisêre, quâ in re Gentem hanc non modò pecuniâ, cujus certè studium ingens habet, sed & consilio, atque amicitiâ duci compertum est.

1650.

Centuriones Helvetii sæpiùs popularium vice Germanos milites in suis habent Centuriis, quoniam minori quàm Helvetii mercede operam suam locant: in illis si qua virtus est, eos & Vexillarios, & Vicecenturiones faciunt. Homo quidam hujuscemodi qui apud Dunkercam antea in unâ Helvetiorum Centuriâ meruerat, dein ad Hispanorum transierat partes, eòdem ab Leopoldo qui Belgium obtinet, missus redit, ac Centurionem Helvetium adoritur: huic ingentem mercedem pro se, ac cæteris Helvetiis qui in præsidio erant, ostentat, si oppidum Hispanis tradere velint. Is haud aspernari visus conditionem est, si quid haberet Germanus quo dictis suis faceret fidem: ipse verò se dixit habere ab Leopoldo codicillos, quos Centurioni imprudens tradit. Hic subitò ad Estradam oppido Præfectum vadit, narratque huic rem ordine omnem, profert codicillos, quibus Estrada perlectis Germanum comprehendi jubet, de quo more majorum supplicium sumptum.

Rex nuper ab Æduis ad Urbem redierat, cùm Legati Helvetiorum advenêre, hi ab Ludovico atque ab Annâ matre benignè habiti, postremò convenêre uti Tribunis, ac Centurionibus suæ Gentis quadringenta librarum millia statim, quod ampliùs debebatur, id in singulos annos certis pensionibus curaretur, neque enim tantam præsenti pecuniâ summam pendere Ærarii inopia patiebatur. At omnem initio rem ferus, atque illiberalis Legatorum animus propè corrupit, quam ubi nec quâ celeritate, nec quâ ratione æquum censebant, procedere vident, quæ pro Regiâ de more in statione Centuriâ gentis erat, eam ab Centurione deduci jubent; neque tamen is locus diù vacuus est relictus, occupavêre Rhœti Helvetiis corporum, atque armorum specie consimiles, finitimi, fœderati, & sub iisdem signis militare soliti, sed qui non eâdem procacitate stipendia flagitaverant, quibusque haud injucundum fuisset Helvetios abscedere, uti sua gens in eorum succederet locum, atque Regi militando ditaretur.

Eâ causâ Rhœtorum Pagi tres, quibus eorum Res publica constat, Centurionibus suæ gentis, qui Regi militabant potestatem fecerant, in eâ militiâ tametsi Helvetii discederent, permanendi. Sunt qui Helvetiorum Legatos eò processisse suâ sponte negent, uti videlicet Centuriam

1650. ab Regiâ deduci juberent, sed magis nostratium quorumdam autoritate, qui Tribunorum, atque Centurionum Helvetiorum negotiis immixti suo potiùs, quàm eorum compendio student. Tanta vis avaritiæ invasit, uti nemo huic servire, ne per Regis quidem dedecus, & rei publicæ damnum quidquam pensi habeat.

Quatuor erant Helvetiorum Legati, qui ex ingenio gentis suâ magis, quàm Rei suæ publicæ, aut Tribunorum, atque Centurionum causâ id muneris susceperant. Nullus his ex publico decretus fuerat ab Civitatibus suis sumptus, qui omnis quod ipsi malebant, ab Tribunis, ac Centurionibus, qui Regi merebant, atque adeò pro illorum libidine præbendus erat. Igitur uti quamplurimùm iis facerent, primùm sicuti diximus, ferociùs agere, de reducendis minari, ingentia postulare, quo major sibi sumptus ab Tribunis, & Centurionibus sponte curaretur: dein ubi nihil proficiebant, neque ampliùs quadringentis librarum millibus quidquam auferre possunt, ut hæc sibi non Tribunis, atque Centurionibus summa tradatur, deposcunt; factum id ex sententiâ, atque hi sibi suos sumptus, quantùm lubuit, retinuêre, cæteram summam illis distribuêre, id eò molestius ferentibus, quod ante adventum Legatorum, camdem ipsis summam Administri decreverant, de quâ decedere quod Legati in sumptum decerpserant, id verò suprà quàm dici potest, ægrè fuit, atque eò sibi posthàc tam damnosâ hujuscemodi Legatorum operâ nusquàm utendum statuêre.

Sed hi denique torquibus aureis ab Rege donati, tres in patriam rediêre, unus restitit ad Urbem, nomine Vagnerus Bernensis, qui hujus Legationis instituendæ Helvetiorum Civitatibus, Pagisque autor maximè fuerat, rei publicæ specie. Is familiarem dudùm corruperat, cui restituendæ unà cum duobus Centurionibus Solodorensibus animum induxerat, Salinas quæ apud Sequanos sunt, conducere, ex quibus sal ad proximas tres Helvetiorum Civitates Bernenses videlicet, Friburgenses, & Solodorenses advehi solet: atque ut illas quàm minimo conducerent pretio, Sequanis ostentare decreverant sibi copiam esse salis ab Galliâ eódem advehendi, ex quo omnis propè quem ex Salinis suis usquè fructum ceperant, interiturus esset.

Eo Vagnerus postulabat, uti Rex salem ab Septimaniâ in Bernensium fines advehi juberet, quem certo pretio coëmerent, mediam ejus partem præsenti pecuniâ, quantum autem alterius partis pretium esset, tanto ære alieno Regem, quo majores ejus Bernensibus obstricti essent, liberarent: id si Regi satis placeret, cum eo Bernenses vel solos, vel unà cum cæteris Helvetiis fœdus renovaturos nullâ aliâ mercede, atque militum millia sex ubi Rex vellet præbituros, quibus solita penderet stipendia. Hanc conditionem Serviano Vagnerus tulit: sed hanc accipiundam, tametsi ferretur seriò, Labardæus Regis apud Helvetios Legatus multis de causis negabat, quas commemorare longum esset: contrà Servianus & id factu optimum, & in Urbe conficiundum aiebat, seu Labardæi odio, quoniam Chavignio propinquus

erat, cum quo ſimultates pridem exercebat, ſeu rei per ſeſe agendæ ſtudio, poſtremò tamen Vagnerus eâ infectâ diſceſſit.

1650.

Sed hæc de Helvetiis uno tenore diximus, quo factum eſt, uti quidpiam ubi necdùm ab Æduis Rex ad Urbem rediiſſet, in eâ geſtum uſquè differremus. Id hujuſmodi eſt, Regina facta certior fuerat, Carolam Margaritam Mommorantiam quæ Cantilio rure ſuo haud procul Urbe agitabat, multa movere: hæc Condæi, atque Contii mater eſt, ac ſocrus Longavillæ: cum hac unà erat Brezæa nurus, uxor Condæi, nepoſque Angianus, dabatque vicinitas Urbis magnam nova molientibus opportunitatem. Eo Regina ſcripſerat ad Gaſtonem, qui cum imperio ad Urbem reſtiterat, ut has aut Avaricum Biturigum, aut Muronem, aut Caſtrorufum abire juberet. Id ab Gaſtone factum ſedulò: ſed Mommorantia triduum poſcit adornandæ profectioni, biduò autem nurus cum Angiano filio noctu profugit: Mommorantia clàm ad Urbem venit, manſitque, opperiens eam diem quâ Senatus frequens de Patrum moribus bis quotannis haberi ſolet, Mercurialem appellant, quoniam id Mercurii die fit.

Primâ luce ſtetit in veſtibulo Curiæ, Patrum advenientium fidem, uti more majorum de filiorum, atque generi causâ cognoſcere velint, implorans, atque intereà uti ſibi tutò in Urbe eſſe liceret, quod & per libellum ab Senatu poſtulat, de quò *a* Petrus Paganus Deſlandius ad Senatum retulit, ſimulque de Peralti qui unà cum Condæo in carcerem conjectus fuerat, libello conſimili. Patres ut ne quid præterquàm cujus rei gratiâ de more conveniſſent, ageretur, decernunt: viſum tamen ad Gaſtonem mittere, qui Senatûs verbis rogarent, uti Mommorantiæ in Urbe per hunc manere liceret, intereà dùm Rex eò rediret. Gaſto reſpondit: *Quod ſibi mandatum ab Rege, ac Reginâ matre ſit, id uti fiat curæ eſſe debere, condonare tamen Patribus, uti Mommorantiæ haud ita procul ab Urbe quòpiam quâ iter ſit ad Avaricum Biturigum commorari, & Regis adventum opperiri liceat, cæterùm abſcedendum Urbe, atque in eo Regi parendum.*

a Deſlandes Payen, Conſeiller.

Id ubi Mommorantiæ Gaſtonis verbis renuntiatum eſt, hæc verò ſe quod Senatus de libello ſuo decerneret, id ſe facturam reſpondit. Itaque Gaſto poſtridiè in Senatum venit, docuitque Patres, quanto cum rei publicæ periculo Mommorantia tamdiù apud Cantilium agitaviſſet. *Eò conſcriptos, eo coactos equites, & quò libuerit dimiſſos, præterea miſſos qui cum Hiſpanis hoſtibus agerent, qui apud Seuram rebelles auxilii ſpe confirmarent, idem apud Salmuriæ arcem factum, quibus niſi occurratur, rei publicæ damno futurum: quò Rex Mommorantiam abire juſſerit, eò licere eſſe in tuto, cui an hæc parere debeat, necne, in controverſiam adduci fas non eſſe, in eo lædi jus, atque Majeſtatem regiam, quod ut ne fiat, omni ſe ope eniſurum: ſatis ſe ſcire idem ſentire Senatum, atque adeò pluribus ut hunc in ſuam adducat ſententiam nihil opus eſſe.* Gaſtonis oratio Patribus probata, atque accepta fuit, Senatûs tamen rogatu Mommorantiæ ut haud ita procul ab Urbe intereà dùm Rex adveniret, commoraretur, poteſtatem

1650. facit: sed post triduum hanc Regina ad Urbem reversa longiùs abire jussit. Inter hæc Buillonii uxor quæ prægnans domi suæ custodiebatur, postquàm pepererat, clàm aufugit, sed hæc post paulò in B. Germani suburbio deprehensa in Bastiliæ arcem deducta est, atque eódem mox Catharina Turria ejusdem Buillonii soror.

Urbanum Maillæum Brezæum mortem obiisse suprà memoravimus, qui Andes provinciam obtinebat: hic & Salmuriæ in eâdem provinciâ Præfectus fuit, quod oppidum ad sinistram Ligeris ripam secundo amne navigantibus est, pons ad dextram pertinet, in quâ suburbium quondam ab Sectariis dùm id oppidum præsidio tenebant, probè munitum fuit, nunc dirutæ munitiones sunt. Suprà oppidum arx est edito loco ad eumdem Ligerim, ex quâ in oppidum, & amnem, & in omnem circùm planitiem despectus est, quæ omnia arcis tormentis, atque telis opportuna sunt. In eâ quidam Dumontius Brezæi cliens fuit, qui fretus iniquitate illorum temporum quod Patronus isto loco vir obtinebat, id sibi retinere animum induxit, seu Mommorantia Condæi mater, atque uxor Brezæa Urbani Brezæi filia ut id faceret, suaserant.

Igitur ubi primùm post Brezæi mortem eò missus est ab Rege qui oppidum, arcemque sibi tradi juberet, Dumontius dicto audiens non fuit. Post paulò Joannes Baptista Comingius Custodum Reginæ corporis unà cum fratre Guitaldo Dux eódem advenit, qui & unà cum Guitaldo Salmuriæ oppido, atque Arci Præfectus esset, sed nihilo huic, quàm alteri Dumontius obedientior fuit: nihil Regi copiarum in eâ regione esse scibat, præctereà qui virorum Principum partibus favebant, ii hominem ut ne arcem dederet hortabantur. Contrà Comingius patrem ejus adhibet, præctereà amicos, qui admoneant officii, edoceantque quantùm ipsi periculum impendeat, si diutiùs Regis imperium contemnat. Postquàm hæc parùm proficiebant, neque flectitur animus ferox, Comingius Salmuriensium, atque Lodunensium qui ipsis finitimi sunt operâ adversùm Dumontium uti parat, utrique hanc bonam, fidelemque pollicebantur.

Quingenti ab Loduno venturi erant, jamque ducenti, & quinquaginta aderant, cùm Marsillacum Rupifocaldum qui Pictonas paternam antehàc provinciam obtinet, Lodunum venire est nuntiatum: comitabatur pleraque Nobilitas ad Patris nuper demortui funus evocata, atque ignara fortè quò duceretur: quindecim passuum millia ab Loduno aberat, cum eò præmittit qui oppidanis significaret se ad eos venire. Id ut eorum pertentaret animos fiebat, liceretne armato oppidum ingredi: hi verò se negant hujus rei copiam facturos, qui fidem ad ultimum Regi servare decreverint, prohibitique sint Rupifocaldum recipere mœnibus. Intereà dùm apud Lodunum eâ de re disceptatur, è Rupifocaldi copiis equites aliquot quàm proximè oppidum, quoad satis tutò possent, excurrere jussi sunt, quo periculum facerent quid consilii, atque animi Lodunensibus denique esset, saltem eo attineri hos posse, quos ad Comingium missuri erant. Sed Lodunenses nihil territi

1650.

territi sese ad propugnandum parant, quod ubi Rupifocaldus videt, neque se Pictonum Nobilitas satis adduci sinit, uti quid adversùm Regem faciat, incœptum omisit. Ad Comingium intereà loci venêre equitum turmæ tres, una equitum ala, Cohortes duæ, prætereà *a* Gonnorius Guffierius, qui in ea agitabat regione, summo loco vir, cum equitibus sexaginta clientibus suis, haud quaquàm satis pares ad arcem oppugnandam copiæ. Quod tamen ubi Dumontius videt, neque ulla amplius auxilii ab Rupifocaldo spes erat, despondit animum, arcemque dedidit.

a Gouffier Comte de Gonnor.

Condæam Longavillæ uxorem Diepâ profugisse diximus, paucis comitantibus, quæ in maritimâ Normanniæ orâ navim Batavam nacta Roterodamum, quod est oppidum Batavorum, contendit: eò Guillelmus Nassauvius Arausiorum in Galliâ Princeps, hujus mater, atque uxor Condæam venêre salutatum, atque rogatum ut Hagam Comitis venire vellet. Hic vicus multis Urbibus major, nobiliorque Sociarum Civitatum sicuti caput est, quia illic harum commune Consilium habetur ab delectis ex singulis Civitatibus, Ordines seu Status appellant. Sed Condæa Satenaïum propediem erat profectura, quò quidem eunti per Hispanorum in Belgio fines iter habendum erat, ab quibus ut id sibi facere liceret Diploma expectabat, quod ubi accepit, Trajectum ad Mosam petiit.

Venit eò missus ab Leopoldo Gabriel Toletanus, qui hujus verbis fœminæ principi adventum gratularetur, ac prætereà de fœdere, si huic videretur, ageret: sed id Condæa sibi non esse nisi unà cum Turenâ faciundum statuit, atque adeò Gabriel Toletanus cum illâ Satenaïum versùs iit. Obviam Condææ processit Turena cum omnibus copiis, cùm honoris causâ, tùm ut has ostentaret Toletano. Actum dein de fœdere, quod in has ictum est leges. *Utrimque conjungito arma, bellumque Philippi auspiciis gerito, usquè dùm Pax inter ambos Reges sanciatur, ac viri Principes emittantur custodiâ. Id si priùs fiat, quàm Pax sanciatur, hi nihilò minùs copiis suis Philippum adjuvanto, & Mazarinum qui hanc detrectet, uti fiat adigunto. Ducenta nummûm millia Philippus Condeæ, atque Turenæ curato, conscribendis, armandisque militibus, præsentia centum, post mensem alia centum: singulis vero mensibus in stipendium, cæterumque belli sumptum millia nummûm quadraginta: pro alimentis, cultuque Condææ, & Turenæ millia nummûm sexaginta annuatim tribus pensionibus. Philippus tria peditum, duo equitum millia cum Præfecto Hispano Turenæ copiis conjungito, qui huic dicto audiens sit. Satenaium, & Seuram in Æduis Condæa, & Turena, item omnia oppida quæ in Galliæ finibus vi, atque armis Turena ceperit, Philippo permittito, usquè dùm pax sanciatur, quæ tùm restituat.*

Id fœdus antequàm Seura oppugnaretur, factum fuerat: apud Satenaïum arx penes Condæam porrò futura erat: sed ubi Seuram Regi deditam fuisse auditum est, ibi verò Hispani contendêre, ut in hujus oppidi æstimationem sibi & arx apud Satenaïum traderetur, atque Brussellis Condæa agitare vellet: neutrum hæc se facturam liqui-

1650. dò dixit, cujus voluntati Hispani acquievêre denique, eo lubentiùs, quod hujus mulieris ingenium, nec absimilis fraternæ virtus haud leve momentum alliciundis nobilium Gallorum animis, movendisque, ac perturbandis magis, magisque in Gallia rebus allatura videbatur.

Intereà qui Condæi ad Urbem clientes, atque amici fuêre, ii continuò quid facto ad hunc, Contium, & Longavillam custodiâ eximendos opus esset, consultabant, quod quidem fieri non posse intellexêre, nisi si factiosos sibi adjungerent. Sed cùm hi Condæo usquè adeò infensi fuissent, uti de eo in carcerem conjiciundo cum Mazarino congruissent, atque de illius calamitate gaudium ingens ostentassent, vix tantum odium in misericordiam verti posse videbatur, uti quem perditum voluissent, ejus commodis servire tàm subitò animum inducerent. Veniebat tamen in mentem illos omni ope enisos, uti Condæum ad suas adducerent partes, neque ullâ de causâ huic factos inimicos, quàm quod cum his sentire noluisset, quod si nunc se velle illis fidem facere possit, verisimile esse tanti viri amicitiam, atque operam non abnuituros: hunc enim ultionis in Mazarinum avidum futurum, ad cujus perniciem omnia factionis consilia planè tendant, dubitari non posse. Rohana Mombasona infensissima Condæo, ex nuptiis filiæ cum Richelio disturbatis, placanda in primis, & adjungenda videbatur, nam & Castronovanus, & Gondius, ac denique Belfortius propter Avaucuriam in illius erant potestate.

Eo *a* Rhodii uxori venit in mentem longè nobiliores Richelianis quas Condæa disturbaverat, Rohanæ Mombasonæ pro virgine filia nuptias ostentare, cum Contio videlicet adolescente, quarum cupidine illa nihil quod ad Condæi, Contii, & Longavillæ commoda pertineret, prætermissura videretur. Apud *b* Annam Gonzagam clientes, atque amici Condæi convenerant, cui maximè, atque omnibus aliis probatum de Caprosæ virginis cum Contio nuptiis consilium. Gonzaga continuò ad Condæam scribit, & quid consultatum esset, de eo certiorem facit, atque tùm ratio inita scribendi ad Condæum variis quæ custodes fallerent, artibus: placuit & Condæo, & Condææ de Caprosæ Virginis cum Contio nuptiis sententia: quod ubi Rohana Mombasona resciverat, nihil antiquius habuit, quàm uti fierent ocyùs, atque adeò viri Principes quàm primùm emitterentur custodiâ. De eâ re sæpiùs conveniebant apud Gonzagam Belfortius, Nemorosius, Gondius, Viola, & Petrus Longolius, atque alii factionis principes. Nemorosius Belfortii sororem Elizabetham habebat uxorem, atque privatim simultates cum Mazarino exercebat, ex negatâ Arvernorum provinciâ, ac postremò erat in Elizabethæ Angelicæ *c* Buttavillæ Mommorantiæ potestate, hæc Carolæ Margaritæ Mommorantiæ Condæi matris propinqua est, atque Ludovici Gasparis Colinii Castilloni Ducis haud ita pridem demortui uxor fuerat, quæ res Nemorosium ad Condæi partes trahebant.

Post Regis reditum ab Æduis, Belfortius tempus opportunum est

a Madame de Rhode.

b La Princesse Palatine.

c La Duchesse de Chastillon.

1650.

arbitratus, uti de rei navalis Præfectura, & patri, & sibi quàm post hujus obitum gereret, tradendâ ab Reginâ, aut Mazarino impetraret. Præterea considerans navatæ huic ab factione in Condæi negotio operæ mercedem Castronovano Procancellariatum quem iterùm gerat, mandatum fuisse, per Bellevræum, Mazarino significat, ni patri ex pacis antehàc sancitæ legibus rei navalis Præfectura tradatur, ac sibi concedatur, ut hanc unà obtineat, & post ejus obitum gerat, ac denique quidpiam annuatim ex Anchorario tributo pendatur, sicut antehâc promissum fuerit, sese cum omni factione daturum operam, uti viri Principes emittantur custodiâ, & in integrum restituantur.

Bellevræo Mazarinus respondit, quod Belfortius sibi expeteret, id Mercurio illius fratri majori promissum, cui rei nihil se obstiturum Belfortius Mercurio fidem dederit: si hic tamen illi de Præfecturâ concedere animum inducat, rem factu facilem, & expeditam esse. Belfortius contrà fratrem qui Mazarini sororis filiam ducturus uxorem sit, omnia ex illius gratiâ, & potentiâ in promptu habiturum, quæ ad dignitatem, gloriam, atque rem suam pertinebunt, sibi unam spem in rei navalis Præfecturâ sitam, quam post patris obitum gerat: postremò explendus homini animus fuit, datumque de eâ re Diploma Vindocino, quo & Belfortio dabatur rei Navalis Præfectura post patris obitum gerenda, atque intereà super Anchorario tributo quod opimum est, annuum stipendium. Mercurius id suprà quàm dici potest violenter tulit, atque acres eâ de re ad Belfortium litteras scripsit: desertam ab eo, atque violatam fidem dictitans, quod is nihili pendebat, scilicet qui fratris placidam, clementemque naturam nosset, neque hunc commissurum satis scibat, quo discordia inter fratres in publicum erumperet. Ita recti studium plerisque fraudi esse videtur, quod contrà est, nam Mercurium ex virtute suâ perpetua laus, Belfortium ex cupiditate, & violatâ erga fratrem fide adversa sequetur fama.

Buillonium post comprehensum Condæum Turenam Rus suum nobile in Aquitania positum concessisse suprà memoravimus, quò nusquam cessavit sedulò facere omnia, quæ illi usui fore credidit: his de rebus cum Rupifocaldo per litteras, & per homines quos missitabat ad eum, continuò egerat, neque haud ita procul alter ab altero agitabant, nam Aquitanis Pictones finitimi sunt. Utrique consilium fuit sicuti Condæa, & Turena bellum in Campaniæ finibus unà cum Hispanis adversùm Regem, aut quemadmodùm aiebant, adversùm Mazarinum gerere cœperant, ita ipsi in Aquitaniâ iisdem adjutoribus Hispanis gererent. Eo Buillonius Condæi causam cum Burdigalensium causâ communicatam voluit, quibus ægrè erat Spernonium esse etiamtùm in Aquitaniâ, ab quâ discedere per conditiones nuperæ pacis Pralinoplessii Equitum Tribuni operâ sancitæ, ac tantisper procul commorari debebat. Contrà hic non modò non discedebat, sed & adversùm hos non desinebat hostilia facere, sicuti pax dolo malo, & quo Burdigalenses ad sustinendum bellum negligentiores forent, facta fuisset.

1650. Ita Buillonius, & quibus interpretibus apud Burdigalenſes utebatur, ii ſuâpte naturâ pronos ad rebellandum homines haud difficulter impulêre, ut id facerent iterùm, neque ſe pacis legibus magis, quàm Spernonium qui has violare nihil penſi haberet, teneri arbitrarentur. Plerique ex Curiâ Burdigalenſi plebem in hac ſententiâ confirmabant, rati videlicet nihil utriſque opportunius eſſe, quàm Condæi clientium operâ ultrò ſibi oblatâ uti, quo Mazarinum ad provinciam Spernonio abrogandam cogerent: neque ulla religio erat illis viciſſim operam dare, uti Condæus, Contius, & Longavilla cuſtodiâ emitterentur, quæ res poſthàc Burdigalenſibus præſidio futura videbatur, qui ob tantum in Condæum meritum hujus benevolentiam, atque adeò patrocinium promerituri eſſent.

a De Caumont, Duc de la Force. Le Duc de S. Simon.

Buillonius unà cum amicis apud Burdigalam Armandum Nonparem Caumontium Forcæum Ducem, atque Claudium Sanſimonum item Ducem, ac Franciæ Parem ad ſuas partes adducere ſtudebat: hic Blaiæ oppido, atque arci validiſſimæ ad Garumnam amnem infra Burdigalam Præfectus eſt, Ludovico XIII. Regi antehàc carus, acceptuſque. Rupifocaldus venerat in Lemovices ad Buillonium, atque eò adduxerat aliquantùm equitum, peditumque, quorum paulò majorem numerum Buillonius coëgerat, nam ad ambos ſumma belli eâ parte gerendi reciderat, Forcæo denique, & Sanſimono tergiverſantibus. Sed ex compoſito Brezæa cum Angiano filio ab Cantilio Rure Muronem contenderat, munitiſſimam in Biturigibus Condæi arcem, quò & pecuniam quæ haud magna fuit, & alia ei quæ parabatur rei idonea compararet, dein Turenam versùs profecta eſt, comitabatur Chavagnacus cum aliquot equitibus miſſus ab Buillonio præſidii causâ.

Per Arvernos iter habuit, quò Buillonius ipſe, qui & in hac provinciâ ampla, atque opima prædia, caſtellaque poſſidet, & Rupifocaldus illi venêre obviam, cum aliquanto equitatu, atque hanc Turenam deduxêre. Eò tantiſper commorata eſt, dùm apud Burdigalam Buillonius per Scribam, quem eò miſerat, ſuadet, agit, molitur, uti Burdigalenſes Brezæam, atque Angianum filium ad ſe deductos velint: hos opibus virorum Principum, quæ haud exiguæ domi foriſque ſint, auctos, ab Aulâ facilè quæ velint, impetraturos, ut ab impotentiſſimo Spernonii, Candaliique filii dominatu liberentur. Iſthæc compluribus ſatis placebant, ſed alios multa ex nupero civili bello accepta incommoda, ab hoc de integro ſumendo deterrebant.

Intereà Buillonius hoſtilia facere cœpit: apud Brivam, quod oppidum eſt in Lemovicibus, gravioris armaturæ equitum turma erat, cui Thomas vir Princeps è Sabaudicâ gente Dux fuit, id iſto loco viris haud indignum videtur, cæterùm ipſimet non ducunt hujuſmodi turmas, ſed has Vicariis permittunt: huic igitur præerat Lenſius Comes, qui ab Brivianis cum omni turmâ Buillonio per proditionem propè traditus eſt. Ad Brivam cum aliquanto equitum, peditumque numero acceſſerat, jubebatque ſibi tradi turmam, crudeliter oppidanis ni face-

rent, minitans: quo metu adducti, seu lubido secundùm Buillonium suadebat, Lensium monent, uti cum turmâ per aversam portam discedat, atque intereà huic, ac cæteris equitibus vitam pacti alteram Buillonio aperiunt portam, qui properè Lensium assecutus hunc cum omni turmâ cepit, omnibus equi, arma, cæteraque adempta, nisi si qui Buillonio sacramento dicere voluêre, Lensius cum paucis aliis est dimissus.

1650.

Idem apud Tullas oppidum item in Lemovicibus Buillonius facere tentavit, quò una Cohors erat, cui Tribunus Cuniacus: hanc & sibi tradi ab Tullensibus jubebat, sed hi se negavêre tam indignum facinus admissuros, consilioque cum hujus Cohortis Centurionibus habito, nam Tribunus aberat, quæ ad propugnandum idonea essent, ea naviter parant, quo factum est, uti Buillonius incœptum omitteret. Hic Angiano puero, qui regio exercitui Imperator esset se Legatum ferebat: cæterùm is exercitus paucis equitibus, ac peditibus constabat: hunc regium dixêre, quia rebelles sese Regi, atque rei publicæ operam navare falsò prædicare solent: neque enim cuiquam tanta impudentia est, uti se adversùm Regem, & rem publicam bellum gerere profiteatur.

Sed adversùm Buillonium, cæterosque qui in Aquitaniâ virorum Principum partes sequebantur, copiæ Melleraïo E. T. ac rei tormentariæ Præfecto traditæ ab Rege sunt, qui in Pictonibus, in Santonibus, & in Aquitaniâ illorum conatus pro virili frangeret, daretque operam, ut ne quid in his regionibus detrimenti res publica caperet. Intereà Rex Buillonium, Turenam fratrem, Rupifocaldum, Condæam Longavillæ uxorem, & qui eorum consiliis, aut incœptis favebant, edicit hostes esse, dicta tamen dies est, ante quam his liceret sine fraude ab armis discedere: edictum præterea uti quod in Urbe mense Decembri proximo tumultuatum fuerat, id ne cui fraudi esset, quo quidem Boulaïum designari nemo ambigebat: sed ita tum Mazarino tempus erat, ut omnibus placatis uti vellet adversùm tantas Condæi, aut clientium ejus opes.

Eâ tempestate mortem obiit Michaël Particellus Almericus, summus Regni Quæstor, de cujus hominis moribus suprà diximus: rem haud tantam reliquit, quanta solet esse iis qui regiam administrant, cæterùm quod ab tenui, ad ampliorem pervenerit, nec ei, nec cuiquam omnium vitio dare ausim, cùm & rectè, & pravè id fieri possit. In hujus locum suffectus est Renatus Longolius Maisonius in Senatu Præses, vir genere, ingenio atque industriâ clarus, quæ conciliandis sibi eorum qui gratiâ valerent, animis planè magna fuit. Unâ cum eo summam Quæsturam petivit Carolus *a* Vetusvilla Marchio è regiâ sancti Spiritus militiâ, qui eundem per Ludovici XIII. tempora gesserat Magistratum, hujus iterùm habendi cupidior quàm hominem exactâ ætate deceret: sed ætas cæteris omnibus, quæstus verò cupidini nusquam modum facit, quem ingentem facere per summam Regni Quæsturam copia est.

a Le Marquis de la Vieville.

1650. Maiſonius Claudio Memmio Avauxio qui & dudùm Quæſtor ſummus erat, collega eſſe debebat: ſed Avauxio major hujus Magiſtratûs abdicandi, quàm Maiſonio, ac Vetuſvillæ adipiſcendi cupido fuit: nam is erat ille, cui omnis pecuniæ regiæ & cogendæ, & curandæ ratio parùm placebat, quorum alterum eâ tempeſtate per vim, atque atrocitatem, utrumque per ſummam omnium ad quos ea res plus, minùſve pertinebat, avaritiam fiebat: præthereà pigebat hominem totius publicanorum nequitiæ expertem, ab aliis qui hanc callebant, vinci, ita ut cum his illi agere, quàm ſecum mallent, nam jamdiù res publica abſque publicanorum operâ geri nequit. Obtrectatores Avauxii quos magna virtus ſemper habet, hunc parùm ad ſummam Quæſturam idoneum eſſe aiebant, ſed magis ad litteras, atque ad eas artes, quæ ingenio exercentur, quo certè porrò juvare rem publicam non deſtitit, multus, frequenſque ubi dehac conſilia habebantur apud Regem, Reginamque, poſtquàm ſummam Quæſturam abdicaverat. Fama erat, Avauxium pietate in Deum adductum ſeſe in ſolitudinem abdere decreviſſe, quod certè neſcio an rectè faciant ſummi, atque eâ probitate viri, quibus curæ eſſe decet, ut ne rem publicam deſerendo, hanc pravis hominibus gerendam permittant.

Inter tanta quæ in Galliâ erant diſſidia, Hiſpani hoſtes feſtinare, parare omnia, quo maturè æſtiva inciperent. Primùm Fuenſaldanius cum aliquanto copiarum numero ad Caſteletum movet, exiguum ad Scaldim amnem oppidum, quò nondùm navium patiens eſt: quatuor propugnacula id muniunt, murus eſt lateritius: quò ad Cameracum itur, ſuburbium eſt, cujus ædificia ultima tegit munitio, quam ab ſimilitudine Cornua appellamus. Vandius Præfectus erat vir fortis, cum idoneo præſidio, paucis ut in anguſto loco oppidanis, ſed ſatis magno agreſtium numero, qui eò ſe, fortunaſque ſuas cum fœminarum, & puerorum grege contulerant. Hæ ubi ſuburbio expugnato hoſtem ad portas, & mœnia oppidi conſpicatæ, clamoribus, atque lamentationibus viros compellunt, uti deditionem faciant, qui ad Præfectum adeunt, atque abnuentem cogunt venire ad mœnia. Fuenſaldanius de omni re certior factus accedit, conditiones Præfecto, præſidio, oppidanis, agreſtibus fert quàm honeſtiſſimas, quibus res ſuæ integræ cunctis relinquebantur, quo magis Vandium univerſi ut eas acciperet, adegêre.

Dedito Caſteleto hoſtes omnibus copiis ad Quintini-Fanum venêre, oppidum magnum atque valens, & præſidio militum aliquanto, prætereà multitudine oppidanorum defenſum. Ubi hoſtes fuêre in conſpectu, continuò tormentis ab Urbe emiſſæ in eos pilæ ſunt: ſed hi ſimulandi gratiâ eò venerant, ut aliò improviſi graviores acciderent, nam ſubitò Guiſium properavêre. Oppidum eſt ad Eſiam amnem, neque naturâ, neque operibus ſatis firmum: collis circùm propè perpetuus, ex quo in oppidum deſpectus eſt: arx edito loco ſita imminet oppido, nec ea ſatis firma adversùm tantum hoſtium numerum, nam viginti quinque millia erant. Sed viro forti audacia pro muro eſt. Op-

pido namque, & Arci Præfectus Ludovicus *a* Bridæus erat, Juvenis acer, qui nihil hostium numero territus, suæque virtuti magis, quam alienæ confisus, nam paucæ erant copiæ Regis, quæ auxilio venire possent, statuit ad ultimum oppidum, arcemque defendere, & fortunam opperiri, quâ sæpè magnæ, ac subitæ rerum commutationes fiunt.

1650.
a De Bridieu.

In oppido Guisia, & Persana cohortes fuêre, Helvetii trecenti, Poloni quadringenti, oppidani propè octingenti centuriati. Hostes castris circùm oppidum, arcemque positis, ac permunitis, tormenta omnis generis idoneis locis collocavêre, oblonga verberando muro, brevia, latoque ore jaculandis in excelsum globis æneis pulvere tormentario oppletis, qui in tecta recidentes cùm pondere ipso, tùm igne concepto, ac longè latéque sparso ædificia labefactare, atque homines suis maximè fragmentis, ubi saxis incidunt, necare solent. Sed hæc mulierum fermè, & puerorum terricula sunt, aut eorum qui talium insueti strepitu magis, quàm malo pavent, nam huic idonea remedia sunt. Id eò commemorandum duxi, quòd Guisiani primùm tametsi bono animo, fortique essent, tamen his sicuti fulminibus territi propè animo deficiebant, ni Bridæus inania esse docuisset, ac perturbatos confirmasset, dein horum operâ haud minùs egregiâ in propugnando, quàm militum usus est.

Oppidum ipsi haud secùs ac cæteri milites qui in præsidio erant, defensavêre, maximâ sui parte imminutum, quam cum suburbiis duobus autore Bridæo propter defensorum paucitatem incenderant. Claromontius Comes in oppido curabat, neque in mœnibus, aut stationibus oppidani manebant, sed & cum equitibus ipsi in equis erumpebant in hostes, & foris cominùs pugnabant. Post undecimum denique diem comportatâ priùs in arcem omni annonâ, in eam se pulsi omnibus munitionibus, mœnibusque recepêre. Noctu Hispani locum ad fossam arcis occupavêre, ac munivêre, dein in ipsâ fossâ musculum ad proximum Carbonariæ propugnaculum ducere incipiunt, cùm Bridæus ex omni propugnatorum numero ducentos eò misit, qui Hispanos plerisque cæsis propulêre.

Intereà Rex, atque Regina ab Urbe profecti Compendium venerant: eò traditus exercitus Pralinoplessio Equitum Tribuno, cui Legati fuêre Hoquincurius, Villequierus, Sannectarius certis quisque copiis præfecti. Is primùm ad Feram in Tardenensi agro stativa habuit, dùm copiæ conveniunt undique, & quæ ad bellum idonea sunt, ea comportantur. Dein Guisium versùs movet, nullo pugnandi consilio, longè enim hosti copiarum numero impar erat, sed uti quàm proximè, & quàm tutò posset castra poneret. Id est factum ex sententiâ, & quoniam hostes longiusculè ab finibus suis aberant, intercedebantque sylvæ frequentes, primùm agrestes, quâ cuique proximum, aut commodum fuit, has insedêre prædandi cupidine, atque eorum operâ difficiles hostibus commeatus fuêre. Hoc exemplo edoctus Pralinoplessius

1650. Legatos, Præfectosque alium aliò cum equitibus maximè dimittit, qui commeatûs hostium deprehenderent: quo factum est denique, ut inopiâ adducti incœptum omitterent.

Priùs tamen cuniculos duos subtus murum egêre, quorum alter pulvere tormentario de more oppletus, dein accensus nihil in muro ruinæ edidit, properantiùs, neque satis ex disciplinâ institutus, alter omni ex pulveris tormentarii vi concussâ arce, nam perexigua est, rupem modò quâ fundamenta muri continentur, disrupit, & quæ paulùm declivis ad oppidum erat, eam præcipitem, ac præruptam reddidit. Igitur hostes ubi quæ incœperant omnia, ea aspera, fœdaque evenisse vident, noctu more militari vasa collegêre, & antequàm lucesceret, iter ingressi postremò abiêre. Bridæus ut id nostris significaret, simul lætitiâ, sicuti par erat, elatus ter suos sclopetis strepitum facere, atque idem omnibus tormentis semel fieri jubet. Sed Pralinoplessius hostes tunc cum maximè impetum in arcem facere ratus mittit qui rem explorarent, certiorque factus est eos abiisse. Quinque millia hostium, atque ampliùs ab ferro, atque ab fame circùm Guisium interiêre, magnaque ex eo defenso laus Bridæum est secuta: nam adeò contusæ Hispanorum opes visæ, ut his reliquum æstivorum coërcendis modicâ manu opus esset, quod est ab Pralino-plessio sedulò factum, cæteræ copiæ in Aquitaniam adversùm rebelles abductæ.

Eò sicuti memoravimus Brezæa cum filio Angiano profugerat, & apud Turenam commorabatur. Indè Buillonius, & Rupifocaldus hanc Burdigalam deduxêre, frustrà obnitente Valettâ, dein Spernonio ipso. Ubi Burdigalæ est appropinquatum, Urbanorum Magistratuum, Juratos appellant, jussu clausæ fuêre portæ: sed exorto in Urbe tumultu, atque contentione inter eos qui juberent has aperiri, & qui vetarent, postremò eò res rediit, uti Brezæa cum Angiano filio, atque omni familiâ mœnibus reciperetur, Buillonius, atque Rupifocaldus cum his quas habebant copiis, foris manerent, nequedùm enim omnes de bello iterùm sumendo satis inter se congruebant, cùm pluribus pax ab Rege nuper data satis placeret.

Sed Brezæa paulatim primarias fœminas, quæ ad eam ventitabant, benignè appellando, & habendo comiter, ac præterea Lesnæus Condæi cliens qui cum eâ erat, homo callidus, ac disertus agendo, moliendoque pervicit denique, uti Burdigalensis Curia negotium virorum Principum susciperet, cujus exemplum cæteri in urbe postea secuti sunt. Buillonius, & Rupifocaldus tametsi primùm exclusi, tamen ubi posteà sine copiis Burdigalam venêre, privato cultu, atque comitatu nihil quisquam obstitit aut eorum ingressui, aut commorationi. Primùm omnium quoniam in belli quod moliebantur sumptus pecunia deerat, neque hanc aliundè, quam ab Philippo Hispaniæ Rege sperare poterant, visum ad hunc mittere qui postularent, uti Brezææ, atque Angiano filio, Buillonio, atque Rupifocaldo perindè ac Condææ, & Turenæ auxiliari vellet, qui huic haud minori usui ad habendam æquis conditionibus

nibus pacem futuri essent: sibi & pecuniam, & naves armatas opus esse, uti terrâ, marique in Urbe, ac provinciâ ad Oceanum positis strenuè rem communem gererent.

1650.

Eâ gratiâ Mantuam Carpetanorum primùm iêre *a* Mazerollus Condæi, & Bazus Buillonii clientes, dein ipse *b* Brulardus Sillerius Marchio Rupifocaldo affinis, cujus videlicet sororem uxorem duxerat. Philippus sicuti par erat lætus apud Burdigalam civile renovari bellum, quod facilè alere posset ex propinquo, continuò ad Brezæam, & Angianum filium Josephum Osorium mittit, qui suis verbis omnia benignè polliceretur, quibus Aula adduci posset ad viros principes custodiâ emittendos, quos vicissim hujus beneficii memores operam daturos confidat paci inter ambos Reges sanciundæ, cujus rei apud utramque Gentem sicuti meritum, ita & gratia ingens viris Principibus futura videatur, dein pecuniam tradit haud multam hanc quidem, sed quæ ad rem quæ parabatur, incipiundam alicui usui fuit.

a De Mazerolle.
b Le Marquis de Sillery-Brulard.

Ubi primùm Brezæa Burdigalam advenerat, ab Curiâ Burdigalensi libello postulaverat, ut in urbe sibi esse tutò liceret, orans, obsecransque ut ne se cum unico filio Aulâ pulsam, & quò se in tuto fore speraverit, appulsam rejicere vellent: Curia libellum asservandum in monimentis, hujus exemplum ad Regem mittendum decreverat: intereà si Brezæa fidem daret nihil se quod Regi damno foret, molituram, huic, & filio, atque omni familiæ, quod Regis voluntate Curia factum vellet, in Urbe tutò esse licere. Sed Rex id fieri anteà per litteras vetuerat, quæ frustrà fuêre: prætereà Rex ad Curiam Burdigalensem miserat Diploma, quo Condæam Longavillæ uxorem, Buillonium, Rupifocaldum, atque Turenam edixerat hostes esse: sed hujus promulgationi Buillonius, & Rupifocaldus libello intercesserant, atque postulaverant, ut & sibi, suisque Burdigalæ tutò esse liceret, de quibus Curia sicuti de Brezæâ, & Angiano filio fermè decrevit, atque eo pacto quæ Rex edixerat, ea ludibrio habita, ab his quos minùs decebat. Burdigalensem Curiam ferunt ubi Brezææ libelli exemplum ad Regem miserat, simul per litteras postulasse uti de causâ virorum Principum Senatus cognosceret, ex Edicto quod anno CIↃ. IↃC. XLVIII. promulgatum fuerat, jamdiù legitimos exisse dies, quibus nondùm causâ cognitâ in carcere detineantur: postulabat & ab Senatu Curia Burdigalensis, ut hanc ad suas rationes adjunctam vellet, de quâ re tametsi nihil tùm ab Senatu decretum fuerit, omnia tamen pro Burdigalensi Curiâ sedulò facta sunt.

Valetta primùm in Aquitaniâ bellum sustentabat, ac multa Buillonio, & Rupifocaldo Brezæam, & Angianum filium deducentibus incommoda tulerat, dein priùs prælium facere cupientes, quàm omnis ab his coacta nobilitas dilaberetur, cunctando frustratus fuerat, postremò sancti Georgii insulam ad Garumnam suprà Burdigalam ceperat, pulsis qui hanc defensabant rebellibus, atque eò Canolum Vicetribunum Navailliæ Cohortis cum idoneo præsidio reliquerat. Sed Re-

1650. gi, atque Reginæ matri visum in Aquitaniâ majori conatu rem publicam gerere: eò Spernonium quantas posset cogere copias jubent, ac Melleraïum qui in Pictonibus, & ipse exercitum parare jussus fuerat, in Aquitaniam proficisci: at hunc negabat Spernonius æquato secum imperio in provinciâ suâ esse passurum, postmodùm tamen bellum communi consilio administravêre.

Sed Spernonius ubi res in Aquitaniâ superiori commodiorem in statum constituerat, atque eò *a* Marinum Castrorum Præfectum, & Fimarconem Marchionem cum Cohortibus duabus, & turmâ unâ, præterea cum Aginnensium, & Condomensium nobilitate reliquerat, ad Valettam qui in inferiori Aquitaniâ erat, descendit, atque tum Castellum novum, & Blancafortem recepit, & Burdigalenses in paludes Burdigalam propiùs compulit. Ad urbem accedere haud satis tutum Spernonio visum, magnam, validam, opulentam, atque ut id fieret Regis adventum opperiundum statuit. Sed quæ adversùm Burdigalenses gesserat, ea Curiæ Burdigalensis, Populique odia in eum auxerant, quibus tantò graviùs erat, nondùm ab Provinciâ sicuti convenerat, revocatum. Burdigalenses tamen sancti Georgii insulam recepêre, omnibus qui huic præsidio erant, captis abductisque, inter quos fuit & Canolus qui his præerat.

a Le Comte de Marin, Le Marquis de Fiemarcon.

Ubi Josephus Osorius Hispanus ad Brezæam, & Angianum filium missus ab Philippo cum hac, cum Buillonio, & cum Rupifocaldo, cæterisque apud Burdigalam factiosis egerat, transegeratque, nihil ab quoquam isthuc facere prohibitus: postremò tamen ex composito Curia Burdigalensis decernit omnes qui in urbe essent Hispanos comprehendi debêre, sed hi nihilò minùs sicuti cum bonâ Burdigalensium gratiâ venerant, ita & abiêre: verùm Curia Burdigalensis sibi conscia quantùm alienum esset ab eâ quam Regi inviolatam servare debebat fide, Hispanos hostes recepisse mœnibus, & cum civibus consilia conferre sivisse, id omne Brezææ assignandum putavit, sicut hujus consilio factum esset: quamobrem ad hanc misit qui Hispanorum adventum, & quod cum his egisset, expostularent, atque huic objectarent desertam quam Curiæ dederat fidem, se nihil hujuscemodi facturam.

Isthùc per simulationem ab Curiâ Burdigalensi agebatur, neque obstabat quo minùs Brezæa, Buillonius, Rupifocaldus, Lesnæus multitudinis animos quantùm possent, ad causam virorum Principum tuendam accenderent, cui rei tam naviter operam dedêre, uti plebem plenè suam fecerint, ita ut ne in Magistratuum quidem potestate ampliùs esset. Quæ non licent si lubido suadeat, ea nos invitos facere videri volumus: ita Curiæ Burdigalensi satis placebat tumultuari plebem, atque videri se huic invitam gerere morem. Sed nescit multitudo simulare, aut dissimulare quidquam, quæ ne id quidem quod bonum est, rectè facit, nam impetu ad bonum, pravumque juxtà fertur. Hæc igitur ab Buillonio, Rupifocaldo, Lesnæo, atque aliis, qui Principum vi-

rorum ſequebantur ſectam, concitata Curiam circumſedit, uti Senatum cogeret cum Brezæâ, atque amicis fœdus facere, quo alteri alteris quod æquum videretur, caverent.

1650.

Eâ die in cauſis audiendis Senatus tempus omne, quo haberi ſolet, conſumpſerat: at ubi Patres abire voluêre, obſtitit quæ ad fores erat armata multitudo: aderant & ex Buillonii clientibus pauci, quorum id operâ fiebat. Plebes Regi, atque viris Principibus acclamavit, objurgavitque Patres, quod tamdiù in decernendâ cum iis ſocietate morarentur, quod quidem extemplò his aut faciundum, aut moriundum eſſet, ſimul in Curiam regredi juſsêre. At Patres ubi quid optimum factu eſſet conſultavêre, neque id ſatis expediebat quiſquam, cenſuêre denique qui magis gratiâ, atque autoritate apud plebem valerent, eos ad hanc mittendos, qui mollirent animos, eóque adducerent, ut ab Curiæ foribus diſcederet: ſed plebes more ſuo ubi ſe metui ſentit, inſolentior magis quàm anteà tumultuari, diſtrictis gladiis minitari Patribus, poſtremò in Curiam denuò ingredi coacti.

Sed quamvis periculi facies ingens erat, nihil tamen de ſuâ gravitate, & conſtantiâ remisêre, omnibuſque ſententiis, atque uno ore nihil de fœdere, aut ſocietate cum viris Principibus decernendum porrò cenſuêre. Quod ubi eſt multitudini nuntiatum, ibi verò vehementiùs fremere, & qui tumultus circà Curiam modò fuerat, is per totam urbem ſpargi, atque augeſcere, neque ſibi temperatura multitudo videbatur. Ibi Brezæa cùm officii causâ, tùm quod hujus tumultûs ſuſpicionem ab ſe amotam vellet, mittit ad Patres, qui in eo tam aſpero negotio operam illis ſuam polliceretur, ſi hanc ſibi uſui eſſe exiſtimarent, prætereà faceret certiores nihil ad ſe attinere hanc omnem rem, neque hujus quidquam ab ſe ortum, aut voluntate ſuâ factum. Patres gratias egêre quidem, cæterùm palàm eſſe dixêre rationem Brezææ omnem nunc alienam eſſe ab eâ fide, quam ipſa Senatui, Senatus verò Regi dederat.

Poſtremò Brezæa ipſa cum Angiano filio, Buillonio, & Rupifocaldo in Curiam venit, uti ſe coràm expurgaret, pollicetur operam Patribus, atque hos denique ſi quo modo fieri poſſet, ad ſocietatem decernendam adduceret, ita ſeſe tanto tumultu impeditos facilè expedituros, atque omni periculo exempturos, quod hujuſmodi videatur, ut hujus effugiendi causâ quod decreverint, id neque Rex, aut Regina mater, neque quiſquam omnium ipſis vitio dare poſſit. Sed obfirmatis animis manſêre in ſententiâ, dictitantes ſpem omnem, opemque ſibi in ſemetipſis, atque in eâ quam & hi, & Urbani Magiſtratus ab Rege habeant autoritate ſitas: ſimul urbanos Magiſtratus ad ſeſe venire armatos jubent.

Hi urbanam vigilum cuſtodiam accerſunt, civium prætereà armatorum quantùm ſatis viſum, opportunis locis diſponunt ſtationes: dein unus ex his Magiſtratibus cum vigilibus, & civibus armatis ad Curiam vadit, multitudini imperat, ut illius fores quæ clauſæ erant, aperiat,

1650. & continuò abſcedat, ni pareat cædem minatur. Sed malè conſulta plebes expediebat arma, adversùm quam glandes ſclopetis ab vigilibus civibuſque miſſæ quoſdam attigêre, quâ re perterriti cæteri diffugêre. Ibi verò Patres tanto metu liberati edicunt, ut ne quis è ſuo Ordine, aut Brezæam, aut Buillonium, aut Rupifocaldum poſthàc viſere, neu conſiliis eorum intereſſe velit. Præclarè id quidem ab Burdigalenſi Curiâ, atque Urbanis Magiſtratibus factum, decretumque, neque quidquam priùs, aut fortiùs ſi naviter pertendiſſent. Sed naturâ proni ad malum ſumus omnes, neque fermè quiſquam diù rectè ſenſit, aut fecit. Utrique igitur ſeu Spernonium ulciſci, & provinciâ pellere ſe poſſe diffiderent, niſi ſi Brezææ, Buillonio, Rupifocaldo, cæteriſque Condæi clientibus conjungerent ſe, ſeu plebes eò tantis ſtudiis trahebat rem, ut huic obſequi neceſſe eſſet, id ex ejus ſententiâ denique fecêre.

Ubi Rex, atque Regina mater quæ in Aquitaniâ gerebantur, ea acceperant, his maturè occurrendum cenſuêre, venitque primùm in mentem Mazarino, mittendum eò Gaſtonem, qui aut autoritate Burdigalenſes in viam redigeret, aut armis cogeret, huic enim cum exercitu Aquitaniam provinciam, & ſi quò aliò ultrà Ligerim opus eſſet, Rex decreturus erat, ut ubique ſicuti Patruum decebat, cum imperio foret. Sed non juvabat factioſos hunc ab Urbe decedere, cujus operâ multa moliri decreverant, qui cùm in eorum propè jam poteſtate eſſet, id oneris deprecatus eſt. Reliquum erat, uti Rex ipſe, atque Regina mater cum omni Aulâ in Aquitaniam proficiſcerentur, ac ne id quidem factioſis ſatis placebat, qui hanc pacatam nolebant, ſed Brezææ, Buillonii, atque Rupifocaldi machinationibus magis, ac magis perturbatam, eo Mazarinum impeditum minùs ad prohibendam injuriam validum, ſeſe verò ad inferendam potentiores fore.

Vulgabant prætereà *Mazarinum non rei publicæ causâ hanc inſtituere profectionem, ſed uti profligatis, ac peſſumdatis Senatu, populoque Burdigalenſi, conſtitutoque ſuper illorum cervicibus Spernonio Martinoſſiam ſororis filiam Candalio hujus filio uxorem det, dein tranſeat in Provinciam, atque eò alterius ſororis filiæ cum Mercurio nuptias conficiat, quæ rationes homini diſturbandæ videantur. Nam intereà Picardiæ, atque Campaniæ fines abductis in Aquitaniam compluribus copiis hoſtibus Hiſpanis planè permitti, quos vix ab Urbe infirmus Pralinopleſſii exercitus prohibere poſſit*: his atque aliis hujuſcemodi profectionem Regis in Aquitaniam impedire conabantur.

Sed id ubi fruſtrà eſſe vident, ad augendas in Urbe factionis opes animum adjiciunt. Id fieri maximè poſſe credebant, ſi in ſua poteſtate viri Principes eſſent, atque adeò hos haud ſatis in tuto eſſe aiebant extrà Urbem apud Vincennarum Arcem, ſeu clientes horum qui in Galliâ reliqui ſint, ſeu qui conjuncti Hiſpanis eſſent in Campaniæ finibus vi, aut dolo animum inducerent illos indè per Regis abſentiam educere, quod certè foris, quàm in Urbe multò facilius foret. Sed Gaſtoni ſingillatim hujus maximâ intereſſe ſuadebant, ut ne copia Mazarino

esset viros Principes emittere custodiâ, quibus luberet conditionibus, nam sibi æquissimas laturum esse, daturumque omnem operam, uti sibi viri principes posthàc conjunctissimi forent. 1650.

Cùm igitur Gasto his auctoribus instaret, ut in Bastiliam deducerentur, Regina denique per Castronovanum Procancellarium, & Rohanam Mombasonam pervicit, uti Gasto ad se Compendium veniret: eò cum homine sine arbitris agit, docetque nihil esse quod de viris Principibus tantoperè laboret, nam præter fidem quæ ipsi data sit, de his haud ipsius injussu custodiâ emittendis, penes ipsum fore qui cum imperio mansurus ad Urbem sit, providere ut ne id fiat, cùm Vincennæ in suburbio propè positæ sint: de Bastiliâ quod postulet, id neutri conducere, nam utriusque maximâ interesse, ut ne viri Principes multitudinis voluntati, atque lubidini permittantur: quâ oratione Reginæ adductus Gasto, postremò in illius sententiam de viris Principibus apud Vincennas relinquendis discessit: simul & ex hujus sententiâ tum in Aquitaniam Regis, Reginæ matris, Philippi fratris, atque omnis Aulæ decreta profectio est, edictumque uti Gasto maneret ad Urbem cum imperio, Castronovanus Procancellarius, Hospitalius Equitum Tribunus, atque Urbi Præfectus, ac Tellierus Quatuorvir huic adessent, quorum consilio, judicioque rem publicam in omnibus cis Ligerim amnem provinciis administraret.

Sed factiosi virorum Principum in potestate habendorum spe dejecti rem aliam haud ita magni ad consilia sua momenti, cæterùm his opportunam sunt aggressi. Tempus aderat Mercatorum Præfecti creandi, qui Urbanorum Magistratuum princeps magnam in Urbe autoritatem habet: hunc ipsi antehàc in Urbis Ædibus deligere solebant, sed jamdiù consuetudo invaluit, uti Regis illum non autem suo creent arbitrio: quod tametsi præter legem, & majorum morem factum usque fuerat, neque ex eo quidquam mali, damnive rei publicæ evenerat, tamen eâ tempestate huic propè fraudi fuit: nam illâ consuetudine freti factiosi æquum censebant, uti quem volebant, eum Rex, aut Mazarinus Mercatorum Præfectum crearet. Certè si Regibus, ac Populis æquè legum studium esset, in his alteri imperium, alteri libertatem sibi sita esse præclarè intelligerent: quia secundùm has regnare, & parere sicuti Regibus justum imperium, ita & Populis justa libertas est. Velle enim quæ licent, & facere quæ velis, hoc est liberum esse. Sed vitio humani ingenii evenit, uti licentiam rerum omnium Populi libertatem, Reges secundùm leges imperare servitutem esse falsò arbitrentur, nam ubi id faciunt sibi ipsis serviunt, cùm hi uni apud nos legum conditores sint, quas ferre, & abrogare his juxtà copia est, atque ab his discedere, aut declinare, quod tamen haud temerè, sed ex rei publicæ modo salute, aut commodo faciundum esse probè sciunt. Igitur Rohana Mombasona, Avaucuria, Belfortius, atque alii factiosi in Urbe Mazarinum adegêre, ut Antonium *a* Fabrum in Senatu Consiliarum Mercatorum Præfectum creari vellet. Hoc homine se ex voluntate usuros

a Le Févre, Conseiller au Parlement.

1650. ſperabant, atque hujus operâ quæ luberet, ea in Urbe deſignaturos: ſed hic ubi Magiſtratum eſt ingreſſus, quæ ad ſe rei publicæ pars pertinuit, eam ſummâ cum induſtriâ, prudentiâque tractavit, uti nec erga eos quorum operâ hunc adeptus erat, ingratus, nec Aulæ adverſus eſſet, donec pax denique ſancita eſt, ſicuti poſteà memorabimus.

Id ubi Rex Compendio ad Urbem redierat, de Fabro Mazarinus factioſis eſt obſecutus, qui nihilo minùs hunc dictitavêre, *Paci inter ambos Reges porrò adverſari, quia bellum conſiliis ſuis opportunum ducat, cujus ſpecie populum fortunis ſuis pro lubidine ſpoliet, ex quibus ſuas augeat: ſicuti jamdiù Regis vicem fungatur, ita & regio cultu ætatem agere, ſororum filias cum ingenti dote principibus viris nuptum dare velle, hoc pacto peregrinum hominem, atque advenam, quem neque genus, neque virtus commendet, ſed fraus Italica modò ſuſtentet, omnibus cujuſcumque generis, atque ordinis civibus illudere*; quod ſe ampliùs paſſuros negabant. Hæc Belfortius maximè prædicabat, uti famam apud multitudinem quæſitam retineret, aliquantùm labefactatam, ubi plebes Mazarinum ad eum viſentem veniſſe reſciverat.

Inter hæc Rex, atque Regina mater, & omnis Aula ab Urbe profecta eſt, & in Aquitaniam contendit, eódem uti venire vellet Michaëlem Moroſinum Venetorum apud Regem Legatum Mazarinus rogavit, quo hujus operâ uteretur, ſi fortè Hiſpani ubi Aula in Aquitaniâ ipſis finitimâ foret, animum inducerent agere de pace, atque hanc æquis ſancire conditionibus, ſeu id ſibi cordi eſſe ſimulabat, fuco plebi faciundo, cui factioſi hujus animum ab hac pace alienum eſſe ſuadere conabantur: cæterùm Mazarinus nullum uſquàm ſicuti ſæpiùs memoravimus, cum hoſtibus, atque inimicis agendi finem fecit, ſeriò ubi neceſſe eſſe ſenſit, per ſimulationem ubi id ſibi uſui eſſe exiſtimavit.

Sed neque tum omiſit cum Burdigalenſibus agere, cujus rei gratiâ *a* Laviam præmiſerat, qui ad *b* Miratum in Burdigalenſi Curiâ Conſiliarium ſcripſit, ut ad Roquedetavium ſi videretur, colloqui poſſent, habere ſe pacis conditiones, quas cum eo communicandas cenſeret, & ad Curiam ferendas, *Regem non eſſe alienum ab audiendis Burdigalenſis Curiæ admonitionibus, precibuſque, ac ne quidem Brezææ poſtulatis de viris Principibus cuſtodia emittendis, de quibus ante dies quindecim æqua ſe Regis reſponſa relaturum, modò uti Curia Buillonium, atque Rupifocaldum Burdigalâ decedere velit, atque oppidanos ab armis diſcedere: iniquum enim eſſe, armatos ab Rege quæ placeant conditiones, eas exprimere velle videri.* Miratus Buillonium, & Rupifocaldum, non modò Burdigalâ, ſed & Regno abituros recepit, ſi viri Principes emitterentur cuſtodiâ, quorum neutrum eâ tempeſtate factum eſt.

a De la Vie.
b Mirat, Conſeiller du Parlement Bourdeaux.

Sed ubi Burdigalæ nuntiatum Regem eò venire, pleroſque omnes metus cepit eorum quæ ab irato Principe pertimeſcenda videbantur, qui tametſi non expugnaret urbem, tamen omnem agrum circumquâque vaſtatum, villas incenſum, vites, arbores, ſata corruptum iri, quæ

quantâvis Spernonii superbiâ, atque injuriis multò intolerabiliora sint. *Longè præstare Regis benignitatem, atque clementiam experiri, qui spem faciat hujuscemodi malis levari posse provinciam, neque Brezææ ipsius preces de Principibus viris carcere emittendis rejecturum. Hanc maximè ferre conditionem uti Buillonius, ac Rupifocaldus Urbe decedant, quos dimittere satius sit, quàm rem publicam in discrimen adducere: mittendos igitur ad Regem, qui de his polliceantur imperata facturos, ac discessuros ab armis hujus clementia, & æquitate fretos, qua hunc permotum haud passurum diutius sperent, se pristinæ Spernoniorum impotentiæ, & novo ultionis studio obnoxios esse: Si quid prætereà de Brezææ postulatis impetrari possit, quis non præclarè secum actum esse plane judicet?* aliis ubi Rex propior urbem esset, satis maturum fore, censebant, ut ad hæc denique descenderetur. 1650.

Sed qui in perturbatione rerum omnium spem positam habebant, ii Spernonii injurias dicendo amplificavêre, atque æternam quæ ab eo patiunda sit, servitutem commemoravêre, *Ad hanc confirmandam nihil pudere hominem cætera superbissimum degenerem cum Mazarino jungere affinitatem: quos ambos si Burdigalenses labefactaverint, Hispanorum simul, & virorum Principum opibus adjuti, quantam gloriam, atque famam consecuturos? quantam apud Condæum, qui omnes retrò Imperatores virtute, ac rebus gestis longè antecellat, gratiam inituros? qui si opera sua custodia emittatur, sub tanti viri clientela tutos, florentesque ætatem acturos. Mazarino qui Regis clementiam ostentet, nihil fidei habendum, quam ex commodo mutare solitus sit. Quæ de Regis venientis clementia narret, ea ostentui modò esse, uti repleta peditibus, equitibusque specie regii comitatûs urbe, Castella diruta reficiat, atque his frænis coërcitam Spernonii lubidini, atque ultioni permittat. Omnem Galliam adversùm Mazarinum odio incensam, quæ videlicet sentiat hunc abnuere pacem, uti specie belli quod sempiternum esse velit, in ejus sumptus immensam ab omnibus Regni ordinibus pecuniam cogat, ac diripiat. Senatum, Populumque Parisiensem nuper Principibus viris fretos huic malo, mederi voluisse, atque ea causa sibi jus esse credidisse sumere arma, quandò adversùs Mazarini potentiam parùm leges valerent: manere illis idem hujus coërcendæ studium, neque quod ipsis placuerit, id in aliis displicêre. Agendum igitur porrò, conandumque, muniundam urbem, copias augendas, atque intereà quid sibi in Parisiensi Senatu præsidii futurum sit, experiundum: mittendum ea gratia Lutetiam Parisiorum quempiam è suo Ordine, qui unà cum Guioneto qui pridem ad Urbem sit, Senatum doceat de rebus suis, atque hujus, imploret fidem.*

Hæc vicit in Senatu Burdigalensi sententia, quæ gentis ingenio feroci magis congruebat: prætereà consultantibus intervenit Brezæa, Buillonius, & Rupifocaldus, qui pronos ad rebellionem animos magis, magisque inflammarunt. Missus Lutetiam ad Senatum *a* Vicinus Consiliarius cum mandatis, quorum hæc summa erat. Ut operam Senatus dare vellet abigendo ab Aquitaniâ Spernonio, atque adducendo Regi, uti cum viris Principibus ex Edicto anno CIↃ. IↃC. XLVIII. agi, & de eorum causâ Senatum more majorum cognoscere, vellet, item de his quæ avarè, atque crudeliter *b* Fullæum libellorum Magistrum apud

a Voisin, Conseiller au Parlement de Bourdeaux.
b Foulé Maistre des Requestes.

1650. Lemovices, fecisse aiebant: postremò uti Rex aut profectionem ad eos omittere, aut pacatus venire vellet, atque omnia quæ Spernonius peccaverat, clementiâ suâ, atque benignitate corrigere. Ubi Vicinus Lutetiam Parisiorum advenit, Senatum sibi dari postulat, in quo nonnihil est hæsitatum, sed annitentibus factiosis postremò datus est: aderat Gasto, Belfortius, Hospitalius, & Gondius: sed ubi Vicinus Curiæ Burdigalensis mandata exposuit, acriter, ac pluribus in Spernonium, & Fullæum est invectus, ita ut sententias rogandi spatium non fuerit, cùm adesset hora quâ Senatus dimitti solet.

Postridiè ubi Molæus quidpiam præfatus esset, atque docuisset rectè, atque opportunè Gastone coram de Burdigalensi negotio agi, quod ad rem publicam magnoperè pertineret, cui omni gerendæ ad Urbem mansisset, sermonem excepit ipse Gasto, atque ait. *Quod Burdigalensis Curia de viris Principibus postulet, id enimverò magnoperè ad rem publicam pertinere, cùm idem hostes Hispani postulent, & cum Condæi clientibus, atque amicis congruant, atque adeo periculosum videri, tantam rem Regis injussu Senatum attingere: de Fullæo nihil obstare, quo minùs quæ secus fecisse dicatur apud Lemovices, de iis Senatus cognoscat: cæterùm Regem in Aquitaniam sedandis motibus, omnique rei publicæ quantâ per Burdigalenses licebit clementiâ constituendæ ire paratissimum.* Secundùm hæc rogati sententiam Patres pleraque gravia, atque acerba in Mazarinum dixêre, scilicet uti Regno quemadmodùm antehàc decretum fuerat, facesseret, plerique Principes viros emitti volebant custodiâ, ac maximè Contium adolescentem tenui valetudine, postremò visum ad Regem ex eo ordine mittere, qui pacem cum Burdigalensibus suaderent, eâ gratiâ Spernonium decedere provinciâ, atque alia quæ eódem pertinerent. Hujus Legationis *a* Bailleulius Præses princeps fuit, comitati sunt duo ex majori Classe, *b* Clemens Musnierus, & Stephanus Saintotus, singuli ex aliis Classibus, Joannes Canayus, Joannes Camusius, Franciscus Bitaltius, Carolus Comes Montoglanus, Jacobus Maugisius, & Petrus Martinellus.

a Le President le Bailleul.
b Le Meusnier, & Saintot, Conseillers de la grande Chambre.
Canaye.
Le Camus.
Bitault.
Le Comte de Montoglan.
Maugis.
Martineau.
c Phelippeaux de la Vriliere, Secretaire d'Estat.

Intereà Rex, atque Regina mater Burdigalam versùs maturabant iter pergere, de quâ re visum Curiam Burdigalensem, atque Urbanos Magistratus apud Burdigalam facere certiores: Rex eò scripsit ad eos, nihil se quóquam moraturum, sed rectâ ad hos versùm iturum, uti Buillonii, & Rupifocaldi consiliis occurrat. *c* Phelipæus Vriliera Quatuorvir simul ad Cognitorem regium scribebat, monens Regem in Aquitaniam properare, uti Curia Burdigalensis more majorum obviam quosdam è suo Ordine mitteret, adventum gratulatum, & quæ viderentur Regi nuntiatum. Ubi de his litteris relatum est in Curiâ, Regem scripto admonere placuit, *Mazarini in provinciam adventum commovere plebis, atque omnium animos posse, quem Spernonio favere satis sciant, atque sibi inimicissimum putent, eò metum, & desperationem, & quæ ex his nascantur in multitudine imperitâ mala pertimescenda: cæterùm inviolatam erga Regem Curiæ Burdigalensis fidem & esse, & perpetuò fore, cui adeò curæ futurum, ut ne quid damni, malive aut illi, aut rei publicæ ex quorumcúmque consiliis eve-*

niat;

niat: ab Cognitore regio Phelipæo Vrilieræ rescriptum. *Quem habeat Curia Burdigalensis ex Mazarini inimicitiâ metum, eo adduci uti dubitet, utrum satis rectè hujus fidei committere possit eos, quos è suo Ordine obviam Regi mittere se debere sciat.* 1656.

Sansimonus ubi Regem Aquitaniæ fines attigisse rescivit, ad hunc venit ocyùs, fidem, operam, & quidquid Rex imperaret, id se naviter facturum pollicens: Daugnionus verò Comes quem rei navali Proprætectum esse diximus, atque Broagio Præfectum, simulatione podagræ eò restitit, ex conscientiâ digna metuens, si ad Regem venisset. Is cùm Broagio Ream, atque Oleronam vicinas insulas occupaverat, conabaturque tunc cùm maximè Regem, aut Mazarinum malefaciundo adducere, uti se Tribunum Equitum, aut Ducem, ac Parem Franciæ crearent. Hæc, atque alia hujusmodi venire huic, atque aliis in mentem aiebant, ex Mazarini disciplinâ qui malefacerent, iis benefaciundi: sed magis iniquitati temporum tribuenda videntur, quibus regia potentia in pupillo Rege infirmior erat, quàm ut hâc fretus Mazarinus eadem, ac si matura ætate esset, designare posset.

Pridiè Calend. Sextiles Rex Liburnum advênit, quò demùm ab Senatu Burdigalensi missi venêre, qui adventum huic, & Annæ Reginæ matri gratularentur, atque Ordinem suum in officio mansurum dicerent: clementiam ex omnibus virtutibus regiis maximè celebravêre, in quâ spem omnem Burdigalenses positam haberent, confiderentque Regem malorum omnium, quæ jam diù Aquitania patiatur, causam, lubentem amoturum: dein Regina pauca præsente Aulâ locuta Burdigalenses in proximum conclave seducit.

Eò Phelipæus Vriliera unus ex Quatuorviris scriptum quod præ manibus habebat, recitando Reginæ verbis dixit, *Regem in Aquitaniam venisse pacandæ Burdigalæ, atque omni provinciæ: quæ Burdigalenses cujuscúmque sint ordinis, usque deliquerint, ea rei publicæ condonaturum: cæterùm fieri velle certiorem, utrùm Buillonium cum iis quas Burdigalæ habeat copiis, apud se manere malint, quàm Regem ipsum, cum omni Aula, equitibus, peditibusque, quos secum custodiæ causa habere soleat, recipere mœnibus.* Burdigalenses, *se verò Regem cum omni comitatu lætissimis animis accepturos* respondent: *sed quo liquidius de toto Curiæ, populique sensu Reginæ existimandi copia sit, quæ sibi sint recitata, ea renuntiaturos, neque enim quod responderint, id singillatim in mandatis habuisse.* Ita qui ab Senatu, & qui ex urbanis magistratibus ad Regem venerant, ac jussi utrique sunt biduò redire, uti quid Senatui populoque sententiæ foret, Rex rescisceret.

Sed corrupti erant omnium animi, nam Senatus decreto pulsi ab Urbe fuerant ii, quibus placebat cum Rege æquis conditionibus redire in gratiam, Builloniumque, & Rupifocaldum dimitti, spem nactis videlicet, si quæ ad Urbis modò, & provinciæ pacem pertinerent, ab Regepostularent, ea hunc haud denegaturum, sed magis supplicantibus condonaturum. His ab Urbe pulsis cæteri omnes cum Brezæâ, cum Buillonio, cum Rupifocaldo, cum Hispanis hostibus, cum Belfortio, cum

1650. Gondio, cum factiosis apud Lutetiam Parisiorum, ab quibus crebras accipiebant litteras, planè sentiebant : neque ipsi omittebant undequâque scribere, Curias omnes uti sibi adjutrices essent, hortari, si minùs exemplum sequi vellent : isthuc verò Tholosana quæ vicinior erat, abnuit, alterum autem lubentissima fecit, orans, atque obsecrans per litteras Regem, uti causam belli, Spernonium videlicet procul ab Aquitaniâ vellet esse.

Melleraïus qui circà Fronsacum ad Duranium amnem habuerat castra, apud Branam navibus junctis copias traduxit, atque hanc ingressus est regionem, quæ inter Duranium, & Garumnam posita est : tanta illîc utriusque fluminis est latitudo, subeunte maximè per vices maris æstu, ut ab incolis instar duorum marium habeantur, ita ut hanc Inter-duo-maria regionem appellent. Eò Melleraïus Vayrem castellum oppugnat Liburno haud procul, Pichonus Burdigalensis cum trecentis militibus missus ab Buillonio castellum defensabat, haud satis validum adversùm exercitum regium : quo factum est, ut hoc brevî Melleraïus potiretur, atque Pichonum ipsum caperet.

Bironum Marchionem aiunt in regio exercitu castrorum Præfectum cum centurione, qui in castello erat, egisse uti milites Pichonum noxæ dederent, quo operæpretio mortem quæ impendebat redimerent : cæterùm Pichonus laqueo vitam finiit, scilicet qui loco infirmo regium exercitum attinuerat, monitus uti priusquàm tormentis ageretur, deditionem faceret, atque id sine fraude licere, Rege huic rebellionis gratiam faciente. Sed in eo graviter est ab regiis offensum, nam & id pacem cujus nonnulla spes erat, disturbavit, insaniente, ex tam fœdo Pichoni supplicio apud Burdigalam multitudine, & *a* Canolo qui eo captivus erat, fraudi fuit : nam Buillonius hunc vicissim nihil hujuscemodi cogitantem, neque commeritum, virum nobilem, Vicetribunum quem contra comparare Pichono iniquissimum fuit, pari supplicio affecit. At ne id quidem regios satis docuit, qui bellum vel adversùm ipsum Principem gerat, eum justi hostis loco habendum, usque dùm victus fuerit : nam Vayrem Castellum, nuper captum evertere cœperant, cum nuntiatum est Burdigalenses vicissim Lermontium castellum Henrici Bethunii Archiepiscopi Regi fidissimi evertere aggressos, quo factum est, ut utrimque cessaretur. Dum hæc in Aquitaniâ geruntur, Lutetiæ Parisiorum Senatus de Burdigalensis Curiæ periculo magnoperè laborabat, quod certè ingens futurum videbatur, si Burdigala oppugnaretur, atque eò res rediret, uti tandem ab Rege victore conditiones accipiundæ forent. Cui rei uti præverterent Patres, Bailleulium Præsidem, atque alios maturare ad Regem iter jubent : hi tametsi Reginæ ægrè erat Parisiensem Senatum his se rebus admiscere, tamen curatissimè accepti sunt : dein ubi ad Regem deducti, hic Senatûs mandata frequenti Consilio unà cùm Regina matre cognoscit, atque eâdem die benignè appellatos, habitosque dimisit : datum iis scripto responsum, exemplumque hujus quod recitatum Burdiga-

a Le Baron de Canole.

lensibus anteà fuerat, uti Senatus intelligeret, nihil vi si clementiâ satis proficeret, Regem usurum: ad Burdigalam non adière, seu ab Senatu præceptum non erat, seu ab Rege copia non fuit, seu denique Burdigalenses sese nullam Parisiensibus gratiam ex hac Legatione debere ostenderant. 1650.

Vayre Castello capto Melleraïus ad Creonem movit castra, ex quibus Valetta copias queis dudùm præerat eduxit, duxitque ad sancti Georgii nuper receptam ab Burdigalensibus insulam: eò Buillonius munitionem novam instituerat, præsidioque miserat milites octingentos: hanc *a* Mottæus Delasius tantisper defensavit, quia nondum advenerant tormenta: sed ubi hæc in colle propinquo locata, fossamque ad se versùm duci videt, deditionem fecit: milites ad Regem posthabito priore sacramento facilè transière, centuriones fide datâ se nihil posthàc belli adversùm Regem gesturos, dimissi sunt: sed eò graviter est vulneratus Valetta de quo supra memoravimus.

a La Motte de Las.

Hæc cum Regi ex sententiâ evenirent, & in dies ejus copiæ augerentur, qui è Burdigalensi Curiâ Lutetiæ Parisiorum erant *b* Gourguius Præses, Guionetus, & Vicinus Consiliarii, ii & Gastonem, & Senatum uti sibi necessario maximè tempore subvenirent, orabant, satis gnari Patribus metum esse, uti Mazarinus Burdigalenses armis subigeret. At Gastoni paci modò studium erat, nequedùm hunc ullum in Mazarinum odium ceperat, quem administrandæ rei publicæ eâ tempestate necessarium judicabat: præterea haud ingratum erat hujus operâ Condæum æmulum Aulâ pulsum, & in custodiam conjectum: illi adeò ægrè fuit Burdigalenses adversùm Mazarinum omnia facere, suadere voluisse Regi, ut ne hunc in Aquitaniam adduceret, sicut hunc omnes æquè, ac Spernonium cui fautor esset, odissent, & cujus adventus perturbandæ, quàm pacandæ provinciæ magis futurus videretur.

b Le President de Gourgues. Guionet, Voisin, Conseillers.

Isthæc igitur objectavit Gourguio, quem graviter, atque collegas objurgavit, monuitque uti Burdigalensibus magis curæ esset, sibi ipsis consulere, quàm aliis maledicere, aut facere. Isthæc Gasto Burdigalensibus ex Annæ Mariæ Ludovicæ filiæ sententiâ dicebat, quæ in Aulâ cum Annâ Reginâ erat, eâ tempestate æquissima Mazarino, de quo ad patrem, ut huic item quàm æquissimus esse vellet, sæpiùs scribebat, ac præterea ad Salgeonam virginem de quâ suprà memoravimus, cujus gratiam, atque fidem apud Gastonem noverat, quâ unâ hunc attineri posse credebat, ut ne se planè Gondio, ac Belfortio permitteret.

Sed hi, atque alii in Urbe factiosi Burdigalensium si victi forent, cladem haud secùs quàm suam considerabant, qui in eâdem, ac fortè graviori noxâ essent, & quos ulcisci tum demùm Mazarino faciliùs foret: eo ipsis cautio erat, uti conditionibus potiùs, quàm Regis victoriâ bellum adversùm hos desineret. Quamobrem Gondius Gastoni persuadet, ut illas perscribi velit, atque de his ad Senatum referri: quæ si huic probentur ad Regem, ab hujus Ordinis legatis perferantur, simulque mittat Gasto, qui Burdigalenses hortetur, ut has accipiant, quod &

1650. Gourguii Præsidis, Guioneti, & Vicini, qui simul eódem proficisci debeant, operâ fieri possit.

Id scitè Gondio in mentem venit, uti si Burdigalensibus ab Hispaniâ auxilia advenirent, seque satis ad bellum defendendum validos sentirent, id facere pergerent: sin rebus suis diffiderent, tùm verò acciperent conditiones, ac periculum quod impenderet, effugerent. Gastoni verò haud se indignum visum, inter Regem, & Burdigalenses ita arbitrum esse, ut ille non minùs, quàm hi sibi gratiam de pace debere sentirent. In Senatu conditiones recitatæ sunt, quas ab Gastone mittendas ad Regem censuit, atque earum exemplum intereà mitti ad Burdigalensem Curiam ab Gourguio, & collegis: postremò ubi quid sententiæ Regi, & Burdigalensibus foret Senatus rescisceret, tùm profecturos eos, quos hic Ordo, iterum ad illum de pace legaturus esset.

a Le Coudray.

Gasto *a* Codrayum misit, cum conditionibus, quæ postquàm Regi probatæ sunt, Burdigalenses de adventu suo Tubicine ad hos misso, sicuti per bellum fieri solet, certiores facit, postulatque ut sibi ad eos tutò ire liceat: dein alium, post alium eódem mittit, ac tandem uti Burdigalam venire copia sit, ægrè impetrat. Jam quid adferret satis scibant, & quamdiù hujus adventum morarentur, tantùm temporis ad deliberandum sibi accedere, intereà ab Hispaniâ & pecuniam, & auxilia quæ expectent, ventura. Id his Brezæa, & Buillonius pollicebantur, & bono animo, atque optimâ spe esse jubebant. Brezæa speculatoriam navim in Hispaniam miserat, addideratque præsidio navim longam, quæ speculatoriam ad usque ostium Garumnæ prosequeretur: nam eò advenerant regiæ naves ab Normanniâ quinque eximiæ magnitudinis, totidem ab Baïonâ cum levioribus navigiis octodecim plano alveo sicuti solent esse in fluminibus, quæ tamen in ipso Oceano usui sunt: hæc navigia adverso Garumnâ venientia in longas Burdigalensium naves undecim incidêre, quarum unam cepêre, cæteras remorum vi abreptas consequi nequivêre.

Postquàm Codrayus advenerat, Burdigalenses nihil aut Gastonis, aut Senatûs autoritate permoti sunt, uti quas ille ferebat conditiones, eas acciperent, eo feroces quod nihildum quo se vinci posse crederent, belli senserant: Spernonium Aquitaniâ, Mazarinum Aulâ, Galliâque pelli, Principes viros custodiâ emitti postulabant: tantum autem erga hos plebis studium fuit, uti Codrayum ipsum Regi, ac viris Principibus acclamare, Mazarino verò si se salvum vellet, malè precari cogeret. Qui ubi ad Regem redierat, quæ Burdigalæ acta essent, ea renuntiavit, simul pertinaciam plebis, atque ipsius Curiæ Burdigalensis ostendit, quos neque Regis clementia, neque conditionum quæ ferebantur, æquitas, neque Gastonis, atque Senatûs autoritas commoverent, uti pacem quàm bellum mallent: quibus rebus Rex adductus est denique, ut omni ope adversùm hos bellum gerendum esse decerneret.

Igitur Melleraïum propius urbem accedere cum exercitu jubet; Pa-

liavio copiæ quibus Valetta præerat attributæ sunt, nam hic ab vulneribus quæ in S. Georgii insulâ acceperat, nuper interierat, vir fortis, qui vitæ consimilem obiit mortem: nam illam domi, forisque stipendiis faciundis exegerat, secundas ab Imperatoribus partes sæpiùs sustinendo, Valetta Spernonii filius nothus, non hujus qui tum Aquitaniam obtinet, sed patris ejus: per adolescentiam è Melitensi Militiâ fuerat, quem adeò Equitem etiam tùm appellabant, nam qui huic nomen dedêre, eos equites vocant, credo quod ab Hierosolimâ quò primùm agitavêre, omnem usque ad mare regionem ab latronibus quos Arabes vocant, infestam, contra horum insidias, furta, ac cædes tutam præstare debebant, his videlicet qui Urbis sanctæ visundæ studio eò ab Europâ veniebant, quibus iter facientibus præsidio fuêre, atque ut hac omni operâ fungi possent, perpetuò in equis versabantur, quo factum est, ut equites rectè appellarentur: sed hæc omnis ratio postquàm Rhodam, dein Melitam migraverant, mutata est: nam ab his insulis excurrere maria, ac Turcicas naves oppugnare deinceps consuevêre, ut ne Christianas deprehendere, capere, ac vectores in durissimam servitutem abducere more, institutoque suo possint.

1650.

Intereà Hispani hostes qui sicuti suprà memoravimus, ab Guisio re infectâ discesserant, neque procul ab finibus nostris abierant, circumspectabant si quò per Regis, atque copiarum quas secum in Aquitaniam abduxerat, absentiam rem meliùs gerere possent. Igitur ubi militem in stativis refecêre, atque auxêre supplemento copias, improvisò ad Capellam movêre, dignaque res visa, cui gerendæ Leopoldus adesset, non loci nobilitate, nam exiguum oppidum est, sed quoniam erat Hispanis magnificum expugnare oppida nostra, qui antehàc sua defendere minimè potuerant, atque ægrè bellum in finibus suis sustentaverant. Castra circùm Capellam XII. Calend. Sext. posuêre, triduum iis muniundis consumptum, ut ne quà oppidum auxilia ingredi possent: duobus locis disposita tormenta, & fossæ ad murum duci cœptæ: quæ pars castrorum Avennas versus erat, in ea Sfondratus curabat, Verbinum versùs Fuensaldanius. Ubi munita fuêre castra, ad hæc Leopoldus accessit, & apud Lersium vicum Prætorium habuit, quò & Fuensaldanius agitabat.

[a] Roccaspinæus oppido Præfectus erat, vir fortis, & strenuus, cujus operâ multi qui ad oppugnantes antehàc Guisium hostes vehebantur, commeatus interierant, quæ res maximè Guisianis saluti fuerat: at huic Capellam defendenti, qui parem gratiam referret, inventus est nemo: neque id facile fuit, cùm hostes ab Landrecio, & Avennis propinquis locis suis peterent commeatus, quorum adeò brevis subvectio horum intercipiundorum minorem dabat facultatem. Pralino-plessius cum exercitu apud Riblemontem, dein apud Marlas stativa habuit, quorum alterum ad Esiam, alterum ad Serram amnem est, neque omisit quæ per paucitatem copiarum licebat, ea tentare, si fortè aut hosti commeatus prohibere, aut auxilia in oppidum introducere posset. Roccaspinæus eruptione sæpiùs adversùm hostes pugnavit, tormentis

[a] De Rocquespine.

1650. opportunè usus est, ab quibus Geraldinus vir magnâ apud eos opinione virtutis interiit, prætereà Sfondratum glande ictum aicbant: postremò Roccaspinæus cum omnis instrumenti bellici in oppido finis adesset, deditionem facere coactus est, cujus ab victore leges perhonorificæ dictæ.

Ubi Pralino-plessius Capellam deditam videt, & quò hostes moturi sint, in incerto esse, Villequierum, & Hoquincurium Legatos, cum equitibus, peditibusque, quantum est visum, in Atrebates, & ad Quintinifanum dimittit, atque alios aliò per omnes Picardiæ, & Campaniæ secundùm Mosam amnem fines, ipse ab Marlis ad Barnetonem recesserat, citrà Serram amnem, ut ne tot dimissis copiis hosti opportunus foret. Sed hunc ex copiâ rerum in Campaniam ducturum existimavit, quò Fertæum Sannectarium præmiserat, cum iis quibus præesse solet copiis, atque aliis. Is in Campaniam adveniens Varennam equitum quos Turena custodiæ causâ habebat, ducem Villafrancæ ad Mosam dirutas munitiones reficere accepit, quò ipse cum equitatu advolat, jubetque Varennam facessere oppido, qui ubi se negavit id facturum, Fertæus partem equitatus Mosam traducit, ac dùm pedites cum tormentis oppugnando oppido opperitur, Varenna noctu secundo amne Satenaïum profugit.

At Leopoldus Marlas, Verbinum infirma haud procul Capellâ oppida, dein Portiani-castellum, & Rethelium in Campaniâ item parùm valida occupat. Hæc regio plana, atque campestris equitatui opportuna est, qui multus Leopoldo erat, peditum habebat multò minus, septem modò millia in ejus exercitu fuêre, equitum propè duplex numerus. Adversùm tantas copias Pralino-plessius consilio magis, saltuosis, aut paludosis, aut amne munitis locis castra ponendo, quàm manu tuebatur se, atque provinciam. Sed Durocortoro Rhemorum metuens, ab quo haud longè hostes aberant, castra primùm apud Fimas, dein propiùs urbem ad Campignium vicum habuit, quæ loca ad Vesłam amnem sunt, cæterùm Legatos, atque alios, quos undequâque dimiserat, ad se redire jusserat. Fortè Hoquincurius ad eum veniens apud Fimas posuerat castra, quò & hostem advenire per exploratores nuntiatum est: puduit hominem ingentem animi, nec ab hoste pelli solitum, huic cedere loco, atque adeò tametsi haud magnum equitum numerum haberet, eò hostes opperiri constituit: Veslam amnem iis aliquam objecturum moram, quem si transire tentarent eos facilè cædi posse, haud procul esse Augustam Suessionum, quò si res moneat, equitatui receptus haud difficilis sit.

At Turena quo freti hostes Campaniæ fines erant ingressi, duobus vadis magnum equitum numerum Veslam traducit, neque Hoquincurium modò pellere, sed & hunc Durocortoro Rhemorum, & Augustâ Suessionum simul intercludere conatur. Sensit hostis consilium Hoquincurius paulò seriùs quàm par erat, tamen in eo tam aspero negotio nihil territus, hostium qui obstabant agmen perrumpit, & Augus-

tam Suessionum cum suis equitibus pervênit, quadraginta modò ex his desiderati, quâ tantulâ jacturâ salus cæteris quæsita, & Ducis nimia audacia expiata est: nam eâ tempestate rem publicam sustentare modò, neque fortunæ committere quidquam, satius fuit, Rege remoto procul, perculsis hostium in Galliam ingressu omnibus, & exiguis ad defendendam copiis. Id præclarè Pralino-plessius intelligebat: quamobrem ubi hostes ad Fimas habuêre castra, ipse in Durocortori Rhemorum suburbium concessit, dein urbem ipsam est ingressus, relictis in suburbio hostem versùs Rosâ Tribuno, ac Germanis quibus præerat equitibus, nihil enim Fimas inter, & Campignium quò nostros habuisse castra diximus, ac ne ipsam quidem urbem intercedebat satis firmum ab naturâ, aut loco munitum, quo freti adversùm tantùm hostium numerum propugnare possent. Germani equites quotidie hinc inde mittebantur, qui de hoste cognoscerent, quidam capti, alii quosdam ex hostibus cepêre, secundùm fortunæ quæ summa in bello esse solet, vicissitudinem.

1650.

Ab Satenaïo quod oppidum penes Hispanos sicuti suprà diximus, arx penes Turenam erat, hostes Mesieram versùs, & Musonium, aliaque circùm loca vagabantur, quibus coërcendis Pralinoplessius *a* Lametum Vicecomitem cum ducentis equitibus eò dimiserat. Is fortè in quadringentos hostium equites incidit, certamen effugere tametsi animus ferret, hostium propinquitas prohibebat, majusque in fugâ, quàm in prælio periculum fore videbatur. Igitur Lametus equitum suorum alas quinque constituit, quoniam totidem hostium erant: procurritur utrimque, pugnatur per horam, postremò virtus numero potior fuit, ac tametsi Lametus equo suffosso ab hostibus captus, abductusque fuerat, tamen nostri quò pugnatum est loco mansêre, quod quidem victoriæ certissimum argumentum est: hostes Protribunis duobus, ducibus turmarum septem, sexaginta equitibus amissis, ex quibus quadraginta cæsi, cæteri capti, discessêre: è nostris *b* Buscodelphinus è Melitensi Militiâ turmæ unius Dux, atque *c* Ambervalius item unius turmæ Dux, ac pauci alii desiderati, qui egregiè pugnantes occubuêre.

a Le Vicomte de Lamet.

b Le Chevalier de Bois-Dauphin.

b D'Amberval.

Ubi hostes ad Fimas, & Bazochium vicum propinquum cis Vesam amnem habuêre castra, neque inde flumen ullum prohibebat ad Lutetiam Parisiorum venire, ibi verò qui in urbe erant factiosi, dictitare, *Patriam ab Mazarino proditam hosti, abductas aliò regni copias, adversùm cives bellum geri, dum hostis suprà caput est, hunc auctum, illos perditos Mazarinum velle*, cui hujuscemodi sermonibus magnam conflabant invidiam. Sed major alia singillatim Gondio cura erat, hic enim animum induxerat omni ope efficere, uti Condæus, duoque alii viri Principes in suâ potestate essent, quos ubi luberet emitteret custodiâ, atque hanc ab Condæo gratiam iniret, quæ tanta ipsi futura videbatur, uti non modò sibi placatus foret, sed & de se augendo, ornandoque cum Gastone congrueret, quibus duobus viris fretus nihil tam arduum erat, quò non evadere se posse confideret.

1650. Igitur per *a* Lecam de quo suprà memoravimus Gastonis animum implet metu. *Hostes haud procul Urbe esse: in eâ complures Condæi clientes tempus, atque opportunitatem hujus eripiundi circumspicere, Turenam cum equitatu ea gratia adventurum, ad id prohibendum in plebe nihil esse auxilii, quæ extra mœnia egredi non audeat, eò ex Vincennarum arce hunc, atque Contium, & Longavillam aliò deducendos.* Consilium super eâ re habitum: Belfortius Principes viros ad Urbem adducendos censebat, & in Bastiliâ custodiendos, aliò se passurum negabat, quò in Mazarini magis, quàm in Gastonis forent potestate. Gondius nihildùm esse aiebat, quo ab Vincennarum arce abducerentur, sin id faciundum esset, Belfortio de Bastiliâ assentiebatur. Rohana Mombasona, & Castronovanus abducendos modò aliò censebant, neque de loco dicebant quidquam. Tellierus unus ex Quatuorviris, qui cum Castronovano, uti Gastoni præsto esset in omnibus quæ ad rempublicam pertinerent, ad Urbem relictus fuerat, simul ut ne hujus animus usque Mazarino æquus ab Gondio, aut ab aliis subverteretur, nihildùm videri esse aiebat, quo necesse esset viros principes abducere Vincennarum arce, & quid Rex juberet, opperiundum censebat.

a Le Marquis de Legue.

At Gasto qui neque Reginam, aut Mazarinum, neque Belfortium, Gondium, atque ex eo grege alios offensos vellet, decrevit uti Principes viri Marcussium deducerentur, atque Bar cum eodem quod apud Vincennas erat præsidio, eorum porrò haberet custodiam. Marcussium castellum est ad eam rem satis firmum, quod cis Sequanam haud procul Urbe positum est: eò Condæus, Contius, & Longavilla ab Vincennis deducti sunt, atque ita Gondius, & qui hos in Bastiliam adductos volebant, iterum frustrà fuêre.

Inter hæc ab Leopoldo advenit Tubicen, cum litteris ad Gastonem, quibus significabat, Philippo, sibique pacem cordi esse: neque se dubitare idem Gastonem de pace sentire, alterum ad Urbem esse, alterum in exercitu cum imperio, ac rerum componendarum potestate, cujus rei sibi majus studium futurum, si de eâ cum Gastone agere liceat. Hic tam præclaram occasionem sibi ab hoste ostentatam haud dimittendam ratus *a* Albaspinæum Verderonam ad Leopoldum mittit, rescribitque non minus Regi, atque Reginæ matri, sibique, quàm Philippo, & Leopoldo pacis studium esse: quo loco, quâ die, & ab quibus de hac agi placeat, sententiam ejus exquirere, quam ubi resciverit, in se nihil moræ futurum.

a De l'Aubespine, Marquis de Verderonne.

Leopoldus per *b* Gabrielem Toletanum diem, locumque colloquio constituit: id inter se, & Gastonem fieri in rem publicam esse: ubi complures ad id negotii antehàc adhibiti sint, frustrà fuisse: cæterùm id se de loco, & tempore colloquii Gastonis jussu fecisse aiebat, ut ne quid moræ tanto, tamque utili negotio interveniret. Gasto ut inter ambos pax per colloquium sanciretur, sibi itidem, uti Leopoldo placere respondit: *Sed cùm Pontifex, atque Veneti Pacificatorum inter duos Reges usque partes sustinuerint, cum illius Nuntio, atque cum horum Procuratore qui ad Urbem*

a Gabriel de Tolede.

Urbem sint, omnia quæ sibi ab Leopoldo fuerint nuntiata, communicasse: ambos rogatu suo ad Leopoldum proficisci, prætereà Avauxium, qui antehàc Monasterium Vestfalorum de eadem pace ab Rege legatus fuerit: hos si placeat, de omnibus quæ colloquium antecedere debeant, cum eo conventuros.

1650.

Sed iter facientibus advenêre ab Leopoldo litteræ, quarum sententia hæc fuit. *Sibi cum Gastone colloqui consilium fuisse, & cum eo brevissimo tempore pacem conficere: ubi spatium erit de ea prolixiùs agendi, ibi pacificatorum operam Philippo gratam, atque acceptam fore: cæterùm ubi properandum videbatur, nihil ea opus fuisse: eadem ad Gastonem scripsit, præse ferens optatissimum sibi fuisse hunc videre, & cum eo colloqui, atque id facturum lubentissime quoties res monebit: se enim satis scire Gastonem nullam pacis inter ambos Reges conciliandæ occasionem prætermissam velle, quod idem sibi studium sit.* Ita tùm demùm Hispanorum simulatio palàm fuit, quæ quorsùm tenderet haud satis intelligo, nisi si ad gloriam, & famam pertinere sunt arbitrati, ubi primùm fines nostros per diuturnum bellum intactos attigerant, ostentare nobis rerum commutationem esse factam, moxque pacem suo tempore, suo loco, atque etiam suis legibus factum iri, quod tamen quis eorum virtuti, ac non potiùs vitio nostro tribuat, quos victoriæ satias, & novarum rerum lubido cepit?

Sed illius Gentis ut in secundis rebus superbiam, & insolentiam reprehendere, sic in adversis constantiam, & animi magnitudinem mirari lubet, qui cùm per tot annos fortunæ violentiam toleraverint, pacem tamen petiêre nusquàm, & ultrò oblatam abnuêre, indignum rati ab hoste, qui in finibus suis victor, & tot urbium, ac regionum potens esset, accipere conditionem. Leopoldo fortè consilium fuit, plebis odium in Mazarinum magis, ac magis accendere, cui nusquàm placiturum judicabat se absente agi de pace, atque hujus arbitrum Gastonem, aut Gondium esse. Sed ille uti seu Leopoldi, seu Gondii fraudi, ac iniquis utriusque adversùm se consiliis occurreret, tametsi Gastonem plus æquo adproperasse sentiret, ne id quidem tamen reprehendit, quin & se haud minus quàm illos omnes pacis cupidum ostentavit: sed Nuntium Pontificis, simul qui per absentiam Michaëlis Morosini Venetorum Legati hujus ad Urbem vices in omnibus negotiis subire debebat, eum huic negotio adhibendum censuit, uti rectè, atque ordine si ad id seriò Hispani animum adjecissent, fieri posset: cæterùm hos ab pacis consiliis longè alienos esse eâ tempestate non dubitabat.

Inter hæc *a* Codrayus ab Aulâ, & Burdigalâ redierat, productusque ab Gastone in Senatum, quæ apud Regem, Reginamque matrem, & apud Burdigalensem Curiam egerat, ea enarrat ordine. *Hanc nihil ad pacis conditiones quæ ferebantur, respondisse, quo eas accipere velle videretur, sed magis ad bellum defendendum parare se, quod Rex summa ope gerere quoniam pacem Burdigalenses abnuant, per Melleraium aggrediatur: terra, marique clausos ad urbem aditus, majorem civium pertinaciam, quam opes esse.* Secundùm hæc ubi Codrayus Curiâ excesserat, Gasto, *Sese*, ait, *& sua sponte, judicioque, & ex sententia Senatus uti Burdigalensibus ab Rege pacem*

a Le Coudray-Montpensier.

1650. *impetraret, omnia fecisse: quo minùs hanc habeant, per eos stare, quos tamen modò ut regia Majestas salva, atque integra sit, perditos nolit: placere igitur ad Regem, & ad Burdigalenses Codrayum iterùm mitti, qui pacem suadeat: hos ubi opes suas infirmas esse senserint, quod jam abnuant, id cupidissimè accepturos: tempus adesse quo si videatur, Senatus ad Regem, & Burdigalenses mittere possit, qui utrimque de pace agant, quæ res magnum ad hanc conficiundam pondus habitura sit.*

Senatûs decretum fit, sicuti Gasto autor erat, atque id ipsum de Gastone adscriptum decreto est: præterea eodem decreto cautum, ubi eâ de re ad Senatum quidpiam porrò referretur, id ut illo præsente fieret. Ita Codrayus ad Regem, & ad Burdigalenses iterùm de pace missus: iêre prætereà iterùm duo ab Senatu Clemens *a* Musnierus, & Franciscus Bitaltius, acres viri ambo, & ei quæ dabatur provinciæ pares. Hi in Aquitaniam properant, ut integris adhuc Burdigalensium rebus advenirent, Gourguius, Guionetus, & Vicinus è Curiâ Burdigalensi qui ad Urbem erant, Gastonis, & Senatûs rogatu eodem tempore profecti sunt, uti Burdigalenses ad conditiones quæ ferebantur, accipiundas hortarentur.

a Le Meusnier. Bitault, Conseiller.

Jam Melleraïus cum exercitu propiùs Burdigalam erat, & S. Surini suburbium per Sammegrinum, & *b* Rupilaurium Legatos oppugnaverat. Eò magna utrimque facta cædes, Buillonius, & Rupifocaldus aderant, qui strenuè rem sustentavêre: sed superatis omnibus quas objecerant munitionibus, postremò advectis tormentis regii in urbem, aut proximas fossæ munitiones compulêre hostem. Atrox planè certamen fuit, uti facilè inter Gallos factum crederes: neque virtute, sed causâ, & numero qui vicêre, eos potiores fuisse. Urbi erat appropinquatum, magnusque plebem Burdigalensem ceperat metus: sed qui oppugnabant, & qui propugnabant experti invicem, atque adeò satis gnari quàm utrumque periculosum esset, prætereà quidquid his, aut illis accidisset damni, id ad Regem maximè, & ad rem publicam pertinere, ad pacem animum adjecêre denique, quo factum est, uti Codrayus ab Gastone, Musnierus, & Bitaltius ab Senatu opportunè advenerint.

b Le Marquis de Rocquelaure.

Mazarinus haud difficulter ad pacem adducebatur, quia post suburbii oppugnationem quæ Melleraïus incœperat adversùm urbem, ea haud ex sententiâ cesserant, Buillonio, ac Rupifocaldo, ac prætereà Burdigalensibus ad propugnationem intentissimis, quin & illi semel, atque iterùm erupêre. Sed Burdigalenses angebat Hispanorum cessatio, ab quibus nihil adveniebat auxilii: quamobrem de pace cœptum est agi, seriò quidem ab Mazarino, sed non sine dolo ab Burdigalensibus factiosis, quibus rem ducere quamdiù possent, consilium fuit, ut intereà loci ab Hispaniâ adessent auxilia, quibus ne ipsâ quidem pace factâ uti quidquam pensi habuissent, tam grave erat ab Mazarino, & Spernonio ad quas hi vellent, conditiones adigi.

Ad Burgum propiùs Burdigalam Rex accesserat, quò Curia popu-

lusque Burdigalensis misêre, qui de pace agerent, neque aderat primùm quisquam ab Brezæâ, Buillonio, & Rupifocaldo, cæterisque Condæi clientibus, qui intereà finxêre sæpiùs advenire nuntios, ac litteras ab Hispaniâ, quæ præsto adfutura auxilia pollicerentur, quo pacis negotio moram adferrent. Sed cùm hæc vana esse Burdigalenses viderent, ac milites vigiliis, & continuo stationum, atque excubiarum labore fatiscerent, seriò tum demùm de pace egêre, atque rogavêre Condæam, Buillonium, & Rupifocaldum, uti secum ad Regem mittere vellent, qui de suis rebus agerent: sed sibi quidquam postulandum negavêre, præter quàm uti viri Principes emitterentur custodiâ, quod cùm fieri hâc tempestate non posse satis perspicerent, nihil esse quod ad Regem mitterent, easdem quas Curia, populusque Burdigalensis conditiones sibi accipiundas esse, quibuscum causam suam communicassent, atque adeò quæ sibi paciscerentur, iis sese usuros.

1650.

Posteà tamen Gourvillam Rupifocaldi clientem Burgum Regis voluntate misêre qui de virorum Principum, Brezææ, Buillonii, Rupifocaldi, ac cæterorum, qui in eâdem causâ essent, rebus ageret: ab hoc latæ Mazarino sunt de Principibus viris emittendis custodiâ conditiones, quibus & reipublicæ, & ipsi singillatim abundè cautum videbatur, Buillonius, ac Rupifocaldus fidei causâ sese quo Rex juberet, in custodiâ futuros recipiebant per menses sex, quin & de nuptiis alicujus è sororum Mazarini filiabus cum ipso Contio tùm primùm facta mentio est. Burdigalenses tametsi flagitarent Spernonium amoveri ab Aquitaniâ, si tamen Rex Principes viros custodiâ emissos vellet, hâc unâ de causâ se pati posse dixêre hunc porrò provinciam obtinere: nihil denique omissum, quo flecti Mazarini animus pôsset. Sed obstitit fides data Gastoni, nihil in eâ re hujus injussu factum iri: postremò apud Burgum de pace transactum, horum quos de eâ Senatus legaverat operâ, haud dissimiliter ab conditionibus quas Gasto ad Regem miserat, quæque in Senatu recitatæ fuerant.

Convenit igitur uti Rex ediceret (nam hæc est formula pacis quæ inter Regem, & eos qui ipsi subjecti sunt sancitur) quæ dicta, factave hostiliter fuerint ab Burdigalensibus, atque ab Ducibus, militibusve, qui Burdigalæ fuerint, ac militaverint, eorum se oblivisci. Brezæam cum filio Angiano rus apud Andes secessuram, & in quo voluerit prædio suo agitaturam, atque omnia sua, virique bona possessuram. Ab omni fœdere ac societate domi, forisque discederet, atque Regi eâ de re scripto fidem daret. Hostilia in Biturigibus, atque aliò cis Ligerim, quò Condæus, atque hujus clientes castella habeant, fieri desinerent. Quæ armis occupaverint loca, iis præsidia deducerent, atque hæc Regi redderent, quibus vicissim occupata loca redderentur: si Brezæa apud Muronem, quàm apud Andes agitare mallet, illò ne plus ducentis peditibus, ac sexaginta equitibus præsidium esset. Hoc oblivionis Edicto cuncti fruerentur. Captivi utrimque sine pretio dimitterentur. Qui conscripti ab Burdigalensibus, ac Sociis milites essent, ii exau-

1650. torarentur, ac ſine fraude diſcederent. Quæ Curia Burdigalenſis adversùm Spernonium dixerit, fecerit, decreverit, & viciſſim Spernonius in Burdigalenſem Curiam, ea pro dictis, factis, decretiſve ne haberentur, & quando vix quieti apud Burdigalam, atque in Aquitaniâ animi eſſe poſſe videantur, ob nuperas, priſtinaſque cum Spernonio contentiones, hanc ſe alteri Rex traditurum recipiebat.

Dum hæc apud Burgum aguntur, Brezæa, eò Figeanum miſit, qui rei conficiundæ adeſſet. Quod ubi factum, atque Edictum Regis promulgatum eſt, Brezæa cum filio Angiano, Buillonius, Rupifocaldus, ac plerique unà cum his nobiles conſcenſis navibus Burdigalâ profecti ſunt, atque in Melleraïum fortè incidêre, quem pleræque è Claſſe regiâ naves comitabantur: hæ Brezæam, & Angianum, ſicuti navigantibus moris eſt, omnibus tormentis ſalutavêre: dein factus propior Melleraïus cum eâ colloquitur, ac percunctatur num ſub oculis Regis, atque Reginæ matris Burgo, quò adverſo Duranio iter habitura erat, tranſire his inſalutatis conſilium eſſet? illa verò autoribus Buillonio, & Rupifocaldo ſe lubentiſſimam ad utrumque diverſuram reſpondit, ac ſupplicaturam uti virum emiſſum cuſtodiâ velint, modò ut ne his importunum foret.

a Vantadour, Duc Danville.

Melleraïus continuò mittit, qui Regem, ac Reginam monerent, Brezæam ad eos properare: hi *a* Danvillam Vantadurium misêre obviam cum rhedis, qui hanc navi exſcendentem, omnemque comitatum exciperent. Quæ ubi Regi, atque Reginæ in conſpectum venit, ſalute dictâ invicem, ac paucis quæ ad humanitatem, comitatemque pertinerent, verbis commutatis, ad utriuſque genua procumbens, os totum lacrymis oppleta de viro cuſtodiâ mittendo iis ſupplicat, tam enixè, ac lamentabiliter, ut ambos, & qui aderant omnes, eos miſericordia caperet, ita ut ni res publica, & data Gaſtoni fides attinuiſſet, id mulieri Rex, atque Regina obſecuturi viderentur, ſed bono animo, atque optimâ ſpe eſſe juſſam dimisêre.

De re eâdem Buillonius, & Rupifocaldus cum Mazarino egêre diligenter, atque ingenti ſtudio. *Hujus meritum eo majus futurum apud Condæum demonſtrando, quo minùs jam ut id ille faciat, vi, atque armis cogi poſſit: omnia movere factioſos ad Urbem, uti Condæum habeant in poteſtate, cujus opibus ipſum Mazarinum oppugnent: finem quidem bello Aquitanico impoſitum. ſed nullum hujus gerendi ſtudio factum iri, quamdiù viri Principes in cuſtodia fuerint, neque ceſſaturos omnes Regni Ordines, uſque dùm hac emiſſi ſint: ſe quidem ut id fiat omni ope eniſuros, ſed malle hujus, quàm aliorum opera fieri, atque huic ab Condæo tantæ rei gratiam deberi, quo æterna inter ambos amicitia concilietur.* Iſthæc commovêre hominem, uti magis ad viros Principes emittendos cuſtodiâ propenderet, atque eâ de re ſecùm agi poſthàc facilè pateretur. Cæterùm Brezææ ad Regem, atque ad Reginam matrem ſupplicatio, dein conſecuta Buillonii, ac Rupifocaldi cum Mazarino colloquia Aureliæ virginis animum implevêre ſuſpicione, ita ut ad Patrem ſcriberet ſe de Condæo cuſtodiâ emittẽdo confectum eſſe arbitrari.

Mazarino consilium erat ab Aquitaniâ in vicinam transire Septimaniam, atque inde in Provinciam, corrogandæ ad necessarios Aulæ, atque belli sumptus pecuniæ, cujus rei gratiâ indicta utrobique fuerant comitia : ac singillatim in Provinciâ concilianda erat inter Aletsium Comitem, & Curiam Aquensem gratia, aut hic sicuti Spernonius erat amovendus. Sed factiosi quibus ægrè erat pacatam esse Aquitaniam, aliò durare lites cupiebant : quo factum est, uti per Gastonem adigerent Regem, atque Reginam ut ad Urbem omissâ Septimaniâ, atque Provinciâ redirent. Id urgebat Gasto maximè, quia supra quàm dici potest, solicitus erat de virorum Principum custodiâ, quos neque ad Urbem deductos volebat, ut ne in alienâ magis, quàm in suâ essent potestate, neque satis in tuto esse apud Marcussium Castellum arbitrabatur. Igitur Rex postquàm dies decem Burdigalæ commoratus fuerat, ad Urbem versùs iter intendit.

1650.

Intereà dùm Rex in Aquitaniâ erat, bellumque adversùm Burdigalenses gerebatur, *a* Santanianus unus è Principibus regiorum Cubiculariorum, cui Bituriges provinciam permissam suprà diximus, in hac cum paucis copiis Condæi clientes apud Muronem, quò validum erat præsidium, atque apud alia circumquâque Castella, & ipse bello sicuti jussus erat, persequebatur. Hic propè omnia per se administrare, ac gerere, cum paucis plures adoriri, ac vincere, princeps prælium manu facere, ac tametsi quandoque vulneratus hostes pellere, ac profligare, oppida, atque Castella pugnando capere, postremò clarissima virtutis exempla edere, ac planè ampliori scenâ dignissima : sed qui sibi mandatam rei publicæ partem strenuè gerit, is mihi vir summus, & quantovis honore dignus videtur.

a Le Comte de Saint Aignan.

Ubi ab Aquitaniâ Rex Fontembellaqueum advênit, eò tantisper Aula restitit, rure regio nobilissimo, atque amœnissimo. Venit eódem Gasto Regi, atque Reginæ ab Urbe obviam : sed mansit domi Gondius, sibi conscius multa per Regis absentiam designasse, quæ Mazarino gravia fuerant, indignanti illum abuti Gastonis gratiâ, & facilitate, quibus fretus hunc quò res publica minimè postulet, impelleret, atque in eâ gerendâ sibi rationes omnes conturbaret, ac denique æmulus videri vellet. Cùm hæc sæpiùs palàm Mazarinus expostularet, dum adhuc Aula in Aquitaniâ esset, multi Gondio renuntiaverant huic illum iis de rebus offensum, infensumque esse.

Sed Gondius ad Rohanam Mombasonam adit, quæ utrique mutuæ inter ambos nuper initæ amicitiæ conscia, & sicuti testis erat. Ibi sese Mazarini expostulationibus pulsum ait ab amicitiâ, cui adeò rursùm integra omnia de eo sint, sibique consilium capturum. Rohana nihil temerè faciundum censebat, sed magis explorandum Mazarini animum erga Gondium ut esset : eâ gratiâ petendum ab eo quidpiam, quod si denegaret, Gondium tum demùm rectiùs ab amicitiâ discessurum. Is verò se negare quidquam ab Mazarino postulaturum : uti Cardinalatum peteret Rohana suadebat, quem se haud impetraturum Gondius

1650. non ambigebat, neque commissurum aiebat, ut eâ causâ sese cum eo Mazarino amicitiam instituisse, aut de Condæo in carcerem conjiciundo concordasse fama ferret: si tamen Rohanæ videretur Cardinalatum petendum esse, haud abnuere quin ipsa hanc sibi daret operam, quo si de eo impetraret, tantæ rei huic maximè gratiam deberet. Ita Gondius quid Mazarinum aut amaret, aut odisset, & quâ gratiâ tot, tantaque moveret, palàm faciebat.

Rohana provinciam accipit lubens, talium avida, & quæ pro Mazarino, & Gondio haud æquam amicitiæ partem habebat, sed huic favebat impensiùs. Igitur cum Telliero agit, qui ad Urbem Aulâ in Aquitaniam proficiscente eâ quâ diximus de causâ manserat: hunc Gondii de Mazarino suspicionem edocet. *Quanti Condæi clientium conatus sint, ut hunc pertrahant ad suas partes, quæ ejus gratia, & fides apud Gastonem, postremò hoc homine quovis pacto cum Mazarino porrò conjuncto opus esse: sed quæ levia amicitiæ vincula sint, ea facile dissolvi: hunc tanto beneficio adjungendum, quanto circumclusus elabi nequeat: hujusmodi esse Cardinalatum, quem si placeat Gondio dare, sicuti nihil ipsi suprà hanc dignitatem sit, ita nihil suprà ejus adversùm Mazarinum amicitiam fore, id ad eum scribere velit, atque docere quanto usui futurum ipsi sit.* Tellierus commotus insolitâ re, & quid esset Mazarino sententiæ satis gnarus, deprecari isthæc ad Mazarinum scribendi onus, quod ipsa suscipere facilè posset, cujus litteræ magnum apud hunc habituræ pondus essent: postquàm ipsa acriùs instat, atque in denegando pudor erat, ita se scripturum Tellierus recipit, si & ipsa idem scribat, fidemque Mazarino faciat, id rogatu, ac magis jussu suo Tellierum fecisse. Mazarinus utrique rescribit, rem omnem in adventum suum ad Urbem rejiciens, de quâ tum ampliùs ageretur.

Intereà Condæi clientes ambire, fatigare Gondium, uti Principum virorum apud Gastonem, & Senatum negotium susciperet: magnam in ipso viro tanto si diutiùs falli se Mazarini artibus non sinat, spem sibi sitam: si præter Gastonem, & Senatum, Condæum adjungat, omnia & virtuti ejus, & gratiæ prona fore. Arnaldus Corbevilla noctu ad eum ventitabat, & hæc, atque alia hujuscemodi prædicabat homini potentiæ avido, cuique videlicet Cardinalatûs cupientissimo nihil ut ferè fit, satis festinabatur. Quia tamen non omnis ab Mazarino quod brevius erat, hujusce habendi spes interciderat, nondùm Condæi clientibus satis certa respondebat, atque intereà Mazarinus Fontembellaqueum unà cum Rege advênit. Eò Rohana Mombasona ab Urbe Reginæ præsto fuit, huic perpetuò cara, acceptaque. Illa cum Mazarino colloquitur, causamque agit Gondii, neque tamen persuadet, ut huic Cardinalatum datum velit.

Rohana, re sicuti videbatur infectâ Fontebellaqueo proficiscitur: sed continuo metus cepit Mazarinum, ut ne hanc, atque Gondium repulsæ dolor transversos ageret, atque adversùm se quidpiam inceptarent, cui rei uti præverteret, Lecam utrique fidum accersit, cui sibi consilium esse ait, Rohanæ de Gondio morem gerere, si postquàm ite-

rum collocuti fuerint, id sibi faciundum esse existimet: ubi primùm ad Urbem advenerit, eâ de re acturos, ipse properè eò redeat, atque isthæc Rohanæ nuntiet. Leca Mazarinum monet, id ut ne more suo dictum, aut omninò Gondium produci posse putet, biduò ubi ad Urbem redierit, rem conficiundam. Sed si eâ parùm procederet, jam Gondio instituta erant in animo consilia omnia, uti de Principibus viris custodiâ eximendis Gastoni persuaderet cum Senatu sentire, atque congruere, tanto beneficio sibi devinctum Condæum de ornamentis suis facilè cum Gastone concordaturum, & utroque se fretum, ac prætereà Senatu, populoque Mazarinum jam publicâ invidiâ laborantem, nutantemque de summâ rei publicæ quæ ipsi ab Reginâ credita sit, haud difficulter deturbaturum.

1650.

Ita animus varius, ac potentiæ avidus ambitioni suæ servire, modò Mazarino, modò Condæo sicut hæc monebat, favere, modò ut hunc in carcerem conjectum, modò ut emissum vellet, Gastonem impellere, intereà tamen de Cardinalatu quid Mazarinus facere vellet, opperiri, nihil ipsi quamvis hunc adipiscatur, amicior, aut in eo labefactando, pellendove si qua facultas dabitur, segnior futurus. Quæ Gondii consilia, atque studia cùm Mazarinus probè nosset, nequaquàm hunc sibi per Cardinalatum adæquari, aut societatis in re publicâ gerendâ homini ambitioso spem injici volebat: eo per Reginam dabat operam, uti Gasto hunc, atque Belfortium ab se amitteret, homines factiosos, qui neque ipsi quiescere, neque alios sinere possent, sed id Mazarino frustrà fuit. Uti tamen omnem Gondio virorum Principum custodiâ eximendorum spem præcideret, eos ad Gratiæ-portum deducendos constituerat: sed quoniam id Gastonis voluntate fieri necesse erat, hunc apud Fontembellaqueum per Gondii, & Belfortii absentiam aggreditur.

Res in Regis Consilio agitur, Regina Gastoni permittit, uti viros Principes in aliquâ cui aut ipse, aut sui præsint, arce asservari velit, quando tantoperè ea res ad hunc attineat, & apud Marcussium hos haud satis esse in tuto meritò arbitretur: sed is se negat hujus rei invidiam subire velle: dein alia de industriâ loca nominantur, quæ parùm idonea erant: postremò de Gratiæ-portu mentio facta. Ibi verò Gasto memor quanto studio Gondius, atque Belfortius ei rei antehàc obstitissent, huic & sese acriter obstare debere est arbitratus. Id planè faciebat, ni Regina urgeret, aut ut ipse custodiam eorum sibi sumeret, aut hos quò in tuto esse Rex existimaret, deduci pateretur: locum, non custodiam mutari, Barem qui huic præsit fidem dedisse, sese Principes viros nisi Reginæ simul, & Gastonis jussu usquàm dimissurum, eo ipsi abundè cautum videri.

Inter hæc Mazarini ore excidisse ferunt, Reginam rectè quidem Gastonis ad id locorum talis viri de re tantâ, & quæ tantoperè ad rempublicam pertineat, sententiam exquirere, cæterùm huic stare nihil ipsi necesse esse: quæ verba tametsi vera erant, Gastonis tamen animum exacerbavêre, quo per Reginam lenito, postremò hujus & ra-

1650. tionibus, & precibus victus huic de Gratiæ-portu assentitur. Sed ingenium varium, & qui postremus ipsi loquebatur, ad ejus voluntatem mobile, brevî sententiam mutavit, scilicet persuasus denuò ab quodam qui Gondio consiliorum particeps, & conscius erat, suâ multùm interesse, ut ne viri Principes ad Gratiæ-portum deducerentur: pudebat tamen levitatis, & inconstantiæ, si Reginæ quod semel consenserat, in eo se tum ab eâ dissentire in os diceret: tolerabiliùs visum Tellierum accersere, atque huic edicere, ut ne quid de abducendis viris Principibus cuiquam perscribere vellet, usque dùm eâ de re rursùm in Regis Consilio ageretur: sed scriptis subitò de hoc negotio litteris, & cui Regina jusserat traditis Tellierus foris abierat, scilicet veritus id ipsum quod tunc agebatur.

Ubi sub vesperam domum rediit, subitò ad Gastonem adit, qui sicuti constituerat, hunc de Principibus viris Gratiæ-portum deducendis quidquam scribere vetat: Tellierus respondet tardiùs id Gastonem facere, factum enim esse quod prohibeat, viros Principes Marcussio profectos credere, & qui eos Gratiæ-portum deducant, eos tunc cum maximè maturare iter pergere. Ad hæc Gasto excandescere, Tellierum dimittere, accersere Castronovanum Procancellarium, ac dictitare, *Sese ludibrio habitum, de re multò ante decretâ, atque parata consultum, precibus, muliebri arte, & Reginæ verecundia victum magis non dissensisse, quàm rationibus sicuti par erat, adductum de Gratiæ-portu consensisse: properatum in eo negotio de industria, ut ne esset spatium resipiscendi, seu potiùs quod jamdiù antehàc decretum, atque nihilò minùs uti dissentiret futurum fuerat, properantiùs quàm par erat factum fuisse.*

Intereà viri Principes Gratiæ-Portum deducebantur, & quò id tutiùs fieret, ubi Normanniam attigêre, præsto fuit ad fines Harcurius, cui hæc provincia Longavillæ abrogata permissa fuerat, Principesque viros ad Gratiæ-portum est prosecutus, quæ ejus opera quàm Reginæ, & Mazarino est obsecutus, plerisque tanto viro indigna visa, sed Harcurio intercedebant cum Condæo simultates. Raro enim quisquam alium sibi virtute, aut parem, aut superiorem æquo animo tulit. Cæterùm viri Principes ad Gratiæ-portum pervenêre, atque in arcem conjecti sunt, sub eâdem quâ antehàc fuerant, Baris custodiâ.

Dum viri Principes apud Vincennarum arcem, dein apud Marcussium Castellum fuêre haud procul ab Urbe, spesque nonnulla erat hos in Bastiliam ad Urbem ipsam adduci posse, Condæi clientes magis sponte suâ, judicioque, quàm Mommorantiæ, atque Brezææ voluntate de his custodiâ eximendis cum Belfortio, & Gondio, cæterisque factiosis egerant: nam ambas pigebat hanc ipsis gratiam debere, atque idem sentire Condæum facilè judicabant, ab naturâ Belfortio, & Gondio infensum. Eo & ipsæ, & Anna Gonzaga solertissima fœmina Mazarini animum pertentandum existimavêre, qui si flecti posset, nihil sibi prensatis factiosis opus esse, qui conditiones duras laturi videbantur, sed ubi Mazarinus dubia, atque incerta respondebat, dedêre manus denique, uti

1650.

uti cum factioſis ageretur. Iſthuc profectò de Principibus viris cuſtodiâ mittendis multos recipiebat caſus, neque ſatis tutum Mazarino videbatur hominis quem & genus, & virtus audaciſſimum, injuria facta infenſiſſimum reddiderant, fidei ſeſe committere, quam ab ipſo in carcere accipere neceſſe erat, & quâ adeò ſe teneri mox negare facilè poterat: prætereà res ejuſmodi erat, quæ ſemel facta corrigi non poſſet, & in quâ omnis ejus, ac fortaſsè rei publicæ ſalus agebatur.

Nam ſaltem per reliquum Regis pueritiæ tempus Condæus ab fide diſcedendo ſummam rerum invadere poſſe videbatur, quæ ad Reginam matrem pertinebat, cujus rei periculum ſi porrò in cuſtodiâ foret, nullum erat: Reginam verò cogi poſſe, ut hunc emitteret, quis credidiſſet, aut adduci poſſe Gaſtonem, ut id vellet, qui tanto ſtudio in Reginæ ſententiam de eo in cuſtodiam mittendo diſceſſiſſet? ſed eâ tempeſtate Gaſto planè fuit in poteſtate Gondii, qui & Cardinalis eſſe, Mazarinum Aulâ pellere, & ſibi rem omnem publicam permiſſam volebat. Diximus ſupra Aureliam virginem Annam-Mariam-Ludovicam in Aquitaniam unà cum Reginâ veniſſe, atque illâ quàm æquiſſimâ uſum eſſe Mazarinum: hæc, atque Salgeona virgo de quâ item memoravimus, dabant operam, ut & Gaſto porrò illi æquus eſſet: Aureliæ enim ſpem de Regis nuptiis tametſi multò majuſcula eſſet, Mazarinus fovebat, Salgeonæ verò amplum videbatur, operam ſuam uti Gaſto cum Reginâ, & Mazarino concordaret, utilem eſſe, ex quo utrimque gratiam inibat. Sed Aurelia denique ſe deludi ab Mazarino ſuſpicata ab hujus amicitiâ diſceſſit: Salgeona autem deſiit pro eo niti, quia fama erat Mazarinum cum Gaſtone Rivieram in gratiam reductum velle, in cujus illum, quàm in Gondii poteſtate eſſe mallet: neque enim Gaſtonem Salgeonæ conſilio, judiciove in re publicâ uſurum, atque adeò neceſſe erat uti quæ ad hanc pertinerent, de iis Gondio haberet fidem, ita ceſſante Salgeonâ quæ omiſſâ omni Aulæ rerum curâ pietatem poſthàc impenſiùs coluit, facilè Gaſtone Gondius ex voluntate uſus eſt.

Dum hæc in Galliâ geruntur Gallis indigniſſima, qui per ambitionem, & vana ingenia rem publicam perditum ibant, Hiſpani ſuam reſtituere conabantur. Jamdiù Ognatus Comes Prorex apud Neapolim Claſſem adornabat, conſcribebat copias, atque alia quæ uſui eſſent, parabat: Joannes Auſtrius in Siciliâ, quam obtinebat, & ipſe faciebat ſedulò quæ opus erant omnia. Quæ quanquàm magna eſſent, tamen hæc augebat fama, uti crederes ei Claſſi patere maria, ac terras, atque ad hujus conſpectum dedenda cuncta quæ ad Oceanum poſita ſunt oppida, tanta virtus in dictis Hiſpanorum eſt, ab quibus plerumque facta diſſentiunt. Neque tum tamen dictis planè abſuit fides, nam ubi Claſſis inſtructa, naveſque copiæ conſcendêre, Auſtrius, atque Ognatus ad Longonis-portum, Converſanus ad Plumbinum tenuêre curſum, quorum alterum in Ilvâ Inſulâ, alterum in Etruſco littore poſitum eſt, exiguo freto dirempta oppida ſicuti jam aliò diximus. Converſanus exſcenſione factâ Plumbinum oppugnat, pauci fuêre defenſores, ne-

1650. que plures oppido infirmo committere visum, qui tamen opinione omnium diutiùs hostem attinuêre, eruptiones fecêre, in quarum unâ Præfectus, filiusque ejus oppido ab hostibus interclusi, captique sunt: dein hostes quà stratus ruinis erat murus, in oppidum irrupêre, nostri in arcem concessêre, & ipsam haud satis firmam: tanta strages hostium in propugnando facta est, uti Conversanus sibi ab Ognato mitti auxilia posceret, ut ne omitteret incœptum, quibus acceptis postremò & arce potitus est.

Apud Longonis-Portum multa virtutis exempla utrimque edita, hostes trinis castris oppidum circumsederant, quæ Hispanorum, Germanorum, atque Italicorum fuêre, naves ante portum constitutæ ab mari aditum prohibebant. Menses duos nostri oppidum defendêre, multi ex hostibus cæsi, plures vulnerati, quos Neapolim navibus revehebant, atque adeò ab Mediolano, Siciliâ, atque aliò sæpiùs ut auxilia venirent, opus fuit, imminutis per quotidiana quæ fiebant certamina Austrii, atque Ognati quæ primùm venerant copiis. Ubi quæ pro oppidi muro, portisque fuêre munitiones, iis hostes potiti sunt, paucique erant, qui porrò propugnarent, ac mœnia defenderent, *a* Neuilliacus Præfectus deditionem fecit, quam honestissimis conditionibus, ac Tauroëntum cum cætero præsidio devectus est.

a De Neuillac.

Instructa fuerat ad auxilium nostrorum actuaria navis, conduplicato remigum numero, uti per mediam hostium Classem ad Longonem evaderet: prohibuit adversa tempestas, quæ hanc in Corsicam dejecit. In eo negotio Hispani enixè adjuti sunt ab Nicolao Ludovisio, atque ab ipso Pontifice Innocentio, cui ille affinis est, vir Romæ Princeps, quoniam Gregorius ex Ludovisiorum familiâ Pontifex hujus nominis XV. fuit, Nicolaus Pamphilii qui Innocentii frater fuit, atque Olympiæ filiam uxorem duxerat. Longonis oppidum, Plumbinum, atque omnis circùm regio Ludovisii fuerat, antequàm ab nostris caperetur, ex quibus annuatim magnos percipiebat fructus, cæterùm hæc oppida pridem ab Hispanis occupata fuerant, quæ præsidio tenerent ab Hispaniâ Neapolim navigantibus opportuna. Ubi ab nostris recepta fuerant eosdem fructûs percipiundi Ludovisio ab Rege potestas facta fuerat, quam ipse abnuit, tantum homini pro Hispanis studium fuit, quo incitatus iis & milites in supplementum, & pecuniam in sumptum, & annonam in commeatum Longonem, & Plumbinum oppugnantibus præbuit. Plures hoc anno qui apud Catholicos sanctus propter Jubilæum vocabatur, Romam profecti fuerant: qui ubi eò advenêre, pars ab Ludovisio, alii ab Hispaniæ Regis Legato comprehensi, atque ad castra Hispanorum circùm Longonem qui Philippo inviti militarent, navibus deducti sunt, quæ res Pontificis erga nos animus ut esset, vel maximè indicabat, scilicet ab eâ æquitate, quæ Patrem in omnes filios decuit, alienissimus.

In Subalpinorum, Montisferrati, atque Mediolanensis agri finibus nihil magnoperè factum hoc anno, quoniam bellum aliò gerebatur, cui

1650.

& Caracena qui Mediolanensem obtinebat agrum intentus fuit, eò crebra mittendo sicuti opus fuit, auxilia. Igitur cùm apertâ vi nihil agere posset, ad dolum adjecit animum. Quosdam qui in Casalii castello fuêre, illexerat ad proditionem, atque omnia parata intus erant ad accipiundos hostes, cùm *a* Aquæbonno Præfecto nuntiatum hos haud procul abesse. Is simul milites arma capere, in statione quemque suâ esse, & ab plerisque tormentis quà hostes adventabant, pilas emitti jubet, quorum strepitu territi, suspicatique palàm factam esse proditionem, continuò abscessêre: aufugêre & idem suspicati qui hanc in castello instituerant, neque aliud indicium fuit hos in noxâ esse.

a Le Marquis d'Aiguebonne.

Post paulò similis proditio patefacta pariter est ab eo qui hostium litteras ad proditores duos perferebat: *b* Santangelus Propræfectus apud Casalium per Aquæbonni Præfecti absentiam tunc curabat, proditorum alter oppidanus, alter in præsidio vexillarius fuit: ille ædes haud procul muro, qui ad Padum est, habebat, ab quibus cuniculum ducere ad infimum decreverat murum, quo locus erat ab aggere vacuus, septus parietibus, ac fornice vinctus, cum cavo quantum ad os tormenti necesse erat patente, quo extrinsecus pars muri, defenderetur, id cavum augere, atque eà hostem introducere, deducere in ædes suas, ac deinde in oppidum se posse sperabat, quæ res proditione patefactâ comprehensisque proditoribus frustrà fuit.

b De Saint Ange.

Hoc anno *c* Uxellus Marchio Legatus Thomæ Sabaudico fuit in Italiâ, exercitumque ipse duxit, per absentiam Imperatoris, quoniam exiguus in eo copiarum numerus fuit, neque satis dignus cui vir Princeps præesset: Gabriel Sabaudicus Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis copias ductabat, quæ & ipsæ haud amplæ fuêre: singillatim equitatui *d* Verrüa Comes præerat, cui Legatus fuit Villa Marchio. Jam multum æstivorum abierat, cum nostri movêre, quo tardiùs perventum ad hostes est, qui & ipsi mittendis Longonem versùs auxiliis intenti suis se hybernis etiamtùm continebant: prætereà in belli sumptum pecunia deerat, quam ex Pontremolii venditione uti corrogarent, operam dabant. Id oppidum ante quadriennium Genuensibus venumdederant, nequedùm tamen ab his planè persolutum erat pretium, quantum convenerat, cùm inter has moras majus aliud est Hispanis ultrò datum præsenti pecuniâ ab Ferdinando Etruriæ Duce, quo factum est ut huic mutatâ cum Genuensibus fide Pontremolium traderetur. Id ipsis utique grave, sed ab potentiori toleranda, ac mussitanda injuria fuit.

c Le Marquis d'Uxelles.

d Le Comte de Verrué.

Ubi curata ab Etruriæ Duce Hispanis pecunia fuit, tum demùm movêre ex hybernis: nostri jam in Alexandrinum venerant agrum, dein Padum traductis apud Casalium copiis ad Sessitem amnem habuêre castra: ex adverso Hispani in agro Laumellino consederant. At *e* Galeassus Trotus qui hostium præerat equitatui, Pado transmisso, diversissimâ parte maturat per agrum Alexandrinum ad Astam ducere: hæc urbs vasta est, atque disjecta ad Tanarum amnem cum castello, & arce,

e Galeazzo Trotti.

1650. ac prætereà suburbio, ad cujus aditum porta est cum castellis exiguis duobus: pauci erant qui hæc omnia defensarent, eo in hujus Urbis improvisò capiundæ spem Galeassus Trotus adductus est, ad quam properavit accedere. Huic Præfectus fuit Hieronymus *a* Comes Moretta, qui per speculatores certior factus hostem ad se versum venire, continuò Augustam Taurinorum, & ad castra mittit, qui properè auxilia accerserent, nuntiarentque ni maturè advenirent, summo in periculo rem apud Astam fore.

a Le Comte de Morette.

Intereà è viciniâ nobilitatem, atque agrestes armatos evocat, undequâque stationes, ac maximè quà hostium adventus erat, disponit, equites qui de his cognoscerent in eam partem dimittit. At hostes captis undecim ex iis qui speculandi causâ processerant equitibus, ad semilunam quæ pro suburbii portâ erat, perveniunt, percunctantem ecqui essent? vigilem obtruncant, cæteros pellunt, atque semilunâ potiuntur: dein applicato ad suburbii portam tormento, hæc facilè perfringitur: hostes eà irrupêre, neque in eâ quæ ad portam erat statione quidquam auxilii fuit, diffugêre cuncti, atque item qui in altero ex castellis duobus fuêre, quæ ex aggere modò constructa haud quaquàm satis firma erant. Moretta ad hostium irrumpentium, suorumque diffugientium clamorem accurrit, atque in medio suburbio illorum impetum inhibet, ac ne longiùs procederent, subitariam objicit munitionem.

Intereà & ab Augustâ Taurinorum, & ab castris veniebant auxilia: Villa cum quadringentis equitibus eò contendit, subsequi jussus est cum cætero equitatu Verrüa, atque ipse denique Uxellus eòdem movit: nam Caracenam ad Astam omnes copias ducere fama erat, præmissum modò Trotum, qui si de improviso urbem capere nequiret, hanc cum omni exercitu Caracena oppugnaret: neque ea res temerè instituta, incœptaque, sed adventu Villæ frustrà fuit, pulsique Hispani suburbio, dein qui in altero ex castellis duobus relicti fuerant, ii deditionem fecêre. Intereà Caracena cum omnibus copiis, atque omni oppugnandarum urbium apparatu haud procul Astâ castra posuerat, qui accensus irâ, nec cui ex re cujus gratiâ venerat, corruptâ succenseret, satis certus itineris duces duos necari jubet, sicuti longiori circuitu consultò duxissent Troti agmen: prætereà qui alteri ex duobus castellis præfectus fuerat, de eo more militari supplicium sumit, sicuti properantiùs deditionem fecisset, ita Imperatoris ira ignobilium capitum supplicio sedata, cæterùm ad infectæ rei dedecus flagitium additum. Reliquum æstivorum Caracena id modò operam dedit, uti quàm diutissimè in hostico agitaret, primùm in Canavese, deinde in Bielensi agro, atque in ipso Bielâ oppido, unde postremò pabulo, atque commeatu deficientibus magis, quàm ullâ nostrorum operâ decedere, & copias in fines suos reducere coactus est: quibus in hyberna dimissis, idem est ab nostris multâ jam hyeme factum.

Cataloniam provinciam Mercurio decretam suprà diximus, quam justitiâ potiùs, & æquitate adversùm Hispanorum arma, dolosque,

quàm copiis tutatus est, nam hæ exiguæ hoc anno fuêre. Cùm bellum civile in Galliâ gereretur, Hispanis magna copia erat, & vi, & dolo in Cataloniâ grassari, popularium ab Rege animos avertere, allicere ad proditionem, dempto ab Gallis metu, eódemque injecto ab se, qui ex propinquo imminerent. His quantùm consilio provideri poterat Mercurius occurrebat, ingenio in omnes benigno, & comi esse, urbanos apud Barcinonem Magistratus in consilium de re publicâ adhibere, iis magnam habere fidem, quæ res incredibile memoratu est quàm grata ipsis, jucundaque fuerit, & quàm multos in officio continuerit. Nonnulli tamen commutationem fortunæ factam rati, atque hanc penes Hispanos porrò futuram, ab nostris ad eorum partes descivêre, de quâ re inita consilia, conjurationesque quotidiè fiebant, quæ anxium, solicitumque habebant Mercurium, cùm suâpte naturâ mitem, atque clementem, tùm metuentem ut ne si de his sumeret supplicium, id universæ provinciæ defectionem maturaret: nihilò seciùs tamen volentibus omnibus bonis de Arnaldo Moyo supplicium sumptum more majorum, abductique in carcerem Perpinianum sunt qui huic fuêre conscii, atque conjurationis participes, prætereà quæsitores instituti, qui eâ de re cognoscerent.

1650.

Principio anni ubique in Hispaniâ conscribebantur copiæ, conquirebantur, atque apparabantur naves, quo magis Mercurius intentus erat, sicuti bellum in provinciâ terrâ, marique esset habiturus. Sed ubi Classis omissis Cataloniæ portubus, in Italiam tenuit cursum, eò majores Hispanorum conatus spectare palàm fuit. Restabat Mercurio, uti Balaguieræ ultrà Sicorim, Dertosæ ad Iberum, Miravesi, atque Flixio ultrà eumdem amnem caveret, nam ab Barcinone procul, ac prope in hostico hæc oppida, præter Dertosam, quæ cis Iberum est, posita sunt. Apud Balaguieram validum erat præsidium, spatiumque subveniundi futurum videbatur, si hanc hostes oppugnare aggrederentur: major de Dertosâ, Miravese, & Flixio erat Mercurio solicitudo, quoniam eò commeatus ab Barcinone subvehere difficile futurum videbatur, si hostes qui intercedebant saltus, eos occuparent.

Ilerdam ad Sicorim, Tarraconem ad Oceanum penes Hispanos ex omni Cataloniâ esse suprà diximus: Ilerdam versùs Urgellarum planities, versùs Tarraconem campi Tarraconenses sunt: intercedunt loca saltuosa, quibus nostri freti satis tutò commeatus Dertosam, dein Miravesem, & Flixium deducebant, nam per loca plana hostibus opportuni fuissent. In hoc rerum statu primùm hostes de oppugnandâ Balaguierâ consilium inierant, atque paratas huic incœpto habebant copias, quod exorta apud Valentianos rebellio disturbavit, nam eò has ducere pacandæ provinciæ necesse fuit. Eâ re brevî ex sententiâ confectâ, Hispani de Dertosâ, Flixio, atque Miravese recipiundis cogitavêre: quod fieri posse videbatur, si qui saltum Tarraconenses campos inter, & Urgellarum planitiem medium incolunt, eos ad suas partes adducere possent, quorum operâ auxilia, & commeatus, qui ab nostris Dertosam deducerentur, facilè prohiberent.

1650. Ex his quidam promissis onerati, tùm etiam præmiis illecti Hispanis favebant, perditas res nostras apud populares prædicando. *Gallis in militum stipendium nihil esse pecuniæ, eo constituisse Catalanorum fortunas diripere, uti bellum in eâ regione alere possint; qui si has integras, & se salvos velint, maturè sibi consulant, & cum Philippo redeant in gratiam: si tergiversentur ipsis unà cum Gallis pereundum, quos adeò properè deserere præstet, atque se Hispanis adjungere.* His sermonibus continuò fatigati qui saltum incolunt, in eorum qui Hispanis favebant, fuêre potestate.

Ultrà Iberum amnem Cataloniæ regionem esse diximus, quam Ampustæ Castellaniam appellant, hæc ipso Ibero, Algâ, atque Ceniâ amnibus, præterea Oceano continetur: quæ ad Algam, & Ceniam loca sunt Aragoniæ, & Valentiæ finitima, ea dubiæ adversùm nos fidei fuêre: quæ autem ad Iberum ea cum cæterâ Cataloniâ sentiebant, parebantque Ludovico, neque aliter facere per Flixii, Miravesis, ac Dertosæ præsidia licuisset, sed eò sicuti aliò Hispani non popularium modò, sed & Gallorum fidem tentavêre. *a* Laurierus erat Miravesi Præfectus, cui decem nummûm millia, præterea cum stipendio perpetuo turmam equitum polliciti sunt, quâ Lusitaniæ fines versùm Philippo mereret, ne qua religio adversùm cives hostilia faciundi hominem teneret: eâ mercede Miravesem sibi ab ipso tradi postulabant. Is conditionem neque accipere, neque abnuere, sed rem omnem ad *b* Sancolumbum Marinum Flixio Præfectum, hic ad Mercurium defert.

a Du Laurier.

b De sainte Colombe-Marin.

Mercurius Laurierum hostium spem de Miravese alere jubet, *eo rem arte tractare, atque intereà consilia eorum quàm maxime manifesta habere, ut ubi tempus foret, capiundo Miravesi venientibus insidias tenderet, atque suâ ipsos caperet fraude, id vel maximo in posterum usui futurum, ut ne his quidem qui verè proditionem facere posthàc velint, hostes fidem habere audeant, ita Laurieri operam non in præsens modò, sed & in futurum Regi, ac rei publicæ processuram.* Omnes ejus regionis homines Hispani perpulerant, uti secum sentirent, neque quidquam porrò sibi in Gallis præsidii futurum crederent, atque adeò nihil aliud nudandis quæ inierant consiliis, quàm opportunitatem expectabant. Ab Cæsaraugustâ, quæ caput Aragoniæ est, Franciscus Tuttavilla, arma, atque alia quibus adversùm nos hostilia facere possent, affatim miserat, pollicitusque erat in tempore affuturos qui unà cum his agendæ rei operam darent.

Quibus hostium consiliis Mercurius uti maturè præverteret, Balthasarem Castrorum Præfectum, cum equitum alis quinque in Ampustæ Castellaniam dimittit, qui transmisso Ibero, (nam ultrà hunc amnem posita est) apud Moram, & Banizanetum, Flixio, ac Miravese haud procul consedit. Sed Sancolumbus Marinus apud Flixium, Balthazar apud Moram, Laurierus apud Miravesem inopiâ stipendii popularium sumptibus copias alere coacti sunt, atque hos adeò ad collationes Sancolumbus, & Laurierus adegêre, Balthazar Moram diripuit, atque alii aliò idem fecêre: quod quidem Hispanorum dictis de omnibus Catalanorum fortunis ab Gallis diripiundis fidem faciebat, cujus rei metus ho-

mines benè, atque liberaliter uſquè ab Ludovico, & Gallis habitos transverſos agebat: nam pecunia ingens in belli apud Cataloniam ſumptus antehàc eurabatur, ita ut popularibus magis quæſtui, quàm oneri uſquè fuiſſet, quod tum deſinere Catalanis ſuprà quàm dici poteſt ægrè erat: neque animum inducebant, ex quibus tanta ad ſe commoda publicè, privatimque pervenerant, ex iis viciſſim quidpiam incommodi tolerandum eſſe, intereà dùm res publica in Galliâ commodiorem in ſtatum reſtitueretur: hanc enim fermè unuſquiſque ſicuti familiari convenit, geſtam vult, quod ubi non fit, continuò ægrè eſt.

1650.

Balthazar Roïas Pantojas Ilerdæ Præfectus erat, maximus omnium quæ in Cataloniâ movebantur artifex: is ubi Balthazarem noſtrum ultrà Iberum progreſſum accepit, ibi ſpem rei benè gerendæ nactus ad Burum Marchionem, qui hoſtium equitatui in finibus Aragoniæ præerat, ſcribit, ut equites mille, peditum duo millia, atque quingentos è præſidiis deducat, *Tantum ſufficere ad pellendos qui ultrà Iberum progreſſi ſint Gallos: hos cis amnem ſi regredi cogat, quod facilè factu videatur, ſe cætera uti res poſtulabit, inſtructurum.* Simul ad factionis principes, in omnibus apud ſaltum, quem medium inter Urgellarum planitiem, & Tarraconenſes campos eſſe diximus, oppidis, viciſque litteras dat, uti populares arma caperent, montes omnes, ſaltuſque obſiderent, *Eo pacto facilè fore Balthazaris equitatum, ubi ſit ingreſſus ſaltum, omnem delere: cominùs agere nihil opus futurum, glandibus ab editioribus locis per inferiora tendentes equites, impeditos viarum anguſtiis, atque aſperitate, nullo negotio cæſum iri. Si is cæſus fuerit equitatus, mille quingentos modò in omni provinciâ reliquos Gallos fore, qui & Hiſpanorum copiis, & omni popularium multitudini longe impares futuri ſint: ſi hæc fecerint magnam ipſis Philippum gratiam debiturum, atque adeò poſthàc in pace Regi ſuo gratiſſimos, atque acceptiſſimos, & hos, & cæteros Catalanos, quo nihil ipſis optabilius eſſe debeat, ætatem acturos. Mortaram ab Mantua Carpetanorum brevî cum magna venturum manu, qui ſi populares æquos habebit, nullum Gallis in Catalonia conſiſtendi locum ſit relicturus. Non eſſe tantam opportunitatem dimittendam, cùm ea Gens ſuæ juxtà, ac alienæ paci adverſa, domi, ſicuti foris bellum agitet, imparibus ad utrumque ſimul opibus, quas potiſſimum ad civile bellum conferat.*

Hæc, atque alia factioſi multitudini ſæpè dicundo, hanc ad arma capiunda, atque editiora, ac ſaltuoſa loca occupanda permovent denique, quam adeò locorum aſperitate munitam adoriri, ac vi ad æquiora cogere arduum videbatur: placuit adeò hujus mollire animos, & factioſorum dicta vana, falſaque, contrariâ oratione refellere. Ei rei Joſephus Margaritus Aquilaris Marchio, de quo antehàc memoravimus, homo & Galliæ, & patriæ juxtà ſtudioſus maximè idoneus viſus, cui videlicet apud populares ſumma fides, ſumma autoritas eſt. Quamobrem Mercurius hunc Pradem, Falſetum, quæ loca in ſaltu poſita ſunt, atque aliò, quò maximè opus eſſe cognoſceret, prætereà ultrà Iberum ire jubet. Is negotium ſuſcipit lubens, tametſi haud ſatis rectè multitudini ſeſe commiſſurum ſatis intelligeret, ſcilicet cui dudum Hiſpani inſidia-

1650. bantur, sed in eo homine patriæ caritas omnia superabat. Hanc eamdem simulabat vehementer quidam Vimbodi Magistratus, Baïlum appellant, qui se Margarito comitem adhibet Pobletum usquè, quà ad montes aditur.

Eò ubique multitudinem in armis esse Margaritus certior fit, ab quâ ne quid ipsi gravius accideret Vimbodi Baïlus ante iturum se, & quinquaginta armatos adducturum ait, qui huic præsidio sint. Sed priusquàm Baïlus rediret, Margaritus ingreditur saltum, atque adeò quam ille parabat proditionem, eam celeritate vitavit. Nam huic homini consilium fuerat Margaritum ubi introiret saltum, idoneo ad insidias loco comprehendere, atque hostibus tradere, aut si id parùm procederet, necare. Sed is Pradem incolumis advenit, oppidanos edocet, *Nihil ab Gallis de eorum fortunis diripiundis initum consilii, quas contrà, & integras, & si qua fieri possit auctas velint: quamdiù ad patriam defendendam opus erit ut apud eos agitent, his neque oneri, neque sumptui futuros, sed sicut antehàc suis sumptibus victuros: si quid apud Flixium Moram, Miravesem, aut aliò factum contrà sit, id magis pro libertate tantisper tolerandum videri ab Gallis qui hujus vindices sint, quàm pristinam ab Hispanis servitutem: illud non sponte, sed necessitate adductos fecisse, quæ brevì desitura sit, hanc ab Hispanis, si potiantur, æternam fore. Cataloniæ Legatos nuper ab Aula redisse, qui retulerint provinciæ res Regi, atque Reginæ matri curæ esse, neque commissuros uti negligentia sua pessum eant. Hispanos quòd Catalani ab se defecerint, perpetuò infensos fore, neque ipsis tametsi hujus rei impunitatem, atque alia polliceantur, fidei quidquam habendum, sicuti Neapolitanorum exempla satis ostendant.*

His, atque hujuscemodi aliis adducti Pradenses, & qui eò convenerant è proximis vicis complures ab armis discedunt, idem apud Falsetum fit, postquàm eò Margaritus advenerat, tametsi factiosi semel, atque iterùm ad hunc pellendum multitudinem incitaverint, quæ res hominis prudentiâ discussa. Ab Falseto Moram ultrà Iberum, dein Flixium petiit, & cum Balthazare, ac Sancolumbo, quod ad hanc regionem pacandam attineret, collocutus præsentiâ suâ, atque autoritate effecit, uti quæ populares adversùm nos ceperant arma, ea cuncti deponerent. Burus Marchio sicuti Roïas Ilerdæ Præfectus autor fuerat, ad Bateam venerat, in Ampustæ Castellaniæ finibus oppidum haud procul Morâ, quò Balthazar cum equitatûs quem eò adduxerat parte agitabat. Sed is ubi hostem in propinquo esse sentit, continuò ad Bateam ducit, atque acie instructâ stetit in conspectu oppidi, si fortè hostes mœnibus egredi, & prælium facere vellent. Burus pro oppidi mœnibus suos instruit, nec longiùs procedendo pugnandi copiam facit. At postquàm Margaritus in eam venerat regionem, & hujus hortatu populares ab armis discesserant, præterea Laurierus Miravesi Præfectus defectionis spem omnem hostibus præciderat, Burus in Aragoniæ fines copias reduxit, item Margaritus, & Balthazar pacatâ omni ultrà Iberum regione, equitatum cis amnem & ipsi reduxêre.

Dum hæc ad Iberum ex sententiâ gerebantur, Mercurius ad Sico-rim

rim versùs Aletsium Baronem cum suâ equitum alâ dimiserat. Is in Urgellarum planitie agitabat, cujus & incolas ab Roïâ Ilerdæ Præfecto corruptos, atque ab nostris partibus alienatos aiebant: prætereà in rem publicam erat prohibere, ut ab Ilerdâ ad saltum de quo suprà memoravimus, atque inde Tarraconem hostes commearent. Aletsius equites trans Sicorim excurrere, in hostico prædas agere, captivos abducere jusserat. Sed illi fortè cepêre quemdam, qui litteras Roïæ Mantuam Carpetanorum ferebat: hæ ad Mercurium allatæ indicio fuêre, nondùm factionem in Cataloniâ extinctam, verùm hostes ut hæc sibi quàm maximo usui esset tempus opperiri, & ne frustrà erumperet ipsis cautionem esse, Granadellæ castello potiri velle, quà nostri ad Flixium commeatus facilè supportabant, prætereà loco hostibus opportuno, si de Flixio (sicuti futurum videbatur) oppugnando consilium caperent: cui rei uti præverteret Mercurius, Granadellæ præsidium auget: quæ erant in Tarraconensibus campis copiæ, eas ad Cerveram duci jubet, iis quæ ad Sicorim sunt regionibus metuens, quoniam factiosi cum Roïâ Ilerdæ Præfecto potissimùm homine impigro, atque multa simul movente congruebant: equitatum autem apud Montem-album collocat, haud ita procul ab Tarracone, si quid eâ parte Palavicinus huic oppido Præfectus cum factiosis haberet consilii, ut id conturbaret.

Intereà Margaritus, & Balthazar ab Ampustæ regione redierant, neque minor illius fuit apud populares cis Iberum fides, atque autoritas, ita ut equitibus nostris quæ ad victum essent iter facientibus necessaria, ea lubentes præberent. Sed ubi ventum ad montes, saltûsque, de quibus sæpiùs memoravimus, primùm factiosi nihil movêre, & nostris quieta res erat, donec ad viarum angusta pervenêre. Primùm agmen Balthazar, novissimum Margaritus ductabat, sed utrumque simul adorti rebelles ab editioribus quæ obsederant locis, glandes sclopetis in subjectos nostros misêre: hi tametsi iniquo loco deprehensi, tamen veterani adversùm agrestes, ac subitarios milites plus virtute valuêre: ducenti quinquaginta omninò erant, qui loco freti rem tantam ausi erant, qui ubi nostros ad sese venire vident, continuò locorum gnari capessunt fugam, cæsi pauci, captus modò unus qui Vimbodi Baïlum iis caput esse, atque huic de necando, aut capiundo Margarito consilium fuisse sicuti suprà diximus, indicavit: quod ubi parùm adversùm euntem in Ampustæ regionem processerat, redeunti has struxisse insidias, queis tantúmdem profecerit: cæterùm incredibilem hominis ad concitandos adversùm Margaritum popularium animos fraudem esse, queis persuaserit hunc Ludovico autorem fuisse, ut ne quid pecuniæ ad belli sumptus in Cataloniam mitteret, sese effecturum uti sumptum omnem populares sustineant, hos eâ re suprà quàm dici possit exacerbatos, atque Margarito infensos esse.

Mercurius inter hæc Columbæ-fanum venerat, de rebellium, atque unà Roïæ, ac Palavicini consiliis solicitus, incertusque quâ parte ma-

1650. ximè iis eſſet occurrendum, nam id undequâque facere copiarum paucitas prohibebat: tamen quando Vimbodi Baïlus propiùs Tarraconem erat, ſuſpicatus eâ parte rebelles, hoſteſque potiùs, quàm ab Ilerdâ quidpiam molituros, in campos Tarraconenſes Merinvillam Caſtrorum Præfectum, cum iis quæ eò hyemaverant copiis ire jubet: opportunè id quidem, nam Palavicinus hanc regionem ab copiis noſtris aliò dimiſſis vacuam rebellium præſidio tenere conſtituerat, atque eâ gratiâ Vimbodi Baïlum delectum habere totâ regione, militeſque ſeptingentos conſcribere, ac centuriare juſſerat, atque ut id celeriùs tutiúſque fieret, ad Reum oppidulum, altero ab Tarracone lapide, cum centum & viginti equitibus, peditibus centum proceſſerat, quò & rebelles convenerant. Id ubi Merinvilla reſcivit, tametſi copiæ per horas viginti quatuor iter feciſſent, neque intereà cepiſſent cibum, tamen ad Reum ducit, ſpem nactus & Palavicinum, & rebelles eò deprehendi poſſe, ac maximè Vimbodi Baïlum.

Sed Palavicinus ubi per ſpeculatores factus certior fuerat, adventare cum copiis Merinvillam, de primâ vigiliâ cum ſuis Tarraconem rediit, cujus exemplo plerique è rebellibus diffugêre. At Vimbodi Baïlus, neſcio quo fato, cum aliquibus è grege ſuo eò reſtitit, qui oppreſſi Merinvillæ adventu, & ob proditionem ſupplicii metu perculſi latebras quæſiêre, ab quibus extracti, & ad ſupplicium reſervati ſunt: capti, abductique è Tarraconenſi præſidio quinque, quibus pretio ſui redimendi, quoniam juſti hoſtes erant, copia facta. Merinvilla dum hæc in oppido gerebantur, foris circumquâque coſtodias equitum diſpoſuerat, ne quis dilabi poſſet, ſtudebatque maximè, uti Vimbodi Baïlus vivus in manus veniret, cùm interim ipſe invenitur in Cœnobio quodam oppidi, unde veſte indutus clericali evadere properabat: ſed ab milite Gallo agnitus, ac propè comprehenſus haud quaquàm ſibi defuit, nam impigrè ſtricto gladio militem obtruncat, maturabatque ab eâ cæde fugam facere, ni aſſecuti alii fuiſſent, qui egregiè defendentem ſeſe confodêre denique tali vitæ exitu indigniſſimum proditorem. Ubi mortuo milites ſpolia more ſuo detrahunt, invenêre & Palavicini de habendo delectu, & Hiſpanicæ Aulæ de capiundo, aut necando Margarito, & intereà de commovendâ in Cataloniâ plebe mandata.

Qui tamen ex eâdem erant factione, ii porrò dedêre operam, uti populares rebellarent, apud Falſetum maximè, quod oppidum eſt ad exitum montium, ſaltûſque, Iberum versùs, muro, atque caſtello ſatis firmum, quod ſi hoſtes tenerent, commeatus noſtros ad Dertoſam, Miraveſem, ac Flixium facilè prohibituri videbantur. Eo plerique oppidanorum ab factioſis corrupti cùm de rebus noſtris fama tum adverſa eſſet, facilè adducti ſunt, uti nobiſcum mutarent fidem. Simulandi tamen gratiâ miſêre ad Merinvillam, qui hanc integram porrò fore dicerent: at ex aliâ parte miſêre ad Palavicinum Tarraconi Præfectum, oratum uti præſidium, Præfectumque ad ſe, quamprimùm venire juberet. Is quoniam Tarraconenſes campi intercedebant, in quibus Me-

rinvilla cum copiis agitabat, ſuos navibus circumduci, & quò propius ad Falſetum iter eſſet appulſos, eò properè duci imperat: trecenti, atque triginta fuêre, queis præerat Gabriel Seſpedes. Is ubi appropinquavit oppido ingreſſurum ſe cum præſidio negavit, ni oppidani conſilio habito hunc recipiundum mœnibus, & ſe, ſuaque ipſi rectè credituros cenſerent, quod ut apud eos majorem iniret gratiam, & in poſterum conſulens, ut ne invitis præſidium, Præfectumque obtruſum dicerent, faciebat.

1650.

Conſilium extemplò habetur, atque omnibus propè ſuffragiis Seſpedes cum præſidio acceptus eſt, pauci fidei, & libertatis memores haud ab Gallis deficiundum dixêre, ſed multo plures ad Hiſpanos traxêre rem, quæ multò ante ab rebellibus conſtituta fuerat. Intereà Mercurius ad Montem-album venerat, commeatuſque qui Dertoſam, & Flixium veherentur apparabat. Sed ubi Falſetum in poteſtate hoſtium eſſe nuntiatum, haud ſibi cunctandum arbitratus eſt, quin priùs quàm ad propugnandum omnia neceſſaria comparaſſent, ipſe oppidum oppugnatum ire properaret. Igitur Merinvillam, qui in campis Tarraconenſibus erat, Dertoſam cum quingentis equitibus properè commeatum ducere jubet, atque redeuntem ad Falſetum venire, circùm oppidum collocare ſtationes, & cuſtodias, ut ne quid introduci poſſet, intereà dum ipſe cum cæteris copiis eódem adveniret. Merinvilla celeriter mandata efficit, ac forte incidit in hoſtium agmen, quod mulis quindecim præſidio erat: hi omnibus quæ Falſetanis ad propugnandum deerant onuſti ad eos deducebantur, quæ ab noſtris fuſo præſidio capta ipſis poſteà uſui fuêre, nam eorum inopia Falſetanos ad deditionem compulit, qui quinto denique die, poſtquam Mercurius circùm oppidum poſuerat caſtra, ac foſſas tribus locis, atque alia opera ad murum promoverat, latas ab eo conditiones accepêre: diruta oppidi, atque caſtelli mœnia ſunt, ut ne eſſet Falſetanis, quo ad rebellionem proni ſeſe ſatis munitos poſthàc fore crederent.

Dum hæc Mercurius gerebat, Mortara in Aragoniâ Hiſpanorum cogebat exercitum, quem Falſetum hunc ducturum aiebant, oppidanis ſubſidio, quo ipſis æquiores conditiones Mercurius tulerat, uti deditionem maturarent facere. Sed Mortara poſtquàm Falſetum deditum accepit, continuò Flixium duxit. Oppidum eſt, ſicuti ſuprà diximus, ultrà Iberum amnem, nequaquàm ſatis firmum, atque adeò haud difficulter ab Hiſpanis receptum, poſtquàm noſtri in oppido, ac poſtremò in caſtello egregiè propugnaverant, ſed hæc eorum virtus ceſſante ob copiarum paucitatem Mercurio, fruſtrà fuit denique, ac deditio ab Sancolumbo Præfecto facta eſt: deditum prætereà eſt Mortaræ Miravez oppidum, cæſo priùs qui Præfectus erat Lauriero, viro forti, dum acriter propugnat, ac poſtremò Dertoſa poſt duorum propè menſium obſidionem, quâ noſtri fatigati, atque ad rerum omnium inopiam redacti ſunt. Hæc æſtivorum fine geſta, quibus exactis, Mercurius Sammegrino Proprætore in Cataloniâ relicto, qui præeſſet hybernis,

1650. in Aulam Regis voluntate rediit, re publicâ propter omnium sine quibus sustentari nequibat, inopiam in Cataloniâ haud satis ex sententiâ gestâ.

At in Campaniâ postquàm Leopoldus diù ad Fimas, & Bazochium stativa habuerat, neque ipsi satis procedebat quidquam, cùm oppida circumquâque firmissimis præsidiis tenerentur, nec faciles procul ab finibus suis in hostico agitanti commeatus essent, ad Axonam amnem versùs movit castra, atque ad Vandium Rhetelio haud procul alia stativa habuit: ab his stativis Molingenem cum equitibus mille, totidemque peditibus Musonium versùs dimisit, qui oppidum circumsedere inciperet. At Pralino-plessius movit & ipse ab Rhemis, atque apud Favergæ-pontem, qui locus ad Suipam amnem est, habuit castra, metuensque omnibus ad Mosam oppidis Villequierum, qui apud Laodunum Clavatum erat, Duncherium venire jubet, ut his oppidis præsidio esset. Is Cohortes tres, item equitum alas quinque habebat secum, quinque alias Pralino-plessius quo validior foret, ab Rhemis mittebat, sed hæ nondùm advenerant, cùm Villequierus ab Laoduno profectus est: nam ut hostium consilia, & conatus anteveniret, maturato opus erat.

Ab Aubentone tria millia passuum aberat, cùm equitatum ad se versùm tendere conspicatur: duæ erant hostium alæ, altera Ariæ Gonsalis Hispani, altera Estreïni Baronis Belgæ, præthereà turmæ aliæ, cui omni equitatui Gonsales præerat. Hic in Belgium ab Leopoldo missus ibat, ut equitatum omnem è Landrecii, Quesnoii, Montium, Avennarum, Cameraci, atque Duaci præsidiis, prætereà qui apud Legiam amnem erat equitatum cogeret, atque eo fretus circùm Avennas, & Capellam in Thieracensi agro haberet castra, prohiberetque ut ne eâ parte subsidia, aut commeatus ad Mosæ oppida venirent. At hic Gonsales non ex Hispanorum ingenio, qui tuta omnia, quàm gloriosa malunt, ubi nostrorum agmen procedere, & ad Mosam tendere videt, cui rei prohibendæ mittebatur, nihil sibi cunctandum est arbitratus, *fortunam præclari facinoris casum dare, neque tantam pugnandi opportunitatem dimittendam: si nostri ad Mosam tum pervenirent, frustrà tantum equitatum ab se posthàc coactum iri, conandum igitur, tentandamque prælii fortunam:* simul calones, atque impedimenta post agmen collocat, dein cum quatuor equitum alis procedit.

Villequierus hæc agitantem hostem ex editiore loco conspiciebat, dein subitò cum totidem equitum alis huic vadit obviam, unam in subsidiis esse, atque pedites accersi jubet: concurritur utrimque, & prælium fit quàm pro numero pugnantium acrius: ex hostibus cæduntur complures, alii sauciantur, inter quos Gonsales ipse, qui ab nostris circumventus, cùm omnes, queis dederet se, indignos deputat, Villequierum appellat, cui se modò deditum voluit: is captivum accipit in fidem, atque consolatur, impositumque rhedæ sedulò curari jubet, sed ab vulneribus, quæ in prælio gravia acceperat duobus, post paulò interiit. Huic genus in Hispaniâ clarum, virtus quantùm ex eo prælio existi-

mare licet, haud indigna genere fuit. Estreïnus Baro Tribunus, Protribuni duo, Major unus, turmarum Duces Hispani sex, Vicarii Ducum novem, totidem Vexillarii, Quæstor, ducenti prætereà ex vulgo equitum capti, uno modò vexillo nostri potiti, cætera in castris Leopoldi relicta: ex nostris *a* Monteclarus è Melitensi militiâ, Durlano ad Autiam amnem in Picardiâ Præfectus graviter est vulneratus, dum adversùm hostes acriùs rem gerit, atque ex vulnere post paulò interiit: is Castrorum Præfectus erat, ad hunc militiæ gradum per virtutem genere suo dignam, atque res ab pueritiâ terrâ, marique præclarè gestas pervenerat: Villequierus fusis, fugatisque hostibus, tametsi diei vesper erat, adhuc millia passuum sex processit, dein secundis castris Duncherium pervênit.

1650.

a Le Chevalier de Monteclair.

Hoc oppido ut ne potirentur hostes magnoperè cavendum videbatur, nam haud multò infrà Sedanum ad Mosam positum est. Musonium suprà situm jam ab his oppugnabatur, quorum in potestate si utrumque oppidum foret, ea res ad Sedanum, quod in medio est, oppugnandum facultatem datura erat. Sedanum sicuti memoravimus antehàc Buillonii Turrii fuit, cujus frater Turena in Hispanico exercitu erat, certisque cùm suis, tùm hostium copiis circùm Musonium praeerat. Postquàm Leopoldus cum omni Hispanorum exercitu eò consederat, Pralinoplessius ad Neovillæ-pontem, qui locus ad Axonam haud procul Meneculphi-fano est, movit, atque eò stativa habuit. Inde Virodunum cum equitatu contendit, si fortè Musoniensibus subveniundi eâ parte copia foret. Virodunum suprà Musonium ad Mosam est, sed intercedit Satenaïum, quod erat in hostium potestate, atque adeò vix quidquam eà Musoniensibus auxilii submitti poterat.

Ab Duncherio quod infrà est, Villequierus milites quadringentos eò introducere tentavit: his præfuit *b* Rupifortius Bonna in Salxii cohorte Vice-Tribunus, qui apud Sedanum conscendit cum eâ manu naviculas, nam earum modò levissimarum suprà Mezieram amnis patiens est: dux itineris, incœptique autor fuit Boda quidam, qui equitum antehàc duxerat turmam. Is nocte profectus quoniam Mosa creverat, omisso alveo amnis, quo adverso navigare difficilius erat, per restagnantes extrà solitam ripam aquas naves Musonium usquè sese ante lucem ducturum confidebat: neque multùm ab oppido aberat, cum dies exorta adventum hostibus prodidit: hi tormentis arcere nostros aggressi Rupifortium, ac milites aliquot cecidêre, cæteri secundo flumini permittunt naves, ac Sedanum regrediuntur.

b Rochefort de Bonne.

Vigesimum secundum diem Musonienses obsidebantur, post dies tredecim oppugnari cœpti, nam tantum temporis hostes constituendis cis, transque amnem castris, consumpserant: novem reliquis diebus oppidum tam acriter oppugnatum, defensumque, uti multi utrimque interierint. Sed isthæc jactura major erat in eorum qui oppidum defensabant paucitate, quâ adductus Moncius turmæ unius equitum dux, unà cum Vascone quodam, (Bascos appellant, quod gentis in Hispa-

1650. niæ finibus nomen est, miræ ad iter pedibus faciundum velocitatis; conscensâ naviculâ oppido exiit, exscenditque paulò infrà hostium castra, & omissâ naviculâ equum quem advexerat conscendit, properavitque Duncherium, quò brevius terrâ, quàm amne iter est, propter hujus circuitum. Vasco secundo amne Sedanum naviculâ delatus, quo loco apud Musonium res esset, nuntiavit, quod fuerat ab eo factum multoties, neque usquàm aut amne, aut terrâ offenderat.

Villequierus ab Moncio, admonitus Musonienses subsidio magnoperè indigere, postridie Duncherio proficiscitur, cum eo equitum, peditumque numero, qui satis esse visus est: partem eorum haud procul Sedano in statione collocat, quò receptus re factâ, infectâve suis foret: ab ipso Sedano trans amnem idoneam manum ad Dousium, quod ad Chierum amnem est, paulò suprà ambos confluentes amnes, procedere jubet, atque simulare eò sese pontem, quem hostes interruperant, reficere velle, factoque per noctem grandi strepitu, eò copias eorum avertere, quò cis amnem subsidia Musonium introducere copia foret. Cuncta hæc facta ex sententiâ, trecentique milites oppidum introiêre, accepti naviculis, quas Masonius Præfectus significatione ab Villequiero de adventu suo factâ paraverat, neque priùs hostes sensêre, scilicet in diversissimam partem intenti, quàm Villequierus confectâ re aliquantùm itineris anteceperat: conati sunt tamen immisso equitatu abscedentem labefactare, sed ab speculatoribus edocti pedites, equitesque Sedanum versùs in statione esse, qui Villequiero si opus foret subsidio essent, hunc longiùs persequi desiêre.

Apud Musonium oppidani haud segniorem Regi, ac rei publicæ, quàm præsidiarii dabant operam, neque labori ipsæ parcebant mulieres, aggerem portantes humeris, atque alia quæ usui ad propugnandum essent facientes, donec disjectis ad Burgundiæ portam circùmque eam omnibus, quibus defensores tegebantur, cuniculisque sub ipsum murum actis, ut amplior ruina fieret, quæ jam satis superque magna erat, Masonius Præfectus de Rege, atque de re publicâ benè meritis cùm militibus, tùm oppidanis consulendum est arbitratus: quod deditione factum est, cujus conditiones honestissimæ latæ ab hostibus sunt. Ex his tria peditum millia, tantúmdem equitum in eâ obsidione, atque oppugnatione, aut ab ferro, aut ab morbis interiêre, Autumni gravitate affectis hominum corporibus, qui loco paludoso, atque insalubri, quoniam Mosa plurimùm creverat, castra diutiùs habuerant: nam post quadragesimum modò, quàm obsideri cæperant diem, Musonienses deditionem fecêre, quod spatium ad firmissima oppida capunda satis supráque est: Musonium verò ex omnibus quæ in finibus nostris sunt, infirmissimum semper habitum, neque uspiàm verius id esse constitit, quod vulgò dicitur, hominum virtute magis quàm mœnium firmitudine oppida defendi. Trina castra circùm oppidum hostes habuêre, quorum una Gallorum rebellium fuêre, in quibus Turena curabat: *a* Joüsius Magnipratæus ex rebellium erat grege, Musonio

a De Joyeuse, Comte de Grandpré.

Præfectus antehàc, cui & tùm ab Hispanis præfectus est: sed huic datus Propræfectus Reinclingius, quoniam rectiùs Magnipratæum foris, atque in exercitu futurum censebant, Stephanus Gamarra omnem circùm Musonium in Campaniâ regionem cum imperio obtinere jussus. 1650.

In hostium castris fuêre & Lotharingi Faugio Duce, quorum operam Carolus quondam Lotharingiæ Dux Hispanis quotannis aliquâ locabat mercede, præterea hunc prædarum cum ducibus, militibusque participem esse aiunt: cæteras copias queis præest Lignevilla, Carolus sibi ipsi militare per hæc æstiva voluit, atque has in Lotharingiam dimiserat. Fertæi Sannectarii discessu vacua erat ab defensoribus provincia, abductis quibus hanc obtinebat copiis, quæ Pralinoplessii exercitum augerent, Campaniæ adversùm Leopoldi conatus tuendæ. Barensis ager Lotharingiæ confinis est, quo & Carolus ab Rege Ludovico XIII. spoliatus fuerat. In eo Lignevilla Voïdium, Ligniumque oppida parùm firma cepit, ac Barem caput regionis oppugnabat, cum Fertæus in provinciam rediit.

Is primùm constitutis apud Nancium, ac Claromontium rebus, subvectoque in ea loca commeatu, ac missis undequâque militibus, ad augenda adversùm hostem qui in finibus erat præsidia, ad Sommeillas habuit castra, quò nuntiatum est Perigalium Bari Præfectum deditionem fecisse. Reliquum erat uti Lignevillam cum copiis ab Bare discedentem, si qua fieri posset, deprehenderet, quo consilio longiusculè castra habuit, uti major hostibus ab Bare discedendi, & quò vellent abeundi fiducia esset. Id planè fecêre, quos Fertæus aliquanto circuitu consecutus, quoniam pontem quà brevius iter futurum fuerat, interruperant, noctu assecutus est. Tribus vicis haud longè inter se positis consederant: in quo Lignevilla posuerat castra, eum oppugnare Fertæus postridiè aggreditur. Trecenti Lotharingi in Templo erant, quod imminebat viæ: Lignevilla cum equitum alis quinque, peditum manibus tribus, & tormentis quatuor vico proximum insederat collem, nostrosque instructâ acie opperiebatur. Fertæus nihil moratus in vico pergit ad collem, & quanquam locus subeuntibus nostris iniquus fore videbatur, tamen virtuti nihil arduum ratus, hos adverso colle evadere jubet.

In primâ acie Galli equites fuêre, queis præfectus fuit *a* Maipasius: in dextro cornu *b* Linvilla: in sinistro *c* Villarsius, ambo castrorum Præfecti: Flekensteinus cum Germanis equitibus in subsidiis fuit, pedites adversùm Templum quod hostes in vico tenebant collocati: simul & ad Templum, & ad collem pugnatum est, utrobique hostes fusi, fugatique: Equitum Tribuni tres, Protribunus unus, Procenturiones octo, è vulgo equitum, peditumque quadringenti capti, cæsi sexcenti, tormentis quæ suprà diximus quatuor, vexillis duobus, atque omnibus impedimentis nostri potiti: Lignevilla cum paucis equitibus Michaëlisfanum profûgit, eódem ex fugâ trecenti equites, peditesque aliquot,

a De Maipas. *b* De Linville. *c* De Villars.

1650. qui sylvarum noctisque præsidio tecti evaserant, advenêre: postridie longiùs abiêre, Tullum, dein Lingonas versùs, ubique ab vicinis præsidiis, sicuti fermè victis accedere solet, malè habiti. Ab eâ pugnâ Fertæus Lignium ducit, quod statim deditum est: arci tormenta admovere necesse fuit, cui rei ubi incautiùs operam dat, glande graviter est ictus, quo vulnere impeditus Linvillam, & Villarsium castrorum Præfectos alternis oppugnationi præesse jussit, quibus Lotharingi vitam modò pacti arcem dedidêre. Qui apud Voïdium fuêre, ii se, suaque Flekensteïno oppugnanti permittere coacti sunt, quoniam loco infirmo tormentorum verberationem opperti fuerant.

Regem, atque Reginam matrem Fontembellaqueum advenisse suprà diximus: sed post paulò ad Urbem iêre, quò summâ civium, ut ferè fit, lætitiâ accepti sunt. Mazarinum ut ne Aula ad Urbem rediret, sensisse ferunt, providentem illam fore in factiosorum potestate, quos pridem ut id fieret, omni ope niti diximus, Gasto ipse horum hortatu Reginam de reditu fatigaverat, prætereà Rohana Mombasona ex sententiâ Gondii: sed pristino more magis hyemandi ad Urbem, quàm aliis de causis Regina adducta est, ut eò rediret, parùm de factiosorum consiliis solicita, quæ vana, & inania fore sperabat, quamdiù Condæus in custodiâ esset, quem apud Gratiæ-portum ita credebat esse in tuto, ut hinc injussu suo educi non posset. Ubi primùm Aula ad Urbem advenit, atque Rohanæ cum Mazarino colloquendi copia fuit, hunc quid sibi de Gondio pollicitus esset, id ut effectum redderet, seriò admonuit: sed is primùm nectere moras, dictitare in re tantâ spatium opus esse, nihil eâdem de re urgenti Lecæ ex sententiâ respondere, objicere multa, conditiones quæ accipi nequirent ferre, atque inter hæc quid sibi sententiæ esset satis ostendere.

Post paulò Rohana, & Leca usquè adeò hominem de Gondio fatigavêre, uti nudare consilia sua coactus fuerit, cujus tanta in se, atque in rem publicam malè facta essent, eum se nequaquam Cardinalem creari velle. Id ubi Gondio est nuntiatum, neque quidquam ampliùs erat, quod animum jamdiù Mazarino infensum ab pristino odio exercendo retineret, ibi verò quæ de Condæo antehàc decreverat, ad ea patranda sibi & apud Gastonem, & apud Senatum dandam omnem operam constituit. Sed cùm ipse, atque Rohana Mombasona Gastoni auctores fuissent, uti de Condæo in carcerem conjiciundo Reginæ, atque Mazarino assentiretur, pudebat nunc contrà suadere, ut hunc custodiâ emissum vellet, quamobrem non per se primùm, sed per alium hujus rei mentionem Gastoni injiciundam existimavêre.

Intereà amicos, & clientes Condæi quid sibi eâ de re sententiæ esset, certiores facit: nam Arnaldus Corbevilla noctu ad eum ventitabat, & quid actum cum eo esset, mox ad Violam referebat. Is ex Senatu Condæi clientium tùm princeps fuit, in unâ sicuti antehàc diximus Inquisitionum Classe Præses: priùsquam tamen eam rem omninò Gondius aggrederetur, sibi ab Condæo non modò de oblivione injuriæ, quam huic

huic ut in carcerem conjiceretur, suæ tùm, ac Mazarini lubidini serviundo, fecerat, sed & de ornamentis suis, cautum voluit. Quod ubi ex sententiâ factum, Rohanam Mombasonam, ab Mazarini amicitiâ per Lecam abducere conatus est, id primùm difficile fuit, quoniam omnia de Condæo satis incerta videbantur, & cum Aulâ stare Rohanæ haud sine quæstu erat, non ita pridem ingenti summâ donatæ, eo pudorem, religionemque simulabat, si cum Mazarino fidem sine causâ mutaret, quam tamen uti quæreret, hunc se de Gondii Cardinalatu fatigaturam denuò pollicebatur, ac si denegare pertenderet, non injustam hanc ab amicitiâ discedendi causam fore.

1650.

Inter hæc Gondius ab Condæi clientibus exemplum accipit Tabularum fœderis, quas ab Mazarino huic datas aiebant, menses duos antequàm in carcerem conjiceretur, quâ tempestate lites inter ambos erant maximæ, quibus componendis id fœdus factum fuisset, cujus hæ conditiones fuêre. Mazarinum fidem Condæo dare, nihil sibi, aut sororis filio Mancino, quem in magnæ fortunæ spem apud Aulam educabat, Condæi injussu expetiturum. Sororum filias tres, quæ & in Aulâ erant, quibus modò Condæo placeret, nuptum daturum. Uti Sacerdotia, potestates, & imperia quibus ipse vellet ab Rege darentur effecturum. Nihil omninò se nisi Condæi voluntate facturum, aut moliturum. Hujus Fœderis Tabulas postquàm Condæus in carcerem conjectus fuerat, Genevam missas, ut intereà in tuto essent, Condæi amici dicebant: quarum exemplo fretus Gondius Lecam qui id Gastoni ostenderet allegat. Fortè is ubi primùm Lecam vidit, huic in aurem dixit factionem virorum Principum in Senatu augeri, cavendumque magnoperè, ut ne quid novarum rerum moliatur: Leca nihil se quod de eo negotio palàm respondeat, habere ait, verùm peropus esse, uti cum eo secretò colloquatur.

Cum Gastone erat Belfortius, quo dimisso seducit Lecam in proximam porticum: eò cùm venissent Leca Gastonem rogat, ut hujus voluntate sibi quædam ab eo sciscitari liceat: factâ potestate quærit, numnam sæpiùs in Aulâ ipsi minitentur Condæum sese custodiâ emissuros? verumne sit Mazarinum in plerisque quibus obstaret negotiis ipsi dixisse Condæum in his Reginæ morem gesturum fuisse, quem denique liberare cogeretur? Annuente Gastone prosequitur, *Hanccine Mazarini insolentiam æquo animo ferre tibi consilium est? me certè Principibus viris studere nemo omnium dicere ausit: sed pessima omnis in re publicâ gerendâ Mazarini ratio, atque singillatim ea quâ in te tali dignitate virum utitur impudentia, omnes bonos commovet, atque commonet, ut hanc non esse diutiùs tolerandam tibi dicendum putent*: dein Fœderis Mazarinum inter, & Condæum icti exemplum Gastoni porrigit, quo perlecto hic obstupuit. Magna tamen vis boni, quæ in Gastone est, hunc ab perdundo Mazarino retinebat, quod id sine rei publicæ periculo fieri non posse arbitrabatur: postremò urgenti ut id faceret Lecæ respondet, nihil se in tanto negotio nisi ex amicorum sententiâ facturum, qui si id sibi autores fuerint, tum fore uti rem aggrediatur.

1650.

Ab hoc colloquio Leca ad Gondium redit, legationem renuntiat cujus ſucceſſu hic lætiſſimus unà cum Lecâ ad Rohanam Mombaſonam properat, rem huic enarrat ordine, urgentque ambo, uti denique ab Mazarini amicitiâ planè diſcedat, Condæi negotium apud Gaſtonem ſuſcipiat, in utriuſque ubi conjuncti fuerint, benevolentiâ majorem, ac certiorem ipſi, quàm in Mazarini amicitiâ ſpem fore. Rohana primùm hærere, neque quid ſibi faciundum eſſet ſatis expedire, nam incerta pro certis captare haud ſatis placebat, lubido pro Gondio, quæſtus pro Mazarino ſuadebat: poſtremò animus ſuâpte naturâ inquies, ac varia movere ſolitus facilè quò Gondius volebat adductus: unicuique quid provinciæ foret, conſtituunt: Rohana Mombaſona Gaſtonem, & Caſtronovanum Procancellarium uti Principes viros emiſſos cuſtodiâ velint, ſe effecturam recipit: Gondius cum horum clientibus ageret, & quid in unius cujuſque rem foret, de eo ab his, atque ab ipſis viris Principibus fidem acciperet: horum, atque ſuos in Senatu amicos confirmaret, ipſe, atque Rohana frequentes apud Gaſtonem eſſent, huic quod res monebat ambo ſedulò, ac continuò dicerent, qui eadem dictitarent, quàm plurimos allegarent: hæc celarent Belfortium, itidem ut ipſe quæ cum Principibus viris egerat, ea ipſos celatos voluiſſet: nam ab *a* Avaucuriâ perſuaſus cum Condæi clientibus nuper clàm fœdus fecerat.

a La Ducheſſe de Mombaſon.

Intereà multi apud Gaſtonem de Mazarino multa ſecùs dicere, injicere ſuſpicionem huic conſilium eſſe Principes viros emittere cuſtodiâ, aut ipſius injuſſu, aut ita ut ſibi uni tanti beneficii gratiam debeant, atque his fretus Gaſtonis potentiam imminuat. *Eo Gratiæ-portum abductos, uſquè dùm hujus rei patrandæ tempus opportunum ſit: anteeundum hominis conſiliis, atque huic conturbandas rationes, qui ſimultates Gaſtonem inter, & Condæum alendo, & ſuis ipſos viribus atterendo, utroque potior uſquè fuerit. Id adeò in promptu eſſe, ſi Gaſtonis operâ carcere Condæus emittatur, qui tanto illius beneficio devinctus omnia Gaſtoni poſthàc ſit obſecuturus: eſſe utrique liberos, per quorum connubia perpetuam inter ſe amicitiam, & gratiam confirment: eâ causâ Gaſtonem cum Senatu congruere opus eſſe, quo fretum facilè Principes viros cuſtodia educturum.*

Hæc, atque hujuſcemodi alia Gaſto ſæpiùs audiendo victus eſt, jamque angebant hominem quædam ab Mazarino temerè dicta, factaque: ſcilicet quod cum Buillonio, ac Rupifocaldo unà cum Brezæâ Condæi uxore Burdigalâ abeuntibus eſſet collocutus, id de Principibus viris emittendis cuſtodiâ factum haud falsò exiſtimans: prætereà quod *b* Vardio Dubeco, qui Gaſtoni cliens erat, petenti uti Præfectus Durlano in Monteclari nuper demortui locum eſſet, reſponderat, non aliâ causâ Condæum, & Longavillam in carcerem conjectos, quàm quod arces, atque oppida munita quibus Præfecti forent, affectaverant, quæ res Gaſtoni magis ad ſe, quàm ad Vardium pertinere viſa.

b Du Bec, Marquis de Vardes.

Poſteà loci apud Annam Gonzagam *c* Palatini viri Principis uxorem Condæi clientes, & apud Avaucuriam Gondius, & Belfortius, cum

c La Princeſſe Palatine.

1650.

aliis qui Principes viros custodiâ emissos volebant, sæpiùs convenêre, nam Condæi clientes facilè pervicerant, ut ambo de ejus rebus in commune consultarent, tametsi Belfortius occupaverat cum eo fœdus facere. Inter omnes hæc inita ratio est, uti rem in Senatu inciperent, atque eò ubi opus foret, Gasto veniret. Sed in Senatu res erat agenda ex disciplinâ hujus Ordinis, quod est ab Brezæâ Condæi uxore, & ab Annâ Mariâ Longavillâ virgine Longavillæ filiâ factum: nam singulæ libello ab Senatu postulavêre, illa ut in virum, hæc ut in patrem jure ageretur, ex formulâ quam Rex anno CIↃ. IↃC. XLVIII. edixerat, eo ad Urbem deducerentur, custodirenturque ab his quibus Senatui videretur, seu in arce Luparæ, seu aliò. Longavilla virgo prætereà postulabat uti sibi ad Urbem tutò commorari liceret, intereà dùm Senatus de Patris causâ cognosceret, ut huic tali suo tempore debitam ab filiâ pietatem præstaret. Libellus Condææ traditus Petro *a* Pagano Deslandio est, de quo ad Senatum referret, quod cùm Paganus facere vellet, Molæus primarius Præses satis gnarus ægrè Aulæ futurum, si Senatus rem tantam Regis, aut Annæ Reginæ matris injussu aggrederetur, hanc disturbare nitebatur, atque efficere, ut ne libellus recitaretur: at Juvenes ex Inquisitionum Classibus strepere suo more, tumultuari, usquè adeò donec perpulêre uti libellum cum Cognitore regio communicatum Molæus vellet, de quo proximâ Mercurii die ad Senatum refertur.

a Des Landes-Payen.

Mazarinus ab Urbe aberat, in Campaniam profectus, uti Rhetelium reciperet: nam si eò hyemarent hostes, magnum provinciæ damnum allaturi videbantur, in quâ excursiones facere, & prædas pro lubidine agere, quin & haud procul Urbe quandóque vagari copia foret, eo de hac benè mereri hostem abigendo studebat, quod & sibi gloriæ, & adversùm inimicos munimento fore sperabat. Igitur hujus spei plenus maturabat iter pergere, atque ubi Catalaunum advenit, eódem copias quæ per hæc æstiva in Campaniâ fuerant, & quæ ab Aquitaniâ redierant, cogit, cæteraque oppugnando Rethelio idonea parat, quod mox ab Pralino-plessio E. T. acriter est oppugnatum.

Nihil intereà cessatum in Senatu, nam quæ dicta dies erat, eâ die frequens convênit, aderant ex composito Belfortius, Gondius, atque alii ex factione. Ibi Talonus alter ex Actoribus regiis pro Cognitore regio verba faciens, *Negat tempus quod finitum lege sit, de interrogandis iis qui in carcerem conjecti sint, & quod ea de re ante biennium Rex edixerit, quidquam ad Principes viros attinere, quos de consiliis adversùm rem publicam initis comprehensos, atque in custodiam missos ad Senatum scripserit. Cætera maleficia tùm modò persequare, ubi facta sunt: quæ verò perdundæ rei publicæ quis moliatur, ea ut ne fiant providendum, quod vix rectiùs fieri possit, quàm horum autores in custodia habendo, qua ubi educi re publica salva viri Principes possint, unius Reginæ judicium esse, neque id præter hanc quemquam dijudicare posse. Quamobrem Brezææ libellum ad Reginam mittendum videri, atque huic supplicandum, uti quidquid è republica, & ex fide sua, quo*

1650. *viri Principes custodiâ emittantur, fieri posse judicaverit, id pro clementia sua, atque benignitate factum velit. Postremò si Brezææ causa ex juris formula agenda sit, omninò libellum ejus rejiciundum, sicuti videlicet absque viri cujus in manu sit, autoritate factum, aut hujusce rei huic, quoniam vir non possit, ab Senatu potestatem faciundam:* dein Hieronymus Crispinus de libello Longavillæ virginis ad Senatum refert.

a La Roche.

Opportunè tùm ad Curiæ fores advênit *a* Rupæus Dux Condæi custodum corporis, adferens ab eo, Contio, & Longavillâ litteras Condæi ipsius manu scriptas, quas uti Senatui redderet, introduci postulabat. De eo rogatus sententiam Paganus Deslandius introducendum censuit: at Memmius Præses redegit ad memoriam Patribus, cuidam haud ita pridem ab Rege ipso cum litteris missò idem negatum, Molæus adulterinas fortè esse has litteras ait, quas Cognitori, atque Actoribus regiis priùs reddi opus sit, de quibus Senatum faciant certiorem, complures litteras per novissimum tumultum, quæ aut Leopoldi, aut Curiæ Burdigalensis esse dicerentur, confictas in Urbe fuisse, atque Senatum ludibrio habitum.

Ibi Juniores ex Inquisitionum Classibus exclamare introducendum Rupæum, ac recitandas extemplò litteras: complures dictitare Cognitori, atque Actoribus regiis per novissimum tumultum redditas fuisse litteras, quas Patres celaverint: pervicit tamen Molæus uti tradendas Cognitori, atque Actoribus regiis decerneretur: sed ubi accipiundis adfuêre, ibi verò Rupæus se negavit has cuiquam, nisi ipsi Senatui redditurum, edoctus scilicet ab factiosis, quibus res Condæi curæ erant: postremò de virorum Principum litteris visum, ut has Rupæus uni ex Accensis qui ad fores Curiæ esse solent, traderet Patribus reddendas. Hæ continuò in Senatu recitatæ: sed de his, & de Longavillæ virginis libello cùm advenisset hora, quâ Senatus dimitti consuevit, non est eâ die deliberatum. Cùm verò post biduum id facere Patres pararent, Regis litteris inhibiti sunt, quibus in Regiam accersebantur, non universi, sed pauci ex Classibus, quoniam Regina morbo implicita, vel levis strepitûs vix patiens esset.

Eò cùm venissent, atque Regina pauca modò cùm more regio, tùm ob morbum esset præfata, Castronovanus Procancellarius Regis, & Reginæ verbis, *Placere utrique* ait, *uti Senatus frequens haberi desineret, atque de virorum Principum negotio agere, de quo sibi consultis iis quos in consilium adhibere soleant, ac maximè Gastone opus esse: id per morbum quo Regina laboret tùm non licere, sed brevi ubi meliuscule habuerit, factum iri.*

Postridiè quàm ad Reginam itum est, ubi hujus mandata Patres cognovêre, Juniores ex Inquisitionum Classibus clamitare, *De industria Senatûs deliberationibus adferri moram, ad eam de qua agatur rem Reginæ morbum nihil attinere, cujus sicuti par sit salutem Senatui curæ esse: secundùm hanc verò nihil virorum Principum, qui è regio sanguine sint, salute Patribus carius esse debere: hanc cœlo gravi, atque insalubritate loci quo abducti sint, in dubio esse: eo mature opus consulto, ut iis subveniatur:* pervicêre tamen majores

natu, uti post diem quintum modò de eo negotio ageretur. Ubi ea dies advênit, redditæ sunt Senatui ab Rege litteræ, quibus de virorum Principum negotio hunc frequentem haberi denuò vetabat, dicebatque se brevî huic operam daturum: sed his posthabitis postquàm Cognitor, atque Actores regii de Brezææ, & Longavillæ virginis libellis, simul & de virorum Principum litteris eadem quæ suprà censuerant, sententiæ rogari cœptæ, quam princeps dixit Paganus, quia de Brezææ libello ad Senatum retulerat, atque ab eo initium hujus in Senatu agendæ rei factum fuerat.

1650.

Is de præsenti rei publicæ statu Reginam censuit edocendam: intereà Condæus, Contius, & Longavilla in Luparæ deducerentur arcem, ac cæteræ Curiæ rogarentur ab Senatu, ut huic se rei publicæ causâ conjunctas vellent, in hanc sententiam tres alii discessêre. Joannes *a* Naïnus rem magnam dixit agi, atque adeò dignam, quæ coram Gastone consultetur, eò hunc rogandum censere, ut in Senatum venire velit: datum continuò negotium *b* Doujato, ac Menardello ut ad Gastonem eâ de re adirent, quæ adeò dilata est in crastinum. At Regina ubi id nuntiatum est, succensere Patribus, horum audaciam apud Gastonem accusare graviùs, dein ad lacrymas, & preces delapsa obsecrare, atque obtestari, uti se negaret in Senatum iturum, quod quidem tùm impetravit.

a Le Nain.

b Doujat. Menardeau.

Dùm hæc ad Urbem agebantur, intereà loci apud Vitrium in Partensi agro Pralino-plessius coëgerat copias, Villequierum, & Hoquincurium eódem accersiverat, qui certis ipsi copiis per hæc æstiva præfuerant: præatereà ab Lotharingiâ missæ aliæ Desiderii-fanum venerant, Villequierus, Hoquincurius, & *c* Manicampus Legati Pralino-plessio in eo exercitu fuêre: Valon, *d* Bugius, Linvilla, & Aluimarius Castrorum Præfecti. Pralino-plessius incœptum suum hostibus occultare studebat, atque adeò propius Barem, quàm Rethelium, quod utrumque oppidum in eorum erat potestate, exercitum cogebat, commeatum, atque alia quæ usui forent parabat. Fine æstivorum Leopoldus Fuensaldanio, dein hic post paulò Turenæ exercitum permiserat, quem in finibus nostris hujus operâ hyematurum confidebant: nam id se facturum receperat Rethelio, Portiani-Castello, atque aliis Mosam inter, & Veslam amnes locis fretus, quibus eâ tempestate pellere hostem operæpretium nostris erat.

c De Manicamp.

d Le Marquis de Bougy.

Id uti prohiberet Turena, nec absque certamine factum iri Pralino-plessio ostentaret, ab Lucemburgensi qui ultrà Mosam est agro, ad Falconis qui cis amnem est montem movit, apud Dunum pontibus factis duobus. Id eâ gratiâ faciebat, uti Pralino-plessium eò advocaret, dein ubi appropinquasset, reducto ultrà Mosam exercitu ludificaretur, atque adeò hic quod reliquum erat idoneæ ad incœptum tempestatis præteriret. At Pralino-plessius hujus Turenæ consilii satis gnarus, & quas tùm habebat copias earum paucitatem aspernatus eo sibi properantiùs agendum statuit, dùm hæ ad suppetias Rhetelio ferendas vix satis pares videbantur. Igitur eò Villequierum, atque Hocquincurium

1650. Legatos præmittit, hunc ut improvisò ad Tugnii pontem qui ad Axonam suprà Rhetelium est, adveniat, sedulò monet, rem in celeritate positam, ut ne hunc priùs hostes rescindant, quod quidem magnam ad reficiundum adferret moram.

At is pontem interrumpere conantibus intervenit, quibus celeriter pulsis, eâ nocte ultrà amnem haud procul oppido habuit castra. Villequierus postridiè Hocquincurium secutus, unà cum eo ultrà Axonam oppidum circumsedit. Pralino-plessius, atque unà Manicampus Legatus, cum cæteris copiis ad sinistram habuêre iter, & rectà ad Rhetelium iêre. Cis Axonam suburbium est, in quo hostes paulùm nostros morati postremò in oppidum concessêre, tantaque in his insequendis celeritas est ab nostris adhibita, uti qui pons intercedit, eum rescindere copia non fuerit. In eo conservando omnis rei patrandæ ratio consistere videbatur: nam si interruptus foret, quo pacto refici posset, prohibente ex alterâ ripâ hoste, nemo satis capiebat: cæterùm amne superato portam, ac mœnia quæ ex adverso sita erant, infirma esse Manicampus asserebat, oppidi eâ parte oppugnandi Pralino-plessio autor.

Ille igitur ad caput pontis transversam instituit munitionem, quâ tecti milites glandibus ut ne pontem rescinderet, prohiberent hostem: tormentum præterea adduci jubet, quo & pontem tutaretur, portamque, ac turrim in quâ posita erat quateret: illa properè effracta, ruinaque eâ die in turri edita est: quæ subsecuta est nox, ea reficiundo ponti consumpta, qui etsi non interruptus, tamen haud mediocriter ab hostibus labefactatus fuerat. Postridiè *a* Guadanius qui ad munitionem cum Legione quam maris appellant in statione erat, per pontem ad portam irrumpit, quâ potitus aliquandiù est, sed coactus denique ab omni hostium præsidio inde discedere. Hæc tamen tanta nostrorum audacia usquè adeò perterrefecit hostem, uti *b* Lipontius oppido Præfectus diffidens sese eorum impetum sustinere iterùm posse, deditionis conditiones confestim tulerit, quibus hæc post aliquot fieret dies, si intereà ab Turenâ quem de oppidi statu certiorem faceret, nihil auxilii adveniret. Quod cùm esset ab Pralino-plessio negatum, convênit denique, uti postridiè cum præsidio abscederet, cæteræ conditiones Lipontio honestæ fuêre, neque in eo tergiversandum Pralino-plessio visum, quia de Turenæ adventu audiebatur.

a Le Marquis de Gadagne.

b Li Ponti.

Sed is ubi deditum ab Lipontio Rhetelium accepit, retrò convertit agmen, dabatque operam, ut ne prælium facere cogeretur. Editis eâ gratiâ, munitisque naturâ locis & ducebat agmen, & habebat castra. At Pralino-plessius recepto Rhetelio æquioribus locis hostem sequebatur, monitus ab Mazarino cum illo esse pugnandum, qui aliter hybernis in Galliâ habendis prohiberi non posset. Ita quamvis unius propè diei intervallo hostes abessent, ubi Pralino-plessius Rhetelio moverat, hos tamen post biduum est assecutus, cùm aliquantum noctis itineri faciundo consumpsisset. Dein propè æquo gradu Turena per colles, Pralino-plessius per subjectos campos progressus: sed hic uti viâ faciliori, ita

celeriùs aliquanto pergebat iter facere, paratus, intentuſque adoriri hoſtem, ubi in planitiem deſcenderet. 1650.

Eo conſilio agmen itineri, & prælio jam ante instructum paulisper conſtituit. In dextro cornu equitum alæ quindecim fuêre, certis de more intervallis conſtitutæ, eò Villequierus, ac Manicampus Legati, prætereà Pralino-pleſſii filius Caſtrorum Præfectus curabant. In ſubſidiis fuêre Germani equites, queis Flekenſteinus Caſtrorum Præfectus præerat in octo alas diſtributi. In ſiniſtro cornu equitum alæ decem, eò Hocquincurius, & Rloſa Germanus Legati, *a* Navaillius, ac *b* Sangeneſius frater, & *c* Corvalius Caſtrorum Præfecti curabant. In ſubſidiis equitum alæ novem, quibus *d* Coſſæus Caſtrorum Præfectus præfuit. *e* In mediâ acie pedites fuêre, ſex in fronte cohortes quibus Valon, & Pradella Caſtrorum Præfecti præeſſe juſſi, dein aliquo intervallo quinque collocatæ in ſubſidiis, prætereà equitum turmæ quatuor, quarum una gravioris armaturæ fuit. In utroque cornu quoniam hoſtes equitum numero præſtabant, ſclopetarii equitibus admixti quingenti: Pralino-pleſſius inter cornu dextrum, & mediam aciem ſibi delegit locum, utrique ſicuti res moneret conſulturus. Ponè mediam aciem *f* Linvilla fuit Caſtrorum Præfectus, cum duabus Montaterii, & Corvallii cohortibus, Nigromonaſterii, & Fertæi, ac Maipaſii equitum alis, ultimum laborantibus, ſi ita fors ferret, noſtris ſubſidium.

a Le Comte de Navaille.
b Le Marquis de S. Geniez.
c Le Vicomte de Courval.
d Le Comte de Coſſé.
Vallon.
e De Pradelle.
f De Linville.
De Montatère.

Ita instructâ acie, Pralino-pleſſius ipſe cum equitibus aliquot, an vallis quæ inter utramque jacebat aciem, ſatis prælio faciundo commoda eſſet, exploratum iit, cui Turena colle deſcendens, quâ de causâ incertum, quoniam is ipſi locus firmiſſimus erat, obviam venit: proceſsêre & noſtri Imperatoris juſſu: ſimul ab ſiniſtro cornu Hocquincurius homo impiger adoritur hoſtem acriter, pellitque equites Hiſpanos, qui ſeu metu, ſeu de induſtriâ loco ceſsêre: continuò monitus eſt Hocquincurius ab Guayo aciem inſtruere ſolito, quem in editiorem quemdam locum ab lævâ miſerat, quinque equitum alas in valle proximâ, haud procul ab eâ viâ, quâ equites Hiſpani fugam intenderant, in inſidiis latere. Eò continuò ipſe cum duabus equitum alis properat: hoſtes ne primum quidem hominis impetum ſuſtinuêre, ſed primo congreſſu fuſi, fugatique: dein ad dextram rediit, quò Hiſpani equites è primâ ſe colligebant fugâ colle freti, atque ordines reſtituere conabantur, eos Hocquincurius vix dùm instructos oppreſſit. Sed alii Germanis equitibus noſtris, quibus præerat Roſa, hoſtes imminebant, majori numero, quàm ut ab illis ſuſtineri poſſent, ni ſubſidio veniſſet Coſſæus, cum duabus equitum alis, quæ unà cum Germanis hoſtes fudêre, atque fugavêre, ita ut nulli eâ parte reliqui eſſent.

In cornu dextro longè diverſa noſtrorum fortuna erat, quoniam Turena cum hoſtium cornu ſiniſtro, in quo rebelles Galli fuêre, noſtros urgebat: virtus utriſque par, fortuna noſtris primùm iniquior fuit. Igitur propiores facti inter ſe, ut equorum capitibus arietarent, tamen brevioribus ſclopetis glandes emittere ſuperſedebant, nam rati qui poſte-

1650. riùs id facerent, id ipsis magno usui futurum: quamobrem minantes invicem id ut hostis prior faceret hunc adducere conabantur: factum denique priùs est ab hostibus, ex quo *a* Augustus Choiseulius Pralino-plessius Comes qui inter primos ordines versabatur, glande ictus occubuit: quæ res tametsi in Castrorum Præfecto, atque Imperatoris filio periculum cæteris, metumque ostentabat, nihilo tamen est segniùs ab omnibus dimicatum. Sed quò Pralino-plessius pater in acie delegerat locum, eò major impetus, conatusque hostium fuit, atque adeò nostri postquàm diû, multúmque pugnaverant, loco cessêre, victi numero, quoniam qui ex hostibus in subsidiis fuerant, ii ubi æquo marte suos cum nostris decertare vident, ac metuunt ut ne pellantur, ipsis auxilio venerant: nostris autem non eadem auxilii copia fuit, cessante, incertum quâ de causâ, Flekensteïno, ac Germanis equitibus, quos in dextro cornu subsidiarios esse diximus.

a Auguste de Choiseuïl, Comte du Plessis-Praslin.

Sed in eo tam aspero negotio Pralino-plessius haud quaquàm territus, nam in hoc homine mira est animi tranquillitas, firmitudoque, gravioris armaturæ turmam, tresque alias levioris armaturæ, quæ ponè mediam peditum aciem erant, turmas accersi jubet, atque hanc hostibus recentem, firmamque opponit manum. Lussingius qui gravioris equitum turmæ præerat (hæc Thomæ Sabaudici viri Principis fuit) uno, & altero confosso equo tamen egregiè porrò dimicans hostium impetum sustinuit, cùm intereà Pralino-plessius equitum qui loco cesserant, restituit ordines, in eo Manicampi Legati, & Romaneti Castrorum adjutoris usus operâ: postremò Flekensteïnus cum equitibus Germanis movit se, acie jam absque ejus ope restitutâ.

Hostes & ipsi perturbatis tametsi rem benè eâ parte usquè gesserant, ordinibus, iis restituendis operam dederant, dùm idem ab Pralino-plessio fiebat. Sed ubi Flekensteïnus cum recenti Germanorum equitatu in eos jam ex primo certamine fatigatos procurrit, hujus impetu coacti & ipsi vicissim loco cessêre, donec equitum alæ duæ venêre subsidio. Ibi nostris iterùm perturbatis equitibus, pulsisque, hostes in peditum manus, quibus media constabat acies, incidêre: sed his planè equitum præsidio dextrâ, lævâque nudatis, quos diversim secundæ, atque adversæ res longiùs amoverant, audacia pro muro fuit: nam quacúmque hostes aderant, conversâ fronte, atque prælongis objectis hastis, sclopetariisque qui ab lateribus de more hastatis fuêre, glandes non nisi ex propinquo in hostes mittentibus, tantum iis sui metum fecêre, ut intereà ponè pedites iterum Pralino-plessius, ac Manicampus Legatus, tametsi jamdiù saucius equitum ordines restituerint. Tùm opportunè advênit Villequierus, cum his qui in ultimo cornu dextro fuerant equitibus, quibus fretus adversum pepulerat hostem, ipsumque Turenam longiusculè prosecutus fuerat, donec Imperatorem, mediamque aciem pulsis equitibus nostris, qui propiores eam fuerant, laborare accepit.

Ea res revocaverat ab persequendo hoste hominem, qui collectis cæteris qui passim, ac sine ordine, ut ferè fit, fugiente hoste equitibus subsidio

subsidio venit Pralino-plessio. Is tùm cum omni equitatu, peditibusque ultimùm in hostes procurrit: hi partim inordinati, sparsique toto campo, qui videlicet equites nostros pepulerant, dein pedites acriter oppugnaverant, alii, equitum scilicet alæ duæ, peditum item manus duæ stabant ex adverso intacti, atque integri: ante hos erant tormenta, quibus tametsi aliquam stragem nostrorum tùm fecêre, eorum tamen impetum haud inhibuêre: cui ubi se impares sentiunt, equites capessunt fugam, pedites ab suis deserti postquàm emisêre sclopetis glandes, in potestate victorum fuêre.

1650.

Tùm Pralino-plessius collecto omni equitatu, præter eos qui ex cornu sinistro cum Hocquincurio hostem persequebantur, ac prætereà peditibus, ut ne quid partam haud dubiè omni ex parte victoriam, ut sunt omnia mortalium incerta, fortè corrumperet, suorum hostes prosequentium vestigiis institit. Tormenta illorum, impedimenta, carrique, peditum vexilla viginti (nam singulis cohortibus unum modò fuit) equitum octuaginta quatuor capta: captivi fuêre insignes Stephanus Gamarra Hispanus, Turenæ sicuti Collega datus, qui omnem hominis observaret rationem, prætereà *a* Faugius qui Lotharingorum equitum parti præerat, *b* Lignevilla qui cæteros ductabat unà cum Turena profugerat, è perfugis Gallis *c* Buttevilla Mommorancius Haucurius, Serisius, Jarsæus è Melitensi Militiâ, *d* Quintinius Comes, duo millia ducenti è vulgo equitum, peditumque, major aliquanto numerus eorum qui potestate factâ apud Germanorum, Hibernorum, Polonorumque copias, quæ Regi merent, sacramento dixêre, cæsorum in pugnâ, atque fugâ millia duo, atque ampliùs, inter quos è Palatinâ Gente vir Princeps unus, & Tribuni sex, cæteri omnes Tribuni capti, præter Bosslutum Comitem, & Reensem. Ita quæ de hybernis in Galliâ Turena Hispanis erat pollicitus, ea non modò vana, sed & aspera, fœdaque evenére.

a Fauge.
b Ligneville.
c Le Comte de Boutevil-le.
Haucour.
Serisi.
Le Chevalier de Jar-zé.
d Le Comte de Quintin.

E nostris præter Pralino-plessii filium, *e* Alvimarus, Wala Hibernus, Corvallius *f* Vicecomes, Rosa Germanus castrorum Præfecti omnes, *g* Hospitalius Vicecomes, Bensius Tribunus Germanus, atque alii desiderati, vulnerati propè omnes, qui aliquo numero in exercitu fuêre, tanta in hoc prælio virtus hostium fuit, scilicet qui Gallis rebellibus freti pugnaverant. Qui ex his captivi fuêre, eos Imperator, atque Legati ægrè ab injuriâ prohibuêre, de quibus recenti imbutus cæde miles, sicuti de patriæ proditoribus supplicium sumere ardebat. Bugius ad Portiani-castellum intereà missus oppidum post malam hostium pugnam continuò deditum recipit, item alia omnia quæ Mosam inter, & Axonam hostes præsidiis tenebant, loca recepta. Jam dudùm æstivorum exierat tempus, quo factum est, uti copias in hyberna dimittere necesse fuerit.

e Alvimar.
f Le Vicomte de Cour-val.
Le Colonel. Rose.
g Le Vicomte de l'Hôpi-tal.
Bens.

Hâc victoriâ præclarus Mazarinus ad Urbem venturus videbatur: neque quisquam omnium erat, quin hanc de Belfortio, & Gondio huic dudùm infensis, æquè ac de Turenâ, atque Hispanis, partam, atque

1650.

adeò Mazarini domi, forisque prostratos hostes arbitraretur, neque illi sibi modò ereptam hominis pellendi facultatem rebantur, sed & de suâ ipsi salute soliciti erant: Gasto cujus potentiâ freti tanta adversùm Mazarinum incœperant, haud satis firmus contra tantam hominis gratiam, gloriamque futurus habebatur, statimque Regis, ac Reginæ matris arbitrio Belfortium, & Gondium permissurus, ipsi sibi aut vincula, aut exilium portendi eâ victoriâ minimè dubitabant. Qui Mazarino studebant, huic uno ore autores erant, *Uti Regem, Reginamque matrem, omnemque Aulam evocaret ab urbe, aut ad hanc cum exercitu victore accederet, ita perterrefactum Gastonem, Senatum, Populumque, ultrò ipsi Belfortium, Gondium, ac cæteros ex factione dedituros, neque commissuros Patres, plebemve, uti fortunas suas paucorum hominum causa in discrimen iterùm adducerent, nupero maxime tumultu edocti belli incommoda ad se, præmia si quæ sint, ad viros Principes pertinere: sin Mazarinus cesset, illos enimverò haud cessaturos, neque sola hujus victoriæ fama, atque gloria ab pessimis quæ inierint, consiliis deterritum iri, majus aliquid, atque fortius opus esse.* Sed ipse fractos inimicorum tantæ victoriæ famâ conatûs existimans hac uti nescivit. Igitur ad Regem, Reginamque de re publicâ in Campaniæ finibus benè gestâ, metuque hybernorum, atque excursionum ad Urbem sublato, profligatis, atque occidione occisis hostibus dat litteras, quibus perlectis decreta supplicatio est.

Contrà qui Mazarino inimici erant, ii quidquid in victoriâ boni esset, Pralino-plessii Imperatoris, Ducum, ac militum virtuti tribuêre. *Rhetelii ea tempestate recipiundi, præterea pugnandi consilium quod ab Mazarino profectum sit, pravum, atque temerarium fuisse: finibus nostris antehàc hostes decessisse, neque tantùm ab paucis quæ cis Mosam reliquissent, præsidiis periculi fuisse, ut ea gratia quieta movere, hostem in fines nostros revocare, rem omnem publicam in discrimen adducere necesse fuerit. Hostes numero plures, quibus animis cum nostris conflixisse? tantis hercule uti proxime victoriam fuerint. Quod non vicerint Dei benignitate in nos, atque Imperatoris, ac militum virtute, uti vincere potuerint, quod magis futurum videbatur, Mazarini temeritate factum. Hunc sibi conscium multa perperam in re publica quæ ipsi immeritò permissa sit, fecisse, in aliena opera, atque virtute, atque in discrimine publico sibi famam, & gloriam quæsiisse, quibus illa munita forent. Quod contrà esse debere res ipsa moneat, cùm hac culpa novissima cumulus cæteris accesserit. Eo decere Patres ad vindicandum attentiores esse, quod uti satis tutò facere possint, id modò Mazarinum devictis, pulsisque hostibus rei publicæ præstitisse.* Hæc Belfortius, hæc Gondius, aliique dictitabant, pronioresque ad credenda cuncti erant, quod homini inviso gratiam debere pudet, pigetque: eo Mazarinum perperam, quàm rectè fecisse malebant, totamque rei benè gestæ gloriam in Pralino-plessium, malè consultæ invidiam in Mazarinum facilè conferebant.

At Rohana Mombasona quæ Gondio favebat, neque tamen palàm Mazarino malè dicere, aut facere audebat, diffidens hunc ab Aulâ pelli posse Reginæ gratiâ fretum, hominem apud eam astutè labefactare

aggreditur. Igitur cum eâ familiariter ut ferè fit inter mulieres, colloquendo, *Mazarini fortunam miserari, cui uni omnium res secundæ in perniciem vertant: tantam esse in hunc vim invidiæ, uti victoria ab eo parta quæ rei publicæ, ac singulis saluti sit, huic modò cladem portendere videatur. Reginæ in eo tuendo constantiam sibi quidem, atque omnibus qui hominis virtutem noverint, probari: cæterùm in his quæ ad rem publicam attineant, plurium sententiæ obsequendum, ne frustrà obstiteris. Horum eò evasisse audaciam, uti Reginæ metuendum videatur, quorsùm evasura demùm sit, ni Mazarinum amoveat ab republicâ, atque in eo omni propè Aulæ, Senatui, Populoque morem gerat. Hunc omnium in eam rem consensum hujusmodi esse, ut eo denique coacta id factura videatur ingratiis, quod maturè factum in gratiâ habeatur. Isthæc se pro re publicâ, pro fide sua, proque suo in Reginam studio dicere, ut ne huic sua bonitas, æquitasque dùm alteri magis, quàm sibi consulit, fraudi sit.*

1650.

Regina Rohanæ tametsi quæ dixerat, ea illi gravissima fuissent, nihil tamen duriùs respondit, quàm se hanc Mazarino amiciorem credidisse, quàm ut hunc ab re publicâ amotum vellet: dein Mazarinum de illius erga hunc animo fecit per litteras certiorem. Sed & ad eum Rohana statim scripsit, significans *post victoriam omnium Ordinum in hunc invidiam immensùm crevisse: ea Reginam permotam hæsisse, an is sibi porrò tuendus esset, quod ubi ipsa pro familiaritate senserit, Reginam in sua adversùm hunc benevolentia, ac perpetuo hujus tuendi studio confirmasse.* Hanc ubi epistolam perlegit Mazarinus, admiratus Rohanæ simulationem, indignatusque sese ab eâ ludibrio haberi, projectam in terram epistolam pede proculcat, pellitque in proximum focum, mala ingerens in mulierem multa, neque dicto ullo quod eâ dignum crederet, abstinuit, neque tamen palàm ab hujus amicitiâ sibi discedendum constituit, ut ne illa pejus diceret, faceretve.

Intereà Gondius apud amicos quos habebat in Senatu, atque apud alios ubicúmque poterat, Mazarinum porrò criminari, dictitare, *Hunc ad Urbem venire atrocem, atque ultionis avidum. Imminere plerisque ex Senatu exilium, plebi vectigalia, atque tributa, eò rem rediisse, ut hæc patiunda indigna viris, aut abigendus Mazarinus sit. Id adeò in promptu esse, si Gasto, Patresque unà tendant, quod cupientissima plebe facturi sint, apud quam maxima Mazarinus invidia laboret. Magnam Aulæ partem Gastoni obsecuturam, in qua & ejus, & Condæi permulti clientes sint. Contra tot hominum consensum Mazarino parùm in Regina præsidii fore. Quare hanc navarent rei publicæ operam, ut ab hac Gastonis, Condæi, Senatùs, Populique, atque omnium bonorum hostis amoveretur.*

Igitur de Brezææ, & Longavillæ virginis libellis, ac de Condæi litteris Senatus porrò consultus est, rogatique sententiam sunt, quibus huic dicendæ spatium antehàc non fuerat: pauci reliqui erant, inter quos Gondius. *Is palàm esse,* ait, *sese in hoc negotio nusquàm gratiam exercere, qui rei publicæ causa, cum Condæo inimicitias suscipere non recusarit: sed eas ejusdem rei publicæ causa lubentem deponere, quæ sibi semper vita ipsa carior futura sit: neque obstare quidquam, quin regio sanguini quod debeatur ab*

1650. *homine Gallo, id ipſi cum fide præſtet. Iſthuc plane poſthabitum, ubi viri Principes quorum ſalus ad rem publicam tantopere pertineat, Gratiæ-portum abducti ſint, quò ex propinquo mari, ut fere fit, ac ob recedentem æſtum limoſo ſolo, adeò grave cælum ſit, uti vix eò agitare diutiùs ſine vitæ periculo poſſe videantur: peſſimam in re tanta Mazarini fuiſſe rationem, quæ eadem in aliis prope omnibus magno cum rei publicæ damno ſit. Quæ in hanc mala ex eadem cauſa antehàc orta ſint, ea latere neminem, quibus uti præverteretur ſeſe pacem cum Burdigalenſibus ſuaſiſſe, àc prætereà ab Hiſpanis ultrò oblatam accipiundam cenſuiſſe. Nihil certe quod magis in rem publicam domi, foriſque eſſet, fieri potuiſſe quis non videat? quod tamen ſibi vitio datum ſit. Eo vel maxime exiſtimandi copiam eſſe, quàm grave ſit Mazarino quemquam aut in Senatu, aut aliò, quid in rem publicam ſit providere, atque de eo ſententiam libere dicere: quo magis Senatui curæ eſſe debeat, ut ne quid ex tam prava hominis agendi ratione detrimenti capiat. Seſe igitur Regem, atque Reginam matrem edocendos cenſere, quid iſta virorum Principum ad Gratiæ-portum abductio rei publicæ interſit: prætereà de tributis, & vectigalibus, quàm acerbe, & crudeliter exigantur: milites in patria ſicuti in hoſtico agitare, rapere impune civibus omnia, neque ſecùs atque hoſtes vaſtitatem Galliæ facere: poſtremò cuncta quæ perperàm fiant, accidantve ab peſſimis Mazarini conſiliis proficiſci. Una Dei benignitate eveniſſe, ut hoſtes fine æſtivorum regni finibus pulſi ſint, quo commodiùs rem publicam curare liceat, ut hac domi recte conſtituta pax denique foris fiat, ab qua & initium ſententiæ de Republica dicendæ, & finem poſthàc Patres facere deceat.*

Addidit in ſententiam *Rogandum Gaſtonem, uti cum Senatu ſentiat, atque unà operam det, quo Regina & rei publicæ mala cognoſcere, & his quæ neceſſaria ſint, remedia adhibere velit. De Longavilla virgine Reginæ ſupplicandum, ut illi in Urbe tutò eſſe liceat, neque id afflictæ ſolatium, uti patri quæ filiam deceant officia præſtare poſſit, ademptum velit.* Quidam quod fieret Senatûs Decretum, id ad alias Curias perſcribendum, mittendumque cenſuerant, quod quidem Gondius tametſi optimum factu ſe arbitrari ait, tamen in Reginæ æquitate, Gaſtonis operâ, atque Senatûs prudentiâ eam ſpem ſibi ſitam, ut id non uſu venturum exiſtimaret.

Hæc hominis oratio ejus conſilia ſatis indicabat, qui Mazarino oſtentare modò ſuam in Senatu, atque apud Gaſtonem gratiam, potentiamque vellet, cujus metu adductus huic animum explere cogeretur: nequedùm enim de viris Principibus cuſtodiâ educendis quidquam cenſuerat, neque de Senatûs Decreto ad cæteras Curias mittendo, ut ea res omnis in Gaſtonis ubi in Senatum veniret, atque adeò in ſuâ, quodammodò poteſtate eſſet, ita ut hanc urgere, aut prolatare pro lubidine poſſet. Senatûs tamen Decretum fit, uti Rex, atque Regina mater de viris Principibus cuſtodiâ emittendis admonerentur, atque edocerentur quid iſthuc rei publicæ intereſſe hic Ordo cenſeret, juſſique Cognitor, atque Actores regii ad Procancellarium adire, ut hujus operâ ſcirent, quâ die Rex, atque Regina qui ab Senatu mitterentur, eos ad ſe venire vellent: poſtridiè Procancellarius

ubi per Reginæ valetudinem liceret, poteſtatem adeundi factum iri reſpondit. 1650.

Inter hæc Mazarinus ad Urbem venit, cui ſic eſt obviam proceſſum, uti victori decebat, effusâ in occurſum omni propè Aulâ: quod reliquum fuit hominem in Regiâ opperiebatur, magnaque erat contentio qui primi rhedâ exſcendentem adirent, ſalvum, & victorem venire ſeſe gaudere dicerent. Is inter gratulantium voces ad Reginæ ubi Rex filius erat, conciave pervenit, ab his perliberaliter acceptus, collaudatuſque ob res tàm præclarè geſtas: ac certè hic Mazarini ad Urbem, & Regiam adventus ſpeciem quamdam habuit Triumphi. In hoc modò offenſum amici aiebant, quod non victorem deportaſſet exercitum, uti factioſos qui huic perniciem moliebantur, oblato metu coërceret.

Cùm in Galliâ omnia porrò perturbata fore viderentur, tùm verò Innocentius X. Pontifex Regem injuriæ opportunum eſt arbitratus, huic videlicet infenſus, quia quam Barberinis ipſe inferre voluerat, eam his in fidem, & clientelam acceptis prohibuerat. Romæ Henricus Stampæus Valancæus Regis Legatus apud Pontificem erat, cui hic inſigne quidpiam facere decrevit, quod in Regem redundare neceſſe erat. Valancæus apud ædes Antonii Barberini Cardinalis quæ vicinæ Pontificis apud Caballimontem ſunt, agitabat, quod Innocentio ægrè erat, ex ingenti in Barberinos, & Gallos odio, quo incenſus has ædes Rupellas appellabat, contumelioſo in Regem nomine, ſicuti & hunc, & hujus Legatum, & omnes Gallos cenſeret hæreticos eſſe, quorum urbs ſicuti primaria Rupellæ antehàc fuère.

Sed hanc Ludovicus XIII. poſt diuturnam oppugnationem ad deditionem denique pridem redegerat, ac munitionibus nudaverat, ſummâ cum tantæ rei geſtæ gloriâ, ac luculento teſtimonio nihil ipſi magis cordi fuiſſe, quàm hæreſim in Galliâ abolere, cui rei conficiundæ nihil poſthàc omnium omiſerat, quod ad ſe attineret: ſed unius Dei eſt animos hominum vincere, & in viam reducere. Iniquum igitur fuit Valancæi Regis Legati ædes Rupellas ab Innocentio appellari: ſed has diruere huic conſilium fuiſſe aiunt, neque aliter id prohiberi potuiſſe, quàm has Valancæo Regis Legato permittendo, quin & has Antonium Regi venum dediſſe vulgatum eſt. Id & Pontifici ſuprà quàm dici poteſt grave fuit, ſcilicet indignanti etiam in Barberinorum res quæ ædes ſuas propè contingerent, Regis potentiam ſuâ majorem Romæ videri: ſed hunc æquum erat in prohibendâ, quàm Pontificem in faciundâ injuriâ plus poſſe.

Neapolitani exules plerique qui per tumultum nuper domi exortum Hiſpanis adverſi, Gallis æqui fue ant, poſtquàm illi potiores apud Neapolim fuêre, Romam profugerant, neque ſe Pontificis fidei ſcilicet qui Hiſpanis faveret, omninò permittere auſi, in Valancæi viciniâ agitabant, confiſi ſeſe more majorum ob Legati verecundiam intactos, inviolatoſque fore. Fortè accidit uti propè Pontificis qui ad Caballimontis ædes pertinent, hortos atrox fieret cædes, quam deditâ operâ

1650. Pontifex ab exulibus factam sese credere simulavit, statimque ad Valancæum misit, qui postularet, ut hujus voluntate conquirere in ejus viciniâ Neapolitanos exules liceret, ab quibus perpetratam cædem arbitraretur. Valancæum puduit id Pontifici denegare, aut videri sicariis præsidio esse, eo per sese licere respondit, modò ut ne id palàm, neque interdiù fieret: addidit qui missus ad eum erat, famam esse & in ejus ædibus hujusmodi sicarios receptum habere, sed ne eò quidem satis tutos fore Legatus respondit, quibus postremis verbis in fraudem, quam huic Pontifex struere decreverat, incidit, atque eò hunc adducere consilium fuerat, uti dici posset hujus voluntate conquisitionem in ipsiusmet ædibus fieri potuisse.

Quæ subsecuta est nox, eam exules alius aliò exegêre, moniti ab Legato, ut ne deprehenderentur, sed nihil ad eos hæc omnis res attinebat. Postridiè multâ jam luce, contrà quàm convenerat, pedites, equitesque Pontificii circùm Legati ædes adsunt, stationes haud procul portis locant, dein qui præerant duo apertis fortè foribus introëunt armati. Valancæus paulò antè è lecto consurrexerat, pauci ex familiâ aderant, cùm adesse antè ædes armatos, duos deindè ingressos nuntiatum. Is novâ, atque insolitâ re perculsus, qui ædes ingressi erant, eos positis armis ad se venire jubet, qui fide acceptâ nihil id sibi fraudi futurum ad Legatum adeunt: cos graviter modò increpitos tametsi quæ fecissent ea se hujus voluntate facere arbitratos dicerent, dimisit: dein qui Legati in Urbe erant, eos quid in Regem, atque in se contrà jus gentium Pontifex admisisset, certiores facit, rem tàm atrocem videri, uti sibi rus abscedendum judicet, donec quid Regi sententiæ sit rescisсat, & post paulò rus altero ab Urbe lapide secessit.

Pontifex continuò expurgare se, nihil quod Regi, aut hujus Legato injuriosum esset, factum voluisse, tantummodò ut ab sicariis quos in ejus viciniâ agitare fama erat, circà ædes suas cædes ne fierent, providere voluntate Legati, atque ex ejus sententiâ, quam priùs exquisiverit. Ita nihil Regi admodùm causæ esse visum, quamobrem Valancæus diutiùs abesset urbe, quò brevî rediit, atque pro more ad Pontificem de Regis rebus adiit, quo in negotio Venetorum Legati opera Regi, ac Valancæo pulchrè processit, ut hæc qualiscúmque controversia cum bonâ utrimque gratiâ componeretur. Sed isthîc fraudulentam Pontificis rationem omnes animadvertent, qui cùm apertè injuriam Regis Legato facere non auderet, hanc furtim, & clàm ita fecit, uti sui expurgandi facultas aliqua esset, neque eo minùs odio se suo serviisse credidit.

Hoc anno mortem obière Henricus, & Claudius *a* Memmii fratres, hunc *b* Avauxium Comitem ex Rure quod habebat nobili, sicuti in Galliâ mos est, appellavêre, multis Legationibus quas continenter obierat clarissimus, nam in eo & fides, & virtus, & solertia, dicendi, scribendique peritia, atque ingens animus fuit, summam Regni Quæsturam quo pacto domi gesserit, ac postremò abdicaverit, suprà diximus.

a Le President de Mesme.
b Le Comte d'Avaux.

1650.

Henricus summus in Senatu vir fuit, dignusque qui hujus ordinis princeps foret, cui honori adipiscendo aut nimia virtus, aut nimius animus fortasse obfuit. Decessit & hoc anno *a* Carolus Valesius, extremâ ætate, primùm Arverniæ Comes, dein Inculismæ Dux appellatus: is Carolo IX. Regi natus ex concubinâ fuerat: quæ virum Principem decuit, ea pace, belloque gessit, ubi pax, pleraque tempora in venando, cæterisque quibus corpus exercetur, ubi bellum erat in imperiis egit. Margarita *b* Gondia, matrona nobilitate, atque sanctitate vitæ juxta insignis naturæ concessit & hoc eodem anno: huic Megnelaïus Marchio ante annos sexaginta vir fuerat, dein eo mortuo in viduitate reliquam exegit vitam, sibi minimam ex amplissimis prædiorum, aliorumque bonorum fructibus annuis summam retinuit, reliqua miseris, atque egentibus distribuit. Obiit & *c* Carola Margarita Mommorantia, quæ Henrici Condæi uxor fuerat, formâ ubi florebat ætas egregiâ, atque luculentâ, Ludovici Condæi mater, ac præterea Armandi Contii, & Annæ Borboniæ Condeæ Longavillæ uxoris.

a Charle de Valois, Duc d'Angoulesme.

b La Marquise de Meignelay.

c La Princesse de Condé.

JOAN· LABARDÆI MATROLARUM AD SEQUANAM MARCHIONIS DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM

LIBER NONUS.

EPITOME.

1651.

EQUITUM Tribuni ab Rege creati. Molæus unà cum aliis ex Senatu ad Regem, ac Reginam matrem de viris Principibus custodiâ eximendis adiit. Gondius de Cardinalatu negato plane Mazarino infensus. Gastonis cum viris Principibus de his custodiâ eximendis fœdus. Senatus odium Gondius in Mazarinum accendit. Ordinem Ecclesiasticum, atque Nobilitatem uti cum Gastone de Principibus viris custodiâ eximendis sentirent, adducit. Gasto se negat venturum in Regiam, nedùm in Consilium regium, usque dùm Mazarinus abierit. Hic abit denique. Gratiæ-portum proficiscitur, Condæum, Contium, & Longavillam ita emittit custodiâ, ut hi eâ de re ipsi nullam gratiam debere se putent. Viri Principes ad Urbem properant. Mazarinus ad Regni fines iter maturat. Diplomate Regis edicitur viros Principes extrà noxam esse. Altero Diplomate Extranei etiam civitate donati arcentur ab omni re publicâ, atque Cardinales omnes. Id Gondio grave, atque Ecclesiastico omni Ordini. Eâ de re habita apud Regem, ac Reginam matrem vehemens ab Georgio Aubussono Eberodunensium Archiepiscopo oratio. Ubi Condæus ad Urbem, ibi & Condæa soror ab Satenaio venit. Hispani sese de pace, aut induciis tùm agere velle simulavêre. Turena postquàm de liberandis viris Principibus fidem impleverat, ab Hispanis pacem detrectantibus rectè discedit. Regina per Servianum, & Lionnum cum Condæo de Mazarini in Aulam reditu agit. Ab Castronovano signum regium reposci jubet, quod Molæo tradidit. Condæus de Caprosâ virgine ab Contio ducendâ sententiam mutat. Rohana Mombazona virginis mater, atque Gondius Gastonem in Molæum, & Chavignium Condæi clientes

clientes impellit. Regina uti Gastoni morem gereret, regium Signum ab Molæo repetit, quod est Seguiero Cancellario redditum. Rohana Mombazona in Condæum odio incensa de infectis filiæ cum Contio nuptiis, atque item Gondius, Buillonius, Turena, Molæus, Anna Gonzaga, alii aliâ de causâ ab Condæo descivêre. Nemorosius, ac Rupifocaldus mansêre in amicitiâ. Belfortius, & Chavignius uti Gasto porrò Condæo fautor esset, operam dabant. Spernonius Aquitaniam Condæo permittendam deponit, atque hic vicissim Æduos qui Spernonio permittantur. Mazarinus per Zungum Ondedeum in Galliam missum Gondio de Cardinalatu, Rohanæ Mombazonæ de Castronovano Regii Consilii principe faciundo, Molæo de Signo regio reddendo, Annæ Gonzagæ de summâ Quæsturâ Vetusvillæ tradenda fidem dat, atque hos omnes ab Condæo abalienatos sibi adjungit. Condæus vano metu territus fugit ab Urbe, ac Mauri-fanum secedit, neque priùs in Aulam redit, quàm abactis Serviano, Telliero, & Lionno Mazarini clientibus. Tilladetus Brisiaco discedit, quod manet in Carlevosii Propræfecti potestate. Caroli Regis interfectores Britanni ab Philippo Hispaniæ Rege amici appellati. Barcino in Catalonia Hispanis dedita. Hispani finibus Subalpinorum ab Santandrea Mombruno pulsi. Almontius Villequierus Equitum Tribunus rem in Belgio egregiè sustentavit. Gastonis, & Condæi de habendis Regni comitiis consilium, in quo constitueretur ex quorum consilio Rex rem publicam gereret. Rex Id. Septemb. venit in Senatum, uti capessendi per sese Regni more majorum initium faceret. Castronovanus regii Consilii princeps factus. Regium Signum Molæo redditum. Summa Quæstura Vetusvillæ mandata. Rex de Gondii Cardinalatu ad Pontificem scribit. Condæus secedit. Aulam spe pacis attinet. Regis, ac Reginæ matris ad Fontembellaqueum, dein ad Avaricum Biturigum profectio. Turris eò diruitur. Paliiavius Muronem obsidet. Rex in Pictonas proficiscitur. Harcurius Rupellarum turres recipit. Cuniaco Condæum pellit. Hunc in Aquitaniam persequitur. Classis Hispanica ad Condæum in Garumnæ æstuarium venit, cui Battevilla præfuit: huic Liburnum Condæus tradit Burdigala haud procul. Rex edicit Condæum, Contium, Condæam, Nemorosium, ac Rupifocaldum, quique Sectam Condæi sequerentur hostes esse. Hujus Edicti promulgatio tantisper ab Gastone prohibita. Condæi ad Senatum litteræ in Mazarinum, Castronovanum, Molæum, Gondium. Rumor de Mazarini reditu. Senatûs ea de re ad Regem Legatio.

1651.

PRINCIPIO hujus anni *a* Antonio Almontio Villequiero, atque Carolo *b* Monchio Hocquincurio qui egregiam rei publicæ in nuperâ post Rethelium deditum pugnâ operam navaverant, digna suâ virtute præmia ab Rege tributa sunt: item & Jacobo *c* Stampæo Fertimbaltio, *b* Henrico Sannectario Fertæo *e* Jacobo Russello Grancæo viris fortibus, ac strenuis, qui consimilem in variis præliis, atque urbium expugnationibus operam Regi, ac rei publicæ dederant, hi enim omnes Tribuni Equitum creati sunt. Fertimbaltius Gastoni cliens est, cæteri Regi, atque Reginæ matri, nec non Mazarino addicti. Fertæus Lotharingiam cum exercitu obtinet provinciam, in quâ Vicherium Castellum, ac Mirecurium oppidum cum arce haud infirmâ ab Lotharingis dùm ipse nuper in Campaniâ esset, occupata loca brevî recepit.

a D'Aumont de Villequier.
b Monchy d'Hoquincour.
c D'Estempe de la Ferté-Imbault.
d Henry de Senneterre de la Ferté.
e Jacque Roussel de Grançey.

1651.

Diximus antehàc Reginam morbo impeditam quos Senātus ad ſe mittere decreverat, eos uſquedum ſibi meliuſculè eſſet, diſtuliſſe: poſtremò tamen his ad illam adire XI. Calend. Februarias copia fuit. Eâ die Molæus in Reginæ cubiculum cum cæteris qui ipſi comites ex Senatu aderant, introductus hanc adhuc in lectulo ex morbo jacentem, Regemque filium ad pulvinum ſedentem invenit, quibus graviter ait more ſuo. *Paulò antè victricem Galliam, at propè victam, domi, foriſque bello oppreſſam per nupera æſtiva fuiſſe. Neque id mirum, cùm jaceant in carcere, ac tenebris viri Principes, quibus orbata quodammodò res publica ſummum in diſcrimen adducta ſit. Ubi comprehenſi, & in vincula conjecti ſint, ibi verò peſſimam hujus gerendæ quæ ineatur rationem, univerſam Galliam cum ſuo magno malo ſenſiſſe, quod de Reginâ dictum Senatus nolit, ſed magis de eo, cujus conſilio id deſignatum, factumque ſit. Arcana Imperii quædam eſſe, nec ſine his rectè adminiſtrari poſſe rem publicam, ſed vix eſſe hujuſmodi, uti perpetuò arcana eſſe debeant.*

De Principibus viris Senatum, & omnes bonos ſic exiſtimaſſe, multis, gravibuſque de cauſis in carcerem conjectos, quas tempus, & dies patefaceret. Nam quæ recenti re ad hunc Ordinem perſcriptæ ſint, eas leves, futileſque fuiſſe. Senatum in procuratione Regni Reginæ permiſſâ, quam Gaſto, atque Henricus Condæus conſilio, atque operâ juvarent, rei publicæ ſalutem poſitam credidiſſe. In Condæi patris locum Ludovicum filium ſucceſſiſſe, neque inter haſce tres perſonas neceſſarium concordiæ vinculum frangi, aut diſſolvi uſquàm debuiſſe. Nam eo ſoluto omnia mala in rem publicam quaſi effractâ quæ prohibebat mole irrupiſſe. Hæc uti deſinant, atque res publica ex priſtinâ fortunâ, atque gloriâ geratur, ejuſdem virtute opus eſſe, quâ fretus Rex domi, foriſque victor antehàc fuerit, quæ quamdiù clauſa, ac parietibus indigni carceris circumſcripta erit, tamdiù nec bellum fortiter geri, nec pacem denique honeſtam fieri poſſe, quorum alterum ab altero pendeat.

Viros è regiâ gente Principes munimenta Regni eſſe, quæ amoveri ſine hujus pernicie nequeant. Id jam annum ſenſiſſe ſuo damno Galliam, quod ut ne diutiùs ſentiat, providendum videri. Abductos ab oculis Senatûs viros Principes, ab animis abduci non poſſe, qui anxii, atque ſoliciti ſint, quamdiù vita eorum loco inſalubri, atque gravi cælo in dubio erit, quos magis rei publicæ redditos oporteat. Regem, atque Reginam matrem his de rebus humillimè edocendos, commonefaciundoſque Senatum cenſuiſſe, quem ut ne quid detrimenti res publica capiat curare deceat. Tacuiſſe aliquamdiù Majeſtatis verecundiâ, poſt ubi neque tempore Principum virorum miſeriæ modum fieri, & diutiùs tacere rei publicæ damno, ac ſibi dedecori futurum ſenſit, poſtremò quod & re publica, & ſeſe dignum eſſet, proloqui, & Regi, atque Reginæ matri ſignificare voluiſſe.

Qui ſi in eo negotio tardiores fuerint, totius prætereà Galliæ voces perſonaturas eorum auribus, uti metuendum videatur, ne id ipſiſmet denique fraudi ſit. Certè ſi ceſſent, Senatum haud ceſſaturum, ſed omni ope eniſurum, ut ne ea cauſa res publica peſſum eat. Regi igitur, atque Reginæ ſupplicare, uti viros Principes carcere emiſſos velint, quò ſoluti vinculis, ac rei publicæ reſtituti, huic, atque Regi bonam, fidelemque porrò navent operam, atque intereà uti Longavillæ vir-

gini in urbe tuto esse, & patri quæ filiam deceat, præstare pietatem Regis, ac Reginæ voluntate liceat. Ubi Molæus dicendi finem fecit, Regina ex Consilii sententiâ postquàm hanc exquisiverit, se responsuram ait, ita qui ab Senatu ad Regem, Reginamque matrem venerant, dimissi, tempusque procedebat, quod in hujuscemodi negotiis quandóque magno adjumento est.

1651.

Senatum suprà diximus censuisse, ut ne posthàc de virorum Principum negotio nisi Gastone coram ageretur, quoniam ad rem publicam magnoperè pertineret: Patribus præthereà usui erat, ut hic in eâ gerendâ Reginæ datus adjutor Consultis, atque Decretis suis interesset, quo majorem ex hujus præsentiâ vim haberent. Sed nondùm Gondius Gastonis flexerat animum, ut ab Reginâ sicuti factum est posteà, de Principibus viris dissentire vellet. Igitur qui ab Senatu ad hunc rogatum ut in Curiam veniret, missi fuerant, iis ita respondit, ut qui de virorum Principum negotio quid sibi sentiundum, aut faciundum esset, nondum satis sciret, neque adeò in Curiam iturus esset: Senatui tamen gratias egit, quod se tantæ rei consultandæ adesse vellet, quod quidem se satis maturè posthàc facturum speraret.

Sed ubi in hoc Ordine Gondius ex sententiâ procedere Principum virorum negotium videt, neque huic conficiundo, pellendoque Mazarino deesse aliud, quàm Gastonis cum Senatu consensum, illum aggreditur, docetque; *Diutiùs viros Principes carcere attineri non posse, quo Senatus, populusque hos emissos velit. Id satis perspicere Mazarinum, atque adeò cum eorum amicis, & clientibus agere, quo sibi aliquam ex eâ re gratiam paret: dictitare se quo Gastoni gratificaretur, adductum ut hos in carcerem conjectos voluerit, atque id modò obstare, ut ne statim dimittantur, nam sibi cum bonâ ejus gratiâ id faciundum: si tamen ei rei pergat adversari, posthabitis ejus rationibus hanc confecturum, modò ut viri Principes fidem dent, sese ipsi amicos, & adversùm quosvis, ne ipso quidem Gastone excepto, præsidio futuros. Hanc esse perpetuam eorum qui apud Reges gratia polleant, disciplinam, ut inter virorum Principum quas alant discordias, statum dignitatis non modò teneant, sed & immensùm augeant. Eam rem planè ab Mazarino agi, qui Principes viros sua magis, quàm Gastonis opera carcere emissos, atque huic adversos esse velit. Probè meminisse Gastonem, quæ contra ipsum Richelius fecerit, eadem moliri Mazarinum. Paucos restare menses, quibus in Procuratione Regni Regina porrò futura sit: his elapsis Regem filium ea ætate futurum, uti more majorum regnum per sese sit administraturus, cujus autoritate nixum Mazarinum quæ quantaque designaturum, qui Reginæ modò gratia fretus tanta usquè fecerit? Id ut ne accidat, magnopere cavendum, atque eo pellendum Aula hominem, adjungendos Gastoni Principes viros, cujus rei magna facultas sit, si ipse una cum Senatu operam det, uti carcere emittantur. Hos tanto beneficio devinctos in Gastonis potestate perpetuò futuros. Eamdem Senatui cautionem esse, ut ne Mazarino, aut alteri qui item gratia apud Regem valeat, sicuti antehac Richelio obnoxius sit. Eo Principibus viris custodia emittendis studere, Gastonisque potentiam sicuti par sit, in Aula pellere velle, ita alteros, alteris præsidio futuros.*

1651. His, atque aliis hujuſcemodi facilis ſuâpte naturâ Gaſtonis animus adductus eſt denique, ut hanc omnem rem Gondio permitteret, qui Condæi clientibus, atque amicis quas videretur conditiones ferret, quibus ut ne hæc Principum virorum ab carcere eductio Gaſtoni fraudi, at magis præſidio, atque ornamento eſſet, caveretur. Is igitur cum Annâ Gonzagâ Palatini uxore, & Amedæo Sabaudico Nemoroſio Duce, qui pro Condæo paciſcebantur, de conditionibus fœderis convênit, cujus Tabulæ ab Antonio Croiſſio Fouqueto Senatore confectæ ſunt. Huic homini divitiæ pro fortunâ ſatis amplæ fuêre, quæ animos faciebant, ita ut munia Conſiliarii in Senatu vix ſe ſatis digna deputaret, niſi quia ad majora gradum facere poſſe videbantur, eâ tempeſtate videlicet, quâ non modò Senatui univerſo, ſed & magis quibuſdam ex hoc Ordine rem publicam attingere ſumma lubido erat. Id *a* Croiſſio ſingillatim conſilii fuit, atque item Ludovico *b* Franciſco Fabro Commartino, cujus avus Procancellarius fuerat, ambo Gondio amici, qui ſi gratiâ, & potentiâ valeret, ſeſe Quatuorviros futuros ſperabant. In hoc fœdere quæ viſa ad viros Principes cuſtodiâ eximendos conducere, ea cavebantur: ſed Gondius qui id non his, ſed ſibi potiſſimùm faciebat, de Mazarino Aulâ pellendo prætereà caveri voluit, quem ut ne hi cuſtodiâ emitterentur maximè obſtare, & quem abigi in rem publicam eſſe dicebat. At Condæi amici qui ſatis ſcirent, quàm incerta in Aulâ ſint omnia, cum Gondio, Belfortio, atque aliis ex factione ita ſibi agendum cenſebant, ut ſi horum operâ viri Principes carcere emitterentur, cuncta quæ fœdere cavebantur, iis ſummâ fide præſtarent: ſin id minùs procederet, ſibi integrum volebant eſſe, cum Mazarino de re eâdem agere: quamobrem de hoc pellendo fœdere caveri haud æquum cenſebant, ſatiſque eſſe putabant, de gratiâ referendâ omnibus qui Principibus viris cuſtodiâ eximendis operam commodarent, paciſci, non autem de pernicie cujuſquam.

a Fouquet de Croiſſy.
b Le Févre de Commartin.

Eâ tempeſtate Rupifocaldus ſe ab Annâ Gonzagâ ad Urbem accerſitum memorat, ſcilicet incertâ, atque anxiâ, quorsùm denique tanta res evaderet, quæ magnam in Aulâ mutationem, atque perturbationem portendere videretur, ex variis eorum qui huic admixti erant conſiliis, atque ſtudiis, & quamvis cum Mazarino antehàc de viris Principibus emittendis cuſtodiâ fruſtrà egiſſet, tamen ſubjiciebat animus, experiundum denuò, utrùm eò adduci poſſet, nam hæc brevior, certiorque via eſſe videbatur. In eâdem Rupifocaldus ſententiâ fuit, atque cum Mazarino eâ de re agere cœpit, docuitque ſicut apud Burgum antehàc fecerat, Principes viros diutiùs in cuſtodiâ eſſe non poſſe, neque id paſſuros Gaſtonem, ac Senatum, ac denique factioſos in Aulâ, & in Urbe, qui omnes de his emittendis certò congruant, & ut id fiat ſubitò daturi ſint operam.

At Mazarinus hæc non ex vero, ſed ex Rupifocaldi adversùs Condæum ſtudio dici credidit, qui nihil ſingulare de Gaſtonis, Senatûs, & factioſorum in eam rem conſenſu adferebat. Ter eâ de re Rupifocal-

dus cum Mazarino collocutus est, atque huic liquidò dixit denique, nisi tùm sibi de viris Principibus emittendis custodiâ fidem dare vellet, & quibus conditionibus id fieret, convenire, hujus rei posthàc nullam copiam fore, de quâ nihilo magis adductus est Mazarinus, ut huic auscultaret. 1651.

Omni igitur de Mazarino abjectâ spe, Condæi amici sibi denique cum Gondio transigendum esse intellexêre, cui adeò explendus animus fuit, & de pellendo Mazarino cavendum. Fœdus itaque cum factiosis, confectum est: sed convênit ubi ab Croissio apud Annam Gonzagam hujus conditiones recitarentur, quæ de pellendo Mazarino perscripta erat, ea uti prætermitteretur, ut ne Belfortius qui cum cæteris fœderi adscribendis adfuturus erat, hanc rescisceret, atque de more Avaucuriæ renuntiaret, cujus operâ ad Reginam, aut ad Mazarinum permanaret.

Belfortius igitur fœderi sicuti cæteri nomen adscripsit, nihil ampliùs in eo esse arbitratus, quàm quod fuerat recitatum: & quoniam id apud se deponi postulabat, ubi relatum in tabulas foret, aut alterum hujus exemplum, quod videlicet penes factiosos debebat esse, altero penes Gonzagam manente, convênit tamen ut unæ modò fœderis Tabulæ essent, atque hæ Blammenio Inquisitionum Præsidi custodiendæ traderentur, quas nusquàm proferret, nisi ex consensu Gondii, atque Violæ item Inquisitionum Præsidis.

Post paulò Fœdus aliud factum est inter Gastonem, & viros Principes, paciscentibus horum nomine Annâ Gonzagâ, & Nemorosio: eo de viris Principibus emittendis custodiâ idem quod priori cavebatur, quod & ratum habebat Gasto, dein de nuptiis Alansonæ Virginis Gastonis filiæ cum Angiano Condæi filio, ac de nuptiis Caprosæ virginis cum Contio: præterea ab Condæo ubi in Aulâ esset, nihil de Administris aut pellendis, aut qui pulsi essent, revocandis factum iri, nec Magistri Equitum Munus hunc sibi expetiturum. Postremò Condæi amici Gondio scripto cavêre, ubi Gasto hunc Cardinalem creari vellet, Condæum pro virili daturum operam, ut id fieret. Hæc omnia Croissius, & Commartinus scribarum factionis personam agentes ad Gastonem tulêre, quibus nomen adscriberet, quod quidem tam negligenter fecit, ut ne priùs ea legeret, aut recitari juberet, tantam eâ tempestate Gondio habebat fidem, ex cujus sententiâ hæc perscripta, atque confecta omnia scibat esse.

a Mademoiselle d'Alençon. Mademoiselle de Chevreuse.

Posteà loci Gondius omnem adhibuit operam, uti Senatus ab Reginâ super virorum Principum negotio responsum flagitaret. Id hujusmodi fuit. *Senatum ubi quid occurreret quod ad Regis autoritatem pertineret, hunc ea de re certiorem antehàc facere consuevisse, neque edocendum, aut admonendum, aut quidquam aliud statim decernere. Id factum singillatim ubi litteræ ad hunc Ordinem ab viris Principibus scriptæ sint: ab Ludovico Condæo patrum nostrorum memoria, qui tùm ab Aula dissentiebat: nostra item memoria ab ipso Gastone. Eo mirum videri, Brezææ Condæi uxoris, & Longa-*

1651.

villæ Virginis libellos, præterea Condæi, Contii, & Longavillæ patris litteras ab Senatu Rege inconſulto acceptas, ac de his relatum, decretumque uti de viris Principibus cuſtodia emittendis, Rex, atque Regina mater admonerentur, cùm de utroque libello, atque de litteris priùs faciundi certiores fuerint, opperiundumque quid vellent, juberentque. Quæ quamquàm neque rectè, neque ordine facta ſint, & omnis ea res ab Rege pendeat, de qua hujus injuſſu Senatui cognoſcere fas non fuerit, nihil tamen hæc obſtare, quò minùs Rex, atque Regina mater viros Principes, quod ſine rei publicæ damno, malove fiat, cuſtodia emiſſos velint. Sed priùs Condæam Longavillæ uxorem, Turenam, atque alios, qui ea gratia arma ceperint, ab his diſcedere æquum eſſe: quod uti ſine fraude facere poſſint, Regem Edictum ea de re perſcribi juſſurum, quod in Senatu promulgetur: ubi illi diſceſſerint ab armis, tùm fore uti viri Principes ſtatim cuſtodia emittantur.

Hæc ubi Senatui ab Molæo renuntiata ſunt, nihil antiquiùs Patres habuêre, quàm ut Edictum ſtatim ad ſe promulgandum mitteretur, juſſique ſubitò Cognitor, atque Actores regii ad Procancellarium adire, poſtulaturi ut eam rem maturare vellet, qui Edictum, brevî ad Senatum miſſum iri reſpondit. Continuò clamitavêre ſuo more ex Inquiſitionum Claſſibus Juniores, ei rei adferri ab Mazarino moram, uti Rege Inaugurationis ejus ſpecie urbe abducto ſicuti futurum fama ferat, Senatum ludificetur, ſtatim de eo negotio referendum, dicendaſque ſententias. Contrà Molæus proloqui multa, conturbare rem, atque altercatione tempus conſumere, donec hoc multùm dilapſo ſicuti Junioribus concedens ſententias rogaturus videbatur, cùm Gondius ſibi priùs Patres faciundos ait certiores Gaſtonis verbis, huic cum Reginâ convenire, falsóque in vulgus jactari inter eos ſimultates eſſe, neque eo minùs tamen ipſum Principes viros carcere emiſſos velle, quod uti fiat omni ope eniſurum. Quæ ab Gondio dicta, ea mirificè jucunda Senatui fuêre, nam dubitanti quid Gaſtoni animi, & conſilii eſſet, neque enim credibile erat, hunc facilè adduci poſſe, uti Condæum in Aulâ ſicuti antehàc florentem, gratiâ, famâ, potentiâ ſibi æqualem, ac magis quod dicendum hic ſit, potiorem videret. Tanta tamen homini facilitas fuit, uti quemadmodùm nuper adversùm Condæum ex Rohanæ Mombaſonæ, & Gondii voluntate, ita tunc pro eodem ſuâ quaſi pro gloriâ niteretur.

Dimiſſo Senatu Gondius ad Gaſtonem iit, uti quid in hoc Ordine actum fuerat, certiorem faceret, quàm gratum, atque jucundum Patribus reſciſcere hunc cuſtodiâ Principes viros emiſſos velle, quantaque laus de hoc conſilio hominem ſequatur, edocet: Gaſto lætari, ubi videt quæ ſibi Gondius autor fuerat, ea ex ſententiâ procedere, atque huic in dies majorem habere fidem. Poſt paulò Tellierus ab Reginâ ad Gaſtonem miſſus advênit, ſciſcitatum num ſuâ ſponte Gondius, an ipſius Gaſtonis juſſu hunc viros Principes cuſtodiâ emiſſos velle in Senatu dixiſſet? cui orationi commotior ſolito reſpondit, Gondium quæ dixerit, eâ voluntate ſuâ dixiſſe, neque dictum, factumve ejus ſibi non probatum iri. His magis, magiſque intellexit Mazarinus, ſibi Gaſto-

nem infensum, & cum ipsis Principibus viris de his custodiâ emittendis agendum esse denique, ut ne cui alteri hujus rei gratiam deberent: sperabat tamen quæ usquè Reginæ apud Gastonem autoritas, atque fides fuerat, hanc facilè effecturam, ut ne ab suis consiliis, ac rationibus discederet. 1651.

Sed ubi in Regiam habendo de republicâ Consilio venit, hujusmodi incidit res, quæ Gondio exagitandi, ac denique pellendi Mazarini maximam facultatem dedit. Nam ubi hic Gastonem docere vult de Gondii, ac Belfortii ambitiosis consiliis, quæ uti sibi feliciter eveniant, nihil pensi habeant perturbare omnia, & eò deducere, quò pridem summo cum rei publicæ periculo domi, forisque fuerint, postremò & quosdam ex Senatu eódem intendere ait, neque multùm abesse ab Britannorum consiliis, qui per Administri latus ipsum Carolum Regem petierint: se quidem illos tùm ab re publicâ amotum velle, cæterùm nec Gastoni fortè, nec Reginæ ipsi posthàc æquiores fore. Inter hæc Fairfacis, & Cromvelii nominibus illos omnes appellasse quidam dictitavêre, sceleratissimorum videlicet hominum, quos regiæ cædis in Britanniâ per juris speciem patratæ autores fuisse aiunt: eò denique evasit Mazarinus, uti se quod novisset, nihil commeritum diceret, quo Gastonis gratiâ, atque benevolentiâ indignior quàm antehàc haberetur, qui si porrò æquus esse vellet, nihil se ab cæteris quibusvis pertimescere, quò minùs porrò utilem Regi, Reginæ matri, atque rei publicæ navet operam.

Ubi Gasto domum redierat, quæ in Consilio Mazarinus dixerat, ea Gondio narravit ordiné, qui oblatam occasionem eorum quæ ille in Patres jactaverat, haud prætermittendam ratus, Gastoni persuadet, ut hæc Senatui ab se patefacta velit, quem in Mazarinum jam ita accendere facile sit, ut nisi eo non Aulâ modò, sed & Regni finibus pulso nusquàm conquiescat. Postquàm isthuc Gastoni satis placuit, porrò ut ne huic integrum esset ab suâ de Mazarino pellendo sententiâ discedere, Castronovanum Procancellarium, Neovillam Villaregium Equitum Tribunum, ac Regis pueritiæ Moderatorem, & Tellierum Quatuorvirum accersendos ait, qui ubi adfuêre, iis Gasto mandavit uti verbis suis Reginæ nuntiarent, sese nusquàm in Regiam, nedùm in Consilium iturum quamdiù eò adesset Mazarinus, in quem nonnulla atrocia dixit, dein conversus ad Villaregium sese sicuti Regi in omni Regno per hujus pueritiam Legatum jubere, ut hujus porrò curam gereret, atque hunc diligenter custodiret, in quo si esset offensum, id sciret capitis sui periculo factum iri. Id eo dicebatur, ut ne Rex abduceretur Urbe, nam multa simul, atque ingentia Gondius moliebatur. Castronovanus, atque alii mollire Gastonis animum, & ab hujuscemodi consiliis deterrere velle, quod cùm frustrà fecissent, ad Reginam iêre, uti quæ Gasto jusserat, ea renuntiarent, sed eadem hæc Castronovanus huic prædicere potuerat, qui videlicet de omni hac in Mazarinum fabricâ Gastoni, Rohanæ Mombasonæ, atque Gondio conscius esset.

1651. Intereà Mazarinus vix quidquam aut mitigando Gastonis ab Gondio in se concitato animo, aut quo adversùm hunc satis munitus foret, reperiebat. Jam de emittendis custodiâ viris Principibus consilium ceperat, sed uti satis spatii esset dubitabat, ad hanc rem, ita ut sibi saluti foret, conficiundam, quam si invitus facere videretur, nullâ in gratiâ habituri essent: dein ægrè adducebatur, ut hos dimitti vellet, ac ne id quidem satis placebat Gondio, qui hos modò ad Urbem adductos, & in potestate Gastonis esse voluisset. Ita solertiâ, atque astutiâ ambo inter se decertabant, sed disparibus opibus Mazarinus, qui haud satis caverat, uti Gasto in cujusvis alterius, quàm in Gondii potestate esset, qui prætereà Senatu, Populoque quàm æquissimis utebatur.

Igitur omnibus modis Mazarinus prolatare, ac producere Principum virorum negotium constituit: sese usquè percupidum esse dixerat horum custodiâ emittendorum, sed obstare Gastonem, cujus injussu rem tantam facere nequiret: nam id Gramontio nuper responderat postulanti ut ne diutiùs Condæum in custodiâ esse vellet, qui subitò ad Gastonem ierat, dixeratque in hujus manu esse, uti viri Principes emitterentur custodiâ, quandò ab Reginâ nihil moræ esset, id sibi dixisse Mazarinum, qui hujus animum pernosceret. Ibi verò Gasto in se item quidquam moræ esse negaverat, jusseratque Gramontium ad Reginam adire, atque id ipsi suis verbis dicere, quod post paulò Gasto in Consilio confirmaverat, objurgaveratque eâ de re Mazarinum, sicuti diuturnioris virorum Principum custodiæ invidiam in se rejicere vellet. Tùm hic Reginæ autor fuerat, uti Gramontium ad Gratiæ-portum mitteret, ac simul Lionnum, cum quibus unâ Goulasius Gastonis Scriba proficisceretur, dein is ipse huic rei moram attulerat, opperiens quid res, aut tempus adferret: postremò ubi id procellosum ex Gastonis iracundiâ esse sensit, tum demùm Gramontium ad Principes viros ire jubet, tantaque ejus in eo negotio aut properantia, aut astutia fuit, uti quas iis ferret conditiones, nullas dederit, pollicitus eas se continuò missurum: nam nonnulla huic spes reliqua erat per Reginæ cum Gastone colloquium hujus animum flectendi, & ab Gondii consiliis avertendi.

Igitur Reginam impulit, uti Castronovanum, Villaregium, & Tellierum iterùm ad Gastonem ire juberet, oratum ut in Regiam venire ne gravaretur, daretque id rei publicæ, uti de hac secum necessario maximè tempore Regina consultare posset. Sed Gondius talem Gastonis cum Reginâ collocutionem metuens ante providerat, ut ne ad hanc adduci se sineret. Itaque Castronovanus Reginæ perindè esse ait, si Gasto veniret in Regiam, aut hic eam ad se venire vellet, quæ nihil rei publicæ, aut concordiæ causâ abnuat: sed ne id quidem tùm Gastoni satis placuit. Venère ad hunc eâdem de causâ Cæsar Vindocinus, & Carolus Ellebovius, qui nihil magis ab eo impetravêre. Cùm tamen Gasto si Regina ultrò veniret ad se, vix colloquium effugere posse probè intelligeret, Belfortium, & Gondium accersit, ex quorum planè voluntate

luntate cum illâ ageret. Sed hæc consilium mutaverat, quod ob optimatum, & nobilium in Regiâ contrà quàm Mazarinus speraverat, frequentiam factum aiebant. In Reginæ vultu, atque oratione magna firmitas, securitasque erat, nequedùm ad Senatum mittere visum Diploma, quod de viris Principibus emittendis custodiâ perscriptum fuerat, missæ modò litteræ sunt, quibus ei rei mora adferebatur.

1651.

Intereà Gondius qui in pellendo Aulâ Mazarino omnem spem positam habebat, idque sibi maximè faciundum decreverat, in Senatum III. Non. Februarias venit, atque ubi Patres docuit Gastonem in suâ de viris Principibus sententiâ perseverare, quæ Mazarinus cum Gastone colloquendo Reginâ coràm dixerat, ea Patribus narravit. *Hos Regis potentiam imminutam velle, neque ab Britannorum consiliis longè abesse, sibi quidem primùm infensos, sed nec Gastoni, neque Reginæ ipsi æquiores futuros. Isthæc Gastonem falsa esse respondisse, neque in Senatu, aut Urbe quemquam esse alienum ab eâ quam Regi debeat fide, ac suam ea de re lubentem interpositurum: qui Mazarinum oderint, eos non Regem odisse, adversùm quem omnium summa caritas cum summa veneratione conjuncta sit: parceret igitur quod ad se unum pertineret, id cum Rege communicare velle, & tenerum hujus animum injustissimo in suos odio imbuere, quod hospite, atque advena in Galliæ perniciem nato dignum esset:* dein quæ Gasto ab Castronovano, Villaregio, ac Telliero Reginæ nuntiari jusserat, Senatum edocet.

Ad hæc immane quantùm cuncti exarserint, uti jam nemo omnium esset, quin pellendum Aulâ, regnoque Mazarinum dubitaret: duriùs sensêre quidam, conjiciundum in carcerem, alii trahendum in Senatum, uti de omni re publicâ ab se gestâ rationem redderet, postremò Senatus censuit, uti de hoc amovendo Reginæ mox supplicaretur, sicuti posteà videbimus. Post paulò Gasto in Senatum venit, quem ubi est ingressus, subitò nuntiatur adesse Rhodium in vestibulo Curiæ, qui uti sibi ab Rege litteras Senatui reddere copia sit, postulet. Continuò exclamavêre plerique, neque accipiundas, neque recitandas litteras, neque Rhodio potestatem faciundam: nuper decretum fuisse, ut ne hujusmodi litteræ ubi quid consultari cœptum esset, acciperentur, quæ conturbandis modò rebus scribantur, neque has aliâ causâ ab Mazarino missas. Contrà Molæus, paucique alii nitebantur, tantusque fuit altercantium rumor, uti res propiùs tumultum esset.

Gastonis modò præsentia Molæum attinuit, ut ne consurgeret, abscederetque, tanta Juniorum de persequendo negotio, sententiis dicendis, rejiciundisque litteris pertinacia erat, remque postremò tenuissent, ni Gasto moderandos Juvenum animos, atque ad se quidpiam attinere ratus, ut ne omnis Majestatis verecundia eorum mentibus excideret, & accipiundas, & recitandas litteras, & Senatum Rhodio dandum censuisset. Dein ubi hæ recitatæ, censuit item morem gerendum Regi, atque sicuti præcipiebat, mittendos qui audirent ea quæ vellet, juberetque: sed intereà autor fuit, ut ne Senatus Curiâ egrederetur, opperiens tametsi otiosus quid huic Rex nuntiari vellet, eo pacto & Re-

1651. gi, & officio satisfacturos: hæc sententia plena singularis prudentiæ visa, atque in eam omnes discesêre. Missi extemplò Molæus, atque alii Præsides, & Consiliarii ex Classibus, qui post meridiem modò rediêre.

Tùm Molæus sibi, atque aliis ab Castronovano Procancellario Regis, ac Reginæ verbis dictum ait, *Hanc resciviſſe quædam ab Gondio de Mazarino perperàm, & falsò Senatui renuntiata, quo in hunc Patrum animos commoveret: cæterùm Mazarinum nihil aliud in Consilio nuper dixiſſe, quàm quosdam ex eo Ordine non sibi modò, sed & regiæ potentiæ infensos, cui sæpiùs modum facere velint, & qui postquàm se ab republica amoverint, ne Gastoni quidem, atque Reginæ ipsi satis æqui futuri sint: si quid præterea Senatui renuntiatum sit, mera ad conflandam Mazarino invidiam Gondii commenta fuiſſe: dein Gastonem Reginæ significaſſe posthàc se regio Consilio non adfuturum, neque omnino in Regiam venturum, quamdiù Mazarinus in ea foret. Id eo gravius Reginæ eſſe, quod ipsa sibi conscia sit, cum Gastone quàm amicissimè, & summa cum fide egiſſe, neque hunc quidquam de omni republica celasse. Quod cùm ita sit, nihil arbitrari causæ eſſe, quamobrem Gasto diſſidium inter se, atque illam eſſe Senatui, populoque ostentare velit, quod ab Gondio machinatum Regina non dubitet, cui Gasto nimium fidei habeat. De viris Principibus emittendis custodia se cum eo sentire: sed id ut ex rei publicæ commodo fiat, atque alia omnia gerantur, neceſſe eſſe Gastonem in Consilium regium redire, neque ab se diſſidere, quod omnibus precibus ab eo postulet.* Postremò Molæus ait Castronovanum eadem sibi perscripta tradidisse, si quid fortè memoriæ vitio in dicendo prætermisisset, dein hæc paucis Reginam ipsam confirmasse, atque dixisse sibi non esse consilium Regem filium Urbe abducere, sed contrà si abesset, hunc se eâ tempestate reducturam.

Secundùm hæc Lomenius Brienna unus ex Quatuorviris ait Gastoni, Reginam impensiùs orare, ut ad se venire velit, hujusmodi res tunc cum maximè agi, dequibus hoc consulto opus sit. Gasto priusquàm respondeat recitandum id esse ait, quod Castronovanus Molæo scripto tradiderit, qui nihil aliud esse quàm quod ipse jam dixerat satis sciens, Gastonem orare, atque obtestari instititit, ut ad Reginam ire vellet, donec fatigatus, ac propè victus Molæi oratione, & precibus, postremò quod Senatus sibi autor esset, id se facturum recepit, neque recusare se, quin ad Reginam adeat, & reverentiâ, & obsequio, & studio, atque officio adductum, sed impediri metu, cujus haud levis causa sit: pergentem nihilo segniùs de eâ re Molæum, Belfortius interpellat, rogans an id satis tutò Gasto facere posset? ille affirmat posse, adjecitque Senatum fidem daturum: ad hanc vocem fit ab Junioribus clamor, ut qui ab Molæo dissentirent, neque eo deterritus est ab orando, obsecrandoque Gastone, ut in Regiam ire vellet, homo summâ gravitate, atque constantiâ, qui in Reginæ, atque Gastonis colloquio, ac concordiâ rei publicæ salutem positam præclarè intelligeret.

Sed qui id omni ope prohibere volebat Gondius, is Gastonem om-

nem eam rem Senatui permisisse ait, ex cujus sententiâ quid sibi faciundum foret, constitueret: hanc non unius, aut alterius, sed universi Ordinis esse, eo exquirendas singulorum sententias videri. Iterùm fit ab Junioribus clamor cum Gondio sentientibus, quo Molæus ubi se videt cogi denique, uti sententias rogaret, priùs tamen quod Castronovanus sibi scripto tradiderat, id recitandum curat, quod antehàc abnuerat: sed tum nihil occurrit aliud, quo tempus tereret, moramque rogandis sententiis adferret. At Gasto scripto recitato Briennæ ita locutus est, uti cui in Regiam ire consilium non esset. Dein Patribus ait: *Initium simultatis secum exercendæ Mazarinum fecisse, ex eo quod ante annum Aquitanici tumultûs sedandi causa Aquitaniam Spernonio abrogandam censuerat: auctam simultatem ex eadem sua ubi Rex profectionem in Aquitaniam adornabat sententia, quoniam eò copias abduci, nudarique Regni fines rei publicæ damno futurum providebat: dein quod ubi bellum in Aquitania geri cœptum fuerat, id conditionibus componi, quàm Burdigalensium excidio confici maluerat, uti copiæ in fines Belgium versùs subitò redirent: prætereà quod viros Principes Gratiæ-portum abduci invitus siverat: postremò quod & Senatum, & Gondium, & Belfortium, Mazarino permittere noluerat, prædicanti extrà se unum omnes cæteros qui sibi inimici forent, facile pessùm daturum: sed se unum ab Italici hominis fraude fore immunem quis dare fidem audeat? cui adeò sese haud rectè commissurum sentiat.*

Hanc Gastonis orationem Juniorum clamor est consecutus, sententias rogari jubentium. Molæus igitur Cognitorem, atque Actores regios si quid in rem præsentem Senatui dicendum habeant, proloqui jubet: ibi Talonus Actor regius neminem ait ambigere posse quin Mazarinus facessere debeat: de colloquio verò, atque Gastonis cum Reginâ concordiâ multis disseruit, docuitque in eâ rei publicæ salutem positam, atque adeò Gastonem obsecravit, atque obtestatus est, uti de eâ re omnium bonorum, atque ipsius quæ ejus fidem imploret rei publicæ precibus exorari se sineret, parceretque hanc onerare miseriis, quas ex Reginæ, atque hujus discordiâ eventuras cuncti provideant. Hæc magna vi, atque eloquentiâ dicta commovêre Gastonis animum suâpte naturâ ad bonum, quàm ad malum flecti faciliorem. Sed hunc obfirmaverat Gondius, præthereà Margarita uxor, atque ex priori uxore Anna Maria Ludovica filia, quas in Curiâ adfuisse in his quas lucernas vocant locis fama fuit.

Ambæ Mazarino infensæ erant, quod alteri Regem unam ex filiabus suis, alteri hanc ipsam uxorem ducturum seorsim promiserat, quo fiebat, ut alterutram fallere necesse esset: hæ igitur in curiâ adfuêre, uti Gastoni pudor esset, quæ domi receperat, ea in Senatu mutare. Tamen ubi hominis animum Taloni oratione commotum Molæus sensit, non omisit orare, atque obsecrare, uti cum Reginâ colloqui vellet. Sed non est ausus Gasto ab sententiâ discedere, cùm uxor, & filia, Gondius, Belfortius, atque alii testes adessent, quibus cautio fuerat, ut ne homo hûc, illûc impelli facilis ad tale colloquium cum Reginâ

1651. habendum adduci se sineret, scilicet qui probè meminissent quo pacto nuper de viris Principibus Gratiæ-portum abducendis Reginæ concessisset.

Itaque Molæus omni spe de colloquio abjectâ rogare sententias cœpit: hæ acerbæ propè omnes in Mazarinum fuêre, biduum dicendis consumptum, ac denique in Gastonis sententiam factum Senatus consultum est, ut ab Reginâ litteræ postularentur, quibus Rex juberet Principes viros carcere emitti, præterea Diploma, quo hos extrà noxam esse ediceret, postremò uti Mazarinum amoveret. Ad Reginam iêre eâ gratiâ Cognitor, atque Actores regii, quibus illa respondit, *De Principibus viris carcere emittendis se cum Senatu sentire, at cavendum videri, ut id sine rei publicæ detrimento fiat, cæterùm in hac administranda cujus consilio, atque opera utatur, suum judicium esse, quæ Regis filii per ejus pueritiam vices gerat, neque eam rem ad Senatum quidquam attinere: quamdiù igitur Mazarini opera bona, fidelisque Regi, atque rei publicæ foret, haud rectè se hunc amovere posse.*

Hæc ubi Senatui postridiè renuntiata, magnus est coortus rumor, indignantium rem tantam Cognitori modò, & Actoribus regiis mandatam, quam ab ipso Molæo, atque aliis ex Senatu factam oportuerit: corruptum fuisse quod Senatus decrevisset, Molæumque graviùs objurgabant, sicuti ex Aulæ, & Mazarini voluntate moram iis negotiis adferret: viros Principes Senatûs decreto absolvendos, quærendum in Mazarinum, ab quo tanta in rem publicam orta damna, & in Senatum injuriæ sint, neque priùs est sedatus rumor, quàm advertêre animum plerique, Gastonem quidpiam dicere conari, quod facto denique silentio fuit hujusmodi.

Jam se Majestatis reum in Regiâ haberi, quod Mazarinum amoveri, & Principes viros emitti carcere unà cum Senatu æquum censeat. Qui equitibus, & peditibus præsint, eos ad se venire, ac sibi dicto audientes esse prohibitos, ad quem quidquid domi, forisque belli gerendum, aut sustinendum sit, ex Ludovici XIII. fratris Edicto, & Senatûs Decreto pertineat. Idem Mercatorum Præfecto vetitum. Mazarinum Reginæ gratiâ fretum regnare, huic ab omnibus, ab Senatu, atque ab se ipso serviundum, aut ab Reginâ discordandum. Apud Paliiavium Mazarini clientem convenire complures cùm nobiles, tùm militares viros, qui huic Regis sub nomine sacramento dicant, scriptoque operam polliceantur. a *Islaboni, & Ruvignii qui Mazarino studeant, cohortes in Urbe esse: hunc ad suas partes unum quemque pertrahere, quem aut manu promptum, aut aliqua apud milites fide esse noverit: præterea è prima nobilitate, permultos, qui huic antehàc adversi fuerint, præmiis, donisque, cujus rei ex ærario maxima ipsi copia sit, corruptos, item pactionibus provinciarum, aut oppidorum, & arcium, quibus præficiantur, aut Sacerdotiorum, aut aliarum rerum: quæ omnia uni Reges antehàc benè de re publica meritis dono dare consueverant, Mazarinus autem ab hujus principatûs initio venum dederit, at tunc operam adversùm se Regis Patruum, atque adversùm Senatum pollicentibus longe pejori mercede, quàm pecunia, tamen sicuti dono det, omnium rerum in Regia, atque in re publica arbiter.*

a Le Comte de l'Isslebonne, fils du Duc d'Elbœuf.
De Ruvigny.

1651.

Continuò clamitare juniores, ac Mercatorum Præfectum vocari jubere: obstabat Molæus, aut tergiversabatur: sed tantâ contentione est ab iis actum, uti postremò Senatûs verbis hunc accersi oportuerit. Intereà sententiæ rogari cœptæ, quæ sicuti duriores de absolvendis viris Principibus absque regio Diplomate, atque atrociores quàm antehàc in Mazarinum ab universis per tumultum jactatæ fuerant, ita ab singulis haud minùs acerbæ tùm dictæ sunt. Sed cuncti Gastonis autoritatem denique secuti, qui priori decreto standum censuit, in hujus sententiam discessêre: additum modò, ut huic, quod & rei publicæ, & Senatui juxtà consultum vellet, gratiæ agerentur, Molæus, atque alii de more ad Regem, atque Reginam matrem adirent, certiores facturi quid Senatus sentiret. Id tunc cum maximè fieri placebat, sed Molæus uti diei tempus erat, vereri se ait, ut ne ad meditandam orationem satis hujus superesset: ita res in crastinum dilata, ac sic denique palàm fuit, hunc quid postridiè futurum esset, Reginæ conscium fuisse.

Ante biduum plerique nobiles qui ad Urbem erant Mazarino infensi, quod quæ sibi singuli expetiverant, ea ex sententiâ non erant adepti, apud Carolum *a* Vetusvillam Marchionem frequentes convenerant: hunc quem summam Quæsturam expetisse suprà memoravimus, ex repulsâ dolor accendebat, uti res novas cuperet, atque alium alia impellebat causa, more hominum, ac maximè nostratium, queis suæ res nunquam satis placuêre. Fuêre qui ita existimarent Gondium iis autorem fuisse, uti convenirent, atque unà quid optimum factu esset, consultarent. *Mazarinum ipsis æquè, ac Senatui hostem esse: si de hoc pellendo cum Gastone, & Senatu, præterea de viris Principibus emittendis custodiâ consentirent, rem publicam incolumem, atque florentem tot virorum Principum virtute fultam, singulis sua præmia fore.* Igitur hi Gastonis partes sequi decrevêre, quod ubi Regina rescivit, atque alia multa Gondium agitare, metuens uti Regem filium Gasto habere vellet in potestate, aut Mazarinum comprehendere in ipsâ Regiâ, centurias sex, præter eas quæ ad Regiæ fores in statione esse solent, accersi jussit.

a Le Marquis de la Vieuville.

Sed Gasto miserat ad Spernonium, & Schombergium quorum alter omnibus Gallis, alter omnibus Helvetiis peditibus præest, qui suis verbis juberet, eos sibi dicto audientes esse, cui videlicet toto in regno per Regis pueritiam res omnis militaris esset permissa: sed hi se Gastoni quæ æquum esset, ea obsecuturos, cæterùm Regi, atque Reginæ matri sicuti debeant, fideles fore respondêre. Eo Gasto apud Senatum expostulaverat multos abnuere imperia sua, atque parere Mazarino, graviterque se ferre ostenderat, quod Regina Mercatorum Præfectum ad eum adire injussu suo vetuerat: sed Patres uti Gastoni morem gererent, decrevêre uti cuncti quibus aliqua rei militaris cura esset, quin & ipse Mercatorum Præfectus, cui & hæc cura in Urbe sit, Tribuni, centurionesque urbanæ militiæ Gastoni dicto audientes essent, neque quod ad bellum attineret quidquam, nisi hujus voluntate fieret. Secundùm hæc gratiæ ab Molæo Senatûs verbis actæ Gastoni,

1651. quod tam egregiè rem publicam capesseret, viris Principibus emittendis custodiâ studeret, atque huic Ordini sese amicissimum ostenderet. Quod quidem apud Gastonis ædes factum iri Senatus decreverat, sed is ut eâ causâ ad se mitterent, nihil opus esse dixerat, cui nota esset optima ergà se Senatûs voluntas. Ita Molæus in ipsâ Curiâ hoc officio extemplò functus est: cui Gasto benignè, atque comiter respondit, perpetuam huic Ordini amicitiam, fidem, & gratiam pollicitus.

Eâ ipsâ die quâ hæc in Senatu agebantur, qui apud Vetusvillam convenerant ante biduum Nobiles, ii apud Nemorosium iterùm convenêre, atque eumdem hunc Vetusvillam, & Carolum *a* Escoblellum Surdium Marchionem, qui sibi sicut in Regni Comitiis fieri solet, præessent (Præsides appellant) delegêre. Fuerat & Surdio per Richelii tempora habendæ summæ Quæsturæ studium ingens, quamobrem huic sese haud satis dignam in re ipsius familiari procurandâ operam dederat. Sed Nobiles negotium dedêre Comiti *b* Flisco, è Fliscorum apud Genuenses gente, Fiescum apud nos hunc appellant, ut ad Episcopos, aliosque ex Ordine Ecclesiastico, qui multi ad Urbem erant, atque voluntate Regis Ordinis sui Comitiâ habebant, adiret, atque his quid Nobilibus esset consilii, aperiret, postularetque ut utrumque Ordinem de viris Principibus emittendis custodiâ conjunctum vellent, atque in eo Gastonis autoritatem sequerentur.

a Le Marquis de Sourdis, d'Escoubleau.

b Le Comte de Fiesque.

Postquàm Gasto exierat Curiâ, Castronovanus ad eum venit, conatusque porrò est huic persuadere, uti se ad colloquium quod Regina tantoperè flagitabat, adduci denique sineret. *Quod id se satis tutò facere posse neget, nihil esse, neque quemquam omnium fallere, id ab eo adsimulari: si æqua in colloquio Regina postulet, an hunc vereri, ut iis assentiundum sit? certè quæ non fuerint ejusmodi, ea abnuere in ejus potestate futurum.* Sed is sibi diffidens porrò colloquium effugit, atque Castronovanum dimisit, qui abiens rogare ait Reginam, uti postridiè ne maturaret in Curiam ire, intereà loci quidpiam fortè eventurum, quo ipsi Reginam morem gerere, ac satisfacere velle cognoscat.

Castronovanum, atque Rohanam Mombasonam, inter quos mirificè convenire suprà diximus, Mazarino autores fuisse ferunt, uti tempori cederet, atque ab Aulâ tantisper abscederet. *Id ubi factum foret, Gastonem ultrò ad Reginam venturum, brevîque inter eos, quæ homini facilitas sit, omnia conventura: quod si uti sperarent, eveniret, melius dubio procul futurum, uti Mazarinus cum bonâ Gastonis gratiâ in Aulam mox redeat, quàm tunc cum malâ, summoque & suo, & rei publicæ periculo manere conetur: nam & Gastonem, & Senatum nihil omnium prætermissuros, quo illum abire cogant, ac Senatûs Decretis spem omnem reditûs præcîdant, quin & fortasse tristiora decreturos: at si sponte ipse discedat quieturos: sin Regina de ejus reditu ab Gastone impetrare nequeat, illius in manu fore, Regem filium Urbe abducere, & quò ipsa voluerit commorari, atque eò ipsum accersere, qui in Aulâ tum tutò versetur, intereà dùm hæ turbæ ad Urbem silescant.*

Probatum id consilium Mazarino, quando rectius nihil occurrebat,

ac tametsi intelligeret fraudem, tamen id æqui, bonique se consulere simulavit, nam ita ipsi tempus erat, uti cum nemine inimicitias exercere vellet: sed hæc ab Castronovano, atque Rohanâ Mombasonâ dicta parvi pendebat, Reginæ animus ergà se ut esset, satis certus, quod ipsi multo maximùm erat. Igitur cum hâc diù, multúmque collocutus, & constitutâ in proximam noctem profectione discedit: dein ubi hujus tempus advenit, rursùs ad Reginam adiit, paucisque verbis, *Quando* inquit, *horum exemplo, quorum opera Regibus fortis, fidelisque fuit, multorum invidiâ, atque odio premor, atque hi Gastonem Regis patruum impulêre, uti se consiliis quæ de re publicâ habentur, adfuturum neget, si his me Regina porrò adesse velit, pacis, & concordiæ causâ quæ in regiâ familiâ perpetua esse debet, discedo lubens: sed quoquò terrarum agitare contigerit, neque operæ, neque fortunis, neque vitæ ipsi parcere certum est, quo erga te Regina, Regemque filium, & Galliam memorem me, & gratum præstem.* Ad hæc Regina benignè, ac breviter respondit, quæ ejus in Regem filium, atque in se, Galliamque merita sint, ea nullam oblivionem ex animo suo deleturam, dein valere jussit: hæc palàm, ac publicè inter ambos commutata verba, nam antehàc secretò convenerat, quid utrimque agendum esset, & quo pacto alter alterius de singulis rebus sententiam mox pernosceret. De secundâ vigiliâ per Regiæ posticum Mazarinus tribus omninò comitantibus egressus ad Urbis quæ proxima est, portam pervenit, dein Germanifanum contendit: qui abeuntem prosequerentur amici haud procul opperiebantur, eo numero, qui raro iis adesse solet, quibus spes omnis gratiæ, atque potentiæ adempta est.

1651.

Postridiè manè Lomenius Brienna ad Gastonem venit, nuntiatum abscessisse Mazarinum, id illi Reginam obsecutam, ut ne obstaret ampliùs quidquam, quo minùs ad eam veniret de re publicâ sicuti necesse videatur, consultatum: dein Gasto iit in Curiam, narravitque id Patribus, addiditque quid super eo discessu porrò faciundum esset, consultandum videri: nam Mazarinum haud longiùs Germani-fano abesse, complures è primâ nobilitate abeuntem prosecutos, atque etiam tùm cum eo esse, quæ omnia dolum, ac fraudem ostentent. Juniores continuò exclamant, pellendum finibus hominem, hostem judicandum, ut ne usquàm redeat, providendum, postremò dicendas sententias esse. Molæus sicuti antehàc Gastonem hortari, ut ad Reginam adire velit, *Pulso Mazarino quod Regina honoris ejus causa fecerit, cætera hujus autoritati prona esse, ab hoc congressu pendere domi, forisque pacem, quam quovis pretio comparasse neminem usquàm pœnituit.* Sed obstrepebant huic juniores, Senatûsque decretum faciundum clamitabant hujus exemplo, quod anno CIↃ. IↃC. XVII. factum fuerat. Cogneuxius Præses eadem fermè quæ Molæus aiebat, *Rem magnam ab Regina factam, gratias magis agendas videri, quam decernendum quidquam: ex hujus cum Gastone colloquio cætera speranda.*

Tanta erat inter eos qui de colloquio, aut secùs sentirent, altercatio, aut contentio, uti res propiùs tumultum esset, postremò sententias ro-

1651. gare coactus est Molæus, quæ nusquàm acerbiùs dictæ in Mazarinum sunt. More hominum, qui quos in proclivi esse sensêre, eos lubentes uti præcipitent, impellunt. Quidam omnes extraneos regno pellendos, quidam ab re omni publicâ, alii ab Consilio regio modò arcendos censebant, idem alii de Cardinalibus, aut omninò de Ecclesiasticis, alii ut ne Regibus sese, atque adeò rem publicam uni permittere fas esset. Sed tantos impetus inhibuit Gasto, censuitque de Mazarino pulso gratias Reginæ agendas: ut illum Regni finibus abscedere, viros Principes carcere emitti jubeat, huic supplicandum, eâ gratiâ quæ scribi, aut fieri opus sit, ea uti statim fiant, Diploma ad Senatum mittat, quo extraneos omnes, tametsi civitate donatos, & qui alteri quàm Regi jurejurando fidem obligaverint, in Consilium regium admitti non posse Rex edicat: in hanc sententiam Senatûs decretum fit, Molæus, aliique ad Reginam hæc adferentes adeunt.

Ubi quæ ab Senatu jussi fuerant, exposuêre, Regina ait se Castronovanum Procancellarium opperiri, quem ad Gastonem miserit oratum denuò, ut ad se venire vellet, aut se ad eum venire pateretur. Sed is utrumque abnuerat, donec Regina cognitis iis quæ Senatus de Mazarino, & viris Principibus censuerat, huic morem gerere vellet, ac de his emittendis custodiâ Gratiæ-portum litteræ regiæ missæ forent. Quo nuntiato Regina Molæo, atque aliis qui ex Senatu aderant, *Quando* inquit, *in re tanta Gasto juvare me consilio gravatur, alios me consulere æquum est, scilicet Proceres Regni qui ad Urbem sunt, hi ubi quid sentiant, rescivero, tum Senatui quid Rex velit, jubeatque edicam.*

Continuò vocati in Regiam Proceres sunt, viri videlicet Principes, Duces, Franciæ Pares, Equitum Tribuni, quos Franciæ Marescallos appellant: hi Reginæ cum his quos in consilium de re publicâ adhibere solet, præsto fuêre, qui omnes Gastonem orandum, ut in Regiam veniret cum Reginâ consultatum, atque exorandum si quâ fieri posset, censuêre. Iêre eâ gratiâ ad eum Vindocinus, Ellebovius, Spernonius, atque alii, qui tametsi multa, eaque gravia adferrent, quamobrem Reginæ id obsequi deberet, neque ipse planè alienus ab hâc sententiâ videretur, qui videlicet quod optimum factu esset satis intelligeret, tamen uxoris, & filiæ, prætereà Gondii qui obstabant, neque ab ejus latere usquàm discedebant, verecundiâ, in primâ sententiâ perstitit. Animi nutantis, atque incerti indicium fuit, quod Ellebovio urgenti acriùs, ut exorari se sineret, rationesque in eam rem gravissimas adducenti, more hominum qui se omnibus rebus circumclusos sentiunt, nec quâ evadant satis sciunt, succensuit vehementer, hominem objurgans, quod tametsi sua in hunc merita magna essent, prætereà affinitas intercederet, tamen ab Mazarini staret partibus, has non ex bono, honestoque, sed ex commodo mutare solitus, levem, inconstantem, transfugam, Mazarini satellitem appellando.

Dum hæc in Aulâ geruntur, Molæus quæ sibi Regina respondisset, ea Senatui renuntiat: sed quoniam Regina cunctari videbatur, accersi-

tasque

tasque copias fama erat, ab Mazarino ad Aulam nuntios cursitare, nec quidquam etiamtùm nisi ex hujus fieri sententiâ, postquàm Juniores more suo multa per tumultum dixerant, exquisitis singulorum sententiis, decretum uti Cognitor, atque Actores regii maturarent ad Reginam ire, emittendisque sicuti Senatus censuerat, custodiâ Principibus viris litteras regias ad Barem postularent, præthereà Diploma regium, quo Rex eos extrà noxam esse ediceret, alterum quo Mazarinus, item propinqui ejus omnes, ac propinquæ Galliæ finibus decedere juberentur, ac tertium denique de extraneis etiam civitate donatis, & qui alteri quàm Regi jurejurando fidem obligassent, regio Consilio arcendis.

1651.

Cognitor, atque Actores regii maturè Senatûs jussa exequuntur, Regina partim ipsa per sese, cæterùm per Procancellarium respondet, *Sibi certum esse viros Principes emittere custodiâ, cupere tamen priùs cum Gastone colloqui, ut id ex utriusque sententiâ, atque ex re publicâ fiat: sin colloquium abnuere pertendat, se Procancellarium ad hunc missuram, ac statim posteà daturam ad Barem litteras. De Mazarino hunc haud quaquàm rediturum abiisse ait, præthereà Mancinum sororis filium, ac sororum filias postridiè abituras.* Hæc Senatui renuntiata Junioribus haud satis placuêre porrò suspicantibus Reginam, & Mazarini, & virorum Principum negotio quas posset, adferre moras: & quanquàm Molæus diem hanc modò opperiundum suaderet, donec Regina per Procancellarium cum Gastone egisset, tamen Juniorum strepitu factum, uti sententias rogare cogeretur: postremò decretum fit. Quoniam Regina Cognitori, atque Actoribus regiis dixerit Mazarinum absque ullâ reditûs spe abiisse, placere ut id ratum, firmumque sit, præthereà ut hic, atque omnes propinqui, & clientes qui cives non sint, in diebus proximis quindecim regno, atque omnibus quæ in Regis ditione sint, regionibus abscedant, qui secùs faxint, aut quacúmque de causâ redierint, in eos jure agatur, atque intereà multitudini per urbes, atque agros, ut eos invadat, copiam fore.

De viris Principibus actum inter Gastonem, & Procancellarium, datæque ab Rege, & Gastone ad Barem litteræ, ut hos dimitteret, atque eâ causâ ad Gratiæ-portum profecti Phelipæus Vriliera unus ex Quatuorviris, præthereà Rupifocaldus, Arnaldus, & Viola Condæi clientes: Vriliera conditiones de quibus cum Gastone, & Condæi clientibus convenerat, laturus erat, quas Condæus, Contius, & Longavilla acciperent. At Mazarinus uti suam adhuc & gratiam, & potentiam ostentaret, cum trecentorum equitum præsidio, magnoque nobilium comitatu iter per Normanniam habebat, quo Vrilieram, atque alios anteiret, viros Principes custodiâ emissurus: quod quanquàm ipsi, atque alii omnes hunc invitum facere satis scirent, tamen in posterum id sibi non nihil profuturum existimabat: certè in præsentiâ argumentô erat, huic cum Reginâ convenire, neque diutiùs quàm opus ad sedandos animorum motus foret, absuturum. Gondium ferunt ut hanc illi spem præcideret, Gastonem impellere voluisse, uti Regem in ædes

1651. ſuas abduceret, quo hic cum ipſo Gaſtone in ſuâ poteſtate eſſet, atque adeò rem publicam vice Mazarini adminiſtraret: eo rumorem ſparſiſſe, Reginam abducturam ab Urbe Regem filium, quo illi invidiam conflaret, Senatuique, ac Populo perſuaderet rectiùs hunc apud Gaſtonem futurum. Ut huic conſilio Regina occurreret, optimum factu judicavit Mercatorum Præfectum accerſere, cui dejeravit perſanctè nihil ab ſe initum conſilii de abducendo ab Urbe Rege filio, atque ut id certius eſſet omnibus, ſibi probari ait, ut ad portas Urbis cuſtodiæ agerentur, non ab multitudine imperitâ, quam id temporis armatam eſſe periculoſum foret, ſed ab bonis civibus, ac maximè patribus familias, quibus res publica curæ ſit: quidam id Rohanam Mombaſonam, & Caſtronovanum Reginæ autores fuiſſe aiebant, ut ne poſthàc Regem filium ex voluntate Mazarini abducere poſſet.

Sed hic intereà multum itineris ad Gratiæ-portum anteceperat: quò ubi advenit, arcem ingreſſus Reginæ verbis Condæo, Contio, & Longavillæ rem lætiſſimam nuntiat, ſcilicet hanc eos emiſſos cuſtodiâ velle, dein cibum capiunt unà, pauciſque commutatis inter ſe verbis Condæus, atque alii conſcendunt rhedam, atque ita ab Mazarino diſcedunt, uti qui ſe magnam huic de liberatione ſuâ gratiam debere minimè crederent, tametſi primus ipſis objicere tantum gaudium ſtuduiſſet. Poſt paulò in Vrilieram, ac cæteros qui unà veniebant, incidêre, qui admirati ſe quod facere juſſi erant, alterius diligentiâ præventos, tamen re ipsâ quoquo modo facta eſſet, læti Condæo, atque aliis gratulantur. Fuêre qui Mazarinum feſtinaſſe nimiùm, atque in eo offendiſſe dictitarent: nam Vrilieram Condæo ferre debuiſſe de re publicâ conditiones, quas liberationis ſuæ ſtudio cupidiſſimè accepturus fuerat. Sed eventus docuit, id vix ſatis utile futurum fuiſſe, neque quemquam quæ data ſit in vinculis fides, eâ ſe teneri credere. Regina planè invita Vrilieram miſerat ad Principes viros eximendos cuſtodiâ, cum quo Rupifocaldus, atque alii ierant: ſed clàm ſcripſerat ad Mazarinum, ſi Principes viros ab Gratiæ-portu vellet aliò abducere, idque ad rem publicam pertinere judicaret, per Regem, ac per ſe licere, quin & Rupifocaldum comprehendere ſi opus foret, ac denique alia omnia pro re publicâ, ac pro fide ſuâ agere: at maluit Principes viros dimittere, atque ipſe abire, cùm eò Gondii operâ, Rohanæ Mombaſonæ, atque Caſtronovani fraude res inclinata eſſet.

Sed Condæus, atque Contius frater, & Longavilla Lutetiam Pariſiorum advenêre denique. Obviam prodiit ipſe Gaſto, qui pridiè modò in Regiam redierat, & cum Reginâ collocutus fuerat. Ad hanc primùm, Regemque filium viri Principes adiêre, dein cum Gaſtone cœnavêre. Aderant & hujus, & Condæi plerique clientes, atque amici, lætique convivium celebrabant, inter quos Belfortius, & Gondius fuêre. Ubi pluſculum ebibitum eſt vini, ibi verò Regi primùm benè precati Mazarino multis modis maledixêre, parem ſicuti aiebant, gratiam referentes, qui Rege coràm in ſimili convivio prolixè antehàc

Funditoribus maledixisset. Qui res novas in Urbe moliebantur, faciebantve, eos in Aulâ Funditores appellabant, quoniam è plebe pueri ad alveum Sequanæ ubi per æstatem arescere cœpit, magnaque in eo ut ferè fit, minutorum saxorum copia est, fundis inter se decertare solent, ad exemplum eorum virtutem adversariorum per jocum, & contemptum æstimantes. Sed Gasto, atque Condæus posthàc sese Funditoribus duces præbuêre, atque inde multa mala in rem publicam orta, quam Gondius pulso Mazarino se posthàc per Gastonis, & Condæi gratiam gesturum est arbitratus. At Senatui longè alia mens erat, huic enim cavendum videbatur, ut ne cujusquam in Aulâ potentia cresceret, tædebatque hujus quam Richelius pridem, Mazarinus nuper habuerant, quoniam qui gratiâ apud Reges valent, hos sicuti par est, quàm potentissimos volunt, atque id plerumque causâ suâ, quo & ipsi regiâ utantur, aut abutantur potentiâ, prætereà Senatum Regis injussu rei publicæ quidquam attingere posse negant, aut alias hujus Ordinis partes esse, quàm uti de vitâ, fortunisque civium quod certè maximum est, causâ cognitâ judicium ferant.

1651.

Igitur ubi in Curiam Regis Diploma quo omnes extranei etiam civitate donati ab regio Consilio arcebantur, allatum est, placuit Cardinales singillatim nominari, tametsi cives forent, quoniam Pontifici jusjurandum pollicentur. Sed id planè vanum fuisse videtur, nam Cardinales id Regis voluntate faciunt, neque horum jusjurandum in Regem est, aut in rem publicam: prætereà decreto Regem prohibere, ut ne huic, aut illi fidem habeat, neu hujus operâ, aut consilio in re publicâ gerendâ utatur, Senatum quis posse credat? aut quod cæteris hominibus liberum sit, id uni Regi liberum non esse? Sed hæc iniquitate temporum, & partium vitio contracta sicuti pleraque alia, haud posteà rata fuêre. Gondio ægrè erat arceri ab omnis rei publicæ administratione Cardinales, scilicet qui hunc sibi honorem expetebat, atque se eo fretum ingentia, ac multo majora Richelio, atque Mazarino facturum sperabat: hi enim omnis rei publicæ administrationem sicuti quemdam Magistratum qui unis posthàc Cardinalibus proprius foret, habuisse videbantur. Inter hæc Rex Condæum, Contium, & Longavillam edicit extrà noxam esse, de qua re Diploma lætissimis Patrum animis promulgatum in Curiâ, atque in acta Senatûs relatum est.

In Urbe sicuti suprà memoravimus, & Ecclesiastici, & Nobiles, quin & ex Ordine plebeio conveniebant certis locis complures, in Comitiorum Regni speciem. Eam rem Gastonis voluntate fieri, atque hujus autorem fuisse Gondium aiebant, qui id usui futurum judicaverat, quo Mazarinus viros Principes custodiâ emittere cogeretur. Sed cùm jam emissi essent, neque Senatui usquàm antehàc Regni Comitia haberi satis placuisset, nec denique fas esse censebat, hujuscemodi conventicula Ecclesiasticorum, Nobilium, ac plebeiorum haberi, hæc planè vetuit, sed magis Regina diremit, factâ brevî Ecclesiasticis, atque Nobilibus Comitiorum voluntate Regis habendorum spe, quod tamen frustrà fuit:

1651. quoniam ex hujuſcemodi Comitiis majores in re publicâ turbæ futuræ videbantur. Fuêre tamen in Senatu quibus Nobilium conventus probarentur, Bruſſello ſcilicet omnium quæ peſſima eâ tempeſtate in re publicâ fierent, aut autori, aut fautori acerrimo, atque his qui cum eo ſentiebant.

Patres magnoperè ſoliciti erant de eo Diplomate, quo Cardinales Conſilio regio arcebantur, quoniam nondum ad Senatum mittebatur, nam huic interceſſerat Eccleſiaſticus Ordo, ac ſuper eâ re gravem ad Regem Georgius *a* Aubuſſonus Foliadæus Eberodunenſis Archiepiſcopus habuerat orationem, docueratque: *Eccleſiaſticum Ordinem in Galliâ ex tribus quibus Reſpublica conſtet, primum eſſe. Huic injuriam fieri, ſi qui in eo ſint, iis ea neceſſitudo imponatur, uti Cardinalatum abnuant, aut ab omni re publicâ domi gerendâ procul ſint: æquè domi, imò magis quàm foris ſuam rei publicæ debere operam, neque eſſe quidquam, quo hanc præſtare ubi Cardinales fuerint, prohibeantur. Quod jusjurandum Cardinales Pontifici polliceantur, id nihil obſtare fidei, qua Regi, ac patriæ priùs obligati ſint. De hoſpitibus, adveniſque quod in rem publicam videretur, Rex ediceret, ac Senatus decerneret, cives autem domi ab omni re publica arceri ubi Cardinales creati forent, atque perindè ac peregrinos haberi durum, inſolitum, neque ſatis æquum videri. Quæ objectentur Richelio, ac Mazarino, & quæ in re publica dicantur offendiſſe, ea nihil ad Cardinalatum quem geſſerint pertinuiſſe, atque eadem fuiſſe quæ in alios qui gratia apud Reges valuerint, jactata fuiſſent, tametſi Cardinales non eſſent.* Cæterùm Gaſto autore Gondio ad quem ea res pertinebat maximè, Senatui dixit Aubuſſoni orationem Regem, atque Reginam, dein ſe, atque alios omnes qui Regi aderant in Conſilio, permoviſſe, ut ne de Cardinalibus Gallis, ſicuti de peregrinis idem ediceret, ac Eccleſiaſticum Ordinem abalienaret.

a D'Aubuſſon de la Feüillade, Archeveſque d'Embrun.

Contrà Molæus qui ambitioſis Gondii conſiliis adverſus erat, *Aubuſſonum* ait, *pluſquàm Eccleſiaſticus Ordo in Gallia velle debeat, poſtulaſſe: nam hunc Archiepiſcopis, Epiſcopiſque, & his qui alia in Gallia ſacerdotia obtineant, conſtare, qui ſi Cardinales fiant, tum ad Eccleſiaſticum Romæ Ordinem pertineant, atque adeò neceſſarium videri, ut eò ſe conferant: non uſui eſſe rem Romanam, Gallicamque ab iiſdem adminiſtrari, cùm diverſæ, & quandòque adverſæ inter ſe utriuſque rationes ſint.* Poſteà vicit ea ſententia, quæ Cardinales etiam cives ab regio Conſilio amovebat, priſtino in Richelium, ac recenti in Mazarinum odio, quo permoti Patres in hanc ſententiam Diploma ab Rege flagitavêre: prætereà Gondium eadem moliri ſentiebant, ac majora, & intolerabiliora, ſi Cardinalis foret, remque publicam tractaret, deſignaturum providebant: poſtremò Gondio aucto nihil opus eſſe plerique omnes cenſebant, ac fruſtrà Mazarinum ſi is in hujus locum ſuffectus foret, pulſum arbitrabantur.

Poſtquàm Mazarinus viros Principes emiſerat cuſtodiâ, tantiſper apud Gratiæ-portum commoratus eſt, incertus quónam extrà Regni fines abſcederet, neque omni abjectâ ſpe reſtitandi quopiam, ſicuti apud Sedanum, quod in Regni finibus eſſe negant, ſejunctum videlicet ab his

1651.

oppidum. Sed ubi Reginam eâ de re per litteras consuluit, hæc planè omnibus qui in Regis ditione essent, finibus discedendum rescripsit, metuens videlicet si quopiam restitaret, ut eâ causâ factiosi sibi magis adversarentur, persuaderentque Senatui, ac Populo Regem ad Gastonem patruum abduci debere, quo in hunc omnis rei publicæ cura recideret. Igitur Mazarinus ab Gratiæ-portu profectus ad Regni fines iter intendit, ubique præterquàm apud Abbatis-villam benignè, atque honorificè acceptus, hæc una exclusit hominem, coëgitque Phrudim amnem aliò scaphis transire, uti Durlânum peteret, cui Bar Præfectus est.

Hic, atque prætereà *a* Hocquincurius Equitum Tribunus qui Peronæ, Navaillius qui Bapalmæ, Broglius qui Bassææ, Schulembergus Montejocus qui Fano-Spiritûs Ruæ, *b* Faber qui Sedano, Montacutus qui Rupi Regiæ, Ralla qui Rhetelio Præfecti sunt, omnem operam exhibuêre Mazarino, quo hunc in Aulam reducerent, parati eâ causâ copiarum partem deducere præsidiis, atque alias conscribere, usquè ad decem armatorum millia. Hispani ipsi omnem huic bonorum quæ in Galliâ haberet, jacturam se sarcituros, atque annua centum librarum millia daturos pollicebantur, si ad suas transire partes vellet. Sed hæc omnia abnuisse fertur, qui videlicet in Reginæ benevolentiâ, cui tam egregiam in re publicâ dederat operam, & in rerum quæ frequens apud nos est, vicissitudine spem reditûs positam habebat. Ubi Sedanum advenit, ibi tantisper commoratus est, periculum faciens utrùm id diutiùs per inimicos liceret: sed uti longiùs abiret voluêre, mosque his gerendus fuit.

a Le Marêchal d'Hocquincour. De Navaille. Broglio. Schulemberg, de Mont-de-jeu. *b* De Faber. Montaigu. Le Ralle.

Igitur factâ ab Leopoldo potestate, per Hispanorum in Belgio fines Coloniam Agrippinam proficiscitur, atque haud procul urbe apud Brullum Rus Coloniensis Septemviri nobile agitavit. Quacúmque iter habuit nihil honoris in tantum virum prætermissum est, quo palàm esset, quanti hunc Hispani facerent. Comitabatur Antonius Pimentellus missus ab Leopoldo, qui tametsi Belgium obtinet, nihil tamen in omni provinciâ nisi consilio, judicioque Fuensaldanii Comitis facit, hic verò de omni re publicâ maximam habet Pimentello fidem. Eo Mazarinus adductus est, ut huic de Pace inter ambos Reges sanciundâ mentionem injiceret, si fortè tum de hâc secùm agere Hispanis consilium foret: quâ de re ab Pimentello certior factus Fuensaldanius haud exiguam hujus conficiundæ spem dedit, cujus & ab Hispaniæ Rege facta potestas est, & utrimque per fidos interpretes latæ conditiones sunt.

Sed tum primùm Hispanos spes cepit, fore uti Condæum ad suas adducerent partes, atque ex hujus virtute credidêre ingentia sibi, sicuti antehàc nobis, eventura. Cum his Condæam, atque Turenam antehàc de Principibus viris custodiâ educendis fœdus iniisse diximus, quod ubi factum ex sententiâ esset, hi vicissim per fœderis conditiones daturi operam erant, uti pax inter ambos Reges quàm æquissimis legibus sanciretur. Condæa ubi Condæus, & Contius fratres, atque Longavilla vir ad Urbem redierant, eódem & ipsa Regis, atque Reginæ

1651. matris voluntate rediit, cui discedenti Hispani redegêre ad memoriam quid ab viris Principibus ex nupero fœdere sibi sperandum existimarent, quod uti præstarent, Condæam non dubitabant effecturam. Sed ad rem pertinebat Hispanos pacis studium simulare, quod ipsa ad Regem, atque Reginam veniens perferret. Id verò tametsi Regina illos planè fingere satis scibat, uti tamen Condææ, Turenæ, atque ipsorum virorum Principum fidem liberaret, ac prætereà sponte suâ satis ad pacem propensa Croissium, cui confidebant maximè, Satenaïum mittit, qui de tempore, loco, ac cæteris omnibus, de quibus convenire necesse erat, priusquàm de conditionibus pacis ageretur, cum Hispanis colloqueretur.

Sed hi sicut antehàc, dixêre Croissio Leopoldum cum Gastone absque Pacificatorum operâ agere velle, quod & per Gabrielem Toletanum vicissim Lutetiam Parisiorum missum Reginam Leopoldus edocuit, atque de loco agendæ rei convênit, Peronam inter, & Cameracum, quò Gasto, & cum eo Longavilla, Molæus, ac Servianus ituri erant. Sed Hispani denique ubi se omnibus rebus circumcludi vident, eamdem quidem Leopoldo, quàm antehàc de pace cum Gastone agendi facultatem esse dixêre, sed multa posteà evenisse, de quibus sibi consulto Philippo Rege suo opus sit, quamobrem postulare, ut ad hunc mittere quempiam per Galliæ fines liceat. Hæc tergiversatio palàm fecit, nihil Hispanis de pace sanciundâ consilii esse, sed magnam magis in alendis, ac fovendis apud nos turbis spem ipsis sitam: cujus rei gratiâ in Hispaniam mittere vellent.

Quamvis enim Condæa ab his edocta pacis studium ostentaret, quæ adeò domi, forisque futura videbatur, tamen & ipsa, & Hispani longè alia volvebant animo, ac pro pace bellum tunc cum maximè moliebantur, quod nobis civile simul, & externum foret. Nihilò minùs Regina sibi pacem cordi esse, neque per se stare, quin subitò sanciretur, palàm omnes esse voluit: ita enim rem eò deducebat, uti viris Principibus fidem suam liberare copia esset, quam Hispanis per Condæam, & Turenam de his ad habendam pacem adjutandis dederant, quando illis de hac cum Rege, ac Reginâ agendi copiam fecissent, neque hac uti voluissent. Id Turena præclarè intellexit, ubi posthàc sibi ab Hispanis discedere, dein Regi operam vel adversùm ipsos dare jus, fasque esse credidit.

Post paulò quàm Condæus ad Urbem redierat, Regina quæ invitissima dimiserat Mazarinum, omnem inire decrevit rationem, quâ hic in Aulam quantocyùs redire posset. Eò Condæum sibi adjungendum satis scibat, cum quo per Annam *a* Gonzagam agere cœpit, atque omnia quæ huic animum explere possent, sese facturam pollicebatur. Ad hæc ille nihil satis certi primùm respondit, nequedùm enim tanti quod ab Gastone, Rohanâ Mombasonâ, Castronovano, Gondio, Belfortio, atque omni factiosorum grege acceperat, beneficii memoria ita exciderat mente, ut ab his tam citò discedere se posse absque fidei, ac fa-

a La Princesse Palatine.

mæ jacturâ crederet. Urgebat porrò Regina Gonzagam, ut ab Condæo rescisceret, quid sibi, quid propinquis, & amicis expeteret, velle se hujus causâ omnia, neque quidquam quod re publicâ salvâ fieri possit, denegaturam: existimabat enim aut Condæum se sibi devincturam, aut suspectum Gastoni, atque Funditoribus reddituram, si secum hunc agere deprehenderent.

1651.

Postremò Condæus ab Gonzagâ sæpiùs eâ de re fatigatus spem faciente Reginam quidquid ipse vellet, id cupidissime facturam, uti cum Serviano, ac Lionno apud Gonzagam ipsam colloqueretur, adductus est. Id factum ex Contii fratris, atque Condææ sororis sententiâ, adhibitusque est in id colloquium Rupifocaldus. De Aquitaniâ, ac Provinciâ, quarum altera Condæo, altera Contio traderetur, Gonzaga jam fecerat mentionem, & ut in Aquitania Condæo ex amicis quispiam Legatus esset, præthereà singulis amicis præmia pro cujusque captu datum iri: Condæo liberum fore reconciliatâ inter hunc, ac Mazarinum gratiâ manere ad Aulam, aut priusquàm Mazarinus rediret, abire in Aquitaniam, dein ubi bonum foret, atque commodum, in Aulam reverti. Intereà si in Aquitania partem copiarum quas Rex huic attribuerit, habere velit, id ipsi per Regem licere. Hæ in colloquio Condæi, & Rupifocaldi, cum Serviano, & Lionno conditiones non modò confirmatæ, sed & auctæ sunt: postulanti enim prætereà Condæo, uti Rupifocaldus qui in Aquitania sibi Legatus foret, Blaïæ Præfectus esset, ita respondêre, ut qui id haud difficile factu existimarent, spatium modò petentes, ut ad id Reginam adducere, & cum Inculismo Duce de Provinciâ deponendâ agere posset. Id verò spatium quæsitum fuisse videtur, uti Mazarinum quid ageretur facerent certiorem, atque hujus sententiam exquirerent. Cæterùm quid Regina de futuris Caprosæ virginis cum Contio nuptiis sentiret, commemoravêre, sed eâ de re agi Condæus passus non est, de quâ fœdere cum Rohana Mombasona cautum esset.

Igitur inter Reginam, & Condæum brevî conventurum videbatur: sed ut id clàm omnes esset, magis ad hunc quàm ad illam pertinebat: vix tamen quidquam diù secretum est, atque adeò quæ inter Reginam, & Condæum agebantur, de iis brevî fama ad hujus amicos, & ad factiosos permanavit. Illis clàm se isthæc incœpisse Condæum ægrè fuit, quo adducti sunt quidam, uti se solutos ab fide huic antehàc datâ crederent, ac licere sibi quod videretur consilium capere: hæc fuit Builllonii, hæc Turenæ fratris sententia, qui jam fœdere cum Hispanis icto sese nihil ampliùs teneri censebat.

Multæ tùm erant in Aulâ factiones, quarum tametsi diversa studia, atque consilia essent, tamen omnes Mazarinum perpetuò regni finibus pulsum volebant. Id palàm Funditores, atque apertè prædicabant: sed Castronovanus qui isthuc multo magis, quàm Funditorum quisquam cupiebat, sese Reginæ reditûs ejus studiosum esse simulabat, neque eo minùs operam dabat, ut ne huic redire copia esset. Haud Reginam fal-

1651. lebat, quid ipse sentiret, faceretque, ac tametsi in plerisque negotiis hujus consilio uteretur, nihil tamen quod ad rem publicam pertineret, inconsulto Mazarino faciebat: sed longum erat hujus expectare sententiam, quod in subitis fieri non poterat, atque adeò hæc Castronovani judicio faciunda erant, quod cùm Reginæ ægrè esset, hunc amotum volebat ab re publicâ, ac multum de pristinâ suâ in Rohanam Mombasonam benevolentiâ remiserat: probè enim meminerat ambos Mazarino autores fuisse, ut ab Aulâ discederet, simul operam dedisse, ut ne ipsa post paulò sicuti decreverat, ab Urbe discedere, atque Regem filium abducere posset, atque alia multa adversùm illum perpetuò designasse.

Id sensit Condæus, neque adeò sibi properandum in Caprosæ virginis cum Contio nuptiis statuit. Igitur ubi factiosi de his ab Condæo uti fidem exolveret, postulavêre, hic non abnuere quidem, sed nihil festinare, atque gaudere factiosis in mentem venisse, Condæam, atque Rupifocaldum qui usquè Contio ex voluntate usi fuerant, ægrè adduci ut hunc posthàc in Rohanæ Mombasonæ potestate esse vellent, atque adeò hujus filiæ cum illo nuptiis obstare, ipse inter has moras opperiri, quid Castronovano fieret, & quæ in suo cum Serviano, ac Lionno colloquio dicta fuerant, ea quorsùm evaderent.

Post paulò ab Castronovano repetitum regium Signum est, atque hic Aulâ facessere jussus. Regina Signum regium Molæo tradidit, & posthàc hujus, atque Chavignii consiliis in administrandâ re publicâ usa est. Ambo Condæo amici erant, quem adeò eorum operâ in suam de Mazarini reditu sententiam se adducturam sperabat. Sed Chavignio sicuti plerisque omnibus ita persuasum erat, rei publicæ salutem in Mazarino procul habendo positam esse, uti de hujus reditu nusquàm Reginæ morem gerere potuerit. Primùm tamen ita se gessit, ut hujus omnis ratio Reginæ probaretur, usquè adeò uti Rupifocaldus hunc tùm Condæi oblitum fuisse dixerit at post paulò ubi Reginam porrò benevolam esse Mazarino senserit, ibi modò ad Condæum rediisse, atque ex hujus amicitiâ ingentia sperasse.

Sed Chavignium magis Reginam inter, & Condæum tantam amicitiam conflatam voluisse probabilius est, ut hujus honoris causâ Mazarinum porrò abesse æquo animo pateretur, ac prætereà hanc re ipsâ cognoscere rempublicam nihilò minùs ut ipse abesset, rectè administrari, ac geri posse. Sed id ubi Reginæ persuaderi non posse animadvertit, pro virili dedit operam, uti Condæus quò res publica monebat, eò rationes suas quantùm eâ tempestate fieri poterat, dirigere vellet. Quæ inter hunc adhibito Rupifocaldo & Servianum, atque Lionnum acta fuerant, ea ad Mazarini reditum pertinebant, atque adeò isthæc sibi disturbanda esse Chavignius decrevit, quod quidem rectiùs fieri non poterat, quàm de hac omni re Gastonem faciundo certiorem, ex cujus sententiâ Condæus hanc omissurus videbatur, quoniam huic obstabat fœdus ictum inter ambos, quod valere, & hos conjunctissimos esse Chavignius

nius studebat: nihil enim adversùm Mazarini reditum hâc conjunctione validius existimavit. Cæterùm ubi rempublicam Molæo, atque Chavignio Condæi amicis Regina permiserat, huic singillatim cautio fuerat, ut ne hanc Gondius Gastone fretus invaderet, homo hujus gerendæ jamdiù avidissimus. 1651.

Sed ubi nihil se Mazarini discessu proficere Gondius videt, ac rei publicæ summam Condæi clientibus permissam, Gastonem commovere cœpit, ut ne id toleraret indignum Regis patruo, atque huic in omni Galliâ Legato, cujus adeò propè æqua cum Reginâ in re publicâ potentia esse deberet. His impulsus Gasto intempestâ nocte Condæum, Belfortium, Rohanam Mombasonam, Avaucuriam, Gondium, atque alios ex suâ factione convocat. Ibi graviter queritur Reginam se inconsulto rem omnem publicam Molæo, ac Chavignio permisisse, quod uti corrigatur dandam operam videri: idem Belfortius, Rohana, atque Avaucuria censuêre, jam jamque ab plebe arma, capiunda. His suprà quàm dici potest ægrè erat Castronovanum amotum ab re publicâ, atque huic iterùm ablatum regium Signum. Monthesaurius nihil cunctandum, plebem armatam deducendam ad Molæi ædes, hunc cogendum uti Signum regium sibi traditum reddat, dein eundum in Regiam, & quid optimum factu tùm videbitur, planè faciundum dixit.

Hæc sententia Gondio maximè probabatur, scilicet qui Regem in potestate Gastonis esse summoperè cupiebat, sibique in eo sita omnia probè intelligebat. Sed Condæo non fuit consilium alienis servire commodis: is itaque *Se negavit satis scire bellum in vicis Urbis, atque inter tumultuantem multitudinem gerere, cujus consilia, dicta, factaque dubia, incerta, atque ex re levissima mutabilia sint, atque adeò provinciam hanc aliis, quàm sibi datam malle. Si Gasto jubeat, jam jam se profecturum in Æduos, eò delectum habiturum, atque exercitum paraturum, quo ille atque opera sua ex voluntate utatur.* Stampæus Fertimbaltius ubi videt Condæum ab Funditoribus dissentire, atque in re tam grandi nimiam ab his adhiberi properantiam, hanc in crastinum differendam censuit, atque ita diremptum Consilium nocturnum est, frustráque fuêre complures, quos Belfortius, atque Gondius advocaverant multitudinum duces, præterea nobiles plerosque, qui rei pessimæ inchoandæ signum expectabant.

Gondium ferunt eâ spe dejectum ab Gastone flagitasse, uti cum bonâ hujus veniâ ab omni re publicâ abstineret, quo rebus sacris quibus in Urbe præerat, operam omnem impenderet, atque in hâc sententiâ se tantisper manere simulavit, uti commoveret hominem, ac cogeret de Molæo, & Chavignio Reginæ planè negare se passurum ambos tractare rempublicam, quæ ipsis se inconsulto permissa esset. Id certè Gasto tam se tolerare violenter Reginæ ostendit, uti periculum esse videretur, ne ab Aulâ secederet, atque eódem Condæum traheret: cui rei prævertendum Regina rata de Molæo Gastoni morem gerere denique decrevit. Igitur cum illo agit, uti regium Signum tantisper dimittere velit, quod Cancellario reddat, atque ita Gastoni animum explere, &

1651. hujus, ac maximè factiosorum de re publicâ perturbandâ consiliis occurrere possit: eo Regina Molæo Tholosatum Archiepiscopatum, cum annuâ ex ærario summâ amplissimâ, prætereà Cardinalatum ipsum se daturam pollicebatur, Præsidis in Senatu Magistratum hujus filio Camplatrusio, aut de habendo patris ubi mortem obiret, Magistratu Diploma regium.

Sed hæc omnia vir gravis contempsit, ac regium Signum reddidit, nihil se cum Rege, atque Reginâ pacisci dictitans, atque his sine ullâ mercede omnia obsequi paratus: nonnihil tamen est offensus hominis animus ex hac Reginæ inconstantiâ, quæ postquàm propè abnuenti, atque incerta Aulæ contemnenti regium Signum obtruserat, id continuò repetisset: prætereà ægrè fuit in Condæo, cui custodiâ emittendo tantam operam in Senatu, atque apud Regem, & Reginam matrem dederat, nihil uti penes se regium Signum maneret, præsidii fuisse: sed qui in Senatu primarius Præses est, is profectò cætera omnia quæ ad amplitudinem, & dignitatem pertinent, facilè contempserit, nisi si communi hominum vitio laboret, queis & futura præsentibus, & aliena suis potiora videntur. Ubi Gasto de Molæo ab Reginâ impetraverat, haud ita de Chavignio laboravit, quem sui studiosum esse satis scibat, scilicet qui antehàc hujus Cancellarius fuerat, atque huic egregiam, ac fidelem navaverat operam.

Sed Castronovano Aulâ pulso, Rohana [a] Mombasona de filiæ cum Contio nuptiis dubitare cœperat, utrùm has Condæus jam fieri vellet, ex quibus nihil in præsentiâ, aut in posterum fructûs sperare posset: accepti beneficii memoriam levem, neque gratiæ referendæ magnum apud homines studium esse. Rhodii uxor cum Rupifocaldo convenerat, quæ pro Condæo, atque amicis factum iri Rohana Mombasona, & Castronovanus receperant, ea cum nuptiis unâ conficiunda fore, quæ jam præstare Rohana Castronovano destituta non poterat. Pergebat tamen Contius apud hanc multus, frequensque esse, atque ingentem Caprosæ virgini amorem ostentare, diù multúmque cum Nigromonasterio, & cum Lecâ colloqui, & quid cum his ageret, amicis, quin & Condææ sorori quæ ipsi carissima usquè fuerat, occultum habere, uti periculum esse videretur denique, adolescentem circumveniri, ac nuptias injussu Condæi fieri: sed ut has Condæa, atque Rupifocaldus disturbarent, operam dedêre sedulò, uti Contio ea nuntiarentur, quibus facilè persuaderi posset, sibi nequaquàm conficiundas esse. Venit igitur ad Condæum ocyùs, & quod resciverat, id huic narravit ordine, cui denique visum quàm honestissimè fieri posset, ab hoc se negotio expedire, quando Contio fratri cordi esse desierat. Ita alia super aliam Rohanæ Mombasonæ de filiâ facta ab Condæo, atque Condæâ injuria primùm in Richelio Duce, ac tùm in Contio mulieris animum in utrumque suprà quàm dici potest exacerbavit.

Gondius qui huic amicissimus erat, facilè ad eamdem odii in Condæum acerbitatem ab Rohana Mombasona adductus est, scilicet qui

[a] La Duchesse de Chevreuse.

1651.

jam suâ sponte eò propenderet: satis enim perspexerat, quæ de suis ornamentis Condæus erat pollicitus, ea hunc posthabere, qui passus esset Cardinales ab omni re publicâ Senatûs Decreto excludi. Molæus eâ quam diximus de causâ ab Condæo tum diffidebat, prætereà quod in Tellieri Quatuorviri locum quem Aulâ pellere Condæo consilium fuit, Violam, quàm Camplatrusium Molæi filium suffici malebat. *a* Anna Gonzaga quæ tantam, tam solertem, tamque ipso eventu utilem Condæo custodiâ eximendo operam dederat, tantamque eâ de re machinam fabricaverat, & ipsa parùm gratum hujus animum erga se credebat esse, quod nondùm Reginam coëgerat Maisonium summâ Quæsturâ, sicuti pollicitus fuerat, pellere, ut hæc Vetusvillæ mandaretur. Buillonius, & Turena neque conjuncti Condæo, nec ab eo sejuncti fuêre, quorum consilia ab spe recuperandi Sedani planè pendebant, quæ ubi ab Condæo eluceret, hanc secuturi videbantur, intereà simulaturi reconciliandæ Reginam inter, & Condæum gratiæ studium.

a La Princesse Palatine.

Sed erant Condæo causæ graves, quamobrem his omnibus animum explere nondùm posset, nam ad Sedanum Regi extorquendum, & multo spatio, & magnâ opus erat opportunitate. De Signo regio sibi ablato haud æquum erat Molæum Condæo succensere, qui id huic conservare invito Gastone non potuerat, quod tamen penes Molæum mox fore Condæus satis scibat, atque Camplatrusium hujus filium Præsidem in Senatu factum iri, quibus ornamentis ambos contentos fore non dubitabat, atque adeò Quatuorviratum Violæ mandari citrà horum offensionem posse censebat. De Vetusvillâ importunum erat, atque ab rationibus suis alienum Maisonio in Senatu Præsidi summam detrahere Quæsturam, atque hac tantâ injuriâ & hunc, & Petrum *b* Longolium fratrem, cujus gratia, atque fides apud factiosos in Senatu maxima erat, abalienare: quod tamen tum fieri nequibat, suo tempore, suo loco id uti fieret, sese daturum operam aiebat. Sed nemo quod magnoperè expetit, in eo sibi moram adferri æquum censet.

b L'Abbé de Longueuil, Conseiller au Parlement.

Longavilla rerum novarum quæ ingentes adferunt molientibus sumptus, pertæsus quiescere posthàc velle visus, neque huic cum uxore Condæâ magnoperè conveniebat: *c* Inculismus Dux Condæo propinquus qui Provinciam obtinebat, in hâc porrò nihil moturus videbatur. Ita pauci quibus Condæus ex voluntate uteretur, reliqui erant, Nemorosius videlicet, ac Rupifocaldus, ambo mulieribus quæ Condæi Sectam sequebantur, obnoxii, nam in his turbis haud minus earum forma, atque artes, quàm virorum virtus, atque imperia valuêre.

c Le Duc d'Angoulesme, cy-devant Comte d'Aletz.

Sed Condæo Gastonis amicitia magno usui fuit, cujus conservandæ Chavignio primùm, dein Belfortio, atque *d* Avaucuriæ singularis cura apud Gastonem fuit, nihil obstante Rohanâ Mombasonâ, neque Gondio, qui quo major ex Gastone, atque Condæo Reginæ metus foret, eo suam huic operam pluris venditaturos sperabant: favebant denique Condæo plerique ex Senatu factiosi, qui in eo sibi præsidium fore credebant adversùm Reginam, & Mazarinum. Illa Condæo Cla-

d La Duchesse de Mombazon.

1651.
a Le Comte de Meille.
b Le Comte de Marsin.
c Le Comte de Bouteville.
d Arnaud de Corbeville.
e Le Marquis de Persan.
f Le Comte de Tavane.

romontium reddiderat, cui *a* Meillæum Comitem præfecit, *b* Marsinum Satenaïo, cujus arcem obtinebat, manente penes Hispanos oppido, *c* Buttevillam Comitem Seuræ, *d* Arnaldum Corbevillam Castello apud Divionem, quæ loca & ipsi reddita fuerant, *e* Persanum Marchionem Muroni, *f* Tavanium cohortibus, ac turmis, quas Rex ipsi, Angiano filio, atque Contio fratri attribuerat, & quæ in Æduis, & in Campaniâ, quas obtinebant provincias, eâ tempestate agitabant: his amicis, atque opibus fretus Condæus cuncta quæ posteà sunt consecuta, designavit.

Tametsi Condæus quod de Aquitaniâ sibi, atque Provinciâ Contio fratri habendâ cum Serviano, atque Lionno egerat, id voluntate Gastonis omisisset, alterum tamen posteà, verum alio modo factum voluit. Regem ubi pax data Burdigalensibus fuerat, edixisse memoravimus, uti Spernonius Aquitaniam deponeret, quod fieri nequibat, nisi huic curatâ in æstimationem aut ab Rege, aut ab alio cui hanc provinciam rectè permitti posse crederet, pecuniâ, aut denique nisi si quis aliam obtinens provinciam hanc Spernonio cedere Aquitaniâ in æstimationem acceptâ vellet, quod huic potius videbatur, quàm manere sine imperio, & potestate. Eâ de re Candalius Spernonii filius cum Condæo egit, cui Aquitaniam ostentatam ab Reginâ fuisse sciebat, rogavitque utrùm huic habendæ Æduos deponere vellet, quos Spernonius Aquitaniæ loco obtineret.

In eo negotio Candalius Gourvillâ interprete usus est, Rupifocaldi cliente, qui per conditiones ab Serviano, & Lionno latas Condæo, Legatus huic in Aquitaniâ futurus fuerat. Id ei primùm haud satis placere visum, provinciam suam opimiorem Aquitaniâ esse contendenti. Sed Mazarinus per litteras eâ de re consultus ab Reginâ omninò Condæo permittendam negaverat Aquitaniam, Hispaniæ videlicet finitimam, ab quâ terrâ, marique auxilia huic bellum civile molienti mitti facilè possent, *Bellicosos esse Aquitanos, leves, mobiles, rerum novarum studiosos: vicinos esse haud dispari ingenio Lemovices: Pictonas item vicinos obtinere Rupifocaldum Condæi clientem: Daugnionum Broagium haud procul, Ream, atque Oleronam Insulas: omnia denique ultrà Ligerim amnem in Condæi fore potestate, si Aquitaniam obtineat.*

Hæc quantò veriora erant, tantò magis Condæi animum accendebant, ut Aquitaniam habere vellet, ac tum potior hujus causa erat, quàm ubi de eâdem provinciâ Servianus, & Lionnus cum eo egerant: nam si tunc Regina hanc ultrò datura erat, jam hujus cum Æduorum provinciâ sicuti permutationem fieri vetare non poterat, quin gravem de Condæi consiliis suspicionem ostentaret, quæ res hominem ad bellum subitò gerendum adegisset: eo factum est uti tametsi id nequaquàm in rem publicam esse plerique omnes censerent, Servianus tamen contrà tetenderit, obtinueritque, nullâ aliâ ratione fretus, quàm quâ navigantes procelloso mari navim projectis quæ sine certâ pernicie retinere nequeunt, allevare coguntur: præterea jam Condæi Aquita-

niam esse aiebat, in quâ omnium in hunc animi propensissimi essent, atque adeò magis sibi Æduos quos Condæus depositurus erat, adjungere Reginam, quàm Aquitanos amittere. 1651.

Sed ne ipsos quidem Æduos planè deponebat Condæus, cum in hac provinciâ Divionis Castellum, ac Joannis ad Alniam-fanum quod est oppidum ad Ararim positum, retineret, Seuram prætereà, seu Bellogardam retinebat, jure id quidem, quam videlicet Henricus pater ab Joanne Sanlario Bellogardio coëmerat, præterea isthuc eo Condæus faciebat, quòd opimiores Æduorum provinciæ quam deponebat, fructus essent, quàm quos ex Aquitaniâ capturus erat. Post adeptam invitâ propè Reginâ Aquitaniam, Condæus nihil hanc sibi denegare ausuram ratus postulavit præterea uti Contio Campaniam deponere copia esset, atque hujus loco Provinciam obtinere: sed obstitit naviter Mazarinus, qui hanc sibi Italiæ finitimam, atque adeò suis quæ fortasse eâ parte ingentia habet, consiliis opportunam destinaverat. Qui Condæo amici erant, hunc adversùm Mazarini, atque adeò Reginæ odia præsidium, qui verò Mazarino, illum majores ad malefaciundum opes quærere dictitabant.

Id ubi Regina videt, nec ulla spes erat hujus in viam reducendi, qui neque cum hâc congruere de re publicâ, neque Mazarinum in Aulam redire vellet, ibi verò qui illi offensi erant, eos sibi adjungere decrevit, Rohanam Mombasonam videlicet, Gondium, & Funditores: eo fieri posse putabat, ut iterùm omnium voluntate Condæus comprehendi, atque in custodiam conjici posset. Id verò se facturos quidam recepêre, modò ut Regina caveret haud quaquàm his fraudi fore, si in eo comprehendendo ferro decertandum esset, ac fortè Condæus inter dimicandum necaretur, quod quidem Regina est aversata, neque hunc comprehendendum, præterquàm citrà dimicationem, existimavit, atque intereà cum Longavillâ egit, ut hic, atque amici in Normanniâ quiescerent. Qui exercitus in Belgio erat, is Regi sacramento dixit, cujus religione Regina ducum, atque militum animos ab omni factione aversos voluit: quæ autem Condæo, atque Contio attributæ fuerant copiæ, eas ad eadem vocare castra consilium fuit, sed Condæus id effugit Gastonis operâ, qui Regi in omni Regno, atque adeò in exercitibus Legatus pro imperio has in Æduorum, Campaniæ, atque Picardiæ Campaniam versùs finibus porrò agitare jussit.

At Regina Rohanæ Mombasonæ, atque Gondio sibi adjungendis operam dabat, cúmque illi nihil esset optatius, quàm uti Castronovanus in Aulam rediret, Gondio verò summa Cardinalatûs cupido esset, his isthæc polliceri necesse fuit: Annam Gonzagam præterea ab Condæi partibus ad suas deduxit, huic singillatim pollicendo, se summam Regni Quæsturam Vetusvillæ cui hanc dudùm petebat, mandaturam. De his omnibus rebus Bertetus missus est ad Mazarinum, qui vicissim [a] Ondedeum Lutetiam Parisiorum misit, qui Rohanæ Mombasonæ de Castronovano Consilii regii principe creando, Gonzagæ de summâ

[a] L'Abbé Ondedei.

1651. Quæsturâ Vetusvillæ tradendâ, Gondio de Cardinalatu, ac denique Molæo de reddendo huic regio Signo fidem daret: sed Ondedeus ubi per fines Hispanorum maturat iter pergere, captus ab iis est, & in custodiam tantisper conjectus.

Intereà Condæus rescivit de se comprehendendo Gondium, Monthesaurium, ac Lionnum apud ipsum Monthesaurium collocutos, quod eâ tempestate Rupifocaldus Lionnum renuntiasse Gramontio vulgavit, hunc autem Chavignio, ac denique Chavignium Condæo. Sed is primùm isthuc simulare Reginam est arbitratus, quo hunc objecto metu abigeret, quamobrem manendum ad Urbem statuit, quod satis tutò se facere posse credidit, apud quem magna frequentia nobilium, atque familiarium, & amicorum esset, qui & per Urbem euntem comitabantur. Sed hunc complures ex amicis monuêre, uti sibi caveret diligenter, ac postremò nuntiatum est Prætorianos ducentos ad Germani Suburbium venire armatos: continuò incidit suspicio id ad se pertinere, atque hos domum suam circumsessuros, cumque homini nihil carcere terribilius esset, hujus memoria ita perculit animum, uti subitò cum paucis equitibus intempestâ nocte aufugeret.

Incedebat viâ militari, haud procul Gastonis ædibus, cum alter est objectus terror, equitum videlicet ad se venientium, & hi verè equites fuêre, sed clitellariis jumentis insidentes, vehentesque per noctem ad mercatum inclusa caveis volatilia, ut eò summo mane advenirent: his delusus Condæus in devios divertit agros, ac transversis itineribus Mauri-fanum suum haud procul ab Urbe ad Matronam positum petit: eòdem Contium fratrem, ac Condæam sororem evocat, iêre prætereà Nemorosius, Buillonius, Rupifocaldus, Richelius, ac denique Mottæus. Continuò Condæus Rupifocaldum ad Gastonem mittit, qui doceret quamobrem ab Urbe discessisset, quod quidem est admiratus Gasto, probè sciens nihil ut id faceret causæ fuisse, quo faciliùs sese isthuc quidquid esset suspicionis ab Reginæ, Condæique animis sublaturum confidebat, atque adeò Rupifocaldum cum eâ spe dimisit. Regina verò Comingium misit ad Gastonem, ut huic omne id negotium permitteret, reciperetque omnia, quæ fidei causâ Condæo polliceretur, sese facturam.

Intereà Contius ab Mauri-fano venit in Senatum, atque eò Gastone coràm quamobrem Condæus frater ab Urbe discessisset, Patribus enarravit, quod rectè hunc fecisse aiebat. *Nihil in Aulâ nisi Mazarini voluntate fieri, qui in hâc per Servianum, Tellierum, & Lionnum planè regnet: qui quamdiù illìc fuerint, Condæo fratri eòdem tutò esse non licere: ubi pulsi sicuti res publica postulet, fuerint, continuò rediturum, atque Regi, & rei publicæ more, institutoque suo operam navaturum. Quàm nefaria Mazarini in rem publicam consilia sint, vel ex eo constare, quod Sedanum simul, & Brisiacum, munitissima oppida alterum ad Rhenum, alterum ad Mosam posita sibi habere studeat, quo licentiùs adversùm Senatum, atque omnes bonos grassetur. Illum apud Sedanum diù commoratum, quod apud Brisiacum acciderit, id illius jussu factum omnes*

1651.

existimare. Postremò quamdiù Mazarinus rem publicam tractabit, eam perturbatam, qui si ab ea, atque ejus item clientes amoveantur, tranquillam fore. Isthæc eadem, atque alia Condæum ad Senatum scribere, adesse in vestibulo Curiæ qui ab eo litteras adferat.

Ad hæc Molæus graviter suo more, *Rectius Condæum facturum fuisse* respondit, *si in Senatum sicuti Contius venisset, eadem quæ ipse dixerit coràm expostulatum, quod illi æquè licuerit, satiùsque fuerit, quàm secedendo belli intestini metu civium, ejusdem vero spe hostium animos implere*: dein qui litteras ab Condæo adferebat, eum introduci jubet, quibus redditis, quoniam nihil dicendum habebat, excessit templo, atque hæ recitatæ sunt. Earum sententia consimilis erat Contii orationi, *Adversùm Regem, aut rem publicam nihil usquam sibi consilii futurum, contra Mazarini, clientiumque odia, atque incœpta cautionem modò esse: sibi, aut amicis nihil expetere, tantummodò ut omni spe reditûs erepta Mazarino, atque ejus clientibus Aula pulsis, in hac sibi tutò esse liceat, tum fore uti continuò Regi, atque Reginæ matri præsto sit, eamdem quàm antehàc operam iis, atque rei publicæ daturus.* Consimiles litteras ad cæteras in Galliâ Curias Condæus dedit, quæ res bellum civile portendere videbatur.

Molæus ubi Condæi litteræ recitatæ, præmonitum se ab Reginâ dixit, has allatum iri ad Senatum, quo voluntate ejus acceptas, recitatasque Patres intelligerent: præterea de his referri haud placere Reginæ, neque quidquam injussu suo ad Condæum rescribi, aut omninò decerni, neque aliter jus, fasque esse. Gasto addidit, Reginam negare quidquam de comprehendendo Condæo sibi in mentem venisse, cui isthuc affirmanti fides habenda sit: milites in B. Germani suburbio visos, qui vina insoluto portorio introduci prohiberent: quod apud Brisiacum acciderit, Reginam præter spem accepisse, atque id ex Præfecti modò, ac Propræfecti discordia evenisse arbitrari. Secundùm hæc Senatui visum, ut item postridiè frequens conveniret, intereà Condæi litteræ ad Reginam deferrentur: Molæus verò Gastonem hortatus est, ut omnem operam dare vellet, quo omni abjecto metu, si quem Condæus habeat, ad Urbem redeat, uti si bellum foris, saltem pax domi sit, neque externo civile superaddatur, quibus oppressa res publica pessùm eat, id huic curæ esse decere, sicuti futurum omnes boni confidant.

Dein Gramontius ab Rege ex Reginæ matris, & Gastonis sententiâ ad Condæum de hujus reditu missus iit, quîcum sine arbitris colloqui copia non fuit: igitur coràm omnibus causam hujus secessûs quærenti, atque fidem danti Condæo in Aulâ tuto esse licere, ipse respondit. *Quamvis Mazarinus abesset, tamen per hujus clientes, atque amicos, cuncta ex hujus disciplina, atque præceptis fieri: sese expertum antehàc probitatem haud satis per sese in Aula tutam esse, cujus rei tristissimum tamdiù carcere inclusus documentum dederit, quod ut ne iterùm accidat, secessione sibi consulendum existimasse, in qua idem sibi ergà Regem, & rem publicam, quàm antehàc studium fore, quod tot, tantisque rebus gestis illustraverit.* Gramontius qui probè scibat, quid apud Monthesaurium de comprehendendo Condæo dictum fuerat,

1651. recte quidem hunc sibi cavere credidit, sed pro amicitiâ, quæ sibi cum eo vetus intercedebat, ac pro pluribus officiis huic antehàc præstitis, dignum se deputabat, quîcum privatim colloqueretur, quod si factum fuisset, fortasse aliquam componendarum rerum rationem iniri potuisse: quamobrem se haud satis liberaliter habitum ab eo existimavit.

Intereà Condæus hærebat inter consilia pacis, aut belli, quod si sumeret, Longavillam Condææ sororis virum in Normanniâ hujus partem aliquam gesturum sperabat, Buillonium item suam Sectam secuturum, atque ipsum cujus virtuti plurimùm tribuebat, Turenam: sed hic Regi operam dedit denique, aduersùm ipsum Condæum, ubi videlicet nullam spem recuperandi Sedani vidit: Buillonius planè hujus belli expers fuit, totusque in reconciliandâ Reginam inter, & Condæum gratiâ visus. Nemorosius verò, ac Rupifocaldus in datâ Condæo fide mansêre: Rupifocaldus pacem quàm bellum malebat, modò ut illa Condæo, simul & amicis, & clientibus æquis conditionibus fieret, expertus videlicet in Aquitaniâ nuper, quâ fretus maximè Condæus bellum sustentare posse videbatur, qui illud gerant, iis infirma in popularibus qui vix diù ab Rege dissideant, præsidia, infirmiora verò in peregrinis, Hispanis videlicet auxilia esse.

Sed contrà Condæa, atque Nemorosius Condæo suadebant bellum: illa ut ab viro segregata cum fratre, atque hujus uxore Brezæâ diversissimâ parte agitaret, hic uti Condæus ab urbe, atque ab muliere quam uterque deperibat, longè abesset. Hæc fuit *a* Angelica Mommorantia Buttevilla ipsi Condæo ob matrem Carolam Margaritam Mommorantiam propinqua, apud quam tali dignitate fœminam multa, ac frequens erat, atque adeò Condæus cum hâc multùm, ac familiariter agebat, ad hoc *b* Colinii Castilloni nuper demortui uxor fuerat, qui & ipsi Condæo affinis fuerat, amicus, ac cliens: cæterùm Buttevilla mulier erat adolescens, elegantissimâ formâ, quo factum est, ut ad alias necessitudines quæ Condæo cum ipsâ intercedebant, facilè amor accederet. Sed ita se erga Condæum, & Nemorosium Buttevilla gessit, uti nullæ inter hos ex amore lites, ac ne æmulatio quidem, saltem quæ aperta esset, intercederent, at contrà Nemorosius Condæi Sectam sequeretur, ac præter hunc amorem cuncta huic feliciter evenire ex animo cuperet, atque id operam daret.

a La Duchesse de Chastillon.

b Le Duc de Chastillon.

Sed Nemorosium Rupifocaldus opportunè docuit, *Si Condæus belli gerendi causa ab Urbe discederet, illi item fore discedendum, atque eòdem proficiscendum, quò huic æque, ac Condæo mulieris adspectu, & consuetudine carendum foret: nihil igitur ea causa properandum videri, sed opperiundum utrùm Reginam inter, & Condæum convenire possit, ita ut ipsi, atque amicis animus expleatur: quod si ex sententia procedet, nihil opus bello fore. Id quidem sumi facile, sed desinere modò ubi victor velit, quem se futurum nemo certo sciat.* Hæc oratio nimia Nemorosii ad bellum studia, atque impetum inhibuit: Condæo autem visum Brezæam uxorem, cum Angiano filio, ac sororem Condæam Muronem dimittere, uti si posteà discedendum esset, at-que

que id properanter faciundum, ne mulieres impedimento forent, intereà harum profectio de suo discessu, ac futuro bello metum Reginæ injiceret, quo ad æquiores secum conditiones descenderet.

1651.

Certè Regina uti sibi curæ esse ostentaret, omnem Condæo metum abstergere, quem de Mazarini, aut ejus clientium qui in Aula versabantur, consiliis se cepisse Senatui significaverat, Servianum, Tellierum, & Lionnum properè facessere jusserat, post quorum discessum ipse ad Urbem, atque etiam in Senatum sibi veniundum esse constituit, uti fidem faceret, se haud falsò credidisse hos de se comprehendendo inisse consilia, atque haud vano metu adductum tantisper secessisse, donec abirent, & se tutò in Urbe futurum putaverit. Igitur Curiam ingressus gratulatus est Patribus, quod ab Reginâ de Edicto in Mazarinum impetrassent, quo omnis huic spes reditûs adimebatur, præthereà de tribus ejus clientibus, ut Aulâ facesserent, neque tamen ullas egit Patribus gratias de eâ re, quæ tantoperè ad eum pertinebat, quod quidem casu, seu consultò omissum nonnulli graviter advertêre, sed Condæo vicissim gratulatus est Molæus, quod Regina honoris ejus causâ Mazarini clientes abegisset. In eo tamen se quidquam satis firmi videre Condæus negavit, ni & Regis Edicto clientibus, sicuti patrono spes reditûs eripiatur, tùm denique fore, ut in Aulâ tutò esse possit, atque unà cum Gastone operam dare sublevandæ plebi, constituendæ omni rei publicæ, ac denique paci faciundæ.

Molæus contrà. *Novas Reginæ conditiones ferre importunum, atque molestum videri, quæ jam in eo quod factum sit, multùm ab regio jure discesserit: cæterùm quæ Regina de Mazarini clientibus pollicita sit, ea haud incerta, aut infirma esse, de quibus acta Senatûs abundè fidem factura sint.* Dein Condæum obsecrat, atque obtestatur, uti Regem, atque Reginam matrem continuò visat, si eà re infectâ Mauri-fanum redeat, locum daturum sermonibus domi, forisque, spemque hostibus, ac pessimis civibus, quam de ejus cum Aulâ discordiâ ceperint, auctum iturum. Alia præthereà inter ambos commutata verba sunt, postremò Condæus se ad Gastonem ire dixit, & quod is dederit eâ de re consilium, id secuturum.

Hic rus octiduum commoratus est, atque intereà Condæus iterùm in Senatum venit, postulavitque ab Molæo uti convocaret Classes, frequensque Senatus haberetur: sed is se facturum negavit, quoniam Condæus Regem nondùm visisset, id priùs faciundum, quàm huic Senatus detur. Dein ab Reginâ accersiti Patres, duo ex singulis Classibus cum Molæo in Regiam iêre, quibus Cancellarius Regis, & Reginæ verbis dixit. *Nihil utrique de comprehendendo Condæo consilii fuisse, aut esse, Servianum, Tellierum, ac Lionnum ita abire jussos, uti redituri non sint: de eo, simul quod Condæus in Urbe, Aulâ, ac Regiâ esse tutò possit, Senatui fidem coràm dare voluisse, ut is sciat inviolatam fore: quando Patribus videbitur mittant ad se, qui de Edicto quod ad Mazarinum attineat secum colloquantur, uti quam primùm & perscribi, & ad Senatum mitti possit:* quæ eadem Regina ipsa Patribus confirmavit.

1651. Ubi Gasto redierat rure, subitò in Senatum venit, atque unà Condæus, & alii. Tum Molæus quæ sibi Regina, atque Cancellarius dixerant, ea Senatum edocuit, *Regiam interpositam fidem, datam amplissimo Ordini, Condæum tutò in Urbe, in Aulâ, in Regiâ futurum: quid esse reliquum nisi ut ipse omni suspicione depositâ ad Regem, & Reginam redeat?* dein ad Condæum conversus rogat utrùm Regem inviserit? is nihilò tutiùs quàm antehàc id se facere posse respondet. *Pessima de se rursùm inita consilia, eo noctu convenisse quosdam, se id quidem Reginæ injussu fieri credere, quo magis lubeat & de personis, & de loco indicare, ubi res postulabit: cæterùm ab Aulâ ad Mazarinum complures cursitare, contrà quàm ab Senatu decretum sit: Coloniâ Agrippinâ quo denique concesserit, Ondedeum hujus clientem Italicum nuper profectum in Hispanos hostes incidisse, quem aut quia Mazarinus cum his congruat, aut quia perturbandæ Galliæ ad Urbem properare sint arbitrati sine pretio dimiserint: hæc, atque alia hujuscemodi quæ Regem, atque Reginam matrem in Mazarini potestate tametsi absentis esse satis ostendant, suadere ut ne se alienæ fidei temerè committat, quâ in re antehàc suo damno graviter offenderit.*

Rursùm Molæus, qui Regem nondùm viserit, eum tali loco virum ægrè se in Senatu videre sedentem, & qui tamdiù cesset civis officium erga Regem fungi, eum videri suprà quàm civem fas sit, moliri. Hæc verba in se jactata Condæus graviùs tulit, nihil tamen respondit acriùs, quàm, *Sese satis scire, quæ suæ partes aut operæ, aut officii erga Regem sint, id modò quærere, ut hæc sibi præstare tutò liceat. Nihil suprà civem, ac ne suprà hominem quidem facere, qui sibi de vitâ caveri postulet, aut huic consulat, cùm id vel animantes ipsos natura doceat: cæterùm diem, & tempus ostensura quis in eo negotio rationibus suis plus studeat.* Molæus enimverò se negavit aut in eo, aut in alio ullo quod ad rem publicam pertinuerit, aut pertineat negotio rationibus suis usquàm studuisse, aut studere, cujus tamen rei Regi se modò, atque Senatui rationem reddere debere, *Intolerabile Condæum in Urbe, atque in Senatu esse, qui Regem nondùm viserit, intolerabilius nuper rhedâ circùm Urbem vectum in hunc incidisse, quem nondùm vidisset: certè id sicuti ostentandæ audaciæ factum videri:* at is casu id evenisse respondit, non enim venisse in mentem, uti diei tempus erat, eò Regem futurum, qui ab balneis vergente in noctem die rediret.

Ita res inter ambos ad contentionem veniebat, quâ tempus consumptum foret, fortè voluntate Molæi, qui scilicet metueret, ut ne quid eâ die contrà quàm Aula sentiret, ab Senatu decerneretur, ni Gasto dicere orsus Senatui fidem fecisset, *Haud vana esse quæ Condæus de Mazarino diceret, multos ad eum ab Aulâ commeare, neque quidquam hujus injussu in ea fieri. Certum esse Mercurium Mazarini sororis filiam Mancinam uxorem duxisse, factam illi nuper ad hunc eundi Diplomate regio potestatem, quæ satis superque ostendant absentis nihilo minorem in Aula quàm præsentis antehàc gratiam, atque potentiam esse: eo Condæo cavendum videri, Senatumque consulendum.* Postremò Decretum fit, uti quæ Regina Patribus de Condæo receperat, ea in acta Senatûs referrentur: hi Condæum hortarentur, uti Regem, atque Reginam matrem continuò viseret: quæreretur in

eos, qui de Condæo comprehendendo clàm consilia inissent: Mercurius in Senatum veniret, qui de suâ ad Mazarinum profectione, item utrùm Mancinam uxorem duxisset, Patres doceret: quod Senatus de Mazarini clientibus extraneis decreverat, id ratum, firmumque esset, atque adeò si qui in Urbe, aut finibus essent, eos, atque ipsum singillatim Ondedeum comprehendendos. Post paulò Condæus unà cum Gastone ad Regem, & Reginam iit, ab quâ sese minùs comiter, & benignè acceptum posteà prædicavit, seu ita se res habebat, seu ad secessionem, & turbas, ac postremò ad bellum, quæ brevì consecuta sunt, causam quærebat.

1651.

Suprà vidimus Contium dicentem in Senatu, Mazarino consilium fuisse, & Sedanum, & Brisiacum sibi habere, oppida ad Mosam, & ad Rhenum munitissima. *a* Faber Sedano, Tilladetus Brisiaco præfectus erat. Sed inter hunc, & Carlevosium Propræfectum ortæ sunt lites, quarum hæc fuit causa. Carlevosius jamdiù in hujus loci præsidio cohortem habebat militum Gallorum, pauci prætereà Germani milites fuêre, quos sibi Tilladetus adjunxerat. Sed his modò fretus in potestate Carlevosii sese, atque oppidum esse sentiebat, qui tamen nec imperia detrectabat, aut quidquam contra Præfecti voluntatem faciebat, aut denique ulli officio adversùm hunc deerat. Decrevit tamen Tilladetus ex Carlevosii cohorte centuriones ad suas partes adducere: quod ubi hic sensit, continuò duos qui cum Tilladeto concordare cœperant, Brisiaco pellit, ac deindè nihil est Tilladeto obsecutus, ita ut quod usquè in occulto fuerat, propter Præfecti, atque Propræfecti concordiam, scilicet hunc in oppido validiorem esse, tùm propter eorum discordiam palàm fuerit: quod cùm ægrè Tilladeto esset, atque sibi injuriosum existimaret, cum bonâ Regis veniâ Brisiaco discessit. Fuêre qui ita existimarent, Tilladetum qui Telliero Mazarini clienti affinis est, hujus voluntate operam dedisse, uti potior apud Brisiacum foret, ut eò se Mazarinus in tutum recipere posset, & cùm id frustrà fuisset, Coloniæ Agrippinæ, aut apud Brullum in propinquo restitisse.

a De Faber. Tilladet. De Charlevoy.

Id ubi *b* Renata Dubeca rescivit, cujus operâ usum Mazarinum antehàc diximus, uti Carlevosium post Erlaci Brisiaco Præfecti obitum in officio contineret, persuaderetque homini, ut æquo animo Tilladetum vice Erlaci Brisiaco Præfectum esse pateretur, iterùm consimilem se daturam operam Mazarino recepit, ut ne videlicet Carlevosius tùm ab officio discederet, aut quid adversùm Regem, ac rem publicam moliretur. Sed hæc mulier animo suprà sexum valido est, cui videlicet nec prima, nec magna usquè fuit sicuti vulgo mulierum solet, rei familiaris cura: primas, quia imparem animo sicuti rebatur virum nacta erat, nuptias dedignata est, atque infirmas esse contendit, maluitque se I. *c* Budæ Guebriani virtutis, quàm alterius amplioris rei, cujus rationem, ut ferè fit, filiam collocando parentes habuerant, sociam esse. Ex illâ secum, atque ex gloriâ viri postillà multis rebus præclarè gestis celeberrimi communicatâ ita crevêre mulieri animi, uti magna, atque insolita moliretur.

b La Mareschale de Guebrian.

c Bude, Comte de Guebrian.

1651. Jam Legati in Mariæ Gonzagæ Mantuanæ cum Uladislao Poloniæ Rege nuptiis, ficuti memoravimus antehàc, perfonam fuftinuerat, quod tametfi amplum ipfi, magnificumque vifum, tamen magis fuprà fœminam effe videbatur, quidpiam quod ad militiam pertineret, attingere, cujus fibi facultatem dari in Carlevofii negotio eft arbitrata. Igitur hujus confilii plena fcribit ad Mazarinum, fpem huic facit, fi Brifiacum mittatur, omnia illìc fore in tuto, ac fortè effecturam fe, uti Carlevofius acceptâ aliquâ mercede Brifiaco difcedat. Mazarinus acceptis Dubecæ litteris fcribit ad Reginam, fibi optimum factu videri, ut illa Brifiacum eat, quod eft fubitò factum. Igitur Dubeca cum ampliffimo comitatu eò proficifcitur, cui advenienti fic eft obviam ab Carlevofio proceffum, uti nihil honorificentiùs fieri potuerit.

Apud Brifiacum tantifper agitavit, mirâ arte tractans hominem, uti quò volebat, eò denique adduceret: perfuadere Carlevofio nitebatur, ut ex voluntate Regis, atque Reginæ matris, ac prætereà Mazarini, fed maximè honoris fui causâ Brifiaco difcederet, atque eâ gratiâ librarum millia centum accipere vellet, id fe in fummâ habituram gratiâ dictitans, quam fibi hunc ita referre pro ingentibus Guebriani viri in ipfum meritis deceret: nam ab Reginâ, & Mazarino fe impetraturam denique fperabat, uti fibi Brifiacum permitterent, cui Præfecta effet, modò ut Carlevofius fecum congruere vellet, præ fe ferendo nulli præter quàm ipfi oppidum traditurum: cæterùm *nihil effe* dicebat, *quo ipfe ullam in bello civili poneret fpem: nam id aut non geftum iri, aut brevi conditionibus defiturum, quo confecto procul dubio Regem cum omnibus Regni copiis adventurum, qui Brifiacum oppugnet, atque in Carlevofium gravius confulat, cui rei prævertendum effe, quod & cum gratia, & cum mercede, & cum grati in Guebriani memoriam animi teftimonio tunc facere poffit.*

Eâ tempeftate vulgatum Dubecam non modò Brifiacum expetere fibi, cui Præfecta effet, fed & prædia quæ Rex in Alfatiâ poffidet omnia, quibus huic permiffis ære fe alieno liberaret, quo fatis grandi Dubecæ obftrictus erat: ita mulier nihil nifi ingens animo volvere folita, fibi fpeciem Principatûs aliquam in hâc ab Aulâ remotâ regione fingebat. Præter librarum millia centum curanda Carlevofio, centurionibus ex hujus cohorte fingula millia nummûm, ac militibus unius menfis ftipendium pollicebatur. Carlevofius neque accipiebat conditionem, neque abnuebat, fed producere Dubecam, & quid tempus, ac dies adferret, opperiri ftudebat, cùm quod id fibi conducere arbitrabatur, tùm amore captus pulchellulæ virginis, quæ in Dubecæ Gynecæo fuit: nam in omnibus propè quæ cum mulieribus aguntur negotiis, id mali reperias.

Poftremò cùm nihil fatis apud Carlevofium Dubeca proficeret, in Galliam redit, cúmque Aula longiùs ab Urbe effet, Moretum fratris filii rus nobile concedit. Eò Sironem quem Mazarinus ad Urbem, atque ad Aulam miffitabat, accerfit, edocetque, *Carlevofium honoris fui causâ facturum videri omnia, fed nonnihil hærere, ob bellum civile, quod bre-*

vi gestum iri credat : si Mazarino videatur hanc iterùm Brisiacum proficisci, rem cum bona se Carlevosii gratia, sin minùs cum mala confecturam: illud tamen se in spe habere, quoniam quas conditiones ipsi tulerit, eæ huic satis placere videantur. In eamdem sententiam scribit ad Mazarinum, qui hujus negotii, quin & Brisiaci Dubecæ planè permittendi Reginæ autor fuit: visum tamen huic adhibere *a* Sironem, atque Furnellum unius equitum alæ Tribunum, qui consilio, ac strenuâ si opus foret operâ mulierem juvarent.

1651.

a Siron. Fourneaux.

Siron maximo Dubecam oravit opere, uti viduam quamdam mulierem formâ bonâ, atque ætate integrâ in Gynecæum suum accipere vellet, quod quidem ipsa lubens est ipsi obsecuta, nihil sicut arbitrari lubet, cogitans hanc posthàc magno usui in eo quod agebatur negotio futuram, sicuti posteà videbimus.

Hoc anno Amelia Elizabetha Hannauvia mortem obiit, quæ mortuo pridem Guillelmo viro Hassiæ Cassellanæ Comite, (Lantgravium Germani appellant) paternam Guillelmi filii per hujus pueritiam tam egregiè administravit hæreditatem, ut hanc illi ubi adoleverat, multò tradiderit ampliorem : bello videlicet unà cum Galliarum Rege, ac Sueciæ Reginâ in Germaniâ adversùm Ferdinandum II. ac Ferdinandum III. Imperatores impigrè gesto, quo non mediocriter filii rem auxit, atque in perpetuæ ob confectam pacem, ac recuperatam Imperii Ordinibus pristinam libertatem gloriæ societatem cum his potentissimis Regibus venit. Germanicè, & Gallicè juxtà, atque aptissimè scribebat, quod quidem sicuti pleraque alia per se faciebat, alienæ operæ magis parcens, quàm suæ. Post hujus mortem Guillelmus filius ad Regem misit, qui se haud secùs quàm matrem, ac patrem antehàc Galliæ studiosum fore, ac Regiam Majestatem culturum, atque observaturum diceret, quæ legatio Regi gratissima, atque acceptissima fuit.

Britannos quos Anglos tum appellamus, ob Regis sui cædem publici judicii specie perpetratam omnibus tum invisos esse debuisse quis non existimaverit ? neque supplicii quidquam amplius iis irrogandum fuisse censeo, quoniam bella non sine ingenti sumptu, & incertis eventibus geruntur, adeò ut in bonâ causâ pessimam quandoque fortunam habeas. Sed unicuique non amicum alteri esse fermè licet : quo mihi fœdiùs egisse Philippus Hispaniæ Rex videtur, qui hoc anno Alfonsum Cardenam Londinum legavit, uti Britannos sicuti Regis sui nece quidpiam sibi juris quæsiissent, qui id immanissimè violaverant, amicos, & socios appellaret, periculosissimo certè in semet, ac cæteros Reges exemplo, quorum Cardenas principem Philippum esse per vaniloquentiam prædicavit, atque adeò hunc primum omnium id honoris Anglis habere voluisse : sed de hoc principatu nemo omnium ignorat planè falsum esse, primas Galliarum Rege inter alios omnes dudùm obtinente : cæterùm Hispanis disciplina est, per fas, nefasque imperium augere, dominandi lubidini religionem obtentui habere, atque hanc ubi usui non est, parvi

1651. pendere, quod quidem tunc Philippus faciebat, gentis ab fide nostrâ Catholicâ alienissimæ amicitiam quæritans, ac præterea ob recentem Regis sui cædem omnibus invisæ.

Eâ tempestate in Cataloniâ pestilentia gravis, ac maximè apud Barcinonem fuit: quo fiebat ut oppidanorum infrequentiâ urbs ab his modò custodiri solita in discrimen veniret. Provinciam hanc Jacobus *a* Stuartus Sammegrinus pro Prætore obtinebat, qui cum bonâ Barcinonensium gratiâ eò Gallorum militum præsidium introduxit, datâ fide non in portis, aut mœnibus, sed haud procul in plateis, aut vicis stationes habituros, uti sicubi opus foret, oppidanis custodias ad portas de more agentibus præsto forent, sed eâ causâ Galli milites provinciæ finibus acciti hos nudavêre. Igitur Prada haud procul Ibero flumine sine Gallorum solito præsidio relicta, ac popularibus permissa est. In hâc pauci è Catalanâ cohorte milites fuêre: quod ubi rescivit Hieronymus Flixio ab Hispanis nuper recepto præfectus, hic duo armatorum millia ab vicinis præsidiis cogit, & apud Dertosam, quam & nuper hostes receperant, traductis Iberum copiis Pradam versùs venit, Catalanum militem suis haud parem fore confisus, quod longè aliter, ac ratus erat, cecidit: admotis enim ad murum oppidi scalis, atque hoste strenuè gerente rem, haud minor propugnantium virtus fuit, neque solus vim hostium sustinebat miles, oppidani & ipsi viri, mulieresque pro aris, & focis arma ceperant: postremò procul ab mœnibus pulsi hostes in præsidia sua discessêre. Adveniebat Barcinone cum copiis Sammegrinus subsidio Catalanis, qui Marsillium Castrorum Præfectum præmiserat: is pulsis jam hostibus commeatum in oppidum introducit, præterea sexcentos pedites Gallos, qui majori præsidio forent.

a Stuart Marquis de saint Mégrin.

Fine anni proximi mortem obierat Guillelmus Nassauvius Arausiorum in Galliâ Princeps, qui ubi Henricus pater antehàc decesserat, huic in potestatibus, & imperiis, quæ apud Socias Belgarum Civitates obtinebat, suffectus fuerat. Sed Guillelmo filius deerat, qui sicut ipse Henrico patri, ita illi sufficeretur: uxor vidua prægnans erat, cujus expectare partum, & an mas, aut fœmina foret, opperiri magis regium videbatur, quàm ut in liberis Civitatibus usurparetur. Sed in eas tanta merita Nassauviorum sunt, quorum operâ, atque incredibili virtute & constituta ab principio Res harum publica, & jamdiù cum magnâ potentiæ famâ stat, uti pleræque omnes Civitates expectandum viduæ partum censerent, ac si marem ederet, hunc patri sufficiundum. *Dei benignitate, atque Arausiorum virtute pacem partam nuper, quo adolescendi spatium puero futurum sit, atque intereà ex eâdem gente tutorem adesse, cujus item virtus in proximis bellis perspecta sit.*

Sed hæc disturbavit Antonius Brunus Philippi Hispaniæ Regis apud Socias Civitates Legatus, scilicet reputans in ejus rem fore, Sociis Civitatibus adimere tantam Arausiorum virtutem, & in hanc gentem ulcisci Sociarum Civitatum ab Regibus Hispaniæ defectionem, cujus autores primùm, dein fautores fuêre. Cum Bruno Batavi, quæ potior

inter Socias Civitas eſt, congruebant, nobiles cum Arauſiis inimicitias exercere ſoliti, qui ſi ab Republicâ amoti forent, hujus ſe facilè principes futuros credebant, atque adeò ut ferè fit, ægrè erat in eâ quidquam ſuprà ſe videre. Igitur Brunus poſtquàm Bruſſellas ierat, atque eò cum Hiſpanis Adminiſtris conſilia contulerat, hujúſcemodi verbis Sociarum Civitatum apud Hagam Comitis Senatum eſt affatus. 1651.

Quid intereſt inter regium quod pati nequiviſtis ab Hiſpanis imperium, & id quod adhuc in vos Arauſii tenuêre, niſi quod illud hæreditate Hiſpaniæ Reges ab majoribus habuerant, hoc voſmetipſi ultrò Arauſiis detuliſtis? Sed ab patribus ad filios, ab fratribus ad fratres eâ ætate, ac virtute, qui rempublicam gerere queant, imperium tranſire tolerabile id quidem, atque virtuti perindè, ac generi datum videtur. At ſi non pueris modò, ſed & futuro mulieris partui ſerviundum eſt, fruſtrà vos tam diuturno bello jus, atque libertatem quæſiiſtis, fruſtrà Hiſpaniæ Regum tantorum Principum imperium exuiſtis, uti tantulis viris, quin & earum quas uxores duxerint utero pareatis. Vobis Dei immortalis beneficio pax eſt, atque adeò ea incidêre tempora, quibus unum modò quod integræ libertati obſtitiſſe videtur, ſcilicet perpetuum in una familia imperii nomen ſua ſponte deſinat. Itaque vos ipſa res monet, quid uſui ſit. Neque exiſtimetis vos parvum quid facturos, ſi tantam Arauſiorum potentiam interruperitis, oſtenderitiſque hanc non hæreditariam, ſicut uſquè viſa eſt, ſed in veſtro arbitrio eſſe. Intereà ſi puer naſcetur, ſimiliſque patrum ſuorum evadet, huic de integro eamdem rei publicæ partem mandandi, quam patri, atque majoribus tribuiſtis, copia erit. Haud abſimilem qui in Senatu ex Civitate Batavorum adeſſe ſolet, orationem habuit, atque idem Batavi omnes dictitabant.

Sed adversùm hæc Reginæ viſum Arauſiis favere, cùm ob gentis nobilitatem, atque perpetuum in Galliam ſtudium, tùm quod ubi viri Principis autoritas in re publicâ valet, ibi rectiùs, atque æquiùs omnia geruntur. Ad hoc Guillelmi Naſſauvii uxor tum vidua, de cujus partu ſi filius foret, agebatur, Henricæ Britanniæ Reginæ filia, atque adeò Ludovico Regi conſobrina eſt. Poſtremò quid Brunus apud Socias Civitates eâ tempeſtate novandis rebus idoneâ moliri vellet, obſervandum Regina cenſebat: nam tametſi ab fœdere de bello, ac pace unà faciundis diſceſſerant, atque nihil in præſens ab his ſperandum eſſet, quod nobis uſui foret, tamen erat magnoperè cavendum, ut ne ab Hiſpanis circumvenirentur, atque Galliæ planè hoſtes fierent.

His de cauſis Rex Pomponium Bellevræum in Senatu Præſidem ad Socias Civitates extrà ordinem legat, hominem Henricæ amitæ pridem cognitum, atque probatum, nam apud Carolum virum Britanniæ Regem antehàc trium, atque ampliùs annorum Legationem obierat, dein iterùm eódem extrà ordinem per difficilia Caroli Regis tempora legatus fuerat. Is maturè ſicuti res monebat profectus Hagam Comitis advênit, perbenignè juxtà, atque honorificentiſſimè ab Fœderatis Ordinibus acceptus: ſed ex eâ legatione nullum Gallia fructum, neque item Henrica, aut Arauſii cepere. Fuêre qui Bellevræum properantiùs in Galliam rediiſſe crediderint, ſpem nactum aut Procan-

1651. cellariatûs habendi, aut Primarii Præsidis Magistratum in Senatu adipiscendi, nam Signum regium Molæo redditum iri fama erat, atque hunc primarii in Senatu Præsidiis Magistratum abdicaturum.

Post paulò Britannorum Legati Hagam Comitis apud Batavos venêre, fœdus, atque amicitiam oratum: qui quoniam ob Regis sui cædem invisi omnibus præterquàm Hispanis erant, ab plebe infestis clamoribus accepti sunt, dein ab maledictis itum ad saxa, quæ in prætereuntes ingesta sunt, ita ut his custodes adhibere necesse fuerit, qui prohiberent injuriam: cæterùm postulantibus Britannis uti Sociæ Civitates fœdus cum ipsis inirent, eosdem amicos, eosdem hostes haberent, non ex sententiâ responsum: neque enim tum Sociæ Civitates æquum censuêre ullâ cum Britannis societate conjungi.

Hoc anno Hispani dum apud nos tantæ turbæ fiunt, de Barcinone quæ Urbs Cataloniæ caput est, recipiundâ cogitabant: nam si eâ potirentur, omnis item provincia futura erat in potestate, in quâ scilicet cætera oppida, castellaque infirma sunt. Sed ut illa ad mare posita oppugnaretur, magnâ belli mole opus erat, neque exercitu ab terrâ modò, sed & ab mari Classe, quæ commeatûs, atque auxilia prohiberet. Hæc apud Neapolim, cæterosque Italiæ, Siciliæ, atque Hispaniæ portûs apparabatur, copiæ ab Germaniâ, atque ab Italiâ accersebantur. Classi præfuit Joannes Austrius de quo antehàc memoravimus: qui ubi Barcinoni appropinquavit, terrâ, marique Imperator factus omne circùm urbem bellum administravit.

Isthuc Hispanorum consilium ex copiâ rerum haud ignotum Regi, atque Administris fuit, neque omittebant Catalani per Legatos tres quos habebant in Aulâ, Josephum Dardennam Illæ Comitem, Josephum Fontanellam, & Josephum Pinolam instare, urgere, ut huic occurreretur, atque eâ gratiâ mitteretur in provinciam, qui hanc more majorum Prorex obtineret, nam ab discessu Mercurii Imperio vacua fuerat, nihilò segniùs tamen Sammegrino Proprætore illîc rempublicam gerente. Hocquincurium Equitum Tribunum mense Aprili eò mittere consilium fuerat, qui adeò ab Peronâ cui Præfectus est, fuerat accersitus. Sed ubi quæ ipsi per proxima æstiva ad bellum gerendum, defendendumve necessaria erant, de iis agi cœptum, hæc vix Administros suspeditare posse satis intellexit, ob ærarii inopiam: quo factum est, uti provinciam hanc cuivis quàm sibi datam mallet. Eo Condæus cum Catalanorum Legatis egit, ut hanc Marsino peterent. Id quidem lubentes fecêre, quia Marsinus egregiam antehàc in Cataloniâ Regi operam navaverat, quem adeò eódem pro Prætore mittendum facilè decrevit: & quia de Hispanis increbrescebat rumor, hos terrâ, marique apparare bellum, Marsinum quamprimùm in Cataloniam proficisci visum. Sed Condæus hunc sibi magis, ac magis adjungere studens operam dedit, uti priùs Claromontiam Entraguæam virginem nobilissimam, quîcum affinitas nonnulla ipsi intercedit, uxorem duceret, in quo negotio mensis est unus consumptus. Mirum profectò fuit

Regem,

Regem, atque Administros homini quem Condæo deditum satis sciebant, qui hujus causâ ante annum in custodiam conjectus, dein hâc emissus fuerat, & qui huic affinem virginem ducebat uxorem, provinciam Hispanis quibuscum Condæo fœdus intercedebat, finitimam, & quæ ab ipsis defecerat, permisisse. 1651.

In Italiâ id modò Gallis, Hispanisque hoc anno curæ fuit, uti rem utrimque sustentarent, alteris in bellum civile quod impendebat, alteris in Catalonicum intentis. Exiguæ igitur copiæ nostræ in Italiâ, item & exiguæ his Sabaudiæ Ducis copiæ conjunctæ fuêre: cunctis Villa Marchio præerat, qui primùm Alexandriam, dein Linguas versùs (id nomen angustis vallibus inditum, quibus ab Montisferrati, & Subalpinorum regionibus, in Ligures descenditur) prædas egerat, castella ceperat, atque alia hostilia fecerat, cessantibus tum hostibus, cùm pars nondùm ex hybernis deducta esset, alii petentibus Finalem Germanis iissent præsidio, pauci apud Alexandriam, circúmque ea loca agitarent. Ast ubi cuncti in unum conducti, Caracena numero fretus Subalpinorum vicissim ingreditur fines, magna commeatûs, atque omnis instrumenti bellici copia sequebatur agmen, omnisque apparatus urbium oppugnandarum.

Is quoniam Moncallierum petebat, oppidum decem modò passuum millibus ab Augustâ Taurinorum positum, suspicio incidit, hunc eò, aut ad Pinarolum, quod in Regis ditione est, movere velle. Quod ubi est Sabaudiæ Duci apud Augustam Taurinorum agitare solito nuntiatum, optimum factu visum in tam propinquo rei publicæ discrimine, Thomam Patruum dare operam ut ne quid detrimenti caperet: nam is apud Augustam Taurinorum erat, per hæc æstiva cessaturus, quoniam cum exiguo Gallorum, atque Subalpinorum exercitu nihil satis dignum hujus viri Principis, & virtute, & famâ fieri posse videbatur. Sed ubi periculum advênit, nihil puduit paucis copiis Imperatorem esse, modo ut his rem publicam Regi, atque Sabaudiæ Duci fratris filio salvam præstaret.

Igitur exercitum qui apud Chierum erat, cis Padum reduci jubet, atque ad ripam fluminis castra ponit, ut hujus transitu hostem arceret. Eò dùm quæ opus facto sunt agit, aut præcipit studiosiùs, fortè cui insidebat equus, is perterrefactus, ac in posteriores erectus pedes, hominem dejicit, atque affligit solo, qui ex eo casu caput graviter offensus huic curando ad Urbem rediit. Sed opportunè tum advênit [a] Santandreas Mombrunus cum aliquanto equitatu, quem ex Galliâ adducebat, missus ab Rege, qui per absentiam Thomæ bellum in Italiâ Legatus administraret. Is ad Piobes loco ad prohibendum cùm Pinarolo, tùm Augustâ Taurinorum hostem opportuno stativa habuit, dum hostis ad Moncallierum & ipse habebat stativa. Eò amnem ratibus junxerat, neque tamen aliud ultrà Padum quàm prædas agebat, haud magnas has quidem, tam vicinis Gallorum qui effusè prædari prohibebant stativis.

[a] Le Marquis de S. André-Mombrun.

1651. At cessante Caracenâ Santandreas ex ingenio gentis nostræ avidus belli gerendi amnem vado transit, atque ad Moncallierum ducit: cujus rei nuntius ad Caracenam allatus suspicionem injecit majores quàm fama ferebat, copias Santandream secum adduxisse, quibus fretus ad se versùm veniret, ita quod in metu fieri solet, ampliora vero omnia sibi fingens noctu contra militiæ decus, collectis silentio vasis Chierum abscedit, quò biduum moratus secundis castris Butilieram petit. Santandreas ad Villam novam habuit castra, nec omisit usquàm exploratum mittere, quid ubique hostis ageret, si fortè rei benegerendæ casus daretur. Turma una eâ gratiâ Pauli-fanum haud procul castris ierat, quæ in hostium alas quatuor incidit: has Caracena eò miserat, ut ne copia nostris esset explorandi quónam iter intenderet. Continuò inter turmam nostram, atque hostium equites prælium fit, quod iniquum erat nostris, ni properè ab castris subsidio venisset Canillaci equitum ala, quæ hostes Butilieram usquè pepulit, ipsisque Caracenæ castris intulit metum, ac terrorem, pulsâ peditum quæ pro castris erat, statione: quo factum est, uti statim moveret, metuens ne perturbatis suis universus noster exercitus interveniret.

In Montisferrati relictis Subalpinorum finibus concessit agrum, propiùs Mediolanensis fines, neque posthàc quidquam operæpretii utrimque factum, donec copiæ in hyberna, aut aliò quò res monebat, deductæ: nam Hispani tunc cum maximè Barcinonis oppugnationi intenti, Galli de bello civili quod apud se flagrabat, soliciti erant. Illi tamen non omisêre cum Christinâ Sabaudiæ Ducis matre agere, atque hanc hortari, uti corruptis Galliæ rebus ipsa sibi, atque filio consilium caperet: si id satis placeret, Philippum pacis conditiones quàm honestissimas huic laturum. Sed hæc mansit in fide, quam pridem Regi Ludovico fratri, dein Regi Ludovico fratris filio dederat, mulier ingens animi, neque turbis quæ in Galliâ erant, territa, quas brevî desituras non dubitabat: nam ubi Rex capesseret rem publicam, quod propediem erat facturus, ibi verò finem factionibus fore, atque omnes in viam redituros. Apud nos verò, quæ per hyemem in Italia copiæ nulli propè usui erant, eas primùm in Aquitaniam, deinde in Cataloniam mittere visum.

Æstivorum initio *a* Almontius Villequierus Equitum Tribunus Belgium acriter erat ingressus. Primùm Legiam traducere copias consilium fuit, tametsi Sfondratus Marchio prohibebat, custodiis ad vada, pontesque dispositis: sed hæ ab *b* Chalnio, & Beliero-plessio Legatis qui præmissi ad amnem ab Almontio fuerant, pulsæ tormentis, sclopetisque nihil obstitêre quo minùs refectis pontibus, quos hostes abeuntes corruperant, omnis exercitus traduceretur: Sfondratus Armentariam, dein eò relictis peditibus Ypras cum equitatu profûgit, complures in fugâ capti, ab cæde quoniam ultrò dedebant se, temperatum. Id incommodum hostibus illatum Leopoldi adventum ad Insulam Urbem maturavit, quò omnes coëgit copias, nostrorum conatus inhibiturus.

a Le Marêchal d'Aumont.

b Le Duc de Chaulnc.

1651.

Sed nullum pugnandi consilium fuit, opperienti videlicet, quónam illæ turbæ, quæ apud nos in Aulâ erant, evaderent denique, & quæ Condæus receperat, ea uti præstaret, tum demùm aversis in bellum civile Regni copiis, pugnandi sibi magnam opportunitatem fore. Ubi videt Almontius Leopoldum munitissimis sese stativis tenere, atque objecto Deullo amne, qui ab Insulâ Urbe ad Legiam fluit, tutò pabulari, & commeatuum habere copiam, ad Avendini-pontem movet, si fortè hostes insequendi studio æquis sese committerent locis, quod est frustrà speratum, nam magno circuitu hostes Duacum venêre. Intereà nostri prædas agere ex omnibus vicis, villisque, hostes verò pabulatores nostros ex insidiis deprehendere conati frustrà fuêre, quoniam his Almontius præsidium adhibuerat, ab quo hostes malè mulctati sunt.

Sed Almontius pugnandi avidus, ut insigni aliquâ clade affectis hostibus, otium ab his in reliquum æstivorum Galliæ faceret, quo Rex vacuus ab eâ curâ bellum civile faciliùs administraret, propiùs Duacum accedit, atque ad Arleuxium castra ponit. In tantâ hostium vicinitate vix fieri posse videbatur, ut ne qua res Leopoldum tametsi vitabundum ad pugnam cogeret. Duacum ad Scarpam est, prætereà turres certis secundùm hunc amnem intervallis collocatæ, in quibus tum præsidia fuêre arcendis nostris fluminis transitu: quo fiebat, ut hostes cis Scarpam tutò frumentarentur, pabularenturque: contrà verò alterutrum facientibus nostris plerúmque interveniebant, cùm transitus fluminis esset in potestate, ob turres, & præsidia.

Id Almontio utique grave, sed nihil gravius erat, quàm quod hostes abnuerent pugnam, ad quam ut hos adigeret, Chalnium Legatum cum idoneo militum numero, ac tormentis duobus turres oppugnare jubet: qui ubi his appropinquabat, atque res in conspectu Duaci gerebatur, hostes magno equitum, nam decem alæ fuêre, atque aliquanto peditum numero subsidio turribus venêre: sclopetis eminùs res geritur, inter quorum strepitum *a* Espagnius cohortis unius Tribunus cum trecentis sclopetariis vadato amne, atque ex alterâ parte *b* Chalnius Legati frater è Melitensi militiâ, cum majori militum numero hostes circuire, & reditu ad urbem prohibere conantur: at illi animadverso nostrorum consilio, omissâ pugnâ ad urbem profugêre.

a Espagny.
b Le Chevalier de Chaulne.

Apud Arleuxium Almontius mensem integrum stativa habuit, atque intereà quæ maturuerant frumenta, ea longè, latéque messuit, & in castra convexit, aut quæ superavêre planè corrupit, nihil prohibente hoste, ut ne pugnandi necessitas esset: postremò disjectis quas propiùs Duacum ceperat turribus quinque movit castra. Hostes ad Valentianas iêre, urbem magnam, ac validam, atque eò castra sub urbis mœnibus posuêre: nostri ad Ynchium primùm, dein ad Aïnam ultrà Scaldim habuêre castra, is locus Cameracum inter, & Castelletum medius est, quod oppidum nuper in Galliæ finibus ab Hispanis captum Almontius recipere se velle simulabat, ut eò eliceret hostes, quò patent ad

1651. pugnam campi, neque hanc abnuere copia foret. Sed hi ad ripam sinistram Scaldis, ab Valentianis, ad Buchaïnum stationes, custodiasque disposuerant, quæ nostros transitu fluminis prohiberent: præterea ultrà Scaldim aliquantùm equitum habuêre, qui inter amnes, rivosque, locis ab naturâ munitis agitabant, uti nostros eâ parte castra habentes ab effusâ populatione deterrerent.

Sed majus quidpiam Almontius volvebat animo, quo pacto videlicet ad sinistram Scaldis evaderet ripam, atque hostes porrò abnuentes pugnam ad hanc denique capessendam cogeret. Eâ gratiâ *a* Bugium, atque Beljocum Castrorum Præfectos paulò diversos cum quatuor equitum turmis Haspram versùs, quem locum destinaverat castris, præmittit, ipse aliquanto intervallo cum cætero exercitu, atque omni graviori agmine sequitur. Fortè Fuensaldanius unus ex Hispanis Ducibus cis Scaldim fuit, atque incertum quo consilio, cum tribus equitum millibus Cameracum versùs veniebat: præibant equites trecenti, atque itinere paulò diverso octo equitum turmæ. Id Bugio, atque Beljoco speculantibus videlicet haud occultum fuit, qui subitò Almontium eâ de re faciunt certiorem, is ambos prælium incipere jubet, atque alios equites subsidio mittit, militesque addere gradum imperat.

a Le Marquis de Bougy. Le Marquis de Beaujeu.

Castrorum Præfecti continuò adoriuntur hostes, sed hi vix nostrorum conspectum, nedùm impetum sustinuêre: pars fugâ sibi consulere, alii projectis armis dedere se, vitam orare, ita pauci cæsi, capti quadringenti, Fuensaldanius suorum quos præmiserat fugâ, prætereà significatione, tormentorum strepitu ab Cameraco, & Buchaïno factâ monitus hostem adesse, properè ad loca inter amnes quæ suprà diximus munita reducit agmen, Almontius ad Haspram castra habuit. Postridiè cùm lucesceret, nostri sicuti præceptum fuerat, parati, instructique ad Scaldim iêre, pulsisque ab Neovillâ hostibus, pedites ponte quem haud satis hostes interruptum reliquerant, equites vado amnem traducti sunt, præeuntibus Legatis, Castrorum Præfectis, Tribunisque: dein Almontius cum magnâ equitatus parte ad castra hostium vadit sub Valentianarum mœnibus posita, qui se his tenuêre, neque adduci usquàm potuêre, uti pugnandi potestatem facerent.

Ubi Almontius videt Hispanos detrectare pugnam, cis Scaldim copias reducit, & ad Quesnoïum movet: primum agmen Chalnius ducebat, qui in ducentos hostium equites incidit, Croatæ erant, quibus fusis, fugatisque nostri ad Capellam habuêre castra. Ab eo loco ad Castellum in Cameracensi agro postridiè movebant, cùm est Chalnio nuntiatum septingentos hostium equites, ducentos pedites latere in insidiis, apud eum saltum, qui ab Guisii arbore nomen habet: hi ab Avennarum, & Landrecii præsidiis eò deducti fuerant, qui commeatus ad castra nostra ab Quintini-fano venientes interciperent. Continuò Chalnius cum equitibus octingentis eò profectus, præmisso cum ducentis *b* Crequio è Militensi Militiâ, qui prælium inciperet, hostes post acre certamen fudit, centum & viginti cæsi, capti centum & quinquaginta, è nostris desiderati modò decem.

b Le Chevalier de Crequy.

Diximus antehàc viros Principes non modò oppidis, atque arcibus Præfectos esse velle, quas Propræfectis clientibus suis permittant, sed & duces turmis, atque Tribunos alis equitum, prætereà cohortibus, quas item vicariis clientibus suis delegent, miserum profectò, atque indignum Regis sumptibus ali copias, quæ ex alieno arbitrio, atque lubidine plerúmque pendeant, sicut eâ tempestate factum. Nam quibus hujuscemodi copiis Condæus, Angianus filius, & Contius frater præerant, eas ab exercitu regio segregatas habuêre, quæ apud Marlas tum habebant castra, ac dissidium, & partes ostentabant. Haud ita procul fuit in Lucemburgensi agro Stephanus Gamarra Hispanus, cum copiis, quibus illæ facilè conjungi poterant. Ubi custodiâ Condæus fuerat emissus, hanc ipsi Regina se tulisse conditionem aiebat, facilem juxtà, & æquam, scilicet ut Hispanos Satenaïo oppido ad Mosam aut abigeret, aut adduceret, uti sponte discedere vellent. Arx penes Condæum erat, atque in eam liber ingressus omnibus, quæ apud Marlas agitabant copiis, quarum operâ Hispanos oppido pellere haud difficilè videbatur.

Sed id eâ tempestate Condæum Hispanis ademptum nolle dictitabant, misisse tamen simulandi gratiâ Brulardum Sillerium Brussellas, sicuti acturum eâ de re cum Hispanis, cæterùm longè alia mandata quæ ad bellum civile pertinerent, huic dedisse. Hæc seu vera, seu ficta ab Mazarini clientibus, quando ea Condæo potentia, eæ clientelæ, ea apud Gastonem, Senatum, populumque gratia erat, uti neque jus, neque leges adversùm tantas opes valere posse viderentur, Reginam impulêre, uti sibi omnes edocendos statueret, quid illi consilii esset, si fortè rei atrocitate, & belli civilis metu sese adduci finerent, ut erumpentem in rei publicæ perniciem hominis audaciam coërceri æquo animo paterentur. Eo Senatum accersit, aderat Gasto, Contius, Belfortius, Nemorosius, atque alii vocati omnes præter Condæum. Ubi Rex, atque Regina mater assedêre, hæc quid Rex super omni Condæi ratione sentiat, eos certiores facere voluisse ait, dein Seguierus Cancellarius Scriptum quod præ manibus habebat Lomenio Briennæ uni ex Quatuorviris recitandum tradidit, quod posteà Molæo primario Præsidi traditum est.

Hujus sententia hæc erat, *Quæ Rex de Mazarino, atque hujus propinquis, & clientibus edixerat, ea firma, & rata fore, atque adeò nihil esse, quod hæc rei publicæ perturbandæ quisquam obtentui haberet*: posteà quanta in Henricum Condæi patrem Ludovicus XIII. Rex, quanta ipse Rex Ludovicus filius in Condæum beneficia contulisset, commemorabatur: *hæc postquàm è custodiâ missus esset, conservata, atque aucta, restituta oppida, atque arces, restitutas peditum, equitumque copias, quæ utraque tot, ac tanta sint, ut qui ea sibi expetiverit, is civis modum excedere voluisse videatur. Datam huic nuper Aquitaniam provinciam, atque in Æduis quam dimiserit arcium trium retinendarum factam potestatem: exhaustum in explendo hoc uno homine ærarium, antiqua sibi debita, copiis, atque præsidiis stipendia, atque aliâ emun-*

1651. gendæ pecuniæ postulante, intereà dùm hæc in domus regiæ, atque exercituum sumptus, aut nulla, aut perexigua sit. Condæi pertinaciâ Regem coactum è Consilio suo pellere, quos ille voluerit: tres nuper Aulâ ut ipsi mos gereretur, pulsos, quorum operâ cùm Regi, tum Reginæ matri bona, fidelisque, in re publicâ fuerat. Nihil hæc ad flectendum ferocem animum profuisse: hunc ad Curias, & urbes primarias regni multa quæ bellum civile portendant, scripsisse, clientes, amicosque ejus copias in provinciis scribere, uxorem, ac sororem Muronem dimisisse, quo sicuti loco tutissimo, atque arce munitissimâ majus publico ærarium habeat. Cum Leopoldo apud Brussellas, cum Fuensaldanio apud hostium exercitum multa egisse, atque constituisse: nuntios ad hunc missitare, cum præsidio equitum, qui apud Marlas sint. Hæc, atque alia hujuscemodi quid Condæo consilii sit, satis, superque indicare, cui nisi prævertatur, rem publicam in maximum discrimen venturam. Id quidem facere Reginæ certum esse, in quo sibi Senatum quæ hujus erga Reges perpetua fides sit, adjutorem fore confidat.

Hæc ubi in Senatu sicuti priùs in Regiâ recitata, Condæus qui aderat, scripto & ipse respondit, *Vana isthæc, & conficta ab obtrectatoribus suis, quo sibi invidiam apud Senatum, populumque conflarent. Quæ beneficia ab Rege Ludovico XIII. in Henricum patrem, quæ in se ab Rege filio collata sint, ea utrumque, atque ampliora promeruisse. Haud decere se Patribus commemorare quæ, quantaque, & quàm difficilibus temporibus rei publicæ præstiterit: se Regis voluntate Æduos quam obtinebat provinciam, in Aquitaniæ qua sibi Spernonius cesserit, æstimationem dedisse, qui hanc lubentissimus acceperit, neque Divionis Castellum, Joannis ad Alniam fanum, ac Seuram ad Ararim oppida in Æduis posita sibi prætereà tradi postulaverit, quæ adeò penes se porrò manserint: jure id quidem, neque in eo quidquam præter morem factum fuisse.*

Mazarinum advenam, atque hospitem plures habere arces, atque oppida, quæ cuncta clientibus, atque amicis permittenda ab Rege curet, quàm se è regiâ gente Principem virum, aut quemquam alium. Sibi ab Rege attributas equitum, peditumque copias, at longè plures Mazarino. Suas Regi, atque rei publicæ usque præclaram operam dedisse, quid Mazarini copiæ facturæ sint, in incerto esse. Sese illas Almontio, aut Fertæo-Sannectario Mazarini satellitibus conjunctas noluisse, sed Gastoni planè dicto audientes, ad quem summa rei militaris per Regis pueritiam attineat. Quæ mutatio in Regis Consilio facta sit, eam se negare voluntate suâ factam: obstitisse quidem se Gondio, ac Monthesaurio Burdelio, qui super hac mutatione, Gastoni autores fuerint, uti per Urbem discurreret, armaret plebem, in ædes Molæi irrumperet, ac Signum regium huic tum ab Regina datum vi eriperet, dein pergeret in Regiam, atque alia sese indigna pro amborum lubidine faceret.

Sese Servianum, Tellierum, & Lionnum Aula pulsos voluisse, uti sibi, bonisque omnibus consuleret, quibus Mazarinus per hos clientes suos, tametsi absens insidiabatur. Id Senatui probatum, sed ne eo quidem se satis sibi cautum existimasse, atque Regia se abstinuisse, in qua scilicet Mazarinum porrò gratia valere plus æquo satis perspiceret, qui tunc cum maximè rei publicæ specie, sicuti hanc ipse invadere velit, neque ei rei præverti nisi per suam perniciem possit, hanc sibi palàm minitetur. Quod ad Senatum, & ad cæteras Curias scripserit, id rectè,

atque ordine fecisse, uti se expurgaret adversùm obtrectationes malevolorum, qui bellum civile ab se parari vulgaverint. 1651.

Hispanos Satenaïo discessuros fuisse, si Reginæ placuisset inter id oppidum, & Lucemburgensem agrum in annum inducias esse, aut sibi duo millia peditum permittere, quibus fretus hos oppido facessere coëgisset, utrumque Reginam abnuisse: postremò se satis intelligere, atque sentire eo reum haberi, quod Mazarini reditui rei publicæ causa adversetur. Si cum Hispanis hostibus consilia contulerit, aut quidpiam constituerit, jure contra se in hoc ordine agendum, sin id vanum, & falsum sit, quærendum videri in eos, quibus autoribus id Regina scripto traditum Senatui voluerit, atque adeò huic supplicandum, ut ne hos Patribus occultos habeat. Simul Gastonis Scriptum Senatui Condæus tradidit, quo pleraque in commentario regio perscripta elevabantur.

His omnibus recitatis Condæus ait non alios se suspicari Regii commentarii autores esse, quàm Monthesaurium, & Gondium: apud alterum convenire omnes, qui sibi infensi sint, ac pessima de se inire consilia, alterum violenta, atque atrocia perpetuò agitare animo, ac suadere Gastoni, sicuti nuper de Molæo fecerit. Gondius sibi quidem respondit tum haud probatum Gastonis injussu Molæo ab Reginâ regium Signum datum, cæterùm nihil illi hujuscemodi suadere voluisse. Condæus contrà adesse in Senatu Belfortium, & Rupifocaldum, qui sciant utrùm id verè, an falsò prædicet, hos unà secum isthæc Gondium Gastoni suadentem audisse: postremò hunc ipsum Gondium, neque quemquam alium, regium commentarium qui recitatus sit, confecisse: exclamavêre plerique qui id fecisset, eum videri alienissimum ab pace, & concordiâ animum habere. Dein Cognitor, atque Actores regii jussi dicere, si quid de eo quod agebatur Senatum edocendum haberent, Gastonis, atque Condæi Scripta ad Reginam deferenda censuêre, eadem fuit Seniorum sententia, præthereà rogandum Gastonem, ut ejus operâ Condæus cum Reginâ rediret in gratiam, quæ recitata fuissent ultrò citróque Scripta, eorum posthàc nullam fieri mentionem.

At ex Inquisitionum Classibus Juniores Reginæ supplicandum censuêre, uti Senatum haud celatum vellet, qui sibi comperta essent ea quæ Scripto regio continebantur, ad salutem rei publicæ magnoperè pertinere si vera hæc audierit, ut ne Condæo, qui secùm jure agi postulet, sin falsa, ut ne criminatoribus ejus impunè sint. Cùm res dilata in crastinum esset, eâ die in vestibulo Curiæ adfuêre Condæi, & Gondii clientes, atque amici cum telis, quod est ab illo Senatui indicatum, addiditque Condæus sese ubi resciverit Gondium cum armatis in Curiam venturum, sicuti res monebat, sibi consuluisse, cæterùm priusquàm perrogentur sententiæ, dandam operam videri, ut omnes utrimque facessant. Gondius haud negavit sibi adduxisse præsidio amicos, metuentem videlicet ut ne quid Condæus adversùm se iratus moliretur, quem pridiè regium Commentarium fabricasse dixerit.

Continuò Senatus quatuor è Patribus egredi, atque abigere omnes qui in vestibulo cum telis essent, jubet: simul Gondius qui suos,

1651. Rupifocaldus qui Condæi clientes dimitteret, egrediuntur. Sed hi viso Gondio sustulêre clamorem Mazarinistam appellando. Discedunt in suas quisque partes, districtisque gladiis apparant pugnam: at hunc tumultum sedavêre qui aderant ex Senatu, quibus, acptætereà Gondio, atque Rupifocaldo suorum impetum inhibentibus, atque hortantibus uti discederent, postremò his utrique dicto audientes fuêre, atque abiêre. Sed intereà tempus quo Senatus haberi solet exierat, atque adeò postquàm in Curiam rediêre qui abigendorum Condæi, atque Gondii satellitum causâ egressi fuerant, Senatus est dimissus. Gondium ferunt ubi ab vestibulo in Templum regrediebatur caput primùm, ut fere fit, foribus semiapertis intulisse, quas Rupifocaldus qui priùs ingressus fuerat in eo temporis occluserit vestigio, ita ut Gondii caput intrò, cæterum corpus foris esset. Diutiùs homini ita deprehenso illusisset, ni Camplatrusius Molæi filius intervenisset, qui apertis foribus huic contumeliæ magis, quàm periculo Gondium exemit, ex quo gratia inter hunc, & Molæum conciliata, qui usquè ex dispari natura, atque ingenio discordes fuerant.

Postridiè Prætor Urbanus, & rerum capitalium Quæsitor, aliique minores Magistratus cum armatis circùm Curiam præsidii causâ fuêre, atque ubi Senatus assedit, ac Condæus de cujus scilicet negotio agebatur, in proximum conclave secesserat, Molæus perrogatis denique sententiis graviter suo more suam est orsus dicere. *Sibi Condæi rationem nusquàm probari, quem nuper Regem, atque Reginam matrem in Regiâ visentem cum his bona fide, atque ex animo redire in gratiam decuerit, neque id simulare verbis, ac posteà cultu, habitu, comitatu prope regio per Urbem incedere, uti plebi audaciam, atque potentiam regiæ parem ostentaret: hunc verò quod de pellendis Satenaïo Hispanis receperat, id præstare debuisse. Sed ita rei publicæ tempus esse, ut omnes controversias minuere præstet, quàm altercando, & quæ aliqui censuerint, ea ab Regina postulando alere, aut augere: se statim conciliandam inter hanc, & Condæum gratiam censere, rogandumque Gastonem, cujus autoritas apud utrumque valeat plurimùm, ut hanc rei publicæ navare velit operam.* In Molæi sententiam plerique omnes discessêre, Senatûs consultum fit, uti Regis, Gastonis, atque Condæi Scripta ad Regem, atque Reginam matrem deferantur, adjiciaturque quid ex his pertimescendum Senatus existimet: cæterùm utrique supplicandum, ut hanc controversiam sublatam, ac magis gratiam inter se, & Condæum conciliatam velint, ei rei summoperè ab Senatu rogari Gastonem, uti quam possit operam det.

Castronovanum, Molæum, atque Vetusvillam Mazarini voluntate, de quâ Ondedeus Reginam fecerat certiorem, designatos fuisse diximus, qui ubi Rex propediem rem publicam, ætatem ad id legitimam adeptus capesseret, huic in Consilio adessent, ac prætereà suum quisque obirent munus: jamque Regina de rebus in quibus maturè consulto opus erat, his magnam habebat fidem, nam quibus consultandis spatium erat, de iis Mazarini exquirebatur, expectabaturque sententia. Sed quoniam nondùm palam illos tres Regina de re publicâ consultabat, Chavignium

Chavignium ad Urbem retinere velle visa est. Nam ubi primùm Servianum, Tellierum, ac Lionnum abigi Condæus postulaverat, Regina ut huic contrà ægrè faceret, atque ab hoc consilio dimoveret, idem se Chavignio facturam dixerat, qui tum nihil id opus esse Reginæ significaverat, cùm ultrò discessurus esset, ni matris morbo impediretur, quam satis piè deserere non posset, ubi huic meliusculè foret, continuò profecturum. 1651.

Post paulò tamen Regina per Villaregium nuntiari Chavignio jubet, per se licere, ut ad Urbem maneat, quo multi existimavêre hujus consilio Regem porrò, atque Reginam in re publicâ uti voluisse, sed ille obstinato ad discessum animo, atque propositi quod honestum censeret, tenacissimus, perstitit in sententiâ, seque abiturum Villaregio confirmavit. Id illum eo fecisse arbitror, quod conciliandæ Reginam inter, & Condæum gratiæ nulla spes erat, providebatque ex eorum discordiâ rei publicæ multa secùs eventura, inter quæ versari, cùm prohibere nequiret, importunum videbatur, satiúsque erat rus concedere, quàm Reginæ, aut Condæo dare operam, Reginæ quod ab hac Condæus cui se Chavignius in adversis dederat in clientelam, & fidem, diffidebat, Condæo quod bellum civile apparabat.

Sed de Castronovano Condæus negabat se usquàm toleraturum, ut iterùm in Regis Consilio esset, dictitando hunc deteriorem esse Mazarino: quamobrem Gastonis implorabat de eo pellendo fidem, atque *Ad fœdus pertinere* aiebat, *ut ne hominem sibi inimicum eadem quæ antehàc Mazarinus, ac pejora facere sineret: de hujus consilio fabricatum quem in se Regina ad Senatum miserit commentarium, postremò pessimè secum, & cum omnibus bonis actum videri, si pulso Mazarino nequior ipso Castronovanus rem publicam administret, sibi satiùs esse decedere finibus, ac se Hispanis hostibus permittere: sibi virtutem ubique eamdem, ac fortassè fortunam fore.*

Isthæc commovêre Gastonem, periculumque erat, ut ne cùm Condæo de pellendo Castronovano congrueret, ni Rohana Mombasona, atque Gondius hominem attinuissent: postremò in hanc Gasto, Condæus, atque alii discessêre sententiam, uti Comitiorum Regni, quæ hoc anno habitum iri Regina receperat, operâ, Consilium Regi institueretur, quale non uni Reginæ, sed & Gastoni, & Condæo videretur, qui in eo Guisiorum per Henrici III. Regis tempora exemplum sequi nihil pensi habuêre. Isthuc de Consilio Regi instituendo Gondio satis placebat, speranti se denique Gastone fretum eò introduci posse. Sed ut animo cupienti nihil satis festinatur, Gondius autor Gastoni fuit, uti rus abiret, si fortè secessionis simulatione Reginam ad hujuscemodi Consilium instituendum etiam antè Comitia posset adducere, quod quidem frustrà fuit.

Regina de Comitiis habendis spem fecerat, quæ omninò certa videbatur, non in Urbe quidem, sed aliò, quò probè intelligebat factionis opes haud æquè, ac in Urbe ad perturbandam rem publicam valere posse. Gasto ubi videt Reginam in hac hærere sententiâ, & ipse apud

1651. Limurfium fuum porrò commorabatur. Sed hoc ita ab Senatu, Condæoque fejuncto factionis vis minuebatur: quamobrem Condæus ad hunc profectus eft, mifitque præterea Senatus, qui rogarent ut ad Urbem, atque in Curiam redire vellet. Mifit & Regina fæpiùs, fcilicet quæ hominem tametfi multò quàm par effet æquiorem Condæo ab Regis tamen Confilio diutiùs abeffe nolebat: ad hoc fibi, atque rei publicæ præfidium in eo putabat, quod Gondius in cujus poteftate erat Gafto, Condæum malè oderat, ac vix ufquàm conventurum inter eos videbatur. Eo Regina adversùm Gondium benevolentiam fimulabat, finebatque hominem ab fe, & ab Rege filio Cardinalatum, atque alia ingentia fperare. Certè enim nemo eâ tempeftate magis idoneus fuit, quem Condæo opponeret, audacem, neque antehàc illius dignitate, aut genere deterritum, quo minùs cum eo tanto Imperatore in Curiæ veftibulo, grege utrimque facto, fi ufus veniret, ferro decertaret: cæterùm hunc multa fibi licere arbitratum exiftimo, uti potentiam regiæ proximam, qualem eâ tempeftate Mazarinus, atque antehàc Richelius habuerat, adipifceretur: fed fi eò perveniffet, hac rectè ufurum fuiffe, exemplo Octaviani Cæfaris, cujus ratio in adipifcendo Imperio haud fatis recta, cæterùm hoc adepto æqua planè, ac fancta fuit.

Nondùm Gafto redierat rure, atque intereà Senatus haud ceffabat Reginam de Condæi negotio urgere: fed hæc primùm fe Gaftonis reditum opperiri dixerat, de cujus confilio velle fe facere, quæ ad hanc rem attinerent: verùm cum is opinione ampliùs moraretur, Senatum acceffit, cui Cancellarius Reginæ verbis ait. *Quæ ipfi de confiliis ab Condæo cum hofte collatis antehàc nuntiata fuerint, ea fe falfa audiffe lubentem credere, quoniam ea de re nulla porrò indicia fint fubfecuta: cæterùm æquum videri Condæum dare operam, uti præfidium hoftium quod apud Satenaïum fit, propere faceffat: uti copiæ quibus præfit, exercitui regio conjungantur: Muronem munire ampliùs definat: majora folito præfidia in oppidis, arcibufque fibi ab Rege permiffis ne habeat: Regem protinùs vifat, atque huic in Confiliis quæ de re publica habeantur, præfto fit.*

Sed poftquàm Gafto ad Urbem redierat, Senatufque de Condæi negotio habitus eft, ex Gaftonis fententiâ vifum ampliùs Condæo cavendum effe. Id factum regio Diplomate, quo hunc extrà noxam effe Rex edixit. Hoc Diploma, fimul alterum de Mazarino, atque hujus propinquis quod tantoperè Senatus flagitaverat, ad eum menfis Septembris initio allatum eft, atque hoc confeftim de Mazarino, propinquis, ac familiaribus extraneis omni Galliâ, atque aliis quæ in Regis ditione fint regionibus, interdicendis, promulgatum, & in acta Senatûs relatum: illud de Condæo dilatum in eam diem, quâ Rex capeffendæ rei publicæ in Senatum venturus erat. At Condæus nufquàm fibi cum Reginâ conventurum fatis fcibat, nifi fi Mazarinum in Aulam reductum vellet, neque aliud quidquam fibi apud illam noxæ effe, quàm quod id huic obfequi nollet, & quamdiù in hâc perftaret fententiâ, tamdiù fefe haud fatis tutò in Aulâ verfari poffe, neque adeò quod Regina perfcribi Edic-

tum, ac promulgari jusserit, in eo satis sibi præsidii futurum, quamobrem secedendum esse denique arbitrabatur. 1651.

Igitur biduo antequàm Rex in Senatum veniret, ad Triam Rus Longavillæ hujus visendi specie proficiscitur, atque inde litteras Contio mittit, quas Regi redderet. His purgabat se, quod ipsi more majorum rempublicam capessere aggredienti non adesset, *Factum id inimicorum fraude, atque sævitia, quibus subducere se coactus sit, uti posthàc quam domi, militiæque Regi debeat operam, eam ipsi navare possit, cæterùm suam erga hunc fidem inviolatam fore.* Apud Triam cum Longavillâ uti secum sentiret, ac Sectam suam sequeretur convênit: dein Cantilium suum divertit, quò Nemorosius, & Rupifocaldus iêre, uti quid ab se facto opus esset, rescîscerent.

At Rex Id. Septemb. insigni equo vectus, quem stragulum superimpositum ephippio, atque hinc, inde pertinens ad solum opere phrygio ornabat, per urbem incessit. Comitabantur viri Principes, atque alii ex Aulâ, ipsi, atque singulorum equi perinde ac sessores ornati: ab Regiâ ad Curiam stabant in armis longo ordine Galli, atque Helvetii milites è regiâ custodiâ. Ubi Rex Senatum est ingressus, atque solio insedit, paucis Patres est allocutus. *Se eò venisse uti more majorum ad quos per pueritiam Regnum pervenerit, id ætatem legitimam adeptus capessere incipiat in Senatu:* dein excepit orationem de more Cancellarius, atque ampliùs est prolocutus quæ ad eam rem attinerent, finemque dicendi faciens Patribus ait, Regem singulis quem gerebant Magistratum, eum confirmare, vitæ, necisque civium, prætereà bonorum judices constituere. Posteà Regina in Regem filium versa paulùm flexo venerantis in modum corpore. *Novennium esse ait, ex quo Ludovici viri voluntate hunc filium suum porrò educere, & in Procuratione Regni esse cœperit. Deo volente omnia salva, atque secunda usque fuisse: tunc lege Regni quod hujus sit, ad rem publicam per se gerendam, regendamque vocari, quod uti rectè faciat, adjuturum Deum, atque eo virtutem, & prudentiam in dies additurum.*

Rex matri quod & sui, & Regni tam præclaram usquè curam gesserit, egit gratias, oravitque, uti se porrò consilio juvaret, atque eâ causâ velle, uti secundùm se in consilio sicuti matrem deceat, primas haberet partes: dein Reginam ad solium venientem, atque inclinantem se, uti fidem, & obedientiam Regi filio polliceretur, complexus allevavit, deosculatusque est. Andius frater, Gasto Patruus, Contius consanguineus, & qui aderant Franciæ Pares altero genu flexo, alius post alium ad solium progressi fidem, & obedientiam Regi polliciti sunt. Molæus primarius Præses luculentam eâ de re quæ agebatur habuit orationem, dein apertis Curiæ foribus recitata sunt Edicta regia tria, primum de his qui Duello decertarent, secundum de his qui Deo, aut Divis maledicerent, tertium de Condæo sicuti perscriptum fuisse antehàc diximus, nam tametsi decesserat Urbe, & quid haberet consilii palàm esset, tamen de promulgando sicuti Regina receperat, Edicto nihil est mutatum.

1651. Castronovanus ad Mazarinum de hujus in Aulam reditu per Bertetum de quo supra memoravimus, scripserat, cui rei se daturum unà cum amicis omnem operam pollicitus fuerat. Quamobrem Mazarinus per Ondedeum Reginæ persuaserat, ut illius consilio, judicioque iterùm in republicâ administrandâ uti, atque eâ causâ hunc regio Consilio præesse, seu primum in eo locum habere vellet, nam huic Signum regium redditum nolebat. Sed Castronovanum ferunt isthuc Seguieri Cancellarii voluntate factum optasse, atque omni ope enisum ut hunc eò adduceret, atque ut id ipsi rectè fieri posse persuaderet, per interpretes fidissimos, ac solertissimos cum eo egisse: hi Seguierum edocuêre Castronovano consilium esse omnem dare operam ut ille & in Aulâ, & in Consilio regio maneret, ac Signum regium porrò haberet. At hic tametsi id esset in potestate Castronovani, hanc tamen se negavit conditionem accepturum, neque commissurum, ut in se, atque in primum Regni quem gereret Magistratum, hujuscemodi dedecus admitteret: sese Richelio quidem antehàc primas in Consilio regio concessisse, quod & in Mazarino utroque Cardinali fecerit, sed idem cujusquam alterius causâ nunquàm facturum. At ubi Rex rem publicam capessere cœpit, hanc litem continuò diremit: nam regium Signum per Guenegaldum Quatuorvirum ab Seguiero repetitum Molæo reddidit, qui primas in regio Consilio Castronovano concessit. Prætereà Rex Vetusvillam Marchionem Maisonio summo Regni Quæstori subrogavit, huic abrogato Magistratu, aut quod eâ tempestate fieri solebat, Maisonio hunc sicut id sponte suâ faceret, abdicare jusso, qui ex Mazarini sententiâ Vetusvillæ homini haud ingrato mandaretur.

Sed Reginam ægrè adductam aiebant, ut iterùm Castronovani operâ in re publicâ uteretur, quoniam haud sincerâ fide cum Mazarino nuper egerat, eo hanc Molæi consilio magis, atque judicio usam, Mazarinum verò consultò tres delegisse, qui rem publicam administrarent, propè confectâ ætate, & qui inter se discordarent, quo sibi minor ab his metus foret, aut si quis fortè habendus esset, brevî desineret, postremò illis cautionem fore non dubitabat, ut ne Gondius ipsis præpolleret.

Intereà dùm Ondedeus ad Urbem morabatur, quem de habendo Cardinalatu Mazarini verbis Gondio fidem dedisse antehàc diximus, hic ad illum misit qui vicissim suam de maturando hujus in Aulam reditu priùs datam firmaret, atque id rectè fieri posse doceret, ubi Rex inaugurationis suæ causâ Durocortorum Rhemorum peteret, quò Mazarinus veniret, atque Gastonis voluntate pristinam in Aulâ gratiam, atque in re publicâ potentiam obtineret, atque id se apud Gastonem operam daturum pollicebatur: cæterùm Mazarinum orabat, uti quam primùm de Cardinalatu suo Regis ad Pontificem, atque ad Valencæum Romæ Legatum litteras perscriptas vellet, quæ penes Mazarinum ipsum forent, donec de ejus reditu confectum esset. Præter Cardinalatum quem expetebat sibi, Nigromonasterio amico Ducis, & Pa-

risFranciæ dignitatem tribui postulabat, de quâ & Rescriptum Regis fieret, ac penes Mazarinum item maneret. 1651.

Isthæc reditus sui in Aulam causâ satis placuêre Mazarino, atque adeò perscriptæ Regis ad Pontificem, & ad Valancæum de Gondii Cardinalatu litteræ sunt, ac traditæ Ondedeo, qui has ad Mazarinum perferret: sed post paulò pervicit Gondius, ut has Mazarinus ad Reginam remitteret Gastoni tradendas, quo isthuc, & hujus honoris causâ Regina se facere ostenderet: mox & missæ ad Valancæum sunt, qui has Pontifici opportunè redderet, atque ad eam rem aptam orationem adderet. Quod ubi factum est, ibi verò Gondius nihil Romæ sumptui pepercit, quo Cardinales quantocyùs crearentur, ut ne Mazarino conturbandæ rei spatium esset.

Scio existimare nonnullos, Gondium postillà invito Mazarino, atque adeò Rege Cardinalem creatum: sed omninò incredibile est Pontificem quantovis in Mazarinum odio permotum tantam Regi contumeliam fecisse: probabilius autem Mazarinum Gondio Cardinalatum ab Rege peti seriò voluisse, uti sibi de reditu in Aulam apud Gastonem faveret, neque illi mutare cum Gondio fidem usquàm consilium fuisse: sed hic nihilo magis Mazarini in Aulam reditum cupiebat, tametsi huic se operam navaturum fidem dedisset, ac firmavisset, nam ingentem, ac vastum animum nusquàm Cardinalatus explebat, quem eâ causâ modò petebat, uti viris è regiâ Gente Principibus æquaretur, atque hâc dignitate fretus ad eumdem denique gratiæ, atque potentiæ gradum quo Richelius, dein Mazarinus adscenderant, perveniret.

Fuêre eâ tempestate qui crederent comparatum inter Gastonem, & Condæum, ut ille domi, hic foris rem publicam curaret: ille non omninò ab Regina dissentiret, sed concordiæ specie, si quid in Aulâ, aut in Senatu graviùs in Condæum consuleretur, id Gasto disturbaret, satiusque esse diceret æquas huic ferre conditiones, atque eo pacto bello civili quod imminebat occurrere, quàm id ex hostium sententiâ accendere: intereà Condæus augeret copias, exercitumque ex amicis, & clientibus, & qui sibi, atque his obnoxii essent, conflaret. Bellum in Aquitaniâ incœpturus videbatur, quod uti Rex sustineret, ab Regni finibus propè omnes copiæ evocandæ erant, atque in diversissimas ducendæ partes, quod ægrè facturus erat, ut ne intereà hostis haud procul ab Urbe fines invaderet, ac potiùs æquas conditiones Condæo laturus. Eâ spe fretus cùm ab Urbe profectus esset, ad Angervillam Rus Peralti clientis nobile restiterat, opperiens quid Gasto sibi nuntiatum mitteret.

Sed hic quid Rex, atque Regina vellent certior factus Limursium suum profectus est, haud ita procul ab Angervillâ positum, ac locum inter utrumque delegit, quò cum Condæo colloqueretur, quem misso ad hunc è suâ familiâ Nobili quodam accersivit. At nobilis non ad Peralti, sed ad aliam Aureliâ Urbe haud procul Angervillam iit, quo factum est ut ad Condæum non pervenerit: ipse autem de suâ secessio-

1651. ne Aulam parùm ſolicitam ratus continuò abeundum longiùs, & operam dandam eſſe decrevit, quo ſentiret quàm graviter in ſe ſpernendo offenderet. Sed Gaſto quando Condæus abierat longiùs, neque ampliùs colloquendi copia erat, Croiſſium ad eum mittit, cum mandatis hujuſmodi. Regi, atque Reginæ matri ſatis placere, ut in his quas obtineat provinciis tutus, ac quietus maneat, uſque dùm Regni comitia habeantut: ibi verò copias quibus præſit, in ſtativis commodis fore, haud procul comitiorum loco. Gaſto, & Caſtronovanus ſpem injiciebant apud Dionyſii-fanum comitia habitum iri, quò ſe magis in tuto Condæus ob Urbis vicinitatem fore crederet.

Hæc apud Avaricum Biturigum Croiſſius Condæo expoſuit: is verò has conditiones ſibi haud rejiciundas exiſtimabat, quia veteranorum copias, quibus ipſe, Angianus filius, atque Contius frater præerant, per hyemem ſupplementis augendi, ac novas conſcribendi, atque exercitandi ſpatium dabant: nam cum paucis veteranis, & cum tyronibus quos tumultuatim ſcriberet, bellum ſumere, ac gerere difficile erat. *Intereà ſi Mazarinus rediret ad Urbem omnes Regni Curias, omnes provincias quæ hunc malè oderint, ſuam Sectam ſecuturas: ſin extrà fines Regni porrò agitet, id ab ſe omnes ingentis beneficii loco habituros, qui hujus reditui uſquè obſtiterit, ita ex alterutro ſibi gratiam apud cunctos Regni Ordines acceſſuram: dein ubi comitia altero ab Urbe lapide haberentur, in hac, atque in Aulâ ipsâ ſe potentiſſimum fore, fretum ſecunda omnium voluntate, & copiis ſuis, quæ tum pleniſſimæ, atque haud procul urbe futuræ eſſent, ſi forte bellum gerere denique neceſſe foret.*

Sed de his ubi cum Contio fratre, Nemoroſio, & Rupifocaldo conſultavit, *Quæ Croiſſius attuliſſet ab Aula*, ea nihil eſſe dixere, *præter fraudem, ac dolum, quibus uti Condæus faciliùs capiatur, Gaſtonem ad hæc ſuadenda adhibitum: cæterùm eo latas conditiones, ut alacres illius ad bellum impetus infringantur objecta mora. Hanc faciundæ quidem paci peridoneam, bello autem recte incipiundo plane damnoſam videri: ubi Gaſto æquus, atque omnis factio ad Urbem item æqua ſit, & ingentia ab Condæo ſubito ſperet, haud ceſſandum eſſe, ut ne ardor animis dilabatur. Burdigalenſes promptos ad bellum, queis ingenia fervida ſint, neque moræ patientia. Hiſpanos qui omnia polliceantur, ſi ſe produci ſentient, aliò animum adjecturos: poſtremò qui Condæo amici, atque tum fidiſſimi ſint, ubi quæ ſperaverint, ea dubia, incerta, & ab variis caſibus pendere videbunt, ſibi quod res ipſa monebit, conſilium capturos.*

Iſthæc incertiorem quàm anteà reddidêre Condæum, neque quidquam ſibi in re tantâ priùs decernendum eſt arbitratus, quàm cum Condæâ ſorore collocutus eſſet: hæc apud Muronem cum Brezæâ uxore erat, quò ſe Croiſſium ſequi juſſit. Eò cùm veniſſet ſæpiùs cum Condæâ, atque amicis conſultaſſe fertur, animumque ab pace haud alienum oſtendiſſe, ſed huic obſtabant illi ſedulò: poſtremò inambulantem aiunt, diù, multúmque ſecum agitaviſſe, quid optimum factu eſſet, incertum, atque animo varium, ac tandem hæc prolocutum amicis, ſe non ſponte ſuâ, ſed ut ipſis morem gerat, ſuſcipere bellum, cujus eos rei memi-

nisse velit, & quemadmodum postremus ad id descenderet, ita & postremum ab armis discessurum.

1651.

Isthæc quid de amicis sentiret, satis indicabant, plerosque omnes videlicet belli tædio priùs suas deserturum partes, quàm ipse pacem in suas leges facere posset. Dein Croissium appellat, ac renuntiare Gastoni jubet, quando ipsi curæ fuerit de reconciliandâ inter se, atque Aulam pace, ut id porrò facere ne gravetur, cæterùm summoperè orare, ut ne credat majorem suâ in eum cujusquam observantiam esse. Hæc quidquid ipse posthàc designaret, Gastoni dicta oportere credidit, ut sunt humana, si quid interveniret, quo ad pacem rursùm animum adjicere cogeretur. Sed tanta fuit propinquis, atque amicis belli lubido, uti Contius, Condæa, Nemorosius, Rupifocaldus, & Viola clàm Condæum fœdus inirent, quo se conjunctos fore cavebatur, etiam adversùm ipsum si cum Aulâ injussu suo pacem faceret, Condæum, sine his videlicet, quæ singuli sibi expeterent, præmiis.

At Condæus relictâ apud Muronem Brezæâ uxore, cum filio Angiano, jussisque Avaricum Biturigum petere Contio, atque Condæâ sorore, pse cum Nemorosio Vertulium iit Rus nobile Rupifocaldi, quo scribendis militibus pecuniam his qui se id facturos recepêre, curare cœpit: dein maturat in Aquitaniam iter pergere, ac denique Burdigalam advenit, quò lætissimis omnium animis accipitur. Ubi primùm bellum facere decreverat, Laisnæum de quo jam memoravimus, Mantuam Carpetanorum miserat, ad Philippum Hispaniæ Regem fœdus, atque amicitiam oratum, cum quo ita convenit. Quod apud Satenaïum cum Condæâ, & Turenâ transactum fuerat, id ut ratum porrò, firmumque esset. Pax ut ne Philippi injussu fieret ab Condæo, neque vicissim hanc Philippus sanciret, quin huic Condæus adscriberetur, iis quæ huic animum explerent conditionibus. Quingenta nummûm millia Philippus Condæo conscribendis copiis curaret. Classem Garumnæ æstuarium versùs haberet, eo navium numero, qui ad arcendos indè hostes satis esset, ac præstereà ut ab omni maris ad Oceanum usque Cantabricum orâ commeatus tuto Burdigalam advehi possent. Condæus Hispanicis copiis ubicumque adesset, Imperator foret. Quæ oppida Condæus in Galliâ bello caperet, ea penes hunc essent, oppidum tamen maritimum unum cum portu Philippo permitteretur, quo classis esse in tuto posset, ac nonnulli usui esset, ubi de restituendis utrimque bello occupatis oppidis ad sanciundam pacem ageretur. Septem, aut octo millia armatorum Philippus Condæi in Campania copiis conjungeret, qui ipsi, aut quem eò haberet Legato dicto audientes forent. Sexcenta nummûm millia Philippus in Condæi copiarum stipendium annuatim ipsi curaret. Si Longavilla animum induceret bellum in Normannia sumere, eò ipsi idonea auxilia terrâ, marique Philippus mitteret, atque alia ex hujus voluntate faceret.

De Longavillâ certum est Condæum illius fidem sibi obligatam de bello unà sumendo existimasse, quam tamen minimè præstitit, Regi-

1651. næ, ac Mazarini promissis oneratus, ac denique delusus. De Turenâ quidpiam causæ fuit, quamobrem Condæus speraret fore, uti copiis suis in Campaniæ finibus denuò Imperator esset, quod certò sibi persuaserat, atque ipsi ut id fieret Hispani operam dabant sedulò, experti videlicet hominis virtutem, quâ Regem privare, atque hâc se frui operæpretium esse ducebant: Condæus huic Satenaïum oppidum, atque arcem se dono daturum aiebat, Hispani verò se oppido præsidium deducturos recipiebant, ut id planè in hujus esset potestate, quæ res & ad Buillonium fratrem magnoperè pertinebat, quoniam Sedanum cujus recuperandi consilium vix dimissurus videbatur, in propinquo est: sed Turena postquàm in viam redierat, ab hac sibi discedendum esse non est arbitratus.

Postquàm Condæum in Aquitaniam discessisse nuntiatum est, Rex, atque Regina mater hujus consiliis occurrendum existimavêre, neque moram ullam hostilia molienti dandam, Ludovicum patrem celeritate multa hujuscemodi confecisse. Reginæ studium ingens erat, ab Urbe discedendi, ubi enim aliò Aula agitaret, eò sibi copiam fore sperabat accersendi Mazarini, quod in Urbe fieri non poterat, propter Gastonis, Senatûs, populique in illum odia, quæ factiosi diligenter alebant. Ad hoc Reginæ importunum erat eò manere, dum bellum civile gereretur, ex cujus variis eventibus plebes item variè permota Regem quæ ipsa vellet magis, quàm quæ res publica postularet, facere cogeret, ac singillatim prohiberet Urbe egredi, ubi id maximè opus foret.

Contrà Molæus, Vetusvilla, ac Pralino-plessius Equitum Tribunus rem ipsam modò putantes, utrum videlicet Condæum bello persequi in rem publicam esset, neque de Mazarini reditu quidquam, aut de prohibendo ab plebe Rege quò minùs ab Urbe discederet soliciti, negabant huic tum ab Urbe discedendum, aut bellum Condæo movendum. *Hunc metu adductum abiisse, quem si vanum Rege cessante esse sentiet, quieturum videri, maxime si Gastonis opera sibi conditiones pacis ferri videat: si verò his posthabitis bellum parabit, tum Regis, qui hunc in viam reducere conatus fuerit, æquitatem, omnibus probatum iri, illius autem iniquitatem, ac pertinaciam fore invisam, atque adeo ipso Deo, hominibusque approbantibus Condæo bellum justum, piumque illaturum.*

At Castronovanus quid Reginæ consilii esset, gnarus ab Urbe discedendum esse probè intelligebat: sed danda opera erat, ut Aula quàm longissimè ab Mosâ, & Rheno abiret, quò Mazarinus exulabat, ut ne auderet tanto se itineri committere, quantum per Regni fines faciundum foret, ut ad Aulam perveniret, quod difficile, ac periculosissimum fore videbatur homini, qui omnibus odio esset, ab Senatu hostis judicatus, & quem impunè necare liceret: nam tametsi Castronovanus Mazarino per Bertetum summum ejus reditûs studium ostentaverat, nihil tamen minùs optabat. Rex igitur III. Calend. Octobres ab Urbe discessit, ac Fontembellaqueum advenit. Jam sibi operæpretium fecisse

1651.

ciſſe Regina videbatur, cùm filius nihil ampliùs Senatui, Populove, aut factioſis ex utroque ordine obnoxius eſſet: reliquum erat de Mazarini reditu cogitare, de quo tamen mentionem tam ſubitò faciundam non exiſtimabat: cæterùm in Adminiſtris, qui Regi filio aderant, haud ſatis auxilii ad rem publicam gerendam eſſe arbitrabatur, qui diſcordes inter ſe, dubii, & quid optimum factu eſſet incerti plerúmque erant, atque adeò hanc uni Mazarino rectè credi poſſe cenſebat.

Sed id ut ne fieret, ac ne ipſe in Aulam rediret, Caſtronovano cautio erat, quam adeò ultrà Ligerim ſtudebat abducere: nam hic præter Moſam, Matronam, Sequanam, & Igonnam interpoſitus amnis difficiliorem Mazarino ad Aulam aditum erat redditurus. Bituriges haud ita procul ab Fontebellaqueo ſunt, quam obtinebat Condæus provinciam, atque in hac Avaricum oppidum magnum, atque valens, cum Turri ampliſſimâ, ac validiſſimâ, è quadrato lapide, quæ oppido vice arcis eſt, idoneo militum tenebat præſidio, ſperabatque eâ fretus oppidanos adducere, uti ſecùm ſentirent: eò Contium fratrem, & Condæam reliquerat virilis animi fœminam, cúmque Regi exiguæ tum copiæ eſſent, aut hunc nihil moliturum credebat, aut facilè ſi ad Avaricum accederet, oppidum defendi poſſe.

At Caſtronovano ſatis placebat ægrè Condæo facere, qui tot, tantaque in ſe jactaverat, ubi Regina iterùm hujus conſilio, atque judicio in re publicâ gerendâ per Mazarini abſentiam Regem uſurum decreverat: eo Regem, atque Aulam cum exercitu in Bituriges ire ſtudebat, atque hanc Condæo adimere provinciam, in quâ ipſe Caſtronovanus aliqua prædia nobilia, atque opima habebat. Ad hoc ſi Aula longiùs ab Urbe diſcederet, Molæum, cui tum Regina confidebat plurimùm, ac Vetuſvillam reſtituros ad Urbem ſcibat, atque ſe propè unum Regi, atque Reginæ matri adfuturum, ita uſu venturum ſperabat, uti ſibi perindè, atque antehàc Mazarino denique aſſueſcerent. Sed Molæus longiùs abſcedendum negabat, ſeu juvabat eò manere Aulam, quò & ipſe manere poſſet, ſeu verè cenſebat ſicut ad Urbem dixerat, nihil movendum adversùm Condæum, ut ne huic metus augeretur, quo ſolo adductum ſeceſſiſſe primùm, dein procul abiiſſe rebatur: dein haud quaquàm pares Avarici incœpto Regem copias habere cauſabatur, quod ſi fruſtrà foret, magnam famæ quæ plurimùm rerum gerendarum principio valeat, jacturam fieri. Sed brevî Caſtronovanus per clientes, & amicos apud Avaricum effecit, ut oppidani ad Regem clàm mitterent, qui ſibi rem ſuam publicam in manu eſſe nuntiarent, veniret benè juvante Deo, atque Urbem benevolus iniret, in quâ omnia obedientia forent.

Eâ legatione Rex permotus profectionem ad Avaricum inſtituit, Gaſtonem ad Urbem cum Imperio futurum decernit, huic adfuturos Molæum, Vetuſvillam, Hoſpitalium Equitum Tribunum, ac Præfectum Urbi, qui conſilio, atque operâ hunc adjuvent. Longavilla ſe in Normanniâ quieturum fidem nuper firmaverat: tametſi autem Gaſto

1651. Condæo æquior esse videbatur, modum tamen illius in hunc studio Gondium facturum nemo dubitabat, quia omnia Condæo ex sententiâ evenire nolebat, sed magis hunc, perindè ac Mazarinum labefactatum, atque Aulâ procul abesse : idem Rohana Mombasona sentiebat, dabantque unà operam, uti quò vellent, eò Gastonis animum flecterent. Contrà Chavignius, & Gualcurius Condæi cliens pro eo nitebantur, & quæ inter ipsum, & Gastonem convenerant, ab iis ut ne discederet magnoperè contendebant: his Belfortius, atque cæteri Funditores adjutores fuêre, rati videlicet factionem Condæi virtute fultam adversùm Mazarini conatûs validiorem fore, neque Gondii diversis pro varietate consiliorum studiis obnoxiam.

Regem ad Avaricum proficiscentem sequebantur equitum, peditumque quatuor millia, Galli, atque Helvetii ex eorum numero quos plures custodiæ causâ habere solet, alii aliò quaquà versùm fuerant dimissi, qui virtutis, ac disciplinæ exemplo cæteras copias confirmarent. Illis Franciscus Hannibal Estræus Equitum Tribunus Imperator fuit, vir ubi vigebat ætas ingens animi, qui utrùm cum corpore senuerit, existimare non licuit, in tam brevî Imperio, ac cessante hoste : nam ubi Regem appropinquare nuntiatum est, Contius, atque Condæa soror Avarico, dein Murone in Aquitaniam discessêre. Cum his unà profectus est Nemorosius, qui usquè apud Muronem cum uxore Elizabetha Vindocinâ fuerat: hæc verò Vindocinum prædium patris nobilissimum concessit.

Rex apud Avaricum lætissimis oppidanorum animis accipitur, huic continuò dedita Turris est, quam cùm hi dirutam cuperent, id ipsis facilè est obsecutus, uti si posthàc pax cum Condæo fieret, ac per hujus conditiones huic iterùm Bituriges provincia permitteretur cum Avarico, tanto infirmior dirutâ Turri ad rebellandum foret. Muronem haud procul Avarico penes Regem esse magnoperè ad rem publicam pertinebat: sed *a* Persanus cum veteranorum, atque aliquo equitum numero, huic Præfectus erat, vir fortis, & Condæo fidissimus, in regiis exercitibus Castrorum Præfectus, atque adeò hanc arcem cæterà munitissimam ab naturâ, atque arte oppugnare difficile erat: quamobrem obsidere modò visum, atque id negotii *b* Palüavio Clerembaltio, qui Estræo legatus erat, datum, cum tribus equitum, ac peditum millibus: Muronem Henricus Condæus Ludovici Condæi de quo tum agimus pater ad incerta fortunæ paraverat, ac probè muniverat.

a Le Marquis de Persan.

b Le Marquis de Palüau, de Clerembault.

Copias quibus Condæus, Angianus filius, ac Contius frater, aut horum vice amici, ac clientes præerant, seorsim ab exercitu regio in Galliæ Belgium versùs finibus stativa habuisse diximus: sed ubi Condæus in Aquitaniam profectus fuerat, atque hunc bellum civile moliri palàm fuit, omnes hæ copiæ clàm profectæ Satenaïum contendêre, neque tamen eò pervenêre intactæ: nam *c* Magnipratæus Joüsius qui antehàc ab Rege, ad Condæum dum in custodiâ esset, defecerat, tum rediérat in viam, ac circùm Musonium oppidum cum copiis agitabat. Is

c Le Comte de Grand-pré de Joyeuse.

ab Manicampo certior factus de Condæi copiarum itinere, has Villa-francâ haud procul acriter est aggressus: cæsi quinquaginta, cæteri propinquitate Satenaii quod impendebat periculum effugêre. 1651.

Musonium ad Mosam amnem, quod nuper Hispani ceperant, valido præsidio tenebant, atque id Magnipratæo ægrè erat, cùm ob Magnipratum nobilissimum quod habet in propinquo prædium, tum quod antehàc Musonio Præfectus fuerat. Ab hoc oppido ad Axonam usquè hostes excurrebant, ac populabantur omnia, præter ea loca quorum incolæ collationibus populationem redimebant: hanc Magnipratæus quantùm cum paucis, atque egregiis poterat equitibus, peditibusque prohibebat, neque hosti circùm Musonium quidquam quietum, aut tutum relinquebat. Cis Axonam Bezansonus erat Castrorum Præfectus cum quadringentis modò equitibus, peditibusque: is autor Magnipratæo fuit uti Belmontium haud procul Musonio, ac flumine Mosâ oppidum occuparet, quod est factum ex sententiâ, pulso indè hostium præsidio, sed id ægrè fuit Stephano Gamarræ qui ultrà Mosam in Lucemburgensi agro hostium præerat copiis: metuebat enim uti fines suos ab Belmontio posthàc vadato Mosâ Magnipratæus incursionibus vicissim infestaret.

Igitur quàm maximum potest militum numerum ex vicinis præsidiis cogit, tria peditum millia, equites quingenti fuêre, quibus fretus ad Belmontium contendit. Sed ubi appropinquavit oppido, Magnipratæus eruptione factâ haud paucos ex hostibus cecîdit: quæ subsecuta est nox, ea hosti haud minùs infesta crebris nostrorum ab oppido eruptionibus fuit. Postridiè tribus majoribus tormentis ingens in muro edita ruina, semel, atque iterùm hostes irrumpunt, toties ab nostris pulsi: sed eò res redierat, ut ni maturè subveniretur, faciunda deditio, aut fœdè pereundum esset: neque illam honestis conditionibus facere copia erat, quas ab Magnipratæo latas hostis abnuerat. Igitur mittit ad Bezansonum, qui hunc de suis, suorumque apud Belmontium fortunis doceret, simul hortaretur, ut ne quod de hoc oppido occupando consilium dederat, id sibi fraudi esse pateretur.

Continuò Bezansonus nobilitatem circà omnem evocat, hortaturque uti si rem suam juxtà, ac publicam salvam velint, ne morentur: nam capto Belmontio, ac Magnipratæo cum suis deleto fortunas eorum omnes in hostium arbitrio fore: secum ex vicis suis fortissimum quemque adducant, uti non modò equite, sed & pedite res publica sustentetur: ab præsidiis item vicinis milites ad se venire jubet. Sed quoniam hæc omnia opperiri necessitas Magnipratæo maturè subveniundi prohibebat, Bezansonus his ubi convenissent subsequi jussis, statim movet, paucitatem suam clàm hostem esse maximè studens. Itaque inclinante ad vesperam die millia passuum quatuor ab Gamarræ castris consedit, ac paulùm eò reficiendo militi commoratus ad Setonnam pergit, vicum in colle situm, quo hostes centum & viginti equitum stationem habebant: hos qui Bezansoni præibant agmen ferociter aggrediuntur, eo

1651. graviores, quod improvisi accesserant. Igitur illi facilè fusi, fugatique, qui in castra Gamarræ fugientium more omnia ampliora vero de hoste nuntiavêre: huic consilium esse Belmontium inter, & Musonium ponere castra, prohibendo Hispanis receptui, quod se facturum Bezansonus consultò inter suos prædicaverat. His nuntiis territus Gamarra nullum sibi ad eâ exploranda, & cognoscenda spatium sumit, sed continuò vasa colligi jubet, ac discedit. Ita Gamarræ de Belmontio recipiundo consilium frustrà fuit, unicâ Bezansoni solertiâ.

Per id tempus Fertæus Sannectarius Equitum Tribunus Castellum ad Mosellam amnem nuper ab Lotharingis, sicut & alia loca, per ejus absentiam captum, post quinquaginta dierum oppugnationem recepit. oppidum est cum arce firmissimâ, haud procul Nancio, quæ Urbs Lotharingiæ caput est, positum: defensabant Centuriones, Procenturiones, Vexillariique fusis, aut dimissis quibus præerant centuriis gregarii milites facti, quod genus firmissimum ob virtutem, atque rei militaris scientiam est: ii denique post diuturnam propugnationem quamhonestissimis conditionibus deditionem fecêre, *a* Belfortius Baro oppido Præfectus fuit.

a Le Baron de Beaufort.

Marsino supra diximus permissam Cataloniam Provinciam, qui eò profectus fuerat denique. *b* Mortara Marchio qui dudum in his regionibus Philippo Hispaniæ Regi egregiam navabat operam, bellumque administrabat, peditum millia sex, equitum duo millia, atque ampliùs circùm Ilerdam quò omnia ad Catalonicum bellum idonea jamdiù apparari solita erant, coëgerat: huic aderant *c* Sebacus Baro Germanus, Castrorum Præfectus generalis, Aro Comes Castiliæ Contestabilis filius de quo suprà in bello Italico memoravimus, Præfectus equitum, Palavicinus Marchio Genuensis rei tormentariæ item Præfectus, *d* Butierus Baro Sequanus, atque alii. Hi VI. Idus Quintiles ad Cerveram movêre, Balaguieram oppugnare se velle simulantes: sed eò & præsidium, & commeatus ampliora fuêre, quàm ut facilè se hoc oppido potiri posse Mortara speraret, atque adeò ultrà pergit iter facere, atque ad Valliezem habuit castra.

b Le Marquis de Mortare.

c Le Baron de Sebac.

d Le Baron de Boutiere.

At Marsinus ubi Barcinonem advenerat, collocutus cum Margarito, cum delectis ab tribus provinciæ Ordinibus, quos Deputationem appellant, & cum Consulibus Barcinonensibus de rebus quæ ad bellum pertinebant, eò proficiscitur, quò nostræ agitabant copiæ, & castra apud Pieram habuit: dein ubi nuntiatum est hostes ab Vallieze movisse, ipse ad Andreæ-fanum retrocessit, vicum ad Lobregam amnem positum. Hispani ad Lodonerum collem venêre, aucti cohortibus Italicorum tribus, & quatuor Hibernorum infrequentissimis. Apud Barcinonem pauci tum fuêre oppidani, dilapsis in sua rura plerisque omnibus, effugiendæ pestilentiæ, quæ ingens erat in urbe, nihil prætereà commeatûs erat: sed Jozephi Margariti operâ, & revocati cives, & annona tanta advecta, uti post obsidionis menses modò quindecim eâ cæptum sit laborari. In exercitu nostro millia peditum sex fuêre, ac mille septin-

genti equites, Galli erant, atque Helvetii qui Catalonico inveteraverant bello, atque adeò Marsino non opes, sed rei benè gerendæ studium defuit: huic Legati fuêre Jozephus Margaritus, *a* Marsilius, ac Jozephus Dardenna Illæ Comes, qui ab Galliâ nuper redierat, aderat & *b* Monpuillianus Castrorum Præfectus, atque alii viri fortes, ac strenui: sed rem publicam corrumpente Marsino, ea vix commodè, aut rectè geri ab cæteris poterat.

1651.

a De Marsilly.

b Le Marquis de Mompouillan.

Ab Andreæ-fano traductis Lobregam copiis itum ad Hospitaletum est, nihil tentato adversùm hostem, qui ab Lodonero colle in planitiem descendens per viarum angustias nostris opportunus fuerat. Dardenna modò cum suâ Catalanorum equitum alâ in hostem procursavit, comitantibus quibusdam pugnandi, ut ab nostris fere fit, studio Gallis. Ab Hospitaleto, quod tribus modò ab Urbe millibus abest, ad Valdonzellam Cœnobium Marsinus duxit, atque sub ipsis Urbis mœnibus habuit castra. Hostes & ipsi traductis Lobregam copiis nihil obstante Marsino secundùm amnem habuêre castra, atque turri quæ ad ostium est, potiti sunt, quò tormenta ab Tarracone navibus advenêre, cum omni tormentario instrumento, & Germanorum duobus millibus, ac quingentis: postridiè circumductis Urbem copiis ab occidente, ad orientem solem omnia huic circumvallandæ loca hostes occupavêre: ab meridie quà mari insidet, naves sex quæ tormenta, atque Germanos advexerant, ac tres prætereà aliæ cum actuariis quinque stationem habuêre, uti navibus si quæ advenirent nostris aditum ad Urbem prohiberent: dein fossas, vallumque moliri sunt aggressi, nihil porrò prohibente Marsino: procursatum modò est in pabulatores ab *c* Rupæo Sanchamarantio qui equitatui Præfectus erat, sed majore adveniente hostium numero nihil operæpretii factum.

c La Roche Saint Chamarant.

Sensit Jozephus Margaritus prodi ab Marsino rem publicam, atque de hoc comprehendendo cum Marsillio collocutus est: sed id seu rei difficultate deterriti propter alam equitum quam habebat in exercitu, ac prætereà amicos, seu Regis injussu fas non esse arbitrati omisêre denique. Marsinus verò postquàm cum hostibus de discessu suo per Mompuillianum convenerat, qui secùm ituri erant, eos instructos ad profectionem esse jubet, dein cujusdam Tarraconem versùs gerendæ rei specie ab castris de tertiâ vigiliâ discessit: secuti sunt Mompuillianus, *d* Lussanus, *e* Espensæus qui hujus equitum præerat alæ, ac prætereà ex alis Mottæi, & Baltazaris equites quadringenti, ac postremò *f* Marcussius. Cerveram versùs primùm iter intendit, dein flexit iter ad Condæum in Aquitaniam.

d De Lussan.
e D'Espense.
f La Marcousse.

Marsino datam Cataloniam provinciam diximus quam pro Prætore, obtineret, sed mox ubi Condæus in Aquitaniam secesserat, retinendo in fide homini missus est ad eum qui regium de Proregis Titulo Diploma ferret, ac prætereà litteras quibus Rex huic Tribunatûs Equitum spem faciebat, si per hæc æstiva rem publicam eò sustentaret: sed ubi Diploma, atque litteræ advenêre, jam Marsinus defecerat, atque in

1651. Aquitaniam profectus fuerat. Ubi per Septimaniam pergit cum suis iter facere, Tholosatum Senatus hunc hostem judicat, ac multitudini per oppida, & agros hujus copias invadendi potestatem facit: quæ res impigrè ab Cadurcis facta Marsinum coëgit eorum facessere finibus, omissis quas imperaverat collationibus, partim alendis suis, partim compendio suo.

Cùm Catalonia provincia Imperio vacua esset, rei publicæ cura in Margaritum recidebat more majorum, ex Magistratu, quem jam ante deditam Ludovico XIII. Regi Cataloniam gerebat, præterea Marsino in exercitu Legatus fuerat. Is primùm omnium Regem de Marsini proditione, ac discessu certiorem facit, uti quantocyùs Proregem, atque intereà idonea ad rem quæ in dies pejore loco apud Barcinonem fore videbatur, sustentandam mittere vellet. Contrà augescebat Hispanorum exercitus, advenientibus non modò ab vicinis Hispaniæ provinciis, sed & ab Italiâ copiis, nam Octobri mense Joannes Austrius cum actuariis navibus novem, atque onerariâ unâ, ac simul septingentis peditibus advênit, atque adeò militum, ac navium Hispanis crevit numerus, ita ut quatuordecim actuariæ, & onerariæ naves octo instructæ militariter ante portum Barcinonis starent. *a* Albukercus Dux alias posteà, dein *b* Vasconsellus Tarraconi Præfectus alias cum duobus millibus, ac quingentis equitibus, & peditibus, ac præterea duobus tormentis adduxit, ita res Hispanis pulchrè procedere videbatur.

a Le Duc d'Albukerque.
b Vasconsellos.

Apud Barcinonem duo millia, atque amplius Gallorum militum fuêre, è Legionibus, cohortibusve Reginæ, Andium Ducis, Aquitaniæ, Chiuppi, Gesvræi, ac Lemovicensi, Helvetii mille ducenti cum Tribunis Locmanno Tigurino, & Reynoldo Friburgensi, Catalanorum cohortes quatuor, queis Tribuni erant Franciscus Villa, Hieronymus Noveilus, Petrus Sabater, Franciscus Granollus, mille ducenti pedites fuêre: Equitum alæ decem Sansimoni, Merinvillæ, Rupelaurii, Mottæi, Aletzii, Castelbriani, Marsini, Catalanorum Margariti, Ardennæ, atque Ulaci: erant præterea in Urbe oppidanorum armatorum tria millia, qui stationes, & excubias agebant, ac cætera militaria faciebant.

In Cataloniâ præter Barcinonem Rhoda erat penes Regem, oppidum cum arce munitissimâ ad mare Balearicum: ultrà Sicorim Balaguiera, quæ & satis munita erat, alteri Lafarius Marchio, alteri Baro frater præfecti fuêre: Arbeca, Cervera, Camaras, Urgel, Trempa, Castellum Valentiæ, Sanroca, Aloz, & Palamos exiguis præsidiis tenebantur ab Præfectis regiis Gallis, qui omnes compendio suo studuêre, ampliorem vero numerum militum deferentes, uti quæstui locus esset: ea res nobis in finitimis Regni oppidis, atque in bello captis plerúmque fraudi fuit, atque huic maximè tribuendum censeo brevem eorum quæ usquè bello paravimus possessionem, neque id mali fermè sanari potest: unus modò Catalanus Jacobus Dearil idoneum ducentorum militum præsidium apud Trempam habuit, oppidum procul in hostico ad Nogueram amnem positum.

Tarraco ad mare, Ilerda ad Sicorim, Fraga, ac Ponſon ultrà hunc amnem dudùm penes Philippum fuêre, prætereà Flix, ac Miravez ultrà Iberum, atque Dertoſa citrà hunc amnem nuper recepta. Hiſpani caſtella, ac munitiones circùm Barcinonem inſtituebant, ſed fœdis tempeſtatibus viæ interruptæ, atque procelloſum mare tantiſper commeatûs prohibuêre, ita ut in caſtris annona gravis eſſet, neque multùm abfuit, quin incœptum omitterent: ſed ea Gens ſuprà quàm dici poteſt inediæ patiens eſt.

1651.

In Galliâ haud quaquàm neglectui erant Cataloniæ res, tametſi bello civili perturbata eſſet. Igitur eò miſſus iterum eſt Mottæus Hodencurius Equitum Tribunus, qui provinciam Prorex ſicut antehàc obtineret: fuerat & hic de grege factioſorum, propter acceptam ab Adminiſtris, ubi ab provinciâ redierat, injuriam, nam & in carcerem conjectus, & capitis arceſſitus fuerat: ſed tum bonâ fide cum Reginâ redierat in gratiam, quo factum eſt, ut huic rectiùs quàm Marſino hoſpiti, atque advenæ, & qui iſthîc mercede militatum venerat, Catalonia crederetur. Ille maturè profectus ad Santandream Mombrunum ſcribit, uti ſubitò cum copiis quas ab Italiâ in Allobroges duxerat, ad ſe veniret, celeritate uti Barcinoni ſubveniretur opus eſſe. Sed hic quoniam Rhodanus immensùm creverat, neque pontis ad Spiritûs-ſanum adeundi copia erat, cis pontem reſtagnante aquâ, apud Avenionem Cavarum, quò & pontis copia eſt, traduxit agmen, cum bonâ Vicelegati Corſi veniâ, qui Urbem hanc, atque aliquantùm circùm agri, Comitatum Vaineſſinum appellant, pro Pontifice obtinet: huic Rex quam id gratum ſibi fuiſſet, per litteras ſignificavit, ac maximè, quod id ultrò, neque expectatis ab ſe litteris feciſſet.

At in Campaniæ finibus ad Moſam amnem, qui Condæi partes ſecuti Satenaïum ſeſe receperant, ii cum Stephano Gammarrâ, atque Hiſpanis ſeſe conjunxêre, ut horum operâ in Æduos tranſirent. Præerat illis *a* Tavanius de quo antehàc memoravimus: Fertæus Sannectarius Equitum Tribunus cum exiguo exercitu in Campaniâ erat, qui Hiſpanos, & Gallos hoſtes obſervabat. Utrique duce Gammarrâ ad Moſellam amnem versùs movere ſe fingunt, ſicuti per Sequanorum fines in Æduos contendere conſilium eſſet, rati Fertæum continuò quibus locis agitabat, iis deceſſurum, ut ad Moſellam properaret, atque adeò ſeſe, aut certè Gallos per ea quæ Fertæus deſeruiſſet loca, evaſuros in Æduos. Sed hic cui videlicet ſpeculanti omnia hoſtium nota erant, ſuis ſe tenuit locis, ac Angiani Condæi filii, & Contii fratris turmas clàm tranſire conantes per Linvillam, & Maipaſium deprehendit, cecîditque.

a Le Comte de Tavane.

Intereà certior factus ab exploratoribus Tavanium in eo eſſe, uti relictis apud Claromontium impedimentis, quæ arx Condæi haud procul Moſâ eſt, expedito agmine in Æduos proficiſceretur, ipſe cum mille ducentis equitibus, & ſclopetariis ſexcentis ad Claromontium properat. Sed hominis adventum Tavanius ſenſerat, atque opportunè

1651. ad Gamarram discesserat : ita Fertæus re infectâ ad Mosam redit. Hostes Musonium inter, & Montem-medium ad Chieram amniculum habebant castra, unde tormenta, & quod gravius in exercitu erat, Montem-medium misêre : quæ res indicabat eos de profectione cogitare, atque expeditam velle. Hæc ex perfugis juxtà, & ex speculatoribus cognita, (nam crebra ab Gallorum qui Condæi partes sequebantur copiis fiebant transfugia) Fertæum impulêre, ut hostes persequi constitueret, si qua benè gerendæ rei, ut ferè fit, his recedentibus copia foret.

Igitur properè copias omnes in unum conducit, Magnipratæum jubet quàm plurimos è colonis suis, aljisque armare, qui in finibus Regni haud rudes militiæ sunt : mille & ducenti fuêre, quos cum unâ equitum alâ, & sclopetariis trecentis Magnipratæus habuit. Is apud Remillium Sedano haud procul vadato Mosâ agmen præire jussus ad hostem contendit : subsequitur Fertæus, & qui nuper advenerat Manicampus in eo exercitu Legatus. At hostes multum itineris levi, atque expedito agmine anteceperant, Givacum versùs, quod est ad Mosam oppidum diversissimâ ab Æduis, quò primùm intenderant, parte, nam ad eos eundi consilium planè omiserant, atque in Belgium properabant. Per Arduennam sylvam habebant iter, quò equites passim in angustiis viarum reliquerant, uti nostros morarentur, haud difficili ubi premerentur, per notos calles receptu. Quidam ab Magnipratæo ex his cæsi, captique, nostri propè ad Givacum usque hostes persecuti sunt, præda ingens in hostico facta, mille, ac ducenti equi capti, centum & viginti è Contii Alâ equites ad Fertæum transfugêre, nuntiantes Gamarram apud Givacum omnes copias Mosam traducere : quæ Condæi essent, eas ad trecentorum equitum, nec majorem peditum numerum rediisse.

Pulsis eâ parte hostibus Fertæus in Lotharingiam cum exercitu cui præerat, abiit : Magnipratæus autem more, institutoque suo bellum copiis suis administravit, ac nihil quietum, aut tutum Hispanis longè, lateque circùm Musonium, ac Satenaïum, cis, transque Mosam passus Villa-francam, Dunum, atque omnia ab Satenaïo ad Virodunum loca recepit. Infrà Musonium omnia erant in potestate, quo fiebat, ut id oppidum, & Satenaïum quæ propinqua inter se ad Mosam loca hostes præsidiis tenebant, nonnullarum rerum inopiam paterentur : Præfecti fidei militum haud satis credebant, quorum animos Magnipratæus & litteris, & promissis solicitabat, adeò ut ipsi Tribuni, ac Centuriones, multi, frequentesque stationibus, atque excubiis adesse, & gregariorum militum quandoque officia fungi cogerentur, tantus ipsis de Magnipratæo metus domi, forisque fuit.

a Ulric de Vitemberg.

Vervinum in Tieracensi agro oppidum *a* Ulricus Vitembergus vir in Germaniâ Princeps, ac Germanis equitibus qui Hispaniæ Regi in Belgio mercede militabant, Præfectus oppugnare decreverat, ratus quæ loci infirmitas est, oppidanos nullas deditionis conditiones abnuituros,

turos, nam suæ fidei relicti si ab hoste premerentur, sibi, fortunisque suis consulere poterant. Lignevilla quem Lotharingis equitibus præesse diximus, Vitembergo sese conjunxerat, & uterque locum hybernis opportunum circumspiciebant, quæ in hostico, quàm in Hispanorum solo habere malebant, spemque nacti erant si Vervinum foret in potestate, ex omni qui inter Mosam, Axonam, & Esiam amnes jacet agro, ingentes redimendæ prædæ collationes se corrasuros. Sed longè aliter ac rati erant, res cecidit, nam Verviniani nec minis, nec oppugnatione acerrimâ, quæ ab tribus peditum, & quatuor equitum millibus fiebat, adigi potuêre, uti deditionem facerent, quin & ruinâ in muro editâ subitariam hostibus objecêre munitionem, atque etiam eruptiones fecêre, quâ tantâ virtute hostes ab incœpto deterriti abiêre denique. Profecto gloriosissimum Vervinianis fuit, nullo fretos militum præsidio loco infirmo adversùm justum exercitum oppugnandarum urbium apparatu instructum ita propugnasse, ut hostem re infectâ discedere coëgerint.

1651.

At majora hostes Oceanum versùs moliebantur, receptâque Bergâ Fani-Vinoci idem de Dunkercâ, & Gravelingâ consilium habuêre. Sed priùs Burburgum oppidum, Lincum, atque Mardicum castella recipiunda videbantur, quæ loca & præsidiis, & regiarum, quibus præerat Quincæus, copiarum propinquitate, satis pro tempore munita erant. Apud Dunkercam quæ longiùs in hostico sita, & quæ Bergâ Fani-Vinoci receptâ opportunior hostibus erat, duo peditum millia introducta. Eò tamen tùm primùm languescere res nostræ, dein labefactari cœpêre, Rege coacto curas aliò, cogitationesque convertere, & copiarum quæ in finibus Belgii fuêre, partem in Aquitaniam evocare.

Sed Avarico, atque Turri ab Rege receptis bellum adversùm se inchoatum Condæus sentiebat, atque adeò ad id sustinendum, defendendumque, ac si fieri posset gerendum, & inferendum magis quàm ad pacem faciundam sibi adjiciundum animum statuit. Eo maturat copias scribere, ac propiora ad Duranium amnem oppida tenere præsidiis, Fidei-fanum, Liburnum, atque Vesunam Petrocoriorum ad Garumnam, prætereà oppida omnia usquè ad Aginnum. Cum Ludovico *a* Fucaltio Daugniono Comite de quo memoravimus antehàc, ut hunc ad suas partes adduceret, aliquamdiù egit, homine & rei, & gloriæ avido, quas per fas, & nefas augere nihil pensi habet.

a De Foucault, Comte du Daugnion.

Hic se in Brezææ Condæi uxoris clientelâ esse profitebatur, post Ducis Brezæi fratris ejus obitum rei navali in Galliâ ubi vivebat Præfecti, cui sicut antehàc diximus, Legatus, seu rei Navali Propræfectus fuerat, atque item Broagio quod Brezæus obtinebat, Propræfectus, dein eo ubi in Italiæ maribus fugientem hostium classem persequitur, cæso Præfectus, oppido per scelus, & audaciam sibi retento, ac prætereà Rheorum, atque Oleronâ Insulis, dein Rupellis occupatis. In hac igitur omni regione Rege, atque Reginâ matre quæ Rupellas, atque has Insulas obtinebat, posthabitis regnabat, ac prætereà navibus haud paucis fretus perindè mari, ac terrâ sese terribilem procul, juxtáque

1651. sitis præbebat : quo factum est uti Condæus tantas hominis opes sibi adjungere studuerit, atque usui fore rectè crediderit. Igitur misit ad Daugnionum, qui Brezææ uxoris verbis cum eo ageret, atque hominem ad suas partes adduceret, quod factum est denique, eâ lege, uti Daugnionus Condæi operâ Dux, & Par Franciæ, ac prætereà Equitum Tribunus crearetur.

Id ubi in Aulâ rescitum, continuò in Pictonas proficisci visum, ut ne Condæus, atque Daugnionus in hac quæ Broagio vicina est provinciâ, atque in finitimis Santonibus quid rei publicæ damni adferrent. Eò *a* Castelnavius Malviciera quatuor cùm equitum, tùm peditum millia ab finibus Belgii adducere jussus est, & quæ aliæ ex novis delectibus conscriptæ copiæ fuerant, eódem contendêre. Pictones Aquitaniæ finitimi sunt, in quâ Condæum ingentem animi vix restiturum credibile erat, aut sibi temperaturum, quin Regis copias ubi vicinæ forent, lacessitum veniret, ac denique acie decertaret. Eo necesse videbatur summum Imperatorem deligi ab Rege quem tantæ Condæi virtuti opponeret. Is fuit ex Mazarini tametsi absentis sententiâ Henricus Lotharingus Harcurius Comes vir Princeps magnâ rerum terrâ, marique gestarum gloriâ, ac famâ.

a Le Marquis de Castellenau-Mauviciere.

Sed priusquàm Rex ab Avarico Biturigum discederet, ad Gastonem misit, qui significaret nihilo se minùs pacis cum Condæo sanciundæ, quàm antehàc studiosum esse : hanc se vel certæ, atque exploratæ victoriæ præferre velle, cùm in bello civili quæ jactura fiat, ea ad Principem tametsi victorem pertineat. Quamobrem Condæum si videbitur, ad colloquium invitet, quod apud Richelium oppidum, & Gastonis, & Condæi commodo fieri possit. Ille subitò ad Condæum mittit, qui hunc de Pace Regis sententiam doceret, de quâ inter ambos apud Richelium oppidum agi posset. Condæus post triduum se Gastonem quid sibi sententiæ foret, certiorem facturum respondit.

Post paulò quàm Condæus Burdigalam advenerat, eódem Gourvilla Mazarini voluntate contenderat, laturus illi conditiones, quæ satis placituræ videbantur : Blaïam videlicet de quâ Servianus, & Lionnus huic anteà spem fecerant, ipsi datum iri, cui Præfectus foret, atque clientibus omnia quæ Rege haud indigna viderentur, & his explere animum possent : Rupifocaldo nimirum centum millia nummûm, quibus sibi quam obtinere vellet provinciam, eam compararet, ac prætereà Regii Rescripti quod antehàc impetraverat, confirmationem, quo Rescripto ipse, filii, atque nepotes Rohanis, ac Builloniis æquabantur : Violæ item centum millia nummûm, atque facultatem Quatuorviratûs, aut Præsidis in Senatu Magistratûs coëmendorum : Nemorosio Arvernos provinciam, ac Marsino Tribunatum Equitum : de Daugniono quia nondum Condæi sectam sequebatur, mentio nulla facta, sed ad cæterorum normam hunc habitum iri facilè existimari poterat.

His ferendis Condæo conditionibus Mazarinus Buillonii operâ usus est, quas hic per Gourvillam ad Condæum misit : sed Buillonius omne

studium, officiumque Condæo in hac pacificatione pollicebatur, si hunc satis dignum deputaret, qui sibi in re tantâ interpres esset. Condæus eâ tempestate miserat ad ipsum Buillonium, & Turenam fratrem, qui cum his ageret, nihil propè dubitans, quin Sedani suâ operâ recuperandi spe fœdus in hanc legem secum facere vellent, atque Turena singillatim exercitum ex Condæi, Angiani, ac Contii veteranis copiis, ac præthereà novis delectibus, & Hispanorum quæ illis conjungi debebant copiis conflatum in Campaniæ finibus ductare, rem opportunissimam recuperando, si quà id fieri posset, Sedano, cujus rei spem ambos nunquam abjecturos credebat. 1651.

Eo Condæus Gourvillæ respondit, *Buillonio quæ ad se pertinerent, ea lubentissimum permissurum: sed si ambobus consultum velit, priùs utriusque rationes conjungendas videri, ita ut Turena in Picardiæ, & in Campaniæ finibus, sicuti nuper, rem publicam gerere velit, tùm fore, ut ex communi sententiâ conditiones pacis æquissimas ab Aulâ impetrent.* Ubi hæc respondebat Condæus, certior tum primùm factus est, Daugnionum ad suas partes accessisse, ac præthereà Caumontios Forcæos omnes, præter Ducem, qui tùm in Normanniâ erat: hujus filiam Turena duxerat uxorem, quo fiebat, uti cum hoc, atque Buillonio magis, quàm cum fratribus sentiret.

Igitur Condæus Gourvillam ad Buillonium cum hujusmodi mandatis dimittit, & cum litteris ad Gualcurium, quibus jubebat hunc unà cum Gourvillâ certiorem facere Gastonem, quid ille secum egisset, quidve huic respondisset: cæterùm doceret colloquium apud Richelium oppidum si fieret, sibi damnosum futurum, quando multam pecuniam conscribendis copiis dederit, quâ in re qui hanc accepêre, eos non modò segniores futuros, si de pace agi sentient, sed & spem capturos nullis conscriptis militibus pecuniam nihilominùs penes se mansuram: postremò cuncta quæ cum Hispanis de auxiliis transegerit, hujuscemodi colloquio disturbatum iri: ad hoc Gualcurium quidpiam Gastoni dicere jussit de pessimâ Gondii in se voluntate, cui uti de rebus suis nullam haberet fidem illum impensiùs rogabat. Fuêre qui ita existimarent Condæum ab multis impulsum, uti Gondium de medio tolleret, sed illum ab hominis maximè Ecclesiastici cæde alienum, in id modò consensisse, uti dolo caperetur, atque Danvillarium abduceretur, æquum censens huic parem saltem referre gratiam, atque ei rei Gourvillam operam dedisse, quæ denique frustrà fuerit.

Intereà Hispani nihil antiquius habuêre, quàm uti discordias, & civile bellum apud nos alerent, ita ut huic modò sustentando auxilia Condæo subministrarent, non autem uti plus æquo proficeret, ac suis legibus Regem secum pacem facere cogeret. Condæi, Angiani, atque Contii veteres copias in Belgium discessisse suprà memoravimus, quæ ut ne dilaberentur stipendii inopiâ, in id Tavanio, atque in supplementum earum, quod satis esset pecuniæ, Hispani curavêre: in Aquitaniam autem ex fœdere nuper operâ Lesnæi facto misêre classem navium tre-

1651.

decim, cum incendiariis septem, cui præerat *a* Battevilla Sequanus, de quo suprà memoravimus. Milites mille quingentos classis vehebat, atque alia bello idonea, cum aliquantâ pecuniâ. Ubi ad Santonum oram advenit, huic honoris causâ processit obviam Lusignanus Marchio ab Condæo missus, atque adventum est gratulatus, dein VI. Calendas Novembres speculatoria ab classe Hispanicâ navis Burdigalæ portum tenuit.

a Le Baron de Battevil-le.

Quos advexerat, ii præter mandata ad Condæum, alia ad Burdigalenses habuêre, quos Philippi verbis de hujus benevolentiâ fecêre certiores, atque hortati sunt, uti Condæo conjuncti porrò forent, quod quidem ii eo lubentius audiêre, quod Hispani pecuniæ quidpiam potentioribus distribuerant. Primùm apud Tallemontem exscendêre pauci Hispani, dein apud Burgum mille ducenti: ille ad Garumnæ æstuarium, hic ad Duranium locus est, in dextrâ amnis ripâ, qui eò ad sinistram Garumnæ committitur. Burgum alicujus rei oppidum est, quod Philippo Condæus tradidit ex fœdere, ut eò appelli naves, atque omnia quæ huic mitterentur auxilia advehi, exponi, tutò asservari, ac denique tradi ex utriusque commodo possent: ipse Battevilla oppidum tenuit, cui Præfectus esset, Jozephus verò Ozorius Hispanus Propræfectus, qui id ampliùs munire aggressus est. Hæc ab Hispanis probè instituta Regem, atque Reginam matrem solicitos habuêre, quæ ut ne altiores radices agerent, atque uti Daugnioni primùm, dein Condæi conatibus occurrerent, Augustoritum Pictonum cum exercitu contendêre. Sed cum bello domi, forisque gerendo haud satis copiarum haberent, scripsêre ad Mazarinum, uti quàm plurimas posset in Germaniâ quò tunc exulabat, conscriberet, & in Pictonas adduceret, quò hujus consiliis, atque operâ egerent: præterea Hocquincurium idem facere jussêre, & cum Mazarino unà venire.

Ubi Rex Augustoritum Pictonum advênit, subitò ad Gastonem, atque ad omnes ubique Curias, ac denique ad eos qui provincias obtinebant, dat litteras, de novis Condæi delectibus, de præsidiis in varia Aquitaniæ oppida distributis, de accersitis Hispanis, de horum præsidiis Tallemontem, & Burgum introductis, quæ loca his tradita sint: hæc civem, hæc consanguineum plusquam hostilia facere, patriam hosti teterrimo prodere, contrà jus, fasque, contrà fidem datam nuper nihil se cum hostibus consilii habiturum. Sed hic Aginnum sibi nuper adjunxerat, oppidum satis validum, quod ad Garumnam positum est, ac constitutis apud Burdigalam, circúmque rebus, eò Contium fratrem, atque unà Marsinum pro Prætore reliquit, cum copiis quæ ad prohibendos Sanlucii conatus sufficere visæ. Is in Aquitaniâ pro Prætore est, Regi fidus, qui Montalbanum ad Tarum amnem oppidum, per Sectariorum bella celebratum, atque illâ tempestate validissimum, tunc his quas antiquis mœnibus obduxerant munitionibus nudatum præsidio tenere jussus fuerat, ac præterea *b* Deonam apud Cadurcos ad Lotum amnem, qui hanc propè omnem circumfluit, ac denique rem publicam in his regionibus pro opibus, ac fide suâ gerere.

b Cahors.

1651.

Condæus quàm longiſſimè poſſet ab Burdigalâ Regis copias attinere decreverat, ut ne ſi forent in propinquo, obſidionis, atque oppugnationis nuperæ memoriâ Burdigalenſium animi ad pacem inclinarent. Igitur cum *a* Tremolio Tarenti Principe, atque Rupifocaldo in Santonas movet, Burdigalenſi agro, Garumnæ æſtuario, Inculiſmenſibus, atque Pictonibus finitimos, ac per Tarenti Principem, Richelium, & Daugnionum Mediolanum caput Santonum obſtante fruſtrà *b* Ludovico Baſſomperæo Epiſcopo in deditionem redegit. Id oppidum ad Carentonum amnem poſitum eſt, in agro fertili, atque amœno, ita ut nullus parandis commeatibus, advehendiſque totâ hâc regione locus aptior Condæo eſſet: quo factum eſt, ut eò & horrea, & armamentarium conſtitueret. Tailleburgum huic prætereà deditum eſt, caſtellum item ad Carentonum: dein adverſo flumine de Inculiſmâ ipſâ tentandâ venit in mentem: ſed tanto incœpto haud quaquàm pares copias, aut belli habebat apparatum: ad hoc eò Carolus *c* Santimaurus Montalſerius Marchio advenerat, qui Inculiſmenſes, ac Santonas provinciam obtinet, vir fortis, ac Regi fidus, multâ non rei militaris modò, ſed & aliarum ſcientiâ clarus: quamobrem Condæus ad Cuniacum inferiùs ad Carentonum oppidum animum adjecit.

a De la Trimoüille, Prince de Tarante.

b De Baſſompierre, Evêſque de Xaintes.

c De ſainte Maure, Marquis de Montauzier.

Sed eò maturè Leo *d* Santimaurus Jonzacus Comes Cuniaco Præfectus validum introduxerat præſidium, quo uno tueri oppidum poterat, cujus videlicet mœnia haud ſatis firma fuêre. Iſthæc Condæus moliebatur, ut ab Duranio amne, & Garumnâ, ad Carentonum fertiliſſimi ſoli regionem alendo quamdiù luberet bello haberet in poteſtate, ſed & ultrà Carentonum, Oceanum versùs, ad Rupellas, ad vicinas Inſulas, atque ad Broagium ſpes, opeſque ſuas extendere properabat, ac maximè de Rupellis in priſtinum ſtatum reſtituendis, atque eò ſede belli conſtituendâ feriò cogitabat. Nam apud Rupellas nihil ſicuti apud Burdigalam Senatui, Populoque obnoxius, ac ne ipſis quidem Hiſpanis, ſed planè ſui juris fuiſſet, neque eo ſeciùs horum, atque Britannorum ſi opus foret, auxilia, perindè, atque apud Burdigalam habere potuiſſet. Hujus ſpei plenus magnoperè laborabat, uti cum bonâ Daugnioni veniâ id ſibi facere liceret. Sed Daugnionus qui dudùm iſthæc eadem volvebat animo, atque eâ gratiâ ſeſe Condæo adjunxerat, contrà eniſus eſt, uti ſe hanc omnem rem ſuſcipere ſineret, ex quâ illi fama dignum viro Principe præmium, ſibi verò res amplior, ac potentia accederet, quibus fretus magis, ac magis hujus commodis ſervire, atque validiorem navare poſſet operam, uſquedùm ab Rege quæ ſeſe digna eſſent, exprimeret: ad hæc Condæus neutrum Rupellas habiturum prædixit, cùm ſatis ſciret Daugniono opes ad hujuſcemodi incœptum impares eſſe, tametſi Regi exiguæ tum copiæ ad prohibendum eſſent.

d De ſainte Maure, Comte de Jonzac.

Apud Auguſtoritum Pictonum Rex tunc cùm maximè conſultabat quid facto opus eſſet, neque aliud majus, atque utilius veniebat in mentem, quàm prohibere, ut ne perduelles Rupellis potirentur. Id oppidum

1651. antehàc armis, virisque opulentum, operibus, & loci naturâ munitum, Sectariorum arx per multos annos, ac sedes Imperii, quod sibi per summum arrogabant scelus, fuit: nunc verò disjectâ munitionum immensâ mole jacet ad Oceanum Aquitanicum ingentis vici instar, undique pervium, nisi quà ab mari aditur: eò Turres, & mœnia relicta defendendo portui, quas Daugnionus præsidio tenebat. Sed hic Condæi novâ nixus clientelâ, spem nactus erat, oppidi potiundi, atque reficiundarum munitionum: quod si fieret, haud minora, quàm antehàc Sectarii, agitabat animo, cui videlicet neque pudor, neque modestia, neque ullum æqui, bonique studium, omnia in lubidine posita sunt, & quoniam fraus, atque audacia habendo Broagio antehàc ex sententiâ cesserat, idem de Rupellis eventurum credebat.

Harcurius tum apud Niortium fuit, quò & cogebat copias, & alia rei publicæ gerendæ idonea parabat sedulò: hunc Rex jussit omnem dare operam, ut ne Rupellæ in hostium potestate forent. Rupellani ad Regem miserant, qui fidem ejus implorarent, adversùm Daugnioni conatûs: urgebant & Harcurium, uti sibi subveniret, ac properaret accedere, paulùm si cesset, frustrà posthàc venturum serum rebus perditis auxilium. Harcurio tum Legatus fuit *a* Estissacus Rupifocaldi Ducis Patruus, Regi fidissimus, qui in Prætorianâ Legione primùm Centurio, dein Tribunus uni cohorti, atque in aliis potestatibus suo genere, atque virtute dignissimis inveteraverat, Legatus item erat Harcurio Artus *b* Gussierus Roüanesius Dux, qui Pictonas obtinet provinciam, ac denique Beliero-plessius.

a Le Baron d'Estissac de la Rochefoucault.

b Le Duc de Roüanez de Gouffier.

Sed Harcurius Rupellanorum oratione permotus ad Surgeram movit castra, quæ decem passuum millibus ab Rupellis posita est. Eò nuntiatum Daugnionum sexcentos equites, & pedites mille ducentos apud Tonaïum ad Carentonum amnem misisse, qui ad Rupellas contenderent: simul & allatum Rupifocaldum, ac Tarenti Principem Cuniacum oppugnatum venisse. Ita ancipiti curâ distractus Harcurius, utri primùm rei occurreret, incertus hærebat. Estissacum tamen ad Rupellas mittit, cum quatuor Prætorianorum Centuriis, queis *c* Raræus Centurio præfuit: iit & cum Estissaco pleraque Pictonum Nobilitas, qui omnes Rupellas ingressi his qui ad portum, & Turres vergebant vicis transversas munitiones obduxêre, intereà dùm oppugnandis Turribus tormenta, atque plures copiæ advenirent. De his factus certior Harcurius ad Cuniacum flectit iter, atque ad Engeriaci-fanum movet. Ultrà Carentonum positum est Cuniacum, in sinistrâ amnis ripâ: ab oppido pons ad dextram pertinet, in quâ suburbium est, quod hostes occupaverant, muniverantque: hæc ipsis minora castra, majora ultrà Carentonum fuêre, quem ratibus junxerant.

c Le Baron de Raré.

Harcurius copiarum numero impar hostibus erat, ita ut si cum cunctis dimicandum esset, multis partibus inferior foret: quamobrem ad Engeriaci-fanum hærebat, quid sibi faciundum esset incertus. Hostes intereà Cuniacum summâ vi oppugnabant, quæ res Harcurium propiùs

accedere coëgit, qui passuum octo millibus ab oppido consedit. Eò Dux Roüanesius de quo jam memoravimus, cum multâ Nobilitate advênit, præthereà *a* Barradæ è Melitensi Militiâ turma, ac trecenti in supplementum Harcurianæ cohortis scripti milites, quâ virium accessione fretus Harcurius, tametsi nequedùm cum hac par erat hosti, fortunam tamen quâ sæpè prosperâ usus est, sibi tentandam esse constituit. Follevillam igitur castrorum Præfectum cum Jarnaci equitum alâ, & Barradæ turmâ præmittit ad pontem, qui altero ab Cuniaco lapide est, occupandum: hunc hostes disjicere conabantur, cùm Follevilla opportunè advênit, atque incœptum coëgit omittere. Postridiè ad Harcurium misit, qui nuntiaret rates quibus hostes junxerant amnem, proximâ nocte aquarum vi quæ immensûm creverant, abreptas, neque adeò ab majoribus hostium castris subveniri posse iis qui cis amnem in suburbio essent: octingenti pedites fuêre, equitatum pridiè ab Condæo in majora castra revocatum, id quod acciderat providente.

1651.

a Le Chevalier de Baradas.

Continuò Harcurius movet, atque ubi suburbium fuit in conspectu, aciem instruit. Prætorianorum in medio centuriæ quinque fuêre, quò Beliero-plessius Legatus curare jussus, ipse Harcurius cum regiâ gravioris armaturæ equitum turmâ in subsidiis fuit. In dextro cornu curabat Follevilla castrorum Præfectus, quò Helvetiorum è regiâ Custodiâ centuriæ duæ, par militum Prætorianis numerus. In subsidiis Reginæ gravioris, & levioris armaturæ equitum turmæ duæ. In sinistro cornu Subletus Hudicurius castrorum Præfectus fuit, cum his militibus, quos in supplementum Harcurianæ cohortis conscriptos diximus, levioris armaturæ regii equites in subsidiis fuêre, cum Roüanesii sclopetariis equitibus: Pictonum Nobilium turmæ tres, quas Roüanesius, *b* Noüs, ac Santimaurus ductabant, & Santonum Nobilium una Crequio Haïmontio castrorum Præfecto attributæ, cum reliquo equitatu, atque id ultimum ad incerta rerum subsidium fuit, hi adeò quiescere jussi, donec Harcurius procurrendi si fortè opus foret, signum daret. Priusquàm suburbium oppugnaretur, missus est qui hostibus deditionem suaderet: quam ubi abnuêre, undique regii procurrunt, ac præ studio simul cuncti in munitiones impetum faciunt, nihil expectato Ducum imperio, qui sicut erat imperatum, seriem oppugnationis servatam voluerant. Ita quà cuique proximum fuit, scandere, transcendere vallum, aut perrumpere, claustra perfringere, hostibus imminere. *c* Belsonsius ab oppido per pontem nostrorum clamore excitus cum eâ quæ in oppido erat Nobilitate erumpit: hostes in medio deprehensi cæduntur, capiunturque, Condæus ab alterâ amnis ripâ hujus cladis adest spectator, qui cùm antehàc res apud Cuniacum in angusto essent, ab suis accitus fuerat, ut iis qui in oppido erant, deditionis ferret conditiones, atque hoc propè in Aulæ conspectu potiretur.

b La Noüe.

d Le Marquis de Bellefons.

Sed ubi commutatam fortunam videt, continuò movet castra, cúmque in solo pingui quale in eâ regione est, atque itineribus novissimo imbre corruptis tormenta ægrè se avecturum judicaret, detracta car-

1651. ris quibus plurimum instrumenti tormentarii vehebatur, jumenta ipsis tormentis adhiberi jubet, ut ne his nostri potirentur, sicuti instrumento tormentario ab hoste relicto mox potiti sunt. Duplici agmine Condæus abscedebat, & quidpiam inter utrumque intervalli fuit: alterum ad amnem qui superandus erat pervenerat, eique rei dabat operam, cùm agmen alterum advênit, metumque hostilem fecit, ac tanta trepidatio incessit, uti plerique plus æquo festinantes in alteram ripam evadere fluminis vadis deerraverint, atque altiori aquâ hausti perierint.

Inter hæc Condæum Rex, Contium fratrem, Condæam sororem, Nemorosium, & Rupifocaldum, atque alios qui arma ceperant, edicit hostes esse, dies tamen dicta ante quam sine fraude ab his liceret discedere, misitque eâ de re Diploma ad Senatum, ut in hujus acta referretur. Sed id disturbatum sæpiùs, cùm ab Gastone simulante sese sperare Condæum si spatium daretur, neque exagitaretur animus ferox, in viam rediturum, tum ab aliis qui in Senatu amici huic erant: postremò tamen annitente Molæo ex Regis sententiâ factum est. Scripserat Condæus ad Regem litteras, ad quarum exemplum alias misit ad Senatum, acres, atque atroces in Mazarinum, Castronovanum, Molæum, Vetusvillam, & Gondium, quibus ambitionem, & avaritiam objectabat, Mazarinum omnium malorum quæ in republicâ essent, fontem appellando, quam miserè spoliavisset, Castronovanum ab hac Ludovici XIII. testamento prohibitum, Vetusvillam summam ab Mazarino Quæsturam tametsi absente commercatum, ut hujus simul, & suæ avaritiæ serviat, Molæum Procancellarium factum, uti rem publicam in Senatu corrumpat, Gondium nihil nisi atrox, violentum, crudele, atque immane volvere animo, in omnes quos consiliis suis obstare putet.

Penes hujuscemodi homines rem publicam esse iniquum, atque omnibus bonis intolerandum, quod ubi cum Gastone, & Senatu prohibere conatus sit, sibi ad id locorum tali viro ab pessimis, & sceleratissimis hominibus instructas insidias, neque in Regiâ, neque in Urbe, neque domi tutò esse licuisse: postremò longiùs abscedere coactum, & quod miserrimum omnium sit, armis tueri salutem suam, ita ut sibi pereundum fuerit, aut subeundam rebellionis famam. Nullius se noxæ sibi conscium esse, nisi quod rem publicam ab Mazarino planè perditam noluerit. Pœnitere profectò quod cessaverit tamdiù, ac penè serò succurrat. Nihil in Gastone, nihil in Senatu, nihil in se auxilii fuisse, quamdiù lenibus remediis tanta rei publicæ vulnera curare conati sunt: ad extrema denique se descendisse invitum, & ferro utendum censuisse. Nam quem finem malorum fore si pestis illa rei publicæ Mazarinus redeat, quem Rex Edictis suis, Senatus suis Decretis exulare jusserint: quis hæc sancta, atque inviolata usque adhuc, hujus hominis, & consimilium Administrorum fraude, ac scelere vana, inania, irrita esse patiatur? Nam certum esse hos de reducendo Mazarino agitare. Equitum Tribunos quos ipse creaverit, eâ gratiâ copias parare, hunc ipsum milites in finibus Regni scribere, non cives, sed extraneos, qui omnia mercede faciant. Hæc

satis

1651.

satis, superque ostendêre Regem nondum per sese gerere rem publicam, sed hanc Mazarini clientibus plane permissam, qui nihil pensi habeant fidem regiam toties de hoc nunquam reducendo datam, Edictis, & Senatûs Decretis firmatam, violare. Quod si fiat, quid posthàc in republicâ firmum, aut sanctum, aut quid erit reliquum nisi ut ex Mazarini lubidine vivamus, aut potiùs pereamus? Quæ quoniam & Rege, & republicâ indigna videbantur, arma in quibus modò præsidium est, cepi. Una mihi cum Gastone, vobiscum, & cum omnibus bonis causa est, ut abacto Mazarino, cunctisque pessimi, atque scelestissimi hominis clientibus Aulâ pulsis Consilium Regi ex optimis quibusque constituatur. Eo fiet uti pax, & quies Regno, omnibus sua salus constet. Hæc vos P. C. haud celatos volui, queis omnia mea probari velim. Vos quantum consilio, atque autoritate valetis, rei publicæ consulite, ego hanc quantum virtute potero fortiter geram.

Sed hæ Condæi litteræ in Senatu non sunt recitatæ, scilicet quem Rex edixerat, Senatusque decreverat hostem esse, qui adeò has ad Regem continuò misit, uti cognosceret magis, magisque hujus Ordinis erga se fidem integram esse. Posteà loci complures è fece plebis allegati ab factiosis ad Gastonis ædes iêre, pacem procaciter more suo postulantes, ac Mazarino malè precantes, quem in Galliam redire aiebant. His Gasto sese pacis cupidissimum esse respondit, cæterùm hanc facere non esse in suâ potestate, de Mazarino, hunc nunquàm in Galliam suâ voluntate rediturum. Dein multitudo ad Molæi ædes vadit infesta, hominem criminando, sicuti Mazarini reditui faveret. Occlusæ erant ædium fores, in quas ingerere saxa multitudo cœpit, sed nihil commotus, aut perturbatus Molæus has aperiri, & si quid dicendum plebes haberet, accedere, & promere jubet: quâ firmitudine animi compressa seditio, cunctique dilapsi. At Senatus postridiè de eâ re quæstionem habendam, & qui id facerent Quæsitores duos decernit. Fuêre eâ tempestate qui ita existimarent Gastonis voluntate id Gondium esse machinatum, cui Molæum ad Urbem mansisse grave fuit, cuncta quæ ille facere vellet, observantem, atque prudentiâ suâ ubi opus esset, disturbantem.

Intereà rumor increbrescebat Mazarinum in Galliam reditum apparare, scribere copias, Fertæum, atque Hocquincurium Equitum Tribunos huic favere, & ex omnibus Picardiæ, Campaniæ, Lotharingiæ præsidiis milites cogere, uti cum exercitu hominem reducerent: nuper hunc ad Ellebovium qui Picardiam obtinet provinciam, litteras dedisse, quibus significabat se copias suis sumptibus scripsisse, quæ Regi mereant, ac bellum civile defendant, has per Picardiam sibi ducere, aut mittere ut ejus voluntate liceret postulantem, simul uti faceret se certiorem, utrum ipsi magis placeret. Ellebovius sese rescripsisse aiebat uti mitteret potiùs, quàm ipse duceret, neque se arbitrari hunc id rectè, aut satis tutò facturum, qui Regis Edicto, & Senatûs Decretis exulare jussus esset. Jam Sedanum Mazarini sororum filias, hunc verò Buillonium in propinquo advenisse nuntiabatur, quæ res Senatum perpulit,

1651. uti decerneret mittendos è suo Ordine ad Regem, qui huic supplicarent, uti de non reducendo Mazarino fidem firmare vellet.

Rex de hoc Senatûs Decreto certior factus scribit ad Patres, & quam postulabant fidem eam dat ultrò, hortaturque ut ne quos tali rei publicæ tempore è suo Ordine ad se mittere vellent. Sed invalescente in dies de Mazarini reditu rumore, Senatûs Decretum fit, quo statim proficisci jussi sunt, qui ad Regem antehàc ituri fuerant, huic agerent gratias, quod quam Senatus optaverat, ultro dedisset fidem, flagitarentque uti permanere in sententiâ, & quæ ipse de Mazarino edixerat, Senatusque decreverat, ea firma, & rata esse vellet. Sed cùm Mazarinus Sedanum venisset, Senatus decrevit id hunc videri contra Regis Edicta, & sua Decreta fecisse, quem adeò hostem judicavit, producendam, ac venumdandam hujus Bibliothecam, quæ ad Urbem erat, atque ex eâ, & ex fructibus Sacerdotiorum ejus conficiunda nummûm millia quinquaginta, mercedem huic qui hominem seu vivum, seu mortuum Senatui sisteret. Tantum erat omnium eâ tempestate in Mazarinum odium, ut isthæc adversum hunc decernere nihil pensi haberent: certe nullâ habitâ quæstione, neque causâ cognitâ, ex rumoribus vulgi hominem damnare, ac veluti proscribere, procul ab hujus Ordinis disciplinâ videbatur.

Harcurium suprà memoravimus apud Cuniacum bonam, fidelemque Regi, atque rei publicæ operam navasse, atque Condæum ut inde re infectâ abscederet, coëgisse: sed ille cùm haud sibi satis ad hostem persequendum copiarum esset, ad Surgeram Rupellas versùs rediit, uti Daugnionum ab hujus Urbis potiundæ spe planè dejiceret. Jam oppidani suâ sponte, dein Estissaci jussu, ductuque multa, eaque egregia adversùm Daugnionianos fecerant, qui ab duabus ad portum turribus dejectis in unam reliquam, vicinamque Munitionem denique compulsi fuerant: hæc portum subeuntibus ad dextram erat, unumque habebat propugnaculum, quod ab limo recedentis inde æstûs nomen habet: centum, ac sexaginta milites Turrim Munitionemque defensabant, cum nobilibus aliquot: præerat omnibus Bessus quidam Daugniono fidus: hic omnes scaphas, aliaque vectoria navigia quæ in Carantono amne, atque in omni vicinâ maris orâ fuerant, conquisiverat, quibus ad subvehendos commeatus utebatur: præterea hæc paraverat, ut Hispanicæ classi quæ brevî ventura erat, usui essent, cujus operâ Daugnionus sese Rupellis potiturum sperabat: postremò Condæum ab eo accersitum, atque eò venturum fama erat.

Quibus rebus uti præverteret Harcurius, Rupellas venit, contemplatusque Turrim, & Munitionem quam hostes tenebant, ac dispositis circùm stationibus, primâ nocte locum ad Munitionis fossam capi, munirique jubet: sed diuturna oppugnatio futura videbatur, si fossa ponte transeunda, atque hoc pacto ad Munitionem perveniundum foret: satius visum id facere levi navigio constrato in modum carinæ inversæ, atque laminis æneis contecto, ut ne igni obnoxium esset, quod navigium

ſecundo æſtu ad Munitionem ſubiit, atque ex eo cunicularii aggerem perfodere aggreſſi tantum hoſtibus terrorem fecêre, uti continuò Beſſum coëgerint quempiam ad Harcurium de deditione mittere: ſed hujus faciundæ copia rebellibus tum negata, qui videlicet hanc antehàc abnuerant: pertendentibus tamen, atque Harcurio qui in conſpectu erat, ſupplicantibus, uti ſibi qui cives eſſent, conſultum vellet, poſtremò vitam ſe dare militibus, Præfecto verò neutiquam reſpondit. Is continuò ſibi pulveris tormentarii ſatis ſupereſſe ait, quo ſe, ſuoſque, ac Turrim ipſam eximat hoſti, atque ejus ruinâ ipſis, ſibique tumulum exſtruat, ſimul eò properat, quò pulveris tormentarii reliquum erat aliquantum: ſed prohibuêre milites, hominem acriùs diſtrictis gladiis inſecuti: qui ubi certam ab his, aut ab hoſte ſi huic dederetur, necem metuit, ſeſe ab propugnaculo præcipitem dedit in ſubjectum limum, atque eò noſtrorum telis eſt obrutus, milites qui in turri, & munitione fuêre, in deditionem accepti. Ita diſturbata Daugnioni immoderata conſilia, ac Rupellani metu liberati, Eſtiſſacus eò cum præſidio qui Præfectus eſſet oppido, ac vicinum Alnitenſem obtineret Agrum, relictus eſt.

Harcurius pacatâ Urbe certior factus *a* Crequium è Melitenſi Militiâ adveniſſe cum copiis, quas Rex ab finibus Regni quà Belgium attingunt, evocaverat, ſubitò ad illum contendit, atque his auctus copiis rem prælio committere ſi per Condæum liceat, conſtituit. Condæus apud Tonaïum ad Carantonum amnem habebat caſtra, quò belli fortunam tentaturus videbatur, quæ ſi adverſa foret, pontem qui illîc eſt, exercitum traducere conſilium fuit, atque hoc interrupto ab perſequendo Harcurium prohibere. Hic igitur ad hoſtem versùs movet: Tonaïum ad Buttonam amnem huic ad lævam erat, quò ſclopetarios aliquot Condæus præſidio reliquerat, ab dextrâ Maranium haud procul palude, quæ Alnitenſem claudit agrum: eò & quatuor equitum turmas loco edito Condæus collocaverat, neque cognoſcendi copia erat, utrùm ponè hunc collem inſtructa reliqua Condæi acies eſſet. Harcurius quot ſatis viſum eſt militum è Maſencurii cohorte adversùm Tonaïum ad Buttonam collocat, qui locum expugnarent, aut ne quid ſibi ab tergo periculi eſſet, prohiberent: dein ſuos, ac Pralinopleſſii ſclopetarios equites procedere jubet, cum turmâ Nobilium ex Pictonibus, atque aliquot equitibus ex Andium Ducis alâ, id primum agmen fuit, in quo Belfonſius caſtrorum Præfectus curabat: aliquo intervallo ſequebatur Belieropleſſius Legatus cum reliquâ Andium Ducis equitum alâ, quod ſecundum fuit agmen, in quo & Follevilla, & *b* Brevallius Harlæus ambo caſtrorum Præfecti, præterea Bugius Legato aderant: poſtremò Harcurius ipſe cum reliquis copiis.

a Le Chevalier de Crequy.

b Le Marquis de Breval, de Harlay.

Qui è noſtris in primo erant agmine, in hoſtes editiorem inſidentes locum procurrunt acriter, hi haud timidi reſiſtunt, & tantiſper ſuſtinent pugnam, dein regiorum virtuti haud quaquàm pares conturbatis ordinibus pedem referre cœpêre: urgent regii donec ad viarum anguſ-

1651. tias perventum, quò aliquanta cædes hostium facta, nam accelerare fugam loci natura prohibebat. Ultrà angustias Condæus erat cum alis equitum duodecim, paratus, intentusque regios si angustias prætergrederentur, excipere. Iniqua his fuisset conditio tenui agmine ob angustias advenientibus, quâ de causâ restitêre. Ubi primùm hostes pelli cœperant, alii ab vico qui ab dextrâ regiis erat, hostium equites venêre subsidio suis, quos Belieroplessius conspicatus in hos cum Andium Ducis alâ impetum facit: hi partim cæsi, alii in proximas paludes pulsi, aut in ædes quæ erant in propinquo satis firmæ, confugêre, ac posteà dedidêre se, & victoribus permisêre: eò equorum, atque impedimentorum præda facta.

Harcurius ad dextram iter quærebat, quo ad hostem ire satis tutò posset: sed id frustrà, nam impedita erant omnia aut denso saltu, aut paludibus, uti transire volenti dissolvere ordines omninò necesse esset: hæc molientem nox oppressit, cujus silentio Condæus Carantonum amnem apud Tonaïum traduxit copias, quæ res victum hominem satis indicabat, & cum causâ mutatam esse fortunam. Reliquum anni Harcurius apud Tonaïum, Condæus apud Bergeriam edito loco, stativa habuêre. Harcurius ultrà Carantonum, ad caput pontis Munitionem exstruxit, Condæus stativa vallo, fossâque munivit. Sed Harcurii exercitus sub tectis, Condæi sub dio agitabat, ineunte hyeme crebris imbribus fœdâ, quo fiebat, uti complures in dies dilaberentur.

In Borbonensi agro Herissonum oppidum castellumque hostes occupaverant, quæ *a* Sangeranus recepit, is Borbonensem obtinet provinciam. Herissonum haud procul Murone Condæi Arce positum est. In Æduis Spernonius castellum apud Divionem recepit. Sed in hujus provinciæ finibus Espagnium est castellum Margaritæ Chabotæ, quæ Ellebovii, atque Harcurii mater est, in eo magna vis fuit frumenti, cujus habendi cupido qui apud Seuram fuêre, eos impulit, uti castellum oppugnarent, atque expugnarent denique, quâ re ex sententiâ confectâ, quidpiam jam frumenti avexerant, cùm advênit Uxellus Marchio, Spernonio in Æduis Legatus: is primùm missis qui avectum frumentum reciperent, castellum oppugnat, ac brevi in deditionem redegit: qui ab Seurâ nobiles eò reperti sunt, ii sine impedimentis dimissi, fide datâ se adversùm Regem posthàc haud militaturos, Galli milites sacramentum Regi dicere jussi, cæteri capti, abductique ad Spernonium sunt.

a Le Marquis de Saint Geran.

Hoc anno mortem obiit Leonorius Stampæus Valancæus Rhemorum Archiepiscopus, Dux, ac Franciæ Par, genere, atque magnâ rerum quæ ad Clerum Gallicanum pertinent, peritiâ clarus. Mortuus est & Jacobus Cogneuxius in Senatu Præses, de quo passim memoravimus: præterea Renatus *b* Voyerus Argensonus Regis ad Venetos Legatus, genere & ipse, ac singulari in Deum pietate clarus, qui ubi uxor obierat mortem, cœlibem vitam coluit, quin & sacerdos factus denique est, diù multúmque in regio Consilio versatus, ac sæpiùs in Regni

b Le Voyer d'Argenson.

provincias, atque ad exercitus Quæstor missus, ubique cum magnâ probitatis, atque integritatis famâ: funus huic publico sumptu Venetorum Senatus faciundum decrevit, atque id universus est prosecutus: obiit postremò Nicolaus Caussinus Jesuita, Gallicis, Latinis, Græcisque litteris juxtà, ac doctissimè eruditus, quem ego per adolescentiam latinè scribendi magistrum habui: hic posteà Ludovici XIII. Regis Confessarius fuit, qui quoniam ei scrupulum injecerat, de Mariâ Reginâ matre haud satis piè habitâ, atque Aulâ, & regni finibus abscedere coactâ, Aulâ & ipse Richelii operâ, cui cum Mariâ lites intercessêre, facessere pridem jussus fuerat.

1651.

JOAN. LABARDÆI
MATROLARUM
AD SEQUANAM MARCHIONIS
DE REBUS GALLICIS HISTORIARUM
LIBER DECIMUS.
EPITOME.

1652.

DE Mazarini reditu decretum in Aulâ. Redit cum copiis. De hujus reditu Condæi ad Senatum litteræ. Bellevræi ad Regem cum aliis ab Senatu missi oratio. Molæi Procancellarii Regis nomine Responsum. Rhedonensis Curiæ ad Senatum litteræ de Mazarino, ac Melleraio. Stampæi Fertimbaltii E. T. sententia de fœdere cum Gastone ab Senatu, atque Urbe faciundo. Rohanus Chabotus Juliomago in Andibus Præfectus Gastonis, ac Condæi partes sequitur: eódem oppidanos adducit. Gasto in Urbe delectum habet. Nemorosium in Belgium Condæus adducendis copiis mittit. Mazarini in Aulam adventus. Aulæ ad Salmuriam profectio. Castronovanus ab Aulâ discedit. Apud Burdigalam Regem eò venturum creditur, quo ad bellum defendendum apparantur omnia. Rohanus Juliomagum, arcemque Regi dedit. Pons Cæsaris item deditus. Gondius Romæ Cardinalis creatus. Nemorosius apud Meduntam copias quas ab Belgio adduxerat Sequanam traducit. Rex ab Salmuriâ ad Blesiam, dein Gianum advenit. Apud Gergolium Belfortius pontem oppugnat, regii egregiè propugnant. Turena alteri exercitui præest, alterum Hocquincurius ductabat. Buillonius Turenæ frater quæ prædia in æstimationem Sedani dabantur, accipit, de eâ re Regis Edictum in Senatu promulgatum. Anna Ludovica Aurelia Virgo Aureliam ab Patre missa. Condæus in Aquitaniâ. Eôdem Harcurius cum exercitu regio properavit. Sanlucius in Aquitaniâ Legatus cum copiis ab Condæo malè habitus. Condæus ab Harcurio improvisò adveniente Aginnum compulsus. Condæus permissâ Contio fratri, atque Marsino Legato Aquitaniâ ad Urbem versùs proficiscitur. Apud Suillium rus Bethunii nobile ad

1652.

Ligerim Rex tantisper agitavit. Eò missi ab Senatu Nesmondus Præses, atque alii de pellendo Mazarino. Regi de eâ re Scriptum Senatûs tradidit. Condæus Lorim haud procul Aureliâ Urbe quò suæ, Gastonisque copiæ stativa habebant, venit. Montargirium ducit, quod ipsi deditum est. Rex apud Gianum erat. Hocquincurius cum regiis ad Blenellum fusus ab Condæo. Turena postridiè Condæo nonnullam intulit cladem. Condæus ad Urbem venit, dein venit in Senatum unà cum Gastone. Uterque sanctè professus est statim atque Mazarinus abiisset finibus, se ab armis discessuros. Decretum uti Nesmondus, & alii ad Regem iterùm adirent isthæc nuntiatum, simul postulatum uti Senatûs Scriptum Rege coràm recitaretur. Rex ab Giano Autissiodorum ad Igonnam amnem contendit, ut eo ad Urbem versùs proficisceretur. Exercitus virorum Principum ab Montargirio commeatûs, & pabuli inopiâ Stampas movit, atque eò stativa habuit. Rohana Mombasona, & Gondius Regem ad Urbem accersebant, aliter Condæi consiliis occurri non posse. Carolus Britanniæ Rex apud Corbolium de pace mentionem injicit. Rex Germanifanum petit. Eò ab viris Principibus missi Robanus Chabotus, Chavignius, & Goulasius Gastonis Scriba venêre, uti de pace agerent, sed id frustrà fuit. Condæus Dionysii-fanum cum copiis petit, ac pugnando capit. Turena occasione Aureliæ Virginis ab Stampis ad Urbem proficiscentis se quidpiam operæpretii facturum ratus ad Stampas ducit. Ipse, atque Hocquincurius Suburbium capiunt, dein Autricum Carnutum petunt, atque ad Palatiolum redeunt. Conditiones pacis ab Condæo latæ Mazarino per Gourvillam. Radesianus Cardinalis, & Chavignius uti pax Gastonis non Condæi operâ fieret studebant, atque eâ causâ hunc Germani-fanum iturum Mazarino spem faciebant. Condæus Buttevillam quæ Colinii Castulloni uxor fuerat, Germani-fanum de pace mittit. Turena Stampas obsidet, eo Rex Melodunum proficiscitur, uti propior castra esset. Carolus quondam Lotharingiæ Dux Gastoni, ac Condæo auxilio venit. Uti Stamparum solveretur obsidio cum Castronovano paciscitur, ipse facessit Regni finibus. Ab Senatu missi ad Regem qui tum apud Melodunum erat, de abigendo Mazarino. Rex inter quosdam è Consilio regio, & ex Senatu de pace, & concordia agendum respondet. Christina Sueciæ Regina ad Senatum de pace scribit, atque huic conciliandæ operam suam exhibet. Brussellì Senatoris de abigendo quod unum paci faciundæ necesse sit, Mazarino sententia omnibus probata. Viri Principes fidem dant, profitentur, ac in acta Senatûs referri postulant se ab armis ubi id factum fuerit, discessuros. Ea de re Senatus ad Regem mittit iterùm. Belli tædium plerosque omnes capit. B. Genovefæ reliquiæ per Urbem gestantur magna, ac pia pompa, paci ab Deo impetrandæ. Regis de Mazarino responsum, quo negabat hujus abitu pacem confectum iri. Actum in Senatu de conficiunda qua Mazarinus proscriptus erat summa. Egredientibus Curia Patribus minæ intentatæ ab allegata multitudine, ac maximè Bailleulio Præsidi, qui tum per Molæi absentiam Senatui præerat. Particellus in una ex Inquisitionum Classibus Præses ab plebe malè habitus. Belfortius plebi suadet ut ab Senatu libello postulet, qui ex hoc Ordine Mazarino studeant, eos indicari. Longolio Maisonio Præsidi ab plebe periculum. Patres ubi Curia egrediebantur, iterùm ab allegata multitudine pulsati, neque satis dignè habiti. Virorum Principum exercitus ab Stampis ad Clodoaldi-fanum movet, atque eò habet stativa. Condæus ab pace haud abhorrere visus. Hispani, Condæa

1652.

ſoror, atque hujus amici hunc procul ab Urbe eſſe cupiebant, ut ne de pace ageret, ad quam ex Buttevillæ ſententia animus inclinabat, poſtremò tamen bellum maluit, nihil fidei habendum Mazarino ratus. Harcurius in Aquitania rem publicam benè, feliciterque geſſit. Apud Burdigalam turbæ. Eò Brezæa Condæi uxor, Contius frater, & Condæa ſoror Burdigalenſium adversùm Condæum ſtudia fovebant. Rex apud Dionyſii-fanum habet caſtra. Eò miſſi tertio Neſmondus, ac Longolius Maiſonius Præſides, cum aliis ex Senatu, qui Regem docerent de virorum Principum profeſſione in Senatu ſe ab armis ſtatim diſceſſuros, ubi Mazarinus pulſus Regni finibus foret. Regii Sequanam haud procul Dionyſii-fano tranſire tentant. Obſtitêre ex adverſa ripa virorum Principum copiæ. Condæus Clodoaldi-fanum venit. Inde caſtra movet, & ad B. Antonii Suburbium ducit. Eò cum regiis pugnat. Condæus cum copiis Pariſinorum voluntate in Urbem recipit ſe, & ad Victoris Suburbium habet caſtra. Palea factionis teſſera geſtatur in Urbe. Conſilium in Urbis Ædibus habetur. Allegata multitudo in foro propinquo, & virorum Principum admixti milites territando Conſilio tumultuantur, uti Senatum, Populumque fœdus cum viris Principibus facere cogerent. Ignem Ædium foribus admovent. Aurelia virgo denique advênit, quæ tumultum ſedat, & qui in Ædibus erant, eos periculo eximit. Ab ea die multi ab factione virorum Principum paulatim diſcedere, ac pacem magis cupere. Condæus apud Hiſpanos ſibi conſulit. Rex habendæ paci ſe Mazarinum amandaturum edicit. Ut ad ſe viri Principes de ſuis rebus mittant, poſtulat: hi abnuunt, ſeque arma poſituros ubi Mazarinus abierit, confirmant. Neſmondus, & Longolius Præſides ad Urbem redeunt. Decretum in Senatu Gaſtonem Regi in Gallia Legatum porrò eſſe, ſicuti antehàc per hujus pueritiam, uſque dùm abierit Mazarinus, qui item haud ſecùs ac per Regis pueritiam rem publicam ſibi regere copiam eſſe putet. Gaſto ſibi Conſilium ex cujus ſententia rem publicam gerat, inſtitui poſtulat. Ea de re Bignoni Actoris regii oratio. Belfortii, ac Nemoroſii certamen, hic ab illo necatur. Franciſci Rieuxii Comitis, & Tremolii Tarenti Principis uter alterum anteiret, controverſia. Continuò Condæus de pace cum Mazarino agebat, uterque ſeriò, an per ſimulationem incertum. Fridericus Mauricius Turrius Buillonius Dux apud Eſiæ-pontem quò Rex habebat caſtra diem ſuum obiit. Harcurius fruſtrà Villamnovam Aginnenſium oppugnat. Renatæ Dubecæ quæ Budæ Guebriani E. T. uxor fuerat, omnis de habendo Briſiaco fabrica. Inde pellitur. Carlevoſius hujus opera Philippiburgum abductus Briſiacum Harcurio tradit. Eò primùm Cambultia uxor, denique ipſe Harcurius exercitu regio in Aquitania Iſlabono fratris filio permiſſo venit. Gravelinga ab Leopoldo recepta, dein Dunkerca. Blacus Britannicæ claſſi Præfectus naves Gallicas quæ Dunkercam auxilia, & commeatum vehere debebant, Cromvelli juſſu capit, & quæ his vehebantur omnia, homines verò dimittit, id captarum antehàc ab Gallis Britannicarum navium, ac mercium ſpecie factum, quo parem nobis gratiam Britanni referrent. Rex Senatum Eſiæ-pontem ab ſe venire jubet, ut eò haberetur. Id Senatus abnuit. Præſides duo modò, & Conſiliarii quatuordecim eò venêre, his adhibiti Magiſtri aliquot libellorum, quibus omnibus præfuit Molæus Procancellarius. Hi abigi Mazarinum poſtulant, quod denique Rex factum voluit. Hic abit, poſt paulò redire certus. Seguierus Cancellarius in Aulam revocatus. Perſanus Clerembaltio Palüavio

Muronem

1652.

Muronem dedit. Pacem viri Principes amandato Mazarino haud abnuunt, sed de variis rebus ut ad Regem sibi mittere liceat qui de his agant, postulant: id Rex abnuit, quoniam & ipsi antehàc abnuerant. Edictum de pace apud Esiæ-pontem promulgatum. Aquilonia, Castronovanus, & Goulasius Gastonis scriba hunc ab Condæo sejungere quo pacem haberet, conati sunt, dictitantes hunc illam planè abnuere. Condæus ab Belgio copias Germanorum, Lotharingorum, atque Eburonum accersiverat, quæ ad Sequanam suprà Urbem haberent castra, haud procul Georgii-Villa-novâ. Sed eò Turena prior, atque in collibus vicinis posuit castra: in planitie subjectâ Matronam amnem versùs hostes erant. Hi commeatus Urbi difficiles reddebant, rura civium amænissima vastabant, diripiebant, quo studium pacis haud mediocriter crescebat in Urbe. Radesianus Cardinalis cum plerisque ex Ordine Ecclesiastico Compendium de pace, ac Regis ad Urbem reditu acturus venit. De cupiditate rei publicæ loco Mazarini gerendæ apud Reginam purgat se, quæ id ab Rege filio pendere respondet, neque hujus Radesiano permittendæ huic quod nosset, quidquam in mentem usque venisse. Candalius in Aquitaniam paternam antehàc provinciam missus cum imperio. Provincia vicina Inculismo Duci abrogata, ac data Mercurio. Initium revocandi in Urbem Regis factum à Carolo Prevosto Senatore, & ab Franciscanis duobus Fauro, & Bertaldo. Guisius ab Hispanis dimissus Mantuâ Carpetanorum ad Urbem redit. Radesiano, & Castronovano placebat Gastonem cum Reginâ redire in gratiam, spem nactis se hujus autoritate fretos haud rei publicæ expertes fore. In Edicto pacis quædam corrig. Gasto, ac Senatus postulabant, quod est factum ex sententiâ. Turena ad Matronam Meldas inter, & Lagnium habuit castra. Virorum Principum exercitus Vincennas propiùs. Parisini Regi ut ad Urbem veniret crebris missitationibus supplicabant. Condæus eo sibi maturè consulendum est arbitratus, & quæ cum Hispanis per Sillerium constituerat, ea tum esse faciunda, scilicet ut his conjungeret se. Id Chavignio minimè probabatur, qui eo objurgatus ab Condæo in morbum gravem incidit, atque diem suum obiit. Condæus ab Urbe in Rhemos abiit cum exercitu. Ad Urbem rediêre Hospitalius E. T. Urbi Præfectus, & Faber Præfectus mercatorum, ac denique Rex ipse, & Regina mater cum omni Aulâ. Ad Senatum scripserat uti postridiè in Regiam conveniret, quò & qui ab Esiæponte advenerant, adfuêre. Gasto Regi non venit obviam, quamobrem Limursium suum abire jussus. Radesiani, & Belfortii super eâ re consilia. In Regiâ Senatus habitus. Edicta de Senatu, & de Pace recitata, ac denique de his quos Rex Urbe facessere jubebat. Gasto Blesiam denique concessit. Ex Senatu quidam Regis jussu & rus concessêre. Brussellus ad Urbem restitit, nullâ Administrorum de hoc pellendo curâ, quando neque huic rus ullum quò abscederet, neque quidquam reliquum erat quo nocere posset. Reliquiæ belli in Campaniæ finibus, quò Condæus, & in Aquitaniâ quò Contius, & Condæa soror fuêre: hos, & qui horum sequebantur Sectam Rex edicit hostes esse. Barcino, atque omnis Catalonia ab Hispanis recepta, frustrà obnitente Mottæo E. T. qui Barcinonem denique dedere, atque abire coactus est. Casalium Hispanis oppugnantibus Carolo Mantuæ, ac Montis-ferrati Duci deditum ab Santangelo Proprææfecto. Mazarinus cum Condæo de reconciliandâ inter ambos gratiâ agit, sed frustrà, cùm jam Hispanis sese arctiùs conjunxisset, quàm ut facilè ab his sejungi posset. Condæus Vervinum in

1652. *Tieracensi agro, Rhetelium, Portiani-Castellum, ac denique Meculphi-fanum in Campania occupat, haud ita firma, sed stabiliundis eò hybernis opportuna oppida, dein Barem Ducis, Lignium, & Vordium. Portiani-Castellum ab Ellebovio, & Almontio E. T. receptum. Castronovanus Urbe pellitur. Radesianus Cardinalis in Vincennarum arcem conjicitur.*

FINE anni proximi Rex, atque Regina mater Augustoritum Pictonum Molæum, atque Vetusvillam ab Urbe venire jusserant, uti de revocando in Aulam Mazarino frequens Consilium haberetur: atque intereà ad hunc, atque ad Hocquincurium scripserant, uti copias in finibus Regni conscriberent, quibus tunc cùm maximè bello civili sustinendo opus habebant. Nemo erat qui dubitaret Mazarini reditum Reginæ cordi esse, cujus operâ ubi procurationem habuerat Regni, fideli, atque egregiâ usa fuerat, atque adeò eamdem Regi filio utilissimam porrò fore arbitrabatur: sed non idem plerique sentiebant, variis de caussis Mazarino adversi, infensique. Huic contrà impensiùs favebant Thomas vir Princeps, qui ab Italiâ nuper advenerat, Pralino-plessius Equitum Tribunus, ac Michaël Tellierus Quatuorvir, cui hunc Magistratum Mazarini commendatione ab Ludovico XIII. Rege mandatum antehàc diximus: cæterùm huic homini tanta prudentia, atque modestia est, ut omnium propè in Mazarinum odium quod & ad propinquos, & ad clientes pertinet, facilè vincat: ita ut ubi Condæus nuper hunc cum Serviano, atque Lionno abigi postularet, id uno ore cuncti faciundum negarent, ipse unus paratum se diceret rei publicæ, atque concordiæ causâ non modò ab Aulâ, sed & ab ipsâ si opus esset, vitâ discedere: hic nuper in Aulam redierat annitente Villaregio ut id Castronovani voluntate fieret.

Sed ipsi Castronovano qui per Mazarini absentiam omnem tractabat rem publicam, suprà quàm dici potest ægrè futurum erat, si huic eòdem redeundi copia foret, qui primas in eâ gerendâ partes obtineret, quibus antehàc ille vix Richelio ipsi cesserat: dissimulabat tamen sedulò, cùm Reginæ animus erga Mazarinum ut esset, probè sciret. Igitur non hunc in Aulam esse revocandum negabat. *Sed si tum rediret, eo Condæi causam quæ propter Mazarini absentiam propè nullis probetur, visum iri justissimam* aiebat, *atque adeò plerosque aut palàm ad Condæi partes transituros, aut clàm huic fautores futuros, non factiosos modò in Urbe, sed & universum Senatum, populumque, quorum exemplum cæteræ in provinciis Curiæ, atque Ordines omnes secuturi sint: satiùs adeò videri cum Condæo bellum conficere, ac deinde sine ullo rei publicæ, quæ in tuto collocata foret, periculo Mazarinum revocare.*

Hæc certè verè, tametsi haud rectè ab Castronovano dicebantur, qui suæ in eo magis, quàm publicæ rei studebat: quæ verò contrà Mazarini fautores dictitabant, ea haud satis valida fuêre, hunc videlicet unum rei publicæ gerendæ idoneum, atque adeò necessarium administrum esse: nam id verum non fuit, neque enim hanc minùs rectè eâ tempestate

Castronovanus administrabat, homo in quo si ab eo tempore, quo Procancellarius creatus fuerat, in re publicâ perpetuò versatus fuisset, nihil reprehenderes: sed exactâ ætate hujus tractandæ, atque eâ gratiâ tantum in Aulam redeundi studium habuisse, intempestivum, atque immoderatum videtur. Quantùm ad eas copias quas Mazarinus secum adducturus erat suis conscriptas sumptibus, ridiculum fuit isthuc tanti facere, ut eâ causâ hunc qui odio esset seu jure, seu injuriâ plerisque omnibus Rex in Aulam reductum vellet, uti videlicet tantò maturiùs Condæum armis coërceret, atque in viam redire cogeret, cùm illius reditus propè omnes in Galliâ homines Condæo esset adjuncturus.

Sed rectiùs Regina dicebat, *Regis filii maximè interesse, ut ne quis hoc invito, atque ex aliena lubidine pulsus Aula Regnique finibus sit: quod quidem regiam infringat potentiam, & quidpiam suprà hanc esse ostentet, quod quanti in Regno momenti sit, ambigere neminem. Eo se Mazarinum in Aulam redire velle: datam ab se, atque ab Rege filio de non reducendo fidem, & ab Senatu petitam æquè pudendum esse, cujus rei memoriam deleri, atque exemplum tolli in rem publicam sit.* His Molæus assentiebatur odio Castronovani, qui illo invito regii Consilii obtinebat principatum, rem insolitam, atque antehàc inauditam, præterquàm in viris è regiâ Gente Principibus, aut Cardinalibus, qui soli in Regis Consilio Cancellarium, aut per hujus absentiam Procancellarium præiêre, eo Mazarinum hunc occupare locum malebat.

Sed ubi Castronovanus de reducendo Mazarino sententiam vincere sentit, hujus rei prohibendæ nullam iniri posse credidit rationem, quàm si Gasto in Aulam veniret. Eo ad Fremontium hujus scribam veterem clientem suum dat literas, sed minor erat Fremontio apud Gastonem fides, quàm ut quidquam illius autoritate permotus faceret: Gondius verò Gastonis in Aulam profectionem disturbavit, fortè ut ne si Gasto Mazarini reditui obstaret, vicissim hic Gondii negotium de Cardinalatu Romæ infectum vellet, atque operam daret, quo Rex alium, qui Cardinalis hoc posthabito crearetur, Pontifici commendaret. Sed si Castronovanus de Gastonis in Aulam profectione ad Chavignium, aut ad Goulasium alterum Gastonis scribam scripsisset, hunc Chavignio nixum forti, ac magnæ pridem apud Gastonem autoritatis viro, rem ex sententiâ confecturum fuisse verisimile est. Sed Castronovano dudùm intercesêre cum Chavignio simultates, sicuti fermè inter homines qui in eâdem aut spe, aut fortunâ sunt.

Regem aiunt primùm quotidianis omnium in Mazarinum sermonibus, atque omnis propè Aulæ, Senatûs, populique in eum odio permotum, dein fidei ab se, atque ab Reginâ matre de non reducendo datæ religione illam inviolatam voluisse: nam adolescentis animus insolens malarum artium fidem tametsi ab invito datam prodere flagitium existimabat: postremò tamen matris quam plus scire, atque providere credidit, atque eorum quos in consilium adhibuerat autoritate victum de Mazarini reditu illi morem gessisse.

1652.

Intereà Hocquincurius Regis jussu ab Campaniæ, & Picardiæ finibus evocatis copiis, circùm Laodunum cum Navaillio, Broglio, Quincæo, Montejoco, Cossæo, Bare, atque aliis eódem profectus est, quò armatorum duo millia fuêre equites, peditesque: dein ad Axonam amnem movit, atque hoc apud Arcium quò pontis copia est, transmisso, atque item traductis Matronam copiis Mazarinum apud Troissium expectavit. Is Spernaïum IV. Non. Januarias advênit, cum quinque millibus armatorum, atque eò cunctis conjunctis copiis Hocquincurius cum equitibus mille ad Sequanam, & Igonnam amnes properavit, ut advenienti cum reliquis copiis Mazarino nihil in his traducendis impedimenti esset: quantùm ad Sequanam, id apud Merim oppidum infrà Tricassium facilè fuit.

Sed ubi est Igonnæ appropinquatum, eò ad Pontem qui infrà *a* Agendicum Senonum oppidum, positus est, Gastonem quatuor è Septemanicâ Legione Centurias misisse nuntiatum, simul & Senatum duos ex suo Ordine, qui omnem darent operam, ut ne illâc Mazarinus, nec hujus copiæ transirent, pontem eâ gratiâ interrumperent, naves deprimerent, aut abducerent, plebem armarent, atque alia quæ usui forent, sedulò facerent. At Hocquincurius adveniens ubi vidit equites ultrà amnem hâc, illâc cursitantes, quidpiam solicitè molientium specie, quot ex suis visum, vado ad aliam contendere ripam jubet: hi in Franciscum *b* Bitaltium, atque Jacobum Genierum Codraïum ambos Senatores incidêre, qui cum his congressi planè ignari quinam essent, Bitaltium confosso equo prolapsum capiunt, Codraïus fugâ sibi consulit. Intereà Hocquincurius venit ad pontem, quem oppidani, nam eò oppidum est, interrumpere conabantur: hos quid Regi de Mazarini reditu sententiæ esset, simul & qui quatuor septimanicis præerat centuriis eum edocet: sed hoc restitante, equites aliquot omissis equis pontem oppugnatum ire jubet, quorum alacritate, atque impetu perterrefactus Morandiera, (id nomen homini fuit,) uti sine fraude sibi, suisque abire liceret pactus continuò discessit. Eò Mazarinus traduxit Igonnam copias, dein Ligerim apud Giani pontem, quò & Carolus *c* Escoblellus Marchio Aureliæ Urbi Præfectus decreverat hunc arcere transitu: sed id per sese facere oppidani ipsi consilium ceperant, ni ab Hocquincurio de Regis voluntate facti fuissent certiores, quâ cognitâ inceptum omisêre.

a Sens.

b Bitault.
Geniers du
Coudray.

c D'Escou-
bleau, Mar-
quis de Sour-
dis.

Intereà Genierum cæsum, ac Bitaltium captum fama ad Urbem tulerat, quæ res Patres consilii incertos reddidit: dein decrevêre uti de cæde alterius quæreretur, alterum Gasto ab Hocquincurio per Tubicinem repeteret: sed hunc se negavit Hocquincurius Regis injussu dimissurum. Itaque quid actum esset in eo negotio, Bellevræum, & alios quos Senatus ad Regem legaverat, edocere visum, mandandumque uti graviter expostularent, in eo Senatûs autoritatem ab satellitibus Mazarini fœdè violatam. Sed hæc, atque alia hujuscemodi ab Senatu frustrà fiebant, Mazarino per mediam Galliam properante ad Aulam, cui ar-

mato Senatûs decreta ludibrio fuêre. Rectiùs Gasto adversùs armatum vi, atque armis agendum censebat, quas habebat copias ad id infirmas esse, eas augendas videri, atque eâ causâ regiam pecuniam quæ ad Urbem erat, corradendam. Sed eò progrediendum plerique ex Senatu negavêre, quo Rex Senatum bona sua publicasse, & sibi bellum indixisse crederet: procul id ab amplissimo Ordine esse debere, cui nulla arma præter leges, atque jus publicum sint, sibi modò quid isthuc, & illæ postulent Regem edocere fas esse, at cogere quis sibi licere persuadeat? 1652.

Dum hæc in Curiâ Patres consultant, nuntiatum est adesse ad fores quempiam cum Condæi litteris, quas uti reddere Senatui, & quæ in mandatis habeat, ea proponere liceat, postulantem. Bailleulius qui per Molæi absentiam Senatum habebat, hunc dandum ei qui ab hoste missus esset, negabat, Condæum enim hostem ab Senatu judicatum. Factum est tamen Mazarini odio, ac præsenti de Bitaltio capto, ac Geniero violato irâ, ut & Senatus Condæi Legato daretur, & hujus litteræ, atque libellus quem ad Senatum mittebat, recitarentur. Hæc fermè erant hujusmodi.

Tandem Patres videre, atque sentire non se de nihilo, ac temerè ad bellum descendisse, neque adeò his de causis quas Mazarinus Edicto regio cujus ipse potissimus autor sit, falsò jactaverit, sed quia huic in Galliam, atque in Aulam redire consilium esse certo scibat, ut id omni ope prohiberet. Quod hujus reditui primùm obstitisset, eo se insidiis propè circumventum, ac comprehensum ut in custodiam iterum conjiceretur, eo in Aquitaniam discedere coactum, ut ne his porrò opportunus foret, eo se Edicto regio perculsum, atque hostem judicatum, eo se denique bello petitum, quod adversùm se è regiâ gente Principem virum, iisdem quibus Rex majoribus ortum Mazarinus hospes, atque advena primùm absens moverit, dein postquàm in Aulam rediit, armatus, atque copiis quas ex omnium gentium colluvie collegit, instructus jam præsens gerat. Sed hunc non modò Regis Edictis, & Senatûs decretis, verùm etiam omnium propè consensu exulare jussum quis ferat in Aulâ egregium, atque omnium rerum arbitrum rursùm agitare, Regis Edictis, Senatûs decretis, regiâ fide toties datâ, atque sanctissimè firmatâ posthabitis, ac violatis? Certè quod contra se Mazarinus bellum gerat, id non magnoperè pertimescere: sed molestum sibi, ac grave esse judicium Senatûs, qui Regis adversùm se seu veriùs Mazarini Edictum in acta sua relatum voluerit: satis scire se id Patres haud lubentes, sed rerum quæ agebantur, & quæ belli civilis ultrò ab se suscepti faciem ostentabant, specie permotos decrevisse, quoniam Mazarinum reditum suum in Aulam moliri, atque armatum venire constituisse nondùm in aperto erat. Jam verò cùm id fecerit, atque regiis opibus fretus omnes bonos pessum daturus videatur, postulare uti quæ de se sicuti hostis esset, Rex nuper edixerit, Senatusque decreverit, ea pro non edictis, atque decretis habeantur, quamdiù contrà Regis Edicta, ac Senatûs decreta Mazarinus in Galliâ, atque in Aulâ ipsâ versabitur: neque enim Patres æquum existimaturos, ubi hæc irrita adversùm Mazarinum sint, sibi uni fraudi esse. Intereà omnem operam Senatui uti res publica salva sit, dein uti domi, forisque pax constituatur, polliceri.

De Condæo, & Mazarino sicut ille postulaverat, Senatûs Decretum

1652.

sit: prætereà uti litteræ, libellus, & mandata Condæi ad Bellevræum, & alios quos Senatus ad Regem legaverat, mitterentur: hunc ii edocerent quanta mala ex Mazarini reditu rei publicæ impenderent, jamque adessent. Id ab Bellevræo in hanc sententiam factum memorant. *Non per venerationem modò, atque omnium rerum obsequelam qui parere Regibus debeant, eos officio fungi, sed & contrà quàm ipsi Reges sentiant, tendendo ubi res publica moneat. Nam sicuti Soli defectiones suas, ita & Regi quandoque esse, quæ sæpiùs alieno quàm hujus ipsius vitio accidant. Quod quidem ubi evenit, ibi Regni legibus Senatui tributum, ut id Regem liberè, tametsi quâ par sit reverentiâ doceat: quæ res Regibus omni veneratione, atque obsequio gratior, acceptiorque esse debeat. Profecto de re tantâ quæ agatur, Senatum tacere propiùs flagitium, quàm obsequium esse. Regis Edicta, fidem toties ab eo, atque ab Reginâ matre datam, firmatamque, Senatus decreta, quæ denique apud homines sanctiora sint, ea in Mazarini reditu violari. Eam esse regiam potentiam, suprà quam nihil præter Deum immortalem sit, atque adeò nullos nisi quos ipse, aut ipsa sibi constituerit, fines habeat: sed hos nisi sibi dissimilis, atque adversa sit, quod dicere, aut arbitrari pudet, egredi non posse. Nam ne Jovi quidem, quo nihil majus, atque potentius sibi finxit antiquitas, fatorum quæ ipse constituerat, seriem interpellare licuisse.*

Ardere Galliam civili bello, quod ex metu quem de Mazarini reditu homines ceperint, exortum sit, & quem haud vanum fuisse res ipsa comprobet: unde quid ex ipso reditu mali, damnive rei publicæ sit eventurum, magna existimandi copia sit. Attinuisse multorum animos quod bellum civile incertâ de causâ moveri videbatur: sed cùm universus omnium de Mazarino procul habendo consensus sit, atque ea de re Regis Edictum, Senatus, & omnium Regni Curiarum decreta extent, quid denique futurum credibile est, si & his, & quod sanctissimum usquè fuit, aut esse debuit, Regis, atque Reginæ matris fide posthabitis in Gallia, in Aula, in Regis Consilio suprà caput omnium, ultionis in viros Principes, in Senatum, in omnes bonos, qui hunc jure amandatum voluerint, avidus versabitur?

An quam Rex dedit inter auspicia capessendi Regni Edicto, ac lege Senatui fidem, quam ipse nuper persanctè firmavit, eam ex hominis unius hospitis, atque advenæ aut commodo, aut lubidine deserturum, uti cuncti quam sancta, aut contrà per omne Regni tempus futura sit, inde omen accipiant, atque omnium rerum incerti, cujusvis magis quàm Principis sui sequantur fidem? Quæ in Gallia sit omnium rerum perturbatio, eam satis superque ostendere pessima Mazarini consilia, pessimam omnem ejus rationem in re publica gerenda fuisse. Viros Principes malè, atque indignè habitos, Senatum pessum datum, plebem tributis, ac vectigalibus exhaustam, externo bello civile superadditum, omnes Regni Ordines labefactatos, cives, ac socios terra, marique juxtà spoliatos, ut unus expleretur Mazarinus.

Tantine hunc hominem esse, uti contrà Regis Edicta, Senatûs decreta, atque omnium omnino de hoc procul habendo sententiam revocandus videatur? Tantamne in Gallia magnorum virorum inopiam, uti res publica uni modò advenæ, atque hospiti rectè credatur, atque ea causa belli civilis atrocitas, atque omnium rerum major quàm antehàc fuerit, perturbatio, atque confusio nihili pendatur?

1652.

Quæ certè rei publicæ tam periculoſa viſa Senatui ſint, ac tantoperè ad Regem pertinere, ut hunc commonefaciendum, edocendumque cenſuerit, de ſummo quod Galliæ immineat ex Mazarini reditu diſcrimine. Ea ſe gratia ad Regem miſſos ab Senatu, ſimul huic ſupplicatum, ut ne præter bellum externum, quod ægrè jamdiù res publica ſuſtineat, hanc inteſtino, atque civili conflictari velit: cui uti prævertatur, ſtandum modò iis, quæ Rex in Mazarinum edixerit, ſtandum fidei quam dederit, firmaveritque, ſtandum Senatûs decretis, atque adeò ſtandum omnibus, quæ inter homines ſanctiſſima uſque fuêre, quæ rata, firmaque eſſe Regem velle Senatus confidat.

Ubi Bellevræus dicendi finem fecit, Rex ſibi Reginâ matre, atque aliis quos in conſilium adhibere ſoleat conſultis opus eſſe ait, dein reſponſurum, & quæ velit, jubeatque edicturum. Intereà loci in proximum conclave Bellevræus, atque alii ex Senatu tantiſper ſecedere juſſi, dein his accerſitis Procancellarius Molæus Regis verbis ita reſpondit.

Quod Senatus eos ad Regem miſerit, id ejus in ſe obſequio, ſtudioque tribuere, quod huic Ordini maximum erga majores ſuos difficillimis plerúmque rei publicæ temporibus fuerit. Eo Regum in Senatum benignitatem ſemper extitiſſe ſingularem: quamobrem ubi quid in rem publicam eſſe cenſuerit, id huic eos docere quandóque copiam fuiſſe, quod æqui, bonique conſuluerint: cæterùm iſthuc Senatui nullis Regni legibus tributum eſſe, quas uni Regi ferre, atque abrogare liceat. Privilegium de Mazarino latum nuper, & in Senatu promulgatum, quo procul ab Regno, Aula, & Conſiliis Regis ut eſſet, cavebatur: factum id quidem ab Rege pacis, & concordiæ cauſa, atque avertendo civili bello. Prius ſponte exulatum abiiſſe Mazarinum, magis uti Gaſtoni, aliiſque animum expleret, atque adeò res publica quieta foret, quam quò ſibi ullius rei perperam geſtæ conſcius eſſet. Sed id quoniam fruſtrà ſit ab eo factum, neque eo minùs bellum civile conſecutum, non eſſe Regi conſilium, quod ſua modò, & rei publicæ cauſa Mazarinus fecerit, id huic, & ſibi diutius obeſſe.

Jam ſatis ſcire Regem, atque perſpicere eos quidpiam ampliùs quàm Mazarini exilium exoptaſſe, qui hoc exulante nihilò ſeciùs civile bellum moverint, cui ſimul, & externo ſuſtinendo quamobrem Mazarini conſilio, atque opera non utatur, nihil ſatis cauſæ videri. Id profectò longè æquius eſſe, quàm Condæum ad Hiſpanica, quæ accerſiverit, & Belgica, quæ miſerit poſtulatum, auxilia, atque fœdera deſcendiſſe. Mazarinum ſua virtute, & ob merita in Regem, & rem publicam jamdiù civem factum: Hiſpanos, & qui pareant iis Belgas, eos acerrimos, atque ſempiternos Galliæ hoſtes eſſe, quibus ſimul, & peſſimis qui cum his conſentiant civibus uti reſiſtatur, Regem negotium dediſſe Mazarino, uti Germanorum conſcriberet copias, eaſque ad ſe deduceret, ſcilicet uti cujus abſentia avertendo civili bello parùm profuerit, hujus præſentia defendendo proficiat.

Hæc ignoraſſe Senatum, ubi tot, tantaque in Mazarinum decreverit: quod ſi rei publicæ ſtudio fecerit, laudandum, modò ut his quæ legibus comparata ſunt, ſtetiſſet, neque ad nova, atque antehàc inaudita deſcendiſſet. At ubi per eos reſciverit Mazarinum Regis voluntate cum copiis Regni fines ingreſſum, juſſumque ad ſeſe venire, tunc certè quieturum. Cæterùm Mazarinum quæ in ſe ab inimicis, atque obtrectatoribus jactata ſint, ea uti ſibi confutare liceat, vehementer

1652. *postulare, quâ de re quid sibi porrò videbitur, Regem facturum uti Senatus sciat. Intereà & qui imperat, & qui parere debeant, in eâdem sententiâ de re publica esse debere, atque hos in illius sententiam discedere æquiùs, quàm contrà esse, neque Senatus quæ ejus prudentia sit, aliter factum usquàm velit. Pergite igitur more, institutoque vestro Regem sicuti par est colere, observare, atque huic obedientes esse, neque committite ut adversùm ea quæ sentiat, animum obfirmare velle videamini: si vos ita quemadmodum Rex sapientia vestra fretus confidit, gesseritis, ejus certè gratia, atque benevolentia erga vos æterna erit.*

Cum hoc responso Bellevræus, atque alii dimissi: de Bitaltio sibi curæ futurum Molæus recepit, qui post paulò emissus custodiâ ab Hocquincurio ad Urbem rediit. Sed hæc ubi ab Bellevræo Senatui renuntiata, hic nihilò clementior in Mazarinum fuit: sed recitatis multarum Regni Curiarum litteris, quibus significabant eadem in eum quæ Senatus antehàc decreverat, sese decrevisse hujus prærogativam secutas, visum ut his de rebus postridiè referretur. Quas litteras Rhedonensis Curia ad Senatum de Mazarino dederat, iis simul querebatur graves injurias sibi ab Melleraïo, qui Provinciam Legatus obtinet, factas, postulabatque uti se Senatus conjunctum secum vellet, quo huic de his injuriis fieret satis, intereà ut ne Diploma regium quo Melleraïus Dux, & Par Franciæ creatus fuerat, in acta sua referri sineret.

Posteà quàm iis de rebus relatum postridie est, Senatus decretum fit, uti denuo quanta rei publicæ mala ex Mazarini reditu impendeant, Rex scripto edoceretur, intereà quæ in illum edicta, quæque decreta fuerant, ea rata, firmaque essent, ad cæteras Regni Curias rescriberetur, ut idem decernerent, nulla quibus aut Equitum Tribuni, aut Duces, ac Pares Franciæ crearentur regia Diplomata in acta Senatûs referrentur, quamdiù Mazarinus in Galliâ esset, nec singillatim id pro Melleraïo fieret, antequàm de injuriis Rhedonensi Curiæ faceret satis. Aderant in Senatu Gasto, Belfortius, Brissacus Duces, ac Franciæ Pares, præterea Hospitalius Præfectus Urbi, atque Fertimbaltius Stampæus ambo Equitum Tribuni. Sed hic Gastonis cliens erat, qui sententiam dicendo inter alias res jecit, uti Mazarinus ab Aulâ, & Regno certo pellatur, Senatu cum Gastone per fœdus conjuncto opus esse, aliter quæcunque eâ causâ fierent, ea omnia frustrà futura.

Id ab Stampæo dictum excepêre alii, atque in sententiam addidêre, *Aut Regi de Mazarino planè obsequendum, serviundumque huic homini, aut si hunc porrò pellendum Senatus censeat, ac rem publicam ab ejus impotentissimo dominatu, & immani avaritia liberandam, quod Stampæus autor sit, id omninò faciundum videri: nam verba ferro, atque decreta armis opponere ridiculum esse: quemadmodum ad opprimendam rem publicam, viros Principes, Senatum, atque omnes bonos pessumdandos armatus Mazarinus sit, ita illos ad prohibendam injuriam perinde armatos esse oportere. Gastonis, & Condæi virtutem Senatûs autoritate, atque fœdere fulciundam, ad quod cæteræ Regni Curiæ, ac deniique Ordines omnes accessuri sint, quorum consensu futurum, uti victus denique Rex quæ de Mazarino jure edixerit, ea rata, firmaque esse velit, atque hujus hominis*

1652.

hominis artibus quibus ſicuti præſtigiis circumventus ſit, expeditus, atque explicatus, quod rectum ſit, ac rei publicæ utile, id claris, neque quoquam interpoſito impeditis oculis videat: peſſime conſultum rei publicæ, ſi quemadmodum Mazarinus fidem ſuam nihili faciat, hanc pro lubidine, atque ex commodo mutare ſolitus, ita Regem ſuam nihili pendere doceat, quod ut ne fiat, neceſſe videri Senatum in ipſius Mazarini negotio ſummopere intentum eſſe, ac providere, ut ne peregrina fraus in rem publicam, ſi denuò ab advena, atque hoſpite geratur, antiquæ virtutis, atque integritatis loco invehatur. Nam mutua Regis in cives, & civium in Regem fide, ſtare rem publicam. Hæc à multis in Senatu dicta magnam movêre contentionem, unis pro fœdere, aliis contrà ſentientibus, donec Memmius, atque Novio Præſides tantâ vi, atque gravitate orationis in illam invecti ſunt ſententiam, ut hanc planè ſubverterint: Senatum enim decebat partium expertem eſſe, atque uni rei publicæ conſulere velle videri.

Sed hæc Fertimbaltii ſententia, atque alia ab Gondio, & ab hujus amicis dicta, factaque ſuſpicionem injecêre Condæi clientibus qui ad Urbem erant, Gondio conſilium eſſe, uti Gaſto ſuam ſibi ſingillatim Sectam inſtitueret, facto cum Senatu, ac cæteris Curiis cùm in Urbe, tùm in provinciis fœdere: præbereà ex Aulâ complures qui Mazarinum odiſſent, illi adhæſuros ſperabat, qui Condæo adhærere nollent. Sed iſthuc Chavignius, atque alii Condæi amici diſturbavêre, docentes Gaſtonem utriuſque maximâ intereſſe, uti conjuncti manerent: amborum eódem tendentium opes eas eſſe, quas Aula formidet, ſi dividantur, infirmiores fore, ac faciliùs alterum aut cogi, aut adduci poſſe, uti cum Aulâ conveniat: quamobrem & tutiùs, & honeſtiùs videri, conjunctos eſſe porrò ambos, & in commune conſulere.

a Chabot, Duc de Rohan.

Henricus *a* Chabotus Rohanus Andes Provinciam eâ tempeſtate obtinebat, cui Juliomagus caput eſt, urbs cum arce ſatis firmâ. Is Gaſtonis, & Condæi partes ſequebatur, qui utrique ſervire ſtudens dedit operam, uti quemadmodum arcem ſatis valido præſidio tenebat, ita & urbs eſſet in poteſtate. In hac erat Epiſcopus Henricus Arnaldus vir pius, & Carolus Boilevius Prætor, ambo ſicuti par erat Regi fidi, præbereà Mazarino amici, per cujus gratiam Arnaldus Andegavenſem, Boilevii frater Abrincatuorum Epiſcopatus adepti erant. Fortè Arnaldus aberat, quem redeuntem Rohanus Urbe prohibet, Boilevium in cuſtodiam conjicit: frater Abrincatuorum Epiſcopus vir impiger apud Lutetiam Pariſiorum erat, is per libellum Senatum edocet, quid in fratrem ab Rohano factum ſit, poſtulans uti de eo quæratur: Senatus hujus rei commentarium uti geſta eſſet, ab duobus è Curiâ Præſidiali Andegavenſi Conſiliariis perſcribi, atque ad ſe mitti jubet, quo perlecto quid ampliùs faciundum videatur, decernat. Poſt paulò Rex ad Senatum ſcribit de Rohani defectione, ſimul de Nemoroſii profectione in Belgium, uti Germanos, & Lotharingos qui Regi Hiſpaniæ merebant, & qui nuper eâ fortaſsè gratiâ apud Vervinum hyemare voluerant, in Galliam adducat, prætoreà de copiis quæ injuſſu ſuo ſcribe-

1652. bantur: nam Gasto delectum in Urbe, atque aliò habebat. Eo Senatus decreto cavit, ut ne quis copias Regis injussu scriberet, duceretve.

Hæc duo decreta de Prætore Andegavensi, atque de novis delectibus Gastonem offendêre, quorum alterum in Classe rerum capitalium, alterum in majori Classe factum fuerat: sed si de utraque re frequens Senatus convocatis omnibus Classibus haberetur, quæ decreta fuerant, ea irrita fore sperabat: cæterùm, *Rohanum Juliomago Præfectum, oppidum sicuti par erat, in potestate habere voluisse: eò Arnaldum, & Boilevium pro Mazarino nitentes, alterum prohibuisse Urbe, alterum in custodiam conjecisse, quamobrem collaudandus magis, quàm reprehendendus videatur. De copiis quas Nemorosius quæsitum eat in Belgium, non eas Hispanorum, sed Germanorum esse & Lotharingorum, qui mercede militent: has æque sibi, ac Regi Hispaniæ conducere copiam esse, scilicet pridem rogatum ab Senatu, uti Mazarini conatibus obstet, atque ea gratia quantas opus sit, copias comparet. Id ipsum ab se fieri, quamobrem mirum videri ab majori Classe decretum, ut ne quis Regis injussu copias scribat, ducatve. Quod quidem ut ne sibi, ac rei publicæ fraudi sit, simul & quod de Boilevii negotio rerum capitalium Classis decrevit, ineunda ratio videatur, atque id frequenti Senatu convocatis omnibus Classibus fieri posse.*

Bailleulius quod in majori Classe decretum esset, de eo iterùm frequenti Senatu referri posse negavit, idem Novio de eo quod in rerum capitalium Classe sit decretum ait, sed uterque frustrà fuit, Junioribus clamore, atque impetu contrà tendentibus. Itaque Bailleulius invitus Cognitorem, atque Actores regios pro more, si quid eâ de re dicendum habeant, expromere jubet. Hi postulavêre uti qui ad Urbem Episcopi sint, eos Senatus facessere jubeat, & in Diœceses quisque suas proficisci, rem divinam sicuti deceat, curatum: eos conventicula, & consilia de re publicâ habere contra jus, fasque, cùm neque ipsis, neque ullis aliis convenire uti de re publicâ consultent, usquàm liceat. De copiis quas Nemorosius sit adducturus, eæ uti finibus arceantur ab his qui provincias obtineant, ab oppidorum, atque arcium Præfectis, ab civibus, atque omnibus aliis. Sed hæc ab Cognitore, atque Actoribus regiis rectè postulata eorum fraude qui Gastoni, atque Condæo favebant, irrita fuêre, hi enim aliorum negotiorum specie perfecêre, ut ne tùm sententiæ rogarentur.

De Nemorosio in Belgium profecto ita se res habet: postquàm Condæus diù sibi persuaserat Turenam ad se denique rediturum, qui suis veteranorum, & quas his Hispani conjuncturi erant, copiis Imperator foret, atque ea spes hunc frustrata fuerat, Nemorosium clàm Burdigalâ miserat ad Urbem, qui Gastonem viseret, cuncta sua consilia cum eo communicaret, atque ex hujus sententiâ in Belgium properaret, inde quas diximus copias in Galliam adducturus. Hic celeriter mandata efficit, sed quoniam Condæus certior ab amicis factus fuerat, Gondium res novas moliri, atque Gastonem abducere conari ab fœdere, quod inter ambos ictum fuerat, Nemorosio mandaverat, ut id cum Gastone renovaret, quod ex sententiâ factum est, atque iterùm de pel-

lendo finibus Mazarino, ac de dandâ operâ ut inter ambos Reges pax sanciretur, convenêre. 1652.

Rex nuper ex Consilii sententiâ edixerat, uti quæ pecuniæ ex omnibus tributis, vectigalibus, portoriis corrogabantur, tàm in Urbe, quàm aliò, eæ in Aulam adveherentur, in belli quod gerebatur domi, forisque, & regiæ domûs sumptus, nullâ habitâ aliorum sumptuum ratione, in quos destinatæ antehàc fuerant. Ea res & Senatûs, & populi animos commovit, quoniam Urbanarum usurarum solutiones pro creditis olim Regibus pecuniis desinere necesse erat, præthereà stipendiorum quæ annuatim Magistratibus è pecuniâ regiâ pendi solent, & quæ ad victum, cultumque quotidianum plerisque necessariæ sunt. Igitur Senatus deligendos ex singulis ad Urbem Curiis quosdam censet, qui in B. Ludovici Conclave sicut antehàc factum sit, conveniant. Sed Rex nihil se consilii habuisse de non solvendis Urbanis usuris, aut Magistratuum stipendiis ad Senatum, & Urbanos Magistratus post paulò scribit, quo factum est, ut is in B. Ludovici Conclavi futurus conventus tum omitteretur.

Intereà Mazarinus relicto in stativis Broglio, atque omnibus quas adduxerat copiis, ipse cum Hocquincurio, & Grancæo Equitum Tribunis, Cossæo, Navaillio, Manicampo, Quincæo, atque aliis, & qui præsidio essent paucis equitum turmis Augustoritum Pictonum contendit. Fortè quà Mazarinus adventabat Rex foris ab Urbe rhedâ vectus exierat: unà fuêre Philippus frater Andium Dux, Thomas vir Princeps Sabaudiæ Ducis patruus, atque omnis de more sequebatur Nobilitas. Ubi Mazarinus venerabundus appropinquabat rhedæ, Rex hâc exscendens hominem complectitur, ac benignè appellatum secum in eâdem rhedâ deducit ad Urbem, atque ad Annam matrem, quæ huic ex animo adventum gratulatur, mulier in amicitiâ quam multis, ac magnis in hanc, in Regem filium, atque in rem publicam meritis Mazarinus promeruerat, constantissima.

Post paulò quid optimum factu esset, consultatum, utrùm videlicet ad Urbem movere, atque eò fovere studia bonorum in rem publicam, atque horum exemplo, & operâ, dein vicinitate regii exercitûs Gastonem, & qui cum eo sentiebant, in viam reducere, quas Nemorosius adducturus erat copias, eas prohibere finibus præstaret, an properare in Aquitaniam, inclinatam Condæi fortunam proterere, omni Galliâ pellere hominem, atque adeò efficere, uti quod civile bellum gerat in patriæ sinu, id externum deveniat, hoc cum Hispanis extra Regni fines conjuncto? Cum isthuc satis Reginæ placuisset, Mazarino, atque Castronovano, atque adeò in Consilio regio fuisset constitutum, postremò tamen Rohani quæ tum nuntiata est defectione adducta Regina, atque Mazarinus Regi autores fuêre uti Salmuriam properaret. Id oppidum ad Ligerim est, de quo antehàc memoravimus. In propinquo haud procul ipso Ligeri Juliomagus ad Meduanam amnem positus est, oppidum magnum, atque valens cum arce satis firmâ, tametsi non ad hodiernum morem exædificata.

1652. Ad Salmuriam seu fortè, seu consultò profectio inscio Castronovano decreta fuerat, quo, atque aliis de causis posthaberi se, atque contemni arbitratus, aut potiùs suspectum esse Reginæ, ac Mazarino, seu denique animum inducere nequibat socium in re publicâ administrandâ quemquam habere, ab Reginâ postulavit, uti sibi ab Aulâ discedere liceret: quod ubi semel, atque iterùm, dein tertiò flagitavit, neque quidquam satis certi respondebat, postremò idem studiosiùs facere pertendit, donec de profectione continuò fatiganti Regina respondit, uti Regi filio consilium suum aperiret, qui ab matre, & ab Mazarino monitus hominem ex sententiâ dimittit. Ita ultimùm Carolus *a* Albaspinæus Castronovanus ab Aulâ discedit, vir integer quantùm licebat inter Aulæ tricas, quibus servire planè necesse erat, omnis rei publicæ prudens, gnarusque, pecuniæ negligens, honoris, ac potentiæ avidissimus, non socii, nedum superioris patiens: huic neque doctrina, neque eloquentia fuêre, cæterùm ingenium firmum, validum, ac propiùs ferociam, quæ tamen ferocia ab mulieribus facilè flectebatur, quibus multa obsequi solebat, hæc de Castronovano dicere visum, qui biennio post diem suum obiit.

a De l'Aubespine, Marquis de Chasteauneuf.

Ubi Mazarinum in Aulam rediisse, atque Regem in Aquitaniam venturum sicuti primò decretum fuerat, Burdigalæ auditum, ibi verò Senatus providere, parare, festinare, neque omittere quidquam, quod ad bellum sustinendum, ac defendendum usui foret: qui boni, fidelesque Regi videbantur, eos Urbe pellere, moliri, munire, addere muris propugnacula, annonæ, atque commeatibus dare operam, nihil plebes quod ad sumptus pecuniæ satis esset, abnuere, sed hæc seu sponte suâ, seu ab Condæi amicis, ac clientibus impulsa circulos, ac conventus habere cœperat, rata videlicet haud satis rectè rem publicam ita in unius Senatus manu esse, ut ne ad populum usquàm pertineret. Eo Senatus circulos, ac conventus haberi prohibuit, quæ res sicuti fermè vetita horum studium auxit, & quia eò fiebant, quò frequentes Ulmi fuêre, sub quarum opacitate, atque umbrâ ex multis circulis unus denique effectus est, hunc Ulmeam appellavere. Huic circulo, aut populi Consilio fautores erant *b* Gourguius Præses, ac Consiliarii Blancus, Malvicinus, Spagnetus, Raimundus, Ducus, atque alii, quorum operâ Condæus Burdigalenses sibi porrò æquos habere studebat, metuens videlicet, uti vi boni, ac recti victus denique Senatus ab se dissentiret, ac cæteros exemplo suo ad æquiora pertraheret.

b De Gourgues, President. Le Blanc. Mauvoisin. Espaignet. Raymond. Duduc.

Ubi Rex Salmuriam advenerat, quò hunc profectionem antehàc decrevisse posthabitâ Aquitaniâ diximus, uti videlicet illam provinciam Rohani defectione turbatam pacaret, neque copia erat simul Nemorosio qui propediem cum Condæi veteranis, atque huic datis Hisparorum copiis venturus erat, obviam ire, atque has arcere finibus, ad Senatum dat litteras, quibus significabat, *Quas habebat in Andibus copias, eas sibi pacandæ provinciæ opus esse: quæ in finibus Belgium versùs antehàc fuerant, eas plerasque partim ab se, alias ab rebellibus, aut qui his faveant, seductas:*

1652.

quæ reliquæ sint paucas, sed firmas esse, quibus si Patres decretis suis opitulari velint, atque judicent eos hostes esse, qui cum Hispanis consilia conferant, qui copias ab his sibi datas in Galliam adducant, qui alias in Gallia injussu suo scribant, atque ita cuncti ubi factio, ubi res publica sit dignoscere possint, confidere haud facile fore Nemorosio per Regni fines agmen ducere, atque id multitudinem ubi hostes esse per Senatûs decreta cognoverit, regiis copiis adjutam haud difficulter prohibituram. Quæ rectè, atque salubriter cogitata, scriptaque ad Senatum, eorum qui Gastoni, & Condæo favebant, malitiâ corrupta sunt, prohibentium ut ne de Regis litteris referretur: quod si factum foret, providebant omnes in hoc Ordine vi æqui, boni que adductos ex Regis sententiâ decreturos.

Igitur ubi litteræ in Senatu recitatæ, Gasto, *Harum scriptorem Mazarinum esse ait, qui cum ab omnibus Curiis Senatûs prærogativam secutis hostis judicatus sit, hunc persequi sibi consilium esse, non privato odio, cujus nullas cum eo causas habeat, sed quia ita Senatui visum, ab quo rogatus sit communem, & rei publicæ, & omnium bonorum hostem pellere finibus, atque ea causa copias augere, atque alia necessaria facere: eo se copias scripsisse, & quæ aut suo, aut filii nomine antehàc Regis voluntate conscriptæ sint, eas simul Belfortio tradidisse, qui Senatus decreta de Mazarino exequatur: eo Germanicas, ac Lotharingicas Belgio evocatas, quas mercede conduxerit: idem ab Mazarino factum, qui Germanos secum adduxerit in Galliam: hos cuilibet merere consuesse: tùm hostes fuisse, cùm Hispaniæ Regi meruerint, nunc cùm sibi mereant, amicos, ac socios factos. Nihil in hoc omni negotio sua, sed rei publicæ causa facere, quæ ubi salva Mazarini discessu fuerit, continuò positurum arma: quod uti certius, firmiusque sit, postulare ut isthæc ab se dicta in acta Senatûs referantur.*

Gastonis orationem excepit Talonus pro Cognitore regio, dixitque, *Mazarinum omnium Regni Curiarum decretis, ac mortalium propè omnium sententiis damnatum, quin Aula, atque omni Gallia pellendus sit ambigere neminem. Id flagitare omnes bonos, id Senatum decrevisse, simul uti Rex scripto edoceatur, quid ex ejus reditu detrimenti res publica captura videatur, eidemque supplicandum, ut hunc denuò finibus egredi jubeat, atque huic omni Gallia interdictum velit. Sed non tamen æquum esse, ut ea causa delectus habeatur, & exercitus conscribatur, quoniam isthæc ad Regem modò attinere Senatus probè intelligat, atque adeò Majestatis reum esse qui privato consilio, aut Regis injussu talia incipiat, nihilo periculosiora rei publicæ quàm Mazarini reditum. Sed hæc ut ex neutra re quidquam detrimenti capiat providendum videri, quod æquè Patribus curæ esse deceat: alteri provisum iri eo scripto quod ad Regem instituatur, alteri si Senatui decernere placeat quod in delectibus habendis, parandis, ac ducendis exercitibus, legibus comparatum sit, id ut ab cunctis observetur, qui secus faxit jure in eum agatur, postulare denique ut ea de re statim referatur.*

Hæc prætereà scripto ab Cognitore regio Senatui tradita sunt, is est Nicolaus Fouquetus Mazarino amicissimus. Sed huic eâ tempestate palàm favere nemo in Senatu poterat, qui se salvum, & honestum vellet. Itaque necesse erat, quæ ad eum attinerent, ea arte tractare, Senatum specie rei publicæ, atque legum deterrendo, ut ne cum Gastone, &

1652. Condæo de bello civili ſentiret, prætereà dictitando, *Quæ de Mazarino decreverat, ea conſtantia, & firmitudine animi, perpetuiſque apud Regem admonitionibus, ac ſupplicationibus tuenda: nam Senatûs autoritatem ubi leges valeant, & ipſam valere, ubi valere deſierint, & ipſam deſinere: at leges inter arma, ac maximè civilia planè interire, neque committendum ut hæc uſquam Senatus comprobaſſe videatur. Integram uſque hujus Ordinis adversùm Reges fidem, aut ſicubi labefactata fuerit, vitio temporum, ac prorsùs difficili inter rectum, pravumque diſcrimine accidiſſe, cæterùm hanc nunquam exutam voluiſſe. Poſtremò uti quidpiam mali in re publica corrigas, maius malum admittere fas non eſſe: at bellum civile omnium malorum eſſe cumulum.* Hæc, atque alia hujuſcemodi Talonus dicendo quò veriora erant, eò minùs obtinuit uti de regiis litteris referretur, tametſi annitente, atque contendente ut id fieret Bailleulio, qui tum Senatum habebat: contrà nitebatur Gaſto, atque intereà abiit tempus, quo Senatus haberi ſolet, quem adeò pro more dimitti neceſſe fuit.

Poſtridiè Gaſto non iit in Senatum tertianam cauſatus, quamobrem adeſſe nequiret: quo factum eſt, ut in biduum res differretur. Calend. Martiis Gaſto in Curiam tardiùs venit, conſultò ut ne de litteris referendi ſpatium foret, atque eadem quæ antehàc dixerat, ſcripto tradidit, poſtulavitque iterùm ut in acta Senatus referrentur. Placebat pleriſque id continuò fieri, dein de Bitaltio, & Geniero referri, qui Mazarinum, atque Hocquincurium reos agebant autoritatis Senatûs in ſeſe violatæ. Bailleulius de litteris regiis ſicuti Cognitor regius poſtulabat, & de ponendis ab Gaſtone armis ſtatim atque Mazarinus Regni finibus deceſſiſſet, ſicuti profeſſus fuerat, referendum aiebat, neque id niſi rogatis Patrum ſententiis in acta Senatus referri poſſe: ita alteri cum alteris altercando tempus conſumpsêre, dimiſſuſque Senatus eſt, dein aliorum negotiorum ſpecie annitentibus iiſdem Gaſtonis, & Condæi fautoribus ea res denique omiſſa, cæteris aut odio, aut certè tædio Mazarini in iis quæ ad Regem pertinebant, quando & ad illum pertinere videbantur, remiſſioribus: neque erat omnium quiſquam, quin hunc re publicâ ſalvâ amandatum vellet, etiam per civile bellum, modò ut ne id Senatus comprobaſſe videretur.

Inter hæc Gondium Romæ Cardinalem factum nuntiatum eſt, quâ de re ad Pontificem Regem ſcripſiſſe ſuprà memoravimus, autore Mazarino, qui eo Gondium ſibi devinctum volebat, atque adeò apud Gaſtonem dare operam, ut hic nihil poſthàc ſuo in Aulam reditui obſtaret, ac præthereà uti Gaſto ab Condæi rationibus ſuas ſejungere vellet. Sed nullum ex re tantâ Mazarini adversùm Gondium meritum fuit, nam qui ſe dolo hanc ab illo expreſſiſſe crederet: præthereà nihil ſe obligatum Mazarino volebat, ſibi conſcius tunc cùm maximè poſt adeptum Cardinalatum hunc Aulâ pulſum, atque ſe in ejus locum ſuffectum velle. Ad hoc tantus fuerat Gondio metus, uti Mazarinus ſecum ſicuti antehàc fecerat, de Cardinalatu iterùm mutaret fidem, parataſque apud Valancæum Romæ Legatum Regis haberet litteras, quibus alteri hunc

1652.

honorem peteret, ut ei rei prævertendum existimaverit. Eâ gratiâ Olympiam quam ex affinitate plurimùm apud Pontificem valere diximus, donis aggressus fuerat, ut ejus operâ Cardinalium creationem maturaret, perficeretque ut hæc inscio Valancæo fieret, neque adeò opportunitas esset alias Regis litteras Pontifici reddendi, si quas fortè haberet, quibus Cardinalatum alteri quàm Gondio peteret. Romæ Gondius hujus negotii curatorem habebat fidum, quem secum Valancæus congruisse ad cæteros ubique Regis Legatos, atque adeò ad me qui tum apud Helvetios eram, scripsit, ac compositò inter ambos factum, ut hic de Gondii negotio rariùs, ac veluti per simulationem Pontifici loqueretur, qui properantiùs rem confecturus videbatur, si hanc Mazarino ægrè fore crederet, nam inter ambos veteres, atque maximæ simulates erant: cæterùm utrùm id Valancæus scripserit verè, an uti rem Mazarini voluntate confectam simularet, incertum est.

Ab Salmuriâ Rex Hocquincurium Juliomagum versùs misit, cum alis equitum duabus, gravioris armaturæ turmâ unâ, levioris duabus, sclopetariis equitibus aliquot, quos Hocquincurius, atque Legati custodiæ causâ habere solent: prima ad Belfortium oppidum habuêre castra, quò Hocquincurius ab Rege litteras accepit, his Hocquincurium monebat qui boni, fidelesque manserant apud Juliomagum, eos operam daturos, ut una ex oppidi portis esset in potestate, quâ regios si quo modo fieri posset, introducerent. Illi pauciores erant in Urbe, plures ut ferè fit, ad pravum abstrahente naturâ, rebelles fuêre. Postridiè Hocquincurius castra propiùs Urbem habuit, quò nobiles centum ab Normanniâ advenêre duce Grancæo Equitum Tribuni filio. Is objecta extremo suburbii vico claustra frustrà tentavit, quò unus, aut alter ex nobilibus vulnerati sunt: quin & eruptionem fecêre hostes, sed subitò receptui canere coacti Nobilitatis maximè operâ, quæ eò voluntate militabat gloriæ avida.

Dein ubi ad castra advenêre pedites, quinque videlicet Prætorianorum Centuriæ, Hocquincurius tùm suburbium oppugnare aggressus est: propugnabat cohors una cui Labarræus Tribunus fuit, ac prætereà qui ex oppidanis seditiosiores erant: hi ex ingenio gentis linguâ, quàm manu promptiores nullo operæpretio facto in oppidum recessêre: regii verò desertum ab hostibus suburbium ingressi, quà ad oppidi portam pertinet, munitionem exstruxêre, ut hâc ab oppidanorum telis, atque tormentis tecti essent: nihilo seciùs tamen Hocquincurii filius minore tormento quem falconem appellant, ictus occubuit, tanto patre dignissimus adolescens, cui parentatum est militariter, quin & hujus immaturæ necis dolor ad ipsos hostes transiit, quem Rohanus Hocquincurio quâ potuit inter arma consolatione levare conatus est. Sed hic ubi paterno dolori, atque Rohani comitati satisfecit, sicuti virum fortem, & Regi fidum decebat, rem publicam porrò benè, feliciterque gessit.

1652.

Pauciores habebat copias, quàm ut his expugnari, aut ad deditionem redigi oppidum posset: quamobrem ubi res incœpta est, Broglius cum copiis quas adduxerat Mazarinus, ad castra circùm Juliomagum venire jussus est, ac Melleraïus rei tormentariæ Præfectus huic tormenta majora quatuor tradere, queis mœnia oppidi quati possent. Broglio ad castra venienti traducendæ erant Ligerim copiæ, quò hunc Meduana amnis influit, atque id difficile erat, cùm propter fœdam quæ tunc cùm maximè sæviebat tempestatem, tum quia ad confluentes validum erat ab Rohano missum arcendis transitu regiis præsidium, prætereà naves eò armatæ in statione fuêre. At *a* Broglius conquisitis navibus quas paucas invênit, meridiano tempore quo infrequentes in navibus hostes fore satis sciebat, traiecit copias, quæ nec opinantibus intervenêre: quamobrem hos facilè fudit, fugavitque, *b* Jarzæum è Melitensi Militiâ, atque alios capit, dein Juliomagum versùs ire pergit. Tum demùm Hocquincurius his copiis auctus, atque tormentis quatuor fretus oppidum oppugnare cœpit seriò: qui propugnabant, ii magis tormentis eminùs, quàm eruptionibus cominùs rem gerebant, quibus ictus Florinvillæ filius unicus occubuit.

a Le Comte Broglio.

b Le Chevalier de Jarzé.

Semel, atque iterùm Gasto ad Rohanum miserat qui hortarentur, uti bono, fortique animo esset, & quamdiù posset, Urbem, arcemque defenderet, Belfortium cum copiis, ac fortè Nemorosium in tempore adfuturos. Nam hic inter Senatûs moras nihil adversùm se, atque exercitum quem ductabat, decernentis, per Regni fines nullo satis prohibente, usquè ad Meduntam venerat, tametsi Ellebovius, Almontius-Villequierus Equitum Tribunus, *c* Igbius Britannus, & Nettancurius-*d* Valbecurius alius aliò copias haud procul Urbe haberent. Sed apud Meduntam Præfectus fuit Maximilianus Franciscus *e* Bethunius Dux Suillius, qui ubi Nemorosius oppido appropinquaverat, nihil cunctatus huic pontis qui eò ad Sequanam est, copiam fecit, quo sine fraude copias traduceret. Id Suillium eo fecisse aiebant, quod Seguierus Cancellarius socer iterùm Aulâ pulsus fuerat, quo hanc saltem hoc pacto, ulcisceretur injuriam.

c Le Baron d'Igby.

d Le Marquis de Vaubecour.

e De Bethune, Duc de Suilly.

Intereà Rohano apud Juliomagum cuncta domi, forisque adversa, atque aspera fuêre, cives, atque hostes juxtà deditionem suadebant, aut extrema minabantur. In Belfortio, aut Nemorosio nihil erat auxilii, altero ob copiarum paucitatem cessante, altero longiùs dissito, quàm ut in tempore adesse posset. Itaque sibi, ac præsidio quod in Urbe, atque in arce erat, consulendum ratus utramque dedidit, pactus uti sibi, atque præsidio sine fraude abire liceret, & quæ oppidani deliquerant, ea ipsis impunè forent. Præter Juliomagum Pons Cæsaris in Andibus ab *f* Belvalle præsidio tenebatur, qui sicuti Rohanus, Gastonis, atque Condæi partes sequebatur. Pons Cæsaris oppidum est positum in Ligeris Insulâ, altero ab Juliomago lapide, naturâ loci, atque operibus munitum: pons ligneus flumini, & Insulæ impositus est, longissimo ab unâ ad alteram ripam spatio: eà non est visum Insulam adire,

f De Beauvau.

quoniam

1652.

quoniam facilè pons interrumpi poterat, ſed navibus ab inferiori parte fluminis, quò Navaillius, & Broglius cum octingentis peditibus ab Hocquincurio miſſi exſcendêre, nihil prohibente hoſte, dein munitionem obductam oppido magnâ vi oppugnant, quâ brevî expugnatâ Belvallis deditionem fecit, atque ita pacata Andium provincia eſt.

Eâ re ex ſententiâ confectâ Rex Turonas petit, quò Franciſcus Harlæus *a* Campivalonus Rotomagenſis Archiepiſcopus, præterea Epiſcopi aliquot amici Mazarino advenêre: hi per Campivalonum juvenem acrem, atque facundum quæ ab Senatu decreta in Mazarinum eſſent, ea graviter expoſtulant, profana, impia, ſacrilega Patrum ora qui talia cenſuiſſent, ac prolocuti eſſent, appellando, flagitandoque uti Rex hujuſcemodi decreta neque rectè, neque ordine facta reſcinderet: non enim fas fuiſſe Senatui de Mazarino qui ex Ordine Eccleſiaſtico, & Cardinalis ſit, capitis ferre judicium: Molæus Procancellarius reſpondit, neque annuendo, neque abnuendo id Senatui jus fuiſſe, cæterùm homo prudentiſſimus eos docuit eſſe quod Regi gratias agerent, qui ex Conſilii ſententiâ jam edixiſſet, quid de hiſce in Mazarinum Senatûs decretis ſentiret. Id factum XVII. Calend. Februarias, quâ die ex Conſilii ſententiâ Rex edixerat Senatûs de Mazarino Decretum infirmum eſſe, quod neque ex hujus Ordinis diſciplinâ, neque ex præſcripto legum, neque more majorum, ſed ex lubidine, ac ſtudio partium factum eſſet: eo neque hujus bona, neque Bibliothecam ſingillatim, nedùm hunc rectè, atque ordine proſcriptum, quem adeò ſi quis violaret, haud ei impunè futurum: qui ex hujus bonis quidquam commercaretur ex Senatus conſulto, ei fraudi, & noxæ futurum, quod & rem domino reddere haud reſtituto pretio cogeretur, & ipſi decem librarum millium mulcta foret.

a De Harlay de Champvalon.

Rex ab Turonibus Bleſiam eſt profectus, quò Abel Servianus in Aulam Regis voluntate rediit: Lionnus ſororis filius Reginæ matris Scriba, & cujus operâ Mazarinus in re publicâ uti ſolitus erat, diutiùs abfuit. At Hocquincurius Bleſiam venit cum exercitu, qui circùm oppidum magno accolarum damno agitavit, omnia propter ſtipendii inopiam diripiens, atque haud ſecus, atque in hoſtico prædas agens. Sed hoſtes haud procul Ligeri in Vindocinenſi agro erant, quæ vicinitas metum fecit, ut ad Belgencium moverent. Oppidum eſt cum ponte ad Ligerim poſitum, cujus ſi potiti forent, vix ſine prælio Rex ultrà progredi Aureliam versùs potuiſſet, aut certè ab Belgenſio ſi eo ſtativa habuiſſent, crebris excurſionibus itinera infeſtiſſima reddidiſſent: quamobrem viſum, ut eò duceret Hocquincurius, atque ſtativa ipſe haberet.

Poſteà conſultatum ab Rege, utrùm Aureliam iret, an circumducto agmine ultrà pergeret: plerique boni, fideleſque in oppido erant, ſed *b* Surdius Marchio Præfectus infenſus erat Mazarino, ac plebem quæ ſæpiùs ſuâ ſponte inſanit, magis, magiſque accendebat, ut ne ſe Mazarino qui Regem comitabatur permitteret: id ſi faceret præſidium

b Le Marq de Sourdis.

1652. urbi certò impositum iri, quod & alendum, & hujus nutu agitandum foret; Magistratus verò, atque prudentiores hortabatur, ut ne quid contrà Gastonis cui obnoxii essent, sententiam facerent, quod posteà fecisse pigeret. Contrà missus ab Aulâ Aureliam fuerat *a* Grassius Luardus Libellorum Magister, qui oppidanis suaderet fidem eorum adversùm Regem integram esse debere: huic obstabat *b* Fliscus, Fiescum Comitem corrupto nomine appellant, eò missus ab Gastone, atque ita distracti Aurelianensium animi quid sibi faciundum esset, haud satis expediebant. Quâ de re Belfortius Gastonem fecit certiorem, simul autor erat, ut Aureliam venire properaret, exercitu cui ipse Belfortius, & Nemorosius præessent, fretum quidpiam operæpretii facere posse: longè pauciores esse Regis copias, atque ad famam, opesque factionis plurimum accessurum, si ille ipse Gasto rem publicam suscipere, atque armis tegere videretur. Haud ita censuit Gondius, quem Radesianum Cardinalem posthàc appellaturi sumus, clarissimo cognomine, quod avus Albertus Gondius ductâ in matrimonium Catharinâ Claromontiâ Tonnerrâ præstantissimâ fœminâ, quæ Radesianum nobilissimum prædium possidebat, sibi, ac posteris quæsivit. Radesianus igitur, *Apud Lutetiam Parisiorum summam rerum esse* ait, *quam Gasto deserere videretur, si ab Urbe discederet: prætereà Senatûs autoritatem magnum ad hujus causam adferre momentum, quem cum eo conjunctum fama feret, quamdiù multus, frequensque Gasto in Curia fuerit: at si foris agitet, non eamdem vim neque huic, neque Senatui fore, quam alter ab altero mutuetur: posse Aureliam mitti Annam Mariam Ludovicam Gastonis virginem filiam, cui ad confirmandos oppidanos, ipsamque tuendam Urbem satis, superque animi sit.* Comprobatum hoc ab Gastone consilium est, atque illa provinciam cepit lubens, odio, atque ultionis studio in Mazarinum accensa eâ quam diximus de causâ.

a Le Gras du Luard.

b Le Comte de Fiesque.

Rex verò Aureliam haud ingredi constituit, sed eò mittere Molæum Procancellarium, qui si reciperetur mœnibus, id ad famam haud alienati oppidi satis futurum, neque suspectum fore oppidanis, cum Procancellarii comitatus pacis magis, quàm belli, aut præsidii speciem ostentet. Intereà ad Gergolium Turenam cum duobus millibus armatorum, ac prætereà quingentis præmittit, uti copiis omnibus quæ eò convenire debebant, Imperator esset. Gergolium oppidum est suprà Aureliam ad Ligerim, sicuti Belgensium infrà, cum ponte positum ad sinistram amnis ripam, ab quâ pons ad dextram pertinet. Cum hostes nihil ad Belgensium tentassent, eos aut ad Gergolium, aut ad Gianum, quod & superiùs ad Ligerim positum est, quidpiam incœpturos ex copiâ rerum videbatur, ut ad Condæum commeare copia esset, singillatim Nemorosio, cui consilium erat exercitum quem in Belgio coëgerat, eò ducere. Sed id primùm disturbare cœperat Radesianus, ubi Nemorosius in Veromanduis erat, regionis ejus Nobilitatem excitando, ut hunc, & quibus præerat copiis, eas arcerent transitu, qui ipsis maximè damnosus fore videretur: sed ea res deterrente Gastone Radesia-

num ut ne contrà Condæum Nemorosii exercitum diutiùs morando tenderet, dein fide ab Nemorosio datâ Nobilitati pacatum agmen absque ullâ prædâ per eorum fines transiturum, discussa. Ubi Sequanam Nemorosius traduxerat copias, ad Houdanum stativa habuit, ab quibus ipse cum Tavanio qui veteranis Condæi copiis præerat, Clinchano qui Lotharingicis, ac plerisque cæterarum copiarum ducibus venit ad Urbem, quò plusquàm Capuanis delitiis summâ Radesiani voluntate retenti sunt. Ita Regi spatium fuit pacare Andes, atque ad loca suprà Aureliam posita ad Ligerim accedere; quo factum est, ut ne hunc amnem transire Nemorosio copia fuerit, atque adeò hujus exercitus Gastonis copiis cui Belfortius Imperator erat, conjunctus sit, ex Radesiani sententiâ, ut unius Gastonis auspiciis bellum geri videretur. Id certè ad hujus gloriam, ac famam magnoperè pertinebat, quæ tantò amplior fuisset, si ipse ad exercitum proficisci, atque ita rem publicam suscipere, ac per sese gerere voluisset: sed obstitit sicuti diximus, Radesianus, qui Cardinalatum adeptus, tamen hujus insigne, pileum videlicet purpureum ab Rege nondum acceperat, quo sibi cum Aulâ leniùs agendum decreverat, neque hanc eâ tempestate per ipsum Gastonem tantoperè urgendam, sufficere affatim copiarum ostentare Mazarino, ut ne sibi impunè injuriam facere posse crederet.

1652.

Turenam memoravimus ab Rege præmissum ad Gergolium, uti copiis quæ eò adventuræ erant, Imperator esset: hunc Mazarinus ab Condæo sejunxerat, atque sibi adjungere magnoperè studuerat hominem juxtà prudentem, fortemque. In Hocquincurio virtus quidem erat, sed hæc fortasè nimia, ac præceps, cui per Turenam modum facere utile eâ tempestate rei publicæ fuit. Cum Turenâ Mazarinus Buillonium fratrem natu majorem sibi item adjunxerat, operamque dederat, ut huic in æstimationem Sedani, atque agri vicini, ac prætereà Raucurii quibus prædiis Ludovico XIII. Regi eâ quâ diximus de causâ cesserat, regia prædia sicuti tunc convenerat, assignarentur: nam ea res partim ab Administris usquè neglecta, cæterùm ab ipso Buillonio nihil expetita, dum per Regis pueritiam, & perpetuas factiones, partes, turbas, & bella civilia aliqua Sedani recuperandi spes fuerat: sed postquàm ex ephœbis excesserat Rex, tametsi bellum civile ab Gastone, & Condæo tunc cùm maximè movebatur, satiùs tamen Buillonius ratus est mutare rationem, nec hujusmodi partes sicuti usquè fecerat, porrò sequi: ita acceptis quæ in æstimationem Sedani, atque Raucurii dabantur prædiis, quietus posthàc vitam exegit.

Sed Buillonius Sedanum, ac Raucurium cum agris vicinis Regi tradendo, ut ne quid sibi de pristinâ quam obtinet Principis dignitate, decederet, sibi ab Rege cautum voluit, quod summâ hujus voluntate factum. Henricus Turrius Buillonius Friderici Mauricii Turrii Buillonii, atque Henrici Turrii Turenæ pater ductâ in matrimonium Carolâ Lamarkiâ Sedanum, Raucurium, atque Buillonii Ducatûs partem in Campaniæ, & Lucemburgensis agri finibus dotalia acceperat,

1652. ac poſt Carolæ ſine liberis obitum ſibi propria poſſederat, quæ ad Fridericum Mauritium Buillonium Ducem ſicuti paternæ hæreditatis bona tranſiêre : cùm autem hæc neque Galliarum Regi, neque Germanorum Imperatori, neque cuiquam omnium obnoxia ſint, qui ea poſſidet, is verè Princeps habetur, quo factum eſt, uti Fridericus Mauritius, atque Henricus frater verè Principes habeantur, ſicut & horum filii, nepoteſque futuri ſunt : nam hæc dignitas ab patribus qui hujuſmodi Prædia poſſedêre, ad filios pervenire ſolet, neque Turriis fraudi eſſe poteſt, quod his Prædiis Ludovico Regi ceſsêre, qui tamen eâ de re ut ne cui dubia eſſet, ipſis cautum voluit. Cæterùm Turrios ab Arvernorum Principibus ortos vir omnis antiquitatis ſcientiſſimus Chriſtophorus Juſtellus rectè demonſtraſſe videtur.

Eodem tempore Cæſaroduno Rex, & Lutetiâ Pariſiorum Anna Maria Ludovica Gaſtonis filia profecti ſunt, quo factum eſt, ut ille circùm Aureliam, hæc ad Urbem ipſam, & eodem tempore advenirent, nam utrimque Aurelia bidui itinere abeſt : comitati ſunt virginem Rohanus, ac duo ex Senatu, Fouquetus Croiſſius, & Martinus Bermondus, prætereà nobiles aliquot. Ubi Aureliæ appropinquavit, ab alterâ ultrà Ligerim parte Procancellarius Molæus adventabat: clauſæ utrimque fores, atque ad portas oppidanorum armatorum ſtationes fuêre. In publicis Ædibus quid facto opus eſſet conſultabatur, neque id ſatis expediebant, cùm virgo moræ impatiens ad flumen flectit ſecundum oppidi mœnia : eò navicularii frequentes ferum genus, ac temerarium portulam quæ dudùm muro clauſa, atque obducta erat, hoc diruto aperiunt, atque eâ virginem introducunt : plebes accurrere, huic acclamare, gaudium, atque lætitiam de hujus adventu agitare ; eam adveniſſe diceres, quæ quondam Urbem ab Britannorum obſidione liberaverat. Illa per mediam multitudinem hinc inde, circumſpectans, atque huic benigno vultu gratum eſſe quod faceret oſtentans, vadit ad Ædes publicas, quò cùm de ejus ingreſſu integrum amplius non eſſet, de Procancellario ut ne reciperetur mœnibus effecit : dein ad portam quæ in extremo ponte poſita eſt, ſuburbium versùs ultrà Ligerim progreſſa in Turriculas quæ ſuprà portam ſunt, conſcendit, atque inde Camplatruſium Procancellarii filium conſpicata hunc nomine inclamavit, oſtentans nihil eſſe quod Procancellarius Urbem ingrediundi ſpe eò diutiùs moraretur.

Ab Turonibus, Bleſiâ, aut Belgenſio per Carnutas brevius Regi ad Urbem iter fuiſſet, ſed huic non erat ſatis copiarum, uti Belfortio, ac Nemoroſio prohibentibus perrumpere poſſet : ad hoc Gaſto *a* Gruelum Lafretum Autricum Carnutum miſerat, quo oppidanos armaret, ac tranſitu regios arceret : ita ad Gergolium, aut Gianum ubi plures copiæ adveniſſent, Rex Ligerim tranſmittere neceſſe habebat. Sed hoc appropinquante Aurelia virgo in Aureliæ ſuburbio de ſummâ belli cum Belfortio, Nemoroſio, atque aliis Ducibus conſilium habuerat, in quo viſum fuerat Gergolium, aut ſi id minùs procederet, Gianum occu-

a Gruel de la Frete.

1652.

pare, nam utrobique pontis copia est. Id satis placebat Nemorosio, cui consilium erat traducere Ligerim copias, & ad Muronem solvendæ obsidioni, dein ad Condæum in Aquitaniam contendere. Igitur Belfortius ex consilii sententiâ ad Gergolium ducit: sed eò Turena maturè advenerat, quo factum est, uti Belfortius frustrà fuerit, nam regii pontem quem ipse acriter oppugnavit, æquè acriter defensavêre, pauci tamen utrimque desiderati, sed magnum in *a* Siroto Barone hostes damnum fecêre, qui graviter vulneratus post paulò interiit, vir fortis, & belli scientissimus, qui Regi antehàc meruerat, sed horum iniquitate temporum, & privatâ Gastoni obnoxius clientelâ hujus partes sequebatur.

a Le Baron de Sirot.

Harcurium fine æstivorum apud Tonaïum ad Carentonum amnem, Condæum haud procul in stativis fuisse diximus, dein ubi inde movit, primùm ad Saviniani-fanum, quod Tremolii, dein ad Brisemburgum quod Bironis prædium nobile est, tantisper agitavit, & mox, Mediolanium Santonum, ac denique Ponsium venit. At *b* Bugius Castrorum Præfectus per exploratores factus certior Condæi copias in vicis longè inter se dissitis esse, IV. Idus Januarias de quartâ vigiliâ vadato apud Merpinum Nayo amne, ad Brivam contendit, cum quingentis equitibus, præmisso cum quadraginta *c* Forillio è Melitensi militiâ: eò *d* Dyrrachii Marchionis ala erat, cujus pars magna cæsa, alii capti, reliqui fusi, fugatique: haud paulò diversa Angiani alæ fortuna fuit, quæ deprehensa, fusaque est ab Crequii alæ equitibus. Inter hæc certior factus Condæus Harcurium movisse pugnæ avidum, Tremolium *e* Tarenti Principem in Santonibus reliquit, cum parte copiarum, qui Mediolanium Santonum, Tailleburgum, ac cætera quæ occupaverat oppida, castellaque obtineret: ipse cum pleroque equitatu, atque expeditis peditibus magnis itineribus prælium vitabundus in Aquitaniam properavit, atque haud procul Burgo castra posuit, diffisus aliò contra Harcurii conatus sese satis in tuto fore. Hic verò relictis apud Santonas *f* Beliero-plessio, qui Amblevillam, & *g* Belfonsio qui Barbesieuxium castella oppugnarent, Condæum est persecutus, tantâ adhibitâ celeritate, uti prius circùm Andreæ-fanum esset, Burgo haud procul, quàm ille de hujus adventu satis certus esset. Harcurius *h* Albaterreum è Melitensi militiâ præmiserat, qui castris idoneum locum deligeret: sed is ab Balthasaris equitum alâ pulsus fuerat, simul Condæus copias in aciem eduxerat, editiori loco, quo factum est, ut Harcurius has paucas esse perspicere non posset, omnes enim eò convenire nequiverant, neque ubi posteà advenêre, rem prælio committere Condæus ausus est; sed ad Liburnum movit, atque eò copias Illam amnem traduxit, quo tutior hoc objecto adversùm Harcurium foret. Apud Liburnum refectis per dies aliquot militibus, Bergeracum duxit, quod oppidum ad Duranium amnem est, per Sectariorum bella celebratum, nam & naturâ loci, & operibus tùm validum, quæ jussu Condæi pro temporis brevitate refecta sunt.

b Le Marquis de Bougy.

c Le Chevalier de Fourille.

d Le Marquis de Duras.

e De la Trimoüille, Prince de Tarente.

f Le Marquis du Plessis-Beliere.

g Le Marquis de Belfons.

h Le Chevalier d'Aubeterre.

1652. Sanlucium diximus antehàc Proprætorem in Aquitaniâ operam dare jussum, ut ne Montalbanum, atque Dueona Cadurcorum in potestatem hostium venirent. Is præterea quidquid in rem publicam esse judicabat, id faciebat sedulò, atque auctis copiis prohibebat ut ne hostes in Aquitaniâ inferiore quidquam damni rei publicæ inferrent. Contius haud procul Aginno ad Caudacostam habebat castra, circumspectans si quid operæpretii facere copia esset: eò Sanlucius contendit, spem nactus quoniam Contius neque multas, neque satis firmas è novis delectibus habebat copias, rei benè gerendæ. Apud Miradusium, circúmque Sanlucius haud procul Caudacostâ, simul & quos habebat pedites, equitesque, ii sicuti fermè nostri solent, diversi agitabant, quod his sæpiùs fraudi fuit. Sed Condæus seu accersitus ab fratre, seu fortè quid illìc ageretur resciverat, eò properavit accedere, adeò ex improvisò, ut in mediis Sanlucii præsidiis esset, nequedùm hic cum tanto Imperatore sibi rem esse scibat.

Sanlucius tamen nihil territus in colle edito, atque aditu difficili aciem instruit, peditum plusquàm duo millia, septingentos habebat equites, utrosque veteranos: tantumdem equitum Condæus, ac Contius habuêre, cum peditibus quingentis, tyronibus plerisque, ac nuper conscriptis: visum adeò Condæo opperiri tormenta tria, quæ ab Aginno advehebantur: intereà levibus certaminibus consumpta dies est, cúmque è regiis quidam capti, abductique essent, eos consultò Condæus dimitti jussit, ut in castris regiis sciretur hunc adesse, ratus nominis sui famam metum his adjecturam. Inclinabat ad vesperam dies, cùm Condæus frequentiores procurrere suos jubet, tum totâ acie fama percrebuit, hunc adesse more, institutoque suo egregium, atque præclarum, quæ res regios in fugam dedit: equites maximè ad Leicturium intendêre fugam, pedites verò plerique cum paucis equitibus ad Miradusium quod propius erat, recepêre sese.

Id modò in Aquitaniâ ex pristinâ fortunâ Condæo evênit: sed hæc qualiscumque victoria post paulò Harcurii adventu corrupta est. Ubi enim Harcurius Condæum sicuti suprà memoravimus Liburnum compulerat, quò Illam amnem traduxerat copias, ibi ipse in Santonas redierat, quò Ambleuillâ, ac Barbesyeuxio castellis in deditionem redactis, restabant Ponsium, Tailleburgum, ac Mediolanium Santonum, quæ præsidiis Condæi tenerentur. Sed per *a* Albaterreum è Melitensi Militiâ Ponsium recepit, deditum ab Hispanis qui defensabant ducentis; dein *b* Montalsiero, & Belieroplessio de Mediolanio Santonum, ac Tailleburgo negotium dat, ut hæc maturè oppugnarent, ipse de incommodo ab Sanlucio accepto certior factus properat ad Condæum.

a Le Chevalier d'Aubeterre.
b Le Marquis de Montausier.

Hic circùm Miradusium habebat castra, quò Campanica, atque Lotharingica Legiones receperant sese, unà cum *c* Marino Comite Castrorum Præfecto, & *d* Covongio Tribuno Lotharingicæ Legionis, quibus Condæus pristinæ fortunæ memor hanc unam ferebat conditionem, uti sese huic permitterent, quod hi tametsi loco infirmo de-

c Le Comte de Marin.
d De Covonge.

prehensi abnuebant. Miradusium enim vici magis instar, quàm oppidi est: ultimæ fermè ædes, aut hortorum muri pro mœnibus sunt, præterea regii pulveris tormentarii patiebantur inopiam: sed rationem iniit Sanlucius, quo hujus supportaretur aliquantum agrestium operâ, qui per intervalla Condæi stationum in oppidum haud difficulter evasêre. Paucos Condæus habebat pedites, quo factum est, ut equitum operâ uti vellet ad impetum in oppidum faciundum: sed hæc adversùm veteranos qui propugnabant milites parùm profutura visa: ita quid faciundum esset incertus hærebat, spem nactus intereà commeatûs inopiâ deditionem facturos.

1652.

Inter hæc famâ de Harcurii adventu ad hunc perlatâ, continuò quà venturum credebat, speculatores dimittit, Miradusium omittit, atque impedimenta omnia, ac tormenta secundo amne qui Garumnam suprà Aginnum influit, eò devehi jubet, copias ad Pergaïmum, & Plumam, circúmque ea loca dispertit, ipse ad Staffortium loco opportuno constitit, quid speculatores adferrent, opperiens. Fortè accidit, uti quò iêre, eà iter Harcurius non habuerit: sed hic postquàm apud Hautoclarsium Garumnam copias traduxerat, ad dextram flexit iter, ac primis castris Lomaniam, secundis Belmontium ad Gimontem amnem pervenerat, quò Sanlucius cum copiis quibus præerat, advênit. His auctus Harcurius *a* Salbovium Marchionem qui desertis Burdigalensibus redierat in viam, properare jubet ad Staffortium, quò Condæus cum plerisque suorum erat: *b* Islabonum fratris filium, atque Albaterreum è Melitensi militiâ cum idoneo quemque armatorum numero ad Plumam, quò Condæi gravioris armaturæ equites, Sanlucium ad Pergaïmum, quò *c* Rupæus cum sclopetariis equitibus Condæi, & Contii, atque Legatorum, quos custodiæ causâ habere solent, fuêre: Harcurius cum cæteris copiis medius inter Condæi præsidia quæ ab suis oppugnabantur, constitit, quò opus foret missurus subsidia, aut ipse ducturus.

a Le Marquis de Sauvebœuf.
b Le Comte de l'Islebonne.
c La Roche.

Condæus cùm tardiùs ob speculatorum negligentiam de hostium adventu cognovisset, neque paucioribus suis cum pluribus Harcurii copiis sibi decertandum rectè existimaret, relictis apud Staffortium, Plumam, ac Pergaïmum præsidiis, his locis defensandis, atque adeò attinendo hosti, ipse cum reliquis copiis, Rupifocaldo, Montespano, ac Marsino comitantibus ad Buzetum contendit. Is infrà Aginnum, item ad Garumnam locus est, quò Condæus hunc amnem transgressus ad Aginnum properavit. Id oppidum in dextrâ Garumnæ ripâ, suburbium in sinistrâ positum est: eò Condæus navibus idoneum suorum numerum traduxit, ac locum pro tempore munivit, undè si qua copia foret, præsidiis quæ apud Staffortium, Plumam, ac Pergaïmum reliquerat, subveniret, aut ipsis eò receptus esset.

Sed eódem Harcurius cum parte copiarum venit ocyùs, alterâ ad Staffortii, atque duorum aliorum locorum oppugnationem relictâ. *d* Islabonus, Crequius è Melitensi Militiâ, ac Codraïus Mompenserius in objectas Suburbii munitiones acriter impetum fecêre, quod quidem

d L'Islebône. Le Chevalier de Crequy. Le Marquis du Coudray, Montpensier.

1652. fruſtrà fuit, propugnantibus egregiè hoſtibus in conſpectu Condæi, qui aderat, addebatque animos rem per ſeſe ſtrenuè gerentibus. Poſtridiè Harcurius re cujus gratiâ venerat infectâ, ad reliquam trium quæ diximus locorum oppugnationem rediit, quæ denique ipſi dedita ſunt. Apud Staffortium trecenti fuêre pedites, quorum plerique Regi ſacramento dixêre, cæteri datâ fide ſeſe quieturos dimiſſi. Apud Pergaimum cuſtodes corporis Condæi centum ſeſe victori ſine ullâ conditione dediderant, quos Harcurius ad Condæum ſine pretio remiſit, comitatis memor inter arma, ſed quæ non niſi ab victore proficiſci poſſet.

Pigebat Condæum qui inter celeberrimas victorias tyrocinium poſuerat, tunc vinci, & quæ inciperet omnia, ea ſibi aſpera, fœdaque evenire, quod quidem copiarum quas nuper ſcripſerat, infirmitati tribuendum videbatur: nam vix quidquam tyrone milite operæpretii feceris: eo pœnitebat ab veteranis quas ductabat Nemoroſius abeſſe tamdiù: ad hoc clientes, atque amici revocabant ad Urbem, metuentes videlicet uti Radeſianus nuper Mazarini operâ Cardinalis creatus cum eo planè rediret in gratiam, atque eódem Gaſtonem adduceret: prætereà quotidiè magis animadvertebant Radeſianum ſedulò dare operam, uti Gaſtonis gratia, atque potentia per Condæi abſentiam creſceret, & quæ communi conſilio, atque opibus gerebantur, ea illi magis, quàm huic procederent: eo retentas quas Nemoroſius ab Belgio adduxerat copias, artemque ut id facere neceſſe eſſet, adhibitam: cæterùm rumor erat Mazarinum cum Rege, atque exercitu ad Urbem venturum, quo Condæus credebat Gaſtonem adduci poſſe, uti ſecum mutaret fidem, quàm pauci contra vim imminentem alteri ſervavêre.

His igitur omnibus maturè occurrendum cenſuit. *Si Rex Ligerim traduceret exercitum, quod futurum videbatur, patere huic aditum ad Urbem, aut prælio prohibendum. Ibi verò rerum ſummam actum iri, quæ ad ſe potiſſimùm attineat: nam Gaſtoni qui Regi propinquior quàm ipſe ſit, in eâ re magnum eſſe præſidium: quidquid eveniat, ſibi ſpes, opeſque omnes in armis ſitas: hæc penes Belfortium, atque Nemoroſium egregios, ac fortes viros eſſe, qui Gaſtonis ſuiſque ipſius copiis duces ſint. Sed rem tuam omnem cum tute gerere poſſis, alienæ operæ, atque virtuti credere minùs providentis animi eſſe.*

Igitur dimiſſis in hyberna cæteris circùm Aginnum copiis, Contium fratrem, & qui huic rebus gerendis adjutor eſſet, Marſinum in Aquitaniâ relinquere conſtituit, Contii cohortem haud procul Aginno paratam eſſe jubet, quæ oppidum dato ſigno ingrederetur, cum Magiſtratibus (Juratos appellant) agit, ut hanc ſibi præſidio adversùm Harcurii conatus, atque eorum qui Mazarino in oppido faveant, conſilia, introduci ſinant. At iſthuc & Magiſtratibus, & omnibus oppidanis tam grave viſum, uti primùm circulos hinc indè, conventuſque facerent, dein arma caperent, atque omnibus vicis munitiones obducerent ex obviâ quavis materiâ. Condæus inter armatos equo vectus cum Rupifocaldo, Marſillaco hujus filio, Monteſpano-Bellogardio, & Marſino nihil territus verſabatur, plebem modò benignè appellans, modò caſtigans,

tigans, quod non satis quid in rem suam esset, perspiceret, neque sibi pro suâ, fratrisque benevolentiâ satis fidei haberet: ita vicis omnibus obequitans opera munitionum tardabat, atque intereà Contii cohortem oppidum ingredi jubet: quæ res jam plebem commotam ampliùs accendit, ac propè transversam egit.

1652.

Qui cohortem ductabat *a* Magdalenus non ultrà primùm quem inierat vicum processit, quò unus è plebe glandem in hunc sclopeto emisit, sed hæc capillum modò attigit, ac labefactavit: ille verò simulans id arbitrari casu accidisse, & se, & suos opportunè continuit, ut ne ex eâ re pugna inciperet, ac Condæo qui in medio oppido erat, fraudi foret: ipse Condæus propè idem periculum adiit ab oppidano sclopetum in hunc minaciter dirigente, quod & similiter dissimulavit, neque priùs incœpto destitit, quàm Rupifocaldus, & Montespanus in ædibus publicis Magistratus allocuti cum his convenêre, uti veniam seditionis ab Condæo peterent, deprecarentur præsidium quod introduci vellet, sese vice cohortis Contianæ quæ statim egrederetur oppido, aliam suis scripturos sumptibus reciperent, quæ oppido præsidio esset, cuique Tribunus, ac Centuriones forent homines grati, acceptique Condæo: in hæc datâ fide, atque acceptâ res cum mutuâ transacta est gratiâ, ac munitiones continuò disjectæ. Dein Condæus traditâ Contio provinciâ, atque omnibus copiis, adhibitoque qui huic Legatus, atque adjutor esset, Marsino, clàm ad Urbem versùs proficiscitur.

a De la Magdelaine.

At cùm Belfortius neque Gergolio priùs ab regiis sicuti diximus occupato, neque Giano ut alterutro traducere Ligerim copias facultas foret, potiri potuisset, sicuti fuerat antehàc Aureliâ Virgine coràm constitutum, visum est iterùm apud eam consultare, quid porrò faciundum esset. Utriusque, aut alterius oppidi potiundi opportunitatem ab Belfortio corruptam Nemorosius clàm apud Virginem querebatur, nihil enim prius, aut antiquius habebat, quàm Ligerim copias traducere, uti Muroni subsidio esset, deinde in Aquitaniam ad Condæum properaret. Sed ea res multos recipiebat casus, cùm ob Ligeris transeundi difficultatem, prohibentibus regiis, tùm ob itineris longitudinem: præthereà si Nemorosius cum copiis quas adduxerat, in Aquitaniam discederet, Belfortius cum solis Gastonis copiis obstare Regi ad Urbem venienti non poterat.

Sed ubi in Aureliæ urbis suburbio Aureliâ Virgine coràm est consultatum, duæ fuêre sententiæ, altera de profectione ad Blesiam, atque eò traducendis Ligerim copiis, altera de occupando Montargirio: si apud Blesiam traducerentur copiæ, eæ ab tergo Regi futuræ erant, quem non commissurum aiebant, ut hujus partis Regni quæ ultrà Ligerim est, possessione Gastoni, ac Condæo cederet, atque adeò non minùs hunc eo pacto attineri posse, ut ne ad Urbem contenderet, quàm si Montargirium occuparent, intereà sibi in manu futurum oppidum satis firmum, quo ultrà, citráque Ligerim commeare possent, & utro-

1652. bique factionis opes sustentare, quæ in Gastone qui citrà, & in Condæo qui ultrà agitet, positæ essent. Nemorosius huic de Blesiâ favebat sententiæ, propter Muronem, quem obsidione exemptum volebat, cæterasque Condæi rationes.

Sed si id fieret, neque eo minùs Rex ad Urbem cum exercitu proficisceretur, necesse erat Gastoni, sicut & Senatui, Populoque sine idoneo præsidio deprehensis Regi, seu Mazarino quæ vellent obsequi omnia: nam nihil erat quod Regem crederent propter Gastonis, & Condæi copias, quæ ultrà Ligerim forent, ad Urbem ire dilaturum, quia & ad hanc in officium reducendam, atque inde ad cætera ultrà Ligerim patranda spatium fuisset, atque Rex pacatâ Urbe potentior, ac validior erat futurus. Vicit igitur de Montargirio occupando sententia, quod oppidum inter Ligerim, & Urbem positum est ad Lupam amnem. Sed quia huic sententiæ multùm faverat Belfortius, Nemorosius qui maluisset alteram vincere, scilicet ut ad Blesiam iretur, atque eò copias Ligerim traducere posset, atque ad Muronem ducere, quo hujus obsidio solveretur, Belfortio exprobravit, hunc quæ Condæo receperat, ea minimè præstare: Belfortius isthuc quantùm ad se verum esse negavit, sed Nemorosius hunc mentiri respondit. Ibi verò Belfortius haud abstinuit manum tam gravi accensus convicio, sed hæc ita leviter os hominis attigerat, ut id ex iis qui aderant, nemo persentisceret: at hi continuò dedêre operam, ut ne res ad gladios deveniret, atque Aurelianam Virginem quæ in proximo conclavi erat, quid ageretur monuêre, quæ statim egressa ambos redegit in gratiam, pervicitque uti concordes unà rem communem porrò gererent.

Intereà Rex apud Suillium erat, Prædium Maximiliani Francisci Bethunii nobilissimum cum Ducatus Titulo. Eò advenêre missi ab Senatu *a* Nesmondus Præses, atque alii, qui Regem scripto edocerent. *Mazarini reditum omnium quæ in Galliâ essent, malorum causam esse, id viros Principes qui in armis sint, id omnes alios uno ore prædicare. Hunc Regis Edictis exulare jussum, datam sæpiùs de non revocando ab Reginâ quæ in procuratione Regni erat, quin & ab ipso Rege fidem, quam inviolatam oportuerit. Reges qui se legibus solutos putent, eo magis fidei datæ religione teneri, quæ si in his fluxa sit, nullum esse inter hos, & qui iis parere debeant, mutui officii vinculum. Haud temerè dandam, neque ab Regibus, neque ab ullis fidem, sed hanc ubi data sit, omninò servandam. Hanc fallere Mazarino nihil pensi usquàm fuisse, neque curæ esse uti Regi, aut Reginæ matri integra sit, omnia vera, falsa, bona, malave ex commodo dicere, aut facere solito:* postremò Senatus hoc Scripto contendebat omnia quæ legibus comparata sint, sibi adversùm Mazarinum licere, uti quæ contra Regem, atque rem publicam fecisset, ea ne ipsi impunè, aut Regi, & rei publicæ fraudi, damnove essent. Ubi civitate donatus, ubi Regni negotiis admixtus fuerit, ibi Senatui obnoxium factum, scilicet constituto ab Regibus, uti qui contra jus, fasque, contra leges, contra rem publicam faciant, de iis quicumque tandem illi sint, judicium ferat, ac supplicium si res moneat

a Le President de Nesmond.

1652.

more majorum sumant: si Mazarinus in noxâ sit, hunc eximere aut Senatûs judicio, aut pœnæ quam commeruerit, Cardinalatum, vel quodvis sacerdotium nequaquàm posse.

Scriptum id Nesmondus cum aliis qui ab Senatu venerant, ubi ad Regem adiit, pauca Senatûs Verbis præfatus huic tradidit: quo accepto Rex cùm id recitari non juberet, Nesmondus postulavit ut id ab uno ex Quatuorviris more majorum fieri vellet: de eâ re se Rex Consilium advocaturum respondit. Institit Nesmondus, dixitque anno CIƆ. IƆC XV. ubi consimile Senatûs scriptum Regi Ludovico XIII. traditum fuisset, id subitò recitari jussisse coràm iis qui ex Senatu aderant, id factum ab Henrico Augusto Lomenio quem hujus rei testem appellet, is Regi cum tribus aliis Quatuorviris tum aderat. Dein Nesmondus, atque alii tantisper secedere jussi in aliud conclave transiêre: postremò revocatis Molæus Procancellarius ita locutus fertur.

Regi mirum videri ubi hostes ab rebellibus civibus accersiti Regni fines ingressi sint, atque hi sint in armis, uti se ab Urbe prohibeant, ibi Senatum sicut iis fretum ad se misisse qui doceant quid is Ordo de re publicâ sentiat. Huic decretis suis Patres opitulari debuisse, confirmare qui permanserint in fide, hortari uti Regi, atque rei publicæ necessario maximè tempore subvenirent, arma sumerent, hostes transitu prohiberent, deterrere verò eos qui fidem exuerint: postremò decernenda fuisse digna nomine, fama, atque fide majorum, qui in eo Ordine perindè iniquis temporibus bonam, fortemque Regibus, ac rei publicæ operam præstiterint. Contrà Cognitori, atque Actoribus regiis, ut id ab Senatu fieret, postulantibus frustrà fuisse. Tormenta vecta per Urbem, & adversùm Regem abducta, spectante, atque cessante Senatu. In hujus acta quæ Rex adversùm rebelles edixerit minimè relata, sed ei rei moram ab virorum Principum fautoribus objectam. Quæ de Mazarino dicantur, ea factionibus, & bello civili obtentui, cæterùm vana, & inania esse. Huic petenti jus reddere, consilium Regi esse, atque ea gratia edictorum uti Cognitor regius quæ in eum quæsita, & decreta ab Senatu sint, ea ad se mittat, ac tum demum Senatûs scriptum recitatum iri, Regemque ubi propiùs Urbem accesserit, eos ipsos accersiturum, facturumque certiores, quid super Senatûs scripto sentiet, & quid velit, jubeatque.

Nesmondus porrò uti scriptum recitaretur institit, atque res inter hunc, ac Procancellarium ad altercationem veniebat, ni Regina utrumque monuisset id Rege coràm minùs decere: dein Regi uti missi ab Senatu discederent innuenti Nesmondus ait, *Discedimus quando ita jubes, summo cum dolore, quod præter majorum morem, & contra exemplum patris, quæ te Senatus edoceri de re publica ad hanc magnoperè pertinere censuit, ea coràm te, nobisque recitari gravêre, ex quo si quid tu Rex, atque illa detrimenti ceperit, id procul amotum ab nobis volumus, scilicet quod non nostra, sed hujus eveniet culpa, cujus consilio, judicioque in re publica gerenda uteris, & eorum qui ipsi fautores sunt, in quos graviùs dicere Majestatis verecundia prohibet.*

Priusquàm Condæus Aginno discederet, Burdigalenses certiores per amicos fieri jusserat, *Sese rei publicæ causa properare ad Urbem, atque ad exercitum, quem ipse, & Gasto haud procul haberent: quo fretus ipse majori usui*

1652.

Burdigalensibus, quam si in Aquitania restitisset, futurum : nam daturum operam uti Regi necesse sit, ad se omnes evocare copias, quibus obsistere conatibus suis possit, qui longè majores futuri sint, ubi veterano exercitu rem publicam geret, quam usque cum milite tyrone fuerint. Intereà cùm *a* Rupifocaldo, Marsillaco hujus filio, Levio Comite, Barone Chavagnaco, Guitaldo, Berzene, & Gourvillâ per Petrocorios, Lemovices, Arvernos, & Borbonenses quò intenderat, eò properabat, neque diurno, neque nocturno itinere intermisso. Fortè accidit cùm haud procul Giano quò Rex stativa habebat, pergeret iter facere, uti quidam Mazarini cursor in Guilelmum Guitaldum incideret sibi ex vultu anteà cognitum, qui suspicatus inter sex alios qui unà erant, Condæum esse, eâ de re ubi primùm eò advenerat, quò ab cursoribus mutari solent ad celeritatem equi, certis locorum intervallis ubique in Galliâ dispositi, Mazarinum ab se monendum existimavit. Sed hic ex copiâ rerum arbitratus Condæum *b* Castellum ad Lupam Prædium Coliniorum venturum, qui jamdiù Condæorum amici, atque clientes fuêre, eò Santimaurum hominem audacem, ac manu promptum cum ducentis equitibus contendere jubet.

a Le Duc de la Rochefoucault. Le Prince de Marsillac. Le Comte de Levi. Le Baron de Chavagnac. Guitaud. Berzene. Gourville.

b Chastillon sur Loing.

Ea verò Condæi fortuna fuit, uti priùs Castello ad Lupam discederet, quam eò Santimaurus adveniret : hic haud procul cum equitibus pernoctabat, neque longè ab eo loco Condæus de tertiâ vigiliâ profectus iter habuit, quod & reliquum noctis inter alia Regis præsidia vitabundus facere perrexit, donec Aurelianensem ingressus sylvam in Nemorosii equites incidit, quibus percunctantibus ecqui essent? Condæum respondit, satis certus eò loci non alios quàm amicos esse, nam tum haud procul Lori oppido erat, quo suos stativa habere scibat. Hujus adventu ingens omnibus oborta lætitia est, ex Ducum nuperâ discordiâ, nequedùm satis reconciliatâ gratiâ, vix quidquam quod rei publicæ procederet, sperantibus. Consilium Condæo fuerat properare ad Gastonem, cùm officii, tùm rei publicæ unà constituendæ causâ, ac maximè Radesiani pellendi, aut hujus fidei apud Gastonem minuendæ, aut hujus denique sibi planè adjungendi. Sed Regi plures copias advenisse, cum Mazarino Buillonium, & Turenam fratrem in gratiam rediisse, hunc regiis copiis Imperatorem factum, atque adeò majorem sibi posthàc ab tanto viro belli molem sustinendam præclarè intellexit, quamobrem sibi manendum ad exercitum existimavit. Igitur Gourvillam misit ad Gastonem, qui doceret de adventu suo, de hujus visundi studio, ac denique quibus de causis ad exercitum restitisset, quò suam operam magis Gastoni, quàm ad Urbem processuram crediderit.

Sed Condæi adventus ad hostium castra, curam, atque solicitudinem in Aulâ auxit, quo videlicet omnis spes quam ex Belfortii, atque Nemorosii discordiâ, nec pari utriusque ad Turenæ, atque Hocquincurii exemplum rei militaris scientiâ ceperant, interibat. Condæus verò restitutâ apud exercitum quantùm temporis brevitas patiebatur, militari disciplinâ, quæ non nihil corrupta fuerat, sicut antehàc decretum

1652.

acceperat, Montargirium ducit. Mondrevilla castellum erat ingressus, quem comitati fuerant nobiles octo, cum quibus ducentos habebat pedites: sed ubi Condæus cum exercitu appropinquavit, despondêre animum, atque deditionem fecêre. Lacottiera qui huic subsidio veniebat, ubi agi de deditione rescivit, retrò iter convertit, dein Condæus haud difficulter oppido potitus est, oppidanis quia locus haud ita firmus est, neque eò præsidium ullum erat, facilè adductis, uti quas primùm clauserant portas, eas aperirent Condæo, pollicito sicuti arbitrabantur, nullum militem eò introductum iri, quod non est servatum, nam & milites oppidum introiêre, & in eo multa fœdè, atque nefariè fecêre.

In eâ regione fossa ab Ligeri haud procul Briaræo ad Montargirium pertinet, quò primùm Lupa navium patiens est: hæ ab Ligeri, ad Montargirium per hanc fossam, dein Lupâ ad Sequanam, Urbemque commeant. Longitudo fossæ passuum triginta sex millium est, atque ampliùs: in eâ quadraginta quibus naves in superiorem adscendant, aut in inferiorem descendant fossam, alvei sunt, è saxo quadrato, navis majusculæ longitudine, ac latitudine, cum suis foribus, ac cataractis, opus veterum Romanorum mirabilioribus par. Ad hanc fossam altera multo minor, neque navium patiens ab Lupâ paulùm infrà Ferreoli-fanum ducta pertinet, quâ hujus amnis quidpiam in majorem derivatur fossam. Quæ regio inter utramque fossam, superiorem Lupam, & Ligerim est, eam copiæ regiæ quibus Hocquincurius præerat, omnem tenebant, non in unis castris, sed passim in vicos distributæ, sparsæque, ac in hos maximè qui ad utramque fossam sunt, nullo alio munimento adversùm hostes tutæ. Ipse Hocquincurius apud *a* Blenellum Curtenaïorum quos è regiâ gente oriundos aiunt, prædium, Prætorium, aut stationem habebat regiam, alterum Turena apud Briaræum cum suis, & ipse copiis Prætorium habebat, Rex apud Gianum erat, cum omni Aulâ.

a Bleneau, Les Princes de Courtenay.

Fortè accidit uti Turena ad Hocquincurium visens iret, atque ex itinere copias alias ab aliis observaret agitare longiùs, atque adeò Condæi conatibus opportunas, cui videlicet speculanti omnia hostium nota sæpiùs esse scibat, de quâ re Hocquincurium pro re publicâ, quam unà tum gerebant, ac pro amicitiâ monuit. Ubi domum redierat Turena, Condæum relicto apud Montargirium idoneo præsidio, atque tormentis, *b* Castello-vulpinum versùs movisse accepit: ipse Hocquincurius sub noctem scripsit ad Turenam, sese ab captivis rescivisse Condæum ad se versùm venire, atque adeò rogare uti sibi auxilio esse vellet, simul quaquâ versùm dimittit, qui omnes copias eò convenire jubeant, quò sclopetarii equites agitabant, atque ipse relicto apud Blenellum ducentorum armatorum præsidio, impedimenta Bretellum versùs ad Lupam ire jubet, quo longiùs ab hoste forent, ipse extrà oppidum instruit suos, uti quò opus esset opem ferret.

b Chasteau-renard.

At Condæus ingressus eam quam ab Hocquincurii præsidiis teneri

1652. diximus regionem, singulas cohortes, aut alas ad sclopetariorum equitum castra properantes carpebat, ac magis perturbabat, fundebat, fugabatque, quàm cædebat, utrisque inter tenebras quid facerent, omitterentve, haud satis certis: id maximè *a* Maipasii, Rocaspinæ, Renvillæ, Beljoci, Burlemontii, atque Moreti Alis contigit, Navaillii item cohorti, atque aliis quorum impedimenta hostibus prædæ fuêre, ipsi noctis beneficio propè omnes in tutum alius aliò evasêre, neque quisquam ad sclopetariorum equitum castra, quò Hocquincurius copias omnes convenire jusserat, pervenit. Sed ad hæc ipse Condæus contendit, quæ capta statim, ac direpta, ipsi in proximum castellum diffugêre, quod mox, ac se ipsos dedidêre: Tavanius Croatas qui haud procul agitabant, adortus fudit, fugavitque, & horum castra similiter diripuit.

a Maipas. Roquespine. Renville. Beaujeu. Bourlemont. Moret. Navaille.

Posteà loci Condæus Blenellum versùs processit, quò Prætorium Hocquincurii fuisse diximus, pauci comitabantur equites, dilapsis cæteris quà quemque sors tulerat, dum hostes diversim fugientes sequuntur. Hocquincurius haud procul ab Blenello aciem instruxerat, quid potissimum faceret incertus, aut cui rei primùm occurreret, nam ubique simul adesse non poterat: septingentos habebat equites, externos plerosque omnes, hostes propinquum diripiebant vicum, quò Hocquincurius properè ducit. Ibi Condæus suorum restituit ordines, atque ipse princeps dextrâ, lævâque assumptis Belfortio, Nemorosio, Rupifocaldo, Marsillaco filio, ac Tavanio, atque aliis è familiâ suâ nobilibus ad Hocquincurium vadit, atque omnem partium fortunam, simul suam, atque amicorum vitam instar equitum vulgarium in discrimen adducere non est veritus, adversùm plures regios, ut ne se in conspectu hostium, ac maximè Imperatoris, tametsi numero imparem cessasse fama ferret.

Hocquincurius cum suis propior factus brevioribus sclopetis de more agere cœpit, dein ubi facta ultrò, citróque glandium missio, Nemorosius graviter est vulneratus, simul & ipsi confossus equus est, quo casu, simul instantibus acriùs regiis aliquantùm Condæus retrocessit, neque ultrà prosecutus est Hocquincurius recedentem, incertus quæ fortuna cæteri exercitûs fuisset, & quod secum integri erat conservare optimum ratus. At Condæum pudor quod retrocedere coactus esset, incendit: itaque cum *b* Meillæus eò fortè venisset, cum suâ triginta equitum turmâ, hunc ab latere hostem aggredi jubet, ipse confirmatis suorum animis, atque amicis eódem quò antea collocatis, ad Hocquincurium præclarus redit, ac tanto impetu regios invadit, pellit, funditque, uti restituere ordines copia non fuerit, ac tum demùm victor sibi visus.

b Le Comte de Meille.

Turena apud Briaræum sicuti memoravimus habebat castra, qui Hocquincurii litteras de primâ vigiliâ acceperat, nuntiantes Condæum advenire: simul hunc inter media illius præsidia esse accepit, dein alius super alium nuntii res afflictas, ac denique perditas adferebant, & qui ex eâ clade profugerant, ii ampliora vero nuntiabant omnia, ita ut quid

optimum factu esset, Turena magnoperè dubitaret. Nam exercitu Hocquincurii sicuti nuntiabatur profligato, reliquæ spes, opesque Regis in eo quem ipse Turena ductabat, sitæ erant, quem adeò per noctem, & tenebras ubi nihil satis certi statuere, ac facere posset, hosti ex victoriâ præclaro, ac feroci objicere haud æquum censebat, consilio enim magis, quàm manu geri rem publicam. Inter hæc omni propè exactâ nocte, quæ Hocquincurio fœda, Condæo clarissima fuit, sub lucem Turena qui omnes copias ad se vocaverat, instruxeratque, ad Ousoyum Briaræo haud procul movet, quod est oppidum ad Tresæam amniculum, propiùs eam quam memoravimus fossam, quæ Hocquincurii castra, seu præsidia eâ parte claudebat.

1652.

Turena ubi se eò progressum Condæus sciret, ibi credidit cogniturum, se longè ab integrâ abesse victoriâ: prætereà tumultus, trepidatio, fuga major in Hocquincurii castris, quàm cædes fuerat, nam equites, peditesque propè omnes redibant ad signa, cohortesque, & alæ integræ ad Turenam veniebant, quibus pro tempore instructis, atque acie constitutâ ad hostem pergit ire. Condæus ubi Hocquincurium, atque hujus copias fugâ dissipatas insequendi finem fecerat, suos omnes ex disciplinâ in unum coëgerat, ut ne quemadmodum Hocquincurius sibi, ita & ipse Turenæ opportunus foret: sed hic eò denique processit, quò Condæum in propinquo esse cum omnibus copiis accepit. Intercedebat sylva, in quâ callis angustus, neque agmine euntibus pervius est: ita qui ingrederentur sylvam, iis si ultrà tenderent, necesse erat dissolutos propter viæ angustias ordines restituere ubi egrederentur: quò fiebat, ut hostis contrà instructus ubi tantum numerum sylvâ egressum cognosceret, quantum profligare facilè posset, ibi procurreret, atque hunc pro lubidine cæderet, cæteris in sylvâ ob viæ angustias hærentibus.

Turena sylvam ingressurus videbatur, quia hanc quinquaginta equitum occupaverat præsidio, ac sequebatur omnibus copiis. Sed Condæus recenti victoriâ præclarus ad sylvam properat accedere: quæ res Turenæ locum dedit simulandi ab victore metum, præsidium quod in sylvâ erat subducendo, ac retrocedendo, ut in hanc Condæum, dein ultrà alliceret, nam sicuti receptui consuleret, eò processit, quò inter sylvam, & eum in quo erat locum, & instruendi, & instructis procurrendi spatium esset. Condæus Turenam metu, non consilio ratus abscedere, sex equitum alas dimittit, qui sequerentur, atque harum ipse vestigiis insistit. Sed ubi alæ equitum sylvâ egressæ aliquantùm processerant, ac cæterum veniebat agmen, Turena converso agmine, ac paulisper constituto, in advenientes hostes impetum fieri jubet.

Quod ubi videt Condæus, qui sylvâ post sex præmissas alas egressi fuerant, eos restare, dein quâ venerant, regredi jubet, dum sex alæ sustentant pugnam non sine damno, quæ prælio & ipsæ posteà subductæ sunt, collocatis ab Condæo ad hostes versùm in ultimâ silvâ sclopetariis, quæ regios acriùs insequentes frequenti glandium missione

1652. inhibuêre. Turena haud procul sylvâ constitit, dispositisque loco edito tormentis inter subjectos hostes ingentem edidit stragem, quâ peste *a* Guillelmus Russellus Maræus Comes, Russelli Grancæi Equitum Tribuni frater periit, in exercitu Virorum Principum Legatus. Reliquum diei uterque exercitus alter alterius in conspectu fuit, atque Hocquincurius postquàm nonnullos suorum ex fugâ collegerat, eòdem venit. Condæus centurionem de exercitu Turenæ ad hunc sine pretio dimisit, atque humanissimè scripsit, ac Buillonio fratri iisdem litteris salutem dixit, queis Rupifocaldus, ac Clinchanus adscripsêre nomina, postremò advesperascente jam die exercitus utrimque in castra discessêre.

a Roussel, Comte de Maré.

Quamvis nocturnum Hocquincurii damnum ab Turenâ satis sarcitum fuerat, nihilo minùs in Urbe per omnes conventus, circulosque de facto Condæi magnificè loquebantur: nam amici, atque clientes cuncta majora vero vulgaverant, uti Senatus, Populusque suas spes, opesque in Condæo maximè sitas, neque quidquam nisi ubi adesset, fatis rectè fieri posse crederent: nam eo procul agitante nihil evenisse ex sententiâ, ubi advenerit continuò fortunam esse commutatam, & ex dubiâ firmam, atque secundam factam. Contrà Radesianus, & qui ex hujus factione fuêre, multa apud Gastonem, Senatum, Populumque moliebantur, ut his Condæus aut invisus, aut certè suspectus foret: *Hunc nullâ rei publicæ, sed suæ modò habitâ ratione cum Aulâ perpetuo egisse, uti cum Reginâ, & cum Mazarino rediret in gratiam: eo Gourvillæ usum operâ, quem ad Mazarinum apud Brullam exulantem miserit.*

Sed qui Radesianum satis noverant, ii probè intelligebant hunc ægrè ferre Condæum tantâ virtute virum in ore esse omni populo, atque in gerendâ omni re publicâ facilè principem videri, qui si cum Mazarino conveniret, nullas sibi in eâ partes fore, aut si Mazarinus pelleretur, Condæum Chavignii consilio fretum hanc omnem gesturum, cui adeò æquè, ac Condæo maledicebat. Hunc ab Aquitaniâ ad Urbem venire decrevisse diximus, uti Radesianum sibi adjungeret, aut ab Gastone sejungeret, hominem consiliis suis, atque conatibus importunum. Postquàm igitur tanto operæpretio adversùm Hocquincurium facto sibi vacuum esse credidit ad Urbem ire, eò profectus est.

Sed cùm id fama priùs vulgasset, Urbani Magistratus in Ædes publicas convenêre, aderat Franciscus Hospitalius Equitum Tribunus Præfectus Urbi, Mercatorum Præfectus, atque alii. Hi consilio de Condæi adventu habito decrevêre, ut Hospitalius ad Gastonem iret, atque huic redigeret ad memoriam, Condæum Regis Edicto hostem judicatum, quem ad Urbem adventantem recipere mœnibus Urbani Magistratus sibi nefas esse existiment: orare igitur Gastonem, ut hanc ipsis demere velit necessitudinem, ut aut huic, aut Regi ægrè faciant. Isthæc dicenti Hospitalio Gasto Condæum ad se venire respondit, uti de communibus rebus consultent, neque ampliùs unâ die isthîc commoraturum, subitóque rediturum in castra, nihil ex ejus adventu turbarum, aut

aut tumultûs pertimescerent. Id responsum Gastonis ab Hospitalio allatum urbani Magistratus in acta referri jussêre : quod ubi Gasto rescivit, incredibile memoratu est, quàm tulerit violenter, atque mercatorum Præfectum, aliosque eâ de re ad se vocatos objurgaverit, qui ab se familiariter Hospitalio dicta in Urbis acta retulissent, quod in rebus modò solemnibus, ac gravibus fieri soleat. 1652.

Ubi optimates ab jure discessêre, id & sibi licere facilè cæteri existimant. Paulò antè Condæi adventum plerique in Urbe flagitiosi sui similes omnes scripto vulgato ad Pontem novum vocavêre : quò ubi magna hujuscemodi hominum convênit multitudo, primò qui hàc commeabant, eos Regi, ac viris Principibus benè, Mazarino malè precari cogebant : dein crescente audaciâ poscere ab omnibus pecuniæ quidpiam, ac posteà extorquere, ac rapere : postremò de diripiundis Guenegaldi ædibus iniere consilia, quod est ab Gastone prohibitum, qui eò Helvetios quos custodiæ causâ habere solet, dimisit. Guenegaldus unus ex Quatuorviris apud Aulam erat, atque adeò hunc Mazarinistam invidioso per hæc tempora nomine appellabant : ædes ejus iis erant in conspectu luculentæ, quas haud ita pridem ab Mantuæ Duce commercatus fuerat. Quæ subsecuta est dies, ea nihilo quietior fuit : sed insanienti porrò multitudini oppidani sese armatos opposuêre, atque tres ex hujus numero comprehensos in carcerem deduxêre, cæteri quaquâ versùm dilapsi. Hæc, atque alia, quæ posthàc facta sunt hujuscemodi, primùm ab Condæi amicis, dein ab ipso ubi ad Urbem advenerat, moveri Radesianus prædicabat, uti metu rapinarum, & cædis Patribus injecto, hi pacem, quàm bellum mallent, desinerentque flagitare uti Mazarinus Aulâ, ac Regni finibus pelleretur.

Condæus III. Id. April. Lutetiam Parisiorum advenit : huic obviam Gasto processerat, atque alii complures. Idibus venit in Senatum cum Gastone, qui Patribus breviter ea commemoravit, quæ pro Rege, pro re publicâ, pro pace domi, forisque constituendâ fecerat : eadem & fecisse, & sensisse Condæum, atque etiam tum sentire, nec ambos ab eâ sententiâ usquàm discessuros. Gastonis orationem Condæus excepit, egitque Senatui gratias, quod quæ ad hunc pertinerent, ea amplissimo Ordini curæ fuissent, nec se pro hoste habendum censuissent, quamdiù unica belli causa Mazarinus in Aulâ versaretur. *Sibi modò consilium esse Regis, & rei publicæ servire commodis, neque eâ gratiâ suæ ipsius vitæ parcere. In eo se & Gastonis, & Senatûs autoritatem secuturum, quâ nihil carius habeat : profiteri denique persanctè se nihil nisi sui tuendi causâ fecisse, aut factum voluisse, quando ab Aulâ secesserit, bellumque invitus sumpserit, quod omittere, atque arma ponere velit, statim atque Mazarinus Regni finibus fuerit egressus, & quæ Senatus in eum decreverit, ea ex hujus sententiâ confecta sint, orare Patres ut hæc ab se dicta in acta Senatûs referri velint, quo se si quid ab his alienum, aut diversum dixerit posthac, feceritve, suis ipsius verbis coarguant.*

Ubi Condæus dicendi finem fecit, Bailleulius qui tum præerat Senatui, *Pergratum* ait, *semper fore Patribus hunc eo genere, eâ virtute, atque*

1652. *gloriâ virum in Curiâ videre sedentem : cæterùm ipsis nonnullam religionis causam esse, quod propè cruentis ex eorum cæde manibus qui Regi militaverint, & ab recenti adversùm hunc pugna Templum in quo Senatus habeatur, ingressus sit : præthereà quod Rex hunc antehàc edixerit hostem esse, quod tametsi ob Mazarini reditum tantisper dissimulandum Senatus censuerit, extare tamen Edictum, ac promulgatum fuisse.* Huic boni, atque integerrimi viri orationi vehementer est ab omnibus propè reclamatum, ob ingens in Mazarinum odium, quod plerosque omnes uti Condæo faverent, impellebat.

Secundùm hæc Nesmondus, atque alii ex Senatu qui cum eo ab Suillio ad Urbem redierant, quæ eò gesserant, Patres edocuêre : iis gratiæ ab Bailleulio actæ, pro tam fideli, fortique operâ rei publicæ, atque Senatui navatâ. Dein Cognitor, atque Actores regii Edictum cum Regis litteris Senatui reddidêre. Rex per litteras significabat, quæ adversùm Mazarinum quæsita, aut decreta fuerant, ea ad Procancellarium Molæum ab Cognitore regio mitti placere, quibus in Consilio recitatis, atque cognitis, ex hujus sententiâ quid sibi videretur, porrò ediceret : intereà quæ antehàc de Mazarino edixisset, aut Senatus decrevisset, iis supersederi velle, & quod Edictum eâ de re mittebat ad Senatum, id in ejus acta jubebat referri. Rogati Cognitor, atque Actores regii numquid de hoc negotio dicendum haberent, postulavêre ut inter se consultare liceret, cujus rei gratiâ egressi Curiâ, atque hanc rursùm ingressi sunt.

Tunc Audomarus Talonus, *Nihil esse* ait, *quî ad Procancellarium aut Quæstiones de Mazarino habitæ, aut decreta Senatûs mittantur : damnatum hunc Edicto Regis, & finibus egredi jussum : quæ posteà ab Senatu decreta sint, ea uti Mazarinus Edicto pareret facta, rectè quidem, atque ordine, quando Senatûs officium sit secundum Regis Edicta decernere, atque operam dare, ubi promulgata in hoc Ordine fuerint, ut iis cuncti obedientes sint. Quod cùm ita factum sit in Regis Edicto de Mazarino finibus pellendo, quid esse reliquum nisi ut id omne certum, firmum, ratumque sit, & Mazarinus sicuti Rex ipse edixerit, atque omnes Regni Ordines expetant, rursùm abeat, eique Regni finibus æternum interdictum sit ? Postulare igitur ut isthuc Senatus decernere velit, ac de hujus Ordinis quod fiet Decreto Procancellarius Molæus, atque hujus opera Rex ipse certior fiat, neque adeò Senatum ultimo Regis quod IV. Non. Mart. de Mazarino datum fuerit Edicto satisfacere posse : cæterùm continuò Molæus Regem hortari vellet uti scriptum Senatûs coram delectis ex hoc ordine recitari vellet, qui ad hunc ea gratia mitterentur.*

Postremò Senatûs Decretum fit, uti qui ab Rege redierant, iterùm ad eum adirent, supplicatum uti scriptum Senatûs coràm se, atque ipsis more majorum recitari, atque huic respondere vellet : quæ Gasto, atque Condæus in Curiâ sanctè professi essent, ea in acta Senatûs referentur, & de his Rex certior fieret, scilicet quibus certa, atque explorata pacis habendæ, atque sanciundæ ratio esset : eo ad rem publicam planè pertinere visum, de Edicto quod Rex de Mazarino nuper miserat ad Senatum minimè referri: decretum præthereà uti quæ Gasto, at-

1652.

que Condæus in acta Senatûs referri voluissent, quæ Bellevræus apud Augustoritum Pictonum, & Nesmondus apud Suillium Regem de re publicâ, aut scripto, aut Senatûs verbis edocuissent, ea ad cæteras cùm in Urbe, tùm in provinciis Curias perscriberentur: urbani Magistratus, atque ex singulis Urbis regionibus cives duo, & è singulis mercatorum Collegiis unus, aut alter, in Ædes Urbis publicas convenirent, atque eò Gasto, & Condæus eadem quæ in Curiâ, profiterentur, dein si videretur, quosdam è suo numero sicuti Senatus, de abigendo Mazarino ad Regem mitterent, postularentque uti quod ipse eâ de re antehàc edixisset, Senatusque decrevisset, id ratum, firmumque esse vellet, ac postremò uti pax domi, forisque sanciretur.

Intereà Rex ab Giano per Ferreoli-fanum nobile, atque opimum Aureliæ Virginis Prædium Autissiodurum ad Igonnam amnem contenderat, uti secundùm id flumen, dein secundùm Sequanam appropinquaret Urbi: nam per Montargirium quâ brevius iter erat, virorum Principum exercitus prohibebat, qui tamen post paulò commeatûs, & pabuli inopiâ, seu ne ipsis quidem prælium cum regiis facere placebat, Stampas concessit. Oppidum est inter Lutetiam Parisiorum, & Aureliam medio fermè itinere, in Belsiensi agro. Rex verò per Senonas, Rigolimontem, ac Melodunum, Corbolium ad Sequanam advênit, mediæ diei itinere ab Urbe positum. Turena, atque Hocquincurius simul exercitum ab stativis inter Briaræum, & Montargirium secundùm Lupam amnem Moretum, quod est oppidum ad eumdem Lupam haud procul Sequanâ, quem paulò infrà influit, duxêre, dein secundùm Sequanam, ita ut ipsi citrà, Rex ultrà amnem iter faceret, eo, atque exercitu tectus.

Radesianum, atque Rohanam aiunt ubi Condæus ad Urbem advenerat, Mazarino autores fuisse, uti quantocyùs Regem eò reduceret, aliter Condæi consiliis occurri non posse: hos Radesianus ludos more, institutoque suo faciebat, Mazarino, atque Condæo vicissim, sicuti res sua monebat, infestus, atque alterum alterius operâ perditum volens: prætereà Regem ad Urbem esse cupiebat, ut ab hoc Pileum purpureum Cardinalatûs insigne more majorum acciperet. Ubi Rex Corbolium advênit, eò & Leca missus ab Radesiano, & Rohanâ cum mandatis item bonorum civium ab Urbe venit, qui uti Rex ad Urbem rediret hortabantur: sed dubiæ se plebis, ac maximè factiosorum fidei committere, neque Regi, neque Reginæ matri, neque Mazarino satis placebat. Fuêre contrà qui Lutetiam Parisiorum premendam obsidione, atque commeatibus prohibendam censerent, quorum inopiâ brevî reditura in viam esset: sed isthuc negavit Mazarinus faciundum, ut ne Senatus, Populusque magis, ac magis viris Principibus, ac maximè Condæo adjungeretur, atque variæ apud Urbem factiones, quæ sibi plerúmque invicem obstabant, inter se coalescerent, & in suam congruerent, conjurarentque perniciem.

Carolus Britanniæ Rex quem in Galliam venisse suprà diximus

1652. patriâ profugum, atque omnibus fortunis ſpoliatum, apud Urbem erat, cum Henricâ matre, quæ Ludovico Regi amita eſt. Is cùm ad Regem Corbolium veniſſet, poſt dictam utrimque ſalutem, pleraque inter ambos, ac Reginam quæ aderat commutata verba ſunt, de præſenti utriuſque Principis fortunâ, quæ tametſi Ludovico multo minùs adverſa erat, tamen ut ſunt humana, providendum videbatur, ut ne poſthàc ampliùs labefactaretur. Carolus pacem cum viris Principibus, Senatu, Populoque ſuadebat, neque plus rationes quàm exemplum hominis valebant, ac Britanniæ vicinæ res documentò erant, *Nullum iis qui parere debeant, ubi imperium exuerint, modum eſſe: nam quo longiùs ab jure diſceſſerint, eò tutiores videri. Id demùm valere ubi homines rectè ſentiant, ubi inſanire cœperint, nihil valere: poſtremò Regem ubi bellum adversùm civem gerat, huic exæquari, neque inter utrumque diſcriminis fermè quidquam eſſe, quam quod victori i fecerit. Id adeò magnoperè cavendum, aut ubi ſi accidat, ſubitò quavis fermè conditione finiundum.* Igitur Regi, atque Reginæ matri ſatis placebat pacem fieri, ipſe Mazarinus frequenti Conſilio quod de hoc negotio habebatur Carolo coràm profeſſus iterùm eſt, ſeſe exulare denuò malle, quàm belli civilis cauſam eſſe. Sed Rex, atque Regina mater negavêre ſuo, ac rei publicæ commodo id fieri poſſe, neque commiſſuros uti pro lubidine virorum Principum, aut Senatûs, Populive, aut cujuſquam omnium Adminiſtros ſumant, dimittantve, aut in eo Majeſtatem regiam, atque potentiam minui ſinant: ne ſe quidem ulli civium præcipere, quorum conſilio, aut operâ in re ſuâ adminiſtrandâ utatur, quod iis multò minùs adversùm ſe liceat.

Ubi Carolus ad Urbem redierat, Henricæ matri quæ apud Corbolium dicta fuerant, ea ordine renuntiat, atque ipſa Gaſtoni fratri. Hic verò, atque Condæus ad Regem ubi Germani-fanum adveniſſet, quò ſe iturum Carolo dixerat, mittere conſtituunt, qui de pace agerent. Primùm utrùm id Regi placeret quæſitum, dein factâ mittendi poteſtate Germani-fanum iêre Henricus Chabotus Rohanus, Leo Buthillerius Comes Chavignius, & Goulaſius Gaſtonis Scriba. Ubi in conſpectum Regis venêre, Mazarinus aberat: poſt ubi Gaſtonis, ac Condæi mandata eloqui cœpêre, advenit Mazarinus, atque Legatorum interpellavit orationem, quibus videlicet edictum fuerat, ut ne quid cum eo agere vellent. Ibi verò Rex hos ſi quid ſecum actum velint, pergere jubet, neque enim mandata Gaſtonis, & Condæi niſi Mazarino præſente cogniturum: ſin id ipſis haud ſatis placeat, ſicuti veniundi copia fuerit, ita & diſcedendi eſſe.

Rohanus, Chavignius, atque Goulaſius quando ita Rex vellet, haud ſibi ceſſandum Mazarini verecundiâ exiſtimavêre, atque re infectâ cujus gratiâ venerant, diſcedendum. Igitur pergunt eloqui, *Mazarinum* qui aderat, *omnium quæ in Gallia ſint malorum cauſam unicam eſſe* dicunt, *quo Aula, atque finibus pulſo, continuò deſitura ſint, ab armis diſceſſuros Principes viros, Senatum, Populumque quieturos: omnium Ordinum, ac propè ſingulorum hominum votis hujus diſceſſum expeti, neque in quemquam tantum omnium*

mortalium odium uſquàm extitiſſe. Regum potentiam nullis finibus circumſcriptam, iis cives in omnibus obedientes eſſe debere: ſed magnæ, ac propè neceſſariæ prudentiæ eſſe, ea jubere quæ non omnibus iniqua videantur. Si idem omnes de re quapiam ſentiant, id pro divino uſquè habitum, cui obſtare fas non ſit: poſtremò orare viros Principes, atque Regi ſupplicare, uti de abigendo Mazarino omnium Ordinum, atque civium precibus, ac flagitationibus exorari ſe ſinat, neque eo quidquam de Majeſtate, atque potentia regia detractum, aut imminutum putet, ſatis agnoſcere viros Principes, atque omnes Ordines, quæ, & quanta ſit, & eſſe debeat, pro qua tuenda, atque amplificanda neque fortunis, neque vitæ ſuæ parcere velint: ſed illa Mazarinum abuti haud æquum eſſe. Ad hæc ipſe ſui purgandi causâ multis diſſeruit, cæterùm Regem impenſiùs, quàm Legati oravit, uti ſibi ejus voluntate diſcedere liceret, magnum ſibi pretium exilii ſui futurum, ſi eo res publica quieta foret: ſed neque ejus, neque Legatorum oratione Rex adductus eſt, ut illum abire ſineret.

1652.

Hæc coràm Rege, Reginâ matre, Mazarino, atque aliis dicta, de quibus præthereà cum Mazarino Legati ſingillatim egêre, cujus rei licentiam hos habuiſſe ſi ita neceſſe foret, haud dubium eſt. Id Chavignium lubentiùs feciſſe aiebant, quod hunc tæderet, pigeretque tamdiù ab Aulâ, atque ab rei publicæ negotiis abeſſe, atque adeò jam antehàc quædam pro Condæo cum Mazarino per Fabrum Sedano Præfectum, ac per alios egiſſe. Scilicet Mazarinum Peronam, aut Sedanum ſeceſſurum, ſicuti de pace inter Galliarum, & Hiſpaniæ Reges conciliandâ acturum. Intereà Rex Compendium proficiſceretur, atque eò agitaret. Condæus ubi Mazarinus abiiſſet, ab armis diſcederet, daretque operam ut idem fieret ab Gaſtone, prætereà de non inſtaurando ubi Mazarinus rediiſſet, bello fidem daret. Ratio iniretur, quonam modo adduceretur Senatus, ut Mazarinum extrà noxam eſſe decerneret, eò Condæus quos in hoc Ordine amicos, atque fautores habet, eos Mazarini amicis, atque fautoribus conjungeret. Sin id ad Urbem minùs procederet, in Divionenſi Curiâ quæ ſit in Condæi poteſtate, aut aliò fieret. Si quid poſthàc inter Aulam, & Senatum controverſiæ foret, Condæus nihil adverſùm illam faceret. Huic in belli quod geſſerat ſumptus ingens pecunia curaretur, ex Burdigalenſi portorio in Aquitaniâ, quam Condæus obtinet provinciam, atque ut ne hæc pecunia interverteretur, Longolius Maiſonius ſummus Quæſtor Regni iterùm crearetur. Contius Provinciam, Nemoroſius Arvernos obtineret, Marſinus in Aquitaniâ Condæo Legatus eſſet. Is cum Daugniono Fucaltio Tribunus Equitum, Gondrinus Monteſpanus Dux, & Par Franciæ crearetur. Rupifocaldo, atque Violæ centum utrique millia nummûm numerarentur. Poſtremò Conſilium Regi non unius Reginæ matris, ſed & Gaſtonis, & Condæi arbitrio conſtitueretur. Ipſi Condæo Rex Pacis inter ſe, & Philippum ſanciundæ faceret poteſtatem. De cæteris quid conſilii Mazarino fuerit haud ſatis compertum habeo: ſed iſthuc de Conſilio Regi conſtituendo durius erat, quàm ut illi probaretur, neque item de Pacis negotio Condæo permittendo: haud

1652. enim satis æquum censebat, uti qui dudum cum Hispanis congruebat, ei pacis cum his sanciundæ potestas fieret : nam tametsi Rex quibus conditionibus hanc factam vellet, ipsi præscribere posset, tamen in agendo, ac moliundo pleraque Condæum si vellet facturum, quibus ab illis Rex discedere cogeretur : illi denique saltem in manu futurum, pacis conficiundæ tempus aut maturare, aut producere, quod ad rem publicam magnum habebat momentum, ac denique sicuti Condæo sua in pace cum Hispanis sanciundâ consilia, ita & Mazarino fuêre, quæ nec ab illo, nec ab Chavignio, neque ab ullo alio conturbari volebat.

Sed ab Radesiano pleraque horum ficta, atque alia hujuscemodi dixêre, uti Condæo, atque Chavignio quos iis de causis, quas suprà memoravimus, malè oderat, invidiam conflaret : cæterùm per conditiones pacis Mazarinum Aulâ, ac finibus planè pulsum volebat, spem nactus Regem ex sententiâ Annæ matris sibi tùm rem publicam permissurum unico in Galliâ Cardinali, ac satis,superque idoneo,qui Condæi ambitiosis consiliis, conatibusque obstaret : Mazarinum tamen ab quibusvis aliis, quàm ab se abactum videri malebat, nonnullâ ex adepto ejus operâ Cardinalatu verecundiâ : postremò æquius censebat Gastonis, quàm Condæi arbitrio pacem sanciri, nam in hac ille Radesiani consilio, judicioque usurus erat, quamobrem Condæum, atque Chavignium apud Gastonem, apud Senatum, Populumque maledictis onerabat, prætereà Belfortium, quem cum his congruere aiebat, atque adeò segniùs omnia quæ ad bellum pertinebant, quàm par erat, egisse, atque etiamtùm agere, hærere ad Urbem amori deditum, neque quemquam omnium ex viris Principibus in castris esse, qui rem publicam gerat. Complures omnium Ordinum eâ tempestate Radesiani domum frequentabant, nuper ab Pontifice Cardinalem creatum, quo huic, atque amicis spes amplior erat, fore uti si pelleretur Mazarinus, nullo negotio in hujus locum sufficeretur, hos ille benignè, ac pro cujusque dignitate, comiter excipiebat, nihil omnium quæ homini potentiam quærenti conveniunt, prætermittens.

Regem Urbi appropinquantem secutæ erant copiæ aliquæ : hæ apud Corbolium restitêre, quæ res Gastoni, atque Condæo locum dedit expostulandi apud Senatum, fidem ab Hospitalio datam violari, nam is haud propius triginta passuum millia copias regias appropinquaturas Urbi pollicitus fuerat, quod idem factum fuerat ab Gastone, atque Condæo de utriusque copiis. Itaque has ambo se accersituros dixêre, atque rogavêre Patres, ut id æqui, bonique consulerent, quoniam rei publicæ causâ fieret : prætereà pontes apud Clodoaldi, & Mauri fana Carentonium, & Neuillium interrupêre, atque eò collocavere præsidia. Sed horum metu ægrè ad Urbem commeatus subvehebantur, de quâ re Patres monere mercatorum Præfecto visum, quod est factum frequenti Senatu : at Principes viri negavêre quidquam ab præsidiis quæ apud pontes haberent, molestiæ, aut moræ commeatibus, aut eorum vectoribus allatum iri, licere mercatorum Præfecto mittere quos velit,

uti quid agatur coràm cognoſcant. Confugiebat in Urbem agreſtium multitudo, cum omnibus fortunis, armentis, gregibus, vino, atque annonâ, quæ res miſerabilem planè belli faciem oſtentabat: præterea Condæus in Urbe delectum habebat, atque equites ſcribebat, poſtremò aut res prælio committenda, aut occupatis omnibus ad Urbem itineribus fame laborandum propediem videbatur. Virorum Principum exercitum ab Montargirio Stampas in Belſienſi agro conceſſiſſe ſuprà memoravimus, atque id oppidum medio inter Aureliam, & Urbem itinere poſitum eſſe. At Turena, & Hocquincurius progreſſi ad Caſtrum, & Herimontem, eò, atque vicinis locis ſtativa habuêre, ut hoſtes ab Urbe, & Germani-fano quò Rex commorabatur, prohiberent.

Senatus nuper decreverat uti Magiſtratuum urbanorum, atque oppidanorum in publicis Urbis Ædibus Conſilium frequens haberetur, in quo Gaſto, atque Condæus ſi videretur, eadem quæ in Senatu profiterentur, ſe videlicet ab armis diſceſſuros, ſtatim atque Rex Mazarinum Regni finibus ſicuti ſæpiùs edixerat, ac Senatus decreverat, abactum vellet, quod quidem ambo lubentes fecêre, ac præterea idem in Rationum, & Vectigalium Curiis ſunt profeſſi: ſed in hac Amelotus primarius Præſes ſummâ cum gravitate, atque eloquentiâ eadem Condæo quæ Bailleulius in Senatu de Regis Edicto, quo hoſtis judicatus fuerat, atque de cæde regiorum apud Blenellum exprobravit, reclamantibus item ſicuti in Senatu cæteris. Sed & Rationum, & Vectigalium Curiæ, præterea Conſilium Urbis è ſuo ſinguli ordine quoſdam ſicuti Senatus ad Regem de pellendo Mazarino mittendos cenſuêre, quod eſt poſt paulò factum. Ibi verò Rex ſcriptum Senatûs de quo antehàc memoravimus, ſeſe coràm, atque hujus Ordinis Legatis recitari juſſit denique, recepitque ante triduum huic ſe habito eâ de re Conſilio reſponſurum, Senatumque facturum quid ipſe velit, jubeatque certiorem: eadem fermè aliarum Curiarum, atque Urbis Legatis reſpondit, ac benignè appellatos, habitoſque, & quæ fieri æquum eſſet omnia ab ſe expectare juſſos dimiſit.

Ab Caſtro, atque Herimonte Turena cum exercitu propiùs Urbem venerat, dein ad Palatiolum conſedit, undè crebro circumquâque excurrebant equites, quo fiebat uti difficiliores ad Urbem aditus commeatibus eſſent, obſidentibus vias cùm regiis, tùm virorum Principum quæ ad pontes ſicuti ſuprà memoravimus, cuſtodias agebant, copiis, vix altero ab Urbe lapide. Sed Gaſto, atque Condæus V. Id. Maias in Senatum venêre, uti Neſmondum, atque Collegas Legationem renuntiantes audirent. Quod ubi fiebat, nuntiatum eſt regios munitionem ad Clodoaldi pontem oppugnare, quâ re permotus Condæus ait eò ſe properare, ut hoſtem arceat, neque Urbi appropinquare ſinat: ſecundùm hæc Curiâ egreſſus aliquantum equitum numerum cogit, atque ad Boloniæ ſylvam procedit, ſequuntur armati oppidani aliquanto numero, ex quo delectis qui ad incœptum ſuum magis idonei videbantur, tantum ſibi in præſentia ſufficere dixit, ac cæteros hortatus ut ad reli-

1652. qua belli ubi eorum opera rei publicæ usui foret, parem animum gererent, dimisit.

Regii intereà egregiè propugnantibus ad Clodoaldi munitionem hostibus, incœptum omiserant, neque tamen ubi id rescivit Condæus, sibi nihil tentato ad Urbem redeundum statuit : sed continuò misit ad Gastonem, qui nuntiaret sibi consilium esse, ad Dionysii-fanum ducere, ut indè regios pelleret. Id oppidum altero ab Urbe lapide positum est, haud procul Sequanâ, quò ducenti Rhæti, qui unà cum Helvetiis mercede Regi militant, præsidium agitabant. Gasto Condæi consilium probat, Belfortius ad eum maturat accedere cum aliquanto equitatu, Condæus trecentos omninò habebat equites, comitabantur a Rieuxius Comes Ellebovii filius, Rohanus, Rupifocaldus, Suillius, Marsillacus, atque alii nobiles, cum quinque millibus oppidanorum armatorum : Belfortius cum eo quem adduxerat equitatu, quà regii ab Germani-fano Condæo Dionysii-fanum oppugnanti intervenire poterant, stationem habuit.

a Le Comte de Rieux.

Condæus ubi appropinquavit oppido, misit ad Rhætos, qui hortarentur uti deditionem facerent : sed hi crebrâ glandium missione respondêre, quâ multi perterrefacti diffugêre : sed collecto denique animo unà omnes Condæum scandentem mœnia secuti sunt. Rhæti tanto hostium numero oppressi, partim cæsi, alii capti, abductique, atque adeò Condæus oppido potitus est. At Turena hujus rei brevem lætitiam hostibus fecit : postridiè enim per Renvillam recepit oppidum, dein utrimque convênit, ut omnes quæ circùm Urbem erant copiæ, ultrà triginta millium passuum circumquâque spatium deducerentur, quod est subitò factum, & quæ apud Dionysii-fanum, aut aliò regiæ, & quæ apud Clodoaldi, & Mauri-fana virorum Principum, apud Neuillium, & quocúmque aliò copiæ erant, eæ longiùs abscesêre. Harum ab Urbis viciniâ discessu exercitus cùm regius, tùm virorum Principum aucti, quorum ille ad Palatiolum, hic ad Stampas stativa habebant.

Sed cum Palatiolum intrà triginta millium circùm Urbem spatium esset, eo movere Turena necesse habuit, ac circùm Autricum Carnutum habere castra. Tum Aurelia Virgo nondum ab Aureliâ ad Urbem redierat, quod uti tutò sibi facere liceret, ab Turenâ Diploma per litteras postulavit. Is eâ de re certiorem se Regem facturum respondit, ab quo missum quod Virgo postulabat Diploma est. Sed hæc intereà Stampas advenerat, atque inde iterùm de Diplomate ad Turenam miserat, quod ille continuò tradidit. At ubi hæc ab Stampis discederet, ratus hostes oppido egressuros, futurosque in acie officii causâ, dein plerosque ex Ducibus Virginem abeuntem prosecuturos, spem nactus est, aut cum egressis acie decertandi, aut vacui oppidi ex improviso potiundi. Sed in tantâ vicinitate stativorum, vix quidquam fallebat quod alter moliretur : cùm itaque certiores facti hostes essent, Turenam movisse, continuò in oppidum regrediuntur, & undequâque stationes, & custodias firmant.

Extrà

1652.

Extrà oppidum ſuburbium eſt, in quo Germanorum quos Nemoroſius nuper adduxerat, cohortes ſeptem, Contia prætereà, atque Æduorum Gallicæ legiones duæ agitabant, præterea equitum alæ Vitembergi, & Bruchi Germanorum. Turena cum neutri earum quas animo deſtinaverat, rerum in tempore occurriſſet, id ſuburbium cum Hocquincurio oppugnare decrevit, poſtquàm naturam, atque ingenium loci ſatis perſpexerant. Hocquincurius maximè ex nuperâ apud Blenellum acceptâ clade ultionis, atque adeò pugnandi avidus erat, ad hoc conſilia militaris audaciæ plena homini per ſeſe ſatis placebant: Turena neque audaciæ, neque conſilii uſquàm eguit. Inter rivum, & amnem qui Stampas præterfluit, ſuburbium poſitum eſt: ab Autrico Carnutum venientibus regiis rivus erat objectus: dextrâ parte Turena, ſiniſtrâ Hocquincurius curabat. Haud procul ab rivo Vitembergi, atque Bruchi Germani equites fuêre, inter quos tanta ſtrages ab regiorum tormentis edita eſt, uti mutare locum cogerentur, quo facile regiis fuit rivum tranſire, atque ad hoſtes propè intactis pervenire.

Hi munitionibus quas obduxerant ſuburbii vicis, atque hortorum muris, ac maceriis tecti ſtrenuè propugnabant, & qui præmiſſi ab Turenâ, & Hocquincurio fuerant, eorum impetum ſuſtinuêre, & retudêre, partim equites, alii ex omnibus cohortibus delecti fuerant, qui prælium inciperent. Sed ipſæ cohortes id excepêre, ac poſt ſatis diuturnum certamen munitiones perrupêre, ac ſuburbium ingreſſæ ſunt: hoſtes tamen hînc indè reſtitabant, non fugientium more recipientes ſe, at ſicubi locus idoneus erat, acriter propugnantes, maximè propiùs Templum, quò murus humilis circùm ſepulcrale ſolum eſſe ſolet: poſtremò tamen cæſi, captique complures, atque direptum ab regiis ſuburbium eſt. Æduorum legio omnis deſerto quem tueri debuerat loco, in tutum ſe recepit, cæterùm pauci alii ad oppidum refugêre. Turena, atque Hocquincurius facto hoc operæpretio ad Autricum Carnutum, & poſt biduum ad Palatiolum rediêre. Ingens certè damnum hoſtibus intulerant, ita ut poſt tantam quam fecerant copiarum jacturam, ſe bellum diutiùs ſuſtinere non poſſe ſentirent, niſi ab Hiſpanis valida iterùm auxilia, imo juſtus adveniret exercitus.

Sed eâ tempeſtate Condæus ſeu ſuâ ſponte, ſeu ab Mommorantiâ Buttevillâ cujus hunc amore captum diximus, perſuaſus ad pacem animum adjecerat: nihil verò optatius fuit Mazarino quàm de hac agi ſecum, ac ferri utrimque conditiones, atque ita tempus terere. Eâ gratiâ Regina, atque ipſe Buttevillam prenſabant, ſpemque faciebant mulieri pacem æquis Condæo conditionibus fieri poſſe, cui rei ſi operam dare vellet, hujus ipſi haud exiguam fore mercedem. Eódem tendebat Rupifocaldus, ſimili ſpe fretus quæ præceperat animo præmia, ea denique ſe per pacis conditiones conſecuturum: ſed ut ne Mazarinus more ſuo rem produceret, Condæo cautio fuit. Igitur non ut antehac per ingentes viros ſicuti Rohanum, & Chavignium, ſed per Gourvillam de quo ſæpiùs memoravimus Rupifocaldi clientem de re tantâ agere

1652. decrevit, non ut hic cum Mazarino de eâ colloqueretur, atque ageret, quod diuturnum fore videbatur, sed qui huic perscriptas ferret conditiones, quæ hujusmodi fuêre.

Uti quâ die ferebantur, eâdem acciperentur, neque mutaretur in iis quidquam. Mazarinus facesseret Regni finibus, ac Buillonium haud procul concederet. Gastoni, atque Condæo de pace cum Hispanis agendi, atque transigendi copia esset, cujus conditiones æquissimæ ab Rege utrique traderentur, quas Hispanis ferrent. Condæus eâ gratiâ quempiam in Hispaniam mitteret, qui cum Hispanis quónam de pace ageretur, ac denique hæc sanciretur conveniret. Regium Consilium qui nihil Gastoni, atque Condæo suspecti essent, componerent. Abrogaretur summo Quæstori Magistratus, ac res regia proborum virorum consilio administraretur. Qui Gastoni, & Condæo per id bellum operam dedissent, ii in integrum restituerentur, neque ullam bonorum, honorum, Magistratuum, munerum, pensionum ex ærario annuarum, aut ullius usquàm rei jacturam paterentur, ac multo minùs Gasto ipse, atque Condæus. Gastoni, Condæo, atque amicis, & clientibus de omnibus quæ postulaverant fieret satis. Qui Tribuni, Præfecti alis equitum, turmarum Duces, quæque alæ, turmæ equitum, cohortes Gastoni, atque Condæo militassent, eodem numero, atque ordine, quo antehàc haberentur. Burdigalensibus quæ ante bellum petierant, ac de quibus ad Regem miserant, ea concederentur. Vectigalium aliquâ parte Aquitani levarentur. Contio potestas fieret habendæ Provinciæ, atque in hujus æstimationem tradendæ Inculismo Duci qui hanc tum obtinebat, Campaniæ; aut Campaniæ provinciæ alteri venum dandæ, cujus pretium Inculismo Duci daret; quod suprà id dandum foret pecuniæ, id Rex ipsi ex ærario curari vellet. Nemorosio Arverni provincia daretur: Violæ Præsidis in Senatu Magistratûs, aut Quatuorviratûs in Aulâ commercandi potestas fieret, atque eâ gratiâ pecunia curaretur. Rupifocaldo eadem viri Principis, quæ Buillonio dignitas tribueretur, Santonas prætereà, atque Inculismenses haberet provinciam, atque eâ gratiâ centum & viginti nummûm millia huic curarentur, quo hanc, aut aliam commercaretur provinciam. Tremolio Tarenti Principi, idem dignitatis gradus porrò esset, & quam jacturam apud Tailleburgum suum captum, ac dirutum fecerat, ea sarciretur. Marsinus, ac Fucaltius Daugnionus Tribuni Equitum, Gondrinus Montespanus Dux, & Par Franciæ crearentur. Rohanus Chabotus Andes haberet sicuti antehàc provinciam, Juliomago, & Cæsaris Ponti Præfectus esset. Forcæus Bergeraco, ac Fidei-fano oppidis in Aquitaniâ item Præfectus esset, atque huic ubi mortem obiret Castelnavius frater succederet. Isthæc si satis placerent continuò Gastonem, atque Condæum ab armis discessuros, ac nihil obstituros, quo minùs Mazarinus de iis quorum reus habeatur, rectè purget se, atque in Galliam, & Aulam post tres menses redeat, aut ubi Condæus de conditionibus pacis cum Hispanis convenerit.

1652.

Ab his conditionibus Mazarinus haud alienus videbatur, ſeu verè has accipere conſilium erat, ſeu ubi de his Rege coràm conſultaretur, tum his obſtituros alios ſatis ſcibat. Intereà Gourvillam bonæ ſpei plenum ad Condæum remittit, ſatis gnarus quàm varia eſſent apud Gaſtonis, & Condæi clientes de pace, bellove ſtudia, quibus ſi ſpatium daretur, quæ de pace agantur, ea facilè diſturbaturos: ſibi majores ad bellum ſuſtinendum quàm illis opes eſſe, intereà tempus, & diem multa quæ vix provideas allatura, poſtremò ſibi perpetuas cum hoſtibus, aut inimicis de pace, aut reconciliandâ gratiâ collocutiones proſperè eveniſſe, quæ moram gerendis rebus plerùmque adferant.

At Radeſianus paci quæ per Condæum fieret, adverſus erat, nam hanc per Gaſtonem fieri malebat, ut aliquam ex eâ apud Regem, Reginamque matrem gratiam iniret: ſed bellum præoptabat, quod ſi porrò gereretur, atque proſperè viris Principibus cederet, coactum iri Mazarinum ab Aulâ diſcedere, in cujus locum uti ſufficeretur ſeſe daturum operam, inter Reginam, & Gaſtonem gratiam conciliando, ſin bellum parùm procederet, Condæum aut in Aquitaniam, aut aliò, quò belli adminiſtrandi ratio poſtularet, abiturum, ſibique Gaſtonis, & Senatûs quò bonum foret, atque commodum per illius abſentiam impellendi majorem copiam fore. Chavignius item qui de pace apud Germani-fanum agere cœperat, hanc alterius operâ fieri nolebat, quo factum eſt, cùm in rem hujus non minùs quàm Radeſiani eſſet, id negotium diſturbari, ut unà ambo Gaſtonem adduxerint, uti per Danvillam Mazarinum moneret, ne cum Gourvillâ quidquam de pace convenire vellet, cujus ſanciundæ Gaſto ſibi gratiam, & gloriam expeteret: propediem hunc Germani-fanum ad Regem iturum, cujus rei exemplum apud Senatum, Populumque magnam vim eſſet habiturum. Hæc, atque hujuſcemodi alia Mazarinum ſuâ ſponte dubium, atque incertum, incertiorem multo faciebant, niſi ſi certum erat, perpetuis de pace, aliiſque de rebus cum Gaſtone, Condæoque collocutionibus, miſſitationibuſque utrumque more ſuo ludificari. Poſtremò cùm Condæus eo res ſuas labefactari ſentiret, Gourvillam iterùm Germani-fanum mittit, qui ab Mazarino ſuper conditionibus quas tulerat, utrùm has accipere velit necne reſponſum referat, ſpemque adimat ſeſe poſthàc eòdem rediturum.

Intereà qui Mazarino infenſi erant, ii Condæi animum ab pace avertere, niſi ſi per hujus conditiones ille rei publicæ, & omnium bonorum ſicuti prædicabant, hoſtis planè, atque in perpetuum Regni finibus pelleretur. Hiſpani verò promiſſis onerabant hominem, neque omittebant polliceri omnia, queis in Galliâ civile bellum alerent: neque erat quiſquam ex ejus propinquis, amiciſve, & clientibus, qui non idem ſuaderet, quò & animi lubido magis, quàm ad pacem ferebat. Obſtabat modò amor, cui ſi bellum gereret, operam dare non poterat, quia ipſe diſceſſurus ab Urbe, Buttevilla verò eò manſura erat. Quamobrem facilè adductus eſt, ut huic pacis omne negotium crederet, cui am-

1652. plum, atque magnificum visum, tantas quæ & Aulam, & Galliam omnem perditum ibant, turbas sedare, ac civile bellum extinguere, neque id apud omnes sibi ingratum fore satis scibat.

Eâ tempestate Condæus Buttevillæ Merlovium rus nobile dono dedit, quod huic posthàc proprium, atque hæredibus foret, in eo Carolæ Margaritæ Mommorantiæ matris exemplum secutus, quæ ruris hujus usumfructum Buttevillæ anteà legaverat. Id se Condæo autorem fuisse Rupifocaldus prædicavit, quo ille magis, ac magis esset in Buttevillæ potestate, atque huic de pace faciundâ porrò auscultaret. Sed qui omnia hominum in pejorem, quod verè sæpiùs fit, partem rapiunt, non eâ modò gratiâ Rupifocaldum Merlovium rus ab Condæo Buttevillæ donatum voluisse aiebant, sed & ut Nemorosius ex eâ re nonnullam sentiret ægritudinem, qualem videlicet haud absimili de causâ ipse Rupifocaldo paulò antè conflaverat.

Igitur Buttevilla Condæi voluntate Germani-fanum proficiscitur, cui agendarum rerum, ac belli componendi omnem licentiam permittit. Sed Mazarinus qui nihil esse quod in tantâ re properaret, probè intelligebat, præterea factiones varias inter virorum Principum clientes esse, quæ sibi invicem quò minùs res communis rectè administraretur obstarent, dein quo diutiùs de pace ageretur, eo segniùs quæ ad bellum pertineant, paratum iri, neque post rem apud Blenellum benè gestam incœptum quidquam ab hostibus esse, Buttevillam benignè, ac liberaliter habitam cum spe modò pacis optimâ dimisit.

Hâc dum Condæum Mazarinus attinet, atque ludificatur, ad rem publicam intereà magnoperè pertinere arbitratus est, Turenam hostium stativa quæ apud Stampas habebant, oppugnare : ac simul Rex Germani-fano profectus est Melodunum, quo suis ex propinquo animos adderet, atque complures ex Aulâ nobiles ut ferè fit, militaris gloriæ avidi ad castra facilè commearent, egregiamque de more operam Regi, atque rei publicæ navarent. Id planè fecêre ubi Turena Stampas oppugnavit, quò utrimque acriter gesta res est, hostibus naviter propugnantibus primùm pro munitionibus quas regiis objecerant, dein pro oppidi mœnibus, ac postremò in ipsis mœnibus, quò compulsi denique sunt : eò cæsi permulti, inter quos è regiis *a* Vetusvilla, ac *b* Paraberus, uterque è Melitensi militiâ, ille summi Quæstoris filius, qui post paulò ab vulnere interiit : vulnerati *c* Vardius Marchio Dubecus, *d* Schombergius Comes, atque alii. Eò tamen deducta ab Turena res erat, ut in oppidi fossam huic descendere copia esset, atque per hanc cunicularium infirmis mœnibus applicare, quæ brevî disjectum iri propè exploratum videbatur.

a Le Chevalier de la Vieuville.
b Le Chevalier de Parabere.
c Le Marquis de Varde, du Bec.
d Le Comte de Schomberg.

Ubi Principum virorum copiæ nuper apud Stamparum suburbium ab Turenâ, atque Hocquincurio malè habitæ fuerant, Gasto, atque Condæus ad Hispanos miserant in Belgium auxilium orantes, quod est ab his opportunè missum, non Hispanorum quidem, & Belgarum, ut ne quid horum aspectus Gallorum oculos offenderet, sed Lotharingo-

1652.

rum peditum, equitumque, justi exercitûs numero, quem Carolus antehàc Lotharingiæ Dux per Lingonum, & Campaniæ fines adduxit: hic Gastoni affinis est, quem huic opem ferre haud fermè iniquum cuiquam videri poterat.

Eâ tempestate percrebuit rumor Carolum tantisper esse tergiversatum, dum tentat magis, quàm flagitat uti Jamasium, Satenaïum, atque Claromontium suæ ditionis antehàc oppida sibi ab Condæo reddantur, quæ hic haud ita pridem sibi ab Rege donata possidet; sed ea res denique nihil Carolum est remorata. Igitur ad Lagnium usquè processit, atque eò in stativis exercitu relicto venit ad Urbem: prodiêre obviam Gasto, Condæus, atque alii factionis principes: quod ubi Regi est nuntiatum, subitò Corbolium Almerasium Castrorum Præfectum cum quingentis peditibus, ducentis equitibus, ac tormentis sex dimisit, validum huic oppido, ut ne eâ Sequanam Carolus transiret, præsidium. Apud Urbem propinquos huic visere cura fuit, ac maximè Rohanam Mombasonam, quæ ipsi affinis est: hæc seu suâ sponte, judicioque, seu Castronovano autore qui tum ad Urbem erat, rationem iniit, quo sine certamine Stamparum obsidio solveretur, atque id Carolus cum bonâ Regis, atque virorum Principum gratiâ faceret. Eo hunc docuit nihil esse quod tantoperè properaret hos adjuvare: ipsi in copiis suis spes, opesque omnes sitas, quas in discrimen adducere, ut aliis gratificaretur, non in rem ejus esse: satius videri quod facturus venerit, id citrà prælium, aut periculum ullum efficere, quod certè fieri posse confideret, si Carolus cum Castronovano colloqui vellet.

Id quidem Carolus lubentissimus fecit, atque ambo convenêre, uti Castronovanus scriberet ad Reginam, doceretque eò se posse Carolum adducere, ut ne ad Stampas versùs duceret, sed regrederetur in Belgium, modò ut Regi placeret Stamparum obsidionem solvi, atque indè Principum virorum copias tutò discedere. Continuò Castronovano eâ de re agendi, transigendique cum Carolo potestas facta, quod est his conditionibus factum. Uti Turena ab Stamparum viciniâ exercitum abduceret. Virorum Principum copiæ tutò indè discederent. Carolus subitò moveret, ad Regni fines contenderet, atque his quantocyùs egrederetur. Iter ad fines habenti adessent ubique commeatus: pecuniam præstereà huic ab Rege curatam plerique dixere.

Gasto intereà, atque Condæus Carolum magnoperè urgebant, uti Sequanam traduceret copias, spem nacti Turenam cum exercitu regio inter duos Principum virorum, ac Caroli exercitus deprehensum vinci posse, atque ita Regem cogi, ut ad ea quæ ipsi vellent descenderet. Sed ille nectebat moras, quibus facilè quid huic sententiæ esset cognovêre, ac denique satis se magnam iis operam navare dixit, Stampis, ac magis eorum copiis obsidione eximendis, cui rei modò patrandæ venisset, & quam integris suis copiis, neque in prælii aleam adductis, quàm vel insigni victoriâ factam mallet, quoniam vix hanc sine ullâ militum jacturâ reportare posset. Sed viri Principes ab eo saltem postu-

1652. lavêre, uti maneret in stativis, quæ tum apud Georgii Villamnovam duodecim suprà Urbem passuum millibus ad Sequanam habebat, usque dùm horum copiæ quæ ab Stampis discederent, in tutum essent collocatæ, quod quidem impetravêre.

At Turena ubi nuntiatum est Carolum nondùm sicuti fœdere Castronovani operâ inito cautum fuerat, discessisse, Corbolium ducit, ut eò copias Sequanam traduceret. Quo hujus consilio Carolus permotus mittit ad eum qui sciscitaretur, quæ causa esset, quamobrem ad se versùm veniret, cùm sibi constituta omnia cum Aulâ esse ignorare non posset, atque intereà in collibus circà Georgii Villamnovam castra probè munit. Turena hunc ab fœdere discessisse respondit, qui dictâ die non abiisset, quod si etiamtùm facere velit, se non ultrà progressurum, quatuor horas ad deliberandum dare, quibus elapsis sese ad eum protinùs iturum, quòd est cessante Carolo factum. Nam Turena expedito agmine relictis apud Corbolium impedimentis ad Yerram amniculum, qui in Sequanam ad Villamnovam influit, & quò munita erant Caroli castra, venit.

Longiusculè, ab his quæ in collibus posita fuêre, Castellum est ad hunc amniculum, quod Carolus præsidio tenebat: sed id cum ipso præsidio deditum est Turenæ, qui eò traduxit amniculum copias, atque instructâ acie stetit in Caroli conspectu. Continuò venit ad eum Britannus cui *a* Germano nomen, vir magnâ apud Henricam Britanniæ Reginam, ac filium ejus Carolum Regem & gratiâ, & fide, qui Caroli Lotharingiæ antehàc Ducis verbis nuntiavit, hunc quæ convenerant, ea facere paratum. Turena negavit aut se, aut Carolum tum ullo teneri fœdere, cujus dies exisset: se nihilominùs pridiè Carolo quibus conditionibus convenisset, discedendi potestatem fecisse, quâ posthabitâ cùm restiterit, nihilo se prohiberi, quin prælio decertet. Varennam tamen cum Germano ad Carolum dimittit, qui ultimùm nuntiet homini, porrò se huic discedendi potestatem facere, modò ut naves quæ huic ab Urbe missæ sint jungendo flumini, sibi tradat, statim munire desinat castra, sed hæc moveat continuò, pergatque iter ad regni fines facere eâ quâ jussus sit viâ, atque hos ante dies quindecim egrediatur, ac denique sibi obsidibus caveat id ita se facturum. Carolus vicissim sibi obsidibus caveri postulat Turenam non usurum navibus traducendo Sequanam exercitui in copiarum Gastonis, & Condæi quæ ab Stampis redibant, damnum: quæ horum copiæ in castris suis essent, iis ad Urbem recipiundi se facultas esset: copiis suis quâ discedens iter faceret, commeatus Regis sumptibus subministraretur, & sicuti nemini damno forent, ita & his nihil damni illatum iri. In hæc datâ, atque acceptâ fide, traditisque invicem obsidibus Carolus statim ad Briam Comitis Roberti movet, ac porrò ad regni fines contendit.

a Milord Germain.

Ubi primùm Carolus advenerat, sicuti antehàc memoravimus, opesque virorum Principum eo majores esse Senatus senserat, ibi Nesmondum, & Longolium Præsides, atque alios ex Senatu ad Regem porrò

de Mazarino abigendo Melodunum miserat, docentes haud grave Regi esse debere hominem unum dimittere, uti tot millia aut in officio manerent, aut in viam reducerentur. His Rex scripto respondit, *Sibi quæ Senatus verbis dixissent, ea & grata, & magni ponderis esse, quæ videlicet ab optimo in se, atque in rem publicam animo profecta existimet, atque adeò huic Ordini omnia cordi esse, quæ ad Majestatem suam, potentiamque pertineant, ita ut quo talis apud omnes sit, qualis esse debeat, ipsi perpetuò curæ fore confidat. Sed quando nullum usquè finem rei publicæ malis adesse sentiat, pervelle uti delecti ex Senatu cum delectis ex Consilio regio conveniant, colloquantur, agant, pervestigentque quâ ratione ex his malis emergi possit, uti tandem aliquando populus qui ipsi subjectus sit, domi primùm, dein foris pacem habeat, ac tantis quibus prematur oneribus sublevari, ac recreari possit, regia familia rursùs conjunctissima sit, atque Regno pristinus splendor, dignitasque restituatur.* Hoc recitato responso Nesmondus omnia hæc in Mazarini abitu posita dixit, quem Rex obturbans severo vultu respondit illam suam esse sententiam, neque pluribus opus esse.

1652.

Inter hæc Christina Sueciæ Regina, cui cum Rege paternum fœdus intercedit, ad hunc, ad viros Principes, atque ad Senatum de reconciliandâ inter omnes gratiâ litteras dedit, ad id operam suam, si hæc satis placeat, pollicens, quæ res sicuti multa super hoc negotio alia, frustrà fuit, alienâ enim operâ nusquàm indigebant, sed eâ quæ & Principem, & cives decet in patriam, & rem publicam caritate, quæ variis utrimque studiis impediebatur. Nesmondus, Longolius, atque alii ab Meloduno cum Regis responso posteà advenêre, ac frequenti Senatu renuntiavêre legationem, docueruntque Patres quemadmodum benignè appellati, atque habiti cum Responso perscripto dimissi fuerant. Sed eo recitato variæ fuêre sententiæ: multis satis placebat cum Administris sicuti Regi videbatur colloqui, atque agere, magnificum, id atque amplum Senatui rati, ac præterea magnum esse signum arbitrabantur Regem, atque Administros conditionibus æquis pacem facere velle, nihil enim ab Senatu nisi æquum eos sperare posse.

Sed Brussellus unum modò in eo negotio æquum esse contendit, uti Rex Mazarinum abigeret, quod nisi uti faceret adduceretur, nihil æqui sperandum videri, in id igitur incumbendum esse, quod unum gratiam inter omnes reconciliare, atque adeò pacem domi restituere posset. Hæc sententia Principibus viris maximè probata, qui porrò sicut antehàc simul ac Mazarinus pulsus esset, sese ab armis discessuros professi sunt. Visum igitur eosdem mittere ad Regem, rogatique sunt viri Principes ut & ipsi eòdem mittere vellent, qui horum verbis Regem, quid his esset sententiæ, facerent certiorem: sed id nihil opus esse respondêre, cùm suæ, Senatusque postulata eadem omninò essent, atque adeò ab iisdem fieri possent: postremò Senatûs decretum fit de Nesmondi, Longolii, atque aliorum ex hoc Ordine ad Regem profectione, qui Mazarinum abigi porrò flagitent, id unum viros Principes postulare, ut ab armis subitò discedatur, simul quid eâ de re in Senatu ite-

1652. rùm professi sint, atque is in hujus acta referri decreverit, Regem edoceant, ac præterea ad hunc perferant litteras, quas ad Senatum Christina scripserat.

Sed in Urbe plerosque omnes belli civilis tædium ceperat, ubi se multò pejore conditione dum Aulæ adversantur, quàm ubi obnoxii erant, esse sentiunt. Hæc maximè sententia plebis fuit, at huic haud satis animi, satisque consilii erat, uti per sese pacem cum Rege faceret, aut hac infectâ in viam rediret, seseque huic permitteret, quod nequaquàm satis tutum arbitrabatur: prætereà in cervicibus erant viri Principes cum exercitu, atque Senatus cum iis sentiebat, ab quo sibi dissentiundum minimè rebatur, nam *In hujus Ordinis fide salutem suam usque positam, quem si deserat, nihil præsidii uspiàm fore adversùm impotentem Administrorum dominatum, cui modum facere unus modò Senatus possit.* Cùm hæc, atque alia hujuscemodi traherent animis, neque satis expedirent, quid factu optimum esset, ad Deum immortalem quod dubiis, atque asperis in rebus fieri solet, convertunt se, & huic de pace supplicandum putant, in quo certè nemo usquam offendit.

Jamdiù Parisini Genovefam Virginem multis ab hinc annis ob vitæ sanctitatem inter Divos relatam summâ veneratione colunt, atque hujus tutelâ freti nihil ab Deo immortali frustrà petivêre. Id experiri denuò ad pacem habendam placuit, atque eâ causâ Arcam ex argento solido inauratam, & ingentis pretii gemmis ornatam, in quâ B. hujus Virginis reliquiæ sunt, ferri per Urbem. Eâ de re primùm apud Urbanos Magistratus agi visum, quam in publicis Urbis Ædibus consultatam ad Senatum deferunt, ac deinde ad Archiepiscopum Joannem Franciscum Gondium, quoniam ad sacra pertinebat, quibus & in Urbe, & in omni Diœcesi præest. Utrobique morem plebi gerere idem studium fuit: dies igitur dicta, ad quam pompa more, institutoque majorum ab Genovefæ Templo ad Mariæ duceretur. Id longo Sacerdotum, Ferculorumque ordine factum: secuti pompam sunt Patres amicti purpurâ, ac cæteræ Curiæ, Urbanique Magistratus, ipse Gasto Arcam Divæ priusquam Templo egrederetur veneratus est, quod Condæus & ipse haud procul Mariæ Templo fecit. Ita primores studiis plebis, ubi ejus operæ indigent, diligenter obsequuntur, tametsi hæc ipsi frustrà sæpiùs esse velint.

Ubi hæc agebantur Rex etiamtùm apud Melodunum erat, quò missi ab Senatu Nesmondus, Longolius, atque alii mandata hujus Ordinis exposuêre de abigendo Mazarino, quod unum omnes ut ab armis discedatur, enixè postulent: his datum scripto responsum est, quod fermè fuit hujusmodi. *Mazarini abitum ut ab armis discedatur, in speciem modò peti: nam antehàc ubi abierat, nihilo minùs bellum porrò gestum, sicuti tum geratur. Condæi cum Hispanis hostibus fœdus Mazarini discessu nusquàm desiturum. Certiorem igitur Regem faciundum utrum ab fœderibus domi, forisque contra jus, fasque initis discessurus sit? nihil clientibus, atque amicis perduellibus ob navatam videlicet adversùm rem publicam operam petiturus? si hanc Regi contra* quosvis

quosvis ſicuti cives debeant ſint daturi? ſi quos viri Principes accerſiverint extraneos milites, ii Regni finibus, nullâ ab Rege curatâ pecuniâ, ſint egreſſuri? ſi quæ illis merent copiæ, eæ ſubito dimittentur? Hiſpani Satenaio, atque Burgo faceſſent? Contius, atque Condæa, ac Burdigalenſes in viam redituri ſint?

His in Senatu recitatis Gaſto hujus ſcripti autorem dixit eſſe Mazarinum, qui ſibi interrogatiunculis Principes viros laceſſere jus, faſque eſſe putet, omnis moris noſtri ignarus: cæterùm quæ ipſi receperint, ea ſe præſtituros, pulſo ab finibus Mazarino. Cognitor, atque Actores regii mittendos aiebant, ſicut antehàc Rex poſtulaverat, qui cum Adminiſtris de pace agerent: ſed Bruſſellus iterum obſtitit, ſtandumque ait Senatûs Decretis de Mazarino. Alii cùm quid facto opus eſſet haud ſatis expedirent, hoc omiſſo in præſens negotio, de magno egenorum in Urbe numero egêre, quibus quo modo victus quotidianus præberetur, ineundam rationem dicebant, atque eâ causâ ab ſingulis ex Senatu ſtipem conferendam. Carolus *a* Prevoſtus Senator tum ecquis de habendo porrò pane ſibi cavere vellet, percunctatus eſt. Bitaltius reſpondit cui tantus cenſus eſſet, ei vix uſquàm panem defuturum, multaque inter eos paulò duriora verba commutata. Sed IX. Calend. Sextiles Senatu frequenti de duabus rebus eſt conſultatum, quomodo videlicet egenis conſuleretur, & quo pacto quinquaginta nummûm millia conficerentur, quâ ſummâ proſcriptum Mazarini caput fuerat, cum quiſpiam ſe tantum facinus patraturum profiteri vellet: de egenis convênit, uti ſinguli ex Senatu centum libras penderent.

a Prevoſt, Conſeiller.

Ubi dimiſſus Senatus eſt, atque Patres curiâ egrediebantur, permulti eò allegati ſtrepere, tumultuari, panem, ac pacem ſine Mazarino inclamare, qui in Senatu boni ſanctique fuêre, eos territare, quo viri Principes efficere ſe poſſe ſperabant, ut ne fœderi quod inter ſe, ac Senatum, Populumque factum volebant, obſtare auderent, rem jam antehàc ab Stampæo Equitum Tribuno Gaſtonis cliente in Senatu jactatam, atque factioſis ex hoc Ordine probatam: quod ſi viris Principibus eveniret ex ſententiâ, ſe ab Urbe neceſſariam in belli ſumptus pecuniam corrogaturos credebant, nam quæ ab Hiſpanis veniebat, ea ſuſtentandæ ſingulorum ex factione rei familiari propè omnis impendebatur. Ab multitudine tumultuante malè habitus, ac pulſus eſt ſingillatim *b* Bailleulius Præſes, cui quoniam ad æquiora propendebat, neque ad præcipitia animum adjiciebat, factioſi infenſiores erant, atque hic antiquior è Præſidibus Senatum habebat, & huic per Molæi abſentiam moderabatur, quæ res ad hunc Ordinem quò ille inclinaret, movendum aliquid habebat momenti: malè habitus præterea *c* Vaſſanus Senator, ſed maximè Particellus *d* Almerici filius in unâ ex Inquiſitionum Claſſibus Præſes, qui tabernam amici hominis è plebe fortè ingreſſus capitis periculum quod imminebat effugit.

b De Bailleul, Preſident au Mortier.

c De Vaſſan, Conſeiller.
d d'Emery de Thoré, Preſident aux Enqueſtes.

Cæterùm Belfortius multitudini tum indixiſſe aiunt, uti poſt meridiem ad Plateam regiam adeſſet, eò ſe cum his quid optimum factu foret, acturum. Quæ dicta fuerat hora, eâ quinque hominum millia in

1652. Regiâ Plateâ convenêre, quos Belfortius edocuit, *Non esse obstrependum Patribus in Curiâ, atque universis terrorem objiciundum, quod mali moris, & exempli sit: sed libellum ab viginti quatuor ex horum numero porrigendum Senatui, quo postulent qui Mazarino faveant, eos palàm fieri, adversùm quos quid facto opus sit posteà videatur*: atque ita ad id quod ipse vellet, paratissimos dimisit. At Patres de Belfortii consiliis facti certiores in Curiam quâ die frequens haberi debebat Senatus, non iêre: factiosi modò adfuêre, sed nullus ex Præsidibus, qui apud Bailleulium omnes convenerant, quid in tantâ rerum perturbatione faciundum esset, consultaturi. Condæus eòdem venit, Gastonis verbis, atque ipse suis orans, ut in Curiam post meridiem venire vellent: sed hi se ituros negavêre post hanc quam Belfortii operâ conjurationem factam esse sciant

Principiò Condæus Bailleulium perterrefacere tentaverat, sed ubi viderat eamdem aliorum esse sententiam, mutatâ sicuti necesse fuerat, ratione, minas in preces humanitate plenissimas converterat, quibus tandem pervicit, uti Bailleulius iret ad Gastonem, qui hunc orare institit, uti Senatus eâ ipsâ die haberetur: sed isthuc fieri posse porrò negavit, neque priùs factum iri, quàm Senatus id tutò se facere posse sentiat: Belfortium pessima sua consilia patefecisse, adversùm quæ tametsi Senatui abundè caveatur, tamen ante V. Calend. Sextiles haberi non posse. Isthæc dicenti fortè Belfortius intervenit, quem puduit commotæ adversùm Senatum plebis reum haberi, & quemdam eâ causâ in vincula conjectum adversùm se testimonium dixisse. Sub vesperam Longolius Maisonius Præses ab Gastonis ædibus rediens haud longè processerat, cùm plebecula hunc Mazarinistam inclamando, saxa in sellam quâ gestabatur, ingerit: is in proximas aufugit ædes, quæ continuò ab multitudine circumdatæ oppugnatum iri videbantur, ni eò Condæus, atque Belfortius properassent, qui sedato multitudinis tumultu hunc periculo eripuêre. Ita se viri Principes ostentare plebi caros, atque hanc pro lubidine commoturos pro magnifico habebant, confidebantque se quò vellent multitudinis metu Senatum adducturos, uti scilicet fœdus secùm unà cum Urbe faceret, ac belli sumptus utrique sustinerent.

Postremò ubi Senatum satis tutò haberi posse Patres intellexêre, frequens V. Calend. Sextiles habitus est, atque in eo viri Principes porrò professi sunt, se ab armis discessuros, simul ac Mazarinus Regni finibus egressus foret, ac prætereà omnibus quæ ultimo Regis Responso continerentur, ex hujus sententiâ satisfacturos. Id gratum, & jucundum fuit Patribus, quorum pars maxima pacem exoptabat, spem tum primùm nacti ad hanc si fraus ab virorum Principum dictis abesset, perveniri posse. Ubi eâ de re consultatum, plerique omnes sensêre remittendos ad Regem qui antehàc ad eum iissent, cum hac virorum Principum professione. Sed de Nesmondo difficultas intercessit, postulantibus ut ne eò tum remitteretur viris Principibus qui videlicet suspectus esset suam Mazarino operam venditasse, & cum hujus amicis col-

1652.

locutum fuisse. Sed grave Senatui visum sibi moderari velle viros Principes, quos magis quò Senatus censeat, eò adduci æquum videatur, cùm & id ipse Rex sibi faciundum sæpiùs existimet: frustrà se ab Administrorum regiorum impotentissimo dominatu liberare velle rem publicam, si hanc Principum virorum lubidini permittant. Visum igitur Nesmondum cum cæteris ad Regem remittere, qui hunc doceret de ultimâ quam diximus virorum Principum professione factâ cùm in Senatu, tùm in Urbis Ædibus, & in acta utrobique relata.

Ubi dimissus est Senatus, ac Patres Curiâ digrediebantur, allegati multitudinum duces, atque circùm Curiam dispositi ut in quemque inciderant, eos pulsare, Pacem inclamare, atque huic habendæ fœdus ab Senatu, Populoque cum viris Principibus pellendo Mazarino faciundum dictitare: admixti erant plebi milites ex virorum Principum exercitu, qui magis, ac magis hanc commovebant: quin & missæ hinc indè sclopetis glandes, ab quibus interiêre nonnulli, qui proximè Patres erant. Hi ubi cuique proximum fuit diffugêre, Prætor Urbanus a Aubrayus cum aliquibus Consiliariis in Castelletum recepit se, satis firmum ad propugnandum, nam & aderant qui defensarent Accensi soliti huic, atque aliis Urbanis Magistratibus præsto esse. Ignem admovere portis multitudo circumfusa parabat, ni præter Accensos hujus Urbis regionis Tribunus cum eâ cui præerat cohorte isthuc molientibus intervenisset, atque plebem amovisset: ad noctem seditio perduravit, indignantibus omnibus bonis hæc tam atrocia, gravia, fœda in rem publicam, ac singulorum salutem ab Principibus viris, & qui his faveant, factiosis fieri, ut animum ambitione flagrantem expleant.

a D'Aubray, Lieutenant Civil.

Postridiè Senatus decrevit, uti quæreretur in eos qui hesternam moverant seditionem, ac præterea de famosis libellis, qui plurimi in vulgus eâ tempestate edebantur. Mercatorum Præfectus cum cæteris Urbanis Magistratibus apud Ædes Urbis publicas habito Consilio Tribunis, ac Centurionibus edixit, uti singuli cohortes, ac centurias ita paratas haberent, uti confestim quò esset imperatum, eas ducere possent: præterea stationes circùm Curiam disponi placuit, uti Patres tutò posthàc Senatum habere possent, pridiè Non. Septemb. Conventus civium ex omnibus Ordinibus Urbis frequentissimus haberetur, in quo de Senatûs, Populique salute consultaretur.

Ubi hæc apud Urbem agitabantur, intereà Condæus suas, atque Gastonis copias Stampis egressas accepit, quibus obviam profectus his cum viginti omninò equitibus inter quos Nemorosius, Rupifocaldus, atque hujus filius Marsillacus fuêre, apud Linasium occurrit, atque eas haud procul Urbe ad Clodoaldi-fanum duxit. Is locus uti Condæo tempus erat, stativis idoneus visus: nam detrectanti pugnam pontis ad Sequanam copia erat, quo subduceret exercitum, si potior hostis accederet, atque hunc interrupto, aut munitionibus clauso transitu prohiberet: præterea vicinitas Urbis opportuna erat, sed dum eò moratur exercitus, villæ circumquâque direptæ, atque incensæ, atque alia ab mili-

1652. tibus pravè fieri solita magnam Condæo invidiam apud plerosque in Urbe conflavêre.

Haud desinebat tamen per Gualcurium de pace agere cum Mazarino, rem huic opportunam, quo inter factionis populares discordiam, ac lites sereret, aut aleret, earum rerum potentissimus artifex. De plerisque conditionibus cum Gualcurio conveniebat, in cæteris verò hærebat consultò, atque adeò rationem inibat, uti si ex usu esset irrita omnia forent. Mazarinus Fertæum Sannectarium Equitum Tribunum cum eo exercitu cui Imperator est, accersiverat, spem nactus post Caroli Lotharingiæ quondam Ducis discessum Condæi opprimendi, quâ maximè causâ Carolum abire, atque Regni finibus properè abscedere magnâ sicuti aiebant mercede studuerat, Condæo intereà se de pace auscultare simulans. Sed ne hic quidem seriò de pace agebat, cui videlicet integrum non erat quas contraxerat cum Hispanis necessitudines, ab iis discedere, quod quidem Mazarino haud occultum fuit.

Condæum tamen procul ab Urbe esse Hispani cupiebant, ut ne vi boni, rectique ab prauo, falsoque abduceretur. Neque enim quisquam & fidem in Principem, & caritatem in patriam, & officium in rem publicam facilè exuit. Quò Hispani, eódem & Condæa soror, & hujus amici Condæi animum ferebant, atque operæpretium ducebant hominem ab Urbe, atque ab hujus viciniâ deducere, ut ab Buttevillâ longiùs abesset, cujus amor suâpte naturâ pronum ad arma, tamen ad pacem inclinabat. Id & Aureliæ virgini molestum fuit, nam Condæum unum ulciscendæ quam ab Mazarino sibi factam rebatur injuriæ idoneum deputabat, qui videlicet hanc Regi nubere cupientem falsis pollicitationibus duxerat, ac postremò deluserat: quamobrem & copias quæ Condæo militarent scripsit, & pecuniam in belli sumptus promisit. Hæc, atque alia, ac maximè quod nullam haberet Mazarino fidem, quem dolo malo secum de pace agere suspicabatur, ut incautum iterùm deprehenderet, atque in carcerem conjiceret, Condæum ad bellum impulêre denique.

Huic, aut Contio fratri in Aquitaniâ, & qui horum sectam sequebantur, iis res nihilo secundiores, quàm ad Urbem fuêre: nam postquàm Harcurius apud Gondrinum per hyemem commoratus fuerat, atque ex hac omni regione quæ ultrà Garumnam est, collationes in belli sumptum voluntate Regis exegerat, Condomum, ac Mariæ-portum recepit, pulsis Condæi qui hæc oppida obtinebant præsidiis: prætereà pulsi qui apud Brulham haud procul Aginno fuêre, ipsum Aginnum Harcurio deditum exacerbatis ex nupero Condæi conatu oppidanis, ubi apud eos præsidium introducere tentaverat. Ab Aginno Harcurius Isslabonum fratris filium, atque unà Bugium Masem-Aginnensium oppidum ad Garumnam firmissimum dimisit, qui clàm propiores mœnia facti, in hæc applicitis scalis evasêre, atque oppidum improvisò cepêre, cæsis, aut captis omnibus qui eò præsidium agitabant, inter quos Lafagius in Lusignanâ cohorte Protribunus, atque Martignacus

fuêre, dein Monsegurium, ac Basiliæ-fanum ultrò dedita. 1652.

Tum Harcurio visum cum omni equitatu appropinquare Burdigalæ, quò magnas inter oppidanos discordias esse resciverat, si qua fortè secta alterius odio (ut fere fit) desertis virorum Principum partibus, ad regias transire vellet: prætereà mobilitas animorum in hac Urbe spem faciebat æquè tunc ad bonum, quàm antehàc ad pravum ferri posse: eò litteras ad Juratos, hi Urbani Magistratus sunt, per Tubicinem misit, quibus amicissimè Burdigalenses hortabatur, ut ab armis discederent, atque ab Rege omnia quæ resipiscentibus digna essent, expectarent: sed neque Tubicen receptus mœnibus, neque litteræ acceptæ, Contio qui in Urbe erat, Brezæâ, atque Condæâ prohibentibus. Ad Labredam Harcurius habebat castra, sed Burdigalam propior factus Burdigalenses excivit Urbe, qui inter macerias, atque hortorum sepes, aliasque locorum opportunitates eminùs glandibus rem gessêre adversùm Harcurii equites, qui locis impeditis appropinquare nequibant. Igitur abire visum, atque id Burdigalensibus addidit animum, ut abeuntes persequi auderent: sed quæ claudebant agmen Salbovii, atque Codræi-Mompenserii alæ malè habitos expulêre. Rionis oppidum ad Garumnam ultrò se Harcurio dedidit, in alterâ ripâ iter facienti, atque ad Marmandam eunti, quò navibus Garumnam traduxit copias, & quæ inter hanc, & Duranium amnem posita est regio, eam est ingressus, ab quâ item necessarias ad belli sumptum collationes exegit.

Apud Burdigalam tantæ fuêre discordiæ, factiones, ac sectæ, uti quæ illîc facta fuerint, ea recitare non possemus absque eâdem orationis perturbatione quæ in rebus gerendis fuit, atque adeò breviter dicemus Burdigalenses usquè ad mutuas inter se cædes, atque incendia insanisse, Contium, & Condæam sororem unis, Brezæam, & Lesnæum aliis fautores fuisse, dein ambas Principes fœminas quos fovere deberent incertas sæpiùs inter tela civium, cum nonnullo vitæ discrimine versatas, ut insanientes, furentes, atque in mutuam perniciem ruentes inhiberent. Sed Condæa nihil antiquius habuit, quàm plebi, aut Ulmeæ cujus nominis rationem suprà diximus, adversùm Curiam Burdigalensem favere, cui post Condæi discessum omnem in manu rem publicam habere studium fuerat: quod quidem minùs Condæi rationibus conducebat, quàm hanc penes plebem æquè, ac penes Curiam esse, quâ planè ex voluntate Condæus se uti posse diffidebat.

Quæ belli satias plerosque omnes apud Lutetiam Parisiorum ceperat, ea crescebat in dies apud Patres maximè, propter terrorem ipsis nuper objectum ab Principibus viris, uti cogerent Senatum secum facere fœdus, atque unà cum populo belli sumptus sustinere: quod quidem contrà suadebat pacem quantocyùs facere, ita ut quâ ratione ad hanc perveniri posset, Patres circumspicerent. Eo Senatus frequens habitus, in quo ubi Gasto, & Condæus porrò professi sunt, se ab armis discessuros, pulso finibus Mazarino, atque Regis postulatis satisfacturos, visum ad Regem adhuc mittere Nesmondum, ac Maisonium Præ-

1652. ſides, atque alios ex Senatu, qui huic apud Dionyſii-fanum mandata hujus Ordinis exposuêre. Eò Rex conſultò venerat, ut ex propinquo bonorum in Urbe ſtudium ad pacem foveret, & cum his agere promptius foret. Ex itinere quibus copiis Fertæus Sanneƈtarius Imperator erat, eas inſtructas, atque in acie ſtantes viderat, jucundum Regi adoleſcenti ſpectaculum.

Turena cum altero exercitu circùm Dionyſii-fanum ſtativa habuit, atque ita magnam belli molem Senatui, Populoque Rex oſtentabat, & ab omni abſtinens maleficio clementiæ famam quærebat, quâ Pariſinos ad pacem adduci poſſe Mazarinus ſperabat: nam hæc benignitatis plena ratio collata cum virorum Principum in Senatum acerbitate, hujus animos Regi conciliare debebat. Sed ſatis honeſtè Senatus pacem ſe facere poſſe adhuc dubitabat, niſi unà cum viris Principibus, atque eâ lege, uti videlicet Mazarinus finibus pelleretur, quando hunc omnium malorum cauſam eſſe omnes arbitrabantur. Poſtremò tota vis belli non in Urbem, Senatum, Populumque, ſed in virorum Principum exercitum verſa eſt, quem profligare Mazarino conſilium fuit, priùs quàm ab Belgio auxilia quæ per Gualcurium Condæus tunc cum maximè ad ſe mitti flagitabat, advenirent.

Virorum Principum exercitus apud Clodoaldi-fanum ſicuti diximus ſtativa habebat, loco propter Urbis vicinitatem opportuno, ab quo Sequana ad Chalſæam quæ item ad amnem haud procul poſita eſt, multorum millium circuitum, ac propè inſulam in medio facit: hanc copiæ virorum Principum obtinebant, & ubique ad amnem, ac maximè apud Neuillium, & Chatovium, (nam in utroque loco pontes ſunt) cuſtodias diſpoſuerant, ut ne quà hoſtis falleret. Is enim ſtabat ex adverſo poſtquàm Rex Dionyſii-fanum advenerat, quod propè ad ripam Sequanæ poſitum eſt. Eò ſi regii ratibus jungerent amnem, prælium effugere Condæus nequibat, quod huic iniquum fore videbatur cum duobus Regis exercitibus, quorum alteri vix copiæ ſuæ numero pares erant. Hic tùm ad Urbem, Tavanius Comes in ſtativis pro Prætore erat, cui nuntiatum eſt regios quod Condæus futurum ſuſpicatus fuerat, ratibus jungere flumen. Continuò centum & quinquaginta pedites, ac tantumdem equitum eò ducere Govillam caſtrorum Præfectum jubet, atque deterrere pro virili, & arcere regios, donec ipſe cum copiis pluribus ſubſequeretur.

Govilla re inſpectâ mittit properè ad Tavanium qui nuntiet hoſtes jam ad inſulam quæ in medio amne eſt, proceſſiſſe, in adverſâ ripâ tormenta eſſe diſpoſita: Tavanius cum *a* Hollaco Comite, Scarſio è Melitenſi Militiâ, atque aliis Ducibus, ac prætereà equitibus quos raptim coëgerat accedit, & coràm quid regii molirentur cognoſcit. Sed hi ubi vident rem eſſe difficilem, prohibente ex adverſâ ripâ hoſte, nihil tum ultrà tentavêre. Tavanius relicto eò idoneo præſidio ad Clodoaldi-fanum redit, atque Condæum de regiorum conſilio, atque conatu facit per litteras certiorem. Condæus ab Urbe cum amicis advolat, rem ipſe

a Le Comte de Holac. Le Chevalier d'Eſcars.

cognoſcit, ac diffidens ſe poſſe denique regios arcere tranſitu fluminis, ſeu quâ moliebantur, ſeu aliò, ex eorum qui aderant conſilio Clodoaldi-fano movere decrevit, quod adveſperaſcente jam die factum. Impedimenta primùm, atque tormenta, dein equites, pediteſque partim ponte cujus eò copia eſt, alii ratibus junctis traducti ad Urbem versùs contendêre. Sed ubi propè ad regios hortos pervenerant, ad ſiniſtram flexêre iter, atque Urbis mœnia circumagi agmen Condæus juſſit, qui intereà ad Gaſtonem adiit. Exercitum ante lucem Carentonium adventurum exiſtimaverat, ut hunc eò Matronam amnem traduceret, & quò Sequanam influit caſtra poneret, loco ſuâpte naturâ munito. 1652.

Sed quiſpiam ab Urbe Mazarinum quid ageretur monuit ſtatim, qui Turenam eſt hortatus uti ſubitò equitatum omnem paratum, & inſtructum juberet eſſe, atque ad Urbem versùs properare. Id factum ex ſententiâ, ita ut præmiſſi ab Turenâ equites ubi primùm luceſcebat, qui in agmine Condæi poſtremi fuerant, eos aſſecuti ſint in Dionyſii ſuburbio. Navaillius Comes Contii cohortem quæ claudebat agmen, ita eſt adortus, ut in congreſſu pleroſque cæderet, quod & factum in alâ equitum, quos ipſe Condæus regiis objecerat ad Templi Portam, dein per interiora ſuburbiorum pergente Condæi agmine iter facere, res huic tranquilla fuit. Intereà Fieſcum Comitem miſit ad Gaſtonem, qui nuntiaret adeſſe regios, ac ſe in Antonii ſuburbio reſtiturum, atque eò habiturum, ac muniturum caſtra: ſimul dimittit equites quaquaversùm ſpeculatum, uti de hoſte ampliùs cognoſceret: hi renuntiavêre regios paratos, inſtructóſque haud procul abeſſe. Continuò occupatis omnibus ſuburbii vicis, his extremis quà ad campos pertinent, foſſas obducit, munitiones exſtruit, atque hoſtibus objicit. Turena cum exercitu regio veniebat, atque ipſe Rex cum omni Nobilitate ſequebatur agmen: comitabatur Mazarinus fiduciæ plenus eâ die debellari poſſe: nam ab Urbe nuſquàm recipi Condæum, neque hujus copias certo credebat, ſicuti pridie receptæ non fuerant, annitentibus Mazarini amicis, ad quos tum miſit, qui bono animo eos eſſe juberent, ac maximè operam dare, uti portæ Urbis clauſæ eſſent, ſeu recipientibus ſe hoſtibus, ſicuti futurum videbatur, ſeu his qui egredi, atque ipſis ſubſidio venire vellent. Intereà Regem ad Caronnam Mazarinus ducit, edito loco poſitum, ex quo in vicinam quæ ad Antonii ſuburbium pertinet, planitiem deſpectus eſt, ut inde Condæi cladem ſpectaret. Turena in hanc planitiem deſcendit, manente ſicut in ſubſidiis Fertæo Sannectario, cum eo quem ductabat exercitu.

Tres maximè ad Antonii ſuburbium aditus ſunt, ad vicum videlicet, qui in medio eſt, quò Tavanius curabat: præterea ad alium vicum ab dextrâ, in quo Rambolieti villa poſita eſt, quò Nemoroſius: ac denique ad tertium vicum ab ſiniſtrâ, quò Clinchanus. His tuendis vicis, ac munitionibus, quæ in iis exſtructæ fuerant, Condæus Gaſtonis quam Celſitudinis appellabant, Septimaniæ, Valeſiam, Langeronis, Condæi, atque Æduorum, ac denique aliam ſeptimam cohortes diſpo-

1652. fuerat, & quò pedites defuêre, eò partem equitum collocavit, cæteros in subsidiis quà necesse foret, jussit esse, tormenta in fronte disposita: Turena post locata idoneis locis tormenta, quæ in vicos suburbii pilas mitterent, Prætorianos, Picardiæ, atque Maritimam legiones quæ in vicum majorem, Helvetios è Regis custodiâ, & cohortem suam qui in alterum vicum impetum facerent, procedere jussit.

At Condæus paucitatem suorum haud mediocri virtute, atque audaciâ sustentandam probè intelligens, atque in hoc quod impendebat prælio, non modò gloriam tot victoriis partam, sed & salutem suam verti, statuit unà cum Nemorosio, atque aliis quos unius turmæ instar circùm se habebat, ex fortissimis juxtà, ac nobilissimis paratam, insigne aliquid patrare, quod quanto longiùs esset ab hostium opinione, atque expectatione, tanto his terribilius accideret. Collecto igitur ad rem quam agitabat ingentem animo, in advenientes regios erumpit, atque torrentis in modum præcipitat: hi subitâ, nec opinatâ re perculsi tantam equitum tametsi paucorum procellam sustinere nequivêre: pedites erant qui adversùm equorum vim maximè si ex improviso advenerint, plerúmque infirmi sunt: itaque sternuntur, cæduntur, funduntur: ipse satis in præsentiâ fractum, atque contusum eâ parte hostium impetum existimans ad munitionem recipit se, uti reliquæ propugnationi provideret.

Ad aliam quam in sinistrâ positam munitionem diximus, Jacobus *a* Stuartus Sammegrinus Marchio accesserat, quam Clinchanus defensabat: regii magnâ vi succedunt, sed ubi hostes haud timidi resistunt, ac primus illorum retusus est impetus, ibi verò segniùs, neque ex sententiâ ducis viri fortissimi, atque acerrimi rem gerebant, qui irâ, atque audaciâ præceps levis armaturæ regios equites qui in subsidiis erant, accersit, ac sese sequi jubet: dein angustum qui huic ab sinistrâ erat, vicum transversâ munitione clausum ingreditur, in quo glande ictus occubuit: similiter *b* Nantullietus, ac *c* Fuillouxius cæsi; vulneratus Mancinus, qui post paulò interiit, strenuus, atque ingentis adolescens animi, ac verè dignus eâ fortunâ cui Mazarinus avunculus hunc destinaverat: hæc virorum insignium inter regios cædes argumento est, hos eâ parte fortem rei publicæ operam navasse, tantam herclè ut hostes ægrè sustentaverint pugnam, ac ni Sammegrinus occubuisset, eà regios perrupturos fuisse creditum: nam eò cæsi ex hostibus *d* Rupigifardus Marchio, Bossutus Comes Belga: vulnerati Tavanius, Jarzæus Marchio, Fortzius è Melitensi Militiâ, Cognæus Marchio, Melodunus vicecomes Arbalesta, Loressæus Baro, atque alii Nobiles.

Ab omnibus partibus regii nihil suorum neque vulneribus, neque cædibus deterriti porrò acriter instabant, cùm iterùm Condæus turmâ suâ fretus erumpit, atque hostium impetum comprimit: hanc eâ die invictissimam esse regii sensêre, omnes conjurasse diceres, quidquid Imperator faceret, idem se pro virili facturos. Ille verò districto inter undequâque petentes Imperatorem hostes gladio versabatur, quà incedebat

a Stuart, Marquis de Saint Megrin.
Clinchan.

b Le Marquis de Nantoüillet.
c Le Fouilloux.
Mancini.
d Le Marquis de la Roche-Gifard.
Le Comte de Boſſut.
Le Comte de Tavane.
Le Marquis de Jarzé.
Le Chevalier de Fortz.
Le Marquis de Cognée.
Le Vicomte de Melun Arbalefte.
Le Baron de Loreſſe.

debat viam cædibus, aut vulneribus obviorum hostium signans, ipse intactus ab glandibus, hastis, atque gladiis, inter quos singulis, atque universis terribilis agitabat: neque in tantis quæ circumvallabant periculis omittebat quid ubique faciundum perinde providere, atque imperare, ac si ab omni alio negotio vacuus esset. Isthuc enim huic singulare est, ut in medio prælii tumultu, ac dubiis, & asperis rebus quid factu optimum sit, judicet, imperet, ac factum reddat, haud secus ac si priùs, frequenti Prætorio per otium consultatum fuisset, cujus rei laudem nullum antehàc Imperatorem æquè ac Condæum promeruisse memini.

1652.

Sed regii ab primâ, secundâque Condæi eruptione restitutis ordinibus, atque animis, prætereà integris subsidio venientibus, tantùm virtute profecêre, uti quæ objecta erat Vincennas versùs munitio, eam perrumperent, ac transcenderent denique, & ad forum quod in medio suburbio est, instructi pervaderent. Ibi verò Condæus cum suâ nobilium turmâ, & cum suâ, atque Angiani filii equitum alis tertiò impetum adversùm regios fecit, qui tantæ hominis virtuti impares retulêre pedem, malè mulctati plerique, & quod ad forum usquè occupaverant loci, id omne, atque ipsam munitionem deseruêre.

Sed aliam regii tenebant ab dextrâ munitionem occupatam ab Navaillio Comite, in eo vico ad quem Rambolieti villa posita est: hostes pro virili ut ne ultrà progrederentur, prohibebant, atque eò Germanorum cohors bonam Condæo navaverat operam: sed diuturno labore fatiscebat, prætereà Navaillius vicinas munitioni ædes, hortosque, sclopetariis compleverat, qui per ædium fenestras, aut per murorum qui hortos cingebant, facta repentè cava, glandibus hostes infestabant: eò Condæus advolat, cui aderat Nemorosius, omnis quam ille eâ die adeptus erat gloriæ particeps: sed tum Belfortius his intervenit, ut ne rei tantæ quæ gerebatur expers esset. Condæo sustentare suos atque regiorum exemplo in propinquis ædibus, hortisque sclopetarios collocare satis in præsentiâ videbatur, ut ne illis ultrà progrediundi in suburbium facultas esset. Sed Belfortio si id fieret nullus ostentandæ virtutis locus erat, cujus tot eâ die exempla edidisse Nemorosium cessante se suprà quàm dici potest, homini ægrè erat, nam inter ambos porrò fuêre simultates, quæ in alterius perniciem denique evasêre, sicuti posteà memorabimus. Eo Belfortius Condæo autor fuit, uti pedites ad munitionem huic summâ vi oppugnandæ, ac pulsis ab eâ regiis recipiundæ ire juberet, quibus cum omni comitatu suo, qui tum fortè frequens, & Principum virorum, ac cæteræ nobilitatis fuit, adesset ad rem patrandam adjutor. Condæus tametsi aliter sentiebat, cum tamen eâ die in unâ audaciâ suam, suorumque salutem positam esse crederet, Æduorum Legionis manipulos præire ad munitionem jubet: sed hi hujus diei labore defatigati restitêre, ac secundùm muros uti regiorum glandibus, qui ab fenestris occupatarum ædium mittebantur, minùs opportuni essent, collocavêre sese. Tum fortè accidit uti Germanorum equitum ala glan-

1652. dibus regiorum infeſtata recederet Condæum versùs : hic arbitratus novos hoſtes eſſe, qui in ſuburbium irrupiſſent, ad eos versùm iit, ſed ſubitò quinam eſſent, cognovit. Intereà regii ab ædium feneſtris haud ceſſabant glandibus infeſtare hoſtes qui in vicis erant, atque idem ab occupatâ munitione faciebant : quam adeò viſum Belfortio oppugnatum ire, atque hâc regios pellere, quandó aliter animum ex alienâ virtute anxium explere nequibat.

Igitur ipſe, ac Nemoroſius, Rupifocaldus, ac Marſillacus ejus filius rem auſi incredibilem omiſſis equis, diſtrictiſque gladiis in munitionem faciunt impetum ; qui hanc defenſabant eos fundunt, fugantque, munitionem ipſi obtinent, quos inde pellere nulli ex regiis cominùs tentavêre, ſed eminùs modò glandes in ſuperſtantes munitionem misêre, inter quarum grandinem Nemoroſius duo vulnera in manu dextrâ, Rupifocaldus unum ſub oculis accepit: ita Belfortius de ſororis viro, Marſillacus de patre, quemadmodum hos abducerent, ſoliciti erant, jamque regii properabant accedere, uti vulneratos, atque integros ſimul caperent, cùm Condæus opportunè illis cum frequenti de quo diximus nobilium, juxtà ac fortiſſimorum hominum comitatu præclarus intervenit, atque viam inter hoſtes, quà ſe in tutum reciperent, tantùm de ſe meritis amicis fecit : eò Guitaldus, Berzena Rupifocaldi cliens, ac Martiniera vulnerati ſunt ab glandibus, quas ex occupatarum ædium feneſtris continuò mittebant regii.

Poſt tam atrocem regiorum oppugnationem, neque minùs fortem hoſtium propugnationem, ab utrâque parte ſicuti ex compoſito ceſſatum, tantaque omnes prælii ſatias ceperat, uti de reficiundis magis animis, corporibuſque, quàm de reliquo prælio cogitarent. Hæ velut induciæ regiis ſpatium dedêre aciem reſtituendi, atque ordinandi denuò, quod in duo veluti cornua factum eſt, quorum alterum ad majorem ſuburbii vicum, alterum ad eumdem quem diximus in quo Rambolieti villa eſt tendere, & utrobique prælium inſtaurare velle videbatur. Intereà Pariſini apud Urbis Ædes publicas altercabantur, utrùm Condæum cum copiis recipere mœnibus, an ſicuti belli civilis autorem, fautoremve regiis cædendum permittere deberent, nam eò res denique reditura videbatur.

Dum iſthæc domi, foriſque agebantur, Aurelia virgo Gaſtonem patrem docebat planè neceſſe eſſe Condæo properè ſubvenire, neque committendum uti virum Principem ſibi propinquum, cum quo ipſi tantæ neceſſitudinis cauſæ ſint, præterea fœdus, ac belli pro re publicâ ſuſcepti ſocietas, hanc ita ſuſtentantem, ut in ejus maximè virtute, atque audaciâ eâ die ſtetiſſe videatur, vinci ab Mazarini ſatellitibus ſinat. *Quæ adversùm hunc Radeſianus narret, atque ipſi, ac Senatui, Populoque perſuadere nitatur, ea ex privato hominis in Condæum odio conficta. Si Condæus cum Mazarino congrueret, nihil opus fuiſſe tam cruento quod eâ die fiat prælio, in quo ex utrâque parte inſignes viri ceciderint, quod indicium ſit nihil amplius inter Condæum, & Mazarinum eſſe, quàm quod videatur, & ſentiatur, odium*

grande videlicet, isthinc rei publicæ, illinc familiaris per hujus damna augendæ, atque alterius alterum fallendi de pace per simulationem agendo studium. Si Condæus victus erit, deletæque hujus copiæ, nullam Gastoni reliquam spem nisi in suâ cum Rege propinquitate, quod quanti Aula semper fecerit, ipsum satis scire. Quamobrem si se salvum, & honestum, atque item rem publicam salvam velit, continuò opitulandum Condæo, cui jamiam pereundum sit, ni properè Gasto, hunc atque ejus copias recipi mœnibus jubeat, atque eo pacto hostium qui longè numero præstent, conatibus subduci. Eâ gratiâ cives arma capere, & ad B. Antonii portam adesse oportere, uti quod facto opus sit, id tuto fieri possit. Ituram igitur se si ipsi videatur, ad publicas Urbis Ædes, atque isthuc ejus verbis imperaturam. Simul annuente Gastone proficiscitur: Urbani Magistratus virgini auscultavêre, ac cives ingenti studio arreptis armis quò jubebantur, properè contendunt.

1652.

Ingens enim admiratio Condæi virtutis, atque audaciæ omnium animos ceperat, quem inter pericula præclarum, atque ferocem eâ die versari fama per Urbem ferebat : nihil enim in tantâ propinquitate fiebat, quod non subitò plerique rescíscerent : simul miseratio tot nobilium, qui cæsi fuerant, & quorum corpora plebes referri videbat, ejus animos homini magis conciliabat: postremò qui vulnerati fuerant, magnifica, ac propè incredibilia de Condæo narrando plebis in eum studium accendebant. Itaque nullo negotio recipiuntur mœnibus Condæi primùm, atque omnis exercitûs impedimenta: dein ubi receptui cecinit, copiæ ex disciplinâ iis quos insederant locis deductæ intravêre Urbem, Condæo ipso inter postremos cogente agmen. Aurelia virgo ubi Condæus copias deducere cœperat, conspicata regios ad suburbium versùs venire, ab Bastiliâ arce tormentis emitti in eos pilas jubet, quibus perterrefacti restitêre. Tormentorum strepitus primùm Mazarino persuasit, Urbem Condæo infestam esse, & ut in adversis plerúmque solet, misero, victoque insultare plebem : sed factus certior longè aliter hanc sentire, & ipse receptui cani jussit.

Eâ ipsâ quâ pugnatum est die Condæi copiæ pontibus qui ad Urbem sunt, Sequanam traductæ haud procul ab Victoris suburbio castra habuêre. Ipse magnificus in Urbe, atque Senatui, Populoque acceptissimus nihil non ab his impetraturus videbatur. Eo inter factionis principes consultatum, quem ex populi secundâ voluntate fructum capiundum esse potissimum censerent. Consilium in publicis Urbis Ædibus haberi visum, eò Gastonem, & Condæum adesse, atque omni ope enitendum, uti Urbs cum his fœdere conjungatur, dein uti Senatus Gastonem Regi Legatum in Urbe, atque in omni Regno esse velit, donec Mazarinus in cujus potestate sit, abigatur.

Sed Aurelia virgo de Condæo, atque hujus copiis periculo ereptis læta, atque præclara huic porrò favere, atque bellum civile alere quantùm ipsa posset, decrevit, cumque infensissima Mazarino esset, rationem iniit, quâ hujus amici, atque fautores dignosci possent: eo cunctos qui unà cum Gastone patre, atque Condæo rei publicæ studerent, ali-

1652. quid paleæ suprà se loco conspicuo gestare jussit, quod ipsa cum omni familiâ continuò fecit, atque hujus exemplum secuta omnis civitas est, ita ut cujuscumque modi, atque ordinis viri, ac fœminæ hanc partium tesseram si se salvos, atque honestos vellent, gestare cogerentur: nam qui fortè sine hac per Urbem commeavêre, ii ingens ab plebe ad malefaciundum pronâ discrimen adiêre. Id Gastonis patris jussu, atque ex Condæi sententiâ ab Aurelia factum aiebant, atque ad ea pertinuisse quæ posteà facta sunt.

Ambos suprà diximus Senatum perterrere voluisse, uti secùm faceret fœdus: nam quæ in Patres tumultuosè antehàc facta fuerant, cùm ab plebe, tùm ab aliis qui in vestibulo Curiæ allegati fuerant, eò pertinuêre; neque aliâ causâ Conventum post nuperam in Antonii suburbio pugnam apud Urbis Ædes habitum iri decreverant, quò ipsi ambo ad futuri erant. Hunc & Senatus item habendum sicuti suprà memoravimus, decreverat, scilicet uti consultaretur, quo pacto posthàc tutò haberi, neque ab quoquam agere, ac decernere quod in rem publicam videretur, prohiberi posset: sed & in hujus quanta tum erat perturbatione quonam modo pristina ipsi quies redderetur quærendum videbatur: eo cunctos Urbis Ordines hortari placuit, uti quosdam in hujus Ædes publicas mittere vellent, habendo Conventui, cui Hospitalius Præfectus Urbi adesse, atque huic præesse debebat.

Isthæc non omnino congruebant cum virorum Principum consiliis, quæ de fœdere non modò cum Senatu, sed & cum Populo sanciundo inierant, atque uti Gastonem in omni Galliâ universæ rei publicæ gerendæ Regi Legatum esse vellent. Quò uti Populum adducerent, sicut antehàc Senatum, ita & futurum Conventum per homines è plebe, atque ex copiis suis perterrefacere decrevêre: hi eâ gratiâ in foro quod ante Ædes publicas est, quâ die Conventus habitus, adfuêre. Manè Gasto Stampæum Fertimbaltium Equitum Tribunum miserat ad Hospitalium, qui nuntiaret se post meridiem ad Urbis Ædes cum Condæo unà venturum, intereà cupere se nihil consultari, præterquàm de eo cujus gratiâ Conventum haberi Senatus decrevisset, ac dari hujus Legatis qui ad Regem ierant, redeundi ad Urbem spatium, quos magna spes esset omnia bona allaturos.

Consultò Gasto, atque Condæus cum frequenti comitatu quartâ modò post meridiem horâ ad Urbis Ædes venêre, ut ne spatium foret, ubi ab his discessissent, quidquam consultandi, nedum decernendi. Plebes cùm allegata, tùm quæ scire percuperet quid in Conventu decerneretur, multa in forum descenderat, omnes paleam ferebant, ex quâ varia quæ ad ornatum virorum, mulierumque pertinerent, qui talia venumdare solent, confecerant. Ipse Gasto sicut alii paleam gerebat, cui ad Urbis Ædes advenienti processit obviam Hospitalius, dixitque comiter, mirari se hunc ad Regis Ædes (nam quæcumque loca publica in Urbe, atque aliò in regno sunt, ea omnia Regis esse censentur) venire cum hac partium tesserâ, quam sibi haud satis probari Gasto

respondit, neque eo minùs hanc sibi præbitam accepisse. 1652.

Dein ingressus conclave in quo Conventus habebatur, ubi assedit gratias Parisinis agit de receptis suis, atque Condæi in Urbem nuper copiis, omnem operam pellendo Mazarino porrò pollicetur, paci præterea cum Hispanis conficiundæ, atque restituendæ quæ tam fœdè labefactata sit, rei publicæ, postremò sibi omnes Urbis rationes ubi belli civilis conditionibus desinendi potestas erit, potissimùm curæ fore: id brevî factum iri si Aula sentiat Urbem secùm, & cum Condæo sicuti res moneat, planè congruere. Eadem propè locutus est Condæus, quibus Hospitalius breviter respondit, Urbem idem adversùm ambos porrò studium habituram, ac post eorum ab Conventu discessum de his quæ dixerint consultatum iri. Idem respondit Faber Mercatorum Præfectus, cujus primæ partes in Urbis Consilio sunt, ubi per Præfecti Urbis absentiam quod fieri sæpiùs solet, habetur, neque ubi adest huic unà cum illo moderari desinit. Nondum egressis Principibus viris ab Rege Tubicen advenit, cum litteris, quibus jubebat ad Nonas Sextiles Conventum rejici: eo certè qui ad Regem ab Senatu ierant, iis spatium sicuti Gasto se cupere significaverat, dabatur ad Urbem redeundi, neque de re publicâ quidquam tum consultandum videbatur, atque adeò qui aderant iis territatis nihil opus fuit: sed cum Gasto, atque Condæus fœdus inter se, ac Senatum, Populumque fieri posse diffiderent, nisi utrisque injecto metu, quod eâ gratiâ decreverant, ab eo minimè discessere.

Primùm his septo quo Consilium habebatur egredientibus, è seditiosorum grege quispiam paleam Hospitalio qui Gastonem officii causâ prosequebatur, exhibet, ut hanc sicuti cæteri gestaret, quam aspernatus Hospitalius ait, unà se Gastonis verecundiâ prohiberi, quo minùs hunc ab fenestris Ædium in subjectam plateam præcipitem dari juberet. Dein viri Principes Ædibus Urbis egressi dixêre multitudini quæ adstabat, in his omnes Mazarinistas esse, quod signum tumultuandi fuit. Continuò enim in Ædium fenestras missæ glandes, & qui ad harum portas, & circumquâque in statione fuêre oppidani armati, ii subitò diffugêre: multitudo verò arreptâ quæ in navibus proximis erat materiâ, hanc ad fores Ædium comportat, accenditque.

Hospitalius ante aulæ quæ propior Ædium portam erat, fores trabes prægrandes, validasque disponi transversas jubet, uti firmam munitionem efficerent, quâ freti sclopetarii ipsius Hospitalii, cujusmodi Præfectus Urbi habere solet custodiæ causâ, egregiè propugnavêre. Intereà aliis foribus postico Ædium seditiosi ignem intulêre, qui cum hos ipsos ab ingressu arceret, huic alimentum quod satis esset, subministrari Hospitalius jussit, ita tempus ad noctem trahebat, cujus beneficio se, atque alios sperabat evasuros, ac tum denique tumultuandi tædium multitudinem capturum. Condæum ferunt apud Gastonem tum fuisse, cui ubi nuntiatum rem ad omnium qui in Ædibus Urbis erant, internecionem tendere, subitò egredi, atque eò properare vo-

1652. luiſſe, ut hos periculo eriperet, ac tanto beneficio devinctos haberet, ſed Gaſtonem prohibuiſſe, ſicuti periculoſum duceret, Condæum ſeſe inſanienti multitudini objicere, ſeu tantum hujus meritum in eos qui oppugnabantur, eſſe noluerit. Poſtremò Aurelia virgo ſeu ſponte ſuâ, ſeu patris juſſu aſſumpto ſecum Belfortio ad Urbis Ædes iit, horâ poſt meridiem decimâ, quæ multitudinem dimiſit, & qui in his uſque manſerant, iis ſaluti fuit.

Quidam quia plebi haud ignoti erant, ſe per mediam multitudinem tutò evadere poſſe confiſi graviter offendêre, nam *a* Graſſus Luardus Magiſter libellorum, Petrus Ferrandus Janvrius in Senatu Conſiliarius, Robertus Miro Magiſter in Rationum Curiâ fœdè cæſi ab plebe ſunt. Hoſpitalius priuſquàm Aurelia virgo adveniret, ſub alienâ veſte, atque alieno nomine evaſerat, ac poſt paulò diſceſſit ab Urbe, & ad Regem iit, qui hunc collaudatum in Campaniam dimiſit, in quâ hunc Condæo, dein Contio Legatum fuiſſe antehàc diximus. Sed ab eâ die factio langueſcere cœpit, diſcedentibus ab hac pleriſque, ubi vident nihil peius ſe ab Aulâ, atque ab ipſo Mazarino quem omnibus diris devoverant, quàm ab his qui ſe rem publicam reſtituturos prædicarent, perpeti poſſe: nihil enim hominibus vitâ, atque libertate carius eſt, quæ utraque non in plebeiis, ſed in uno libellorum Magiſtro, in uno ex Senatu, in uno ex Rationum Curiâ violata fuerat. Biduò poſt Conſilium in Urbis Ædibus eſt habitum denuò ab paucis è virorum Principum factione, cæteris qui huic adeſſe ſolent, eò venire abnuentibus, ac maximè Mercatorum Præfecto Fabro, in cujus locum ſuffectus eſt Bruſſellus, ſimul & Belfortius Urbi ab ipſis viris Principibus Præfectus eſt creatus.

a Le Gras du Luard. Ferrand de Janvry. Miron.

Dein ubi primùm Senatus eſt habitus, eadem in Curiâ, quæ in Urbis Conſilio infrequentia fuit, & cum ne unus quidem ex Præſidibus adeſſet, qui de more præeſſet Senatui, illius vicem ſubiit *b* Cavalierus antiquior ex Conſiliariis. Gaſto, Condæus, ac Belfortius aderant, quibus coràm orationes habitæ graves de nupero tumultu, ac cædibus, quæ nihil in Urbe tutum, ac ſanctum eſſe argumento eſſent, cum ipſos Magiſtratus ſua dignitas adversùm perditorum hominum furorem haud ſatis texerit: decretum tamen ex ſententiâ Gaſtonis, ut ne quis ex Senatu Urbe decedere vellet, & qui aberant, ii quamprimùm redirent, operam rei publicæ navaturi. Quæ Senatus ubi regii antehàc propè omnes ad Urbem aditus obſederant, de commeatibus, frumento, pane, atque aliis, quæ ad quotidianum populi victum pertinent, decreverat, eadem uti tum fierent decrevit, atque uti de rebus hujuſcemodi Conſilium apud Urbis Ædes inſtitueretur, poſtremò de nuperâ ſeditione diligenter ab Joanne *c* Laiſnæo, & Petro Gilberto Senatoribus quæreretur: id maximè Gaſto, Condæuſque poſtulavêre, uti ſeditionem hanc nihil ad ſe attinuiſſe omnes cognoſcerent. Cùm tamen Condæus ſe vulgi ſtudia amiſiſſe ſentiret, neque ſuas opes ſatis firmas uti tanti quod impendebat belli molem per ſe modò ſuſtinere poſſet, Battevillam qui

b Chevalier, Doyen de la grãde Chambre.

c Laiſné. Gilbert, Cõſeillers.

tum apud Sebastiani-fanum erat, huic oppido propiùs Galliæ fines Præfectus, certiorem facit, quo loco res suæ essent, idem ad Hispanos in Belgio scribit, uti sibi succurreretur: Battevilla Philippum monet res Condæi in angusto esse, qui adeò auxilii ageret. 1652.

Eâ tempestate ab Indiâ Classis Hispanica Gades advenerat, quæ magnam auri, argentique vim advexerat, quo faciliùs Philippo fuit aliquid Condæo curare pecuniæ, quâ maximè indigebat, quando uti quidquam in belli sumptum suppeditaret Senatus, Populusque adduci nequibat. Sed ab Belgio *a* Fuensaldanius Comes cum exercitu Chalnim venit, oppidum ad Esiam positum, vix bidui itinere ab Urbe, quò stativa habuit, loco amœno, atque ad commeatûs habendos, cogendosque ex omni circùm fertilis soli regione opportuno. Id sufficere visum Hispanis, qui dum auxilia fovendis modò partibus idonea viris Principibus subministrant, rem omnem parcendo corrupêre: nam inopiâ pecuniæ hi Senatum, Populumque territare coacti sunt, quo fœdus secum facere vellent, ac pecuniam in belli sumptus suppeditare, quæ res contrà pacis studium in omnium animis accendit.

a Le Comte de Fuensaldagne.

Cessantibus igitur Hispanis, nam eorum ad Chalnim adventus nihil, aut parùm ad rem faciebat, item utrimque circùm Urbem cessabatur, alteris ad Dionysii-fanum, alteris ad Victoris suburbium, circùmque castra habentibus, atque ita per otium de pace agebatur. In Urbe plerique omnes de suo in Mazarinum odio aliquantum remiserant, neque tamen pax fieri posse videbatur, eo manente ad Aulam, aut in regni finibus, quia hic unus belli movendi, gerendique titulus fuerat, ab quo discedere haud satis honestum erat. Igitur eò res redibat denique, uti Rex de Mazarini discessu viris Principibus, Senatui, Populoque animum expleret, quo tandem ab armis discederent, atque id saltem, ab Senatu, Populoque factum iri non dubitabat, adeóque pax propè explorata erat: nam viri Principes ab Senatu, Populoque destituti vix quidquam operæpretii porrò facere poterant: cæterùm si Mazarinum pelleret finibus, hunc quamprimùm id sine rei publicæ damno fieri posset, in Aulam revocare consilium fuit, sicuti posteà videbimus.

Jamdiù Nesmondus, ac Longolius Præsides, atque alii ab Senatu ad Regem missi apud Dionysii-fanum morabantur, opperientes quid ad Senatûs quæ ediderant mandata respondere vellet: postremò id factum ab Molæo Procancellario his fermè verbis. *Tametsi Rex probè sciat Mazarini discessum eo peti, uti si hunc deneget, eadem hæc belli porrò gerendi causa sit, quod nihilo minùs ut ipse abierit, factiosos gesturos certo sciat, sicut antehàc fecerint: tamen ut animum expleat iis, qui hunc omnium malorum causam esse arbitrantur, adduci se denique, uti Mazarinum abire sinat, jamdiù se de profectione fatigantem. Hanc igitur certam esse, ubi provisum fuerit, ut hujus discessu rei publicæ sua quies constet. Velle igitur Regem qui ab Senatu ad se missi sint, ii ut hunc de hac sententiâ suâ ac viros Principes faciant certiores, moneantque ut & hi ad se mittant, quibuscum agatur: commoraturos intereà apud Dionysii-fanum Nesmondum, Longolium, atque alios ex Senatu.*

1652. Ad hæc ubi in Curiâ sunt recitata, Gasto, *Nihil opus esse* respondit, *quoquam ab se ad Regem misso, quando neque agendum quidquam, neque postulandum habeat, omnia in Mazarini ab regni finibus discessu sibi esse posita, quod ubi factum fuerit, subito arma positurum, sicuti toties professus fuerit, & firmaverit fidem. Mitti ab se quempiam eo Mazarinum cupere, uti conditiones ultrò, citróque ferantur, de quibus agendo, tempusque terendo quæ auxilia, atque præsidia rei publicæ adventura sciat, iis moram injiciat, ac suspiciones inter eos qui hanc salvam volunt, more institutoque suo serere pergat. Consulto retentos tamdiu qui ab Senatu missi sint, dein datum his denique ambiguum, & qui bonorum spem frustretur, responsum. Quid enim aliud providendum nisi ut abeat, quo rei publicæ sua quies constet? Pellendo igitur quando abire nolit, Mazarino, Senatu, Populoque sibi conjunctis opus esse: quod ubi ille factum resciverit, tum fore uti quod velle se abire nunc simulet, id verè sibi faciundum esse sentiat.* Eadem Condæus dixit, & quod professus fuerit, de ponendis ubi Mazarinus finibus decesserit, armis, satisque Regi faciundo, in eo se porrò firmiter, atque constanter manere.

Quibusdam rei maturandæ placebat, ubi primùm Aulâ Mazarinus discessisset, tum saltem mitti quosdam ab viris Principibus ad Regem, quibuscum conveniret, quo pacto huic facerent satis: posse enim hos nullo suo damno id post hujus ab Aulâ discessum facere, quod ubi finibus egressus fuerit, faciundum denique videatur, sed id obfirmato animo Condæus abnuit. Postremò decretum est, scribendum ad Nesmondum, & Longolium, atque alios, uti Regi de pellendi Mazarini consilio gratias agerent, atque id uti properè fieret, operam darent: viri Principes Senatûs rogatu ad eosdem scribere vellent, sese quod receperint, ac professi in Senatu fuerint, de ponendis ubi Mazarinus finibus excessisset, armis, & quidquid Rex significaverit antehàc, ab ipsis fieri velle, id se sedulò, atque obedienter facturos: ubi hæc ad se scripta, atque mandata Regi exposuerint, atque ipse responderit, ad Urbem redirent, adessentque in Curiâ ubi Patres de omni eâ re consultaturi essent.

Eâ die & iactata quædam in Senatu de tumultu, ac cædibus, quæ nuper & pro Curiâ, & pro Urbis Ædibus patratæ fuerant, dictitatumque vix satis liberos, ac ne tutos quidem in sententiis dicendis Patres esse. Gasto id sibi summo dolori fuisse respondit, quod quidem omnes ab naturâ suâ, atque ab omni anteactâ vitâ, ac ratione alienum existimaturos confidat. Nesmondus, Longolius, atque alii missi ab Senatu, quæ viri Principes, & quæ Patres ad eos scripserant, ea Regi ordine dixêre. Qui scripto respondit, *Mirari se, cur viris Principibus grave sit, ad se mittere qui doceant, quo pacto, & quando quæ antehàc ab his fieri se velle significaverit, & quæ sedulò se, atque obedienter facturos receperint, ea exequi consilium sit: rei publicæ enim maximè interesse, uti Condæus certiorem se faciat, quam ad diem, quove modo ab fœdere quod cum Hispanis hostibus iniit, sit discessurus, cum plures legerit ipsius interceptas ad eos litteras, quibus etiamtùm hos accersat, sicuti perpetuorum Galliæ hostium operâ pax, & quies rei publicæ parari possit, satiùsque sit in patriæ visceribus hostium arma, quam Mazarinum*

habere,

habere, qui hos tam acriter usquè oppugnaverit. Sed quando Senatui, Populoque persuasum sit, hunc esse omnium malorum causam, nihil se ab eo quod sit pollicitus, discedere, neque hujus discessum differre in id tempus velle, quo cuncta quæ priori suo responso contineantur, confecta sint: cupere modò ut horum conficiundorum priùs ratio ineatur, atque eâ gratiâ ad se viri Principes mittant, qui hujus rei facultatem habeant: intereà ipsi Præsides, atque alii ab Senatu missi maneant in Aulâ, opperientes quid viris Principibus sententiæ futurum sit.

1652.

Venit post paulò Servianus ad Præsides, atque alios ex Senatu nuntiatum Regis verbis perindè huic fore, si viri Principes quod ad se attineat, id per illos agi vellent, ac si alios eâ gratiâ mitterent. Sed Nesmondus, Longolius, atque alii cum Rex ad Esiæ-pontem ab Dionysii-fano iturus esset, ad Molæum Procancellarium adiêre, ut hujus operâ ne eódem proficiscerentur, ab Rege impetrarent: huic primò satis placuit eos apud Dionysii-fanum manere, opperientes mandata virorum Principum, ac Senatûs, de quibus Regem facerent certiorem: dein mutatâ repentè sententiâ ad Esiæ-pontem uti venirent Rex per litteras jussit: sed hi rescripsêre supplicantes ut ejus voluntate sibi ad Urbem redire liceret, atque eò singulis sui obire munia Magistratûs, cum cujus rei gratiâ ab Senatu missi fuerant, de eâ sibi reddenda ratio huic Ordini esset, decretum enim acceperant, quo ad Urbem continuò redire jubebantur.

Jam anteà Senatus tantæ quam apud Dionysii-fanum agitabant moræ tædio hos ad Urbem redire debere censuerat. Quamobrem Condæus cum equitibus quadringentis eò versùm contenderat, ut hos tutò ad Urbem reduceret. Sed ipsis nihil tanto præsidio opus erat, quibus nulla vis fiebat, aut parabatur, sed qui expectabant, ut ad litteras quibus sibi ad Urbem redeundum esse Aulæ significaverant, rescriberetur, atque id ipsis Regis voluntate facere liceret. Postridiè tamen accepto de suo reditu Senatus decreto ad Urbem sunt profecti: reduxêre Gasto ipse, Condæus, ac Belfortius cum duobus armatorum millibus, ut illis quidpiam ab regiis metuendum fuisse, imperitæ multitudini ostentarent.

Quâ die Legationem erant renuntiaturi, præter Viros Principes vocati in Senatum sunt Petrus Seguierus Cancellarius, Pares Franciæ, Urbis Archiepiscopus, atque alii quibus in hoc Ordine sententiæ dicendæ jus est. Cancellarius non adfuit, causatus se nulla Magistratûs sui munia post suum ab Aulâ discessum obiisse. Sed Rex gravibus de causis, ac magnoperè ad rem publicam pertinentibus Senatûs Legatos ad Esiæ-pontem venire jusserat, quod & ipsi cum cæterâ Legatione renuntiavêre Senatui: at hæc gravia, atque ad rem publicam pertinentia quando scripto nihil de his demonstrabant, neque quidquam Rex ad Senatum scripserat, commenta, & artes Mazarini esse plerique dixêre, atque adeò rectè, atque ordine fecisse Legatos, ubi ad Urbem redierant, ac Senatui paruerant.

Rex autem hos in Aulâ adesse volebat, ubi in hujus Consilio decerneretur, uti Quæstio de nupero tumultu, seditione, ac cædibus, de

1652. Ædium Urbis publicarum oppugnatione, atque harum incendio tentato diligenter haberetur, ita ut palàm fieret, quinam tantorum, ac tam atrocium facinorum autores, participes, conscii, atque huic culpæ affines essent, ut in eos lege ageretur: Brussellum contra jus, fasque Mercatorum Præfectum creatum, cujus si quæ munia posthàc obiret, capitis reus foret: quidquid ab Calend. Sextilibus in Senatu, aut in Urbis Ædibus decretum, factumve esset, id pro non decreto, factove haberetur, sicuti quæ posthàc decernerentur, fierentve, usquedùm Magistratus qui tumultûs, seditionis, ac cædium causâ abierant, in Senatum, Præfectus Urbi, ac Mercatorum Præfectus in Ædes Urbis publicas redirent: postremò ut ne pecunia quæ solvendis urbanis usuris curari solet, in potestate rebellium esset, qui hac in rem publicam abutantur, atque in belli civilis sumptus, quod Hispanorum maximè, atque aliorum peregrinorum militum operâ gerant, hæc eò adveheretur, quò Rex agitaret, ut illîc ab ipsis qui hanc administrare solent, rectè creditoribus solveretur, Urbani Magistratus eódem venirent post triduum, ex quo id Decretum promulgatum foret. Hoc decreto Mazarinus, ac cæteri Administri occurri posse sunt arbitrati virorum Principum, atque factiosorum in Senatu consiliis de Prorege, aut Regis Legato in omni Regno creando. Nihilo seciùs tamen ea res in Senatu acta denique est, consultatumque de summâ Potestate, penes quem tantisper foret, donec Mazarinus finibus pelleretur. *Iniquum enim penes hospitem, atque advenam, qui hostis ab Senatu judicatus sit, hanc esse diutiùs: exuendam tandem aliquando diutinam quam passi simus ab Administris servitutem, quâ non modò Senatûs, Populique, sed & ipsorum Regum libertatem oppresserint, prò lubidine leges imperando, sicuti nihil ad illos pertineant.* Tantum eâ tempestate in Mazarinum odium fuit, ac tantùm aliis quàm Regibus parendi sicuti per novissimorum tempora factum fuerat, præ nimiâ quemadmodum Senatui videbatur, Administrorum audaciâ tædium, ut huic mori finem facere hic Ordo vehementer vellet.

Eâ gratiâ rem planè insolitam aggressus est, neque tamen in tanto prudentissimorum hominum numero inventus est quisquam, qui hanc sibi disturbandam existimaverit. Quidam Gastonem Regentem creandum censebant, quo nomine penes quem Regni Procuratio quandoque est, eum appellare solemus: alii hujus Imperii nomen ulli tribui posse negabant, nisi per Regis aut pueritiam, aut captivitatem, aut insaniam, quæ in Ludovico nulla erant: postremò eò res rediit, uti Gastonem sicuti antehàc per Regis pueritiam huic in omni Regno Legatus fuerat, ita & porrò esse æquum censerent, donec Mazarinus finibus egrederetur, nam statum in quo Rex erat constitutus, pueritiâ, aut quâvis capitis diminutione deteriorem esse aiebant, cùm qui cæteris imperitare deberet, is parere homini omnium perniciosissimo cogeretur.

Igitur Senatus decernit Regem haud liberum videri, sed ab Mazarino teneri sicuti captivum: Gastonem rogandum uti Regis, suâque ipse autoritate huic liberando utatur: prætereà uti sibi cuncti sicuti par sit,

dicto audientes sint: id omnibus quibus rectè fieri posse judicaverit, modis efficiat, detque operam uti quæ mala ex pessimis Mazarini consiliis rei publicæ impendeant, ab iis hanc sartam, tectamque præstet: eo Legati nomen, atque Imperium sicut antehàc habeat, teneatque, id in omni Regno, finibusque exerceat, huic cuncti obedientes sint, usquedùm iis ejectus Mazarinus fuerit, quemadmodum Rex pridem edixerit, Senatusque decreverit: rogandum præterea Condæum uti secundùm Gastonem exercitus ductare velit: iterùm Regi per litteras supplicandum uti Mazarinum abigat: invitandas denique cæteras in provinciis Curias ut eadem decernant. Dein sedulò data opera ut ex venditione Mazarini Bibliothecæ, signorum, statuarum, ac reliquæ supellectilis ea summa corraderetur, ad quam proscriptus antehàc fuerat. Sed ego de his quæ temporum vitio contracta sunt, parcam dicere quid mihi sententiæ sit, de quibus posteritas ab omni studio, atque odio vacua æquiùs judicabit.

1652.

At Gasto post paulò dixit in Senatu rogatum se ab hoc Ordine uti Legati nomen, atque imperium in toto Regno, finibusque caperet, exerceretque: quod quidem Regis, ac rei publicæ causâ, & quando id sibi Senatus autor fuerit, lubens fecerit: sed in hac gerendâ sibi ab hoc Ordine Consilium institui velle, ex cujus sententiâ omnia fiant. Super his Hieronymus Bignonus Actor regius pro Cognitore qui aberat regio, & cujus vices tum gerebat alius, Substitutum vocant, *Rectè, atque ordine Gastonem Legati nomen, atque imperium Regis, & rei publicæ causa in omni Regno, finibusque sibi ea tempestate porro sumere* ait, *qui Regi patruus sit. Nam viros è regia Gente Principes Magistratus nasci, non creari, quibus absque Diplomate regio, aut jurejurando ullo dicendæ in Senatu sententiæ jus sit. Id satis scivisse Henricum magnum, priusquam ad Regnum pervenisset: nam per Henrici III. Regis tempora cum Gallia bello civili arderet, quibusdam hortantibus uti rem publicam capessere vellet, respondisse sibi quidem isthuc facere jus esse, qui primus in Regno Magistratus esset. Id in Gastone Senatum quæ ejus prudentia sit, atque omnium rerum scientia, agnovisse, cui non Legati imperium detulerit, sed rogaverit, ut id exerceret, jure suo videlicet, atque adeo de hujusce rei modò necessitate judicaverit. Hanc certè omnes non cognoscere solum, sed & sentire, cum rem publicam omnem occupaverit Mazarinus hospes, atque advena, & in hac regium plane imperium usurpaverit. Legationis nomen, & imperium in Gastone novum non esse, quod per Regis pueritiam habuerit. Quam cum in eo Mazarinus continuare per summam audaciam hujus potentiam porro sicut antehàc exercendo ostentare velit, ita & Legationis nomen, atque imperium Gastoni continuatum videri. Cæterùm de Consilio quod sibi institui ab Senatu postulet, id ab hoc Ordine deligi haud necessarium videri, sed magis in Gastonis arbitrio positum, quem probitatis, ac peritiæ in omni re publica rationem habiturum nemo dubitet, in his quos ad id Consilium lecturus sit, daturumque operam, ut in eo quod ad Regis Majestatem, ac potentiam attineat, id inviolatum, ac sacrosanctum sit.* Hac oratione Bignonus quid de hoc omni Legationis quæ Gastoni tribuebatur, negotio sentiret, satis ostendebat: nam id clarè dicere

1652. illorum temporum iniquitas prohibebat, neque quisquam omnium est, quem non pigeat nihil profutura proloqui, atque æqua dicendo nihil nisi omnium odium quærere. Bignono magna integritas, atque doctrina, juris divini, humanique peritia, ac præterea maxima eloquentia est, postremò ad hæc ingenii multa bona summa in Deum pietas sicuti cumulus accessit.

Postquàm Actor regius, atque Cognitoris regii Vicarius de more excesserant templo, variæ dicuntur de instituendo Gastoni Consilio sententiæ, ac postremò decretum ut in hujus arbitrio esset deligere quos vellet, atque monere Seguierum Cancellarium, ut ipse huic Consilio pro eo quod gereret Magistratu adesse vellet. Senatu dimisso ipse Gasto, atque Condæus comitantibus qui adfuerant Franciæ Paribus, ad Seguierum adière, atque hunc de Senatûs Decreto fecêre certiorem, rogantes uti suum in eo quod instituendum erat Consilio Magistratum gerere vellet. Is se ad Gastonem post meridiem iturum dixit, cui tum ex sententiâ respondit. Hunc eò adductum dixêre, uti daret operam, ne quæ illîc consultarentur, ea Regi, ac rei publicæ damno essent, cúmque de altero regio Signo fabricando, atque huic tradendo ageretur, id faciundum negasse, atque alia quæ Regi nocitura viderentur, summâ prudentiâ, atque solertiâ disturbasse: tantum in hoc viro suprà ulciscendæ quam ab Aulâ acceperat injuriæ lubidinem recti studium fuit. Præter Condæum, Seguierum Cancellarium, Chavignium Administrum regni, Belfortium, ac Nemorosium viros Principes, Rohanum, Brissacum, Rupifocaldum, ac Suillium Duces, ac Pares Franciæ, fuêre in hoc Consilio ex Senatu Præsides duo *a* Nesmondus, ac Longolius Maisonius, ex Rationum Curiâ duo *b* Albericus, & Larchierus, item duo ex Curiâ Vectigalium *c* Dorieuxius, & Niger. Huic magnam Consilii regii speciem dabant Gasto, atque Condæus è regiâ gente, ac maximè Seguierus Cancellarius omnibus Consiliis regiis, Senatui, atque omnibus regni Curiis more majorum præesse solitus, ac postremò Chavignius Administer regni.

a De Nesmond. De Maisons-Longueil, Presidens au Mortier.
b Aubry. Larcher, Presidens des Comptes.
c Dorieux. Le Noir, Presidens de la Cour des Aydes.

Sed inter Belfortium, & Nemorosium uter in hoc Consilio alterum anteiret, controversia fuit, quæ eo gravior evasit, quod ambo aliis de causis simultates dudum exercebant: has fama erat mulierem quam prius Nemorosius, ac tum Belfortius amabat, fovere, atque alere, ob amorem aliò ab illo translatum huic infensissimam, neque enim mulieri quidquam intolerabilius est. Quæcumque tandem hujus inter ambos odii causa fuit, id ad alterius cædem denique evasit: hanc patravit Belfortius ab Nemorosio ut inter se decertarent, tantoperè fatigatus, ut id satis honestè se rejicere posse non existimaverit. Tanta enim Nobilitatem Gallicam obcæcatio tenet, ut in mutuam perniciem ruere præclarum ducat, modò ut id æquatis inter decertantes numero, armis, atque aliis omnibus fiat. Ita rei omnium pessimæ, atque miserabilissimæ leges sibi constituêre, quas pro normâ virtutis, & honoris habeant. Præter ferrum, aut gladium, quo uno in his certaminibus sæpiùs uti

solent, sclopeto breviori se, atque Belfortium usuros Nemorosius cum eo convenerat, quia nondum ab vulneribus quæ apud Antonii suburbium acceperat, planè sanatus haud satis virium habere se ad pugnam quæ gladio fieret, diffidebat.

1652.

Sed ea res huic fraudi fuit, nam qui breviori sclopeto peritiùs Belfortio utatur, nemo omnium est, prætereà nihil festinans quod plerisque sæpè usui fuit, Nemorosium priùs glandem sclopeto mittere sivit, cujus ab irato ut ferè fit, temerè emissæ nulla offensio fuit, ipse firmiori quàm in re tam miserâ opus esset, animo, manuque in Nemorosium directo sclopeto hominem quâ vita effugeret, attigit. Quatuor simul utrimque nobiles pro alienâ amborum lite decertabant, quâ finitâ per Nemorosii cædem, hos sicuti res monebat, desinere Belfortius jussit, coëgitque : plerique jam vulnerati fuerant, duo vero adeò graviter, uti post paulò interierint. Ita quod esse debuit inter ambos amicitiæ vinculum Belfortii soror, quæ & uxor Nemorosii erat, id minùs ad alendam illam, quàm ad dissolvendam alienarum mulierum consuetudo valuit, quæ non singulis hominibus modò, sed & quandoque rei ipsi publicæ perniciem attulit. In Nemorosio virtus, an forma præstaret, vix diceres : illius Regi militans præclara sæpiùs exempla ediderat, quam ab Sabaudicâ gente habere visus, nam hujus gentis Principibus viris planè virtus generi similis est, forma amorem mulierum conciliaverat, qui huic denique exitio fuit.

Alia eâ tempestate controversia fuit inter Ellebovii filium natu minorem Franciscum *a* Rieuxium Comitem, & Carolum Henricum *b* Tremolium Tarenti Principem Tremolii Ducis filium majorem natu, uter alterum anteiret. Ille Lotharingicâ Gente ortus est, quem adeò virum Principem esse nemo dubitare potest : Tremolii verò cuipiam majorum suorum maternum genus ab Neapolitanis Regibus fuisse aiunt, atque adeò sibi rationes expeditas esse quibus Neapolitanum regnum obtinere debeant, quod Hispaniæ Reges contra jus, fasque usurpaverint, eo majores natu filios Tremoliorum, sicuti quondam Neapolitanorum Regum, Tarenti Principes dudum appellatos, quamobrem Tarenti Princeps Tremolius sibi jus esse Rieuxium præeundi contendebat : sed hujuscemodi lites apud nos immortales esse solent, cum dirimi sine alterutrius offensione nequeant. Condæus cui cum Tremoliis ex aviâ affinitas intercedit, dabat operam uti neutri hæc controversia fraudi esset : sed Rieuxius hunc æquiorem quàm par esset Tremolio ratus, ubi id graviùs apud Condæum in Gastonis ædibus expostulat, excidêre juveni verba acerbiora, quàm quæ tali loco viro dici deberent, quibus exasperatus Condæus haud abstinuit manum, Rieuxius verò stringebat ocyùs gladium, ferro ulturus injuriam, nisi qui propiùs ambos aderant, vaginâ planè educere prohibuissent. At Gastoni hæc nimia adversùm virum è regiâ gente Principem Rieuxii audacia visa, quam hoc in Bastiliam conjecto corrigendam existimavit.

a Le Comte de Rieux.
b Le Prince de Tarente de la Trimoüille.

1652. Sed quæ de Legatione Gastoni continuatâ, atque de Consilio instituto diximus, ea si ante labefactatam partium fortunam, atque abalienatos multorum animos in Senatu, atque in Urbe, per nuperos in Curiæ, deinde in Ædium Urbis vestibulo tumultus, & cædes facta fuissent, profectò magnam factiosorum rebus famam additura fuisse videntur; sed his corruptis ad restituendas nihil profuêre. Ad hoc Condæus per amicos, & clientes in Urbis Consilio impetravit, uti sibi aliquanta pecunia curaretur, hæc ratione ostiorum prout singulis ædibus rhedæ capacia, aut incapacia essent, super illarum dominis imposita est, quæ ubi exigebatur, ea verò magnam homini conflavit invidiam, ita ut in maledicta populus prorumperet, dictitans hanc non rei publicæ restituendæ, sed explendæ ambitioni ab Condæo quæri, cujus modò causâ fortunis, ac sanguine civium abutatur. Quod exactum est haud multum fuit, neque id magni pendebat Condæus, sed Mazarino ostentare maximè consilium erat, se ex voluntate Senatu, Populoque porrò usurum, quo quidem ad pacem in leges suas conficiundam nihil magis profuturum credebat, de hac enim tunc cum maximè agebat cum Mazarino per Gualcurium, annitente uti fieret Buillonio, qui ubi cum Mazarino redierat in gratiam, ea ut & inter hunc, & Condæum conciliaretur, magnoperè studebat. Sed quas Condæus porrò ferebat conditiones, de Consilio Regi instituendo, de tradendâ Contio Provinciâ, de ornando Marsino, atque aliis clientibus suis, eæ verò duræ Mazarino videbantur : hujus tamen pacis spes Condæum impulit, ut ne festinare sineret eos, qui Mazarini necis mercedem paratam volebant, quæ ex boum Urbem ingredientium tributo colligi debebat, quod & alii disturbavêre.

Rex ad Esiæ-pontem moverat, sicuti diximus, uti propior Hispanos hostes esset, quod ad horum excursiones cohibendas pertinebat. Eo facultas Condæo fuit copias suas ab Victoris suburbio, ad Carentonium, & Clodoaldi-fanum suprà, atque infrà Urbem ad Sequanam, Matronamque flumina deducere, uti longiusculè ab Urbe, ac faciliùs agitarent. Apud & circùm Esiæ-pontem stativa regii exercitûs cùm in oppido, tùm in locis vicinis per calores immodicos, ut anni tempus erat Quintili, atque Sextili mensibus, præterea odore tetro, ut ferè fit ex mortuorum jumentorum cadaveribus, aërem statim insalubrem reddidêre : ex quo morbi graves primùm in vulgus militum, atque Aulæ, ac postremò in primores ipsos grassari cœpêre.

His correptus Buillonius mortem obiit, vir Princeps ingenio perindè, atque animo, ac militari scientiâ clarus: sed quamdiù Sedanum obtinuit oppidum magnum, atque valens, cum summo jure, judicioque, tamdiù factionibus studuit, quarum qui principes apud nos fuêre, eò receptaculum asperis in rebus suis, aut nondum satis ad bellum gerendum paratis habuêre : ubi autem illud ereptum, de recuperando perpetua consilia iniit, eâ gratiâ porrò similibus factionibus implicatus, in quibus propè omni exactâ vitâ, hanc denique ubi cum Rege redie-

rat in gratiam, finiit. Jamdiù Sectam quam pater fuerat professus, ipse ejuraverat: ita in divinis primùm, ac posteà in humanis feliciter resipuit. In Urbe Valesius puer filius Gastonis unicus biennio ante natus obiit, magno cum hujus, atque Margaritæ Lotharingæ matris dolore, cujus se participes esse Rex, atque Regina mater utrique missis qui hoc officio verbis suis fungerentur significavêre, manente inter arma civilia mutuâ inter propinquos caritate: eodem est officio functus Senatus, & reliquæ in Urbe Curiæ. 1652.

In Aquitaniâ Harcurius porrò rem publicam haud impigrè gerebat: sed sub æstivorum finem ad Villam-novam Aginnensium, seu Nitiobrigum movit, ac circùm hanc posuit castra. Id oppidum ad Lotum amnem est, infrà Duëonam Cadurcorum, quod oppugnare Harcurio consilium fuit, atque id acriter est aggressus. Sed ad opus maturandum multa defuêre, pecuniæ ad necessarios sumptus inopiâ, prætereà appetente hyeme fœdæ tempestates oppugnantibus intervenêre, quibus immensûm crescente Loto, fossæ quæ ad oppidum ducebantur, aquâ sæpiùs oppletæ sunt. Neque eo primûm deterritus ab oppugnatione Harcurius est, omnia incommoda subeunte alacriter milite, ut Imperatori morem gereret: postremò tamen discedendum ab castris, atque incœptum omittendum fuit. Huic antehàc perpetua, atque integra fides adversùm Regem, atque rem publicam fuerat, quam nemo majori animo, majori virtute, atque fortunâ usque gesserat: sed vitio humani ingenii evenit, atque alienâ magis quàm hujus culpâ, uti sub anni finem in fraudem inciderit.

Renatam *a* Dubecam anno proximo Brisiacum profectam, atque unà Sironem, & Furnellum diximus, quæ per hyemem eò commorata est, nihil festinans, ut ne rem quam cum Carlevosio agendam habebat, nimiâ properantiâ corrumperet. Intereà quam secum adduxerat Sironis rogatu mulierem viduam, ea pulchrè ad Carlevosiii perniciem instructa nihil omnium quæ ad amorem conciliandum pertinent, omittebat, omnis industriæ, atque nequitiæ muliebris prudentissima, neque id frustrà fuit. Nam hanc *b* Carlevosius amare cœpit perditè, ita ut nihil gravius huic accidere posse videretur, quàm si Dubeca discedendi consilium caperet. Hæc itaque negotium cujus gratiâ venerat, per otium agitabat, sicuti nihil urgeret, & quas tempus, & dies opportunitates adferrent, opperiens.

a La Mareschale de Guebrian, Renée du Bec.

b Charlevois.

Intereà hominem quandóque docebat, *Quod Rex, atque Regina vellent, juberentque, id faciundum fore denique. Isthuc modò agi, utrùm id honoris sui causâ facere velit, atque adeò sibi tradere Brisiacum, quod in maximâ gratiâ habitura sit, an tempus prolatando hujus rei spem adimere sibi, atque alteri dare, quod certè haud satis dignum Guebriani viri in hunc meritis esse videatur. Quas conditiones ipsi tulerit, eas ubi ipse voluerit præstituram: pervelle certè se, uti quid amplius quo hujus animus planè expleretur, fieri posset.* Carlevosius sese paratum respondit *huic obsequi omnia, sed Regis litteras ad se scriptas hujuscemodi non esse, ut his unis fretus possit Dubecæ Brisiacum rectè tradere. Diplo-*

1652. *mate opus esse, quo Præfecta oppido ab Rege constituatur: id non se modò censere, sed & amicos omnes, quos ea de re in consilium adhibuerit, atque id eo magis necessarium judicare, quod fœminam oppido, ac militibus qui in eo præsidium agitent, præfici, res nova, neque usquè facta sit.* Id responsum quod ad se magis, quàm ad rem pertinebat, & quo se deludi, atque contemni sentiebat, suprà quàm dici potest mulierem offendit, atque impulit, uti negotium properè confici vellet.

Carlevosius ad Mazarinum miserat Centuriones duos, quibus fidebat maximè, uti stipendii quod multorum mensium militibus apud Brisiacum debebatur, postulandi specie, quid de se, atque de oppido quod retinebat consilii haberet, explorarent, & hunc si quà fieri posset, adducerent, ut id suæ fidei commissum vellet. Sed Dubeca & Carlevosium, & ejus legatos Mazarino suspectissimos reddiderat, ac denique hos in Galliâ, illum apud Brisiacum comprehendendos esse persuaserat. Id fieri utrobique Mazarinus jubet, sed apud Brisiacum res difficilis videbatur. Eò Valterum qui Germanis militibus Tribunus erat, Dubeca ad suas perduxerat partes, prætereà *a* Moiruxium qui Harcurii negotia in Alsatiâ, quam obtinet provinciâ, curabat; de Protribuno Carlevosii cohortis *b* Builliaco, ac de centurionibus, ac militibus nulla spes fuit, nam plerique in hac inveteraverant, non sicuti commilitones, sed sicuti filii ab ipso habiti, quorum adeò ingens erat in eum caritas, ac sicuti in parentem pietas.

a Moiroux.

b Boüillac.

Sed hic amori indulgere pergebat, neque ab *c* Campanio Susâ Comite qui Belfortium oppidum, prædiumque in Alsatiâ obtinet, admonitus id sibi fraudi fore, desiit, aut cavit sibi quidquam. Dubeca quandoque rhedâ vecta exibat oppido, ac longiusculè procedebat, uti regionis amœnitate, atque salubritate frueretur: comitabantur scilicet Carlevosius, vidua mulier, atque alii. Ubi patrandæ quam animo agitabat rei tempus denique constituit, de more se foras ituram edixit, dein ubi apparata aderat rheda, quidpiam sibi intervenisse negotii simulavit, neque eo seciùs qui hanc comitari solebant, eos, easque foras exire jussit, quod est ex hujus sententiâ factum. Sed postquam tribus ab oppido passuum millibus progressi fuerant, ibi in Sironem, & equites comprehendendo, deducendoque Carlevosio paratos incidunt: hi arreptis armis minitabundi hunc extractum rhedâ equum qui apparatus erat, conscendere jubent, dein Siron Philippiburgum hominem abduxit. Dubeca pridie operam dederat, uti plerique centuriones è Carlevosii cohorte circumquáque, atque ipse Builliacus Protribunus alius aliâ de causâ dimitterentur, ita ut unus modo in oppido esset centurio, juvenis is quidem, sed qui tamen in eo tam difficili, atque aspero negotio nihil temerè ab militibus passus est agi. Nam ubi nuntiatum est Carlevosium comprehensum, abductumque, continuò ab omni cohorte arma sumi jubet, stationibusque ad portas firmatis, qui frequentes fuêre in plateâ milites, eos ad Dubecæ ædes deducit, ac circumquáque custodias collocat: tantus erat omnium in eam furor, uti vix attineri potuerint, quin facinus

c De Champagne, Comte de la Suze.

1652.

cinus admitterent in muliere miserabile: sed maximè viduam cujus amore Carlevosius in fraudem inciderat, ad cædem deposcebant, quod est ab centurione prohibitum. Intereà alii qui circumquáque dimissi fuerant, centuriones rediêre, atque ipse Builliacus Protribunus, ex quorum omnium sententiâ Dubeca postridiè ejecta oppido est, quæ primùm Neoburgum, dein Basilæam concessit.

Sed hæc eò non despondit animum, ac tam magnificè, atque elato animo de facto suo ubique scripsit, uti non uxorem Guebriani, sed hunc ipsum redivivum cum imperio, atque exercitu esse diceres: equites quos Septemvir Brandeburgicus nuper dimiserat, se mercede conducturam aiebat, sicuti posteà fecit, Fertæum Sannectarium qui propinquam cum exercitu obtinet Lotharingiam, aut venturum sibi subsidio, aut partem copiarum missurum, Faugium qui Lotharingis equitibus in Alsatiâ præerat, item sibi militaturum prædicabat. Isthæc Helvetii vicini credidêre, atque ad eam legavêre postulantes uti nec Lotharingos, nec Brandeburgicos equites aut in suos, aut in Episcopi Basileensis fines excurrere sineret. Id illa sibi amplum, atque præclarum rebatur, sed simul intelligebat quantùm apud Brisiacum offendisset, nam illîc pejore loco res esse nequibat: oppidum validissimum nuper Austriacis ademptum quibus hujus recipiundi summum erat studium, planè erat in potestate Builliaci Protribuni Carlevosii cohortis, atque ejusdem centurionum, ac militum, neque quidquam hos prohibere poterat, quo minùs id cui luberet, venum darent, quàm in Tribunum fides, caritas, pietasque, nactos videlicet spem hujus recuperandi si Brisiacum retinerent.

Igitur animus quidem Dubecæ superabat, sed argentum, atque consilium deesse sentiebat, quorum alterum aut nullum, aut parcè de more ab Aulâ præbitum, alterum ab Sirone scilicet datum fœdè evenerat, utrumque adeò quærere aliò decrevit, apud Labardæum videlicet Regis ad Helvetios Legatum, qui haud procul Solodori agitabat. Hunc crebris ad colloquium litteris elicere tentavit, sed is se in rei perditæ societatem cum Dubecâ haud sapienter venturum existimavit, de quâ ubi integra erat, nihil ab eâ fuerat consultus. Diem, illa locumque colloquio constituerat, seque eò Sironem adducturum adscripserat, addideratque tantam esse homini in his quæ sentiret pertinaciam, ut in alterius sententiam adduci nequaquam posset. Labardæus colloquium fugiens rescripsit, frustrà igitur id habitum iri, cum nihilo minùs, ut aliquid rectius Dubeca, atque ipse sentirent, tamen eo quod Sironi videretur, standum foret. Hic Siron homo vanus, levisque est, ex eorum grege, qui se ad Mazarinum applicavêre, & qui per hujus clientelam clarescere, ac ditari student.

Intereà *a* Moiruxius negotiorum Harcurii curator, de quo suprà memoravimus, seu Sironi, atque Dubecæ autor fuerat Carlevosii Philippiburgum deducendi, seu id sponte suâ fecerant, è re natâ præclaram orditur fabricam. Philippiburgo Harcurius Præfectus est, cujus vice

a Moiroux.

1652. oppido præerat *a* Cernius Comes: eò Moiruxius subitò proficiscitur, atque unà cum Cernio Carlevosio suadet, uti si se salvum, atque honestum porrò velit, Harcurio dedat in clientelam, & fidem, huic Brisiacum tradat, aut potius tam generoso, ac grato homini tradendo retineat: nihil ipsi ab Rege, aut ab Mazarino sperandum, delusâ priùs ab ipsomet, dein pulsâ ab ipsius militibus Dubecâ. In hæc datâ fide, atque acceptâ, nam quò aliter hinc evaderet nihil Carlevosio veniebat in mentem, atque composito inter se uti res ex sententiâ eveniret, dolo, Cernius Brisiacum petit, fingitque eò se venire, uti tumultum ex abducto Carlevosio sedet.

a Le Comte de Cerny.

Builliacum Protribunum hujus cohortis, ac centuriones, militesque benignè appellat: hi nihil primò acerbius dicere, aut facere, dein repentè tumultuari, crudeliter minari Cernio, atque retinere hominem, donec Carlevosius reducatur. Inter hæc Dubeca cùm secum ipsa reputasset, quàm novum, atque insolitum videretur si fœmina oppido, atque militibus præesset, *b* Moretum Comitem fratris filium accersit, qui cum Diplomate regio advênit quo ipse Præfectus Brisiaco creabatur. Igitur priùs aditâ apud Basilæam amitâ Philippiburgum venit: sed huic neque oppidi ingrediundi, neque Carlevosii appellandi copia fuit, neque alio pacto ubi Brisiacum venit, cum eo actum est. Sed ubi apud Philippiburgum *c* Arsono Marchioni Cernii filio nuntiatum est, quàm acerbè apud Brisiacum Builliacus, ac centuriones, militesque Carlevosii cohortis cum patre agerent, simulans se metu adductum, ut ne quid gravius in eum consulerent, eò Carlevosium reduci jubet, quò & Cernius mansit. Operæpretium erat Dubecæ Brisiaci præsidium, & commeatu, & pabulatione, & lignatione prohibere, atque impedire, ut ne collationes fieri solitas exigere possent, quod quidem Faugius cum equitibus suis seu amicus, seu hostis, seu neutrum esset, magnâ ex parte faciebat, collationes ipse ab Alsatiæ incolis corradens, prætereà Brandeburgici de quibus memoravimus, equites eodem officio naviter fungebantur.

b Le Comte de Moret. Du Bec.

c Le Marquis d'Arson.

Helvetii viri graves, prudentesque, neque soliti tantas in propinquo sentire turbas, ubi vident Gallos, Germanos, Lotharingos in finibus suis armatos haud satis dijudicare quid eorum, quid regiæ ditionis esset, & quandóque popularibus suis, ac maximè Basileensibus inferre damna, Conventum apud Balnea indicunt, ab singulis Civitatibus, ac Pagis quidpiam militum in præsentiâ scribendum decernunt, qui Basileensibus, & Episcopo Basileensi præsidio sint, cæterùm ad duodecim millia hominum parata esse jussêre, qui ubi res publica postularet, subitò in unum cogi possent. Addidêre sibi muniunda esse loca omnia, quæ tuendis finibus suis idonea viderentur, quod ita perscriptum fuit, ut & in alieno solo, perindè ac in suo id sibi faciundum esse statuerent: dein Decretum cum Labardæo Regis Legato communicavêre. Is duo in eo reprehendit, primùm quod Protestantes juxtà, atque Catholici auxilium Basileensi Episcopo decernerent, cui cum Catholicis modò fœ-

dus intercederet, præterea quod & in alieno solo loca munire sibi licere arbitrarentur: sed hæc leniter & reprehendit, & questus est Labardæus, probè sciens quæ sine aliquo sumptu fieri nequeant, ea ab Helvetiis facilè omitti, sicuti de hoc Decreto accidit.

1652.

Inter hæc Dubeca Basilæâ discessit denique, atque in Galliam rediit, pro uno duos qui Brisiacum obtinerent Cernium, & Carlevosium, atque plenam armis relinquens Alsatiam. Sed eò venit post paulò Margarita *a* Cambultia Poncastella Harcurii uxor, quam ad Brisiacum præmiserat: hæc antiquâ & virtute, & nobilitate fœmina est, tanto, ac tam forti viro dignissima, quæ tamen Moiruxii consilio usa aliena attingere nihil pensi habuit. Scripsit enim ad Labardæum, orans uti sibi adjumento esse vellet, quo Girollus Basilæâ pelleretur. Hæc Urbs Helvetiorum est, apud quos cùm Labardæus Regis Legatus esset; hujus erat quidquid eò ad Regem pertinebat curare, neque fas erat cuiquam id sibi sumere, ac multò minùs mulieri, quæ viri noxæ implicata erat.

a Du Camboult, de Pont-Chasteau, Comtesse d'Harcour.

Cæterùm Girollus apud Brisiacum, atque in Alsatiâ Quæstor fuerat, qui posteà Condæo sese dederat in clientelam, & fidem, atque huic apud Helvetios ut ne cuncta Regi ex sententiâ procederent, operam daturus videbatur. Sed cùm hæc Condæo nihil usque profecisset, nihil item festinabat Labardæus illum abigere, quem magis in viam reducere conabatur, quia propinquus erat homini, quem sibi colendum, atque observandum semper existimavit. Igitur Cambultia ad Basileenses de Girollo abigendo scripsit, quibus tametsi videbatur insolitum fœminam rem publicam tractare, ac maximè quæ Regis injussu Brisiacum venisset, benignè tamen huic rescripsêre, Urbem suam patere omnibus, neque se satis scire Girollum quidquam adversùm Regem moliri. Postremò ubi Girollus se Condæi negotiorum curatorem esse Helvetiis per litteras significavit, ibi verò Labardæus ad Basileenses scripsit seriò, orans, ac Regis verbis postulans, ut hunc confestim abigere vellent, quod tum Regi, atque ejus Legato rectè postulanti sunt obsecuti.

Exeunte Decembri denique Harcurius ab Aquitaniâ Islabono fratris filio exercitu regio permisso Brisiacum venit, quod quidem fecisse tantum hominem dicere piget, pudetque: sed quidquid in eo pravi fuit, id Moiruxio rectè assignaverimus, qui totum hoc negotium suo magis, quam Patroni consilio, judicioque confecerat: si quid autem boni, quod videlicet Brisiacum in hujus potestate positum minùs opportunum hostium technis fuit, quàm cùm penes Carlevosium, dein penes Builliacum erat, id verò rectè Harcurii fidei tametsi labefactatæ tribuerimus: nam neque Austriaci, neque Hispani, neque propinquus ipsius Carolus quondam Lotharingiæ Dux quidquam quantâvis oblatâ mercede hominem movêre, uti Brisiacum his tradere vellet.

Harcurius antehàc id sibi permitti postulaverat, cui Præfectus foret, cùm aliud nullum in Alsatiâ oppidum esset, quo satis tutò, ac ne honestè quidem posset agitare, puderetque virum Principem quam

1652. obtinebāt provinciam, in eâ esse qui Brisiaco fretus sese longè potentior haberetur, eo tunc hujus habendi occasionem sibi oblatam haud dimittendam existimavit, neque hanc ingratam fore Mazarino, postquàm Dubeca & oppidum, & provinciam omnem in maximum discrimen adduxerat, quod tradito ipsi Harcurio Brisiaco proculdubio desierat: præterea magna erant Harcurii in Mazarinum merita, quo fiebat, ut huic haud molestum fore crederet, eò rem rediisse, ut ipse Brisiacum obtineret.

Eâ tempestate Carolus Ferdinandus Austrius Tirolis Princeps misit ad Regem, qui trigesies centena librarum millia ipsi curari flagitarent, ex Monasteriensis Pacis legibus, in Alsatiæ, atque Brisiaci quæ priùs possederat, æstimationem. Sed cùm Rex ob temporum iniquitatem tunc solvendo non esset, Carolum Ferdinandum oravit, ut eam rem in aliud tempus rejici ne gravaretur: intereà Philippum Hispaniæ Regem ab suo qualecumque sit, super Alsatiâ, & Brisiaco jure discessurum, quod usquè defuerit, uti Rex quam Carolus Ferdinandus flagitet summam, eam solvere teneatur: vulgo creditum est, id factum ab Carolo Ferdinando, uti si qua recipiundi Brisiaci, atque Alsatiæ inter has turbas opportunitas foret, eam jure captasse videretur.

Rebus in Galliâ tantoperè perturbatis Hispani non modò operam dedêre, uti viris Principibus esset, quo bellum porrò aut gerere, aut certè deffendere possent, sed ut & ipsi quæ diuturno adversùm nos bello perdiderant, ea dum in civile aversi omnes Regni opes in mutuam perniciem nostram consumebamus, reciperent. Eo Leopoldus ad Gravelingam Fuensaldanium Comitem, *a* Linæum Principem, atque Sfondratum Marchionem octo millia peditum, ac tria equitum ducere jussit: hi Bassignium Comitem Audomari-fano Præfectum in propinquo cum parte equitatûs præmisêre, ut omnes ad oppidum aditus obsideret: dein ipsi subsecuti quaternis castris oppidum circumsedêre. Ab mari Joannes Almara Ostendæ Præfectus, quæ & in propinquo ad mare posita est, ante Gravelingæ portum stationem navium habuit, altera statio navium ante Dunkercæ portum fuit. Dunkerca suprà, *b* Icius portus infrà Gravelingam est: alteri *c* Ludovicus Bethunius Charostus Comes, alteri Godefredus Estrada Præfecti sunt, ambo vigilantissimi.

a Le Prince de Ligne.

b Calais.

c Le Comte de Charost de Bethune.

Sed Gravelingæ oppugnatio magis ad Estradam pertinebat, probè scientem sicubi oppidum captum foret, aut deditum hosti, hunc subitò ad se venturum: quo magis id sibi pro virili prohibendum intelligebat. Jacobus Russellus Grancæus Equitum Tribunus Gravelingæ Præfectus aberat, qui ubi in Normanniâ quò agitabat, nuntiatum est hanc obsideri ab Hispanis, aliquo militum coacto numero eò proficisci decrevit: sed neque id, nec quæ apparabantur in Britanniæ, atque Normanniæ orâ, atque apud Icium portum naves usui fuêre, uti Gravelingæ succurreretur. Leopoldus ipse ubi castra vallo, fossâque munita fuêre, advenit, atque rem omni ope maturavit. Ubi huic disturbandæ Estrada videt nihil ab Aulâ satis festinari, ipse cùm haud tantùm haberet

1652.

militum, uti Dunkercam posthàc, atque tunc Gravelingam deffendere posset, Mardicum Castellum quod est inter utramque medium, in cujus præsidio trecenti pedites erant, disjiciendum sibi statuit, quo tantumdem armatorum Gravelingam mittere posset. Id modò huic obstabat consilio, quod Mardicum inter, & Dunkercam trecentorum equitum præsidium hostes habebant, ab Mardico autem ad Gravelingam mille equitum, quos in tria secundùm maris littus distribuerant loca.

Sed ipse illos trecentos equites sese facilè pulsurum confidebat, dein ubi propiùs Mardicum adveniret, ibi cuniculis sub Castellum actis id disjectum iri, cum ingenti fragore, quo equites hostium tribus in locis distributos commotum iri probabile erat, atque ad Mardicum versùs advolaturos, rei quæ ageretur pernoscendæ causâ: tum trecentos pedites ad Gravelingam ducendi opportunitatem fore. Estrada cuniculos sub Castellum agi jusserat, atque tormenta cum omni militari instrumento Dunkercam advehi. Ubi igitur cuniculis est admotus ignis, momento temporis Castellum cum horribili sonitu disjectum est, ædes incensæ, atque terribilis loci facies facta. Intereà Estrada cum idoneo peditum, equitumque numero pulsis qui Dunkercam inter, & Mardicum in statione erant equitibus circùm Mardicum advênit.

Eò ubi cæteros equites quos ab aliis præsidiis Mardicum inter, & Gravelingam dispositis rei quæ illîc agebatur visundæ, atque cognoscendæ venturos providerat pugnando distinet, trecenti pedites nostri ad Gravelingam evasêre. Hos Villierus in Prætorianorum Legione centurio, atque alii centuriones quatuor ductavêre, qui adhibitis viarum peritis amnes tres in mare decurrentes vadis transiêre, & ad pontem quà in hostium munitiones ingressus erat, turmam equitum, atque pedites centum qui in statione erant, fudêre, atque ita oppidum ingressi sunt. Ab hac expeditione Estrada ubi Dunkercam redierat, milites omnes qui Urbi præsidio erant accuratè recenset: quid instrumenti militaris, quid annonæ esset, cognoscit: frumentum omne in publica horrea conferri jubet: tria hominum, fœminarumve millia, quæ in oppido nulli usui essent, abigit: circumquâque dum licet excurrit, atque commeatum Dunkercam advehit: quos Hispani in castra sua advehebant nonnullos intercipit: prorsùs omnia fecit sedulò, quo Urbem adversùm imminentem ab hostibus vim muniret.

In Aulâ omnem dabat Mazarinus operam, uti Gravelingæ quid auxilii præberetur: Hocquincurius ab operæpretio apud Stamparum suburbium facto cum quingentis equitibus in regni fines dimissus fuerat, qui Mondejoco Atrebatibus Præfecto, ac duobus millibus peditum fretus, prætereà omnibus quos cogere posset in his regionibus, conaretur quidpiam subsidii Gravelingam introducere, intereà dum apparantur ubique naves, quæ ampliora deveherent auxilia. Sed pecuniæ inopiâ nihil satis festinabatur, quo factum est, uti *a* Valibertus Gravelingæ Proprætectus omnia sibi, atque præsidio honesta pactus oppidum denique hostibus dediderit: octingenti sani, ægrive oppido discessêre, cum

a Valibert.

1652. tormentis tribus, atque Icium portum in propinquo deducti sunt: duo millia hostium partim cæsa, partim ab morbis circùm Gravelingam absumpta sunt, ac plerique inter eos qui ordines duxerant: Sfondratus Marchio tormento ictus interiit, vir inter hostes magna virtutis opinione.

Eâ tempestate Daugnionum qui Condæi sectam sicuti antehàc memoravimus, sequebatur, apud Broagium, circúmque ea loca classem apparare fama erat, atque Hispanicam opperiri, uti conjunctæ hostilia facerent. His uti resisteretur, Vindocinus quem rei navali in Galliâ Præfectum esse diximus, in Armoricas civitates est dimissus, qui in omnibus hujus regionis portubus naves conquireret, instrueretque. Quâ in re bonâ, atque solicitâ *a* Neuchaïsii è Melitensi Militiâ, qui ipsi Legatus fuit, operâ usus est, qui viginti tres naves grandiores, incendiarias duodecim coëgit, in his milites, & nautæ affatim fuêre. Hispani autem cum Daugniono haud procul Broagio classem habuêre, grandiores videlicet naves septemdecim Hispanicas, Neapolitanas, & Dunkercicas.

a Le Chevalier de Neuchaise.

Nostri circùm Ream Insulam erant, cùm est nuntiatum hostes adesse: ibi sublatis anchoris propiores factæ inter se classes cum horribili strepitu, atque ingenti fragore tormentis pilas emittunt: nebulam Oceano incubantem ex quâ collucere ignes, atque fulmina hinc inde jactari crederes, quod ab luce primâ ad noctem duravit: tormentis modò actum, nam ut ne cominùs prælium fieret, navesque jungerentur, utrimque cautio fuit: Hispanica una incensa, una Neapolitana capta, ac post paulò depressa, Hispanica classis silentio noctis abscessit. Vindocinus quoniam pecunia alendis sociis navalibus, atque ad alios necessarios sumptus deerat, naves in Armoricarum Civitatum proximos portus dimisit, unde post paulò ad Diepam ductæ sunt, uti Dunkercam commeatûs deveherent.

Hanc post deditam sicuti diximus Gravelingam Hispani oppugnatum iêre, eò Ferdinandus Solis præmissus ab Leopoldo cum quatuor peditum, duobus equitum millibus ab Dunkercâ passuum millium intervallo castra ponit, stationes circumquâque disponit, firmatque, pontes super rivos, prætereà fossas, turres, & castella instituit, ita ut oppidum aliquo spatio circumvallatum esset: clausum erat ab statione quam diximus navium mare, neque ulla advehendorum commeatuum copia erat: quo factum est denique, uti brevî omnium rerum inopiâ qui in oppido, erant laborarent: inde morbi graves, atque ipsa orta pestilentia, quæ in diebus undecim mille ex duobus millibus milites absumpsit, cæteris ita fatigatis ob continuas excubias, vigiliasque, uti nihil propè virium in his superesse videretur.

Eo adductus Leopoldus octo peditum, tribus equitum millibus fretus non jam obsidione, sed oppugnatione apertâ oppidum adoriri decrevit: fossæ igitur ab quatuor partibus duci cœptæ, ad singulas partes mille pedites per vices excubantes, ac tormenta decem fuêre, appara-

tus etiam multis, atque integris defensoribus terribilis, nedùm septingentis in tam vasto mœnium ambitu, qui vix arma sustinere possent, victi malis ex perpetuo vigiliarum labore, nam iisdem manendum in stationibus erat, scilicet paucioribus, quàm ut id fieri per vices posset. Ita sæpiùs res propior seditionem fuit, his omnia detrectantibus, ni Præfecti exemplum, amor, atque autoritas attinuisset. At hostes confisi nihil superesse animi nostris, quo satis propugnare possent, ab tribus partibus externum fossæ oppidi latus oppugnavere: Hispani, atque Itali cì eò locum occupavêre, sed pulsi primùm, dein cùm fessis integri successissent iterùm fecère impetum, ac loco potiti sunt.

1652.

Ibi verò Estrada conspicatus hostes jam eò munientes erumpit ipse oppido, & cum eo plerique ex his qui ordines ducere soliti erant, ac præterea milites quinquaginta, qui unà omnes tanto impetu in hostem invecti sunt, uti post atrox utrimque prælium, & septem eorum qui ordines ducere soliti erant, ac viginti quinque militum cædem, vulnusque in femore ab ipso Estradâ ex glande sclopeto missâ acceptum, hostes pepulerit. Postremò fatiscentibus præter Præfectum cunctis, qui obfirmato ad retinendum oppidum animo, nihil cæterorum necem pendere videbatur, sibi consilium cepêre tres gregarii milites, & cum hoste de tradendo huic oppido egêre, quâ re Præfecto patefactâ, de his more majorum supplicium sumpsit.

Sed jamdiù militibus panis pauxillulùm dabatur, qui ab diebus quindecim hordeaceus erat, neque hordei multum restabat, quo porrò confici posset. Igitur Estrada omnibus centurionibus in consilium adhibitis, ex hujus sententiâ de deditione egit cum hoste, his videlicet legibus. Ni sex proximis diebus quid auxilii oppido adveniret, id septimo dederetur, intereà usquè induciæ essent. Centuriones duo ab Estradâ, alter ad Almontium Equitum Tribunum Icium portum, alter ad Vindocinum qui classi regiæ præerat Diepam de auxilio mitterentur. Opportunè uterque advenêre, Almontius enim annonam quæ per sex menses præsidio apud Dunkercam satis futura esset, ac mille, & quingentos milites vectoriis apud Icium portum navigiis imponi curabat, qui ab classe regiâ Dunkercam deducerentur.

Nihil dubii erat, quin eò nostri portum ingrederentur, quoniam haud difficile fuisset his stationem Hispanicarum navium quæ eò præsidium agitabat, amovere, ni Britannica classis prohibuisset. Philippi Hispaniæ Regis Legatus apud Londinum ab Cromvello, Britannisque postulaverat, *Uti Regi suo adjumento esse vellent, quo Dunkercam recipere posset: hanc propè deditam* dicere, *quæ post sex induciarum dies tradi debeat, ni auxilii quidpiam intereà introducatur, quod ut ne fiat in eorum manu esse, qui classem in eo quod Galliam, atque Britanniam interjacet freto habeant, belli quod adversùm Socias Civitates gerant causâ.* Cromvellus ob Carolum Britanniæ Regem qui in Galliâ agitat, haud satis æquus nobis erat, metuebatque uti Rex sicubi ab civili, externoque bello vacuus foret, Carolum propinquum in Britanniam reducere vellet: postremò ægrè erat Britan-

1652. nis Dunkercam penes nos esse, ut ne maritimæ opes Regi crescerent rem Britannis molestam, qui maximam, atque opulentissimam toto Oceano incolentes Insulam, illius se Principatum obtinere dictitant, quem omni ope sibi tuendum esse putant.

Igitur Cromvellus de classis Gallicæ ad Dunkercam cursu prohibendo facilè Hispanico Legato auscultavit, ac Blaco Britannicæ Prætori præcepit, ut ubicúmque naves Gallicas nactus foret, eas oppugnaret. Hæ ab Diepâ Icium portum advenerant, adductisque velis anchoras jecerant, quæ ad auxilium Dunkercam introducendum apparatæ in portu fuerant, eas opperientes, cùm Britannicæ naves nihil hujuscemodi suspicantibus intervenêre, atque omnes cepêre, præter tres, quæ maturè sublatis anchoris, aut præcisis quibus religabantur funibus, ad Flessingam Sociarum Civitatum portum diffugêre. Sed religio fuit Britannis, nihil indicto anteà nobis bello, id improvisò, ac nullâ de causâ sumpsisse videri: prætereà cùm id adversùm Socias Civitates gererent, his Regem adjutorem esse haud quaquàm ipsis conducebat, cùm præsertim haud satis pacati Britanniæ populi essent, neque satis certi Regem, an libertatem mallent, cujus imaginem ipsis Cromvellus ostentabat, re autem ipsâ regia omnia munia exercebat.

Quamobrem hujus voluntate Blacus retentis navibus Gallicis, & quæ his vehebantur omnibus, homines modò qui in his fuêre Icium Portum remisit, nihil Britannis, cum Gallis esse belli dictitans, sed multa ab his qui piraticam fecerint, illis erepta, in quorum æstimationem naves Gallicas cum omni onere retinere sibi jus esse censuerit, donec causâ cognitâ, quod usque Galli abnuerint, de hujuscemodi contra jus gentium factis prædis Britannis fiat satis. Intereà quod maximè Cromvellus studuerat, auxilia quæ Dunkercam vehenda erant, prohibita sunt, atque oppidum Hispanis ubi induciarum dies exierat, deditum. Post Dunkercam deditam Leopoldus sub tectis exercitum habuit tantisper, reficiundis ex diuturno labore militibus in Bergensi, atque Casselensi agris: dein rursùm coacto exercitu, versùm Boloniensem in finibus nostris agrum movit, atque apud Teroanam habuit castra: postremò inde recedens *a* Linæum Principem cum quatuor equitum, ac peditum millibus dimisit in Picardiæ fines, quo regiarum copiarum partem averterent, ac tanto pauciores virorum Principum exercitui oppositæ essent: hic, ac regius exercitus circùm Urbem agitabant, sicuti bonum, atque commodum esset, mutantes castra, ipsi Urbi, atque accolis graves.

a Le Prince de Ligne.

Intereà Mazarino consilium fuit, uti Rex Senatum ad se venire, atque haberi tantisper ad Esiæ-pontem juberet: id huic autorem fuisse aiunt Nicolaum Fouquetum Cognitorem regium: si Senatus abnueret, sicuti futurum videbatur, Præsides duos, atque Consiliarios quatuordecim ab cæteris secreverat, quorum alii crebris in Urbe seditionibus, factisque nuper cædibus perterriti, alii præmiis illecti, quæ ingentia Mazarinus iis quorum operâ indiget, facilè pollicetur, cuncta ex ejus sententiâ facturi videbantur. His Præsidibus, atque Consiliariis, libel-

lorum

lorum Magiſtros, qui plerúmque Aulæ obnoxii ſunt, adhibere decreverat, quibus omnibus Procancellarius Molæus præſideret: hunc Magiſtratuum numerum ſatis ſuperque eſſe, qui abnuentibus eò quò accerſerentur, venire cæteris Patribus, Senatum apud Eſiæ-pontem haberent.

Pacificante antehàc Condæo memoravimus ab hoc Mazarinum poſtulaſſe per conditiones futuræ pacis, ut aut ab Senatu in Urbe, aut per Divionenſem quæ in illius poteſtate eſſe videbatur, Curiam hunc extrà noxam eſſe causâ cognitâ decerni curaret, quod quidem per ejus abſentiam factum iri Condæus reciperet, nam Mazarinus uti Senatui, Populoque animum expleret, jam tum tantiſper abire decreverat, dein Gaſtonis, atque Condæi voluntate redire. Sed cùm id fruſtrà fuiſſet, ejuſdem rei agendæ aliam inire videbatur rationem, eorum videlicet operâ, qui ad Eſiæ-pontem Senatum habituri erant: nam ubi nuper hic Ordo ad Regem miſerat, qui illum abigi poſtularent, iis ita reſponſum fuerat, uti Mazarino ſeſe purgandi conſilium eſſe omnes ſatis intelligerent, atque eâ causâ Regem juſſiſſe, uti quæ adversùm illum ex Senatûs Decreto quæſita fuerant, ea ad Procancellarium quamprimùm mitterentur.

Sed miſſum eſt denique ad Cognitorem regium in Urbe, aut ad ejus vicarium Regis Edictum, quo Patres ad Eſiæ-pontem venire jubebantur, eò Senatum poſthàc habituri, quod Edictum nuſquam in Senatu recitari, aut promulgari ſivêre. Rex igitur ubi hos eam rem diſſimulare videt, qui apud Eſiæ-pontem erant, eos Senatum habere jubet. Illîc recitatur, ac promulgatur Edictum, quo omnia in Mazarinum ab Senatu decreta, ac prætereà multa de re publicâ, tam in hoc Ordine, quàm in Urbis Ædibus item decreta, factave fuerant, ac maximè de Legatione Gaſtonis, atque Imperio Condæi apud exercitus regios planè reſcindebantur, prohibebaturque cives cuiquam præterquàm Regi obedientes, aut dicto audientes eſſe, vel quibus poteſtates, & imperia ipſe mandaſſet, poſtremò ut ne ullis Decretis, niſi Senatûs qui ad Eſiæ-pontem haberetur, ſtare, qui ex Senatu manſerant ad Urbem, eos ſine ullâ juriſdicundi, aut publicæ rei quidquam attingendi facultate eſſe ſignificabat.

Ubi Patres ad Urbem reſcivêre alterum apud Eſiæ-pontem Senatum haberi ab his qui eò abſceſſerant, immane quantùm iis maledixêre, deſertores, ac proditores appellando, qui rem publicam evertant, Regni leges diſſolvant, jura violent, poſtremò indigni ſint, qui poſthàc ullos unquàm Magiſtratus gerant. In hanc igitur propè ſententiam Decretum fit; Qui apud Eſiæ-pontem convenerint, iis interdictum Senatu, nomina eorum de tabulâ Senatorum eximerentur: ipſi, & in quos Magiſtratum poſthàc conferrent, ii indigni haberentur, qui in ampliſſimo Ordine hunc, aut alium gererent, niſi ſi illi ante octiduum ad Urbem, & in Senatum redire vellent. Nihilo ſeciùs apud Eſiæ-pontem habetur porrò Senatus, qui ab Rege denique uti Mazarinus finibus pellatur, aliorum qui ad Urbem manſerant, exemplo poſtulat: ſed ea

1652. res ex composito fiebat, nam is Regis, & Reginæ matris, suâque ipse voluntate lubentissimus, atque ubi vellet redire certus abiit.

At isthic mirari lubet non modò plebi, sed & viris gravibus per dolum, & fallacias quod verum, & bonum est, quandóque insinuandum, ut id dignoscant denique, atque huic acquiescant. Nam & verum, & bonum in Mazarini negotio fuit, uti si rem publicam pessum dedisset, planè hunc Rex abigeret, aut pejùs haberet: sin hanc benè gessisset, hunc nequaquàm ex virorum Principum, Senatûs, Populique lubidine dimitteret. Sed humani ingenii vitio evenit, uti primùm Rex hunc se dimissurum profiteri Edicto cogeretur, atque dimittendum Senatus omnium in hunc odio permotus decerneret, quod est firmatum ab Rege, atque Reginâ matre, atque ab ipso Senatu sæpiùs, & tametsi id haud satis æquum fuit, atque id ipsum Senatus apud Esiæ-pontem sentiret, tamen necesse esse judicavit Mazarinum per simulationem abigere, atque ita plebi fucum facere, uti res publica salva esset: eo enim belli civilis porrò gerendi causa tametsi falsa, atque injusta Principibus viris adimebatur, neque eo finibus pulso restabat quidquam, quo Senatus, populusque horum operâ egere se ampliùs crederet.

Mazarinus ab Aulâ discedens Regi autor fuit, uti Gabrielem [a] Rupichoartium Mortemarium Marchionem, ac Carolum [b] Crequium Marchionem ambos regiorum Cubiculariorum principes, atque [c] Rupilaurium item Marchionem regiæ vesti Præfectum Duces, ac Pares Franciæ crearet, hos qui continuò Regi adsunt, sibi amicissimos facere studens: prætereà uti Petrum Seguierum Cancellarium in Aulam revocaret, nam præter quàm quod optimum factu judicabat talem hunc virum, qui cum Gastone, & Condæo ad Urbem regii Consilii speciem faciebat, illinc educere, hujus certè opera, & in Regis ipsius Consilio, & in Senatu apud Esiæ-pontem pulchrè processura videbatur, & utrique multum dignitatis hujus adventu accessurum. Vocatus igitur subitò in Aulam Seguierus est, qui clàm ab Urbe profectus Compendium, quò Rex ab Esiæ-ponte discesserat, advênit, perbenignè & ab eo, & ab Reginâ matre acceptus, habitusque.

[a] Le Marquis de Mortemar, de Rochechoüart.
[b] Le Marquis de Crequy.
[c] Le Marquis de Rocquelaure.

Rex post Mazarini discessum ex hujus sententiâ Thomæ viri Principis Caroli Emanuelis Sabaudiæ Ducis patrui, consilio, atque judicio potissimùm in re publicâ gerendâ usus est, ac prætereà Ondedeum negotiorum Curatorem fidum in Aulâ Mazarinus reliquerat, qui Reginæ cuncta quæ fieri vellet, continuò subjiceret: postremò Abel Servianus, atque Tellierus Quatuorvir illi bonam, fidelemque navabant operam, rem publicam quantùm ad utrumque pertinebat, planè ex ejus voluntate tractantes, studentesque ut nequid fieret, quod ipsi fraudi foret. Mazarinus ab Esiæ-ponte discedens Turenam, atque exercitum cui præerat regium visum iit, qui ab Lagnio quod oppidum ad Matronam amnem est, ad Sequanam versùs movebat. Sed Condæus abiisse Mazarinum certior factus, atque ad Sedanum iter habere, Jarzæum mittit ad Carolum Lotharingiæ antehàc Ducem, & ad Vitember-

1652.

gum, ut hominem si quà fieri posset, deprehenderent, caperentque: sed Hispanos aiunt isthuc fieri noluisse, ratos videlicet non esse sibi usui belli civilis in Galliâ causas desinere.

Philippum Clerembaltium Palüavium suprà diximus ab Estræo Equitum Tribuno, qui regio exercitui Imperator erat ubi Rex ad Avaricum Buturigum proficiscebatur, ad Muronem Arcem Condæi firmissimam dimissum cum copiis, qui hanc obsidione cingeret: quò cùm diù stativa habuisset, factus denique certior est, paucos eò superesse milites, qui mœnia defensare possent, cæteris labore, atque inediâ consumptis. Igitur fossas ad Arcem ducere decrevit, quod ubi est incœptum, id longè ac ratus erat difficilius, atque asperius esse sensit, ob majorem defensorum quàm pro numero virtutem: quamobrem castra ampliùs munire visum, quæ quia haud ita ampla fuêre, brevî tam valida, firmaque reddita sunt, uti sine summâ vi expugnari non possent. Sed magna erat in Arce omnium rerum inopia, quâ denique adductus qui huic Præfectus erat Persanus Marchio, ac veritus uti se, suosque Palüavio, simul omnia quæ Condæi erant in Arce, permittere cogeretur, statuit priusquàm inopia cresceret, futuræ deditionis illi ferre conditiones.

Hæ fuêre hujusmodi: hunc videlicet deditionem facturum, si ante Calend. Septembres nihil sibi adveniret auxilii, quod in Arcem se plane cessante, neque militibus qui præsidio erant, moventibus quidquam introduceretur: intereà commeatum sibi, atque præsidio, & oppidanis Palüavius suppeditari curaret soluto pretio: neque in castris, neque in Arce quidquam operis novi fieret: Persanus armatus cum præsidio, atque omnibus impedimentis abiret, cui liceret ad Condæum ire: huic, atque oppidanis in Arce res suæ intactæ, atque integræ manerent: Persano copia esset, de his conditionibus Condæum certiorem facere. Id ubi ipse rescivit *a* Briollum Comitem Muronem versùs misit, cum quingentis equitibus, jussum navibus apud Suillium Ligerim transmittere, atque *b* Levio Marchioni, & Colinio Comiti conjungere se, qui trecentos habebant equites: sed his difficile erat munitiones Palüavii castrorum perrumpere, quæ partes magis peditum, quàm equitum sunt. Igitur re infectâ Briollus magnis itineribus ad castra Principum virorum rediit, cavitque sedulò ut ne in Maipasium incideret, qui cum octingentis equitibus missus ab Turenâ operam dabat, ut huic quópiam occurreret. Ita Calend. Septemb. Regi dedita Arx Muronis est, dimissusque cum suis Persanus, ac dati de more qui præsidio essent, ut ad castra Principum virorum sine ullâ fraude, aut offensione advenire posset. Ob eam rem ab Palüavio Clerembaltio confectam, atque alia præclarè gesta, ipsum denique Rex Equitum Tribunum mox creavit: huic homini præter rei militaris scientiam, ingenium come, elegans, & quos sibi usui esse credit, ad eorum gratiam promerendam aptissimum est, ac denique promptum posse dicere quæ placeant, ac delectent plurima, tametsi ab naturâ haud ita expedita lingua sit.

a Le Comte de Briolle.
b Le Marquis de Levy.
Le Comte de Coligny.

1652. Ubi vulgatum in Urbe est, Mazarinum ab Aulâ discessisse, ibi Gasto, atque Condæus in Senatu dixêre sese ab armis discedere paratos, statim atque ille finibus egressus foret, sicuti apud omnes in Urbe Curias, & apud ipsius Urbis Consilium sanctè antehàc professi fuerint, modò ut Regi placeat, quod in tali negotio solet, Edicto cavere quæ per id bellum patrata fuerint partium studio, ea ne cui fraudi sint, præter rerum capitalium aut condemnatis, aut manifestis: quæ copiæ viris Principibus meruerint, quibusque ante id bellum ipsi præfuerint, iis porrò præsint, uti Regi sicuti antehàc mereant, & quò has mitti velit, edicat: regiæ copiæ ab Urbe, item ab Aquitaniâ longiùs ad fines Regni decedant: copiis extraneis, quæ ipsis militaverint, tuto abscedendi Diplomate potestas fiat: postremo omnia in eumdem, quo ante id bellum fuissent statum, restituantur, ac maximè in iis quæ ad amplissimum Ordinem pertineant: sibi consilium esse ad Regem mittere qui de his cum eo agant, si ita Senatui videbitur, cujus omnia in re tantâ, ac tantoperè ad quietem publicam pertinente consulta sequi, atque iis obtemperare velint.

De his Becheferus Cognitoris regii vicarius pro more dicere si quid vellet jussus viros Principes collaudavit, qui perstarent in eâ sententiâ, quam in Senatûs, cæterarumque in Urbe Curiarum acta referri postulaverant, gratias eo nomine ipsis agendas censere, tum quod de amplissimo Ordine iis curæ esset, quem ad Urbem in integrum restitui ad rem publicam magnoperè pertineat, ei rei dandam sedulò operam videri, atque ut ipse Rex brevî ad Urbem redire velit, quo maximè rei publicæ pacem quæsitum iri nemo ambigat; postremò adversùm eos qui ab Senatu secesserant, graviter invectus est, approbantibus cunctis. Dein ubi excessisset templo, continuò regrediens litteras sibi tum traditas attulit, scriptas ab Curiâ Burdigalensi ad Senatum, quibus hunc certiorem faciebat, sese idem de Gastone decrevisse, uti Regi in toto Regno Legatus esset, atque hujus vice omnem capesseret rem publicam, usque dùm Mazarinus finibus decessisset.

Litteris recitatis Senatus decrevit Gastoni, atque Condæo gratias agendas, quod in his nihil moræ ad pacem esset: mittendos ad Regem qui de amandato Mazarino gaudium amplissimi Ordinis significarent, quoniam eâ unâ re pacem rei publicæ reddidisset: postremò huic supplicarent, ut ad Urbem redire vellet. Qui ad Regem ituri essent, non sunt delecti, quoniam utrùm ista legatio ipsi satis placeret, meritò dubitabatur, ab Senatu videlicet, qui Esiæ-pontem venire jussus abnuerat: quidam per Cancellarium, alii per Procancellarium Molæum, eumdemque primarium in Senatu Præsidem, sed qui apud Esiæ-pontem Magistratum gerebat, Regis voluntatem de Senatûs Legatis explorandam censebant, atque alterutrius operâ habendum Diploma, quo his ad Regem adeundi potestas fieret.

Sed idem intereà Gasto pro Stampæo Fertimbaltio Equitum Tribuno, & Goulasio Scribâ, quos ad Regem mittere decreverat, atque item

pro Fiesco Comite qui unà ab Condæo mitti eódem debebat, frustrà postulaverat. Id Gasto apud Senatum graviter expostulavit, dixitque *Mazarinum abeuntem operam de industriâ dedisse, ut ne sic quidem pax rei publicæ foret: eo ut ne quos ipse, atque Condæus de hâc ad Regem mittere vellent, admitterentur, effecisse: nihil se tamen eâ re commotum statuisse scribere ad Regem, ut omnes intelligant, nihil se quod ad pacem habendam pertineat, detrectare.* At Rege antehàc postulante uti viri Principes ad se mitterent, qui secum, aut cum Administris agerent, quo pacto, aut quando quæ se facturos apud Senatum, ac cæteras Urbis Curias receperant, atque professi fuerant, ea exequerentur, id usquàm opus esse negaverant, sed abacto Mazarino, ac regni finibus egresso sese statim ab armis discessuros, atque omnia quæ Rex tum ab his factum iri æquum censebat, executuros polliciti fuerant: quorum Rex memor nihil vicissim ipse jam ullis ad se missis, sed his quæ tum se facturos receperant, confectis opus esse dictitabat, de quâ re Regem inter, & Gastonem patruum porrò per litteras est altercatum.

1652.

Intereà Rex Edicto omnibus qui civili bello implicati fuerant, hostilia fecerant, cum Hispanis hostibus congruerant, domi, forisque fœdera adversùm se inierant, postremò alia quævis partium studio patraverant, abundè cavit, ut ne cui aut civi, aut peregrino ea fraudi forent: nihil cautum iis, qui rerum capitalium ad partes, aut ad bellum civile haud pertinentium damnati, aut rei essent, nihil prætereà iis qui foribus Ædium Urbis publicarum ignem intulissent, atque eâ die cædes patravissent, nihil denique iis, qui duello decertassent. His exceptionibus sibi insidias fieri, atque ad perniciem suam dolum quæri plerique ex factiosis dictitabant, quibus videlicet nullum belli civilis, ac malefaciundi finem esse placebat. Eodem Edicto cavebatur, uti triduo Gasto, atque Condæus arma ponerent, fidemque scripto darent ab omni fœdere domi, forisve inito se sine fraude discedere, idem postquàm de Edicto Contius certior factus foret, triduo faceret: quæ necessaria dimittendis Satenaïo ad Mosam, Burgo ad Duranium amnes, atque quóvis alio Hispanicis præsidiis essent, ea Regi, aut cui juberet, traderent: naves Hispanicas ab littorum, & portuum Galliæ viciniâ abigerent: copias quas circùm Urbem haberent, regiis conjungerent, externas dimitterent, darentque operam, uti quæ ipsis tunc cum maximè auxilio veniebant, eæ in diebus proximis quindecim facesserent Regni finibus, quod his sine fraude facere liceret. Id Edictum in Senatu apud Esiæ-pontem promulgatum, & in hujus acta relatum est.

Mirum fuit omnibus Gastonem, atque Condæum hoc Edictum Regis abnuere, quo abundè omnibus cautum videbatur: nam persuasum omnibus fuerat, ubi Mazarinus abiisset, continuò ambos ab armis discessuros, neque quidquam ampliùs postulaturos, quando in eo sibi omnia posita esse persanctè in Senatu, in omnibus Curiis, in Urbis Ædibus professi fuerant, neque quidquam esse quod amplius postularent: postremò eâ causâ negaverant opus esse, uti quemquam ad Regem de

1652. ullâ aliâ re mitterent; eo graviùs erat cunctis abacto Mazarino eamdem in Urbe, circúmque belli faciem esse. Gasto miserat iterùm ad Danvillam, uti sibi quempiam ad Regem legare copia esset, qui de rebus suis ageret: postremò Danvillæ operâ factum, uti liceret Fertimbaltio Stampæo Equitum Tribuno ad Aulam venire, non sicuti ab Gastone misso, sed sicuti homini privato, cui tamen liceret Regi dicere quæ vellet omnia.

Tum Goulasium Gastonis Scribam cum Castronovano, atque Aquiloniâ omnem operam dedisse ferunt, uti Gastonem ab Condæo sejungeret: id Goulasius homo frugi unâ in patronum, atque in rem publicam caritate faciebat, Castronovanus verò, & Aquilonia odio in Condæum, cujus graves habebant causas, Gastoni dictitabant *Falso Condæum apud Senatum, ac cæteras Curias, atque apud Urbis Consilium professum se pacem velle, qui tunc cum maximè apud Mantuam Carpetanorum, atque apud Brussellas firmet Hispanis fidem sese ipsis porrò conjunctum bello adversùm Galliam gerendo fore, & cum Britannis agat de habendis illinc præterea auxiliis: nihil ab eo pendi fidem, quam de bello desinendo unà cum Gastone dederit statim atque Mazarinus Regni finibus egressus foret, quam si Gasto servare velit, omninò necesse videri, ut ab fœdere cum Condæo inito discedat, ac sibi seorsim consulat.*

Sed sensêre in ipsâ Urbe eadem propè quæ antehàc belli incommoda, nam tum Condæo nuntiatum est venire ab Fimis, quod est oppidum apud Rhemos ad Veslim amnem, tria Germanorum equitum millia, queis Ulricus Vitembergus præerat, Lotharingicorum equitum, peditumque millia sex, firmum quod ab Hispanis huic mittebatur auxilium, cui se conjunxerant sex equitum alæ mercede conductæ ab Rogerio *a* Guisio è Melitensi militiâ, Ducis Guisii fratre, & Pasio Comite apud Eburones virorum Principum jussu. Omnem hunc exercitum ductabat Carolus quondam Lotharingiæ Dux, qui tamen se negabat Galliæ, aut Regis hostem esse, *Lotharingicas enim copias esse quidem suas, sed quas mercede Hispanis locaverit, atque adeò eò ducere quò jusserint, teneatur: nihil sibi in eas imperii esse, sed Gastoni modò, atque Condæo, ad quos Hispani eas miserint.* Has copias Condæus ad Sequanam suprà Urbem venire jusserat haud procul ab Georgii-Villa-novâ, atque eò stativa habere, quò cùm & ipse ducere vellet, ab Clodoaldi-fano, atque Surenâ, ad Victoris suburbium movit, uti copias Sequanam ad Urbem traduceret. Sed ubi eò advenêre, cùm suburbanis incommodum esset milites apud se agitare, jamque odium Condæi plures cepisset, jurgium primùm, dein certamen inter utrosque ortum, in quo cæsi utrimque viginti, atque ex eo belli tædium plebi haud mediocriter crevit.

a Le Chevalier de Guise. Le Comte de Pas.

Mazarinum ferunt abeuntem Regi demonstrasse, *Si viri Principes varia porrò, neque satis æqua postulando bellum traherent, id ipsis planè fraudi fore: nam in suo ab Aulâ discessu Regem omnia fecisse visum iri populo, atque adeò omnem belli invidiam in viros Principes, ac maximè in Condæum casuram, quod quo diuturnius erit, eo majora plebis incommoda futura, majusque in ipsum odium: præterea quando Regis copiæ haud pares numero virorum Prin-*

cipum, atque Hiſpanicis copiis futuræ ſint, firmum, ac naturâ munitum locum eſſe deligendum, in quo Turena cum exercitu regio ſtativa habeat, neque ad prælium faciundum adigi poſſit: colles apud Georgii-Villam-novam ad id opportuniſſimos eſſe, quibus adhiberi munitiones poſſint: Corbolium, Melodunum, atque alia loca ſuprà eſſe ad Sequanam, ad Igonnam, & ad Lupam amnes, ex quibus annona affatim ſubvehi poſſit, intereà dum virorum Principum copiæ cum Hiſpanicis auxiliis circùm Urbem ipſi, atque hujus commeatibus graves agitabunt, ex quo plebi incommoda, atque odia in Condæum haud dubiè creſcent. Cæterùm caverent Rex, atque Regina mater ſe ſtatim Senatui, populoque ad Urbem committere, qui ubi denique belli civilis incommoda ſatis ſenſerint, atque id non reſtituendæ, ſed perdundæ rei publicæ ab viris Principibus geri ſatis intellexerint, ibi verò rectè Regem, atque Reginam ad Urbem redituros.

1652.

Ubi Mazarinus Aulâ diſceſſerat, atque ex itinere ad caſtra diverterat, eadem Turenæ de ſtativis apud Georgii-Villam-novam habendis, muniundiſque dixerat, quod quidem vir providens, neque magnoperè egens monitore ſatis ſuâ ſponte facturus fuiſſe videbatur. Igitur eò maturè movit, caſtraque habuit Sequanâ amne ab ſiniſtrâ, ab tergo Yerrâ amniculo qui in illum influit, munita, ab fronte declivia fuêre ad planitiem, quæ ab Villa-novâ ad Matronam pertinet, ab dextrâ aditus inter colles difficilis ab naturâ ſi levis munitio adhiberetur, longè difficilior reddi poterat. Carolus Lotharingiæ Dux in eâ planitie quam ab Villâ-novâ ad Matronam pertinere diximus, habuit caſtra, quò & Principum virorum exercitus ab Victoris ſuburbio movit, traductus Sequanam ad Urbem: tria millia armatorum, ac quingenti omninò fuêre, copiæ videlicet Gaſtonis, quibus Belfortius præerat, legatoſque habebat *a* Vallonum, & Boulaïum, copiæ Condæi queis Tremolius Tarenti Princeps, atque huic legatus fuit Tavanius, copiæ denique quas Nemoroſius ab Belgio adduxerat, atque his Franciſcus *b* Maillius Clinchanus præerat, ab Hiſpaniæ Rege legatus Nemoroſio: hæ copiæ omnes ſeſe Carolo Lotharingiæ Duci, atque Ulrico Vitembergo, in eâ quam diximus planitie, conjunxêre. Poſt paulò Carolus ad Urbem venit, ab Gaſtone, atque ab Margaritâ uxore, quæ ſoror illius eſt, acceptus hoſpitio, atque liberaliter habitus.

a De Vallon. Le Marquis de la Boulaye.
b Mailly de Clinchan.

Eò de ſummâ rerum ab Gaſtone, Condæo, Carolo, adhibitis in Conſilium factionis primoribus, eſt conſultatum, viſumque caſtra quoad fieri poſſet Turenæ caſtris conferre, uti quid regii agerent, ex propinquo magis noteſceret, ac maximè ubi pabulatum, aut lignatum irent, ibi ſi deprehendi, ac carpi poſſent, ac denique (ſi caſus daretur) juſto prælio vinci, ac profligari, cujus rei potior hoſtium numerus his ſpem faciebat. Sed ut id ne fieret Turenæ cautio fuit: inter equites prælia crebra, alia aliis locis facta, quæ parùm ad ſummam rerum pertinuêre. Ad Turenæ caſtra Corbolio, ac Meloduno commeatûs ſecundo amne tutò devehebantur, neque noſtris egredi pabulandi, aut lignandi causâ propè neceſſe fuit, omnium rerum copiam præbente amne. Intereà circùm Urbem Germani, ac Lotharingi equites ab vicis, & villis præ-

1652. das agebant, cæterùm omnis exercitus ab ipsâ Urbe commeatus habebat expeditos, sed aliquanto pretio, cùm enim ab superiore Sequanâ, quem Turena tenebat, nihil eò adveheretur, neque multùm ab Matronâ, quem copiæ Principum item ad Carentonium tenuêre, viæque ab militibus eâ parte infestæ essent, necesse erat annonam in Urbe difficiliorem esse, atque adeò in eos qui id ipsi incommodi adferebant, odium civium crescere.

Eo quærebant omnes quo pacto ab his malis emergere possent, atque eâ gratiâ crebrò in Urbis Ædes publicas conveniebant: quo factum est, uti viri Principes, atque factiosi ex Senatu metuerent denique, ut injussu suo pacem Populus clàm faceret, cujus posteà operâ Rex facilè hos Urbe decedere cogeret. Quamobrem & ipsi se magnoperè pacis studiosos simulare decrevêre, atque rationem inire velle, quo brevì fieri posset. Eâ de re Conventus est habitus apud Urbis Ædes publicas, cui viri Principes adfuêre Non. Septemb. in quo decretum est ut ad Regem mitterentur Ædiles duo, Urbis Consiliarii sex, è sedecimviris Urbis regionum quatuor, è singulis Mercatorum Collegiis bini, priùs Pietrus Cognitor Regius apud Urbis Ædes iret ad Regem, ac rescisceret, utrùm hæc ipsi legatio satis placitura esset, simul visum rogare Ecclesiasticum Ordinem, ut ad Regem eâdem de causâ, de pace videlicet, ac de hujus ad Urbem reditu mittere vellet.

Datum Pietro responsum scripto est, quo Rex summam suam erga Urbem benevolentiam significabat, cæterùm qui habitus esset in Ædibus publicis Conventus Non. Septem. eum neque rectè, neque ordine factum aiebat, cùm ob viros Principes, qui contra majorum morem eò adfuissent, tum propter Belfortium, & Brussellum contra jus, fasque alterum Præfectum Urbi, alterum Mercatorûm Præfectum antehàc creatos, qui Conventui præfuissent, atque adeò quos hic Conventus ad se mittere vellet, iis potestatem facere non posse, facere verò his, qui sponte suâ privatim ad se venire voluerint. Hoc scripto commemorabantur omnia facta in Patres, atque in Urbis Ædes publicas, tributa imposita, creati Ædiles duo contra quàm Rex vetuerat, direpta per agros civium bona, dein mentio fiebat Edicti regii, quo abundè cautum omnibus videbatur, & quæ contrà ab pacis inimicis adferrentur, ea quàm vana, ac futilia essent, ostendebatur: postremò magnum ad Urbem redeundi studium Rex ostentabat, atque omnia in integrum restituendi, uti facilè crederes hæc odio in viros Principes magis ac magis accendendo, ex sententiâ Mazarini, ac tamen verè scripta esse.

Isthæc omnia Parisinis magnoperè probabantur, quorum videlicet rura circùm Urbem amœnissima Germani, ac Lotharingi planè vastarant, quod certè his ad pacem ab Rege, atque hujus ad Urbem reditum postulanda magnum incitamentum erat: eâ de re per Radesianum, ac per Castronovanum agebant continuò, seu homines avidi gratiæ, atque potentiæ omnibus se negotiis, ex quibus ad utramque aditum sibi parare posse crederent, ultrò admiscebant. Id consilii Radesiano

desiano fuit, ubi ab Urbe Compendium cum plerisque ex Ordine Ecclesiastico ad Regem venit, atque luculentam de pace, ac de hujus in Urbem reditu habuit orationem, quo sibi Parisinorum voluntates conciliare posse credidit, ut in eo tanto negotio conficiundo suâ potissimum operâ uti vellent: quod si feliciter eveniret, eo se & apud Regem, Reginamque matrem gratiam initurum speravit, ac fortasse dignum habitum iri, cui rem ipsam publicam sicut antehàc Mazarino permitterent.

Se tamen isthuc expetere dissimulabat, apud Reginam maximè, quam Mazarino impensiùs favere sciebat. Ubi igitur cum eâ privatim colloquebatur, negavit isthuc sibi in mentem usquàm venisse: at Regina nihil esse respondit, *quod se eâ de re purgaret, cuivis enim quod sibi convenire existimet, id ut eveniat optare licere, sed in unius Regis arbitrio esse debere cujus consilio, judicio, atque operâ in re publicâ gerendâ utatur, qui nihildum de ipsâ quod noverit, huic permittendâ cogitaverit:* cæterùm hominem benignè appellatum, habitumque dimisit. Sed Radesiano ægrè fuit Reginam quò ipse tenderet, probè intelligere, ac multò magis satis ostendere id sibi minimè probari.

Ita Gastonem magis, magisque ab se colendum, observandumque esse sensit, disturbanda omnia quæ Condæus cum Aulâ de pace per Gualcurium, ac maximè per Rupichoartium Mortemarium agitabat, atque operam dandam, uti Gasto cum Rege, aque Reginâ matre quantocyùs rediret in gratiam, & in eo Condæum anteveniret, quod si fieret, Condæum sese Hispanis planè conjuncturum, & ab Galliâ discessurum, aut si pacis particeps foret, in Aquitaniam saltem tantisper dimissum iri, Gastonem autem mansurum ad Aulam propinquitate quâ Regem contingat, fretum, se verò tum illius, atque factiosorum qui reliqui in Urbe forent, operâ usurum, ut ne Mazarinus in Galliam redeat, intereà multa eventura, quæ prævidere difficile sit.

At Rex Ecclesiastico Ordini qui ad eum venerat, liberalissimè respondit, sibi pace nihil optatius esse, quam Urbi, ac civibus datam jamdiù voluerit: qui huic adversi sint, ii ubi ab Urbe discesserint, eò se continuò rediturum. Omnium sententia erat virorum Principum in carpendo Pacis Edicto, quod Amnistiam appellabant, pertinaciam obstare quieti publicæ, ac præter hos, ac factiosos nemo erat aut in Urbe, aut aliò, cui non probaretur: quin & plerique apud Burdigalam hoc pacis Edictum non abnuebant, tametsi eò Brezæa Condæi uxor, Contius frater, atque Condæa soror tùm agitarent, ita ut his necesse fuerit plebem commovere, cujus Consilium Ulmeam sicuti diximus appellabant, uti seditionis metu ab Edicto pacis comprobando, atque accipiundo boni deterrerentur.

Burdigalenses eo magis viris Principibus porrò studebant, quod post Harcurii discessum provincia sine imperio erat, ac magna torpedo regium exercitum tenebat: quo factum est, uti Marsinus ab Condæo relictus in Aquitaniâ, qui Contio fratri legatus esset, sicuti suprà memoravimus, Castellogelosium, ac Mamis Castellum-novum reciperet, quò

1652. multa vestis, atque supellex Spernonii inventa, prætereà eorum qui accolunt multa bona eò in tutum sicuti rebantur collocata, dein Masem Aginnensium ad Garumnam, atque ultrà amnem Basileæ-fanum ad deditionem redegit, atque in Petrocorios movit. Eò Sarlatum huic est deditum, ob diversa oppidanorum studia, qui si idem de re publicâ sensissent, id frustrà incœptum Marsino fuisset. Inter hæc advenit *a* Candalius adolescens Spernonii filius, cui data ab Rege Aquitania paterna antehàc provincia fuerat, ex sententiâ sine dubio Mazarini, qui tum unam ex sororum filiabus huic nubere volebat. Candalius nactus hostium copias longiùs inter se dissitas, quia Marsinus earum majorem partem in Petrocorios duxerat, alias circùm Burdigalam reliquerat, has quia paucæ fuêre, malè habuit, cæterùm comitate, atque clementiâ plerosque patris ob hujus diversam agendi rationem inimicos sibi conciliavit.

a Le Duc de Candale.

Ita Aquitania in Mazarini potestate quodammodo esse videbatur: de Provinciâ quæ huic magis opportuna erat, res Italicas, ac singillatim Romanas respicienti, Regi autor fuit, uti Mercurium cui Mancina alia ex sororum filiabus nupserat, eò dimitteret, qui hanc Inculismi Ducis loco obtineret. Hic Condæo affinis est, suspectus denique studere rebus novis, atque seditiosis apud Tauroëntum favere: qui cùm in Aulâ nuper esset, Regi postulanti ut ne injussu suo rediret in Provinciam, ita se facturum dederat fidem, dein mutatâ voluntate cùm iter eò haberet prædiorum suorum visendorum specie, deprehensus, comprehensusque est. Mercurius in Provinciâ comitate, clementiâ, summâque prudentiâ, qui apud Tauroëntum rebellaverant, eos in viam reduxit, atque ita pacatam omnem Provinciam habuit: postremò rebus ita eò constitutis, uti nihil obstaret, quo minùs Mercurius hanc tutò posthàc obtineret, Inculismus uxoris *b* Henricæ Laguichiæ, atque Ludovici Guisii Joüsii generi rogatu custodiâ emissus est, atque Provinciam acceptâ in æstimationem pecuniâ deposuit, homo animo juxtà, ac corpore gravis, qui perpetuo in alienâ potestate fuit.

b Henriette de la Guiche. De Guise, Duc de Joyeuse.

Cùm in Urbe belli civilis, atque incommodorum quæ circùm Urbem cuncti ab Germanis, Lotharingicis equitibus, atque aliis virorum Principum copiis sentiebant, tædium in dies cresceret, *c* Carolo Prevosto in Senatu Consiliario, Fauro, ac Bertaldo è Franciscanorum Ordine venit in mentem quingentos ex diversis Urbis regionibus cives in Richelii Ædes, quæ tunc regiæ sunt, convocare: hi multo ante de hoc habendo Conventu convenerant, quò ubi omnes adfuêre, Prevostus Regis litteras ad eos scriptas recitari jubet, quibus significabat nihil sibi optatius esse, quàm redire ad Urbem, sed id se facere non posse, quamdiù in seditiosorum potestate sit: dein Prevostum ferunt dixisse arma ab bonis civibus sumenda videri, Paleam seditiosorum tesseram abjiciundam, cujus loco gestandam aut cartam, aut quid albi coloris, uti qui Regi fideles sint, ii dignosci possint: factiosos pellendos Urbe, ac si restitent cædendos. In hæc conjurant omnes, & quæ posthàc in

c Prevost, Conseiller au Parlement. Les PP. Fause, & Berthaud, Cordeliers.

Conventu consulta forent, ea se executuros fidem dant: quingenti modò in eo fuêre, sed magna pars civium in eâdem erat sententiâ, tametsi non aderat Conventui, ac singillatim sex Collegia mercatorum, atque Urbanarum cohortium Tribuni plerique omnes. Utrique ab Gastone flagitaverant, uti sibi Regem adeundi Diplomate potestatem faceret, quo sibi cautum foret in itinere adversùm militum qui viris Principibus merebant, injurias, quod usquè haud impetrari posse videbatur, ni metus factiosis injiceretur, populum denique plusquàm vellent, ausurum. 1652.

Ubi conjuravêre quingenti, atque cum his propè universam Urbem sentire haud dubium erat, de Radesiano facta ab amico mentio est, qui hujus operam idoneam futuram videri dixit apud Regem, Reginamque matrem, quò & pacem, & reditum suum ad Urbem maturarent: sed visum non est rei publicæ causam cum ullius qui sibi quidquam privatim expeteret, rationibus communicare, ad quarum normam hanc gerere vellet. Ubi Conventus habebatur, eò advenit ab Gastone missus Stampæus Fertimbaltius Equitum Tribunus, qui hunc frustrà disturbare conatus est: Aureliæ Virgini eódem venire consilium fuit, sed id sibi frustrà futurum suspicata postremò omisit. Continuò ab Conventu missus est ad Regem, qui hunc certiorem faceret rem benè, atque ex sententiâ evenisse, ac postridiè iterùm Conventum habitum iri edictum est, sedulóque præceptum omnibus qui aderant, uti quàm plurimos possent, eódem secum adducerent.

Secundùm hæc Senatus apud Esiæ-pontem decrevit, qui in Richelii Ædes convenerant, eos rectè, ac sicuti res publica monebat, videri fecisse, atque adeò hos in Regis, atque Senatûs tutelâ esse velle, ac maximè Carolum Prevostum, præthereà ut ne quis Belfortium pro Præfecto Urbi, Brussellum pro Mercatorum Præfecto, atque duos alios pro Ædilibus haberet: hi ne quid muneris, quod ad hos Magistratus attineret, attingere vellent: postremò ut ne quid commeatûs ab Urbe ad hostium castra veheretur: quod Decretum ab Præcone recitatum, atque adeò promulgatum in foris, ac plateis Urbis est: sed Brussellus jam ante Decretum Præfecturam Mercatorum abdicaverat, quod & Ædiles duo post aliquam tergiversationem fecêre.

Iêre posteà ad Regem missi ab Urbis Consilio Pietrus iterùm, atque unus ex Ædilibus, de pace, atque de illius ad Urbem reditu: eódem iêre post paulò missi ab sex Collegiis Mercatorum, quibus utrisque responsum est ab Rege, *Se pacem datam omnibus arbitrari eo quod de hâc perscriptum, ac promulgatum fuerit, Edicto, quâ tum fruituros videri Parisinos, ubi qui huic adversentur, eos abegerint: neminem ab Principum castris ad Urbem, neque vicissim ab Urbe ad castra commeare patientur, nec quidquam eò supportari: præthereà si dederint operam, ut Hospitalius Præfectus Urbi, Faber mercatorum Præfectus, ac Ædiles duo in quorum locum duo alii Regis injussu subrogati fuerint, ad Urbis Consilium redeant, ac munia sua denuò obeant, intereà quæ in Urbis Consilio fiant, ea neque rectè, neque ordine facta, atque adeò*

1652. *nulla videri: ubi hæc confecta fuerint, ibi se lubentissimum ad Urbem rediturum, ac suam benevolentiam Parisinis præstaturum.*

Hæ ad Regem ab Urbe missitationes, quæ Parisinorum animos ad pacem planè propensos esse ostendebant, solicitos Principes viros habuêre, quorum secta usquè plebis maximè gratiâ, ac studiis steterat. Sed cùm foris se plus armis valere sentirent, Lotharingorum, atque Germanorum auxiliis freti, omnem sibi operam dandam satis intelligebant, ut aliquid insigne adversùm Turenam, ac regium exercitum patrarent. Hunc apud Georgii-Villam-novam, atque in vicinis collibus stativa habere diximus, quò primùm magna omnis generis commeatûs copia fuit, quam & amnis, & vicina regio ultrà Yerram amniculum præbebat. Sed hâc in dies ut ferè fit, imminutâ, postremò huic copiæ inopia successit, quæ & homines, & jumenta confectura denique videbatur, aut ubi Turena moveret, obnoxium fore hosti, qui in propinquâ sicuti diximus planitie habebat castra: si Turena cladem aliquam acciperet, hanc ad mutandos Parisinorum animos, atque reducendos ad pristina adversùm viros Principes studia magnum momentum habituram, quod & eventurum videbatur, si in stativis regii inopiâ conficerentur.

a De Lorraine, Duc de Guise.

Eâ tempestate Henricus *a* Lotharingus Guisius Lutetiam Parisiorum advênit, quem in Neapolitano Regno captum, abductumque in Hispaniam antehàc memoravimus: hunc Hispani se dimissuros dixerant, si Regina quæ tum in Regni Procuratione erat, omnes vicissim captivos Hispanos, Italicos, Belgas, atque alios qui Philippo meruerant, dimittere vellet: qui quanquàm quatuor millia fuêre, atque inter hos viri insignes, Regina tamen acceperat conditionem, atque id ex Hispanorum sententiâ se facturam receperat. Sed hi consilium mutavêre, atque Guisium maluêre Condæi rogatu dimittere, atque huic tradere, spem nacti videlicet Guisium huic magno usui ad rem publicam magis, ac magis perturbandam futurum. Sed Guisius omnia se debere Condæo professus est, quæ secundùm jus, fasque huic præstare posset, *Hispanos Regis, atque Galliæ hostes esse, ab quibus malè habitus sit, & quibus adeò se ægrè facere æquius videatur, quàm obsequi quidquam. Ubi Condæus ab eorum rationibus suas sejunctas habuerit, hujus causâ cupidissimè facturum omnia, ac nihil quod ipsi usui sit, abnuiturum.* Dein memor tantæ in se Reginæ benignitatis, quâ adducta tot captivorum permutatione sese redemptum voluisset, ad eam ubi Germani-fanum unà cum Rege filio redierat, profectus est, atque egit utrique gratias, vicissim ab his comiter, ac perliberaliter acceptus, habitusque.

Quanto propiùs Urbem Rex, atque Regina mater adventabant, tanto majora videbantur in Urbe omnium Ordinum de eorum in hanc reditu studia: neque omiserat Gasto Radesiano, atque Castronovano auctoribus, continuò ad utrumque scribere, atque ad Danvillam per Lambertum *b* Joiisium, quem Carolus Lotharingiæ quondam Dux ad Aulam de rebus suis missitabat, uti Rex Edictum pacis, quod Amnistiam

b De Joyeuse.

appellabant, in quibusdam correctum vellet, ſicuti neceſſe videbatur, uti ſatis omnibus cautum foret. Radeſiano, atque Caſtronovano conſilium erat, perpetuò cum Aulâ agere, atque eò Gaſtonem adducere, uti quibuſvis conditionibus cum Rege, atque Reginâ matre rediret in gratiam, nam eo pacto manſurum in Aulâ, atque omnis rei publicæ participem, ſicuti Regis patruum deceat, futurum, quod ſi fieret, & ipſos haud hujus expertes fore, ac fortaſſe per Mazarini abſentiam utriuſque operam haud inutilem Regi, atque Reginæ matri futuram. De Edicto pacis, aut Amniſtiâ corrigendâ Senatus cum Gaſtone congruebat, ita ut æquè viris Principibus, Senatui, populoque, atque omnibus de his quæ ab quinque proximis annis facta, patratave fuerant, caveretur, quod Edictum ex ſententiâ correctum frequenti Senatu in Urbe eò revocatis qui apud Eſiæ-pontem erant, Patribus, promulgari volebant. Id verò Rex haud ſibi faciundum putabat, neque aliud quidquam ex ſententiâ Patrum, qui ad Urbem manſerant, in quâ his Senatum habere fas non fuiſſe dicebat, poſt ademptam Edicto ſuo Juris dicundi, aut ullo modo conveniundi facultatem.

1652.

Turenam diximus in ſtativis commeatûs, & pabuli inopiâ laborare, quâ movere cogebatur, atque aliò habere caſtra: naves apud Villamnovam habebat complures, quibus junctis eâ nocte quæ IV. Non. Octobres anteceſſit, Sequanam impedimenta, atque tormenta, dein primâ luce copias omnes traduxit. Condæus tum morbo detinebatur ad Urbem, ſicut & Ulricus Vitembergus: Carolus Lotharingiæ quondam Dux, Belfortius, cæterique omnes hoſtium Duces eódem commorabantur, partim Urbis delitiis retenti, alii ſoliciti quid plerisque omnibus eò pacificantibus eventurum denique eſſet: unus Tavanius erat in caſtris, qui ſeriùs de regiorum profectione monitus aciem inſtruxit, atque equitatum qui hos inſequeretur, præmiſit: ſed id ſubductis ab Turenâ quibus amnis jungebatur navibus fruſtra fuit. Turena verò Corbolium duxit, quò iterum Sequanam traducto exercitu ad Matronam contendit, atque inter Meldas, & Lagnium caſtra habuit. Virorum Principum exercitus propius Urbem conceſſit, Vincennas verſùs, circumque ea loca: ſed hujus metus nihil Pariſinos deterruit, quo minùs paci ſtuderent, atque Regem ad Urbem redire cuperent, quæ res Condæum monebat, uti ſibi ipſi, atque copiis ſuis conſuleret, longiùs ab Urbe diſcedendo, quo facilè ſi opus foret, ipſis Regni finibus decederet.

Jam huic conſtituta eſſe cum Hiſpanis omnia dictitabant, ubi Sillerius Bruſſellis redierat: ſed iſthæc Chavignio nequaquàm probabantur, qui Condæum ad Urbem, atque in Aulâ manere malebat, quàm patriâ extorrem, alienæ opis quod miſerrimum eſt, indigum, ab Hiſpanorum lubidine pendere: eò ut hic cum Rege, atque Reginâ matre, quin & cum ipſo Mazarino rediret in gratiam, ſibi dandam omnem operam exiſtimavit. Quamobrem eâ de re cum Fouqueto Abbate clàm egit, quo interprete in hujuſmodi negotiis Mazarinus utebatur: ſed

1652. cùm hic uſquè adhuc per Gourvillam, per Buttevillam Mommorantiam, per Gualcurium ſecùm de Condæi pace faciundâ agi fruſtrà paſſus eſſet, utrùm & eodem modo cum Chavignio, an verò actum ſeriò voluerit, vix quiſquam dijudicare poſſit. Sed fortè, ſeu conſilio accidit, uti quas litteras Fouquetus eâ de re ad Tellierum ſcribebat, eæ in manus equitum Condæi circumcurſantium inciderent, capto qui has perferebat nuntio.

Hæ continuò ad Condæum perlatæ, in quibus erat perſcriptum, Chavignium dixiſſe Fouqueto ſe omni ope eniſurum, uti Condæus æquis conditionibus pacem faceret, & cum Rege, Reginâ matre, atque adeò cum ipſo Mazarino rediret in gratiam, quod ſi Condæus abnueret, ſe uti Gaſto ab illius rationibus ſuas ſejungeret, ac pacem faceret, effecturum. Continuò Condæus ad iram ſuâpte naturâ præceps, neque re ſatis cognitâ, in quâ dolus ſubeſſe poterat, acriter in Chavignium abſentem eſt invectus, nihil parcens maledictis, atque famæ tanti viri. Sed hic ſibi illo convento opus eſſe arbitratus ad eum venit ocyùs, uti ſe coràm expurgaret : id verò facile videbatur, cùm quæ litteræ interceptæ fuerant, eæ non Chavignii, ſed Fouqueti Abbatis eſſent, qui quod ſibi bonum, atque commodum fuerat, ad Tellierum ſcripſerat, datâ fortaſſe operâ, ut qui has perferebat, is ſe ab equitibus Condæi, qui quaquà verſùm circùm Urbem excurrebant, capi ſineret. Sed Chavignius nuſquàm Condæum ab eâ quam præceperat ex his litteris iracundiâ dimovere quivit, quin pergeret huic in os maledicere, quæ res hominem ingentis animi, neque Condæo quidquam obnoxium, tametſi huic plurimùm obligatus eſſet, adeò graviter affecit, uti continuò in morbum inciderit, ex quo brevî interiit.

Cæterùm is fuit Chavignius, qui haud leve momentum Condæi partibus attulerat, tantæ homini opes, ac tanta ingenii, atque ſolertiæ fama fuit. Sed hunc rectè Gaſtonem, & Condæum cum Rege, Reginâ matre, atque cum ipſo Mazarino reductos in gratiam voluiſſe judico, cùm populus pacem quam Rex Edicto ſanciverat, propediem accepturus eſſet, neque poſtillà ipſis opes ad bellum ſuſtinendum pares futuræ eſſent. Id certè ſatius fuit, quàm Gaſtonem Bleſiam concedere, ac procul ab Aulâ agitare, Condæum verò ad Philippi Hiſpaniæ Regis Galliæ hoſtis acerrimi partes tranſire. Profectò quando Mazarinum ab Aulâ procul habere non poterant, non nihil fuiſſet hujus gratiæ, atque potentiæ manendo in Aulâ modum facere, in quo Chavignii opera utrique haud fruſtrà fore videbatur.

Poſtremò & Gaſtoni, & Condæo, & Chavignio, & omnibus qui alterutrius Sectam ſecuti fuerant, conducebat manere in Aulâ, quò omnes eorum ſpes ſitæ erant, quamobrem id operam etiam tùm dabant pro Gaſtone Radeſianus, & Caſtronovanus, ſicut & antehàc pro Condæo Rupifocaldus fecerat, quod & Chavignius ſibi faciundum rectè eſt arbitratus, præclarè intelligens, qui ab Aulâ procul ſunt, iis privatam vitam ſine decore, ac plerúmque potentiorum injuriis obnoxiam

exigendam: at enim Chavignius cessante Condæo Gastonem se adducturum aiebat, uti pacem seorsim ab illo cum Rege faceret? an cuiquam capitale videri potest, si è duobus quibus æquè studebat, alterum saltem salvum, atque honestum in Aulâ esse voluit, cùm & hoc pacto alter eódem adduci posse videretur? sed in eo suis commodis serviebat? quid ni si simul & illorum? quod hunc facere rectè voluisse, atque plusquàm illos ambos & scivisse, & providisse rerum eventus docuit. Paulò ante Chavignium diem suum obierat Claudius Buthillerius hujus pater septuagenario major, de cujus simul, & de Leonis filii Chavignii Comitis naturâ, & moribus initio diximus: hic annum vitæ quadragesimum quartum agebat, omnibus corporis, fortunæ, & ingenii bonis cumulatus, cæterùm animo in utrâque fortunâ haud satis æquabili.

1652.

Nondùm Belfortius Urbi Præfecti Magistratum sibi ab Gastone mandatum abdicaverat, atque id obstabat quo minùs Rex quæ ab Consilio Urbis fiebant, ea rectè, atque ordine facta judicaret, cùm neque Urbi Præfectus Hospitalius, neque Faber mercatorum item Præfectus qui hujuscemodi consilia more majorum habere solent, iis adessent: eò Rex ad Urbanos qui reliqui erant in Urbe Magistratus, atque alios qui frequenti Urbis Consilio adesse solent, scripsit denuò, ut id quantocyùs haberent de Hospitalio, Fabro, atque duobus Ædilibus in id revocandis, quod continuò ex Regis sententiâ factum, postquàm Belfortius Magistratum Gastonis ab quo hunc acceperat, voluntate abdicaverat.

Dein Urbanæ Militiæ Tribuni, ac plerique alii uti sibi ad Regem de pace, atque hujus ad Urbem reditu adire liceret, ab Gastone postulavere, cujus rei perlibenter his tum denique potestatem fecit. Cuncta hæc Condæum impellebant, ut ab Urbe quæ brevî in Regis potestate futura videbatur, quamprimùm discederet, quod cùm facere, atque ad exercitum qui castra habebat in propinquo, proficisci decrevisset, Carolum Lotharingiæ quondam Ducem eò præmittendum censuit. Sed is ubi Portæ Urbis ut egrederetur appropinquavit, qui Urbani milites eò in statione fuêre, ii hominem restare jubent, rogantque ferociùs ecquid ab Urbanis Magistratibus scripto haberet, quo sibi Urbe egrediundi potestatem factam esse fidem faceret? Hæsitantem, ac cessantem maledictis onerant, atque tumultum faciunt, quo vicina plebes commota recedentem prosequebatur, & clamore, ac propè impetu terrebat, cùm objecta fortè ex sanctissimo Sacramento quod ad ægrum quempiam gerebatur, religio multitudinem sedavit: postridiè autem Gastonis operâ Carolo ab Urbe discedere copia fuit, atque item biduò post Condæus cum Vitembergo, Rupifocaldo, Tremolio Tarenti Principe, atque aliis ab Urbe discessit, dein movit ad Rhemos, ut in hac regione Satenaïo, ac Musonio oppidis ad Mosam positis fretus hybernaret.

Intereà Urbanæ militiæ Tribuni ad Regem apud Germani-fanum

1652.
a De Seve. Chatignonville.

iêre, horum princeps fuit Alexander *a* Seva Castignonvilla libellorum Magister, atque Mercatorum antehàc Præfectus, qui scitam, atque elegantem ad Regem habuit orationem, haud secùs ac si Urbis Consilii, quin & ipsius Senatûs, cæterarumque Curiarum, postremò ipsius Gastonis, & qui hujus, Condæique Sectam sequebantur, verbis hanc faceret: nam de Diplomate quo cunctis cautum foret, atque de hoc ita promulgando, ut id rectè, atque ordine factum nemo dubitare posset, mentionem fecit: postremò nihil elapsum hominis industriæ, atque solertiæ, tanta in Regem verborum obsequelâ, ut ne minimùm quidem in his dicendis offenderit: quibusdam tamen verbosior, quàm par esset hujus oratio visa, sed in eo plebis quæ aderat, auribus serviisse hominem puto. Rex hunc singillatim, atque alios benignè appellatos, habitosque dimisit, diemque dixit, quâ redire ad Urbem decreverat.

Hi bonæ spei pleni, lætique suam ad Germani-fanum profectionem tam pulchrè reipublicæ processisse revertebantur, cùm est nuntiatum tumultuari in Urbe plebem, cædem iis, quoniam injussu suo ad Germani-fanum ierant, minitantem. Continuò restitit agmen, habitumque eâ de re consilium est: sed nusquàm morari visum, & quicumque motus animorum esset, eum se tanto de proximo Regis adventu nuntio facilè sedaturos confisi pergunt iter facere, atque lætissimis omnium animis accepti in Urbe sunt. Tunc & ad Urbem rediêre Hospitalius huic Præfectus, Faber Præfectus mercatorum, atque Ædiles duo, de quibus suprà memoravimus. Dein Rex ad Hospitalium, Urbisque Consilium litteras dat, quibus significabat se ad Urbem venturum XII. Calend. Novemb. jubebatque Urbanorum militum stationes portis deduci, arma omninò poni, nec injussu posthàc suo resumi: cæterùm quod de reditu suo tantoperè laboraverint, gratum esse, quem ipsis maximo usui futurum sentient, & cui Deus rem publicam credidit, hanc ei longè quàm aliis cariorem esse. Atque id quidem ego verissimum esse censeo, nam hanc ille sicuti suam, cæteri sicuti communem gerunt, quæ plerúmque negligitur, ac nescio an eâ causâ Deus hanc penes unum, quàm penes plures esse malit.

Ubi primùm Hospitalius ad Urbem advenit, Bastiliam arcem, atque armamentarium recepit. Intereà Rex ad Senatum qui apud Esiæpontem erat, simul ad singulos ex hoc Ordine qui apud Lutetiam Parisiorum restiterant, litteras dat, quibus significabat quâ die ad Urbem redire vellet, ac jubebat hos postridiè in Regiam venire amictos purpurâ, ut in hâc Senatus coràm se frequens haberetur. De his litteris ab Nesmondo Præside in Senatu dici cœptum est, unas se accepisse, quibus jubebatur in Regiam venire postridiè, idem alii omnes præter duodecim dixêre, quod cæteris haud satis placuit, quando id illis exilium portendere videbatur. Aderat Gasto, atque cum eo Belfortius, ac Stampæus Fertimbaltius, qui omnes incerti, ac dubii videbantur esse, quid in re tantâ optimum factu esset. Vocati Cognitor, atque Actores regii de Patrum ad Regiam itione, ac de habendo in hâc ex Regis voluntate

Senatu

Senatus qui isthuc faciundum, ac Regi obtemperandum censuêre. Qui nullas acceperant ab Rege litteras, ii Senatum docebant maximâ hujus Ordinis interesse, ut ne aliò, quàm quò solet, haberetur, multa adducentes, quæ graviuscula videbantur: sed Nesmondus qui tum Senatui moderabatur, vir fortis, ac prudens, quædam exempla esse dixit, Senatûs Regum Henrici II. ac III. jussu aliò quàm quò solet, habiti, atque id in Regis esse arbitrio, & cùm plerique omnes in hanc discederent sententiam, postremò sicuti fieri jusserat, ita decretum.

1652.

At Rex XII. Calend. Novemb. Germani-fano profectus est, neque longiùs quàm Ruellium Aquiloniæ Rus nobile, atque amœnum ante meridiem processit, eò ab hâc magnificentissimè, juxta atque lautissimè acceptus, habitusque. Inde præmissus ad Urbem a Bautruus Nogentius Comes, qui Gastonem moneret Regem post meridiem venturum ad Urbem, hortareturque hominem, ut huic prodiret obviàm adventum gratulaturus, spondere se id Regi gratissimum fore, atque ipsum Gastonem ex Regis benevolentiâ magnam voluptatem percepturum. Hic verò ubi ad Clodovæi-fanum advenit, atque etiamtùm cessabat Gasto, Danvillam ad hunc properare visum, qui moneret iterùm, quid ipsi faciundum videretur.

a De Bautru, Comte de Nogent.

Sed Gasto porrò domi restitit, cui fortè religio fuit ab fœdere quod sibi cum Condæo intercedebat, discedere: postremò Rex tardiùs ad Urbem venit, summâ cum lætitiâ Ordinum omnium, atque acclamationibus plebis, quæ & accensis per noctem ubique ignibus gaudium ingens ex Regis adventu significavit. Ipse tum in Regiâ veteri quam Luparam appellant, habitare maluit, quàm apud Richelianas ædes, sicut usquè fecerat: hæ haud ita pridem ab Richelio Cardinali Ludovico XIII. Regi legatæ fuerant, Lupara Regum perpetua domus jam ab multis annis est, Richelianis ædibus multò amplior, & cui ex vetustate nonnulla dignitas accessit.

Ubi primùm Rex advênit, misit ad Gastonem, qui verbis suis juberet hunc Limursium suum postridiè concedere, quod ita grave homini fuit, ut id satis ostenderit dubia, atque incerta respondendo: quin & Belfortius qui aderat, de muniundâ in quâ ipse agitabat Urbis regione locutus est, dein idem Radesianus habito eâ de re consilio dixit de regione Urbis circùm majus Urbis Templum, quò se æquissimâ plebe usurum confidebat, præterea complures in urbe esse, qui Gastonem haud deserturi essent, intereà dùm Condæum cum suis, atque Lotharingorum, & Germanorum copiis accerseret, quibus cogi posse Regem existimabant, uti Germani-fanum regrederetur: si id ex sententiâ eveniret, Radesianus operam suam ad Gastonem cum Rege in gratiam reducendum necessariam fore sperabat, atque inter agendum, moliundumque multa accidere posse, quibus ipse apud Regem, Reginamque matrem gratiam iniret, neque re publicâ gerendâ quod huic primum erat, atque palmarium haud indignus haberetur: sed Gasto isthæc in-

1652. certa, dubia, atque periculosa posthabuit, maluitque rus concedere, quàm diutiùs suâ causâ rempublicam perturbari.

Patres diximus Senatum in Regiâ sicuti Rex jusserat, habendum decrevisse, sed & simul decretum fuerat Regem edocendum ubi opportunum foret, rectiùs Senatum loco solito, quàm aliò haberi, atque id majoris quàm fortassè videatur momenti ad rempublicam esse, mittendos prætereà ad Cancellarium Seguierum, atque ad Procancellarium, eumdemque Primarium Senatûs Præsidem Molæum, qui hujus Ordinis verbis monerent, atque orarent, uti curæ utrique esset, ut & ad eos qui in scribendo prætermissi ab Rege fuerant, litteræ sicuti ad alios darentur, quod quidem frustrà fuit.

At Patres XI. Calend. Novemb. in Regiam venêre, quò Senatus Rege coram est habitus, ex Edicto quod apud Esiæ-pontem in Senatu qui tum eò habebatur, promulgatum fuerat, atque in hujus acta relatum. Id primum est recitatum, quo omnis hic Ordo reducebatur in Urbem: prætereà Edictum quo cunctis cavebatur, Amnistiam vocabant, ut in Senatûs qui tum in Regia erat acta referretur: postremò id quo Belfortius, Rupifocaldus, ex Senatu Brussellus, atque alii, Rohanus, Boulaïus, Fonteralius viri nobiles, ac denique Penisius omnium factiosorum postremus, ac pessimus, Condæi, Contii, Condææ sororis clientes, ac singillatim Peraltus in Rationum Curiâ Præses, uxores, filii, filiæque eorum Urbe facessere jubebantur: Senatui ut re quid reipublicæ posthàc injussu Regis attingere, neu quorum operâ in hac gerendâ uteretur, in eos quid eâ gratiâ decernere vellet, interdicebatur: postremò ne cui ex Senatu, cæterisque in Urbe Curiis Principum virorum consiliis, aut rei administrandæ præesse, aut interesse copia esset, aut ab his stipendia, honoraria, aut pensiones annuas, aliave accipere, tametsi hujus rei ipsis antehàc facta ab Regibus potestas fuisset. Recitatis his omnibus Edictis Cancellarius eorum qui aderant sententiam rogat, quæ de promulgandis Edictis lata quidem, cæterùm Patres de collegis ut ne abigerentur, Regi supplicandum censebant, sed id frustrà fuit: nam postquàm quid Rex sentiret, juberetque ab ipso more majorum Cancellarius exquisiverat, Edicta recitata, & promulgata, atque in acta Senatus referenda pronuntiavit: quæ res quod ad collegas attineret, Patribus ægrè fuit, Majestatis tamen verecundiâ, & uti tempus erat, sibi temperandum sapientissimè censuêre, atque ita Senatus est dimissus.

Ubi Rex cuncta hæc confeceratex sententiâ, atque eò res redierat, uti Gastoni necesse esset illi omnia quæ vellet, ac juberet obsequi, ibi verò se sponte suâ, judicioque quæ æqua essent ea ipsi concedere velle per Danvillam significavit, quem eâ gratiâ Limursium haud procul ab Urbe quo Gasto discesserat misit. Hunc eò adduci Rex cupiebat, uti Mazarinum in Aulam redire æquo animo pateretur, nec eâ causâ secedere, aut abesse vellet, quod quidem Danvilla Gastoni persuadere omni ope conatus est: sed hic se Mazarino amicum usquàm fore, ac si

in Aulam rediret, eò se manere posse negavit, cætera verò omnia Regis voluntate facturum aiebat. Cum isthuc responsum huic haud satis placeret, missus est ad Gastonem iterùm Danvilla, atque unâ Tellierus Quatuorvir, qui frustrà uti de Mazarino Regi obsequeretur, hominem fatigavêre, ac denique Gasto postquàm Condæi sententiam exquisiverat, has ipsis tulit conditiones; se videlicet pacatum, ac quietum apud Blesiam oppidum suum ad Ligerim commoraturum: copias suas ab Condæi exercitu segregaturum, quæ regiis conjungerentur, eâ lege ut ne adversùm Condæum harum operâ Rex uti vellet, quem ut hanc sibi veniam daret, rogaret impensiùs: quæ conditiones ubi Regi satis placuêre, atque in has data, atque accepta utrimque fides est, Gasto Blesiam discessit, quò procul ab omni reipublicæ curâ reliquam vitam exegit. Belfortius Vindocinum paternum oppidum abiit, atque alii Urbe facessere jussi in rura quisque sua discesêre.

1652.

Qui ex Senatu discesserant, de iis Nesmondo Præsidi, atque Francisco *a* Veidello Consiliario placebat, uti Senatus frequens consultaret, atque ex totius Ordinis sententiâ ratio iniretur, quemadmodum ab Rege impetrari posset, ut ad Urbem, & in Curiam redirent, quamobrem Inquisitionum Classes in majus Conclave vocandas esse censebant, quod quidem utrique fraudi fuit, nam cæteri isthuc frustrà futurum sunt arbitrati, atque adeò non est factum. Nesmondus autem vocatus in Regiam eâ de re graviter est increpitus, ac post paulò tantisper abire jussus, sicut & Veidellus: unus Brussellus restitit ad Urbem, cui videlicet nullum rus erat, quo secederet, cæterùm res familiaris angusta, atque ætas gravis, quæ omnia ut hominis plebem miserescere, efficiebant, cúmque vitabundus hominum cœtus, atque occultus agitaret, hujus planè abigendi nulla porrò cura in Aulâ fuit.

a Veideau Conseiller au Parlement.

Ita Gastonis, Condæi, atque Funditorum Sectæ quæ in unam coaluerant, tametsi huic Senatus, populusque Mazarini odio faveret, profligatæ: quod quidem Gastonis, & Condæi magis culpâ, quàm Administrorum consilio, atque solertiâ, evênit, ubi illi pecuniæ in belli sumptus inopiâ Senatum, populumque ad fœdus secum faciundum, ut hanc posthàc suppeditarent, vi adigere voluêre, quo factum est, ut eorum studia amitterent, quæ denuò in Regem versa hunc denique potiorem reddidêre. Certè Principis opes in vulgi benevolentiâ sitæ sunt, qui adeò perpetuò meminisse debet, Populum sine Principe, Principem sine Populo esse non posse. Reliquiæ igitur belli civilis in Campaniæ finibus, atque in Aquitaniâ longiùs ab Urbe posthàc fuêre. Illic Condæus, eò Contius frater, atque Condæa soror hostilia faciebant: quamobrem & hos, & qui horum sectam sequebantur, Rex edixit hostes esse, simul horum bona publicavit, quæ habuerant imperia, & potestates, ac cætera quæ ad rem, & dignitatem pertinebant, ea ipsis abrogavit. Apud Burdigalam Contius, atque Condæa soror Ulmeistas fovebant, indignante Curiâ eo se plebi propè obnoxiam esse, quæ antehac sibi obediens esse solebat: nec tamen Contio, atque Condææ ad-

1652. versa, nequedùm ab rebellione aliena erat: sed in hâc pudebat non habere principatum, quo plura in Ulmeistas habita consilia, ut ab Ædibus urbis publicis quas tenebant, pellerentur, quæ omnia frustrà fuêre.

Barcinonem in Cataloniâ terrâ, marique ab Hispanis obsessam diximus: in Urbem tamen Mottæum Hodencurium Equitum Tribunum per media hostium castra evasisse, qui hanc defenderet, atque Barcinonenses in pristinâ erga Regem fide confirmaret: præterea *a* Santandream Mombrunum ab Italiâ copias eò duxisse, quibus Hispanorum castra tentaret, atque externas munitiones oppugnando, dum Mottæus erumperet ab urbe, hanc obsidione eximeret, atque Hispanos abire cogeret. Ad hoc Ferrieræ è *b* Melitensi militiâ rei navalis scientissimo curata pecunia fuerat instruendis navibus, onerandisque commeatu, quem ad mare Balearicum deveheret, atque Barcinonem introduceret, quæ cum fame magis, quàm ferro premeretur, haud dubium videbatur hoc pacto sustentari posse obsidionem, quæ hostibus denique frustrà, ac dispendio, damnoque foret: nam navi secundo vento in portum tendenti prorsùs difficile est impedire cursum, plusque uno navigio devehitur commeatûs, quàm pluribus carris, jumentisve: ex multis autem navibus quas Ferriera habebat, unam, aut alteram saltem in portum evasuram verisimile erat.

a Le Marquis de S. André Mombrun.

b Le Chevalier de la Ferriere.

Rex ad Joannem Lusitaniæ Regem miserat, qui doceret *Quàm maximè hujus interesse, ut ne Cataloniam Philippus Hispaniæ Rex reciperet, qui quamdiù eò bellum gereret, tandiù Lusitaniam aut quietam fore, aut leviter oppugnatam: at si Catalonia penes Philippum foret, ibi verò omnes quæ in Hispaniâ sint copias adversùm Lusitaniam ituras, atque eò maximam belli molem futuram: octo, aut decem omninò navibus ab eo Barcinonem versùs missis opus esse, cum aliquanto commeatu, qui in Urbem introducatur, id huic in tanta quam habeat navium copia, atque ob vicinitatem facile esse, quod Rex magna in gratia sit habiturus, atque hanc ubi sibi res secundiores esse cœperint, relaturus.* Sed Lusitaniæ Regi ægrè erat fœdere quod huic cum Rege intercedebat, cautum non esse pacem ab hoc nusquàm sancitum iri, nisi & ad illum pertineret, hujus rebus, atque dignitate integris, sed Regem modò ut id fieret enisurum: quamobrem inter Ludovicum, & Philippum bellum esse diuturnum studebat, ut interea ipse quietus foret, aut faciliùs bellum defenderet.

Sed Ferriera postquàm tantisper ad mare Balearicum cum navibus in Barcinonis conspectu steterat, re cujus gratiâ venerat infectâ, ac ne tentatâ quidem discessit; quin nec uti triduum, sicuti Mottæus postulabat, opperiretur, adduci potuit, quo triduo Santandreas munitiones Hispanorum externas, ipse ab Urbe Mottæus castra erat oppugnaturus, nam si Ferriera cum navibus suis mansisset in statione, harum metu, qui in classe Hispanicâ erant socii navales, hâc non exscendissent, sicuti hoc metu vacui fecêre, atque castra cum cæteris copiis ita defendêre, ut horum oppugnatio nostris frustrà fuerit. Æqua propè com-

meatûs inopia in Santandreæ castris erat, atque in ipsâ Urbe, cùm penes Hispanos omnia circùm Barcinonem loca essent, aut ipsis qui potiores videbantur, studerent: neque profuerat quidquam & Mottæo in Urbe, & Santandreæ foris, multa, atque præclara facinora fecisse: nam fames ambos abegit denique, Santandream primùm, ad quem Rex scripserat, ut ubi res publica apud Barcinonem in tuto collocata foret, cum copiis suis in Italiam rediret, quò Hispani Casalium in Montis-ferrati agro oppugnaturi videbantur. Quod quamvis clàm copias esse Santandreas studuerat, tamen ab quibusdam rescitum, qui pertæsi tam duræ, atque asperæ in Cataloniâ militiæ, hunc coëgêre denique, ut abscederet. 1652.

Cùm id Regis injussu, atque adeò præter opinionem factum esset, visum ad Belieroplessium scribere, uti coactis quæ in Santonibus erant copiis, in Aquitaniam properaret, & cum Harcurio consultaret, quæ ex Aquitaniâ copiæ cum suis conjungi possent, ac duci in Cataloniam, uti Barcinoni subsidio essent: has omnes Harcurius si videretur ipse duceret, aut hanc traderet Belieroplessio provinciam. Sed jam Harcurius in Alsatiam profectus fuerat, sicuti suprà memoravimus. Igitur Belieroplessius sicuti pro Prætore in Aquitaniâ fuit, qui Issabono Ellebovii filio, Salbovio Marchione, Crequio è Melitensi Militiâ, & Belfonsio Marchione unà reipublicæ operam navantibus, propè omnia in Aquitaniâ loca capta ab hostibus recepit, Marsinum cum omnibus copiis ad se venientem inhibuit, ut ne huic animus fuerit eò progredi, quò ipsi prælium facere necesse fuisset. Sed ubi deligendæ copiæ fuêre, quæ in Cataloniam ducerentur, earum duces nihil sibi ab Rege hac de re mandatum dixêre: præterea quæ copiæ ex hybernis collationes acceperant, eas videri ad hanc expeditionem paratiores: postremò mittendum ad Aulam qui rescissat, quid tandem Rex factum velit, ac pecuniam in stipendium poscat iis copiis, quas in Cataloniam mitti vellet, ad Tracium denique qui apud Montalbanum erat sicuti Quæstor in Aquitanico exercitu, de pecuniâ scribendum.

Venêre brevî ab Rege mandata, quæ copiæ in Cataloniam ituræ erant, iis curata in stipendium pecunia est, sed hæc tam exigua, uti neque duces, neque milites satis adduci possent, ut eò proficiscerentur, difficillimo anni tempore, atque in regionem, quam planè vastatam esse scibant: Crequii tamen, atque Belfonsii Marchionis operâ plerique adducti sunt, uti proficiscerentur. Ad Mottæum Rex scripserat exercitum qui in Aquitaniâ esset, huic auxilio venturum, cui adeò mittere obviàm Iosephum Margaritum, de quo sæpiùs memoravimus, cum plerisque aliis Catalanis Mottæo, atque Barcinonensibus visum. Illi exiguo, ac levi navigio per mediam Hispanorum classem cum ingenti periculo traducti apud Bagurem Palamis haud procul exscendêre navi, dein apud Armenteram cum Lasario, qui Rhodæ Præfectus erat, & cum Alesio Barone, qui præerat equitatui, collocuti sunt, de commeatu Rhodam introducendo, cujus inopiam patiebatur. In-

1652. de Gironam oppidum iêre, ab quo Mortara Marchio cum copiis haud procul tum fuit, collectum tamen in viciniâ commeatum Rhodam Margaritus misit, vir ad extremum Regi fidus, industrius, & qui nihil labori, & sumptui ad rem publicam benè gerendam parceret.

Ab Gironâ Perpinianum unà cum Alesio Barone petit, eò se credens Belieroplessium cum Aquitanicis copiis inventurum, uti rationem inirent, quo pacto labefactatis, ac propè perditis patriæ rebus succurrere possent, & quâ viâ appropinquare Barcinoni. Sed hunc ea spes frustrata est, neque dùm quando Belieroplessius adventurus esset, quisquam satis scibat. Margariti tamen ad Perpinianum adventus ipsi oppido saluti fuit: Thomas enim *a* Bagnolsius qui eumdem in Russinonensi Agro, quem Margaritus in Cataloniâ gerebat Magistratum, Gubernatorem appellant, inimici sui cujusdam persequendi, atque adeò rixæ privatæ specie, ex agris milites collegerat, quibus fretus Perpinianum ingredi, atque oppido, & arce nostros pellere decreverat, quod est ab Margarito prohibitum.

a De Bagnols.

Jam Hispani omnia ad mare loca, suprà, atque infrà Barcinonem ceperant, ac præsidiis tenebant, ita ut nihil ampliùs ab his commeatûs ad Urbem, sicut antehàc quandóque fiebat, supportari posset: quæ verò oppida, atque Castella longiùs ab maris orâ posita sunt, ea propè omnia erant in horum potestate: nam & Gironam post Margariti discessum Mortara Marchio ad deditionem redegerat. Mottæus igitur undequâque circumclusus, neque quâ Belieroplessius iter ad se habere, neque quo modo ipse famem usquè ad ejus adventum tolerare posset, satis expediebat: quamobrem consilio cum ducibus, atque Barcinonensibus habito, deditionem facere decrevit.

Hujus latæ conditiones ab Joanne Austrio quàm honorificentissimæ sunt, quibus & ducibus, & militibus, & popularibus ex sententiâ cautum, qui manere ad Urbem, aut in patriâ, quive migrare vellent. Ita Catalonia in Philippi Hispaniæ Regis ditionem rediit, post decennium atque ampliùs, ex quo Catalani se Ludovico XIII. Galliarum Regi dediderant, ab eo, atque ab Ludovico filio perliberaliter habiti usquè ad hæc nostra bella civilia, ita ut bellum quod eò adversùm Hispanos gerebamus, Catalanis magis quæstui, quàm damno esset, tam sedulò Gallicis copiis, atque Catalanicis stipendium curabatur, quo fiebat ut omnis ex hac Provinciâ Galliæ conjunctâ fructus magis ad Catalanos, quàm ad Regem pertineret, qui immensum planè huic adversùm Philippum tuendæ sumptum fecit: pudet profectò nostrâ culpâ isthæc tam fœda, atque aspera rei publicæ evenisse.

Intereà Belieroplessius Russinonensem agrum versùs iter per Septimaniam habebat, quo *b* Santaunesius Barrius Locatæ Præfectus ab Rege defecerat, ac virorum Principum partes sequebatur: sed ubi sensit Mercurii equitum alam ab Provinciâ missam, ac prætereà Belieroplessium cum plerisque copiis in propinquo esse, facilè adductus est, uti cum Mottæo de pace ageret, ac rediret in viam. Hic post deditam

b De Barry Marquis de saint Aunais.

1652.

Barcinonem redibat in Galliam, quîcum ex itinere Belieroplessius collocutus est, ut quid optimum factu existimaret ab ipso rescisceret. Is eundum in Confluentem censuit, atque eò pellendos hostes ab oppidis, ac castellis, quæ nuper receperant. Confluens Russinonensis agri regio est Cataloniam propior, quò Thomas Bagnolsius de quo suprà memoravimus, concesserat, cum his quos coëgerat militibus.

Is sicuti secundis in rebus nostris Regis partes secutus erat, ita Philippi qui tum potior videbatur, fortunam sequebatur: primùm quà Pyrenæus in hac regione saltus aditur, angusto inter montium juga itinere (collum Ternæum appellant) eà transitu arcere Belieroplessium decreverat: dein hoc omisso consilio, suos in vicina oppida loci naturâ munita dimittit, ipse inter hujus jugi confragosa, atque aspera diffugit. At Belieroplessius Rodezem oppugnat, quò trecenti Hispani mœnia defensabant: quatriduum propugnavêre, dein uti sibi deditionis conditiones ab Belieroplessio ferrentur, postulavêre: sed is se negavit aliam ferre posse, quàm uti se, suaque ipsi permitterent, quod ubi hostes abnuêre, impetus ab nostris in oppidum factus, pulsique in arcem hostes sunt, quò denique vitæ suæ consuluêre, Belieroplessio sese permittentes, qui omnes captivos habuit: pedites trecenti, equites quinquaginta fuêre: oppidum primùm ab nostris, dein ubi profecti sunt, ab accolis direptum, atque incensum est, manente in popularium animis concepto pridem in Hispanos odio.

Cætera oppida deditione item sibi consuluêre, ita ut Bagnolsius Villam-francam concedere coactus fuerit, quæ regionis illius caput est. Sed hæc cùm naturâ loci, & operibus ita munita esset, ut oppugnandarum Urbium omni apparatu ad hujuscemodi incœptum opus esset, cui moliundo hyems haud quaquàm opportuna erat, isthuc in aliud tempus Belieroplessius distulit, atque intereà Crequium cum idoneo equitum numero Rhodam versùs misit, cum quingentis peditibus, qui oppidum ingressi sunt: dein ab hac regione propter frigora, quæ inter Pyrenæi juga per hyemem intolerabilia sunt, atque commeatûs inopiam discedere visum in propinquam Septimaniam, quò in hybernis copiæ collocatæ, atque eò manere jussi Belieroplessius, atque Belfonsius, si quid hostibus adversùm Rhodam consilii foret, ut huic subitò subvenirent.

Hispanos graviter offendisse diximus, ubi Carolum Gonzagam *a* Noviodunensem Ducem Mantuâ Urbe, quæ huic hæreditate obvenerat, atque agro Mantuano, præterea Casalio ad Padum, & Montisferrati in quo situm est, agro spoliare antehàc decreverant: nam ea res tum hominem coëgerat, Casalium oppidum, cum Arce totius Italiæ longè validissimâ, quibus maximè potiri Hispanis consilium erat, permittere Ludovico XIII. Regi, vt hæc adversùm Philippi Hispaniæ Regis conatus tueretur. Id per complures annos fecit, tam immensis sumptibus, ac tot tantorumque civium jacturâ, qui ab morbis magis, ac cæli gravitate, pestilentiâ, atque aliis in Italiâ casibus, quàm ab ferro interiê-

a Le Duc de Nevers.

1652.

re, nam raro victi, sæpiùs victores fuerunt, uti ratio tot sumptuum, atque hominum nequaquàm iniri possit. Casalium oppidum, atque Arx in Ludovici filii potestate etiamtùm erant: sed propter corruptam apud nos rempublicam, ac bellum civile quod in Galliâ gerebatur, nusquàm suppeditare sumptibus qui foris faciundi erant, Rex poterat. *a* Mompezatus Cazalio ab Rege Præfectus in Aulam venerat, nuntiatum præsidium eò exiguum esse: qui suâ, atque Serviani in propinquo apud Sabaudiæ Ducem Regis Legati fide stipendium militibus, atque frumentum usquè dederant, eos cessare, quoniam quo uterque hanc exolveret, nihil jamdiù ab Aulâ missum fuerat: postremò aut curandam eò pecuniam, aut propediem Casalium in potestate hostium futurum, quorum tametsi exiguæ opes ad tantum incœptum, tamen quia nullæ in oppido, atque arce sint, his facilè potituros.

a Le Marquis de Mompezat.

Isthæc Carolo II. Mantuæ, ac Montisferrati Duci haud ignota erant: hujus amita Eleonora Ferdinando II. Imperatori quondam nupserat, tunc vidua: Eleonora verò Caroli soror tum Ferdinandi III. Ferdinandi II. filii uxor erat: Carolu ipse Elizabetham Claram Austriam Oenipotani Archiducis filiam uxorem duxerat, ita hujus cum Austriacâ Gente affinitatis vinculum triplex est, quam adeò si Galliarum Regis amicitiæ anteposuerit, nemini mirum videatur: sed ea Ludovico in Carolum fuit, qualis esse debebat erga hominem cui Rex pater Mantuæ, ac Montisferrati Principatûs adversùm Austriacorum vim conservaverat; Carolo verò haud alia, quàm quæ ob ingentium in se meritorum memoriam hominibus esse solet, quæ certè hos non ita afficit, ut eâ causâ præsens adire discrimen, aut ullius damni subire casum velint: prætereà haud huic ægrè fuit, sibi opportunitatem dari, quâ si rectè uteretur, Casalium posthàc non in alienâ, sed in suâ unius potestate foret, quod quidem huic ab Rolando *b* Lavalle cujus consilio, judicioque in omni republicâ gerendâ utebatur, subjectum plerique credidêre.

b De Laval.

Igitur Carolus hoc autore rationem inire decrevit, quo cum bonâ Gallorum, atque Hispanorum gratiâ Casalium suo ipse præsidio posthàc teneret. Ut eò perveniret, per Hieronymum Priandum *c* qui dudùm Mantuæ Ducum negotia isthîc procurat, hominem sibi sicuti majoribus fidum, atque isthîc gratum, acceptumque cum Rege, atque Administris egit maturè, atque continuò, uti Casalio consulere vellent, sicuti res monebat, aut si ob bellum civile id adversùm Hispanorum consilia, conatusque tueri non possent, præsidium Gallorum inde, atque Helvetiorum deducerent, seque Casalium suis opibus defendere sinerent, confidere se si isthuc Regi probaretur, Hispanos nihil adversùm Casalium molituros. Intereà ut ne Hispani properarent eò ducere, per amitam, atque sororem Eleonoras apud Ferdinandum Imperatorem hujus virum, cujus maxima apud Philippum Hispaniæ Regem autoritas, & fides est, operam dabat: simul agebat cum Hispanis ipsis apud Mediolanum per Bozzoli Principem, & Augustinum Guazzonem è Sommascorum Ordine, uti sibi satis utile esse ducerent Casalium ab Gallorum manibus

c Priandi Resident de Mantouë.

manibus eripi, quod domino citrà cujusquam invidiam traderetur. 1652.

Sed ægrè erat Regi tam validum oppidum in Italiâ, atque huic ab Hispanorum lubidine, quæ ipsis propagandæ dominationis suæ ingens ab naturâ est, vendicandæ opportunissimum dimittere: eò tergiversabatur fortunam opperiens, si fortè bello civili finem faceret, atque intereà hanc ferebat Carolo conditionem, uti deducto ab Casalio Gallorum, atque Helvetiorum qui sibi mercede militabant, præsidio, novum eò Helvetiorum præsidium introduceretur, qui fidem darent, se Regi, atque Carolo oppidum conservaturos, atque ubi bellum desineret, ex utriusque sententiâ discessuros: huic præsidio stipendium pro mediâ parte Regis, pro quartâ omnium Italiæ Principum, pro alterâ quartâ Caroli sumptibus curaretur, uti quorum maximà interesset Casalium non esse in Hispanorum potestate, eorum ut id ne fieret, eadem cura, ac pro opibus impensa esset. Sed isthæc quod imminebat Casalio periculum, id non avertebant, atque hoc pacto magis ut in posterum, quàm qui tunc in tuto esset, cavebatur: nam cum omnibus Italiæ Principibus eâ de re agendum erat, qui ut in eamdem hanc adducerentur sententiam, aliquanto tempore opus erat.

Argensonus Regis apud Venetos Legatus cum Carolo agebat sedulò, ut ne ab Regis amicitiâ discedere vellet, ab cujus patre tanta in hujus avum, atque in hunc ipsum beneficia profecta essent, quem si cessasset adversùm Hispanorum conatus tueri, ille Mantuæ, atque Montisferrati Prædiis planè fuisset ab his spoliatus, qui tunc ipsi nepoti blandiantur, uti videlicet ubi ab Regis amicitiâ discesserit, quod usque patrare non potuêre prohibiti ab Gallis, id posthàc ex sententiâ conficiant, atque hunc sicuti pridem decreverint, aut planè spolient, aut saltem Casalio sibi cedere cogant. Venetis autem Argensonus persuadere conabatur, ut ne Casalium sinerent ab Hispanis capi, atque teneri posthàc, rem omnibus Italiæ Principibus periculosissimam, quorum maximà intersit, Hispanorum opes nequaquàm in Italiâ crescere. Id ipsis singillatim curæ esse decere, quibus Hispani in Mediolanensi, atque Cremonensi agris finitimi sint, eo de Carolo Mantuæ, & Montisferrati Duce tuendo cum Rege Ludovico XIII. concordasse, & quod hic apud Casalium fecerit, id ipsos apud Mantuam fecisse: ipsum Casalium haud ita procul ab eorum abesse finibus, cui si tantisper subvenire velint intereà dùm bellum civile in Galliâ desierit, id & ex re publicâ facturos, & Regem in maximâ gratiâ habiturum.

Sed Veneti vix se huic admiscere negotio poterant, bello Turcico impediti, cui sustinendo omnibus opibus suis, ac prætereà alienis opus habebant, atque adeò neque suppeditare sumptibus poterant, qui tuendo eâ tempestate Casalio necessarii erant, neque Hispanis ægrè facere volebant, de hoc autem negotio cum omnibus Italiæ Principibus agendi spatium non erat, neque hi facilè adduci potuissent, uti labefactatis Galliæ rebus quidquam quod Hispanis displiceret inciperent: postremò non dubito Carolum eos fecisse certiores, quid apud Viadanam, &

1652. apud Mediolanum de Casalio ageret, & quorsùm ea res esset evasura: quo factum est, uti Veneti omnia se Regis causâ velle dicerent, atque operam daturos, ut Hispani, atque Carolus nihil in Casalii negotio quod rei publicæ fraudi, damnove foret factum vellent.

Sed Hispani ut ne tantam Casalii è Gallorum manibus eripiundi opportunitatem corrumpi sinerent, Sturæ-pontem, Corniolum, Ozanum, Bassignanum, Georgii-fanum, Occimianum, Mirabellum, Ticinetum, & Frassinetum occupavêre, ac præsidiis tenuêre, quibus ita circumclusum Casalium est, uti vix quidquam eò supportari posset. Isthuc Priandus Regem, atque Administros edocuit, orans, atque obtestans uti dum liceret, dumque tempus esset, præsidium Gallorum, atque Helvetiorum Casalio deduci, atque eò Mantuanorum ab Duce copias introduci vellent: si Hispani Casalium vi, atque armis caperent, vix id Carolo reddituros, tam opportunum suis in Italiâ consiliis oppidum. Sed ne ipsi quidem Galli tum adduci potuêre, ut id dimitterent, verùm accusare Carolum, sicut id ab eorum manibus ereptum, ac penes Hispanos esse mallet, quod tamen graviùs in Rollandum Lavallem jactatum est, qui certè jamdiù Hispanis quàm nobis æquior erat. Sed in hoc Casalii negotio Principi suo singillatim sicuti par erat, studuisse videtur, sed illi haud ægrè fuisse tantam hujus ab Regis amicitiâ, atque clientelâ subducendi opportunitatem oblatam esse: hæc certè fuit hujusmodi, uti satiùs fuerit Regi ab Casalio Gallorum, atque Helvetiorum præsidium sponte deducere, atque ipsi Carolo suis opibus tuendum relinquere, quàm hujus nobis defendentibus ab Hispanis capiundi, atque adeò sibi retinendi occasionem dare: nisi si Mazarinus credidit Santandream Mombrunum cum copiis ab Cataloniâ in Italiam satis maturè uti Casalio subvenire posset, rediturum, aut id alio pacto factum iri, ac denique si ab Hispanis caperetur, Regi hujus vi, atque armis ex iis recipiundi jus fore, non item ex Carolo, ubi ipsi semel permissum foret.

a Le Marquis de Mompezat.

a Mompezatus Marchio Casalio Præfectus qui tum ad Aulam erat, sicuti diximus, cùm nulla ab Rege ob ærarii inopiam auxilii spes esset, hanc tulit Administris ab Tavanio Marchione conditionem, ut hunc Rex Tribunum equitum creare vellet, mitteretque in Italiam cum imperio, eò hunc tria peditum millia, ac mille quingentos equites quos omnes suis sumptibus conscriberet, ducturum, atque his simul, & Sabaudiæ Ducis copiis fretum Casalio subventurum. Id quidem ipsis satis probabatur, nec tamen factum est, quâ verò de causâ incertum habeo. Christina Regis amita Caroli Emanüelis Sabaudiæ Ducis mater haud cessabat per *b* Aglixum Abbatem filii apud Regem Legatum hunc urgere, uti Casalio tuendo dare vellet operam, quod si in potestatem Hispanorum veniret, nihil sibi satis tutum in Italiâ adversùm hos fore dictitans, cum quibus adeò maturè pacem factura esset, dum hanc æquis conditionibus facere liceret, cujus rei post captum Casalium haud perindè copiam fore. Intereà *c* Villam Marchionem eò mi-

b L'Abbé d'Aglié.

c Le Marquis-Ville.

1652.

ferat, uti coràm cognoſceret, ecqua ſpes eſſet oppidi, ac ſaltem arcis defenſandæ, ut ex eo ſibi conſilium caperet. Hic ex *a* Sant-Angelo qui arci Propræfectus erat, ſi quid auxilii introduceretur, aliquamdiù rem ſuſtentari poſſe reſcivit, atque adeò quadringentos equites eò ducere decrevit. At mox Sant-Angelum qui Monferrinorum in Subalpinos odium noverat, ſubiit metus, uti ſi quid ab his adveniret auxilii ipſi Monferrini deficerent, atque Hiſpanis continuò dederent ſe: quamobrem ad Villam miſit qui moneret ſibi Subalpinorum auxilio uti copiam non eſſe, quod quidem his, atque Chriſtinæ maximè ægrè fuit.

a Saint Ange

Sed longè moleſtius fuit *b* Antonium Broüillium Piennam Marchionem Pinarolo Præfectum quem Rex juſſerat octingentos pedites Caſalium mittere, id facere recuſaſſe, cauſatum videlicet periculoſum eſſe eâ tempeſtate apud Pinarolum præſidium tanto militum numero minuere, quorum profectio ab oppugnando quidem Caſalio Hiſpanos deterrere, cæterùm ad oppugnandum Pinarolum impellere poſſet. Hi tamen ſibi conſcii infirmas ad Caſalii incœptum opes ſuas eſſe, ſi vel minimùm auxilii introduceretur, omni ope nitebantur, uti Carolum planè ſibi adjungerent, qui unà ſecùm Gallos oppido, atque arce pellere aggrederetur. Eo ad illum miſêre *c* Vercellinum Mariam Viſcontium qui quod Bozzoli Princeps incœperat, id perficeret. Factum igitur inter Caracenam qui Mediolanum, ac Mediolanenſem obtinet Agrum cum omnibus finitimis quæ Hiſpanicæ ditionis ſunt regionibus, & Carolum Mantuæ, ac Montisferrati Principem, Ducem appellant, fœdus quo cavebatur ut hic peditum millia duo, & trecentos equites ex Mantuâ Urbe, atque Agro Mantuano, ac præterea mille quingentos pedites ex Montisferrati Agro Caſalium introduceret: id modò reſcitum ex fœderis legibus, quia tantumdem poſteà equitum, peditumque ab Camillo Gonzagâ Bozzoli Principis fratre Caſalium introductum eſt, cæteras fœderis conditiones ut ne Galli reſciſcerent, cautio fuit.

b Antoine de Broüilly, Marquis de Pienne.

c Vercellino Maria Viſconti.

Argenſonus Regis apud Venetos Legatus certior ab amicis factus de fœdere, atque in Agro Mantuano cogi milites, iterùm Venetorum Senatum edocet, quantùm ea res ad rem eorum publicam, atque ad alios Italiæ Principes pertineret: famam quidem, & gloriam Regis, ſed illorum libertatem agi, quæ ſi Caſalium penes Hiſpanos erit, incerta poſthàc futura videatur: ad Carolum autem ſcribit, hortans, obſecrans, obteſtanſque ut ne id factum vellet, neu Regis partes deſereret, cujus, ac Ludovici Patris cùm ingentia in eum merita ſint, qui res Caroli illius avi perditas tanto ſuo ſumptu, tantâ civium jacturâ reſtituerit, nulli probatum iri nepotem ab illius amicitiâ diſcedere, & ad Hiſpanorum qui ipſi hoſtes ſint, tranſire partes. Sed iſthæc, atque alia hujuſcemodi fruſtrà fuêre, nam *d* Fuentanus Comes Hiſpaniæ Regis Legatus Venetos quid Philippo de Caſalio conſilii eſſet, certiores fecit, quod & ab ipſo Carolo factum probabile eſt, quamobrem de hoc negotio haud ita poſteà ſoliciti fuêre.

d Le Comte de la Fuente.

1652. Igitur Camillus Gonzaga milites Mantuanos Casalium versùs duxit, quò & pleraque Mantuana Nobilitas profecta est. Sed priusquàm adveniret, Christinæ Sabaudiæ Ducis matri tentare visum, si quid militum eò introduci posset, nam quos Pienna mittere jussus antehàc fuerat numero octingentos, ii denique Pinarolo profecti ubi Casalio appropinquaverant, ab Hispanis fusi, fugatique fuerant, ita ut quadraginta modò ad arcem evaserint. Misit igitur illa peditum duo millia, ac mille quingentos equites, qui oppidum propiores facti uti Padus modò intercederet, postulavêre ab oppidanis, uti sibi mitterent naves, quibus amnem traduci possent: sed illi id se facturos negavêre, qui videlicet Principi suo conscii quid ipsi consilii esset, haud contrà tendere noluêre.

At hæc omnia satis superque ostendunt, in unius Caroli arbitrio positum fuisse, aut Casalium penes Gallos relinquere, aut id Hispanorum operâ illis ereptum sibi posthàc habere, quod maluit denique, atque Hispanorum partes sequi, quia id nova cum Austriacis affinitas suadebat ingentium in se, patremque Regis, ac Ludovici patris meritorum immemori. Ubi igitur Mantuani, Monferrinique milites Casalium introducti sunt, Galli omnes in arcem concessêre, Hispani verò hanc omni ope oppugnavêre, ac ductis ad duo propugnacula fossis, & cuniculis ruinas in his edidêre, atque impetum denique fecêre. Sed ab Gallis, & Helvetiis pulsi cum nihilo minùs satis scirent nostros haud diù propugnare posse, honestissimas Sant-Angelo Propræfecto deditionis conditiones tulêre, quibus acceptis arcem cui per Mompezati absentiam præerat, dedidit, quæ deinceps penes Mantuæ Ducem foret, delectumque ab eo Præfectum, ac præsidium haberet. Stipendium tamen posthàc præsidio curatum ab Hispanis est, tametsi Eleonoræ Caroli sororis, atque Ferdinandi uxoris nomine, quod satis indicat ingratum Caroli adversùm Regem animum, cujus id non ultimum inter Principes exemplum erit.

Ubi Subalpinis apud Casalium oppidani naves uti Padum traducerentur se missuros negaverant, quo his auxilii quidquam eò introducere spes adempta fuerat, ad Crescentinum cum Verrüâ Comite qui ipsis præerat iêre, oppidum oppugnaturi, quod post septimum diem recepêre, intereà dùm Caracena Casalii arcem oppugnabat, huic uni rei intentus. Quæ postquàm feliciter evenerat, cum Subalpinis ipsis agere decrevit, uti cum Hispanis pro Italiæ libertate congruerent, quam in pellendis hâc omni regione Gallis positam esse aiebat. *Hos sicuti Casalio, ita & Arce apud Augustam Taurinorum, & Pinarolo pellendos, quod facilè futurum sit, si Caroli Mantuæ Ducis exemplum sequi Carolus Emanüel Sabaudiæ Dux, atque hujus mater Christina velint: qui si Hispanis sese conjungere animum inducant, Philippum adduci posse, ut illi filiam tot Regnorum hæredem despondeat, atque uxorem det, quo nihil magnificentius, atque amplius Carolo Emanueli esse possit.* Isthæc plerisque Subalpinorum satis placebant, sed ea Christinæ prudentia, atque constantia in Regis fratris filii amicitiâ fuit, uti nihil his quæ vana, atque incerta fuêre, usquàm moveretur.

1652.

Eâ tempeſtate ab Aſtæ Villa-novâ, atque ab Verrüâ Gallorum præſidia Rex deduci juſſit, quæ loca cum arce apud Auguſtam Taurinorum uſquè tenuerat, ut Hiſpanos ad reddendas Carolo Emanüeli Vercellas adigeret, cui denique rei conficiundæ arcem apud Auguſtam Taurinorum porrò retinuit: cæterùm quod dudùm Carolus Emanüel expetebat, uti ſui apud Regem Legati ad regiorum normam haberentur, id huic eſt condonatum, nam quod factum uſquè fuerat diſcrimen ſublatum eſt, uti videlicet qui apud circúmque Regiam milites ſtationes per vices habere ſolent, ii adveniente Legato ſub armis velut in acie inſtructi ſint, quod unis Legatis regiis honoris uſquè habitum fuerat. Poſtremò Quincæum Rex miſit in Subalpinos cum copiis, quæ tuendis finibus, prohibendiſque, ac retundendis Hiſpanorum conatibus ſatis eſſent, eò confirmati Subalpinorum animi, uti jam luberet porrò Gallorum ſervire commodis, neque Hiſpanos ampliùs metuerent.

Qui apud Burdigalam Condæi ſectatorum principes fuêre, ii apud Mantuam Carpetanorum Philippo Regi, atque Aro Comiti perſuaſêre, haud difficile fore Santonum-portum, ſeu Blayam ad æſtuarium Garumnæ terrâ, marique obſidere, nam poſt captas Gallicas ab Britannis naves in orâ Gallicâ, nullas Regi ſupereſſe, quibus Hiſpanicas littoribus ſuis arceat, aut prohibeat Blayæ appropinquare, quam ab terrâ Condæi copiæ, atque Burdigalenſes obſidere, & oppugnare poſſint. Huic igitur incipiundæ rei Philippus Battevillam qui tum apud Sebaſtiani-fanum erat, cui oppido ad Oceanum Cantabricum Præfectus eſt, naves cogere, claſſem apparare, dein ducere Blayam versùs jubet. Sed ubi advênit, nihil ab Condæi clientibus ſatis proviſum invênit, quo ab terrâ ſicut ab mari oppugnaretur: quamobrem omiſſo incœpto ad Paſſagii portum hybernandi causâ claſſem deduxit. At ex eâ re infectâ inimicitiæ graves Battevillam inter, & Marſinum, atque Leſnæum ortæ, quia eo Philippo in aperto fuit hos præmiorum ſtudio multa ipſi magnifica, atque ampla, ſicuti factu facilia ſubjicere, quæ ubi ad rem conferebantur, perdifficilia eſſent. Viciſſim Marſinus, & Leſnæus Philippo, atque Aro Comiti haud occultum habuêre, Battevillam compendio ſuo apud Burgum, quò Præfectus erat, ſtudere, in cujus præſidio mille modò milites haberet, qui quoniam initio aliquanto plures fuiſſent, tot militum ſtipendium ab Philippo etiamtùm acciperet, atque adeò nonnullos quæſtui haberet, prætereà monetam Hiſpanicam quæ ipſi curabatur, in Gallicam permutando, quartam illius partem lucri faceret. Iſthuc Philippo, atque Aro Comiti leve viſum, neque ſatis dignum, quod in forti viro, ac ſtrenuo animadverterent: prætereà ſatis intelligebant Marſinum, & Leſnæum ex invidiâ, atque ultionis ſtudio hunc labefactatum velle, cui videlicet ſuprà quàm vellent, perſpicaci fraudem ſuam occultare ſe poſſe diffiderent: Battevillam tamen Sebaſtiani-fanum concedere juſsêre, ut ne quid ex hujus cum Marſino, atque Leſnæo litibus, mali damnive rei publicæ eveni-

1652. ret. In hujus locum suffectus est Jozephus Osorius qui Burgo posthàc Præfectus esset, atque in eâ regione omnem quæ ad Hispanos attineret rem publicam gereret, is Burgo Proprætectus usquè fuerat. Sed quempiam eâ tempestate Brezæa ad Philippum misit, qui cùm eò de Condæi viri rebus ageret: ille cum gemmarum dono cujus pretium quadraginta aureorum millium fuit, remissus est, donatus ipse aliquanti pretii armillâ: tanta Hispanis adversùm eos qui suâ causâ ad malas partes animum adducunt, largitas est.

Postquam Mazarinus vulgi de abitu suo lubidini servierat, atque adeò uti cupientissimâ plebe Rex, atque Regina mater ad Urbem redirent, effecerat, ac præterea uti Condæum propè haud multò minùs quàm Hispanos quibus se conjunxerat, odisset, ibi verò uti suus ad Aulam reditus omnium voluntate fieret, operam dedit: eò de reconciliandâ gratiâ vel cum inimicissimis egit sedulò, cum Contio, cum Curiâ Burdigalensi, cum Harcurio, cum Daugniono, atque aliis. Jam Santaunesium Locatæ Præfectum Mottæi operâ in viam reductum diximus, cui quod hic receperat, Rex planè ratum habuit, ac præstitit: de illo videlicet noxæ regio Edicto eximendo, atque item Locatensibus: de filiis qui apud Urbem dati in custodiam fuerant, dimittendis: de bonis omnibus cùm ipsi, tùm amicis, qui unà defecerant, restituendis: de Termis castello Narbonensi Archiepiscopo permittendo, quod post sex menses Santaunesio aut redderetur, si isthuc Regi satis placeret, aut destrueretur: de duabus turmis equitum, quas ille conscripserat, ab Rege quæ huic mererent retinendis: de pecuniâ aliquantâ huic cùm propter sumptus in conscribendis, armandisque turmis factos, tum aliis de causis curandâ.

Sed operæpretium erat Mazarino cum Condæo redire in gratiam, atque hunc in Aulam reducere: id per fidum interpretem tentatum, latæque ipsi quàm honorificentissimæ conditiones sunt, ac fortasse majores, quàm ut his stare denique Mazarinum velle crederet: nam huic commercari extrà Galliæ fines Principatum, quem cum summo jure, judicioque obtineret, proponebatur: item alia omnia, quæ explere vastum, atque ingentem animum posse videbantur. At isthæc hominem fortassè commovissent, si integris rebus suis, nequedùm cum Philippo communicatis, proposita fuissent, quæ tum factâ inter ambos belli societate, frustrà fuêre.

Igitur Condæus respondit, *Principis è regiâ gente viri quam habeat ab naturâ dignitatem, sibi omni Principatu, qui cum summo jure, judicioque dari possit, potiorem esse: neque potentiam, neque malefaciundi licentiam, quæ major in hujuscemodi Principatu futura videatur, quærere se, sed amicitiam, sed fidem, quam in Mazarino nullam esse suo magno malo sit expertus: non esse adeò sibi consilium iterùm huic se permittere: hunc facilè omnia polliceri, uti quod adversùm se fiat, id interpellet, quod ubi factum est, præstare modò ea quæ velit: postremò eò se Mazarini fraude adductum, uti necesse habuerit cum Philippo belli societatem inire, quod desinere nisi utriusque voluntate possit: quamobrem cum*

utroque aut pacem faciundam quod magnoperè ad rem publicam pertineat, aut bellum gerendum esse, neque alterum ab fide quam alteri dederit, discessurum. Hæc ab animo odio in Mazarinum accenso proficiscebantur, ac prætereà spei plenissimo, fore uti proximis æstivis, profligatis Regis, seu potiùs Mazarini copiis, victor ad Urbem accederet, ac se Pacis Ludovicum inter, & Philippum faciundæ arbitrum futurum.

1652.

Sicuti cum Condæo, ita & cum Contio Mazarinus egit: qui tametsi non nihil ab fratre dissideret, tamen ab Condeæ sororis, hæc autem ab Condæi voluntate pendebat, quod Mazarino molestum, nam si Contius, & Condæa resipuissent, magnum ad pacandam Aquitaniam momentum attulissent: cæterùm uti Contio, Condeæ, atque Burdigalensibus majora in dies adferrentur incommoda, Vindocinus ad Garumnæ æstuarium classem adducere jussus est, atque Candalio qui tum provinciam cum exercitu obtinebat, missæ ab vicinis regionibus copiæ, quibus tantò meliùs rem publicam gereret, ac denique cum Daugniono agi cœptum.

At Condæus in Campaniæ finibus, ubi hinc indè circumspexerat quid sibi factu facile, aut contrà esset, neque Durocortoro Rhemorum, aut Augustâ Suessionum potiri se posse sentit, infirmis ad hujuscemodi incœpta opibus suis, Vervinum in Tieracensi agro, neque naturâ, neque operibus, neque præsidio ullo munitum oppidum, occupat, atque eò cohortes duas, cum unâ equitum alâ collocat: dein Rhetelium ducit infirmum item ad Axonam amnem oppidum, quod huic brevî ab *a* Rallâ Præfecto, cui ad propugnandum omnia defuêre, deditum est, ceterâ viro forti, ac strenuo: deditum est & Portiani-Castellum, perindè, aut magis infirmum: dein Meneculphisanum oppidum cum arce tantisper est ab Santimauro Præfecto defensum, ac postremo Condæo deditum: id ampliùs muniri Condæus jussit, positum videlicet Mosam inter, & Matronam amnes, Virodunum, atque Cabilonum oppida valida, haud procul Claromontio, ac Satenaïo, quæ duo oppida penes ipsum sunt, spem videlicet nactus se Meneculphi-fano, atque Rhetelio fretum, in eâ regione cum exercitu facile hybernaturum, prædas è vicinis Campaniæ locis amplas facturum, ac denique ex propinquo factionis in Urbe reliquias confirmaturum. Posteà Barem Ducis, Lignium, ac Voidium in Barensi agro facilè cepit, loca infirma, quorum primum ubi oppugnat, *b* Faugius qui Lotharingicas copias ductabat, cæsus est: dein has, & Belgicas dimisit, suas autem ad Mosam in hyberna distribuit: quæ Gastonis erant copiæ, eas jam ante Baris oppugnationem dimiserat, quæ regiis secundum fœdus cum eo sancitum conjungi debebant.

a Le Ralle.

b Fauge.

Rex, atque Regina mater Mazarinum urgebant, ut ad Aulam redire vellet: sed hic rei publicæ magis, quàm suis commodis serviens iit ad exercitum, qui in Campaniâ erat: eòdem ad hujus adventus famam venêre Ellebovius cum copiis, quas in Picardiâ coëgerat, prætereà alii

1652. è Normanniâ, atque ex aliis provinciis, quidam accersiti, alii sponte suâ, ut apud hunc gratiam inirent: ita multum est auctus regius exercitus, cui omnia accuratiùs quàm antehàc Mazarini operâ subministrata, quo faciliùs agitare, & quæ faciunda censebat, ea exequi posset. Hoc exercitu freti Ellebovius, atque Almontius equitum Tribunus Portiani-castellum oppidum recepêre, nihil prohibentibus hostibus, qui in arcem concesserant.

Sed eò propugnavêre acriter, donec sæpiùs ubi erupêre pulsi, fusique, fossis, atque cuniculis ad murum ductis, ac pulvere tormentario oppletis, diutiùs propugnandi spem abjecêre: neque tamen deditionem facere voluêre, quin Condæus sex dierum uti sibi suppetias ferre posset, spatium haberet, ac postremò hoc cessante armatis, instructisque arce discedendi facta copia est. a Santanianus eò egregiam, fortemque Regi navavit operam, hunc unum è Cubiculariorum regiorum principibus esse diximus, qui seu domi, seu foris bellum gereretur, cum imperio, aut ubi nihil commissum erat, sine imperio perpetuò militavit: hic dum adversùm hostes qui arce eruperant, strenuè rem gerit, quamvis glande ictus graviter fuerat, tamen adduci nequivit, uti curando vulneri prælio excederet, quod his modò suâ maximè virtute pulsis fecit.

a Le Comte de S. Agnan.

Castronovanum antehàc memoravimus ab Aulâ sponte discessisse, quin & Regem, & Reginam matrem ut id sibi liceret fatigasse: neque tamen ullam postillà sese reipublicæ admiscendi occasionem prætermisit. Is ubi Mazarinus iterùm abierat, tametsi id per simulationem factum scibat, tamen ut sunt homines proni ad ea quæ magnoperè cupiunt, speranda, non omnem de suo in Aulam reditu spem abjecerat: cúmque id haud ex sententiâ eveniret, satis liberè cum mulieribus colloquendo quid de Mazarino sentiret, prædicavit: quod cùm ad Regem, atque Reginam matrem manasset, hominem ab Urbe discedere continuò jussêre.

Haud minùs erat Radesiano, quàm Castronovano omnis reipublicæ gerendæ studium, sicuti sæpiùs memoravimus: neque minus sibi persuadebat eò se perventurum denique. Igitur amicos in Senatu hortabatur, ut hunc frequentem haberi postularent, de Collegis ab exilio revocandis: quibus usuræ pecuniæ Regibus urbanorum Magistratuum fide creditæ debebantur, eos impellebat ut has sibi solvi flagitarent: qui seditiosi, atque multitudinum duces erant in Urbe, eos prensabat, atque liberaliter habebat, sperabatque sicuti Cardinalatum adeptus erat rempublicam perturbando, ita & Regem se coacturum, ut hanc sibi omnem permitteret, aliter enim familiaris damna immenso ære alieno contracta se sarcire posse diffidebat, postremò id suadebat ambitio, quæ nullis finibus circumscribitur.

In Regiam postquàm Regi, atque Reginæ ubi ad Urbem redierant, adventum erat gratulatus unà cum omni qui hunc erat comitatus Ecclesiasticorum

clesiasticorum Ordine, non ierat: quo metuere videbatur, ut ne se Rex comprehendi juberet, nam in mediâ quò agitabat Urbe id fuisset difficile vulgi gratiâ fretum: dissimulabat tamen hunc metum sedulò, atque se purpurâ suâ planè munitum videri volebat, quo suis animus amplior esset, ad omnia quæ fieri vellet, patranda: certè Cardinalatûs dignitas effecerat, ut hunc Rex, atque Regina mater amandatum, quàm comprehensum mallent. Anna Rohana Ludovici Rohani *a* Guimenæi Principis uxor ab Radesiano inter colloquendum audisse se dixerat, hunc lubentem Romæ agitaturum: quo factum est, ut hâc ipsâ interprete Rex uteretur homini in hâc sententiâ confirmando, quæ præterea verbis suis huic fidem daret, omnem quæ Romæ gerenda esset rem publicam, huic permissum, ac pecuniam in sumptum qui ipso dignus esset curatum iri, imminere hujus Pontificatûs finem, quo tempore Cardinales Romam ire soleant, uti mortuo Pontifici alterum subrogent, in quo hujus opera pulchrè rei publicæ procedere possit, atque ipse magnam ex eo apud Regem gratiam inire.

1652.

a La Princesse de Guimenay, Anne de Rohan.

Sed & hæc, & alia quæ posteà Radesiano dicta sunt ab *b* Annâ Gonzagâ Reginæ verbis frustrà fuêre: nam se pulsum ab Aulâ visum iri aiebat, si tunc Romam abiret, prætereà deseri ab se amicos, ac propè prodi. Ita Radesianus tantùm sibi esse fautorum, clientium, & amicorum in Aulâ, atque in Urbe aut credidit, aut ab Rege, atque Reginâ matre credi voluit, ut horum præsidio satis posthàc tutus esse posset: quin & ab illis, ut hos ornatos vellent, impetrare se posse arbitratus est, nam alteri aliquam provinciam quam obtineret, alteri Quatuorviratum petiit. Sed cùm hæc hominis ratio non modò fiduciæ, sed & audaciæ plena, neque diutiùs toleranda Regi, atque Reginæ videretur, de eo comprehendendo consilium cepêre: at id exequi in mediâ Urbe importunum, ac periculosum erat futurum: quamobrem opperiundum fuit usquè dùm rei patrandæ opportunitas daretur. Intereà omnes amici juxtà, atque inimici Radesiani dictitare hunc in Regiam ire debere, Regem, atque Reginam matrem visentem, sicuti tali loco virum deceat, quod ab eo usquè infectum dissidium, & partes, aut certè metum ostentet, cujus rei famam effugere debeat. At is hujus rei occasionem quærens, per festos Christi natalium dies Concionem sacram ad populum apud Germani Autissiodorensis Templum habere decrevit, eò se magis, ac magis studia vulgi adepturum sperans. Hoc Templum propiùs Regiam est, quâ vicinitate Regina permota, ac magis Radesiano ad se veniundi causam præbere cupida, se huic adfuturam Concioni prædicavit, ac Templi Curioni significavit: hic verò continuò eâ de re Radesianum fecit certiorem, qui hanc nactus occasionem ad Reginam adeundi postridiè iit in Regiam. Regina nondùm experrecta erat, atque adeò Radesianus ad Regem divertit, in quem scalas descendentem, atque ad Reginam matrem venientem incidit. Rex eum perbenignè accepit, habuitque, quem Radesianus ad matrem cun-

b La Princesse Palatine Anne de Gonzague.

1652. tem est comitatus, & cum eo hujus cubiculum est ingressus. Rex paucis allocutus matrem in lecto jacentem Radesiano colloquendi cum eâ locum dedit, atque alias res cum his qui aderant agere se simulans ad Tellierum accedit, mandatque huic, uti suis verbis Villequierum Custodum corporis Ducem jubeat ab matre exeuntem Radesianum comprehendere, quod ex sententiâ factum, atque is in Vincennarum arcem deductus est.

Rex subitò ad Valancæum suum apud Pontificem Legatum eâ de re scripsit, ut hunc edoceret quàm gravibus de causis ad id consilium descendisset, planè uti res publica in tuto esset, necessarium. Quæ huic perturbandæ Radesianus designaverat, ea neque Pontifex, neque quisquam omnium ignorabat : sed hic Regi infensus, ac magis Mazarino eò processit, uti contra prudentiorum quos in consilium adhibuerat Cardinalium sententiam, Marinum apud Avenionem Cavarum Vice-Legatum ad Urbem venire juberet, & de Radesiani causâ cognoscere, quod sibi uni jus esse contendebat. Sed Marinus ingredi fines Regni prohibitus est, atque haud satis æquum visum Pontificem qui ubi Mazarinus proscriptus fuerat, planè cessaverat, tunc tantoperè Radesiani causâ laborare : sed Ecclesiasticus Ordo eâ de re ad Regem adiit, supplicatum uti quem dederat Archiepiscopo Parisiensi qui horum caput est, adjutorem, eum custodiâ emissum vellet, id & Archiepiscopus ipse Joannes Franciscus Gondius patruus ab Rege, & Reginâ matre enixè postulavit, ac denique Mazarinus ad Regem scripsit, uti pro suâ in Sanctam Sedem pietate, ac Christianissimi, atque Ecclesiæ Primogeniti titulis cujus Radesianus Cardinalis esset, sese in hujus negotio gerere vellet. Id per simulationem ab Mazarino scriptum cuncti existimavêre, ut ne autore se comprehensum Radesianum, atque in custodiam conjectum fama ferret, atque id ipsi Romæ quandóque fraudi foret : nam nemo omnium Cardinalium Italicorum est, qui se tam procul ab Pontificatu esse putet, ut ab eo se planè exclusum velit, nedùm Mazarinus, cui tantæ huic adipiscendo opes sunt.

Sed alia nobis cum Pontifice controversia fuit, ex Nuntio quem ad Regem mittere consilium fuit in Bagnii locum, qui jamdiù isthîc agitaverat. Id ubi Pontifices antehàc sibi faciundum esse decrevêre, haud occultum habuêre Regis apud se Legato quemnam ad hunc mittere vellent, utrùm gratus, acceptusque foret, rescìscendi causâ. Sed Innocentius X. eâ tempestate Pontifex maximus uti nobis tempus erat durum, atque difficile, illud ab majoribus fieri solitum se impunè omittere posse credebat. Contrà Valancæus Regis apud Pontificem Legatus omni studio, atque industriâ nitebatur, ut hunc ad pristinum morem adduceret, qui haud frustrà ab majoribus usurpatus fuerat. Nam in Pontificis Aulâ Magistratuum, atque Sacerdotiorum spe multi versantur, non ex Urbe, aut ex agro Romano modò, sed & ex aliis regionibus, quæ in cæterorum Italiæ Principum, imo & in ipsius Hispaniæ

1652.

Regis qui tunc nobis hostis est, ditione sint, atque adeò plurimum Regis interest, ut ne ad se ex horum numero quisquam ab Pontifice mittatur, qui amicitiæ inter hunc, ac Regem fovendæ specie, quâ de causâ fermè Legati ultrò, citróque mittuntur, Principis sui commodis servire velint. Sed quo magis Valancæus Pontificem ut in eo de more cum Rege agere vellet, adducere studebat, tanto magis ille ab tali consilio abhorrebat, ac denique Corsinum (id Nuntio designato nomen erat) proficisci in Galliam jubet, qui ubi est in Provinciam advectus, ultrà progredi prohibitus est.

Radesiano in custodiam conjecto, Funditorum factio planè extincta videbatur, aut certè tam debilitata, uti vix quidquam ampliùs movere posset: nonnulli tamen cum Condæo etiamtùm congruebant, si quid fortè huic prosperè eveniret, rempublicam porrò perturbaturi, donec quæ quisque præmia sibi proposuerat, ea adepti forent. Sed Rex, atque Regina dabant operam sedulò, ut hæc in integrum restitueretur, atque domi saltem quieta foret, quo foris bellum fortiùs geri, atque adeò hostes ad pacem adigi denique possent. Eo pecunia in illius sumptus habenda erat, quâ de causâ multa Rex edixit, quibus corrogari posse videbatur, de quibus Edicta in Senatu promulgata, atque in hujus Acta relata sunt, nihil reclamantibus Patribus, quandò ærarii inopia in aperto erat, atque omnem quæ ex his corraderetur pecuniam in belli sumptus impendendam esse Edictis cavebatur: ita annus abiit, nam isthuc de Edictis pridiè Calend. Jan. Anni CIↃ. IↃↃ. LIII. factum est in Senatu, Rege coràm pro tribunali de more sedente.

Hoc anno mortem obiêre *a* Turrius Atrebatibus Præfectus, vir fortis, ac strenuus: Carolus *b* Angennas Rambolietus Marchio, ex equestri sancti Spiritûs regiâ militiâ, septuagenario major, qui primùm regiorum Cubiculariorum penes quos vestes regiæ sunt, princeps fuerat, castrorum Præfectus, ac centum Cataphractorum equitum Dux, dein summo cum splendore, magnâque ingenii, ac solertiæ famâ in Hispaniam extra ordinem Legatus eò rem publicam præclarè gesserat, pacemque inter Philippum Hispaniæ Regem, & Carolum Emanuëlem Sabaudiæ Ducem conciliaverat: Joannes Petrus *c* Camusius antehàc Belleyensis Episcopus, sanctus vir, cui mira fuit dicendi, scribendique copia, quam in sacris concionibus faciundis, librisque propè innumeris edendis qui ad Dei immortalis cultum, pietatem, ac vitæ sanctitatem pertinent, perpetuò exercuit: Dionysius *d* Petavius Jesuita vir omni litterarum genere, humanarum, divinarumque rerum scientiâ, atque doctrinâ eruditissimus, quam compluribus scriptis posteritati commendavit: Nicolaus *e* Bailleulius in Senatu Præses qui libellorum Magister, in magno Consilio Præses, Urbis Prætor, Annæ Reginæ Cancellarius, ac denique Administer Regni, & summus Quæstor fuit, vir summâ humanitate, temperatissi-

a De la Tour.
b D'Angennes, Marquis de Rambouillet.
c Camus Evesque de Belley.
d Le Pere Petau.
e Le President de Bailleul.

1652. mis, moderatissimisque moribus cum gravitate, quæ tantum Magistratum deceret, conjunctis *a* : Margarita denique Chabota Princeps fœmina, dudum vidua, quæ Caroli Lotharingi Ellebovii Ducis, atque Harcurii Comitis de quibus sæpiùs memoravimus, mater erat.

a La Duchesse d'Elbeuf.

FINIS.

INDEX.

A

INDEX.

B

quam

C

Augustinus

H

INDEX.

I

K

L

M

N

O

INDEX.

P

Q

R

Rotomagensis

S

T

Vignaltius

Y

ERRATA.

P*Agina*. 5. *lineâ*. 15. per easdem, *lege*, per eosdem. *p*. 17. *l*. 19. vado transiret, *lege*, transiit. *p*. 22. *l*. 25. Colinio Andeloto, *lege*, Colinio Castillono. *p*. 38. *l*. 39. hujus sibi, *dele*, sibi. *p*. 52. *l*. 12. fasciculus, *lege*, fasciculis. *p*. 54. *l*. 5. Victoris, *adde*, Amedæi. *p*. 57. *l*. 13. ignis, *lege*, lumen. *ibid*. *lege*, conspicuum. *l*. 17. ignem, *lege*, lumen. *p*. 65. *l*. 11. *dele*, hanc. *p*. 79. *l*. 6. fuit, *lege*, fuerat. *l*. 11. Rex, *lege*, Ludovicus XIII. *p*. 88. *l*. 21. Regis, *lege*, Regi. *p*. 104. *l*. 26. fuerant, *lege*, erant. *p*. 105. *l*. 18. 19. porlatâ famâ, *lege*, perlata fama. *l*. 37. *lege*, nollet. *l*. 38. *lege*, invidere Tellierum. *p*. 123. *l*. 11. *Hersenius*, lege, *Hersentius*. *p*. 128. *l*. 12. Caroli, *lege*, Nicolai, *p*. 159. *l*. 23. *lege*, Maipasium. *p*. 164. *l*. 18. aut, *lege*, atque. *p*. 168. *l*. 15. *lege*, Trevirorum. *p*. 169. *l*. 10. Confluentem, *lege*, Confluentes. *p*. 174. *l*. 4. & 5. Igitur, *adde*, Riviera. *p*. 184. *l*. *penul*. hoc, *lege*, hæc. *p*. 203. *l*. 22. narrabat, *lege*, narraverat. *p*. 204. *l*. *antepen*. Carolum, *lege*, Nicolaum. *p*. 213. *l*. 34. Henricum, *lege*, Ludovicum. *p*. 251. *l*. 26. fuisset, *lege*, fuisse. *p*. 255. *l*. 5. magnâ vi cœperat, *lege*, gerere cœperat *p*. 259. *l*. 15. excæcare, *lege*, execare. *l*. 20. *lege*, Penneranda. *p*. 257. *l*. 2. *ubi Sociæ*, lege, *uti*. *p*. 264. *l*. 9. quæ, *lege*, quas. *p*. 281. *l*. 34. *dele*, quos. *p*. 283. *l*. *penul*. Bergeæus, *lege*, Bergeræus. *p*. 352. *l*. 20. quos, *lege*, quas. *p*. 356. *l*. 31. ipsæ, *lege*, ipsas. *p*. 389. *l*. 32. copiam faciundam, *lege*, copiam omnibus faciundam *p*. 405. *l*. 9. lubens discessit, *lege*, lubens Mazarinus discessit. *p*. 412. *l*. 24. uti qui, *dele*, uti. *p*. 537. *l*. 37. venerant, *adde*, dimissi. *p*. 550. *l*. 1. cum eo, *dele*, eo. *p*. 593. *l*. 23. quin, *lege*, qui. *p*. 599. *l*. 11. velit, *lege*, velis. *p*. 617. *l*. 32. ire, *lege*, iturum. *p*. 664. *l*. 41. ab, *lege*, ad. *p*. 668. *l*. 33. Escoblellus, *adde*, Surdius. *p*. 676. *l*. 39. videlicet illam, *lege*, videlicet Andes. *p*. 695. *l*. *ult*. quæ, *lege*, qui. *p*. 699. *l*. *penult*. in suam, *adde*, magis. *p*. 713. *l*. *antepenul*. Belfortius, *lege*, Belfortium. *p*. 716. *l*. 5. potentissimus, *lege*, peritissimus. *p*. 753. *l*. 26. qui, *lege*, quâ. *p*. 761. *l*. 1. Senatus, *lege*, Senatu.

In margine.

p. 10. se Chevreu. *lege*, de Chevreuse. *p*. 22. d'Andelot, *lege*, de Chastillon. *p*. 477. le Vayer, *lege*, le Voyer.

TYPIS THEODORICIANIS.

827

Mei